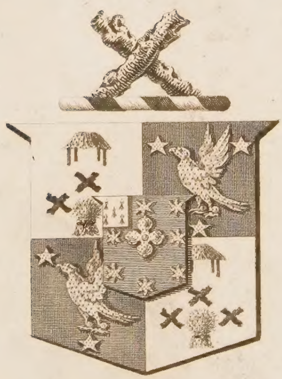


E. W. Stackhouse.

Contenta in hâc Novißima Editione

ARNOBII.

TEXTUS *ex castigatione viri celeberrimi accuratissimus.*

THEODORI CANTERI NOTAE.

GODESCHALCI STEWECHII ELECTA.

GEBHARTI ELMENHORSTII obſervationes ad ARNOBIUM, & in eundem collectanea variarum Lectionum, cum duplici indice in Arnobium & Arnobianas obſervationes.

DESIDERII HERALDI Animadverſiones & Caſtigationes.

Proxime ſecundo volumine in lucem prodibunt MINUTIUS FOELIX, IULIUS FIRMICUS de Errore Profanarum Religionum, & alii omnes, qui contra GENTES ſcripſere inter Patres, cum integris omnium commentariis.

Poſtmodum omnes Græcos Patres Gr. & Latine edituri ſumus, qui contra GENTES ſcripſere.

Arnobius Afer.

ARNOBII AFRI
ADVERSUS GENTES
LIBRI VII.

Cum Recensione Viri Celeberrimi, & integris omnium commentariis.

Editio novissima atque omnium accuratissima.



LUGDUNI BATAVORUM,
Ex Officinâ IOANNIS MAIRE, CIↄIↄCLI.

Ric: King Exon

NOBILISSIMO AMPLISSIMOQUE VIRO,

D. HENRICO THIBAUT,

Equiti Aurato, Domino de SINT-AECHTEKERCK, BURCHGRAVENSTEEN, THOLINS-BRUGGE, in Veteri & Novo VOSSEMAER, & DOMBURGO minori &c. In consessu Illustr. ac Præpot. D.D. ORDINUM ZEELANDIAE, eorundemque Res Maritimas curantium Collegio, delegato ordinario, Exconsuli & Senatori urbis MIDDELBURGENSIS, supremi FLANDRIAE Concilii assessori, & Societatis INDIAE Orientalis Curatori, &c.

S. P.

Vir Nobilissime,

SOLENNIS illa & laudata est consuetudo, Virorum Illustrium in ipso librorum limine patrocinium quærere, quo à contemptu malevolorum se vindicare possint ii, qui utilitati publicæ omnes suos labores destinarunt. Vivimus enim hodie sub tali sæculo, ut optimi quique libri sub reprehensionem maxime cadant, atque adeo nonnulli tum demum officium suum fecisse videntur, sin ex æmulatio-

latione vel invidia illa ſugillent, quibus ipſi meliora præſtare nequeunt. Calumniis certare egregia hodie laus cenſetur, neq; veritati, ſed affectibus ſe mancipare miſerrima; hodie ſervitus eſt: propriumque eſt noſtri ſæculi malum maledictis eos circumvenire, quos virtute & eruditione ſuperare non poſſint. Livor itaq; & obtrectatio paſſim bonorum operum impedimenta ſunt & venena. Cui rei ut obviam iremus, Tibi potiſſimum Nobiliſſime THIBAUTI, ARNOBIUM hunc noſtrum, magnæ facundiæ & ingenii autorē, magno labore & impenſis noſtris elucubratum offerimus, ut ſub tanti viri præſidio Editio hæc noſtra apud omnes bonos & eruditos favorem accipiat, quem omnes tanquam optimum, eruditumque exoſculantur. Virtutes ego hic veſtras longo verborum ambitu non deprædicabo, quia tua morum modeſtia, cum quotidie laudanda facias, laudes tamen non facile admittit. Magni & excelſi ſpiritus eſt ea contemnere, quibus vulgus potiſſimum aſſurgit, benefactorum autem ſolam conſcientiam teſtem habere. Alioqui quam diffuſus hic laudum campus eſſet, ſi religionem, ſi prudentiam, ſi patriæ incredibilem amorem, ſi erga ſtudia prolixum favorem oſtentare vellemus. Quas omnes virtutes neque capere noſter animus, neque voluntas noſtra exprimere poteſt. Ignoſce itaque nobis,

Vir

Vir Nobiliſſime, ſi & laudes veſtras hic prætereamus, & Arnobium hunc ſublimi tuo nomini conſecremus. Quod primo auſus non fueram, admirabilis tua effecit humanitas. Quam neque maxima dignitas mutavit, ſed auxit atq; illuſtriorem reddidit. Superbia plerumque honorum comes, ſed tua & quidem propria eſt ſumma affabilitas morumq; comitas. Itaq; ſolo prope intuitu omnes ſinguloſque trahis obligaſque. Eademque humanitas hanc Dedicationem expreſſit, non ut fieri ſolet, mercedis aliqua expectatio. Liceat nobis fateri, Vir Nobiliſſime, nos in libera patria nati nemini ſervire mercedis cauſa didicimus, neq; lucri ſpes ulla verba nobis extrahit, ſed ipſa rei veritas. Interea tamen rogamus, N. V. ut favorem tuum, quem omnibus bonis largiri ſoles, etiam nobis impertiri non dedigneris. Vale Vir Nobiliſſime & Ampliſſime. Datæ Lugd. Batav. Anno cIc Iↄ c LI. v. Ianuar.

Veſtri Nominis & Dignitatis Humillimus cultor

IOHANNES MAIRE.

IN
ARNOBII AFRI
LIBROS VII,
Cum ejus Editionem ex parte procurasset,

DUM TONAT IN GENTES AFRI FACUNDIA PRÆCEPS,
Cum dîs succubuit Roma profana suis:
Victrix Roma quidem ferro compresserat orbem,
Nunc mundi victrix Africa, sed calamo est.
Magnum est, immensum ferro compescere mundum,
Plus est cum mundo vincere posse deos.

ANTONIUS THYSIUS JC.

AD

AD
LECTOREM.

ARNOBIUM *Afrum adverſus Gentes abſtruſæ eruditionis ſummique ingenii autorem omnium luculentis & quidem integris commentariis auctum tibi exhibemus, Humaniſsime Lector. Reconditæ hoc ſapientiæ promptuarium, quo fatua gentilium religio exploditur, vera confirmatur, omni laude majus eſt. Quis enim Eloquentiæ nervos, rationum pondera, exquiſitas ſententias cum pervolvit, non abripitur in amorem & deſiderium tanti autoris? Vbique triumphat florentiſſima ejus dictio, atque ipſi adeo gentiles ſuo jugulantur gladio. Calamus ille ſimul omnes tacentes gentilium Deos perfodit, confecit. Ipſi dii, ſi tales Dii eſſent, erubeſcerent, ubi audirent hic ſua crimina, atque inſulſas de ſe confictas fabulas. Libro quidem ſecundo Autor noſter Gnoſticorum ſequitur opinionem de immortalitate animarũ, & aliis in locis à veritate Chriſtiana nonnihil recedit. Sed hoc condonandum illi, qui ex Ethniciſmi tenebris recens ad veritatem Chriſtianam pervenerat. Idem huic autori evenit, quod iis ſolet, qui ex carcere tenebricoſo in lucem perducti viſum adhuc dubium habent. In cæteris ſubtilis, diſertus, ingenio & facundia pollens, Ethniciſmi debellator fortiſſimus. Recte itaque Hieronymus in Epiſtola ad Tranquillinum:* Ego Origenem propter eruditionem ſic interdum legen-

dum arbitror, quomodo Tertullianum, Novatum, Arnobium, Apollinarium, & nonnullos Ecclesiasticos scriptores Græcos pariter & Latinos: ut bona eorum eligamus, vitemusque contraria, juxta Apostolum dicentes, omnia probate, quod bonũ est tenete. *Vixit autem Arnobius Anno à nativitate Christi 300. sub Diocletiano Imperatore. Audi iterum Hieronymum in catalogo scriptorum Ecclesiasticorũ:* Arnobius sub Diocletiano Principe, Siccæ apud Africam, florentissime Rhetoricam docuit, scripsitque adversum gentes, quæ vulgo extant volumina. *Idem alibi:* Septem libros adversus gentes Arnobius edidit, totidemque discipulus ejus Lactantius; qui de Ira quoque & opificio Dei duo volumina condidit: quos si legere volueris, dialogorum Ciceronis in eis Epitomen reperies. *Qua occasione hæc scripserit ex appendice chronicorum Eusebii Pamphili apparet:* Arnobius in Africa Rhetor clarus habetur, qui cum in civitate Sicca ad declamandum juvenes erudiret, & adhuc Ethnicus, ad credulitatem somniis compelleretur, ut ab Episcopis impetraret fidem, quam semper impugnaverat, elucubravit adversus pristinam religionem luculentissimos libros, & tandem veluti quibusdam obsidibus impetravit. *Scripsit etiam teste Trithemio in Psalterium lib. 1. item de Rhetorica Institutione lib. 1. Commentarii in omnes Psalmos excusi primum apud Frobenium. Item in aliquot Euangelista-*

gelista-

geliſtarum locos excuſæ annotatiunculæ Baſileæ. Quod autem ad editionem hanc Arnobii noſtri attinet, quam accuratiſſimam hic exhibemus. Exemplar ante aliquot annos nacti fuimus manu viri celeberrimi emendatum, cujus eruditio & fama in his artibus, quæ ab humanitate nomen habent, veluti Principatum tenet. Curam poſtmodum itidem viro erudito commiſimus, ut quicquid ad gloriam hujus editionis colligi poſſet, in medium produceret. Itaque omnes & quidem integros commentatores nulla parte truncata in unum corpus redegimus, ut editionis hujus ratio ex iis peti poſſit. Perrupit primum glaciem vir eruditiſſimus Theodorus Canterus, qui judicii omnino exacti diligentiæque accuratæ fuit. Arnobium quidē hunc primus Romæ vulgaverat Franciſcus Priſcianenſis Florentinus, ſed una cum veteris manuſcripti, quo uſus fuerat, fœdis admodum erroribus. Sigiſmundus poſtea Gelenius editionem hanc corruptam ſolo ingenio, uti potuit reſtituit. Sed ingenii ille fiducia malo exemplo uſus, conjecturas ſuas textui inſeruit, antiquas lectiones ſuo imperio ejecit, & Arnobium nobis effinxit, qui Arnobii ſpeciem non referret. Hanc audaciam merito reprehendit Canterus, doctiſſimiſque autorem noſtrum annotationibus illuſtravit. Neque pœnitendam hic operam Godeſcalcus Stewechius poſuit, homo non vulgaris eruditionis. Diffuſum dein atque magni ſtudii commentariū edidit Gebhartus Elmenhorſtius, quibus adjectæ quoque ſunt Variæ Lectiones tum ex Mſſ. tū ex codice vetuſto Franciſci Sabæi Brixiani, qui impreſſus fuit Romæ Anno CIↃ IↃ XLII. tum ex libro Fulvii Ur-

ſini,

sini, qui suæ editioni aliorum correctiones præcipue Petri Chiaconi Hispani, viri eruditissimi immiscuit, adspersit. Vltimo Desiderius quoque Heraldus ad Arnobii lib. VII. *animadversiones luculentas & castigationes edidit. Quorum omnium lucubrationes in unum corpus conjecimus, ita ut nihil huic editioni desit, quod vel votis exoptari possit. Obnixe tamen rogamus eruditos omnes, ut si nonnulla in hunc autorem nostrum observaverint, quæ editionem merentur, ad nos transmittant, ea confestim calci hujus operis adjiciemus. Sin autem labor hic noster placuerit erudito huic sæculo, constituimus duobus voluminibus omnes Patres tam Græcos quam Latinos, qui contra gentes scripsêre, cum integris omnium commentariis typis vulgare. Interim his utere & fruere Humanissime Lector, & si quid melius noveris, candidus imperti. Vale iterum atque iterum.*

ARNO-

ARNOBII
DISPVTATIONVM
ADVERSVS GENTES
LIBER PRIMUS.

QUONIAM comperi nonnullos, qui ſe plurimum ſapere ſuis perſuaſionibus credunt, inſanire, bacchari, & velut quiddam promptum ex oraculo dicere: poſtquam eſſe in mundo Chriſtiana gens cœpit, terrarum orbem periſſe, multiformibus malis affectum eſſe genus humanum: ipſos etiam cœlites derelictis curis ſolemnibus, quibus quondam ſolebant inviſere res noſtras, terrarum ab regionibus exterminatos: ſtatui pro captu ac mediocritate ſermonis contraire invidiæ, & calumnioſas diſſolvere criminationes; ne, aut illi ſibi videantur, popularia dum verba depromunt, magnum aliquid dicere, aut ſi nos talibus continuerimus à litibus, obtinuiſſe ſe cauſam putent, victam ſui vitio, non aſſertorum ſilentio deſtitutam. Neque enim negaverim validiſſimam eſſe accuſationem iſtam, hoſtilibuſque condignos odijs nos eſſe, ſi apud nos eſſe conſtiterit cauſas, per quas ſuis mundus aberravit ab legibus, exterminati ſunt Dij longe, examina tanta mœrorum mortalium importata ſunt ſæculis. Inſpiciamus igitur opinionis iſtius mentem, & hoc quod dicitur, quale ſit; ſummotiſque omnibus contentionum ſtudijs, quibus obſcurari & contegi

contemplatio rerum ſolet, an ſit iſtud quod dicitur verum, momentorum parium examinatione pendamus. Efficietur enim profecto rationum conſequentium copulatu, ut non impij nos, magis ſed illi ipſi reperiantur criminis iſtius rei, qui ſe numinum profitentur eſſe cultores, atque inveteratis religionibus deditos. Ac primum ab his illud familiari & placida oratione perquirimus: poſtquam eſſe nomen in terris Chriſtianæ religionis occœpit, quidnam inviſitatum, quid incognitum, quid contra leges principaliter inſtitutas, aut ſenſit, aut paſſa eſt rerum ipſa, quæ dicitur appellaturque natura? Numquid in contrarias qualitates prima illa elementa mutata ſunt, ex quibus res omnes conſenſum eſt eſſe concretas? Numquid machinæ hujus & molis, qua univerſi tegimur & continemur incluſi, parte eſt in aliqua relaxata aut diſſoluta conſtructio? Numquid vertigo hæc mundi, primigenij motus moderamen excedens, aut tardius repere, aut præcipiti cœpit volubilitate raptari? Numquid ab occiduis partibus attollere ſe aſtra, atque in ortus fieri ſignorum cœpta eſt inclinatio? Numquid ipſe ſiderum Sol princeps, cujus omnia luce veſtiuntur, atque animantur calore, exarſit, intepuit, atque in contrarios habitus moderaminis ſoliti temperamenta corrupit? Numquid Luna deſivit redintegrare ſe ipſam, atque in veteres formas novellarum ſemper reſtitutione traducere? Numquid frigora, numquid calores, numquid tepores medij, inæqualium temporum confuſionibus occiderunt? Numquid longos habere dies bruma, & revocare tardiſſimas luces nox cœpit æſtatis? Numquid ſuas animas expiraverunt venti emortuiſque flaminibus neque cœlum coactatur in nubila, nec madori ex imbribus arva ſuccedunt? Commendata ſemina tellus recuſat accipere, aut frondeſcere arbores nolunt? Sapor frugibus eſculentis, & viteis liquoribus mutatus eſt? Olearum ex bacculis cruor tæter exprimitur, nec lumini ſubminiſtra-

ministratur extincto? Animalia terris sueta, atque in aquis degentia non furiunt, nec concipiunt? Fœtus non in uteris sumptos suis moribus, & sua lege custodiunt? Ipsi homines denique quos per inhabitabiles oras terræ sparsit prima incipiensque nativitas, non matrimonia copulant nuptiarum solemnibus justis? Non dulcissimas procreant liberorum stirpes? Non negocia publica, non privata, & familiares res agunt? Non, ut cuique libitum est per diversas artium disciplinarumque rationes ingenia dirigunt, & studiosæ referunt gnavitatis usuras? Non regnant? Non imperant quibus sors rerum attributa est talium? Non auctiores quotidie dignitatibus, & potestatibus fiunt? Judiciorum disceptationibus præsunt? Leges interpretantur & jura? Nonne omnia cætera, quibus vita succingitur & continetur humana, suis omnes in gentibus patriorum celebrant institutionibus morum? Cum igitur hæc ita sint, neque ulla inruperit novitas, quæ tenorem perpetuum rerum dissociata continuatione diduxerit: quid est istud, quod dicitur, invectam esse labem terris, postquam religio Christiana intulit se mundo, & veritatis absconditæ sacramenta patefecit? Sed pestilentias, inquiunt, & siccitates, bella, frugum inopiam, locustas, mures, & grandines, resque alias noxias, quibus negocia incursantur humana, Dij nobis important injurijs vestris atque offensionibus exasperati. Si in rebus perspicuis, & nullam desiderantibus defensionem, non stoliditatis esset diutius immorari, ostenderem profecto replicatis prioribus sæculis, mala ista, quæ dicitis, non esse incognita, non repentina: nec postquam gens nostra felicitate donari hujus vocaminis meruit, irrupisse has labes, & infestari cœpisse discriminum varietate mortalia. Si enim nos sumus in causa, & in nostri criminis meritum excogitatæ sunt hæ pestes, unde novit antiquitas miseriarum hæc nomina? Unde bellis significatum dedit? Pestilentiam, grandines,

qua potuit ratione ſignare ? aut inter ſuas voces, quibus oratio explicabatur, aſſumere ? Nam ſi novella ſunt hæc mala, & ab recentibus ducunt offenſionibus cauſas, quî potuit fieri, ut eis rebus verba formaret, quas nec ipſa ſciebat expertam ſe eſſe, neque ullis comperiſſet majorum in temporibus factitatas ? Penuria, inquit, frugum, & anguſtiæ frumentariæ arctius nos habent. Antiqua enim & vetuſtiſſima ſæcula neceſſitatis iſtius aliquando fuerunt expertia ? Nonne ipſa nomina, quibus cenſentur hæc mala, teſtificantur & clamant nullum ab his unquam immunem abiſſe mortalium ? Quod ſi ad credendum difficilis res eſſet, teſtimonijs agere poſſemus auctorum, quantæ, quoties, & quæ gentes famem ſenſerint horridam, & aggerata interierint vaſtitate. Caſus frequentiſſimi grandinis accidunt, atque adterunt cuncta. In literis enim priſcis comprehenſum & compoſitum non videmus, etiam imbres ſaxeos totas ſæpe communiſſe regiones ? Difficiles pluviæ ſata faciunt emori, & ſterilitatem indicunt terris. Immunis enim antiquitas malis ab his fuit; cum etiam flumina cognoverimus ingentia limis inaruiſſe ſiccatis. Peſtilentiæ contagia urunt genus humanum. Annalium ſcripta percurrite linguarum diverſitatibus ſcripta, univerſas diſcetis gentes ſæpenumero deſolatas, & viduatas ſuis eſſe cultoribus. Ab locuſtis, ab muribus, genus omne acciditur atque adroditur frugum. Hiſtorias ite per veſtras, & ab iſtis peſtibus inſtruemini quoties prior ætas affecta ſit, & paupertatis ad miſerias venerit. Terrarum validiſſimis motibus tremefactæ nutant uſque ad periculum civitates. Quid ? hiatibus maximis interceptas urbes cum gentibus ſuperiora tempora non viderunt, aut ab hujuſmodi caſibus fortunas habuere ſecuras ? Quando eſt humanum genus aquarum diluvijs interemptum ? Non ante nos ? Quando mundus incenſus in favillas & cineres diſſolutus eſt ? Non ante nos ? Quando urbes ampliſſimæ

marinis coopertæ ſunt fluctibus? Non ante nos? Quando cum feris bella, & prælia cum leonibus geſta ſunt? Non ante nos? Quando pernicies populis venenatis ab anguibus data eſt? Non ante nos? Nam quod nobis objectare conſueſtis bellorum frequentium cauſas, vaſtationes urbium, Germanorum & Scythicas irruptiones, cum pace hoc veſtra & cum bona venia dixerim, quale ſit iſtud quod dicitur, calumniarum libidine non videtis. Ut ante millia annorum decem, ab inſula quæ perhibetur Atlantica Neptuni, ſicut Plato demonſtrat, magna erumperet vis hominum & innumeras funditus deleret atque extingueret nationes, nos fuimus cauſa? Ut inter Aſſyrios & Bactrianos Nino quondam Zoroaſtreque ductoribus non tantum ferro dimicaretur & viribus, verum etiam magicis & Chaldæorum ex reconditis diſciplinis, invidia noſtra hæc fuit? Ut Helena Dijs ducibus atque impulſoribus rapta, & ſuis eſſet dirum & venturis temporibus fatum, religionis noſtræ attributum eſt crimini? Ut ille immanis Xerxes mare terris immitteret, & greſſibus maria tranſiret, noſtri nominis effectum eſt cura? Ut ex Macedoniæ finibus unus exortus adoleſcens Orientis regna & populos captivitate & ſervitio ſubiugaret, nos fecimus, atque excitavimus cauſas? Ut modo Romani, velut aliquod flumen torrens; cunctas ſubmergerent atque obruerent nationes, nos videlicet numina præcipitavimus in furorem? Quod ſi hominum nullus eſt, qui, quæ jamdudum geſta ſunt, noſtris audeat temporibus imputare, quemadmodum poſſimus miſeriarum eſſe præſentium cauſæ, cum novi fiat nihil, ſed ſint omnia vetera, & nullis antiquitatibus inaudita? Quanquam iſta quæ dicitis bella Religionis noſtræ ob invidiam commoveri, non ſit difficile comprobare, poſt auditum Chriſtum in mundo non tantum non aucta, verum etiam majore ex parte furiarum compreſſionibus imminuta. Nam cum hominum vis tanta magiſte-

rijs ejus acceperimus ac legibus, malum malo rependi non oportere; injuriam perpeti quam irogare eſſe præſtantius; ſuum potius fundere, quam alieno polluere manus & conſcientiam cruore: habet à Chriſto beneficium jamdudum orbis ingratus, per quem feritatis mollita eſt rabies, atque hoſtiles manus cohibere à ſanguine cognati animantis occœpit. Quod ſi omnes omnino, qui homines ſe eſſe non ſpecie corporum, ſed rationis intelligunt poteſtate, ſalutaribus ejus pacificiſque decretis aurem vellent commodare pauliſper, & non faſtu & ſupercilio luminis, ſuis potius ſenſibus, quam illius commonitionibus crederent: univerſus jam dudum orbis mitiora in opera converſis uſibus ferri, tranquillitate in molliſſima degeret, & in concordiam ſalutarem incorruptis fœderum ſanctionibus conveniret. Sed ſi per vos, inquiunt, nihil rebus incommodatur hnmanis, unde ſunt hæc mala, quibus urgetur & premitur jamdudum miſeranda mortalitas? Sententiam me poſcis huic neceſſariam nihil cauſæ. Neque enim præſens atque in manibus poſita diſceptatio in id ſumpta eſt, ut oſtenderem vel probarem quibus unaquæque res cauſis & rationibus fieret: ſed ut maledicta criminis tanti procul eſſe ab nobis oſtenderem. Quod ſi præſto, ſi facto & argumentis inſignibus rei veritas explicatur, unde ſint hæc mala, vel ex quibus profluant fontibus principijſque, non curo. Ac ne tamen omnino quid de rebus hujuſmodi ſentiam, nihil videar interrogatus expromere, poſſum dicere. Quid enim ſi prima materies, quæ in rerum quatuor elementa digeſta eſt, miſeriarum omnium cauſas ſuis continet in rationibus involutas? Quid ſi ſiderum motus certis ſignis, partibus, temporibus, lineis pariunt hæc mala, & ſubjectis afferunt variorum diſcriminum neceſſitates? Quid ſi ſtatis temporibus rerum viciſſitudines fiunt, atque ut in maritimis æſtibus, modo ſecundæ res affluunt, modo rurſus refluunt

malis

malis reciprocantibus prospera? Quid si materiæ fæx ista, quam sub nostris calcamus ingressibus, hanc habet sibi legem datam, ut expiret nocentissimos halitus, quibus corruptus aër iste, & corporibus labem ferat, & negocia infirmet humana? Quid si, quod proximum vero est, quidquid nobis videtur adversum, mundo ipsi non est malum, omniaque quæ fiunt nostris commoditatibus statuentes, opinionibus improbis criminamur eventa naturæ? Plato ille sublimis apex philosophorum & columen, sæva illa diluvia, & conflagrationes mundi, purgationem terrarum suis esse in commentarijs prodidit: nec vir prudens extimuit humani generis subversionem, cladem, ruinas, interitus, funera, rerum innovationem vocare: etenim juventutem his quandam redintegratis viribus comparari. Non pluit, inquit, cœlum, & frumentorum inopia nescio qua laboramus. Quid enim? Inservire elementa tuis necessitatibus postulas? atque, ut vivere mollius & delicatius tu possis, obsequia temporum tuis debent commoditatibus se dare? Quid enim si hoc pacto navigationis cupidissimus conqueratur ventos jam diu non esse, & cœli conquievisse flaturas? Numquid ideo dicendum est perniciosam esse tranquillitatem illam mundi, quia vectoribus impediat vota? Quid si sole aliquis torrere se suetus, & acquirere corpori siccitatem, ratione consimili conqueratur frequentissimis nubilis jucunditatem serenitatis ablatam: numquid ideo dicenda sunt nubila inimica obductione pendere, quia libidini non permittitur ociosæ rutilare se flammis, & causas potionibus præparare? Eventa hæc omnia, quæ fiunt & accidunt mole sub hac mundi, commodulis non nostris, sed ipsius pendenda sunt rationibus ordinibusque naturæ. Nec si aliquid accidit, quod nosmetipsos, aut res nostras parum lætis successibus fovit, continuo malum est, & in exitiabilis rei opinione ponendum. Pluit mundus, aut non pluit, sibimet pluit, aut non

pluit:

pluit: & quod forſitan neſcias, aut uliginem nimiam ſiccitatis ardore decoquit, aut longiſſimi temporis ariditatem pluviarum effuſionibus temperat. Peſtilentias, morbos, fames, atque alias ſuggerit malorum exitiabiles formas. Unde tibi eſt ſcire, ne quod exuberat, ſic tollat, ut per ſua diſpendia modum rebus luxuriantibus figat? Tu audeas dicere, hoc & illud eſt in mundo malum, cujus explicare, diſſolvere, neque originem valeas, neque cauſam? Et quia tuas impediat deliciarum, forſitan & libidinum, voluptates, perniciofum eſſe atque aſperum dicas? Quid ergo, quia frigus membris tuis adverſum eſt, & congelare, conſtringere ſanguinis tui fervorem ſolet, idcirco in mundo hiems eſſe non debet? Et quia perferre, ſuſtinere, flagrantiſſimos ſoles non potes, ex anno æſtas tollenda eſt, atque alijs legibus alia rurſus ordinanda natura? Veratrum venenum eſt hominibus. Numquid ob hanc cauſam non debuit naſci? Ovilibus inſidiatur lupus. Numquid in culpa natura eſt, quod lanitijs extulit importuniſſimam beluam? Morſu animam ſerpens tollit. Maledicam ſic primordijs rerum, quod tam ſæva prodigia genituris ſpirantibus addiderunt? Superciliofa nimium res eſt, cum ipſe ſis non tuus, aliena etiam in poſſeſſione verſeris, potentioribus dare conditionem velle ut id fiat, quod cupias, non quod in rebus inveneris, antiquis conſtitutionibus fixum. Quare habere ſi locum veſtras vultis querimonias, homines prius eſt ut doceatis unde, vel qui ſitis, vobiſne ſit genitus & fabricatus mundus, an in eum veneritis alienis ex regionibus inquilini. Quod cum dicere non ſit veſtrum, neque explicare poſſitis, cujus rei cauſa ſub hac cœli convexione verſemini, deſiſtite arbitrari pertinere ad vos quicquam: cum ea quæ fiunt, non partiliter fiant, ſed ad cenſus ſummam redeant referanturque totius. Chriſtianorum, inquiunt, cauſa, mala omnia Dij ferunt, & interitus comparatur ab ſuperis frugibus. Rogo

cum

cum hæc dicitis, non calumniari vos improbe in apertis conſpicitis manifeſtiſque mendacijs? Trecenti ſunt anni fermè, minus vel plus aliquid, ex quo cœpimus eſſe Chriſtiani, & terrarum in orbe cenſeri. Numquid omnibus his annis continua fuerunt bella, continuæ ſterilitates, pax nulla in terris, nulla protinus vilitas aut abundantia rerum ſuit? Hoc enim primum efficiendum eſt ei, qui nos arguit, perpetuas & juges calamitates fuiſſe has, nunquam omnino reſpiraſſe mortalia, & ſine ullis, ut dicitur, ferijs, multiplicium formas ſuſtinuiſſe diſcriminum. Atqui vidimus medijs his annis, medijſque temporibus, è victis hoſtibus innumerabiles eſſe victorias reportatas: prolatos imperij fines, & in poteſtatem redactas inauditi nominis nationes: ſæpenumero maximos annonæ fuiſſe proventus, vilitates, atque abundantias rerum tantas, ut commercia ſtuperent univerſa, pretiorum auctoritate proſtrata. Quemadmodum enim res agi, & uſque ad hoc tempus genus quî durare mortalium, ſi non omnia, quæ uſus poſceret, ſubminiſtraret fertilitas rerum? Sed fuerunt aliquando nonnulla in neceſſitatibus tempora? & relaxata ſunt abundantijs. Rurſus contra voluntatem quædam bella adminiſtrata? & victorijs poſtmodum ſucceſſibuſque correcta. Quid ergo dicemus? injuriarum noſtrarum deos modo memores eſſe, modo eſſe rurſus immemores? Si quo tempore fames eſt, irati eſſe dicuntur, ſequitur ut abundantiæ tempore irati & difficiles non ſint: atque ita perducitur res eo, ut vicibus ludicris & ponant, & repetant iras, & in integrum ſe ſemper offenſionum recordatione reſtituant. Quanquam iſtud quod dicitur, quale ſit explicabili non poteſt comprehenſione cognoſci. Si Alamannos, Perſas, Scythas, idcirco voluerunt devinci, quod habitarent & degerent in eorum gentibus Chriſtiani; quemadmodum Romanis tribuere victoriam, cum habitarent & dege-

rent in eorum quoque gentibus Chriſtiani ? Si in Aſia, Syria, idcirco mures & locuſtas effervefcere prodigialiter voluerunt, quod ratione conſimili habitarent in eorum gentibus Chriſtiani; in Hiſpania, Gallia, cur eodem tempore horum nihil natum eſt, cum innumeri viverent in his quoque provincijs Chriſtiani ? Si apud Getulos, Tinguitanos hujus rei cauſa ſiccitatem ſatis ariditatemque miſerunt, eo anno cur meſſes ampliſſimas Mauris Nomadibuſque tribuerunt, cum religio ſimilis his quoque in regionibus verteretur ? Si in civitate unaqualibet fame plurimos emori noſtri nominis averſione fecerunt, cur ibidem annonaria caritate non tantum corporis non noſtri, verumetiam Chriſtianos ditiores & locupletiſſimos reddiderunt ? Aut igitur cuncti nihil læti habere debuerunt, ſi malorum cauſa nos ſumus: nationibus enim ſumus in cunctis: aut cum mixta videatis cum incommodis læta, deſinite nobis adſcribere id quod offendit res veſtras, cum nihil lætis officiamus & proſperis. Si enim ego ut male ſit facio, cur ut bene ſit non obſto ? Si ut inopia magna ſit, meum nomen in cauſa eſt; cur nihil impedio ut ſit feracitas maxima ? Si ut in bellis accipiatur vulnus ego dicor afferre fortunam; cur duelles cùm pereunt, lævum augurium non ſum, nec adverſus ſpes bonas mali ominis obſcœnitate traducor ? Et tamen ô magni cultores atque antiſtites numinum, cur ut iraſci populis Chriſtianis auguſtiſſimos illos aſſeveratis deos, ita non advertitis, non videtis, affectus quam turpes, quam indecoras numinibus attribuatis inſanias ? Quid eſt enim aliud † iraſci, quàm inſanire, quàm furere, quàm in ultionis libidinem ferri, & in alterius doloris crucem efferati pectoris alienatione bacchari ? Hoc ergo dij magni norunt, perpetiuntur, & ſentiunt, quod feræ, quod beluæ, quod mortiferæ continent venenato in dente natrices. Quod levitatis in homine, quod terreno in animante culpabile eſt,

est, præstans illa natura, & in perpetuæ virtutis firmitate consistens, scire asseveratur à vobis. Et quid ergo sequitur necessario, nisi ut ex eorum luminibus scintillæ emicent flammeæ, æstuet anhelum pectus, spuma jaciatur ex ore, & ex verbis ardentibus labrorum siccitas inalbecat? Quod si verum est istud, & est exploratum, & conitum, effervescere deos ira, & hujusmodi motus perurbatione jactari, immortales & perpetui non sunt, nec in ivinitatis alicujus existimatione ponendi. Ubi enim est llus, sicut sapientibus videtur, affectus, ibi esse necesse st passionem. Ubi passio sita est, perturbationem consentaneum est consequi. Ubi perturbatio est, ibi dolor & gritudo est. Ubi dolor & ægritudo est, imminutioni corruptioni jam locus est. Quæ duo si vexant, adest cinus interitus, mors omnia finiens, & cunctis adimens entientibus vitam. Quid quod isto modo non tantum los leves & fervidos, verum, quod ab dijs convenit procul esse dimotum, & iniquos inducitis, & injustos, & æquitatis vel modicæ nullam prorsus obtinere rationem. Quid est enim tam injustum, quàm alijs irasci, & alios edere? de hominibus conqueri, & innoxia dilacerare umenta? Christianum nomen odisse, & dispendijs omnibus suos labefactare cultores? An numquid idcirco in vos etiam sæviunt, ut intestinis vulneribus concitati in ultionem consurgatis illorum? Ergo humana patrocinia dij quærunt, & nisi vestra fuerint assertione protecti, idonei non sunt ipsi, qui propulsare, defendere, suas valeant contumelias? Quinimo si verum est ardere illos ira, permittite illis potestatem sui, defendant se ipsi, atque in ultionem majestatis offensæ, intestinas exerant experianturque virtutes. Possunt nos, si voluerint, æstu, possunt nocentissimo frigore, possunt auris pestilibus, possunt morborum obscurissimis causis enecare, consumere, atque ab omni penitus coetu exterminare mortali.

Aut si malum consilium est aggredi nos vi, emittant aliquod indicationis signum, per quod esse liquidum cunctis possit invitissimis nos eis habitare sub coelo. Vobis secundas tribuant valetudines: adversas nobis, ac pessimas. Opportunis imbribus vestra irrigent rura: pluviarum quicunque sunt rores nostris ab agellulis abigant. Lanitia curent vesta numerosis foetibus multiplicari: sterilitatem infaustam nostris pecuarijs inferant. Ex olivis vestris atque vinetis plenam faciant autumnitatem fundi: at ex nostris exprimi unum prohibeant palmitibus rorem. Ad extremum & ultimum, in vestro ore praecipiant suam fruges retinere naturam: at vero in nostro mel amarum fieri, olearum fluenta rancescere, & sub ipsis positum labris in acoris perfidiam vinum repente mutari. Quod cum minime fieri testificentur res ipsae, neque minus ad nos quicquam, neque ad vos plurimum redundare vitalibus ex beneficijs constet, libido quae tanta est, inimicos atque hostes deos esse contendere Christianis, quos in rebus tristissimis atque laetis, nihil abs te videas ratione in aliqua discrepare? Si verum vobis permittitis, ac sine ullis assentationibus dici: verba sunt haec, verba sunt, res immo per calumnias creditae, non cognitionis alicujus testimonio comprobatae. Caeterum dij vestri, & qui habere, qui ferre nominis hujus auctoritatem condigni sunt, neque irascuntur, neque indignantur, neque quod alteri noceat, insidiosis machinationibus construunt. Etenim revera est impium, & sacrilegia cuncta transcendens, sapientem illam credere beatissimamque naturam magnum aliquid putare, si se sibi aliquis adulatoria humilitate submittat: & si fuerit non factum, despectam se credere, & ab summi culminis decidisse fastigio. Puerile, pusillum est & exile, vix & illis conveniens, quos jamdudum experientia doctorum daemonas appellat & heroas, non nosse coelestia, & in hac rerum materia

crassiore

crassiore conditionis suæ exortes versari. Vestra sunt hæc, vestra sunt irreligiosè opinata, & irreligiosius credita. Quinimo, ut verius proloquar, haruspices has fabulas, conjectores, arioli, vates, & nunquam non vani concinnavere fanatici: qui ne suæ artes intereant, ac ne stipes exiguas consultoribus excutiant jam raris, si quando vos velle rem venire in invidiam compererunt, negliguntur dij, clamitant, atque in templis jam raritas summa est. Jacent antiquæ derisui cærimoniæ, & sacrorum quondam veterrimi ritus religionum novarum superstitionibus occiderunt: & merito humanum genus tot miseriarum angustijs premitur, tot laborum excruciatur ærumnis. Et homines brutum genus, & quod situm sub lumine est cæcitate ingenita nequeuntes videre, audent asseverare furiosi, quod vos credere non erubescitis sani? Ac ne quis nos tamen diffidentia responsionis, tranquillitatis existimet deos donare muneribus, innoxias affingere his mentes, atque ab omni perturbatione dimotas, concedamus, sicut libitum vobis est, intendere in nos iras, sanguinem illos sitire nostrum, & jamdudum nos cupere mortalium submovere de sæculis. Sed si non est molestum, non grave, si communis officij res est, non ex gratia sed ex vero disceptationis hujus dispectare momenta, audire à vobis exposcimus, quæ nam sit hæc ratio, quæ caussa, propter quam in nos tantum & dij sæviant superi, & asperati homines inardescant? Religiones, inquiunt, impias, atque inauditos cultus terrarum in orbem trahitis. Quid, ô participes rationis audetis homines proloqui, quid effutire, quid promere temerariæ vocis desperatione tentatis? Deum principem, rerum cunctarum quæcunque sunt dominum, summitatem omnium summorum obtinentem, adorare, obsequio venerabili invocare, in rebus fessis totis ut ita dixerim sensibus amplexari, amare, suspicere, execrabilis religio est & infausta, im-

pietatis & ſacrilegij plena, cærimonias antiquitus inſtitutas novitatis ſuæ ſuperſtitione contaminans? Hoccine eſt quæſo audax illud facinus & immane, propter quod maxime cœlites aculeos in nos intendunt irarum atque indignationum ſuarum? propter quod vos ipſi, cum libido inceſſerit ſæva, exuitis nos bonis, exterminatis patrijs ſedibus, irrogatis ſupplicia capitalia, torquetis, dilaceratis, exuritis, & ad extremum nos feris & beluarum laniatibus objectatis? Quiſquis iſtud in nobis damnat, aut in aliqua ducit criminatione ponendum, is aut nomine appellandus eſt hominis, quamvis ille videatur ſibi? aut Deus eſſe credendus eſt, quamvis ipſe ſe eſſe mille profiteatur in vatibus? Trophonius nos impios, Dodonæus aut Jupiter nominat, & ipſe dicetur Deus, atque in ordine computabitur numinum, qui aut ſummo ſervientibus regi crimen impietatis affingit, aut ſibi torquetur majeſtatem ejus, cultumque præponi? Delius Apollo, vel Clarius, Didymæus, Phileſius, Pythius, & is habendus divinus eſt, qui aut ſummum Imperatorem neſcit, aut ignorat à nobis quotidianis ei precibus ſupplicari? Qui ſi pectorum ſecreta neſciret, nec quid in intimis ſenſibus contineamus, agnoſceret; ſummum tamen invocare nos Deum, & ab eo, quod poſtulamus orare, vel auribus potuit ſcire, vel ipſius vocis ſono, qua utimur in precibus, noſcitare. Nondum eſt locus ut explicemus omnes iſti, qui nos damnant, qui ſint, vel unde ſint; quantum poſſint, vel noverint; cur ad Chriſti paveant mentionem; diſcipulos cur ejus inimicos habeant & inviſos: quod tamen humanum pollicentibus ſenſum una pariter definitione figamus: nihil ſumus aliud Chriſtiani, niſi magiſtro Chriſto ſummi regis ac Principis veneratores: nihil, ſi conſideres, aliud invenies in iſta religione verſari. Hæc totius ſumma eſt actionis: hic propoſitus terminus divinorum officiorum, hic finis. Huic omnes ex more proſternimur,

ſternimur, hunc collatis precibus adoramus, ab hoc justa, & honeſta, & auditu ejus condigna depoſcimus. Non quo ipſe deſideret ſupplices nos eſſe, aut amet ſubſterni tot millium venerationem videre. Utilitas hæc noſtra eſt, & commodi noſtri rationem ſpectans. Nam quia proni ad culpas, & ad libidinis varios appetitus vitio ſumus infirmitatis ingenitæ, patitur ſe ſemper noſtris cogitationibus concipi: ut dum illum oramus, & mereri ejus contendimus munera, accipiamus innocentiæ voluntatem, & ab omni nos labe delictorum omnium amputatione purgemus. Quid dicitis, ô ſacri, quid divini interpretes juris? Meliorisne ſunt cauſæ, qui Grundules adorant Lares, Aios Locutios, Limentinos, quàm ſumus nos omnes, qui Deum colimus rerum patrem, atque ab eo depoſcimus rebus feſſis languentibuſque tutamina? Et illi cati, ſapientes, prudentiſſimi vobis videntur, nec reprehenſionis ullius, qui Faunos, qui Fatuas, civitatumque Genios, qui Pauſos reverentur, atque Bellonas. Nos hebetes, ſtolidi, fatui, obtuſi pronunciamur & bruti, qui dedidimus nos Deo, cujus nutu & arbitrio omne quod eſt, conſtat, & in ſententiæ ſuæ perpetuitate defixum eſt. Hanccine ſententiam promitis? hanc legem conſtituitis? hanc promulgatis, ut honoribus afficiatur ampliſſimis quiſquis veſtros adoraverit ſervulos? crucem mereatur extremam quiſquis ipſis dominis ſupplicarit? In civitatibus maximis, atque in potentioribus populis ſacra publicè fiunt ſcortis meritorijs quondam, atque in vulgarem libidinem proſtitutis; nullus tumor indignationis in dijs eſt. Templa felibus, ſcarabeis, & buculis, ſublimibus ſunt elata faſtigijs; ſilent irriſæ numinum poteſtates, nec livore afficiuntur ullo, quod ſibi comparatas animantium vilium conſpiciunt ſanctitates. Nobis ſolis ſunt inimici, nobis aſperrimi Dij hoſtes, quia patrem veneramur illorum, per quem, ſi ſunt, eſſe & habere ſubſtantiam

tiam ſui numinis majeſtatiſque cœperunt ; à quo ipſam deitatem ut ita dicam ſortiti ſe eſſe ſentiunt, & in rerum numero recognoſcunt ? cujus voluntate & arbitrio, & interire, & ſolvi, nec ſolvi poſſunt, nec interire? Nam ſi omnes concedimus unum eſſe principem ſolum, quem nulla res alia vetuſtate temporis antecedat, poſt illum neceſſe eſt cuncta & nata eſſe & prodita, & in ſui nominis proſiluiſſe naturam. Quod ſi fixum & ratum eſt, erit nobis conſequens confiteri, & deos eſſe nativos, & à principe rerum fonte ortus ſui originem ducere. Qui ſi ſunt nativi, & geniti, & interitionibus utique periculiſque vicini. • At enim eſſe creduntur immortales, perpetui, & nullius unquam participes finis. Ergo iſtud munus Dei patris & donum eſt, ut infinita meruerint iidem eſſe per ſæcula, cum ſint labiles ſolubileſque natura. Atque utinam daretur in unius ſpeciem concionis toto orbe contracto oratione hac uti, & humani in generis audientia collocari. Ergone impiæ religionis ſumus apud vos rei, & quod caput rerum & columen venerabilibus adimus obſequijs, ut convitio utamur veſtro, infauſti & athei nuncupamur ? Et quis magis rectius horum feret invidiam nominum, quàm qui alium præ hoc Deum, aut novit, aut ſciſcitatur; aut credit ? Nonne huic omnes debemus hoc ipſum primum quòd ſumus ? quod eſſe homines dicimur ? quod ab eo vel miſſi, vel lapſi cæcitate hujus in corporis continemur ? Non quòd incedimus, quòd ſpiramus & vivimus, ab eo ad nos venit, viqúe ipſa vivendi efficit nos eſſe, & animali agitatione motari ? Nonne ab hoc effluunt cauſæ, per quas noſtra fulcitur ſalus variarum munificentia voluptatum ? Mundus iſte in quo degitis, cujus eſt ? aut quis ejus vobis adtribuit fructum poſſeſſionemque retinere ? Quis, ut ſubjectas res cernere, ut contrectare, ut conſiderare poſſetis, publicum iſtud lumen dedit ? Quis, ne fixa pigritiæ ſtupore torpeſcerent

peſcerent elementa vitalia, ſolis igneis conſtituit ad rerum incrementa futuros? Solem Deum cum eſſe credatis, conditorem ejus, opificemque non quæritis? Luna cum apud vos Dea ſit, non ſimiliter ſcire curatis genitor ejus & fabricator quis ſit? Nonne cogitatio vos ſubit conſiderare, diſquirere, in cuia poſſeſſione verſemini? cuia in re ſitis? cujus iſta ſit, quam fatigatis terra? cujus aër iſte, quem vitali reciprocatis à ſpiritu? cujus abutimini fontibus, cujus liquore? quis ventorum diſpoſuerit flamina? quis undoſas excogitaverit nubes? quis ſeminum frugiferas poteſtates rationum proprietate diſtinxerit? Apollo vobis pluit? Mercurius vobis pluit? Æſculapius, Hercules, aut Diana rationem imbrium tempeſtatumque finxerunt? Et hoc fieri quî poteſt, cum in mundo profiteamini eos natos, certoque tempore ſenſum arripuiſſe vitalem? Si enim temporis antiquitate mundus eos antevenit, & priuſquam nati ſunt, jam noverat pluvias tempeſtateſque natura, nullum ſerius nati pluendi jus habent, neque eis inſerere rationibus ſe poſſunt, quas invenerunt hic agi, & majore ab auctore tractari. O maxime, ô ſumme rerum inviſibilium procreator! O ipſe inviſe, & nullis unquam comprehenſe naturis! dignus, dignus es vere ſi modo te dignum mortali dicendum eſt ore, cui ſpirans omnis intelligenſque natura, & habere & agere nunquam deſinat gratias: cui tota conveniat vita genu nixo procumbere, & continuatis precibus ſupplicare. Prima enim tu cauſa es, locus rerum ac ſpacium, fundamentum cunctorum quæcunque ſunt, infinitus, ingenitus, immortalis, perpetuus, ſolus, quem nulla deliniat forma corporalis, nulla determinat circumſcriptio, qualitatis expers, quantitatis, ſine ſitu, motu, & habitu, de quo nihil dici & exprimi mortalium potis eſt ſignificatione verborum: qui, ut intelligaris, tacendum eſt; atque, ut per umbram te poſſit errans inveſtigare

ſuſpicio, nihil eſt omnino mutiendum. Da veniam rex ſumme tuos perſequentibus famulos: & quod tuæ benignitatis eſt proprium, fugientibus ignoſce tui nominis & religionis cultum. Non eſt mirum, ſi ignoraris: majoris eſt admirationis, ſi ſciaris. Niſi forte audet quiſquam, hoc enim furioſæ reſtat inſaniæ, ambigere, dubitare, an ſit iſte Deus, an non ſit: explorata fidei veritate, an rumoris caſſi opinatione ſit creditus. Audimus enim quoſdam philoſophandi ſtudio deditos, partim ullam negare vim eſſe divinam; partim an ſit quotidie quærere. Alios caſibus fortuitis, & concurſionibus temerarijs ſummam rerum conſtruere, atque diverſitatis impetu fabricari: cum quibus hoc tempore nullum nobis omnino ſuper tali erit obſtinatione certamen. Aiunt enim ſana ſentientes, contradicere rebus ſtultis ſtultitiæ eſſe majoris. Sermo cum his nobis eſt, qui divinum eſſe conſentientes genus, de majoribus dubitant, cum iidem eſſe plebeia atque humiliora fateantur. Quid ergo? res tantas argumentis nitemur atque elaborabimus obtinere? Diſcedat hæc longè, atque à nobis procul, procul inquam, ut dicitur, averruncetur amentia. Ita eſt enim periculoſum argumentis aggredi, Deum principem comprobare, quam ratione hujuſmodi eſſe illum, velle cognoſcere. Nec quidquam refert, aut diſcrepat, utrumne neges illum, an aſſeras, atque exiſtere fatearis: cum in eadem culpa ſit, & aſſertio talis rei, & abnegatio refutatoris increduli. Quiſquamne eſt hominum, qui non cum iſtius principis notione diem primæ nativitatis intraverit? cui non ſit ingenitum, non affixum, imò ipſi penè in genitalibus matris non impreſſum, non inſitum, eſſe Regem ac Dominum, cunctorum quæcunque ſunt moderatorem? Ipſa denique hiſcere ſi animantia muta potis eſſent, ſi in linguarum noſtrarum facilitatem ſolvi: immo ſi arbores, glebæ, ſaxa, ſenſu animata vitali vocis ſonitum quirent & verbo-

verborum articulos integrare, ita non duce natura, & magiſtra, non incorrupta ſimplicitatis fide, & intelligerent eſſe Deum, & cunctorum dominum ſolum eſſe clamarent? Sed fruſtra, inquit, nos falſo, & calumnioſo inceſſitis & appetitis crimine, tanquam eamus inficias eſſe Deum majorem: cùm à nobis & Jupiter nominetur, & optimus habeatur & maximus: cumque illi anguſtiſſimas ſedes, & Capitolia conſtituerimus immania. Diſſimilia copulare, atque in unam ſpeciem cogere inducta confuſione conanimi. Nam Deus omnipotens mente una omnium, & communi motalitatis aſſenſu, neque genitus ſcitur, neque novam in lucem aliquando eſſe prolatus, nec ex aliquo tempore cœpiſſe eſſe, vel ſæculo. Ipſe eſt enim fons rerum, ſator ſæculorum ac temporum. Non enim ipſa per ſe ſunt, ſed ex ejus perpetuitate perpetua, & infinita ſemper continuatione procedunt. At verò Jupiter, ut vos fertis, & patrem habet & matrem, avos, avias, fratres: nunc nuper in utero matris ſuæ formatus, abſolutus menſibus & conſummatus decem, ignotam ſibi in lucem ſenſu irruiſſe vitali. Ergo, ſi hæc ita ſunt, Jupiter eſſe Deus qui poteſt? cum illum eſſe perpetuum conſtet, perhibeatur alter à vobis, & dies habuiſſe natales, & pavefactus re nova lamentabilem extuliſſe vagitum? Sed ſint, ut vultis, unum, nec in aliquo vi numinis, & majeſtate diſtantes: ecquid ergo injuſtis perſequimini nos odijs? Quid, ut ominis peſſimi, noſtri nominis inhorreſcitis mentione, ſi, quem Deum colitis, eum & nos? aut quid in eadem cauſa vobis eſſe contenditis familiares Deos, inimicos atque infeſtiſſimos nobis? Etenim, ſi una religio eſt nobis vobiſque cummunis, ceſſat ira cœleſtium: ſin nobis infeſti ſunt ſolis, manifeſtum eſt neſcire & vos, & illos Deum: quem Jovem non eſſe ipſis clarum eſt indignationibus numinum. Sed non, inquit, idcirco dii vobis infeſti ſunt, quod omnipotentem colatis Deum: ſed quod

 homi-

hominem natum, & quòd personis infame est vilibus crucis supplicio interemptum, & Deum fuisse contenditis, & superesse adhuc creditis, & quotidianis supplicationibus adoratis. Si vobis jucundum est, amici, edissertate quinam sint hi dij, qui à nobis Christum coli, suam credant ad injuriam pertinere? Janus Janiculi conditor, & civitatis Saturniæ Saturnus auctor? Fauna Fatua, Fauni uxor, Bona dea quæ dicitur, sed in vini melior & laudabilior potu? Indigetes illi, qui flumen repunt, & in alveis Numici cum ranis & pisciculis degunt? Æsculapius, & Liber pater, Coronide ille natus, & ex genitalibus matris alter fulmine præcipitatus? Mercurius utero fusus Maiæ, &, quod est divinius, candidæ. Arquitenentes Diana & Apollo, circumlati per fugas matris, atque in insulis errantibus vix tuti? Dioneia Venus proles, viri materfamilias Troici, atque intestini decoris publicatrix? In Trinacriæ finibus Ceres nata; atque in floribus legendis occupata Proserpina? Thebanus, aut Tyrius Hercules, hic in finibus sepultus Hispaniæ, flammis alter concrematus Oetæis? Tyndaridæ Castores, equos unus domitare consuetus, alter pugillator bonus, & crudo inexuperabilis cestu: Titanes & Bocores Mauri, & ovorum progenies Dij Syri? Apis Peloponnesi proditus, & in Ægypto Serapis nuncupatus? Æthiopicis solibus Isis furva mærens perditum filium, & membratim conjugem lancinatum? Præterimus, & transgredimur Opis soboles regias: quas in libris auctores vestri, quæ fuerint, & quales, vobis edíscentibus prodiderunt. Hice ergo Christum coli, & à nobis accipi, & existimari pro numine, vulneratis accipiunt auribus? & obliti paulo ante sortis fuerint & conditionis cujus, id, quod sibi concessum est, impertiri alteri nolunt? Hæc est justitia cœlitum? hoc deorum judicium sanctum? Nonne istud livoris est atque avaritiæ genus, non obtrectatio quædam sordens, suas emi-
nere

nere tantummodo velle fortunas, aliorum res premi, & in contempta humilitate calcari? Natum hominem colimus. Quid enim? Vos hominem nullum colitis natum? non unum & alium? non innumeros alios? quinimo non omnes, quos jam templis habetis vestris, mortalium sustulistis ex numero, & cœlo sideribusque donastis? Si enim forte vos fugit, sortis eos humanæ, & conditionis fuisse communis; replicate antiquissimas literas, & eorum scripta percurrite, qui vetustati vicini, sine ullis assentationibus cuncta veritate in liquida prodiderunt. Jam profecto discetis, quibus singuli patribus, quibus matribus fuerint procreati, qua in nati regione, qua gente, quæ fecerint, egerint, pertulerint, actitarint, quas in rebus obeundis adversorum senserint, secundantiumque fortunas. Sin autē scientes uteris esse gestatos, & frugibus eos victitasse terrenis, nihilominus tamen nobis nati hominis objectatis cultum, res agitis satis injustas, ut id in nobis constituatis esse damnabile, quod & ipsi vos factitatis: aut, quæ vobis licere permittitis, consimiliter alijs licitum esse nolitis. Sed concedamus interdum, manum vestris opinationibus dantes, unum Christum fuisse de nobis, mentis, animæ, corporis, fragilitatis, & conditionis unius: nonne dignus à nobis est tantorum ob munerum gratiam Deus dici, Deusque sentiri? Si enim vos Liberum, quòd usum reperit vini: si, quòd panis, Cererem: si Æsculapium, quòd herbarum: si Minervam, quòd oleæ: si Triptolemum, quòd aratri; si denique Herculem, quòd feras, quòd fures, quòd multiplicium capitum superavit compescuitque natrices, divorum retulistis in cœtum: honoribus quantis afficiendus est nobis, qui ab erroribus nos magnis insinuata veritate traduxit? Qui velut cæcos passim, ac sine ullo rectore gradientes, ab deruptis, ab devijs, locis planioribus reddidit. Qui, quod frugiferum primo atque humano generi salutare, Deus monstravit

quid ſit, quis, quantus, & qualis. Qui profundas ejus atque inenarrabiles altitudines, quantum noſtra quivit mediocritas capere, & intelligere permiſit & docuit. Qui, quo autore, quo patre mundus iſte ſit conſtitutus & conditus, fecit benigniſſime ſciri. Qui nativitatis ejus exprompſit genus, & nullius aliquando cognitione præſumptam materiam illius. Unde ignibus ſolis genitalis fervor adſcitur. Cur luna ſemper in mutuis damnis ac crementis, annualibus cauſis lucem ſemper atque obſcuritatem reſumens. Animalium origo quæ ſit: rationes quas habeant ſemina. Quis ipſum finxerit hominem, quis informarit, vel ex materiæ quo genere conſtructionem ipſam confirmaverit corporum. Quid ſit ſenſus, quid anima: advolaritne ad nos ſponte, an cum ipſis ſata ſit & procreata viſceribus: mortis particeps degat, an immortalitatis perpetuitate donata ſit. Qui ſtatus nos maneat, cum diſſolutis abierimus à membris. Viſurine nos ſimus, an memoriam nullam noſtri ſenſus & recordationis habituri. Qui arrogantiam conſtrinxit noſtram, & elatas ſupercilio cervices modum fecit ſuæ infirmitatis agnoſcere. Qui animantia monſtravit informia nos eſſe, vanis opinionibus fidere, nihil comprehenſum habere, nihil ſcire, & quæ noſtros ſita ſunt ante oculos, non videre. Qui, quod omnia ſuperavit, & tranſgreſſum eſt munera, ab religionibus nos falſis religionem traduxit ad veram. Qui ab ſignis inertibus atque ex viliſſimo formatis luto ad ſidera ſublevavit & cœlum: & cum domino rerum Deo ſupplicationum fecit verba atque orationum colloquia miſcere. Venerabar, ô cæcitas; nuper ſimulacra modo ex fornacibus prompta, in incudibus deos & ex malleis fabricatos: elephantorum oſſa: picturatas veternoſis in arboribus tænias ſi quando conſpexeram, lubricatum lapidem & ex olivi unguine ſordidatum, tanquam ineſſet vis præſens, adulabar, affabar, & beneficia poſcebam nihil

ſentiente

ſentiente de trunco: & eos ipſos, divos, quos eſſe mihi perſuaſeram, afficiebam contumelijs gravibus: cùm eos eſſe credebam ligna, lapides, atque oſſa, aut in hujuſmodi rerum habitare materia. Nunc doctore tanto in vias veritatis inductus, omnia iſta, quæ ſint, ſcio: digna de dignis ſentio, contumeliam nomini nullam facio divino: & quid cuique debeatur, vel perſonæ, vel capiti, inconfuſis gradibus atque auctoritatibus tribuo. Ita ergo Chriſtus non habeatur à nobis Deus? nec qui omnium alioquin vel maximus poteſt excogitari, divinitatis afficiatur cultu, à quo jamdudum tanta & accepimus dona viventes, & expectamus, dies cum venerit, ampliora? Sed patibulo affixus interijt. Quid iſtud ad cauſam? Neque enim qualitas & deformitas mortis dicta ejus immutat aut facta, aut eo minor videbitur diſciplinarum ejus autoritas, quia vinculis corporis non naturali diſſolutione digreſſus eſt, ſed vi illata deceſſit. Pythagoras Samius ſuſpicione dominationis injuſta vivus concrematus in fano eſt: numquid ea, quæ docuit vim propriam perdiderunt, quia non ſpiritum ſponte, ſed crudelitate appetitus effudit? Similiter Socrates civitatis ſuæ judicio damnatus capitali affectus eſt pœna: numquid irrita facta ſunt, quæ ſunt ab eo de moribus, virtutibus, & officijs diſputata, quia injuria expulſus è vita eſt? Innumerabiles alij gloria, & virtute, & exiſtimatione pollentes, acerbiſſimarum mortium experti ſunt formas: ut Aquilius, Trebonius, Regulus: numquid idcirco poſt vitam judicati ſunt turpes; quia non publica lege fatorum, ſed mortis aſperrimo genere lacerati, excruciatique perierunt? Nemo unquam innocens male interemptus infamis eſt, nec turpitudinis alicujus commaculatur nota: quia non ſuo merito pœnas graves, ſed cruciatoris perpetitur ſævitate. Et tamen, ô iſti qui hominem nos colere morte functum ignominioſa ridetis; nonne Liberum & vos patrem membratim

bratim ab Titanis diſcerptum fanorum conſecratione mactatis? Nonne Æſculapium medicaminum repertorem, poſt pœnas & ſupplicia fulminis, cuſtodem nuncupaviſtis & præſidem ſanitatis, valetudinis, & ſalutis? Nonne ipſum Herculem magnum ſacrificijs, hoſtijs, & thure invitatis incenſo, quem ipſi vos fertis vivum arſiſſe poſt pœnas, & concrematum in funeſtis buſticetis? Nonne illum Attin Phrygem abſciſſum, & ſpoliatum viro Magnæ matris in adytis deum propitium, deum ſanctum Gallorum conclamatione teſtamini? Nonne ipſum Romulum patrem, ſenatorum manibus dilaceratum centum, & Quirinum eſſe Martium dicitis, & ſacerdotibus, & pulvinaribus honoratis, & in ædibus adoratis ampliſſimis, & poſt hæc omnia cœlum aſcendiſſe juratis? Aut igitur ridendi & vos eſtis, qui homines graviſſimis cruciatibus interemptos deos putatis, & colitis: aut, ſi certa eſt ratio, cur id vobis faciendum putetis, & nobis permittite ſcire, quibus iſtud cauſis, rationibuſque faciamus. Natum hominem colitis. Etiam ſi eſſet id verum locis ut in ſuperioribus dictum eſt, tamen pro multis, & tam liberalibus donis, quæ ab eo profecta in nobis ſunt, Deus dici appellarique deberet. Cùm verò deus ſit re certa, & ſine ullius rei dubitationis ambiguo, inficiaturos arbitramini nos eſſe, quàm maximè illum à nobis coli, & præſidem noſtri corporis nuncupari? Ergone, inquiet aliquis furens, iratus, & percitus, Deus ille eſt Chriſtus? Deus, reſpondebimus, & interiorum potentiarum Deus: & quod magis infidos acerbiſſimis doloribus torqueat, rei maximæ cauſa à ſummo rege ad nos miſſus. Poſtulabit forſitan inſanior & furioſior factus, an ſe ita res habeat, quemadmodum dicimus, comprobari. Nulla major eſt comprobatio, quàm geſtarum ab eo fides rerum, quàm virtutum novitas, quam omnia victa decreta, diſſolutaque fatalia, quæ populi genteſque ſuo geri

ſub

ſub lumine nullo diſſentiente videre: quæ nec ipſi audent falſitatis arguere, quorum antiquas ſeu patrias leges vanitatis eſſe pleniſſimas atque inaniſſimæ ſuperſtitionis oſtendit. Occurſurus forſitan rurſus eſt cum alijs multis calumnioſis illis & puerilibus vocibus: magus fuit, clandeſtinis artibus omnia illa perfecit, Ægyptiorum ex adytis angelorum potentium nomina, & remotas furatus eſt diſciplinas. Quid dicitis, ô parvuli, incomperta vobis, & neſcia temerariæ vocis loquacitate garrientes? Ergone illa, quæ geſta ſunt, dæmonum fuere præſtigiæ, & magicarum artium ludi? Poteſtis aliquem nobis deſignare, monſtrare ex omnibus illis Magis, qui unquam fuere per ſæcula, conſimile aliquid Chriſto milleſima ex parte qui fecerit? qui ſine ulla vi carminum, ſine herbarum & graminum ſuccis, ſine ulla aliqua obſervatione ſollicita ſacrorum, libaminum, temporum? Non enim urgemus, & quærimus, quæ ſeſe ſpondeant facere, vel in quibus generibus actuum ſoleat omnis illorum doctrina & experientia contineri. Quis enim hos neſciat aut imminentia ſtudia prænoſcere, quæ neceſſario velint nolint ſuis ordinationibus veniunt? aut mortiferam immittere quibus libuerit tabem: aut familiarum dirumpere charitates: aut ſine clavibus reſerare, quæ clauſa ſunt: aut ora ſilentio vincire: aut in curriculis equos debilitare, incitare, tardare; aut uxoribus, & liberis alienis, ſive illi mares ſint, ſive fœminei generis, inconceſſi amoris flammas, & furiales immittere cupiditates: aut ſi utile aliquid videantur audere, non propria vi poſſe, ſed eorum, quos invocant, poteſtate? Atqui conſtitit Chriſtum ſine ullis adminiculis rerum, ſine ullius ritus obſervatione, vel lege, omnia illa quæ fecit, nominis ſui poſſibilitate feciſſe: & quod proprium, conſentaneum, dignum Deo fuerat vero, nihil nocens, aut noxium, ſed opiferum, ſed ſalutare, ſed auxiliaribus plenum bonis poteſtatis munificæ li-

 beralitate

beralitate donasse. Quid dicitis, ô iterum? Ergo ille mortalis, aut unus fuit è nobis, cujus imperium, cujus vocem popularibus & quotidianis verbis missam, valetudines, morbi, febres, atque alia corporum cruciamenta fugiebant? Unus fuit è nobis, cujus præsentiam, cujus visum gens illa nequibat ferre mersorum in visceribus dæmonum, conterritaque vi nova membrorum possessione cedebat? Unus fuit è nobis, cujus fædæ vitiligines jussioni obtemperabant pulsæ statim, & concordiam colorum commaculatis visceribus relinquebant? Unus fuit è nobis, cujus ex levi tactu stabant profluvia sanguinis, & immoderatos cohibebant fluores? Unus fuit è nobis, cujus manus intercutes & veternosæ fugiebant undæ, penetrabilis ille vitabat liquor, & turgentia viscera salutari ariditate deflabant? Unus fuit è nobis, qui claudos currere præcipiebat? Etiam operis res erat porrigere mancos manus; & articuli immobilitates jam ingenitas explicabant: captos membris assurgere; etiam suos referebant lectos alienis paulo ante cervicibus lati: viduatos videre luminibus; etiam cœlum diemque cernebant nullis cum oculis procreati. Unus, inquam, fuit è nobis, qui debilitatibus varijs, morbisque vexatos centum, aut hoc amplius, semel una intercessione sanabat? cujus vocem ad simplicem furibunda & insana explicabant se maria? procellarum turbines tempestatesque sidebant? qui per altissimos gurgites pedem ferebat inlutum? calcabat ponti terga undis ipsis stupentibus, in famulatum subeunte natura? qui sequentium se millia quinque, quinque saturavit è panibus, ac, ne esse præstigiæ incredulis illis viderentur & duris, bis senarum sportarum sinus reliquiarum fragminibus aggerebat? Unus fuit è nobis, qui redire in corpora jamdudum animas præcipiebat efflatas, prodire ab aggeribus conditos? & post diem funeris tertium pollinctorum voluminibus expediri, Unus fuit è nobis,

qui,

qui, quid ſinguli voluerent, quid ſub obſcuris cogitationibus continerent, tacitorum in cordibus pervidebat? Unus fuit è nobis, qui cum unam emitteret vocem, ab diverſis populis, & diſſona oratione loquentibus, familiaribus verborum ſonis, & ſuo cuique utens exiſtimabatur eloquio? Unus fuit è nobis, qui cum officia religionis certæ ſuis ſectatoribus traderet, mundum totum repente complebat, quantuſque, & qui eſſet, revelata nominis immenſitate monſtrabat? Unus fuit è nobis, qui depoſito corpore innumeris ſe hominum prompta in luce detexit? qui ſermonem dedit, atque accepit, docuit, caſtigavit, admonuit? qui ne illi ſe falſos vanis imaginationibus exiſtimarent, ſemel, iterum, ſæpius familiari collocutione monſtravit? qui juſtiſſimis viris etiamnunc impollutis, ac diligentibus ſeſe, non per vana inſomnia, ſed per puræ ſpeciem ſimplicitatis apparet? cujus nomen auditum fugat noxios ſpiritus? imponit ſilentium vatibus? haruſpices inconſultos reddit? arrogantium magorum fruſtrari efficit actiones, non horrore, ut dicitis, nominis, ſed majoris licentia poteſtatis? Et hæc quidem ſummatim expoſita, non ea ratione protulimus, tanquam magnitudo facientis ſolis in his eſſet perſpicienda virtutibus. Quanta ſint enim hæc, vel exilitatis cujus reperientur & ludi, ſi traditum fuerit noſci, ex quibus ad nos regnis, cujus numinis miniſtrator advenerit? Quæ quidem ab eo geſta ſunt, & factitata, non ut ſe vana oſtentatione jactaret, ſed ut homines duri, atque increduli ſcirent non eſſe, quod ſpondebatur, falſum: & ex operum benignitate, quid eſſet Deus verus, jam addiſcerent ſuſpicari. Simul & illud volumus ſciri, cum ſummatim, ut dictum eſt, enumeratio facta geſtorum eſt, non ea ſolum Chriſtum potuiſſe, quæ fecit, ſed conſtituta etiam exuperaſſe fatorum. Nam ſi, ut liquet & conſtat, debilitates, & corporum paſſiones, ſurdi, manci, & muti, nervorum contractio, &

amiſſio luminis, fatalibus accidunt irroganturque decretis, & ſolus hæc Chriſtus correxit, reſtituit, atque ſanavit: ſole ipſo eſt clarius, potentiorem illum fuiſſe, quàm fata ſunt, cùm ea ſolvit & vicit, quæ perpetuis nexibus, & immobili fuerant neceſſitate devincta. Sed fruſtra, inquit neſcio quis, tantum arrogas Chriſto, cum ſæpe alios ſciamus, & ſcierimus deos, & laborantibus plurimis dediſſe medicinas, & multorum hominum morbos valetudineſque curaſſe. Non inquiro, non exigo, quis Deus, aut quo tempore, cui fuerit auxiliatus, aut quem fractum reſtituerit ſanitati: illud ſolum audire deſidero, an ſine ullius adjunctione materiæ, id eſt, medicaminis alicujus, ad tactum morbos juſſerit ab hominibus evolare, imperaverit, fecerit & emori valetudinum cauſam, & debilium corpora ad ſuas remeare naturas. Chriſtus enim ſcitur, aut admota partibus debilitatis manu, aut vocis ſimplicis juſſione aures aperuiſſe ſurdorum, exturbaſſe ab oculis cæcitates, orationem dediſſe mutis, articulorum vincula relaxaſſe, ambulatum dediſſe contractis, vitiligines, querqueras, atque intercutes morbos, omniaque alia valetudinum genera, quæ humana corpora ſuſtinere neſcio quæ voluit importuna crudelitas, verbo ſolitus imperioque ſanare. Quid ſimile dij omnes, à quibus opem dicitis ægris & periclitantibus latam? Qui ſi quando ut fama eſt nonnullis attribuere medicinam, aut cibum aliquem juſſerunt capi, aut qualitatis alicujus ebibi potionem, aut herbarum & graminum ſuccos ſuperponere inquietantibus cauſis, ambulare, ceſſare, aut re aliqua, quæ officiat abſtinere: quod eſſe non magnum, nec admirationis alicujus ſtupore condignum promptum eſt, ſi volueritis attendere: medici enim ſic curant; animal humi natum, nec confiſum ſcientiæ veritate, ſed in arte ſuſpicabili poſitum, & conjecturarum æſtimationibus nutans. Nulla autem virtus eſt medicaminibus amovere, quæ noceant: benefi-

beneficia ista rerum, non sunt curantium potestates: &, ut sit laudabile scire, qua quos conveniat medicina aut arte curari, locus hujus laudis non in Deo, sed in homine constitutus est. Hunc enim non est turpe rebus extrinsecus sumptis valetudinem hominis fecisse meliorem: indecorum Deo est, non ipsum per se posse, sed externarum adminiculis rerum sanitatem incolumitatemque præstare. Et quoniam beneficia salutis datæ aliorum numinum comparatis, & Christi: quot millia vultis à nobis debilium vobis ostendi, quot tabificis affectos morbis, nullam omnino retulisse medicinam, cum per omnia supplices irent templa, cum Deorum ante ora prostrati, limina ipsa converrerent osculis: cum Æsculapium ipsum datorem, ut prædicant, sanitatis, quoad illis superfuit vita, & precibus fatigarent, & invitarent miserrimis votis? Nonne alios scimus malis suis commortuos, cruciatibus alios consenuisse morborum, perniciosius alios sese habere cœpisse, postquam dies noctesque in continuis precibus, & pietatis expectatione triverunt? Quid ergo prodest ostendere unum, aut alterum fortasse curatos, cum tot millibus subvenerit nemo: & plena sint omnia miserorum, infeliciumque delubra? Nisi forte dicatis, opem bonis ab dijs ferri, malorum miserias despici. Atqui Christus æqualiter bonis, malisque subvenit: nec repulsus ab hoc quisquam est, qui rebus auxilium duris contra impetum postulabat injuriasque fortunæ. Hoc est enim proprium Dei veri, potentiæque regalis, benignitatem suam negare nulli, nec reputare quis mereatur, aut minime: cum naturalis infirmitas peccatorem hominem faciat, non voluntatis, seu judicationis electio. Dicere porrò meritis opem laborantibus ab dijs ferri, hoc est in medio ponere, & dubitabile, quod asseras, facere: ut & ille, qui sanus est factus, fortuito possit videri esse servatus: & ille, qui non est, non meriti causa, sed infirmitate creda-

tur valetudinem expellere non potuisse divina. Quid? quòd istas virtutes, quæ sunt à nobis summatim, non ut rei poscebat magnitudo, depromptæ, nòn tantum ipse perfecit vi sua, verum quod erat sublimius, multos alios experiri, & facere sui nominis cum affectione permisit. Nam cum videret futuros vos esse gestarum ab se rerum, divinique operis abrogatores, ne qua subesset suspicio, magicis se artibus munera illa beneficiaque largitum, ex immensa illa populi multitudine, quæ suam gratiam sectabatur admirans, piscatores, opifices, rusticanos, atque id genus delegit imperitorum, qui per varias gentes missi, cuncta illa miracula sine ullis fucis atque adminiculis perpetrarent. Verbo ille compescuit verminantium membrorum cruces: & illi verbo compescuerunt furialium vermina passionum. Imperio ille uno exturbavit à corporibus dæmonas, & exanimatis suos restituit sensus: sub eorum tortantes & illi se casibus, jussione non alia sanitati & constantiæ reddiderunt. Ille notas albicantium vitiliginum manu admota detersit: liniamenta & hi corporum haud dissimili conciliavere contactu. Uliginosa ille & turgentia viscera siccitatem jussit recuperare nativam: & famuli ejus hoc modo statuerunt errantes aquas, & à pernicie corporum suos labi jussere per tramites. Ille ulcera oris immensi, & recusantia perpeti sanitatem intra unius verbi moram continuato frenavit à pastu: & illi haud aliter contumaciam canceris sævi ad subeundam cicatricem circumscriptis evaginationibus compulerunt. Incessum ille claudis dedit, visum luminibus cæcis, interemptos revocavit ad vitam: nec minus & hi quoque contractionem relaxavere nervorum, luce oculos implevere jam perdita, & ab tumulis remeare defunctos exequiarum conversione jusserunt. Neque quicquam est ab illo gestum per admirationem stupentibus cunctis, quod non omne donaverit faciendum parvulis illis & rusticis, & eorum

rum ſubjecerit poteſtati. Quid dicitis, ô mentes incredulæ, difficiles, duræ, alicui ne mortalium Jupiter ille Capitolinus hujuſmodi poteſtatem dedit? Curionem, aut Pontificem maximum, quinimmo dialem, quod ejus eſt, flaminem iſto jure donavit? Non dicam, ut mortuos excitaret, non ut cæcis reſtitueret lucem, non ut membrorum ſitum enervatis redderet, & diſſolutis: ſed ut puſtulam, reduviam, papulam, aut vocis imperio, aut manus contrectatione comprimeret. Ergo illud humanum fuit, aut ex ore terrenis ſtercoribus innutrito tale potuit jus dari, talis licentia proficiſci, & non divinum, & ſacrum? aut ſi aliquam ſuperlationem res capit, pluſquam divinum, & ſacrum? Nam ſi facias ipſe, quod poſſis, & quod tuis ſit viribus potentatuique conveniens, admiratio non habet quod exclamet: id enim quod potueris, feceris, & quod præſtare debuerit vis tua, ut operis eſſet una, & ipſius qui operaretur, qualitas. Tranſcribere poſſe in hominem jus tuum: & quod facere ſolus poſſis, fragiliſſimæ rei donare, & participare faciendum, ſupra omnia ſitæ eſt poteſtatis, continentiſque ſub ſeſe eſt rerum omnium cauſas, & rationum facultatumque naturas. Age nunc veniat quæſo per igneam zonam magus interiore ab orbe Zoroaſtres, Hermippo ut aſſentiamur autori Bactrianus: & ille conveniat, cujus Cteſias res geſtas hiſtoriarum exponit in primo Armenius Zoſtriani nepos, & familiaris Pamphilus Cyri, Apollonius, Damigero, & Dardanus, Velus, Julianus, & Bæbulus, & ſi quis eſt alius, qui principatum & nomen fertur in talibus habuiſſe præſtigijs: permittant uni ex populo in officium ſermonis dandi ora coarticulare mutorum, ſurdorum auriculas returare, ſine luminibus procreatis oculorum redintegrare naturas, & in frigentia olim membra ſenſus animaſque reducere. Aut ſi ardua res iſta eſt, neque alijs permittere talium poſſunt operum poteſtates, ipſi faciant, & cum ſuis ritibus

bus faciant, quidquid malefici graminis nutricant terrarum sinus, quidquid virium continet fremor ille verborum, atque adjunctæ carminum necessitates, non invidemus, adjiciant; non interdicimus, colligant. Experiri libet & recognoscere, an cum suis efficere dijs possint, quod ab rusticis Christianis jussionibus factitatum est nudis. Desistite, ô nescij, in maledicta convertere res tantas, nihil ei nocitura qui fecit, periculum allatura sed vobis: periculum, inquam, non parvulum, nec in rebus exiguis, sed in præcipuis constitutum. Siquidem res anima preciosa est, nec ipso se homini quidquam potest carius inveniri. Nihil, ut remini, magicum, nihil humanum, præstigiosum, aut subdolum, nihil fraudis delituit in Christo, derideatis licet ex more atque in lasciviam dissolvamini cachinnorum. Deus ille sublimis fuit, Deus radice ab intima, Deus ab incognitis regnis, & ab omnium principe Deus sospitator est missus, quem neque sol ipse, neque ulla, si sentiunt, sidera, non rectores, non principes mundi, non denique dij magni, aut, qui fingentes se Deos genus omne mortalium territant, unde aut qui fuerit, potuerunt noscere vel suspicari. Et merito. Exutus at corpore, quod in exigua sui circumferebat parte, postquam videri se passus est, cujus esset aut magnitudinis sciri, novitate rerum exterrita universa mundi sunt elementa turbata, tellus mota contremuit, mare funditus refusum est, aër globis involutus est tenebrarum, igneus orbis solis tepefacto ardore diriguit. Quid enim restabat ut fieret, postquam Deus est cognitus is, qui esse jamdudum unus judicabatur è nobis? Sed non creditis gesta hæc. Sed qui ea conspicati sunt fieri, & sub oculis suis viderunt agi, testes optimi, certissimique auctores, & crediderunt hæc ipsi, & credenda posteris nobis haud exilibus cum approbationibus tradiderunt. Quinam isti sint, fortasse quæritis? Gentes, populi, nationes, & incredulum illud genus

nus

nus humanum. Quod nisi aperta res esset, & luce ipsa, quemadmodum dicitur, clarior, nunquam rebus hujusmodi credulitatis suæ commodarent assensum. An numquid dicemus illius temporis homines usque adeo fuisse vanos, mendaces, stolidos, brutos, ut, quæ nunquam viderant, vidisse se fingerent? & quæ facta omnino non erant, falsis proderent testimonijs, aut puerili assertione firmarent? cumque possent vobiscum & unanimiter vivere, & inoffensas ducere conjunctiones, gratuita susciperent odia, & execrabili haberentur in nomine? Quod si falsa, ut dicitis, historia illa rerum est, unde tam brevi tempore totus mundus ista religione completus est? aut in unam coire qui potuerunt mentem gentes regionibus dissitæ, ventis, cœli convexionibusque dimotæ? Asseverationibus illectæ sunt nudis, inductæ in spes cassas, & in pericula capitis immittere se sponte temeraria desperatione voluerunt, cum nihil tale vidissent, quod eas in hos cultus novitatis suæ possit excitare miraculo. Imo quia hæc omnia & ab ipso cernebant geri, & ab ejus præconibus, qui per orbem totum missi beneficia patris & munera sanandis animis hominibusque portabant, veritatis ipsius vi victæ, & dederunt se Deo, nec in magnis posuere dispendijs membra vobis projicere, & viscera sua lanianda præbere. Sed conscriptores nostri mendaciter ista promserunt, extulere in immensum exigua gesta, & angustas res satis ambitioso dilatavere præconio. Atqui utinam cuncta referri in scripta potuissent, vel quæ ab ipso gesta sunt, vel quæ ab ejus præconibus pari jure & potentia terminata. Magis vos incredulos faceret vis tanta virtutum, aut apprehendere locum fortasse possetis quo videretur esse similimum veri & incrementa rebus apposita, & inditas scriptis & commentarijs falsitates. Sed neque omnia conscribi, aut in aures omnium pervenire potuerunt gesta gentibus in ignotis, & usum nescien-

 tibus

tibus literarum: aut, si qua sunt literis, conscriptionibusque mandata, malevolentia dæmonum, quorum cura & studium est hanc intercipi veritatem, & consimilium his hominum, interpolata quædam, & addita, partim mutata, atque detracta, verbis, syllabis, literis, ut & prudentium tardaret fidem, & gestorum corrumperet auctoritatem. Sed nunquam fuerit, his bene, ut Christus qui fuerit, literarum testimonijs colligatur: cujus in id solum dimissa sunt causa, ut si esse constiterit ea vera, quæ dicimus, confessione omnium Deus fuisse monstretur. Non creditis scriptis nostris? & nos vestris non credimus scriptis. Falsa de Christo compingimus? & vos de dijs vestris inania & falsa jactatis. Neque enim cœlo Deus aliquis lapsus est, aut suis res vestras commentatus est manibus, aut ratione consimili nostris rebus, & religionibus derogavit. Ab hominibus hæc scripta? & illa sunt ab hominibus scripta, mortalibus edissertata sermonibus. Et quidquid dicere de nostris conscriptoribus intenderitis, & de vestris hæc dicta paribus sumite atque habetote momentis. Vultis vera esse, quæ in vestris comprehensa sunt scriptis? & quæ in nostris consignata sunt literis, confiteamini necesse est esse vera. Falsitatis arguitis res nostras? & nos vestras arguimus falsitatis. Sed antiquiora, inquitis, nostra sunt, ac per hoc fidei & veritatis plenissima. Quasi verò errorum non antiquitas plenissima mater sit, & non ipsa pepererit res eas, quæ turpissimas dijs notas ignominiosis concinnaverunt in fabulis. Ante millia enim annorum decem non potuerunt falsa & audiri, & credi? aut non simillimum veri est, fidem vicinis & finitimis, quàm spatiorum inesse longinquitate distantibus? Testibus enim hæc, illa opinionibus asseruntur, & proclivius multo est, minus esse in recentibus fictionis, quam in antiqua obscuritate submotis. Sed ab indoctis hominibus, & rudibus, scripta sunt, & idcirco non sunt facili auditione

ditione

ditione credenda. Vide ne magis hæc fortior causa sit, cur illa sint nullis coinquinata mendacijs, mente simplici prodita, & ignara lenocinijs ampliare. Trivialis & sordidus sermo est. Nunquam enim veritas sectata est fucum, nec quod exploratum & certum est, circumduci se patitur orationis per ambitum longiorem. Collectiones, enthymemata, definitiones, omniaque illa ornamenta, quibus fides quæritur assertionis, suspicantes adjuvant, non veritatis liniamenta demonstrant. Cæterum qui scit, quid sit illud quod dicitur, nec definit, nec colligit, neque alia sectatur artificia verborum, quibus capi consueti sunt audientes, & ad consensum rei circumscriptionis necessitate traduci. Barbarismis, solœcismis, obsitæ sunt, inquit, res vestræ, & vitiorum deformitate pollutæ. Puerilis sane, atque angusti pectoris reprehensio: quam si admitteremus, ut vera sit, abjiciamus ex usibus nostris quorundam fructuum genera, quòd cum spinis nascuntur, & purgamentis alijs, quæ nec alere nos possunt, nec tamen impediunt perfrui nos eo, quod principaliter antecedit, & saluberrimum nobis voluit esse natura. Quid enim officit, ô quæso, aut quam præstat intellectui tarditatem, utrumne quid grave, an hirsuta cum asperitate promatur? inflectatur quod acui, an acuatur quod oportebat inflecti? aut qui minus id, quòd dicitur, verum est, si in numero peccetur, aut casu, præpositione, participio, conjunctione? Pompa ista sermonis, & oratio missa per regulas concionibus, litibus, foro judicijsque servetur, deturque illis imo, qui voluptatum delinimenta quærentes, omne suum studium verborum in lumina contulerunt. Cum de rebus agitur ab ostentatione submotis, quid dicatur spectandum est, non quali cum amœnitate dicatur: nec quid aures commulceat, sed quas afferat audientibus utilitates; maximè cum sciamus etiam quosdam sapientiæ deditos non tantũ abjecisse sermonis cultum, verumetiam,

cum poſſent ornatius atque uberius eloqui, trivialem ſtudio humilitatem ſecutos, ne corrumperent ſcilicet gravitatis rigorem, & ſophiſtica ſe potius oſtentatione jactarent. Enimvero diſſoluti eſt pectoris in rebus ſerijs quærere voluptatem: & cum tibi ſit ratio cum male ſe habentibus atque ægris, ſonos auribus infundere dulciores, non medicinam vulneribus admovere. Quanquam, ſi verum ſpectes, nullus ſermo natura eſt integer, vitioſus ſimiliter nullus. Quænam eſt enim ratio naturalis, aut in mundi conſtitutionibus lex ſcripta, ut hic paries dicatur, & hæc ſella? cum neque ſexus habeant fœmininis generibus maſculiniſque diſcretos, neque quiſquam docere doctiſſimus me poſſit, ipſum hic & hæc, quid ſint, aut cur ex his unũ, ſexum virile deſignet, fœmininis generibus id quod ſequitur applicetur. Humana iſta ſunt placita, & ad uſum ſermonis faciendi non ſanè omnibus neceſſaria: nam & hæc paries forſitan, & hic ſella dici ſine ulla reprehenſione potuiſſent, ſi ab initio ſic dici placuiſſet, & à ſequentibus ſæculis communi eſſet in ſermocinatione ſervatum. Et tamen, ô iſti, qui pollutas res noſtras vitiorum criminamini fæditate, ſtribiligines & vos iſtas libris illis in maximis atque admirabilibus non habetis? Nonne alius hæc utria, alius dicitis hos utres? cœlus, & cœlum? non item filus & filum? non item crocus, & crocum? non item fretus, & fretum? non item apud vos eſt poſitum hoc pane, & hic panis? hic ſanguinis, hoc ſanguen? candelabrum & jugulum ratione eadem jugulus & candelaber? Nam ſi ſingula nomina non poſſunt genera plura habere, quàm ſingula: neque eadem poſſunt hujus eſſe generis, & illius, genus enim tranſire genus in alterum non poteſt, tam peccat qui genera maſculina fœmininis pronunciat legibus, quam ab eo peccatur, qui articulos maſculinos fœmininis generibus anteponit. Atqui vos conſpicimus & res maſculinas fœmininè, & fœmineas maſculinè,

ſculinè, & quas eſſe dicitis neutras, & illo, & hoc modo ſine ulla diſcretione depromere. Aut igitur nulla eſt culpa indifferenter his uti, & fruſtra nos dicitis ſolœciſmorum obſcœnitate deformes: aut ſi certum eſt ſingula quibus debeant rationibus explicari, in ſimilibus vitijs vos quoque verſamini: quamvis Epicadios omnes, Cæſellios, Verrios, Scauros teneatis, & Niſos. Sed ſi Deus, inquiunt, fuit Chriſtus, cur forma eſt in hominis viſus? & cur more eſt interemtus humano? An aliter potuit inviſibilis illa vis, & habens nullam ſubſtantiam corporalem, inferre & commodare ſe mundo, concilijs intereſſe mortalium, quàm ut aliquod tegmen materiæ ſolidioris aſſumeret, quod oculorum ſuſciperet injectum, & ubi ſe figere inertiſſimæ poſſet contemplationis obtutus? Quis eſt enim mortalium, qui quiret eum videre, quis cernere, ſi talem voluiſſet inferre ſe terris, qualis ei primigenia natura eſt, & qualem ſe ipſe in ſua eſſe voluit vel qualitate, vel numine? Aſſumpſit igitur hominis formam, & ſub noſtri generis ſimilitudine potentiam ſuam clauſit, ut & videri poſſet, & conſpici: verba faceret, & doceret: atque omnes exequeretur res eas, propter quas in mundum venerat faciendas, ſummi regis imperio & diſpoſitione ſervatis. Quid enim, dicit, rex ſummus ea, quæ in mundo facienda eſſe decreverat, ſine homine ſimulato non quibat efficere? ſi oporteret ita fieri, quemadmodum dicitis, ita fortaſſe feciſſet: quia non oportuit, aliter fecit. Quare iſto voluit, & illo genere noluit, latent taliter involutæ, & vix ullis comprehenſibiles cauſæ, quas accipere fortaſſe potuiſſes, ſi non eſſes jamdudum ad non accipiendum paratus: & prius te formares ad non credendi frontem, quàm tibi eſſet expoſitum id, quod noſſe atque audire conquireres. Sed more eſt hominis interemptus. Non ipſe: neque enim cadere divinas in res poteſt mortis occaſus: nec interitionis diſſolutione dilabi id, quod eſt

unum & ſimplex: nec ullarum partium congregatione compactum. Quis eſt ergo viſus in patibulo pendere, quis mortuus eſt? homo, quem induerat, & ſecum ipſe portabat. Incredibile dictu eſt, & cæcis obſcuritatibus involutum. Si velis, non cæcum eſt, & ſimilitudine proxima conſtitutum. Si quo tempore Sibylla, præſaga oracula illa depromens fundebat vi, ut dicitis, Apollinis plena, ab impijs eſſet cæſa atque interempta latronibus: numquid Apollo diceretur in ea eſſe occiſus? Si Bacis, ſi Helenus, Martius, alijque ſimiliter vates hariolantes eſſent vita & luce privati, numquid aliquis diceret, lege eos humanitatis extinctos, qui illorum per ora loquentes, vias rerum poſtulantibus explicabant? Mors illa, quam dicitis, aſſumpti hominis fuit, non ipſius: geſtaminis, non geſtantis: quam nec ipſam perpeti ſuccubuiſſet, tanta ſi non agenda res eſſet, & inexplicabilis ratio fati clauſis patefacienda myſterijs. Quæ ſunt iſta, inquies, clauſa atque obſcura myſteria? Quæ nulli nec homines ſcire, nec ipſi, qui appellantur dij mundi, parte queunt aliqua ſuſpicionis atque opinationis attingere, niſi quos ipſe dignatus eſt cognitionis tantæ impertire muneribus, & in abditos receſſus theſauri interioris inducere. Vides enim ſi nollet inferri ſibi à quoquam manus, ſumma illi fuiſſe contentione nitendum, ut hoſtes ab ſe ſuos vel poteſtate inverſa prohiberet? Qui cæcis reſtituerat lumina, is efficere ſi deberet, non poterat cæcos? Qui debilibus integritatem, is debiles reddere difficultati habuit, aut labori? Qui claudos præcipiebat incedere, is motus alligare membrorum nervorum duritia neſciebat? qui extrahebat à tumulis mortuos, huic arduum fuerat letum cui vellet indicere? Sed quia fieri ratio ea, quæ fuerant deſtinata, poſcebat: & hic in ipſo mundo, nec modo quàm geſtum eſt alio, inæſtimabilis illa atque incredibilis lenitas injurias in ſe hominum, puerilibus pro ineptiis ducens, manus in ſe por-

ſe porrigi ab immanibus paſſa eſt duriſſimiſque latronibus, nec imputandum putavit, quid illorum diſſignaſſet audacia, dummodo ſuis oſtenderet, quid ab ſeſe expectare deberent. Cum enim de animarum periculis multa, mala de illarum contra inſinuator, magiſter atque auctor, ad officiorum convenientium fines, ſuas leges & conſtituta direxit: non ſuperbiæ faſtum comminuit? non libidinum extinxit flammas? non hiatum compreſſit aviditatis? non tela extorſit è manibus atque omnia ſeminaria totius vitioſitatis abſcidit? Ipſe denique non lenis, non placidus, non acceſſu facilis, non familiaris affatu, non humanas miſerias indoleſcens, omnes omnino crucibus & corporalibus affectos malis unica illa benignitate miſeratus reddidit & reſtituit ſanitati? Quid ergo vos ſubigit, quid hortatur, maledicere, convitiari, inexpiabiles cum eo conſerere ſimultates, quem redarguere, quem tenere, nemo hominum poſſit ullius facinoris in reatu? Tyrannos ac reges veſtros, qui poſtpoſito deorum metu donaria ſpoliant populanturque templorum: qui proſcriptionibus, exilijs, cædibus nudant nobilitatibus civitates: qui matronarum pudorem ac virginum vi ſubruunt atque eripiunt licentioſa, appellatis indigetis, atque divos: & quos odijs acrioribus conveniebat à vobis carpi, pulvinaribus, aris, templis, atque alio mactatis cultu, ludorum & celebritate natalium: nec non & illos omnes, qui conſcriptione voluminum multiformi maledictis mordacibus carpunt publicos mores: qui luxurias ac vitas veſtras ſecant, urunt, dilacerant: qui in temporis poſteris notas ſcriptorum perpetuitate prolatant: qui matrimonia perſuadent habenda eſſe communia: qui cum pueris cubitant formoſis, laſcivientibus, nudis: qui pecudes vos eſſe, qui fugitivos, qui exules, qui viliſſimæ ſervos notæ, furioſos prædicant & inſanos: admirantes, plaudentes ad cœli ſuſtollitis ſydera, bibliothecarum reponitis in arcanis,

nis, quadrigis & ſtatuis muneramini, & quantum eſt in vobis velut quadam æternitate donatis immortalium teſtificatione titulorum: ſolum Chriſtum convellere, dilacerare, poteſtis ſi Deum, vultis, imo ſolum ſi liceat beluarum agreſtium ritu cruentis oribus mandere, comminutis cum oſſibus tranſvorare. Quodnam quæſo ob meritum, dicite, cujus ob peccati culpam? quid ab eo commiſſum eſt, quod tenorem inflecteret recti, & in odia vos aſpera furialibus ſtimulis concitaret? Quia animarum veſtrarum cuſtodem ſe miſſum ſolo indicavit ab rege? quia vobis immortalitatem ferre, quam vos habere confiditis humanis paucorum aſſeverationibus ſuaſi? Quod ſi eſſet apud vos certum falſa illum dicere, ſpes etiam vaniſſimas polliceri, nec ſic video fuiſſe cauſam, cur eundem deberetis odiſſe, cur hoſtili animadverſione damnare. Imo, ſi animus vobis clemens fuiſſet & mitis, vel propter id ſolum eum deberetis amplecti, quòd optabilia vobis ſponderet & proſpera: quòd bonarum eſſet nuncius rerum; quòd ea prædicaret, quæ nullius animum læderent: ſecurioris quinimo expectationis impleret. O ingratum & impium ſæculum! ô in privatam perniciem incredibili pectoris obſtinatione paratum! Si aliquis ad vos medicus ex ſummotis veniſſet & nunquam vobis regionibus cognitis, medicamen pollicens tale, quod à veſtris corporibus omnia omnino prohiberet morborum & valetudinum genera, non certatim omnes accurreretis? non blanditijs omnibus atque honoribus fotum familiaria ſuſciperetis in mœnia? non illud medicaminis genus optaretis eſſe certiſſimum, non verum, quod immunes vos fore ab tam innumeris vexationibus corporum, uſque ad ultimos fines ſponderet ætatis? & licet ambigua res eſſet, committeretis vos tamen, nec potionem incognitam dubitaretis haurire ſpe ſalutis propoſita, atque amore incolumitatis incenſi. Eluxit atque apparuit Chriſtus rei maximæ nunciator,

nunciator, auſpicium fauſtum p ortans & præcsnium ſalutare credentibus. Quænam eſt iſta crudelita, inhumanitas quæ tanta, quinimo, ut verius loquar, faſtidium, ſupercilium, nunciatorem muneris & portitorem tanti, non tantum verborum maledictionibus ſcindere, verumetiam bello gravi atque omnibus perſequi telorum effuſionibus & ruinis? Non placent ea, quæ dicit, & cum offenſionibus audiuntur à vobis? pro ludicris ea vaticinationibus computate. Stolidiſſimas res loquitur, & fatua dona promittit? ridete ut ſapientes vos viri, & in ſuis erroribus fatuitatem relinquite volutari. Quænam eſt hæc feritas, ut repetamus quæ dicta ſunt ſæpius, quæ libido tam carnifex, inexpiabile bellum indicere nihil de te merito? Dilacerare, ſi detur, eum velle per viſcera, qui nõ modo nullum intulerit malum nulli, ſed æqualiter benignus hoſtibus diceret, quidnam his ſalutis Deo portaretur à principe: quid eſſet facto opus, ut interitum fugerent, & immortalitatem conſequerentur ignotam? Cumque novitas rerum, & inaudita promiſſio audientium turbaret mentes, & credulitatem faceret hæſitare, virtutum omnium dominus, atque ipſius mortis extinctor hominem ſuum permiſerit interfici, ut ex rebus conſequentibus ſcirent in tuto eſſe ſpes ſuas, quas jamdudum acceperant de animarum ſalute, nec periculum mortis alia ſe poſſe ratione vitare?

LIB. I. EXPLICIT.

ARNOBII
DISPUTATIONUM
ADVERSUS GENTES
LIBER SECUNDUS.

HOc in loco tribui si ulla facultas possset, vellem cum his omnibus, quibus nomen invisum est Christi, ab instituta principaliter defensione diverticulo paulisper facto, talia verba miscere. Si nullam esse ducitis contumeliam, respondere aliquid interrogatos, edissertate nobis & dicite quid rei, quid causæ est, quod tam gravibus insectamini Christum bellis? vel quas ejus continetis offensas, ut ad ejus nominis mentionem rabidorum pectorum effervescatis ardoribus? Numquid regiam sibi vindicans potestatem, terrarum orbem cunctum legionibus infestissimis occupavit, & pacatas ab exordio nationes alias delevit ac sustulit, alias sibi parere cervicibus compulit subjugatis? Numquid ardoribus avaritiæ flagrans universas opes illas, quibus se genus humanum studiose contendit impleri, possessionis suæ mancipio vindicavit? Numquid libidinũ cupiditatibus gestiens pudicitiæ repagula vi fregit, aut alienis furtim insidiatus est matrimonijs? Numquid arrogantiæ supercilio tumidus injurias & contumelias passim sine ullius personæ discriminibus irrogavit? Qui si dignus non esset, cui auscultare deberetis, & credere: vel hoc ipso fuerat non asper-

nandus

nandus à vobis, ostenderet quod vias vobis ad cœlum, & vota immortalitatis optaret, ut non in cunctos lumen & prætenderit vitæ, & periculum ignorationis amoverit? At enim odio dignus est, quod ex orbe religiones expulit, quod ad Deorum cultum prohibuit accedi. Ergóne ille religionis extinctor, & impietatis auctor arguitur, qui veram in orbem religionem induxit? qui hominibus cæcis, & revera in impietate degentibus, pietatis aperuit januas, & cui se submitterent, indicavit? An ulla est religio verior, officiosior, potentior, justior, quam Deum principem nosse, scire Deo principi supplicare, qui bonorum omnium solus caput, & fons est, perpetuarum pariter fundator & conditor rerum, à quo omnia terrena cunctaque cœlestia animantur, motu irriganturque vitali; & qui si non esset, nulla profectò res esset, quæ aliquod nomen, substantiamque portaret? Nisi fortè dubitatis an sit iste, de quo loquimur, imperator: & magis esse Apollinem creditis, Dianam, Mercuum, Martem. Da verum judicium, & hæc omnia circumspiciens, quæ videmus, magis an sint Dij cæteri dubitabit, quam in Deo cunctabitur, quem esse omnes naturaliter scimus: sive cum exclamamus, ô Deus, sive cum illum testem Deum constituimus improborum, & quasi nos cernat, faciem sublevamus ad cœlum. Sed minoribus supplicare Dijs homines vetuit. Dij enim minores qui sint, aut ubi sint, scitis? Perstrinxit vos aliquando suspicio eorum aut mentio, ut meritò feratis indignè abrogatos his cultus, & honoris impertitione viduatos. Quod si non mentis elatio, & typhus qui appellatur à Græcis, obstaret atque officeret vobis, jamdudum scire potuissetis, quid aut quare prohibuerit fieri, intra fines quos stare voluerit religionem veram, quantum vobis periculum nasceretur ex eo, quod putaretis obsequio, vel ex quibus malis emergeretis, si insidioso renunciaretis errori. Verum hæc omnia

illustrius commemorabuntur & planius, cum ulterius prorsus fuerimus evecti. Monstrabimus enim Christum non impietatem docuisse nationes, sed ab latronibus pessimis miserorum hominum imprudentiam vindicasse. Non credimus, inquitis, vera esse quæ dicit. Quid enim? quæ vos negatis vera esse, apud vos liquent, cum imminentia, & nondum cassa, nullis possint rationibus refutari? Sed & ipse quæ pollicetur, non probat. Ita est. Nulla enim, ut dixi, futurorum potest existere comprobatio. Cum ergo hæc sit conditio futurorum, ut teneri & comprehendi nullius possint anticipationis attactu; nonne purior ratio est, ex duobus incertis, & in ambigua expectatione pendentibus, id potius credere, quod aliquas spes ferat, quam omnino quod nullas? In illo enim periculi nihil est, si quod dicitur imminere, cassum fiat & vacuum: in hoc damnum est maximum, id est salutis amissio, si cum tempus advenerit, aperiatur non fuisse mendacium. Quid dicitis ô nescij, etiam fletu & miseratione dignissimi? Ita non extimescitis, ne forte hæc vera sint, quæ sunt despectui vobis, & præbent materiam risus? nec saltem vobiscum sub obscuris cogitationibus volvitis, ne quod hoc die credere obstinata renuitis perversitate, redarguat serũ tempus, & irrevocabilis pœnitentia castiget? Nonne vel hæc saltem fidem vobis faciunt argumenta credendi, quod jam per omnes terras in tam brevi temporis spatio, immensi nominis hujus sacramenta diffusa sunt? quod nulla jam natio est tam barbari moris, & mansuetudinem nesciens, quæ non ejus amore versa molliverit asperitatem suam, & in placidos sensus assumpta tranquillitate migraverit? quod tam magnis ingenijs præditi Oratores, Grammatici, Rhetores, Consulti juris ac Medici, philosophiæ etiam secreta rimantes, magisteria hæc expetunt, spretis quibus paulo ante fidebant? quod ab dominis se servi cruciatibus affici, quibus statuerint, malunt, solvi conju-

conjuges matrimonijs, exheredari à parentibus liberi, quam fidem rumpere Christianam, & salutaris militiæ sacramenta deponere? quòd cum genera pœnarum tanta sint à vobis proposita religionis hujus sequentibus leges, augeatur res magis, & contra omnes minas atque interdicta formidinum animosius populus obnitatur, & ad credendi studium prohibitionis ipsius stimulis excitetur? An numquid hæc fieri passim & inaniter creditis? fortuitis incursibus adsumi has mentes? Itane istud non divinum & sacrum est, aut sine Deo, eorum tantas animorum fieri conversiones, ut cũ carnifices unci, alijq̃ue innumeri cruciatus, quemadmodum diximus, impendeant credituris, veluti quadam dulcedine atque omnium virtutum amore correpti, cognitas accipiant rationes, atque mundi omnibus rebus præponant amicitias Christi? Nisi forte obtusi & fatui videntur hi vobis, qni per orbem jam totum conspirant, & coëunt in istius credulitatis assensum. Quid ergo? vos soli sapientiæ conditi atque intelligentiæ vi mera, nescio quid aliud videtis, & profundum? soli esse nugas intelligitis hæc omnia, soli verba & pueriles ineptias, ea quæ nobis promittimus principali ab rege ventura? Unde quæso est vobis tantum sapientiæ traditum? unde acuminis, & vivacitatis tantum? vel ex quibus scientiæ disciplinis tantum cordis assumere, divinationis tantum potuistis haurire? Quia per casus, & tempora declinare verba scitis, & nomina? quia voces barbaras, solœcismosq̃ue vitare? quia numerosum, & instructum, compositumq̃ue sermonem, aut ipsi vos nostis efferre, aut incomptus cùm fuerit, scire? quia Fornicem Lucilianum, & Marsyam Pomponij obsignatum memoria continetis? quia quæ sint in litibus constitutiones, quot caussarum genera, quot dictionum, quid sit genus, quid species, oppositum à contrario quibus rationibus distinguatur; idcirco vos arbitramini scire quid sit falsum, quid

 verum,

verum, quid fieri poſſit, aut non poſſit; quæ imorum ſummorumque natura ſit? Nunquam ne illud vulgatum perſtrinxit aures veſtras, Sapientiam hominis, ſtultitiam eſſe apud Deum? Primum ecquid ipſi penitus perſpicitis vos ipſos, ſi quando de rebus diſceptatis obſcuris, & naturalia pergitis reſerare ſecreta, & ipſa, quæ dicitis, quæ aſſeveratis, quæ capitali plerumque contentione defenditis, neſcire, & unumquemque ſuſpiciones ſuas pro probatis, & comprehenſis pertinaci obluctatione tutari? Quid enim, ſi verum perſpiciamus, etiam ſi omnia ſæcula in rerum inveſtigatione ponantur, ſcire per nos poſſumus, quos ita cæcos & ſuperbos neſcio quæ res protulit, & concinnavit invidia, ut cum nihil ſciamus omnino, fallamus nos tamen, & in opinionem ſcientiæ ſubinflati pectoris tumore tollamur? Ut enim divina prætereeam, & naturali obſcuritate res merſas, poteſt quiſquam explicare mortalium id, quod Socrates ille comprehendere nequit in Phædone: homo quid ſit, aut unde ſit, anceps, varius, mobilis, pellax, multiplex, multiformis? in quos uſus prolatus ſit? cujus ſit excogitatus ingenio? quid in mundo faciat? cur malorum tanta experiatur examina? utrum ne illum tellus uliginis alicujus converſa putrore, tanquam vermes animaverit, tanquam mures? an fictoris alicujus, & fabricatoris manu lineamenta hæc corporis, atque oris acceperit formam? Poteſt, inquam, ſcire in medio hæc poſita, atque in ſenſibus conſtituta communibus, quibus cauſis mergamur in ſomnos, quibus evigilemus, quibus modis fiāt inſomnia, quibus viſa? immò quod ambigit in Theæteto Plato vigilemus aliquando, an ipſum vigilare, quod dicitur, ſomni ſit perpetui portio? & quid agere videamur, inſomnium cum videre nos dicimus? Radiorum & luminis intentione videamus, an rerum imagines advolent, & noſtris in pupulis ſidant? utrum ſapor in rebus ſit, an palati contagionibus fiat? qui-

bus

bus ex causis pili nigrorem ingenitum ponant, neque omnes pariter, sed paulatim adjiciendo canescant? Quid sitquod humores universi unum corpus efficiant mixtione, solum oleum respuat immersionem in se pati, sed in suam naturam impenetrabilem semper perspicuè colligatur? Ipse denique animus, qui immortalis à vobis & Deus esse narratur, cur in ægris æger sit, in infantibus stolidus, in senectute defessus, delira, & fatua, & insana? Quorum infirmitas, & inscientia miserabilis hoc magis est, quòd cum fieri possit ut veri aliquid aliquando dicamus, & hoc ipsum nobis incertum sit, an veri aliquid dixerimus. Et quoniam ridere nostram fidem consuestis, atque ipsam credulitatem facetijs jocularibus lancinare, dicite ô festivi, & meraco sapientiæ tincti & saturi potu, éstne operis in vita negociosum aliquod atque actuosum genus, quod non fide præeunte suscipiant, sumant, atque aggrediantur actores? Peregrinamini, navigatis: non domum vos credentes peractis negociationibus remeaturos? Terram ferro scinditis, atque oppletis seminum varietate: non credentes vos frugem percepturos esse vicibus temporarijs? Conjugalia copulatis consortia: non futura esse credentes casta, & officiosi fœderis in maritos? Liberorum suscipitis prolem: non incolumen credentes fore, & per gradus ætatis venturam senectutis ad metas? Ægritudines corporum medicorum committitis manibus: non credentes morbos posse mitigata asperitate leniri? Bella cum hostibus geritis: non victoriam vos credentes præliorum successionibus relaturos? Veneramini Deos & colitis: non credentes illos esse, & propitias aures vestris supplicationibus accommodare? Quid illa de rebus ab humana cognitione sepositis, quæ conscribitis ipsi, quæ lectitatis, oculata vidistis inspectione, & manibus tractata tenuistis? Nonne vestrum quicunque est, huic vel illi credit auctoribus? non quod sibi persuaserit

quis

quis verum dici ab altero, velut quadam fidei adſtipulatione tutatur? Qui cunctorum originem eſſe dicit ignem, aut aquam, non Thaleti, aut Heraclito credit? qui cauſam in numeris ponit, non Pythagoræ Samio, non Architæ? qui animam dividit, & incorporales conſtituit formas, non Platoni Socratico? qui quintum elementum principalibus applicat cauſis, non Ariſtoteli Peripateticorum patri? qui ignem minatur mundo, & venerit cum tempus, arſurum, non Panætio, Chryſippo, Zenoni? qui individuis corporibus mundos ſemper fabricatur & deſtruit, non Epicuro, Democrito, Metrodoro? qui nihil ab homine comprehendi, atque omnia cæcis obſcuritatibus involuta, non Archeſilæ, Carneadi? non alicui denique Academiæ veteris, recentioriſque cultori? Ipſi denique principes, & prædictarum patres ſectarum, nonne ipſa ea quæ dicunt, ſuis credita ſuſpicionibus dicunt? Vidit enim Heraclitus res ignium converſionibus fieri? concretione aquarum Thales? Pythagoras numeros ire? incorporales formas Plato? individuorum Democritus concurſiones? aut illi, qui autumant, nihil poſſe omnino comprehendi, an ſit verum quod dicunt, ſciunt? aut ipſum, quod definiunt, veritatis eſſe intelligunt pronuntiatum? Cum igitur comperti nihil habeatis & cogniti, omniaque illa, quæ ſcribitis, & librorum comprehenditis millibus, credulitate aſſeveretis duce, quænam hæc eſt iudicatio tam injuſta, ut noſtram derideatis fidem, quam vos habere conſpicitis noſtra in credulitate communem. Sed ſapientibus vos viris omnibuſque inſtructis diſciplinarum generibus creditis? nempe illis, qui nihil ſciſcunt, nec pronunciant unum: qui pro ſuis ſententijs bella cum adverſantibus conſerunt, & pervicacia ſemper digladiantur hoſtili: qui dum alter alterius labefactant, deſtruunt, convelluntque decreta, cuncta incerta fecerunt, nec poſſe aliquid ſciri ex ipſa diſſenſione monſtrarunt. Sed officiant

hæc

hæc nihil, nihilque impediant, quo minus eis credere atque auscultare debeatis: & quid est, quod in hac parte, aut vos plurimum habeatis, aut nos minus? vos Platoni, vos Cronio, vos Numenio, vel cui libuerit creditis: nos credimus, & acquiescimus Christo. Iniquitas hæc quanta est, ut cum utrique auctoribus stemus, sitque nobis & vobis unum & socium credere, vobis velitis dari, quod ita ab illis dicatur, accipere, vos ea quæ proferuntur à Christo, audire & spectare nolitis? Atqui si causas causis, partes partibus voluerimus æquare, magis nos valemus ostendere, quid in Christo fuerimus secuti, quàm in philosophis quid vos. Ac nos quidem in illo secuti hæc sumus: opera illa magnifica, potentissimasque virtutes, quas varijs edidit exhibuitque miraculis, quibus quivis posset ad necessitatem credulitatis adduci, & judicare fideliter, non esse quæ fierent hominis, sed divinæ alicujus atque incognitæ potestatis. Vos in philosophis virtutes secuti quas estis, ut magis vos illis, quàm nos Christo oportuerit credere? Quisquam ne illorum aliquando verbo uno potuit, aut unius imperij jussione, non dicam maris insanias, aut tempestatum furores prohibere, compescere: non cæcis restituere lumina, aut sine luminibus natis dare: non ad vitam revocare defunctos: non annosas dissolvere passiones: sed quod levissimum multo est, seruunculum, scabiem, aut inhærentem spinulam callo una interdictione sanare? Non quo illos negemus, aut morum esse integritate laudabiles, aut non omni genere studiorum & disciplinarum peritos: nam & verbis eos luculentissimis scimus loqui, & compositionibus fluere levigatis, concludere acutissime syllogismos, ordinare sequaciter inductiones suas, reddere definitionibus formulas, partiri, dividere, multa dicere de numerorum generibus: multa de musicis, geometricas res etiam suis scitis & præceptionibus explicare. Sed quid istud ad causam? numquid

numquid enthymemata, ſyllogiſmi, reſque aliæ ſimiles, ſcire illos veritatem ſpondent: aut ea re digni ſunt, quibus neceſſariò debeat rebus de obſcuriſſimis credi? Perſonarum contentio non eſt eloquentiæ viribus, ſed geſtorum operum virtute pendenda. Ille non eſt dicendus auctor bonus, qui ſermonem candidulè prompſit: ſed qui, quod pollicetur, divinorum operum proſequitur ſponſione. Argumenta vos nobis, & ſuſpicionum argutias profertis, quibus ipſe ſi Chriſtus, cum pace hoc ejus, & cum venia dixerim, populorum in conventibus uteretur, quis acquieſceret, quis audiret, quis eum promitteret apertè aliquid judicare? aut quis caſſa & nuda jactantem quamvis eſſet imprudens, & facilitatis ſtolidæ ſequeretur? Virtutes ſub oculis poſitæ, & inaudita illa vis rerum, vel quæ ab ipſo fiebat palàm, vel ab ejus præconibus celebrabatur in orbe toto: ea ſubdidit appetitionum flammas, & ad unius credulitatis aſſenſum mente una concurrere gentes & populos fecit, & moribus diſſimillimas nationes. Enumerari enim poſſunt, atque in uſum computationis venire ea, quæ in India geſta ſunt, apud Seras, Perſas, & Medos, in Arabia, Ægypto, in Aſia, Syria, apud Galatas, Parthos, Phrygas, in Achaia, Macedonia, Epiro, in inſulis & provincijs omnibus, quas Sol oriens atque occidens luſtrat: ipſam denique apud dominam Romam, in qua cum homines ſint Numæ regis artibus, atque antiquis ſuperſtitionibus occupati, non diſtulerunt tamen res patrias linquere, & veritati coaleſcere Chriſtianæ. Viderant enim currum Simonis magi, & quadrigas igneas Petri ore difflatas, & nominato Chriſto evanuiſſe. Viderant, inquam, fidentem Dijs falſis, & ab eiſdem metuentibus proditum, pondere præcipitatum ſuo, cruribus jacuiſſe præfractis: poſt deinde perlatum Brundam, cruciatibus & pudore defeſſum ex altiſſimi culminis ſe rurſum præcipitaſſe faſtigio. Quæ omnia vos geſta neque ſcitis,

ſcitis, neque ſcire voluiſtis, neque unquam vobis neceſſaria judicaſtis: ac dum veſtris fiditis cordibus, & quod typhus eſt ſapientiam vocatis, dediſtis circumſcriptoribus locum, illis inquam noxijs, quorum nomen intereſt obſoleſieri Chriſtianum, ſuperfundendi caligines, atque obſcurandi res tantas, eripiendæ vobis fidei, ſubjiciendique contemptus: ut, quia ſibi præſentiunt finem pro meritis imminere, vobis quoque immitterent cauſam, per quam periculum adire poſſetis, & viduari benignitate divina. Interea tamen, ô iſti, qui admiramini, qui ſtupetis doctorum & philoſophiæ ſcita, ita non injuſtiſſimum ducitis inequitare, illudere tanquam ſtulta nobis & bruta dicentibus: cum vel ea, vel talia reperiamini & vos dicere, quæ à nobis dici pronunciariq; ridetis? Nec mihi cum his ſermo eſt, qui per varia ſectarum diverticula diſſipati, has atque illas partes opinionum diverſitate fecerunt. Vos vos appello, qui Mercurium, qui Platonem, Pythagoramque ſectamini: voſque cæteros, qui eſtis unius mentis, & per eaſdem vias placitorum inceditis unitate. Audetis ridere nos, quod patrem rerum, ac Deum veneramur & colimus: quoque illi dedamus & permittamus ſpes noſtras? Quid Plato veſter in Theæteto, ut eum potiſſimum nominem, nónne animo fugere ſuadet è terris, & circa illum ſemper, quantum fieri potis eſt, cogitatione ac mente verſari? Audetis ridere nos, quòd mortuorum dicamus reſurrectionem futuram? quam quidem nos dicere confitemur: ſed à vobis aliter, quàm ſentiamus, audiri. Quid in Politico idem Plato? nónne cum mundus occœperit ab occiduis partibus exoriri, & in cardinem vergere qui orientis eſt ſolis, rurſus erupturos homines telluris è gremio ſcribit, ſenes, canos, decrepitos, & cum anni cœperint accedere longiores, per eoſdem gradus, quibus hodie creſcitur, ad incunabula infantiæ exituros? audetis ridere nos, quod animarum noſtrarum provideamus ſa-

luti, id est ipsi nobis? Quid enim sumus homines, nisi animæ corporibus clausæ? Vos enim non omnes pro illarum geritis incolumitatibus curas? non quòd vitijs omnibus, & cupiditatibus abstinetis, metus ille vos habet, ne, velut trabalibus clavis affixi, corporibus hæreatis? Quid illi sibi volunt secretarum artium ritus, quibus affamini nescio quas potestates, ut sint vobis placidæ, neque ad sedes remeantibus patrias obstacula impeditionis opponant? Audetis ridere nos, cum gehennas dicimus, & inextinguibiles quosdam ignes, in quos animas dejici ab earum hostibus, inimicisque cognovimus? Quid? Plato idem vester in eo volumine, quod de animæ immortalitate composuit, non Acherontem, non Stygem, non Cocytum fluvios, & Pyriphlegetontem nominat, in quibus animas asseverat volvi, mergi, exuri? Et homo prudentiæ non pravæ, & examinis judicijque perpensi, rem inenodabilem suscipit, ut cum animas dicat immortales, perpetuas, & corporali soliditate privatas, puniri eas dicat tamen, & doloris afficiat sensu. Quis autem hominum non videt, quod sit immortale, quod simplex, nullum posse dolorem admittere? quod autem sentiat dolorem, immortalitatem habere non posse? Nec tamen ejus auctoritas plurimum à veritate declinat. Quamvis enim vir lenis, & benevolæ voluntatis inhumanum esse crediderit, capitali animas sententia condemnare, non est tamen absonè suspicatus jaci eas in flumina torrentia flammarum globis, & cœnosis voraginibus tætra. Jaciuntur enim, & ad nihilum redactæ, interitionis perpetuæ frustratione vanescunt. Sunt enim mediæ qualitatis, sicut Christo auctore compertum est, & interire quæ possint Deum si ignoraverint, vitæ & ab exitio liberari, si ad ejus se minas atque indulgentias applicarint. Et ut quod ignotum est pateat, hæc est hominis mors vera, hæc nihil residuum faciens. Nam illa, quæ sub oculis cernitur, animarum est à corpo-

corporibus dijugatio , non finis abolitionis extremus. Hæc, inquam, eſt hominis mors vera, cũ animæ neſcientes Deum per longiſſimi temporis cruciatum conſumentur igni fero, in quem illas jacient quidam crudeliter ſævi, & ante Chriſtum incogniti, & ab ſolo ſciente detecti. Quare nihil eſt quod nos fallat, nihil quod nobis polliceatur ſpes caſſas, id quod nobis à quibuſdam dicitur viris , immoderata ſui opinione ſublatis , animas immortales eſſe, Deo, rerum ac principi gradu proximas dignitatis, genitore illo ac patre prolatas, divinas, ſapientes, doctas, neque ulla corporis attrectatione contiguas. Quod quia verum & certum eſt, & à perfecto ſumus inemendabili perfectione prolati, inculpabiles, & ideo irreprehenſibiles vivimus, boni, juſti, & recti, vitioſitatis nullius rei. Nulla cupiditas nos vincit, nulla libido dehoneſtat, virtutum omnium ſervamus atque integramus tenorem. Et quia uno ex fonte omnium noſtrum defluunt animæ, idcirco unum convenienſque ſentimus: non moribus, non opinionibus diſcrepamus: Deum omnes novimus, nec quot in orbe ſunt homines, ſunt ſententiæ totidem, neque infinita varietate diſcretæ. At dum ad corpora labimur, & properamus humana, ex mundanis circulis ſequuntur nos cauſæ, quibus mali ſimus & peſſimi, cupiditatibus atque iracundia ferveamus , exerceamus in flagitijs vitam, & in libidinem publica venalium corporum proſtitutione damnemur. Et quemadmodum ſe poſſunt incorporalibus corpora conjungere: aut à Deo principe res factæ, ab infirmioribus cauſis ad vitiorum dehoneſtamenta traduci? Vultis homines iſtũ typhũ, ſuperciliumque deponere, qui Deum vobis adſciſcitis patrem, & cum eo contenditis immortalitatem habere vos unam? Vultis quærere, perveſtigare, rimari, quid ſitis voſipſi, cujus ſitis, cenſeamini quo patre, quid in mundo faciatis, quanam ratione naſcamini, quo pacto proſiliatis ad vi-

tam? Vultis tumore depoſito cogitationibus tacitis pervidere animantia, nos eſſe, aut conſimilia cæteris, aut non plurima differitate diſtantia? Quid eſt enim, quod nos ab eorum indicet ſimilitudine diſcrepare? vel quæ in nobis eminentia tanta eſt, ut animantium numero dedignemur adſcribi? Oſſibus illis fundata ſunt corpora, & nervorum colligatione devincta: & nobis comparili ratione ex oſſibus fundata ſunt corpora, & nervorum colligatione devincta. Auras accipiunt naribus, & per anhelitum reciprocatas reddunt: & nos ſpiritum conſimiliter ducimus, & reſpiramus commeatibus crebris. Femininis generibus, maſculiniſque diſtincta ſunt: in totidem & nos ſexus noſtro ſumus ab auctore formati. Edunt per uteros fœtus, & corporalibus concilijs procreant: & nos corporum conjugationibus naſcimur, & ex alvis fundimur atque emittimur matrum. Cibo ſuſtentamur & potu, & ſuperfluas fœditates inferioribus egerunt abiciuntque poſticis: & nos cibo ſuſtentamur & potu, & quod natura jam reſpuit, per eoſdem effundimus tramites. Cura illis eſt omnibus famem prohibere mortiferam, & neceſſario invigilare pro victu: quid aliud nos tantis egimus in occupationibus vitæ, niſi ut ea quæramus, quibus famis periculum devitetur, & infelix ſollicitudo ponatur? Morbos illa & inedias ſentiunt, & ad ultimum ſenectute ſolvuntur: quid enim? nos immunes malis ab his ſumus, & non eadem ratione morborum incommoditatibus frangimur, & ſenectutis deſtruimur tabe? Quod ſi & illud verum eſt, quod in myſterijs ſecretioribus dicitur, in pecudes atque alias beluas ire animas improborum, poſtquam ſunt humanis corporibus exemptæ, manifeſtius comprobatur, vicinos nos eſſe, neque intervallis longioribus diſparatos. Siquidem res eadem nobis & illis eſt una, per quam eſſe animantia dicimur, & motum agitare vitalem. Sed rationales nos ſumus, & intelligentia vincimus genus omne

muto-

mutorum. Crederem iſtud veriſſimè dici, ſi cum ratione & conſilio cuncti homines viverent, ſervarent officiorum tenorem, abſtinerent ab illicitis ſeſe, negotia turpia non adirent, neque quiſquam pravitate conſilij, atque ignorantiæ cæcitate contraria ſibimet atque inimica depoſceret. Vellem tamen ſcire quænam ſit hæc ratio, per quam ſumus potiores animalium generibus cunctis: quia nobis domicilia fecimus, quibus poſſimus hyemalia frigora, & æſtatis flagrantias evitare? Quid? animantia cætera hujus rei providentiam non habent? Nónne alia cernimus opportuniſſimis ſedibus nidulorum ſibi conſtruere manſiones: alia ſaxis & rupibus tegere & communire ſuſpenſis: excavare alia telluris ſola, & in foſſilibus foveis tutamina ſibimet & cubilia præparare? Quod ſi miniſtras manus illis etiam donare parens natura voluiſſet, dubitabile non foret, quin & ipſa conſtruerent mœnium alta faſtigia, & artificioſa excuderent novitate. Tamen in his ipſis, quæ roſtris atque unguibus faciunt, multa ineſſe conſpicimus rationis & ſapientiæ ſimulacra, quæ homines imitari nulla meditatione poſſumus, quamvis ſint nobis opifices manus, atque omni genere perfectionis artifices. Veſtem illa non norunt, ſellas, naves, atque aratra compingere: nec denique ſupellectilem cæteram, quàm familiaris uſus expoſcit. Non ſunt iſta ſcientiæ munera, ſed pauperrimæ neceſſitatis inventa. Neque cum animis artes cœli ex penetralibus ceciderunt: ſed exquiſitæ, & natæ ſunt in terris hic omnes, & cum proceſſu temporum paulatim meditatione conflatæ. Quod ſi haberent ſcientias animæ, quas genus & habere divinum atque immortale condignum eſt, ab initio homines cuncti omnia ſcirent, nec ſæculum eſſet ullum, quod artis eſſet ignarum alicujus, aut rerum experientia non paratum. Nunc verò inops vita, & multarum indigens rerum, fortuita conſpiciens quædam commodulè provenire, dum imitatur, experitur

peritur & tentat, dum labitur, reformat, immutat, ex assidua reprehensione, parvas & concinnavit scientiolas artium, & ad unum exitum temporibus plurimis coëmendata perduxit. Quòd si homines penitus aut ipsos se nossent, aut intellectum Dei suspicionis alicujus acciperent aura, nunquam sibi adsciscerent divinam immortalemque naturam: nec existimarent quiddam magnificum se esse, quia sibi craticulas, trulleos, craterasque fecerunt: quia subuculas, suppara, lænas, lacernulas, trabeas, cultros, loricas, & gladios: quia rastra, securiculas, vomerem. Nunquam, inquam, crederent, typho & arrogantia sublevati, prima esse se numina, & æqualia principis summitati, quia grammaticam, musicam, oratoriam pepererunt, & geometricas formulas. In quibus artificijs quidnam insit admirabile non videmus, ut ex eorum inventione credatur esse animas potiores & sole & sideribus cunctis, & hunc totum cujus membra sunt hæc, mundum & dignitate & substantia præterire. Quid enim aliud se spondent vel insinuare posse, vel tradere, quàm ut regulas nominum, differentiasque noscamus? ut intervalla in vocum sonis? ut loquamur suadenter in litibus? ut terrarum continentias metiamur? Quæ si secum animæ divinis ex regionibus attulissent, aut esset necessarium scire, omnes ea jamdudum in omni orbe tractarent: neque ullum hominum reperiretur genus, quod non esset his omnibus æqualiter atque uniformiter eruditum. Nunc vero in mundo quotus quisque est musicus, dialecticus, & geometres? quotus orator, poëta, grammaticus? Ex quo apparet ut sæpius dictum est inventa hæc esse locorum necessitate, ac temporum, neque divinas, eruditas advolavisse huc animas: quòd neque omnes doctæ sint, neque discere omnes possint, & sint in his plurimæ acuminis obtusioris, & bardi, & ad discedendi studium plagarum coërcitione cogantur. Quòd si ea, quæ discimus, reminiscentias

niſcentias eſſe conſtaret, ut antiquis opinionibus ſcitum eſt, conveniebat nos omnes ab una veritate venientes unum noſſe, unumque reminiſci: non habere diverſas, non plurimas diſſidenteſque ſententias. Nunc verò cum ſinguli aliud atque aliud aſſeramus, manifeſtum & promptum eſt, nihil nos attuliſſe de cœlo, ſed hic nata addiſcere, & ſuſpicionibus coalita vindicare. Et ut vobis clarius manifeſtiuſque monſtremus cujus ſit pretij homo, quem ſimillimum creditis potentiæ ſuperioris exiſtere, concipite animis hanc imaginem veſtris, & quod fieri ſi aggrediamur poteſt, tanquam ſi ſimus aggreſſi, ſimilitudinis aſſumptione teneamus. Sit igitur nobis tellure in effoſſa locus habitabilis, formam cubilis efficiens, tecto & parietibus clauſus, non algidus in frigore, non fervoris nimius in calore: ſed ita temperatus & medius, ut nec frigoris hyemalis ſenſum, nec ardorem validum perpetiatur æſtatis. In hunc ſonus omnino nullius incidat vocis, non avis, non beſtiæ, non tempeſtatis, non hominis, non denique fragoris alicujus, aut concrepantis terribiliter cœli. Excogitemus deinde quemadmodum lumen accipiat, non ex illato igni, neque ex ſole conſpecto, ſed nothum aliquid fiat, quod imaginem luminis caligine interpoſita mentiatur: janua non una ſit, nec ſit introitus rectus: ſed adeatur inflexibus flexuoſis: nec recludatur aliquando, niſi cum neceſſaria ratio poſtularit. Nunc quoniam imagini præparavimus ſedem, accipiamus deinceps mox aliquem natum in loci illius hoſpitium, quod habeat rem nullam, & ſit inane ac vacuum: Platonica licet aut Pythagorea progenie, aut horum alicuius, qui acuminis perhibentur fuiſſe divini, aut ex Deûm reſponſis ſapientiſſimi nuncupati. Quod cùm actum fuerit, nutriri ut debeat ſequitur, ut alimonijs convenientibus educari. Adhibeamus igitur & nutricem, quæ ſemper ad eum nuda, ſemper ſilens accedat, verbum nullum faciens,

nec in ſermones aliquos ora & labra diducat: ſed cùm mammas dederit, & conſequentia ſuppleverit officia, datum quieti linquat, & ante fores clauſas dies noctesque continuet. Poſcit enim plerumque res, nutricias adeſſe curas, & obſervare temporarios motus. At verò cùm cœperit ſolidioribus cibis infans debere fulciri, nutrice inferātur ab eadem, veſte ut diximus poſita, & tenore reticentiæ ſervato. Ipſe autem, qui infertur cibus ſit unus atque idem ſemper; nihil materia differens, nec per varios redintegratus ſapores: ſed aut fitilla de milio, aut ſit panis ex farre, aut ut ſæcula imitemur antiqua ex cinere caldo glandes, aut ex ramis agreſtibus bacculæ. Potio autem vini ſit prorſus incognita, nec ſedandæ aliud admoveatur ſiti, quàm liquor purus è fontibus, caldore ignis intactus: &, ſi fieri potis eſt, manibus ſubminiſtratus cavis. Fiet enim familiaris è more conſuetudo in naturam verſa; nec appetitio porrigetur ulterius, eſſe amplius neſciens, quod petatur. Quorſum igitur hæc ſpectant? Ut, quoniam creditum eſt animas divinas à Deo, immortales eſſe, & ad hominum corpora diſciplinis cum omnibus advolare, experiamur ex iſto, quem hoc genere voluimus educari, capiátne res fidem, an ſit leviter credita, & fruſtrabili expectatione præſumpta. Procedat igitur nobis ſolitudine in operta nutritus, quot vultis annos agens? vultis vicenarius? vultis tricenarius? Immo cùm annos fuerit quadraginta permenſus, mortalium concilijs inferatur: & ſi verum eſt illũ principalis eſſe ſubſtantię portionem tam lætam, ex fontibus vitæ derivatum hic agere, antequam notitiam rei ſumat alicujus, aut ſermone imbuatur humano, det reſponſum rogatus, quiſnam ſit ipſe, aut quo patre, quibus ſit in regionibus editus, quo pacto, aut quânam ratione nutritus, quid operis aut negotij celebrans anteacti temporis decurrerit ævitatem. Ita ille non omni pecore, ligno, ſaxo obtuſior atque hebetior

betior ſtabit? non miſſus in res novas, & nunquam ſibi ante cognitas, ipſum ſeſe eſt ante omnia neſciturus? Poterítne, ſi quæras, ſol quid ſit oſtendere, terra, maria, ſidera, nubes, nebula, pluviæ, tonitrua, nix, grando? Poterit arbores ſcire quid ſint, herbæ aut gramina, taurus, equus, aut aries, camelus, elephantus, aut mulus? Eſurienti ſi dedetis uvam, muſtacium, cæpe, carduum, cucumerem, ficum, ſciet poſſe ſedari omnibus ex his famem? aut quo genere ſingula eſſe debeant eſui? Ignem ſi plurimum feceris, aut venenatas circumpoſueris beſtias, nonne ibit per medias flammas, viperas, ſolifugas, eſſe noxias neſciens, & timere ipſum quid ſit ignorans? Jam verò ſi veſtem, ſi ſupellectilem ponas in medio tam urbanam, quàm ruſticam, erítne idem ut poſſit diſcriminare cui negotio res quæque conveniat? cujus muneris accommodata ſint uſui? Indicet in quos habitus veſtis ſtragula facta ſit, mitra, ſtrophium, faſcia, pulvinus, muccinium, læna, calautica, mantele, maſtruca, ſoccus, ſolea, calceus? Quid ſi adiicias rota quid ſit, aut tribula, vannus, dolium, cupa, trapetum, vomis, aut cribrum, mola, buris aut ſarculum? Quid arquata ſi ſellula, acus, ſtrigilis, polubrum, filiquaſtrum, trulla, lancicula, candelabrum, batiaca, ſcopæ, ſcyphus, ſaccus? Quid ſi cithara, tibia, argentum, æs, aurum, codex, radius, liber? Quid inſtrumenta ſi cætera, quibus vita ſuccingitur & continetur humana? Ita, ut diximus, ille non bovis ritu aut aſini, porci, aut ſi ullum eſt animal tardius, conſpiciet hæc quidem, formatura varia res ſpectans, ſed quæ ſint ſingula neſciens, & quam in cauſam poſſideantur ignorans? nonne vocem, ſi fuerit neceſſitate aliqua coactus emittere, ut ſollemne eſt mutis, inarticulatum neſcio quid ore hiante clamabit? Quid in Menone ô Plato, quædam rationibus numeri admota ex puerculo ſciſcitaris, & ex ejus niteris reſponſionibus comprobare, quæ diſcamus non diſcere, ſed in eorum

memoriam, quæ antiquitus noveramus, redire? Qui ſi tibi verè reſpondet, non enim nos convenit fidem rebus abjudicare quas dicis, non rerum ſcientia, ſed intelligentia ducitur: & ex eo, quòd aliquos numeros quotidianis habet ex uſibus notos, fit ut ſequatur rogatus, & ipſa illum ſemper multiplicationis adducat acceſſio. Quod ſi verè confidis immortales huc animas, & plenas ſcientiæ pervolare, adoleſcentulum iſtum rogare deſinito, quem eſſe conſpicis gnarum rerum, & humanitatis in finibus conſtitutum. Quadragenarium iſtum ad te voca, & ex eo percontare, non abſtruſum aliquid, non volutum, non de triangulis, non de quadratis, quid ſit cubus, aut dynamis, ſeſquioctavus, aut ſeſquitertius ultimo; ſed quod in medio ſitum eſt, bis bina, bis terna, quam efficiant ſummulam quærito. Volumus videre, volumus ſcire, quid rogatus reſpondeat, an inquiſitam expediat quæſtionem. Ita ille ſeuſurus eſt, quamvis ei pateant aures, an aliquid dicas, an aliquid quæras, an tibi ab ſeſe reſponderi aliquid poſtules: & non ſtipes ut aliquis, aut Marpeſia, ut dictum eſt, rupes, ſtabit elinguis & mutus, hoc ipſum ignorans & neſciens, ſecum potius an cum altero colloquaris, cum altero ſermocineris, an ſecum: oratio ſit iſta, quam promis, an ſonitus vocis, nihil rerum ſignificans, ſed inani continuatione pertractus? Quid dicitis, ô viri pluſquam ſatis eſt vobis ex aliena generoſitate tribuentes? Hæc eſt anima docta illa quam dicitis, immortalis, perfecta, divina, poſt Deum principem rerum, & poſt mentes geminas locum obtinens quartum, & affluens ex crateribus vivis? Hic eſt ille pretioſus, & rationibus homo auguſtiſſimis præditus, mundus minor qui dicitur, & totius in ſpeciem ſimilitudinis fabricatus atque formatus: nullo melior, ut apparuit, pecore, obtuſior ligno, ſaxo. Qui neſciat homines, & in mutis ſemper ſolitudinibus degat, idẽ erit iners, valeat manere quamvis annis vivus innumeris, &

nunquam

nunquam nodis corporeis eximatur. Sed cùm ſcholas attigerit, & magiſtrorum fuerit inſtitutionibus eruditus, efficietur prudens, doctus, & quam nuper habuerat, imperitiam ponet. Et aſellus, & bos æquè uſu atque aſſiduitate cogente, diſcit arare ac molere: equus jugum ſubire, & agnoſcere in curriculo flexiones: camelus ſeſe ſubmittere, ſive cum ſumit onera, ſive cum ponit: columba manu miſſa revolare ad dominicas ſedes: canis cum invenerit prædam, cohibere & continere latratum: verba pſittacus integrare, & nomina corvus expromere. Sed ego cùm audio neſcio quid præſtans animam dici, Deo vicinum & proximum, ſcientem huc omnia ſuperioribus adventare de ſæculis: nolo illam diſcere, ſed docere: nec ex docta, ut dicitur, elementariam fieri: ſed retinententem res ſuas corporibus ſemet circumligare terrenis. Niſi enim ſeſe habuerit res ita, diſcerni qui poterit utrum ne illud quod audit, reminiſcatur, an diſcat? cum multo facilius ſit credere, diſcere illam quod neſciat, quàm oblitam, quod paulò ante ſciebat; & oppoſitu corporis amitti repetentiam priorum. Et ubi eſt illud quod dicitur, incorporales animas ſubſtantiam non habere? Quod enim nullius eſt corporis, oppoſitione alterius non impeditur, nec poteſt aliquid ſuaderi perdere id, quod non poteſt tactum rei oppoſitæ ſuſtinere. Ut enim numerus in corporibus conſtitutus, quamvis mille corporibus obruatur, intactus & inviolabilis conſtat; ita neceſſe eſt animas, ſi ſunt, ut perhibetur, incorporeæ, oblivionem priorum nullam pati: quamvis eas ſolidiſſimæ corporum circumligaverint junctiones. Quid, quòd eadem ratio non tantum incorporeas indicat eas non eſſe, verumetiam privat immortalitate has omni, & ad fines applicat, quibus vita conſueta eſt terminari. Quidquid enim cauſa ingruente nonnulla ita mutatur & vertitur, ut integritatem ſuam retinere non poſſit: id neceſſe eſt judicari natura eſſe paſſi-

 vum.

vum. Quod autem est promptum atque expositum passioni, corruptibile esse ipsa passibilitate interveniente denunciatur. Ergo, si & animæ perdunt omne quod noverant, corporalibus vinculis occupatæ, patiantur necesse est aliquid, quod eas efficiat oblivionis induere cæcitatem. Neque enim nihil omnino perpessæ, aut integritatem conservantes suam, possunt rerum scientiam ponere, aut in alios habitus sine sui mutabilitate transire. Atqui nos arbitramur, quod est unum, quod immortale, quod simplex, quacunque in re fuerit, necessario semper suam retinere naturam, nec debere aut posse aliquid perpeti, si modò esse perpetuum cogitat, & in finibus propriæ immortalitatis hærere. Omnis enim passio leti atque interitus janua est, ad mortem ducens via, & inevitabilem rebus afferens functionem: quam si sentiunt animæ, & tactui ejus atque incursionibus cedunt; usu & illis est vita non mancipio tradita; quamvis aliter quidam inferant, & rei tantæ fidem suis in argumentationibus ponant. Ac ne tamen instructi non plenius abeamus, scire avemus à vobis, quemadmodum dicitis, animas, cum terrenis fuerint corporibus involutæ, priorum reminiscentiam non habere: cum in ipsis corporibus positæ, & prope insensibiles eorum commixtione perfectæ, pertinaciter & fideliter teneant ea, quæ ante annos plures, si velis dicere vel octoginta, vel hoc amplius, vel fecerunt, vel passæ sunt, vel loquutæ sunt, vel audierunt? Si enim obstaculo perficitur corporis, ne meminerint eorum, quæ jamdudum, & ante hominem sciebant, magis est ut ea debeant oblivisci, quæ conclusæ in corporibus factitarunt, quam quæ foris positæ, nondum hominibus conjugatæ. Quod enim rebus ingressis priorum repetentiam detrahit, & intra se gesta irrecordabili debet obliteratione deperdere. Una enim causa res duas efficere, ac sibi contrarias non potest, ut aliorum memorias sopiat, alia patiatur actoris in recor-

dationem

dationem venire. Quod ſi animæ, quas vocatis, membrorum impediuntur obſtaculo, quo minus artes ſuas antiquas reminiſcantur: in corporibus ipſis quemadmodum conſtitutæ meminerunt & ſciunt animas ſe eſſe, & corporalem ſubſtantiam non habere, immortalitatis conditione mactatas? quem teneant in rebus gradum? quo ſint ordine à Deo patre diſcretæ? ad infima hæc mundi quanam ratione pervenerint? quas ex quibus circulis qualitates, dum in hæc loca labuntur, attraxerint? Quemadmodum, inquam, ſciunt doctiſſimas ſe fuiſſe, & obſtructione corporum amiſiſſe quæ noverant? Et hoc ipſum enim neſcire debuerant, ſi aliquid eis labis corporalis invexiſſet adjunctio. Nam ſcire quid fueris, & quid hodie non ſis, non eſt ſignum memoriæ perditæ, ſed comprobatio indiciumque ſervatæ. Quæ cum ita ſe habeant, definite quæſo, definite res parvas, atque exigui mominis immanibus pretijs æſtimare. Definite hominem proletarius cum ſit, claſſicis, & capite cũ cenſeatur, adſcribere ordinibus primis: cum ſit inops, pauper lare, & tugurij pauperis, nec patris clari, tantis cum meritis nuncupare. Cum enim vos oporteret viros recti atque integritatis auctores, typhum & arrogantiam frangere, quorum malis cuncti extollimur, & inanium diſtendimur vanitate: non tantum accidere mala iſta cenſetis, verum, quod gravius multo eſt, addidiſtis cauſas, quibus & vitia creſcerent, & inemendabilis nequitia permaneret. Quis eſt enim hominum, quamvis ille ſit indolis infamia ſemper atque ignominioſa fugientis, qui, cum dici exaudiat, viris ab ſapientibus maximè, immortales animas eſſe, nec fatorũ eſſe obnoxias legibus, non in omnia flagitia præceps ſe ruat, nõ ſecurus, intrepidus res obeat atque aggrediatur illicitas? non denique omnia ſuis cupiditatibus largiatur, quæ libido impotens juſſerit, impunitatis præterea etiam libertate munita. Quid enim prohibebit, quo minus hæc

faciat?

faciat? metus supernæ potestatis, judiciumque divinum? Et qui poterit territari formidinis alicujus horrore, cui fuerit persuasum, tam se esse immortalem, quàm ipsum Deum primum? nec ab eo judicari quidquam de se posse: cum sit una immortalitas in utroque, nec in alterius altera conditionis possit æqualitate vexari. Sed memoratæ apud inferos pœnæ, & suppliciorum generibus multiformes? Ecquis erit tam brutus, & rerum consequentias nesciens, qui animis incorruptibilibus credat, aut tenebras tartareas posse aliquid nocere, aut igneos fluvios, aut cœnosis gurgitibus paludes, aut rotarum volubilium circumactus? Quod enim contiguum non est, & ab legibus dissolutionis tutum est, licet omnibus ambiatur flammis torrentium fluminum, volvatur in cœno, saxorum imminentium casibus, & immanium montium operiatur ruinis, illibatum necesse est permaneat & intactum, neque ullum sensum mortiferæ passionis assumere. Quid quòd ista persuasio non tantum est incitatrix ad vitia, libertate ex ipsa peccandi, verumetiam philosophiæ ipsius causam tollit, & inaniter eam suscipi supervacanei operis difficultate declarat. Nam si verum est, animas nullius esse participes finis, & cum omnibus sæculis ævorum perpetuitate procedere; quid periculi res habet, contemptis prætermissisque virtutibus, quibus est contractior atque horridior vita, voluptatibus se dare, ac per omnia libidinum genera effrenatum spargere immensæ cupiditatis ardorem? Ne delicijs marceat, & corrumpatur mollitudine vitiorum. Et qua poterit ratione corrumpi id, quod immortale, quod semper est, & nulli obnoxium passioni? Ne sordescat, & polluatur actionum turpium fœditate. Et qui poterit pollui, corporalem quod substantiam non habet? aut ubi sedem contaminatio ponere, ubi spacium nullum est, in quo nota se possit ipsius contaminationis affigere? Rursus verò si animæ leti adeunt januas, Epicuri ut sen-

ut ſententia definitur nec ſic cauſa eſt competens, cur expeti philoſophia debeat: etiamſi verum eſt purgari hac animas, atque ab omni puras vitioſitate præſtari. Nam ſi communiter obeunt, & in ipſis corporibus ſenſus eis deperit extinguiturque vitalis; non tantum eſt erroris maximi, verum ſtolidæ cæcitatis, frenare ingenitos appetitus, cohibere in anguſtijs vitam, nihil indulgere naturæ, non quod cupidines juſſerint atque inſtigaverint facere, cùm nulla te præmia tanti laboris expectent cùm dies mortis advenerit, & corporalibus fueris vinculis exolutus. Medietas ergo quædam, & animarum anceps ambiguaque natura, locum philoſophiæ peperit, & cauſam cur appeteretur invenit: dum periculum ſcilicet ex malis iſte formidat admiſſis: alter concipit ſpes bonas, ſi nihil ſceleris faciat, & cum officio vitam juſtitiaque traducat. Inde eſt quod inter doctos viros, & ingeniorum excellentia præditos, de animarum qualitate certamen eſt: & eas alij dicunt mortali eſſe natura, nec divinam poſſe ſubſtantiam ſuſtinere: alij verò perpetuas, nec in naturam poſſe degenerare mortalem. Quod iſtud ut fiat, medietatis efficitur lege: quòd & illis argumenta ſunt præſto, quibus eas paſſivas atque interibiles invenitur: & his contra non deſunt, quibus eſſe divinas immortaleſque monſtratur. Hæc cùm ita ſe habeant, & cùm ab ſummo traditum teneamus auctore, non eſſe animas longè ab hiatibus mortis & faucibus conſtitutas: poſſe tamen longævas ſummi principis munere ac beneficio fieri, ſi modò illum tentent ac meditentur agnoſcere, ejus enim cognitio fermentum quoddam eſt vitæ, ac rei diſſociabilis glutinum, tum deinde feritate, atque inhumanitate depoſitis, reſumant ingenia mitiora, ut ad illud, quod dabitur, eſſe poſſint paratæ, quid eſt quod à vobis tanquam bruti & ſtolidi judicemur, ſi propter hos metus liberatori dedimus & mancipavimus nos Deo? Adverſus ictus noxios, & vene-

natos colubrarum morſus remedia ſæpe conquirimus, & protegimus nos laminis, Pſyllis, Marſis vendentibus, alijſque inſtitoribus atque planis: ac ne nobis frigora ſoleſque incommodent rapidi, munimenta domorum ac veſtium ſolicitæ præparamus diligentia cautionis. Mortis nobis cùm proponatur metus, id eſt, animarum interitus, quid non ex communi facimus ſenſu, quo amamus nos omnes, quod eum qui nobis ſpondet tali à periculo liberaturum retinemus, amplectimur animiſque ipſis noſtris, ſi modò juſta eſt viciſſitudo, præponimus. Vos veſtrarum animarum ſalutem in ipſis vobis reponitis, fieriq́ue vos Deos veſtro fiditis inteſtinoq́ue conatu: at vero nos nobis nihil de noſtra infirmitate promittimus, naturam intuentes noſtram virium eſſe nullarum, & ab ſuis affectibus in omni rerum contentione ſuperari. Vos cùm primum ſoluti membrorum abieritis è nodis, alas vobis affuturas putatis, quibus ad cœlum pergere, atque ad ſidera volare poſſitis: nos tantam reformidamus audaciam, nec in noſtra ducimus eſſe poſitum poteſtate ſedes ſuperas petere: cùm & hoc ipſum habeamus incertum, an vitam accipere mereamur, & ab lege mortalitatis abduci. Vos in aulam dominicam tanquam in propriam ſedem remeaturos vos ſponte, nullo prohibente præſumitis: at verò nos iſtud, rerum ſine domino fieri neque ſperamus poſſe, neque ulli hominum tantum poteſtatis attribui licentiæq́ue cenſemus. Cum igitur hæc ita ſint, quænam injuſtitia tanta eſt, ut fatui vobis credulitate in iſta videamur, cum vos & ſimilia credere, & in eadem videamus expectatione verſari? Si irriſione exiſtimamur digni, quòd ſpem nobis hujuſmodi pollicemur, & vos eadem expectat irriſio, qui ſpem vobis immortalitatis adſciſcitis. Si tenetis aliquam ſequiminiq́ue rationem, & nobis aliquam portionem ex iſta ratione concedite. Si nobis hæc gaudia, hoc eſt viam fugiendæ mortis, Plato in Phædro

dro promisisset, aliúsve ex hoc choro, possetque eam præstare, atque ad finem pollicirationis adducere, consentaneum fuerat ejus suscipere nos cultus, à quo tantum doni expectaremus & muneris. Nunc cùm eam Christus non tantum promiserit, verumetiam virtutibus tantis manifestaverit posse compleri: quid alienum facimus, aut stultitiæ crimen quibus rationibus sustinemus, si ejus nomini, majestatique substernimur, à quo speramus utrumque, & mortem cruciabilem fugere & vitæ æternitate donari? Sed si animæ, inquiunt, mortales & qualitatis sunt mediæ, immortales quemadmodum fieri medijs ex qualitatibus possunt? Si nos istud nescire dicamus, ac tantummodo auditum ex potentiore credidisse, ubi nostra videbitur credulitas lapsa, si omnipotenti credidimus regi nihil esse difficile, nihil arduum? si quod impossibile nobis est factu, illi possibile, atque admodum executioni paratum? Est enim quod obstare ejus voluntatibus possit, aut quod esse voluerit non necessario sequatur ut fiat? An numquid nostris ex divisionibus colligemus, quid aut fieri possit, aut non possit: nec rationes considerabimus nostras tam esse mortales, quàm sumus nos ipsi, & nullius apud principem mominis? Et tamen ô isti, qui mediæ qualitatis animas esse non creditis, & in medio limite vitæ atque interitus contineri, nonne omnes omnino, quos esse opinatio suspicatur, Dij, angeli, dæmones, aut nomine quocunque sunt alio, qualitatis & ipsi sunt mediæ, & in ambiguæ sortis conditione mutabiles? Nam si omnes concedimus, unum esse rerum patrem, immortalem atque ingenitum solum, nihilque omnino ante illum, quod alicujus vocaminis fuerit, invenitur: sequitur ut hi omnes quos opinatio credidit Deos esse mortalium, aut ab eo sint geniti, aut eo jubente prolati. Si sunt prolati & geniti, & ordinis sunt posterioris & temporis: si ordinis posterioris & temporis, ortus necesse est habeant, & exordia nativitatis.

tatis, & vitæ. Quod autem habet introitum, & vitæ incipientis exordium, necessariò sequitur ut habere debeat & occasum. Sed immortales perhibentur Dij esse. Non ergo natura, sed voluntate Dei patris, ac munere. Quo igitur pacto immortalitas largitoris est donum Dei circa prolatos, & animas hoc pacto dignabitur immortalitate donare, quamvis eas mors sæva posse videatur extinguere, & ad nihilum redactas irremeabili abolitione delere. Plato ille divinus multa de Deo digna, nec communia sentiens multitudini, in eò sermone ac libro, cui nomen Timæus inscribitur, Deos dicit & mundum corruptibiles esse natura, neque esse omnino dissolutionis expertes: sed voluntate Dei regis ac principis vinctione in perpetua contineri. Quod enim rectè sit vinctum, & nodis perfectissimis colligatum, Dei bonitate servari: neque ullo ab alio, nisi ab eo qui vinxit, & dissolvi, si res poscat, & salutari vinctione donari. Ergo si res est ita, nec aliud convenit vel existimare vel credere, quid animas admiramini mediæ dici qualitatis à nobis, cum numinibus ipsis dicat Plato medias esse naturas, sed ad continuam & inocciduam vitam principali benevolentia subrogari? Si enim forte nescitis, & antea vobis incognitum propter rei novitatem fuit, accipite sero, & discite ab eo, qui novit, & protulit in medium Christo, non esse animas regis maximi filias, nec ab eo, quemadmodum dicitur, generatas cœpisse se nosse, atque in sui nominis essentia prædicari, sed alterum quempiam genitorem his esse, dignitatis & potentiæ gradibus satis plurimis ab Imperatore dijunctum: ejus tamen ex aula & eminentium nobilem sublimitate natalium. Quòd si essent, ut fama est, dominicæ prolis, & potestatis animæ generatio principalis, nihil eis ad perfectionem defuisset virtute perfectissima procreatis: unum omnes intellectum habuissent, unumque consensum, aulam semper incolerent regiam, nec prætermissis

miſſis beatitudinis ſedibus, in quibus auguſtiſſimas noverant retinebantque doctrinas, imprudenter appeterent terrena hæc loca, tenebroſis ut corporibus involutæ inter pituitas & ſanguinem degerent; inter ſtercoris hos utres, & ſaccati obſcœniſſimas ſærias. Sed habitari oportuit & has partes, & idcirco huc animas, tanquam in colonias aliquas, Deus omnipotens miſit. Et quid homines proſunt mundo, aut ob rei cujus ſunt neceſſarij cauſam, ut non fruſtra debuiſſe credantur parte in hac agere, & terreni eſſe corporis inquilini? Ad conſummandam molis hujus integritatem, partem aliquam conferunt: & niſi fuerint additi, imperfecta & clauda eſt univerſitatis hæc ſumma? Quid ergo? ſi homines non ſint, ab officijs ſuis ceſſabit mundus? viciſſitudines ſuas non peragent ſidera? æſtates atque hiemes non erunt? ventorum flamina conticeſcent? nec ex coactis & pendentibus nubilis ad terram decident imbres ariditatibus temperamenta laturi? Atqui neceſſe eſt, cuncta ſuos ire per curſus, nec ab ordinis dati continuatione diſcedere, etiam ſi nomen in mundo nullum hominis audiatur, orbiſque iſte terrarum ſolitudinis vacuæ ſilentio conticeſcat. Quemadmodum ergo jactatur habitatorem debuiſſe regionibus his addi, cùm ab homine liqueat nihil ad mundi perfectionem redire, omniaque ejus ſtudia commoditatem ſemper ſpectare privatam, nec à finibus propriæ utilitatis abſcedere? Quid enim prodeſt mundo, ut ab rebus incipiam ſerijs, maximos reges hic eſſe? Quid tyrannos, quid dominos, quid innumeras alias atque ampliſſimas poteſtates? Quid rei militaris experientiſſimos duces, capiendarum urbium peritos? in equeſtribus prælijs aut in pedeſtri pugna immobiles atque inviċtiſſimos milites? Quid oratores, grammaticos, poëtas? Quid ſcriptores, dialecticos, muſicos? Quid pantominos, quid mimulos, hiſtriones, cantores, tuba, tibia, calamoque flatantes? Quid curſores, quid

quid pugiles, quadrigarios, desultores, grallatores, funiambulos, præstigiatores? Quid cybiarios, salinatores, bolonas, unguentarios, aurifices, aucupes, vannorum sirpiarumque vitores? Quid fullones, lanarios, phrygiones, coquos, panchristarios, muliones, lenones, lanios, meretrices? Quid institorum alia genera, quid professorum & artium, quibus enumerandis omnis ætas angusta est, rationibus conferunt & constitutionibus mundi, ut sine hominibus condi non potuisse credatur, nec obtenturus integritatem sui, nisi ei conditio animalis miseri, & supervacui jungeretur? Nisi fortè rex mundi, quod temeritatis est maximæ humano ex ore depromere, idcirco ex se genitas huc animas misit, ut quę fuerant apud se deæ, corporei tactus & metariæ circumscriptionis expertes, humana immergerentur in semina, fœminarum ex genitalibus prosilirent, ineptissimos ederent continuarentque vagitus, exugerent fellitantes mammas, proluvie linerent & madidarent se sua: tum ad silentium pavidæ nutricis motibus, & crepitaculis adducerentur auditis. Idcirco animas misit, ut quæ fuerant simplices, & bonitatis nuper innoxiæ, simulare in hominibus discerent, dissimulare, mentiri, circumscribere, fallere, adulatoria humilitate captare, mente aliud volvere, aliud in facie polliceri: illaqueare, decipere dolis atque insidijs nescios, per innumeras artes malitiarum venena conquirere, & ad usum temporis pellaci mobilitate formare? Idcirco animas misit, ut in pacata & placita tranquillitate degentes, assumerent ex corporibus causas, quibus feræ fierent & immanes, simultates atque inimicitias gererent, consererent inter se bella, expugnarent atque everterent civitates: servitutis opprimerent & manciparent se jugo: & ad ultimum fierent alterius altera potestatis natalium conditione mutata? Idcirco animas misit, ut immemores veritatis effectæ, & quidnam esset Deus oblitæ, simulacris inerti-

bus

bus ſupplicarent, ligna, æra, & lapides, divina alloquerentur ut numina, auxilia poſcerent eos cæſorũ animantium cruore, nullam ſui facerent mentionem: quinimo ex his aliæ ut dubitarent ſe eſſe, aut ullum eſſe penitus abnegarent? Idcirco animas miſit, ut quæ in ſedibus proprijs mente fuerant una, intellectu & ſcientia paribus, poſtquam formas induere mortales, opinionum diſcriminibus diſſiderent: aliud alijs juſtum, aliud utile videretur, & rectum: de appetendis rebus, fugiendiſque certarent, malorum ac bonorum alios aliæ conſtituerent fines: veritatem cupientibus noſcere rerum opponeretur obſcuritas, & velut oculorum luminibus viduæ, nihil certum viderent, & per ancipites ſemitas ſuſpicionum inducerentur errore? Idcirco animas miſit, ut cùm animantia cætera ſponte natis alerentur, & nulla ſatione prolatis, neque domorum aut veſtium tutamina ſibi, aut velamenta conquirerent, miſerabilis iſtis neceſſitas adderetur ut cum impendijs maximis, perpetuiſque ſudoribus domos ſibi conſtruerent, membrorum conficerent tegmina, ſupellectilem variam diurnorum contraherent egeſtati, imbecillitatis auxilia animalibus mutuarentur à mutis, vim facerent terris, ut non ſua ſufficerent gramina, ſed imperatas extollerent fruges, & cum ſanguinem totum in ſubigenda tellure fudiſſent, rubigine, grandine, ſiccitate, ſpem laboris amitterent, & ad ultimum vi famis humanis cadaveribus incubarent: & ab hominum formis tabifica macie diſſociarentur abjunctæ? Idcirco animas miſit, ut quæ ſecum commorantes poſſeſſionis alicujus nullum unquam habuiſſent amorem, avariſſimæ hic fierent, & in habendi ſtudium inexaturabili pectoris ardeſcerent appetitu: effoderent altos montes, & viſcera ignota terrarum in materias verterent alieni nominis, atque uſus: penetrarent abditas diſcrimine cum capitis nationes, & tranſlatis mercibus caritatem ſemper, vilitatemque

capta-

captarent: exercerent avidum atque injustissimum fœnus, & miserorum è sanguine supputandis se angerent insomnia nominibus. Possessionum semper producerent fines, & quamvis provincias totas rus facerent unum? pro arbore una, pro sulco, forum litibus tererent? cum amicis & fratribus inexpiabiles susciperent simultates? Idcirco animas misit, ut quæ dudum fuerant mites & feritatis affectibus nesciæ commoveri, macella sibi, & amphitheatra constituerent, loca sanguinis & publicæ impietatis: ex quibus in altero mandi homines cernerent, & bestiarum laniatibus dissipari: interficere se alios nullius ob meriti causam, sed in gratiam voluptatemque sessorum, ipsosque illos dies, quibus tantum committeretur nefas, in gaudiis communibus ducerent, & festa hilaritate sacrarent: at in altero verò animalium miserorum discerperent viscera, alias aliæ raperent, ut canibus mos est & vulturijs, portiones, subigerent dentibus, & crudelissimo ventri darent, & in tam sævis atque horridis moribus sortem suam flerent, quas ab talibus mensis paupertatis angustiæ vindicarent: pro beatis ac felicibus viverent, quarum ora & faciem tam crudeles polluerent apparatus? Idcirco animas misit, ut divini ponderis & gravitatis oblitæ, gemmas, lapillos, margaritas, castitatis dispendio compararent, innecterent his colla, laminas pertunderent aurium, conficiendis quærerent corporibus fucos, imminuerent frontes limbis, fuligine oculos obumbrarent, nec informis erubescerent masculorum calamistris vibrare cæsariem, cutem corporis levigare, incedere poplitibus nudis, omnique alio cultu vigorem virilitatis & exponere, & in habitum fœminarum delitiasque molliri? Idcirco animas misit, ut viarum aliæ infestarent meatus, aliæ circumscriberent nescios, testamenta supponerent falsa, venenatas conficerent potiones, domos ut effringerent noctibus, sollicitarent, abigerent,

præ-

prævaricarentur & proderent, ſaporum faſtidia ut excuterēt palato, ut in coquendis alitibus pinguitudinem noſſent retinere labentem, ut ſpirulas & botulos facerent, iſicia, catillamenta, lucanica, ſuminatam cum his carnem, & glaciali conditione tuceta? Idcirco animas miſit, ut res ſancti atque auguſtiſſimi nominis ſymphoniacas agerent & fiſtulatorias hic artes, ut inflandis bucculas diſtenderent tibijs, cãtionibus ut præirent obſcœnis, numeroſos iterarent ſcabillorũ concrepationibus ſonores, quibus animarum alia laſciviens multitudo incompoſitos corporum diſſolveretur in motus, ſaltitaret & cantaret, orbes ſaltatorios verteret, & ad ultimum clunibus & coxendicibus ſublevatis lumborum criſpitudine fluctuaret? Idcirco animas miſit, ut in maribus exoleti, in fœminis fierent meretrices, ſambuciſtriæ, pſaltriæ, venalia ut proſternerent corpora, vilitatem ſui populo publicarent, in lupanaribus promptæ, in fornicibus obviæ, nihil pati renuentes, ad oris ſacri comparatæ ſtuprationem? Quid dicitis, ô ſuboles, ac primi progenies numinis? Ergóne ſapientiæ illæ, atque ex cauſis principalibus proditæ genera hæc animæ turpitudinum, criminum, malitiarumque noverunt? atque ut exercerent, ut gererent, ut percelebrarent hæc mala, habitare juſſæ ſunt has partes, & humani corporis circumjectione veſtiri? Et mortalium quiſquam eſt rationis alicujus accipiens ſenſum, qui ordinatum exiſtimet mundum propter has eſſe, ac non potius ſedem ac domicilium conſtitutum, in quo omne quotidie perpetraretur nefas, maleficia cuncta confierent, inſidiæ, fraudes, doli, avaritia, rapinæ, vis, ſcelus, audacia, obſœnitas, turpitudo, flagitium, mala omnia cætera, quæ in orbe homines toto mente noxia pariunt, & labem machinantur in mutuam? Sed ſua, inquitis, voluntate, non regis juſſione venerunt. Et ubi pater omnipotens fuit, ubi regiæ ſublimitatis auctoritas, ut eas prohiberet abſcedere, nec in præ-

cipites labi permitteret voluptates? Si enim degeneres futuras locorum immutationibus ſciebat, ſcire autem debuerat cauſarum ut omnium conſtitutor, aut extrinſecus aliquid acceſſurum his eſſe, quod eas faceret oblivisci ſuæ dignitatis & decoris; millies, ut ignoſcat oraverim; univerſorum non alius quàm ipſe eſt cauſa: ſiquidem perpeſſus eſt evagandi eas habere jus liberum, quas retenturas non eſſe integritatis ſuæ habitum prævidebat. Atque ita perficitur, ut nihil interſit omnino voluntariè venerint, an illius obtemperaverint juſſioni: cùm non prohibendo quòd oportuerat prohiberi, ceſſatione crimen fecerit proprium, & retentionis diſſimulatione permiſerit prius. Sed procul hæc abeat ſceleratæ opinionis immanitas, ut Deus credatur omnipotens, magnarum & inviſibilium rerum ſator & conditot, procreator, tam mobiles animas genuiſſe gravitatis ac ponderis conſtantiæq́ue nullius, in vitia labiles, in peccatorum genera univerſa declives: cumq́ue eas tales atque hujuſmodi ſciret, in corpora ire juſſiſſe, quorum inductæ carceribus ſub procellis agerent tempeſtatibuſq́ue quotidie fortunæ, & modò turpia facerent, modò paterentur obſcœna: naufragijs, ruinis, incendiorũ conflagrationibus ut perirent. Pauperies alias, alias ut mendicitas premeret, ut ferarum paterentur aliæ laniatus, muſcularum aliæ ut interirent veneno, claudæ ut incederent aliæ, ut aliæ lumen amitterent, ut articulis ſederent aliæ colligatis, morbis denique objectarentur ut cunctis, quos infelix & miſeranda mortalitas diverſarum ſuſtinet dilaceratione pœnarum: tum deinde oblitæ unius eſſe ſe fontis, unius genitoris & capitis, germanitatis convellerent atque abrumperent jura: urbes ſuas everterent, popularentur hoſtiliter terras, ſervos de liberis facerent, inſultarent virginibus, & matrimonijs alienis, odiſſent invicem ſeſe, aliorum gaudijs & felicitatibus inviderent: tum deinde ſe omnes maledicerent, carperent,

& ſæ-

& ſævorum dentium mordacitate laniarent. Sed procul hæc abeat, ut eadem rurſus frequentiuſque dicamus, tam immanis, & ſcelerata perſuaſio, ut ille ſalus rerum Deus, omnium virtutum caput, benignitatis & columen; atque ut eum laudibus extollamus humanis, ſapientiſſimus, juſtus, perfecta omnia faciens, & integritatis ſuæ conſervantia manſiones, aut aliquid fecerit claudum, & quod minus eſſet à recto, aut ulli rei fuerit miſeriarum aut diſcriminum cauſa, aut ipſos actus quibus vita tranſigitur & celebratur humana, ordinaverit, juſſerit, & à ſua fluere conſtitutione præceperit. Minora hæc illo ſunt, & magnitudinis ejus deſtruentia poteſtatem: tantumque eſt longè ut iſtarum auctor rerum eſſe credatur, ut in ſacrilegæ crimen impietatis incurrat quiſquis ab eo conceperit hominem eſſe prognatum, rem infelicem & miſeram, qui eſſe ſe doleat, qui conditionem ſuam deteſtetur & lugeat: qui nulla alia de cauſa ſeſe intelligat procreatum, quàm ne materiam non haberent per quam diffunderent ſe mala, & eſſent miſeri ſemper, quorum cruciatibus paſceretur neſcio qua vis latens, & humanitati adverſa crudelitas. Sed ſi parens, etiam genitor animarum, inquitis, Deus non eſt, quo auctore progenitæ, & qua ſunt ratione prolatæ? Si infucata vultis audire, nec ab aliqua vocis oſtentatione deducta; item confitemur nos iſtud ignorare, neſcire, ſcientiamque tantæ rei non tantum noſtram ducimus infirmitatem fragilitatemque tranſire, verumetiam poteſtatum, quæ in mundo ſunt, omnium, & quæ numina ſe eſſe opinionibus uſurpavere mortalium. Sed quas Dei negamus, cujus ſint debemus oſtendere? Nihil iſtud neceſſario ſequitur. Non enim ſi negemus muſcas, ſcarabæos, & cimices, nitedulas, curculiones, & tineas omnipotentis eſſe opus regis: ſequaciter poſtulandum à nobis eſt, ut quis ea fecerit, inſtitueritque dicamus. Poſſimus enim nulla cum reprehenſione

 neſcire,

nescire, quis & illis originem dederit, & obtinere non esse Deo à superiore prolata tam supervacua, tam vana, tam ad nullas pertinentia rationes, quinimo aliquando & noxia, & necessarijs importantia læsiones. Consimiliter hic quoque cum animas renuamus Dei esse principis prolem, non continuo sequitur, ut explicare debeamus quonam parente sint editæ, & causis cujusmodi procreatæ. Quis enim nos prohibet, aut unde enatæ sint, prodierintque nescire, aut eas non esse Dei progeniem scire? Quanam, inquitis, ratione, qua via? Quia omni vero verissimum est, certoque certissimum, nihil rerum à principe, sicut sæpius dictum est agi, fieri, statui, nisi quod oporteat & conveniat fieri, nisi quod sit plenum & integrum, & in suæ integritatis perfectione finitum. Porro autem conspicimus homines, id est animas ipsas, quid enim sunt homines nisi animæ corporibus illigatæ? scævitate innumerabili vitiorum ipsos se indicare non esse patricij generis, sed ex mediocribus familijs procreatos. Namque alios videmus immites, facinorosos, audaces, temerarios, præcipites, cæcos, fictos, dissimulatores, mendaces, superbos, arrogantes, avaros, cupidos, libidinosos, inconstantes, invalidos, & sua ipsos decreta conservare nequeuntes. Quod utique non essent, si generositas eos assereret principalis, & ab rerum capite descendentium ducerent honestamenta natalium. Sed & boni, dicetis, sunt in rebus humanis viri, sapientes, justi, inculpatis atque emendatissimis moribus. Nullam referimus quæstionem an ulli aliquando fuerint tales, in quibus omnino nihil ista ipsa, quæ dicitur, desideraret integritas. Sint licet perhonesti, fuerintque laudabiles, tenuerint apicem perfectionis summum, nec in aliquo lapsu eorum aliquando claudicaverit vita: sed audire deposcimus quot sint aut fuerint numero, ut ex multitudinis magnitudine metiamur, an oppositio justa sit facta, & an æqualitatis compensa-

penſatione librata. Unus, duo, tres, quatuor, decem, viginti, centum: certè numero definiti, & nominum forſitan comprehenſionibus terminati. At genus humanum non ex bonis pauculis, ſed ex cæteris omnibus æſtimari convenit, & ponderari. In toto enim pars eſt, non totum in parte: & univerſitas debet attrahere portiones, non portionibus univerſitas applicari. Quid enim ſi hominem dicas, captum membris omnibus, & ejulantem ex cruciatibus aſperis, idcirco eſſe ſanum, quod unius unguiculi nullum perpetiatur dolorem? aut eſſe auream terram, quòd in verrucula collis unius inſint exiguæ miculæ, quibus naſcitur colliquefactis aurum, & admiratio congregatione conquiritur? Qualitatem materiæ univerſitas elementi probat, non pulviſculi flabiles: nec mare continuo dulce eſt, ſi mitioris aquæ guttas alicujus adjeceris atque immiſeris numeri: conſumitur enim minuties iſta immenſo, & modo non parvi, ſed eſſe nullius exiſtimandum eſt mominis, quod per omnia diffuſum perit, & in magni corporis intercipitur vaſtitate. Vos humano in genere bonos eſſe dicatis viros, qui ut eſſe credantur, comparatio forſitan efficiat peſſimorum? Quinam iſti ſunt? dicite. Philoſophi, credo, qui ſe eſſe ſolos ſapientiſſimos autumant, & vi hujus nominis ſupercilium ſuſtulerunt. Nempe illi, qui cum ſuis quotidie cupiditatibus pugnant, & affectus ex animis inſitos proturbare, pellere, pertinaci moliuntur obluctatione virtutum: qui ne in vitia proritari facultatis poſſint alicujus inſtinctu, patrimonia & divitias fugiunt, & cauſas ſibi afferant lapſus. Quod cùm faciunt & curant, apertiſſimè animas eſſe indicant labiles, & infirmitate ad vitia proclives. Noſtra autem ſententia, quod bonum natura eſt, neque emendari, neque corrigi ſe poſcit: immò ipſum debet quid ſit malum neſcire, ſi generis forma cujuſque in ſua cogitat integritate perſtare: neque enim contrarium inſitum eſſe

 contra-

contrario potis eſt, aut in impari paritas, aut dulcedo in amaritudine contineri. Qui ergo luctatur animorum ingenitas corrigere pravitates, is apertiſſime monſtrat imperfectum, probabilem ſe eſſe quamvis omni conatu & pervicacia contendat. Sed riſui vobis eſt noſtra reſponſio, quòd cum regias ſuboles eſſe animas abnegemus, non referamus contrà, ex quibus ſint cauſis atque originibus procreatæ. Quod eſt enim criminis genus, aut rei eſſe alicujus ignarum, aut ipſum, quod neſcias, ſine aliqua profiteri diſſimulatione neſcire? Aut uter magis videtur irriſione eſſe digniſſimus vobis, qui ſibi ſcientiam nullam tenebroſæ rei alicujus aſſumit, an ille, qui retur ſe ex ſe apertiſſimè ſcire id, quod humanam tranſiliat notionem, & quod ſit cæcis obſcuritatibus involutum? Si penitus ſpectetur rei cujuſque natura, in ſimili & vos eſtis, quam in nobis reprehenditis, cauſa. Non enim, quia dicitis ab ipſo animas rege deſcendere, ac ſuccedere in hominum formas, exploratum aliquid dicitis, & in luce poſitum manifeſtiſſimæ veritatis. Conjicitis enim, non ſcitis: ſuſpicamini, non tenetis. Nam ſi ſcire eſt illud, quod ipſe tu videris, aut cognoveris animo continere, nihil eorum quę aſſeritis, poteſtis vos dicere aliquando vidiſſe: id eſt animas, ſede ab ſupera & regione deſcendere. Suſpicione ergo utimini, non cognitionis expreſſæ fide. Quid eſt autem ſuſpicio, niſi opinatio rerum incerta, & in nil expoſitum jaculatio mentis illata? Ergo qui ſuſpicatur, non tenet, nec in lumine poſitus cognitionis incedit. Quod ſi verum, & fixum eſt apud rectos & ſapientiſſimos judices; & iſta veſtra, qua fiditis, pro ignoratione eſt habenda ſuſpicio. Ac ne tamen vobis tantummodo cenſeatis conjecturis uti ac ſuſpicionibus licere, & nos eaſdem poſſumus, quoniam commune eſt quod interrogatis, expromere. Unde inquitis homines, & ipſorum hominum quid, aut unde ſunt animæ? Unde ſunt elephanti, tauri,

cervi,

cervi, muli, asini? Unde leones, equi, canes, lupi, pantheræ? eorumque quæ vivunt, quid autunde sunt animæ? Neque enim fidem res habet, ut Platonico ex illo cratere, quem conficit miscetque Timæus, aut horum animæ venerint, aut locusta, mus, sorex, blatta, rana, centipeda, animata esse credantur, & vivere, quia eadem ex elementis ipsis causa est illis, atque origo nascendi. Si ad animalia gignenda, quæ in singulis his degunt, insunt abditæ atque obscurissimæ rationes, nam & videmus alios ex sapientibus dicere, tellurem esse hominum matrem, aquam cum ea alios, aërium spiritum alios his jungere, solem vero nonnullos esse horum opificem, & ex ignibus animatos ejus vitali agitatione motari, quod si & hæc non sunt, & est aliqua res alia, alia causa, alia ratio, potestas alia denique inauditi nobis atque incogniti nominis, genus quæ hominum finxerit, & rerum constitutionibus applicarit, nónne fieri potis est, ut exorti homines ita sint, nec ad Deum primum nativitatis eorum referatur auctoritas? Quid enim putamus habuisse rationis Platonem illum magnum, piè sanctéque sapientem, cum hominis fictionem Deo removit à maximo, & ad minores nescio quos transtulit: cumque ejusdem noluit sinceritatis esse mixturas humani animarũ generis, cujus animam fecerat universitatis istius: quàm quòd hominis fabricam indignam esse rebatur Deo, nec rei flaccidæ fictionem magnitudini ejus & eminentiæ convenire? Ergo cum hæc ita sint, non absonè neque inaniter credimus, mediæ qualitatis esse animas hominum, utpote ab rebus non principalibus editas, juri subjectas mortis, parvarum & labilium virium: perpetuitate donari, si spem muneris tanti Deum ad principem conferant, cui soli potestas est talia corruptione exclusa largiri. Sed stulte istud credimus. Quid ad vos? Ineptissime, fatue. Ubi vobis nocemus, vel quam vobis facimus aut irrogamus injuriam, si omnipotentem

tentem confidimus Deum habiturum esse rationem nostri, cum abire à corporibus cœperimus, & ab orci faucibus, quemadmodum dicitur, vindicari? Ergóne, inquiet aliquis, sine Dei voluntate quidquam potis est fieri? Considerandum est nobis sollicitè, & cura inspiciendum non parva, ne dum honorare nos Deum tali interrogatione censemus, in contrarium labamur nefas, majestatis ejus eminentiam destruentes. Qua ratione, qua causa? Quoniam si cuncta ejus voluntate conficiuntur, nec citra ejus nutum quidquam potest in rebus vel provenire, vel cadere, necessariò sequitur ut mala etiam cuncta voluntate ejus intelligantur enasci. Sin autem dicere voluerimus contra, pessimorum ab eo rejicientes causas, mali esse conscium, generatoremque nullius: incipient videri, aut eo invito res pessimæ fieri, aut, quod sit immane dixisse, nesciente, ignaro, ac nescio. Rursus autem si dicere nulla esse voluerimus mala, sicut esse nonnullis opinatum & placitum reperimus, reclamabunt cunctæ gentes, universæque nationes, cruciatus nobis ostentantes suos, & discriminum species multiformes, quibus puncta per singula genus uritur, & laceratur humanum. Tum deinde à nobis exquirent, cur mala si nulla sunt, ab operibus vos certis, & facinoribus abstinetis? Cur non omnia facitis, quæ impatiens jusserit atque imperaverit libido? Cur in noxios denique terribilibus pœnas constituitis legibus? Nam stoliditas inveniri quæ major potest, quàm mala esse nulla contendere, & tanquam malos perdere & condemnare peccantes? Quæ cum esse consenserimus victi, & universa his scatere nominaliter annuerimus humana, consequetur ut rogitent, cur ergo hæc mala Deus omnipotens non aufert, sed esse perpetitur, & cum omnibus sæculis pertinaci continuatione procedere? Si intellectus nobis affuerit Dei regis, ac principis, nec per impias vagari suspicionum voluerimus insanias, respondeamus necesse

necesse est, nescire nos ista: nec quæ nullis possent facultatibus comprehendi, expetisse aliquando aut studuisse cognoscere, meliusque ducentes, quinimo potius, magis in inscientiæ finibus atque ignorantiæ permanere, quàm sine Dei dicere nihil fieri voluntate, ut simul intelligatur, & malis eum causas dare, & miseriarum esse innumerabilium conditorem. Mala ergo, dicetis, unde sunt hæc omnia? Ex elementis, inquiunt, & ex eorum inæquabilitate, sapientes. Quod fieri qui possit, ut quæ sensum & judicium non habent, malitiosa esse perhibeantur & noxia: aut non ille sit potius malitiosus & noxius, qui res pessimas, & nocentissimas futuras in alicujus operis assumpsit effectum: eorum est, qui asserunt, pervidere. Quid ergo nos, unde? Responsionis necessitas nulla est. Sive enim possumus dicere, sive minus valemus, nec possumus, utrumque apud nos parvum est: nec in magnis ponderibus ducimus, vel ignorare istud, vel scire: unum solum posuisse contenti, nihil à Deo principe quod sit nocens atque exitiabile proficisci. Hoc tenemus, hoc novimus, in hac una consistimus cognitionis & scientiæ veritate, nihil ab eo fieri, nisi quod sit omnibus salutare, quod dulce, quod amoris & gaudij, lætitiæque plenissimum: quod infinitas habeat atque incorruptibiles voluptates, quod sibi quisque contingere votis omnibus expetat, forisque ab his esse exitiabile ac mortiferum ducat. Cætera quæcunque sunt alia, quæ in quæstionibus assolent controversijsque versari, quibus genitoribus orta sint, vel quibus auctoribus fiant, neque nosse contendimus, neque inquirere aut vestigare curamus. Suis omnia relinquimus caussis, nec ad id quod expetimus, esse nobis adjuncta atque applicata judicamus. Quid est enim quod humana ingenia labefactare, dissolvere studio contradictionis non audeant, quamvis illud, quod infirmare moliuntur, sit purum, & liquidum, & veritatis obsignatione munitum?

Aut quid rursus asserere verisimilibus argumentis non queunt, quamvis sit apertissimè falsum, quamvis evidens manifestumque mendacium? Cum enim sibi persuaserit, quis esse aliquid, aut non esse, amat quod opinatur asserere, & acumine alios anteire, maximè si agatur res summota, & abdita, & caligine involuta naturæ. Mundum quidam ex sapientibus æstimant neque esse natum, neque ullo esse in tempore periturum: immortalem nonnulli, quamvis eum conscribant esse natum & genitum. Tertijs vero collibitum dicere est, & esse natum, & genitum, & ordinaria necessitate periturum. Et cum ex istis opinionibus trinis unam esse necesse sit veram, cunctis tamen argumenta non desunt, quibus & sua decreta confirment, & aliorum subrumpant & labefaciant scita. Eundem hunc alij elementis ex quatuor tradunt, & pronunciant stare, ex geminis alij, ex singulis tertij. Sunt qui ex his nullo, sed individua corpora ejus esse materiem & primam originem dicant. Cumque ex his vera sit una sententia, aut nulla ex his certa, similiter hic quoque argumenta omnibus præsto sunt, quibus & ea, quæ dicunt, vera esse constituant, & redarguant positas in aliorum sententijs falsitates. Sic & Deos nonnulli esse abnegant: prorsus dubitare se alij an sint uspiam dicunt: alij vero existere, neque humana curare: immo alij perhibent, & rebus interesse mortalium, & terrenas administrare rationes. Cum ergo hæc ita sint, neque aliter fiat, quin sit unum ex omnibus verum, pugnant tamen argumentis omnes, neque singulis deest id, quod probabiliter dicant, sive cum suas res afferunt, sive cum alienis opinionibus contradicunt. Non alia, neque absimili ratione de animarum ab his conditione differitur. Hic enim eas retur & esse perpetuas, & superesse mortalium functioni: superesse ille non credit, sed cum ipsis corporibus interire. Alterius verò sententia est, nihil eas continuo perpeti,

sed

ſed poſt hominem poſitum aliquid eis ad vitam dari; mortalitatis deinde in jura ſuccedere. Et cum omnia nequeant veri eſſe conſortia, ita tamen fortibus & validiſſimis probationibus omnes agunt, ut reperire non poſſis quidnam tibi videatur falſum: quamvis ex omni parte diverſa dici aſpicias, & rerum contrarietatibus diſſona. Quod utique non fieret, ſi certum aliquid tenere curioſitas poſſet humana, vel quod videretur inventum, aliorum omnium comprobaretur aſſenſu. Inaniſſima igitur res eſt, & ſupervacui operis, tanquam ſcias aliquid promere, aut velle ſcire contendere, quod etſi ſit verum, poſſe videas deſtrui: aut acceptare pro vero id, quod forſitan non ſit, & ex more hallucinantium proferatur. Et merito res ita eſt. Non enim divina divinis, ſed rationibus pendimus & conjectamus humanis: atque, ut fieri meruiſſe quid remur, ita eſſe oportere contendimus. Quid ergo? Nos ſoli ignoramus, neſcimus, quiſnam ſit animarum conditor, quiſnam conſtitutor? quæ cauſa hominem finxerit? mala unde proruperint? vel cur ea rex ſummus & eſſe patiatur, & confici, neque à rebus propellat humanis? Vos enim horum quicquam exploratum habetis, & cognitum? Si ſuſpicionum exponere volueritis audaciam, poteſtis explicare ac promere, mundus iſte, qui nos habet, utrum non ſit genitus, an tempore in aliquo conſtitutus? Si conſtitutus, & factus eſt, quonam operis genere, aut rei cujus ob cauſam, poteſtis inducere, atque expedire rationem? cur non fixus atque immobilis maneat, ſed orbico ſemper circumferatur in motu? ſua ipſe ſe ſponte & voluntate circumagat, an virtutis alicujus impulſionibus torqueatur? locus ipſe ac ſpacium, in quo ſitus eſt ac volutatur, quid ſit? infinitus, finitus? inanis, an ſolidus? axis eum ſuſtineat extremis cardinibus nitens; an ipſe ſe potius vi propria ſufferat, & ſpiritu interiore ſuſpendat? Poteſtis interrogati planum facere,

ſcientiſſimeque monſtrare, quid nivem in plumeas ſubaperiat cruſtulas? Quidnam fuerit rationis & cauſæ, ut non ab occiduis partibus dies primus exurgeret, & lucem in oriente finiret? Quemadmodum ſol ipſe uno eodemque contactu tam varias res efficiat, quinimo contrarias? Quid ſit luna, quid ſtellæ? cur una ſpecie aut illa non maneat, aut per omne mundi corpus fruſtilla hæc ignea convenerit, atque oportuerit figurari? alia ex his parva, ampliora & majora ſint alia? obtuſi hæc luminis, acutioris illa & fulgidæ claritatis? Si præſto eſt quod libuerit ſcire, & in aperto rerum eſt ſcientia conſtituta, ediſſertate nobis & dicite, quibus modis fiant & rationibus pluviæ? ut in ſuperis partibus, atque in aëris hoc medio ſuſpenſa aqua teneatur, natura res labilis, & ad fluorem ſemper decurſionemque tam prona. Ediſſertate, inquam, & dicite, quid ſit quod grandinem torqueat: quod guttatim faciat pluviam labi; quod imbres: quod nives plumeas, & fulgora dilatarit: ventus unde oriatur, & quid ſit: cur temporum viciſſitudines inſtitutæ, cum ſtatui unum poſſet, & una eſſe ſpecies cœli, nihil ut rerum deſideraret integritas. Quæ eſt cauſa, quæ ratio, ut maria ſalſa ſint, aut terrarum hæ dulces, aliæ ſint amaræ vel frigidæ? Quo ex materiæ genere humanorum corporum concreta & ſtabilita ſunt viſcera? unde oſſa ſolidata? Quid inteſtina, quid venas fiſtulatas, & commeabiles fecerit? Cur cum eſſet utilius oculis nos illuminare compluribus ad periculum cæcitatis, duorum ſumus anguſtijs applicati? Beluarum & anguium tam infinita atque innumerabilia genera, cujus rei ſunt cauſa vel informata, vel prodita? Quid in mundo faciunt bubones, immuſſuli, buteones? quid alites & volucres cæteræ? Quid formicarum & vermium genera, in varias labes perniciesque naſcentia? quid pulices? quid impudentes muſcæ, araneæ, ſorices, mures, ſanguiſugæ, tippulæ? Quid ſpinæ, quid ſentes, quid avenæ,

næ, quid lolium? quid herbarum, aut fruticum ſuaveolentia naribus, aut triſtia in odoribus ſemina? Immò, ſi aliquid ſciri, comprehendi aut aliquid ſi poſſe cenſetis, quid ſit triticum dicite, far, hordeum, milium, cicer, faba, lenticula, melo, cuminum, porrina, ulpicum, cepe? Non enim ſi fructui vobis ſunt, & ciborum medijs in generibus conſtituta, expeditum aut promptum eſt, quid ſint ſingula, ſcire: cur talibus figurata ſint formis: fuerit neceſſitas aliqua, ut non alios ſapores, alios odores, alios colores, quam quos habent ſingulæ res, habere debuerint, an & alios potuerint ſumere. Ipſa deinde hæc quid ſint, ſapor dico, ut eſt ſapor, & cetera qualitatum diſtantias quibus ex rationibus ducant. Ex elementis, inquitis, & ex principalibus originibus rerum. Amara ſunt enim elementa, vel dulcia, odoris ſunt alicujus, vel coloris, ut ex eorum concretione credamus partitas eſſe in naſcentibus qualitates, quibus aut ſuavitas naſcitur, aut ſenſibus offenſio comparatur? Cum igitur & vos ipſos tantarum ac tot rerum fugiant origines, fugiant cauſæ, fugiant rationes, neque dicere, neque explanare poſſitis quid ſit aut factum aut quare, aut cur oportuerit non eſſe, verecundiam convellitis & dilaceratis noſtram, qui quæ nequeunt ſciri, neſcire nos confitemur, neque ea conquirere aut inveſtigare curamus, quæ comprehendi liquidiſſimum eſt non poſſe, quamvis mille per corda ſuſpicio ſe porrigat atque intendat humana. Et ideo Chriſtus licet vobis invitis Deus, Deus inquam Chriſtus, hoc enim ſæpe dicendum eſt, ut infidelium diſſiliat & dirumpatur auditus, Dei principis juſſione loquens ſub hominis forma, cum mortalium ſciret cæcam eſſe naturam, neque ullam poſſe comprehendere veritatem poſitarum nec ante oculos rerum, pro comperto habere & cognito quidquid ſibi eſſe ſuaſiſſet, & prorſus ſuſpicionibus hæſitare, litigioſas ſerere atque intendere quæſtiones: omnia iſta

nos linquere & posthabere præcepit; neque in res eas, quæ sint à nostra procul cognitione dimotæ, infructuosas immittere cogitationes: sed quantum fieri potis est, ad dominum rerum tota mente, atque animo proficisci, sustolli ab his locis, atque in eum traducere suspensas pectoris conversiones, memoriam ejus habere perpetuam; & licet nulla possit imaginatione formari, auras tamen nescio quas ejus sibi contemplationis affingere. Rebus enim ex omnibus, quæ augustæ continet divinitatis obscuritas, solum esse indubitabilem, solum verum, & de quo nullus ambigere, nisi amens possit & desperationis insanæ; quem satis sit scire, ut nihil aliud noveris: sisque veram & maximam scientiam consequutus, in Deo rerum capite & cognitione defixus. Quid est, inquit, vobis investigare, conquirere, quisnam hominem fecerit? animarum origo quæ sit? quis malorum excogitaverit causas? orbe sit sol amplior, an pedis unius latitudine metiatur? alieno ex lumine, an proprijs luceat fulgoribus luna? quæ neque scire compendium, neque ignorare detrimentum est ullum. Remittite hæc Deo, atque ipsum scire concedite, quid quare, aut unde sit: debuerit esse, aut non esse: semper natum sit aliquid, an ortus primigenios habeat: aboleri conveniat, an reservari: exuri, dissolvi, an repetita integritate renovari. Vestris non est rationibus liberum implicare vos talibus, & tam remota ab utilitate curare. Res vestra in ancipiti sita est, salus dico animarum vestrarum, & nisi vos applicatis Dei Principis notioni, à corporalibus vinculis exolutos expectat mors sæva, non repentinam afferens extinctionem, sed per tractum temporis cruciabilis pœnæ acerbitate consumens. Neque illud obrepat, aut spe vobis aëria blandiatur, quòd à sciolis nonnullis, & plurimum sibi arrogantibus dicitur: Deo esse se gnatos, nec fati obnoxios legibus: si vitam restrictius egerint, aulam sibi ejus patere, ac post hominis functionem,

ctionem, prohibente se nullo, tanquam in sedem referri patritam: neque quod Magi spondent, commendaticias habere se preces, quibus emollitæ nescio quæ potestates, vias faciles præbeant ad cœlum contendentibus subvolare: neque quod Etruria libris in Acheronticis pollicetur, certorum animalium sanguine numinibus certis dato, divinas animas fieri, & ab legibus mortalitatis educi. Blandimenta hæc cassa sunt, & inanium fomenta votorum. Servare animas alius, nisi Deus omnipotens non potest: nec præterea quisquam est, qui longævas facere, perpetuitatis possit & spiritum subrogare, nisi qui immortalis & perpetuus solus est, & nullius temporis circumscriptione finitus. Cum enim Dij omnes, vel quicunque sunt veri, vel qui esse rumore atque opinione dicuntur, immortales & perpetui voluntate ejus sint & beneficij munere; qui fieri potis est, ut alij præstare id quod ipsi sunt, valeant, cum alienum id habeant, & majori ex potentia commodatum? Cædat licet hostias quantas libet Etruria: humana sibi omnia sapientes negent: Magi cunctas emolliant & commulceant potestates: nisi à Domino rerum datum fuerit animis id, quod ratio postulat, idque per mandatum, multum postea pœnitebit fuisse irrisui, cum ad sensum cœperit interitionis accedi. Sed si, inquiunt, Christus in hoc missus à Deo est, ut infelices animas ab interitionis exitio liberaret, quid secula commeruerunt priora, quæ ante ipsius adventum mortalitatis conditione consumpta sunt? Potestis enim scire, quid sit cum eis animis actum priscorum veterrimorumque mortalium? Subventum & his an sit ratione aliqua, consultum atque provisum? Potestis, inquam, scire id, quod Christo potuit docente cognosci; infinita, an finita sint secula, ex quo in terris esse genus hominum cæpit? quando primum animæ coporibus alligatæ? quis auctor vinctionis istius, quinimmo ipsius quisnam hominis fabricator?

tor? quò priorum abſceſſerint animæ? quibus in mundi partibus, aut regionibus fuerint corruptibiles, an contra? potuerintne accedere ad periculum moriendi, niſi tempore neceſſario conſervator occurriſſet Chriſtus? Exponite has curas, & incognitas vobis relinquite quæſtiones: miſeratio & illis impertita eſt regia, & æqualiter per omnes divina beneficia cucurrerunt: conſervatæ ſunt, liberatæ ſunt, & mortalitatis ſortem conditionemque poſuerunt. Quo genere, quæ, quando? Si arrogantia, ſi typhus, ſi elatio abeſſet à vobis, jam dudum hoc eo ſcire potuiſtis auctore. Sed ſi generis Chriſtus humani, ut inquitis, conſervator advenit, quur omnino non omnes æquali munificentia liberat? Non æqualiter liberat, qui æqualiter omnes vocat? aut ab indulgentia principali quemquã repellit, aut deſpuit, qui ſublimibus, infimis, ſervis, fœminis, pueris, uniformiter poteſtatem veniendi ad ſe facit? Patet, inquit, omnibus fons vitæ, neque ab jure potandi quiſquam prohibetur, aut pellitur. Si tibi faſtidium tantum eſt, ut oblati reſpuas beneficium muneris, quinimo ſi tantum ſapientia prævales, ut ea, quę offeruntur à Chriſto, ludum atq; ineptias nomines: quid invitans in te peccat, cujus ſolæ ſunt hæ partes, ut ſub tui juris arbitrio fructum ſuæ benignitatis exponat? Sortem vitæ eligendi nulli eſt, inquit Plato, Deus cauſa, neque alterius voluntas adſcribi poteſt cuiquam rectè, cum voluntatis libertas in ipſius ſit poſita poteſtate, qui voluit. An numquid orandus es, ut beneficium ſalutis ab Deo digneris accipere, & tibi aſpernanti, fugientique longiſſime, infundenda in gremium eſt divinæ benevolentiæ gratia? Vis ſumere quod offertur, atque in tuos uſus convertere? conſulueris tu tibi. Aſpernaris, contemnis, & deſpicis? tu te muneris commoditate privaveris. Nulli Deus infert neceſſitatem: imperioſa formidine nullum terret. Neque enim neceſſaria noſtra illi ſalus eſt, ut compendij aliquid diſpendiivè patiatur,

patiatur, si aut Deos nos fecerit, aut ad nihilum redigi corruptionis dissolutione permiserit. Immo, inquit, si Deus est potens, misericors, conservator, convertat nobis mentes, & invitos faciat suis pollicitationibus credere. Vis ergo est ista, non gratia: nec Dei liberalitas principis, sed ad vincendi studium, puerilis atque animi contentio. Quid est enim tam injustum, quam repugnantibus, quàm invitis extorquere in contrarium voluntates, inculcare quod nolint, & quod refugiant animis? prius nocere, quàm prosis? & priore detracto, in alienum habitum sententiamque traducere? Tu qui te verti, & vim desideras perpeti, ut id quod nolis efficias, atque arripias coactus: cur respuis assumere voluntate id, quod versus desideras atque immutatus efficere? Nolo, inquit, & voluntatem non habeo. Quid ergo criminaris Deum, tanquam tibi desit? Opem desideras tibi ferre, cujus dona & munera non tantum asperneris & fugias, verum inania verba cognomines, & jocularibus facetijs prosequaris? Christianus ergo ni fuero, spem salutis habere non potero? Ita est, ut ipse proponis. Partes enim salutis dandæ, conferendique animis, quod tribui convenit, necessariumque est applicari, solus à Deo patre injunctum habet & traditum, ita se habentibus remotis atque interioribus causis. Ut enim Dij certi, certas apud vos habent tutelas, licentias, potestates, neque eorum ab aliquo id, quod ejus non sit potestatis ac licentiæ, postulatis: ita unius pontificium Christi est, dare animis salutem, & spiritum perpetuitatis apponere. Si enim patrem creditis Liberum dare posse vindemiam, medicinam non posse: si Cererem fruges, si Æsculapium sanitatem, si Neptunum aliud, aliud posse Junonem, Fortunam, Mercurium, Vulcanum, rerum esse singulos certarum ac singularum datores: & hoc necesse à nobis est, ut debeatis accipere, à nullo animas posse vim vitæ atque incolumitatis accipere, nisi ab

eo, quem rex ſummus huic muneri officioque præfecit. Hanc omnipotens Imperator eſſe voluit ſalutis viam: hanc vitæ, ut ita dixerim, januam. Per hunc ſolum eſt ingreſſus ad lucem, neque aliàs datum eſt vel irrepere, vel invadere, cæteris omnibus clauſis atque inexpugnabili arce munitis. Licet ergo tu purus, & ab omni fueris vitiorum contaminatione purgatus, conciliaveris illas atque inflexeris poteſtates, ad cœlum redeunti ne vias cludant atque obſepiant tranſitum, ad immortalitatis accedere nullis poteris contentionibus præmium, niſi, quod ipſam immortalitatem facit, Chriſto attribuente perceperis, & veram fueris admiſſus ad vitam. Nam quod nobis objectare conſueſtis, novellam eſſe religionem noſtram, & ante dies natam propemodum paucos, neque vos potuiſſe antiquam & patriam linquere, & in barbaros ritus peregrinoſque traduci, ratione iſtud intenditur nulla. Quid enim ſi hoc modo culpam velimus infligere prioribus illis atque antiquiſſimis ſeculis, quod inventis frugibus glandes ſpreverint, & repudiaverint arbuta? Quod corticibus contegi, & amiciri deſierint pellibus, poſtquam veſtis excogitata eſt textilis, uſu & commoditate ſuccinctior? aut quod ſtructis domibus, & lautioribus ſucceſſibus inſtitutis, non antiquas adamaverint caſulas, nec ſub rupibus & cavernis præoptaverint ut beluæ permanere? Commune eſt omnibus, & ab ipſis penè incunabulis traditum, bona malis anteferre, inutilibus utilia præponere, & quod eſſe conſtiterit pretioſius, lætius, id conſectari & petere; in eoque defigere ſpem ſalutis, & ſalutarium commodorum. Itaque cum nobis intenditis averſionem à religione priorum, cauſam convenit ut inſpiciatis, non factum: nec quid reliquerimus opponere, ſed ſecuti quid ſimus potiſſimum, contueri. Nam ſi mutare ſententiam culpa eſt ulla, vel crimen, & à veteribus inſtitutis in alias res novas voluntáteſque migrare; crimi-

natio

natio iſta & vos ſpectat, qui toties vitam conſuetudinemque mutaſtis; qui in mores alios, atque alios ritus priorum condemnatione tranſiſtis. Numquid enim quinque in claſſes habetis populum diſtributum, veſtri olim ut habuere majores? Numquid magiſtratus per populum creatis? Militaria, urbana, communia quæ ſint comitia, ſcitis? Servatis de cœlo, aut otioſas facitis obnunciationibus actiones? Cum parátis bella, ſignum monſtratis ex arce? aut fetialia jura tractatis? Per clarigationem repetitis res raptas? aut Martium diſcrimen obeuntes ſpem prælij ſumitis, & ex acuminibus auſpicatis? In poteſtatibus obeundis leges conſervatis annarias? in donis, in muneribus Cincias? in cohibendis Cenſorias ſumptibus? In penetralibus coliginis perpetuos fovetis focos? Sacras facitis menſas ſalinorum appoſitu, & ſimulacris Deorum? Cum in matrimonia convenitis, toga ſternitis lectulos, & maritorum Genios advocatis? Nubentium crinem cœlibari haſta mulcetis? Puellarum togulas Fortunam defertis ad virginalem? Matresfamilias veſtræ in atrijs operantur domorum, induſtrias teſtificantes ſuas? potionibus abſtinent vini? affinibus & propinquis oſculari eas jus eſt, ut ſobrias comprobent atque abſtemias ſe eſſe? In Albano antiquitus monte nullos alios licebat, quàm nivei tauros immolare candoris. Nonne iſtum morem religionemque mutaſtis, atque ut rufulos liceret dari Senatus conſtitutum ſanctione? Cum Romulo, Pompilioque regnantibus, percocta planè ac madida concremarentur dijs exta, nonne rege ſub Tullio ſemicruda cœpiſtis, & leviter animata porricere, priſca obſervatione contempta? Ante adventum in Italiam Herculis, cum ex Apollinis monitu patri Diti ac Saturno humanis capitibus ſupplicaretur, & hunc ſimiliter morem, non fraude callidula, & nominum ambiguitate mutaſtis? Cum igitur & vos ipſi modo illos mores, modo illas leges fueritis ſe-

quuti, multaque vel erroribus cognitis, vel animadversione meliorum sint à vobis repudiata, contemta; quid est à nobis factum contra sensum judiciumque commune, si majora & certiora delegimus, nec sumus nos passi falsorum religionibus attineri? Sed novellum nomen est nostrum, & ante dies paucos religio est nata, quam sequimur. Ut interim concedam, id quos nobis objicitur intentionis esse non falsæ: quid est enim in negocijs hominum, quod vel opere corporis & manibus fiat, vel solius animi disciplina & cognitione teneatur, quod non ex aliquo cœperit tempore, & in usum exierit experientiamque mortalium? Ede an Philosophia, Musica, cæteræque omnes artes, quibus vita est, & culta, & expolita communis, cum hominibus natæ sunt, & non potius nuper, quinimo penè paulo ante, agitari, intelligi, celebrarique cœperunt? Antequam Tages Thuscus oras contingeret luminis, quisquam hominum sciebat, aut esse noscendum, condiscendumque curabat an fulminum casibus, aut extorum aliquid significaretur in venis? Quando siderum motus, aut ratio cœpta est genethliaca sciri? non post Theutin Ægyptium, aut post Atlantem, ut quidam ferunt, gestatorem, bajulum, tibicinem illum ac destinam cœli? Sed quid ego hæc parva? ipsi Dij immortales, quorum modo aditis templa, & numina suppliciter adoratis, sicut vestris literis atque opinionibus traditur, non esse, non sciri ab temporibus cœperunt certis, & impositis nominum appellationibus nuncupari? Nam si verum est, ex Saturno atque ejus uxore Jovem suis cum fratribus procreatũ; ante nuptias & partus Opis nusquam fuerat Juppiter tam supremus, quàm Stygius: nusquam sali dominus, nusquam Juno: quinimo alius nullus, genitoribus duobus exceptis, cœli habitabat in sedibus: sed ex eorum concubitu concepti, & nati sunt, & spiritum hausere vitalem. Certo ergo à tempore Deus esse Jupiter cœpit, certo

cultus

cultus & sacrificia commereri, certo fratribus in potestatibus anteponi. Rursus vero si Liber, Venus, Diana, Mercurius, Apollo, Hercules, Musæ, Tyndaridæ Castores, ignipotensque Vulcanus, Jove patre sunt proditi, & genitore Saturnio procreati, antequam Memoria, quàm Alcmena, Maia, Juno, Latona, Leda, Dione, tum & Semela Diespitri factæ sunt compressionibus fœtæ, nusquam & hi gentium, nec in aliqua parte rerum fuere naturæ, sed ex conventu Jovis inseminati & nati sunt, & aliquem sensum sui habere cœperunt. Et hi quoque à tempore esse cœperunt certo, & in numero numinum, sacrorum ad cærimonias invocari. Quod ipsum similiter dicere translatum in Minervam licebit. Si enim Jovis, ut asseveratis, ex cerebro sine ullius seminis emicuit jactu; antequam est Diespiter genitus, & in utero matris corporeæ formam circumscriptionis accepit, certum est utique Minervam non fuisse, neque rerum in numero, aut ulla esse in substantia computatam. Sed ex quo capite Jovis enata est, & esse res cœpit nonnulla in essentia constituta. Habet ergo primigenios ortus, & à certo cœpta est tempore Dea dici, sacris in ædibus statui, & inviolabili religione sanciri. Quod cum ita se habeat, cum de novitate loquimini religionum nostrarum, vestræ vobis in mentem non veniunt, nec curatis inspicere quando sint exorti Dij vestri, quas origines habeant, quas causas, vel ex quibus proruperint emicuerintque radicibus. Cujus est autem pudoris, quinimo, inverecundiæ cujus, quòd agere te videas, in eo alterum reprehendere? maledicti & criminis loco dare ea, quæ in te possint reciprocata vicissitudine retorqueri? Sed quod agimus nos novum est, quod autem vos, priscum est, & nimiæ vetustatis. Et quid istud aut vos juvat, aut nostram causam rationemque contritat? Nova res est quam gerimus? quandoque & ipsa vetus fiet. Vetus quam vos agitis? sed temporibus quibus

cœpit nova fuit ac repentina. Religionis autem auctoritas non est tempore æstimanda, sed numine: nec colere qua die, sed quid, cœperis, convenit intueri. Ante quadringentos annos religio, inquit, vestra non fuit. Et Dij vestri non fuerunt ante millia annorum duo. Quibus istud rationibus colligi, aut quibus supputationibus potest? Non difficilibus, non obscuris, sed quas possit videre, qui volet, & contrectare, quemadmodum dicitur, manibus. Quis Jovem cum fratribus genuit? genialibus Opis adjunctus Saturnus, ut vos fertis, Cœlo atque Hecata procreatus. Quis Picum Fauni patrem, atque avum Latini? Saturnus, ut vos iidem vestris scriptis atque auctoribus traditis. Ergo si hæc ita sunt, sequitur ut Picus & Jupiter germanitatis sibi sociati sint jure, utpote uno ex sanguine, unoque ex semine procreati. Consentaneum est ita esse quod dicitur. Ab Jove & Pico quot sunt generis usque ad Latinum gradus? trini, ut indicat series. Vultis Faunus, Latinus, & Picus, annis vixerint vicenis atque centenis? ultra enim negatur posse hominis vita produci. Æstimatio justa & liquida est. Trecenti ergo sunt pleni, & sexaginta post hos anni. Res ita est, ut indicat supputatio. Cujus socer Latinus fuit? Æneæ. Genitor is Ascanij. cujus? Albani oppidi conditoris. Quot apud Albam regnatum est annis? quadringentis, & prope bis denis. Ætatis urbs Roma cujus esse in annalibus indicitur? Annos ducit quinquaginta & mille, aut non multum ab his minus. Ergo ab Jove, qui frater est Pici, quique pater est minorum, & reliquorum Deorum, anni ad hæc tempora propè millia duo sunt, aut pleni, ut largiamur ætati. Quod cum redargui non possit, non tantum recens nata religio ostenditur, quam obitis: sed infantes, & parvulos esse ipsos adhuc Deos, quibus tauros atque alias hostias cum periculo corruptionis suggeritis, quos oportebat adhuc mammis, atque stillato lacte nutriri. At religiones vestræ

multis

multis annis præcedunt noſtram, & eo ſunt veriores, quòd vetuſtatis auctoritate munitæ ſunt. Et quid eas prodeſt annis quamplurimis anteire, cum à certo cœperint tempore? aut ſpatij cujus ſunt millia annorum duo, ſeculorum tantis comparata cum millibus? Ac tamen ne cauſam tam longa prodere diſſimulatione videamur, niſi moleſtum eſt, dicite, omnipotens, & primus Deus novella vobis videtur res eſſe, & qui eum venerantes colunt, inauditas, incognitas, repentinas agitare atque inducere religiones? Eſt ne illó antiquius quicquam? aut quod eum præcedat re, tempore, nomine, poteſt aliquid inveniri? Nonne ſolus ingenitus, immortalis, & perpetuus ſolus eſt? Quis caput ac fons rerum eſt? non ipſe? Cui debet æternitas hoc ipſum, quod nuncupatur æternitas? non ipſi? Infinita ut prodeant ſecula, non ex ejus perpetuitate perficitur? indubitabile iſtud & verum. Non ergo quod ſequimur novum eſt, ſed nos ſero addidicimus, quidnam ſequi oporteat & colere: aut ubinam convenire, & ſpem ſalutis affigere, & ſalutaria ſubſidia collocare. Nondum enim affulſerat, qui viam monſtraret errantibus, & caligine in altiſſima conſtitutis cognitionis lumen immitteret, & ignorationis diſcuteret cæcitatem. Sed cauſa in hujuſmodi vertimur ſoli? Quid? vos Ægyptiaca numina, quibus Serapis atque Iſis eſt nomen, non poſt Piſonem & Gabinium Conſules in numerum veſtrorum retuliſtis Deorum? Quid? Phrygiam matrem, cujus eſſe conditor iudicatur vel Midas, vel Dardanus, non, cùm Hannibal Pœnus res Italas raperet, & terrarum expoſceret principatum, & noſſe, & ſcire cœpiſtis, & memorabili religione ſancire? Sacra Cereris matris, non quòd vobis incognita eſſent, adſcita paulo antè, obtentum eſt ut Græca dicantur, novitatem ipſam teſtificante cognomine? Non doctorum in literis continetur, Apollinis nomen Pompiliana indigitamenta neſcire? Ex quo apparet, & liqui-

dum

dum est, & hunc vobis fuisse incognitum, post autem aliquando cœpisse esse & notum. Si quis igitur vos interroget, cur eorum numinum, quorum modò fecimus mentionem, tam serò susceperitis cultum, responsuros vos certum est, aut quia illos nuper Deorum esse in numero nesciebamus, aut quia nunc sumus à vatibus moniti, aut quia in rebus asperrimis beneficijs eorum sumus auxilijsque servati. Quod si à vobis rectè existimabitis dici, & ex nostris partibus ratione consimili existimatote esse responsum. Religio nostra nunc nata est: nunc enim missus advenit, qui eam nobis ostenderet, qui in ejus induceret veritatem, qui Deus monstraret quid sit, qui ad ejus nos cultum ab rebus opinabilibus avocaret. Et quid, inquit, est visum Deo regi atque principi, ut ante horas, quemadmodum dicitur, paucu las sospitator ad vos Christus cœli ex arcibus mitteretur? Interrogamus & vos contrà: quæ causa, quæ ratio est, ut non suis aliquando reddantur mensibus tempora, sed serius hiems, serius æstas, atque autumnitas fiant? Cur post messes arefactas, atque extincta frumenta, nonnunquam decidant pluviæ, quas rebus oportuit incolumibus labi, atque temporis oportunitatibus ministrari. Immo illud exquirimus potius, cur si Herculem oportuit nasci, si Æsculapium, Mercurium, Liberum, aliosque nonnullos, qui & concilijs adjungerentur Deorum, & mortalibus aliquid utilitatis afferrent, tam serò à Jove sint proditi, ut sola illos posteritas sciret, superiorum verò ignoraret antiquitas? Rationem aliquam fuisse dicetis? Ratio ergo & hic fuit, cur non nuper, sed hodie sospitator nostri generis adveniret. Quænam igitur ratio est? Non imus inficias nescire nos. Neque enim promptum est cuiquam Dei mentem videre, aut quibus modis ordinaverit res suas. Homo animal cæcum, & ipsum se nesciens, nullis potest rationibus consequi quid oporteat fieri, quando, vel quo genere. Ipse

rerum

rerum cunctarum pater, moderator, & dominus scit id solus. Nec si ego nequivero causas vobis expromere, cur aliquid fiat illo vel hoc modo, continuò sequitur ut infecta fiant quæ facta sunt, & amittat res fidem, quæ generibus virtutum tantis & potestatum indubitabilis esse monstrata est. Tu opponas, & referas, cur tam serò emissus est sospitator? In infinitis perpetuis seculis nihil omnino dicendum est serum. Ubi enim finis, & initium nullum est, nihil præmaturum est, nihil tardum. Tempus enim à finibus & extremitatibus noscitur, quæ habere non potest series & immoderata continuatio sæculorum. Quid enim si res ipsæ, quibus opem conveniebat ferri, oportunitatem istam temporis exigebant? Quid si alterius conditionis antiqua, alterius fuere sequentia? Quid si priscis aliter subveniri, aliter debuit posterioribus consuli? Nonne literas auditis commemorantes vestras, fuisse homines olim Semideos, Heroas, cum immanibus corporibus atque vastis? Non infantes sub uberibus matrum Stentoreos legitis edidisse vagitus, quorum ossa varijs in regionibus eruta, vix repertoribus fecerunt fidem, humanorum reliquias esse membrorum? Potest ergo fieri, ut tum demum emiserit Christum Deus omnipotens, Deus solus, postquàm gens hominum fractior, & infirmior cœpit nostra esse natura. Si quod hodie factum est, ante millia fieri oportuisset annorum, fecisset istud rex summus: aut si post totidem millia id, quod hodie factum est, debuisset impleri, nihil Deum cogebat necessarias temporum non expectare mensuras. Rationibus fixis peraguntur res ejus, & quod semel decretum est fieri, nulla potest novitate mutari. Cùm ergo, inquitis, omnipotenti servitis Deo, & eum habere confiditis salutis atque incolumitatis vestrę curam, cur persecutiones patitur perpeti vos tantas, atque omnia genera pœnarum & suppliciorum subire? Requirimus & nos contrà, cur & vos,

cùm tantos & tam innumeros colatis Deos, cumque illis ſedes conſtituatis ſacras, ſimulacra effingatis ex auro, animantium mactetis greges, acerras omnes turis plenis conjiciatis altaribus, cur non immunes agitis tot diſcriminibus, & procellis, quibus quotidie vos agunt exitiabiles multipliceſque fortunæ? Cur, inquam, Dij veſtri ceſſant à vobis avertere tot morborum & valetudinum genera, naufragia, ruinas, incendia, peſtilentias, ſterilitatem, amiſſionem pignorum, & proſcriptionem bonorum, diſcordias, bella, ſimultates, captivitates urbium, & ſublatis ingenuitatibus ſervitutes? Sed & nobis in hujuſmodi caſibus minimè auxiliatur Deus. Prompta & manifeſta cauſa eſt. Nihil enim eſt nobis promiſſum ad hanc vitam, nec in carunculæ hujus folliculo conſtitutis opis aliquid ſponſum eſt, auxilijque decretum. Quinimo edocti ſumus minas omnes, quæcunque ſunt, parvi ducere atque æſtimare fortunæ. Ac ſi quando ingruerit vis quæpiam gravior, qua finem neceſſe ſit conſequi vitæ, eam nec timere, nec fugere, quo facilius exui corporalibus poſſimus ex vinculis, & tenebroſam evadere cæcitatem. Itaque iſta, quam dicitis, perſecutionis aſperitas, liberatio noſtra eſt, non perſecutio: nec pœnam vexatio inferet, ſed ad lucem libertatis educet. Ut ſi aliquis brutus ac ſtolidus in carcerem hominem datum quæſtionum nunquam afficere ſe gravibus atque immanibus exiſtimet pœnis, niſi in ipſum ſæviat carcerem, materiam ejus comminuat atque urat; tectum, parietem, januas, parteſque alias operis renudet, dejiciat, affligat, neſciens hoc facto ei, cui videatur officere, dari ab ſe lucem, & ſceleratam eripi cæcitatem: itidem & vos flammis, exilijs, cruciatibus, beluis, quibus corpora lancinatis & diu vexatis noſtra, non vitam eripitis nobis, ſed pelliculis relevatis & cutibus vos neſcij: & quantum inſtatis & pergitis in effigies has noſtras ſpecieſque ſævire, tantum

tum artis & gravibus relevatis nos vinculis, & ad lumen efficitis circumcisis nexibus evolare. Quare homines abſtinete quæſtionibus vacuis impedire ſpes veſtras: nec, ſi aliter quàm vos putatis, aliquid ſe habet, veſtris potius opinionibus credere, quàm rei debetis auguſtæ. Urgent tempora periculis plena, & exitiabiles imminent pœnæ: confugiamus ad ſalutarem Deum, nec rationem muneris exigamus oblati. Cùm de animarum agitur ſalute, ac de reſpectu noſtri, aliquid & ſine ratione faciendum eſt, ut Epictetum dixiſſe approbat Arrianus. Dubitamus, ambigemus, nec eſſe quod dicitur plenum fidei ſuſpicamur: committamus nos Deo, nec plus apud nos valeat incredulitas noſtra, quam illius nominis & potentiæ magnitudo: ne dum ipſi nobis argumenta conquirimus, quibus eſſe videatur falſum id, quod eſſe nolimus atque abnutemus verum, obrepat dies extremus, & inimicæ mortis reperiamur in faucibus.

LIB. II. EXPLICIT.

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSVS GENTES

LIBER TERTIUS.

IAMDUDUM quidem criminibus his omnibus, maledictionibus potius, ut vera dicamus, ab excellentibus parte in hac viris, & veritatem istam commeritis nosse, satis plenè accurateque responsum est: neque apex ullus ullius prætermissus est quæstionis, qui non sit modis mille, & rationibus validissimis refutatus. Non est igitur necessarium parte in hac causæ diutius immorari. Neque enim res stare sine assertoribus non potest & religio Christiana: aut eo esse comprobabitur vera, si adstipulatores habuerit plurimos, & auctoritatem ab hominibus sumpserit. Suis illa contenta est viribus, & veritatis propriæ fundaminibus nititur: nec spoliatur vi sua, etiamsi nullum habeat vindicem: immo si linguæ omnes contra faciant, contraque nitantur, & ad fidem illius abrogandam consensionis unitæ animositate conspirent. Nunc ad ordinem revertamur, à quo sumus necessario paulo ante digressi: ne diutius interrupta defensio palmam criminis comprobati calumniatoribus concessisse dicatur. Subjiciunt enim hæc: si vobis divina res cordi est, cur alios nobiscum neque Deos colitis, neque adoratis, nec cum vestris gentibus communia sacra miscetis, & religionum conjungitis ritus? Possumus interim dicere, ad cultum divinitatis obeundum satis est nobis Deus primus: Deus

inquam

inquam primus, pater rerum ac dominus, conſtitutor moderatorque cunctorum: in hoc omne, quod colendum eſt, colimus: quod adorari convenit, adoramus: quod obſequium venerationis expoſcit, venerationibus promeremur. Cùm enim divinitatis ipſius teneamus caput, à quo ipſa divinitas divorum omnium, quicunque ſunt, ducitur, ſupervacuum putamus perſonas ire per ſingulas: cùm & ipſi, qui ſint & quæ habeant nomina neſciamus: & cujus ſint præterea numeri, neque liquidum, neque comprehenſum, neque exploratum habere poſſimus. Atque ut in terreſtribus regnis neceſſitate nulla compellimur, regalibus in familijs conſtitutos nominatim cum Principibus adorare, ſed in regum ipſorum cultu, quidquid illis annexum eſt, tacita & ſe ſentit honorificentia comprehendi: non alia ratione quicumque hi Dij ſunt, quos eſſe nobis proponitis: ſi ſint progenies regia, & principali oriuntur è capite, etiam ſi nullos accipiant nominatim à nobis cultus, intelligunt ſe tamen honorari communiter cum ſuo rege, atque in illius venerationibus contineri. Et hoc quidem à nobis fuerit ita prolatum, ſi modò liquet & conſtat præter ipſum regem & principem eſſe alia etiamnum capita, quæ digeſta & ſeparata per numerum, velut quendam populum plebeiæ multitudinis faciant. Neque nobis in ædibus ſacris effigies pro Dijs, & illa ſimulacra velitis oſtendere: quæ intelligitis vos quoque, at recuſatis & renuitis confiteri, viliſſimi eſſe formas luti, & fabrorum figmenta puerilia. At cum de re loquimur divina vobiſcum, hoc ut oſtendatis expoſcimus, eſſe Deos alios natura, vi, nomine: non in ſimulacris propoſitos, quos videmus, ſed in ea ſubſtantia, in qua conveniat æſtimari tanti eſſe nominis oportere virtutem. Sed conſilium non eſt parte in hac cauſæ diutius immorari, ne lites maximas concitare, ac tumultuoſa conſerere videamur velle certamina. Sit iſta, ut præ-

 dicatis,

dicatis, plebs numinum, ſint Deorum innumeræ gentilitates: adſtipulamur, acquieſcimus, connivemus, nec in aliqua quæſtione dubitabile iſtud, ambiguumque conſigimus. Illud tamen à vobis audire expoſcimus & rogamus, unde vobis compertum eſt, vel quibus rationibus comprehenſum, híne Dij ſint in cœlo, quos eſſe exiſtimatis & colitis; an neſcio qui alij, opinionis & nominis inauditi? Poteſt enim fieri, ut hi ſint, quos eſſe non remini; & quos eſſe confiditis, in nulla inveniantur parte naturæ. Neque enim cœli aliquando ſubvolaſtis ad ſidera, ſingulorum facies atque ora vidiſtis: & quos eſſe memineritis illic Deos, eoſdem hic colere, tanquam notos inſtituiſtis ac viſos. Sed & illud rurſus deſideramus audire à vobis, impoſitáne habeant hæc nomina, quibus eos vocatis, an ipſi hæc ſibi diebus impoſuerint luſtricis? Si divina hæc ſunt & cœleſtia nomina, quis detulit ad vos ea? Sin autem à vobis appoſitas appellationes has habent, quemadmodum potuiſtis vocabula his dare, quos neque videbatis aliquando, neque quales, aut qui eſſent in ulla cognitione noratis? Sed ut vultis & creditis, atque ut vobis perſuaſum eſt, hi Dij ſint: nominibus appellentur his etiam, quibus eos populares cenſeri popularis vulgaritas ducit: unde tamen vobis ſcire, quot nominis hujus cenſum compleant, etſi ſint aliqui vobis in cognitionem, in uſum aliquando notitiamque perlati? Neque enim ſciri eſt facile, definita & certa ſit eorum numeri multitudo: an ſine ulla populoſitas ſumma ſit, nec computationis alicujus rationibus terminata. Fingamus enim vos Deos mille percolere, vel millia potius quinque: at in rerum natura poteſt forſitan fieri, ut Deorum millia centum ſint; poteſt ut hoc amplius; immo, quod diximus paulo antè, poteſt Deorum ſumma eſſe nulla, nec numerabili circumſcriptione finita. Aut igitur & vos impij, qui præter Deos paucos reliquorum officia non obitis: aut ſi vobis veniam cæte-

rorum

rorum ignorantiæ poſtulatis, eandem & nobis conciliabitis veniam, ſi pro parte conſimili eorum religionibus abſtinemus, quos eſſe omnino neſcimus. Et tamen, ne nos quiſquam pervicaciter arbitretur ſacramenta nolle ſuſcipere cæterorum, quæcunque ſunt, numinum: devotas etenim mentes & manus protendimus ſupplices, neque aſpernamur, quocunque invitaveritis, accedere: ſi modò diſcamus quinam iſti ſint divi, quos nobis ingeritis, & quos par ſit adjungi ſummi regis ac principis venerationi. Saturnus, inquit, & Janus, & Minerva, Juno, Apollo, Venus, Triptolemus, Hercules, Æſculapius, & cæteri, quibus magnificas ædes cunctis penè in urbibus religioſa conſecravit antiquitas. Invitare nos forſitan ad iſtorum numinum potuiſſetis cultum, ſi non ipſi vos primi opinionum turpium fœditate talia de illis confingeretis, quæ non modò illorum polluerent dignitatem, ſed minimè illos eſſe qualitatibus comprobaretis adjunctis. Adduci enim primum hoc ut credamus non poſſumus, immortalem illam, præſtantiſſimamque naturam diviſam eſſe per ſexus, & eſſe partem unam mares, partem eſſe alteram fœminas. Quem quidem locum plenè jamdudum homines pectoris vivi, tam Romanis literis explicavere, quàm Græcis: & ante omnes Tullius Romani diſertiſſimus generis, nullam veritus impietatis invidiam, ingenuè, conſtanter, & liberè, quid ſuper tali opinatione ſentiret, pietate cum majore monſtravit. A quo ſi res ſumere judicij veritate conſcriptas, non verborum luculentias pergeretis: perorata eſſet & hæc cauſa: nec ſecundas ut dicitur actiones nobis ab infantibus poſtularet. Sed quid aucupia verbornm, ſplendoremque ſermonis peti ab hoc dicam, cùm ſciam eſſe non paucos, qui averſentur & fugiant libros de hoc ejus, nec in aurem velint admittere lectionem opinionum ſuarum præſumpta vincentem? cumque alios audiam muſſitare indignanter, & dicere:

cere: oportere ſtatui per Senatum, aboleantur ut hæc ſcripta, quibus Chriſtiana religio comprobetur, & vetuſtatis opprimatur auctoritas? Quinimo ſi fiditis exploratum vos dicere quicquam de Dijs veſtris, erroris convincite Ciceronem, temeraria & impia dictitare refellitote, redarguite, comprobate. Nam intercipere ſcripta, & publicatam velle ſubmergere lectionem, non eſt Deos defendere, ſed veritatis teſtificationem timere. Ac ne tamen & nobis inconſideratus aliquis calumniam moveat, tanquam Deum quem colimus, marem eſſe credamus, ea ſcilicet cauſa, quòd eum, cùm loquimur, pronunciamus genere maſculino: intelligat non ſexum, ſed uſu, & familiaritate ſermonis appellationem ejus, & ſignificantiam promi. Non enim Deus mas eſt, ſed nomen ejus generis maſculini eſt: quod idem vos dicere religione in veſtra non quitis. Nam conſueſtis in precibus, ſive tu Deus es, ſive Dea, dicere: quæ dubitationis exceptio dare vos Dijs ſexum dijunctione ex ipſa declarat. Adduci ergo non poſſumus, ut corpora credamus Deum. Nam neceſſe eſt corpora, ſi ſunt mares ac fœminæ, in ſignificatu eſſe è generũ diſtinctione. Quis enim vel exigui ſenſus neſcit terrenorum ab illo animantium conditore non alia de cauſa generis diverſi ſexus inſtitutos eſſe atque formatos, niſi ut per coïtus & connubia corporum res caduca & labilis, ſucceſſionis perpetuæ innovatione duraret? Quid ergo? dicemus Deos procreare? Deos naſci? & idcirco his additas genitalium membrorum partes, ut ſufficere prolem poſſent, & nova quaque ſuboriente fœtura, quidquid prior ætas abſtuliſſet, recidiva ſubſtitutio ſubrogaret? Ergo ſi hæc ita ſunt, id eſt, ſi Dij procreant ſuperi, & ſi per has leges experiuntur ſe ſexus, ſuntque immortales, nec frigoribus fiunt ſenectutis effœti, ſequitur ut debeant plena eſſe Dijs omnia, neque innumeros cœlos eorum capere multitudinem poſſe: ſiquidem & ipſi perpetuò generant,

nerant, & per ſuboles ſubolum multiplicata ſemper innumerabilitas ampliatur; aut ſi obſcœnitas coëundi, ita ut decet, ab Dijs abeſt, quæ cauſa ratioque monſtrabitur, cur inſigniti ſint his locis, quibus ſexus ſe ſolent libidinum propriarum admonitionibus recognoſcere? Neque enim veri eſt ſimile haberi hæc fruſtra, aut improvidam in illis ſuave ludere voluiſſe naturam, ut eos his partibus aggeraret, quibus utendum non eſt. Ut enim ad uſus certos, manus, pedes, oculi, cæteraque conſtructio membrorum ſua quæque in officia conſtituta eſt, ita convenit credere in ſui muneris functionem has eſſe partes comparatas: aut confidendum eſt in Deorum corporibus eſſe aliquid vacuum, quod ſit fruſtra atque inaniter fabricatum. Quid dicitis ô ſancti atque impolluti Antiſtites religionum? Habent ergo Dij ſexus, & genitalium membrorum circumferunt fœditates, quas etiam ex oribus verecundis infame eſt ſuis appellationibus promere? Quid ergo jam ſupereſt, niſi ut eos credamus immundorum quadrupedum ritu, in libidinum furias geſtire, cupiditatibus rabidis ire in mutuas complexiones, & ad poſtremum fractis diſſolutiſque corporibus, voluptatis enervatione langueſcere? Et quoniam quædam ſunt fœminarum generis propria, ſequitur ut eas quoque credamus circumactis perſolvere ſuas menſibus leges: faſtidioſos ducere atque habere conceptus, aboriri, perferre, & præpropero partu ſeptimanas edere aliquando feturas. O pura, ô ſancta, atque ab omni turpitudinis labe diſparata atque abjuncta divinitas! Avet animus, atque ardet in chalcidicis illis magnis, atque in palatijs cœli Deos Deaſque conſpicere intectis corporibus atque nudis, ab Jaccho Cererem, muſa ut prædicat Lucretij, mammoſam, Helleſpontiacum Priapum inter deas virgines atque matres circumferentem res illas, præliorum ſemper in expeditione paratas. Avet, inquam, videre deas gravidas, deas fetas, gliſcentibuſque

tibuſque per dies alvis inteſtini ponderis moroſitate cunctari, parturire alias tractu longo, & manus obſtetricias quærere: alias telis gravibus, & dolorum acuminibus fixas ejulare, tortari, & inter hæc omnia ſuppetias Junonis implorare Lucinæ. Nónne multo eſt rectius maledicere, convitiari, atque alia ingerere Dijs probra, quàm obtentu pio talia de his monſtra opinionum indignitate præſumere? Et audetis adſcribere cauſam nobis offenſionis Deorum, cùm ſi judicatio fiat certiſſima, in vobis reperiatur hæc eſſe, & in contumelia, quam opinamini, ſtare? Nam ſi Dij, ut dicitis, afficiuntur ira, & animorum indignationibus incaleſcunt: cur eos non putemus ægrè atque acerrimè ſuſtinere, dari ſibi à vobis ſexus, quibus canes porcique formati ſunt? & cùm ita credatis, non aliter ſe fingi, & ignominioſa cum oſtentatione proponi? Ergo cùm hæc ita ſint, miſeriarum omnium cauſa vos eſtis, vos Deos impellitis, vos excitatis infeſtare omnibus malis terras, & nova quæque quotidie ſtruere, quibus ulciſci ſe poſſint tot à vobis injurijs & maledictionibus exaſperati. Maledictionibus, inquam, & injurijs, quas partim fabulis turpibus, partim opinionibus indecoris, quas veſtri Theologi, quas Poëtæ, quas ipſi vos quoque ignominioſis celebratis in ritibus, res perditas invenietis humanas, & abjeciſſe clavum Deos, ſi modo illorum curam ſpectat, mortalium regere atque adminiſtrare fortunas. Nam nobis quidem cur iraſcantur, non habent: quos vident & ſentiunt, neque ſe colere, neque deridere, quod dicitur, & honeſtius quàm vos multo de ſui nominis dignitate exiſtimare, credere. De ſexu hactenus. Nunc ad ſpeciem veniamus & formas, quibus eſſe deſcriptos Deos ſuperos creditis: quibus immo formatis, & templorum ampliſſimis collocatis in ſedibus. Neque quiſquam Judaicas in hoc loco nobis opponat & Sadducæi generis fabulas, tanquam formas tribuant atque os

Deo.

Deo. Hoc enim putatur in eorum literis dici, & ut vel re certa, atque auctoritate firmari: quæ aut nihil ad nos attinent, nec ex aliqua portione quicquam habent commune nobiſcum: aut ſi ſunt, ut creditur, ſociæ, quærendi ſunt vobis altioris intelligentiæ doctores, per quos poſſitis addiſcere, quibus modis conveniat literarum illarum nubes, atque involucra relaxare. Noſtra de hoc ſententia talis eſt: naturam omnem divinam, quæ neque eſſe cœperit aliquando, nec vitalem ad terminum ſit aliquando ventura, liniamentis carere corporeis, neque ullas formarum effigies poſſidere, quibus extima circumſcriptio membrorum ſolet coagmenta finire. Quidquid enim tale eſt, mortale eſſe arbitramur & labile: nec obtinere perpetuam poſſe credimus ævitatem, quod extremis coërcitum finibus neceſſaria circumcludit extremitas. At verò vos Deos parum eſt formarum quòd amplectimini menſione, filo & adterminatis humano; & quod indignius multo eſt, terrenorum corporum circumcæſura finitis. Quid ergo? dicemus caput Deos geſtare tereti rotunditate collectum, retinaculis nervorum dorſo illigatum ac pectori, & ad cervicum neceſſarias flexiones conſertionibus verticum, atque oſſea ſubſtructione fulciri? Quod ſi accipiemus ut verum ſit, aures etiam ſequitur ut habeant curvis perterebratas amfractibus: oculorum orbiculos mobiles, ſuperciliorum marginibus obumbratos: ſuſpenſum imbricem narium, munctionibus mucculentis & ſpiritali commeabilem tractui: ſubactionibus ciborum dentes trini generis, atque in officia trina compoſitos: manus miniſtras operum, articulis, digitis, & cubitorum mobilitate tractabiles: corporibus ſuſtinendis pedes, explicandis greſſibus, & ſuggerendis anticipationibus itionum. Quod ſi ea, quæ prompta ſunt, conſentaneum eſt & illa portari, quæ ſub coſtis, earumque ſub cratibus cutes contegunt, atque omentorum membranulæ, gurguliones,

ventriculos, lienes, pulmones, veſiculas, jecora, inteſtinorum volubilium tractus, & per omnia viſcera commeantes purpurei ſanguinis venas, cum arterijs ſpiritalibus conjugatas. An numquid cœleſtium corpora fœditatibus his carent? & quoniam cibis mortalibus abſtinent, edentulos eos eſſe parvulorum credendum eſt ritu? & viduatos interioribus cunctis, tanquam utres ſufflatos, turgidorum corporum inanitate pendere? Quid, quòd ſi hæc ita ſunt, erit vobis neceſſarium contueri, ſimiléſne ſint Dij omnes, an formarum diſpari circumſcriptione teneantur? Si enim par cunctis, atque una eſt omnibus ſimilitudinis ſpecies, nō abſurdum eſt credere errare eos, fallique cognitionis in mutuæ comprehenſione. Sin autem gerunt diſcrimen in vultibus, ſequitur ut intelligi debeat, non alia de cauſa diſſimilitudines his datas, niſi ut ſinguli ſe poſſent differentium ſignorum proprietatibus noſcitare. Ergo eſſe dicendum eſt quoſdam capitones, ſilunculos, frontones, labeones? in his alios mentones, nævios, atque naſicas: hos diſploſis naribus, illos reſimis: nonnullos turgentibus malis, aut buccarum cumulatione ſaccibucces: nanos, longos, medios, macilentos, pingues, craſſos: hos capillorum intortionibus criſpulos, calvitijs alios & glabritatibus raſos: neque opinari nos falſo, veſtræ & produnt atque indicant officinæ. Siquidem cùm facitis atque informatis Deos, hos crinitos effingitis, alios leves, ſenes, juvenes, pueros, aquilos, cæſios, ravos, ſeminudos, intectos, aut, ne frigus incommodet, fluidarum veſtium ſuperjectione perfuſos. Quiſquamne eſt hominum rationis alicujus ſapore contactus, qui pilos & lanugines credat in Deorum corporibus naſci? qui annorum in illis ineſſe diſcrimina? qui & per varias tegminum atque amictuum formas veſtitos hos ire, atque ab æſtibus ſeſe frigoribuſque tutari? Quod qui habet verum, & hoc neceſſe eſt tanquam verum accipiat, eſſe Deos fullones, eſſe tonſores:

ſores: qui vel ſacras eluant veſtes, vel capillos imminuant ſylveſcentium crinium velleribus involutos. Itáne iſtud non turpe, non impietatis & contumeliæ plenum eſt, moribundi & caduci animantis liniamenta Dijs dare? inſignire his partibus, quas enumerare, quas perſequi probus audeat nemo, nec ſine ſummæ fœditatis horrore, mentis imaginatione concipere? Hoccine eſt illud faſtidium veſtrum, ſapientia hæc arrogans, qua deſpuitis nos ut rudes, atque omnem ſcientiam remini rerum vobis divinarum patere? Ægyptiorum ridetis ænigmata, quòd mutorum animantium formas divinis inſeruerint cauſis, eaſdemque quòd ſpecies multo ture accipiant, & reliquo cæremoniarum paratu: vos effigies hominum, tanquam Deorum veneramini poteſtates, nec pudet his ora terreni animalis imponere; erroris alios & ſtultitiæ condemnare, & in erroris ejuſdem ſimilitudine ac vitio deprehendi. Niſi fortè dicetis, alias quidem eſſe Dijs formas, ſed honoris & dicis cauſa ſpecies vos eis accommodaviſſe mortalium. Quod majoris multo eſt contumeliæ, quàm erroris aliquid ignoratione feciſſe. Nam ſi vos fateremini id, quod veſtra ſuſpicio credidiſſet, formamentis adtribuiſſe divinis, minus erat injuriæ præſumpta in opinatione peccaſſe. Nunc verò, cùm aliud creditis, & aliud fingitis, & in eos eſtis contumelioſi, quibus id attribuitis, quod eos confitemini non eſſe: & irreligioſi eſſe monſtramini, cum id adoratis quod fingitis, non quod in re eſſe, ipſaque in veritate eſt, cenſetis. Si aſelluli, canes, porci, humanum aliquid ſaperent, fingendique haberent artes, ijdemque nos vellent cultu aliquo proſequi, & ſtatuarum conſecrationibus honorare, quantas nobis irarum flammas, indignationum quos turbines concitarent, ſi ſuorum corporum formas noſtra vellent portare atque obtinere ſimulacra? Quantas, inquam, irarum flammas ſuffunderent, excitarent, ſi urbis conditor Romulus aſinina

nina ſtaret in facie, ſi ſanctus Pompilius in canina, ſi porcina ſub ſpecie nomen eſſet Catonis, aut Marci Ciceronis inſcriptum? Ita ergo ſtoliditatem veſtram non rideri, ſi rident, veſtris aut numinibus remini? aut, quoniam cenſetis affici eos ira, non inſanire, non fuerere, neque pro injurijs & contumelijs tantis ultum ire ſe velle, jaculariq́ue in vos ea, quæ dolor ſuetus eſt jacere, & offenſionis acerbitas comminiſci? Quanto fuerat rectius elephantorum his formas, pantherarum, aut tigridum, taurorum, equorumq́ue donare? Nam quid in homine pulchrum eſt, quid quæſo admirabile, vel decorum, niſi quod & clurino cum pecore neſcio quis auctor voluit eſſe commune? Sed ſi vobis, inquiunt, noſtra opinatio diſplicet, vos demonſtrate, vos dicite, qua ſit Deus præditus forma. Si veram vultis audire ſententiam, aut nullam habet Deus formam: aut ſi informatus eſt aliqua, ea quæ ſit, profectò neſcimus. Neque enim quod vidimus nunquam, neſcire eſſe ducimus turpe: aut ea re prohibemur aliorum ſententias refutare, quia ſuper hoc noſtram nullam ipſi ſententiam promimus. Ut enim ſi vitreus eſſe dicatur mundus, ſi argenteus, ferreus, vel ex fragili conglobatus & fabricatus teſta, non dubitemus falſum eſſe contendere, quamvis quæ ſit ejus materia neſciamus: ita cùm de ſpecie agatur Dei, quam perhibetis convincimus non eſſe, etiamſi quæ ſit minus poſſumus explicare. Quid ergo, inquiet aliquis, non audit Deus? non loquitur? non ante ſe poſitas res videt? non intuetur? Suo forſitan genere, non noſtro. Neque enim veri aliquid ſcire tanta in re poſſumus, aut ſuſpicionibus indagare: quas eſſe apud nos liquet inſtabiles, lubricas, & vanorum ſimilitudines ſomniorum. Si enim dixerimus ijſdem illum rationibus videre, quibus & nos videmus: ſequitur ut intelligi debeat ſuperjectas pupulis eum habere membranulas, connivere, nictare, radijs aut imaginibus cernere, aut quod oculis commu-

commune eſt omnibus, ſine alterius luminis commixtione nihil omnino conſpicere. Quod ipſum ſimiliter de auditu, ac de eloquij forma, & verborum prolatione dicendum eſt. Si per aures audiat, eas quoque habere flexuoſis tramitibus perforatas, quà irrepere vox poſſit ſenſum nunciatura ſermonis: aut ſi verba ore funduntur, labia habere cum dentibus, quorum inflictu & mobilitate multijuga lingua ſonos articulet, & vocem in verba conformet. Si noſtri animi motum non recuſatis audire, tantum abeſt, ut nos Deo corporalia liniamenta tribuamus, ut animorum etiam decora, ipſaſque virtutes quibus eminere vix conceſſum eſt paucis, tantæ rei vereamur adſcribere. Quis enim Deum dixerit fortem, conſtantem, frugi, ſapientem? quis probum? quis ſobrium? quis immo aliquid noſſe? quis intelligere? quis providere? quis ad fines officiorum certos actionum ſuarum decreta dirigentem? Humana ſunt hæc bona, & ex oppoſitione vitiorum exiſtimationem meruerunt habere laudabilem. Quis eſt autem tam obtuſi pectoris, tam bruti, qui humanis bonis Deum eſſe dicat magnum? aut ideo nominis majeſtate præcellere, quod vitiorum careat fœditate? Quidquid de Deo dixeris, quidquid tacitæ mentis cogitatione conceperis, in humanum tranſilit & corrumpitur ſenſum: nec habet propriæ ſignificationis notam, quod noſtris dicitur verbis, atque ad negocia humana compoſitis. Unus eſt hominis intellectus de Dei natura certiſſimus, ſi ſcias & ſentias, nihil de illo poſſe mortali oratione depromi. Et hæc verò prima eſt veſtrorum numinum contumelia, quam de formis, & ſexibus boni ſcilicet vindices, & religioſi conſtituiſtis auctores. Illud verò, quod ſequitur, quale eſt, quòd Deos nobis inducitis alios fabros, alios medicos, alios lanarios, nautas, cithariſtas, auloedos, venatores, paſtores, & quod ſupererat, ruſticos? Ille, inquit, muſicus Deus eſt: & hic alter divinus eſt. Cæteri enim

Dij non ſunt, & ventura prædicere inſcitia neſciunt, atque ignorantia futurorum. Obſtetriciis ille informatus artibus, medicorum alius inſtitutus eſt diſciplinis. Ergóne ſinguli ſua in re pollent, nec in auxilium vocati alienis poſſunt in partibus ſubvenire? Hic in ſermone facundus eſt, atque in verborum continuationibus promptus: bardi enim ſunt alij, nec poſſunt aliquid ſcitum, ſi oratio facienda eſt, eloqui. At rogo, quæ ratio eſt, quæ tam dura neceſſitas, quæ cauſa, ut artificia hæc ſuperi tanquam viles noverint atque habeant ſellularij? In cœlo enim cantatur & pſallitur, ut intervalla & numeros vocum novem conſerant ſcitulæ ac modulentur ſorores? Sunt in ſidereis motibus ſilvæ, ſunt luſtra, ſunt nemora, ut venationum præpotens habeatur in expeditionibus Diana? Imminentia Dij neſciunt, & ſortibus vivunt, agitanturque fatalibus, ut quid cuique craſtinus dies ferat aut hora, Latonius explicet atque aperiat vates? ipſe alio impletur Deo, & vi numinis premitur exagitaturque majoris, ut meritò dicatur habeaturque divinus? Corripiuntur Dij morbis, & vulnerari, vexari aliqua ex re poſſunt? ut, cum exegerit ratio, auxiliator ſubveniat Epidaurius? Parturiunt, pariunt, ut difficiles puerperiorum tricas Juno mulceat, corripiatque Lucina? Rem ruſticam tractant, aut curant militaria munera, ut flammipotens Vulcanus fabricetur his enſes, aut ruris ferramenta procudat? Veſtis indigent tegmine, ut virgo Tritonia curioſe ijs ſtamen neat; & qualitate pro temporis, aut trilices tunicas, aut de ſerico & ſine onere imponat? Accuſant, & diluunt crimina, ut Atlantea progenies eloquij primas ferat ſtudioſa exercitatione quæſiti? Erras, inquitis, & falleris: non enim ipſi opifices Dij ſunt, ſed ingenijs hominum ſubjiciunt has artes, atque ut vita ſit inſtructior, tradunt ſcienda mortalibus. Sed qui aliquam ſubjicit ignaro ac neſcio diſciplinam, ſolertemque hunc efficere nonnullius operis ſcientia

ſcientia contendit, ſciat ipſe neceſſe eſt primus id, quod alterum docere conſtituit. Neque enim traditor alicujus eſſe ſcientiæ potis eſt, ut non ejus quod tradit præcepta habeat cognita, & rationem teneat exercitatiſſimè comprehenſam. Dij ergo ſunto artifices, primi ſunto: ſive quòd, ipſi ut dicitis, ſubdunt ſcientiam mentibus: ſive quod immortales & geniti nunquam, genus omne terrenum vetuſtate temporis antecedunt. Hoc eſt ergo quod quæritur, cùm ſit nullus apud ſuperos artibus his locus, neque uſus illorum, neque natura depoſcat ingenioſum aliquid, aut ſellularium ſcire: cur eſſe dicatis in alijs alios perceptionibus gnarures, & habere ſolertias, in quibus ſinguli emineant, ſcientiarum cognitione diſcreti? Niſi forte hoc dicitis, Deos artifices non eſſe, ſed eos his artibus præſidere, curare: immo ſub illorum poſita eſſe tutela omnia, quæ adminiſtramus, quæ gerimus; atque, ut bene ac feliciter cedant, illorum proviſione curari. Quod quidem meritò dici ac probabiliter videretur, ſi ad voluntatem ſemper ſententiamque procederent ea, quæ obimus, quæ gerimus, aut in negocijs periclitamur humanis. Cùm verò in contrarium quotidie res vertantur, neque ad propoſitum voluntatis actionum reſpondeant fines, ludentis eſt dicere Deos nobis ſupereſſe cuſtodes, quos ſuſpicio finxit noſtra, non explorata veritas comprehendit. Per maria tutiſſimas præſtat Portunus commeantibus navigationes: & cur inſanum mare tam frequentes expoſuit crudelium naufragiorum ruinas? Salutaria & fida conſilia noſtris ſuggerit cogitationibus Conſus: & in contrarios exitus cur aſſiduè vertitur placitorum inopinata mutatio? Armentorum & pecorum gregibus Pales præſunt Invuſque cuſtodes: & cur ſæva contagia, & peſtilentes morbos ab æſtivis avertere ceſſatione inimica non curant? Flora illa genitrix, & ſancta obſcœnitate ludorum, bene curat ut arva floreſcant: & cur

P quoti-

quotidie gemmulas, & pubeſcentes herbas adurit atque interficit nocentiſſimum frigus? Puerperijs Juno præpoſita eſt, & auxiliatur genitricibus fetis: & matrum intereunt cur quotidie millia, parricidalibus nixibus interemtæ? In tutela Vulcani eſt ignis, & materies ejus in illius regimine conſtituta eſt: & cur ædes frequentiſſime ſacras, atque urbium portiones ad cinerem patitur flammarum voracitate collabi? Divinitatis ſcientiam largitur hariolantibus Pythius: & cur obliqua ac dubia, cur obſcuritatis ſubmerſa caligine dat ſæpius ſubminiſtratque reſponſa? Æſculapius officijs & medendi artibus præeſt: & cur plura morborum & valetudinum genera ad ſanitatem nequeunt incolumitatemque perduci, immò ſub ipſis fiunt curantium manibus atrociora? Curat Mercurius ceromas, pugillatibus & luctationibus præeſt: & cur invictos omnes non perficit, quibus præeſt? cur unius in officio præſidatus, hos victoriæ compotes, alios verò perpetitur ignominioſa infirmitate rideri? Tutelaribus, inquit, ſupplicat Dijs nemo, & idcirco ſinguli familiaribus officijs atque auxilijs deſunt. Niſi enim tura & ſalſas accipiant fruges, benefacere Dij nequeunt? & niſi pecorum ſanguine delibutas ſuas conſpexerint arulas, ſuos deſerunt atque abjiciunt præſidatus? Atquin ego rebar paulo ante, ſpontaneas eſſe numinum benignitates, ultroque ab his fluere inexpectata benevolentiæ munera. Numquid enim rex poli libamine aliquo exambitur aut hoſtia, ut omnia iſta quibus vivitur, commoda mortalium generi largiatur? Non fervorem genitalem ſolis Deus, noctis & tempora, ventos, pluvias, fruges, cunctis ſubminiſtrat æqualiter bonis, malis, juſtis, ingenuis, ſervis, pauperibus, divitibus? Hoc eſt enim proprium Dei potentis ac veri, inexorata beneficia præbere feſſis atque invalidis rebus, & multiformi ſemper aſperitate vallatis. Nam ſacrificijs editis id, quod poſcaris annuere, non eſt iſtud poſtulan-

tibus

tibus ſubvenire, ſed benignitatis propriæ munificentiam venditare. Ludimus & laſcivimus tanta in re homines, & quid ſit Deus obliti, quid iſtius magnificentia nominis, quidquid vile vel ſordidum ſuſpicioſa potuimus credulitate confingere, divis tutelaribus arrogamus. Unctionibus, inquit, ſupereſt Unxia, cingulorum Cinxia replicationi, Victa & Potua ſanctiſſimæ, victui potuique procurant. O egregia numinum, & ſingularis interpretatio poteſtatum! niſi poſtes virorum adipali unguine oblinerentur ab ſponſis: niſi virginalia vincula jam ferventes diſſolverent atque imminentes mariti: niſi potarent & manderent homines, Dij nomina non haberent? Quid quod non contenti tam deformibus ſubdidiſſe atque implicuiſſe Deos curis, naturas his etiam feras, truculentas, immanes, malis gaudentes ſemper, & humani generis attribuitis vaſtitate. Non commemorabimus hoc loco Deam Lavernam furum, Bellonas, Diſcordias, Furias: & læva illa quæ conſtituitis numina, taciturnitatis ſilentio præteribimus. Martem ipſum ponemus in medio, & ſpecioſam illam Cupidinum matrem: ex quibus unum præficitis prælijs, amoribus alteram, & cupiditatis ardori. Poteſtatem, inquit, bellorum Mars habet. Utrúmne ut mota compeſcat, an ut ceſſantia & quieta commoveat? Nam ſi ſedator militaris inſaniæ eſt, cur quotidie bella non deſunt? Sin autem conditor illorum eſt, Deum ergo dicemus in voluptatis ſuæ dulcedinem collidere orbem totum: diſcordiarum & diſcriminum cauſas inter gentes ſerere terrarum longinquitate dijunctas: conducere ex diverſo tot mortalium millia, & intra verbi unius moras campos cadaveribus aggerare, ſanguineos præcipitare torrentes, fundatiſſima delere imperia, æquare urbes ſolo, libertatem ingenuis abrogare, & ſervitutis conditionem imponere, diſſenſionibus gaudere civilibus, commorientium fratrum parricida nece, & ad ultimum filiorum

 & patrum

& patrum parricidali congreſſionis horrore. Quod ipſum licebit in Venerem pari atque eadem ratione traducere. Nam ſi amoris hæc flammas, ſicut perhibetis & creditis, cogitationibus ſubdit humanis, ſequitur ut intelligi debeat, quidquid labis & criminis ab inſania proficiſcitur tali, id Venereis debere vulneribus imputari. Ergóne Dea cogente in viliſſimi nominis ſcorta ſuam ſæpius produnt etiam nobiles dignitatem? diſuniuntur tenacium matrimoniorum nexus? in inceſtas libidines neceſſitudo ſanguinis inardeſcit? inſaniunt in liberos matres? patres virginum ſuarum vota in ſe vertunt? contra decus ætatis ſenes in obſcœnos ingemunt curis juvenabus appetitus? ſapientes & fortes viri ſolvunt decreta conſtantiæ virilitatis vigore mollito? innectuntur cervicibus laquei, conſcenduntur ardentes rogi, & per vaſtas atque altiſſimas rupes jaciunt ſe paſſim voluntarijs ſaltibus præcipitati? Quiſquámne eſt hominum rationis alicujus primordijs imbutus, qui divinitatis conſtantiam tam fœdis polluat aut contaminet moribus? qui naturas attribuat Dijs tales, quas in agreſtibus beluis lenitudo ſæpe permulſit atque extenuavit humana? Ubinam quæſo eſt illud, quod ab omni perturbationis affectu Dij procul amoti ſunt? quòd lenes, placidi, mites, quòd in genere virtutis unito perfectionis apicem, atque ipſius retinent ſapientiæ ſummitatem? aut cur eos oramus, ut à nobis adverſa atque inimica propellant, ſi malorum omnium, quibus quotidie carpimur, ipſi eſſe nobis reperiuntur auctores? Quantumlibet nos impios, irreligioſos vocetis, aut atheos, nunquam fidem facietis eſſe amorum Deos, eſſe bellorum, eſſe qui diſcordias conſerant, qui furialibus ſtimulis animos inquietent. Aut enim veriſſimè Dij ſunt, & ea quæ commemoraſtis non faciunt: aut ſi ea quæ dicitis faciunt, ſine ulla dubitatione Dij non ſunt. Et tamen poſſemus utcumque accipere à vobis has mentes impiarum

rum pleniſſimas fictionum, ſi non multa de Dijs ipſi tam contraria promentes, diſſolventiaque ſe ipſa, ſuſtinere animi compelleretis aſſenſum. Cum enim in ſingulis ſingulos anteire interioris contenditis ſcientiæ laude, & Deos ipſos, quos opinamini tollitis: & reponitis alios, quos manifeſtum eſt non eſſe: & alios alius Deos in eiſdem dicitis rebus, & innumeros eſſe conſcribitis, quos eſſe ſingulos ſemper conſenſio accepit humana. Incipiamus ergo ſolenniter ab Jano & nos patre, quem quidam ex vobis mundum, annum alij, ſolem eſſe prodidere nonnulli. Quod ſi accipiemus ut verum ſit, ſequitur, ut intelligi debeat nullum unquam fuiſſe Janum, quem ferunt Cœlo atque Hecata procreatum in Italia regnaſſe primum, Janiculi oppidi conditorem, patrem Fonti, Vulturni generum, Juturnæ maritum: atque ita per vos Dei nomen eraditur, quem in cunctis anteponitis precibus, & viam vobis pandere Deorum ad audientiam creditis. Rurſus verò ſi Janus eſt annus, Deus eſſe nec ſic poteſt. Quis enim annum ignorat temporis eſſe circumſcriptionem ſtatam, nec habere vim numinis id, quod ſpacijs menſum, & dierum dinumeratione concluſum eſt? Quod ipſum licebit in Saturnum non abſimili ratione traducere. Nam ſi tempus ſignificatur hoc nomine, Græcorum ut interpretes autumant, ut quod chronos eſt, habeatur Cronos, nullum eſt Saturnium numen. Quis eſt enim tam demens, qui tempus eſſe dicat Deum, quod menſura cujuſdam eſt ſpacij in continua ſerie perpetuitatis incluſi? atque ita ex ordine tolletur & iſte cœleſtium, quem Cœlo eſſe editum patre, magnorum & eſſe procreatorem Deorum, vitiſatorem, falciferum, vetuſtas edidit priſca, & minorum tranſmiſit ætati. Nam quid de ipſo dicemus Jove, quem ſolem eſſe dictitavere ſapientes agitantem pinnatos currus, turba conſequente divorum? æthera nonnulli flagrantem vi flammea, atque ar-

doris inextinguibili vaſtitate? Quod ſi liquet & conſtat, nullus ergo omnino eſt vobis auctoribus Jupiter, qui patre editus Saturno, atque Ope matre, ut genitoris evaderet rabiem, in Cretenſium finibus memoratur eſſe celatus. Jam verò Junonem opinatio nónne conſimilis Deorum tollit è cenſu? Nam ſi aër illa eſt, quemadmodum vos ludere ac dictitare conſueſtis, Græci nomini præpoſteritate repetita, nulla ſoror & conjux omnipotentis reperietur Jovis, nulla Fluvionia, nulla Pomona, nulla Oſſipagina, nulla Februtis, Populonia, Cinxia, Caprotina: atque ita reperietur inaniſſima eſſe iſtius nominis fictio opinionis vacuæ celebritate vulgata. Ariſtoteles, ut Granius memorat, vir ingenio præpotens, atque in doctrina præcipuus, Minervam eſſe Lunam probabilibus argumentis explicat, & litterata auctoritate demonſtrat. Eandem hanc alij ætherium verticem, & ſummitatis ipſius eſſe ſummam dixerunt: memoriam nonnulli, unde ipſum nomen Minerva, quaſi quædam Meminerva formatum eſt. Quod ſi accipit res fidem, nulla eſt ergo Mentis filia, nulla Victoriæ, nulla Jovis enata de cerebro inventrix oleæ, nulla magiſterijs artium, & diſciplinarum varietatibus erudita. Quod aqua nubat terram, appellatus eſt, inquiunt, cognominatuſque Neptunus. Si ergo liquoris obtentio nominis hujus appellatione ſignatur, nullius Deus eſt omnino Neptunus: atque ita tollitur, & removetur è medio ſtygij frater Jovis Olympijque germanus, tridenti armatus ferro, piſtricum dominus atque mænarum, rex falſorum gurgitum, & tremebundi motator ſali. Mercurius etiam quaſi quidam medicurrius dictus eſt: &, quod inter loquentes duos media currat & reciprocetur oratio, nominis hujus concinnata eſt qualitas. Ergo ſi hæc ita ſunt, non eſt dei Mercurius nomen, ſed ſermonis reciprocantis & vocis: atque ita hoc pacto aboletur & extinguitur caducitor ille Cyllenius, in algido fuſus monte, ver-

te, verborum excogitator & nominum; nundinarum, mercium, commerciorumque mutator. Terram quidam è vobis, quòd cunctis sufficiat animantibus victum, Matrē esse dixerunt magnam: eandem hanc aliquot, quòd salutarium seminum frugem gerat, Cererem esse pronunciant: nonnulli autem Vestam, quod in mundo stet sola, cæteris ejus partibus mobilitate in perpetua constitutis. Quod si ratione profertur & asseveratur certa, trina pariter numina vobis interpretibus nulla sunt: non Ceres, non Vesta Deorum esse computabuntur in fastis: non ipsa denique Mater Deûm, quam Nigidius autumat matrimonium tenuisse Saturni, Dea rectè poterit nuncupari: siquidem unius terræ hæc sunt omnia nomina, & his sola prædicationibus indicatur. Prætermittimus hoc loco satietatis fuga Vulcanum: quem esse omnes ignem pari vocum pronunciatis assensu: quòd ad cunctos veniat, Venerem: & quod sata in lucem proserpant, cognominatam esse Proserpinam. Qua rursus in parte trium capita numinum tollitis: siquidem primum elementi est nomen, non sentiens vocabulum potestatis: libidinis alterum, per cuncta animantia diffusæ: tertium verò significat attollentia se germina, & frugum subcrescentium motiones. Quid? cum Liberum, Apollinem, Solem, unum esse contenditis numen, vocabulis amplificatum tribus, nónne sententijs vestris Deorum imminuitur census, & opinio prædicata dilabitur? Nam si verum est Solem eundem Liberum esse, eundemque Apollinem, sequitur ut in rerum natura neque Apollo sit aliquis, neque Liber: atque ita per vos ipsos aboletur, eraditur, Semeleius, Pythius: alter feculentæ hilaritatis dator, Sminthiorum alter pernicies murum. Non indocti apud vos viri, neque quod induxerit libido garrientes, Dianam, Cererem, Lunam, caput esse unius Dei triviali germanitate pronunciant: neque, ut sunt trinæ dissimilitudines nominum, personarum diffe-

differentias tres esse: Lunam his omnibus vocari, atque in ejus vocamen reliquorum seriem coacervatam esse cognominum. Quod si exploratum, si fixum est, atque ita esse rei veritas monstrat, cassum item nomen est Cereris, cassum Dianæ: atque ita perducitur res eò, ut & illa frugum, sicut perhibetis, inventrix, vobis ducibus atque auctoribus nulla sit: & exspolietur Apollo germanâ, quam quondam puris in fontibus abluentem membrorum sordes corniger ille venator inspexit, & pœnam curiositatis invenit. In Philosophiæ memorabiles studio, atque ad istius nominis columen vobis laudatoribus elevati, universam istam molem mundi, cujus omnes amplexibus ambimur, tegimur, ac sustinemur, animans esse unum, sapiens, rationale, consultum, probabili asseveratione definiunt: quorum si est vera, & fixa, certa sententia, etiam illi continuò desinent Dij esse, quos in ejus portionibus paulo ante immutatis nominibus constituebatis. Ut enim homo unus nequit, permanente sui corporis integritate, in homines multos scindi: neque homines rursus multi dijunctionis diffidentia conservata, in unius sensus simplicitatem conflari: ita si mundus unum est animal, & unius mentis agitatione motatur, nec in plura potest numina dissipari, nec, si ejus particulæ Dij sunt, in unius animantis conscientiam cogi, atque verti. Luna, sol, tellus, æther, astra, membra sunt, & mundi partes: quod si partes & membra sunt, animalia utique sui nominis non sunt: neque enim partes hoc ipsum esse, quod totum est, aliqua in re possunt: aut sibi sapere, sibi sentire, quod sine totius animantis assensu nullis proprijs afficiatur è motibus. Quo constituto ac posito, summa omnis illuc redit, ut neque Sol Deus sit, neque Luna, neque Æther, Tellus, & cetera. Sunt enim partes mundi, non specialia numinum nomina. Atque ita perficitur, omnia vobis turbantibus miscentibusque divina, ut in rerum natura unus Deus constituatur

ſtituatur mundus, exploſis omnibus cæteris, quinimò inaniter, vacuè, & ſine ulla ſubſtantia conſtitutis. Si totidem nos modis, totidemque ſententijs Deorum veſtrorum ſubrueremus fidem, nulli eſſet dubium, quin ira & rabie concitati, ignes, feras, & gladios, atque alia poſtularetis ſuppliciorum in nos genera, quibus ſitim ſoletis veſtram noſtri ſanguinis appetitione proluere. Cùm verò per vos ipſos propè omnis gens numinum ſub oſtentatione tollatur ingeniorum atque doctrinæ, audetis intendere noſtri nominis cauſa res humanas ab Dijs premi: cùm quidem, ſi verum eſt eſſe illos uſpiam, atque incaleſcere irarum flammis, nihil habeant juſtius, propter quod in vos ſæviant, quàm quòd eos negatis ſubſiſtere, neque ulla eſſe in parte naturæ. Muſas Mnaſeas eſt auctor filias eſſe Telluris & Cœli: Jovis cæteri prædicant ex Memoria uxore, vel Mente. Has quidam virgines, alij matres fuiſſe conſcribunt. Libet enim jam paucis etiam illas partes attingere, quibus alius aliud eadem de re dicere opinionum diverſitate monſtramini. Ephorus has igitur numero eſſe tres effert: Mnaſeas, quem diximus, quatuor: Myrtilus inducit ſeptem: octo aſſeverat Crates: ad extremum Heſiodus novem cum nominibus prodit, Dijs cœlum & ſidera locupletans. Niſi fallimur, iſta diſſenſio nihil ſcientium verum eſt, non ab rei veritate deſcendens. Nam ſi liquidò ſciretur quid ſit, una eſſet vox omnium, & in ejuſdem ſententiæ finem cunctorum pergeret & conveniret aſſenſio. Quonam modo igitur religionis poteſtis integrare vim plenam, cùm circa ipſos erretis Deos? aut ad venerabiles invitare nos cultus, cùm nihil nos certi de ipſorum numinum comprehenſione doceatis? Ut enim de medijs conticiſcamus auctoribus, aut ille primus eradit atq; interficit ſex divas Muſas, ſi eſſe illas conſtat novem: aut iſte ultimus & extremus ſex apponit, quæ nullæ ſunt, tribus ſolis in veritate conſtantibus: ut neque

ſciri poſſit, aut comprehendi, quænam debeant addi, quæ demi, & in periculum deducatur religionis ipſius ſuſceptio, aut id quod non eſt colens, aut quod ſit fortaſſe præteriens. Novenſiles Piſo Deos eſſe credit novem in Sabinis apud Trebiam conſtitutos. Hos Granius Muſas putat, conſenſum accommodans Ælio. Novenarium numerum tradit Varro, quòd in movendis rebus potentiſſimus ſemper habeatur & maximus. Novitatum Cornificius præſides, quòd curantibus his omnia novitate integrentur, & conſtent. Deos novem Manilius, quibus ſolis Jupiter poteſtatem jaciendi ſui permiſerit fulminis. Cincius numina peregrina novitate ex ipſa appellata pronunciat. Nam ſolere Romanos religiones urbium ſuperatarum partim privatim per familias ſpargere, partim publicè conſecrare: ac ne aliquid Deorum multitudine aut ignorantia præteriretur, brevitatis & compendij cauſa uno pariter nomine cunctos Novenſiles invocari. Sunt præterea nonnulli, qui ex hominibus divos factos hac prædicant appellatione ſignari, ut eſt Hercules, Romulus, Æſculapius, Liber, Æneas. Sententiæ, ut apparet, diverſæ ſunt hæ omnes: neque fieri per rerum naturam poteſt, ut qui opinionibus differunt, veritatis unius habeantur auctores. Si enim Piſonis ſententia vera eſt, Ælius & Granius mentiuntur: ſi quod dicitur ab his certum eſt, peritiſſimus errat Varro, qui rebus in ſubſtantia conſtitutis inaniſſima ſubdit, & re caſſa. Si novenarius numerus cognomen Novenſilium ducit, Cornificius balare convincitur, qui novitati præſidentibus divis alienæ potentiæ vim donat. Quod ſi opinio Cornificij vera eſt, imprudens Cincius invenitur, qui urbium victarum Deos poteſtate afficit Novenſilium numinum. Quod ſi hi ſunt, quos Cincius prædicat, Manilius dicere reperietur falſum, qui alieni fulminis jaculatores ſub iſtius vocaminis

appella-

appellatione concludit. Quòd si exploratum & verum est id quod Manilius autumat, in errore sunt hi maximo, qui honoribus divinis auctos, consecratosque mortales ab novitate honoris existimant nuncupari. Quòd si Novensiles hi sunt, qui meruerunt ad sidera sublevari, postquam sunt vitæ mortalitate defuncti, nulli prorsus Novensiles Dij sunt. Ut enim servi, milites, magistri, non sunt personarum subjacentium nomina, sed officiorum, conditionum, & munerum: ita cùm Novensiles dicimus, si nomen est istud Deorum, qui ex hominibus meruerunt Dij esse, manifestum & promptum est non personas specialiter definitas, sed novitatem ipsam cognomine Novensilium nuncupari. Nigidius Penates Deos Neptunum esse atque Apollinem prodidit, qui quondam muris Troicũ Ilium conditione adjuncta cinxerunt. Idem rursus in libro sexto exponit & decimo, disciplinas Ethruscas sequens, genera esse Penatium quatuor, & esse Jovis ex his alios, alios Neptuni, inferorum tertios, mortalium hominum quartos, inexplicabile nescio quid dicens. Cæsius & ipse id sequens Fortunam arbitratur, & Cererem, Genium Jovialem, ac Palem, sed non illam fœminam, quam vulgaritas accipit, sed masculini nescio quem generis ministrum Jovis, ac villicum. Varro, qui sunt introrsus atque in intimis penetralibus cœli Deos esse censet quos loquimur, nec eorum numerum, nec nomina sciri. Hos Consentes, & Complices Etrusci aiunt, & nominant, quòd unà oriantur, & occidant unà; sex mares, & totidem fœminas nominibus ignotis, & miserationis parcissimæ: sed eos summi Jovis consiliarios, ac principes existimari. Nec defuerunt qui scriberent Jovem, Junonem, ac Minervam, Deos Penates existere, sine quibus vivere ac sapere nequeamus, & qui penitus nos regant ratione, calore, ac spiritu. Ut videtis, & hic quoque nihil concinens dicitur,

nihil una pronunciatione finitur, nec est aliquid fidum, quo insistere mens possit veritati suæ proxima suspicione conjiciens. Ita enim labant sententiæ, alteraque opinio ab altera convellitur, ut aut nihil ex omnibus verum sit: aut si ab aliquo dicitur, tot rerum diversitatibus nesciatur. Possumus si videtur, summatim aliquid & de Laribus dicere, quos arbitratur vulgus vicorum atque itinerum Deos esse, ex eo quod Græci vicos cognominant lauras. In diversis Nigidius scriptis modò tectorum domuumque custodes, modò Curetas illos qui occultasse perhibentur Jovis æribus aliquando vagitum, modo Digitos Samothracios, quos quinque indicant Græci Idæos dactylos nuncupari. Varro similiter hæsitans, nunc esse illos Manes, & ideò Maniam matrem esse cognominatam Larum: nunc aërios rursus Deos, & Heroas pronunciat appellari: nunc antiquorum sententias sequens larvas esse dicit Lares, quasi quosdam genios & functorum animas mortuorum. Infinitum est & immensum species ire per singulas, atque ipsis facere promptum libris, nullum esse à vobis Deum, neque existimatum, neque creditum, de quo non ambiguas, discrepantesque sententias opinionum mille varietatibus prompseritis. Sed brevitatis & fastidij causa satis hæc est dixisse, quæ dicta sunt: & est operosum nimis coacervare in unum multa, cùm ex uno & ex altero manifestum fiat & pateat, hæsitare, labare, nec quidquam vos certi de his rebus quas asseritis scire: nisi fortè dicetis, etiam si personaliter ignoramus, qui sunt Lares, qui sunt Novensiles, qui Penates, esse illos tamen consensione ipsa vindicante auctorum, & in numeris cœlitum formam sui generis obtinere. Et quemadmodum poterit an sit Deus aliquis sciri, si ignorabitur & nescietur quid sit? aut postulatio ipsa beneficiorum valere, si exploratum non erit, non certum, quis ad quamque debeat consul-

consultationem vocari? Omnis enim, qui quærit alicujus numinis impetrare responsum, debet necessariò scire cui supplicet, quem imploret, à quo rebus auxilia & necessitatibus exposcat humanis: maximè cùm vos ipsi, & non omnes omnia deos posse præstare, & dissimilibus ritibus singulorum animos referatis offensionesque placari. Etenim si hic atram, ille albam desiderat pellem: huic capite velato, illi sacrificandum est nudo, de matrimonijs ille consulitur, hic medelas incommoditatibus præstat, interesse non potest nihil, an sit ille Novensilis, an ille, cùm ignoratio rerum, personarum confusio, & Deos offendat, cogat & necessariò piaculum contrahi. Finge enim meipsum incommoditatis alicujus & declinandi periculi causa horum cuipiam numinum supplicare dicentem: Adeste, adestote Dij Penates, tu Apollo, tuque Neptune, omniaque hæc mala, quibus uror, torreor, vexor, vestri numinis averruncate clementia: eritne spes aliqua referendæ ab his opis, si Ceres, Pales, Fortuna, Jovialis aut Genius, non Neptunus & Apollo Penates Dij erunt? aut si Curetas pro Laribus invocaro, quos Digitos Samothracios pars vestrorum asseverat auctorum, quemadmodum his potero auxiliatoribus & propitijs uti, cùm neque his sua, & aliena illis imposuero cognomina? Usque adeo res exigit propriatim Deos scire, nec ambigere, nec dubitare de uniuscujusque vi, nomine, ne si alienis ritibus & appellationibus fuerint invocati, & aures habeant structas, & piaculis nos teneant inexpiabilibus obligatos. Quare si vobis liquet, in sublimibus palatijs cœli habitare, consistere multitudinem istam quam enumeratis deorum, in unius proloquij finibus convenit vos stare: nec per varias distractos, repugnantesque sententias fidem ipsis rebus, quas struitis, derogare. Si Janus est, Janus sit: si Liber est, Liber sit: si Summanus, Summanus, sit. Hoc est enim confidere, hoc tenere, exploratæ in

rei cognitione defigi, non more cæcorum atque errantium dicere: Novensiles Musæ sunt, Trebiani quinimo Dij sunt, immo novenarius numerus, subversarum potius vel urbium præsides, & in id periculum perducere res tantas, ut dum alios tollitis, & reponitis alios, possit jure de cunctis, an sint ulla in parte, dubitari.

LIB. III. EXPLICIT.

ARNO-

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSUS GENTES

LIBER QUARTUS.

INTERROGARE vos libet, ipsósque ante omnia Romanos dominos rerum ac principes, utrúmne existimatis pietatem, concordiam, salutem, honorem, virtutem, felicitatem, cæteraque hujusmodi nomina, quibus aras videmus à vobis cum magnificis exædificatas delubris, vim habere divinam, cœlique in regionibus degere? an ita ut assolet dici, causa ex ea quod optamus & volumus bona ista nobis contingere, superorum retuleritis in censum? Nam si verba existimantes hæc cassa, & nullius substantiæ nomina, divinis tamen religionibus consecratis: erit vobis videndum, utrúmne istud puerile sit ludicrum, an vestrorum numinum delusionem spectans, quibus coæquatis & adjungitis inanium figmenta verborum? Sin autem ex animi certiore sententia Deos esse & hæc rati, templis & pulvinaribus honorastis, inscitiam nostram ut doceatis oramus, victoria, pax, æquitas, & cætera quæ in superioribus dicta sunt, quanam ratione, qua via intelligi possunt Dij esse, atque ad superorum concilium pertinere? Nos enim, nisi fortè communem tollitis nobis atque eripitis sensum, nihil horum sentimus & cernimus habere vim numinis, neque in aliqua contineri sui generis forma: sed esse virtutem viri, salutem salvi, honorem honorati, victoris victoriam, concordis concordiam, pieta-

pietatem pij, memoriam memoris: feliciter verò viventis ac ſine ullis offenſionibus felicitatem.. Quod à nobis veriſſimè dici ex contrarijs promptum eſt oppoſitionibus noſcitare, infelicitate, diſcordia, oblivione, iniquitate, impietate, ignavia pectoris, & valetudine corporis minus fauſta. Ut enim hæc accidunt, hominumque ſunt poſita in actionibus, ac effectibus fortuitis, ita quod illis adverſum ex qualitatibus benignioribus nominatur, in alijs neceſſe eſt hæreat, ex quibus ita formatis figuratio iſta concepta eſt nominum. Nam quod nobis catervas ignotorum aliàs inducitis Deorum, exiſtimare non poſſumus, utrúmne iſtud feriò, atque ex rei compertæ faciatis fide, an fictionibus ludentes caſſis ingeniorum laſciviatis luxu. Quod abjectis infantibus pepercit lupa non mitis, Luperca inquit, dea eſt auctore appellata Varrone. Ex rerum ergo proventu, non ex vi naturæ Dea iſta eſt prodita; & poſtquam feros morſus immanis prohibuit belua, & ipſa eſſe occepit, & ipſius nominis ſignificantiam traxit. Aut ſi fuit jamdudum Dea, prius quàm Romulus naſceretur & frater: cujus fuerit nominis atque appellationis expromite. Præſtana eſt, ut perhibetis, dicta, quòd Quirinus in jaculi miſſione cunctorum præſtiterit viribus: & quòd Tito Tatio, Capitolinum ut capiat collem, viam pandere atque aperire permiſſum eſt, Dea Panda eſt appellata, vel Pantica. Antè facta hæc ergo nunquam fuerant numina: & niſi Romulus tenuiſſet teli trajectione palatium, nique Tarpeiam rupem rex Sabinus potuiſſet accipere, nulla eſſet Pantica, nulla Præſtana eſſet. Si & has dicitis ante ſui cauſam fuiſſe cognominis, quod in priore quæſitum eſt capite, cujus & hæ fuerint vocaminis indicate. Pellendorum hoſtium dea potens Pellonia eſt: quorúmne, niſi moleſtum eſt, edite. Confligunt partes, atque inter ſe cominus armorum collatione decernunt: & hæc illi eſt pars hoſtis, & illa huic hoſtilis:

quos

quos ergo Pellonia, cum hinc & inde pugnabitur, pellet, aut in gratiam concessura est quorum, cùm utrique debeat parti sui nominis vires, officiumque præstare? Quod si utique fecerit, id est partibus si utrisque favorem ac suffragium commodarit, nominis sui vim perdet, quod partis unius in pulsione formatum est. Nisi fortè dicetis, Romanorum tantum est Dea hæc, & cum solis Quiritibus faciens, gratiosis semper opitulationibus præsto est. Esse quidem hoc ita, quòd nomini favemus, optamus: at quæstionem non exiguam res habet. Quid enim? Romani Deos possident peculiares, qui aliarum gentium non sint? Et quemadmodum poterunt Dij esse, si non omnibus, quę ubique sunt gentes, æquabilitatem sui numinis exhibebunt? & ubi quæso jamdudum Pellonia hæc fuit, cùm apud Furculas Caudinas decus publicum subjugatum est? cùm apud Thrasimeni lacum sanguinei cucurrere torrentes? cùm Diomedis campi Romanis cadaveribus aggerati sunt? cum mille alia vulnera præliorum innumeris accepta sunt cladibus? dormiebat, stertebat, aut quod vilia facere consueta sunt capita, in hostilia castra defugerat? Dij lævia læva, sinistrarum tantum regionum sunt præsides, & inimici partium dexterarum. Quod quanam istud ratione dicatur, quóve animi sensu, neque ipsi nos assequimur, nec à vobis confidimus posse in aliquam lucem communis intelligentiæ perduci. Jam primum enim mundus ipse per se sibi neque dexteras, neque lævas, neque superas regiones, neque imas, neque anticas habet, neque posticas. Quicquid enim teres est, atque ex omni parte rotunditatis solidæ convexione conclusum, nullum habet initium, nullum finem. Ubi finis & initium nullum est, esse aliqua portio sui nominis, & initium non potest. Itaque cùm dicimus, dextera hæc regio est, & illa læva: non ad mundi habitum dicimus, qui sui simillimus totus est, sed ad positionem nostram, situmque revocamus,

qui informati ſic ſumus,ut alia dextera, alia in nobis dicãtur eſſe læva: quæ tamen hæc ipſa, quæ læva appellamus & dextera, alias in nobis nihil habent perpetuum, nihil fixum: ſed prout nos caſus, atque eventus collocaverit temporis, ita noſtris ſumunt ab lateribus figurationes. Si orientem ſolem reſpexero, cardo mihi frigoris, & Septentrio fit lævus: in quem ſi ora traduxero, erit mihi ſiniſter Occaſus, qui ab ſole poſterganeus habebitur. Rurſus verò ſi jecero plagam in occiduam lumina, in vocabulum ſiniſtri Auſter & Meridies tranſit: in quam ſi me partem neceſſaria temporis circumegerit ratio, fit ut oriens lævus immutata corporis converſione dicatur. Qua ex re poterit facillimè recognoſci, neque læva natura eſſe ulla, ſed poſitionis & temporis, & prout noſtri corporis habuerit ſe ſitus, rerum ad circumſtantiam collocatus. Quod cum ita ſe habeat, quanam ratione, quo pacto ſiniſtrarum partium Dij erunt, cum eaſdem conſtiterit regiones modo dexteras fieri, modo lævas? aut quid dexteræ meruerunt de immortalibus Dijs partes, ut ſine ullis præſidibus degerent, quas eſſe fauſtas, & proſperis ſemper cum omnibus ediderunt? Lateranus ut dicitis, Deus eſt focorum & Genius, dictuſque hoc nomine, quòd ex laterculis crudis ab hominibus caminorum iſtud exædificetur genus. Quid ergo? ſi teſta, aut materia fuerint quacunque alia fabricati foci, Genios non habebunt? & ab officio tutelæ quiſquis iſte eſt Lateranus abſcedet, quòd regni ſui poſſeſſio non luteis conſtructa eſt formis? Et quid, quæſo, ut faciat, præſidatum focorum Deus iſte fortuitus eſt? Per humani generis coquinas currit, inſpiciens & explorans quibuſnam lignorum generibus ſuis ardor in foculis excitetur: habitudinem fictilibus contribuit vaſculis, ne flammarum diſſiliant vi victa: curat ut ad ſenſum palati ſuis cum jucunditatibus veniant rerum incorruptarum ſapores, & an ritè

pulmenta

pulmenta condita ſint, prægustatoris fungitur atque experitur officio. Itane iſtud non fœdum, quinimo, ut verius dixerim, non contumelioſum, non impium, ad hoc tantum inducere Deorum neſcio quas fictiones, non quas dignis honoribus proſequare, ſed quas rebus turpibus, & infami præficias actioni? Etiamne militaris Venus caſtrenſibus plagijs præſidet, & puerorum ſtupris? Etiamne Perſica una eſt è populo numinum, quæ obſcœnas illas & luteas voluptates ad exitum perficit dulcedine inoffenſa procedere? Etiamne Pertunda, quæ in cubiculis præſto eſt, virginalem ſcrobem effodientibus maritis? Etiamne Tutunus, cujus immanibus pudendis, horrentique faſcino, veſtras inequitare matronas, & auſpicabile ducitis, & optatis? Quod ſi minimè vos admonent ad intellectum veritatis res ipſæ: nec ex ipſis ſaltem poteſtis nominibus noſcere inaniſſimæ ſuperſtitionis figmenta hæc eſſe, & falſorum imaginationes Deorum? Putationibus arborum Puta, inquitis, præſto eſt: rebus petendis Peta. Deus nemorum Nemeſtrinus eſt. Patellana numen eſt, & Patella: ex quibus una eſt patefactis, patefaciendis rebus altera præſtituta. Nodutis dicitur Deus, qui ad nodos perducit res ſatas: & quæ præeſt frugibus terendis, Terenſis. Ab erroribus viarum dea Vibilia liberat. In tutela ſunt Orbonæ orbati liberis parentes: in Næniæ, quibus extrema ſunt tempora. Nam quæ durat & ſolidat infantibus parvis oſſa, Oſſilago eſſe memoratur. Mellonia dea eſt pollens potenſque in apibus mellis curans cuſtodienſque dulcedinem. Dicite ô quæſo, ita vobis propitiæ faveant Peta, Puta, Patella, ſi omnino non eſſent apes ullæ in terris, aut ſi exos genus humanum, velut quidam vermiculi naſceremur, dea Mellonia non eſſet? aut Oſſilago ſolidatrix oſſium nomen proprium non haberet? Etenim quæro, & rogito, utrumne vobis videantur antiquiores Dij eſſe natura, tempore, vetuſtate, an homi-

an homines, an apes, fruges, virgulta, & cætera? Dubitabit hominum nemo, quin innumeris dicatis Deos ætatibus, sæculis, cuncta quæcunque sunt anteire. Quod si habet se ita, quî fieri per rerum naturam potest, ut ex rebus postea procreatis acciperent nomina ea, quæ sunt priora temporibus? aut tutelas sortirentur earum Dij rerum, quæ nondum essent genitæ, & in usum mortalibus attributæ? An numquid jamdudum sine nominibus Dij erant, & postquam res nasci, terrisque inesse cœperunt, his à vobis dignati sunt signis atque appellationibus nuncupari? Et unde scire potuistis quæ nomina singulis inderetis, cùm esse illos ignoraretis omnino: aut inesse potentias his certas, cùm esset vobis similiter nescium, quisnam eorum quid posset, & cui rei deberet pro sui numinis potestate præponi? Quid ergo, inquitis, hos Deos nusquam esse gentium judicatis, sed falsis opinationibus constitutos? Non istud nos soli, sed veritas ipsa dicit, & ratio, & ille communis, qui est cunctis in mortalibus, sensus. Quis est enim qui credat esse Deos Lucrios, & lucrorum consecutionibus præsidere, cum ex turpibus causis frequentissime veniant, & aliorum semper ex dispendijs constent? Quis Libentinam, quis Liburnum libidinum superesse tutelis, quas jubet sapientia fugere, & quas mille per species propudiosa experitur & exercet obscœnitas? Quis Limentinum, quis Limam custodiam liminum gerere, & janitorum officia sustinere: cùm fanorum quotidie videamus, & privatarum domorum convelli & subrui: nec sine his esse flagitiosos ad lupanaria commeatus? Quis curatores obliquitatum Limos? quis Saturnum præsidem sationis? quis Montinum montium? quis segnium Murcidam? quis ad extremum deam Pecuniam esse credat, quam velut maximum numen vestræ indicant literæ donare annulos aureos, loca in ludis atque in spectaculis priora, honorum suggestus summos, ampli-
tudinem

tudinem magiſtratus, & quod maximè pigri ament, ſecurum per opulentias ocium. Quod ſi habere inſiſtitis ſuos proprios præſides, oſſa, mella, & limina, cæteraque alia, quæ vel curſim perſtrinximus, vel nimietatis non attigimus tædio, licet conſimili ratione mille alios Deos inducere, qui rebus innumeris debeant ſuam curam, cuſtodiamque præbere. Cur enim Deus præſit melli uni tantummodo, non præſit cucurbitis, rapis, non cunilæ, naſturtio, non ficis, betaceis, caulibus? Cur ſola meruerint oſſa tutelam, non meruerint ungues, pili, cæteraque alia, quæ locis poſita in obſcuris, & verecundioribus partibus, & ſunt caſibus obnoxia plurimis, & curam magis Deorum, diligentiamque deſiderant? Aut ſi & has dicitis partes ſuis agere ſub tutelaribus divis, incipient totidem Dij eſſe, quot res ſunt: nec explicabitur ratio, cur non rebus omnibus divinæ præſideant curæ, ſi certas res eſſe, quibus præſint numina, & provideant, dixeritis. Quid dicitis ô patres novarum religionum, quid poteſtatum? Hoſcine à nobis Deos violari, & negligi ſacrilego clamitatis, quiritaminique contemptu, Lateranum genium focorum, Limentinum præſidem liminum, Pertundam, Perficam, Nodutim, Terenſem? & quia non ſupplices humi Mutuno procumbimus atque Tutuno, ad interitum res lapſas, atque ipſum dicitis mundum leges ſuas & conſtituta mutaſſe? Atquin videte, perſpicite, ne dum talia confingitis monſtra, taliaque molimini, Deos offenderitis certiſſimos, ſi modo ſunt ulli qui iſtius nominis mereantur ſuſtinere atque habere faſtigium: nec propter aliam cauſam mala iſta, quæ dicitis, ferveant, & quotidianis acceſſionibus inoleſcant. Cur ergo, è vobis fortaſſe aliquis dixerit, eſſe falſum iſtos Deos? Et invocati ab haruſpicibus parent, & ſuis acciti nominibus veniunt, & fidelia reddunt reſponſa quærentibus. Poſſumus obtinere falſum eſſe quod dicitur, vel quòd ſuſpicionibus ple-

nissima res tota est : vel quòd multas quotidie prædictionum videmus, aut aliter cadere, aut in contrarios exitus frustrata expectatione torqueri. Sed sint ut asseritis, veræ: an iidem tamen facietis fidem Melloniam, verbi causa, vel Limentinum inserere se fibris, & ad rerum, quas quæritis, significantias aptare? Numquid illorum aliquando vidistis os, habitum, faciem? aut eadem hæc possunt in pulmonibus, aut jecusculis conspici? Nonne accidere, fieri, licet astu dissimuletis, potest, ut alter pro altero subeat, fallens, ludens, decipiens, atque invocati speciem præstans? Si magi haruspicum fratres suis in accitionibus memorant antitheos sæpius obrepere pro accitis, esse autem hos quosdam materijs ex crassioribus spiritus, qui Deos se fingant, nesciosque mendacijs & simulationibus ludant, cum ratione non dispari credamus hic quoque subjicere se alios pro his qui non sunt, ut & vestras opinationes firment, & sibi hostias cædi alienis sub nominibus gaudeant. Aut si sic accipere rei novitate renuitis, unde vobis est scire, an sit unus aliquis, qui succedat pro omnibus ijs quos invocatis, partibus qui se cunctis locorum divisionumque supponens, multorum vobis speciem divorum præbeat & potestatum? Quisnam iste est unus, interrogabit. Forte possumus istum vobis veris auctoribus dicere: sed ne nobis fidem habere nolitis, Ægyptios, Persas, Indos, Chaldæos, Armenios interroget, omnesque illos alios, qui in interioribus viderunt & cognoverunt hæc artibus; jam profecto discetis, quisnam sit Deus unus, vel sub eo qui plurimi, qui Deos se fingant, & humani generis imprudentiam ludant. Jamdudum nos pudet ad eum locum venire, in quo risum tenere non possunt non tantum puerculi, & procaces: vetumetiam serij atque in moris tetrici asperitatem durati. Nam cum à doctoribus omnes nostris insinuatum acceperimus & traditum, in declinationibus Deorum plurativos numeros non esse, quod essent

essent Dij singuli, nec communiter ire per plurimos uniuscujusq; nominis proprietas quiret: immemores vos facti, & puerilium disciplinarũ recordatione composita, & cõplures subditis vocabulis ijsdem Deos, & cum sitis aliàs in eorum numero restrictiores, multiplices eos rursus cognominum societate fecistis: quam quidem olim partem judicij acris viri, atque per ingenio perspicaci, tã sermone Italo explicuere, quàm Græco. Et dare nobis compendium potuisset res ista, si non & aliquos videremus literarum esse istarum expertes: & institutus à nobis sermo nos quoque compelleret nonnihil de his rebus, quamvis ab illis sumptum, commemoratumque, depromere. Aiunt igitur Theologi vestri, & vetustatis absconditæ conditores, tris in rerum natura Joves esse: ex quibus unus Æthere sit patre progenitus, alter Cœlo, tertius verò Saturno, apud insulam Cretam & sepulturæ traditus, & procreatus. Quinque Soles, & Mercurios quinque: ex quibus, ut referunt Sol primus Jovis filius dicitur, & Ætheris habetur nepos: secundus æque Jovis filius & Hyperiona proditus genetrice: tertius Vulcano, non Lemnio, sed Nili qui fuerit filius: quartus Jalysi pater, quem Rhodi peperit Heroïcis temporibus Acantho: quintus Scythici regis, & versipellis habetur Circæ. Jam Mercurius primus, qui in Proserpinam dicitur genitalibus adhinnivisse subrectis, supremi progenies Cœli est. Sub terra est alter, Trophonius qui esse jactatur. Maja tertius matre, & Jove procreatus sed tertio: quartus suboles Nili est, cujus nomen Ægyptia gens horret & reveretur expromere. Quintus Argi est interemptor, fugituus, atq; exul, & proditor apud Ægyptum litterarum. Sed & Minervæ, inquiunt, sicut Soles & Mercurij, quinque sunt: ex quibus prima non virgo, sed ex Vulcano Apollinis procreatrix: Nili altera proles, & quæ esse perhibetur Ægyptia: stirps Saturni est tertia, & quæ usum excogitavit armo-

rum:

rum: Jovis quarta progenies, quam Meſſenij Corypha-ſiam nuncupant: & quæ Pallantem occidit patrem, ince-ſtorum appetitorem, eſt quinta. Ac ne longum videa-mur & nimium minutatim velle capita ire per ſingula, aiunt iidem Theologi quatuor eſſe Vulcanos, & tres Dia-nas, Æſculapios totidem, & Dionyſos quinque, ter binos Hercules, & quatuor Veneres, tria genera Caſtorum, to-tidemque Muſarum, pinnatorum Cupidinum trigas, & quadrigas Apollinarium nominum: quorum ſimiliter ge-nitores, ſimiliter matres, loca quibus nati ſunt indicant, & originem ſingulorum ſuis cum proſapijs monſtrant. Quod ſi verum & certum eſt, & ex rei cognitæ aſſeveratione monſtratur, aut omnes Dij non ſunt, quoniam plures ſub eodem nomine, quemadmodum accepimus, eſſe non poſſunt: aut ſi aliquis ex his eſt, ignorabitur & neſcietur quid ſit, conſimilium nominum confuſione cæcatus. At-que ita per vos ipſos, quamvis fieri nolitis, efficitur, ut hæſitet religio conturbata, neque habeat finem certum, in quem dirigere ſe poſſit, & nullis eluſa ambiguitatis er-roribus. Fingite nos enim vel auctoritate commotos, vel violentia terroris veſtri, induxiſſe in animum Minervam, verbi cauſa, ſacris vobis ſollemnibus & ritu velle adorare vulgato: res ſi cùm divinas apparamus, aggredimurque aris flammantibus ſua reddere conſtituta, Minervæ om-nes advolent, ac de iſtius nominis poſſeſſione certantes poſcant ſibi ſingulæ apparatum illum ſacrorum reddi, quid in medio faciemus nos animal tenue, vel in partes quas potius pij muneris officia transferemus? Dicet enim forſitan prima illa, quam diximus, meum nomen eſt Mi-nervæ, cum numine, quæ Apollinem genui, quæ Dianam, & ex mei uteri fetu cœlum numinibus auxi, & Deorum numerum multiplicavi. Immo inquiet quinta Minerva, tu tinnis, quæ marita, & puerpera toties caſtitatis puræ imminuta es ſanctitate? Nonne vides in Capitolijs omni-bus

bus virginaleis esse species Minervarum, nec nuptarum his formas ab artificibus cunctis dari? Desiste igitur nomen juris tibi asciscere non tui. Nam Minervam me esse genitore ex Pallante procreatam, testis omnis est poëtarum chorus, qui Palladem me nuncupat, derivato à patre cognomine. Quid dicis? inquiet secunda, hæc audiens, ergóne Minervium nomen tu feres parricida, petulans, & ex amoris incesti contaminatione polluta? quæ dum te fucis, atque artibus excolis meretricijs, jam patris in te mentem furialibus plenam cupiditatibus excitasti. Perge igitur, aliud tibi quære signum: nam mea res ista est, quam Nilus maximus fluminum aquis generavit ex liquidis, & in virgineos habitus roris concretione conduxit. Quod si fidem inquiris facti, Ægyptios & ego testes dabo, quorum sum Neith lingua, Platonis testificante Timæo. Quid deinde arbitramur fore? desistétne & illa Minervam se dicere, cui Coryfasiæ nomen est, vel ex Coryfæ matris signo, vel quòd ex vertice summò Jovis parmam ferens emicuit, atque armorum accincta terroribus? Aut illam quæ tertia est cessuram patienter nomine, & non dictis talibus habituram rationem sui, & primarum arrogantiam refutaturam? Itane tu audes majestatem tibi mei nominis usurpare, ex cœno & ex gurgitibus prodita coagulataque limosis? at tibi tu aliam dignitatem assume, deam quæ de vertice procreatam mentiris te Jovis, & Rationem te esse mortalibus ineptissimis suades? Ex capite conceptos filios procreat? Vt arma quæ gestas, procudi possent & fabricari, in verticis ipsius cavo officina fabrilis fuit, incudes, mallei, fornaces, folles, carbones, & forcipes? At si verum est quod asseveras, Rationem te esse, desiste tibi nomen id, quod meum est, vindicare: nam, quam dicis, ratio, non est species numinis certa, sed obscurarum intelligentia causarum. Si ergo, ut diximus, officia nobis adeuntibus religiosa Minervæ

adſint quinque, ac de hujus nominis proprietate rixantes, ſibi quæque deſideret aut turis ſuffimenta libari, aut ex pateris aureis inferia vīna defundi, quo diſceptatore, quo judice controverſias tollemus tantas? aut quis quæſitor, quis arbiter cervicibus tantis erit, qui inter perſonas hujuſmodi, aut vindicias juſtas dare, aut ſacramenta conetur pronunciare non juſta? Nónne potius ibit domum, ſeſeque abſtinens ab negocijs talibus tutius eſſe arbitrabitur nihil horum contingere, ne aut uni dando, quod omnium eſt, inimicas efficiat cæteras: aut ſtultitiæ crimen incurrat, ſi id attribuat cunctis, quod eſſe oportebat unius? Poſſumus hæc eadem de Mercurijs, Solibus, imò de alijs omnibus, quorum numeros tenditis & multiplicatis, expromere. Sed ſatis eſt ex uno rationem in cæteris eandem eſſe ſcire: & ne fortè prolixitas faſtidium audientiæ pariat, ceſſabimus ire per ſingula, ne dum vos arguimus nimietatis, loquacitatis immodicæ ſuſcipiamus & nos culpam. Quid dicitis, ô iſti, qui ad Deorum nos cultum membrorum laniatibus invitatis, & ſuſcipere nos cultum veſtrorum compellitis numinum? Poſſumus difficiles non eſſe, ſi modo aliquid nobis dignum tanti nominis opinione monſtretur. Oſtendite nobis Mercurium, ſed unum: date Liberum, ſed unum: unam Venerem, atque unam ſimiliter Dianam. Nam eſſe Apollines quatuor, aut tris Joves, nunquam nobis facietis fidem: nec ſi teſtem ipſum citetis Jovem, aut Pythium conſtituatis auctorem. Sed ex diverſo, neſcio quis, unde inquit, ſcimus, an explorata & cognita Theologi ſcriptitarint, an ut viſum eſt, atque ſedit, libidinoſam extulerint fictionem? Nihil iſtud ad cauſam, nec ſermonis iſtius in eo eſt ratio conſtituta, utrumne res ita ſint, Theologorum ut indicant ſcripta, an aliter ſe habeant, & multo diſſociatæ diſcrimine. Nobis enim ſatis eſt rebus de publicatis loqui, neque quærere quid ſit in vero, ſed refutare, convin-

convincere id, quod in medio positum est, atque opinatio concepit humana. Sed si mendaces illi, vos, veritas quæ sit, exponite, & irrefutabile aperite secretum. Et qui fieri potis est, remotis magisterijs literarum? Quid est enim, quod dici de immortalibus Dijs possit, quod non ex hominũ de his scriptis ad humanas pervenerit notiones? Aut quicquam vos ipsi de illorum ritibus potestis, cærimonijsque narrare, quod relatum in literas non sit, & scriptorum commentarijs publicatum? aut si ponderis existimatis nullius hæc esse, aboleantur omnes libri, quos de Dijs habetis compositos, Theologorum, Pontificum, nonnullorum etiam philosophiæ deditorum: quinimmo potius fingamus ab exordio mundi nullum aliquando mortalium scripse de Dijs quicquam, experiri volumus, & cupimus scire, an mutire, an hiscere Deorum in mentione possitis, an concipere eos mente, quos in animis vestris nullius scripti informaverit notio. Cùm vero nomina, & potentias illorum suggerentibus vobis libris addidicisse vos constet, iniquum est detrahere litteris his fidem, quarum ea quæ dicitis testimonio atque auctoritate firmatis. Nisi forte hæc falsa, & ea, quæ à vobis dicuntur, erunt vera. Quo argumento, quo signo? Cum enim homines utrique, & qui hæc, & illa commentati sunt, fuerint, & de rebus incertis ab utraque sit disputatum parte: arrogantis est dicere, id quod tibi placeat esse verum, quod verò animum lædit, id libidinis & falsitatis arguere. Per humani generis jura, atque ipsius mortalitatis consortia, cum auditis & legitis, ex illo atque ex illa matre Deus ille est proditus, nónne animi vestri sensum tangit, humanum nescio quid dici, & ex terreni generis humilitate proficiscens? Aut cùm esse arbitramini vos ita, solicitudinem concipitis nullam, ne offensionis aliquid apud ipsos, quicunque sunt, contrahatis Deos; quod ex turpi concubitu creditis, atque ex seminis jactu ignoratam

ratam ſibi ad lucem beneficijs obſcœnitatis exiſſe? Nos enim, ne quis fortè exiſtimet ignorare, neſcire, quid iſtius nominis cõveniat dignitati, aut nativitatis expertes Deos eſſe oportere cenſemus: aut ſi aliquos ortus habent, ab domino rerum ac principe, rationibus quas ipſe novit, ipſos ducimus atque exiſtimamus eſſe miſſos, immaculatos, caſtiſſimos, puros, neſcientes quæ ſit fœditas iſta coëundi, & uſque ad illos ipſos principali procreatione finita. At verò vos contrà majeſtatis immemores & ſublimitatis tantæ, eas illis adjungitis nativitates, ortuſque eos adſcribitis, quos ingenijs lautioribus homines & execrationi habeant & horrori. Ex Ope, inquitis, matre, & ex genitore Saturno, cum ſuis eſt natus Dieſpiter fratribus. Uxores enim Dij habent, atque in conjugalia fœdera conditionibus veniunt ante quæſitis? uſu, farre, coëmptione, genialis lectuli ſacramenta condicunt? habent ſperatas, habent pactas, habent interpoſitis ſtipulationibus ſponſas? Et quid de ipſis conjunctionibus loquimur, quando & quoſdam nuptias celebraſſe, & feſtas habuiſſe frequentias dicitis, & luſiſſe in his deas, & quod participes feſceninorum non eſſent, perturbaſſe diſcordijs omnia, & in humanum in poſterum genus exitiorum ſeviſſe diſcrimina? Sed in cæteris forſitan minus hujus eluceat turpitudinis fœditas. Ergóne ille rector poli, pater Deorum & hominum, ſupercilio & nutu totum motans & tremefaciens cœlum, ex viro concretus & fœmina eſt? Et niſi ambo ſexus in obſcœnas diſſolverentur copulatis corporibus voluptates, Jupiter ille maximus non eſſet, & uſque ad hos dies, & regem numina non haberent, & cœlum ſine domino ſtaret? Et quid Jovem miramur ex fœminæ effuſum dictitare vos alvo, quando auctores veſtri & nutricem habuiſſe conſcribunt: & ex alieni uberis alimonia mox traditam retinuiſſe vitam? Quid dicitis, ô viri? Ergóne, iterum dicam, tonans, fulgurans, & fulmi-

& fulminans, & nubila terribilia conducens, ſuxit fluenta mammarum, vagitum edidit, repſit, atque, ut fletum exponeret ineptiſſimè tractum, crepitaculis obticuit auditis, & ad ſomnos inductus eſt in molliſſimis cunis jacens, & vocibus delinitus infractis? O Deorum aſſertio religioſa! ô amplitudinis metuendæ venerabilem monſtrans atque inſinuans dignitatem! Siccine apud vos quæſo ſupernarum naſcitur eminentia poteſtatum? His in lucem prodeunt generationibus Dij veſtri, quibus aſini, porci, canes, quibus immunda hæc omnis conceptatur & genitur terrenarum proluvies beſtiarum? Nec contenti hos cœtus gravitati attribuiſſe Saturniæ, etiam ipſum regem mundi flagitioſius liberos procreaſſe, quam ipſe eſt natus atque editus, prædicatis. Ex Hyperiona, inquitis, matre, & ex Jove jaculatore fulminis, Sol aureus & flagrantiſſimus natus eſt: ex Latona & eodem arquitenens Delius, & ſylvarum agitatrix Diana: ex Leda & eodem Caſtores, Græcè Dioſcuris nomen eſt: ex Alcmena & eodem Hercules ille Thebanus, quem clava pelliſque tutatæ ſunt: ex Semela atque ipſo Liber, qui Bromius dicitur, & ex femine iterum natus patris: ex ipſo rurſus & Maia, Mercurius ore facundus, & geſtator affabilium colubrarum. Poteſt ulla gravior contumelia Jovi veſtro infligi, aut quicquam eſt aliud, quod labefactet, aut deſtruat Deorum principis auctoritatem, quàm quod eum creditis voluptatibus aliquando libidinoſis victum, & in femineos appetitus inflammati pectoris incaluiſſe fervore? Et quid regi Saturnio matrimonijs fuerat cum alienis rei? Non illi fuerat ſatis Juno, nec ſedare impetum cupiditatum in regina poterat numinum, cum nobilitas eam commendaret tanta, facies, oris dignitas, & ulnarum nivei marmoreique candores? An uxore contentus haud una, concubinis, pellicibus, atque amiculis delectatus impatientiam ſuam ſpargebat paſſim, ut babecali adoleſcen-

tes ſolent, ſalax Deus, & canus ex finitis corporibus flacceſcentium voluptatum reſtituebat ardorem? Quid dicitis ô impij, vel quas de veſtro Jove opinionum confingitis fœditates? Ita non animadvertitis, non videtis, cujus eum notetis probri? cujus criminis conſtituatis auctorem? vel quas in eum labes flagitiorum, quantas coacervetis infamias? Ad libidinem homines proni, atque ad voluptatum blanditias naturæ infirmitate proclives, adulteria tamen legibus vindicant, & capitalibus afficiunt eos pœnis, quos in aliena comprehenderint fœdera genialis ſe lectuli expugnatione jeciſſe. Subſeſſoris & adulteri perſona cujus eſſet turpitudinis, notæ cujus, regum maximus neſciebat, & ſpeculator ille, ut fama eſt, bene meritorum ac peſſimè, quidnam deceret ſe velle rationibus pectoris non perſpiciebat amiſſis. Et tolerari forſitan maletractatio hæc poſſet, ſi eum ſaltem perſonis conjungeretis comparibus, & adulter à vobis immortalium conſtitueretur dearum. In humanis verò corporibus quidnam quæſo inerat pulchritudinis, quid decoris, quod irritare, quod flectere oculos poſſet in ſe Jovis? Cutes, viſcera, pituita, atque omnis illa proluvies inteſtinorum ſub involucris conſtituta: quam non modo Linceus ille penetrabili acie poſſit horreſcere, verumetiam quivis alter ſola vel cogitatione vitare. O egregia merces culpæ! ô digna & pretioſa dulcedo, propter quam Jupiter maximus cygnus fieret, & taurus, & candidorum procreator ovorum! Si aperire oculos mentis & veritatem propriam intueri ſine ulla vultis gratificatione privata, miſeriarum omnium cauſas, quibus genus, ut dicitis, jamdudum afflictatur humanum, ex hujuſmodi reperietis opinationibus fluere, quas habetis antiquitus de Dijs veſtris, & quas in melius reformare ante oculos poſita veritate renuiſtis. Nam nos quidem quidnam de illis aliquando, aut inconveniens ſenſimus, aut conſcriptionibus edidimus

mus indecoris, ut in invidiam jaciantur nostram labores generis humani, & commoditates, quibus vivitur, imminutæ? Numquid à nobis dicitur, ut ciconias, ut palumbes, ex ovis esse progenitos quosdam Deos? Numquid ex pelagi spuma, & ex Cœli genitalibus amputatis Cythereiæ Veneris concretum coaluisse candorem? Numquid parricidij causa vinctum esse Saturnum, & ablui diebus statis, vinculorum ponderibus & levari? Numquid beneficio Curetum ab interitu servatum Jovem? Numquid expulisse regno patrem, & alieni juris imperium violentia & fraude tenuisse? Numquid pulsum à nobis senẽ Italorũ delituisse in finibus, & quod tutus fuisset à filio, nomen Latio imposuisse pro munere? Numquid incestas nuptias cum sorore Jovem ipsum dicimus fecisse nos? aut invitatum ad jus mensæ pro suillis visceribus prolem nescium Lycaoniam pransitasse? Numquid altero claudum pede apud insulam Lemnum fabrilia opera exercuisse Vulcanum? Numquid cupidinis atque avaritiæ causa, sicut canit Bœotius Pindarus, Æsculapium fulminis transfixum esse telo? Numquid Apollinem ditem factum, eos ipsos reges, quorum gazis fuerat locupletatus & donis, ambiguitate fefellisse responsi? Numquid furem Mercurium publicavimus? non vos esse Lavernam, atque cum hoc simul fraudibus præsidere furtivis? Numquid ex nobis Myrtilus est auctor, qui Macari filias, Megalconis ancillulas, profitetur fuisse Musas? Numquid rege à Cyprio, cujus nomen Cinyras est, ditatam meretriculam Venerem divorum in numero consecratam? Quis ex reliquiis Pelopis compactum esse palladium prodidit? non vos? Quis Spartanum fuisse Martem? non Epicharmus auctor vester? Quis in Thraciæ finibus procreatum? non Sophocles Atticus cunctis consentientibus theatris? Quis mensibus in Arcadia tribus & decem vinctum? non Melæ fluminis filius? Quis ei canes ab Caribus, quis ab Scythis

this asinos immolari? non principaliter cum cæteris Apollodorus? Quis dum genialibus insultat alienis, hæsisse in laqueis involutum? non commentarij vestri, non scænæ? Numquid aliquando à nobis conscriptum est, mercenariam Deos servitutē servisse? ut Herculem Sardibus amoris & petulantiæ causa: ut Admeto Apollinem Delium: ut Laomedonti Troico Jovis fratrem: ut eidem, sed cum patruo Pythium: ut conjugalia secreta miscentibus, Minervam luminis ministram, & lucernarum moderatricem? Nónne ille vester est vates, qui Martem fecit & Venerem mortalium manibus vulneratos? Non ex vobis Panyasis unus est, qui ab Hercule Ditem patrem, & reginam memorat sauciatam esse Junonem? Non viraginem ab Ornyto cæsam, cruentatam, vexatam, Polemonis vestri indicant scripta? Non ab Hippocoontis liberis ipsum Sosibius Herculem cruciatum tetulisse pronunciat, & illati vulneris, & doloris? Apud insulam Cretam sepulturæ esse mandatum Jovem nobis, editum traditur? In Spartanis & Lacedæmonijs finibus nos dicimus conditos, in cunis coalitos fratres? Noster ille est auctor, qui Patrocles Thurius scriptorum in titulis indicatur, qui tumulos memorat, reliquiasque Saturnias tellure in Sicula contineri? Chæroneus Plutarchus nostrarum esse partium comprobatur, qui in Oetæis verticibus Herculem post morborum comitalium ruinas dissolutum in cinerem prodidit? Nam quid de illis amoribus dicam, quibus in fœminas sanctos incaluisse cœlestes, vestris proditum literis atque auctoribus continetur? Numquid enim à nobis arguitur rex maris Amphitritas, Hippothoas, Amymonas, Menalippas, Alopas, per furiosæ cupiditatis ardorem castimoniæ virginitate privasse? Numquid Apollo Latonius immaculatus ille, castissimus, atque purus, Arsinoas, Æthusas, Hypsipylas, Marpissas, Zeuxippas & Prothoas, Daphnas & Steropas, inconsulti pectoris appetisse fervoribus?

Numquid

Numquid ſenex Saturnus jamdudum obſitus canis, atque annorum vetuſtate jam frigidus, noſtris carminibus indicatur ab uxore in adulterio comprehenſus induiſſe formam feri, & ſub pecoris ſpecie hinnitibus evolaviſſe jactatis? Jupiter ipſe rex mundi, nonne à vobis infamis eſt iſſe per innumeras ſpecies, & petulantis amoris flammam ſervilibus obumbraviſſe fallacijs? Numquid à nobis aliquando conſcriptus eſt libidinoſa ut perficeret furta, modò eſſe in aurum verſus, modò in ſatyrum ludicrum, in draconem, in alitem, taurum, & quod omnia genera contumeliarum tranſiliat, in formiculam parvulam, ut Clitoris videlicet filiam, Myrmidonis redderet apud Theſſalos matrem? Quis illum in Alcmena novem noctibus fecit pervigilaſſe continuis? non vos? Quis in amoribus deſidem derelicta cœli ſtatione jacuiſſe? non vos? Et ſanè adjungitis beneficia non parva: ſiquidem vobis Deus Hercules natus eſt, qui in rebus hujuſmodi patris ſui tranſiret exuperaretque virtutes. Ille noctibus vix novem unam potuit prolem extundere, concinnare, compingere: at Hercules ſanctus Deus natas quinquaginta de Theſtio nocte una perdocuit & nomen virginitatis exponere, & genitricum pondera ſuſtinere. Quid, quòd non contenti feminei generis attribuiſſe Dijs curas, etiam ſexus adjungitis adamatos ab his mares? Hylam neſcio quis diligit: Hyacintho eſt alius occupatus: ille Pelopis deſiderijs flagrat: hic in Chryſippum ſuſpirat ardentius: Catamitus rapitur delicium futurus, & poculorum cuſtos: & ut Jovis dicatur pullus, in partibus Fabius aduritur mollibus, obſignaturque poſticis. Sed ſoli amant apud vos mares, & femineo ſexui ſua conſervata eſt ſanctitas? Nonne veſtris cautum eſt literis, adamatum eſſe ab Aurora Tithonum, arſiſſe in Endymionem Lunam, Nereidem in Æacum, in Achillis genitorem Thetin, Proſerpinam in Adonem, matrem ejus Cererem in Jaſio-

nem nescio quem rusticanum, & post Vulcanum, Phaëtontem, Martem, in Anchisæ nuptias ipsam illam Venerem Æneadum matrem, & Romanæ dominationis auctorem? Cum talia igitur vos probra, & flagitiosa prodigia, non in unum aliquem nominatim, sed in omnem pariter superorum gentem, quam esse vos remini, sine ullius exceptione jaciatis, audetis salva verecundia dicere, aut esse nos impios, aut vos pios? cum multo majores ferant à vobis offensas ex omnibus probris, quæ in illorum maledicta conducitis, quàm amplitudinis & honoris ex ritu atque officio cultionis? Aut enim falsa illa sunt cuncta, quæ sunt prompta de singulis, existimationem illorum majestatemque lædentia, & res digna omnino est, propter quam Dij funditus genus omne debeant abolere mortalium: aut si explorata & vera sunt, & sine ullis dubitationibus comprehensa, ad eam perducitur res summam, ut invitissimis vobis non generis superi, sed humani eos fuisse credamus. Ubi enim nuptiæ, matrimonia, puerperia, nutrices, artificia, debilitates, ubi status capitis, & conditio servitutis, ubi vulnera, cædes, cruor, ubi amores, desideria, voluptates, ubi omnis animorum affectio ab inquietis perturbationibus veniens, necesse est divinum nihil istic esse: nec quod proprium caduci est generis, & terrenæ fragilitatis, præstantiori posse adhærere naturæ. Quis est enim qui credat, si modo agnoscit ac percipit vis istius potẽtiæ quæ sit, aut genitabiles habuisse partes Deum, & abscissione fœdissima privatum his esse: aut ex se proditas aliquando intercepisse proles, & vinculorum coërcitum pœnis: aut cum patre quodammodo conservisse bella civilia, & eum jure abstinuisse regali: aut exterritum minoris metu vertisse exuperatũ terga, & tanquam fugitivum & exulẽ in submotis delituisse secretis? Quis est, inquam, qui credat ad humanas accubuisse Deum mensas, interemptum avaritiæ causa, fefellisse supplices

plices ambiguitate responsi, præcellere in furtorum dolis, adulterasse, servisse, vulneratum esse, & adamasse, & per omnes libidinum formas incestarũ cupiditatum circumegisse pellaciam? Atquin omnia vos ista & fuisse, & inesse in Dijs asseveratis vestris: neque ullam prætermittitis speciem vitiositatis, maleficij, lapsus, quam non in convitium numinum opinionum petulãtia conferatis. Aut igitur vobis quærendi suntDij alij, in quos omnia ista non cadant, in quos enim hęc cadunt, humani sunt generis atq; terreni, aut si hi sunt tantummodo, quorum nomina publicastis & mores, eos opinionibus tollitis vestris. Mortalia sunt enim quæcunq; narratis. Et possumus quidem hoc in loco omnes istos, nobis quos inducitis atque appellatis Deos, homines fuisse monstrare, vel Agragantino Euhemero replicato, cujus libellos Ennius, clarũ ut fieret cunctis, sermonem in Italum transtulit: vel Nicagora Cyprio, vel Pellæo Leonte, vel Cyrenensi Theodoro, vel Hippone ac Diagora Melijs, vel auctoribus alijs mille, qui scrupulosę diligentiæ cura in lucem res abditas libertate ingenua protulerunt. Possumus, inquam, si placet, & Jovis res gestas, & Minervæ expromere bella, virginis & Dianæ: quibus dolis Liber Indorum affectaverit regnum, cujus fuerit conditionis Venus, cujus operæ, cujus quæstus: matrimonium Magna cujus tenuerit mater: quidnam spei, quid voluptatis specioso ab Attide conceperit: unde Serapis Ægyptius, unde Isis, vel ex quibus causis appellatio ipsa concinnata sit nominum. Sed non istam suscepimus in eo sermone, quem facimus, vel operulam, vel voluntatem, ut ostendamus & publicemus, quinam fuerint hi omnes. Illud nobis propositum est, ut quoniam nos impios & irreligiosos vocatis, vos contra pios & Deorum contenditis esse cultores, demonstrare atque in medio ponere, ab hominibus magis nullis ignominosius eos tractari, quàm à vobis. Quod si habere se ita ex ipsis male-

dictionibns promptum eſt, ſequitur ut intelligi debeat, vos ſuperis ſtimulos indignationum furialium commovere: qui tam fœdas de illis vel auditis, vel creditis, vel ignominioſas ipſi compingitis fabulas. Non enim qui ſollicitè relegit, & immaculatas hoſtias cædit, qui acervos turis dat concremandos igni, numina cenſendus eſt colere, aut officia ſolus religionis implere. Cultus verus in pectore eſt, atque opinatio de Dijs digna: nec quicquam prodeſt illatio ſanguinis & cruoris, ſi credas de his ea, quæ non modò ſint longè ab eorum diſſita diſtantiaque natura, verum etiam labis & turpitudinis aliquid, & majeſtati eorum concilient, & decori. Interrogare enim vos libet, & ad ſermonis exigui reſponſionem vocare, utrúmne gravius exiſtimetis nullas cædere his hoſtias, quia putes naturam tantam neque velle, neque appetere iſtas: an talia de his probra opinionum fœditate concipere, quæ cujuſvis animum in ultionis poſſint rabiem concitare? Si rerum momenta pendantur, nullum reperias tam invidum judicem, qui non criminoſius æſtimet maledictis inſignibus cujuſpiam famam carpi, quàm à quoquam ſilentio præteriri. Hoc enim forſitan rationis exiſtimari poſſit & credi: illud ſacrilegæ mentis eſt, & deſperatæ in fictionibus cæcitatis. In cærimonijs veſtris, rebuſque divinis, poſtulionibus locus eſt, & piaculi dicitur contracta eſſe commiſſio, ſi per imprudentiæ lapſum, aut in verbo quiſpiam, aut ſimpuvio deerrarit, aut ſi curſu in ſolennibus ludis, curriculiſque divinis: commiſſum omnes ſtatim in religiones clamatis ſacras, ſi ludius conſtitit, aut tibicen repentè conticuit: aut ſi patrimus ille qui vocitatur puer omiſit per ignorantiam lorum, aut terram tenere non potuit: & audetis abnuere in delictis tã gravibus violari ſemper à vobis Deos, cùm in levioribus cauſis iraſci eos ipſi cum pernicie ſæpius confiteamini civitatis? Sed poëtarum inquiunt figmenta ſunt hæc omnia, & ad

volupta-

voluptatem compositæ lusiones. Non est quidem credibile homines minus brutos & vetustatis remotissimæ vestigatores, aut non eas inseruisse suis carminibus fabulas, quæ in notionibus hominum superessent, atque in auribus collocatæ: aut ipsos sibi tantum licentiosi voluisse juris adsciscere, ut confingerent per stultitiam res eas, quæ nec ab insania procul essent remotæ, & quæ illis ab Dijs metum, & periculum possent ab hominibus comparare. Sed concedamus, ut dicitis, deformitatum tantarum concinnatores esse atque inventores poëtas: immunes tamen à Deorum maletractatione nec sic estis, qui aut talia cessatis maleficia vindicare: aut non legibus latis, & severitate pœnarum tantæ iistis obviam temeritati, constitutumque à vobis est, ne quis posthac hominum, id quod esset turpitudini proximum, aut Deorum indignum majestatibus, loqueretur. Quisquis enim patitur peccare peccantem, is vires subministrat audaciæ: & majoris contumeliæ res est, falsis quenquam notare atque insignire criminibus, quàm vera ingerere atque objectare delicta. Quod enim sis dici, & quod esse te sentias, morsum habet minorem testimonio tacitæ recognitionis infractum. Illud verò acerbissimè vulnerat, quod inuritur innoxio, & quod decus nominis atque existimationis infamat. Describuntur Dij vestri in triclinijs cœlestibus, atque in chalcidicis aureis cœnitare, potare, & ad ultimum fidibus & vocum modulatione mulceri. Vos aures patientissimas commodatis: nec judicatis indignum voluptates attribui Dijs eas, quibus corpora terrena fulciuntur, & quas aures expetunt enervati pectoris dissolutione mollitæ. Inducuntur ex his alij amatores, adulteri castitatis, nec cum feminis tantùm, sed cum viris etiam propudiosos flagitiososque miscere concubitus. Vobis nulla est cura quid super rebus dicatur tantis, neque ullo saltem castigationis metu luxuriantium literarum coërce-

coërcetis audaciam. Per inſanias, per furores orbare alij ſe, & tanquam hoſtili de ſanguine, ita ſe proprio parricidio cruentare. Sacrilegia vos illa miramini elata ſublimiter, & quod pœnis omnibus conveniebat plecti, ut animoſius conſurgat audacia, incentivo extollitis laudis. Illi vulnera orbitatis ingemere, & cum ejulatibus indecoris fata incuſare crudelia: vos ſtupetis eloquentiæ viribus, & quod penitus oportebat ex humani generis coalitu tolli, percenſetis, ediſcitis, ac ne ulla intercidat oblivione curatis. Vulnerari, vexari, bella inter ſe gerere furialium memorantur ardore diſcriminum: vobis illa eſt deſcriptio voluptati, atque ut ſcriptorum tantam defendatis audaciam, allegorias res illas, & naturalis ſcientiæ mentimini eſſe doctrinas. Sed quid ego neglectas aliorum conqueror contumelias numinum? Ipſe ille Jupiter, cujus vos nomen effari non ſine metu decuit & totius corporis concuſſione, amaſio captus ab uxore deſcribitur confiteri culpas ſuas, & velut demens ac neſcius, quas amiculas conjugi, quas uxori antepoſuerit pellices, obduratus inverecundia publicare: vos talia qui extulere prodigia, poëtarum eſſe principes atque reges divinis ingenijs præditos, capita eſſe memoratis ſanctiſſima: tantumque ab officio religionum, quas inducitis, evolaſtis, ut gravioris ponderis ſint apud vos verba, quàm cœlitum violata ſublimitas. Ita ergo non decuit, ſi modò ullus Deorum eſſet apud vos metus, aut ſi eſſe illos uſpiam præſumptionis certiſſimæ confidentia crederetis, rogationibus, plebiſcitis, conſultorum ſenatus metu intercedere, prohibere, ſancire, ne quis vellet de Dijs paſſim, niſi quod eſſet plenum religionis, effari. Nec à vobis ſaltem iſtum meruerunt honorem, ut quibus expellitis à vobis, eiſdem ab his legibus propulſaretis injurias. Majeſtatis ſunt apud vos rei, qui de veſtris ſequius obmurmuraverint aliquid regibus. Magiſtratum in ordinem redigere,

gere, Senatorem aut convitio prosequi, suis esse decrestis periculosissimum pœnis. Carmen malum conscribere, quo fama alterius coinquinetur & vita, decemviralibus scitis evadere noluistis impune: ac ne vestras aures convitio aliquis petulantiore pulsaret, de atrocibus formulas constituistis injurijs. Soli Dij sunt apud vos superi inhonorati, contemptibiles, viles: in quos jus est à vobis datum, quæ quisque voluerit dicere: turpitudinum jacere, quas libido confinxerit atque excogitaverit, formas. Et incuriam nobis intendere tam infamium non erubescetis numinum, cùm sit rectius multo Deos esse non credere, quàm esse illos tales, talique existimatione sentire. Sed poëtis tantummodo licere voluistis indignas de Dijs fabulas, & flagitiosa ludibria comminisci? Quid pantomimi vestri, quid histriones, quid illa mimorum, atque exoleti generis multitudo? Nonne ad usum quæstus sui abutuntur Dijs vestris, & lenocinia voluptatum ex injurijs attrahit contumelijsque divinis? Sedent in spectaculis publicis sacerdotum omnium, magistratuumque collegia, Pontifices maximi, & maximi Curiones: sedent Quindecimviri laureati, & Diales cum apicibus Flamines: sedent Augures interpretes divinæ mentis & voluntatis: necnon & castæ virgines, perpetui nutrices & conservatrices ignis: sedet cunctus populus & senatus: consulatibus functi patres, Dijs proximi atque augustissimi reges: & quod nefarium esset auditu, gentis illa genitrix Martiæ, regnatoris & populi procreatrix amans saltatur Venus, & per affectus omnes meretriciæ vilitatis impudica exprimitur imitatione bacchari: saltatur & Magna sacris compta cum infulis Mater; & contra decus ætatis illa Pessinuntia Dindymene, in bubulci unius amplexu flagitiosa fingitur appetitione gestire: necnon & illa proles Jovis Sophoclis in Trachinijs Hercules pestiferi tegminis circumretitus indagine miserabiles edere inducitur ejula-

ejulatus, violentia doloris frangi, atque in ultimam tabem diffluentium viſcerum maceratione conſumi. Quin & ille in fabulis maximus ipſe regnator poli, ſine ulla nominis majeſtatiſque formidine, adulterorum agere introducitur partes, atque ut fallere caſtitatem alienarum poſſit familias matrum, ora immutare pellacia, & in ſpecies conjugum ſubditivi corporis ſimulatione ſuccedere. Nec ſatis hæc culpa eſt: etiam mimis, & ſcurrilibus ludicris ſanctiſſimorum perſonæ interponuntur Deorum. Et ut ſpectatoribus vacuis riſus poſſit atque hilaritas excitari, jocularibus feriuntur cavillationibus numina, conclamant, & aſſurgunt thearra, caveæ omnes concrepant fragoribus atque plauſu. Et quod nullis poſſit ſatisfactionibus expiari, exoletis, atque irriſoribus numinum dona inſtituuntur & munera, ab officijs ocium publicis, immunitas, & vacatio cum coronis. Et audetis poſt iſta mirari, unde oriantur hæc mala, quibus inundatur & premitur ſine ulla intermiſſione mortalitas; cùm omnes res eas, quibus ſunt involuta probra numinum, & maledictionis elogia, & quotidie referatis, & ediſcatis quotidie: & ſi quando animum deſidem ocioſis vultis alucinationibus occupari, dies vobis poſcatis dari, & ſine ullis intermiſſionibus exhiberi. Quod ſi haberet vos aliqua veſtris pro religionibus indignatio, has potius literas, hos exurere debuiſtis olim libros, demoliri, diſſolvere theatra hæc potius, in quibus infamiæ numinum propudioſis quotidie publicantur in fabulis. Nam noſtra quidem ſcripta cur ignibus meruerunt dari? cur immaniter conventicula dirui? in quibus ſummus oratur Deus, pax cunctis & venia poſtulatur magiſtratibus, exercitibus, regibus, familiaribus, inimicis, adhuc vitam de gentibus, & reſolutis corporum vinctione: in quibus aliud auditur nihil, niſi quod humanos faciat, niſi quod mites, verecundos, pudicos, caſtos, familiaris communicatores rei, & cum omnibus conſo-

consolidæ germanitatis necessitudine copulatos. Verum ita se res habet, ut quoniam plurimum gladijs, & potestate valetis ferri, anteire vos etiam veritatis scientia judicetis: & esse pro Dijs pios, quorum potentias primi opinionum obscœnitate fœdastis. Hoc in loco, si ferocitas vestra permittit, & rabies patitur, illud nobis ut respondeatis, oramus: utrúmne iras cadere in naturam existimetis Deorum, an ab affectibus his longè divinam esse beatitudinem disiugatam? Nam si concipiunt has faces, & motibus exasperantur irarum, sicut vestræ opinationes ferunt: nam sæpe illos dicitis & propter ludos minus sollicite factos, & propter præsules non probatos, & propter quædam spatiola defanata, & propter cæremonias non ritè perfectas, tremoribus infremuisse terrarum, & contagione pestilenti corrupisse auras temporum luctuosa cum populi vastitate, sequitur ut intelligi debeat iracundias non parvas ex opinionibus eos continere prædictis. Quod si datur, & illud necessario consequens, miserias has omnes, quibus olim genus accumulatur humanum, ab hujusmodi fluere fictionibus. Quod si ab his causis indignatio proficiscitur numinum, miseriarum tantarum vos estis auctores, qui animos cœlitum non cessatis offendere, & ultionis in rabiem concitare. Sin autem ab hujusmodi furijs Deorum est genus immune, neque quid sit irasci Dij omnino noverunt: & nobis ergo irasci sine ulla ratione dicuntur, qui ira quid sit, ignorant. [& ab ejus comptu & permixtione sunt absoluti. Neque enim fieri per rerum naturam potest, ut quod unum est, fiat duo: & in diversas res eat unitas, ingenita simplicitate divisa.]

LIB. IV. EXPLICIT.

V ARNO-

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSVS GENTES

LIBER QUINTUS.

ESTO: ab ludentibus poëtis cuncta illa sint prodita de immortalibus Dijs probra. Quid illa quæ historiæ continent graves, seriæ, curiosæ, quæque in arcanis mysterijs traditis poëtarum sunt excogitata lascivia? Quæ si vobis viderentur ineptiarum talium fabulæ, neque in usu retineretis quotidiano, neque per cursus annuos lætitias exerceretis ut festas, neque ut rerum simulacra gestarum sacrorum conservaretis in ritibus. Ex quibus tam multis unum interim ponam, moderaminis temperamentum secutus, in quo stolidus & imprudens ipse ille inducitur Jupiter, verborum ambiguitatibus lusus. In secundo Antiatis libro, ne quis fortè nos existimet concinnare per calumnias crimina, talis perscripta est fabula. Numam illum regem, cum procurandi fulminis scientiam non haberet, essetque illi cupido noscendi, Egeriæ monitu castos duodecim juvenes apud aquam celasse cum vinculis: ut cum Faunus, & Martius Picus ad id locorum venissent haustum, nam illis aquandi solenne iter huc fuit, invaderent, constringerent, colligarent. Sed quò res fieri expeditius posset, regem pocula non parvi numeri vino, mulsoque complesse, circaque accessus fontis insidiosam venturis opposuisse fallaciam. Illos more de solito bibendi appetitione correptos, ad hospitia nota venisse.

nisse. Sed cum liquoribus odoratis offendissent fragantia pocula, vetustioribus anteposuisse res novas, invasisse aviditer dulcedine potionis captos, hausisse plus nimio, obdormivisse factos graves: tum bis senos incubuisse sopitis, injecisse madidatis vincla, expergitosque illos statim perdocuisse regem, quibus ad terras modis Jupiter posset & sacrificijs elici: & accepta regem scientia rem in Aventino fecisse divinam, elexisse ad terras Jovem, ab eoque quæsisse ritum procurationis & morē: Jovem diu cunctatum expiabis dixe capite fulgurita: regē respondisse, cæpicio: Jovem rursus, humano: retulisse regem, sed capillo. Deum contrà, anima: piscis, subjecisse Pompilium. Tunc ambiguis Jovem propositionibus captum extulisse hanc vocem, decepisti me Numa; nam ego humanis capitibus procurari constitueram fulgurita, non capillo cæpicio: quoniam me tamen tua circumvenit astutia, quem voluisti habeto morem: & his rebus, quas pactus es, procurationem semper suscipies fulguritorum. Quid primum, quid ultimum, vel exequatur animus, vel conticiscat, nec facile dictu est, neque ullis consideratiotionibus expeditum. Ita enim sunt omnia & excogitata, & comparata derisui, ut sit vobis connitendum, falsa ut credantur hæc esse, etiam si sint vera, quàm obtinere velle pro veris, & velut quiddam mirabile non sine ipsius numinis insinuare contemptu. Quid enim dicitis, ô isti? Credimúsne illum Faunum, & Martium Picum, si ex numero sunt Deorum, & ex illa perpetua immortalique natura, sitis aliquando ariditate siccatos, atque ut æstum possent irrigare venarum, fluenta isse per fontium? Credimúsne captos mero, & dulcedine illectos mulsi, tamdiu se poculis ingurgitavisse fallacibus, ut usque ad ebrietatis periculum veniretur? Credimúsne vinctos somno, atque altissimi soporis oblivione demersos, vinciendi copiam sui animalibus præbuisse terrenis? Quibus deinde parti-

bus vinculorum illæ injectæ ſunt nexiones, ſolidatis habebant quicquam? aut ex duris oſſibus informatæ fuerant eorum manus, quæ conſtringi laqueis, & nodorum poſſent illigationibus coërceri? Non enim requiro, non exigo, an aliquid potuerint fari ebrietatis alienatione nutantes: an Jove invito, vel potius neſcio, protrahendi ad terras ejus ritum quiſquam potuerit publicare: illud ſolum audire deſidero, cur ſi Faunus & Picus ſunt divini generis & poteſtatis, non ipſi potius edidere quærenti id, quod ab ipſo Jove periculoſius Numa cupiebat audire? An numquid Jupiter ſolus hujus rei ſcientiam noverat, ab ipſo enim decidunt fulmina, ut imminentia procurare alicujus debeat ſcientiæ diſciplina? An cùm ipſe jaculetur hos ignes, aliorum ſit operis ſcire, quibus modis conveniat iras ejus, atque animos temperare? Etenim revera ſtultiſſimum credere eſt, ipſum remedia ſcire, quibus averti poſſint, quæ per fulminis jactum in humanis fieri conſtituerit rebus. Hoc eſt enim dicere: illo ritus genere meas iras placabitis: & ſi quando per fulgura ſignificavero aliquid imminere, facite hoc & illud, ut quod fieri ſtatui, inane fiat & vacuum, & ſacrorum vi vaneſcat. Sed concedamus, ut dicitur, ipſum adverſum ſe Jovem remedia ſciſſe atque artes, quibus iri obviam ſuis ſignificationibus conveniret: etiámne credemus Deum numinis tanti tractum eſſe ad terras, & in verrucula collis unius cum homunculo ſtantem, altercabilem conſerviſſe ſermonem? Et quænam illa quæſo divina res fuit, quæ ab impetu rerum tanto Jovem compulit avocari, & mortalium ſeſe denunciationibus ſiſtere? mola ſalſa, tus, ſanguis, verbenarum ſuffitio, & nominum terribilium fremores. & potentiora quam Jupiter fuerunt hæc omnia, ut eum compellerent invitum parere præceptis, aut voluntarium ſeſe circumventionibus tradere? Quid? quod ſequitur fidem ſumet, aut tam improvidum fuiſſe Saturnium,

nium, ut aut ea proponeret, quorum ambagibus ipſe caperetur, aut neſciret futurum, quibus luſura ſe modis aſtutia eſſet calliditaſque mortalis? Expiabis, inquit, capite fulgurita. Imperfecta adhuc vox eſt, neque plena, proloquii, circumſcriptave ſententia. Scire enim neceſſario convenit, utrúmne capite vervecino, an ſuillo, an quolibet alio, expiationem iſtam ſciſcat Dieſpiter perpetrari. Quod cum nondum ſpecialiter ſtatuiſſet, eſſetque adhuc pendens, & nondum ſententia terminata, qui potuit Numa ſcire hominis Jovem dicturum caput, ut anteverteret, anteiret, & in caput cæpicij ambiguitatis illius incerta traduceret? Niſi fortè dicetis regem fuiſſe divinum. Numquid ipſo poterat eſſe Jove divinior? Niſi homo præſumens, quid dicturus eſſet Jupiter, circumſcripſit: Deus ſcire non poterat, quibus modis pararet circumſcribere ſe homo. Ita non in promptu eſt, & apparet puerilium eſſe ingeniola fictionum: quibus cùm acquiritur cordis Numæ vivacitas, imprudentia maxima importatur Jovi. Quid enim tam imprudens, quàm confiteri te captum argutia cordis humani, & cum deceptum te doleas, in victoris concedere voluntatem, & medicinam quam obtuleras, ponere? Nam ſi fuit ratio, & quædam convenientia naturalis, cur humano capite procuratio debuerit ſuſcipi fulguriti, non video cur ab rege relatio ſit facta cæpicij: ſin autem poterat & cæpicio tranſigi, libidinosè hominis inhiatum eſt cruori. Atque ita in contrarium pars utraque traducitur, ut nec Numam monſtretur voluiſſe ſcire, quod voluit, & crudelis Jupiter fuiſſe doceatur, qui quod à Numa potuit & cœpicio ſuſcipi, voluiſſe dixerit humanis capitibus expiari. Apud Timotheum non ignobilem Theologorum virum, nec non apud alios æque doctos, ſuper Magna Deorum Matre, ſuperque ſacris ejus, origo hæc ſita eſt, ex reconditis antiquitatum libris, & ex intimis eruta, quemadmodum

ipſe ſcribit, inſinuatq́ue, myſterijs. In Phrygiæ finibus inauditæ per omnia vaſtitatis petra, inquit, eſt quædam, cui nomen eſt Agdus, regionis ejus ab indigenis ſic vocatæ: ex ea lapides ſumptos, ſicut Themis mandaverat præcinens, in orbem mortalibus vacuum Deucalion jactavit & Pyrrha: ex quibus cũ cæteris & hæc, Magna quæ dicitur, informata eſt Mater, atque animata divinitus. Hanc in vertice ipſo petræ datam quieti & ſomno, quam inceſtis Jupiter cupiditatibus appetivit. Sed cùm obluctatus diu id, quod ſibi promiſerat, obtinere nequiſſet, voluptatem in lapidem fudit victus. Hinc petra concepit, & mugitibus editis multis prius, menſe naſcitur decimo materno ab nomine cognominatus Acdeſtis. Huic robur invictum, & ferocitas animi fuerat intractabilis, inſana & furialis libido & ex utroque ſexu, vi rapta devaſtare, diſperdere, ire immanitas quò animi duxerat: non Deos curare, non homines, nec præter ſe quidquam potentius credere: terras, cœlum, & ſidera contemnere. Cujus cùm audacia quibúſnam modis poſſet vel debilitari, vel comprimi, ſæpenumero eſſet Deorum in deliberatione quæſitum; hæſitantibus cæteris, hujus muneris curam Liber in ſe ſuſcipit: familiarem illi fontem, quo ardorem fuerat ſuetus & ſitiendi lenire flagrantiam, ludo & venationibus excitatam, validiſſima ſuccendit vi meri: neceſſitatis in tempore hauſtum accurrit Acdeſtis, immoderatius potionem hiantibus venis rapit: fit ut inſolita re victus ſoporem in altiſſimum deprimatur. Adeſt ad inſidias Liber, ex ſetis ſcientiſſimè complicatis unum plantæ injicit laqueum, parte altera proles cum ipſis genitalibus occupat: exhalata ille vi meri corripit ſe impetu, & adducente nexus planta, ſuis ipſe ſe viribus, eo quo fuerat, privat ſexu: cum diſcidio partium ſanguis fluit immenſus: rapiuntur, & combibuntur hæc terra: malum repente cum pomis ex his punicum naſcitur, cujus Nana ſpeciem contemplata

templata regis Sangarij vel fluminis filia carpit mirans, atque in sinu reponit: fit ex eo prægnans: tanquam vitiatam claudit pater, & curat ut inedia moriatur; pomis, atque alijs bacculis Deûm sustentatur à Matre, enititur parvulum: sed exponi Sangarius præcipit: repertum nescio quis sumit Phorbas, lacte alit hirquino: & quoniam Lydia scitulos sic vocat, vel quia hircos Phryges suis Attagos elocutionibus nuncupant, inde Attis nomen ut sortiretur, effluxit. Hunc unicè Mater Deûm, ore fuerat quod excellentissimo, diligebat, & Acdestis blandus adulto comes, & quâ solum poterat minus rectis assentationibus vinctus, saltuosa ducens per nemora, & ferarum multis muneribus donans: quæ puer Attis primo sui esse dicebat laboris, atque operis glorians, per vinum deinde confitetur, & ab Acdesti se diligi, & ab eo donis sylvestribus honorari: unde vino, quod silentium prodidit, in ejus nefas est sanctum sese inferre pollutis. Tunc Pessinuntius rex Midas alienare cupiens tam infami puerum conjunctione, matrimonio ei suam filiam destinat: ac ne scævus aliquis nuptialia interrumperet gaudia, fecit oppidum claudi. Verùm Deûm Mater adulescentuli fatum sciens, interque homines illum tamdiu futurum salvum, quamdiu esset solutus à matrimonij fœdere, ne quid accideret mœsti, civitatem ingreditur clausam, muris ejus capite sublevatis: quod esse turritum ratione ab hac cœpit. Acdestis scatens ira convulsi à se pueri, & uxoris ad studium derivati, convivantibus cunctis furorem & insaniam suggerit: conclamant exterriti ad horam Phryges: mammas sibi demetit Galli filia pellicis, rapit Attis fistulam, quam instigator ipse gestitabat insaniæ, furiarum & ipse jam plenus, perbacchatus, jactatus, proiicit se tandem, & sub pini arbore genitalia sibi desecat, dicens: Tibi Acdesti hæc habe, propter quæ motus tantos furialium discriminum concitasti. Evolat cum profluvio sanguinis vita: sed

ſed abſciſſa quæ fuerant, Magna legit Mater Deûm, & injicit his terram, veſte prius tectis, atque involutis defuncti. Fluore de ſanguinis viola flos naſcitur, & redimitur ex hac arbos: inde natum & ortum eſt, nunc etiam ſacras velarier & coronarier pinos. Virgo ſponſa quæ fuerat, quam Valerius pontifex Jam nomine fuiſſe conſcribit, exanimati pectus lanis mollioribus velat, dat lachrymas cum Acdeſti, interficitque ſe ipſam: purpurantes in violas cruor vertitur interemptæ. Mater ſuffudit & has Deûm, unde amygdalus naſcitur, amaritudinem ſignificans funeris. Tunc arborem pinum, ſub qua Attis nomine ſpoliaverat ſe viri, in antrum ſuum defert, & ſociatis planctibus cum Acdeſti tundit & ſauciat pectus pauſatæ circum arboris robur. Jupiter rogatus ab Acdeſti, ut Attis reviviſceret, non ſinit: quod tamen fieri per fatum poſſet, ſine ulla difficultate condonat, ne corpus ejus putreſcat, creſcant ut comæ ſemper, digitorum ut minimiſſimus vivat, perpetuo ſolus agitetur & motu. Quibus contentum beneficijs Acdeſtim conſecraſſe corpus in Peſſinunte: cæremonijs annuis, & ſacerdotum inteſtibus honoraſſe. Si contemptor aliquis numinum, & ſacrilegi pectoris immanitate furioſus, intendiſſet animum maledicere Dijs veſtris; auderet in eos quicquam gravius dicere, quàm iſta prodit hiſtoria, quam velut quiddam mirabile commentarij contuliſtis in formulam, ac ne illam vis temporis, & vetuſtatis obſolefaceret longitudo, perpetuitatis honore mactaſtis? Quid eſt enim de Dijs in ea poſitum, quídve conſcriptum, quod non, ſi in hominem dixeris pudibundis moribus & diſciplinis horridioribus educatum, & contumeliæ reus ſis, & injuriæ, & offenſionis odium ſimultatibus ſubeas inexpiabilibus comparatum? Ex lapidibus, inquitis, quos Deucalion jactavit & Pyrrha, Deûm procreata eſt Mater. Quid ô Theologi dicitis? quid ſupernarum antiſtites poteſtatum? Ergóne Deûm

DeûmMater ante diluvij casum nulla fuit in parte naturę? & nisi omne mortalium genus interemisset vis imbrium, procreationis illius causa atque origo cessaret? Humanum est ergo munus, quod esse se sentit: & beneficijs debet Pyrrhæ, quod orari se conspicit in alicujus substantiæ qualitate: quod quidem si verum est, & illud erit necessariò non falsum, hominem illam fuisse non divam. Nam si certum est homines ex illo lapidum jactu nativitatis suæ originem ducere, & hanc necesse est credi unam fuisse de nobis, consimilium causarum rationibus procreatam. Neque enim fieri rerum per repugnantiam quit, ut ex uno lapidum genere, & ex eadem ratione jaciendi, immortalium quidam sortis, conditionis alij substituerentur humanæ. Varro ille Romanus multiformibus eminens disciplinis, & in vetustatis indagatione rimator, in librorum quatuor primo, quos degente conscriptos Romani populi dereliquit, curiosis computationibus edocet, ab diluvij tempore, cujus supra fecimus mentionem, ad usque Hircij consulatum & Pansæ, annorum esse millia nondũ duo: cui dicto si constat fides, Mater quoq; dicenda est magna intra hujus numeri fines ævitatem suam habere conclusam. Atque ita perducitur res eò, ut quæ omnium numinum genitrix esse narratur, non sit mater, sed filia: quinimo infans & parvula, siquidem Deos concedimus neque initia, neque fines sæculorum perpetua in continuatione sortitos. Sed quid terrenis obsolvisse vos sordibus Deûm loquimur Matrem, cùm ab Jovis ipsius maledictis nullam pausam facere vel exigui temporis intercapedine quiveritis? Cùm in summo Agdi vertice Deûm dormiret tum genitrix, obrepere conquiescentis pudori filius, inquitis, insidiator enisus est. Post innumeras virgines, & spoliatas castitate matronas, etiamne in matrem cupiditatis infandæ spem Jupiter cepit, nec ab illius appetitionis ardore horror eum quivit avertere,

quem non hominibus solis, sed animalibus quoque nonnullis natura ipsa subjecit, & ingeneratus ille communiter sensus? An respectus pietatis & honesti Capitoliorum defuit præsidi, nec, quid sceleris cuperet, conturbatis per insaniam mentibus, aut retractare poterat, aut pervidere? Sed ut res est, ponderis & majestatis oblitus, ad furta illa flagitiosa correpens ibat, pavens ac trepidus, anhelitu oris presso, suspensis per formidinem gressibus, & inter media constitutus sollicitudinis speique confinia palpabat res intimas, altitudinem dormientis & matris patientiam tentans. O rerum imaginatio indecora! ô habitus fœdus Jovis ad obscœni certaminis expeditionem parati! Ergóne ille rex mundi, cum incautus & properus obreptionis esset rejectus à furto, in impetum se vertit: & quum rapere voluptatem insidiosa fraude non quivit, vi matrem aggressus est, & apertissimè cœpit venerabilem subruere castitatem? Colluctatus ergo diutissimè cum invita est, victus, fractus, superatusque defecit: & quem pietas dijugare ab infando matris non valuit appetitu, effusa libido dijunxit? Nisi fortè dicetis, conventionis hujusmodi cœtum genus vitat atque execratur humanum: apud Deos incesta sunt nulla. Et cur mater acerrimè repugnabat inferenti vim filio? cur ab illius amplexibus tanquam illicitos vitans refugiebat attactus? Nam si nihil esset in re mali, tam gerere illa morem sine ulla retractione debuerat, quàm volebat hic cupidè appetitionis suæ irritamenta complere. Et sanè hoc loco frugalitatis magnæ viri, & circa res etiam flagitiosi operis parciores, ne sancta illa seminia frustra videantur effusa, silex, inquit, ebibit Iovialis incontinentiæ fœditatem. Quid deinde quæso consecutum est, dicite? In sinu medio lapidis, atque in illa cotis duritie informatus atque animatus est infans, Iovis magni futura progenies. Non est facile contradicere tam prodigiosis conceptionibus,

tamque

tamque miris. Cùm enim genus humanum ex lapidibus apud vos ortum, procreatumque dicatur, necesse est credere, & receptacula lapides habuisse genitalia, & jaculatam combibisse sementem, & completis temporibus sustulisse alvos graves, & ad postremum peperisse feminei moris difficultate connixos. Illud nostram subigit curiositatem requirere, cùm post decem menses redditum esse dicatis partum: illo tempore quo in utero lapidis fuit clausus, quibus alimoniis irrigatus est, quibus succis? vel ex rigore quæ saxeo nutricia potuit ducere, ut est fetibus solenne de matribus? Nondum, inquit, contigerat lucem, & tonitrus patrios jam mugiens imitus intusq; referebat. Et postquam illi datum est cœlum diemque conspicere, obvia quæque vastabat incursans, atque ipsos sibi spondebat Deos cœli posse ab regione detrudere. O cauta & provida Deûm Mater! quæ ne nati invidiam tam insolentis subiret, aut mugiens fetus somnis suis officeret, aut interpellaret quietem, subtraxit se ipsam, & seminis illud nocentissimum virus transmisit ab se longè, & saxorum asperitatibus propinavit. Æstuatum est in concilijs Deorum, quibusnam modis posset intractabilis illa feritatis edominari: & cum via nulla superesset, ad opem concursum est unicam, ut mero madidaretur multo, & virilibus spoliaretur abscissis. Quasi verò affecti corporalibus his damnis, fiant languidioris audaciæ, & non quotidie videamus eos, qui sibi demessuerint has partes, majoris petulantiæ fieri, atque omnibus postpositis pudoris & verecundiæ frenis, in obscœnam prorumpere vilitatem, flagitiorum confessione vulgata. Vellem tamen videre, si esset mihi illis nasci temporibus datum, patrem illum Liberum, debellatorem ferocitatis Acdestiæ, post Deorum augustissimas curias cœli ab culminibus lapsum, peniculantem, decurtantem cantherios, innectentem laqueos mobiles, aquarum innoxias puritates multa sau-

ciantem vi meri: & poſtquam ebrietas potu emerſit, inſerviſſe cautè manus, contrectaviſſe virilia dormientis, atque ut omnia cingerent circumpoſiti laqueorum morſus, artificij curam ſic tum rebus adhibuiſſe perituris. Hoccine de Dijs quiſquam vel exigua dixerit eorum opinione polluctus? aut ſi talibus occupati ſunt negociis, cogitationibus, curis, quiſquam eos ſapiens aut Deos eſſe crediderit, aut immortalium ſaltem in numero computaverit? Acdeſtis iſte, oro, cujus obſcœnitas amputata ſecuritatem fuerat illatura cœleſtibus, ex terrenis animantibus unus fuit, an Deorum aliquis, & immortalitatis præditus honore? Si enim noſtræ ſortis, & conditionis habebatur humanæ, cur terrorem tantum numinibus inferebat? Deus autem ſi fuerat, qui potuit decipi, aut divino aliquid ex corpore deſecari? Sed quæſtionem movemus parte in hac nullam: fuerit licet divino è genere, vel ex nobis aliquis, ſi hoc rectius exiſtimabitis dici: etiámne fluore de ſanguinis, & ex genitalibus amputatis arbor mali enata eſt punici? an tum, quum vis illa telluris cooperta eſt gremio, ſolum radice complexa eſt, in ſtipitis exilivit robur, oneratos fudit balauſtijs ramos, & in puncti ſpatio poma extulit mitia perfectionis propriæ maturitate completa? & quia de rubro exorta ſunt ſanguine, idcirco illis color eſt purpurei luminis offectione ſubluteus: addite huc etiam idcirco eſſe uvida, idcirco vinoſa, quod ex ſanguine ſaporatiore genus ducant, & fabulã convenienter impleſtis. O Abdera Abdera, dares quantas vias mortalibus irridendi, talis ſi apud te eſſet fabula ita conflata? Dicunt eam cuncti patres, & ſuperciliosæ perlegunt civitates, & eſſe tu fatua, & ſtoliditatis rigidiſſimæ judicaris? Per ſinum, inquit, Nana filium concepit ex pomo: ſequitur ſe ratio: ubi enim cautes & ſaxa pariunt dura, poma ibi neceſſe ſuriant. Glandibus atque ficis alebat Berecyntia religatam. convenienter & rectè: pomis enim

debuerat

debuerat vivere, quæ mater fuerat facta de pomo. Postquàm fœtus emissus est, longè jussus est ab Sangario projici: quem conceptum divinitus credidit esse jamdudum, & si gnatus esset, subolem sui pignoris nuncupari. Lacte infans educatus hirquino est. O fabulam sexui inimicam semper atque infestissimam masculino! in qua secus virile non solum homines ponunt, sed pecudes etiam fiunt ex maribus. Pulchritudine inclyta, & prædicabili fuit insignitus decore: admirabilis res satis, quod non illum fœtor vitabilem reddidit fugiendumque caprinus. Mater eum dilexit Magna: si nepotem ut avia, res simplex: sin theatra ut percrepant, infamis & flagitiosa dilectio est. Diligebat & Acdestis, venatorijs eum muneribus locupletans: ab semiviro quidem nullum esse poterat periculum castitatis, sed quid Midas horruerit, non est facile suspicantibus existimare. Ipsis mater est ingressa cum mœnibus: admiramur quidem in hac parte vires, & fortitudinem numinis: sed culpamus negligentiam rursus, quòd cùm legis meminisset & fati, patefecerit hostibus minus provida civitatem. Nuptialia celebrantibus vota, furias Acdestis insaniamque subjeciti: si Midas rex offenderat, qui uxore adulescentulum vinciebat, quid admiserat Gallus, quid pellicis filia, ut ille se viro, hæc mammarum honestate privaret? Tibi habe hæc, inquit, propter quæ iras tantas animorum subversionibus concitasti. Nesciremus adhuc omnes, quid in adulti corpore furor desiderasset Acdestius, nisi puer abscissas has partes objecisset offenso. Quid dicitis, ô gentes? quid hujusmodi deditæ opinionibus nationes? nónne cùm ista promuntur, arripit vos pudor, & tantarum verecundia fœditatum? Nos avemus à vobis quid de Dijs dignum vel audire, vel discere: at verò vos nobis mammarum expromitis exectiones, amputationes virilium veretrorum, iras, sanguinem, furias, interitus virginum voluntarios, & ex san-

guine mortuorum flores atque arbores procreatas. Dicite, ô iterum, ergóne Deum Mater genitalia illa desecta cum fluoribus, ipsa per se mœrens officiosa sedulitate collegit, ipsa sanctis manibus, ipsa divinis contrectavit ac sustulit flagitiosi operis instrumenta fœdique, abscondenda etiam mandavit terræ, ac ne nuda in gremio diffluerent sic soli, priusquam veste velaret ac tegeret, lavit utique balsamis atque unxit? Unde enim violæ nasci potuissent odoræ, nisi putorem membri unguentorum illa suffectio temperaret? Cum historias, quæso, perlegitis tales, nónne vobis videmini aut textriculas puellas audire tædiosi operis circumscribentes moras: aut infantibus credulis avocamenta quæritantes anus longævas, & varias fictiones sub imagine veritatis expromere? Cum Jove locutus est Acdestis, ut amato restitueret vitam: annuere Jupiter recusavit, quia fatis potentioribus prohibebatur: ac ne esset omnino durissimus, unam largitus est gratiam, ne putrore corpus dissolveretur ullo, succrescerent comæ semper, minimissimus digitorum solus ut in corpore viveret, solus motus perpetuos exhiberet. Hoccine quisquam admiserit, aut credulitatis assensione firmarit, pilum in mortuo crescere, partem non interisse, & sejunctum ab lege putredinis mortale corpus adhuc usque durare? Urgere vos jamdudum ad istius rei comparationem possemus, nisi stultitiæ pars esset, & talia discere, & hujusmodi rerum indicia postulare. Sed historia hæc falsa est, neque ullam continet veritatis in se partem. Nostra quidem nihil interest, quorum causa contenditis, exterminatos esse ab terris Deos, utrúmne sit constans, & fidei firmitate connixa, an contra mendaciter, & falsitatis alicujus fictione composita. Nobis enim satis est, quibus hodie manifestare propositum est, numina ista, quæ promitis, si sunt uspiam gentium, atque irarum fervoribus incalescunt, non magis à nobis, quam à vobis accipere

cipere

cipere offensionum furialium causas: & esse illam in rebus, & à vobis in commentarijs relatam, & à volentibus quotidie perlegi, & futuri temporis pro instructione, per ordinem succedentium tradi. Quæ si utique vera est, nullam videmus subesse rationem, cur nobis irasci perhibeantur Dij cœlites, cùm turpitudines illorum tantas neque nos prodiderimus, neque in literas contulerimus ullas, neque in publicam testificationem sacrorum celebritatibus miserimus. Sin autem, ut remini, falsa est, & mendacijs interpolata fallacibus, ambigere hominum nullus potest, quin causa vos sitis offensæ, qui vel talia quosdam conscribere siveritis, aut conscripta durare sæculorum in memoria sitis passi. Et tamen qui potestis falsitatis arguere conscriptionem istam, cùm ipsa sacra sint testimonio, quæ per cursus annuos factitatis, & credi à vobis esse vera, & exploratæ fidei judicari? Quid enim sibi vult illa pinus, quam semper statis diebus in Deûm Matris intromittis sanctuario? Nónne illius similitudo est arboris, sub qua sibi furens manus & infelix adulescentulus intulit, & genitrix Divum in solatium sui vulneris consecravit? Quid lanarum vellera, quibus arboris colligatis & circumvolvitis stipitem? Nónne illarum repetitio lanarum est, quibus jam deficientem & contexit, & teporis aliquid rata est se posse membris conciliare frigentibus? Quid compti violaceis coronis, & redimiti arboris ramuli? Nonne illud indicant, uti Mater primigenijs floribus adornaverit pinum miserabilis indicem testimoniumque fortunæ? Quid pectoribus applodentes palmas passis cum crinibus Galli? Nonne illos referunt in memoriam luctus, quibus mater turrita cum Acdesti lacrymabili puerum prosecuta est ejulatu? Quid temperatus ab alimonio panis, cui rei dedistis nomen Castus? Nonne illius temporis imitatio est, quo se numen ab Cereris fruge violentia mœroris abstinuit? Aut si ea quæ dicimus, non sunt ita,

vos

vos ediſſertate, vos dicite, evirati iſti molleſque quos intereſſe vobiſcum in iſtius numinis videmus ſacris, quidnam iſtic habeant negocij, ſollicitudinis, curæ? & cur more lugentium cædant cum pectoribus lacertos, & fortunam imitentur in lamentabili conſtitutorum ſorte? Quid coronæ? quid violæ? quid volucra, mollium & velamenta lanarum? Cur ad ultimum pinus ipſa paulo ante in dumis inertiſſimum nutans lignum, mox ut aliquod præſens atque auguſtiſſimum numen Deûm Matris conſtituatur in ſedibus? Aut enim hæc cauſa eſt, quam in veſtris ſcriptis & commentarijs invenimus: & manifeſtum eſt vos non divinas conficere cærimonias, ſed imaginem triſtium redintegrare geſtorum: aut ſi alia ratio eſt, quam myſterij nobis abnegavit obſcuritas, & ipſa quoque neceſſe eſt turpitudinis alicujus participetur infamia. Quis eſt enim, qui credat honeſtatis aliquid in ea re eſſe, quam initiant viles Galli, effœminati conficiunt exoleti? Poſtulat quidem magnitudo materiæ, atque ipſius defenſionis officium, ut ſimiliter cæteras turpitudinum ſpecies perſequamur: vel quas produnt antiquitatis hiſtoriæ, vel myſteria illa continent ſancta, quibus initijs nomen eſt, & quæ non omnibus vulgo, ſed paucorum taciturnitatibus traditis: ſed ſacrorum innumeri ritus, atque affixa deformitas ſingulis, corporaliter prohibet univerſa nos exequi: quinimo, ut verius exprimamus, à quibuſdam nos ipſi conſilio, & ratione deflectimus: ne dum explicare contendimus cuncta, expoſitionis ipſius contaminationibus polluamur. Faunam igitur Fatuam, Bona quæ dicitur Dea, tranſeamus: quam myrteis cæſam virgis, quòd marito neſciente feriam meri ebiberit plenam, Sextus Clodius indicat Sexto de Dijs Græco: ſignumque monſtrari, quòd cùm ei divinam rem mulieris faciunt, vini amphora conſtituatur obtecta: nec myrteas fas ſit inferre verbenas, ſicut ſuis ſcribit in Cauſalibus Butas. Sed & Deos

Conſe-

Conſerenteis pari more ac diſſimulatione taceamus, quos cum cæteris ſcribit Flaccus in humani penis ſimilitudinem verſos obruiſſe ſe cineri, qui ſub ollula fuerat factus extorum: quem cùm Tanaquil dimoveret Etruriæ diſciplinarũ perita, ſurrexiſſe ſe Deos, & nervis obduruiſſe divinis. Corniculæ inde imperaviſſe captivæ, ut intelligeret & agnoſceret, quid ſibi res vellent: Ocriſiam prudentiſſimam feminam divos inſeruiſſe genitali: explicuiſſe motus certos. Tunc ſancta, & ferventia numina vim vomuiſſe Lucillij, ac regem Servium natum eſſe Romanum. Bacchanalia etiam prætermittamus immania, quibus nomen Omophagijs Græcum eſt: in quibus furore mentito, & ſequeſtrata pectoris ſanitate, circumplicatis vos anguibus, atque ut vos plenos Dei numine ac majeſtate doceatis, caprorum reclamantium viſcera cruentatis oribus diſſipatis. Necnon & Cypriæ Veneris abſtruſa illa initia prætereamus: quorum conditor indicatur Cinyras rex fuiſſe: in quibus ſumentes ea, certas ſtipes inferunt ut meretrici, & referunt phallos propitij numinis ſigna. Oblivioni etiam Corybantia ſacra donentur, in quibus ſanctum illud myſterium traditur, frater trucidatus à fratribus, interempti ex ſanguine apium natum, prohibitum menſis olus illud apponi, ne à manibus mortui inexpiabilis contraheretur offenſio. Sed & illa deſiſtimus bacchanalia altera prædicare, in quibus arcana & tacenda res proditur inſinuaturque ſacratis: ut occupatus puerilibus ludicris, diſtractus ab Titanibus Liber ſit: ut ab ijſdem membratim ſectus, atque in ollulas conjectus ut coqueretur: quemadmodum Jupiter ſuavitate nidoris illectus, invocatus advolarit ad prandium, compertaque re gravi graſſatores obruerit fulmine, atque in imas tartari præcipitaverit ſedes. Cujus rei teſtimonium, argumentumque fortunæ, ſuis prodidit in carminibus vates Thracius: talos, ſpeculum, turbines, volubiles rotulas, & tere-

tes pilas, & virginibus aurea ſumpta ab Heſperidibus mala. Ea erat nobis conſiliũ præterire: prætervehi illa etiam myſteria, quibus Phrygia initiatur, atque omnis gens illa, niſi nomen interpoſitum his Jovis prohiberet nos ſtrictim injurias ejus ignominaſque tranſire: non quo nobis dulce ſit, tam fœdis inequitare myſterijs: ſed ut ipſis vobis promptum etiam atque etiam fiat, quid in eos congeratis injuriæ, quorum profitemini vos eſſe cuſtodes, vindices, veneratores. Quondã Dieſpiter, inquiunt, cùm in Cererem ſuam matrẽ libidinibus improbis atq; inconceſſis cupiditatibus æſtuaret, nam genitrix hæc Jovis regionis ejus ab accolis traditur, neque tamen auderet id, quod procaci appetitione conceperat, apertiſſima vi petere, ingenioſas comminiſcitur captiones, quibus nihil tale metuentem caſtitate imminueret genitricem: fit ex Deo taurus, & ſub pecoris ſpecie ſubſeſſoris animum atque audaciam celans, in ſecuram & neſciam repentina immittitur vi furens, agit inceſtius res ſuas, & prodita per libidinem fraude, intellectus & cognitus evolat: ardeſcit furijs, atque indignationibus mater, ſpumat, anhelat, exæſtuat, nec fremitum continere tempeſtatemque irarum valens, ex continua paſſione Brimo deinceps ut appelletur, aſſumpſit: neque alia cordi eſt res ei, quàm ut audaciam filij pœnis quibus potis eſt, perſequatur. Jupiter ſatagit fractus metu: nec quibus remedijs leniat violatæ animos, reperit. Fundit preces, & ſupplicat: obſtructæ ſunt dolentis aures. Allegatur Deorum univerſus ordo: nullius auctoritas tanta eſt ut audiatur. Ad poſtremum filius vias ſatisfactionis inquirens, comminiſcitur remedium tale. Arietem nobilem bene grandibus cum teſticulis deligit, execat hos ipſe, & lanato exuit ex folliculi tegmine. Accedit mœrens & ſummiſſus ad matrem, & tanquam ipſe ſententia condemnaſſet ſe ſua, in gremium projicit & jacit hos ejus. Virilitate pignoris viſa ſumit animum mitio-

mitiorem, & concepti fetus revocatur ad curam, parit mensem post decimum luculenti filiam corporis, quam ætas mortalium consequens modò Liberam, modò Proserpinam nuncupavit. Quam cùm verveceus Jupiter bene validam, floridam, & succi esse conspiceret plenioris, oblitus paulo ante quid malorum & sceleris esset aggressus, & temeritatis quantum, redit ad priores actus: & quia nefarium videbatur satis, patrem cum filia comminus uxoria conjugatione misceri, in draconis terribilem formam migrat: ingentibus spiris pavefactam colligat virginem, & sub obtentu fero, mollissimis ludit atque adulatur amplexibus. Fit ut & ipsa de semine fortissimi compleatur Jovis, sed non eadem conditione, qua mater: nam illa filiam reddidit liniamentis descriptam suis: at ex partu virginis tauri species fusa, Jovialis monumenta pellaciæ. Auctorem aliquis desiderabit rei? tum illum citabimus Tarentinum notumque senarium, quem antiquitas canit dicens: *Taurus draconem genuit, & taurum draco.* Ipsa novissimè sacra, & ritus initiationis ipsius, quibus Sabadijs nomen est, testimonio esse poterunt veritati: in quibus aureus coluber in sinum dimittitur consecratis, & eximitur rursus ab inferioribus partibus, atque imis. Non esse arbitror necessarium sermone quoque hic multo membra ire per singula, quantæque insint in partibus pravis turpitudinum scatebræ flagitiorumque monstrare. Quis est enim mortalium vel exiguæ humanitatis sensum ferens, qui non ipse pervideat qualia sint hæc omnia, quàm scelerata, quàm fœda, quantasque ignominias Dij ferant ex ipsis mysteriorum sacris, & ex sacrorum originibus indecoris? Iupiter, inquit, exarsit in Cererem. Quid tantum quæso de vobis Iupiter iste, quicunque est, meruit, quòd genus est nullum probri infame, adulterium nullum, quod in ejus non caput, velut in aliquam congeratis vilem luteamque personam? Matrimonij prodidit

didit jus Leda: Iupiter esse dicitur auctor culpæ. Virginitatem Danaë custodire nequivit: furtum esse narratur Iovis. Ad mulieris nomen properavit Europa: expugnator pudicitiæ idem esse jactatur. Alcmena, Electra, Latona, Laodamia, mille aliæ virgines, ac mille matres, cumque illis Catamitus puer pudoris spoliatus est honestate: eadem ubique est Iupiter fabula, neque ullum turpitudinis genus est, in quo ejus non nomen consociatis libidinibus inseratis: ut videatur miserabilis prorsus nullam non esse causam ob aliam natus, nisi ut esset criminum sedes, maledictorum materia, locus quidam expositus, in quem spurcitiæ se omnes sentinarum colluvionibus derivarent. Quem tamen si diceretis cum extraneis habuisse commercium feminis, impia res quidem, sed tolerabilis esset maledictionis injuria. Etiámne in matrem, etiámne in filiam efferati pectoris appetitionibus adhinnivit? neque illum sanctitas, aut reverentia genitricis, horror etiam pignoris ex se sati, ab imagine potuit tam foedæ cogitationis abducere? Vellem itaque videre patrem illum Deorum Iovem, æternam rerum atque hominum potestatem, bubulis esse cohonestatum cornibus, hirsutas agitantem aures, contractis in ungulas gressibus ruminantem pallentes herbas, & ex parte postica caudam, suffragines, talos molli fimo perlitum, atque intestina proluvie delibutum. Vellem inquam videre, dicendum est enim sæpius, torquentem illum sidera, & qui pallidas nationes fragore perterret & prosternit, consectantem vervecum greges, inspicientem testiculos arietinos, arripientem hos manu censoria illa atque divina, qua vibrare coruscos ignes, & sævire fulminibus suetus est: tum deinde secreta rimantem illa, summotisque arbitris circumjectas prolibus diripientem membranulas, ferventique adhuc matri velut quasdam infulas eliciendæ miserationis offerentem: deductum, pallidum, saucium, simulantem doloris

loris cruces, & ad fidem facto faciendam, arietino ſanguine coinquinatum, & mendacia vulneris laneis faſcijs, linteoliſque contectum. Hoccine audiri & perlegi ſub mundi hoc axe? & eos qui hæc tractant, exiſtimari ſe velle pios, ſanctos, religionumque cuſtodes? Eſtne aliquod ſacrilegium hoc maius? aut ulla gens inveniri tam irreligioſis poteſt opinionibus prædita, quàm quæ talia credit, aut accipit, aut ſacrorum intimis in myſterijs prodit? Jupiter ille, quicunque eſt, ſi ſentiret ſe eſſe, aut ſi ullo ſenſu afficeretur injuriæ, nonne digna res eſſet, propter quam iratus & percitus terram noſtris ſubduceret greſſibus, ſolis lumina extingueret atque lunæ, quinimmo res omnes in antiquæ ſpeciem confunderet unitatis? Sed non ſunt, inquit, Reipublicæ noſtræ hæc ſacra. Quiſnam iſtud dicit, aut quis reponit? Romanus, Gallus, Hiſpanus, Afer, Germanus, aut Siculus? Et quid adjuvat cauſam, ſi veſtra hæc non ſunt, cùm qui ea conficiunt, ſint veſtrarum partium? aut quid refert utrúmne ea probetis, nécne: cùm quæ veſtra ſint propria, aut ſimili fœditate, aut turpitudinis genere reperiantur eſſe majore? Vultis enim conſideremus myſteria & illa divina, quæ Theſmophoria nominantur à Græcis: quibus gente ab Attica ſancta illa pervigilia conſecrata ſunt & pannychiſmi graves? Vultis, inquam videamus quas origines habeant, quáſve cauſas, ut Athenas etiam probemus ipſas, humanitatis artibus, ſtudijſque pollentes, tam in Deos dicere contumelioſa, quàm dictitent alij: nec minora ab his probra, quàm cæteris obiiciantnr à vobis, religionis ſub ſpecie publicari? Quodam, inquiunt, tempore cùm in Siciliæ pratulis purpureos legeret nondum mulier flores, & adhuc virgo Proſerpina: cumque illam per floream meſſem huc atque illuc paſſim lectionis cupiditas avocaret, per profundæ altitudinis ſpecum rex proſiliens Manium, raptam virginem ſecum vehit, & terrarum abſconditur ſucceſſi-

bus rurſus. Quod cum factum neſciret Ceres, nec filia eſſet ubinam gentium ſuſpicaretur, intendit animum perditam toto in orbe conquirere: ſumit faces geminas flammis comprehenſas Ætnæis, quibus ſibi prælucens, pergit ire quæſitum terrarum in regionibus cunctis. In iſtius, conquiſitionis errore Eleuſinios etiam pervehitur fines, pagi iſtud eſt nomen regione in Attica conſtituti: qui illud temporis has partes incolebant, terrigenæ, quibus nomina hæc fuerant: Baubo, Triptolemus, Eubuleus, Dyſaules, Eumolpus: boum jugator Triptolemus, capellarũ Dyſaules cuſtos, Eubuleus porcorũ, gregis lanitij Eumolpus, à quo & gens & fluit Eumolpidarum, & ducitur clarum illud apud Cecropios nomen, & qui poſtea floruerunt Caduceatores, Hierophantæ, atque Præcones. Igitur Baubo illa, quam incolam diximus Eleuſini fuiſſe pagi, malis multiformibus fatigatam accipit hoſpitio Cererem, adulatur obſequijs mitibus, reficiendi corporis rogat curam ut habeat, ſitienti adoris oggerit potionem cinnum, cyceonem quam nuncupat Græcia: averſatur, & reſpuit humanitatis officia mœrens Dea, nec eam fortuna perpetitur valetudinis meminiſſe communis. Rogat illa atque hortatur contra, ſicut mos eſt in hujuſmodi caſibus, ne faſtidium ſuæ humanitatis aſſumat: obſtinatiſſimè durat Ceres, & rigoris indomiti pertinaciam retinet. Quod cum ſæpius fieret, neque ullis quiret obſequiis ineluctabile propoſitum fatigari, vertit Baubo artes, & quam ſeriò non quibat allicere, ludibriorum ſtatuit exhilarare miraculis: partem illam corporis, per quam ſecus femineum & ſubolem prodere, & nomen ſolet acquirere generi, tum longiore ab incuria liberat: facit ſumere habitum puriorem, & in ſpeciem levigari nondum duri atque ſtriculi puſionis: redit ad Deam triſtem, & inter illa communia, quibus moris eſt frangere ac temperare mœrores, retegit ſe ipſam, atq̃e omnia illa pudoris loca revelatis mon-

ſtrat

ſtrat inguinibus: atque pubi affigit oculos diva, & inauditi ſpecie ſolaminis paſcitur. Tum diffuſior facta per riſum, aſpernatam ſumit atque ebibit potionem: & quod diu nequivit verecundia Baubonis exprimere, propudioſi facinoris extorſit obſcœnitas. Calumniari nos improbe ſiquis forte hominum ſuſpicatur, libros ſumat Threicij vatis, quos antiquitatis memoratis eſſe divinæ, & inveniet nos nihil neque callide fingere, neque quo ſint riſui Deûm quærere atque efficere ſanctitates. Ipſos namque in medio ponemus verſus, quos Calliopes filius ore edidit Græco, & cantando per ſecula generi publicavit humano.

Sic effata, ſinu veſtem contraxit ab imo,
Objecitque oculis formatas inguinibus res:
Quas cava ſuccutiens Baubo manu, nam puerilis
Ollis vultus erat, plaudit, contrectat amicè.
Tum Dea defigens auguſti luminis orbes,
Triſtitias animi paulum mollita reponit:
Inde manu poclum ſumit, riſuque ſequenti
Perducit totum cyceonis læta liquorem.

Quid Erechthidæ ô cati, quid cives Minervij dicitis? Avet animus ſcire quibus ſitis eloquijs tam ridiculoſa negocia defenſuri, vel artibus habeatis quibus tam confoſſis ſalutem dare perſonis, vulneribus, atque cauſis. Non eſt iſta falſa ſubſcriptio, nec delatione appetimini calumnioſa. Eleuſiniorum veſtrorum notas & origines producunt turpes, antiquarum elogia literarum: ipſa denique ſymbola, quæ rogati ſacrorum in acceptionibus reſpondetis: *Ieiunavi, atque ebibi cyceonem, ex ciſta ſumpſi, & in calathum miſi: accepi rurſus, in ciſtulam tranſtuli.* Ergóne, ut promunt ſancta illa atque arcana myſteria, rapiuntur & rapiunt Dij veſtri? matrimonia copulant fraudibus appetita furtivis? ab repugnantibus, & invitis decus virginitatis eripitur? imminentes neſciuntur iniuriæ? quidnam

nam raptis acciderit, ignoratur? amiſſi quæruntur ut homines? & ſub ſole clariſſimo cum lucernis & facibus orbis peragrant vaſtitatem? afficiuntur, ægreſcunt, lugentium ſumunt ſordes, & miſerorum inſignia, atque ut animum commodare alimonijs poſſint, victuique ſumendo, non ratio, non tempus, non ſermo aliquis adhibetur gravis, aut affabilitas ſeria, ſed propudioſa corporum monſtratur obſcœnitas, obiectanturque partes illæ, quas pudor communis abſcondere atque naturalis verecundiæ lex jubet: quas inter aures caſtas ſine venia nefas eſt, ac ſine honoribus appellare præfatis. Quidnam, quæſo, in ſpectu tali, quid in pudendis fuit verendiſque Baubonis, quod feminei ſexus Deam, & conſimili formatam membro, in admirationem converteret atque riſum? quod objectum lumini conſpectuique divino, & oblivionem miſeriarum daret, & habitum in lætiorem repentina hilaritate traduceret? O qualia, ô quanta irridentes potuimus, cavillanteſque depromere, ſi non religio nos gentis, & literata prohiberet auctoritas! Jam dudum me fateor hæſitare, circumhiſcere, tergiverſari, tricas, quemadmodum dicitur, conduplicare Tellenas, dum pudor me habet Alimontia illa proferre myſteria, quibus in Liberi honorem patris phallos ſubrigit Græcia, & ſimulacris virilium faſcinorum territoria cuncta floreſcunt. Quid ſit iſtud obſcurum eſt forſitan, & qua fiat ratione diſquiritur. Quiſquis iſtud ignoras, diſce: atque admiratus res tantas, puris ſemper in ſenſibus meticuloſa obſervatione cuſtodi. Cum inter homines, inquiunt, eſſet adhuc Nyſius & Semeleius Liber, noſſe inferos expetivit, & ſub tartari ſedibus quidnam rerum ageretur inquirere: ſed cupiditas hæc ejus nonnullis difficultatibus impediebatur; quod quà iret ac pergeret, inſcitia itineris neſciebat. Proſumnus quidam exoritur, ignominioſus amator Dei, atque in nefarias libidines ſatis pronus, qui ſe januam

nuam Ditis, atque Acherusios aditus pollicetur indicaturum, si sibi gereret morem Deus, atque uxorias voluptates pateretur ex se carpi. Deus facilis jurat potestatis futurum ac voluntatis se ejus, sed cùm primum ab inferis compos voti atque expeditionis redisset. Viam comiter Prosumnus edisserit, atq; in limine ipso prostituit inferorum. Interea dum Liber Stygem, Cerberum, Furias, atque alias res omneis curiosa inquisitione collustrat, ex viventium numero index ille decedit, atque ex more sepelitur humano: emergit ab inferis Evius, & recognoscit extinctum ducem. Qui ut fidem compleret pacti, & jurandi solveret religione se juris, locum pergit ad funeris, & ficorum ex arbore ramum validissimum præsecans, dolat, runcinat, levigat, & humani speciem fabricatur in penis: figit super aggerem tumuli, & postica ex parte nudatus, accedit, subdit, insidit. Lascivia deinde furientis assumpta, huc atque illuc clunes torquet, & meditatur ab ligno pati, quod jamdudum in veritate promiserat. Ac ne quis fortè à nobis tam impias arbitretur confictas res esse, Heraclito testi non postulamus ut credat, nec mysterijs volumus quid super talibus senserit, ex ipsius accipiat lectione: totam interrogat Græciam, quid sibi velint hi phalli, quos per rura, per oppida mos subrigit & veneratur antiquus; inveniet causas & eas res esse quas dicimus: aut si fuerit puditum veritatem simpliciter explicare, quid obscurare, quid tegere causam ritus, atque originem proderit, cum criminatio ipsa religionis in re sit? Quid dicitis ô gentes? quid occupatæ, quid deditæ templorum venerationibus nationes? Ad hæccine nos sacra, flammis, exilijs, cædibus, atque reliquo genere suppliciorum compellitis, & crudelitatis metu? hoscine nobis Deos importatis, insinuatis, infligitis: quorum similes nec vos esse, neque alium velitis quenquam sanguinis vobis gradu, & jure familiaritatis adjunctum? Potestisne impu-

 bibus,

bibus, & prætextatis veſtris, quas Liber induxerit pactiones ſuis cum amatoribus indicare? Poteſtis veſtras nurus, quinimo vobis matrimonio conjugatas, ad verecundiam Baubonis impellere, atque ad pudicas Cereris voluptates? Vultis veſtri juvenes ſciant, audiant, diſcant, Jupiter ipſe qualis in unam extiterit atque alteram matrem? Vultis adultæ virgines, robuſtique adhuc patres, idem iſte in filiam qua luſerit arte cognoſcant? Vultis germani jam fervidi, atque ex iiſdem ſeminibus fratres, eundem rurſus accipiant, concubitus, lectulos non eſſe aſpernatum ſororis? Ita ergo non protinus ab hujuſmodi fugiendum Dijs longe, ac ne irrepat in animum tam impuræ religionis obſcœnitas, audientia tota claudenda eſt? Quis eſt enim mortalium tam pudicis moribus inſtitutus, quem non ad hujuſmodi furias Deorum documenta proritent? Aut quis ſuas comprimere cupiditates à cognatis valeat reverendiſque perſonis, cum apud ſuperos ſanctum nihil in libidinum videat confuſione ſervatum? Ubi enim primam perfectamque naturam intra fines conſtiterit juſtos cupidinem ſuam non valuiſſe frenare, cur non in promiſcuos appetitus effundat ſe homo, & ingenita fragilitate præceps datus, & magiſterio ſanctæ divinitatis adiutus? Jam dudum me fateor reputantem mecum in animo rerum hujuſcemodi monſtra, ſolitum eſſe mirari, audere vos dicere quenquam ex his atheum, irreligioſum, ſacrilegum, qui Deos eſſe omnino aut negent, aut dubitent: aut qui eos homines fuiſſe contendant, & poteſtatis alicujus, & meriti cauſa Deorum in numerum relatos: cùm ſi verum fiat atque habeatur examen, nullos quàm vos magis hujuſmodi par ſit appellationibus nuncupari, qui ſub ſpecie cultionis plus in eos ingeratis maledictionum & criminum, quàm ſi apertè hoc facere confeſſis maledictionibus coimbibiſſetis? Deos eſſe qui dubitat, aut eſſe omnino qui negat, quamvis ſequi ſententias immanes opinionum

num videatur audacia, ſine ullius tamen inſectatione perſonæ, fidem rebus non accommodat involutis: & qui generis aſſeverat eos fuiſſe terreni, quamvis eos privet ſublimitate cœlitum, ſubſicivis tamen accumulat laudibus: ſiquidem illos divinitatis ad meritum beneficijs autumat & virtutum admirationibus ſublevatos. Vos verò qui vindices, & eorum contenditis immortalitatis eſſe propagatores, unum ex his quempiam præteriſtis, tranſiſtis veſtris maledictionibus invulneratum? aut genus ullum eſt probri tam communi exiſtimatione damnabile, quod in eos conferre metueritis, vel nominis ſaltem auctoritate tardati? Quis caduca & mortalia corpora Deos edidit amaſſe? non vos? Quis illa furta dulciſſima in alienis genialibus perpetraſſe? non vos? Quis cum matribus liberos, quis cum ſuis virginibus rurſus patres infauſtos miſcuiſſe concubitus? non vos? Quis ſcitulos puſiones, atque adultos venuſtiſſimis lineis, appetitos eſſe inhoneſte? non vos? Quis abſciſſos, quis exoletos, quis verſipelles, quis fures, quis in vinculis habitos, quis in catenis, quis denique fulminibus appetitos, quis vulneratos, quis obiiſſe ſupremos dies, ſepulturas etiam meruiſſe terrenas? non vos? Cùm igitur à vobis tot & tanta conflata ſint Deorum in contumelias crimina, audetis obiicere noſtri nominis cauſa numinum eſſe offenſas mentes, cùm jamdudum vos liqueat irarum eſſe tantarum reos, & divinæ indignationis auctores? Sed erras, inquit, & laberis, ſatiſque te eſſe imperitum, indoctum, ac ruſticum ipſa rerum in ſectatione demonſtras. Nam iſtæ omnes hiſtoriæ, quæ tibi turpes videntur, atque ad labem pertinere divinam, myſteria in ſe continent ſancta, rationes miras, atque altas, nec quas facile quivis poſſit ingenij vivacitate pernoſcere. Neque enim quod ſcriptum eſt, atque in prima eſt poſitum verborum fronte, id ſignificatur, & dicitur, ſed allegoricis ſenſibus, & ſubditivis intelliguntur

omnia illa ſecretis. Itaque qui dicit, cum ſua concubuit Jupiter matre, non inceſtas ſignificat aut propudioſas Veneris complexiones, ſed Jovem pro pluvia, pro tellure Cererem nominat. Et qui rurſus perhibet laſcivias eum exercuiſſe cum filia, nihil de fœdis voluptatibus loquitur, ſed pro imbris nomine ponit Jovem, in filiæ ſignificatione ſementem. Sic & ille, qui raptam Dite à patre Proſerpinam dicit, non, ut reris in turpiſſimos appetitus viraginem dicit raptam: ſed quia glebis occulimus ſemina, iſſe ſub terras Deam, & cum Orco ſignificat fœdera genitalis conciliare feturæ. Conſimili ratione & in hiſtorijs cæteris aliud quidem dicitur, ſed intelligitur aliud, & ſub vulgaris ſimplicitate ſermonis latet ratio ſecreta, & altitudo involuta myſterij. Argutiæ ſunt, ut apparet, atque acumina hæc omnia, quibus fulcire ſollemne eſt malas in judicijs cauſas. Quinimo, ut verius dicam, ſophiſticarum diſputationum colores, quibus non verum, ſed imago & ſpecies veri ſemper atque umbra conquiritur. Nam quoniam rectas accipere lectiones pudet, dedecet, decurſum eſt in has partes, ut alia ſubiiceretur res alij, & in ſpeciem decoris, turpitudinis interpretatio cogeretur. Sed quid ad nos iſtud, an alij ſenſus, aliæq́ue ſententiæ conſcriptionibus vanis ſubſint? Nobis enim ſatis eſt, qui Deos à vobis ſcelerate contendimus impieq́ue tractari, quod ſcriptum eſt, quod auditur accipere, nec curare in abdito quid ſit, cùm contumelia numinum non in obſcura ſenſuum mente, ſed in verborum eminentium ſignificatione teneatur. Ac ne tamen videamur inſpicere quale ſit iſtud quod dicitur nolle: primum illud à vobis, ſi modò commodare patientiam vultis, exquirimus primum allegorico genere vel ſcripta hæc eſſe, vel eodem modo intelligi oportere, unde eſt vobis cognitum, vel unde intimatum? In conſilium ſcriptores advocavere vos? aut tum in eorum pectoribus latitabatis,

cum

cum pro alijs res alias inter veritate capta ſubdebant? Deinde ſi illi rationis alicujus, & religionis metu myſteria illa convolvere tenebroſa obſcuritate voluerunt, quantum vobis audaciæ eſt, ut quod illi noluerunt, vos velitis intelligere: vos ſcire & cunctorum ſubſternere notioni, quod illi fruſtra verbis minus verum ſignificantibus occulerunt? Sed, ut vobis aſſentiamur in fabulis his omnibus, cervas pro Iphigenijs dici: unde tamen vobis liquet, cùm allegorias iſtas vel explanatis, vel expanditis, eadem vos interpretari, eademque ſentire, quæ ſub tacitis cogitationibus ipſis ab hiſtoricis ſenſa ſunt, nec per voces proprias, ſignificationibus ſed alijs explicata? Vos Jovis & Cereris coitum, imbrem dicitis dictum, telluris in gremium lapſum: poteſt alius aliud & argutius fingere, & veri cum ſimilitudine ſuſpicari: poteſt aliud tertius, poteſt aliud quartus, atque ut ſe tulerint ingeniorum opinantium qualitates, ita ſingulæ res poſſunt infinitis interpretationibus explicari. Cùm enim è rebus occluſis omnis iſta quæ dicitur allegoria ſumatur, nec habeat finem certum, in quo rei quæ dicitur, ſit fixa atque immota ſententia, unicuique liberum eſt in id quo velit attrahere lectionem, & affirmare id poſitum, in quod eum ſua ſuſpicio & conjectura opinabilis duxerit. Quod cùm ita ſe habeat, qui poteſtis res certas rebus à dubijs ſumere, atque unam adjungere ſignificationem dicto, quod per modos videatis innumeros expoſitionum varietate deduci? Denique ſi adcommodum ducitis, etiam illud à vobis repetita interrogatione conquirimus, omnes de dîs fabulas exiſtimetis, id eſt, ſingulas totas ambifarias ac bilingues, & verſipellibus eſſe ſcriptas modis; an alias earum partes nihil ambiguum dicere, alias verò multifidas atque allegorici tegminis ſuperjectione velatas? Si enim ad finem à capite textus omnis expoſitionis & ſeries obtentionibus allegoricis clauſa ſunt, ediſſertate, monſtrate,

quid pro rebus ſingulis, quas unaquæque eloquitur fabula, ſupponere debeamus, & promere, quaſque in res alias atque intelligentias vocare. Ut enim Jovem pro pluvia, Cererem, verbi cauſa, pro terra vultis audire, & pro Libera, ac patre Dite, ſubmerſionem ſeminis atque jactum: ita dicere vos convenit, quid pro tauro debeamus accipere, quid pro indignatione Cereris atque ira? quid ſibi velit Brimo verbum, quid Jovis ſolliciti ſupplicatio? quid allegati cœlites, nec auditi? quid exectus aries? quid execti arietis proles? quid ſatisfactio his facta? quid quæ rurſus geſta ſunt libidine obſcœniore cum filia? Conſimiliter & in altera fabula, Hennæ nemus & flores quid ſint? quid ſumptus ignis ex Ætna, comprehenſæque iſto faces? quid peragratio cum his orbis? quid Attica regio? quid Eleuſinius pagus? quid Baubonis tugurium atque hoſpitium ruſticana? quid cyceonis ſignificet potio? quid aſpernatio potionis? quid novatio, & revelatio pudendorum? quid ſpectaculi flagitioſa dulcedo, & ex remedijs talibus orbitatis oblivio comparata? Quòd ſi pro omnibus quod oporteat ſubiici rerum immutatione monſtratis, erit ut vobis aſſenſum ſuper tali aſſeveratione tribuamus: ſin autem ſingula ſingulis neque poteſtis ſupponere, nec alterum in ſenſum rerum vocare contextum, quid allegorijs obſcuratis honeſtis id, quod ſimpliciter ſcriptum eſt, & communem ad intelligentiam publicatum? Niſi fortè dicetis, non toto in hiſtoriæ corpore allegorias has eſſe, cæterum partes alias eſſe communiter conſcriptas, alias verò dupliciter & ambifaria obtentione velatas. Urbana eſt iſta ſubtilitas, & quibuſlibet brutis patens. Nam quia cuncta, quæ ſcripta ſunt, inexpeditiſſimum vobis eſt traducere, invertere, derivare, eligitis quædam veſtræ convenientia voluntati, & ex ipſis obtinere contenditis nothas atque adulteras lectiones interiori eſſe ſuperpoſitas veritati. Quod tamen ut vobis ita ſeſe habere, quemadmodum

modum dicitis, annuamus, qui ſcitis, aut unde cognoſcitis, utra pars ſit ſententijs hiſtoriæ ſcripta ſimplicibus, utra verò ſit diſſonis atque alienis ſignificationibus tecta? Poteſt enim fieri, ut quod vos exiſtimatis ſic eſſe, aliter ſe habeat: aut quod aliter creditis, conceptionibus alijs contrarijſque prolatum ſit. Ubi enim dicitur in unius materiæ corpore pars eſſe allegorice ſcripta, indubitabili altera ſermone, rectoque: nec ineſt in re ſignum, quo differitas indicari ambiguorum poſſit ſimpliciterque dictorum, tam poteſt quod ſimplex eſt, ambiformiter dictum exiſtimari, quàm quod ambigue ſcriptum eſt, recluſis eſſe obtentionibus credi. Quod quidem quo genere aut fiat, aut fieri poſſe credatur, intelligere confitemur minime nos poſſe. Inſpiciamus enim quod dicitur hoc modo. In nemore, inquit, Hennenſi quondam flores Proſerpina virago lectitabat. Integrum adhuc iſtud eſt, & recta pronunciatione prolatum. Nam & nemus, & flores quid ſint, quid Proſerpina, quid virago, cunctis indubitabiliter notum eſt. Emicuit Summanus è terris curru quadriiugo vectitatus. Simplex & hoc æquè eſt: nam quadrigæ, currus, arque Summanus interpretationem deſiderant nullam. Improviſus Proſerpinam rapuit, & ſub terras ſecum avexit. Seminis, inquit, abſtruſio raptione in Proſerpinæ nuncupatur. Quid accidit, quæſo, ut in aliud ſubitò converteretur hiſtoria, ac ſemen Proſerpina diceretur? ut quæ virago jamdudum florum in lectionibus habebatur, poſtquam ſublata & rapta eſt, ſignificationem cœperit habere ſementis? Jupiter, inquit, in taurum verſus, concubitum matris ſuæ Cereris appetivit. Ut expoſitum ſupra eſt, nominibus his tellus & labens pluvia nuncupatur. Legem allegoricam video tenebroſis ambiguitatibus explicatam. Irata Ceres eſt, & exarſit, & arietis proles pro pœna atque ultione ſuſcepit. Hoc iterum video communibus in proloquijs promptum: nam & ira, & teſtes,

& testes, satisfactio, suis hic moribus, & conditionibus dicta sunt. Quid ergo hic accidit, ut ab Jove qui pluvia, & ab Cerere, quæ appellata est terra, res transiret ad verum Jovem, atque ad rerum simplicissimam dictionem? Aut igitur debent allegorico genere omnia esse scripta, & posita, demonstrandaque universa nobis: aut genere isto conscriptum est nihil, quoniam esse quod creditur, quasi parte ex historiæ non videtur. Allegorico genere scripta sunt hæc omnia. Minimè istud videtur certum. Quæritis qua ratione, qua causa? quia omne quod gestum est, & in alicujus operis evidentia, constitutum, conversionem non potest in allegoricam duci. Neque enim potest infectum esse, quod factum est: aut rei gestæ natura in alienam potest degenerare naturam. Numquid bellum Iliacum in Socraticam verti condemnationem potest? aut pugna illa Cannensis proscriptio fieri, crudelitasque Syllana? Potest quidem proscriptio, quemadmodum Tullius ludit, pugna dici, appellarique Cannensis. Sed quæ gesta est dudum pugna esse non potest eadem, eademque proscriptio: neque enim quod gestum est, potest aliud, ut dixi, quam id esse quod gestum est, aut in alienam migrare substantiam id, quod in vi propria, atque in sui generis qualitate defixum est. Unde igitur probamus historias has omnes rerum esse gestarum conscriptiones? Ex sollemnibus scilicet sacris atque initiorum mysteriis: vel quæ statis fiunt temporibus, ac diebus, vel quæ in abdito traduntur initiatis, moris proprii perpetuitate servata. Neque enim credendum est sine suis originibus hæc esse, frustra atque inania fieri, nec habere coniunctas primis institutionibus causas. Pinus illa sollemniter quæ in Matris infertur sanctum Deæ, nonne illius imago est arboris, sub qua sibi Attis virum, demessis genitalibus, abstulit, & quam memorant divam in solatium sui consecravisse mœroris? Phallorum illa fascinorumque subrectio,

ctio, quos ritibus annuis adorat & concelebrat Græcia, nónne illius facinoris similitudinem refert, quo se à debito Liber liberavit? Eleusinia illa mysteria, & sacrorum reconditi ritus, cujus memoriam continent? nónne illius erroris, quo in filiæ conquisitione Ceres fessa, oras ut venit ad Atticas, triticeas attulit fruges, Nebridarum familiam pellicula cohonestavit hinnulæ, & illud spectaculum maximum Baubonis in inguinibus risit? aut si alia causa est, nihil ad nos istud, dummodo cuncta ista confiant. Neque enim credibile est, nullis antecedentibus causis suscepta hæc esse: aut insanire judicandum est Atticos, qui sibi ritum religionis affixerint conflatum rationibus nullis. Quod si liquet & constat, id est, si rebus actis mysteriorum causæ atque origines effluunt, in allegoricas species nulla possunt conversione traduci. Quod enim factum, gestum est, infectum non potest fieri rerum prohibente natura. Et tamen ut vobis ita se habere assentiamur res istas, id est, ut historiæ aliud verbis sonent, nescio quid aliud more hariolantium dicant, ita non animadvertitis, non videtis quanta istud dicatur & cum ignomina fieri, contumeliaque divorum? An injuria gravior ulla potis est reperiri, quàm terram, & pluviam, vel quodlibet aliud, nihil enim refert quæ fiat interpretatione conversio, Jovis & Cereris dicere atque appellare concubitum? & cum Deorum criminibus labem imbris è cœlo, & telluris significare madorem? Potest irreligiosius quidpiam vel existimari, vel credi, quam seminia terris mersa, vel quodlibet aliud, nihil enim similiter refert, raptum Proserpinæ dicere, & cum nota Ditis patris rei rusticæ de opere proloqui? Nonne millies optatius fuit elinguem fieri atque mutum, atque scaturiginem istam vocis, & strepitum fœdæ loquacitatis amittere, quàm Deorum nominibus res appellare turpissimas? quinimmo turpibus Deorum factis negocia significare vulgaria? Antea mos

fuerat in allegorica dictione, honeſtiſſimis ſenſibus obumbrare res turpes, & fœda prolatu honeſtorum conveſtírier dignitate. At verò vobis auctoribus per turpitudinem dicuntur res graves, & caſtitate pollentia obſcœnis commemorantur in vocibus: ut quod olim pravitas fœdorum verecundia contegebatur, nunc verniliter turpiterque dicatur, dignorum elocutione mutata. Quod in adulterio dicimus Martem, inquit, & Venerem Vulcani eſſe circumretitos arte, cupiditatem dicimus atque iram, vi preſſas conſilioque rationis. Quid enim prohibebat, quid obſtabat ſuis unamquamque rem verbis, & ſuis ſignificationibus promere? immò quid urgebat, cum neſcio quid indicare per commentarios & ſcripta voluiſſes, nolle illud intelligi, quod indicaris, ſed contrarias res ſimul una expoſitione ſuſcipere, ſtudium docere cupientis, & nolentis oſtendere malignitatem? An Deos adulteros dicere periculum habuit nullum? prolatio cupidinis atque iræ, linguam & os fuerant obſcœno coinquinatura contactu? Quod ſi utique fieret, & allegoricæ cæcitatis obumbratio tolleretur, & facilis ad diſcendum res eſſet, & Deorum dignitas conſervaretur illæſa. Nunc verò cùm dicitur, in Martis & in Veneris vinctione vitiorum eſſe ſignificata compreſſio, perverſiſſimæ res duæ ſimul iiſdem temporibus fiunt, ut & fœdæ rei ſpecies intellectum ſubiciat honeſtatis, & prius animum turpitudo, quàm religionis alicujus perſtringat auctoritas. Niſi fortè dicetis, hoc enim ſolum reſtat quod à vobis poſſe videatur opponi, Deos ſua myſteria nolle ab hominibus ſciri: & idcirco hiſtorias ambagibus eſſe allegoricis ſcriptas. Et unde vobis eſt liquidum, quòd hominibus ſuperi nolunt ſua myſteria publicari? Unde illa vos ſcitis, aut cur ea diſſolvere in allegoriarum explanatione curatis? Ad extremum & ultimum, quid ſibi Dij volunt, ut honeſta cum nolint, turpiſſima de ſe dici atque indecora patiantur? Attidem

cùm

cùm nominamus, ſolem inquit, ſignificamus & dicimus: ſed ſi Attis ſol eſt, quemadmodum connumeratis & dicitis, quis erit Attis ille, quem in Phrygia genitum veſtræ produnt atque indicant litteræ? quem paſſum eſſe res certas, feciſſe item res certas? quem in ſpectaculis ludicris theatra univerſa noverunt? cui inter ſacros cultus res videmus fieri ſpecialiter annuas, nominatimque divinas? Utrúmne ab ſole ad hominẽ, an ab homine ad ſolem vocabuli hujus facta tranſlatio eſt? Si enim nomen iſtud principaliter ab origine ſolis, quid tandem de vobis ſol aureus meruit, ut ei cum ſemiviro faceretis vocabulum iſtud eſſe commune? ſin hirquinum, & Phrygium eſt, quid Phaëthontis genitor, pater hujus luminis & claritatis admiſit, ut abſciſſo ab homine dignus videretur vocari, & auguſtior fieret evirati corporis nuncupatione ſignatus? Sed quid ſit iſtud), jam promptum eſt omnibus: nam quia talium ſcriptorum hiſtoriarumque vos pudet, nec aboleri videtis poſſe ea, quæ ſunt fœde ſemel in commentarios relata, nitimini cohoneſtare res turpes, atque omnibus argutiarum modis pro rebus ſubditis, verborum invertitis corrumpitiſque naturas: atque ut olim accidere male ſanis aſſolet, quorum turbida vis morbi ſenſum atque intelligentiam depulit, confuſa atque incerta jactatis, & inanium per rerum figmenta bacchamini. Eſto in Jovis & Cereris cœtu irrigatio ſit ſignificata telluris: occultatio ſeminis, patris in Ditis raptu: vina per terras ſparſa diſtractis in viſceribus Liberi: cupiditatis & temeritatis compreſſio, colligatio dicta ſit adulterorum Veneris atque Martis. Sed ſi fabulas has vultis more eſſe allegorico ſcriptas, quid cæteris fiet, quas non videmus poſſe verſuras in hujuſmodi cogi? Quid enim ſubjiciemus pro illis fluctibus, quos ſuper aggerem tumuli Semeleiæ ſubolis urigo contorſit? Et quid pro illis Ganymedibus raptis, atque in libidinum magiſteria ſubſtitutis? Quid pro illa con-

verſione formiculæ, in quam Jupiter maximus vaſtitatis ſuæ liniamenta cõtraxit? Quid pro cycnis, & ſatyris? quid pro aureis imbribus, in quos idem ſe pellax fraude induit perfida, formarum varietatibus ludens? Ac ne de Jove ſolo loqui videamur voluiſſe, in amoribus numinum reliquorum eſſe allegoriæ quæ poſſunt? quæ in mercenarijs conditionibus, ac ſervitutibus? quæ in vinculis, orbitatibus, planctibus? quæ in cruciatibus, vulneribus, ſepulchris? In quo cùm unam contrahere poſſetis culpam conſcriptione de ſuperis tali, addidiſtis, ut dicitut, garo gerrem, cum Deorum nominibus appellaviſtis res turpes, & vocabulis rurſus Deos rerum conquinaviſtis infamium. Quod ſi adeſſe hic eos, aut eſſe illos uſpiam cognitione indubitabili crederetis: in mentione illorum facienda præſtringeret vos metus: & tanquam vos audirent, veſtraſq; acciperent voces, ita credi oportuit, & haberi in cogitatione defixum. Apud enim homines officioſis religionibus deditos non ipſi Dij tantum, verumetiam nomina debent eſſe Deorum reverenda: quantumque eſt in ipſis, qui cenſentur his nominibus, tantum eſſe par eſt in eorum appellationibus dignitatis. Da veram judicij formam, & in illa eſtis reprehenſionis parte, quòd in uſu ſermonis veſtrî Martem pro pugna appellatis, pro aquis Neptunum, Liberum patrem pro vino, Cererem pro pane, Minervam pro ſtamine, pro obſcœnis libidinibus, Venerem. Quæ eſt enim ratio, ut cùm ſuis cenſeri appellationibus res poſſint, nominibus cognominentur Deorum, & ea fiat numinibus contumelia, quam nec homines ſuſtinemus, ſi noſtra quis nomina res ducat atque invertat in frivolas? Sed oratio ſordida, verbis fuerit polluta ſi talibus verecunda ac laude condigna. Erubeſcitis panem & vinum nominare, & pro coïtu Venerem non metuitis dicere.

LIBER V. EXPLICIT.

ARNO-

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSUS GENTES

LIBER SEXTUS.

NUNC quoniam ſummatim oſtendimus, quàm impias de Dijs veſtris opinionum conſtitueritis infamias; ſequitur ut de templis, de ſimulachris etiam , ſacrificijſque dicamus : deque alia ſerie, quæ his rebus adnexa eſt, & vicina copulatione conjuncta. In hac enim conſueſtis parte crimen nobis maximum impietatis affigere, quod neque ædes ſacras venerationis ad officia conſtruamus, non Deorum alicujus ſimulachrum conſtituamus, aut formam : non altaria fabricemus, non aras, non cæſorum ſanguinem animantium demus, non tura, neque fruges ſalſas, non denique vinum liquens paterarum effuſionibus inferamus. Quæ quidem nos ceſſamus non ideo vel exædificare , vel facere tanquam impias geramus & ſceleroſas mentes , aut aliquem ſumpſerimus temeraria in Deos deſperatione contèmptum : ſed quod eos arbitramur, & credimus, ſi modo Dij certi ſunt & nominis hujus eminentia præditi, honorum hæc genera aut riſui habere, ſi rideant; aut indigne perpeti, ſi motibus exaſperentur irarum. Ut enim noſcatis quid de iſto nomine ſentiamus, judicijque ſimus cujus, exiſtimamus nos eos ſi modò Dij certi ſunt, ut eadem rurſus ſatiateque dicantur, cunctarum eſſe debere perfectarumque virtutum, ſapientes, juſtos, graves, ſi modò nulla eſt culpa, quòd

eos laudibus accumulamus humanis, inteſtinis pollentes bonis, nec extraneis adminiculis ſe addicere, quo illis integritas inoffenſæ beatitudinis compleatur; ab affectibus cunctis & cunctis perturbationibus liberos, non ira effervere, non ullis cupiditatibus excitari; calamitatem irrogare nullis, non ex malis hominum crudelem accipere voluptatem, non terrere portentis, non prodigioſas oſtentare formidines, non votorum debitis habere obnoxios & obligatos, nec piaculares hoſtias ſignis minacibus poſtulare; non peſtilentias, non morbos corruptione aëris inducere; non adurere ſiccitatibus fruges, non cædibus intereſſe bellorum, non urbium ſtragibus; non adverſa his velle, non illorum commoditatibus ſuffragari; ſed quod magnarum eſt mentium pari pendere cunctos lance, & individuas cunctis benevolentias exhibere. Caduci enim generis, & infirmitatis humanæ eſt, contrarijs egere, eoſque quos tangat affectio, pati, dolere, diminui, ſapientium ſcita & pronunciata definiunt: nec poſſe aliter fieri, quin legibus mortalitatis adſtricti ſint, qui ſint ullis perturbationibus mancipati. Quod cùm ita ſe habeat, qui poſſumus judicari Deos habere contemptui, quos niſi ſunt recti, & magnarum mentium admiratione laudabiles, Deos negamus exiſtere, nec poteſtatibus poſſe cœlitibus applicari? Sed templa illis extruimus nulla, nec eorum effigies adoramus, non mactamus hoſtias, non tura ac vina libamus. Et quid amplius poſſumus vel honoris eis attribuere, vel dignitatis, quàm quod eos in ea ponamus parte, qua rerum caput, ac dominum, ſummumque ipſum regem, cui debent divina nobiſcum quod eſſe ſe ſentiunt, & vitali in ſubſtantia contineri? Numquid enim delubris aut templorum eum conſtructionibus honoramus? Numquid & hoſtias cædimus? Numquid alias res damus, quas libare, profundere, non eſt rationis expenſæ, ſed tracti per conſuetudinem moris? Etenim plena de-

na dementia eſt, neceſſitatibus tuis potentiora metiri, & quę tibi ſint uſui, datoribus Dijs dare, & honorē iſtum, non contumeliam ducere. Templa igitur quærimus in Deorum quos uſus, aut in rei cujus neceſſitatem, aut dicitis eſſe conſtructa, aut eſſe rurſus ædificanda cenſetis? Hiemalia ſentiunt frigora, aut ſolibus torrentur æſtivis? pluvialibus nimbis perfluuntur, ventorum eos aut turbines vexant? incurſionem pati periclitantur hoſtilem, ferarum aut rabidos appetitus, ut meritò illos conveniat tectorum munitionibus claudere, ſaxorum aut objectione tutari? Templa enim hæc quid ſunt? Si humanam infirmitatem roges, neſcio quid immane, atque amplum: ſi Deorum potentia metiaris, ſucceſſus quidam parvi, atque, ut verius eloquar, genus anguſtiſſimum cavernarum paupertini cordis excogitatione ſuſpenſum. Quorum ſi quæris audire quis prior fuerit fabricator, aut Phoroneus Ægyptius, aut Merops tibi fuiſſe monſtrabitur: aut, ut tradit in admirandis Varro, Jovis progenies Æacus. Sint ergo hæc licet aut ex molibus marmoreis ſtructa, laquearibus aut renideant aureis, ſplendeant hic gemmæ, & ſidereos evomant variata interſtinctione fulgores; terra ſunt hæc omnia, & ex fæce ultima vilioris materiæ concreta. Neque enim, ſi vos eos pretijs carioribus penditis, delectari credendum eſt his Deos: nec recuſare, nec ſpernere, quo minus ſe ſepiant, & eorum objectibus coërceantur incluſi. Templum, inquit, hoc Martis eſt, hoc Junonis & Veneris, hoc Herculis, Apollinis, Ditis: quid eſt aliud dicere, quam domus hæc Martis eſt, hæc Junonis, & Veneris, Apollo hic habitat, in hac manet Hercules, illa Summanus. Ita non prima & maxima contumelia eſt, habitationibus Deos habere diſtrictos? tuguriola his dare, conclavia & cellulas fabricari, & eis exiſtimari neceſſarias res eſſe, quæ hominibus, felibus, quæ ſunt formiculis, & lacertis, quæ fugacibus, pavidis, atque

atque exiguis muribus? Sed non, inquit, idcirco attribuimus Dijs templa, tanquam humidos ab his imbres, ventos, pluvias arceamus, aut soles: sed ut eos possimus coram & cominus contueri, affari de proximo, & cum præsentibus quodammodo venerationum colloquia miscere. Sub axe enim nudo, & sub ætherio tegmine invocati si fuerint, nihil audiunt: & nisi de proximo admoveantur his preces, tanquam nihil dicatur, obstructi atque immobiles stabunt. Atquin nos arbitramur omnem Deum omnino, si modò nominis hujus vi pollet, ex quacunque mundi parte, quod quisque fuerit locutus, tanquam si sit præsens, audire debere: immo quod quisque conceperit sub obscuris & tacitis sensibus cognitione anticipata præsumere. Atque ut astra, sol, luna, cùm supra terras meant, omnibus omnino cernentibus statim sunt & ubique præsentes; ita quoque convenit audientiam numinum nulli esse clausam linguæ, semperque esse præsentem, quamvis ad eam voces regionibus ex distantibus confluant. Hoc est enim proprium Deorum, complere omnia vi sua, non partiliter uspiam, sed ubique esse totos: non adesse, non abesse, non cenatum ad Æthiopas pergere, & post dies bissenos privatum ad domicilium redire. Quod si ita non erit, tollitur omnis spes opis: erit in dubio audiamini ab Dijs, necne, si quando res sacras cæremoniarum conficitis debitis. Constituamus enim noscendæ rei causa, templum numinis alicujus esse apud Canarias insulas, ejusdem apud ultimam Thylem: ejusdem apud Seras esse, apud furvos Garamantas, & si qui sunt alij, quos ab sui notitia maria, montes, sylvæ, & quadrini disterminant cardines. Si omnes uno in tempore rebus divinis factis, quod sua quosque necessitas cogitare compellit, poscant de numine, referendi beneficij quænam omnibus spes erit, si non undique ad se missam vocem Deus exaudiet, & erit ulla longinquitas, quò penetrare non possit auxilium

lium poſcentis oratio? Aut enim nullis erit partibus præſens, ſi uſpiam poterit aliquando non eſſe; aut aderit unis tantum, quoniam præbere communiter ſuum non poteſt atque indiſcretus auditum. Atque ita perficitur, ut aut nullis Deus opituletur omnino, ſi occupatus re aliqua ad audiendas voces non quiverit advolare: aut exauditi tantummodi uni abeant ſoli, nihil egerint cæteri. Quid? quod multa ex his templa, quæ tholis ſunt aureis, & ſublimibus elata faſtigijs, auctorum conſcriptionibus comprobatur contegere cineres atq; oſſa, & functorum eſſe corporum ſepulturas? Ex eo nónne patet, & promptum eſt, aut pro Dijs immortalibus mortuos vos colere, aut inexpiabilem fieri numinibus contumeliam, quorum delubra & templa mortuorum ſuperlata ſunt buſtis? In hiſtoriarum Antiochus nono, Athenis in Minervio memorat Cecropem eſſe mandatum terræ: in templo rurſus ejuſdem, quod in arce Lariſſæ eſt, conditus ſcribitur atque indicatur Acriſius: Erichthonius Poliadis in fano: Dairas & Immarus fratres in Eleuſino conſepto, quod civitati ſubjectum eſt. Quid? Celei virgines non in Cereris Eleuſinæ humationis habuiſſe perhibentur officia? non in Dianę delubro, quod in Apollinis conſtitutum eſt Delij, Hyperocha, Laodiceque quas advectas illuc eſſe finibus ex Hyperboreis indicatur? In Didymæo Mileſio, Clearchum dicit habuiſſe ſuprema Leandrius funeris. Leucophrynæ monumentum in fano apud Magneſiam Dianæ eſſe, Myndius profitetur ac memorat Zeno. Sub Apollinis arula, quæ Telmeſſi apud oppidum viſitur, Telmeſſum eſſe conditum vatem, non ſcriptis conſtantibus indicatur? Ptolemæus Ageſarchi de Philopatore quem edidit primo, Cyniram regem Paphi cum familia omni ſua, immò cum omni proſapia in Veneris templo ſitum eſſe, literarum auctoritate declarat. Infinitum eſt & immenſum, quibus quique in fanis toto ſint in orbe deſcribere; nec

exactam desiderat curam, quam is pœnam constituerit Ægyptius in eum qui publicasset, quibus Apis jaceret absconditus: Polyandria illa Varronis, quibus templis contegantur, quasque in se habeant superlati ponderis moles. Sed quid ego hæc parva? Regnatoris in populi Capitolio quis est hominum qui ignoret Oli esse sepulchrum Vulcentani? Quis est, inquam, qui non sciat ex fundaminum sedibus caput hominis evolutum non ante plurimum temporis, aut solum sive partibus cæteris, hoc enim quidam ferunt, aut cum membris omnibus humationis officia sortitum? Quod si planum fieri testimonijs postulatis auctorum, Sammonicus, Granius, Valerianus vobis, & Fabius indicabunt, cujus Aulus fuerit filius, gentis & nationis cujus, ut à germani servulis vita fuerit spoliatus & lumine: quid de suis commeruerit civibus, ut ei sit abnegata telluris patriæ sepultura. Condiscetis etiam, quamvis nolle istud publicare se fingant, quid sit capite resecto factum, vel in parte qua rei curiosa fuerit obscuritate conclusum: ut immobilis videlicet atque fixa obsignati ominis perpetuitas staret. Quod cùm opprimi par esset, & vetustatis obliteratione celari, compositio nominis jecit in medium, & cum suis causis per data sibi tempora inextinguibili fecit testificatione procedere. Nec erubuit civitas maxima, & numinum cunctorum cultrix, cùm vocabulum templo daret, ex Oli capite Capitolium, quàm ex nomine Jovio nuncupare. Satis igitur, ut opinor, ostendimus templa Dijs immortalibus aut inaniter ijs esse constructa, aut contra decus, & potentiam creditam contumeliosis opinationibus fabricata. Sequitur ut de signis aliquid, simulacrisque dicamus, quæ multa arte componitis, & religiosa observatione curatis. Qua in parte si fides est ulla, constituere apud nos ipsos nullis considerationibus possumus, utrúmne istud seriò & cum proposito faciatis gravi, an ridendo res ipsas, puerili alucinatione ludatis.

datis. Si enim certum eſt apud vos Deos eſſe, quos remini, atque in ſummis cœli regionibus degere, quæ cauſa, quæ ratio eſt, ut ſimulachra iſta fingantur à vobis, cum habeatis res certas, quibus preces poſſitis effundere, & auxilium rebus in exigentibus poſtulare? Sin autem non creditis, aut, ut mediocriter dicatur, ambigitis: etiam ſic, ratio quænam eſt dubiorum fingere atque inſtituere ſimulachra, & quod eſſe non credas, ventoſa imitatione formare? An numquid dicitis fortè præſentiam vobis quandam his numinum ſub exhiberi ſimulacris, & quia Deos videre non datum eſt, eos ſic coli, ijs & munia officioſa præſtari? Hoc qui dicit, & aſſerit, Deos eſſe non credit: nec habere convincitur ſuis religionibus fidem, cui opus eſt videre, quod teneat: ne inane fortè ſit, quod obſcurum non videtur. Deos, inquitis, per ſimulachra veneramur. Quid ergo, ſi hæc non ſint, coli ſe Dii neſciunt, nec impertiri à vobis ullum ſibi exiſtimabunt honorem? Per tramites ergo quoſdam, & per quædam fideicommiſſa, ut dicitur, veſtras ſumunt, atque accipiunt cultiones: & antequam hi ſentiant, quibus illud debetur obſequium, ſimulachris litatis prius, & velut reliquias quaſdam aliena ad illos ex auctoritate tranſmittitis. Et quid fieri potis eſt injurioſius, contumelioſius, durius, quàm Deum alterum ſcire, & rei alteri ſupplicare? opem ſperare de numine, & nullius ſenſus ad effigiem deprecari? Nónne illud eſt quæſo, quod in vulgaribus proverbijs dicitur, fabrum cædere cùm ferias fullonem? & cum hominis conſilium quæras, ab aſellis, & porculis, agendarum rerum ſententias poſtulare? Et unde noviſſime ſcitis, an ſimulachra hæc omnia, quæ Dijs immortalibus vicaria ſubſtitutione formatis, ſimilitudinem referant, habeantque divinam? Poteſt enim fieri, ut barbatus in cœlo ſit, qui eſſe à vobis effingitur levis: poteſt ut ſenectute provectior, cui puerilem commodatis ætatem: poteſt ut hic

flavus ſit, qui in veritate habeat oculos cæſios: diſploſas ut geſtitet nares, quem eſſe vos facitis, figuratiſque naſicam. Neque enim rectum eſt dicere, aut appellare ſimulachrum, quod non pariles lineas principali ab ore traducat: quod eſſe planum & certum, manifeſtis poterit ab rebus agnoſci. Nam cùm omnes homines teretem eſſe ſolem indubitabili luminum contemplatione videamus: os illi vos hominis, & mortalium corporum liniamenta donaſtis. Luna ſemper in motu eſt, & ter denas facies in reſtitutione accipit menſtrua: vobis ducibus & figuratoribus femina eſt, vultuque eſt uno, quæ per habitus mille quotidiana inſtabilitate mutatur. Intelligimus omnes ventos aëris eſſe fluorem pulſi, & mundanis rationibus concitati: per vos hominum formæ ſunt, buccinarum animantes tortus inteſtinis & domeſticis flatibus. Inter Deos videmus veſtros leonis torviſſimam faciem, mero oblitam minio, & nomine Frugiferi nuncupari. Si ſimulachra hæc omnia ſuperorum ſunt imagines numinum, ergo & in cœlo habitare dicendus eſt Deus talis, ad cujus formam & ſpeciem ſimulachri hujus ſimilitudo directa eſt: & videlicet ut hic iſte, ita illic ille, ſine reliquo corpore perſona eſt, & facies ſola, fremebundis hiatibus, torvis rictibus, ſanguinea de ceroto, malum dentibus ſuis comprimens, autque feſſi canes linguam ore de patulo potus aviditate projiciens. Quod ſi utique non eſt, ita ut omnes exiſtimamus non eſſe, quænam tanta audacia eſt, formam tibi quam volueris fingere, ac dicere eſſe ſimulacrum Dei, quem probare non poſſis ulla eſſe in parte naturæ? Ridetis temporibus priſcis Perſas fluvium coluiſſe, memorialia ut indicant ſcripta: informem Arabas lapidem: acinacem Scythiæ nationes: ramum pro Cinxia Theſpios: lignum Icarios pro Diana indolatum: Peſſinuntios ſilicem pro Deûm Marte: pro Marte Romanos haſtam, Varronis ut indicant Muſæ: atque, ut

Aëthlius

Aëthlius memorat, ante uſum diſciplinamque fictorum, pluteum Samios pro Junone: & abſtinetis à riſu, cum pro Dijs immortalibus, ſigilliolis hominum, & formis ſupplicatis humanis? Quinimmo Deos eſſe ſigillaria ipſa cenſetis, nec præter hæc quicquam vim creditis habere divinam. Quid dicitis, ô iſti! ergóne Dij cœlites habent aures, & tempora, cervices, occipitium, ſpinam, lumbos, latera, poplites, nates, ſuffragines, talos, membraque alia cætera, quibus conſtructi nos ſumus, & quæ prima in parte paulo plenius dicta ſunt, & ſcripto uberiore prolata? Utinam liceret introſpicere ſenſus veſtros, receſſuſque ipſos mentis, quibus varias volvitis, atque initis obſcuriſſimas cogitationes! reperiremus & vos ipſos eadem ſentire, quæ nos: neque alias gerere ſuper numinum figuratione ſententias. Sed ſtudijs facere quid pervicacibus poſſumus? quid intentantibus gladios, novaſque excogitantibus pœnas? Animantis aſſeritis malam ſcientiſſimi cauſam, & quod ſemel ſine ratione feciſtis, ne videamini aliquando neſciſſe, defenditis, meliuſque putatis non vinci, quàm confeſſæ cedere atque annuere veritati. Ex hujuſmodi cauſis illud etiam vobis conniventibus conſecutum eſt: ut in Deorum corporibus laſciviæ artificum luderent, darentque his formas, quæ cuilibet triſti poſſent eſſe deriſui. Itaque Hammon cum cornibus jam formatur & fingitur arietinis: Saturnus cum obunca falce, cuſtos ruris ut aliquis, ramorum luxuriantium tonſor: cum petaſo gnatus Maiæ, tanquàm vias aggredi præparet, & ſolem, pulveremque declinet: Liber membris cum mollibus, & liquoris feminei diſſolutiſſimus laxitate: Venus nuda, & aperta, tanquam ſi illam dicas publicare, divendere meritorij corporis formam: cum pileo Vulcanus, & malleo, manu liber ſed dextera, & fabrili expeditione ſuccinctus: cum plectro & fidibus Delius cithariſta, geſtus ſervans cantaturi & nænias hiſtrionis: cum fuſcina rex maris,

tanquam illi pugna ſit gladiatorij obeunda certaminis: neque ullum eſt reperire figmentum alicujus numinis, quod non habitus certos ferat fabrorum liberalitate donatos. Ecce ſi aliquis, vobis neſcientibus & ignaris, rex urbanus & callidus ex foribus ſuis Solem tollat, & in Mercurij transferat ſedem: Mercurium rurſus arripiat, atque in Solis faciat commigrare delubrum, uterque enim à vobis glaber, atque ore confingitur levi, detque huic radios, Solis capiti petaſunculum ſuperponat; quibus modis internoſcere poteritis, utrúmne Sol iſte ſit, an ille Mercurius, cum habitus vobis Deos, non oris ſoleat proprietas indicare? Conſimili rurſus tranſlatione ſi nudo Jovi cornua detrahat, & Martis temporibus affigat, Martem armis ſpoliet, & his rurſus circumcludat Hammonem; interſtitio fieri quæ poterit ſingulorum, cùm qui Jupiter fuerat, idem poſſit exiſtimari Mars eſſe, & qui Mavors fuerat, ſubintroire ſpeciem Jovis poſſit Hammonis? Uſque adeo ludus eſt, ſimulachra iſta confingere, nomina illis tanquam propria dedicare, quibus ſi habitum detrahas, tollatur cognitio ſingulorum: Deus pro Deo credi, alter videri pro altero: immo pro utroque uterque poſſit exiſtimari. Sed quid ego Dijs datas falces & fuſcinas rideo? quid cornua, malleos, & galeros? cum ſimulacra quædam ſciam certorum eſſe hominum formas, & infamium liniamenta meretricum. Quis eſt enim qui ignoret, Athenienſes illos Hermas Alcibiadei ad corporis ſimilitudinem fabricatos? Quis Praxitilem neſcit, Poſidippi ſi relegat, ad formam Cratinæ meretricis, quam infelix perditè diligebat, os Veneris Cnidiæ ſolertiarum coëgiſſe certamine? Sed ſola eſt hæc Venus, cui de ſcorti vultu tranſlaticium decus auctum eſt? Phryna illa Theſpiaca, ſicut illi referunt, qui negotia Theſpiaca ſcriptitarunt, cùm in acumine ipſo eſſet pulchritudinis, venuſtatis, & floris, exemplarium fuiſſe perhibetur cunctarum,

rum, quæ in opinione ſunt Venerũ: ſive per urbes Graias, ſive iſte quo fluxit amor talium cupiditaſque ſignorum. Itaque artifices omnes ipſis ijſdem qui temporibus extiterunt, quibuſque primas dabat exprimendarum ſimilitudinum veritas, omni cura ſtudioque certabant, filum capitis proſtituti Cythereïa in ſimulachra traducere. Ardebant artificium ſcita; alterque alterum vincere contentioſa æmulatione quærebant, non Venus ut auguſtior fieret, ſed ut Phryna pro Venere ſtaret. Atque ita perducta eſt res eò, ut pro Dijs immortalibus ſacra meretricibus fierent, & infelix religio ſignorum fabricationibus falleretur. Inter ſignifices ille memoratus Phidias eſt primos: cùm Olympij formam Jovis molimine operis extuliſſet immenſi, ſuper Dei digito Pantarces inſcripſit pulcher. Nomen autem fuerat amati ab ſe pueri, atque obſcœna cupiditate dilecti: neque ullo metu eſt aut religione commotus, Deum nomine proſtibuli nuncupare: quinimo exoleto, Jovis numen ſimulachrumque ſacrare. Uſque adeo ludus eſt, & puerilis affectio, ſigillaria iſta formare, adorare pro Dijs ea, ſanctitatibus accumulare divinis; cum ipſos videamus artifices in effingendis his ludere, & libidinum propriarum monumenta ſancire. Quid eſt enim, ſi quæras, cur Phidias ludere ac laſcivire dubitaret, cùm ante paululum temporis Jovem ipſum, quem fecerat, ſciret aurum fuiſſe, lapides, atque oſſa informia, diſparata, confuſa, ſeque horum omnium congregatorem, atque vinctorem, habitus eis per ſe datos in membrorum ſimilitudine fabricata, &, quod inter omnia primum eſt, ſui eſſe beneficium muneris, quod natus per ſe eſſet, atque in rebus adoraretur humanis? Libet in hoc loco, tanquam ſi omnes adſint terrarum ex orbe nationes, unam facere concionem, atque in aures hæc omnium communiter audienda depromere. Quidnam eſt iſtud homines, quod ipſi vos ultro in tam promptis ac perſpi-

perſpicuis rebus, voluntaria fallitis & circumſcribitis cæcitate? Diſcutite aliquando caliginem, regreſſique ad lumen mentis, iutuemini propius & videte iſtud, quod agitur, quale ſit: ſi modo retinetis jus veſtrum, atque in finibus vobis datæ rationis conſilijq́ue verſamini. Simulachra iſta, quæ vos terrent, quæque templis in omnibus proſtrati atque humiles adoratis, oſſa, lapides, æra ſunt, argentum, aurum, teſta, lignum ſumptum ex arbore, aut comixtum glutinum gypſo: ex ornatibus fortaſſe meretricijs, aut ex muliebri mundo, camelinis ex oſſibus, aut ex Indici animalis dente, ex caccabulis, ollulis, ex candelabris, ex lucernis, aut ex alijs obſcœnioribus vaſculis congeſta, conflata, in has ſpecies ducta ſunt, atque in formas quas cernitis exierunt: fornacibus incocta figulinis, ex incudibus & malleis nata, tornis raſa, deſcobinata delimis; ſerris, perforaculis, aſcijs, ſecta, dolata, effoſſa; terebrarum excavata vertigine, runcinarum levigata de planis. Ita iſte nō error eſt non, ut propriè dicatur, amentia, Deum credere, quem tute ipſe formaris? ſupplicare tremebundum fabricatæ abs te rei? & cùm ſcias, & certus ſis tui eſſe operis, & digitorum artem, pronum in faciem ruere, opem rogare ſuppliciter, adverſiſq́ue in rebus, atque in temporibus aſperis propitij numinis favorē ſuccurrere? Ecce ſi aliquis ponat in medio æs rude, atque in opera nulla conjectum, argenti maſſas indomiti, infectum aurum, lignum, lapides, atque oſſa, reſque alias cæteras, quibus ſigna conſueta ſunt, & numinum ſimulachra conſtare: imo ſi aliquis ponat in medio colliſorum Deorum vultus, conflata atque imminuta ſimulachra: jubeatque vos idem fruiſtis hoſtias & fragminibus cædere, informibus maſſis ſacra & munia impertire divina: audire à vobis expoſcimus, facturine iſtud ſitis, an contrà quàm imperabitur recuſaturi? Fortaſſe dicetis, qua cauſa? quia nemo eſt in rebus humanis tam ſtolidè cæcus, qui argen-

tum,

tum, æs, aurum, gypſum, ebur, argillam, Deorum in numerum referat, ipſaque per ſe dicat vim habere atque obtinere divinam. Quænam eſt ergo ratio, ut ſi omnia hæc corpora intacta atque infecta permanſerint, careant vi numinis, atque auctoritate cœleſti? ea formas ſi accipiant hominum, ſi auriculas, naſos, buccas, labra, oculos, cilia, continuò Dij fiant, & in ordinem cœlitum referantur, & cenſum? Novitatis aliquid fictio corporibus his addit, ut adjectione ipſa cogamini aliquid eis credere divinitatis majeſtatiſque collatum? In aurum æs mutat, aut teſtulæ vilitatem in argenteam cogit degenerare materiam? Quæ inſenſilia fuerunt paulo ante, facit ut ſint viva, & ſpiritali agitatione moveantur? Si quas foris habuere naturas, eas omnes retinent ſimulachrorum in corporibus conſtituta, ſtupiditas quæ tanta eſt, detrecto enim dicere cæcitatem, rerum exiſtimare naturas formarum qualitate mutari, & accipere numen ex habitu, quod in primigenio corpore iners fuerit & brutum, & ſenſus mobilitate privatum? Itaque immemores & obliti ſimulachrorum ſubſtantiæ atque originis, quæ ſit, rationale homines animal, & ſapientiæ munere conſilijque donatum, coctilibus teſtis ſuccumbitis, æris laminas adoratis, elephantorum à dentibus ſecundas poſcitis valetudines, magiſtratus, imperia, poteſtates, victorias, adquiſitiones, lucra, meſſes opimas, feraciſſimaſque vindemias; & cùm pateat, luceat, rebus fieri verba cum brutis, exaudiri vos remini, ipſique vos ultro credulitatis vacuæ circumſcriptione traducitis? O utinam liceret in ſimulachri alicujus medias introire pendigines! immo utinam liceret Olympiacos illos, & Capitolinos Joves deducere in membra reſolutos, omneſque illas pattes, quibus ſumma concluditur corporum, diſcretas ac ſingulas contueri. Jamdudum iſtos videretis Deos, quos exterior levitas lenocinio fulgoris auguſtat, laminarum flatilium eſſe crates, parti-

cularum coagmenta deformium, ab ruinarum casibus, & dissolutionis metu, subscudibus, & catenis, uncis, atque ansulis retentari, interque omnes sinus, commissurarumque juncturas plumbum ire suffusum, & salutares moras signorum diuturnitatibus commodare. Videretis, inquam, jamdudum solas sine occipitijs facies, manus sine brachijs semiplenas, ventres cum lateribus dimidiatos, plantarum imperfecta vestigia; & quod maximè risum ferat, parte ligneos ex una, at ex altera saxeos, inæquabili corporum constructione contractos. Quæ si utique perspici obscuritatis arte non quirent, vel ipsa vos saltem quæ in medio sita sunt, docere atque monere debuerunt, agere vos nihil, & circa res cassas officiorum impendere vanitates. Ita enim non videtis spirantia hæc signa quorum plantas & genua contingitis, & contrectatis orantes, modo casibus stillicidiorum labi, putredinis modo carie relaxari: ut nidoribus, atque fumo suffita ac decolorata nigrescant? quemadmodum sæcli longioris incuria perdant situs, species, & rubigine convulnerentur exesa? Ita, inquam, non videtis sub istorum simulachrorum cavis stelliones, sorices, mures, blattasque lucifugas nidamenta ponere, atque habitare? spurcitias huc omnes, atque alia usibus accõmodata conducere, semirosi duritias panis, famis ossa in spem tracta; pannos, lanuginem, chartulas, nidulorum in mollitiem scilicet, & miserorũ fomenta pullorum? Non in ore aliquando simulachri ab araneis ordiri retia, atque insidiosos casses, quibus volatus innectere stridularum possint, impudentiumque muscarum? Non hirundines denique intra ipsos ædium circumvolantes tholos, jacularier stercoris plenas, & modò ipsos vultus, modò numinum ora depingere, barbam, oculos, nasos, aliasque omnes partes, in quascunque se detulerit deonerati proluvies podicis? Erubescite ergo vel sero, atque ab animantibus mutis vias rationis accipite: doceantque

vos

vos eadem nihil numinis inesse simulacris, in quæ obscena dejicere neque metuunt, neque vitant, leges suas sequentia, & instincta veritate naturæ. Sed erras, inquitis, & laberis, nam neque nos æra, neque auri argentique materias, neque alias quibus signa confiunt, eas esse per se Deos, & religiosa decernimus numina: sed eos in his colimus, eosque veneramur, quos dedicatio infert sacra, & fabrilibus efficit inhabitare simulachris. Non improba, neque aspernabilis ratio, qua possit quivis tardus, necnon & prudentissimus credere, Deos relictis sedibus propriis, id est cœlo, non recusare, nec fugere, habitacula inire terrena: quinimo jure dedicationis impulsos simulacrorum coalescere junctioni. In gypso ergo mansitant, atque in testulis Dij vestri? quinimò testularum & gypsi, mentes, spiritus, atque animæ Dij sunt? atque ut fieri augustiores vilissimæ res possint, concludi se patiuntur, & in sedis obscuræ coërcitione latitare? Ergo illud à vobis parte in hac primùm desideramus & postulamus audire, invitíne hoc faciunt, id est jure dedicationis attracti, simulachrorum ineunt mansiones? an proni, & faciles, neque ullis necessitatibus irrogatis? Si inviti hoc faciunt, & qui fieri potis est, ut in aliquam necessitatem imminuta majestate cogantur? Si voluntariæ obsecutionis assensu: & quid in testulis Dij petunt, ut eas sedibus sidereis anteponant, vinctionis vi propemodum colligati, nobilitantes testulas, & cætera, quibus signa confiunt? Si concedamus ut cœlo & sidereis sedibus eas anteponant, divinitatis suæ perdiderint potestatem. Quid ergo? in materijs talibus semper ne Dij mansitant, neq; abeunt uspiam, etiam si res postulaverit maxima? An habent itus liberos, cùm libuerit abire quocunque, & ab suis sedibus, simulachrisque discedere? Si permanendi necessitatem patiuntur, quid miserius his esse, aut quid infelicius poterit, quam si eos in basibus ita unci retinent, & plumbeæ vinctiones?

Sin autem cùm voluerint, evolant, & absolutum jus habent, inania relinquere simulachra: ergo aliquo tempore desinent esse Dij signa, & in dubio stabit, quando sacra debeant reddi, quando his conveniat atque oporteat abstinere. Sæpenumero videmus ab artificibus hæc signa modò parvula fieri, & palmarem in minutiem contrahi: modò in immensum tolli, & admirabilem in amplitudinem sublevari. Ratione hac ergo sequitur, ut intelligere debeamus in sigilliolis parvulis contrahere se Deos, & alieni ad corporis similitudinem coarctari: at verò in vastis porrigere se longius, atque in maximitatem producere. Ergo si hoc ita est, & in sedentibus signis Deum sedere dicendum est, & in stantibus stare, in procurrentibus currere, jacularier in jacientibus tela, ad illorum formare atque aptare se vultus, & ad reliquos habitus figurati corporis similitudinem commodare. In simulachris Dij habitant: singulíne in singulis totis, an partiliter atque in membra divisi? Nam neque unus Deus in compluribus potis est uno tempore inesse simulachris, neque rursus in partes sectione interveniente divisus. Constituamus enim decem millia simulachrorum toto esse in orbe Vulcani: numquid esse, ut dixi, decem omnibus in millibus potis est unus uno in tempore? Non opinor. Qua causa? Quia quæ sunt priva singulariaq; natura, multa fieri nequeunt simplicitatis suæ integritate servata: & hoc amplius nequeunt, si hominum formas Dij habent, opinatio ut vestra declarat. Neq; enim manus à capite separata, aut pes divisus à corpore, summam possunt præstare totius: aut dicendum est portiones idem posse quod totum, cùm consistere nequeat, nisi fuerit partium congregatione conflatum. Si autem in cunctis idem esse dicetur, perit omnis ratio atque integritas veritati, si hoc fuerit sumptum, posse unum in omnibus uno tempore permanere: aut Deorum est unusquisque dicendus ita ipsum semet ab ipso sese dividere,

dere, ut & ipſe ſit & alter, non aliquo diſcrimine ſeparatus, ſed ipſe idẽ & alius. Quod quoniam recuſat, & reſpuit, aſpernaturq́ue natura; aut innumeros dicendum eſt, confitendumq́ue eſſe Vulcanos, ſi in cunctis volumus eum degere, atque ineſſe ſimulachris: aut erit in nullo, quia eſſe diviſus natura prohibetur in plurimis. Et tamen ô iſti, ſi apertum vobis & liquidum eſt, in ſignorum viſceribus Deos vivere, atque habitare cœlites, cur eos ſub validiſſimis clavibus, ingentibuſq́ue ſub clauſtris, ſub repagulis, peſſulis, alijſq́ue hujuſmodi rebus cuſtoditis, conſervatis, atque habetis incluſos; ac ne fortè fur aliquis, aut nocturnus irrepat latro æditius mille protegitis, atque excubitoribus mille? Cur canes in Capitolijs paſcitis? cur anſeribus victum, alimoniamq́ue præbetis? Quinimo ſi fiditis Deos iſtic eſſe, nec ab ſignis uſpiam, ſimulachriſque diſcedere, permittite illis curam ſui, reſerata ſint ſemper atque aperta delubra: ac ſi quid à quopiam temeraria fuerit fraude ſubreptum, vim numinis monſtrent, & ſub ipſo furti atque operis momine ſacrilegos pœnis convenientibus figant. Indigna enim res eſt, & potentiam deſtruens, auctoritatemque, ſummorum cuſtodiam numinum canum ſollicitudinibus credere: & cùm aliquam quæras prohibendis formidinem furibus, non ab ipſis petere, ſed in anſerum ponere & collocare gingritibus. Antiochum Cyzizenum ferunt quindecim cubitorum Jovem ex delubro aureum ſuſtuliſſe, & ex ære bratteolis ſubſtituiſſe fucatũ. Si in ſimulachris præſto ſunt atque habitant Dij ſuis, quibus negocijs Jupiter, quibus curis fuerat illigatus, quo minus privatas perſequeretur injurias, & ſuppoſitum ſe ſibi viliore in materia vindicaret? Dionyſius ille, ſed junior, cùm velamine aureo ſpoliaret Jovem, & pro illo laneum ſubderet, jocularibus etiam facetijs ludens, cum eſſe illud in rigoribus algidum, hoc vaporum; oneroſum illud in æſtatibus diceret, hoc rurſus ſub ardo-

ribus flabile. Ubinam fuerat rex poli, ut præſentem ſe eſſe formidine aliqua comprobaret, & urbanum ſcurrulam cruciatibus revocaret ad ſeria? Nam quid Æſculapij gravitatem ab eo eſſe commemorem riſam? quem cùm barba ſpoliaret ampliſſima, boni ponderis, & philoſophicæ denſitatis, facinus eſſe dicebat indignum, ex Apolline procreatum, patre levi & glabro, ſimillimoque impuberi, ita barbatum filium fingi, ut in ancipiti relinquatur, uter eorum pater ſit, uter filius, immo an ſint generis & cognationis unius? Quæ cum omnia fierent, & cum ſacrilegis prædo irriſionibus jocaretur, ſi ſuberat numen in ſtatua nomini ejus majeſtatique ſacrata, cur oris contumeliam levigati, & dehoneſtati vultus, non juſta & merita perſecutus eſt ultione, demonſtravitque hoc facto, & ſe eſſe præſentem, & cuſtodia pertinaci ſuas ædes, ſimulachraque tutari? Niſi fortè negligere Deos dicetis hæc damna, nec putare eſſe idoneam cauſam, propter quam ſe exerant, & nocentibus pœnam violatæ religionis infligant. Ergo ſi hæc ita ſunt, nec ſimulachra ipſa habere deſiderant, quæ convelli & diripi perpetiuntur impune: immò è contrario perdocent, aſpernari ſe illa, in quibus ſpretos ſe ultione in aliqua ſignificare non curant. Philoſtephanus in Cypriacis auctor eſt, Pygmalionem regem Cypri, ſimulachrum Veneris, quod ſanctitatis apud Cyprios & religionis habebatur antiquæ, adamaſſe ut feminam, mente, animo, lumine rationis, judicioque cæcatis; ſolitumque dementem, tanquam ſi uxoria res eſſet, ſublevato in lectulum numine copularier amplexibus atque ore, reſque alias agere libidinis vacua imaginatione fruſtrabiles. Conſimili ratione Poſidippus in eo libro, quem ſcriptum ſuper Gnido indicat, ſuperque rebus ejus, adoleſcentem haud ignobilem memorat, ſed vocabulum ejus obſcurat, correptum amoribus Veneris, propter quam Gnidus in nomine eſt, amatorias & ipſum miſcuiſſe

laſcivias,

laſcivias, cum ejuſdem numinis ſigno genialibus fuſum toris, & voluptatum conſequentium finibus. Ut ſimiliter rurſum interrogem, ſi in ære, atque in materijs cæteris, quibus ſigna formata ſunt, ſuperorum potentiæ delitiſcunt, ubinam gentium fuerant una atque altera Veneres, ut impudicam petulantiam juvenum propulſarent ab ſe longè, & contactus impios cruciabili coërcitione punirent? Aut, quoniam mites, & ingenijs tranquillioribus Deæ ſunt, quantum fuerat, miſeris furialia ut reſtinguerent gaudia, mentemque inſanam recreatis reducerent ſenſibus? Niſi fortè, ut vos fertis, libidinis & voluptatum Deæ, contumelias iſtas habuere gratiſſimas, nec ultione facinus exiſtimavere condignum, quod ſuas quoque mulceret mentes, & quod ab ſe ſubdi humanis cupiditatibus ſcirent. Sed ſi Deæ Veneres ingenijs placidioribus præditæ, gerendum eſſe morem infortunijs judicavere cæcorum, cùm Capitolium toties edax ignis abſumeret, Jovemque ipſum Capitolinum cum uxore corripuiſſet ac filia, ubinam fulminator tempore illo fuit, ut ſceleratum illud arceret incendium, & à peſtifero caſu res ſuas ac ſemet, & cunctam familiam vindicaret? Ubi Juno regina, cùm inclitum ejus fanum, ſacerdotemque Chryſidem, eadem vis flammæ Argiva in civitate deleret? Ubi Serapis Ægyptius, cùm conſimili caſu jacuit ſolutus in cinerem, cum myſterijs omnibus, atque Iſide? Ubi Liber Eleutherius, cum Athenis? Ubi Diana, cum Epheſi? Ubi Dodonæus Jupiter, cum Dodonæ? Ubi denique Apollo divinus, cùm à piratis, maritimiſque prædonibus, & ſpoliatus ita eſt, & incenſus, ut ex tot auri ponderibus, quæ infinita congeſſerant ſecula, ne unum quidem habuerit ſcripulum, quod hirundinibus hoſpitis, Varro ut dicit Menippeus, oſtenderet? Infiniti operis res eſſet toto in orbe deſcribere, quæ ſint fana convulſa terræ motibus, & tempeſtatibus: quæ incenſa ab hoſtibus, quæ ab regibus

& tyran-

& tyrannis, quæ antiſtites, & ſacerdotes, & ipſi ſuſpicione averſa nudaverint: quæ ad ultimum fures, & obſerata pandentes remedorum obſcuritate canacheni: quæ tuta utique permanerent, & nullis obnoxia fortuitis, ſi adeſſent Dij præſides, aut haberent aliquas templorum, quemadmodum dicitur, curas. Nunc vero quia caſſa ſunt, & nullis habitatoribus tecta, habet in illis fortuna jus ſuum, & perinde cunctis ſubjecta ſunt caſibus, quàm ſunt omnia cætera motu interiore privata. In parte hac eadem illud etiam dicere ſimulachrorum aſſertores ſolent, non ignoraſſe antiquos, nihil habere numinis ſigna, neque ullum omnino ineſſe his ſenſum: ſed propter indomitum atque imperitum vulgus, quæ pars in populis atque in civitatibus maxima eſt, ſalutariter ea conſilioque formaſſe: ut velut quadam ſpecie objecta his numinum, abjicerent aſperitatem metu: arbitratique præſentibus ſeſe ſub Dijs agere, facta impia deponerent, & ad humana officia morum mutatione tranſirent. Nec propter aliam cauſam venerabiles formas auro eis argentoque quæſitas, niſi ut adeſſe vis quædam ipſis in fulgoribus crederetur, quæ non oculorum tantum perſtringeret ſenſum, verumetiam mentes ipſas auguſtiſſimæ lucis radiationibus territaret. Quod ratione cum aliqua videretur forſitan dici, ſi poſt condita Deorum templa, atque inſtituta ſimulachra, nullus eſſet in mundo malus, nulla omnino nequitia: juſtitia, pax, fides mortalium pectora poſſideret: neque quiſquam in terris nocens diceretur, ſceleroſa opera neſcientibus cunctis. Nunc verò cùm contra malis omnia plena ſint, innocentiæ penè interierit nomen, per momenta, per puncta, examina maleficiorum nova noxiorum improbitate pariantur: dicere quî convenit, ad incutiendas formidines vulgo Deorum inſtituta ſimulachra: cùm præter innumeras criminum & facinorum formas, ipſa etiam videamus templa ſacrilegis violationibus

tionibus appeti ab tyrannis, ab regibus, ab latronibus, & nocturnis à furibus: ipsosque illos Deos, quos ad metus faciendos vetus finxit & consecravit antiquitas, vadere in antra prædonum, cum ipsis suis aureis metuendisque fulgoribus? Quid enim, si verum & sine ulla gratificatione perspicias, signa ista quæ dicunt, habent in se magnum, ut meritò sperarit atque existimarit antiquitas, conspectu illorum posse frangi hominum vitia, & mores à maleficio temperari? Falx messoria scilicet, quæ est attributa Saturno, metum fuerat injectura mortalibus, vitam vellent ut pacificam degere, ac malitiosas abiicere voluntates: fronte Janus ancipiti, aut dentata illa, qua insignitus est, clavis: riciniatus Jupiter atque barbatus, dextera fomitem sustinens perdolatum in fulminis morem: Junonius ille cęstus, aut militari sub galea puellula delitiscens: Deûm Mater cum tympano: cum tibijs, & cum psalterijs Musæ: Mercurius pinnatus Argiphontes: Æsculapius baculo, Ceres mammis cum grandibus: aut in Liberi dextera pendens potorius cantharus: Mulciber fabrili cum habitu: aut Fortuna cum cornu, pomis, ficis, aut frugibus autumnalibus pleno: semitectis femoribus Diana: aut ad libidinem concitans Venus nuda: Anubis canina cum facie: aut genitalibus proprijs inferior Priapus. O species formidinum diræ, metuendique terrores, propter quos genus humanum torpedine in perpetua affigeretur, nihil moliretur attonitum, ab omnique se actu sceleroso flagitiosoque frenaret! Falciculæ, claves, caliendra, fomites, talaria, baculi, tympaniola, tibię, psalteria, mammæ promptæ atque ingentes, cantharuli, forcipes, cornuaque pomifera, nuda corpora feminarum, & veretrorum magnitudines publicatæ. Nonne satius fuerat saltitare, cantare, quam sub titulo gravitatis, & severitatis obtentu, tã frigida, tamque inepta narrare simulachra, ab antiquis ad peccata cohibenda, & ad nocentium formata impiorum-

que formidines? Usque adeóne mortales sæculi illius ac temporis corde fuerunt vacui, rationis sensusque nullius, ut ab actionibus improbis tanquam parvuli pusiones, personarũ monstruosissima torvitate, sannis etiam constringerentur, & manijs? Et unde est in contrarium res versa, ut cùm tã multa in civitatibus templa sint plena omnium simulachris Deorum, tot legibus, & generibus suppliciorum tantis, iri obviam nequeat multitudini noxiorum: neque ullis remedijs audacia possit abscidi: tantoque se magis maleficia congeminata multiplicent, quanto legibus judicijsq; contenditur imminuere facta crudelia, & pœnarum coërcitione sedare? Quod si metus aliquos infligerent simulachra mortalibus, legum latio cessaret, nec tam diversæ cruces facinorosorum constituerentur audaciæ. Nunc verò quia constitit, comprobatumque est re ipsa inanem esse opinionem timoris, qui ab signis dicatur effluere, ad legum decursum est sanctiones: à quibus esset formido certissima, etiam fixa, constitutaque damnatio: quibus debent & ipsa simulachra, quòd incolumia adhuc perstant, & honoris alicujus concessione munita sunt. Quoniam satis, ut res tulit, quàm inaniter fiant simulachra monstratum est; de sacrificiis deinceps, de cædibus, atque immolationibus hostiarum, de mero, ture, deque alijs omnibus, quæ in parte ista consiunt, poscit ordò quàm paucis, & sine ullis circumlocutionibus dicere. In hac enim consuestis parte invidias nobis tumultuosissimas concitare, appellare nos atheos: & quod minimè attribuamus Dijs, pœnas etiam capitis beluarum crudelitatibus irrogare. Quod quidem nos fatemur non contemptu facere, atque aspernatione divina: sed quod existimemus hujus potentias nominis nihil tale deposcere, neque rerum hujusmodi cupiditatibus attineri.

LIBER VI. EXPLICIT.

ARNO-

ARNOBII DISPVTATIONVM ADVERSVS GENTES

LIBER SEPTIMUS.

QUid ergo, dixerit quiſpiam, ſacrificia cenſetis nulla eſſe omnino facienda? Ut vobis non noſtra, ſed Varronis veſtri ſententia reſpondeamus: nulla. Quid ita? quia, inquit, Dij veri neque deſiderant ea, neque depoſcunt: ex ære autem facti, teſta, gypſo, vel marmore, multo minus hæc curant. Carent enim ſenſu, neque ulla contrahitur, ſi ea non feceris, culpa: neque ulla, ſi feceris, gratia. Sententia reperiri nulla poteſt integrior, verior & quã quivis poſſit, quãvis ille ſit ſcævus & difficillimus, occupare. Quis eſt enim pectoris tam obtuſi, qui aut rebus nullum habentibus ſenſum hoſtias cædat & victimas: aut eis exiſtimet dandas, qui ſint ab his longe natura & beatitudine diſiugati? Qui ſunt, inquitis, Dij veri? Ut communi vobis, & ſimplici reſpondeamus verbo, non ſcimus. Quos enim vidimus nunquam, qui ſint, ſcire quemadmodum poſſumus? Ex vobis audire conſuevimus, Deos eſſe quam plurimos, & nominum in ſerie computari: qui ſi ſunt, ut dicitis uſpiam, verique, ut Terentius credit, eos eſſe conſequitur ſui conſimiles nominis, id eſt tales, quales eos univerſi debere eſſe conſpicimus, & nominis hujus appellatione dicendos: quinimo, ut breviter finiam; qualis dominus rerum eſt, atque omnipotens ipſe, quem dicere nos omnes Deum ſcimus atque intelligimus ve-

rum, cum ad ejus nominis accessimus mentionem. Deus enim ab altero, in eo quo Deus est, nulla in re differt: nec quod unum est genere, suis esse in partibus minus aut plus potest, qualitatis propriæ uniformitate servata. Quod cum dubium non sit, sequitur ut geniti nunquam, perpetuique ut debeant esse, extrinsecus appetentes nihil, nec carpentes aliquas terrenas ex materiæ opibus voluptates. Ergo si hæc ita sunt, primum illud à vobis expetimus noscere, quæ sit causa, quæ ratio, sacrificia ut ista faciatis: quid deinde ex hoc lucri ad Deos ipsos perveniat, atque in eorum commoditate subsidat. Quidquid enim geritur, debet habere causam sui: neque ita esse ab ratione sejunctum, ut in operibus feratur cassis, & in vacuis ludat inanitatis erroribus. Numquid forte Dij celestes aluntur his sacris, & ad eorum compaginem retinendam nonnullius opus est suffectione materiæ? Et quis ita est hominum, Deus prorsus qui sit, ignorans, ut eos existimet contineri alicujus alimonij genere: & cibi esse munus, quod eos faciat vivere, & immensa in perpetuitate durare? Quicquid enim causis & rebus fulcitur extraneis, necesse est esse mortale: & habere ad periculum viam pronam, ubi aliquid cœperit deesse, quo vivitur. Tum quod ex his rebus, quæ admoventur altaribus, nihil videmus accedere, atque ad numinum substantias pervenire. Aut enim tus datur, & liquefactum carbonibus disperit: aut animalis est hostia, & ab canibus abliguritur sanguis: aut si aliquod viscus aris fuerit traditum, ratione ardescit pari, & dissolutum in cinerem labitur: nisi fortè hostiarum Deus animas devorat, aut ex aris ardentibus nidorem consectatur & fumos, pasciturque de cnissis, quas evomunt ardentia viscera, adhuc suda de sanguine, & prioribus humecta de succis. Sed si Deus, ut dicitur, nullius est corporis, omniq; est incontiguus tactu, qui fieri potis est, ut corporalibus rebus nutriatur incorporeum, quod mortale

tale eſt ut immortale ſuſtineat , ſubdatque ſalutem rei quam contingere nequeat, & motus ſubminiſtrare vitales? Ceſſat ergo, ut apparet, ſacrorum hæc ratio, neque dici à quopiam potis eſt, ea cauſa ſacrificia celebrari, quòd alantur his numina, & eorum ſuſtineantur è paſtu. Numquid, ſi fortè hoc non eſt, voluptatis alicujus, animique, ut dicitur, cauſa, cæduntur Dijs hoſtiæ, & ſuccenſis adjiciuntur altaribus? Et quiſquam eſt hominum, qui Deos ſibi perſuadeat voluptatum diffuſione molleſcere, geſtire in libidinis gaudium, & velut animal vile blandis ſenſibus affici, & dulcedinis labilis volucri titillatione mulceri? Quod enim voluptate diſſolvitur, id contraria neceſſe eſt triſtitia contrahatur: nec immune exiſtere ab anxietate mœroris, quod lætitia trepidat, & levitatibus extollitur gaudiorum. Utroque autem affectu debent eſſe Dij liberi, ſi eos eſſe perpetuos, & mortalium volumus fragilitate privatos. Quid quòd omnis voluptas quaſi quædam eſt adulatio corporis, notiſque illis ſenſibus aſſumitur quinque: quam ſi ſuperi ſentiunt, & eorum neceſſe eſt eſſe participes corporum, per quæ via eſt ſenſibus, & accipiendis voluptatibus janua. Poſtremò quod gaudium eſt, innoxiorum animantium mactatione lætari, miſerabiles ſæpe exaudire mugitus, rivos ſanguinis cernere, animas cum cruore fugientes, patefactiſque ſecretis provolvi & inteſtina cum ſtercore, & ex reſiduo ſpiritu exultantia adhuc corda, tremebundaſque palpitantes in viſceribus venas? Semiferi nos homines, quinimo, potius ut pronunciemus quod eſt verius atque apertius dictu, feri, quos infelix neceſſitas, & malus uſus edocuit cibos ex his carpere: miſeratione interdum commovemur illorum, arguimus nos ipſi, penituſque re viſa, atque inſpecta damnamus, quod humanitatis jure depoſito naturalis initij conſortia ruperimus. Deos aliquis credit pios, beneficos, mites, cæde pecorum delectari, diffundique lætitia, ſi quan-

si quando sub his concidunt & spiritum miserabiliter ponũt. Et voluptatis ergo, ut cernimus, nulla est in sacrificijs causa, nec cur fiant, ratio est; quoniam nec voluptas est ulla: ac si forte est aliqua, in Deos eam cadere nulla posse ratione monstratum est. Sequitur ut illam quoque inspiciamus partem, quam jactari audimus vulgo, & populari in persuasione versari: sacrificia superis ea fieri Dijs caussa, ut iras atque animos ponant, reddanturque mites & placidi, fervidorum pectorum indignatione sedata. Et si definitionem teneamus illam, quam pertinaciter meminisse convenit nos semper, universos animorum affectus ignotos Dijs esse, consectaneum est credere, nunquam Deos irasci: quinimo nullum affectum magis esse ab his longe, quam qui feris & beluis proximus, turbat tempestatibus patientes, & ad periculum interitionis inducit. Quidquid enim vexatur rei alicujus è motu, passibile esse constat & fragile: quod passioni fragilitatique subjectum est, id necesse est esse mortale: ira autem vexat, & patientes se solvit: ergo esse mortale dicendum est, quod passionibus subjectum est iræ. Atquin Deos scimus esse oportere perpetuos, & naturam immortalitatis tenere: quod si constat, & liquidum est, ira ab his longè & ab eorum conditione disiuncta est. Nullis ergo rationibus convenit, id in superis velle placare, quod posse non videas in eorum beatitudinem convenire. Sed concedamus, ut vultis, perturbationem hujusmodi familiarem Dijs esse, placandique ejus causa res divinas fieri, & sacrorum sollemnia celebrari: quando ergo conveniet adhiberi hæc munia, vel in tempore quo dari? antequam sunt irati & perciti? an cùm fuerint moti, ipsisque in indignationibus constituti? Si ne fumant animos occurrendum est his antè: feras nobis proponitis, non Deos, quibus ne sæviant concitatæ, & cavearum discutiant claustra, objectari moris est escas, in quas rabide sæviant, & cupidinem vexa-

tionis

tionis inclinent. Sin autem jam fervidis, atque indignatione flagrantibus ſatisfactio iſta ſacrificiorum oggeritur: non inquiro, non exigo, an illa læta & ſublimis magnanimitas numinum, homunculorum offenſione moveatur: habeatque pro vulnere ſi quid animal cæcum, atque in nubibus ſemper ignorationis incedens, diſſignaverit, dixerit, quo illorum minueretur auctoritas. Sed neque illud dici, aut audire depoſco, quas irarum in homines habeant Dij cauſas, ut ſacrificijs debeant contracta offenſione mulceri. Numquid aliquas leges ſanxere aliquando mortalibus, conſtitutumque eſt ab his unquam, quid eos agere conveniret, vel quid non, quid conſectari, quid fugere, vel coli ſe ſaltem quibus rationibus cuperent, ut aliter, quàm imperaverant geſta, ultionibus perſequerentur irarum, contemtique ſe vellent de audacibus & tranſgreſſoribus vindicare? Ut opinor ab his nunquam neque conſtitutum eſt aliquid, neque ſancitum, quoniam nec viſi aliquando, neque ſi ſunt viſi, apertiſſima potuit cognitione dignoſci. Quænam eſt ergo, juſtitia, ut eis ob aliquas cauſas iraſcantur Dij cœlites, quibus neque ſe eſſe, monſtrare aliquando dignati ſunt, neque ullas dederint, aut impoſuerint leges, quas coli ab his vellent, & inviolabili obſecutione ſervari? Sed hoc, ut dixi, prætereo, & ſilentio patior abire donatum: unum illud præ omnibus quæro, quæ cauſa eſt, ut ſi ego porcum occidero, Deus mutet affectum, animoſque & rabiem ponat: ſi gallinulam, vitulum, ſub illius oculis atque altaribus concremaro, oblivionem inducat injuriæ, & ab ſenſu penitus offenſionis abſcedat? Quid ad ejus dolorem ex opere hoc migrat: aut remedij cujus eſt anſer, caper, aut pavus, ut ex ejus cruore medicina adhibeatur irato? Ergóne injurias ſuas Dij vendunt, atque, ut parvuli puſiones, ut animoſis parcant abſtineantque ploratibus, paſſerculos, pupulos, equuleos, panes accipiunt, quibus avocare ſe poſſint:

ita

Ita Dij immortales placamenta ista sumunt, quibus iras atque animos ponant, & in gratiam suis cum offensoribus redeant? Atquin ego rebar Deos, si modò rectum est credere quod motibus exagitentur irarum, sine ullis præmijs, nullisque mercedibus, iras atque animos ponere, & peccatoribus delicta donare. Hoc est enim proprium numinum, liberales venias, & concessiones habere gratuitas. Quod si fieri non potest, sapientius multo est, pertinaciter eos in offensione durare, quàm munerum corruptione mitescere. Crescit enim multitudo peccantium, cùm redimendi peccati spes datur: & facilè itur ad culpas, ubi est venalis ignoscentium gratia. Ecce si bos aliquis, aut quodlibet ex his animal, quod ad placandas cæditur mitigandasque ad numinum furias, vocem hominis sumat, eloquaturque his verbis: Ergóne ò Jupiter, aut quis alius Deus es, humanum est istud & rectum, aut æquitatis alicujus in æstimatione ponendum, ut cùm alius peccaverit, ego occidar, & de meo sanguine fieri tibi patiaris satis, qui nunquam te læserim, nunquam sciens, aut nesciens tuum numen majestatemque violarim, animal, ut scis, mutum, naturæ meæ simplicitatem sequens, nec multiformium morum varietatibus lubricum? Numquid aliquando tuos ludos minus sanctè diligenterque perfeci? numquid aliquem præsulem, tuum numen qui offenderet, ante te traduxi? numquid juravi per te falso? numquid sacrilegis furtis tua rapui, spoliavique donaria? numquid erui sacratissimos lucos, aut religiosa quædam loca substructionibus pollui profanavique privatis? Quænam est ergo causa, ut alienum crimen meo luatur è sanguine, & in nefas extraneum mea vita & innocentia producatur? An quòd animal vile sum, nec rationis, nec consilij particeps, quemadmodum pronunciant isti, qui se homines nominant, & ferocitate transiliunt beluas? Nónne primordijs iisdem eadem & me genuit,

nuit, informavitque natura? Nonne ſpiritus unus eſt, qui & illos, & me regit? Non conſimili ratione reſpiro, & video, & cæteris afficior ſenſibus? Habent jecora, pulmones, corda, inteſtina, ventriculos: & mihi membrorum non idem eſt numerus attributus? Amant ſuos fetus, & gignendis conveniunt liberis: non & mihi prolis, & ſubrogandæ eſt cura, & dulcedo cum fuerit procreata? Sed rationales illi ſunt, & articulatas exprimunt voces: & unde illis notum eſt, an & ego quod facio, meis rationibus faciam, & vox iſta, quam promo, mei generis verba ſint, & ſolis intelligantur à nobis? Interroga pietatem, utrum ne ſit æquius me occidi, me confici, an hominem venia, & commiſſorum impunitate donari? Quis in gladium formavit ferrum? non homo? quis cladem gentibus, quis nationibus impoſuit ſervitutem? non homo? quis parentibus, fratribus, quis uxoribus, qui amicis mortiferas ſubdidit, commiſcuitque potiones? non homo? quis maleficia reperit, aut commentatus eſt tanta, quanta vix explicari decem millibus queant vel annalium, vel dierum? non homo? Ita iſtud non ferum, non immane, non ſævum eſt? non tibi, ô Juppiter, injuſtum videtur & barbarum, me occidi, me cædi, ut fias tu placidus, & ut ſceleroſis contingat impunitas? Ergo ob hanc cauſam, id eſt, numina ut placentur irata, inaniter fieri ſacrificia conſtitit, cùm docuerit nos ratio, neque Deos iraſci aliquando, neque alterum velle pro altero confici, cædi, nec innoxii ſanguine abolitionem diſſignationibus comparari. Sed fortaſſe aliquis dicet: idcirco Diis hoſtias, & cætera impendimus munera, ut familiares quodammodo noſtris ſupplicationibus facti, res tribuant proſperas, avertantque à nobis mala, cùm gaudiis faciant agere nos ſemper, triſtitias verò propellant, & ex caſibus imminentia fortuitis. Non exiguam curam locus iſte deſiderat, nec quod dicitur facile, tam conſuetum eſt vel audiri,

vel credi. Advolabit enim continuo universus ille doctissimorum chorus, qui asseverans, & comprobans fato fieri quæcunque fiunt, eripiat nobis è manibus opinionem istam: & inanibus nos arguat persuasionibus fidere. Quicquid in mundo, inquiet, gestum est, geritur, & geretur, olim definitum, & fixum est: habetque immobiles caussas, per quas sibi res nexæ, & inexpugnabilem conserant præteritorum cum imminentibus necessitatem. Si definitum & fixum est, quid obtingere singulis mali debeat, boníve jam certum est. Quod si certum est & fixum, vacant omnia Deorum auxilia, vacant odia, vacant benignitates. Tam enim præstare non possunt id, quod non potest fieri, quàm prohibere ne fiat id, quod necesse est evenire: nisi quod validius premere opinionem istam si voluerint, quibunt, ut etiam ipsos Deos frustra dicant à vobis coli, & supervacaneis supplicationibus adorari. Cum enim ordinem vertere, & fatalia nequeant constituta mutare, quid rei, quid causæ est fatigare, & obtundere eorum aures velle, quorum auxiliis nequeas supremis in necessitatibus fidere? Postremò si tristia, atque importuna Dij pellunt; si ea quæ sunt læta, atque amica largiuntur, unde sunt mundo tanti, tamque innumerabiles miseri? unde tot infelices lachrimabilem vitam in extrema sorte ducentes? cur immunes à calamitatibus non sunt, qui momenta per singula, qui per puncta, sacrificijs onerant atque accumulant aras? Nónne alios, inquiunt, videmus ex illis domicilia esse morborum: extinctis luminibus, atque auribus obseratis, pedum carere processu, truncos sine manibus degere, incendijs, naufragijs, & ruinis, obrui, mergi, confici: patrimonijs ab ingentibus evolutos mercenario sese labore fulcire: stipes emendicare supremas, exterminari, proscribi, semper esse in luctibus, liberorum orbitatibus fractos: vexari per infortunia cætera, quorum species & formas nulla potest enu-

meratio

meratio definire? Quod utique non fieret, si propulsare, si flectere mala ista Dij possent, sacrorum meritis obligati. Nunc verò quia casibus nullus est in his locus, sed ineluctabili omnia necessitate confiunt, agit sese ordo præscriptus, & quod semel decretum est, perficit. Aut ingrati esse dicendi sunt coelites, si cùm habeant jura prohibendi, patiuntur infelix genus tot poenis & calamitatibus implicari. Sed fortasse aliquid dicant magnum, nec quod auribus debeat frustratoriis, levibus, & contemnentibus sumi. Quas tamen nos partes, quia res nimium longi est multique sermonis, inexplicatas transcurrimus atque intactas: solum illud posuisse contenti, inhonestas vos famas adjungere Dijs vestris, si eos aliter negatis præstare quæ bona sunt, atque inimica transvertere, nisi prius empti capellarum fuerint atque ovium sanguine, & cæteris quæ admoventur altaribus. Indignum enim primum est, ut illa vis numinum sublimitasque coelestium beneficia credatur sua habere venalia, prius sumere, atque ita præstare. Tum quod foedius multo est, nisi acceperint, prodesse nulli, perpetique miserrimos discriminum subire fortunas, cum prohibere possint ac subvenire. Si ex duobus facientibus res sacras honestus unus, & locuples, alter angusto lare, sed innocentia fuerit & probitate laudabilis: centum ille cædat boves, totidemque cùm agniculis suis matres, tus pauper exiguum, & odoris alicujus unam concremet glebulam: nónne erit consequens, ut debeat credi, si modo nihil numina, nisi præmijs antecedentibus, præstant, ut favorem suum commodent locupleti, avertant à pauperculo lumina, quem restrictum non animus, sed familiaris rei necessitas fecit? Ubi enim venalis, & mercenarius dator est, ibi necesse est gratiam pro magnitudine muneris tribui, & eo inclinare suffragium, unde ad eum, qui præstat, mercedis plus multo, & indecoræ corruptionis

affluxerit. Quid si populi rursus duo hostilibus diffidentes armis, sacrificijs paribus superorum locupletaverint aras, alterque in alterum postulent vires sibi atque auxilium commodari, nónne iterum necesse est credi, si præmijs sollicitantur, ut prosint, eos partes inter utrasque debere hæsitare, defigi, nec reperire quid faciant, cùm suas intelligant gratias sacrorum acceptionibus obligatas? Aut enim auxilia hinc & inde præstabunt, id quod fieri non potest, pugnabunt enim contra ipsos seipsi, contra suas gratias, voluntatesque nitentur, aut ambobus populis opem subministrare cessabunt, id quod sceleris magni est, post impensam acceptamque mercedem. Itaque ergo ab Dijs longè infamia est ista tota pellenda: neque est omnino dicendum, præmijs eos ac mercedibus allici, bonas ut res conferant, dimoveantque contrarias: si modò Dij veri sunt, atque in nominis hujus exceptione ponendi. Aut enim fato fiunt, quæcunque fiunt, & ambitionis & gratiæ nullus locus in Dijs est: aut si excluditur & ejicitur fatum, non est superæ dignitatis, boni operis favorem, & collatas munificentias venditare. Satis, ut opinor, ostendimus frustra Dijs immortalibus hostias rebus cum consequentibus admoveri: quod neque alantur his, neque ullam percipiant voluptatem, neque iras, aut animos ponāt, neque ut res tribuant faustas, neque ut abigant, averruncentque contrarias. Sequitur ut illam quoq; inspiciamus partē, quæ ab nonnullis consueta est asseri, & causis cærimonialibus applicari. Aiunt enim sacra hæc honorandis esse instituta cœlestibus, & ea quod faciant honoris ergo facere, & eis numinū potentias auctitare. Quid si similiter dicant evigilare sese, atque dormire, deambulare, subsistere, conscribere aliquid, & lectitare, ut honorē Dijs habeant, & dignitatibus eos faciant ampliores? Quid enim cruore de pecorum, quid sacrorum confectione de cætera superadditur his rei? quid apponitur, atq; adjicitur pote-

poteſtatis? Etenim honos omnis, qui haberi ab aliquo dicitur, & reverentiæ potioris attribui, relativi eſt ad alterū generis, & conſtans partibus duabus, ex conceſſione tribuentis, & amplificatione ſumentis. Ut ſi quiſpiā viſo potentiſſimi nominis atq; auctoritatis viro, via decedat, aſſurgat, caput revelet, vehiculoque deſiliat: tum deinde ſalutet acclinis, ancillatrū ſervuli pavibundis trepidationibus imitatus. Video quid agatur in hujuſmodi honorationis officio: ſubmiſſione alterius datur alteri plurimum: efficiturque, ut videatur magnus, quem ſuſpectio minoris extulerit, & ſuis antepoſuerit rebus. Sed conceſſio hæc omnis, & honoris, de qua loquimur, attributio, ſolis habet in hominibus ſedem, quos naturalis infirmitas, & amor in altioribus ſtandi, docet gaudere de faſtibus, & aliorum comparationibus anteponi. At quæro in ſuperis ubi eſt honori locus? vel quas eis eminentias accedere ſacrorum ex confectionibus invenitur? Auguſtiores, potentiores, mactatis pecudibus fiunt? additur illis ex hoc quidquam, aut eſſe Dij magis divinitate incipiunt ampliata? Atqui ego contumeliæ proximum, quinimo eſſe plenam contumeliam judico, cùm honorari ab homine Deus dicitur, & muneris alicujus oblatione mactari. Etenim ſi honos auget, ejuſque accumulat dignitatem, cui fuerit attributus, ſequitur ut auctior Deus fiat ab homine, à quo fuerit munere & honoris collatione donatus. Atque ita perducitur res eò, ut inferior Deus ſit, qui honoribus mactatur humanis: homo vero ſublimior qui auget potentiam numinis. Quid ergo, inquiet aliquis, honorem Dijs dandum nullum eſſe omnino cenſetis? Si Deos nobis proponitis tales, quales, ſi ſunt, debent eſſe, quoſque dicere nos omnes in iſtius nominis prædicatione ſentimus; quemadmodum poſſumus honorem his non habere vel maximum, cùm etiam colere homines potentioribus acceperimus imperijs, cujuſcunque ordinis fuerint,

rint, cujuſcunque fortunæ? Quiſnam iſte eſt maximus? Officioſior multo, quàm habetur à vobis, & potentiore in genere conſtitutus. Dicite, inquitis quæ ſit opinio de Diis digna, recta, & honeſta, nec turpitudinis alicujus deformitate culpabilis. Primùm ut neque illos credas quidquam hominis habere conſimile, nec quicquam expectare quod ſit ab ſe foris, atque extrinſecus veniens: tum quod ſæpius dictum eſt, non ardeſcere irarum flammis, non geſtire corporea voluptate, non exambiri ut proſint, non præmijs ut noceant proritari, benignitatem & gratiam non habere venalem, non gaudere honore collato, non indignari & affici non dato: ſed quod rei divinæ eſt proprium, ſua ſe vi noſſe, nec ſe alienis adulationibus æſtimare. Et tamen, ut videamus iſtud quod dicitur quale ſit, quod eſt iſtud honoris genus, vervecem, arietem, taurum, Dei ſub ore connectere, conſpectuque in ejus occidere? Quod eſt honoris genus, Deum invitare ad ſanguinem, quem cum canibus videas eum ſumere, atque habere communem? Quod eſt honoris genus, lignorum ſtruicibus incenſis, cœlum fumo ſubtexere, & effigies numinum nigrore offuſcare ferali? Quod ſi ea quæ fiunt, propria vi pendere, non ante ſumptis placet opinionibus æſtimari, aræ iſtæ, quas dicitis, altariaque hæc pulchra, infeliciſſimi animalium generis uſtrinæ, rogi, ſunt, & buſticeta in opus ſtructa fœdiſſimum, atque in ſedem fabricata fœtorum. Quid dicitis, ô iſti! ergóne ille putor, qui ex corijs tollitur atque expirat ardentibus, qui ex oſſibus, qui ex ſetis, ex agnorum lanitijs, gallinarumque de plumis, Dei munus & honor eſt? mactanturque hoc illi, quorum templa cùm adire diſponitis, ab omni vos labe puros, lautos, caſtiſſimoſque præſtatis? Et quid eſſe his poteſt coinquinatius, infelicius, ſpurcius, quam ſi ita facti ſunt ſui natura, ut in amoribus habeant tam ſæva, ſintque illis in voluptate putores, quos neque ipſi ſacrificantes

ferre,

ferre, nec ingenuæ ſuſtinere tractos valeant per ſpiritum nares? Quod ſi animantium cruore honorari, & affici ſuperorum animos exiſtimatis, cur non eis & mulos, & elephantes mactatis, & aſinos? cur non & canes, urſos, & vulpes, camelos, & belbas, & leones? & quoniam volucres hoſtiarum quoque in numeris ponitis, cur non vulturios, aquilas, ciconias, immuſſulos, buteones, corvos, accipitres, noctuas? cumque illis ſalamandras, natrices, viperas ſolifugas? Nempe ſubeſt & his ſanguis, & conſimili ratione vitali agitantur ſpiritu. Quid in illis majoris eſt operis, aut ſolertiæ in his minus, ut iſta non augeant, ſuperorum illa amplificent dignitatem? Quia rebus ex his, inquit, Deos par eſt honorare cæleſtes, quibus ipſi alimur, ſuſtentamur, & vivimus, & quas nobis ad victum ſui numinis tribuere benignitate dignati ſunt. Sed & cuminum, naſturtium, rapa, bulbos, apium, carduos, radices, cucurbitas, rutam, mentam, ocimum, puleium, porrumque ſectivum, iidem tribuere Dij vobis, eſſeque in uſibus veſtris alimoniarum in parte juſſerunt. Quid ergo ceſſatis altaribus & hæc dare, rebuſque his omnibus cunilam ſuperſpergere bubulam, & acrimonias intermiſcere ceparum? Ecce ſi vos canes, neceſſe eſt enim quædam fingi, perſpici ut liquidius res poſſint, ſi inquam canes, & aſini, ſi motacillæ cum his ſimul, ſi hirundines garrulæ, pariterque cum his porci, ſenſu aliquo humanitatis accepto, Deos putarent atque exiſtimarent vos eſſe; ſacraque vobis intenderent honoris ergo facere, non ex materijs aliis, aliiſque de rebus, ſed quibus ali moris eſt illis, & naturali appoſitione fulciri: audire à vobis expoſcimus, utrúmne hunc honorem, an contumeliam potius eſſe judicaretis ampliſſimam? cùm hirundines vobis muſcas, motacillæ cæderent conſecrarentque formiculas: cùm altaribus veſtris darent aſini fœnum, paleaſque libarent: cum imponerent canes oſſa, & humani ſtercoris proluviem

viem concremarent: cùm ad ultimum porculi cœnum vobis profunderent ex volutabris horrentibus, lutosis & voraginibus sumptum? Ita ergo non despui vestras inflammaremini dignitates, stercoribusque vos accipi inter atroces computaretis injurias? Sed taurorum corporibus honoratis vos Deos, & aliorum animantium cædibus. Et quid hoc ab illo differt, cùm & ipsa si nondum, mox tamen futura sint stercora, & exigui temporis contracta interjectione putescant? Denique desinite supponere aris ignem, jam profectò cernetis viscera illa taurorum sacra, quibus honor à vobis auctificatur Deorum, fervescere vermibus & fluctuare, vitiare & corrumpere statum cœli, & ex odoribus morbidis regiones consauciare vicinas: quæ si vobis præcipiant Dii curam, in vestram, in valetudinem vertere; prandia inde, vel cœnas sollemni ex more conficere; longè fugiatis, execratique odoris genus, veniam poscatis à superis, facturosque vos eis nunquam talia sacra juretis? Ita istud non ludere est, non confiteri, non pandere, quid sit Deus nescire, nec cui potentiæ debeat nominis hujus vis subdi, appellatioque supponi? Cibis novis auctificatis Deos, nidoribus cohonestatis, & succis: & quia vobis jucunda & grata sunt, ea quæ vos alunt, Deos etiam creditis in eorum affluere voluptates, latratorum & canum ritu offis sævitias ponere, atque alludere porrigentibus sæpius? Et quoniam nobis in manibus hostiarum sermo versatur, quæ causa, quæ ratio est, ut cùm Dij immortales, sint enim & per nos licet quicunque esse creduntur, sint unius sententiæ, vel unius debeant esse naturæ, generis & qualitatis unius, non omnibus omnes hostijs, sed quibusdam quidam sacrorum mulceantur legibus? Quæ est enim causa, requiram ut eadem rursus, ut ille tauris Deus, hædis alius honoretur, aut ovibus: hic lactentibns porculis, alter intonsis agnis: hic virginibus buculis, capris ille cornutis: hic sterilibus

vaccu-

vacculis, at ille incientibus ſcrofis: hic albentibus, ille tetris: alter fœminei generis, alter verò animantibus maſculinis? Si enim honoris & reverentiæ cauſa mactantur Dijs hoſtiæ, quid refert, aut intereſt, cujus animalis è capite luatur hoc debitum, cujus ira offenſioque ponatur? An numquid alterius alteri minus gratior & jucundior ſanguis eſt? alteri vero alterius voluptatem infundit, & gaudium? aut, ut fieri moris eſt, obſervationis alicujus, & religionis metu, ille caprina abſtinet ſe carne, porcinum alius execratur attactum, huic ovilla fœtulenta ſunt viſcera: ac ne ſtomachum fatiget invalidum, hic bubulam duritiem vitat, & lactentium lenitatem, quo digerat expeditius, ſumit? Sed erras, inquit, & laberis: nam Dijs fœminis fœminas, mares maribus hoſtias immolare, abſtruſa & interior ratio eſt, vulgique à cognitione dimota. Non inquiro, non exigo, quid ſacrorum præcipiant, vel quid contineant leges: ſed ſi vicerit ratio, atque obtinuerit veritas, differentiam generum nullam in Dijs eſſe, neque ullis ſexibus eos eſſe diſcretos, nónne ſolvi neceſſe eſt rationes has omnes, & ſtultiſſimis creditas opinationibus comprobari, inveniri? Sapientium virorum non advocabo ſententias, qui riſum nequeunt continere, cùm diſcrimina ſexuum Dijs audiunt immortalibus attributa: unoquoque ab hominum quæro, an ipſe apud ſe credat, ſibique ipſe perſuadeat, diſtinctum eſſe Deorum genus, mares, ac fœminas hos eſſe, & ad generandos fetus convenientium membrorum diſpoſitione formatos? Sed ſi ſexibus ſexus pares, id eſt fœminas fœminis, mares autem hoſtias Dijs maribus immolari ſacrificiorum jura præſcribunt, quæ in coloribus ratio eſt, ut merito his albas, illis atras conveniat, nigerrimaſque mactari? Quia ſuperis Dijs, inquit, atque ominum dexteritate pollentibus, color lætus acceptus eſt, ac felix hilaritate candoris. At vero Dijs lævis, ſedeſque habitantibus

Ff inferas,

inferas, color furvus est gratior, & tristibus suffectus è fucis. Sed si rursus obtinuerit ratio, inferorum penitus cassum esse nomen & vacuum, neque ulla sub terris regna esse domiciliaque Plutonia, opinionem necesse est id quoque frustrari, quam super atris pecudibus habetis, divisque subterreis. Quod si inferi nulli sunt, Deos etiam Manium necesse est esse nullos. Fieri enim qui potest, ut cùm loca sint nulla, eorum, quæ non sunt, ulli perhibeantur esse cultores? Sed assentiamur, ut vultis, & esse inferos, & esse manes, & habitare nescio quos in his Deos, hominibus minus faustos, & tristioribus præpositos rebus: & quæ causa, quæ ratio est, ut tætræ his hostiæ, nigerrimique admoveantur coloris? Quia nigra nigris conveniunt, & tristia consimilibus grata sunt. Quid ergo? non videtis, ut vobiscum & nos stolide, similiterque ludamus, albas esse hostiarum carnes, ossa, dentes, pinguitias, omenta cum cerebris, mollesque in ossibus medullas? Sed vellera nigra sunt, nigræque animantium setæ. Solas ergo immolare Dijs lanas, vulsasque ex hostijs setulas: relinquite infelicissimas pecudes, spoliatas licet ac tonsas, cœli animam ducere, & pastibus innocentissimas incubare. Quod si grata numinibus inferis ea, quæ sunt nigra, furvique existimatis coloris: cur non omnia cætera, quæ illorum inferre sacrificijs moris est, sint nigra, & fumigata, tætreque ut colorata curatis? Inficite tura, si dantur, salsas fruges, atque universa libamina: lacti, oleo, sanguini, hic ponat ut purpureum colorem, illa ut sint lurida, fuliginem infundite cum favillis. Quòd si vobis religio nulla est, alba quædam ferre, & suos retinentia candores: ipsi vestras religiones rationesque dissolvitis, cùm sacrorum in opere nihil unum, perpetuumque servatis. Sed & illud hoc loco consentaneum est ex vobis addiscere: si caper cædatur Jovi, quem patri solemne est Libero, Mercurio mactari: aut bos si sterilis

Unxiæ,

Unxiæ, quam Proserpinæ tribuitis, quo ritu, atque observatione præcipitur: quid facinoris in hoc erit, quid malorum, sceleríſve contractum: cùm nihil intersit obsequij, cujus animalis è capite honorarium istud debitum compleatur? Confundi hæc, inquit, fas non est, nec piaculi parvi est, officia rituum procurationemque miscere. Causam oro ediſſere: quia generis certi hostias certis jus est consecrare numinibus, certaque est supplicamenta præstari. Et quæ iterum causa est, ut generis certi hostias, certis jus sit consecrare numinibus, certaque & supplicamenta præstari? Et hoc enim jus ipsum debet habere suam causam, certisque ab rationibus exoriri, duci. Antiquitatem, consuetudinemque dicturus es? Hominum mihi scita pronuncias, & cæci animalis inventa. Ego autem cum postulo causam mihi depromi, audire desidero, aut coelo aliquid lapsum, aut quod magis res poscit, quid applicitum Jupiter ad tauri habeat sanguinem, ut ei debeat immolari, non debeat Mercurio, Libero? Aut natura quæ capri est, ut his rursus accommoda, Jovialibus conveniens sacrificijs non sit? Animalium facta est inter Deos divisio, transactionis alicujus pactione convenit, ut ille contineret ab hujus se hostia, hic ut usurpare desineret alieni sanguinis jura? an, ut zelotypi pusiones, communicare gustatum suarum pecudum nolunt? aut, ut gentibus fieri moris diversissimi fama est, quæ habentur his esui, aliarum eadem rejiciuntur ab victibus? Ergo si hæc cassa sunt, nec rationis alicujus habentia firmitatem, sacrificiorum & ipsa inanis est ratio. Etenim qui potis est habere idoneam id, quod sequitur, causam, cùm ipsum illud primum, à quo defluit secundum, inanissimum esse reperiatur & vacuum, & nulla soliditate firmatum? Telluri, inquiunt, matri scrofa inciens immolatur & feta; at Minervæ virgini virgo cæditur vitula, nullis unquam stimulis, nullius operis exercitata conatu. Atquin nos arbitramur

tramur nec virginem virgini oportuiſſe mactari, ne virginitas violaretur in pecude, qua Dea plurimum pollet: nec Telluri gravidas atque fetas ob honorem fecunditatis ipſius, quam cuncti expetimus & optamus inextinguibili ſemper fecunditate procedere. Nam ſi, quia virgo Tritonia eſt, idcirco ei convenit virgines hoſtias immolari: & quòd Tellus eſt mater, conſimiliter gravidis accipienda eſt ſcrofis: ergo & muſicis Apollo, quòd muſicus: & quod medicus Æſculapius, medicis: & quòd faber Vulcanus eſt, fabris: & quòd Mercurius eloquens, eloquentibus debet diſertiſſimiſque mactari. Quòd ſi dicere iſtud inſanum eſt, aut, ut mediocriter pronunciem, brutum, multo illud majoris amentiæ eſt, fetas jugulare Telluri, quòd ſit fetibus gravior: Minervæ caſtas & virgines, quia ſit pura, virginitatis intactæ. Nam quod dici à vobis accipimus, eſſe quoſdam ex Dijs bonos, alios autem malos, & ad nocendi libidinem promptiores: illiſque ut proſint, his verò ne noceant, ſacrorum ſollemnia miniſtrari: quanam iſtud ratione dicitur, intelligere confitemur non poſſe. Nam Deos benigniſſimos dicere, leneſque habere naturas, & ſanctum, & religioſum & verum eſt: malos autem, & lævos nequaquam ſumendum eſt auribus; ideò quoniam divina illa vis ab nocendi procul eſt dimota & diſiuncta natura. Quidquid autem potis eſt cauſam calamitatis inferre, quid ſit primùm videndum eſt, & ab Dei nomine longiſſima debet differitate ſeponi. Itaque ut vobis commodemus aſſenſum, dextrarum, ſiniſtrarumque rerum Deos eſſe fautores, ulla nec ſic ratio eſt, cur alios alliciatis ad proſpera, alios verò, ne noceant ſacrificijs commulceatis & præmijs. Primùm quòd Dij boni malè non queunt facere, etiam ſi nullo fuerint honore mactati. Quidquid enim mite eſt, placidumque natura, ab nocendi procul eſt uſu, & cogitatione diſcretum: malus verò comprimere ſuam ferociam neſcit, quamvis

quamvis gregibus mille, & mille alliciatur altaribus. Neque enim in dulcedinem vertere amaritudo ſe poteſt: aut ariditas in humorem, calor ignis in frigora: aut quod rei cuicunque contrarium eſt, id quod ſibi contrarium eſt, ſumere, in ſuam atque immutare naturam. Ut ſi manu viperam mulceas, venenato blandiaris aut ſcorpio, petat illa te morſu, hic contractus aculeum figat: nihilque illa proſit alluſio, cùm ad nocendum res ambæ non ſtimulis exagitentur irarum, ſed quadam proprietate naturæ. Ita nihil prodeſt promereri velle per hoſtias Deos lævos, cùm ſive illud feceris, ſive contrà non feceris, agant ſuam naturam, & ad ea quæ facti ſunt ingenitis legibus, & quadam neceſſitate ducantur. Quid quòd iſto modo utrique Dij deſinunt eſſe ſuis in viribus, & ſuis in qualitatibus permanere. Nam ſi bonis ut proſint, res divina conficitur, alijs autem ne noceant, iiſdem rationibus ſupplicatur: ſequitur ut intelligi debeat, nihil dexteros profuturos, nulla ſi acceperint munera, fierique ex hoc malos: malos autem ſi acceperint, nocendi poſituros mentem, fierique ex hoc bonos. Atque ita perducitur res eo, ut neque hi dexteri, neque illi ſint lævi: aut, quod fieri non poteſt, utrique ipſi ſint dexteri, & utrique iterum lævi. Eſto, concedatur infeliciſſimas pecudes non ſine aliquo religionis officio divorum apud templa mactari, & quod ex uſu conſuetudinis factum eſt, rationis alicujus cauſam aliquam continere. Sed ſi magnificum videtur, atque amplum, jugulare Dijs tauros, ſi illibata, ſi ſolida concremari animantium viſcera, quid ſibi reliqua hæc volunt magorum cohærentia diſciplinis, quæ in ſacrorum reconditis legibus pontificalia reſtituere myſteria, & rebus inſeruere divinis? Quid, inquam, ſibi hæc volunt, apexanes, hirciæ, ſilicernia, longavi? quæ ſunt nomina, & farciminum genera, hirquino alia ſnnguine, comminutis alia inculcata pulmonibus? Quid tædæ? quid tæniæ? quid offæ?

offæ? non vulgi, ſed quibus eſt nomen appellatioque penitæ: ex quibus quod primum eſt, in exiguas arvina eſt miculas catillaminum inſecta de more: quod in ſecundo ſitum eſt, inteſtini eſt porrectio, per quam proluvies editur, ſuccis perexiccata vitalibus: offa autem penita eſt, cũ particula viſceris cauda pecoris amputata. Quid polimina? quid omenta? quid palaſea, ſive, ut quidã cognominant, plaſea? ex quibus eſt nomen omenti pars quædã, quo receptacula ventrium circumretita finiuntur. Bovis cauda eſt plaſea, ſiligine & ſanguine delibuta. Polimina porrò ſunt ea, quæ nos proles verecundius dicimus: à vulgaribus autem aſſolent cognomine teſtium nuncupari. Quid fitilla, quid frumen, quid africia, quid gratilla, catumeum, conſpolium, cubula? ex quibus duo quæ prima, ſunt pultium nomina, ſed genere & qualitate diverſa. Series verò, quæ ſequitur, liborum ſignificantias continet: & ipſis non eſt una eademque formatio. Non enim placet carnem ſtrebulam nominare, quæ taurorum è coxendicibus demitur: pulpamenta non aſſa, quæ in verubus exta ſunt, animata prius & torrefacta carbonibus: non ſalſamina denique, quæ ſunt una commixtio quadrinis copulata de frugibus. Non ſimiliter fendicas, quæ & ipſæ ſunt hiræ, quas plebis oratio ilia ſolet, cum eloquitur, nuncupare. Non ratione eadem, ærumnas quæ ſunt prima in gurgulionibus capita, qua deiicere cibos & referre natura eſt ruminatoribus ſæculis. Non magmenta, non augmina, non mille ſpecies vel farciminum, vel fitillarum, quibus nomina indidiſtis obſcura, vulgoque ut eſſent auguſtiora feciſtis. Si enim quæcunque ab hominibus fiunt, maximeque in re ſacra, debent habere ſuas cauſas, nec ſine ratione eſt quidquam in negocijs omnibus, atque in omni adminiſtratione faciendum, ediſſertate nobis, & dicite, quæ ſit cauſa, quæ ratio, ut hæc etiam Dijs dentur, ſacriſque adoleantur altaribus? In hoc enim

diutius

diutius loco huic causæ vel maximè necessario immoramur, insistimus, inhæremus, cupientes addiscere quid cum pultibus Deo sit, quid cum libis, quid diversis cum fartibus confectionis jure multiplici atque impensarum varietate conditis? Opiparis numina cœnis afficiuntur, aut prandijs, ut innumeras conveniat excogitare his dapes? aversionibus stomachorum laborant, & ad expellenda fastidia saporum varietas quæritur, ut modo his assa, modo cruda ponantur, semicocta modo & semicruda? Quod si omnes has partes, quas proficias dicitis, accipere Dij amant, suntque illis gratæ, vel voluptatis alicujus vel dulcedinis sensu; quid intercedit, quid prohibet, ut non semel hæc omnia totis cum animantibus inferatis? Quæ causa, quæ ratio est, ut caro strebula separatim, ruma, cauda, & plasea separatim, hiræ solæ, nomenque solum augmentorum adjiciantur in causam? Pulmentorum varietatibus afficiuntur Dij cœlites, ut fieri mos est post cœnarum ditium & locupletium saginas, frustilla hæc parvula pro suavibus mateolis sumunt, non quibus famem sedent, sed ut palati admoneant ocium, seque ipsos plenæ appetitu voracitatis instigent? O Deorum magnitudo mirabilis! ô nullis hominum comprehensa, nullis intellecta naturis! siquidem ut prosint, testiculis pecudum redimuntur, & rumis: neque prius iras, atque animos ponunt, nisi sibi adoleri paratas conspexerint nænias, offasque redemptas. Sequitur ut de ture, deque mero aliquid sine ulla nimietate dicamus. Copulata enim, & mixta sunt cærimoniarum & hæc genera, cultumque adhibentur in plurimum. Ac primum illud à vobis isto ipso quærimus percontamurque de ture: unde aut quo tempore nosse illud aut scire potueritis, ut merito existimetis aut esse Dijs dandum, aut eorum acceptissimum voluntati. Novella enim propemodum res est, neque annorum inexplicabilis series, ex quo ejus notitia profluxit in has partes, & delubris

lubris

lubris meruit intereſſe divinis. Nam neque temporibus, quemadmodum creditur & perhibetur, heroicis, quidnam eſſet tus ſcitum eſt, ſcriptoribus ut comprobatur à priſcis, quorum in libris poſita nulla ejus mentio reperitur: neque genitrix & mater ſuperſtitionis Etruria opinionem ejus novit aut famam, ſacellorum ut indicant ritus: neque quadringentis annis, quibus Albana res viguit, in uſum cuiquam venit, ſacra cum res fieret: neque ipſe Romulus, aut religionibus artifex in comminiſcendis Numa, aut eſſe ſcivit, aut naſci: ut pium far monſtrat, quo peragi mos fuit ſacrificiorum ſollemnium munia. Unde igitur cœpta eſt uſurpatio ejus aſſumi: aut in antiquam & veterem conſuetudinem quænam irruit novitas, ut quod tempeſtatibus tantis neceſſarium non fuit, locum ſumeret in cærimonijs primum? Nam ſi ſine ture religionis officium claudicat, neceſſariaque vis ejus eſt, quæ propitios faciat, miteſque hominibus cœlites, peccatum eſt ab antiquis, quinimo piaculis plena vita omnis illorum fuit, qui quod maximè conveniens Deorum fuerat voluptati, per incuriam neglexere libare. Sin autem temporibus priſcis, neque homines, neque Dij hujus turis expetivere materiam, comprobatur & hodie fruſtra illud inaniterque præſtari, quòd neque antiquitas neceſſarium credidit, & ſine ullis novitas rationibus appetivit. Denique ut illam ſemper regulam definitionemque teneamus, qua demonſtratum & fixum eſt, quicquid fiat ab homine, habere oportere ſuas cauſas, & in iſta quoque retinebimus parte, ut requiramus ex vobis quæ ſit cauſa, quæ ratio, ut ante ipſa numinum ſigna, tura iniiciantur altaribus, & ex eorum incendio familiaria fieri exiſtimentur & mitia. Quid ex hujuſmodi facto acquiritur his rei, aut eorum ad animos quid accedit, ut merito judicemus rectè iſta dependi, & non fruſtra atque inaniter concremari? Ut enim vos debetis oſtendere cur tura Dijs

detis,

detis, ſic & Deos ſequitur ut debeatis expromere, habere aliquam cauſam, cur ea non reſpuant, quinimo cur ea tam familiariter concupiſcant. Honoramus, inquiet aliquis fortaſſe, his Deos. Sed nos non veſtrum, ſed numinum requirimus ſenſum: nec quid fiat à vobis, ſed pendatur ab his quanti, quod in præmium datur favoris, interrogamus. Sed tamen, ô pietas, quantus iſte eſt honor, aut qualis, qui ex ignis odore conficitur, & reſina ex arboris comparatur? Nam ne fortè ignoretis quid, aut unde ſit tus iſtud: viſcum eſt ex corticibus profluens, ita ut ex amygdalo, ceraſo, lacrimabili deſtillatione coaleſcens. Hoccine ergo ſuperas honorat & auctificat dignitates, aut offenſa ſi aliquando contracta eſt, turis vapore diſſolvitur, & temperata indignatione ſopitur? Quid ergo ceſſatis cujuſlibet arboris viſcum, ſine ulla paſſim differitate comburere? Nam ſi honorantur hoc numina, nec indignè ſuſtinent Panchaicas ſibi ardere reſinulas, quid intereſt, unde fumus altaribus conficiatur in ſanctis, vel ex viſci quo genere nubes ſuffitionis exæſtuent? An numquid aliquis dicet, idcirco ſuperis tus dari, quòd odoratus habeat ſuaves, & narium commulceat ſenſum, reliqua verò ſint aſpera, & ob cauſam offenſionis excluſa? Habent enim Dij nares, quibus ducant aërios ſpiritus? Accipiunt auras, & remittunt, ut penetrare illos poſſint nidorum differentium qualitates? Quod ſi damus ut fiat, mortalitatis eos adjungimus legi, & excludimus divinitatis à finibus. Quidquid enim ſpirat & reciprocos halitus auris commeabilibus ducit, id neceſſe eſt eſſe mortale, quia cœli ſuſtineatur è paſtu. Quidquid autem cœli ſuſtinetur è paſtu, ſi recurſus abſtuleris, quibus alternatio redditur abſtrahiturque vitalis, oblidi ejus neceſſe eſt animam, & rationē ſubrui atque interire vivendi. Ergo ſi & Dij ſpirant, odoremque ad ſe attrahunt auris comitantibus involutum, non eſt ab re dicere & alienis eos ſuffi-

tionibus vivere, & interclusis posse spiraminibus interire. Et unde novissime scitis, an si odorum suavitare capiuntur, eadem sint eis jucunda quæ vobis, & parili sensu vestras mulceant afficiantque naturas? Nónne fieri potis est, ut quæ vobis afferunt voluptatem, contra illis aspera videantur & tristia? Cum enim Deorum sint sententiæ dispares, substantiæque non unæ, quibus effici rationibus potest, ut quod qualitate diversum est, unum sentiat accipiatque contactum? An non quotidie cernimus & inter animantia terris orta, esse aliis eadem vel amara vel dulcia: mortifera his esse, quæ illis nata in perniciem non sunt? ut quæ alios mulceant odoribus lætis, eadem pestiferos halitus aliorum corporibus spirent? Sed hoc ut fiat, & accidat, non in rebus est causa, quæ simul esse mortiferæ, simul salutares, simul dulces nequeunt, simulque amaræ consistere: sed, ut quisque est factus ad extrinsecus rei venientis attactum, ita afficitur: qualitatem non accipit ex rerum impulsionibus natam, sed ex sui sensus contagiique natura. Verum omnis hæc ratio longe est ab Dijs sita, nec exigui limitis interjectione discreta. Nam si verum est, ut ab sapientibus creditur, incorporales hos esse, nec soliditatis alicujus eminentia sublevari, inanis apud hos odor est, nec sensibiliter commovere aura eos potis est nidoris alicujus: non si mille tu pondera masculi turis incendas, cœlumque hoc totum redundantium vaporum nebulositate cludatur. Quod enim non habet robur, & substantiam corporalem, contrectari à substantia non potest corporali: odor autem corpus est, tactis sicut naribus indicatur: ab Deo ergo sentiri ratione non potest ulla, qui caret re corporis, atque omni sensu & cogitatione privatus est. Merum turis est socium, quod explanari consimiliter poscimus, cur ei superfundatur incensioni. Nisi enim ratio cur fiat ostenditur, nec habebit expositam sui causam, non jam istud errori objiciendum

ciendum eſt ludicro, ſed ut dicatur expreſſius, inſaniæ, dementiæ, cæcitati. Ut enim jam ſæpius dictum eſt, debet omne quod geritur, cauſam ſui habere perſpicuam, nec caliginis alicujus obſcuritate contectam. Si ergo fiditis facto, aperite, monſtrate, liquor iſte cur detur, id eſt vinum ſuperfundatur altaribus. Numquid enim numinum corpora ſitim ſentiunt aridam, & eorum neceſſe eſt ſiccitates humore aliquo temperari? Numquid, nobis ut mortalibus moris eſt cenis intermiſcere potiones, pari etiam more poſt ſolidos victus liborum & pultium, hoſtiarumque cæſarum, quo putrefiat facilius, aut percoquatur cibus, frequentiſſimo irrigant accipiuntque ſe vino? Date quæſo immortalibus Dijs bibant, ſcyphos, brias, pateras, ſimpuviaque depromite: & quoniam tauris, pinguibuſque ſe dapibus, atque opimis inferciunt eſcis, ne quod in ſtomachi tramite malè tranſvoratum ſubſtiterit viſcus, ſuccurrite, properate, Jovi optimo maximo merum, ne præfocetur, date: cupit eructare, nec potis eſt: ac ni illa labatur, & diſſolvatur obſtructio, periculum maximum eſt, ne obliſus interrumpatur ſpiritus, & viduatum remaneat ſine ſuis adminiſtratoribus cœlum. Sed fruſtra, inquit, inequitas nobis: non enim nos ſuperis ob eas profundimus merum cauſas, tanquam illos exiſtimemus aut ſitire, aut bibere, aut ſuavitatis ejus affectione lætari. Honoris eis ergo datur, quo fiat illorum elatior, amplior, auguſtiorque ſublimitas; altaria ſuper ipſa libamus, & venerabiles muſcos carbonibus excitamus extinctis. Et quæ gravior infligi contumelia Dijs poteſt, quam ſi eos credas accepto mero propitios fieri: aut honorem exiſtimes habitum his magnum, ſi modo vini exigui rores ſuper vividam jeceris atque inſtillaveris prunam? Non nobis eſt ſermo cum hominibus rationis expertibus, neque quibus non ſit communis intelligentiæ veritas: ineſt & vobis ſapientia, ineſt ſenſus, verumque

nos dicere apud vos ipſi interiore judicio ſcitis. Sed quid facere poſſumus, conſiderare nolentibus penitus res ipſas, ſecumque ipſos loqui? Facitis enim quod fieri cernitis, non quod fieri oportere confiditis: nimirum quia apud vos plus valet nullam habens conſuetudo rationem, quàm rerum inſpecta natura veritatis examinatione pondera. Quid eſt enim Deo cum vino, aut in ejus materia vis qualis, aut quanta eſt, quòd cùm effuſum fuerit, ſublimitas ejus augeſcat, & honorata exiſtimetur auctoritas? Quid inquã Deo cum vino eſt, Veneri is re proxima, nervos omnium debilitante virtutum, verecundiæ, pudoris, & caſtitatis inimica? quod in inſanias, & furores mentes ſæpius præcipitavit excitas, ipſoſque illos Deos maledictis compulit exauctorare dementibus. Itáne iſtud non nefas, & plenum ſacrilegij crimen eſt, honori hoc dare, quod ſi tu id avidius ſumpſeris, quid facias, neſcias: quid loquaris, ignores: ad extremum temulenti, luxurioſi, & perditi convitium, infamiamque merearis? Operæpretium eſt etiam verba ipſa depromere, quibus, cùm vinum datur, uti, ac ſupplicare conſuetudo eſt. *Mactus hoc vino inferio eſto.* Inferio, inquit Trebatius, verbum ea cauſa eſt additum, eaque ratione profertur, ne vinum omne omnino, quod in cellis, atque apothecis eſt conditum, ex quibus illud quod effunditur promptum eſt, eſſe ſacrum incipiat, & ex uſibus eripiatur humanis. Addito ergo hoc verbo, ſolum erit, quod inferetur, ſacrum, nec religione obligabitur cæterum. Qualis ergo hic honor eſt, in quo imponitur quaſi lex Deo, ne plus quærat quàm datum eſt? aut cujus ipſe eſt aviditatis Deus, qui niſi verbi fuerit præſcriptione ſubmotus, cupiditatem ſuam protendat ulterius, & apothecis ſuis ſupplicem privet? *Mactus hoc vino inferio eſto.* Iniuria eſt iſta, non honor. Quid enim ſi divus amplius hoc volet, neque erit contentus illato? nónne inſigniter dicendum eſt lædi, qui honorem

rem

rem accipere cum conditione cogetur? Nam si exceptione non addita, sacrum necesse est fieri omne omnino quod in cellis est vinum, manifestum est & Deo contumeliam fieri, cui modus constituatur invito: & vos ipsos in re sacra cæremoniarum officia violare, qui non tantum tribuitis vini, quantum Deum videtis sibi velle præstari. *Mactus hoc vino inferio esto.* Quid est aliud quàm dicere, tantum esto mactus, quantum volo: tantum amplificatus, quantum jubeo: tantum honoris assumito, quantum te habere decerno, & verborum circumscriptione definio? O Deorum sublimitas præpotens, quam venerari, quam colere officijs omnibus cæremonialibus debeas? cui legem venerator imponit, quam cum pactionibus adorat & formulis: quæ per unius formidinem verbi ab immodicis vini cupiditatibus arcetur? Sed sit, ut vultis, honor in vino, sit in ture, immolatione & cædibus hostiarum iræ numinum offensionesque placentur. Etiamne Dij sertis, coronis afficiuntur, & floribus? etiámne æris tinnitibus, & quassationibus cymbalorum? etiámne tympanis? etiámne symphonijs? quid efficiunt crepitus scabillorum, ut cùm eos audièrint numina, honorificè secum existiment actum, & ferventes animos irarum oblivione deponant? An numquid ut parvuli pusiones ab ineptis vagitibus crepitaculis exterrentur auditis: eadem ratione & omnipotentia numina tibiarum stridore mulcentur, & ad numerum cymbalorum mollita indignatione flaccescunt? Quid sibi volunt excitationes illæ, quas canitis matutini, collatis ad tibiam vocibus? Obdormiscunt enim superi, remeare ut ad vigilias debeant? quid dormitiones illæ, quibus benè ut valeant, auspicabili salutatione mandatis? Somni enim quiete solvuntur, occuparique ut hoc possint, lenes audiendæ sunt næniæ? Lavatio, inquit, Deum Matris est hodie. Sordescunt enim divi, & ad sordes eluendas lavantibus aquis opus, atque

adjuncta antiqua cineris frictione? Jovis epulum cras eſt. Jupiter enim cœnat, magniſque implendus eſt dapibus, jamdudum inedia geſtiens, & anniverſaria interjectione jejunus? Æſculapij geritur, celebraturque vindemia. Colunt enim Dij vineas, & ad ſuas uſiones contractis exprimunt vindemiatoribus vinum? Lectiſternium Cereris erit Idibus proximis. Habent enim Dij lectos, atque ut ſtratis poſſint mollioribus incubare, pulvinorum tollitur atque excitatur impreſſio? Telluris natalis eſt. Dij enim ex uteris prodeunt, & habent dies lætos, quibus eis adſcriptum eſt auram uſurpare vitalem? Ludi verò, quos facitis, quibus Floralibus, & Megalenſibus nomen eſt, cæterique omnes alij, quos eſſe ſacros voluiſtis, & religionum inter officia deputari, quam rationem habent, quam cauſam, ut inſtitui, condique debuerint, & ex numinum appellatione ſignari? Honorantur, inquit, his Dij, & ſi quas ab hominibus continent offenſionum memorias illatarum, abjiciunt, excludunt, redduntque ſe nobis redintegrata familiaritate fautores. Et quæ cauſa eſt rurſus, ut tranquilli, placidi efficiantur & mites, ineptæ ſi res fiant, & ab hominibus ocioſis multitudine ſpectante ludatur? Ponit animos Jupiter, ſi Amphitryo fuerit actus pronunciatuſque Plautinus? aut ſi Europa, ſi Leda, Ganymedes fuerit ſaltatus, aut Danaë, motum compeſcit irarum? Tranquillior, lenior, Mater magna efficitur, ſi Attidis conſpexerit priſcam refricari ab hiſtrionibus fabulam? Obliterabit offenſam Venus, ſi Adonis in habitu geſtum agere viderit ſaltatorijs in motibus pantomimum? Indignatio relangueſcet Alcidæ, ſi tragœdia Sophoclis, cui Trachiniæ nomen eſt, Euripidis aut Hercules actitatur? Exiſtimatur tractari ſe honorifice Flora, ſi ſuis in ludis flagitioſas conſpexerit res agi, & migratum ab lupanaribus in theatra? Itáne iſtud non eſt Deorum imminuere dignitatem, dicare & conſecrare turpiſ-

ſimas

ſimas res eis, quas cenſor animus reſpuat, & quarum actores inhoneſtos eſſe jus veſtrum, & inter capita computari judicavit infamia? Mimis nimirum Dei gaudent, & illa vis præſtans, neque ullis hominum comprehenſa naturis, libentiſſimè commodat audiendis his aures, quorum ſymplegmatibus plurimis intermixtos ſe eſſe, deriſionis in materiam norunt. Delectantur ut res eſt, ſtupidorum capitibus raſis, ſalapittarum ſonitu, atque plauſu, factis & dictis turpibus, facinorum ingentium rubore. Jam verò ſi viderint in fœmineas mollitudines enervantes ſe viros, vociferari hos fruſtra, ſine cauſa alios curſitare, amicitiarum fide ſalva contundere ſe alios, & crudis mutilare ſe cæſtibus, certare hos ſpiritu, buccas vento diſtendere, votiſque inanibus concrepare, manus ad cœlum tollunt, rebus admirabilibus moti proſiliunt, exclamant, in gratiam cum hominibus redeunt. Hæc ſi Dijs immortalibus oblivionem afferunt ſimultatum, ſi ex comœdijs, attellanis, mimis, ducunt lætiſſimas voluptates, quid moramini, quid ceſſatis, quin & ipſos dicatis Deos ludere, laſcivire; ſaltare, obſcœnas conpingere cantiones, & clunibus fluctuare criſpatis? Quid enim differt, aut intereſt, faciantne hæc ipſi, an ab alijs fieri in amoribus atque in delicijs ducant? Unde igitur fluxit, vel ex quibus enata eſt cauſis opinionum hęc pravitas? Ex eo ſcilicet maximè, quod nequeuntes homines, quidnam ſit Deus ſcire, quęnã ſit vis ejus, natura, ſubſtantia qualis, utrúmne habeat formam, an nulla ſit corporis circumſcriptione finitus: agat aliquid, an non agat, vigilétne perpetuo, an aliquando ſolvatur in ſomnos: currat, ſedeat, ambulet, an ab hujuſmodi motibus, & ceſſatione ſit liber. Hæc omnia, ut dixi, nequeuntes ſcire, neque ratione aliqua pervidere, in eas ſunt opinationes lapſi, ut Deos ex ſe fingerent, & qualis ſibi natura eſt, & illis talem darent actionum, rerum, voluntatumque naturam. Quod ſi animal cernerent nullius

eſſe

esse se precij, nec inter formiculam plurimum seseque esse discriminis, profectò desinerent arbitrari quidquam se habere commune cum superis, & intra suos fines humilitatis suæ modestiam continerent. Nunc verò quia cernunt ora, oculos, capita, buccas, auriculas, nasos, cæterasque se alias membrorum gerere ac viscerum portiones; & Deos existimant eadem ratione formatos, habitumque illos suum compagine in corporea continere: & quia gaudere, lætari, mæstosque se fieri tristioribus conspiciunt causis, arbitrantur & numina ex rebus hilarioribus gaudere, & ex minus lætis animorum contractione conduci. Affici se ludis: putant & cœlitum mentes ludorum delectatione mulceri. Et quia illis se voluptas est lavacrorum refovere caldoribus: & superis ducunt lavationum esse munditias gratas. Vindemiamus nos homines: & Deos rentur, & credunt suas ducere atque agitare vindemias. Dies nobis natalicij sunt: & potentias cœlites dies autumant habere natales. Quod si possent adscribere valetudines, ægritudines, & corporales Dijs morbos, non dubitarent eos lienosos, lippulos, atque enterocelicos dicere, eo quòd ipsi, & lienosi, & lippi sunt sæpe, & ingentium herniarum magnitudine ponderosi. Age nunc summatim, quoniam sermo prolatus est, & perductus in hæc loca, singulorum partium oppositionibus comparemus, utrúmne vos melius rebus de superis sentiatis, an potius nos multo & honoratius opinemur, & rectius, quodque rei divinæ suam præstet, atque attribuat dignitatem. Ac primum vos Deos, quos in rerum natura vel arbitramini esse, vel creditis, quorumque in templis omnibus simulachra constituistis & formas, profitemini esse natos, & ex masculorum fœminarumque seminibus conventionũ progenitos lege. At verò nos contrà, si modò Dij certi sunt, habentque huius nominis auctoritatem, potentiam, dignitatem, aut ingenitos esse

cense-

censemus, hoc enim religiosum est credere, aut si habent nativitatis exordium, Dei summi est scire, quibus eos rationibus fecerit, aut sæcula quanta sint ex quo eis attribuit perpetuitatem sui numinis inchoare. Vos habere sexus Deos, aliosque ex his mares, feminini generis alios esse censetis: nos potentias cœlites discretas esse sexibus abnegamus, quoniam discrimen hujusmodi terrenis animantibus datum est, quas coire, quas generare auctor voluit rerum, substituendis per libidinem prolibus. Vos hominum similitudinem gerere, & mortalium vultibus existimatis esse formatos: nos effigies remur submotas esse ab his longè, quoniam forma mortalis est corporis: & si fortè est ulla, comprehendere neminem posse indubitabili asseveratione juramus. A vobis artificia singuli opificum more habere perhibentur: ridemus cùm audimus nos ista: quoniam Dijs artes necessarias ducimus arbitramurque non esse, & eas constat & liquidum est paupertatis ad subsidium comparatas. Discordiarum alios ex his vos, alios dicitis, qui pestilentias irrogent, alios qui amores, qui furias, alios verò qui præsint bellis, & sanguinis effusione lætentur: at vero nos contrà ab ingenijs numinum judicamus esse disiunctas, aut si sunt qui hæc mala miserrimis inferant subjiciantque mortalibus, ab Deorum contendimus procul esse natura, nec sub hujus nominis prædicatione ponendos. Irasci & perturbari vos numina, cæterisque animorum affectibus mancipata esse atque obnoxia judicatis: nos hujusmodi motus alienos existimamus ab his esse: sunt enim ferocium generum, & mortalitatis obeuntium functiones. Vos pecorum sanguine, vos cædibus & mactationibus hostiarum gaudere, lætari, & in gratiam cum hominibus remini offensionibus redire sopitis. Nos amorem sanguinis nullum esse in cœlitibus ducimus: nec esse tam duros, ut miserorum animantium cæde saturatas abjiciant iras. Vos mero, vos

ture, honorem arbitramini Dijs addi, & eorum augefcere dignitates: nos monftrum, & prodigium judicamus, quod quifquam hominum credat aut auguftiorem fieri Deum fumo, aut ex roribus exiguis vini, ipfum fibi ab hominibus ducere fatis fancte atque honorifice fupplicatum. Vos æris tinnitibus, & tibiarum fonis, vos equorum curriculis, & theatralibus ludis perfuafum habetis Deos & delectari, & affici, irasque aliquando conceptas eorum fatisfactione mollire. Nos inconveniens ducimus, quinimo incredibile judicamus, eos qui gradibus mille genus omne virtutum perfectionis tranfierint fummitate, in voluptatibus habere atque in delicijs effe res eas, quas homo fapiens rideat, & quæ non alijs videantur continere aliquid gratiæ, quam infantibus parvulis, & trivialiter & populariter inftitutis. Hæc cum ita fe habeant, cumque fit opinionum tanta noftrarum, veftrarumque diverfitas, ubi aut nos impij, aut vos pij, cum ex partium fenfibus pietatis debeat, atque impietatis ratio ponderari? Non enim fimulachrum qui fibi aliquod conficit, quod pro Deo veneretur, aut qui pecus trucidat innoxium, facrifque incendit altaribus, is habendus eft rebus deditus effe divinis. Opinio religionem facit, & recta de Dijs mens: ut nihil eos exiftimes contra decus præfumptæ fublimitatis appetere. Cum enim cuncta, quæ his dantur, fub oculis hic noftris videamus abfumi, quid ad eos aliud ab nobis dicendum eft pervenire, nifi opiniones Dijs dignas, & eorum convenientiffimas nomini? Hæc funt dona certiffima, facrificia hæc vera: nam pulticulæ, tura cum carnibus, rapacium alimenta funt ignium, & parentalibus conjunctiffima mortuorum. Sed fi Dij immortales nequeunt, inquit, irafci, neque ullis animorum affectibus eorum quatitur concutiturque natura; quid hiftoriæ fibi volunt, quid annales, quorum in confcriptionibus legimus, nonnullis offenfionibus Deos motos,

motos, peſtilentias, ſterilitates, ac frugum inopias, aliaque intuliſſe civitatibus, nationibuſque diſcrimina: eoſque rurſus ſacrorum ſatiſfactione placatos, indignationum poſuiſſe fervores, & in habitum lætiorem ſtatum cœli, tempeſtatumque mutaſſe? Quid terrarum fremitus, quid motus, quos eſſe accepimus factos, quod eſſent acti per indiligentiam ludi, nec ad ſuam formam, conditionemque curati: inſtauratis his tamen, & curioſa obſervatione repetitis, ſuperorum conquieviſſe terrores, & ad hominum curam, familiaritatemque revocatos? Quoties vatum juſſis, haruſpicumque reſponſis, poſtquam divina res facta eſt, & ex gentibus tranſmarinis acciti Dij quidam, delubraque his facta, & in altioribus columnis ſigna quædam & ſimulachra ſunt conſtituta, & imminentium averſi ſunt periculorum metus, & graviſſimi hoſtes pulſi, & amplificata res publica eſt, & victoriarum frequentibus gaudiis, & provinciarum poſſeſſione complurium? Quod utique non fieret, ſi ſacrificia, ſi ludos, cæteroſque aſpernarentur Dii cultus: neque ſe honorari eorum procurationibus ducerent. Si ergo his datis calor omnis numinum indignatioque frigeſcunt, vertunturque in proſpera ea, quæ videbantur afferre terrores, manifeſtum eſt hæc omnia non ſine cœlitum fieri voluntate, & quod ea tribuantur à nobis, inaniter & cum tota imperitia reprehendi. Ventum eſt ergo dum loquimur ad ipſum articulum cauſæ, ventum rei ad cardinem, ventum veram atque adjunctiſſimam quæſtionem, in quam convenit, ut debeamus inſpicere, formidine ſuperſtitionis amota, & gratificatione depoſita, utrúmne hi Dij ſint, quos ſævire aſſeveratis offenſos, reddique ludis & ſacrificijs mites: an ſint longè aliud, & ab hujus vi debeant, & nominis, & potentiæ ſegregari. Non enim imus infitias, in annalium ſcriptis contineri hæc omnia, quæ ſunt à vobis in oppoſitione prolata: nam & ipſi pro

 modulo,

modulo, ingeniique pro captu, & legimus, & esse positum scimus, ludis quondam ipsis Circensibus, qui Jovi Maximo fierent, patremfamilias quendam, antequam inciperent res agi, servum pessimè meritum per Circi aream mediam transduxisse cæsum virgis, & ex more multasse post patibuli pœna. Ludis deinde jam terminatis, profligatisque curriculis, non multi post temporis spacium civitatem occœpisse pestilentia vastari. Cumque dies adderet malum malo gravius, catervatim & populus interiret, rusticulo cuidam sorte humilitatis obscuro Jovem per insomnium dixisse, uti ad consules vaderet, præsulem sibi displicuisse monstraret, posse melius fieri civitati, si ludis sua religio redderetur, & ex integro rursus curiosa observatione procederent. Quod cùm ille facere minimè curasset, vel quòd esse vanum suspicaretur insomnium, nullamque habiturum apud audituros fidem: vel quod ingenitæ humilitatis memor, potestatis tantæ fugeret & formidaret accessum, cunctatori redditum inimicum Jovem, filiorum obitus irrogavisse pro pœna. Mox cùm & ipsi proprium minaretur interitum, ni præsulis pergeret nuncius improbati: obeundi formidine territatum, cum jam & ipse contactus pestilentiæ flagraret incendio, de sententia propinquorum perlatum ad curiam patrum, insomniique exposita visione, flammas evolavisse contagij. Ludorum deinde instauratione decreta, & spectaculis adhibitam gravem curam, & priorem populo redditam sanitatem. Sed neque illud æquè nos negabimus scire, temporibus quondam civitatis & reipublicæ duris, vel quæ lues infesta faciebat continua populum contage conficiens: vel quæ hostes validi, & ad periculum libertatis auferendæ præliorum prosperitate jam proximi: jussis & monitis vatum, transmarinis ex gentibus quosdam Deos accitos, magnificisque honoratos templis, & luis sedasse flagrantiam,

tiam, & viribus hostium fractis, frequentissime triumphatum, & auctos Imperij fines, innumerasque provincias sub leges vestri cecidisse dominatus. Sed neque hoc nostram conscientiam fugit lectum & positum, ictum cùm esset Capitolium fulmine, multaque in hoc alia, Jovis etiam simulachrum sublimi quod in culmine stabat, suis esse ab sedibus provolutum. Responsum deinde ab haruspicibus editum, res sævas tristissimasque portendi, ab incendijs, cædibus, ab legum interitu, & ab juris occasu, maximè tamen ab domesticis hostibus, atque ab impia conjuratorum manu. Sed flecti hæc posse, immò aliter publicari scelerata non posse consilia, nisi Jupiter rursus altiore in culmine figeretur, orientalem conversus ad cardinem, radiisque oppositus solis. Adfuisse dicto fidem: nam subrecto culmine, conversoque ad solem signo, patuisse res abditas, & reserata in maleficia vindicatum. Habent quidem miraculi speciem, quinimo habere creduntur cuncta ista, quæ dicta sunt, si ita, ut sunt prompta, humanum veniant ad auditum: nec diffitemur inesse his quiddam, quod in prima positum, quemadmodum dicitur, fronte, perstringere aures possit, & veritatis similitudine circumvenire. Cæterum si penitus intueri res factas, personas, & personarum volueris voluptates, nihil esse reperies Dijs dignum, & quod sæpè jam dictum est, quod ad hujus nominis speciem, dignitatemque referatur. Quis est enim primum, qui Deum illum fuisse credat, qui currentibus frustra delectaretur equuleis, avocarique se genere hoc ludicri jucundissimum duceret? Immo illum fuisse quis est qui assentiatur Jovem, quem Deum principem dicitis, & rerum quæcunque sunt conditorem: qui spectatum proficisceretur è cœlo, cantherios de velocitate certantes, replicantes gyros septem: & quos dissimiles ipse corporum esse in mobilitate voluisset, eos tamen gaudere transire, transiri, pronos &

cernuos ruere, cum curribus resupinos verti, trahi alios cruribus & claudicare præfractis, & ineptias nugis & crudelitatibus mixtas summis in voluptatibus habuisse, quas homo quivis lætus, nec ad studium plenæ gravitatis ac ponderis eruditus, puerilia duceret atque aspernaretur ut ludicra? Quis est, inquam, qui credat, repetamus ut assidue hanc vocem, generis eum fuisse divini, qui quoniam ludis actus per Circi est spacium meritorum pœnas & supplicia redditurus, ira exacerbatus ardesceret, seseque ad vires accingeret ultionis? Si enim nocens servus, atque illa fuerat animadversione puniendus, quî debuit Jupiter indignatione aliqua commoveri, cum ageretur injuste nihil, immo cum nocens caput pœnis convenientibus plecteretur? Sin autem immunis ab scelere, neque ulli obnoxius crimini, vitiosi præsulis ipse fuit in causa, cui cum subvenire potuisset, non fecit, immo ipse quæsivit, & pati quod improbabat, & ab alijs pœnas suæ permissionis exigere: & cur læsum deinde illo se quæstus est & pronunciavit in præsule, quia crucis ad pœnas per Circi actus est medium, virgis dilaceratus & flagris? Et quid ex hoc facto labis potuit & fœditatis effluere, quod aut Circum faceret minus purum, aut Jovem contaminatum, cum per exigua momenta, per puncta, tot in orbe conspiceret millia mortis in generibus varijs, & cruciatibus interire diversis? Ante, inquit, est actus, ludi quàm inciperent confici. Si sacrilego pectore, religionisque contemptu, est ut ignoscere debeamus Jovi indignanti se spretum, nec Circensibus proprijs sollitiorem adhibitam curam. Sin autem errore, vel casu, latens illud non est animadversum & cognitum vitium, nonne fuerat rectum, Jovique conveniens, ut humanis ignosceret lapsibus & imprudentiæ cæcitatem veniali concessione donaret? Sed vindicanda res fuit. Et post hæc aliquis fuisse illum Deum credet, qui puerilis incuriam ludicri,

dicri, civitatis ultus eſt & perſecutus interitu? gravitatis ac ponderis, aut ullius habuiſſe conſtantiæ firmitatem, qui ut ſibi ex integro voluptatis in gaudia curreretur, venenatam in perniciem aëris hauſtus vertit, & peſtilentiæ morbo ſtragem mortalitatis indixit? Si ludorum exhibitor magiſtratus minus curavit ediſcere, quiſnam eſſet illo die Circi actus per medium, contractaque eſt ex hoc culpa, quid infelix commeruerat populus, ut aliena delicta capitis ſui diſſolveret pœnis, peſtilentibuſque contagijs crudeliter expelleretur è vita? immo quid fœminarum genus, quas ab negociis publicis conditio fragilitatis excepit? quid adultæ virgines? quid puerculi fecere puſiones? quid denique adhuc parvi nutricum ſub alimonia conſtituti, ut in eos immitteretur par & una ſævitia, priuſque acerbitatem mortis, quam dulcedinem aliquam perciperent luminis? Si ſibi Jupiter ludos ſcrupuloſius fieri, reſtituique quærebat, ſi fideliter reddere ſuam populo ſanitatem, nec malum, quod fecerat, prorogari ulterius & augeri: nónne rectius fuerat, conſulem ut ad ipſum veniret, ſacerdotum ad aliquem publicorum, Pontificem maximum, aut ad Flaminem ſuum Dialem, eique per ſomnium, & præſulis vitium, & funeſti cauſam temporis indicaret? Quæ fuerat ratio, ut ruri hominem ſuetum, obſcuritate incognitum nominis, urbanarum inſcium rerum, quid ſit præſul fortaſſe neſcientem, voluntatis ſuæ deligeret nuncium, & expetitæ ſatisfactionis auctorem? Quem ſi utique ſciebat, divinus modo ſi fuerat, tergiverſatorem in obſequio futurum, nonne fuerat pronius, & Deo conveniens, mentem hominis vertere, & parendi ſubigere voluntatem, quàm vias aggredi ſæviores, & latrocinii ritu ſine ulla paſſim ratione ſævire? Si enim ruſticus, ſenior, inexpeditus in rebus obeundis, cunctabatur in re juſſa cauſis ſuperioribus retardatus, quid infelices ejus commeruerant liberi, ut in eos ira &

īndignatio verteretur, offenſaſque alterius, luminis ſui ſpoliatione penſarent? Et quiſquam eſt hominum, qui fuiſſe illum Deum credat tam injuſtum, tam impium, nec mortalium ſaltem conſtituta ſervantem, apud quos nefas haberetur magnum, alterum pro altero plecti, & aliena delicta aliorum cervicibus vindicari? Sed & ipſum fecit peſtilitatis ſævitia comprehendi. Nonne ergo præſtantius, quinimmo æquius fuerat, ſi hoc eſſe videbatur faciendum, ut ab ipſo patre terror coërcitionis inciperet, apud quem cauſa tanti fuerat motus, & inobœda ceſſatio, quam in ejus dolorem vim liberis facere, & innoxias urere, atque abolere perſonas? Quænam illa ſævitia, crudelitas fuit quæ tanta, ut extincta ſubole inteſtinis periculis poſt territaret patrem? Quod jamdudum ſi facere, id eſt, loco priore voluiſſet, nec germanitas conficeretur innoxia, & voluntas numinis cognoſceretur offenſa. At enim completo annunciationis officio, ſtatim morbus evanuit, & ſanitati homo eſt continuò reſtitutus. Et quid habet admirationis res iſta, ſi malum quod inſpiraverat, repulit: ſeſeque inani oſtentatione jactavit? Quod ſi penitus res pendas, magis illa crudelitas, quàm beneficium ſalutis fuit: ſiquidem hominem miſerum, & interire poſt filios cupientem, non gaudia ſervavit ad vitæ, ſed ut ſuam ſolitudinem diſceret, & orbitatis cruciamenta ſentiret. Conſimili ratione per alias ire licebit hiſtorias, & oſtendere in his quoque longe aliud, quàm eſſe Dij debeant, de his ipſis dici, & earum in expoſitionibus indicari: velut in hac ipſa, quam deinceps ponam, una ei duabúſve conjunctis, faſtidium ne immoderatione pariatur. Poſt advectos, inquitis, tranſmarinis ex gentibus Deos quoſdam, poſtque condita his templa, poſt cumulatas ſacrificijs aras, malè habens ſeſe recreatus convaluit populus, & peſtilentes morbi inducta ſinceritate fugerunt. Qui, effamini, Dij quæſo?

Æſcula-

Æſculapius, inquitis, Epidauro bonis Deus valetudinibus præſidens, & Tiberina in inſula conſtitutus. Si eſſet nobis animus ſcrupuloſius iſta tractare, vobis ipſis obtineremus auctoribus, minime illum fuiſſe divum, qui conceptus & natus muliebri alvo eſſet: qui annorum gradibus, ad eum finem aſcendiſſet ætatis, in quo illum vis fulminis, veſtris quemadmodum literis continetur, & vita expuliſſet & lumine. Sed quæſtione ab iſta diſcedimus: Coronidis filius ſit, ut vultis, ex immortalium numero, & perpetua præditus ſublimitate cœleſti. Ex Epidauro tamen quid eſt aliud allatum, niſi magni augminis coluber? Fidem ſi annalium ſequimur, & exploratam eis attribuimus veritatem, nihil, ut conſcriptum eſt, aliud. Quid ergo dicimus? Æſculapius iſte quem prædicatis, Deus præſtans, ſanctus Deus, ſalutis dator, valetudinum peſſimarum propulſator, prohibitor, & extinctor, ſerpentis eſt forma & circumſcriptione finitus: per terram reptans, cœno natis ut vermiculis mos eſt, ſolum mento radit & pectore: tortuoſis voluminibus ſe trahens, atque ut pergere prorſus poſſit, partem ſui poſtremam conatibus prioris adducit. Et quoniam legitur uſus cibis etiam, quibus vita in corporibus immoratur; habet patulas fauces, quibus cibos tranſvoret, oris hiatibus appetitos: habet receptaculum ventris, ut ibi manſa & vorata decoquat viſcera, ſanguis detur ut corpori, & viribus redintegratio ſubrogetur: habet & extremos tramites, per quos immunda fæx eat, averſabili corpora fœditate deonerans. Si quando mutat loca, & ab alijs tranſgredi in alias regiones parat, non ut Deus obſcure per cœli evolat ſidera, punctoque in temporis, ubi cauſa poſtulaverit, ſiſtitur: ſed velut animal brutum, vehiculum quo ſuſtineatur, petit: undas pelagi vitat: atque ut tutus poſſit incolumiſque præſtari, cum hominibus navem aſcendit, & ille publicæ ſanitatis Deus, fragili ſe

 ligno,

ligno, & tabularum compagibus credit. Non arbitramur evincere, atque obtinere vos posse, Æsculapium illum fuisse serpentem, nisi hunc colorem volueritis inducere, ut in anguem dicatis convertisse se Deum, quo mentiri se posset, quisnam esset, aut quales homines intueri. Quod si fuerit à vobis dictum, quam infirmiter, invalideque dicatur, ipsa rerum inæqualitas indicabit. Si enim se Deus videri ab hominibus evitabat, nec in forma serpentis velle debuit conspici: cum in qualibet forma non ab ipso se alius, sed ipse esset futurus. Sin autem intenderat cernendum se dare, non debuit oculorum negare conspectui: cur non talem videri se præbuit, qualem sciebat se esse, qualemque se noverat sui numinis in potentia contineri? Erat enim hoc potius, multoque præstantius, augustæque conveniens dignitati, quàm fieri beluam, horrentisque animalis in similitudinem verti; & dare ambiguis contradictionibus locum, essetne verus Deus, an nescio quid aliud, longeque ab supera sublimitate sejunctum. Sed si Deus, inquit, non erat, cur è navi postquam extulit sese, Tyberinam ad insulam repsit: nusquam statim comparuit, & viderier ut ante desiit? Possumus enim scire, utrúmne aliquod obstaculum fuerit, cujus sese objectu atque oppositione protexerit, an hiatus aliquis? Vos pronunciate, vos dicite, quidnam illud fuerit, aut cuinam rerum generi debuerit applicari, si personarum officia sunt certa certarum vestra. Cum res ita sit, deque vestro numine, vestraque & religione tractetur, vestrum est potius edocere, vestrumque monstrare, quid illa res fuerit, nostras velle quàm exaudire sententias, nostraque expectare decreta. Nam nos quidem quid aliud possumus dicere, nisi quod fuit, & visum est: quod historiæ prodidere omnes, & oculorum sensibus est comprehensum? Hanc tamen scilicet colubram validissimi corporis, & prolixitatis immensæ: aut si nomen

nomen hoc ſordidum eſt, anguem dicimus, ſerpentem nominitamus: aut ſi quod aliud nobis uſus vocamen obtulerit, aut ampliatio ſermonis effinxerit. Si enim repſit ut coluber, non pedibus ſe ferens, neque ſuas ſubexplicans itiones, ſed ventre nixus ac pectore, ſi ex materia formatus carnis longitudinem porrigebatur in lubricam, caput ſi habuit atque caudam, ſi obſita ſquamis terga, ſi macularum ſuffectionibus varia, ſi os dentibus horridum, & ad infligendos inſtructum morſus: quid aliud poſſumus, quàm generis eum dicere fuiſſe terreni? quamvis fuerit immanis & nimius: quamvis illum, ab Regulo exercitus vi cæſum, longitudine corporis & roboris anteiret. Sed aliud nos remur, & labefacimus & deſtruimus veritatem. Ergo veſtrûm eſt explicare quidnam ille fuerit, vel cujus generis, nominis, & qualitatis cujus. Nam Deus eſſe qui potuit, cum haberet ea, quæ diximus, quæ Dij habere non debent, ſi cogitant Dij eſſe, & vocaminis hujus eminentiam poſſidere. Tyberinam poſtquam ad inſulam repſit, nuſquam continuò apparuit: qua ex re numen fuiſſe monſtratur. Poſſumus enim ſcire utrúmne iſtic aliquod rei fuerit alicujus obſtaculum, cujus ſeſe objectu atque oppoſitione protexerit, an hiatus aliquis, aut ex molibus inæqualiter aggeratis ſucceſſus quidam, & fornices, in quos intulit ſe raptim, circumſcripto tuentium viſu? quid enim ſi flumen tranſilivit: quid ſi tranſnatavit: quid ſi ſylvarum denſitatibus ſe dedit. Argumentatio flaccida eſt, ea re ſuſpicari Deum illum fuiſſe ſerpentem, quod ab oculis ſeſe properata omni feſtinatione ſubtraxit: cum Deum non fuiſſe eadem rurſus poſſit argumentatione monſtrari. Sed ſi Deus præſens anguis ille non fuit, cur poſt illius adventum peſtilentiæ vis fracta eſt, & populo ſalus reddita Romano? Referimus & nos contra: ſi ex libris fatalibus, vatumque reſponſis invitari ad urbem Deus Æſculapius juſſus eſt, ut

ab luis contagio morbiſque peſtilentibus tutam eam incolumemque præſtaret, & venit non aſpernatus, ut dicitis, colubrarum in formam converſus: cur toties Romana civitas mali hujus afflicta eſt cladibus? toties alijs aliiſque temporibus dilacerata, vexata eſt, & innumeris ſtragibus civium minor facta eſt millibus? Cùm enim Deus accitus in hoc eſſe dicatur, ut omnino omnes cauſas, quibus peſtilentia conflabatur, averteret: ſequebatur ut civitas intacta eſſe deberet, flatuque à noxio immunis ſemper innocuaque præſtari. Atquin videmus, ut ſuperius dictum eſt, ſæpenumero his morbis curſus eam vitæ habuiſſe funeſtos: nec diſpendijs levibus eſſe populi fractas debilitataſque virtutes. Ubi ergo Æſculapius fuit, ubi ille promiſſus oraculis venerabilibus? Cur templa poſt condita, ſibique exædificata delubra, diutius haberi perpeſſus eſt benemeritæ civitatis luem, cum in id eſſet accitus, ut & malis mederetur inſtantibus, nec ſineret in futurum tale aliquid quod metueretur irrepere? Niſi fortè aliquis dicet, minoribus & conſequentibus ſeculis idcirco Dei talis defuiſſe cuſtodiam, quod impiis jam moribus & improbabilibus viveretur: opem autem contuliſſe majoribus, quòd innoxii fuerint, & ab omni ſcelerum contagione dimoti. Quod ratione cum aliqua & audiri forſitan potuiſſet, & dici, ſi aut in temporibus priſcis omnes eſſent uſque ad unum boni: aut ſequentia tempora malos omnes generarent, & nulla diverſitate diſcretos. Cum vero res ita ſit, ut in magnis populis, nationibus, quinimo & in civitatibus cunctis mixtum ſit humanum genus naturis, voluntatibus, moribus, tamque potuerint in prioribus ſeculis, quàm in novellis ætatibus boni ſimul, malique exiſtere: ſtultum ſatis eſt dicere, propter malitias poſteros auxilia numinum non meruiſſe mortales. Si enim propter malos ſequentium ſeculorum boni non ſunt protecti temporum novellorum, & propter

antiquos

antiquos malos boni æque majores non debuerant merere benevolentiam numinum. Sin propter bonos priſcos mali etiam conſervati ſunt priſci, & propter bonos minores, ætas debuit ſequens, quamvis eſſet improbabilis, protegi. Aut ergo jam fracta atque imminuta vi morbi, anguis ille perlatus famam conſervatoris aſſumpſit, cum nihil omnino commoditatis attuliſſet: aut fatalia dicenda ſunt carmina, multum veris aberraviſſe præſagijs, cum remedium ab his datum non deinceps cunctis, ſed auxilio fuiſſe uni tantum reperiatur ætati. Sed & Magna inquit, mater accita ex Phrygio Peſſinunte, juſſis conſimiliter vatum, ſalutaris populo & magnarum cauſa lætitiarum fuit. Nam & diu potens hoſtis ab Italiæ poſſeſſione detruſus eſt, & glorioſis illuſtribuſque victorijs decus urbis reſtitutum eſt priſtinum, & imperij fines longe lateque porrecti, & innumeris gentibus, civitatibus, populis libertatis jus raptum eſt, & jugum ſervitutis impoſitum: multæque res aliæ foris domique perfectæ, ineluctabili firmitate gentis nomen majeſtatemque fundarunt. Si verùm loquuntur hiſtoriæ, neque ullas inſerunt rerum conſcriptionibus falſitates, allatum ex Phrygia nihil quidem aliud ſcribitur miſſum rege ab Attalo, niſi lapis quidam non magnus, ferri manu hominis ſine ulla impreſſione qui poſſet, coloris furvi, atque atri, angellis prominentibus inæqualis: & quem omnes hodie ipſo illo videmus in ſigno, oris loco poſitum, indolatum, & aſperum, & ſimulachro faciem minus expreſſam ſimulatione præbentem. Quid ergo dicemus? Hannibalem illum Pœnum, hoſtem potentem ac validum, ſub quo anceps & dubia res Romana contremuit, & magnitudo trepidavit, lapis ex Italia depulit, lapis fregit, lapis fugacem, ac timidum, ſuique eſſe diſſimilem fecit? Et quod rurſus exilivit ad imperij columen, & regium principatum, nihil conſiliis actum eſt, nihil hominum viribus, nec ad re-

ditum ſublimitatis antiquæ tot tantiſque ab ducibus quicquam eſt ſcientia militari, aut rerum experientia collatum? Lapis aliis vires, alijs roboris infirmitatem dedit: hos ſecundis præcipitavit ab rebus, aliorum extulit ſtratas deſperatione fortunas? Et quis hominum credat terra ſumptum lapidem, ſenſu agitabilem nullo, fuliginei coloris atque atri corporis, Deûm fuiſſe Matrem? aut quis rurſus accipiat, hoc enim ſolum reſtat, numinis alicujus habitaſſe in ſilicis fragmentis more ſubjectam, veniſque in ejus abſtruſam? Et unde parta victoria eſt, ſi Peſſinuntio lapidi nullum inerat numen? Sedulitate poſſumus dicere, ac virtute pugnantium, uſu, tempore, conſilio, ratione, fato etiam poſſumus, & reciproca varietate fortunæ. Sed ſi auxilio lapidis res facta eſt melior, & felix recuperata victoria eſt, ubinam Mater Phrygia tempore illo fuit, cum tot tantiſque exercitibus cæſis, inclinata eſt res ſumma, & ad ultimæ labis periculum venit? Cur non minaci fortiter ſe obtulit? Cur impetus tantos belli non prius fregit, ac repulit, quàm immanes inciderent plagæ, quibus omnis effunderetur ſanguis, & exhauſtis rueret vita ipſa penè vitalibus? Advecta enim nondum, nec favorem fuerat ut commodaret, rogata. Sed bonus auxiliator nunquam rogari ſe poſcit, ſpontanea ſemper opitulatione ſubveniens. Hoſtem pellere, ac fugare non potuit, multo adhuc mari, terriſque habitabilibus diſcreta. Sed Deo, ſi Deus eſt, longum nihil omnino eſt, cui punctum terra eſt, & ſub nutu omnia conſtituta. Sed fuerit præſens, ut expoſcitis credi, illo ipſo numen in lapide: & mortalium quiſquam eſt, quamvis ille ſit credulus, & facillimas aures quibuſlibet fictionibus præbeat, qui eam judicet fuiſſe, aut tempore illo Deam, aut hodie dici appellarique debere? quæ modò hæc appetat, modò illa depoſcat, ſuos deſerat faſtidiatque cultores: provinciis ab humilioribus migret, potentioribus populis, ditioribuſque

busque se jungat. Verùm bellicas res amat, interque esse desiderat pugnis, cædibus, mortalitatibus, & cruori. Si Deorum est proprium si modò sunt veri, & quos deceat nuncupari vi vocis istius, & potentia numinis nihil facere malitiose, nihil injuste, hominibusque se cunctis una & parili gratia sine ulla inclinatione præbere: generis eam fuisse divini quisquam ne hominem credat, aut habuisse æquitatem diis dignam, quæ humanis sese discordiis inserens, aliorum opes fregit, aliis se præbuit exhibuitque fautricem? libertatem his abstulit, alios ad columen dominationis erexit: quæ ut una civitas emineret, in humani generis perniciem nata, orbem subjugavit innoxium.

LIBER VII. EXPLICIT.

THEODORI CANTERI

NOTÆ

AD ARNOBIUM,

quibus emendationum ratio redditur.

LECTORI S.

NON *me fugit, erudite lector, rem arduam periculique plenam eſſe, hunc auctorem noſtrum, infinitis, ſi quem alium, adfectum vulneribus atque plagis, nullo manuſcriptorum librorum ope aut ſubſidio fultum, non dico nitori ſuo reſtituere, ſed vel ſolum tentare, nonnullisque in locis medicas velle adferre manus. Qua de cauſa cum jam omnem de eo emendando curam atque cogitationem abjeceram, ecce amici quidam mei, difficultatẽ hanc lenire cupientes, omnem operam pollicentur, utque cœptum opus abſolverem, ſedulo hortantur, & crebris monitis tandem me eo compulerunt, ut manum operi denuo admoverim: quod cum illorum, tum ipſius auctoris cauſa (quem vulgo magis innoteſcere cupiebam) quamvis factum arduum, libenter feci. Itaque partim fide Romani codicis, qui mihi adinſtar manuſcripti fuit, ita præclara veteris ſcri turæ veſtigia continebat, partim etiam Clementis Alexandrini auxilio (à quo multa auctor noſter ad verbum pæne mutuatus eſt, ut ſuis locis indicabitur) rem aggredi tentavi. His enim duobus (quibus tamquam ſcipionibus innixus fui) quicquid à nobis præſtitum eſt, debetur. Nullas autem conjecturas quamvis veras & certas textui inſeruimus, ſed quicquid à nobis mutatum & additum fuit, auctoritate & fide Romani codicis factum eſt. Verum ubi melius quod ſubſtitueremus non habebamus, ſecuti ſumus lectionem Gelenii (qui*

nimium quantum sibi in hoc auctore emendando indulsit, homo alioquin doctissimus, & de re literaria optimè meritus) quamvis interdum falsam & à veri vestigiis procul remotam. Et quàm plurimis in locis (quod præfiscinè dixerim) subdola illius & adulterina lectione rejecta, veram & genuinam scripturam reposuimus. præterea multa esse non equidem ignoro in hoc auctore obscura, & quæ interpretatione egeant, ut quæ aliter à vulgo satis intelligi non possint. sed ea quia hujus loci non erant, studiosè in aliud tempus reservavimus. Brevi enim, Deo volente, & si studium hoc nostrum vobis gratum fore perspexero, amplissimum in hunc auctorem commentarium adornabimus, ut eo facilius omnium manibus posthac teri posset. Interim contenti solum fuimus his notis nostris indicare vestigia veteris scripturæ, & emendationum rationem reddere (quamvis & illæ interdum copiosiore interpretatione opus habeant) nec non & quæ auctor noster à Clemente & aliis desumpsit, indicare. Hæc volebam, Lector, nescius ne esses. Vale, & nostris candidè fruere.

THEO-

THEODORI CANTERI
NOTÆ AD ARNOBIUM,
quibus emendationum ratio redditur.

AD LIBRUM PRIMUM.

E*Xterminandi ſumus ſi per nos examina.*] In Romano codice legebatur, exterminati ſumus dum longè examina: ex qua ſcriptura hanc lectionem eruit Gelenius, pro duobus vocabulis, quæ minimè huic loco quadrare videbantur, tribus aliis ſc. ſi per nos, ſubſtitutis. Pag. 1.

Nec madidata imbribus arva ſucceſcunt.] In Romano legitur nec madidari ex imbribus arva ſuccedunt. Ego Iovem lapidem dejerare auſim, legendum hoc loco ex antiquæ ſcripturæ veſtigiis, nec madidata ex imbribus arva ſuccedunt, id eſt, bene & fœliciter ſe habent, copioſos fructus proferunt. Pag. 2.

Et ſua lege cuſtodiunt ipſi homines?] Ego hunc locum hoc pacto diſtinguendum eſſe putavi: & ſua lege cuſtodiunt? Ipſi homines denique. Quemadmodum enim in præcedenti interrogatione locutus eſt de animalibus brutis, cum dicit: animalia terris ſueta atque in aquis degentia non eſuriunt non concipiunt? fœtus non in uteris ſumptos ſuis moribus & ſua lege cuſtodiunt? ſic in ſequenti interrogatione de hominibus loquitur, cum dicit: Ipſi homines denique quos per inhabitabiles oras terræ ſparſit prima incipienſque nativitas. Pag. 3.

Continuatione diduxerit.] In Romano legitur deduxerit, quam lectionem retinendam potius quàm temere rejiciendam exiſtimo.

Caſus frequentiſſimi grandinis accidunt atque atterunt cuncta.] In Romano exemplari pro atterunt ſcriptum repperi, adierunt: quam lectionem quare Gelenius ſequutus non ſit, equidem ignoro, cum ea optimè huic loco quadret ac conveniat, præſertim cum etiam alio loco hoc vocabulo utatur, cum inquit: Chriſtianorum inquiunt, cauſa mala omnia adierunt, & interitus comparatur ab ſuperis frugibus. Pag. 4.

Genus omne acciditur atque arroditur frugum.] Lego cum Romano codice, genus omne occiditur. Non enim homines ſolum cæterave animalia occidi dicuntur, verum etiam fruges & herbæ, quæ licet non ſentiant, tamen vivere dicuntur.

Et non faſtu & ſupercilio tumidi.] In exemplari Romano legitur, luminis, pro quo Gelenius ſubſtituit tumidi. nec prima fronte malè, ſed cum penitius hunc locum inſpicio, antiquam ſcripturam defendi poſſe video, ut lumen hoc loco accipiatur pro eruditione & ſcientia, ut & auctor ipſe alibi, lumina verborum. Pag. 6.

Pag. 6. *Miseriarum omnium causas suis continet rotationibus involutas.*] In Romano legitur, vis continet irritationibus: Quid si legamus, suis continet in rationibus involutas.

Quid si statis temporibus.] In Romano legitur, Quid si æstatis, unde legendum conjicio, quid si & statis.

Pag. 7. *Et juventutem his quandam redintegratis viribus comparari.*] In Romano scriptum habetur, & injuventutem, uno vocabulo quod ut antiquum, retinendum censeo. ut accipiatur pro summa juventute.

Pag. 10. *Et tamen ô magni cultores atque antistites numinum, cur irasci populis.*] Ad meliorem orationis contextum, libenter hoc loco legerem, pro cur, ut. Eodem enim modo loquitur libro v. Et tamen ut vobis ita se habere assentiamur res istas, id est ut historiæ aliud verbis sonent nescio quid, aliud more hariolantium dicant, ita non animadvertitis, non videtis quanta, &c.

Pag. 12. *Emittant aliquod indignationis signum.*] In Romano est, indicationis.

Et hos non nosse cœlestia.] In Romano pro, & hos, legitur, errores. nullo cum sensu: attamen inde colligere est (Et hos) non esse veram hujus loci scripturam. Iudicent doctiores.

Pag. 13. *Si quando nos velle rem venire in invidiam.*] Vir quidam nostri sæculi doctissimus ingeniosa conjectura legit, nos bellorum venire in invidiam. Mihi tamen (quamvis ab illo dissentire prope piaculum duxerim) non omnino displicet vetus scriptura, & tolerari etiam posse videtur. Dixerat enim in initio Arnobius noster, ab adversariis suis ethnicis & idololatris, contra Christianos Christique nomen confitentium hanc fictam fuisse calumniam, quod ex eo tempore quo Christiana gens in terris esse cœperit, numina cœlestia populis Christianis irata, multiformibus malis affecerint genus humanum, nimirum pestilentiis, diluviis, terræmotibus, annona & bellis, quæ in posterioribus elegantissimè ab auctore diluuntur. Nunc autem, ut ad hunc locum revertar, vestra, inquit, hæc sunt, quasi dicat, vestræ sunt hæ calumniæ quibus nos opprimere conamini, vel potius aruspices & arioli hæc excogitarunt, qui indignantur & tremunt, quod nos, quantum in nobis est, abolere conamur oracula deorum, ut nullus honor deferatur Diis gentilium & simulachris eorum, & ut in contemptum & invidiam veniant illorum cultus & cærimoniæ. Hic mihi, (salvo interim cuilibet de hoc loco ut & in reliquis omnibus suo judicio) hujus loci sensus esse videtur.

Compererunt, indignantur, declamitantque: In templis.] In Romano legitur nullo sensu, compererunt, negliguntur, declamitant, atque in templis.

Deum principem rerum cunctarum quæcunque sunt, dominum.] Hunc locum hoc pacto interpungendum existimo, Deum principem, rerum cunctarum quæcunque sunt dominum, summitatem omnium summorum, &c.

Pag. 15. *Quid dicitis ô sacri divinique interpretes juris.*] In Romano legitur, quid dicitis ô sacri quid divini interpretes viri.

Ajos locutios.] In Romano, Ajaitos Boëtios.

Qui Faunos, qui statuas.] Elegantissimè & verè hunc locum emendavit decus Musarum Lipsius noster, legendo, qui Faunos qui Fatuas.

Pag. 16. *Quod ab eo vel missi vel lapsi cæcitate hoc in corpore continemur.*] In Romano exemplari legitur, hujus in corporis, eleganti phrasi pro hoc in corpore, quod nunc à nobis in suum & proprium locum restituitur. Sic idem auctor libro secundo, & in hujus nominis supercilium sustulerunt. *Nulla*

Nulla determinat circumscriptio qualitatis, expers quantitatis.] Forsitan an Pag. 17.
legendum, circumscriptio quantitatis, expers qualitatis, judicet lector.

Procul, inquam, (ut dicitur) aberuncetur amentia.] Lego cum Romano Pag. 18.
exemplari, averuncetur. de quo vocabulo sic Festus veruncent) vertant, Pacuvius Dii monuerint meliora atque amentiam averuncassent tuam, id est avertissent.

Imo ipsis penè in genitalibus.] In Romano rectè: imò ipsi penè in, &c.

Dionia Venus proles.] Quid si legamus, Dionæ Venus proles, alioqui quo Pag. 20.
τὸ proles referri debeat, non video.

Ignes & fulgores marini.] In codice Romano legitur Tisianes & Bucceres *Aliter*
Mauri, nullo sensu. *in nostro*
textu.

Hinc ergo Christum coli.] Extra omnem dubitationem legendum hic est, Hinc ergo Christum coli, &c. dixerat enim paulo ante: Si vobis jucundum est amici, edissertate quinam sint hi Dii, qui à nobis Christum coli suam credunt ad injuriam pertinere? Ianus Ianiculi, &c. Nunc autem dicit: Hinc ergo Christum coli, &c.

Cur Luna semper in motu indemnis creditur.] In Romano codice legitur, Pag. 22.
in motu idem ne quis creditur, ex quo Gelenius fecit, in motu indemnis creditur. neutra lectio mihi placet: nec melius quod substitui possit, in præsentiarum habeo. Officio autem meo satis functus videor, quod vestigia veteris scripturæ protulerim, ut doctiores magisque ingenio pollentes ex his vestigiis tandem veram lectionem eruere possent.

Si quando conspexeram lubricatum lapidem.] Similis ferè locus est apud Clementem Alexandrinum libro Stromatum VII. ubi inquit: οἱ αὐτικὰ πᾶν ξύλον καὶ πάντα λίθον, τὸ δὴ λεγόμενον, λιπαρὸν προσκυνοῦντες.

Et ex olivi unguine ordinatum.] Quid si legamus, odoratum, sequitur enim tanquam inesset vis præsens. Ordinatum enim hic ad rem parum aut nihil facere videtur. judicent doctiores.

Contumeliam nomini.] Fortè legendum, numini. Pag. 23.

In funebribus busticetis.] In Romano codice legitur, Funestibus, quam Pag. 24.
lectionem retinui.

Qui sequentium se millia quinque saturavit quinque panibus.] In Romano Pag. 26.
codice legitur, quinque saturavit è panibus.

Sed firmitate credatur valetudinem.] Sententiam sequutus emendo: sed Pag. 29.
infirmitate. & 30.

Divinique operis derogatores.] In Romano legitur, arrogatores, quod non temerè rejiciendum puto.

Quinimmo Dialem (quod ejus est) Flaminem, isto jure donavit.] Lego, Pag. 31.
Dialem (quod majus est) Flaminem. Dialis enim solus divinarum rerum curam gerebat, ministerioque Iovis assignabatur à Numa. Hinc Livius libro primo decadis primæ, Tum sacerdotibus (de Numa loquitur) creandis animum adjecit, quamquam ipse plurima sacra obibat: ea maximè quæ nunc ad Dialem Flaminem pertinent, sed quia in civitate bellicosa plures Romuli quam Numæ similes reges putabat fore, iturosque ipsos ad bella, ne sacra regiæ vicis desererentur, Flaminem Iovi assiduum sacerdotem creavit: insignique cum veste, & curuli cum regia sella adornavit. De ordine sacerdotum sic Festus: Ordo sacerdotum æstimatur deorum * * * maximus quisque.

Maxi-

Maximus videtur rex, deinde Dialis, post hunc Martialis, quarto loco Quirinalis, quinto Pontifex Maximus: itaque in conviviis solus rex supra omnes accubat, sed Dialis supra Martialem & Quirinalem, Martialis supra proximum, omnes dein supra Pontificem. Rex quia potentissimus, Dialis quia universi mundi sacerdos, qui appellatur Dium. Martialis, quod Mars conditoris urbis parens. Quirinalis socio imperii Romani curibus ascito Quirino. Pontifex Max. quod judex atque arbiter habetur rerum divinarum, humanarumque. Hæc illi.

Sed ut pustulam, reduviam, papulam.] In Romano legitur: sed ut pultu-rare dubiam papulam. Quibus ex verbis non aliam hoc in tempore lectionem, quam quæ à Gelenio prolata est, eruere possum. Eamque eo usque probabo, donec ab alio aliquid melius ac vero similius, allatum videro.

Pag. 32. *Nihil (ut memini) Magicum.*] Legendum ex Romano codice, ut remini, id est, ut vos existimatis. Plura de hoc vocabulo diximus in Variis nostris lectionibus.

Pag. 33. *Cælo convexionibusque dimota.*] Obertus Gifannius vir doctissimus & summa mihi familiaritate conjunctus, legendum hoc loco censet, cælique convexionibus. Sic etiam idem auctor noster supra: sub hac cœli convexione.

Beneficia patris & munera dis hominibusque portabant.] In Romano codice legitur, & munerandis animis hominibusque portabant. nullo sensu. judicent doctiores.

Sed conscriptores nostri mendaciter ista promiserunt.] Lego cum Lipsio nostro, cum scriptores nostri mendaciter ista promiserunt vel prompserunt.

Pag. 45. aliter. *Vtrumne quid leve.*] In Romano legitur grave, sed sensus videtur postulare leve, ut emendavit Gelenius.

Pag. 36. *Nonne aliud hæc utria, aliud dicitis hos utres?*] Iustus Lipsius vir doctissimus idemque mihi amicissimus ingeniosa conjectura legit: Nonne alibi hæc utria, alibi dicitis. quam conjecturam non possum non amplecti, præsertim cum sciam hac voce Senecam, Plinium & alios usos esse. Et in veteribus glossis Latinogræcis alibi explicari ἀλλαχῆ.

Pag. 37. *Quamvis Epicados omnes.*] In Romano legitur, quamvis Epicandeos omnes, unde conjicio forsan legendum Epicadeos, quamvis sciam nonnullos legere ex Suetonio Epicadios. Sed nos veterem scripturam sequimur. Mira enim fuit veteribus literarum i & e inter se commutatio.

Et nisos.] In Romano legitur, Nisos: quam lectionem sequor, quamvis aliquando aliter legendum docuerim, quod temere mihi tum temporis & per incogitantiam excidisse fateor.

Et vix ulli comprehensibiles causæ.] In Romano, & vix ullis.

Pag. 38. *Si quo tempore Sibylla præsaga, oracula illa depromens.*] In Romano legitur præsagia: unde colligo hanc vocem hic irrepsisse ex interpretatione alicujus Grammatici, qui in margine forte notaverat, oracula, id est, præsagia.

Quam nec ipsam perpeti succubuisset, tanta si non agenda res esset.] In Romano codice legitur: Quam nec ipsam perpeti succubuisset vis tanta si non agenda res esset. Forsitan legendum, succubuisset, suis tanta si non agenda res esset.

Is efficere si deberet.] Minima mutatione legendum contenderim, is effi-

cere

cere si liberet. eamque lectionem sensus ipse postulare videtur.

Qui claudos faciebat incedere.]In Romano codice legitur præciebat, unde Gelenius fecit faciebat. Ego malo legere præcipiebat. Dicit enim Dominus in Euangelio, Vade & ambula.

Nec imputandum putavit.] In Romano legitur, Hæc reputandum. Ego lego, Nec reputandum putavit. Pag. 39.

Solum Christum convellere, dilacerare.] In Romano legitur, compellare, pro quo Gelenius substituit convellere, ego pro compellare legendum censeo compilare, vel antiquo vocabulo concipilare. Pag. 40.

Dilacerare, si poscitis, vultis.] In Romano habetur, dilacerare potestis si Deum vultis. nullo sensu. forte legendum dilacerare potestis, si eum vultis vel eum si vultis.

Sed æqualiter benignus omnibus docuerit quidnam his salutis.] In Romano codice rectè hoc modo legitur: sed æqualiter benignus hostibus dicere quidnam his salutis. Nec rationem ullam video, quare Gelenius, homo alioqui doctissimus, hunc locum mutaverit. Pag. 41.

AD LIBRUM SECUNDUM.

NVnquid arrogantiæ supercilio tumidus injurias & contumelias passim sine ullius personæ discriminibus irrogavit: ut non omnium virtutum amore correpti cognitas accipiant rationes, atque mundi omnibus rebus præponant amicitias Christi?] Si quis attentè & cum judicio hunc locum consideret, mancum & mutilum esse, nec secum cohærere, facilè animadvertet. Nec diversis quare Christum tam gravibus bellis insectarentur, interrogationibus superius allatis, commodè ab auctore inferri, ut non omnium virtutum amore correpti cognitas accipiant rationes, atque mundi omnibus rebus præponant amicitias Christi? Ut autem paucis & sine ambagibus dicam quod sentiam, hoc loco collocandi & inserendi sunt versus nonnulli, qui in Romano codice leguntur, sed non suo loco, & propterea etiam ut videtur à Gelenio prætermissi. Verba hæc sunt: In cunctos & lumen prætenderit vitæ & periculum ignorationis amoverit? qui si dignus non esset cui auscultare deberetis, & credere: vel hoc ipso fuerat non aspernandus à vobis, quod salutaria vobis ostenderet, quod vias vobis ad cœlum, & vota immortalitatis optaret. Itaque rectè & sine ulla dubitatione hunc locum hoc pacto legendum censeo: ut non omnium virtutum amore in cunctos & lumen prætenderit vitæ & periculum ignorationis amoverit? qui si dignus non esset cui auscultare deberetis & credere: vel hoc ipso fuerat non aspernandus à vobis, quod salutaria vobis ostenderet, quod vias vobis ad cœlum & vota immortalitatis optaret. Dicet forsan aliquis: sed quæ nunc sequuntur apud Arnobium multo minus quam antea cum superioribus cohærent? Verum hoc esse fateor. Debet enim nunc subsequi ratio quare tantis odiis Christum persequantur. Itaque hic subjiciendum censeo locum illum qui est à Gelenio collocatus libro primo, & rectè in Romano codice proximè superius allatis subsequitur, qui optimè hic quadrare videtur: sic autem incipit: At enim odio dignus est, quod ex orbe religiones expulit, &c. Finis autem illius loci est: ut cum carnifices, unci, aliique innumeri cruciatus (quemadmodum diximus) impendeant credituris Pag. 42.

ris, veluti quadam dulcedine atque nectare ebrii cuncta contemnant. Sed ne nunc quidem, dicet aliquis, sequentia cohærent; fateor: sed si fucum Gelenii detexero, & quæ ille de suo hic addiderit, præsecavero, omnia rectissimè cohærebunt: Illa enim postrema verba, nectare ebrii cuncta contemnant, ut sensum aliquem afficeret, de suo addiderat Gelenius; quibus iterum deletis, sic optimè cohærebunt: veluti quadam dulcedine atque amore correpti cognitas accipiant rationes, &c.

Pag. 44. *Quod ab dominis se servi, cruciatibus affici, quibus statuerint, malunt, solvi conjuges matrimoniis,*] Locus corruptus & intricatus, quem minima mutatione sic restituendum censeo: Quod ab dominis se servi cruciatibus affici quibusvis statuerint, malunt solvi conjuges matrimoniis. Iudicet lector.

Pag. 45. *Nescio quid aliud videtis & profundum.*] Fortasse legendum pro aliud, altius, sed nolim temere quicquam mutare.

Pag. 46. *Primum & ipsi penitus.*] In Romano legitur, primum & quæ ipsi. Fortè legendum ut sequamur antiqua vestigia, primum itaque ipsi penitus.

Pag. 48. *Quid enim si verum fateamur.*] In Romano legitur, si verum perspiciam: quod quare rejici debeat, non video.

Nonne ipsa ea quæ dicunt.] In Romano legitur, Nonne apud ea quæ dicunt.

Pythagoras numeros scit?] Malim cum Romano codice legere, numeros scire? pro nosse & callere.

Aliter in nostro textu. *Sed facessant hæc.*] In Romano codice scribitur, sed efficiant hæc, nec malè.

Pag. 49. *Vos Platoni, vos Plotino.*] In Romano habetur, vos Platoni, vos Crotonio. sed mendose. pro quo quid substituam impræsentiarum equidem ignoro. Nisi fortè, ut ignotum per ignotum illustremus, cum Apuleio legamus protomo vel Prothomo. Apuleii verba hæc sunt è libro de Deo Socratis: Sat è prothomo gloria, qui talis fuit ut ejus nepotem non puderet. Apud quem tamen malim ad exemplum Arnobii legere, prothonio, & hoc eo libentius, quod in quibusdam veteribus codicibus scriptum invenerim, sat è prothaonio gloria. quod hoc loco silentio præterire nolui. Iudicent doctiores.

Concludere acutissimè syllogismo.] Melius in Romano, concludere acutissimè syllogismos.

Pag. 51. *Quantum fieri potest.*] Veterem lectionem probo, quæ habet, pote est.

Pag. 52. *Et homo prudentiæ non pravæ.*] Fortè parvæ.

Pag. 53. *Quibus mali simus, & pessimis cupiditatibus atque iracundia ferveamus*] Lego cum Romano codice, Quibus mali simus & pessimi, cupiditatibus, &c.

Pag. 54. *Et ex alvis fundimur, atque emittimur, matrum cibo sustentamur & potu. Et illa superfluas fœditates.*] Hunc locum, sequutus vestigia Romani codicis, hoc pacto lego ac distinguo: Et ex alvis fundimur atque emittimur: matrum cibo sustentantur & potu, & superfluas fœditates. Nihil hoc loco mutatum à nobis est præter distinctionem, & pro sustentamur legimus sustentantur. Dictio autem *illa* aberat à Romano codice, nec hic locum habere videtur.

Postquam sunt humanis corporibus exutæ.] In Romano pro exutæ, legitur sumptæ, quod tolerari potest: nō nego tamen exutæ elegantius dici, sed propterea aliquid temere in auctoribus mutandum esse, nunquam concedam.

Neque

Neque divinitus eruditas advolasse hucanimas.] In codice Romano legitur, neque divinas eruditas advolavisse. unde colligo scribendum esse, neque divinè eruditas advolavisse, ut sit divinè pro divinitus. vel potius, quod magis probo, neque divinas, eruditas advolavisse, pro neque divinas neque eruditas. Pag. 55.

Et sint in his plurima.] In Romano est, ut sint in his plurimæ. Non malè autem hoc loco pro, ut, reposuit Gelenius, &; quamvis antiqua scriptura etiam defendi possit.

Quod si ea quæ discimus.] Fortè legendum, quod etsi ea quæ discimus, ut habetur in codice Romano: magis tamen probo Gelenii lectionem.

Sed hic natos addiscere.] Legendum cum Romano codice, hic nata. sequitur enim, & suspicionibus coalita vindicare. Pag. 57.

Non fervens nimio calore.] Romanus codex habet, ferveris nimium in calore: ex his vestigiis colligo forsitan legendum, non fervoris nimius in calore.

Nec in sermonem aliquem ora & labra diducat.] In Romano codice legitur, Nec in sermone alicujus ora & labra deducat. Pag. 58.

Et si verum est illum principalis esse substantiæ portionem, & ex fontibus vitæ.] In Romano est, portione jam læta ex fontibus.

Siliquastrum, trulla.] Siliquastrum hoc loco mendosum esse videtur. nam quid herbæ loci est inter instrumenta: judicent doctiores. Pag. 59.

Quid sit Dibus aut Dynamus.] Dibus quid sit nusquam me legisse memini: forsan legendum minima mutatione Cubus. Iudicent doctiores. Pag. 60.

Ita ille sensurus est.] Fortasse legendum hæsurus; id est dubitaturus: nihil tamen muto.

Haccine est anima.] Hunc locum felicissimè ut plurima alia restituit Gelenius, antea enim legebatur Hæc intestamina.

Demoretur, iners veluti puer.] In Romano legitur, iners valeat in aëræ. nullo sensu. *Aliter intexta.*

Circumligaverit junctiones.] Fortè legendum vinctiones. nihil tamen temere mutandum censeo. Pag. 61.

Ac ne tamen instructi non plenius abeamus, audiamus à vobis.] In Romano codice est, abeamus, ne videamur à vobis. nullo sensu. Pag. 62.

Quid si animæ.] In Romano est, quod si animæ. Pag. 63.

Quem teneant in rebus gradum.] In Romano codice legitur, tenent, & bene; sequitur enim quo sint ordine à Deo patre discretæ.

Desinite hominem proletarius cùm sit, classibus, & capite cùm censeatur adscribere ordinibus primis; cùm sit inops.] Quid si sic distinguamus, proletarius cum sit, classibus, & capite cum censeatur adscribere ordinibus: primis cum sit inops.

Possunt tamen longævæ summi principis munere & beneficio fieri] Optimè in Romano codice, posse tamen longævas summi principis, &c. quod cur à Gelenio mutatum, mirari satis nequeo. Pag. 65.

Et protegimus nos laminis, phyllis, Marsis vendentibus.] Locus hic valdè obscurus & intricatus est, & sine dubio etiam mendosus. Doctissimus autem vir Ioannes Auratus doctor quondam meus, multis mihi nominibus colendus, cum aliquando de hoc loco sententiam etiam perquirerem, dixit sibi videri Pag. 66.

deri hic legendum, & protegimus nos labiis Psyllis, Marsis ve dentibus pro Psyllorum labiis & Marsorum dentibus. Quam conjecturam non possum non magni facere, utpotè profectam à viro nostri sæculi doctissimo & ingeniosissimo. Psylli autem Libyæ populi sunt, qui non solum à serpentium morsu immunes sunt, verum etiam ab aliis, qui morsi fuerint, venenum exugunt. Hinc Lucanus: Marmaridæ Psylli par lingua potentibus herbis.

Pag. 68. *Nexusque abolitione.*] In Romano legitur; neque ullo abolitionis. judicet lector.

Aliter in textu nostro. *Et salutari missione donari.*] In Romano legitur, jussione; nec male. Infra enim inquit, habitari jussæ sunt has partes. & alibi, non regis jussione venerunt.

Atque in sui nominis esse sententia prædicari.] Non dubito quin ab auctore scriptum fuit, atque in sui nominis essentia prædicari. quam veram & certam hujus loci lectionem esse autumo. Simile mendum est apud Senecam Epist. lix: Cupio si fieri potest propitiis auribus tuis quid sentiam dicere: sin minus, dicam & iratis. ubi pro illo, quid sentiam, omnino legendum est essentiam, ut doctè & ingeniosè à Mureto observatum est.

Pag. 70. *Volones, unguentarios.*] Adrianus Turnebus vir doctissimus, censet hoc loco legendum esse, bolones.

Coquos, panchrystarios.] Idem Turnebus, pro panchrystarios mavult legere panifices crustarios.

Pag. 72. *Nec in formas erubescerent masculorum calamistris.*] Deliciæ Musarum Scaliger hunc locum hoc pacto emendat: nec ii formis erubescerent calamistris masculorum. Scaligeri emendationem ex parte confirmat codex Romanus, ubi etiam, formis legitur.

Pag. 73. *Ad oris stuprum paratæ.*] In Romano codice legitur, ad oris sacri comparatæ. Forsitan legendum, ad oris sacrificium paratæ, quod tamen non arridet.

Pag. 75. *Et integritatis suæ conservantiæ mensiones.*] Fortè legendum conservans mensiones vel dimensiones. Sic paulo post: nihil rerum à principe agi, fieri, statui, nisi quod oporteat & conveniat fieri, nisi quod sit plenum & integrum & in suæ integritatis perfectione finitum. Sic libro III. At vero vos Deos parum est formarum quod amplectimini mensione.

Pag. 83. *Posse id adstruere.*] Melius in Romano codice, posse videas destrui. Ea enim lectio minimè rejicienda est.

Pag. 86. *An ortus primogenios habeat.*] Sequor scripturam Romani codicis, quæ habet primigenios, & eodem modo infra: Habet ergo primigenios ortus, ubi Gelenius legit primogenios.

Pag. 87. *Libris in Acheruntícis.*] Sunt qui hic malint legere, libris in Aruntícis.

Qui longævas facere perpetuitatis possit.] Forsan legendum, qui longævæ facere perpetuitatis possit. nihil tamen temere mutandum censeo.

Pag. 88. *Deponite has curas.*] Romanus codex legit, Exponite has curas: ut sit pro Deponite.

Pag. 90. *Vias claudant.*] Retinenda lectio Romani codicis quæ est, vias cludant. antiquo vocabulo pro claudant.

Pag. 91. *Et ex omnibus auspicatis.*] In Romano codice legitur acuminibus. Nec temere hæc dictio (cum ea etiam Cicero utatur) mutanda est, quamvis ejus significatio sit obscura.

Et le-

Et leviter animata.] Giraldus legit, leviter cremata, tamen nihil mutandum censeo. Pag. 91.

Cujus socer Latinus fuit? Æneæ genitoris Latini cujus? Albani oppidi conditoris.] Obertus Gifannius vir doctissimus, idemque mihi amicissimus, hunc locum nitori suo restituendum existimat, si legamus (voce Latini rejecta) hoc modo: Æneæ, genitor is cujus. quæ lectio mihi valde placet. Et sententia simul & historia nunc est perspicua. Quærit enim cujus genitor seu pater sit Æneas: & ait Æneam genitorem esse ejus qui condidit Albam, id est Ascanii. Pag. 94. *Aliter in textu nostro.*

Ac tamen ne causam tam bonam.] In Romano codice legitur tam longam: unde colligo melius hic legi posse, ne causam tam longa dissimulatione. Pag. 95.

In infinitis perpetuis seculis nihil omnino est serum] Sequor scripturam Romani codicis quæ habet, nihilo minus est serum. Pag. 97.

Et immoderata continuatio.] In Romano habetur, etiam moderata, quod tamen non arridet.

AD LIBRUM TERTIUM.

A*Vet animus atque ardet.*] In Romano codice legitur, habet etiamnum atque ardet. quam scripturam retinendam censeo, cum videam antiquis fuisse familiare pro avere scribere, habere, & havere; & pro ave, habe: ut abundè ab aliis observatum jam est. Similiter & paulo post pro, avet inquam videre, in Romano legitur, habet inquam videre, eadem loquendi ratione. Pag. 105

Atque ardet in Chalcioicis.] In Romano codice habetur, in Chalcidicis, & rectè: nec quare hoc Gelenius mutaverit, rationem video. utitur hoc vocabulo & libro quarto: Atque in Chalcidicis aureis cænitare. De hac voce plura, volente Deo, dicturi sumus in Commentariis nostris Arnobianis.

Ejulare & hortari.] Non dubito quin hoc loco legendum sit tortari, id est torqueri: quo vocabulo utitur Lucretius libro III. (quem noster in multis imitatur) cum inquit; Pag. 106

Volvere, tortari, & terram conspargere tabo.

Hoc enim putatur in eorum literis dici & legi, certáque auctoritate firmari.] In Romano codice legitur, dici, & ut vel re certa, atque auctoritate firmari. quam scripturam probo. Pag. 107

Et honoris & dotis causa.] Iustus Lipsius vir doctissimus, quem ego ob singularem doctrinæ conjunctam humanitatem pro eo ac debeo amore complector, legendum censet, & honoris & dicis causa. Et citra controversiam hæc vera lectio est. Pag. 109

Si asselluli, canes, porci, humanum aliquid saperent.] Videtur hoc loco Arnobius noster respexisse ad elegantissimos versiculos Xenophanis Colophonii, quos propter elegantiam subjicere non gravabor.

Ἀλλ' εἴτοι χεῖράς γ' εἶχον βόες ἠὲ λέοντες,
Ἢ γράφαι χείρεσσι, καὶ ἔργα τελεῖν ἅπερ ἄνδρες,
Ἵπποι μέν θ' ἵπποισι, βόες δέ τε βουσὶν ὁμοῖοι.
Καί κε θεῶν ἰδέας ἔγραφον, καὶ σώματ' ἐποίουν
Τοιαῦθ' οἷόν περ καὶ αὐτοὶ δέμας εἶχον ὁμοῖον.

Vt Flam-

Pag.112 *Vt Flammipotens Vulcanus.*] In Romano habetur, ut flammis potens.

Pag.113 *Cur esse dicatis in aliis perceptionibus gnariores.*] Lego gnarures. Sic enim hunc locum Iosephus Scaliger vir doctissimus divinitus emendavit.

Pag.115 *Victa & potua.*] Fortè legendum Pota.

Pag.117 *Ianiculi oppidi conditorem, patrem Fauni.*] In Romano codice legitur Fonti, pro quo Gelenius substituit Fauni. Utinam tam facilè veram hoc loco lectionem eruere, quàm hanc à Gelenio prolatam ut falsam refellere possem. Nullo modo enim hic Fauni legendum esse vel unico hujus auctoris testimonio facilè pervincam: qui libro 2. sic inquit: Quis Picum Fauni patrem, atque avum Latini? Saturnus, ut iidem vos vestris scriptis atque auctoribus traditis. Ex quo loco facile est colligere Faunum Pici filium esse, qui fuit filius Saturni: quare non convenit ut hic dicatur Faunus Iani filius. Nos interim dum melius doceamur, scripturam Romani codicis retineamus.

Nullum est Saturnium nomen.] Obertus Gifannius vir doctissimus putat legendum, numen, pro nomen.

Pag.120 *Quorum si est vera & fixa certa.*] Forsitan legendum, quorum si est vera, fixa, & certa.

Pag.121 *Neque ulla esse in parte naturæ.*] In Romano codice legitur, neque una esse in parte: quam lectionem non temere rejiciendam censeo, ut sit una pro ulla.

Nam si liquido sciretur, quid sit unanimis vox omnium.] Sententiam sequutus lego, Nam si liquido sciretur, fuisset unanimis vox omnium.

Pag.122 *Cornificius balare convincitur.*] Guilielmus Canterus frater meus piæ memoriæ libro III. cap. XXII. Novarum lectionum, pro balare reponendum putat halare. quod accipitur pro mentiri.

Pag.123 *Cæsius & ipse assequens.*] Omnino sine ulla dubitatione hic legendum contenderim, Cæsius & ipse has sequens. sc. disciplinas Ethruscas. præcesserat enim paulo ante. Idem rursus in libro sexto exponit & decimo, disciplinas Ethruscas sequens, genera esse penatium, &c. Si quis pro Cæsius, quod infrequens est, maluerit legere, Cælius, non refragabor.

Et iis nationis barbarissimæ.] Unde hoc habeat Gelenius noster, nescio. In Romano codice legitur, & miserationis parcissimæ. quod quandiu melius aliquid non occurrat, retinendum censeo.

Pag.124 *Quasi quosdam genios defunctorum animis mortuorum.*] In Romano est, animas mortuorum. Suspicor autem glossemate pollutum hunc locum, & illud, animas mortuorum, glossema esse illius quod præcedit, genios defunctorum.

Pag.125 *Quibus uror, terreor, vexor.*] Legendum hoc loco videtur pro terreor, torreor, ut admonuit me vir doctissimus & idem amicissimus Obertus Gifannius.

Vsque adeò res exigit propriatim deos scire]. Lucretius (quem auctor noster in delitiis habet) propritim dicit. quod etiam malim. sed nihil temere mutandum censeo.

Pag.126 *Novensiles Musæ sunt, Trebiani quinimmo dii sunt.*] Fortè legendum Trebianis. dixerat enim antea, in Sabinis apud Trebiam constitutis.

AD

AD LIBRUM QUARTUM.

AN *ita ut assolet dici causa.*] Rectè in Romano codice legitur dicis causa. Pag.127
atque ita etiam edendum curavimus. Dicis causa autem aliquid fieri dicitur, ut hoc obiter admoneam, quod neglectè, remisse, & eo tantum animo ut officio functi videamur, non accuratè, sed perfunctoriè, quatenus satis sit ad vitandam reprehensionem. Hinc Varro libro VI. sub finem: Et dicis causa fiebant quædam, neque item facta, neque item dicta. Eodem modo emendandus est & Apuleii locus in libro de Philosophia, cujus hæc sunt verba in vulgatis codicibus: Sed & alia optima quidem & satis justa & ipsa quidem specie & ditis causa civitatis fabricata, non ut superior fine evidenti: ubi pro, ditis causa, dicis causa, legendum censeo.

Ita quod illis adversum ex qualitatibus.] Lego cum Romano codice, ad- Pag.128
versum est ex qualitatibus.

Vel Pantica. Et hac ergo.] Lego ex Romano codice, vel pantica, Patefacta & hæc ergo.

Quid ergo si argilla aut materia.] In Romano pro argilla, legitur, ista. unde Pag.130
facile colligere est veram lectionem non esse, quam protulit Gelenius. *Aliter in textu nostro.*

Ossilago ipsa memoratur. & paulo post: *aut Ossilago solidatrix ossium.*]
Malim legere utrobique Ossipago; ut sit à pungendis ossibus. Sic supra libro Pag.131
tertio; Nulla Pomona, nulla Ossipagina.

Quis liburnum libidinum praesse tutelis.] In Romano est, Quis Burnum Pag.132
libidinum, &c.

Quis Saturnum præsidem sationis.] In Romano legitur, præsidem Latini; quod tamen hoc loco minimè quadrat. sed ad verum gradus est. legendum enim censeo, sativis.

Et quia non supplices Mutuno procumbimus atque Tutuno. In Romano le- Pag.133
gitur, Et quia non supplices hoc est humi procumbimus, &c. Extra controversiam scriptura Romani codicis vitiosa est: sed an pro *hoc est humi* substitui debeat *Mutuno*, doctioribus judicandum relinquo.

Sed sint ut asseritis vera, nunquam tamen.] Pro, nunquam, legitur in Ro- Pag.134
mano codice, eandem. nullo sensu.

Antitheos sæpius obrepere pro veris.] In Romano est, pro actis.

Atque in mores tetricos asperitate durati.] In Romano codice legitur, at- *Aliter*
que in mores tetricia asperitate durati. nec male meo judicio. *in textu*

Tres in rerum natura Ioves.] Hunc locum, ut & pleraque alia hujus li- *nostro.*
bri, (quemadmodum suis locis indicabimus) desumpsit auctor noster, tum ex Pag.135
Cicerone de Natura Deorum, tum etiam ex Clementis Alexandrini protreptico ad Gentes, & hos ipsos auctores videtur innuere, cum paulo ante dixit: Quam quidem olim partem judicii acres viri, atque ingenio perspicaci, tam sermone Italo explicuere quàm Græco, & dare nobis compendium potuisset res ista, si non & aliquos videremus, literarum esse istarum rudes, & institutus à nobis sermo, nos quoque compelleret, nonnihil de his rebus, quamvis ab illis sumptum commemoratumque depromere. Hunc itaque locum mutuatus est Arnobius noster à Cicerone in tertio De Natura Deorum. ejus verba hæc sunt: Principio Ioves tres numerant ii qui Theologi nominantur, ex quibus primum & secundum natos in Arcadia; alterum patre Æthere,

ex quo

ex quo etiam Proserpinam natam ferunt & Liberum: alterum patre Cœlo, qui genuisse Minervam dicitur, quam principem & inventricem belli ferunt. Tertium Cretensem Saturni filium, cujus in ea insula sepulchrum ostenditur. Hujus rei etiam Clemens, sed brevius, hoc modo meminit: Αὐτίκα γοῦν εἰσὶν οἱ τρεῖς τοὺς Ζῆνας ἀναγράφουσι, τὸν μὲν αἰθέρος ἐν Ἀρκαδίᾳ, τὼ δὲ λοιπὼ τοῦ Κρόνου παῖδε, τούτοιν τὸν μὲν, ἐν Κρήτῃ, θάτερον δὲ ἐν Ἀρκαδίᾳ πάλιν.

Quinque Soles.] Cicero eodem libro: Quumque tu Solem, quia solus esset, appellatum esse dicas, Soles ipsi quam multi à Theologis proferuntur. Unus eorum Iove natus, nepos Ætheris; alter Hyperione; tertius Vulcano Nili filio, cujus urbem Ægyptii volunt esse eam, quæ Heliopolis appellatur. Quartus is quem Heroicis temporibus Acantho Rhodi peperisse dicitur, avum Ialysi, Camiri, & Lindi. Quintus qui Colchis fertur Æetam & Circen procreavisse.

Aliter in textu nostro. *Secundus Rhea & Hyperione genitus.*] Legendum hoc loco esse pro Rhea, Regina, docuimus Variarum Lectionum libro secundo, cap. x.

Iam Mercurius primus.] Cicero eodem libro: Mercurius unus Cœlo patre, Die matre natus, cujus obscœnius excitata natura traditur, quod aspectu Proserpinæ commotus sit, alter Valentis & Phoronidis filius, is qui sub terris habetur idem Trophonius. Tertius Iove tertio natus & Maja, ex quo & Penelopa Pana natum ferunt. Quartus Nilo patre, quem Ægyptii nefas habent nominare. Quintus quem colunt Pheneatæ, qui & Argum dicitur interemisse, ob eamque causam Ægypto præfuisse, atque Ægyptiis leges & literas tradidisse. Hunc Ægyptii Thoyth appellant, eodemque nomine anni primus mensis apud eos vocatur.

Sed & Minerva.] Idem Cicero: Minerva prima, quam Apollinis matrem supra diximus. Secunda orta Nilo, quam Ægyptii Saitæ colunt. Tertia illa est quam Iove generatam supra diximus. Quarta Iove nata & Coryphe Oceani filia: quam Arcades Coryphasiam nominant, & quadrigarum inventricem ferunt. Quinta Pallantis: quæ patrem dicitur interemisse, virginitatem suam violare conantem, cui pinnarum talaria affigunt. Eodem ferè modo & Clemens in Protreptico: Εἰσὶ δὲ, οἱ πέντε ἀθηνᾶς ὑποτίθενται, τὴν μὲν, ἡφαίστου τὴν Ἀθηναίαν. Τὴν δὲ, Νείλου, τὴν Αἰγυπτίαν. τρίτην, τοῦ Κρόνου, τὴν πολέμου εὑρέτιν. τετάρτην, τὴν Διὸς, ἣν μεσσήνιοι κορυφασίαν ἀπὸ τῆς μητρὸς ἐπικεκλήκασιν. ἐπὶ πᾶσι τὴν Πάλλαντος, καὶ τιτανίδος, τῆς Ὠκεανοῦ, ἣ τὸν πατέρα δυσσεβῶς καταθύσασα, τῷ πατρῴῳ κεκόσμηται δέρματι, ὥσπερ κῳδίῳ.

Pag. 136 *Aliter in textu nostro.* *Vt hæc sit religio conturbata.*] Melius in Romano: ut hæc sit & religio conturbata.

Quorum Nili lingua dicor.] Legendum hoc loco est Neith, teste Platone

Pag. 137 in Timæo, cujus hæc sunt verba: Ἔστι τις κατ' Αἴγυπτον (ἦδ' ὅς) ἐν τῷ Δέλτα, περὶ ὃ κατὰ κορυφὴν σχίζεται τὸ τοῦ Νείλου ῥεῦμα, Σαϊτικὸς ἐπικαλούμενος νομός. τούτου δὲ τοῦ νομοῦ μεγίστη πόλις Σάϊς. ὅθεν δὴ καὶ Ἄμασις ἦν ὁ βασιλεύς. οἷ τῆς πόλεως θεὸς ἀρχηγός ἐστιν, Αἰγυπτιστὶ μὲν τοὔνομα Νηΐθ, Ἑλληνιστὶ δὲ, ὡς ὁ ἐκείνων λόγος, Ἀθηνᾶ.

Vsu

Vsu farreo, coëmptione.] Legendum usu, farreo, coemptione, vel ut alii, usu, farre, coëptione. Pag. 140

Vt fletum poneret, ineptissimè tractum.] In Romano codice legitur, ut fletum exponeret. sic infra eodem libro, & nomen virginitatis ponere. quo loco in eodem Romano codice habetur, virginitatis exponere. Pag. 141

Ex eodem quibus græcè Dioscoris nomen est.] In Romano codice abest, quibus, & ejus loco lacuna est; quam tamen ut suppleamus, non videtur nobis legendum, quibus, sed potius Castores. Antiquitus enim Castores dicebantur Castor & Pollux, & illi græcè Διόσκουροι dicuntur. Sic idem auctor libro primo: Tyndaridæ Castores, unus equos domitare consuetus, alter pugilator bonus. Et hoc eodem libro: tria genera Castorum. Minutius in Octavio: Castores alternis moriuntur, ut vivant. Idem, ut cum equis Castores viderentur. Eusebius in Chronico: porro Liber & reliqui, quos mox inferemus, post CC. annum Cecropis fuerunt; Linus scilicet, & Zetus & Amphion, Musæus, Orpheus, Ninus, Perseus, Æsculapius, gemini Castor & Pollux. Hercules cum quo Apollo servivit Admeto. quo in loco auctoritate manuscripti codicis legendum censeo, gemini Castores.

Et suis diebus tantis vinculorum ponderibus relevari.] In Romano exemplari legitur, Et ab his diebus tantis vinculorum ponderibus elevari. Iustus Lipsius eleganti conjectura legendum censet, Et suis diebus tantum, vinculorum, &c. ut sit sensus, Saturnalium diebus iterum quasi regni compotem esse, cæterum annum in vinculis haberi. Pag. 143 *Aliter in textu nostro.*

Nunquid altero claudum pede.] Hujus rei sic meminit Clemens: ἥφαιστος δὲ, ὃν ἔρριψεν ἐξ ὀλύμπου Ζεὺς, βηλοῦ ἀπὸ θεσπεσίοιο ἐν Λήμνῳ καταπεσὼν ἐχάλκευε, πηρωθεὶς τὼ πόδε: ὑπὸ δὲ, κνῆμαι ῥώοντο ἀραιαί.

Nunquid cupidinis & avaritiæ causa.] Idem Clemens hoc pacto: Ἔχεις καὶ ἰατρὸν, οὐχὶ χαλκέα μόνον ἐν θεοῖς: ὁ δὲ ἰατρὸς, φιλάργυρος ἦν, Ἀσκληπιὸς, ὄνομα αὐτῷ. Καί σοι τὸν σὸν παραθήσομαι ποιητὴν, τὸν βοιώτιον Πίνδαρον,

ἔτραπε κἀκεῖνον ἀγάνορι μι-
σθῷ. χρυσὸς ἐν χερσὶ φανεὶς,
ἄνδρ' ἐκ θανάτου κομίσαι
ἤδη ἑαλωκότα. χερσὶ δ' ἄρα κρονίων
ῥίψαις δι' ἀμφοῖν ἀμπνοὰν
στέρνων καθεῖλεν
ὠκέως, αἴθων δὲ κεραυ-
νὸς ἐνέσκηψε μόρον. καὶ εὐειπίδης:

Ζεὺς γὰρ κατακτὰς παῖδα τὸν ἐμὸν, αἴτιος
Ἀσκληπιὸν στέρνοισιν ἐμβαλὼν φλόγα. οὗτος μὲν οὖν κεῖται κεραυνωθεὶς ἐν τοῖς κυνοσούριδος ὁρίοις,

Nunquid ex nobis Myrtilus est auctor.] Hanc historiam sumpsit similiter Arnobius noster à Clemente, qui tamen paulo fusius illam refert. Hoc modo: τὰς δὲ μούσας ἃς Ἀλκανδρος, Διὸς καὶ μνημοσύνης γενεαλογεῖ, καὶ οἱ λοιποὶ ποιη-

ταί, καὶ συγγραφεῖς ἐκθειάζουσι καὶ σέβουσιν. ἤδη δὲ καὶ ὅλαι πόλεις μουσεῖα μὲν ἴσχουσιν αὐταῖς μούσαις, οὔσας θεραπαινίδας ταύτας, ὠνήσατο μεγακλὼ ἡ θυγατὴρ μάκαρος. ὁ δὲ μάκαρ λεσβίων μὲν ἐβασίλευεν. διεφέρετο δὲ ἀεὶ πρὸς τὴν γυναῖκα. ἠγανάκτει δὲ ἡ μεγακλὼ ὑπὲρ τῆς μητρὸς, τί δ' οὐκ ἔμελλε. καὶ μούσας θεραπαινίδας ταύτας, τοσαύτας τὸν ἀριθμὸν ὠνεῖται, καὶ καλεῖ μούσας, κατὰ τὴν διάλεκτον τὴν Αἰολέων. ταύτας ἐδιδάξατο ᾄδειν καὶ κιθαρίζειν τὰς πράξεις τὰς παλαιὰς ἐμμελῶς. αἱ δὲ, συνεχῶς κιθαρίζουσαι, καὶ καλῶς καταᾴδουσαι, τὸν μάκαρα ἔθελγον, καὶ κατέπαυον τῆς ὀργῆς. οὗ δὴ χάριν ἡ μεγακλὼ, χαριστήριον αὐταῖς ὑπὲρ τῆς μητρὸς, ἀνέθηκε στήλας χαλκᾶς, καὶ ἀνὰ πάντα ἐκέλευσε τιμᾶσθαι τὰ ἱερά· καὶ αἱ μὲν μοῦσαι, τοιαίδε. ἡ δὲ ἱστορία παρὰ μυρσίλῳ τῷ Λεσβίῳ. Emendavimus autem hunc Arnobii locum Variarum lectionum libro primo capite primo, & auctoritate Clementis legendum docuimus, qui Macari filiæ, Megaclonis. Sed utrum cum Arnobio Myrtilus, vel cum Clemente Myrsilus legendum sit, non valdè ambigo.

Quis Spartanum fuisse Martem.] Hunc locum sic tractavit Clemens: Ἄρης γοῦν, ὁ καὶ παρὰ τοῖς ποιηταῖς ὡς οἷόν τε τετιμημένος

Ἆρες, ἄρες, βροτολοιγὲ μιαιφόνε τειχεσιπλῆτα

ὁ ἀλλοπρόσαλλος οὗτος, καὶ ἀνάρσιος, ὡς μὲν Ἐπίχαρμός φησι, Σπαρτιάτης ἦν. Σοφοκλῆς δὲ Θρᾷκα οἶδεν αὐτόν. ἄλλοι δὲ, Ἀρκάδα. τοῦτον δὲ, ὅμηρος δεδέσθαι φησὶν, ἐπὶ μῆνας τρεισκαίδεκα.

Τλῆ μὲν Ἄρης ὅτε μιν ὦτος κρατερός τ' Ἐφιάλτης
Παῖδες Ἀλωῆος δῆσαν, κρατερῷ ἐνὶ δεσμῷ,
Χαλκέῳ δ' ἐν κεράμῳ δέδετο, τρεισκαίδεκα μῆνας.

Πολλὰ κἀγαθὰ κᾶρες σχοῖεν, οἱ καταθύουσιν αὐτῷ τοὺς κύνας. Σκύθαι δὲ, τοὺς ὄνους ἱερεύοντες, μὴ παυέσθων ὥς Ἀπολλόδωρός φησι καὶ καλλίμαχος

Φοῖβος ὑπερβορέοισιν ὄνων ἐπιτέλλεται ἱροῖς. ὁ αὐτὸς δ' ἀλλαχοῦ.
Τέρπουσιν λιπαραὶ φοῖβον ὀνοσφαγίαι.

Pag. 144 *Nunquid aliquando à nobis conscriptum est mercenariam Deos.*] Similiter & hunc locum à Clemente desumpsit. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τῶν εἱλώτων καλουμένων τῶν παρὰ Λακεδαιμονίοις, δοῦλον ὑπεισῆλθεν ζυγὸν Ἀπόλλων ἀδμήτῳ ἐν Φεραῖς ἡρακλῆς ἐν Σάρδεσιν, ὀμφάλῃ. Λαομέδοντι δὲ ἐθήτευε Ποσειδῶν, καὶ Ἀπόλλων, καθάπερ ἀχρεῖος οἰκέτης μηδὲ ἐλευθερίας δήπουθεν δυνηθεὶς τυχεῖν παρὰ τοῦ προτέρου δεσπότου. Τότε, καὶ τὰ Ἰλίου τείχη ᾠκοδομησάτην τῷ φρυγί. ὅμηρος δὲ τὴν Ἀθηνᾶν οὐκ αἰσχύνεται παραφαίνειν, λέγων τῷ ὀδυσσεῖ, χρύσεον λύχνον ἔχουσαν ἐν χεροῖν.

Et lucernarum modulatricem.] Forsitan legendum, moderatricem.

Nonne ille vester est vates, qui Martem fecit & Venerem.] Hujus rei sic meminit Clemens: Τεκμηριοῖ δὲ ὅμηρος μάλα ἀκριβῶς ἀφροδίτην ἐπὶ τῷ τραύματι περισαίρων, ὀξὺ καὶ μέγα ἰάχουσαν, αὐτόν τε τὸν πολεμικώτατον Ἄρη ὑπὸ τοῦ Διομήδους, κατὰ τοῦ κενεῶνος οὐτασμένον διηγούμενος.

Non

Non ex vobis Panyasis unus est.] Idem Clemens: Ναὶ μὴν καὶ τὸν Ἀϊδωνέα ὑπὸ Ἡρακλέους τοξευθῆναι Ὅμηρος λέγει. καὶ τὸν Ἠλεῖον Αὐγέαν Πανύασις ἱστορεῖ. ἤδη δὲ καὶ τὴν Ἥραν τὴν ζυγίαν ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Ἡρακλέους ὁ αὐτὸς οὗτος Πανύασις ἐν Πύλῳ ἠμαθόεντι. In Romano codice legitur Panyaſſis, & videtur in eo Arnobius noſter ſequutus eſſe Græcos, qui per duplex s. ſcribunt. alioqui Latini euphoniæ gratia per unum ſ. ſcribunt. Sed auctori noſtro græciſare aliquando in deliciis eſt.

Non viraginem ab Ornyto caſam.] Clemens ibidem: Πολέμων δὲ καὶ τὴν Ἀθηνᾶν ὑπὸ Ὀρνύτου τρωθῆναι λέγει.

Non ab Hippocoontis liberis.] Clemens ibidem: Σωσίβιος δὲ καὶ τὸν Ἡρακλέα πρὸς τῶν Ἱπποκοωντιδῶν κατὰ τῆς χειρὸς οὐτασθῆναι λέγει.

Apud inſulam Cretam ſepultura] Clemens: Ζήτει σου τὸν Δία, μὴ τὸν οὐρανὸν, ἀλλὰ τὴν γῆν πολυπραγμόνει, ὁ Κρὴς σοι διηγήσεται, παρ᾽ ᾧ καὶ τέθαπται, Καλλίμαχος ἐν ὕμνοις· καὶ γὰρ τάφον ὦ ἄνα σεῖο Κρῆτες ἐτεκτήναντο.

In Spartanis & Lacedæmoniis.] Idem: Κρόνον δὲ ἐπικεῖσθαι Σικελίᾳ, καὶ ἐνταῦθα αὐτὸν τετάφθαι, Πατροκλῆς πρὸ θέειος, καὶ Σοφοκλῆς ὁ νεώτερος ἐν τρισὶ τραγῳδίαις ἱστορείτων τὼ Διοσκούρω περὶ ἀνθρώπω τινὲ, τούτω τὼ Διοσκούρω ἐπικούρω γενέσθαι. Legendum autem eſſe apud Arnobium Patrocles Thurius, non ut in preſſis omnibus Patrocles Hurius, Variarum lectionum libro I. cap. XXIII. abunde docuimus.

Nunquid enim à nobis arguitur rex maris.] Clemens eodem libro: Κάλει μοι τὸν Ποσειδῶ, καὶ τὸν χορὸν τὸν διεφθαρμένον ὑπ᾽ αὐτοῦ, τὴν Ἀμφιτρίτην, τὴν Ἀμυμώνην, τὴν Ἀλόπην, τὴν Μελανίππην, τὴν Ἀλκυόνην, τὴν Ἱπποθόην, τὴν Χιόνην. Τὰς ἄλλας τὰς μυρίας ἐν αἷς δὴ καὶ τοσαύταις οὔσαις, ἔτι τοῦ Ποσειδῶνος ὑμῶν ἐστενοχωρεῖτο τὰ πάθη.

Numquid Apollo Latonius.] Idem: Κάλει μοι καὶ τὸν Ἀπόλλω, Φοῖβός ἐστιν οὗτος καὶ μάντις ἁγνὸς καὶ σύμβουλος ἀγαθὸς ἀλλ᾽ οὐ ταῦτα ἡ Στερόπη λέγει, οὐδὲ ἡ Αἴθουσα, οὐδὲ ἡ Ἀρσινόη, οὐδὲ ἡ Ζευξίππη, οὐδὲ ἡ Προθόη, οὐδὲ ἡ Μάρπησσα, οὐδὲ ἡ Ὑψιπύλη: Δάφνη γὰρ ἐξέφυγε μόνη καὶ τὸν μάντιν καὶ τὴν φθοράν.

Et quod omnia genera contumeliarum tranſiliat, in formiculam parvulam.] Pag. 145
Clemens: Τί δαὶ, πάλιν Θετταλοὶ μύρμηκας ἱστοροῦνται σέβειν ἐπεὶ τὸν Δία μεμαθήκασιν ὁμοιωθέντα μύρμηκι τῇ Κλήτορος θυγατρὶ Εὐρυμεδούσῃ μιγῆναι, καὶ Μυρμιδόνα γεννῆσαι, Intelligit autem Arnobius per Clitoris filiam, ut hoc obiter admoneam, Eurymeduſam.

Quis illum in Alcmena novem noctibus.] Idem: Εἰς ὅσον διελήλακεν ἀσελγείας ὁ Ζεὺς ἐκεῖνος, ὁ μετ᾽ Ἀλκμήνης τοσαύτας ἡδυπαθήσας νύκτας. οὐδὲ γὰρ αἱ νύκτες αἱ ἐννέα τῷ ἀκολάστῳ μακραί. ἅπας δὲ ἔμπαλιν ὁ βίος ἀκρασίᾳ βραχὺς ἦν, ἵνα δὴ ἡμῖν τὸν ἀλεξίκακον σπείρῃ θεὸν, Διὸς υἱὸς, Ἡρακλῆς, Διὸς ὡς ἀληθῶς, ὁ ἐκ μακρᾶς γεννώμενος νυκτός.

Natas quinquaginta de Theſtio.] Clemens: Τοὺς μὲν ἄθλους τοὺς δώδεκα

πολλῷ ταλαιπωρησάμενος χρόνῳ, τὰς δὲ πεντήκοντα Θεστίου θυγατέρας νυκτὶ διαφθείρας μιᾷ. μοιχὸς ὁμοῦ καὶ νυμφίος τοσούτων γενόμενος παρθένων.

Et Hercules ſanctus Deus natas quinquaginta de Theſtio.] Scio alios hoc loco pro Theſtio legere Theſpio, ſed quia Clemens, Athenæus, & Nazianzenus & alii Theſtium hunc vocent, nihil mutandum cenſeo. Athenæi verba hæc ſunt, lib. XIII. ὁ δὲ Ἡρακλῆς πλείστας δόξας ἐσχηκέναι γυναῖκας, ἦν γὰρ φιλογυνής, ἀνὰ μέρος αὐτὰς εἶλεν, ὡς ἂν στρατευόμενος καὶ κατὰ διάφορα γινόμενος χωρεία, ἐξ ὧν καὶ τὸ τῶν τέκνων αὐτῷ πλῆθος ἐγένετο, ἐν ἑπτὰ μὲν ταῖς ἡμέραις πεντήκοντα διεπαρθένευσε Θεστίου κόρας, ὡς Ἡρόδωρος ἱστορεῖ. Et Nazianz. oratione prima in Iulianum: εἰ βούλοιντο δὲ καὶ τὴν Βουθοίναν παρήσομεν αὐτοῖς καὶ τὸν τρίεσπερον, ἵνα καὶ μᾶλλον αὐτοῖς χαρισώμεθα· τὸν καὶ γεννώμενον οὕτως καὶ γεννῶντα μεγαλοπρεπῶς καὶ ἆθλον ποιησάμενον τρισκαιδέκατον, ἐν μιᾷ νυκτὶ τὰς Θεστίου πεντήκοντα θυγατέρας, ἵν' ἐκ τούτων ὀνομασθῇ θεός. Idem paulo infra: καὶ ταῖς πεντήκοντα Θεστίου θυγατράσιν ἐναθλεύων Ἡρακλῆς, ἐν μιᾷ νυκτὶ ὁ τριέσπερος, καὶ τρισκαιδέκατον ἆθλον τοῦτον ἐπιτελέσας, οὐκ οἶδ' ὅπως τοῖς ἄλλοις γοῦν συναριθμούμενον.

Etiam ſexus adjungitis adamatos ab his mares.] Hujus rei ſic meminit Clemens: Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ παίδων ἀπέσχοντο οἱ παρ' ὑμῖν θεοί. ὁ μὲν τις Ὕλα, ὁ δὲ Ὑακίνθου, ὁ δὲ Πέλοπος ὁ δὲ Χρυσίππου, ὁ δὲ Γανυμήδους ἐρῶντες.

Et ut Iovis dicatur pullus, in partibus Fabius aduritur.] Hujus Fabii ſic meminit Feſtus Pompejus in dictio, pullus: cum inquit: Pullus Iovis dicebatur Q. Fabius, cui eburno cognomen erat propter candorem, quod ejus natis fulmine icta erat. Antiqui autem puerum, quem quis amabat, pullum ejus dicebant. Quod non annotaſſem, niſi aliquos aliter ſentire animadvertiſſem.

Sed ſoli amant apud vos mares.] Hunc locum ſimiliter à Clemente deſumpſit auctor noſter, qui ſic inquit: Ἀλλ' οἱ μὲν ἄρρενες αὐτοῖς τῶν θεῶν, ἴσως μόνοι ἄπληστοι περὶ τὰ ἀφροδίσια. Θηλύτεραι δὲ θεαὶ, μόνον (leg. μένον) αἰδοῖ οἴκοι ἑκάστη, φησὶν Ὅμηρος, αἰδούμεναι αἱ θεαὶ, διὰ σεμνότητα Ἀφροδίτην ἰδεῖν μεμοιχευμένην: αἱ δὲ, ἀκολασταίνουσιν ἐμπαθέστερον ἐν τῇ μοιχείᾳ δεδεμέναι. Ἠὼς ἐπὶ Τιθωνῷ, Σελήνη Ἐνδυμίωνι, Νηρηὶς ἐπὶ Αἰακῷ, καὶ ἐπὶ Πηλεῖ Θέτις, ἐπὶ δὲ Ἰάσωνι (leg. Ἰασίωνι) Δημήτηρ, καὶ ἐπὶ Ἀδώνιδι Φερσεφάττα, Ἀφροδίτη δὲ, ἐπ' Ἄρει κατῃσχυμμένη. μετῆλθεν ἐπὶ Κινύραν καὶ Ἀγχίσην ἔγημεν, καὶ Φαέθοντα καὶ ἤρα Ἀδώνιδος.

Nonne veſtris cautum eſt literis.] Locus abſque dubio vitioſus & corruptus, ſed tamen qui vel unius literæ mutatione facile ſanari & in integrum reſtitui poſſit: vult enim auctor noſter dicere, nonne veſtris literis continetur & celebratum eſt? eamque ſignificationem hoc vocabulum non admittere, ſatis conſtat. quare minima, ut dixi, mutatione, hanc veram & ſinceram lectionem auguror, ſi pro cautum, legamus, cantum, id eſt, cantatum. ſimile mendum hæret etiamnum in Minutio Fœlice, in libro qui Octavius inſcribitur. cujus hæc ſunt verba: De Pyrrho Ennius Apollinis Pythii reſponſa con-

confinxit, cum jam Apollo versus facere desiisset, cujus tunc cautum illud & ambiguum defecit oraculum. ubi similiter pro cautum omnino scribendum est cantum, quemadmodum diserte scriptum inveni in Romano codice, qui mihi (quando aliter non licet) adinstar manuscripti est. non tamen inficior cautum, pro callidum hic commode etiam posse legi: sed quare lectionem Romani codicis postponere debeamus, rationem nullam video.

Et post Vulcanum, Phaonem, Martem.] In Romano codice legitur, & post Vulcanum, Phaethontem, &c. quæ vera est lectio. & ita legendum esse docuimus lib. I. cap. XIX. Variarum Lectionum. Pag.146

Præcellere in furum ordine.] In Romano est, præcellere in furtorum donis. Pag.147 *Aliter in textu nostro.*

Vel Nicagora Cyprio.] Hunc eundem videtur Clemens Alexandrinus nominare Nicanora Cyprium, cum inquit: Θαυμάζειν ἔπεισί μοι, ὅτῳ τρόπῳ Εὐήμερον τὸν Ἀκραγαντῖνον, καὶ Νικάνορα τὸν κύπριον, καὶ Διαγόραν καὶ Ἵππωνα τὸν μήλιον, τόν τε κυρηναῖον ἐπὶ τούτοις ἐκεῖνον, ὁ Θεόδωρος ὄνομα αὐτῷ καί τινας ἄλλους, &c.

Si per imprudentiæ lapsum, aut in verbo quisquam.] Hæc ex Cicerone desumpta videntur ex oratione de Aruspicum responsis, cum inquit: An, si ludius constitit, aut tibicen repente conticuit, aut puer ille patrimus & matrimus, si terram non tenuit, aut tensam, aut lorum omisit, aut si ædilis verbo aut sympulo aberravit, ludi non sunt rite facti, eaque errata expiantur, & mentes Deorum immortalium, ludorum instauratione placantur. Pag.148

Tantæ itis obviam temeritati.] In Romano legitur iistis. Pag.149

Ipse ille Iupiter, cuius vos numen.] Alludit hoc loco ad hos versus Homeri Iliad. Pag.150

Τὴν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφη νεφεληγερέτα Ζεύς,
Ἥρη κεῖσε μὲν ἔστι καὶ ὕστερον ὁρμηθῆναι
νῶϊ δ' ἄγ' ἐν φιλότητι τραπείομεν εὐνηθέντε.
οὐ γάρ πώποτέ μ' ὧδε θεᾶς ἔρος οὐδὲ γυναικὸς
θυμὸν ἐνὶ στήθεσσι περιπροχυθεὶς ἐδάμασσεν,
οὐδ' ὁπότ' ἠρασάμην Ἰξιονίης ἀλόχοιο,
ἣ τέκε Πειρίθοον θεόφιν μήστωρ' ἀτάλαντον.
οὐδ' ὅτε περ Δανάης καλλισφύρου Ἀκρισιώνης,
ἣ τέκε Περσῆα πάντων ἀριδείκετον ἀνδρῶν,
οὐδ' ὅτε φοίνικος κούρης τηλεκλειτοῖο,
ἣ τέκε μοι μίνω καὶ ἀντίθεον ῥαδάμανθον.
οὐδ' ὅτε περ Σεμέλης, οὐδ' Ἀλκμήνης ἐνὶ Θήβῃ,
ἥ ῥ' ἡρακλῆα κρατερόφρονα γείνατο παῖδα.
ἡ δὲ Διώνυσον Σεμέλη τέκε χάρμα βροτοῖσιν:
οὐδ' ὅτε Δήμητρος καλλιπλοκάμοιο ἀνάσσης,
οὐδ' ὁπότε Λητοῦς ἐρικυδέος, οὐδὲ σεῦ αὐτῆς.
ὡς σέο νῦν ἔραμαι καί με γλυκὺς ἵμερος αἱρεῖ.

Pag.161 *Necnon & illa proles Iovis à Sophocle in Trachiniis Hercules.*] Suſpicor gloſſemate eſſe pollutum locum, & ſic ſcribendum, nec non & illa proles Iovis Hercules, &c.

Pag.153 *Et contagione peſtilentiæ corruiſſe auras.*] Forte corrupiſſe.

Sequitur ut intelligi debeat iracundias non parvas ex opinionibus eos concipere prædictis.] Melius in Romano codice, ex opinionibus eos continere prædictis. & quare loco continere Gelenius concipere poſuerit, cauſam non video. Si quis pro opinionibus legere malit opinationibus, non refragabor.

AD LIBRUM QUINTUM.

Pag.155 D*Eum contra anima.*] In Romano codice legitur, animali.

Subjeciſſe Pompilium piſcis.] Vox piſcis abeſt, nec legitur in Romano codice: forſitan legendum mænæ, teſte Plutarcho in Numa: cujus hæc ſunt verba, hanc hiſtoriam ſive fabulam paucis deſcribentis: Πᾶσαν δὲ ὑπερβέβληκεν ἀτοπίαν τὸ περὶ τῆς τοῦ Διὸς ὁμιλίας ἱσορούμενον. μυθολογοῦσι γὰρ εἰς τὸν Ἀβεντῖνον λόφον, οὔπω μέρος ὄντα τῆς πόλεως, οὐδὲ συνοικούμενον, ἀλλ' ἔχοντα πηγάς τε δαψιλεῖς ἐν αὐτῷ καὶ νάπας σκιεράς. φοιτᾶν δύο δαίμονας πῖκον καὶ φαῦνον, οὓς τὰ μὲν ἄλλα σατύρων ἄν τις ἢ πανῶν γένει προσεικάσειε, δυνάμει δὲ φαρμάκων καὶ δεινότητι τῆς περὶ τὰ θεῖα γοητείας λέγονται ταυτὰ τοῖς ὑφ' ἑλλήνων προσαγορευθεῖσιν ἰδαίοις δακτύλοις σοφιζόμενοι περιϊέναι τὴν Ἰταλίαν. τούτους φασὶ χειρώσασθαι τὸν Νυμᾶν, οἴνῳ καὶ μέλιτι κεράσαντα τὴν κρήνην ἀφ' ἧς ἔπινον συνήθως. ληφθέντας δὲ πολλὰς μὲν ἰδέας τρέπεσθαι καὶ μετεκδύεσθαι τὴν αὐτῶν φύσιν, ἀλλόκοτα φάσματα καὶ φοβερὰ τῆς ὄψεως περιβαλλομένους. ἐπεὶ δὲ ἔγνωσαν ἑαλωκότες ἰσχυρὰν καὶ ἄφυκτον ἅλωσιν, ἄλλα τε προθεσπίσαι πολλὰ τῶν μελλόντων, καὶ τὸν ἐπὶ τοῖς κεραυνοῖς ἐκδιδάξαι καθαρμὸν, ὃς ποιεῖται μέχρι νῦν διὰ κρομμύων καὶ τειχῶν καὶ μαινίδων. ἔνιοι δὲ οὐ τοὺς δαίμονάς φασιν ὑποθέσθαι τὸν καθαρμὸν, ἀλλ' ἐκείνους μὲν καταγαγεῖν τὸν δία μαγεύσαντας. τὸν δὲ θεὸν ὀργιζόμενον τῷ Νυμᾷ προστάσσειν, ὡς χρὴ ποιεῖσθαι τὸν καθαρμὸν κεφαλαῖς. ὑπολαβόντος δὲ τοῦ Νυμᾶ κρομμύων, εἰπεῖν ἀνθρώπων, τὸν δὲ αὖθις ἐκτρέποντα τὸ τοῦ προστάγματος δεινὸν ἐπερέσθαι θριξίν. ἀποκειναμένου δὲ τοῦ Διὸς ἐμψύχοις, ἐπαγαγεῖν τὸν Νυμᾶν μαινίσι. ταῦτα λέγειν ὑπὸ τῆς ἠγερίας δεδιδαγμένον· καὶ τὸν μὲν θεὸν ἀπελθεῖν, ἵλεω γενόμενον,

Et ex utroque ſexu.] In Romano legitur, & ex utraque ſexus.

Pag.158 *Aliter in textu noſtro.* *Exolutus ille vi meri.*] In Romano codice legitur, exaltatus ille vi meri forte legendum, exartatus.

Cum diſſidio partium.] Obertus Gifannius amicus noſter cenſet diſcidium per c ſcribendum hoc loco, atque ita etiam ſcriptum inveni in Gloſſario veteri, Diſcidium, διαχωρισμὸς, χωρισμὸς. item alio loco: Diſcidium, divortium diecit (forte leg. fecit) διάλυσις γάμου. Et in alio Gloſſario: διάλυσις γάμου, Divortium, diſcidium, repudium.

Pag.159 *Aliter in textu noſtro.* *Et quà ſolum poterat amans.*] In codice Romano legitur minus; ex quo ſuſpi-

ſuſpicio eſt, ne fortè legendum ſit, mimus: verè enim mimicus ille amor, & ſine ſpe effectus. idem etiam mendum reperitur apud Lactantium libro 2. cap. 19. cum inquit: Non religio in ſimulachris ſed minus religionis eſt: ubi ſimiliter pro minus, legendum eſt, mimus, ut rectè à P. Fabro Præſide Tholoſano viro extra controverſiam doctiſſimo, & de noſtris literis optimè merito, obſervatum eſt: & nos diſertè etiam (mimus) in duobus manuſcriptis codicibus ſcriptum invenimus. eodem modo & apud Apuleium libro 4. Florid. legendum contendo: nec quod hic alias mimus hallucinatur: ubi vulgo tamen mendosè (minus) legitur.

Vnde vinum quod ſilentium prodidit in ejus nefas eſt ſanctuarium inferre pollutis.] In Romano codice legitur, unde vino quod ſilentium prodidit in ejus nefas eſt ſanctum ſe eſſe inferre pollutis. Ex quibus verbis ſubodoraſſe mihi videor, hunc locum rectè ſic legi poſſe: Unde vinum quod ſilentium prodidit in ejus nefas eſt Sanctum Deæ inferre pollutis. ut ſic quàm proximè ad veterem ſcripturam accedamus.

Poſſet intractabilis illa feritas edomari.] In Romano codice legitur, eſſet intractabilis illa feritas edomari. & benè, pro poſſet edomari, græca phraſi. Pag. 163

Peniculantem decuramenta cantheriorum] Scaliger legit, peniculamenta decurtantem. *Aliter in textu noſtro.*

Etiamne fluore de ſanguinis, & ex genitalibus.] Fortè legendum, Etiamne fluore de ſanguinis viola flos naſcitur, & ex genitalibus, &c. Sic enim ſupra, Fluore de ſanguinis viola flos naſcitur, & redimitur ex hac arbos. Pag. 164

O Abdera Abdera, quàm fias mortalibus irridenda.] In Romano codice legitur, quantas vias mortalibus irridendi. *Aliter in textu noſtro.*

Sed pecudes etiam fiunt ex mares.] In Romano codice ſcribitur, ſed pecudes etiam fiunt ex maribus mares. Pag. 165

Ad iſtius rei comparationem poſſemus.] Fortè legendum, comprobationem. *Aliter in textu noſtro.*

Quid temperatus faba alimonio panis.] Vide quàm periculoſum ſit aliquid ex ingenio & ſine libris emendare, & ab antiquis veſtigiis recedere: cum enim in Romano rectè legeretur, temperatus ab alimonio panis. Gelenius emendavit, temperatus fabæ alimonio panis. Sed ignoratio ſignificationis vocabuli temperatus, ei anſam errandi præbuit. non enim hic temperatus pro mixtura, ut ille putavit, ſed pro temperantia & abſtinentia, accipitur. Plura de hoc loco diximus Variarum lectionum lib. 2. cap. 21. Pag. 166 Pag. 167

Sexto de diis græco.] Forſitan legendum, Græcorum. Pag. 168

Bacchanalia etiam prætermittamus immania.] In codice Romano legitur, prætermittimus inania. Horum Bacchanaliorum ſic meminit Clemens: Διόνυσον μαινόλην ὀργιάζουσι βάκχοι, ὠμοφαγίᾳ τὴν ἱερομανίαν ἄγοντες, καὶ τεφελίσκουσι τὰς κρεωνομίας τῶν φόνων, ἀνεστεμμένοι τοῖς ὄφεσιν, ἐπολολύζοντες εὐάν. Pag. 169

Nec non & Cypriæ Veneris abſtruſa illa initia.] Hujus rei ſic meminit Clemens in Protreptico. ἡ μὲν οὖν ἀφρογενής τε καὶ κυπρογενὴς, ἡ κινύρα φίλη, τὴν ἀφροδίτην λέγω, τὴν φιλομηδέα, ὅτι μηδέων ἐξεφαάνθη μηδέων ἐκείνων τῶν ἀποκεκομμένων οὐρανοῦ, τῶν λάγνων, τῶν μετὰ τὴν τομὴν, τὸ κῦμα βεβιασμένων, ὡς ἀσε-

ὡς ἀσελγῶν ὑμῖν μορίων ἄξιος, ἀφροδίτῃ γοῦν καρπὸς, ἐν ταῖς τελεταῖς. ταύτης τῆς πελαγίας ἡδονῆς τεκμήριον τῆς γονῆς, ἁλῶν χόνδρος καὶ φαλλὸς τοῖς μυουμένοις τὴν τέχνην τὴν μοιχικὴν ἐπιδίδοται· νόμισμα δὲ εἰσφέρουσιν αὐτῇ οἱ μυούμενοι, ὡς ἑταίρᾳ ἐρασταί.

Oblivioni etiam Corybantia sacra donentur.] De his paulo latius Clemens: Εἰ θέλεις δ' ὑποπτεῦσαι καὶ τὰ κορυβάντων ὄργια τὸν τρίτον ἀδελφὸν ἀποκτείναντες οὗτοι, τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ φοινικίδι ἐπικαλυψάτην, καὶ καταστέψαντες θαψάτην, φέροντες ἐπὶ χαλκῆς ἀσπίδος ὑπὸ τὰς ὑπωρείας τοῦ ὀλύμπου. καὶ ταῦτ' ἐστὶ τὰ μυστήρια συνελόντι φάναι, φόνοι καὶ τάφοι· οἱ δὲ ἱερεῖς οἱ τῶνδε, οὓς ἀνακτοτελεστὰς, οἷς μέλον καλεῖν, καλοῦσι, προσεπιτερατεύονται τῇ συμφορᾷ ὀλόριζον ἀπαγορεύοντες σέλινον ἐπὶ τραπέζης, τιθέναι· οἴονται γὰρ δὴ ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ ἀπορρυέντος τοῦ κορυβαντικοῦ, τὸ σέλινον ἐκπεφυκέναι.

Sed & illa desistimus Bacchanalia altera prædicare.] De his Bacchanalibus sic Clemens: τὰ γὰρ Διονύσου μυστήρια τέλεον ἀπάνθρωπα· ὃν, εἰς ἔτι παῖδα ὄντα, ἐνόπλῳ κινήσει περιχορευόντων κουρήτων, δόλῳ δὲ ὑποδύντων τιτάνων, ἀπατήσαντες παιδαριώδεσιν ἀθύρμασιν. οὗτοι δὴ οἱ τιτᾶνες διέσπασαν, ἔτι νηπίαχον ὄντα, ὡς ὁ τῆς τελετῆς ποιητὴς Ὀρφεὺς φησὶν ὁ Θρᾴκιος.

Κῶνος, καὶ ῥόμβος, καὶ παίγνια καμπεσίγυια
Μῆλά τε χρύσεα καλὰ παρ' ἑσπερίδων λιγυφώνων.

Καὶ τῆσδε ὑμῖν τῆς τελετῆς τὰ ἀχρεῖα σύμβολα οὐκ ἀχρεῖον εἰς κατάγνωσιν παραθέσθαι, ἀστράγαλος, σφαῖρα, στρόβιλος, μῆλα, ῥόμβος, ἔσοπτρον, πόκος. Ἀθηνᾶ μὲν οὖν τὴν καρδίαν τοῦ Διονύσου ὑφελομένη. παλλὰς ἐκ τοῦ πάλλειν τὴν καρδίαν προσηγορεύθη, οἱ δὲ τιτᾶνες, οἱ καὶ διασπάσαντες αὐτὸν, λέβητά τινα τρίποδι ἐπιθέντες καὶ τοῦ Διονύσου ἐμβάλλοντες τὰ μέλη, καθήψουν πρότερον· ἔπειτα ὀβελίσκοις περιπείραντες ὑπείρεχον ἡφαίστοιο, Ζεὺς δὲ ὕστερον ἐπιφανεὶς, εἰ θεὸς ἦν, τάχα που τῆς κνίσης τῶν ὀπτωμένων κρεῶν μεταλαβὼν, ἧς δὴ τὸ γέρας λαχεῖν ὁμολογοῦσιν ὑμῶν οἱ θεοὶ, κεραυνῷ τοὺς τιτᾶνας αἰκίζεται, καὶ τὰ μέλη τοῦ Διονύσου Ἀπόλλωνι τῷ παιδὶ, παρακατατίθεται καταθάψαι· ὁ δὲ, οὐ γὰρ ἠπείθησε διῒ, εἰς τὸν Παρνασὸν φέρων, κατατίθεται διεσπασμένον τὸν νεκρόν.

Pag. 170 *Quondam Diespiter (inquiunt) cum in Cererem matrem.*] Sic Clemens: Δηοῦς δὲ μυστήρια καὶ Διὸς πρὸς μητέρα Δήμητρα ἀφροδίσιοι συμπλοκαὶ καὶ μῆνις οὐκ οἶδ' ὅτι φῶ λοιπὸν μητρὸς ἢ γυναικὸς τῆς Δηοῦς· ἧς δὴ χάριν, Βριμὼ προσαγορευθῆναι λέγεται· ἱκετηρίαι Διὸς καὶ πόμα χολῆς καὶ καρδιουλκίαι καὶ ἀρρητουργίαι. ταῦτα οἱ φρύγες τελίσκουσιν Ἄττιδι καὶ Κυβέλῃ καὶ κορύβασιν· τεθρυλλήκασιν δὲ, ὡς ἄρα ἀποσπάσας ὁ Ζεὺς τοῦ κριοῦ τοὺς διδύμους φέρων, ἐν μέσοις ἔρριψε τοῖς κόλποις τῆς Δηοῦς, τιμωρίαν ψευδῆ τῆς βιαίας συμπλοκῆς ἐκτιννύων, ὡς ἑαυτὸν δῆθεν ἐκτεμών· τὰ σύμβολα τῆς μυήσεως ταύτης ἐκ περιουσίας παρατεθέντα οἶδ' ὅτι κινήσει γέλωτα, κἂν μὴ γελᾶσαι ἔπεισιν ὑμῖν, διὰ τοὺς ἐλέγχους. ἐκ τυμπάνου ἔφαγον, ἐκ κυμβάλου ἔπιον, ἐκερνοφόρησα, ὑπὸ τὸν παστὸν ὑπέδυον. ταῦτα οὐχ ὕβρεις τὰ

σύμβολα: οὐ χλεύη τὰ μυστήρια. τί δὲ εἰ καὶ τὰ ἐπίλοιπα προσθείην, κύει μὲν ἡ Δημήτηρ: ἀνατρέφεται δὲ ἡ κόρη· μίγνυται δ' αὖθις ὁ γεννήσας οὑτοσὶ Ζεὺς τῇ Φερεφάττῃ, τῇ ἰδίᾳ θυγατρὶ μετὰ τὴν μητέρα τὴν Δηὼ, ἐκλαθόμενος τοῦ προτέρου μύσους: πατὴρ καὶ φθορεὺς κόρης ὁ Ζεύς. καὶ μίγνυται δράκων γενόμενος: ὃς ἦν ἐλεγχθείς. Et paulo post: Κύει καὶ ἡ Φερεφάττα παῖδα ταυρόμορφον. ἀμέλει, φησί τις ποιητὴς, εἰδωλικός.

Ταῦρος δράκοντος καὶ πατὴρ ταύρου δράκων.

Ex continua passione primo, deinceps ut appellatur.] Legendum hoc loco pro primo, Brimo esse, multis adductis exemplis, docuit Guilielmus Canterus frater meus piæ memoriæ lib. 1. cap. 6. Novarum lectionum: quibus etiam addi poterit hic Clementis locus paulo ante à nobis allatus: καὶ μῆνις οὐκ οἶδ' ὅτι φῶ λοιπὸν μητρὸς ἢ γυναικὸς τῆς Δηοῦς· ἧς δὴ χάριν, Βριμὼ προσαγορευθῆναι λέγεται.

Ipsa novissimè sacra, & ritus initiationis ipsius, quibus Sebadiis nomen est.] Clemens: Σαβαζίων γοῦν μυστηρίων σύμβολον τοῖς μυουμένοις, ὁ διὰ κόλπου θεός· δράκων δέ ἐστιν οὗτος, διελκόμενος τοῦ κόλπου τῶν τελουμένων, ἔλεγχος ἀκρασίας Διός. Ad exemplum autem Clementis & aliorum apud auctorem nostrum pro Sebadiis, malim legere, Sabaziis. Pag. 171

Et tolerabilis esset maleactionis injuria] In Romano codice legitur, malectionis. unde colligo fortè legendum maledictionis. eo enim vocabulo aliquoties utitur auctor noster. Pag. 172

Tum deinde secreta rimantem ferventi simila.] In Romano codice legitur, ferventi nullas. neutrum mihi placet, sed quid pro eo substitui debeat, doctioribus judicandum relinquo. *Aliter in textu nostro.*

Quodam (inquiunt) tempore cum in Siciliæ pratulis.] Clemens: Ἀλωμένη γὰρ ἡ Δηὼ κατὰ ζήτησιν τῆς θυγατρὸς τῆς κόρης, περὶ τὴν Ἐλευσῖνα (τῆς Ἀττικῆς δέ ἐστι τοῦτο τὸ χωρίον) ἀποκάμνει, καὶ φρέατι ἐπικαθίζει λυπουμένη, τοῦτο τοῖς μυουμένοις ἀπαγορεύεται εἰσέτι νῦν ἵνα μὴ δοκοῖεν οἱ τετελεσμένοι μιμεῖσθαι τὴν ὀδυρομένην. ᾤκουν δὲ τηνικάδε τὴν Ἐλευσῖνα οἱ γηγενεῖς· ὀνόματα αὐτοῖς, Βαυβὼ, καὶ Δυσαύλης καὶ Τριπτόλεμος. ἔτι δὲ, Εὔμολπός τε καὶ Εὐβουλεύς. βουκόλος, ὁ Τριπτόλεμος ἦν. ποιμὴν δὲ, ὁ Εὔμολπος· συβώτης δὲ, ὁ Εὐβουλεύς, ἀφ' ὧν τὸ Εὐμολπιδῶν καὶ τὸ Κηρύκων τὸ ἱεροφαντικὸν δὴ τοῦτο Ἀθήνησι γένος ἤνθησεν. Pag. 173

A quo & gens fluit Eumolpidar.] In Romano codice legitur, gens & fluit: unde suspicor legendum, gens effluit. sic infra. causæ atque origines effluunt. Pag. 174

Igitur Baubo illa quam incolam diximus.] Hunc locum penè ad verbum expressit ex Clemente Alexandrino Arnobius noster. Clemētis verba hęc sunt: Καὶ δή (οὐ γὰρ ἀνήσω μὴ οὐχὶ εἰπεῖν) ξενίσασα ἡ Βαυβὼ τὴν Δηὼ ὀρέγει κυκεῶνα αὐτῇ· τῆς δὲ ἀναινομένης λαβεῖν, καὶ πιεῖν οὐκ ἐθελούσης: περιαλγὴς γὰρ ἦν πενθήρης ἡ Βαυβὼ γενομένη ὡς ὑπεροραθεῖσα δῆθεν, ἀναστέλλεται τὰ αἰδοῖα, καὶ ἐπιδεικνύει τῇ θεῷ· ἡ δὲ τέρπεται τῇ ὄψει ἡ Δηὼ, καὶ μόλις ποτὲ δέχεται τὸ ποτὸν· ἡσθεῖσα τῷ θεάματι. ταῦτα ἐστὶ τὰ κρύφια τῶν Ἀθηναίων μυστήρια. ταῦτά τοι καὶ Ὀρφεὺς ἀναγράφει. Παραθήσομαι δέ σοι αὐτὰ τοῦ Ὀρφέως τὰ ἔπη, ἵν' ἔχῃς μάρτυρα τῆς ἀναισχυντίας, τὸν μυσταγωγόν.

Ὡς εἰποῦσα, πέπλους ἀνεσύρετο. δεῖξε δὲ πάντα
Σώματος, οὐδὲ πρέποντα τύπον· παῖς δ' ἦεν Ἴακχος
Χειρὶ τέμιν ῥίπτασκε γελῶν Βαυβοῦς ὑπὸ κόλποις.
Ἡδ' ἐπεὶ οὖν μείδησε θεὰ μείδησ' ἐνὶ θυμῷ,
Δέξατο δ' αἰόλον ἄγγος ἐν ᾧ κυκεὼν ἐνέκειτο.

Notandum autem eſt tertium verſum Arnobium aliter legiſſe quàm Græca jam habeant exemplaria. Ab illo enim nulla fit mentio Iacchi, quemadmodum etiam neque à Clemente ipſo: quare inducor ut credam græcum verſum mendoſum eſſe.

Cynum.] Fortè legendum Cinnum.

Pag. 175 *Non eſt iſta falſa ſuſceptio.*] Forſitan legendum, ſuſpectio; auctore Lipſio.

Aliter in textu noſtro. *Ipſa denique ſymbola, quæ rogati*] Hunc ſimiliter locum ad verbum auctor noſter mutuatus eſt a Clemente Alexandrino: ejus verba hæc ſunt: τὸ σύνθημα ἐλευσινίων μυστηρίων, ἐνήστευσα, ἔπιον τὸν κυκεῶνα, ἔλαβον ἐκ κίστης: ἐργασάμενος ἀπέθην εἰς κάλαθον, καὶ ἐκ καλάθου εἰς κίστην· καλά γε τὰ θεάματα καὶ θεᾷ πρέποντα.

Ebibi cyceonem, exta ſumpſi.] In Romano codice legitur, ex cita ſumpſi, non quidem rectè; ſed ad verum gradus eſt. legendum enim putamus ex ciſta ſumpſi, idque auctoritate Clementis Alexandrini in Protreptico. cujus verba ſtatim adduximus. Hunc Arnobii locum eodem modo ante nos emendatum etiam eſſe ab Hadriano Iunio viro doctiſſimo, poſtea comperi, ne quemquam merita laude privem.

Pag. 176 *Reverendisq; Baubonis.*] Fortè legendum, verendisque.

Aliter in textu noſtro. *Dum pudor me habet alma illa proferre myſteria.*] In Romano codice legitur, alimoniæ illa proferre. quod quomodo ferri poſſit non video.

Cum inter homines eſſet adhuc Nyſius.] Hunc ſimiliter locum à Clemente auctor noſter mutuatus eſt. Διόνυσος γὰρ κατελθεῖν εἰς ᾅδου γλιχόμενος, ἠγνόει τὴν ὁδὸν, ὑπισχνεῖται δ' αὐτῷ φράσειν, Πρόσυμνος τοὔνομα, οὐκ ἀμισθεί· ὁ δὲ μισθὸς, οὐ καλὸς, ἀλλὰ Διονύσῳ καλὸς καὶ ἀφροδίσιος ἦν ἡ χάρις, ὁ μισθὸς, ὃν ἠτεῖτο Διόνυσος· βουλομένῳ δὲ τῷ θεῷ γέγονεν ἡ αἴτησις, καὶ δὴ ὑπισχνεῖται παρέξειν αὐτῷ εἰ ἀναζεύξοι, ὅρκῳ πιστωσάμενος τὴν ὑπόσχεσιν, μαθὼν ἀπῆρεν. ἐπανῆλθεν αὖθις, οὐ καταλαμβάνει τὸν Πρόσυμνον, ἐτεθνήκει γὰρ, ἀφοσιούμενος τῷ ἐραστῇ ὁ Διόνυσος, ἐπὶ τὸ μνημεῖον ὁρμᾷ, καὶ παθηπιᾷ. κλάδον οὖν συκῆς, ὡς ἔτυχεν ἐκτεμὼν ἀνδρείου μορίου σκευάζεται τρόπον. ἐφέζεταί τε τῷ κλάδῳ, τὴν ὑπόσχεσιν ἐκτελῶν τῷ νεκρῷ. ὑπόμνημα τοῦ πάθους τούτου μυστικὸν, φαλλοὶ κατὰ πόλεις ἀνίστανται Διονύσῳ· εἰ μὴ γὰρ Διονύσῳ πομπὴν ἐποιοῦντο, καὶ ὕμνεον ᾆσμα αἰδοίοισιν ἀναιδέστατα εἴργαστ᾽ ἄν, φησὶν Ἡράκλειτος, ὡυτὸς δὲ ᾅδης καὶ Διόνυσος, &c.

Pag. 179 *Subciſivis tamen accumulat laudibus.*] Malim ſcribere, Subſicivis. qua de voce alias copioſe dicturi ſumus.

Deorum in contumeliis crimina.] In Romano rectius, deorum in contumelias.

Pag. 182 *Quid ſibi velit primo verbum.*] Legendum hoc loco Brimo, ut ſupra docuimus.

Neque ad rerum vocare contextum.] In Romano codice legitur, neque alterum rerum vocare contextum.

Quid accidit quæso ut in aliud converteretur.] In Romano legitur, ut in aliud subito converteretur. Pag. 183

Conversionem non potest in allegoriam duci.] In Romano, allegoricam, & recte. sic paulo post: In allegoricas species nulla possunt conversione traduci. Pag. 184

Quemadmodũ connumeratis & dicitis.] Forsitan legendũ, commemoratis. Pag. 187

Ganymedibus partis.] Doctissimus juvenis, & mihi summa, dum viveret, familiaritate conjunctus, Lucas Fruterius, putabat hic legendum, raptis, pro partis. elegantissima & ipso digna conjectura.

AD LIBRUM SEXTUM.

Q*Vam quod eos in ea ponamus parte.*] In Romano codice legitur, ponimus. Pag. 190

Quorum si quæris audire quis prior fuerit fabricator.] Clemens eodem libro: Pag. 191 ὅθεν ἔπεισί μοι θαυμάζειν, τίσι ποτὲ φαντασίαις ἀπαχθέντες οἱ πρῶτοι πεπλανημένοι δεισιδαιμονίαν ἀνθρώποις κατήγγειλαν, δαίμονας ἀλιτηρίους νομοθετοῦντες σέβειν. εἴτε φορωνεὺς ἐκεῖνος ἦν, εἴτε μέροψ, εἴτε ἄλλος τις, οἳ νεὼς καὶ βωμοὺς ἀνέστησαν αὐτοῖς· πρὸς δὲ καὶ θυσίας παραστῆσαι πρῶτοι μεμύθευνται.

Vt tradit in Admirandis Varro.] Forte legendum, aut ut tradit in Admirandis.

Nonne patet & promptum est, aut pro Diis immortalibus.] Hunc locum similiter à Clemente, auctor noster mutuatus est: cujus hæc sunt verba. Pag. 193 καὶ νεὼς ἀνοικοδομοῦσι, οὓς δὴ οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τούτους σιωπήσομαι· πρὸς δὲ, καὶ αὐτοὺς ἐξελέγξω· νεὼς μὲν, εὐφήμως ὀνομαζομένους. τάφους δὲ γινομένους, τουτέστι τοὺς τάφους νεὼς ἐπικεκλημένους. ὑμεῖς δὲ, ἀλλὰ κἂν νῦν δεισιδαιμονίας ἐκλάθεσθε, τοὺς τάφους τιμᾶν αἰσχυνόμενοι, ἐν τῷ νεῷ τῆς Ἀθηνᾶς, ἐν Λαρίσῃ ἐν τῇ ἀκροπόλει τάφός ἐστιν Ἀκρισίου· Ἀθήνησιν δὲ ἐν ἀκροπόλει κέκροπος, ὥς φησιν Ἀντίοχος ἐν τῷ ἐνάτῳ τῶν ἱστοριῶν. τί δαὶ Ἐριχθόνιος οὐχὶ ἐν τῷ νεῷ τῆς πολιάδος κεκήδευται; Ἴμμαρος δὲ ὁ Εὐμόλπου καὶ Δαείρας οὐχὶ ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἐλευσινίου, τοῦ ὑπὸ τῇ ἀκροπόλει; αἱ δὲ κελεοῦ θυγατέρες, οὐχὶ ἐν ἐλευσῖνι τετάφαται; τί σοι καταλέγω τὰς ὑπερβορέων γυναῖκας Ὑπερόχη καὶ Λαοδίκη κέκλησθον, ἐν τῷ Ἀρτεμισίῳ ἐν Δήλῳ κεκήδευσθον· τὸ δὲ, ἐν τῷ Ἀπόλλωνος τοῦ Δηλίου ἐστὶν ἱερῷ. Λεάνδριος δὲ, κλέαρχον ἐν μιλήτῳ τεθάφθαι ἐν τῷ διδυμαίῳ φησίν· ἐνταῦθα τῆς Λευκοφρύνης τὸ μνημεῖον, οὐκ ἄξιον παρελθεῖν: ἑπομένους Ζήνωνι τῷ μυνδίῳ, ἣ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος, ἐν μαγνησίᾳ κεκήδευται. οὐδὲ μὴν τὸν ἐν τελμισσῷ βωμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος. ὃν μνῆμα εἶναι καὶ τοῦτον τελμισσέως τοῦ μάντεως ἱστοροῦσιν· Πτολεμαῖος δὲ ὁ τοῦ Ἀγησάρχου ἐν τῷ α τῶν περὶ τὸν φιλοπάτορα, ἐν Πάφῳ λέγει, ἐν τῷ τῆς Ἀφροδίτης ἱερῷ κινύραν τε, καὶ τοὺς κινύρου ἀπογόνους κεκηδεῦσθαι· ἀλλὰ γὰρ ἐπιόντι μοι τοὺς προσκυνουμένους ὑμῖν τάφους, ἐμοὶ μὲν, οὐδ᾽ ὁ πᾶς ἂν ἀρκέσῃ χρόνος.

Dairas & Immarnachus fratres.] Hoc in loco ut plurimis aliis in locis variat à Clemente Arnobius noster: quæ singula diligentius examinabuntur & explicabuntur, favente Deo, in commentariis nostris Arnobianis. *Aliter in textu nostro.*

Non in Cereris Eleusinæ humatæ habere perhibentur officia.] In Romano codice legitur, Eleusinæ humationibus perhibentur officio. nullo sensu. *Aliter in textu nostro.*

 Cleo-

Cleochum.] Variant admodum auctores inter se de hoc nomine: Clemens hunc appellat Clearchum, & Theodoretus, qui integrum hunc fere locum à Clemente ad verbum sed suppresso nomine, mutuatus est, Cleomachum nominat. Cujus hæc sunt verba lib.VIII. De curatione Græcarum affectionum, ex Græco manuscripto codice Bibliothecæ Augustanæ, quo usus sum beneficio clarissimi pariter & doctissimi viri Ioannis Baptistæ Heinzelii, inclytæ Reip. Augustanæ Consulis dignissimi, nec non & opera doctissimi & humanissimi viri Hieronymi Wolfii, ejusdem Bibliothecæ præfecti: quos honoris gratia nominatos volui, ut vel hoc pacto saltem, illorum in me beneficium, reipublicæ literariæ juvandæ causa, collatum, publice recognoscerem. ejus inquam verba hæc sunt: Ἐν δὲ Μιλήτῳ τὸν Κλεόμαχον ἔνδον ἐν τῷ Διδύμῳ κεῖσθαι εἴρηκε Λέανδρος.

Suprema Leandrus.] Lego cum Romano codice, Leandrius: quæ scriptura cum Clemente respondet.

Sub Apollinis arula quæ Telmessi apud oppidũ visitur, Telmessum esse censitũ vatem, non scriptis constantibus judicatur Agesarchi? Ptolemæus Philopator quem edidit primo.] In Romano codice legitur, Ptolemæo de Philopatore quem edidit primo. partim autem ex vestigiis antiquæ scripturæ, partim ex Clemente Alexandrino, & aliis auctoribus adductus, hunc locum ante multos annos, sic legendum & distinguendum putavi: judicatur? Agesarchi Ptolemæus de Philopatore quem edidit primo. Quo de loco plura diximus Variarum Lectionum lib.2.cap.2.

Pag.194 *Vel in parte qua curiosa fuerit obscuritate conclusum.*] Lego cum Romano codice, vel in parte qua rei curiosa fuerit obscuritate conclusum.

Pag.196 *Mero oblita minio & nomine frugiferio nuncupari.*] Optime Lipsius hunc locum restituit legendo minima mutatione, truci ferio.

Aliter in textu nostro. *Sanguineo de gutture.*] In Romano codice legitur, sanguineo de coloro. forsitan legendum sanguineo de colore. nihil tamen affirmo.

Aliter in textu nostro. *Ridetis temporibus priscis Persas fluvios.*] Et hunc similiter locum à Clemente mutuatus est auctor noster: cujus hæc sunt verba: Πάλαι μὲν οὖν οἱ Σκύθαι, τὸν ἀκινάκην· οἱ Ἄραβες, τὸν λίθον· οἱ πέρσαι τὸν ποταμὸν προσεκύνουν, καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων οἱ ἔτι παλαιότεροι, ξύλα ἱδρύοντο περιφανῆ, καὶ κίονας ἵστων ἐκ λίθων ἃ δὴ καὶ ξόανα προσηγορεύετο, διὰ τὸ ἀπαξέσθαι (leg. ἀποξέεσθαι) τῆς ὕλης. Ἀμέλει ἐν Ἰκάρῳ τῆς Ἀρτέμιδος τὸ ἄγαλμα, ξύλον ἦν οὐκ εἰργασμένον. καὶ τῆς κιθαιρωνίας ἥρας ἐν θεσπίᾳ πρέμνον ἐκκεκομμένον, καὶ τὸ τῆς Σαμίας ἥρας, ὥς φησιν Ἀέθλιος, πρότερον μὲν ἦν σανὶς, ὕστερον δὲ, ἐπὶ Προκλέους ἄρχοντος, ἀνδριαντοειδὲς ἐγένετο. ἐπεὶ δὲ ἀνθρώποις ἀπεικονίζεσθαι τὰ ξόανα ἤρξατο, βρέτη τὴν ἐκ βροτῶν ἐπωνυμίαν ἐκαρπώσατο· ἐν ῥώμῃ δὲ τὸ παλαιὸν, δόρυ φασὶν γεγονέναι τοῦ Ἄρεως τὸ ξόανον, Οὐάρρων ὁ συγγραφεὺς, οὐδέπω τῶν τεχνιτῶν ἐπὶ τὴν διπρόσωπον ταύτην κακοτεχνίαν ὡρμηκότων.

Aliter in textu nostro. *Ramum Prognes Thespios.*] In Romano codice legitur, Ramum procinxi Athespios. Lilius Giraldus quodam in loco hæc verba adducens, sic citat: Ramum Proconnesii * Athespios. Apud Clementem legitur, καὶ τῆς κιθαιρωνίας ἥρας ἐν θεσπίᾳ πρέμνον ἐκκεκομμένον. Ex quo suspicio est ne forte legendum

dum ſit, Ramum pro Cythæronia Theſpios. nihil tamen affirmo.

Lignum Carios pro Diana indolatum.] Forſitan legendum cum Clemente Icarios. Dianæ enim templum apud Icarios fuiſſe teſtis eſt Strabo lib. XIIII. cum inquit: Παράκειται δὲ τῇ Σάμῳ νῆσος ἡ Ἰκαρία, ἀφ' ἧς τὸ Ἰκάριον πέλαγος. & paulo poſt: τριακοσίων δ' ἐστὶ τὴν περίμετρον σταδίων ἡ νῆσος ἄπασα, καὶ αἱ λιμένες, πλὴν ὑφόρμων, ὧν ὁ κάλλιστος Ἰστοὶ λέγονται· ἄκρα δ' ἐστὶν ἀνατείνουσα πρὸς ζέφυρον· ἔστι δὲ καὶ Ἀρτέμιδος καλούμενον Ταυροπόλιον ἐν τῇ νήσῳ, καὶ πολισμάτιον Οἰνόη, &c.

Atque ut Ethedius memorat.] Malim cum Clemente legere Æthlius: Pag. 197
quæ verior lectio videtur. Ethedii enim nullibi mentionem fieri inveni. Æthlii autem præter Clementem meminit & Athenæus lib. XIV. Dipnoſophiſt. Αἴθλιος δὲ ἐν πέμπτῳ ὅρων Σαμίων, εἰ γνήσια τὰ συγγράμματα, ὁμομηλίδας αὐτὰς καλεῖ. & paulo poſt eodem libro: Τί οὖν παράδοξον ἱστορεῖν δοκεῖ Αἴθλιος ὁ Σάμιος ἐν πέμπτῳ Σαμίων ὡραίων, λέγων, σῦκον καὶ σταφυλὴ καὶ ὁμομηλὶς καὶ μῆλα καὶ ῥόδα δὶς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐγένετο. Magnopere autem ad hanc lectionem corroborandam facit, quod Athenæus hunc fuiſſe Samium & de eorum rebus ſcripſiſſe teſtetur.

Puteum Samios pro Iunone.] Legendum hoc loco, pro puteum, Pluteum, Variarum Lectionum libro 2. cap. 25. abunde ſatis docuimus.

Quis eſt enim qui ignoret Athenienſes illos Hermas.] Clemens: ὥσπερ αὖ καὶ Pag. 198
οἱ λιθοξόοι τὰς Ἑρμᾶς Ἀθήνησιν, πρὸς Ἀλκιβιάδην ἀπείκαζον.

Quis Praxitelem neſcit.] Idem: ὁ Πραξιτέλης δὲ ὡς Ποσίδιππος ἐν τῷ περὶ Κνιδίου διασαφεῖ, τὸ τῆς Ἀφροδίτης ἄγαλμα τῆς Κνιδίας κατασκευάζων, τῷ Κρατίνης τῆς ἐρωμένης εἴδει, παραπλήσιον πεποίηκεν αὐτὴν, ἵν' ἔχοιεν οἱ δείλαιοι, τὴν Πραξιτέλους ἐρωμένην προσκυνεῖν.

Poſidippum ſi relegat.] In Romano codice legitur: Poſidippi ſi relegat. & ſubintelligitur, ſcripta.

Phryne illa Theſpiaca] Clemens: Φρύνη δὲ ὁπηνίκα ἤνθει ἡ ἑταίρα ἡ Θεσπιακὴ οἱ ζωγράφοι πάντες τῆς Ἀφροδίτης εἰκόνας πρὸς κάλλος ἀπεμιμοῦντο Φρύνης.

Inter ſignifices ille memoratus Phidias.] Clemens: οἱ δὲ τῶν ἀγαλμάτων δη- Pag. 199
μιουργοὶ, οὐ δυσωποῦσιν ὑμῶν τοὺς ἔμφρονας, τῆς ὕλης καταφρονεῖν. ὁ μὲν Ἀθηναῖος Φειδίας, ἐπὶ τῷ δακτύλῳ τοῦ Διὸς τοῦ Ὀλυμπίου ἐπιγράψας, Πάνταρκης καλός· οὐ γὰρ καλὸς αὐτῷ ὁ Ζεύς, ἀλλ' ὁ ἐρώμενος ἦν.

Pantauches pulcher.] In Romano codice legitur, Pantarces, atque ita legendum eſſe docuimus Variarum Lectionum lib. 2. cap. 14.

Atque in temporibus aſperis propitii numinis favores accurrere.] Melius in Pag 200
Romano codice, favore ſuccurrere.

Quæ inſenſibilia fuerant paulo ante, faciat ut ſint viva.] Melius in Romano Pag 201
codice, Quæ inſenſilia fuerant paulo ante, facit ut ſint viva.

Iaculariter ſtercoris plenas.] Hunc locum mire corruptum eſſe, vel quivis Pag. 202
facile animadvertere poterit, ſed medicinam adhibere non item: ſolus dæmonium illud hominis Ioannes Auratus, quem honoris gratia nomino, minima

nima mutatione locum hunc alioqui insanabilem, pristino suo nitori restituit, legendo pro plenas, splenas. Hinc Martialis: splenia tolle, leges.

Pag 203 *Obscœna facere.*] In Romano legitur, obscœna dicere.

Aliter in textu nostro. *Antiochum Cyzicenum ferunt.*] Clemens: Ἀντίοχος δὲ ὁ κυζικηνὸς ἀπορούμενος χρημάτων, τοῦ Διὸς τὸ ἄγαλμα τὸ χρυσοῦν, πεντεκαίδεκα πηχῶν τὸ

Pag 205 μέγεθος ὄν, προσέταξε χωνεῦσαι, καὶ τῆς ἄλλης τῆς ἀτιμοτέρας ὕλης, ἄγαλμα παραπλήσιον ἐκείνῳ, πετάλοις κεχρυσωμένον, ἀναθεῖναι πάλιν.

Dionysius ille (sed junior) cum velamine.] Idem Clemens: Διονύσιος μὲν γὰρ ὁ τύραννος, ὁ νεώτερος, θοιμάτιον τὸ χρύσεον περιελόμενος τοῦ Διὸς, ἐν Σικελίᾳ προσέταξεν αὐτῷ ἐρεοῦν περιτεθῆναι χαριέντως φήσας, τοῦτο ἄμεινον εἶναι τοῦ χρυσίου, καὶ θέρους κουφότερον, καὶ χειμῶνος ἀλεεινότερον.

Pag 206 *Philostephanus in Cypriacis auctor est.*] Clemens: οὕτως ὁ κύπριος ὁ Πυγμαλίων ἐκεῖνος, ἐλεφαντίνου ἠράσθη ἀγάλματος, τὸ ἄγαλμα, Ἀφροδίτης ἦν καὶ γυμνὴ ἦν· νικᾶται ὁ κύπριος τῷ σχήματι, καὶ συνέρχεται τῷ ἀγάλματι, καὶ τοῦτο φιλοστέφανος ἱστορεῖ: Ἀφροδίτη δὲ ἄλλη ἐν κνίδῳ, λίθου ἦν, καὶ καλὴ ἦν, ἕτερος ἠράσθη ταύτης. καὶ μίγνυται τῇ λίθῳ ὡς ποσίδιππος ἱστορεῖ· ὁ μὲν πρότερος ἐν τῷ περὶ κύπρου· ὁ δὲ ἕτερος ἐν τῷ περὶ κνίδου.

Superque rebus ejus.] In Romano codice legitur, superque re à se ejus. Forsan legendum reapse.

Pag 207 *Cum Capitolium toties edax ignis absumeret.*] Et hunc etiam locum à Clemente mutuatus est. ejus hæc sunt verba. ἀλλ᾽ οὔ τι γε τὸ πῦρ, καὶ αἱ σεισμοὶ κερδαλέοι, οὐδὲ μὴν φοβοῦνται, ἢ δυσωποῦνται, οὐ τοὺς δαίμονας, οὐ τὰ ἀγάλματα, οὐ μᾶλλον, ἢ τὰς ψηφίδας τὰς παρὰ τοῖς αἰγιαλοῖς σεσωρευμένας, τοῖς κύμασιν. οἶδα ἐγὼ πῦρ ἐλεγκτικὸν, καὶ δεισιδαιμονίας ἰατικὸν εἰ βούλει παύσασθαι τῆς ἀνοίας. φωταγωγήσει σε τὸ πῦρ. τοῦτο τὸ πῦρ, καὶ τὸν ἐν Ἄργει νεὼν, σὺν καὶ τῇ ἱερείᾳ κατέφλεξεν χρυσίδι, καὶ τὸν ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἀρτέμιδος, δεύτερον μετὰ Ἀμαζόνας, καὶ τὸ ἐν Ῥώμῃ καπιτώλιον ἐπινενέμηται πολλάκις. οὐκ ἀπέσχετο δὲ οὐδὲ τοῦ ἐν Ἀλεξανδρέων πόλει Σαράπιδος ἱεροῦ, Ἀθήνησι γὰρ τοῦ Διονύσου τοῦ ἐλευθερέως, κατήρειψε τὸν νεὼν, καὶ τὸν ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος, πρότερον ἥρπασεν θύελλα, ἔπειτα ἠφάνισε πῦρ σωφρονοῦν·

Nec unum quidem habuerit scrypulum quod hirundinibus hospitis (Varro ut dicit in Menippis) ostenderet?] In Romano codice legitur: Ne unum quidem habuerit scrypulum quo hirundinibus hospitiis (Varro ut dicit) se Thenipeus ostenderet? Iudicet lector.

Pag 208 *Qua antistites, & sacerdotes, & ipsi suspicione.*] Forsitan legendum, & sacerdotes ipsi, suspicione.

Quod ratione in aliqua videretur forsitan dici.] Lego cum Romano codice: Quod ratione cum aliqua. quemadmodum etiam idem auctor loquitur libro VII. Quod ratione cum aliqua & audiri forsitan potuisset & dici.

AD LIBRUM SEPTIMUM.

Pag. 213 D*Iffundi lætitia.*] In Romano codice legitur, diffindi lætitia.

Pag. 216 *Ita Dii mortales placamenta ista sumunt.*] Forte legendum, Ita dii immortales.

Sed

Sed ineluctabili omnia necessitate conficiunt.]Forsitan legendũ,confiunt. Pag. 219
Agit sese ordo præscriptus.] In Romano legitur, perscriptus.

Aberuncentque contrarias.] Sequor scripturam Romani codicis,quæ est, Pag 220 averruncentque; ut etiam superius diximus.

Non præmiis ut noceant proritari.] Forte legendum , non præmiis ne noceant proritari : id est,non præmiis invitari & allici ne noceant. Eodem modo loquitur etiam infra : Itaque ut vobis commodemus assensum, dextrarum sinistrarumque rerum Deos esse fautores,ulla nec sic ratio est , cur alios alliciatis ad prospera,alios vero,ne noceant , sacrificiis mulceatis & præmiis. & paulo post : Nam si bonis ut prosint, res divina conficitur, aliis autem ne noceant iisdem rationibus supplicatur. Pag 222

Sacrificiorum jura præscribunt.]In Romano habetur,perscribunt. Pag. 225

Quia superis diis,atque hominum dexteritate pollentibus.]Legendum extra omnem controversiam,omnium pro hominũ.Sanè harum vocum affinitate sæpe à librariis peccatum fuit,unam pro altera temere substituentibus. *Aliter in textu nostro.*

Telluri(inquiunt)matri scrofa ingens immolatur fœta.]Antonius Augustinus vir extra controversiam doctissimus , putavit hoc loco pro fœta, legendum forda. Pag 227

Placidumque natura,nocendi procul est usu.] Lego cum Romano codice, placidumque natura,ab nocendi procul est usu. Pag 228

Et ad ea quæ facti sunt,ingenitis legibus.]Forte legendum,quæ fati sunt. Pag 229

Quid tuceta?] In Romano codice legitur , Quid tædæ.neutrum placet: sed quid substituendum sit, non facile sine manuscriptorum codicum ope, est divinare.

Quid næniæ?]Iosephus Scaliger censet hoc loco proNænię legendũ tænię.

Quod in secundo situm est,intestini est porrectio.] Petrus Daniel vir doctissimus mihique amicissimus legendum existimat,intestini est profectio. Pag 230

Non ratione eadem ærumnas.]Forsitan legendum potius,rumas.

Quid diversis cum fratribus.]LectionemRomani codicis veram esse puto, eamque sequutus sum,quæ habet fratribus. Qua de voce plura diximus Variarum lectionum lib.1.c.1x. nec audiendi sunt qui hoc loco fartibus legunt. Pag 231

Quas præficias dicitis.] Facile assentior Adriano Turnebo viro doctissimo,qui legendum existimat proficias.nihil tamen temere sine veterum codicum auctoritate , mutandum censeo.

Isitium solum,omentum solum.] In Romano corrupte legitur, iræ solæ, nomenque solum. *Aliter in textu nostro.*

Nisi sibi adoleri paratas conspexerint nænias.]Hic similiter doctissimus Scaliger,tænias legit.

Offasq; penitas.] In Romano codice legitur, offasque redemptas.

Vnde aut quo tempore nosse illud aut scire potuistis.] In Romano legitur poteritis,ut sit pro potueritis.

Quicquid autem cœlesti sustinetur è pastu.]Non possum non sequi scripturam Romani codicis,quæ est: Quicquid autem cœli sustinetur è pastu. ut sit cœli pro cœlesti. Pag 233 Pag 234 *Aliter in textu nostro.*

Neque oliditatis alicujus eminentia.] Lego cũ Romano codice,validitatis.

Et venerabiles cnissas.]In Romano codice legitur,& venerabiles miscas. judicent doctiores. Pag 235 *Aliter in textu nostro.*

Non quod fieri oportere confiditis: nimirum quia.] In Romano pro,nimirum,legitur primum. Pag 236

Nec

Nec religione obligabitur. cæterum qualis ergo hic honor est.] Interpungendum hoc pacto: nec religione obligabitur cæterum. qualis ergo hic honor est.

Pag 237 *Quid domuitiones illæ.*] In Romano legitur, dormitiones, tamen domuitionis vocabulum, quo etiam aliquotiens Apulejus utitur, optime huic loco quadrare videtur: nisi quis malit legere domitiones.

Et ad sordes eluendas lavantibus aquis.] In Romano codice legitur, laventibus aquis: ex quo suspicio est ne forte legendum sit, labentibus aquis.

Pag 239 *Salpictarum sonitu, atque plausu.*] In Romano legitur, Salpictanum sonitu. Doctissimus Scaliger legendum censet, Salapittarum sonitu.

Sine causa alios cursitare.] In Romano est, sine culpa alios cursitare.

Et clunibus fluctuare crispatis.] Quid si pro crispatis legamus crissatis? Nam crissare ea in re proprium est. Hinc Iuvenalis, *frictum crissantis adorat.* sed nihil temere mutandum puto, quandoquidem auctor noster etiam libro secundo, hoc vocabulo, in eadem significatione, usus fuerit, cum inquit: & ad ultimum clunibus & coxendicibus sublevatis lumborum crispitudine fluctuaret.

Pag 241 *Quoniam diis artes necessarias ducimus arbitramurque non esse eas, constat & liquidum est.*] Lego cum Romano codice, ducimus arbitramurque non esse, & eas constat & liquidum est. Elegantius autem multo esset, si cum Lipsio nostro pro *& eas* legamus *quas*, & forsitan an ita ab auctore scriptum fuit.

Aliter in textu nostro. *Et mortalitati subeuntium functiones.*] In Romano legitur, mortalitatis obeuntibus functiones.

Et in gratiam cum hominibus remissis offensionibus redire opinatis.] Temere hunc locum emendando corrupit Gelenius, homo alioqui doctissimus, sed in emendando nimium quantum sibi licentiæ sumens. Alio enim & longe meliori verborum ordine hic locus exaratus legitur in Romano codice, hoc modo: Et in gratiam cum hominibus remini offensionibus redire sopitis.

Pag 242 *In voluptatibus habere, atque in delitiis res eas.*] In Romano est, atque in delitiis esse res eas.

Pag 244 *Multasse post patibuli pœnam.* Sensum sequutus lego, pœna.

Vti ad consules suaderet præsulem sibi displicuisse.] Recte Lipsius noster, ad consules vaderet.

Pag 246 *Est cur ignoscere debeamus.*] Melius in Romano, est ut ignoscere debeamus.

Pag 249 *Aversabili corpora fœditate deoneratis.*] In Romano codice est, deonerans; quam scripturam sequor.

Pag 251 *Cujus sese objectu atque oppositione protexit.*] In Romano est, protexerit.

Pag 253 *Multum veris aberrasse.* In Romano legitur, aberravisse.

FINIS.

GODESCALCI
STEWECHII HEUSDANI

IN

LIBROS VII. ARNOBII
ADVERSUS GENTES

ELECTA.

NOBILISS. GENEROSISS.

DOMINO D. RENATO

EX ILLUSTRI

CHASTELETORUM APUD LOTHARINGOS FAMILIA

ABBATI BELLI-LOCI

in finibus Lingonum, &c.

DOMINO ET PATRONO SVO

GODESCALCUS STEWECHIUS

S. D.

SOLENT, fateor, in oculis ferri, AMPLISS. PRÆSUL, fortibus & bonis procreati, si ipsi, ignari litterarum, benevoli erga litteratos: eos vero, qui Palladis virtutes non solis armis metiti, majorum imaginibus Musarum seu ornamenta, sive præsidia adhibere non neglexerunt, hos experientia majore ad res gerendas venire; præceptis, exemplis instructiores; unus tu, ut jam nuper me, itidem alios facilè docturus es. Nobilitatis stemma agatur? mihi familiæ vestræ, familiæ (inquam) tantæ, tam vetustæ, vel solum nomen edixisse sat fuerit. Facta avorum componere quis, & hanc partem tecum contendere velit? unum ei *Virum Generosissimum*, parentem tuum, ob oculos posuisse suffecerit. quem ut Lotharingia tota in suis nobilibus suspicit, veneratur; similiter si & unicum ex tam Illustri familia nominandum seligerem, idipsum non sine judicio facturus videbar. cujus quidem præclara cum domi, tum foris; pace, belloque gesta enarrare, neque loci est hujus, nec instituti nostri. tantùm dico, rectè illum usurpare posse istud Africani, quod apud Ennium:

A Sole exoriente supra Mæotis paludes
Nemo est, qui factis me æquiparare queat.

Dixi posse; addendum erat, debere. quippe hæc sola causa est, cur *Christianissimus Francorum Rex* patrem tuum in numerum cochleatorum Equitum ordinis *Sancti Michaelis* adlegerit. quò aditus nemini, præterquam si egregiis virtutis Martiæ exemplis eodem se dignum comprobarit. Quid? quod ab eodem Rege, altero quoque ordine eundem donatum videmus, qui est *Sancti*

Spiritus? non modo ampliſſimus, verum & iis ſolis paratus, qui intaminatis fulgent honoribus, quique continuatam Illuſtris familiæ ſeriem à tritavis uſque valeant repræſentare. Alia proſapiæ veſtræ encomia ſi commemorare inſiſterem, & reliquos in ea primores viros recenſere, ipſe me dies deficeret. Hîc enim primo loco obviam foret *Ampliſſimus, & admodum Reverendus Præſul, D. Abbas Flabei montis, & Clari-loci*, patruus tuus, vir prudentiſſimus, nec minore beneficentia quàm pietate inter ſuos conſpicuus. occurreret ſtatim *Ioannes à Chaſteleto*, munitiſſimæ Lingonum civitatis Gubernator, germanus frater tuus, vir magnanimitate, fortitudine veſtris non impar majoribus. item alii complures jam nunc ſilentio prætereundi. Sed ulterius jam de dignitate tibi adepta quæratur? quis, quæſo, dignior illa, quam tu? qui & natalibus reliquos anteis; eaque es modeſtia, pietate, prudentia denique, ut plures poſt te relinquas, & quidem longiſſimo intervallo. Quocirca etiam minus mirum eſt, in religioſis, ac ſubditis tuis relucere caſtitatem tuam, tuam benignitatem cerni, diligentiam agnoſci: iſtos à ſimulationibus alienos eſſe, odia, ociumque deteſtari: nomen amicitiæ, ac fraternitatis ubique tueri: patientia gaudere, diſciplina delectari: ex te denique ſpeculum morum, vitæ normam capere. Quid dicam? niſi meras animi dotes, ſummaſque virtutes in te conſiderare *Illuſtriſſimum, ac Reverendiſſimum Dominum Carolum à Lotharingia, Epiſcopum Metenſem*; dum is Princeps te in paucis diligit, tecum joca, tecum ſeria tractare non deſiſtit. Vt mittam interea familiaritatem, qua te amplectitur *Generoſiſſimus Ioannes Porcelletus, Dominus de Malhaine*, prædictæ Celſitudinis ſuę Gubernator; & exemplum iſtius ſecuti cæteri nobiles, atque aulici toti. Vident illi te, ut *magni illius Iacobi Cujacii* diſcipulum addecet, non infrequentem eſſe in his ſtudiis: in iis non parum videre: judicio acriore, quàm vulgum profanum, omnia putare: nihil iners, nec quicquam inane ſe tibi probare: immo jam iſſe te per omnes artes, facultates omnes: ipſos diverſarum linguarum fontes adiſſe: uſum ad hoc duce nec indiligenti, nec inidoneo, *Iacobo Iordelio tuo*. verè inquam tuo, quod is tibi in Galliam, in Italiam, alio, tamquam ad mercatum litterarum profecto, ſeu ſocius, ſeu præmonſtrator adfuerit. id plus minus XV., & quod excurrit, annis continuis. Sed jam diu exſpectas, ſcio, ac ſcire aves quid cauſſæ ſit, quare ſelectas iſtas in ARNOBIUM notas meas tibi, & nomini tuo Illuſtri, dicare viſum fuerit. ne vivam, ſi aliud ſingulari humanitate, atq; auctoritate tua me incitavit, quibus nulli iſtius ordinis, aut numeri, cedis. Neq; enim ſoli famæ in laudibus tuis credidi: quin potius ipſemet comperi exemplum eſſe te candoris, probitatis, virtutum omnium. neque aliud fuit, quapropter ita ægre, in nupera digreſſione noſtra Trevirenſi, à te potuerim divelli. Arrabonem amicitiæ mihi relictum grato, muniique animo conſervabo. Tu interea, *Patrone Ampliſſime*, vale; & conatum hunc meum, pro innata tibi humanitate, æqui boniq; conſule: ſed ita, ſi plures in eo laudes, quam culpæ. qua de re tua inprimis exiſtimatio valebit. Videbis, ne nihil agerem, hoc potius me egiſſe, etſi non nimis diligenter. nam quî poſſim inter peregrinandum? in maximis circumtonantium procellarum turbis? &, quod caput eſt, in magna doctorum, & librorum, qui conſulantur, inopia? Iterum vale, AMPLISSIME PRÆSUL, & quod ſoles, perge bonos amare. Anno incarnationis Dominicæ M. D. LXXXVI.

GODE-

GODESCALCI STEWECHII

AD BENEVOLUM LECTOREM PRÆFATIO.

Multa esse in Arnobio doctrinæ reconditæ vestigia, non potes ignorare, erudite Lector. plura Latini, & lauti illius sæculi vocabula in opere ipsius inspersa, quilibet videat. neque enim fieri potuit, quin libros priscos ruminanti voces adhærescerent priscæ. Si fabularum reliquias, formulas veteres; si ludorum aves cognoscere insaniam, impietatem; si ceremonias, & ritus sacrificiorum: vix erit (mihi crede) qui-cum componatur. Taceo historias Ægyptiorum, Græcorum, Romanorum, quibus ille suis locis aptissimè utitur. hoc amplius, argumenta quam solida! quam luculenta exempla! quibus disputator arduus, ac strenuissimus religionis Christianæ propugnator malevolentiam paganorum, sive gentium contundere; caliginem discutere; ceremoniarum paratum cohibere; superstitionem denique totam dimovere; ac verum templis cultum, animis hominum lucem veram immittere, ac redhibere conatur. Sedulus, inquam, & serius auctor: dignus, in quo perpurgando omnes docti operas conferant. Neque enim Theologos *solos hic posse; cæteroquin, præter Grammaticos, Poëtas, Philosophos, ipsos etiam Iurisconsultos nostros, immo totius antiquitatis indagatores, res ipsa clamitat. Etsi nihilo secius tamen, quæcumque in hunc scriptorem à me dicta, notata; istorum judicio, & censuræ libens merito submitto.* ELECTA *inscribere, visum fuit: nec aliam ob rem, quàm quod è plurimis, quæ depravata, quæ obscura hic reperi, elegerim mihi ex ingenio, & membraneis codicibus vel emendanda, vel inlustranda. omnia tamen ista, ex formula veteri,* QUOMODO SCIVI, QUOMODO POTUI. *In his namque studiis* Sedigiti *illud nec placet, nec placebit umquam,*

Ut contra siquis sentiat, nil sentiat.

Sat mihi, quæ vero simillima videntur, ea probare; caussas quæ in hanc, aut illam partem inclinare faciant, expromere; judicio tamen lectitantium integro, ac libero semper relicto. Vale benevole lector, & si quid potes, ornando, restituendo Arnobio, operam da, præsta. Salve. Augustæ Trevirorum, *Anno ab orbe redempto* M. D. LXXXVI.

SYLLABUS

ELECTORUM.

LIBRO PRIMO.

LIBRI Arnobii inſcripti, *adverſus nationes.*
Cauſſas malorum publicorum infideles Chriſtianis imponebant.
Iuſta matrimonia,liberi juſti.juſta uxor, nuptiæ injuſtæ.
Irrumpere ſe,erumpere ſe. *Ilicet,*id eſt,confeſtim.
Immittere ſiccitatem,tabem,&c.
Obſcævare. omina ſcæva unde dicta.
Auſpicia ſiniſtra. Oriens pars mundi dextra,
Græcorum & Rom.de partibus dextris, ſiniſtris diſſenſio.
*Defendere,*idem quod arcere,prohibere.
Vim vi defendere licet.
Subſtantiva,loco nominum adjectivorum.
*Rorem vinum,*pro vineum. *Dies autumnos,*pro autumnales.
Pari phraſi alia dicta,quæ digna obſervatu.
Errones,emanſores,deſertores in re militari.
Dæmonas vagos eſſe.
Bellè provenire. Aliquem proventum cupere.
Exerceri malorum ærumnis.
Chriſtiani ab infidelibus *athei* vocati.
Tumor indignationis tumor inflati pectoris.
Culmen, pro,columen, ſæpe repoſitum.
Bonorum poſſeſſio aut cum re,aut ſine re.
Animalia,inanimalia antiquis dicta,quæ nobis animata,inanimata.
Irruere ſe, Erumpere ſe ad bellum. Uſurpare ſe.
Emendata ter l.ſecunda, C.de præfecto prætorio Africæ.
Duæ in Iuſtiniani Inſtitutionibus correctiones.
Fatua, dicta Bona dea,cum ebria fuit.
*Potus,*pro ebrio. Caſtor & Pollux , cur *dioſcuri* dicti.
Interdum, valet quod interim,interea temporis.
Proverbia, *manum dare: porrigere victam manum.* Petronius emendatus.
Referre in cenſum, aut ſeriem deorum.
Re, pro, *Ex:* & contra non ſemel ſcriptum in libris.
Elegans in Arnobio conjectura. Luna inquies,id eſt,inquieta.
Homines animantia infirma.
Exfabricare. Exædificare.
Ritus ornandi, coronandi, ungendi ſimulachra.
De morte Pythagoræ ſcriptores diſſentiunt.
Mactare aliquem conſecratione templorum.
Numinis, loco nominis repoſitum.

Nomen

Nomen *Invaletudo*, Arnobio reſtitutum.
Librarios olim geminandas litteras, ſyllabas, & verba ſemel tantum ſcripſiſſe.
Ingenitum, ſignificat etiam inveteratum.
Volumina pollinctorum, pro faſciis ſepulchralibus.
Cantiones & cantamina Magorum.
Arogare, antiquis idem fuit quod abrogare. *Ajudicare*, pro abjudicare.
Arnobius extra ordinem emaculatus.
Niſi, valet idem quod *Sed*.
Locus Arnobii deploratus hactenus, ſanatus.
Succeſſus huic ſcriptori pro domo aut caſa uſurpatus.
Reciperare, i pro u. & contrà.
Dialem flaminem Iovis, ſeu Diovis fuiſſe.
Antiqui ſcripſere *Set* loco *Sed*.
Chriſtus etiam diſcipulos ſuos miracula edere voluit.
Belus, Bel, Baal. Deus ab inconditis regnis.
Emeritum corpus. emerita vita. ſtipendium emeritum.
Panegyricus ſcriptor emendatus.
Munerari animos. munerari aliquem ſtatuis.
Compingere falſa, fabulas, cantiones.
Diſſertare, Ediſſertare.
Simii aliorum imitatores adagio dicti.
Quid Arnobio in Ciceronianis diſplicuerit.
In Arnobii loco corrigendo diverſorum conjecturæ.
Cæſellius, Verrius, Scaurus, & Niſus grammatici.
Verbo *quire*, pro poſſe, Arnobius crebro uſus eſt.
Altus puteus, id eſt, profundus. ſomnus altus, rationes altæ.
Poteſtates, Nobilitates, pro ipſis nobilibus & poteſtate præditis.
Notæ temporis poſterioris. notam inurere.

LIBRO SECUNDO.

Arnobium, ut Afros complures, acerrimum fuiſſe defenſorem religionis Chriſtianæ.
Lactantius Firmianus Arnobii diſcipulus.
Edicere, valet palam proferre, totum enarrare.
Gloſſarium vetus manuſcriptum in Bibliotheca Stewechii.
Prorſum) (*rurſum*. idem notant quod antrorſum, retrorſum.
Quid? ea interpunctio ſæpius repoſita in Arnobio.
Geminatio ſyllabæ olim neglecta.
Nulla tam ſtulta opinio, quæ non invenerit ſuum adſertorem apud Philoſophos.
Suſpicio. Probatum. & comprehenſum.
Si, pro, *An*. Arnobio extra ordinem eadem phraſis reddita.
Romani rerum domini. Roma domina.
Syllabæ retractio ex verbo antecedenti.
Numa, rex Romanus, cur Sanctus dictus.
Romulus Romam condidit, Numa legibus ordinavit, ornavitque.

Metus

Metus Deorum efficaciſſimus ad continendum populum.
Numæ regis libri combuſti.
Nomen *ritus* conveniens ſacris. Rituales libri.
Sécere, valet ſecare. ab eo verbo formant *ſecus, ſecius, ſeculum, &c.*
Erumpere ſe. Eruere ſe. Penetrare ſe.
Apulejus libro de mundo correctus.
Ciceronis locus in epiſtolis ad familiares emaculatus.
Deſit, pro, deficit. Mamertini panegyris emendatur.
Iteratione litterarum, ſyllabarum aliquot loca Arnobii tentata.
Secus, pro ſexu. Id nomen ſcriptori noſtro pluries reſtitutum.
Sumere res certas à dubiis, id eſt, ſecernere.
Excludere, pro, exſculpere. Id verbi in Apulejo defenſum, ac reſtitutum.
In Solino ſcriptura membranarum comprobata.
Commentari ſcientiolas artium.
Penitè, penitiùs, penitiſſime. Mentes penitiſſimæ. Populi penitiſſimi.
In Apuleji apologia reſtitutio facta.
Nothum, pro inconſueto, inſolenti, illegitimo.
Inflectus, auxiliatus, objectus, pro, inflexio, &c.
In homine portio lecta, ſeu laura, pro divinæ auræ particula.
Solipuga, Solipaga, ſive, *Solipunga*, genus formicæ venenatum.
Calantica, tegmen capitis muliebris.
Seliquaſtrum, ſedile antiqui generis.
Sella, Subſellium, Solium, unde deriventur.
Sedularia, quæ in rheda ſedentibus ſubjiciuntur.
Anquirere. Vagire. Balare.
Pſittacus, & corvnus verba exprimere diſcunt.
Auguſtus Imp. corvos ſalutatores coëmit.
Omnis, pro, omnes. *tris*, pro, tres.
Atque, valet quod ilico, confeſtim.
Qui claſſici olim, qui infra claſſem. Proletarii, & capite cenſi.
Spatiari. ſpatiatores.
Pſylli in Africa, Marſi in Italia, ſerpentum morſibus medebantur.
Ennii verſus apud Ciceronem illuſtratus.
Plani dicti ſycophantæ, & impoſtores. *Implanare*, ſeducere.
Ioannis Aurati emendatio excutienda.
Enodi homines, id eſt, nodis corporis exempti.
Numini, majeſtatique. Æviternum, æviternitas.
In ambiguæ ſortis conditione *nutabiles*.
Satis plurimi. Satis pulcherrimi.
Defenſa ſcriptura in lib. 2. §. poſt hoc quoque. D. de origine juris.
Flatitare. Suſpicionum errorem induci.
Supprimere jugo ſervitutis.
Vnguen, velamen, munimen. pro unguento, velamento, munimento.
Diurnare, notat diu vivere.
Robigo in ſegetibus. Robigus Deus. Robigo Dea. Robigalia quando celebrata.
Nonius Marcellus nondum perſanatus;

Ejus

Ejus locus restitutus. *Augescere.*

Insomnia augere supputando.

Καλλιβλέφαρον usui feminis in obumbratione oculorum.

Tæniæ capitis ornamentum laneum.

Scenicorum & scenicarum impudicitia.

Scorta finitis ludis Romæ publicè proposita.

Vilitas meretricia. vilissimi nominis scorta.

Meretrices in lupanaribus, & fornicibus.

Committere, componere, comparare milites, & gladiatores.

Commodus Imp. omni parte corporis, etiam ore infamis, ac libidine pollutus.

Nobiles animæ. Animæ corporibus clausæ. d loco cl.

Subagere, antiquè, pro, subigere.

Horrendum cruciatus genus per musculos, & glires.

Forma, desorma, formida, denotant calida.

Infirmus, quasi sine formo, id est, calore.

Præpositiones DE, IN, non semper privativæ.

Desorma, id est, valde calida. *Impotens*, valde potens.

Arnobius alibi emaculatus. Calamistri.

Nonii Marcelli scriptura sanata.

Diffinitio, & *definitio* malè confunduntur.

Diffinitio separandi vim habet.

Aferre, Afore, pro auferre, abfore.

Improbabilis, Probatores operum publicorum.

Animam desuper homini datam Philosophi sentiunt.

Chaldæorum de natura hominis opinio.

Lancinare. Id verbi Arnobio, & Apulejo redditum.

Subruere. Hallucinari. Delirare. Nonius leviter correctus.

Conjectamus rationibus humanis. Mundus se circumagit.

Immissuli seu Immisculi alites. Nidores.

Idem sæpe commutatum in libris, pro, *Id est*.

Potis est, loco potest, vel pote est.

Pontificium, hoc est, potestas, facultas.

Romani tempore belli vexillum ex arce Capitolina monstrabant.

Auspico. Nævii locus apud Nonium tentatus.

Lex annaria de magistratibus.

Lex Cincia de muneribus.

Leges sumptuariæ. Ignis perpetuus in templo Vestæ.

Virgines Vestales à Pontifice castigabantur.

Salino apposito mensæ fiunt sacræ.

Nubentium comæ hasta celibari comatæ.

Matres familiæ Romanorum in atrio operabantur, Græcorum vero in ædibus intimis.

Mulieres Romanæ vinum non bibebant.

Varronis verba apud Nonium fortè correcta.

Vinum antiquitùs vocabant *Temetum*.

Agellio insigne glossema ademptum.

Vita exstruitur.homo fabricatur. Parentes fabri liberorum.
Saturnius,pro *Iove* ponitur: Semelejus, pro Libero.
Conjunctiones. *Et,quæ,Ac*,usurpantur loco,*id est*.
Definitio tutelæ apud Iurisconsultos interpretata.
Accusativus præ Ablativo veteribus placuit.
Arnobius sub Diocletiano Imp.vixit.
Arnobius scripsit circa annum Domini C C C.
Adagium, *Stentore clamosior*.Orestis corpus cubitorum septem.
Solinus Polyhistore emendatus.
Cornelii Valerii Ultrajectini vera laus.
Homo animal potens consequi. Compensare potens.
Subagere,pro,*Subigere*. Itidem *Præfacere*,*Refacere*.
Suppressæ eleganter particulæ *Tam,magis,potiùs,plus,meliùs,&c.*
Arnobii loca extra ordinem perpurgata,& explicata.

LIBRO TERTIO.

D*Iebus ludibriis*, positum pro,*ludicris*.
Census deorum.Elegans & rarum loquendi genus, in quo subticentur, *Antè,prius,&c.*
Secus,pro sexu. Seicut,Meiles,Leibertas.
Tricæ tellenæ. Ad postremum. *Tam* particula omittenda.
Pedere. Statura media,militaris,& eminens. Nani.
Apulejus libro de mundo corrigitur. Parvissimus.
Dolatum ex ligno. Flammipotens,divinipotens,silvipotens.
Et quod supererat. Fabrico,& fabricor.
C.& G.litteræ affines,olim promiscuæ.
Hiberna,æstiva etiam pecoribus olim pro tempore data.
Mimicum,& *inimicum*,confusè scripserunt.
Pan dictus fuit Inuus.
Oracula semper dubia fuisse data.
Apollo an etiam Latinè oracula reddiderit.
Plerus,plera,plerum. Officiosi verbum inter obscœna.
Nomina quartæ declinationis Arnobius crebra usurpat loco verbalium in Io.
Compotire,id est,compotem facere. *Ceroma*.
Tria libertinorum genera. *Numinis*,aliquotiens repositum pro,nominis.
Formula antiqua D.N.M.Q.E. Apulejus emendatus.
Eumenio Panegyrico magna macula demta. Motus.
Re,& *Ex*,similitudine litterarum,sæpius immigrant in locum mutuum.
Sponsa postes viri ungebat ante introitum.
Vxor dicta quasi unxor ab illa ipsa unctione.
Maritus novæ nuptæ cingulum solvebat in lecto.
Cingulum novæ nuptæ laneum. Idem nodo Herculeo vinctum.
Iuno Cinxia, Unxia. Saturnus κρόνος, quasi χρόνος, immutata litterà dicitur.
Offipangæ Deæ ἔτυμον & officium.

Duo,

Duo, quarto casu usitatum bonis scriptoribus pro, *duos*.
Censorinus de die natali correctus.
Nuptunnus, Satunnus, Portunnus.
Litteræ C.G. non tantum in scribendo, sed etiam in compositione nominum promiscuæ.
Ceres à gerendo. à clade *gladius* formatur.
Despoliare, verbum non insolens.
Tenere consilium. Aliquid alicui stare, hærere, sedere, fixum esse.
Romani Deos ex urbibus, quas expugnare statuebant, Romam evocabant.
Illi rei certam formulam adhibuere.
Gulielmi Canteri Ultrajectini justa laus.
Halare, id est, mentiri. Labare. Dii Selecti.
Dii Consentes duodecim. Eorum statuæ Romæ quondam auratæ.
Indigetes Dii, ἡμίθεοι, κυρῆτες. horum nomina non publicabantur.
Arnobii locus extra ordinem restitutus. *Concinens*, id est, quadrans, conveniens.
Functi ponuntur pro defunctis.
Lemures, Lares, & *Larvæ*, quid differant.
Vror, torreor, versor, bona translatione conjunguntur.
Curetes, & Corybantes appellati *digiti Samothracii*.
Dactyli Idæi quoque iidem nuncupati.
Quo modo Saturnus à Cretensibus elusus sit, dum Iovem enutrirent.
Curetes modò tonsi, modò intonsi caput.

LIBRO QUARTO.

Virtuosus. Virtutis ἔτυμον.
Onerare aliquem promissis. onerare spe præmiorum.
Duorum locorum in historiis Q. Curtii bona restitutio.
Effectibus fortuitis aliqua dicuntur fieri.
Si ne molestum est. Ne vis: ne vult. *Ne purus*, id est, non purus.
Si non; pro nisi. *Quid?* Panegyrici nævo liberati.
Enim, orationem inchoat, nec ineleganter.
Eam phrasin Philippus Beroaldus injuriâ sustulit sæpius in Apulejo.
Formulæ, *Dii læ vi, Dea læva*. *Sive tu Deus es, sive Dea*.
Locus è membranis bene suppletus.
Dii Gentilium ex ære, testa, gypso, &c. *Summus, suus*, facilè confunduntur.
Ecquis, ecquid. Orbus dicitur tam pater, quàm filius.
Orbus lumine. Festi locus expendendus.
Iam particula transitionibus servit.
Deus Nodutis, & Noduterensis: sive Nodotus, Nodoterensis.
Lima Dea quæ fuerit, quæsitum. Limi Dei.
Forculus, Cardea, Limentinus Dii, januis præsidebant.
Pollentia. Sallustii Conjuratio mendo liberatur, & pariter Apulejus.

Fici, & *ficus*, quid differant. Lateranus genius focorum.
Libentina Dea. Liburnus Deus.
Supereſſe alicui, id eſt, *praeeſſe*, Latinè dici, oſtenſum contra Gellium.
Mutunus Tutunnus Deus, quem Græci Priapum vocant.
Ejus Dei ſacellum Romæ ubi fuerit.
Iecorum fibræ in extiſpicio maximè inſpectæ.
Caroli Sigonii vera laus.
Theodoſius Imp. extiſpicia Chriſtianis ademit.
Extiſpiciorum primus inventor Tages Thuſcus.
Tibulli carmen illuſtratur. Vir ſerius.
Rea ſive Regina malè ſubſtituitur pro Hyperiona.
Adhinnire. Minutim, minutatim.
Perſona idonea. Idonea curatoris ſubſtantia, id eſt, ſufficiens.
Idonei homines, quibus pecunia tutò creditur mutua.
Arnobius in phraſi Iuriſprudentium multus eſt.
Vina inferia. Oſtendere, & eſtendere, ſcripta pro, extendere.
Solinus emendatus. *Numina* repoſitum pro, nomina.
Ioves ethnicis numerati trecenti.
Obteſtandi ſeu obſecrandi elegans formula.
Arbitrari interdum frequentatum ſcriptoribus pro, judicare.
Romani uxores habebant uſu, farreatione, coëmptione. Diffarreatio quid.
Condicere ſacramenta lectuli genialis.
Formula nuptialis, *ubi tu Cajus*, *ego Caja*, unde orta.
Particula *Æquè* crebra eſt in ſcriptis veterum abſolutè poſita.
Genere dicebant antiqui, non *gignere*. Cœtus repoſitus, pro coitu.
Librarii antiqui adſpirationis notam ſæpe omiſerunt.
Diana ſilvarum habitatrix. Dea ſilvarum, nemoralis, nemorenſis.
Matrum, & nutricum mos tangendi infantes, ut placent eos.
TRACTU' TACTU' olim ſcribebantur, pro, *tractus*, *tactus*.
Locus Arnobii è membranis ſuppletus.
Bacchum Semele concepit, Iuppiter enixus eſt.
Differentia inter femur, & femen.
Homines lauti, lauta ingenia. Grandis merces.
Veritas prompta, id eſt, ante oculos poſita.
Hilla, ſive *hirra*, genera ſunt farciminum.
Mars in Thracia natus. Geniales lectuli. Genitalia, membra ſunt pudenda.
Minerva inoleatrix. Pauperare, arietare, & ſimilia. Ingeniatus.
Indigitatur, ſignificat, *nominatur*.
Sancus Deus, & Fidius, idem qui Hercules.
L. pro D. & contrà in multis ponebant vetuſti.
Sancus, vox Sabina, ut Hercules Græca.
Quid? *Curæ* dictæ bonis auctoribus loco *amorum*.
Cura dicta eſt quaſi cor edat ſive urat.
Sexus mares interpretamur ſexus viriles, marinos.
Q. Fabius Eburnus Iovis pullus vocatus. *Pulli* dicti pueri amatorii.
In Epiſtolis Senecæ depravatus hactenus locus ſanatus.
Furta amorum, furta bellorum. *ExpeRI*, pro, experiri.

Con-

Contrahere commissionem piacularem. *Contrahere*, pro, delinquere.
Simpuli vasis forma, usus, materia.
Simpulatores, simpulatrices, simpulones.
Simpinium sive *simpuvium*, vas ligneum.
Aures patientissimæ, patentissimæ. Incentivum laudis.
Sequius aliquid suspicari. Sequior sexus est femininus.
Varronis scriptura apud Nonium revocata.
Qui sint rei majestatis. Imperatoris imaginem lapide petens reus majestatis.
Senatores sunt pars corporis Principum.
Convicium unde dictum sit.
Lex duodecim tabularum de carmine famoso.
Famosi libelli auctores, etiam repertores interdum puniuntur.
Quæ sit *atrox injuria.* Genetrix scribendum, contrà Genitor.
Circumretitus. Ora immutare *pellacia.* Subditivus & subditicius.
In conventiculis λιτανείας & supplicationes primitus factas.
Lex XII. tabularum de cœtibus nocturnis inhibendis.
Nox cur *intempesta* dicta Varroni, Censorino, aliis.
Bona Christianorum in Ecclesia primitiva communia.
Christiani libenter se mutuo *fratres* appellarunt.
Continere iras, contentus iræ.

LIBRO QUINTO.

Animale idem significat, quod animatum.
Aliorum est scire. In promptum est. Accusativus ablativi loco.
Impoutare. OI pro I. similiter EI pro I.
OE loco V. item V O pro V. Itidem A V conversum in V.
Itemque V pro AV. O loco AV, & OV pro V.
Emendatus Nonius Marcellus; fortè & Arnobius extra ordinem.
Flumina indouruisse. Limus durescit.
Exaltata vis meri. Sangarius, sive Sagaris, fluvius Asiæ.
Discidium. Prægnas. Retracta syllaba, quæ latitabat in verbo præcedenti.
Exterriti adorandorum. Falli sermonis. *Orare, adorare,* id est, agere.
Arbor lanata, in sanctuario matris Deûm.
Lapides à Deucalione, & Pyrrha jacti, mutati in homines.
Perpetua sæculorum continuatio. *Enisus,* pro, enixus.
Depudere, Desævire, Exsævire, id est, desinere pudere, &c.
Furtum obreptionis. Convenire, id est, liberis operam dare.
Conventitii patres, id est, promiscui. *Conventus, & conventiones,* pro coitu.
Conciliare: concilia corporalia eodem significatu posita.
Antiqui honestè dixerunt *cœtum,* pro coitu.
Iuvenalis, & Plauti versus explicati.
Sementis jaculata. Detrudere à regimine.
Augustissimæ Deorum curæ. Laquei nodabiles.
Sauciare aquam vino. Sauciare se vino.
Curatus, pro curatione. *Cati patres.*
Dedignatus. *Pignus,* pro filio, filiave.
Petronii locus insignitè depravatus, nunc restitutus.
Flama, mama. Veteres non duplicasse consonantes.

Homines positi pro servis: item pro masculis.
Magna Deûm mater quare dicta *turrita.*
Hiscere. Explorata fides, explorata veritas.
Conjectura magni momenti in Arnobio.
Ia sponsa Attidis. Ea Atlantis filia minor.
Cloatius Verus, & Sextus Clodius, scriptores prisci.
Dii *Consentes*, Complices aliis vocati.
Dii Consentes à consentiendo denominati. *Sacra Consentia.*
Inter Consentes sex mares, & sex feminæ censentur.
Qui fuerint Dii *Consentes.* Singuli menses anni, quem Deum tutelarem habuerint.
Inserere μεταφορικῶς usurpatum.
De natalibus Servii Tullii regis Romani dubitatum.
Hunc natum dicebant sine patre. Ejus parentes nominati.
Hetrusci auguriorum peritissimi. Corniculum Latii oppidum.
Inscriptio vetus Lugdunensis. Servius Tullius ædem Dianæ dedicavit.
Servorum dies festus Romæ idibus Augusti.
Servii Tullii mater Ocresia, sive *Oclisia.*
Vis Lucillii quid apud Arnobium notet.
Invocatus, non invitatus. *Vocare, Vocationes, Revocationes*, de conviviis, & comessationibus dicuntur.
Nonii Marcelli verba de conjectura restituuntur.
Subsessores alieni matrimonii. *Subsidere*, verbum castrense.
Astus. Petronii versus leviter correctus.
Furta, & subsessæ amorum Iovis, à veteribus celebratæ.
Obtutus, pro visu. Maleactio, Maledictio, Maletractatio.
Smila idem quod scalprum, sive scalpellum.
Verbum vetus, *Diribere*, pro, dividere. *Diribitorium.*
Ausonii locus in Panegyri confirmatus.
Polimina, polimenta, & proles, pro testiculis.
Suppressa in priori membro orationis *Tam, magis, potiùs*, &c.
Dictitare. *Et* positum loco, *id est.*
Proserpina quamobrem Virago nuncupata.
Secus, pro sexu. *Suboles.* Ceres filiam quærens ad Baubonem divertit.
Enallage verborum Arnobio redhibita. Item Petronio.
Antiquis *atque* sonabat idem quod confestim, ilico.
Perducere, educere, ponebantur significatione *ebibendi.*
Iuvenalis versus illustratus.
Spectus, pro spectione. Arnobius extra ordinem magno mendo liberatus.
Explicata Bacchi cognomina. *Semelejus, Nysius, Euhyus.*
Nomen *Expeditionis* à re militari ad diversa tralatum ab Arnobio.
Decedere, mori. Subsidere. *Surire*, verbum obscœnum.
Phalli. Eruta vox, quæ in fine præcedentis hæserat.
S. & x. litteræ olim indifferentes. *Contestus*, pro, contextus.
Intercapta, pro intercepta, antiqui scripsere.
Alia similia, ut, *Adquarere, Facitur, Parvifacitur.*

Item

Item *Præfacere, Ædifacere, Antefacere.*
Emendationes in Codice Iustiniani in Macrobio, Sallustii Iugurth.
Vetus vocabulum *Differitas*, pro, differentia.
Id minimùm quater in Arnobio observatum.
Notio verbi. Iteratione aliquot verborum sententia constituta.
Sanctuarium. Emittere vocem. *Cœtus*, pro, coitu.
Vredo, Vrigo, idem sonant, quod prurigo.
Inquinare, coinquinare, ducta à verbo prisco *cunire.*
Homines verecundi, ac lauti. *Successus lautiores*, pro ædificiis pretiosis.
Glossarium manuscriptum, quod apud G. Stewechium.
Fulvii Ursini conjectaneum in Arnobio corroboratum.

LIBRO SEXTO.

E*Cquid. Ecquæ. Ecquo.* Sæpius ea phrasis reddita huic scriptori.
Potiora, repositum loco, potentiora. *Ducere*, id est, existimare.
Objectus quarta declinatione, objectionis vice collocatur.
Suppletus Arnobii locus ex membranis non paucis verbis.
Confundebant olim y cum u. Gula. & gyla. Capua, Capya.
Subticentur eleganter hæc in oratione, *causa, nomine, gratia, ergo.*
Populi servandi laborare: Reipubl. defendendæ periclitari.
Sallustio glossema ademptum è bello Iugurth. Itemque Ausonio.
Correcta l. plagii, C. ad legem Fabiam de plagiariis.
Item l. quia, C. de operibus publicis.
Prudentii poëtæ versus emaculatus.
Agellii locus in noctibus Atticis glossemate purgatus.
Unus Apuleji locus, plures Nonii Marcelli de conjectura tentati.
Set, scriptio vetusta pro, *Sed.*
Ciceronis oratio in Sallustium duobus in locis repurgata.
Publii Crassi emere, supple *domum.*
Venire ad Dianæ, Apollinis, scilicet *templum.*
M. Terentius Varro, neque Græco, neque Romano secundus in litteris.
Repulsim, Expulsim, promiscuè scripta à similitudine litterarum.
Varronis locus apud Nonium desperatus hactenus, jam puto persanatus.
Sera priscis auctoribus dicta, quæ nobis *tristia, gravia.*
Apud Nonium alter Varronis locus fortean correctus.
Tuberata templa bustis mortuorum.
Tumuli mortuorum *aggeres* vocati.
Arcesii, & Acrisii nomen non rectè commisceri.
Eleusis, & Eleusina sacra. Thesmophoria.
Celeus rex Eleusinius: Triptolemus ejusdem filius.
Humatus, pro humatione. Hygini opinio rejecta.
Eleæus vicus. Eleææ urbes. *Situs*, id est, conditus, sepultus.
Formula monumentorum, H.S.E. Accusativus loco ablativi.
Alius, alii, alio. Vnus, uni, uno. Altera, alteræ, alteræ, &c.
Effigiare. Effigiatus. Iani Gulielmii, & Nicolai Fabri I.C. conjectura.
Ex minima mutatione libri veteris, bona lectio pòst eruta.

Motari

Motari crebrum in Arnobio verbum, pro, *moveri.*
Ritus antiqui in obsecrationibus, manus osculandi, amplexandi genua, & aras.
Etiam simulachrorum genua Gentiles amplexi orantes.
Simulachrorum caveæ, armaria seu thecæ. *Potus est.*
Conjecturas in textum auctoris recipere, temerarium, ac periculosum.
Aliud est, si extra ordinem quid bene moneatur.
Privus. Iosephus Scaliger antesignanus Criticorum.
Alimonia. Alimentum. Patibulo, cruci subfigere. *Gabalum, gibet,*
Constantinus A. vetuit quemquam in crucem tolli, in honorem Christi.
Scz, loco scilicet. *Grandævitas, ævitas.*
Medicorum, & Philosophorum barba à multis risa.
Varronis verba apud Nonium rectè suppleta. Philosophica supellex.
Reatus. Id nomen Messalla orator primus uti ausus.
Praxitelis duæ statuæ Veneris celebratæ.
Adolescens Gnidius statuæ amore exarsit.
Apuleji locus spurio vocabulo liberatus.
Varronis Satyræ Menippææ. Menippus servus, Philosophus fuit.
Ab eo Satyræ Cynicæ, sive Menippææ nominatæ.
Hirundines, charum animal penatibus. Dii penates.
Scrupulum, vel *scriptulum*, unciæ pars vigesima quarta.
Suspectio. Reddita ea vox Vegetio, Frontino, aliis.
Suspectare. Petronio Arbitro id verbi redhibitum.
Habitatus, quarto declinatu, pro habitationibus.
Alia multa in Arnobio eodem paradigmate inflexa.
Pariare, quid sit. Pariatio, pariatores.
Fixum, id est, *certum.*

LIBRO SEPTIMO.

C. Littera olim etiam pro S. itemque pro adspirationis nota fuit.
Apuleji loco plurima rectè constituta.
Hujuscemodi antiquè in Apulejo sæpius scriptum pro, *cujusquemodi.*
Arnobius extra ordinem aliquammultis locis castigatus.
Cilunculi, Cilones. Silo, Silus.
Voces totas in scribendo intercidisse, ob similitudinem litterarum.
Hostiæ in altaribus incendi solitæ. Thus adjectum igni.
Mamertini Panegyrici verba expensa. *Totus*, pro, *omnis.*
Locus Arnobii defectu laborare visus.
Thus nullum in sacrificiis Rom. tempore Numæ.
Pium far quid, & cui usui in sacrificiis.
Hostia quæ dicatur *immolata*; quæ verò *mactata.*
Formula sacrificii, *Macte esto.*
Consectaneum. Particula *Si*, pro, *An*, usitata.
Pupus, pupa. *Puppulæ*, id est, imagunculæ, sigillaria.
Syllabæ geminatio à librariis neglecta.
Traducere copias militares, pompam.
Historia de servo in Circo flagellato quo anno inciderit.

Nepam

Nepam imitari, adagium.
Humiles) (Honesti. Honestiores à vilioribus in pœna discreti.
Acclinis. Ritus varii exhibendi honorem personis dignioribus.
Nempe in adeundo; adsurgendo; desiliendo ex equo, sive vehiculo, &c.
Sallustium ut brevitatis amatorem omnes suspiciunt.
Eidem scriptori ineptissima glossa adempta.
Membrum orationi redhibitum è codicibus manuscriptis.
Secundo multis verbis ditatus è membranis Arnobius.
Belua, pro elephantis. Iani Gulielmii conjectura stabilitur.
Honoris ergo. Putere. putescere. putrescere.
Bucula, B. pro V. Telluri scrofa, Minervæ vitula virgo immolata.
Nupturæ olim camelis virginibus supplicabant.
Forda, fordicidia. H. loco F. & contra F. loco H.
Bos forda. Boves injuges Minervæ cur sacrificarent.
Lucillii carmen libro xxx. Satyrarum explanatum.
Minerva cur appellata Tritonia. Statio lux data.
Tetra hostia eadem est, quæ atra.
Vicit ratio. C. loco S. & contra.
Dis superis candidæ hostiæ, inferis nigræ offerebantur.
Deos Superos ominibus dextris, & faustis præfuisse.
Inferi, & manes rebus lævis, & infaustis præpositi.
Festo sua reddita scriptura. *Impar numerus faustus*.
Adspirationis nota addita, dempta, pro libitu librariorum.
Omnia in locum vocabuli *omina* non semel immigravit.
Sublatum vitium scripturæ de Panegyri Mamertini.
Eadem opera præstita Nazario Panegyrico.
Omen, augurium, quid distent. *Sufficere lanam*.
Retracta syllaba, quæ latebat in dictione præcedenti.
Inferre verbum conveniens sacrificiis.
Procuratio rei sacræ nomen.
Procurare Iovi, Marti. *Procurare fulmen*, id est, expiare.
Dare diis. datio sacrificiorum.
Apexabo, Silicernium, *Longabo*, farciminum genera.
Ircei, farcimina nunc primum in Arnobio reponuntur.
Hirræ, Hillæ, Lucanicus botulus, Lucanica hirra. Hilum, id est, minimum.
Seculum, pro multitudine, & sobole ferarum.
Secus, seculum, à secendo, id est, sequendo.
Seculum pro stirpe, & generatione. Similiter & *secus*.
Apuleji libro de mundo scriptura in integrum restituta.
Magmentum, augmen, augmentum, verba sacrificorum.
Mactare, quasi magis augere.
Numeræ dapes, dicuntur pro, numeratæ.
Isicium, Isiciarii. legata ridicula Grumii Corocottæ Porcelli.
Aliis placet *Isitium* ab insectione. *Hiræ* repositæ pro Isiciis.
Ruma Strebula. offa penita in cœnis puris.
Infligere. Restituem, evolvem, pro, restituam, evolvam.
Quis victus *solidus* in sacrificiis. *Administratus*.

Cnissa sacrorum verbum. Arnobius Græca vocabula libenter usurpat.
Particula *plus* in præeunte orationis membro omissa.
Domuitio verbum probum, Plauto, Apulejo, & Ciceroni usitatum.
Veteres proferebant *cinis* genere feminino. *Lixivia.*
Epulum Iovis anniversarium idibus Novembris.
Epulum indictum. Epulonum Romanorum munus, numerus.
Lucillio apud Nonium sua lectio postliminio reddita.
Epulum, & *Epulam*, numero singulari dicebant.
Gladiatoribus, Ludis Circensibus: id est, eorum ludorum tempore.
Vasiones. Vadere. Viare. Vinalia Romanis duplicia.
De Vinalibus magni viri error. Quibus diebus celebrata.
Vindemiam flamen Dialis quo modo auspicatus sit.
Calpar. Iovi nova vina prælibata.
Floralia, quo die Romæ celebrata.
Flora propudiosa meretrix. ea relata in censum Deorum.
Meretrices nudæ mimorum vice functæ.
Mimi, & scænici infames Romæ habiti.
Eorum origo. Leges de infamia eorum hominum latæ.
Plato poëtas urbe pellendos censebat.
Salpinctæ, tubicines sunt. σάλπιγξ.
Attellanæ comœdiæ severiores. *Attellani* personam non ponebant.
Attellani immunes ab infamia reliquorum scænicorum.
Histriones, ut minus honesti, prohibiti militia.
Romani ludis se Deos placare arbitrabantur.
Promptum est. promptum facere.
Res *scæva.* ominis scævi mulier. Apulejus correctus.
Subrigere. subrecto culmine.
Penitè, penitius. Arnobii trium locorum restitutio.
Invidere rem penitius, id est, accuratius introspicere.
Numerus impar ut faustus adamatus.
Maximè ternarius, & septenarius.
Septenarium numerum religioni aptissimum censuit Plato.
Consus, Deus consiliorum. Aurigæ in Circo septies metas circuibant.
Edicere ludos. Edictum libellus sive titulus in ludis.
Notatum publicè cui Deo, cui Deæ ludi futuri essent.
Edicere rem, valet, palàm, in coram eloqui, totam enarrare.
Correcta l. prima, C. de famosis libellis.
Sallustio in Conjuratione sua phrasis reposita.
Duûm locorum in Nonio Marcello emendatio.
Diligere. Dilectus militum. *SubIcere.*
In membranis multorum verborum Arnobii restitutio, seu repetitio.
Nisus, pro nixus. Roma, post Æsculapii adventum, sæpius pestilentia vexata.
Lacuna in Arnobio magni momenti suppleta.
Angellus diminutum à voce *angulus.* Colmen.
Fors, loco fortis, sive fortunæ. *Fors*, pro, fortasse.

GODE-

GODESCALCI
STEWECHII
IN LIBRUM I. ARNOBII
ADVERSUS GENTES
ELECTA.

GOD. STEWECHIUS
IOANNI WAMESIO I.C.
Primario apud Lovanienses Antecessori

S. D.

ARNOBIUM *in Bibliotheca tibi Theologica, quam instituere, cum domi tuæ habitarem, cœperas, collocatum, certò mihi persuadeo; diligenter legisse non ambigo: quod mihi pro comperto sit, te, dum à studiis gravioribus vacaret, non modo horas, sed etiam dies aliquot antiquitatis studio, historiæ, Ecclesiasticæ præsertim, libenter impendisse. Inde in spem adducor, non ingratum fore laborem, quem tibi V. C. (etsi multis, gravissimisque oneribus presso) in præsentiarum impono; componendi scilicet præsentes conjecturas, & notas meas cum exemplari excuso: tum probandi easdem, vel, si ita visum erit, improbandi. Memini mensibus superioribus me ad te litteras dedisse, in quibus variis de rebus consulebam. perferre debuit ** quidam, quem non nomino, quod paucis ab hinc diebus resciverim, eum hominem non bona fide mecum egisse. Vale observandissime Domine Antecessor, & de Stevvechio discipulo tuo promovendo, juvando, cum se offeret occasio, seriò cogita. Iterum vale.*

PAGINA I. *Arnobii [disputationum] adversus Gentes libri* VII.
In manuscripto exemplari legitur: *Arnobii adversus nationes libri septem.* neque aliter vidi laudari hos libros è fide manuscripti alterius Parisiensis, qui in regia bibliotheca est. quod semel monuisse suffecerit.

Pag. eadem: *Si apud nos esse constiterit causas, per quas suis mundus aberravit ab legibus: exterminati sunt Dii longè: examina tanta mœrorum, mortalium importata sunt sæculis.*

Ita constituendus locus totus, auctoritate membranarum. Romani ediderant, *per quas suis mundus aberravit ab legibus. Exterminati sumus dum longè.* Id rursum Gelenius depravarat hoc modo, *Exterminandi sumus, si per nos examina tanta mœrorum.* Cæterum utrobique periit secundum illud crimen, quod infideles Christianis objectabant: ipsos scilicet in causa esse, cur superi ex orbe omnes exterminati, profligati essent. ipsum Arnobium audiamus, qui ait libro 5. *Nostra quidem nihil interest, quorum causa contenditis exterminatos esse à terris Deos.*

Pag. 3. *Non matrimonia copulant nuptiarum solemnibus justis? non dulcissimas procreant liberorum stirpes?*

Legendum arbitror cum Iurisprudentibus, *Non matrimonia copulant nuptiarum solemnibus justa?* Similiter ut illi justas nuptias, servitutem justam, justam libertatem, liberos justos dixere passim, Institutionibus tit de libertinis. Itidem uxor justa, quæ legum solemnitate observata ducta est, l Si uxor. ff. de adulteris. Alciatus ad l. lege obvenire. ff. de verbor. significat. De nuptiis injustis ita Apuleius 6. de asino: *Impares enim nuptiæ, & præterea in villa, sine testibus, & patre non consciente, factæ, legitimæ non possunt videri.*

Pag. ead. *Et studiosè referunt nativitatis usuras.*

In nostra Edit. gnavitatis. Illud non modo placitum huic scriptori, verum & perpetuo quasi usitatum comperi, ut nomina, quæ Latina constructio copulare solet, ea & disjungat, & sæpe magno interstitio separet. Scribo loco præmisso, *studiosæ referunt nativitatis usuras.* in quo mecum sentit vir clarissimus Fulvius Vrsinus Rom. cum eodem illo restituebam & hæc ejusdem lib. pag. 7. *libidini non permittitur ociosæ.* vulgo, *ociosè.* Alia habemus similia non pauca, de quibus suo loco.

Pag. ead. *Non imperant? quibus sors rerum adtributa est? Talibus non auctiores quotidie, &c.*

Merito è manuscript. restitui, distinxi, *quibus sors rerum adtributa est talium? non,* &c.

Pag. ead. *Irrupisse has labes, & infestari cœpisse discriminũ varietate mortalia.* Gemino syllabam, *irrupisse se has labes,* pariterq; restituendum arbitror paullo antè hac eadem pagina, *Cum igitur hæc ita sint, neque ulla irruperit se novitas.* quam phrasim alibi Arnobio reddemus, atque exemplis confirmabimus. ex quibus liquebit (ni fallor) pari locutione post reponendum, *magna erumperet se vis hominum.*

Pag. 6. *Qui homines esse non specie corporum.*

Geminabam syllabam, *qui homines esse se.* in qua conjectura mihi quoque cum Ursino convenit. exempla similia alibi proponemus.

Pag. 7. *Plato ille sublimis apex Philosophorum, & columen.* In membranis legebatur, *& lumen.* mihi verum est antiquum, *colmen,* pro, *culmen.* De cætero, verbis sequentibus è manuscripto lucis multum accedere nemo negabit, his scilicet: *ruinas, interitus, funera, rerum innovationem vocare: etenim* (vulgati libri, *&*) *juventutem his quandam redintegratis viribus comparari.*

Aliter in textu nostro. Pag. 8. *Maledicam scilicet primordiis rerum, potentioribus dare conditionem velle, ut id fiat, quod cupias, fixum.*

Inprimis reponendum credo, *maledicam ilicet*; sive potius, *maledicas ilicet.* Valet ilicet, quod confestim, ut ostendi ad Apuleii librum primum. Rescribo in posterioribus, *potentioribus dare conditionem. Velle ut id fiat, quod cupias.*

Pag. 9.

Pag. 9. *Sæpenumero maximos annorum fuisse proventus.*

Quod in membranis reperitur, *maximos annonæ f.p.* id neglegendum non arbitror. Similiter quod eædem suppeditant pagina sequenti, *nihil lætum habere:* cujus loco editur, *nihil læti.*

Pag. 10. *Si apud Getulos, tum Aquitanos, hujus rei causa siccitatem satis, ariditatemque miserunt.*

Pro Aquitanos *nostr. Edit.* Tinguitanos.

Suadeo scribamus, *ariditatemque immiserunt:* quod probat Arnobius ipsemet hoc eodem libro pag. 25. *in concessi amoris flammas, & furiales immittere cupiditates.* Iterum eodem libro pagina 25. *mortiferam immittere, quibus libuerit, tabem.* Neglecta est geminatio syllabæ: qua de re nos infra non uno loco.

Pag. 10. *Mali ominis obscœnitate traducor.*

Quid si legatur, *mali ominis obscœvitate?* Obscœvare, est quasi malum omen adferre, interprete Nonio Marcello. Plautus asinaria, *Metuo quid illic obscœvavit meæ falsæ fallaciæ.* Arnobius libro 3. *discordias, furias, & læva illa numina:* in libro 5. erat, *& sæva:* malim *scæva.* Auctor Varro libro 6. de lingua Latina, à manu scæva, quam σκαιὰν Græci vocant, dicta omnia scæva, id est, bona: & auspicia quoque sinistra, bona, & fausta esse; & quidquid ave sinistra addicatur. Idem in Epistolicis quæstionibus notavit, ad sinistram partem mundi esse exorientes; ad dexteram occidentes: ideoque sinistra auspicia meliora existimata. In eadem sententia Plinius agens de fulmine, & Festus in voce *Sinistræ.* contra tamen apud eundem Paulus Diaconus auspicia dextera interpretatur prospera. Itidem Persius satyra 4.

- - - - - dIs iratis, Genioque sinistro.

Accedit vetus poëta Accius Bruto, cujus versus apud Ciceronem libro 1. de Divinatione:

Per propinqua hæc bene verruncent populo. nam quod ad dexteram
Cœpit cursum suum ab læva, signum præpotens, pulcherrimè Auguratum est.

Observavi de partibus hisce non paucas in scriptoribus occurrere dissensiones. Philippus Beroaldus id differentiæ conatus est constituere: Romanis scilicet sinistra prosperiora esse; Græcis, & Barbaris dextera: & inde esse, ut Cicero libro secundo de Divinatione, quæ bona sunt, sinistra dici, etiamsi dextera sint, censeat. De numinibus lævis, de auguriis dextris, sinistris, Gellius libro 5. cap. 12. Livius libro 1. Dionysius Halicarnassæus libro 2. Plutarchus in Problematibus, alii alibi. ominum tamen opiniones ridet Arnobius noster libro 4. nempe pro corporis nostri situ quemlibet orbis cardinem dextrum, vel sinistrum esse; anticũ, vel posticum. Vide etiam Festum in *Posticum.*

Pag. 11. *Et inperpetuæ virtutis firmitate consistens, scire adseveratur à vobis.*

Consideranti præcedentia, videbitur non dissimilis vero hæc lectio: *& in perpetua virtutis firmitate consistens, sentire adseveratur à vobis.* præmittitur enim, *perpetiuntur, & sentiunt.*

Pag. ead. *Qui propulsare, defendere suas valeant contumelias.*

Usu venisse scimus oppido frequenter, ut quæ interpretandis vocibus obscurioribus, vel margini librorum, vel spatio interlineari adhibita primum fuerant, post locum repererint in ipso textu. itidem hic factum puto verbo *propulsare.* nam *defendere*, id est, *arcere, prohibere,* Ciceroni, Martiali, cæterisque Romanis usitatum fuisse, ostendi ad Flav. Vegetium de re militari libro 3. cap. 22. sublato exinde insigni mendo. Verba Pauli Iurisconsulti huc accersenda,

cerſenda, vel ob ſolam ſententiam: *Vim enim vi defendere, omnes leges, omniaque jura permittunt.* l. Scientiam. §. qui cum. D. ad legem Aquiliam. Atqui aliter viſum eſt libris antiquis cum impreſſis, tum cuſis, qui hinc defendendi verbum exterminant.

Pap. 12. *At ex noſtris exprimi unum prohibeant palmitis rorem.*

Ponam primum lectionem cod. ſcripti: poſt videbo an valeam corroborare: *at ex noſtris exprimi vinum prohibeant palmitibus rorem.* Si nomen vinum accipiamus inſtar adjectivi, pro vineo, ſeu vinoſo rore, ſatis inclareſcet ſententia. Eadem phraſi in Codice Iuſtiniani Imper. reponebam, *dies autumnos,* pro autumnales, in eo membranas ſimiliter ſecutus. vide Notas noſtras ad prædictum Codicem, in l. Omnes. 1. titulo de feriis. Item ſpicilegia Palmerii, & Iani Guliel. Quæſtiones ad Plauti Rudentem cap. 3. Itidem uſurpat Arnobius lib. 3. *ludibrios dies,* dum è manuſcripto emendatur, *an ipſi hac ſibi diebus impoſuerint ludibriis.* editum hactenus, *diebus impoſ. ludicris.* Pariter capio vulgatum textum dicti libri tertii, his verbis, *& præpropero partu ſeptimanas edere aliquando feturas.* Similiter loquuntur membranæ lib. 5. *mendacia vulneris lanis* (vulgo laneis) *faſciis, linteoliſque contectum.* Emendant pari modo membranæ lib. 6. *quod in vulgariis proverbiis dicitur.* Itidem in textu eſt libro 6. *quod in primogenio corpore iners fuerit.* Regredior ad librum quartum Arnobii, ubi occurrent hæc: *Quid? quod non contenti feminei generis adtiribuiſſe Diis curas, etiam* [*ſexus*] *adjungitis adamatos ab his mares.* ſuppreſſum τὸ *ſexus* in manuſcripto libro: puto tamen retinendum, atque ſumendum modo prædicto *ſexum marem,* pro ſexu marino. Non diſſimili locutione Varro lib. 4. bis dicit, *verba oblivia.* Sed alibi hac de re dicemus, Cenſorinum Apulejum, & alios emendabimus.

Pag. ead. *Dæmonas appellat, & hos non noſſe cœleſtia.*

Differit Arnobius Deos veros, & qui ferre hujus nominis auctoritatem condigni ſunt, paſſionibus non eſſe obnoxios. quippe iraſci, gaudere, indignari, adulationem admittere, nimis eſſe indigna ſuperis, immo vix cadere in eos, quos Dæmonas Philoſophorum ſcholæ appellant; Semones & minorum gentium Deos: de quo & Apulejus libro de Deo Socratis. leve tantum in iſtis verbis mendum, miror non ſublatum. in Codice Romæ edito legebatur, *Dæmonas appellat, errores non noſſe.* corrigo, ac diſtinguo, *Dæmonas appellat, errones, non noſſe cœleſtia.* Arrius Menander: *Levius* (inquit) *delictum emanſionis habetur, ut erronis in ſervis; deſertionis gravius, ut in fugitivis.* l. qui cum. §. edicta. D. de re militari. Identidem ſervi errones dicti in l. emptor. C. de actionib. empti & venditi. Conſulatur Anton. Auguſtinus libro 3. Obſervat. c. 7. De Dæmonibus porro ita Apulejus lib. de dogmate Platonis: *In aëris* (ait) *plagis terræ conterminis, nec minus confinibus cœlo, perinde verſantur, ut in quacumque parte naturæ propria ſint animalia, & in æthere volantia, & in terra gradientia.* Quibus etſi plus ſatis conjectura noſtra confirmata, viſum tamen Minutii Felicis teſtimonium ſilentio non prætereundum: *Spiritus ſunt inſinceri, vagi, à cœleſti vigore terrenis labibus, & cupiditatibus degravati.* Iterum mox ibidem: *Dæmonas prodidit terrenos, vagos, humanitatis inimicos.* Adeundus quoque Lactantius lib. 2. cap. 15.

Pag. 13. *Si quando vos velle rem venire in invidiam compererunt, indignantur, declamitantque: In templis jam raritas ſumma eſt.* &c.

Fuere

Fuere mihi ad hunc locum paratæ conjecturæ complures. de quibus unam hanc expendendam ponebam primitus: *Si quando nos belle provenire compererunt, invident, indignantur, declamitantque*. Provenire segetes, oratores Plautus, Cicero, Cæsar, Sallustius dicebant. *aliquem proventum cupere: provenire bene, rectè*, Romana phrasi Plautum & Apulejum dixisse, alibi ostendi. Docet autem Arnobius, quod fidelibus & orthodoxis & numerus augeretur, & res; eo paganorum invidiam incurrisse. immo haruspices, & reliquam maleficorum fæcem rumores falsissimos sparsisse, quo publicorum malorum invidiam iisdem imponerent. Atqui libri manuscripti lectio sat claret, ista scilicet: *Si quando vos velle rem venire in invidiam compererunt: negliguntur Dii, clamitant: in templis.*

Pag. 13. *Merito genus humanum tot miseriarum angustiis premitur, tot laborum excruciatur ærumnis.*

Exemplar membranaceum habebat, *Et merito genus humanum*. inflectere id conor leviter, *Eò, meritò genus humanum*. Eo, id est, eapropter. reliqua verosimile est legi posse, *tot laborum exercetur ærumnis*. Germanus huic apud scriptorem Milesiarum locus, lib. 6. *Psyche tantis exercita ærumnis*. Simile Virgilii istud: ----- *nate Iliacis exercite fatis.*

Pag. 14. *In vatibus profanis nos impios Dodonæus aut Iuppiter nominat.*

Restituere conor, *in vatibus profanis nos impios, atheos Dodonæus Iuppiter nominat*. exsecrandum etenim, & impium istud nomen ab infidelibus objici Christianis solitum, exemplo unico demonstrasse sat erit. Arnobii scilicet hoc eodem libro: *quod caput rerum, & culmen venerabilibus adimus obsequiis, (ut convitio utamur vestro) infausti, & athei nuncupamur*? *Aliter in textu nostro.*

Pag. 15. *Aut amet substerni, tot millium venerationem videre.*

Particula disjunctiva hic desiderata, *substerni aut tot*, vel, quod verius puto, τὸ *substerni* è glossa est.

Pag. ead. *Nullus timor indignationis in Diis est.*

Rectius esse censeo, quod in membranis scriptum, *tumor indignationis*. nam quibus hic irascentiæ tumorem tribuit, iisdem mox livorem. Arrogantiæ supercilio tumidos vocat initio libri proximi, & inibi mox subdit, *in opinionem scientiæ sub inflati pectoris tumore tollamur*. Rerum tumores Cicero ad Atticum posuit, pro perturbationibus, tumultibus publicæ rei. Minutius Felix: *Nam indignationis ejus tumorem, effusa orationis impetus relaxaverat.*

Pag. 16. *A quo ipsam deitatem (ut ita dicam) sortiti esse sentiunt.*

Emendo, *sortitos sese sentiunt*; ni mavis, *sortiti sese sentiunt*. Infra lib. 5. cum de matre magna Deum agit, *humanum est ergo*, inquit, *quod esse se sentit, & Pyrrhæ debet*. Item lib. 6. *cui debent divina numina nobiscum quod esse se sentiunt, & vitali in substantia contineri.*

Pag. ead. *Nam si omnes concedimus unum esse principem solum.*

Quod in membranis substituunt, *principem Solem*, dubito an consultè factum sit: quamquam de Sole infra nobis notandum video.

Pag. ead. *Quod caput rerum, & columen venerabilibus adimus obsequiis.*

Liber vetus mavult, *caput rerum, & culmen*. non semel hoc nominis mutavit, propter antiquam scripturam *colmen*. ostendi id supra: item in Quæstionibus Apulejanis. non sequor membranas lib. 3. Arnobii, *ad istius nominis columen* (probum est vulgare, *culmen*) *vobis laudatoribus elevati*. Quinimmo, licet

licet non consentientibus membranis, repono lib. 7. *& quod rursus exsilivit ad imperii culmen, & regium principatum.* Iterum illo libro extremo, *alios ad culmen dominationis evexit.* in editionibus est, *ad columen dominationis erexit.*

Pag. 16. *Mundus iste, in quo degitis, cujus est? aut quis vobis attribuit fructum, possessionemque retinere?*

Exemplar manuscripti hactenus probo, quatenus ad veram lectionem rimam aperit. scribit, *fructum, possessionemque in re.* Mihi verissima conjectura visa, *fructum possessionemque cum re.* Bonorum possessio aut cum re datur, aut sine re. Cum re, si is, qui accipit, cum effectu bona retineat: sine re, cum alius jure civili hæreditatem evincere potest. auctor Ulpianus I. C. in fragmentis Institutionum, titulo 28. & l. filiis. C. de inof. testam.

Pag. 18. *Si arbores, gleba, saxa, sensu animata vitali vocis sonitum quirent, & verborum articulos integrare.*

Ut suspicarer rescribendum, *sensu animali vocis sonitum quirent*, ipsemet Arnobius caussam præbuit supra hoc libro: *vique ipsa vivendi efficit nos esse, & animali agitatione motari?* Similiter hoc ipso libro, *animalibus*, ait, *caussis lucem semper, atque obscuritatem resumens.* Proinde hostiam animalem nuncupat lib. 7. Pariter apud Senecam in epistolis, quæ vulgo *animata, inanimata* vocantur, *animalia, inanimalia* in membranis nominari monuit doctissimus Franciscus Modius noster in suis Novantiquis, epistola 58. Itidem Charisius libro primo Grammaticæ *materiam animalem, animalem calculum* vocat. Pacuvius apud Cicer. *Eviscerata, inanima, cum animali sono.*

Pag. 19. *Ignotam sibi in lucem sensu irruisse vitali.*

Superesset Orbilius, periculum immineret non Arnobio, sed ineptis librariis, qui peccarunt hic exigua vocis mutatione, non leviter tamen, si quid ego aut Latinè scio, aut Arnobii stylum degustavi. Characterum ductus tamquam Ariadnæum filum me persecutum videbis, & verum esse quod scribam, *ignotam sibi in lucem sensu irruit se vitali.* In vulgari illo Solœcismum inesse, in lectione nostra locutionem elegantem, probabit in primis hoc Comici: *Vide, ne ille huc prorsus se irruat.* Pari phrasi apud Ciceronem lib. 8. epistola 14. dictum, erumpere se ad bellum, observabat ibidem diligentissimus, eruditissimus Paulus Manutius. quomodo etiam Virgilius dicebat primo Georgicor.

------- *densa inter nubila sese*
Diversi erumpunt radii ------

Iterum libro quarto Georg. ------

Et caput, unde altus primum se erumpit Enipeus.

Sed nunc desultorum in morem ad libros Codicis Iustiniani transilire lubet, l. 2. C. de officio præfecti prætorio Africæ. §. hæc autem. vulgo ita legitur, *Sin autē quisquam de militibus ausus fuerit.* sed in vetustis membranis, quas apud me in Ubiis vidisti, disertim perscriptum, *Sin autem quisquam de militibus se usurpaverit.* Similiter in iisdem legitur. §. hoc etiam, eadem l. *nam si quis amplius, quam subdita notitia taxatum est, usurpaverit se accipere.* quod cum ibidem vir doctus reperisset, neglexit. à quo in tantum dissentio, ut particulam, *Se*, non tantum istic retinendam existimem, verum etiam ultrà recipiendam eadem l. §. hæc autem, atque inibi legendum, *nam si se usurpaverint memorati duces.* Non dissimile, quod ex manuscriptis repono. §. & quidem. Instit. de rerum divisione: *monumentis, & ædificiis se abstineat.* Iterum §. si uxor. Instit. de nuptiis: *qui ab hujusmodi nuptiis se abstinuerint.* Pag.

Pag. 20. *Fauna, fatua Fauni uxor, Bona Dea quæ dicitur, sed vino meliori, & laudabiliori potu?*

Etiam hic subsistere jubent membranæ, quæ præ se ferunt, *Fenta, Fatua, Fauni uxor.* qui locus mea opinione comparandus cum altero è lib. 5. *Fœdam Fatuam, Bona quæ dicitur Dea, transeamus.* nam Fœda illa istic, mea opinione, defœdata. Videndum si quid huc faciat locus Martiani Capellæ, qui inter choros longævorum, qui silvas, lucos, lacus, fontes, ac fluvios habitant, enumerat Panes, Faunos, Fones, Satyros, Silvanos, Nymphas, Fatuos, Fatuasque (addit manuscriptus, *vel Fantuas*) etiam Fanas, à quibus fana dicta, quod soleant divinare. Hæc ille. In sequentibus auctoris nostri, mea opinione, genuina lectio erit, *vino meliori, & laudabiliori pota?* id est, ebria. Arnobius pro me, seu malis, pro seipso, sententiam ferat. Is lib. 5. *Fœdam igitur Fatuam, Bona quæ dicitur Dea, transeamus. quam myrteis cæsam virgis, quòd marito nesciente seriam meri ebiberit plenam, Sex. Clodius indicat.* Lucillius lib. satyr. 30. *ludo bene potus recessit.* ita apud Nonium in *Potus.*

Pag. ead. *Ignes, & fulgores marini, & ovorum progenies Dii? Syriapis Peloponnesi proditus,* &c.

Nondum probavit mihi liber vetus, ut pro duabus vocibus, *Dii Syriapis*, debeam restituere, *Dioscuri.* libens tamen scripserim, *& ovorum progenies Dioscuri? Syriapis,* &c. Dicti enim à Græcis Castor, & Pollux Dioscuri, quasi Jovis filii. Hos antiquitas credidit navigantibus salutares, si gemini apparerent; (apparent autem ignis specie, antennæ, aut malo insidentes) contra tristes, si singuli Dioscuri. Adeundus Cicero lib. 3. de natura Deorum. Stephanus de Dioscuro Libyæ vico. alii. Varro lib. 4. de lingua Latina: *Ælius Gallus* (inquit) *Dius Fidius dicebat Diovis filius. ut Græci* Διόσκουρον *Castorem.* Quinimmo ipsum hunc scriptorem nostrum ad testimonium provocemus potius. scribit lib. 4. *ex Leda, & eodem, Castores, Græcè Dioscoris nomen est.* *Aliter in textu nostro.*

Pag. 21. *Sed concedamus, interdum manum vestris opinationibus dantes.*

Particula *interdum* æquivalet adverbio *interim*, sive, *interea.* quo pacto usurpari, & quidem non insolenter, declaravi in Quæstionibus Apulejanis, cum ex Digestorum libris, tum aliunde. Elegans in præcedentibus tropus, & verbum domo mutuatum, hoc est, ab iis, qui hostibus seu adversariis manus victas porrigere solent, manicis inserendas. Sedit quondam in verbis Petronii eadem metaphora, si rectè judico: *Donec ancilla vini certè, ab eo odore corrupto, primum porrexit, ad humanitatem invitantis victa manum.* quæ quidem abhinc annis aliquot eluere tentavi, hoc modo: *Donec ancilla vini certè odore correpta, primum porrexit ad humanitatem invitantis victam manum.* Sidonius Apollinaris in epistola ad Polemium, *Do,* inquit, *absens obtrectatoribus manus.* Verba Arnobii, exiguo admodum interstitio præmissa, hæc videlicet, *nihilominus tamen nobis nati hominis objectatis cultum,* perbene supplevi, auctoritate codicis membranei revocato vocabulo, *nobis:* quia de Christo, & Christianis accipienda, quæ dicuntur.

P. ead. *Herculem, &c. divorum retulistis in cœtum.*

Adsentio exemplari scripto, *divorum retulistis in censum.* Album Deorum vocabat L. Apulejus in 6. de asino aureo. Arnobius lib. 7. ait, in seriem numinum computari. Ejusdem scriptoris locum è dicto lib. 7. huc pertinere arbitror: *Si modo dii veri sunt, atque in hujus nominis exceptione* (fortè legendum

 receptio.

receptione) *ponendi* RE, pro, EX, & contrà, non semel in libris est, ex adfinitate litterarum.

Pag.22. *Cur luna semper in motu indemnis creditur, animalibus causis lucem semper, atque obscuritatem resumens.*

Aliter in textu nostro. Editio Romana cum manuscripto conspirat, *semper in motu idem ne quis creditur.* Genuinam lectionem subodoratus videor, *semper in motu, id est inquies creditur.* Inquies, vel, ut alii volunt, inquiens, eadem notione in Apulejo notavi. Is lib.2. asini aurei: *Cum ego jam vino madens, nec animo tantum, verùm etiam corpore ipso ad libidinem inquies alioquin, & petulans.* Quietem, & inquietem aliquem rectè dici docet Priscianus libro 6.

Pag.ead. *Constructionem ipsam confirmaverit corporum.*

Emendabam pariter cum Fulvio Ursino, *conformaverit.* Infrà lib. 7. *Nonne primordiis iisdem eadem & me genuit, informavitque natura?*

Pag.ead. *Qui animantia monstravit informia nos esse.*

Præter rationes quæ peti ex libro Genes. possint, aliam suppeditant sequentia verba, ut restitutum putem, *animantia monstravit infirma nos esse.* verba auctoris scilicet ista: *qui arrogantiam constrinxit nostram, & elatas supercilio cervices modum suæ infirmitatis fecit cognoscere.* Item libro sequenti hominis fabricam rei flaccidæ fictionem nominat.

Pag.ead. *Venerabar (ô cæcitas) nuper simulacra modo ex fornicibus prompta, in incudibus Deos, & ex malleis fabricatos.*

Lego, *modo incudibus Deos, & malleis exfabricatos.* exfabricare positum, ut exædificare libro 4. & libri 5. principio.

Pro ordinatum *in nostra Edit.* sordidatū.

Pag.ead. *Si quando conspexeram lubricatum lapidem, & ex olivi unguine ordinatum.*

Ritum ordinandi, coronandi, unguendi simulachra Deorum, illustravi apud Vegetium libro 2. cap. 6. Præsentem vero locum restituere tentavi, *& olivi unguine exornatum,* in Quæstionibus meis ad lib. 1. Floridorum Apuleji: ubi plura hac de re.

Pag.23. *Pythagoras Samius suspicione injusta vivus concrematus in fano est.*

Corrigendum existimabam, *suspicione inusta:* quod auctor subderet, *Nemo umquam innocens malè interemptus infamis est, nec turpitudinis alicujus commaculatur nota.* cæterum nunc nihil muto; tantum moneo, Laërtium ab Arnobio discrepare, Plutarchum autem à Cyloniis Pythagoram exustum scribere.

Pro dissipatum *nostra Edit.* discerptum.

P.23.&24. *Liberū membratim ab Titanis* dissipatū, *fanorū consecrationi aptatis.*

Ludovicus Carrio lib.2. Emendationum cap. 3. ex membranis Parisiensibus restituebat, *fanorum consecratione mactatis:* eamque restitutionem noster manuscriptus quoque adprobat. Pari locutione ait Arnobius animas immortalitatis conditione mactatas, lib.2. Iterum lib.5. *quam historiam perpetuitatis honore mactastis.* De quo vocabulo etiam post agemus.

P.24.&25. *Quæ populi, gentesque suo generis sub limine, nullo dissentiente, videre.*

Ursini correctio, meo judicio, in textum recipienda: *suo geri sub lumine.* dabo opinionis meæ testimonium, quod ab ipso Arnobio, infrà hoc eodem libro: *Sed qui ea conspicati sunt fieri, & sub oculis suis viderunt agi, testes optimi, certissimique auctores.* Membranarum scriptura habet, *gentesque seu suo generis sub limine.* eam examini doctiorum relinquo.

Pag.ead *Occursurus forsitan rursus est, cum aliis multis calumniosis illis, & puerilibus vocibus.*

Suspi-

Suſpicabar verum eſſe: *Occurſurus forſitan rurſus eſt alius, cum multis, calumnioſis illis, & puerilibus vocibus.* retracto pronomine ad illa præcedentia, *Poſtulabit forſitan inſanior, & furioſior factus.* nam & hîc objectioni tacitæ obviam itur.

Pag. ead. *Omnia illa, quæ fecit, nominis ſui poſſibilitate feciſſe.*
Reſtituo, *numinis ſui poſſibilitate:* & ſubdubito ſitne paullo antè pagina 24. reſcribendum quoque, *angelorum potentium numina, & remotas ſuffuratus eſt diſciplinas.* libri editi habent, *nomina, & remotas furatus eſt diſciplinas.*

Pag. ead. *Sed auxiliaribus plenum, nobis poteſtatis munifica liberalitate donaſſe.*
Concinniorem ſcripturam, atque interpunctionem fore credidi, *ſed auxiliare, plena nobis poteſtatis munifica liberalitate donaſſe*, vel ſcribendum, *auxiliatibus plenum*, quarta declinatione, de quo infrà.

Pag. 26. *Valetudines, morbi, febres, atque alia corporum cruciamenta.*
Membranis placet, *invaletudines.* id vocabulum memini reddere me L. Apulejo lib. 9. & Ciceronem bis uſum obſervavi ad Atticum, lib. 7. epiſt. 2. & lib. eodem, epiſt. quinta. eidem reddebat (ni fallor) in Catone Majore V. C. Carolus Langius. etiam apud Tertullianum obſervabam, adverſus Valentinianos, & alibi.

Pag. ead. *Porrigere* (ſcilicet *præcipiebat Chriſtus*) *mancos manus, & articuli mobilitate jam ingenitas explicabant.*
Vix perſuademus iis, qui membraneos codices non evolverunt, tam crebro peccatum eſſe in auctoribus, librariorum, id eſt, deſcriptorum, negligentia, qui characteres, ſyllabas, immo voces integras, bis ſcribendas, ſemel tantum exararunt. Gemino hic ſyllabam, ſeu retraho, *articuli immobilitates jam ingenitas,* Interpretor autem *ingenitas*, id eſt, inveteratas. Emendationem & ſacræ litteræ, & ſequentia ſcriptoris noſtri verba comprobant, *cernebant nullis cum oculis procreati.* tum & pagina 28. ſubſequuntur hæc: *cum ea ſolvit, & vicit, quæ perpetuis nexibus, & immobili fuerant neceſſitate devincta.* Ubi ſi quis reponat, *cum ea ſolvit, devinxit*, mea opinione rectè faciat. Arnobii verba ex lib. 7. huc arceſſenda, corroborandæ ſuperioris conjecturæ: *Agant ſuam naturam, & ad ea, quæ fati ſunt, ingenitis legibus, & quadam neceſſitate ducantur.* Item & alia è lib. 1. *cæcitate ingenita nequeuntes videre, &c.* Itemque iſta, quæ ſcribuntur lib. ſecundo: *quibus ex cauſis pili nigrorem ingenitum putant.* Idem libro primo, *cui non ſit ingenitum, non affixum.*

Pag. ead. *Et poſt diem funeris tertium, pollinctorum velaminibus expediri.*
Et hunc locum L. Carrio dicto libro 2. cap. 13. reſtituit, *voluminibus expediri.* moneo tamen etiam membranas noſtras ipſius manuſcripto conſonare. Eleganter ille interpretatur volumina. pro faſciis ſepulchralibus: & reſpectum putat ad locum S. Ioannis, cap. 10. addit alia, quæ pete ab ipſo. Iam quod idem Carrio apud auctorem noſtrum pagina eadem omnino legendum contendit, *Quanta ſint enim hæc, vel exilitatis cujus reperientur:* idipſum expreſsè, & ad unguem ſcriptum in noſtris membranis.

Pag. 27. *Arrogantium magorum fruſtrari efficit actiones.*
Magorum *cantiones* (alii cantamina vocant) huic ſcriptori in animo fuiſſe, mihi perſuaſi.

Pag. 29. *Et precibus fatigarent, & invitarent miſerrimis votis.*
Malim, *miſerrimi votis.*

Pag. 30. *Nam cum videret futuros vos esse gestarum ab se rerum, divinique operis derogatores.*

In Romana editione erat, *arrogatores.* nihil certius, quàm in manuscriptis codicibus fuisse, *arogatores.* Antiquis fuisse *arogo* quod nobis abrogo, alibi doceo pluribus. Similis locus lib. 2. Arnobii pag. 57. *Non enim nos convenit fidem rebus abjudicare, quas dicis.* in alia editione vulgarunt, *adjudicare.* ego conjecturam meam non abjicio. scribo enim more antiquo, *ajudicare.* Iterum lib. 2. *humana sibi omnia sapientes negent.* alii codices legunt, *sapientes adrogent.* scribere debuisse non ambigo, *sapientes arogent.* Repetit eandem sententiam hic noster, ut sæpe alias, lib. 2. *Patrimonia, & divitias* (Philosophi nimirum) *fugiunt, ne causas sibi adferant lapsus.* quamquam istic cum membranis lego, *& causas sibi auferunt lapsus.*

Pag. ead. *Ne qua subesset suspicio, magicis se artibus munera illa, beneficiaque largitum.*

Adhibendum Divi Augustini cap. 53. libri 18. de civitate Dei. Rursum pagina 28. quod præcessit, *Nisi forte dicatis opem bonis, ab Diis ferri:* tento legere, *Nisi forte dicetis.* nisi, valet, sed. qua significatione frequentata his libris ea particula. Infra hoc libro: *Nisi forte dubitabis, an sit iste, de quo loquimur, imperator?* Itidem libro sequenti: *Nisi forte rex mundi idcirco huc animas misit.* Iterum lib. 5. *Nisi homo præsumens, quid dicturus esset Iuppiter, circumscripsit:* editio Romana, & manuscriptus legunt *præsumeret*, ego tamen Gelenii editionem sequi malui.

Pag. ead. *Imperio ille uno exturbavit à corporibus dæmonas, & exanimatis suos restituit sensus: sub eorum portantes & illi se casibus, jussione non alia, sanitati, & constantiæ reddiderunt.*

Dignus profecto stigmate locus, si quis alius apud Arnobium. quæ Christi exempla, seu potius miracula laudat, clara sunt, & verbis dilucidè expressa: quod ad ea, quæ Apostolis tribuit, quæque Christum potestati eorum subjecisse ait, in iis non me explico. quæ enim sententia eruatur ex verbis istiusmodi? *sub eorum portantes & illi se casibus.* Locum tentandum putavi non alia de causa, quam ut eum, me indicante, Theologi persanare studeant. mea opinione Arnobio præ oculis fuit istud ex Actis Apostolorum cap. 19. *Virtutesque non quaslibet faciebat Deus per manum Pauli, ita, ut etiam super languidos deferrentur à corpore ejus sudaria, vel semicinctia, & recedebant ab eis languores, & spiritus nequam egrediebantur.* Legere conor *sudarium*, pro verbis, *sub eorum.* Attamen conatum hunc meum cassum esse vidi, simul atque in editionem recentiorem Romanam incidi: ubi ad oram adscriptum, *sub eorum portatos & illi successibus, jussione nuda sanitati, & constantiæ reddiderunt*: quæ conjectura utrum à Fulvio, an ab alio profecta sit, nescio: mihi certè placebit, quamdiu aliam lectionem libri non suggerent. Arnobius alibi, *quod ab rusticis Christianis jussionibus factitatum est nudis.* Porro quod de successionibus, pro casis, domibus, in lectione hujus scriptoris mihi notatum est, libenter subjiciam. Arnobius libro secundo, *domibus structis, & lautioribus successibus institutis, non adamarint casulas.* Similiter lib. 5. cum de raptu Proserpinæ agitur, *raptam virginem secum vehit, & terrarum absconditur successibus rursus.* Iterum lib. 7. *ex molibus inæqualiter aggeratis successus quidam, & fornices.* Iterum lib. 6. *successus quidam parvi, atque* (ut verius eloquar) *genus angustissimum*

caver-

cavernarum. Virgil. 4. Æneid, *Quis novus hic nostris successit sedibus hospes?*

Pag. ead. *Siccitatem jussit recuperare nativam.*

Librarii scripserunt more vetusto *reciperare*. Itidem in libri septimi fine exararunt iidem, *felix reciperata victoria est*. Alibi contra libri, & lapides u loco i usurpant, quemadmodum in *lacrumæ, felicissumus, Optumus, Maxumus*, &c.

Pag. 31. *Quinimmo Dialem, quod ejus est, flaminem isto jure donavit?*

Mutabat amicus noster Canterus, *Dialem quod majus est*, scio qua occasione: at Romana lectio illa prior cur rejicienda? præsertim cum Festo, & Varrone auctoribus, ut alios taceam, Dialem Iovis, seu Diovis flaminem fuisse constet. Consulendus Varro lib. 4. & 5. de lingua Latina. Festus in *flamen*, & in *flameo*, in *Ordo*. Gellius lib. 10. cap. 15. Adhibendo & Livium, qui scribit libro primo: *Flaminem Iovi adsiduum sacerdotem creavit.* Magis tamen ad rem præsentem ipse Arnobius lib. 7. de ipso Iove differens, *veniret ad flaminem suum Dialem*. qui locus facit me ut dissentiam quoque ab iis, qui putant legendum, *Dialem quo Deus est*.

Pag. ead. *Sed ut pustulam, reduviam, papulam.*

Editio antiquissima præfert, *sed ut pulturare dubiam*. at vero membranæ nostræ, *pullulare dubiam*. Carrio ex manuscripto Parisiensi pro *pousulam*, reponit *pusulam*, ex Festo in verbo *Hetta*. Adhibe eundem Festum in voce *Rediviam*.

Pag. ead. *Id enim, quod potueris, feceris: & quod præstare debuerit vis tua, ut potens esset unà & ipsius, qui operaretur, qualitas. Transcribere posse in hominem jus tuum.* *Aliter in edit. nostra.*

Idonea, & apertior futura sententia, si scripserimus, *Id enim quod potueris feceris. Set quod præstare debuerit vis tua, ut potens esset unà & ipsius, qui operaretur, qualitas: transcribere posse in hominem jus tuum*, &c. Set, loco sed, olim scribere consuesse, libri Digestorum, membranæ insuper vetustæ, optimæ, & præter cæteros Grammaticos Sosipater Charisius mihi testis erit. En quod præmittitur pagina superiore de Christo: *non tantum ipse perfecit, verum (quod erat sublimius) multos alios facere permisit.* Clarius paullo post de iisdem, qui Christum sectabantur discipulis, *Neque quidquam*, inquit, *ab illo gestum, per admirationem stupentibus cunctis; quod non omne donaverit faciendum parvulis illis, & rusticis.*

Pag. ead. *Magus interiore ab orbe Zoroastres.*

Scribunt alii *Zoroastes*. hujus libros de Magia vicies centum millia versuum continuisse, auctor Eudoxus. libros ejusdem de natura, de lapidibus, rebus Astronomicis, &c. laudat Suidas. Videndus Plinius lib. 30. cap. 1. & Diogenes Laërtius lib. 1. Nini regis temporibus eundem floruisse, & bella cum eodem gessisse ferunt. Cæterum, quod paullo post, pro Hosthane, liber scriptus Zostrianum supponat, cur faciat nescio: nam Hosthanum, sive, ut alii, Hosthanem, celebratum memini in comitibus Alexandri, ut in Magica arte valde præstantem. Hunc Hosthanem, in Magis eloquio, & negotio primum, celebrat Minutius Felix in Octavio suo. quamquam istic membranis vocetur *Sosthenes*.

Pag. ead. *Dardanus, Velus, Iulianus.*

Subdubito, scribendumne sit, *Belus*, & hunc esse, cujus meminêre Diodorus Siculus lib. 3. Cyrillus, Berosus, & alii. Bel vocatus videtur ab aliis, & Baal.

 Hiero-

Hieron. lib. 2. in Os. Eusebius lib. 1. de præpar. Euangelica cap. 7.

Pag. 32. *Nihil fraudis, nihil delicti in Christo derideatis: licet ex more atque in lasciviam dissolvamini cachinnorum.*

Dixerit quis posse interpolari hæc, in hunc modum, *licet ex more in risum, atq; in lasciviam dissolvamini cachinnorum.* Cæterum, cum libris antiquis destituor, non arbitror temere tale quid recipiendum. potius interpreter illud *atque* significatione adverbiali, ut significet *statim, continuo.* qua de re nos in Particulis linguæ Latinæ, & alibi Agellius. Sed vide quo nos adduxerit leviusculè tantum vitiata interpunctio, quam membranæ nobis redhibebunt: *Nihil fraudis, nihil delicti in Christo: derideatis licet ex more, atque in lasciviam dissolvamini cachinnorum.* Nihil delicti in Christo (supple, est) ut remini.

Pag. ead. *Deus radice ab intima, Deus ab incognitis regnis.*

Mea opinione legendum, *Deus ab inconditis regnis.*

Pag. ead. *Potuerunt noscere, vel suspicari: & merito exutus à corpore, quod in exigua sui circumferebat parte.*

Splendoris non parum auctori accesserit, si pro nostro sensu reposuerimus hæc de Christo prolata tali scriptione: *potuerunt noscere, vel suspicari. at emerito exutus corpore, quod in exigua sui circumferebat parte,* &c. Eodem refero, quæ infrà hoc eodem libro dicuntur: *Quis est ergo visus in patibulo pendere? quis mortuus est? homo quem induerat, & secum ipse portabat.* Iterum paullo inferius: *Mors illa, quam dicitis, adsumpti hominis fuit, non ipsius; gestaminis, non gestantis.* Simile & Nemesiani ecloga prima: ------*emeritæ permensus tempora vitæ.* Itemque Minutii Felicis hoc: *Consecrantur, non ad fidem numinis, sed ad honorem emeritæ potestatis.* Festo mortuus ab emerita vita dictus. Apulejus lemurem vocat animum stipendiis vitæ liberum. Tralata omnia hæc à re militari: ubi cogniti milites emeriti, stipendia emerita. Corrigo eadem opera, quod in panegyrico incerti auctoris ad Constantinum vulgatur: *Stipendiis in ordinem meritis, & militiæ gradibus emensis,* dubio procul sincerum est, *Stipendiis in ordinem emeritis.*

Pag. 33. *Qui per orbem totum missi, beneficia patris munerandis animis, hominibusque portabant.*

Expressi lectionem vetustam Rom. quam liber scriptus quoque conservavit. Gelenius ediderat, *beneficia patris, & munera Dîs, hominibusque portabant.* Carrio autem priorem lectionem mutat hoc modo, *beneficia patris, munera sanandis animis, hominibusque portabant:* atque interpretatur, sanandis animis, corporibusque. sed ab edita lectione recedendum non est, quia eandem sententiam ejicit; &, *munerari aliquem statuis,* dicitur hoc libro; & inibi est, *nuntiator, & portitor muneris Christus.*

Pag. ead. *Aut apprehendere locum fortasse possetis, quod videretur esse simillimum veri, & incrementa rebus apposita, & inditas scriptis, & commentariis falsitates.*

Cum in libro antiquo vidissem scribi, *quo videretur;* visum fuit ut mutarem, atque interpungerem totum locum sic: *aut apprehendere fucum fortasse possetis, quo videtur esse simillimum veri, & incrementa rebus apposita,* &c. ut sententiam habeat talem? Si omnia quæ Christus gessit, ejusque discipuli, relata forent in litteras, occurrerent fortè, quæ fucum illum detegerent, qui falso vobis nunc blanditur, persuadetque omnia ab iis gesta, minora multo esse,

quàm

quàm ſcriptorum fama ferat. Huc refero verba libri ſequentis: *Quod ſi non mentis elatio, & typhus qui appellatur à Græcis, obſtaret, atque officeret vobis, jamdudum ſcire potuiſſetis, quid, aut quare prohibuerit fieri*, &c.

Pag. 34. *Falſa de Chriſto confingimus.*

Placet libro veteri *compingimus.* neque id diſplicere debet erudito lectori; cui indicabo frequenter ita locutum Arnobium: in primis lib. 4. *ignominioſas ipſi compingitis fabulas.* Iterum lib. 7. *quin & ipſos dicatis Deos ludere, laſcivire, ſaltare, obſcœnas compingere cantiones.*

Pag. ead. *Et illa ſunt ab hominibus ſcripta, mortalibus ediſſerta ſermonibus.*

Si loquendi conſuetudinem hujus auctoris præ oculis habebimus, non negabimus verè me conjeciſſe, *ediſſertata*, adſtipulatus poſt mihi manuſcriptus, & multa Arnobii teſtimonia: apud quem nimis crebrum eſt ediſſertate, & dicite. Diſſertare Latinè Apulejus quoque dixit, idque verbi à Plauto; ut multa alia, mutuatus eſt.

Pag. 35. *Pompa iſta ſermonis, & oratio miſſa per regulas concionibus, litibus, foro, judiciiſque ſervetur, deturque: illis immo, qui voluptatum delinimenta quærentes, omne ſuum ſtudium verborum in lumina contulerunt.*

Conciones foro, judiciis lites convenire certum: nihil tamen audeo his verbis mutare. De cætero, improbat diſputator acerrimus malè collocatam quorundam operam, qui docti videri, quàm probi eſſe, malunt: qui de ornatu ſermonis potius, quàm de vitæ puritate, ſolliciti, in exprimendo, imitando alterius ſermone ætatem conſumunt. Hos Ciceronianos, ſi quid video, ſimios appellavit, ſcripſitque: *foro judiciiſque ſervetur: deturque illis ſimiis, qui voluptatum delinimenta quærentes*, &c. Liber manuſcriptus interpungebat hoc modo: *ſervetur: deturque illis immo.* idemque mox reſtituit, *omnes unum ſtudium.* quod perplacet. Simios dici adagio imitatores aliorum, ſat notum. Objicit itidem Arnobius lib. 3. iiſdem iſtis, quod in lectione Ciceronis non tam rerum veritatem, quam verborum luculentias, perſequantur. Tangit deinceps eoſdem lib. 4. *Vos*, inquit, *ſtupetis eloquentiæ viribus; & quod penitus oportebat ex humani generis coalitu tolli, percenſetis.*

Pag. 36. *Et tamen, ô iſti, qui pollutas res noſtras vitiorum criminamini.*

Corruptum hunc locum eſſe, abhinc multis annis mihi perſuaſum fuit. ſanavi diſtractione duarum vocum, quæ incuria librarii, injuria Arnobii, coïerunt, *qui pollutas res noſtras vitio horum criminamini.* oculos reflecte ad hæc præcedentia, quæ objecta Chriſtianis ab infidelibus, *Barbariſmis, ſolœciſmis obſitæ ſunt*, (inquit) *res veſtræ, & vitiorum deformitate pollutæ:* ac ſimul expende, quod nunc nuper epiſtola 41. Centuriæ primæ V. C. & utrique noſtrûm amiciſſimus Iuſtus Lipſius de conjectura repoſuit, *qui pollutas res noſtras vitio verborum criminamini.*

Pag. 37. *Caſellios, Verrios, Scauros teneatis, & Niſos.*

Nomina ea grammaticorũ ſunt, de quibus iſta notavi: Cæſellium Vindicem commentarium, ſive libros antiquarum lectionum ſcripſiſſe, videre eſt apud Agellium (ſive A. Gellium) lib. 7. cap. 2. & lib. 11. cap. 15. item apud Soſipatrum Chariſium. Verrius Flaccus, idem eſt, quem Chariſius, & alii nominant, ex quo ſua collegit S. Pompejus Feſtus. At vero Terentius Scaurus divi Hadriani A. temporibus grammaticus fuit vel nobiliſſimus, teſte Gellio lib. 11. cap. 15. Capitolinus in vita Severi: *Audivit Scaurum* (inquit) *qui filius Scauri,*

qui

qui grammaticus Hadriani fuit. Nisum grammaticum præter Velium Longum, & Priscianum, agnoscit quoque Charisius. De Verrio Flacco, &, quem Arnobius antea posuit, Cornelio Epicado, adeundus Suetonius lib. de illustribus grammaticis.

Pag. ead. *Quis est enim mortalium qui quæreret eum videre.*

Menda hæc carere animo meo persuadere numquam potui: is divinabat genuinam Arnobii scripturam esse, *Quis est enim mortalium, qui quiret eum videre.* Præter exempla sacrarum litterarum, juvant me ista sequentia: *Adsumpsit igitur hominis formam, & sub nostri generis similitudine potentiam suam clausit, ut & videri posset, & conspici.* Usus hic noster verbum *queo* his libris plus centies.

Pag. ead. *Latenter involutæ, & vix ullis comprehensibiles causæ.*

Proponam primum scripturam membranarum, *latent aliter involutæ*, tento restituere, *latent altæ, involutæ, & vix ullis comprehensibiles causæ.* alibi inquit, *rationes miræ, atque altæ.* Altum pro profundo non ineleganter sumitur. sic puteum altum, altum somnum, dicebant antiqui. Cicero, *Cum terra,* inquit, *araretur, & sulcus esset altius impressus.* eadem phrasis infra occurret.

Pag. 38. *Quam nec ipsam perpeti succubuisset, tanta si non agenda res esset.*

Romanus codex habebat, *perpeti succubuisset, vis tanta si non.* is utrum transversum me egerit, tu vide. namque conatus emendare sic, nescio an probabo tibi, *quam nec ipsam perpeti succubuisse inusitatam, nisi agenda res esset.* Sed obstare autumo, quod legemus lib. 1. *Deus ille est Christus? Deus, respondebimus, & interiorum potentiarum Deus: & , quod magis infidos acerbissimis doloribus torqueat, rei maximæ causa à summo rege ad nos missus.*

Pag. ead. *Vel potestate universa prohiberet.*

Aliter in textu nostro. Tantum suspicor, æquè quadraturum, *vel potestates universas.* De *potestatibus*, pro iis videlicet, qui potestate præditi sunt, memini me agere in Commentario ad Vegetium, item in Notis ad Codicem Iustiniani. Pari phrasi sequente pagina *nobilitates* loco virorum nobilium conlocavit, his verbis, *qui proscriptionibus, & suis* (alias *sævis*) *cædibus nudant nobilitatibus civitates.* Non possum, quin & hoc Arnobii adhibeam ex lib. 2. *Quid illi sibi volunt secretarum artium ritus, quibus affamini nescio quas potestates, ut sint vobis placidæ, neque ad sedes remeantibus patrias obstacula impeditionis opponant?*

Pag. 39. *Cum enim de animarum periculis multa, medelarum contra insinuator, magister, atque auctor, ad officiorum convenientium fines, suas leges, & constituta direxit: non superbiæ fastum comminuit?*

Locus deploratus, depositus, me judice, si quis alius in hoc scriptore. Romana editio pariter cum membranis habebat: *Cum enim de animarum periculis multa mala de illarum contrà insinuator, magister,* &c. sed & hic flocci meri. In recenti edione Romana conati fulcire hoc pacto: *Cum enim de animarum periculis multa, multa de illarum natura insinuator, magister, atque auctor, ad officiorum convenientium fines, vias, leges, & constituta direxit, non superbiæ fastum comminuit?* Et ferri ea lectio possit, si modò libris antiquis juvaretur. mea opinione oratio hiat & deficit. *Cum enim de animarum periculis multa, multa mala de illarum * * * * * * contra insinuator,* &c. cæterum judicium penes polum esto.

Pag. 40. *Solum Christum convellere, dilacerare, si possitis, vultis.*

Roma-

Romanus codex viam aperit ad correctionem; dum legit, *dilacerare potestis, si Deum vultis*, permissu auctoris, atque adeo sententiæ ipsius, verba trajicio, *dilacerare, si Deum possitis, vultis.* quæ quidem emendatio nullis verbis indiget. Sive scribe, *dilacerare, si detur, eum velle per viscera.* Satius autem considerare, quod paucis lineis insertis præmittitur: *qui conscriptione voluminum multiformi maledictis mordacibus carpunt publicos mores; qui luxurias, ac vitas vestras secant, urunt, dilacerant; qui in temporis posteri notas scriptorum perpetuitate prolatant.* Corrigent forsitan alii *perpetuitatem.* mihi tamen nescio qua causa pro genuino visum est, *qui in tempus posterum, notas, scriptorum perpetuitate prolatant.* Notam inurere alibi dicit Arnobius, & nemo non. *carmen in notam aliorum producere*, Ulpianus Iureconsultus.

Pag. 40. O *ingratum.*

Præcedebat, *At enim odio dignus est.* Hæc cum iis, quæ duabus aliis paginis sequuntur, Theod. Canterus amicus noster transtulit ad librum secundum Arnobii, ejus Notas consule initio libri 2. Quamquam transpositionem ab eo factam libri v v. & scripti damnant. hoc amplius, quod ille à Gelenio censet adsuta verba quædam, ista nempe, *nectare ebrii cuncta contemnant.* id è manuscripto non apparet.

GODESCALCI STEWECHII IN LIBRUM II. ARNOBII ELECTA.

GOD. STEWECHIUS CLAUDIO CASTELLANO

Theologo, ac Scholastico Tullensi

S. D.

DE *Arnobio, venerandissime senex, pariter mecum senties spero. hominem nempe Afrum cæteris ejusdem nationis scriptoribus (Tertullianum, Cyprianum, Optatum, Athenagoram, alios intelligo) non segniorem fuisse religionis Christianæ adversus infideles, & Ethnicos adsertorem. In eo non tantum re, cæteroquin etiam exemplo Reipub. profuisse: quod non ita multo post, etsi sub modestioribus Principibus, eum præceptorem secutus Lactantius Firmianus, &, ut sic dicam, pæne adsecutus est. quidquid enim ille argumentorum vi, rerum pondere, id est, antiquitatum peritia, antecedit; id hic sermonis elegantia, & sententiarum gravitate ita compensat, ut vix scias, utrum utri præferas. Quæ in Arnobii lectione nunc nuper selegi, ex iis pauca subjicere statui. ea tamen tunc demum se mihi probabunt, ubi illa tuo judicio intellexero comprobata. Domino Archidiacono de Ligny, utrique Doctori Rambervillerio, amicis, ac familiaribus cæteris ex animo salutem. Vale, & quod strenuè in hodiernum usque fecisti, Stevvechium redama.*

Pag. 42. *Edissertate nobis, & dicite, quid rei, quid causæ est.* Sæpius eam locutionem occurrere non nescio. lubens tamen ubique rescripserim, *Edissertate nobis, edite.* De quo verbo quia dictum à me in Commentario ad Vegetium lib. 3. cap. 15. itemque in Notis ad Codicem, immo & inferius plura dicenda intelligam, contentus ero quædam attexuisse, quæ de mendo mihi suspecta. suprà lib. 1. extremo de Christo loquitur: *qui non modo nullum intulerit malum nulli, sed æqualiter benignus hostibus dicere, quidnam his salutis Deo portaretur à principe.* Phrasin illam capio; at tamen codex vetus legit, *æqualiter benignus hostibus diceret:* conor restituere pro *diceret*, *edixerit.* Glossarium membraneum, quod apud me, *edicit, totum dicit: edicit, foras dicit: unde edictum.* Pag. 42.

Pag.44. *Cum ulterius prorſus fuerimus evecti.*

Mihi quandoque in animo fuit, verbum *ulterius* abjiciendum, ac ſubinde ſcribendum, *cum prorſius fuerimus evecti.* De voce *prorſus, prorſum*, ac limitibus prorſis conſulendus Feſtus. *Prorſum*, id eſt, porro verſum, antrorſum, & per antitheſin reſpondens illi *rurſum*, notione ſolenti antiquis uſitata. Terentius Hecyra: *Trepidari ſentio, curſari rurſum prorſum.* quin & Arnobium ipſum teſtem citemus potius, qui libro 7. Æſculapium ſerpentis forma, & circumſcriptione finiens, ita inquit: *Per terram reptans, cœno natis ut vermiculis mos eſt, ſolum mento radit, & pectore, tortuoſis voluminibus ſe trahens: atque, ut pergere prorſus poſſit, partem ſui poſtremam conatibus prioris adducit.*

Pag.45. *Quid ergo? vos ſoli ſapientiæ conditi, atque intelligentiæ vi mera, neſcio quid aliud videtis, & profundum? ſoli nugas eſſe intelligitis hæc omnia?*

Interpunctionem depravatam non dubito, ambigo de ſcriptura. *Quid? ergo vos ſoli ſapientiæ conditi, atque intelligentiæ vi mera, neſcio quid altius videtis, & profundius? ſoli nugas.* Arnobium auſculta ſcribentem quinto libro ſuo: *Iſtæ hiſtoriæ myſteria in ſe continent ſancta, rationes miras, atque altas.* Adhibeatur Feſtus in *Altum.* Diſtinctionem illam, hoc eſt, interrogationis notam, elegantem eſſe, ac ſonantem præ vulgata, & verè oratoriam, capient facilè, qui Ciceronem triverunt. Rurſum neglecta eſt iſtiuſmodi interpunctio ſupra libro primo: *Quid? hiatibus maximis interceptas urbes, cum gentibus ſuperiora tempora non viderunt?* Revoco poſtliminio eandem diſtinctionem lib.2. *Quid? illa de rebus humana à cognitione ſepoſitis?* Iterum lib.2. *Quid? ergo ſi homines non ſint, ab officiis ſuis ceſſabit mundus?* Similiter eodem libro: *Quid? ergo nos ſoli ignoramus, neſcimus quiſnam ſit animarum conditor, quiſnam conſtitutor?* Addendus etiam hic locus ex lib.3. *Quid? ergo, inquiet aliquis, non audit Deus? non loquitur?* Item alter è principio libri 3. *Quid? ergo dicemus Deos procreare?* Iterum dicto libro: *Quid? ergo dicemus Deos caput geſtare tereti rotunditate collectum.* Utrobique edebatur, *Quid ergo dicemus?* Item alius ex lib. 5. *Quid? quòd multa ex his templa.* Itemque ex lib.7. quaſi medio: *Quid? quod iſto modo utrique deſinunt Dii eſſe?* Superant ſimilia in Arnobio, ſuperant in Apulejo: ſed jam perſequi hæc leviuſcula, nimis tædioſum foret, mihi ſcribere, tibi legere. quapropter attendamus ad id, quod ſubinde ſequitur.

Pag.46. *Suſpiciones ſuas probatis, & comprehenſis.*

Illud audacter dicam, nullas ferè conjecturas felicius mihi cadere, quàm quæ ex geminatione litterarum, ſyllabarum, & vocum totarum. Reſtituo ſcripturam, & ſententiam, quæ fugerat, retraho, *ſuſpiciones ſuas pro probatis.* Pertinaciam hanc videre eſt in ſcholis veterum philoſophorum, ubi nulla tam ſtulta opinio, quæ non ſuum adſertorem, vindicem repererit. Comprehendendi vox ornata hîc, & Ciceroniana. is ait; *Cognitio, & κατάληψις, quam comprehenſionem dicemus.*

Pag.ead. *Quid enim (ſi verum perſpiciam) etiamſi omnia ſæcula in rerum inveſtigatione ponantur, ſcire per nos poſſumus,* &c.

Phraſis non intellecta loco depravando cauſam dedit. reſtituo è libris veteribus, cuſis, ſcriptis, *ſi verum perſpiciamus*; quod valet, *utrúmne*, vel, *an verum perſpiciamus.* Conſtituo reliquam interpunctionem pro meo captu: *Quid enim; ſi verum perſpiciamus; etiamſi omnia ſæcula in rerum inveſtigatione ponantur,*

nantur; ſcire per nos poſſumus? quaſi dicat: Hoccine in hominis facultate ſit, ut ipſe, etiam poſt longiſſimam, ac diligentiſſimam examinationem, dijudicare per ſe valeat, an verum invenerit? Si, pro An, collocari ſolitum, ad Codicem Iuſtiniani Imperatoris plus ſatis doceo: & monuêre antehac multi. Terentius: *Viſam ſi domi eſt.* Idem Adel. *Si fortè frater redierit viſo.* Eandem locutionem Arnobio reddo, fide manuſcripti libri ſeptimi; *quoniam nec viſi aliquando, neque ſi ſunt ulli* (gentilium Deos intellige) *apertiſſima potuit cognitione dinoſci.* corruperunt ſuperiori ſæculo ſcioli quidam: *neque ſi ſunt viſi, apertiſſima,* &c.

Pag. ead. *Quos ita cæcos, & ſuperbos neſcio quæ res protulit, & concinnavit invida.*

Multo mavelim ex manuſcripto, *neſcio quæ res protulit*; ac poſt ſcribere, *invidia.*

Pag. 48. *Noſtra incredulitate communem.*

Poſcit, quantum judicare valeo, mens auctoris diſtractionem verbi *incredulitate*; vel hanc lectionem potius, *noſtra cum credulitate communem.* quod & Urſinus notavit. nationibus infidelibus, & his qui Chriſto nomen dederant, unum, & ſocium eſſe ait credere, & utroſque auctoribus ſtare. Repetitum idem lib. 2. *Quænam* (inquit) *injuſtitia tanta eſt, ut fatui vobis credulitate in iſta videamur? cum vos & ſimilia credere, & in eadem videamus exſpectatione verſari?* Subditur mox pag. 47. *vobis velitis dari, quòd ita ab illis dicatur; accipere nos ea, quæ proferuntur à Chriſto; audire, & ſpectare nolitis?* ſed immutare conor leviuſculè, *vobis velitis dari, quidquid ab illis dicatur; arripere nos ea, quæ proferuntur à Chriſto,* &c. quam Arnobii mentem eſſe, ſequentia mihi quidem probabant; atque hallucinatum, qui edendum putavit, *vobis velitis dari, quod ita ab illis dicatur arripere? vos ea,* &c.

Aliter in textu noſtro.

Pag. 49. *Geometricas res etiam ſuis ſcitis, & perceptionibus explicare.*

Scribendum contra editiones *præceptionibus.* nec non paullo inferius, *quis eum permitteret apertè aliquid judicare.* perperam in omnibus editur, *promitteret.*

Pag. 50. *Ipſam denique apud dominam Romam, in qua cum homines ſint Numæ regis artibus, atque antiquis ſuperſtitionibus occupati, non diſtulerunt tamen res patrias linquere, & veritati coaleſcere Chriſtianæ.*

Dominam vocavit urbem, ut ille, *Romanos rerum dominos, gentémque togatam.* Cæterum, argumentum in his verbis non leve adverſus gentiles, verba tamen (ut mea fert opinio) ſic conſtituenda erunt: *in qua cum homines eſſent Numæ ritibus, atque antiquis ſuperſtitionibus occupati.* primum mendum inde eſt, quod ſyllabas non geminarent librarii, vel ſcriberent *hominESſent:* quod tantundem valet, ac, *homines eſſent.* teſtantur locis innumerabilibus libri Digeſtorum. etſi, quæ hodie in illis ad iſtum modum excuduntur, non ab ipſis deſcriptoribus ita expreſſa fuêre, ut alibi indico. Quod ad vocabulum *ritibus,* liquet ex ſolo Halicarnaſſeo Numam Romuli leges firmaſſe quidem, ſed de ritibus, miniſtris ſacrorum, novas addidiſſe. quod ipſum, teſte Livio, factum eſt, quia in civitate bellicoſa plures Romuli quàm Numæ ſimiles reges fore putabat. Immo ne luxuriarent otio animi, quos metus hoſtium, diſciplinaque militaris continuerat, rem ad multitudinem imperitam (ut Livius ait) efficaciſſimam, metum Deorum injiciendum ratus eſt. Et hæc ipſa cauſa eſt,

quam-

quamobrem Arnobius lib. 3. hunc Numam vocet Sanctum Pompilium. Meminit hujus rei & Iustinianus Imperator in Novella constitutione sua 47. *Reges* (ait) *ipsa, instituerunt Romulus, & Numa: quorum alter urbem condidit, alter ipsam ordinavit, ornavitque legibus.* Numæ autem leges de sacrificiis, auspiciis, sepulturis, &c. etiam in hodiernum conservatæ in fragmentis 12. tabularum. Libros ejusdem de jure pontificio repertos, & combustos ex Senatus decreto, id Cornelio, & Bebio consulibus memoriæ prodidit Lactantius lib. 1. cap. 22. Nomen porro, *Ritus*, rebus sacris peculiare esse qui nescit, & inde denominatos Hetruscorum libros Rituales, is legat Pompejum Festum. De Numa consulendus Plutarchus in ejus vita, Orosius lib. 4. Eutropius primo, Auctor de viris illustribus cap. 3. Ex Arnobio testimonia in præsens occurrebant, quæ adscribenda duxi, ex libro 3. *Sacra miscetis, & religionum conjungitis ritus.* Iterum libro dicto, *& dissimilibus ritibus singulorum animos placari.*

Pag. 51. *Partes opinionum diversitate fecerunt.*

Minimè dissimulandam arbitror membranarum scripturam, vel ob id, quod alibi nos eximiam ab iis sensimus opem. habent autem illæ sic, *partes opinionum diversitate secerunt.* Voluit librarius fortean *secerunt,* quod antiquis valebat *sexerunt.* *Secere* idem esse, quod secare, immo derivata inde *secius,* & *sectius,* perinde ut *sequius* à sequor, atque illa significatione eadem esse, ostendit Ianus Mellerus Palmerius in suis Spicilegiis, pag. 64. Immo & *secus* pro sexu, & *seculum* pro stirpe (de quibus nos infrà) etiam à secendo idem deducit. *Aliter in edit. nostra.*

Pag. ead. *Rursus erupturos homines telluris è gremio scribit, senes, canos, decrepitos.*

Libens restituerim *erupturos homines se telluris è gremio.* Accius Epigonis: *Stupiditate erumpit se impos consilI.* Terent. Phorm. *eruere se ex turbis.* Eadem elegantia, & proprietate verborum dici, irruere se, irrumpere se, jam antè à nobis adnotatum est: proinde apud Agellium scribitur, *in antiquiores, altioresque litteras sese penetrare,* lib. 13. cap. 10. in Apuleji libro verè aureo, sed hodie nimium corrupto, legere conor: *Cœlum & tempestates inter se serenè, hiberneque confligunt, dimicant imbres, ignes se erumpunt,* [vulgo ignes rumpuntur] *& rursus lætitia mundi reseratur.* Ciceronem emendo l. 12. epist. 18. *Quo iste nescio quis Cæcilius Bassus se erumperet:* quod in manuscripto meo fuerit, *se rumperet.*

Pag. ead. *Per eosdem gradus, quibus hodie crescitur, ad incunabula infantiæ desituros.*

Videtur correctum iri, si legerimus *desulturos,* sive *redituros.* nihilo secius tamen *desinendi* verbum, vel, quod ego Arnobium hic secutum sentio, *desiendi,* hinc proturbare non ausim. Mamertinus in Panegyrico, quem Genethliacum Aurelii Maximiani A. indigitant, *Rumpunt,* inquit, *horrea conditæ messes, & tamen cultura duplicatur. ubi silvæ fuère, jam seges est, metendo & vindemiando defecimus.* Audax hominum, & illitteratum genus, ex *defeimus* locum sollicitavit; & manu admodum infausta nobis suppofuit, *defecimus.* Vegetio eandem vocem restitui lib. 3. cap. 1.

Pag. 52. *Ad nihilum redactæ interitionis perpetuæ frustratione vanescunt.*

Et hæc inter spicas meas colligere non negligo, *frustratione evanescunt.* Similes aliquot geminationes una quasi serie hoc loco proponendas putavimus, ne eandem corrigendi semitam insistamus sæpius. Infra libro secundo, pag. 75.

Quid si & hæc non sunt? & est aliqua res alia, alia causa : alia ratio, potestas; alia denique inauditi nobis, atque incogniti nominis gens, Interpungo, ac restituo, *& est aliqua res alia, alia causa; alia ratio, potestas alia; alia denique,* &c. Iterum eodem lib. *quinimmo potiùs, magis inscientiæ finibus, atque ignorantiæ permanere.* Restituo, *magis in inscientia.* Itidem libro 3. *Et audetis adscribere causam nobis offensionis Deorum? cùm, si judicatio fiat, certissima in vobis reperiatur hæc esse, & in contumelia, quam opinamini, stare.* autumo restitutum iri, *quam inopinamini*, id est, quam contumeliam vos minimè putatis, minùs æstimatis. Pariter dicto libro pag. 110. de quo suo loco. Similiter libri 7. principio, *quid deinde ex hoc lucri ad Deos perveniat, atque in eorum commoditate subsideat.* in manuscripto erat *subsidat.* juvo duplicatione s litteræ, *in eorum commoditates subsidat.* Sed ista hactenus.

Pag. 54. *In totidem & nos sexus.*

Repertum in membranis nostris, *in totidem & nos secu.* scribo *secus.* Sosipater Charisius lib. 1. Institut. Grammaticarum, *Secus,* inquit, *neutri generis nomen. unde & Sallustius dixit virile secus, hoc est, virilis sexus, quod per omnes casus integra forma declinatur.* Idemque libro eodem tradit *hoc secus unius tantùm casus esse, ut affatim, inficias, adincitas, suppetias,* &c. Hac de re videndus Priscianus lib. 5. Probus Catholicis, Pompejus Festus, Ianus Palmerius in Spicilegiis, Ludovicus Carrio in Scholiis ad lib. 3. historiarum Sallustii, & idem lib. 2. Emendationum, cap. 13. Sed redeamus tandem ad alia nostri scriptoris loca. obtulit se suprà quidam lib. 1. taliter vulgatus: *& hæc quid sint: aut cur ex his unum, sexum virilem designet; femininis generibus id quod sequitur applicet.* Carrio ex manuscripto Lutetiano emendat *sexu virile*, ac postmodum *applicetur.* nostræ membranæ videntur legisse *sexum virile,* itidem *applicetur.* quod postremum genuinum est; priori tamen loco reposuerim *secus virile.* Alibi hic scriptor, nempe lib. 3. *cur insigniti sint his locis, quibus sexus se solent libidinum propriarum admonitionibus recognoscere?* membranæ nostræ corrigunt *solet.* arbitror constitutum iri, *quibus sexu se solet*; ut nimirum s littera perperam geminata sit: & eadem ratione geminationem factam suspicari possumus loco præcedente, in *sexu virile,* cum ediderunt *sexum virilem.* Sexu virile, pro, sexum virilem, Plautum dixisse, idem Carrio in prædictis Scholiis docuit. Iterum Arnob. lib. 5. *in qua* (fabula scilicet) *sexus viriles non solùm homines ponunt, sed* &c. Membranis Parisiensibus & nostris placet, *secus virile.* Legimus porro eodem Arnobii lib. 5. *partem illam corporis, per quam sexus femineus & sobolem prodere, & nomen solet adquirere*, &c. Carrio emendabat è membranis prænominatis, *secus femineum & subolem prodere:* quam ejus correctionem aliæ quoque membranæ adprobant. Secus pro sexu etiam in Codicis Iustiani libro 8. reposui.

Pag. ead. *Animas improborum postquam sunt humanis corporibus exutæ.*

Illud *exutæ* à Gelenio esse clamant editiones aliæ, & manuscriptus, in quibus comparet, *corporibus sumptæ.* Sumendi verbum auctori huic pro separando usitatum notabam lib. 5. *qui potestis* (ait) *res certas rebus à dubiis sumere.*

Pag. 55. *Et artificiosa excuderent novitate.*

Romani emendari putant *navitate:* at manuscriptus legit, *artificiosas excud. novitates.* mihi pro genuino videri, *artificiosas excluderent novitates,* alibi monui. Apulejus libro 1. Floridorum, *Solus Pyrgoteles* (de Alexandri Magni ef-

figie agitur) *eam calamine excludere.* ubi in verbum *excluderet* omnes, quos vidi, consentiunt editiones. Sed hac de re multa dixi in meis Succidaneis ad L. Apulejum. inibi emendavi Apulejum prima apologia: *Sigillum* in tabernula sua sedens *propalam exclusit.* malè editur *exculsit*, sive *exsculpsit.* Rectum quoque esse ostendi illud Solini de corallio loquentis, *Excluduntur ex illis multa gestamina.* ita enim est in membranis. non intellexerunt, qui maluerunt *exsculpuntur.* Sed plura in lib. prædicto.

Pag. 56. *Commendatas perduxit.*

Alibi, quemadmodum & hîc, tentabam reponere *commodatas*: sed verum est Ursini *commentatas*, quo modo & Tertullianum loqui memini. *In nostro textu* coëmendatas.

Pag. ead. *Quod si homines penitus aut ipsos se nossent.*

De hoc loco adnotavimus in Quæstionibus nostris ad primam L. Apuleji apologiam, legendum videri scilicet *penitiùs.* De quo etiam infrà lib. 7. Penitè, penitius, penitissime Adverbia sunt à nomine *penitus* media syllaba producta. Hac locutione A. Gellius Scythas penitissimos populos vocavit, & pariter Sidonius Apollinaris paludes Francorum penitissimas dixit; & L. Apulejus, *in mentibus penitissimis.* apud quem correxi istud primæ apologiæ, *penitus piscium ventribus insuatis.* Idem lib. 11. *& penita mente conditum semper tenebis.*

Pag. ead. *Nec existimarent* (homines intelligit) *quiddam magnificum se nosse.* Si perpendamus quod submittitur, *quia sibi craticulas, trulleas, ceteraque fecerunt*: non male quadrat vocabulum *nosse.* at tamen in libro scripto reperitur, *quiddam magnificum se esse.* Itidem de hominibus noster locutus paullo antea, *Vultis quærere, rimari, pervestigare quid sitis vos ipsi, cujus sitis?* Idem lib. 5. *Humanum est ergo munus, quod Deûm mater esse se sentit.*

Pag. 57. *Sed notum aliquid fiat.*

Etiam hîc, ut alibi non semel, concurrisse me animadverto cum Cisalpinatibus, *sed nothum aliquid fiat.* id est, insolens, inconsuetum, atque illegitimum. & alibi vocabulum istud Arnobio usurpatum.

Pag. ead. *Adeatur inflexionibus flexuosis, nec recludatur.*

Pronuntio rectissimum esse, quod in membranis legitur, *inflexibus.* nomen declinationis quartæ pro verbali creberrimè hunc scriptorem amare, diligens lector monendus non est. & superant nobis alia permulta ad hanc formam restituenda: ut *objectus* pro objectionibus, itidem *auxiliatus* pro auxiliationibus, reponere suprà conatus sum. Sed de his suo loco. Neque dissimulandum est bene corrigere membranas ibidem, *ut alimoniis convenientibus educari.* item *inferantur*, loco *inferatur.*

Pag. 58. *Etsi verum est, illum principalis esse substantiæ portionem, & ex fontibus vitæ derivatum hîc agere.*

Scripta de homine verba prætereunda mihi erant sine ulla prorsus dubitatione, aut suspicionis significatione, nî reprehenderet Romani codicis lectio, & manuscripti, quæ talis est, *principalis esse substantiæ portione jam læta, & fontibus*, &c. ad quam dum animi curam adhibeo intentiorem, exsculpere cœpi hanc emendationem, quam lectoris arbitrio committo, *principalis esse substantiæ portionem tam lectam* (seu malis, *lautam*) *& ex fontibus vitæ derivatum hîc agere.* Mea sententia *portionem lectam* vocat, quam poëta Lyricus ------ *divinæ particulam auræ.* Oculos reflexisse videtur Arnobius ad id, quod de homi-

hominibus typho,& arrogantia nimia sublatis,hoc libro prædixit:*numquam sibi*[homines scilicet] *adsciscerent divinam, immortalemque naturam, nec existimarent quiddam magnificum se esse.* Rursum paullo superius, hoc eodem libro: *Vultis homines institutum, superciliumque deponere? qui Deum vobis adsciscitis patrem, & cum eo contenditis immortalitatem habere vos unam.* Repetitur idem non multo post, *hic est ille pretiosus, & rationibus homo augustissimis præditus.*

Pag.59. *Elephantus, aut milvus?*

Corrigo pro re præsenti, non invito, ut opinor, Arnobio, *elephantus, aut mulus?* pertinet huc quod eodem libro scribitur, *unde sunt elephanti, tauri, cervi, muli, asini.* Paucis antè lineis eximiè restitui è manuscripto, *ipsum sese est ante omnia nesciturus.*

Pag.ead. *Nonne ibit per medias flammas, viperas, solifugas, esse noxias nesciens.* Blattas à nostro solifugas dici sat memini. at cur viperas ita appellet? scribo *viperas, solipugas.* Plinius lib. 29. cap.4. *Est & formicarum genus venenatum, non ferè in Italia. solipugas Cicero appellat, salpugas Bætica.* Lucanus lib.9.

Quis calcare tuas metuat salpuga latebras?

Sed istic ex mente Pompeji Festi scripserim, *solipunga latebras.* inquit ille: *Solipunga genus bestiolæ malefica, quod acrius, concitatiusque fit fervore Solis, unde nomen traxit.* Similiter & Ursinus reponit Arnobii libro 7.

Pag.ead. *Muccinium, lena, tunica, mantile.*

Liber scriptus pro *tunica* reponit *camla mica.* Inde amicus noster Franciscus Modius faciebat *calantica*, quod Iunius noster apud Ciceronem interpretatur tegmen capitis muliebris in humeros usque demissum. Nostratibus *caproen.* Celtis *chaperon.*

Pag.ead. *Quid arquata sit sellula, acus, strigil, polubrum, siliquastrum, trulla, lancicula, candelabrum, scopæ, scyphus, saccus.*

Suspectum de mendo τὸ *siliquastrum* clarissimo Theodoro Cantero. & parum abfuit, quin delirarem, & ad mundum pertinentem rusticum supellectilem huc revocarem, *strigil, polubrum, qualus, rastrum, trulla:* vel ista, *qualus, rutrum,* pro, *siliquastrum.* Sed prohibuere Festus, & M. Terentius Varro. hic, dum scribit libro 4. de lingua Latina: *Ab sedendo appellantur sedes, sedile, sedum, sella, seliquastrum.* Ille vero, dum incognitæ vocis originem, & notionem explicat his verbis: *Seliquastra, sedilia antiqui generis appellantur, d littera in l conversa. ut etiam in sella factum est, & subsellio, & solio, quæ non minùs à sedendo dicta sunt.* ex quibus si quis in præmissis Varronis suspicetur pro *sedem* restituendum *solium,* non omnino aberret. Vide Festum in *Sella.* Hyginus, *Inter sidera sedens,* inquit, *in seliquastro constituta.* Iterum alibi idem auctor ait, *In seliquastro constituta est.* Nota quondam in l.4. D. de supellectile legata, seliquastra hæc. sed Antonius Augustinus ex Florent. libris, reclamante tamen exemplari Norico, substituit in eorundem locum *sedularia,* interpretatusque ea, quæ in rheda sedenti subjiciuntur. de quo judicium sit apud doctiores.

Pag.60. *Volumus videre, volumus scire, quid rogatus respondeat, an inquisitam expediat quæstionem.*

Ductus levi suspicione, putavi hic quondam hæsisse verbum vetus, *anquisitamne:* de quo nos alibi loco suo; interim consulatur Pompejus Festus. Iam quod eadem pagina edendum curavi, *an tibi ab se responderi aliquid postules,*

stules, adjecta voce *tibi*, id feci auctoritate membranarum.

Pag. ead. *Et in mutis semper solitudinibus degat, demoretur, iners veluti puer, quamvis annis vivat innumeris.*

Loco verborum, *iners velutipuer*, excusum in veteri Rom. *iners valeat in aëre.* membranæ repræsentant, *iners valeat maere.* mutare possis, *iners vagiat amarè:* sive, tralata voce ab ovibus, propius accedere ad scripturam antiquam, *iners balet amarè.* Varro Aboriginibus, περὶ ἀνθρώπων φύσεως. *Mugit bos, ovis balat, equi hinniunt, gallina pipat.* *Aliter in Edit. nostra.*

Pag. 61. *Verba psittacus & integrare*, [supple discit] *& nomina prorsus expromere.*

Quod in libro antiquo scripsere, *& nomina corsus expromere*, id cuilibet potest persuadere genuinam esse lectionem, *& nomina corvus expromere.* Apulejus lib. 2. Floridorum: *Verum enimvero* [inquit] *& corvus, & psittacus, nihil aliud, quam quod didicerunt, pronuntiant.* quo libro is scriptor multa abdita de natura, & indiciis psittacorum tradidit. De corvis porro salutatoribus, quos Imperator Augustus coëmit, adeundus Macrobius libro secundo Saturnalium, cap. 10.

Pag. ead. *Et ubi est illud, quod dicitur, incorporalis anima substantiam non habere?*

Veterum more scriptum *incorporalis*, pro incorporales, sive, ut postmodum nonnulli exarare cœperunt, *incorporaleis*, Constitui locum de conjectura hoc modo, *incorporaleis animas substantiam non habere.* Neque metuo, ne opinionem hanc meam docti explodant, quibus constat Priscianum lib. 7. prodidisse, accusativum pluralem declinationis tertiæ Is, non Es, terminari; & inde in omnibus codicibus antiquis reperiri *omnis* pro *omnes*, *tris* pro *tres.*

Pag. 63. *Artes suas, atque antiquas reminiscantur.*

Fuit cum genuinum crederem, *artes suas, easque antiquas:* nunc magis placet interpretari particulam *atque* prout suprà feci, *statim, illico.* Infrà lib. 5. *illa pudoris loca revelatis monstrat inguinibus. atque pubi affigit oculos Diva.*

Pag. ead. *Desinite hominem, proletarius cum sit, classibus; & capite cum censeatur, adscribere ordinibus primis.*

Numquam hodie impetrabunt à me librarii, ut quidquam hîc mutem: quamquam illi scripserint omissa una voce, *classicus & capite censeatur.* Consulendus Gellius lib. 7. c. 13. ubi classici, id est, primæ classis homines, censentur c & xxv. millia æris. Qui secundæ classis erant, prænominato loco vocati infra classem. De proletario, qui tantùm mille quingentûm æris in censum deferebat; item de capite censo, qui nullo, vel parvo ære censebatur; videndus idem Gellius lib. 16. cap. 10. Reliqua sunt nonnulla paginæ subsequentis è manuscripti fide non perperam à nobis rescripta, quatenus reposuimus, *inlæsum tamen necesse est permaneat, & intactum*, loco vulgariæ scripturæ, *inlibatum necesse est*, &c. Item *supervacua*, loco supervacanei. Tum & illud à membranis est, quod infrà curavimus edi, *nec in naturam posse degenerare mortalem.* vulgata lectio hæc scilicet, *nec in natura posse degenerare mortali*, vix dum Latina. Denique & Canteri subjectam emendationem, *posse tamen longævas summi principis beneficio fieri*, libro membraneo confirmatam, dissimulandum non putavi.

Pag. 64. *Ac per omnia libidinum genera effrenatum spargere immensæ cupiditatis ardorem.*

Ex adfinitate litterarum verbum periisse autumno, quod non parum possit ad exornandum tropum: eoque rescribo, *effrenatum spatiari immensa cupiditatis ardore.* Geminus apud auctorem hunc locus lib. 4. ideoque adtexendus. *Deum adamasse* (Iovem puto Optimum Maximum) *& per omnes libidinum formas incestarum cupiditatum circumegisse pellaciam.* Spatiatorem pro erratore collocavit M. Cato, testantibus Pompejo Festo, & Macrobio lib. 3. Apud Petronium quoque id vocabuli repertum. *Vidi,* ait, *quosdam conspatiantes.*

Pag. 66. *Protegimus nos laminis, Psyllis, Marsis vendentibus, aliisque institoribus, atque planis.*

Acutissima Ioannis Aurati conjectura hunc in locum, *labiis Psyllis, Marsisve dentibus.* Charisius lib. primo: *Psylli sunt in Africa serpentibus medentes, sicut in Italia Marsi.* Psyllos non tantum exsugendo veneno, sed & sopiendis carmine serpentibus valuisse, præter Lucanum lib. 9. auctor Plutarchus in vita Catonis: cui adhibendus Plinius lib. 7. cap. 2. lib. 25. cap. 2. & lib. 28. Herodotus lib. 4. Agellius lib. 16. cap. 11. Strabo lib. 12. Suetonius in Octavio de Cleopatra capta. Marsos Italiæ populos serpentum morsibus mederi saliva sua solere, alii tradunt. Usos etiam ad hoc cantaminibus, didici primum à Lucillio, Satyrarum libro vigesimo:

Iam disrumpetur medius, jam ut Marsus colubras
Disrumpit cantu, venas cum extenderit omnes.

Inde etiam ex Pomponii Pistoribus:

Mirum nî hæc Marsa est, in colubras callet canticulam.

Opportunè me subit recordatio versuum Ennii, qui apud M. Tullium Ciceronem primo de Divinatione:

Non habeo nauci Marsum augurem,
Non vicanos aruspices, non de circo astrologos,
Non Isiacos conjectores, non interpretes somniûm,

Eos distinguo, *Marsum, Augurem.* nî potius scribendum, *Marsum aut augurem.* Et hæc quidem de Marsis dicta sint. quamquam non exiguus mihi residea̲t scrupulus, quoad verbum *vendentibus:* quo sublato, nescio quid futurum sit *institoribus*, quos ego dum accuratiùs intueor, cum istis præcedentibus laminis, ictibus non malè accommodatas defendendis; neque ipse mihi queo facere satis, neque Aurati ista omnimodo probare. consultissimnm igitur visum est, doctiorum judicio ista relinquere: nam à membranis nihil hîc subsidii. Suspicari possis, pro Psyllis, Subsilles, sive Ipsullices, id est, bracteas, olim hoc loco adhæsisse, de quibus est apud Pompejum Festum: ego tamen nihil ausim mutare. Quod ad Planos illos, errones, & sycophantas interpretamur, cum A. Gellio libro decimosexto, capite septimo: qui hoc nomine & Laberium minographum, & M. Tullium Ciceronem in ea, qua pro Cluentio dixit, ita usum observavit. Eadem vox lecta mihi apud Petronium Arbitrum: *Notavit me* [inquit] *miles, sive ille planus fuit, sive nocturnus grassator.* Item apud Horatium in epistolis ------ *fracto crure planum.* Festus in verbo *Halopanta*: ἄλην *Græci* τὸν πλάνην, *id est, fallentem, appellant.* Immo & in glossario nostro manuscripto reperi, *Implanavit, seduxit: Implanat, seducit.*

Pag. ead. *Vos, cùm primum soluti membrorum abieritis, enodes alas vobis adfuturas putatis, quibus ad cœlum pergere, atque ad sidera volare possitis: nos tantam reformidamus audaciam, nec in nostra ducimus esse positum potestate res superas petere.*

Mea

Mea opinio valeret, ederetur, *ad sidera avolare possitis.* & mox iterum, *potestate oras, sive sedes superas repetere*; qualiter libro eodem dixit, *animas sedes superas repetere*, & pariter alibi *sedes inferas* nominavit. Pæne imprudens transieram verba illa superiora, *enodes alas vobis adfuturas putatis.* ubi membranæ scribunt *enodis.* quod credere possis antiquè scriptum, pro *enodeis* quarto casu: attamen ad personas non ad alas referendum videri, hæc sequentia [ni fallor] innuunt: supra hoc libro, *quamvis annis vivat innumeris, & numquam nodis corporis eximatur.* Infrà hoc libro, *quod enim rectè sit vinctum, & nodis perfectissimis colligatum.* Iterum eodem libro extremo, *gravibus relevatis nos vinculis, & ad lumen efficitis circumcisis nexibus evolare.*

Pag. 67. *Si ejus nomini, majestatique substernimur, à quo speramus utrumque, & mortem cruciabilem fugere, & vitam æternitate donari?*

Primo corrigendum, *numini, majestatique.* deinceps arbitrari possumus sincerum fore, *& vitæ æviternitate donari?* in quo verum fuisse meum arbitrium, liber vetus post ostendit. Ut æternum, atque æternitas; proinde quoque æviternum, & æviternitas Latina sunt. de æviterno meminit Varro: de Diis æviternis Plinius, Apulejus, & Verrius Flaccus.

Pag. ead. *Qualitatis & ipsi sunt mediæ, & in ambigua sortis conditione mutabiles.*

Alibi indicavi corrigendum videri *nutabiles*, & ita editio Romana habet.

Pag. 68. *Nexusque abolitione, ab eo qui vinxit, & dissolvi, [si res poscat] & salutari missione donari.*

Et hìc peccasse videtur Gelenius. vetus enim editio, & lectio scripta habent, *neque ullo abolitionis ab eo:* ex quo conatus sum efficere, *neque ab ullo, nisi ab eo qui vinxit.* Ursinus tamen visus propiùs accessisse, dum reposuit, *neque ullo ab alio, nisi ab eo, qui vinxit.*

Pag. ead. *Et potentia gradibus satis plurimis ab Imperatore disjunctum.*

Non omnibus tritum loquendi genus *satis plurimis.* non tamen insolens est, superlativum positivi vice locari. Pomponius Iureconsultus in l. a secundo, §. post hoc quoque, D. de origine juris, Ciceronis orationem commendat his verbis: *Exstat ejus oratio satis pulcherrima, quæ inscribitur pro Quinto Ligario.* licet indidem correctores inepti particulam *satis* expellere conentur: quod ferendum non est.

Pag. 69. *Quid mimulos, histriones, cantores, tuba, tibia, calamoque flatantes?*

Verbi formationem sequamur, ac restituamus *flatitantes.*

Pag. 70. *Quid professorum & artium, quibus enumerandis omnis ætas angusta est. Rationibus conferre, & constitutionibus mundi: ut sine hominibus condi non potuisse credatur.*

Solæ membranæ rectissimè hunc locum legebant: *Quid professores artium, quibus enumerandis omnis ætas angusta est, rationibus conferunt, & constitutionibus mundi.* cæterum interrogandi notulas addidimus nos, quòd sententia eas posceret.

Pag. 71. *Velut oculorum luminibus viduæ nihil certum viderent, & per ancipites semitas suspicionum inducerentur errore.*

Genuinum suspicabar, *suspicionum ducerentur errore*; seu potius, *suspicionum inducerentur errorem*? etsi alterum placeat impensiùs. Iam quod paullo antè dictum est, *everterent civitates, servitutis opprimerent, & manciparent se jugo,*

velim legere,*servitutis sopprimerent, & manciparent se jugo.* quod id rem magis exprimere videatur, de qua vide quæ in medium attuli in Commentario ad Vegetium, ubi peculiaris rebus istiusmodi locus.

Pag. ead. *Vestium tutamina sibi, aut velamenta conquirerent.*

Mihi sincerum est, *aut velamina* unguen, velamen, munimen, alia sexcenta vetustis frequentabantur pro unguento, velamento, munimento: & obvia similia apud Lucretium, quem hic noster unicè amat imitari, exprimere.

Pag. ead. *Supellectilem variam diurnorum contraherent egestate, imbecillitatis auxilia animalibus mutuarentur à mutis.*

Levi suspicione motus existimavi reponi posse, *diurna rerum contraherent egestate*: ut nimirum diurnam illam inopiam intelligamus quotidianam, seu potius diutinam, sive diuturnam. eo enim pacto videor ab Apulejo id nomen usitatum recordari. neque aliunde provenit verbum *diurnare*, quod Gellius lib. 17. cap. 2. & Nonius Marcellus explicant, *diu vivere*; in istis scilicet Q. Claudii libris Annalium: *Nam hæc maximè versatur Deorum iniquitas, quòd deteriores sunt incolumiores: neque optimum quempiam inter nos sinunt diurnare.*

Pag. ead. *Et cum sanguinem totum in subigenda tellure sudissent, robigine, grandine, siccitate spem laboris amitterent.*

Vides verum esse, quod dicere aliquotiens soleo: non de trivio esse hunc scriptorem, & ab illius lectione multos abstinere se, non quòd fabulis [ut ipsi causantur] istiusmodi minus capiuntur, sed quòd antiquitatis studio non adferant subactum probè ingenium. Robigini averruncandæ à segetibus, Robigus Deus fuit, seu Robigo Dea, cui & festus dies dicatus, Robigalia nuncupabant. Pompejus Festus: *Robigalia dies festus septimo Calendas Majas, quo Robigo Deo suo, quem putabant rubiginem avertere, sacrificabant.* quinimmo in fastis Kalendaribus, in eum diem notatur ROB. NP. Adhibendus mihi insuper Varro, qui libro quinto de lingua Latina sic scribit, *Robigalia dicta à Robigo. secundùm segetes huic Deo sacrificatur, ne rubigo occupet segetes.* Si placebit, adhibebis etiam hoc Virgilii primo Georg.

Mox & frumentis labor additus, ut mala culmos
Esset rubigo. - - - - - -

& Agellium libro quinto, cap. 12.

Pag. ead. *Translatis mercibus caritatem semper, vilitatemque captarent, exercerent avidum, atque injustissimum fœnus, & miserorum è sanguine supputandi se augerent insania.* *Aliter in textu nostro.*

Fortassean verum sit, Arnobii scripturam olim obtinuisse, *& miserorum è sanguine supputandi augescerent insania.* Accio certè id vocabuli restituendum censeo apud Nonium in *noxitudo.* etsi enim medicas manus multorum, ac præstantissimorum hujus sæculi virorum iste senserit Grammaticus, multas nihilominus eidem plagas etiam nunc inesse, alibi demonstrabo. Verba Accii ex armorum judicio hæc sunt: *Ocule noxitudo obliteretur Pelopidarum, ac per nos sanctescat genus.* Scribo *occultè*: inde porro *augescat.* facit huc Varronis versus: *Qui rem Romanam, Latiumque augescere vultis.* Et hæc prima in locum Arnobii conjectura nostra fuit. cæterum divariat liber scriptus, qui habet, *& miserorum è sanguine supputandis augeret insomnia.* Unde faciendum censui, *& miserorum è sanguine supputandis summis augerent insomnia.*

Pag. 72.

Pag.72. *Conspiciendis quærerent corporibus fucos, innecterent his colla, laminas pertunderent aurium, imminuerent frontes limbis.*

Non satis circumspexisse arbitror eum, qui in vocabulo *conspiciendis* fucum facere auctori conatus est. in membranis est *conspiendis*. meo judicio corriges, *compingendis quærerent corporibus fucos.* nam ut alia ad hoc argumenta silentio præteream, respexisse arbitror ad id, quod paullo post subjicitur, *fuligine oculos obumbrarent.* huic rei καλλιβλέφαρον Romanis feminis usui fuisse, Plinio, & Varroni notum medicamentum, aliàs docui. Iam in verbis hisce, *innecterent his colla,* quæ sententia sit, aut quæ erui commoda possit, non video. suspicatus sum non semel, in fine vocis præcedentis, alterius aliquot coaluisse characteres, ac restitui posse hoc modo, *innecterent tæniis colla.* cæterùm id viderint alii, quorum judicio ego omnia mea cupio commissa. Tænias certè Verrius Flaccus vocem Græcam interpretatur, ornamentum capitis honorati laneum. Ursinus malit, *innecterent cathenis colla.*

Pag.ead. *Omnique alio cultu vigorem virilitatis & exponere, & in habitum feminarum, deliciasque mollire.*

Legere aliquando tentavi, *vigorem virilitatis & seponere*; quod ut tibi comprobem, nullus laborabo. nam in eo quod subjiciam, pedibus te in sententiam meam iturum non dubito: *ut in feminis fierent meretrices, sambucistriæ, psaltriæ; venalia ut prosternerent corpora, virilitatem sui populo publicarent.* Ludos scenicos, & scenicas mulieres insectatur; in quibus ludis magnus furor, at turpitudo prolixior; cum publicè vel exponerent, vel (ut auctor est Minutius Felix) monstrarent etiam adulteria. quare emendo Arnobium, *vilitatem sui populo publicarent.*

De scortis Romæ in scena prosterni publicè solitis post ludos finitos, consule Iusti Lipsii Electorum librum primum, cap.11. & ad vilitatis nomen ecce alia in promptu loca hujus scriptoris. libro quarto: *Amans saltatur Venus, & per affectus omnes meretriciæ vilitatis impudica exprimitur imitatione bacchari.* Idem libro quinto, *postpositis pudoris, & verecundiæ frenis, in obscœnam prorumpere vilitatem.* Idemque libro primo meminit scortorum meritoriorum, & in vulgarem libidinem prostitutorum. Similiter & vilissimi nominis scorta commemorat lib. 3.

Pag.73. *In lupanaribus prompta, in fornicibus obvinctæ, nihil pati renuentes, ad oris stuprum paratæ.* *Aliter in edit. nostra.*

Dubito de lectione scripta, *in fornicibus obviæ.* de cætero, quod Romanæ editiones postrema illa sic conciperent, *ad oris sacri comparatæ:* venit in mentem diligentissimo Theod. Cantero immutari posse, *ad oris sacrificium paratæ.* sed aliud libro veteri visum est, in quo expresserunt, *ad oris sacri comparatæ comparationes.* Mea opinione genuina ista lectio, & ejusdem sententiæ cum ea, quam Gelenius publicavit. ut enim componere, & committere dicebant legiones inter se, vel gladiatores, eodem modo & comparare probavi alibi hoc testimonio Suetonii in Caligula: *E spectaculis detractum, repente Threci, mox Hoplomacho comparavit.* Ælius Lampridius de Commodo Imperatore loquens: *Nec inruentium in se juvenum carebat infamia, omni parte corporis, atque ore in sexum utrumque pollutus.*

Pag.74. *Tam mobiles animas genuisse gravitatis, ac ponderis, constantiæque nullius.*

 Omnino

Omnino rescribendum *nobiles*.

Pag. 74. *In corpora* (animas intellige) *ire jussisse, quorum induta carceribus sub procellis agerent, tempestatibusque quotidie fortuna.*

Verissimam conjecturam meam præstabo, *quorum inclusa carceribus.* c & l litteræ incogitantia descriptorum coierunt. Arnobius noster libro eodem: *Quid enim sumus homines, nisi animæ corporibus clausa?* Rursum hoc eodem libro: *magis est, ut ea debeant oblivisci, quæ conclusa in corporibus factitarunt.* Iterum libro eodem: *Quid enim sunt homines, nisi animæ corporibus illigatæ?* Quæ superant, ea hoc pacto legi posse existimavi, *inclusa carceribus, procellis subigerentur, tempestatibusque quotidie fortuna*; seu placeat amplius antiquum, *procellis subagerentur.*

Aliter in textu nostro. Pag. ead. *Alias ut mendicitas premeret; infernarum paterentur alia laniatus muscularum; alia ut interirent veneno; claudæ ut incederent alia.*

Ut præcedentia, item & ista de animabus dicta. Ego puto tangi illud genus cruciatus, quo mures aut glires nudo torquendorum pectori imponuntur, ac postea pelvi integuntur. inde ignem superimpositum non ferentes, pectus lancinare incipiunt. Idcirco restitutum iri mihi persuasi hac ratione, *informorum paterentur alia laniatus musculorum. Forma, deforma,* & *formida,* antiquis designasse, quod nobis *calida*, testis mihi Festus non uno loco. Glossæ scriptæ, quæ in nostro museo: *Infirmus dictus quòd sit sine formo, id est, calore.* Informa autem dici posse augendi significatione quasi *valde calida*, & eadem notione *deforma*, quisquis ignorabit, consulat eundem Festum, de præpositione *In*: eundem in vocabulo *Immunis*, in voce *Clutum*, in *Dedita*: Nonium in voce *Demagis*, in *Impotens*, intelliget, spero, syllabam *In* non solum privatoriam esse particulam, ut illam appellabat in Topicis Boëtius, neque locum habere solum in iis, quæ Cicero privativa, Græci στερητικὰ, nuncupari voluerunt. Persanandus hac via alter apud Arnobium locus, qui suprà hoc eodem libro, *nec informas erubescerent masculorum calamistris vibrare cæsariem.* Rescribo connexis vocibus, *nec informis erubescerent masculorum calamistris vibrare cæsariem.* & rei explicandæ Varronem arcesso, qui lib. 4. de sermone Latino, *Calamistri*, inquit, *quod his calefactis in cinere, capillus ornatur.* Huic Nonium secutorem dabo, etsi alio quam fistulæ instrumento armandum. *Calamistrum fistula brevis, qua cirri continentur.* restituere non dubito, *sicula brevis, qua cirri concinnantur.*

Pag. 75. *Pasceretur nescio qua latens, & humanitati adversa crudelitas.*

Cum in codice manu exarato reperisset amicus noster Franciscus Modius, *nescio quamvis latens*, statim ille (qua est experientia in his litteris, & acumine) intellexit probum fore, *nescio qua vis latens.* Iam quod subsequitur paucis abhinc lineis, *Sed quia Dei negamus, cujus sint debemus ostendere*; id liber scriptus non malè ad animas referre videtur, dum scribit, *Sed quas Dei negamus.* nec minus placet sequenti pagina, *servitute innumerabili vitiorum*, quàm quod vulgarunt, *sævitate vitiorum.*

Pag. 77. *Certo numero diffiniti, & nominũ forsitan comprehensionibus terminati.* Substituunt membranæ *definiti*: & crebra certè in libris priscis earum vocum confusio, dum perperam multi scripsêre diffinitio pro definitione, seu descriptione; cum illud separandi significationem habeat, non aliter, quàm fit in voce *diffindere, diffundere*, & similibus.

Pag. ead.

Pag. ead. *Divitias fugiunt, ne causas sibi afferant lapsus.*

Corrigunt membranæ, *ut causas sibi auferant lapsus.* verissima scriptura, sed mutata ab iis, qui ignorarunt antiquitus scribi consuesse aferre, afore; loco auferre, abfore. de qua re nos alibi non semel.

Pag. 78. *Is apertissimè monstra imperfectum se esse.*

Restitutum è libro manuscripto, *improbabilem se esse.* Tractum nomen à probatoribus operum publicorum. de quibus inscriptiones veteres, & scripta Romanorum millies meminêre: & notarunt ea de re inter multos amici ac familiares nostri, Ianus Gulielmius libro 2. Verisimilium, cap. 8. & Franciscus Modius in suis Novantiquis, epistola 39. Item Carrio lib. 2. Emendationum, cap. 5.

Pag. 79. *Nam & videmus ex sapientibus alios dicere tellurem esse hominem, matrem aquam; tum alios aërem, spiritum his [alios] jungere, solem verò nonnullos esse horum opificem, & ex ignibus animatos ejus vitali agitatione motari.*

Inclusa illa particula nisi abundet, atque inutilis sit, jam ego Arnobii mentem non adsequor. Etsi enim de generatione hominum variæ, ac discrepantes philosophorum fuerint opiniones, & affaniæ; in eo tamen ferè omnes consenserunt, animam, & divinæ particulam auræ desuper humano corpori datam, eamque solutam corporis carcere, eodem revolaturam. Vide quid tentem: *tum alios, aërem spiritum his adjungere.* Et ne meum hoc somnium deputes, habe hæc Pacuvii Chryse: *Mater est terra, ea parit corpus, animam æther adjugat.* Adeundus Censorinus de die natali cap. 2. 3. & 13. nam quæ de vi Solis noster refert, inde scilicet animam hominibus datam, qua regerentur; id ex Chaldæorum opinione quondam creditum, ille monstrabit.

Pag. 80. *Quibus cuncta per sæcula genus uritur, & laceratur humanum.*

Arnobium & hîc sui similem fuisse, mihi verosimile est, atque usum vetusto verbo *lancinatur.* quod observabam hîc libro primo, *membratim conjugem lancinatum.* id ipse explicat eodem libro primo, cum ait, *membratim dissipatum*; & lib. 5. *membratim sectum.* Sed & libri secundi initio: *quoniam ridere nostram fidem consuestis, atque ipsam credulitatem facetiis jocularibus lancinare.* Deinceps hoc eodem libro: *cruciatibus, beluis, quibus corpora lancinatis, & divexatis nostra, non vitam eripitis nobis.* Locus erat apud Milesiarum scriptorem, quem depositum, ac deploratum antea, revocato hoc verbo insanè bene me restituisse profiteor, libro quarto de asino aureo, ubi hac de re plura. Arnobius libro 1. *viscera lanianda præbere,* lege *lancinanda.*

Aliter in textu nostro.

Pag. 82. *Argumenta non desunt, quibus & sua decretà confirment, & aliorum subrumpant.*

Cum in exemplari manuscripto reperisset Modius noster, *& aliorum subripiant*; emaculavit ille, *subruant.* in quo etiam Itali cum eo concurrunt. Sed ostendamus id Arnobianum esse. dixit autem libro primo, *virginum pudorem subruere.* Item lib. 7. *rationem subrui, atque interire vivendi.* Iterum dixit lib. 5. *vi matrem aggressus est, & apertissimè cœpit venerabilem subruere castitatem.*

Pag. 83. *Acceptare pro vero id, quod forsitan non sit, & ex more hallucinantium proferatur. & meritò res ita est. non enim divina divinis, sed rationibus pendimus, & commentamur humanis.*

Merito ait fieri, ut, cum maximè sapere velint homines, tum vero desipiant,

errent maximè. Fulgentius *hallucinari* interpretatur vana somniare. tractum ab allucitis, quos κώνωπας dicimus, sicut adserit Petronius: in quem scriptorem Iani Dousæ Præcidanea si hoc loco inspexeris, videbis eruditionem ejus, ac diligentiam, &, ut te novi, delectaberis. Nonio autem denotat aberrare, non consistere. apud quē etiam in nupera editione mendosa hæc: *illius quidem delicatissimas mentis, & corporis hallucinationes.* restituo tamquam in possessionem *deliratissimas.* Quod autem codex Romanus apud Arnobium superiori loco habet, *rationibus pendimus, & commetamur humanis,* facit me ut restitutum iri existimem *commetimur*; exemplo Horatiano,

Metiri se quemque suo modulo, ac pede, verum est.

Cæterum & istam conjecturam, seu hallucinationem meam corrigi post vidi à membranis, dum repræsentant, *sed rationibus pendimus, & conjectamus humanis.* Ursinus reponebat *commentamur.* quod quidem non alienum à consuetudine loquendi nostri auctoris; at membranis reclamantibus non ausim recipere.

Pag. 83. *Sua ipse sponte, & voluntate circumagatur,* (mundus scilicet) *an virtutis alicujus impulsionibus torqueatur.*

Non minus sententiam illustrat, quod inventum in manuscripto, *& voluntate se circumagat.*

Pag. 84. *Scientissiméque monstrare, quid nivem in plumeas subaperiat crustulas.*

Tentabam immutare, *in plumeas suboperiat crustulas.* Apulejus lib. de mundo: *Nives autem colligi jactatione densarum nubium constat. nam prius, quam in aquam defluant, fractæ, ac discissæ, spumas agitationibus suis faciunt, & mox gelatus humor rigore frigoris inhorrescit:* Nunc quod eadem pagina de stellis scribitur, (noster ignea frustilla vocat) inibi video recedere ab editionibus membranas. verba vulgata ponam: *quid sit luna, quid stella? cur una specie aut illa non maneat, aut per omne mundi corpus frustilla hæc ignea convenerint? atque oportuerit figura alia ex his parva; ampliora, & majora* [*sint*] *alia.* In membranis, inquam, exstat, *atque oportuerit figi alia.* quod quidem verbum genuinum huic loco, eo me abduxit, ut censerem scribi debere, *eaque oportuerit figi*; seu potius, *& quur oportuerit figi*: deinde induci illud [*sint*]. Sequitur mox in textu, *quid sit, quod imbres, ac nives plumeas, & Æoli ora dilatarit? ventus unde oriatur.* Gelenius edidit, *quid Æoli ora dilatarit?* membranæ habebant, *& foliora dilatarit?* inde fabricabam, *quid foliola dilatarit?* Ursini editio conatur restituere, *quod imbres ac nives in plumulas & foliola dilatarit.*

Pag. ead. *Quid in mundo faciunt bubones, immissuli, buteones; quid alites, & volucres cæteræ.*

Iterum *immissulos* nuncupat lib. 7. aliter tamen Pompejo Festo placet, is enim *immusculos* vocat: interpretamenti vicem addit, alites esse ex genere aquilarum, sed minorum virium. Idem *immisculos* nuncupat, dum alites enumerat volatu auspicia facientes. Plinio sunt *immistuli* lib. 10. c. 7. aliter Glossarium vetus.

Pag. 85. *Quid herbarum, aut fruticum, aut adolentia naribus, aut tristia in odoribus semina.*

Vide si quid placeat conjectura, *tristia nidoribus.* nidorem agnoscit hic noster in aris scio non semel: libro 6. & lib. 7. Apulejus primo de asino, *in cujus*

hospitio

hospitio nec fumi, nec nidoris nebulam vererer. Tertullianus ad uxorem lib. 2. *Incipiente mense, nidore thuris agitabitur.*

Pag. 85. *Ipsa deinde hæc quid sint, sapor dico, id est, sapor, & cætera qualitatum distantias quibus ex rationibus ducant?*

Emaculare tento: *ipsa deinde hæc quid sint, sapor, odor, & color; & cæteras qualitatum distantias quibus ex rationibus* [res scilicet ipsæ] *ducant?* vel potius sic, *& cætera qualitatum distantiæ, quibus ex rationibus ducantur?* seu potius insistendo vestigiis editorum librorum, à quibus manuscriptus non recedit, legamus: *ipsa deinde hæc quid sint, sapor, odor: idem sapor, & cætera qualitatum distantiæ, quibus ex rationibus ducantur?* Mutasse crebro *idem* pro *id est*, & contra; non ignorant, quibus ista scribimus. Movet me partim, quod ab Arnobio præmittebatur: *fuerit necessitas aliqua, ut non alios sapores, odores; alios colores, quàm quos habent singulæ res, habere debuerint?*

Pag. 86. *Sed quantum fieri pote est.*

Mutant hanc phrasin & nostræ, & Parisienses membranæ per omnes hos libros, scribuntque, *fieri potis est.* quod semel monuisse suffecerit: nam Lucretianam mimesin esse, ostendit Lud. Carrio lib. 2. Emendat. cap. 17. ubi minimum duodecim locis reddit Arnobio *potis est*, loco *pote est*, vel *potest*. Loquendi rationem ab antiquo potissum manasse, olim monuit doctissimus Lipsius. Observavi locutionem eandem in membranis, Martiani Capellæ libro quinto: *Hic totum potis est ambitum, & circos formare mundi.*

Pag. 87. *Servare animas alius, nisi Deus omnipotens, non potest: nec præterea quisquam est, qui longævas facere perpetuitatis possit.*

Iuvat sententiam amicus noster hac conjectura, *qui longæva facere perpetuitatis possit.* persisto in vestigiis lectionis vulgaris, ac corrigo, *qui longæva eas facere perpetuitatis possit.* quod mihi equidem aures magis implet. Restitui mox in textu, *quî fieri potis est, ut alii præstare, id quod ipsi sunt, valeant.* ediderant, *pote est, ut alii præstare, vel quod*; obscuro, &, ut verè dicam, nullo sensu.

Pag. 89. *Ita unius Pontificis Christi est, dare animis salutem.*

Veram haud dubiè scripturam è membranis Parisiensibus eruit Ludovicus Carrio Iureconsultus, *ita unius pontificium Christi est.* interpretatur pontificium, licentiam, sive potestatem; ac testimoniis confirmat primum Gellii è lib. primo, cap. 13. *Ab eo, cujus negotium, pontificiumque esset.* Item Symmachi è lib. 3. epist. 17. *Pontifico* (inquit) *iterati honoris auctus, nullum mihi indicium communis gaudii dedisti.* Subdit idem Carrio constitutionem principalem è Codice Theodosiano, quam tamen insigni mendo ab eodem liberatam vel ipsamet ividia non inverit inficias. sed ipsum vide lib. 1. Emendat. cap. 9.

Pag. 91. *Cum paratis bella, signum monstratis ex arce? aut fecialia jura tractatis? per clarigationem repetitis res raptas?*

De signo, hoc est, vexillo ex arce Capitolina monstrari solito, rem totam explicaui in Commentario ad Vegetium lib. 1. cap. 6. quo loco illa etiam, quæ de jure fecialium, de rebus certa formula], testibusque adhibitis, clarè repetendis antè, quàm bellum indiceretur, ab Arnobio hic subjecta, quantum in me fuit exposui, illustravi.

Pag. ead. *Martium discrimen obeuntes spem prœlii sumitis, & ex acuminibus auspicatis.*

Audax conjectura, quam vereor ut probem tibi: *Martium discrimen subeuntes*

spem præsumitis. auspico, pro auspicor, antiquitus usitatum fuisse, certum est. testimonia qui desiderabit, adeat Nonium: quamquam Nævii poëtæ locus mea sententia apud eundem inemendatus, dum in libris ita circumfertur: *Nævius belli Pœnici lib. tertio: Virum prætor adveniet, auspicat auspicium prospe-rum.* adscripsit eruditissimus Hadrianus Iunius ad oram ex membranis hæc verba, *libro quarto: Verum prætor adveni.* mihi prima syllaba ista in *Virum*, pro numero libri est; eoque restituo: *Nævius belli Pœnici libro* IV.

Tum prætor advenit, & auspicat auspicium prosperum.

Cato apud Festum in *prohibere* usus quoque hoc verbo.

Pag. ead. *In potestatibus obeundis leges conservatis annarias? in donis, muneribus, Cincias? in cohibendis censorias sumptibus?*

Festus: *Annaria lex dicebatur ab antiquis ea, qua finiuntur anni magistratus capiendi.* Meminit etiam in orationibus (nî fallor) Philippicis M. Tullius, & alii. De Cincia hunc Livii locum aliquando in usum meum enotavi libro 34. *Quid legem Cinciā de donis, & muneribus excitavit, nisi quod vectigalis jam, & stipendiaria plebs esse cœperat senatui?* Quod ad eas leges, quibus sumptus cœnarum Rom. cohibuerunt, quæque visæ necessariæ ad propulsandam civium luxuriam, observabam apud Agellium illi rei primo obviam itum senatusconsulto: inde lege Fannia; hinc Licinia; hinc ea, quam Sulla tulit: item lege Æmilia; item lege Antia; item edicto Capitonis Atteii; postremo lege Iulia, quæ ad populum pervenit imperante Cæsare Augusto. Videndus Agellius lib. 20. cap. 1. lib. 2. cap. 24. qui luxuriam illam graphicè quoque depinxit lib. 15. cap. 8. Adhibendum quoque volumen viri summi, & summo reip. litterariæ bono nati, Domini Antonii Augustini, Pontificis Tarraconensis, quod inscribitur de legibus; item Macrobii lib. 3. Saturnalium, cap. 9.

Pag. ead. *In penetralibus Vestæ ignis perpetuos fovetis focos.*

Aliter in textu nostro. In templo Vestæ ignem perpetuo adservari solitum, innuit Plutarchus in Numa, & versiculus Virgilii 4. Æneid. & alter libro secundo, qui magis huc facit:

- - - - - - Vestamque potentem,
Æternumque aditis effert penetralibus ignem.

Virgines Vestales illi præfuisse, & quidem per vices, clarum fiet ex verbis Livii, quæ sumo ex decadis tertiæ lib. 8. *Plus* (inquit) *omnibus aut nuntiatis peregre, aut visis domi prodigiis, terruit animos hominum ignis in æde Vestæ exstinctus. ob quam causam cæsa flagro est Vestalis, cujus custodia noctis ejus fuerat.* Cædi autem solere à Pontifice, docemur à Festo in voce *Ignis.* Sed hæc nos alibi tractamus: ubi ostendimus ignem pervigilem similiter sacratum fuisse in templo Gemellorum, Cereris, Iovis Ammonis, &c.

Pag. ead. *Sacras facitis mensas salinorum appositu, & simulacris Deorum?*

Explicatus locus ab eruditissimo I. Lipsio lib. primo Saturnal. sermonum cap. 2. & ab ingeniosissimo Ios. Scaligero ad Festum in vocabulo *mensa.* etiam Festum in voce *Salinum* vide.

Pag. ead. *Nubentium crinem cælibari hasta mulcetis?*

De hoc ritu Ovidius: *Comat virgineas hasta recurva comas.* Locum illustrabit satis Plutarchus in Problem. & Festus in *Celibari.*

Pag. ead. *Matres familiâs vestræ in atriis operantur domorum, industrias testificantes suas?*

Antiquum morem hunc Romanorum tetigi in commentario prædicto Vegetii

getii lib.1. cap.7. ubi & Græcis contrarium placuisse docui. Adhibendus Festus in voce *Andron*, & Asconius in Milonianam Ciceronis.

Pag.ead. *Potionibus abstinent vini? affinibus, & propinquis osculari eas jus est, ut sobrias comprobent, atque abstemias [se] esse?*

Pronomen illud malè hîc enatum esse censebam è litteris vicinis: quod manuscriptus post probavit. Tangit autem disputator noster eum morem Romanorum, de quo apud Varronem primo de vita populi Rom. *Quantopere* (inquit) *abstemias mulieres voluerint esse, vel ex uno exemplo potest viderier.* Alterum Varronis fragmentum ejusdem libri apud Nonium in *Lora*: *Antiquæ mulieres natu bibebant loram.* emendo, *antiquitus mulieres.* Cicero 3. de Rep. *Carent*, ait, *temeto omnes mulieres.* Adscribam quod ab Agellio notatum libro 3. cap. 23. mulieres Romæ, atque in Italia ætatem abstemias egisse, hoc est, vino semper, quod temetum prisca lingua appellabatur, abstinuisse: immo, si vinum bibissent, condemnatas. item si cum viro alieno probri quid commisissent. subdit ibidem Agellius: *Institutumque ut cognatis osculum ferrent, deprehendendi causa, ut odor indicium faceret, si bibissent.* Atqui totum hoc, *deprehendendi causa*, non mihi pro Agelliano est, sed pro lora, aut posca; hoc est, pro impuro glossemate. Causam porro, seu fabulam potius, cur mulieres Italicæ vinum non biberint, postquam Herculi potum petenti aquam mulier porrexit, eam pete ex Athenæi Cœnis, lib.10. cap.13. Adjungendus Dionysius Halicarnass. lib.1. Plinius lib.14. cap.13. Subjicit alios ritus Arnobius de hostiis, & exstis, de quibus nos alibi. & ne commentarios texere videamur, alio properabimus, quia debita, desponsa aliis hæc Sparta.

Pag. 92. *Philosophia, Musica, cæteraque omnes artes, quibus vita est exculta, & expolita communis.*

Romana editio Ursini habet, *vita est & culta*, membranæ vero non tantum eam partem variant, cæteroquinetiam verbo orationem augent, hoc modo: *Etenim Philosophia, Musica, cæteraque omnes artes, quibus vita est exstructa, & expolita communis.* Similiter metaphoricè dixit, *quisnam hominis fabricator?* suprà hoc eodem libro. Iterum lib.4. *ille noctibus vix novem unam potuit prolem extundere, concinnare, compingere.* Plautus Mostellaria, scæna Recordatus.

Primum, dum parentes fabri liberûm sunt,
Ei fundamentum substruunt liberorum.

Pag. 93. *Tyndaridæ Castores, ignipotensque Vulcanus, Iove patre sunt proditi, & genito Saturno procreati.*

Pronuntiavi bene in membranis legi, *& genitore Saturnio procreati.* genitorem Saturnium eundem accipio cum Iove, utpote patre Saturno satum, neque aliud hoc loco copula *&* notat, quam *id est.* de qua observatione dixi in commentario lib.3. cap.10. ac post testimonium denuntiavi Iureconsultis, Plauto, Divo Hieronymo, aliis; cum Apuleii è lib.6. Asini, in Quæstionibus meis, hæc verba interpretarer, *capilloque discusso, & capite conquassato.* Similiter conjunctionem encliticam, que, interpretabar apud Virgilium quarto Æneid.

Oceani finem juxta, solemque cadentem.

Iterum illud ejusdem, quod libro 8. Æneid.

Attulit & nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium, adventumque Dei ------

Et veniet spero tempus, cum definitionem tutelæ, apud Iureconsultos no-

ſtros, pari modo ſtabilitam à me videbis, his verbis: *Tutela eſt vis, ac poteſtas in capite libero.* ubi conati reſtituere magni viri, *jus, ac poteſtas.* ſed eorum opinionem ſequentia non admittunt: *Tutores autem ſunt, qui eam vim, ac poteſtatem habent.* Porro ut verbis ſuperioribus Saturnium ponit, itidem Semelejum alibi pro Hercule, alibi alia. Idem libro 5. de Iove loquens, *aut tam improvidum fuiſſe Saturnium.*

Pag. ead. *Sed ex capite Iovis enata eſt, & eſſe res cœpit nonnulla in eſſentia conſtituta.*

Meis auribus tinnit amplius, *nonnullam in eſſentiam conſtituta.* feneſtram conjecturæ aperuit manuſcriptus, in quo erat *eſſentiam.* Præterea amaſſe antiquos accuſativum præ ablativo, doceo alibi, & aliàs Deo propitio oſtendam. Vide Notas noſtras ad l. ult. C. de jure emphyteutico.

Pag. 94. *Ante quadringentos annos religio (inquitis) veſtra non fuit. Et Dii veſtri non fuerunt ante millia annorum duo.*

Locum vitioſum eſſe non attinet dicere. nam ex eo quod Arnobius lib. primo ſcripſit, annos eſſe trecentos plus minus, ex quo Chriſtiani eſſe cœperint, & in orbe terrarum cenſeri: facile videre eſt in objectione illa pagani, cum inquit *quadringentos,* in numerorum notis, valde aberratum eſſe. In conſiderationem quoque venire debet, quod ſcriptor hic mox ſubdit, annum urbis conditæ circiter milleſimum, quinquageſimum eſſe, cum hæc ſcriberet: ac duo illa annorum millia (de quibus ſuprà) inibi repetit, ac recenſet. Dum faſtos Romanorum inſpicio, ac præter ea, quæ calculo hîc ſubjicienda ſunt, Diocletiani imperium expendo, (ſub quo Arnobium vixiſſe B. Hieronymus, alii mihi teſtes) comperio in annum urbis Rom. conditæ milleſimum, quinquageſimum, hoc eſt, conſulatum Anicii Fauſti, & Galli, incidere demum annum Chriſti CCXCVIII. quare reſtituamus apud Arnobium, *Ante* CCC. *annos religio, inquit, veſtra non fuit.* Alluſum enim ad ironicam conceſſionem illam præcedentem: *Sed novellum nomen eſt noſtrum, & ante dies paucos religio eſt nata, quam ſequimur.*

Pag. 97. *Nonne literas auditis commemorantes veſtras, fuiſſe homines olim ſemideos, Heroas, cum immanibus corporibus, atque vaſtis? Non infantes ſub uberibus matrum ſtentoreos legitis edidiſſe vagitus, quorum oſſa variis in regionibus eruta, vix repertoribus fecerunt fidem, humanorum reliquias eſſe membrorum?*

Adagium tractum à Stentore Græcorum vocaliſſimo, cujus mentio apud Homerum Iliad. ε. & natum ab eodem proverbium, *Stentore clamoſior.* Iuvenalis ſatyra 13. *Tu miſer exclamas, ut Stentora vincere poſſis.* Cæterum quæ de immenſis Heroum corporibus dicuntur, mirum ne de Gigantibus accipienda ſunt, de quibus multa poëtæ, & Beroſus libro primo. De Oreſtis corpore ſub terra invento quod cubita ſeptem habuiſſe retulit Herodotus l. 1. videndus Agellius l. 3. cap. 10. & Homerus. Pertinet huc Solini locus ex cap. 15. quem ſubdam: *Oſſa ad inſtar corporis humani, ſed modo grandiore: quæ ob enormem magnitudinem monſtroſi exercitus jactitant exſtitiſſe.* Inibi tamen ambabus, quod ajunt, ulnis amplector ſcripturam lib. Cornelii Valerii Ultrajectini, linguæ Latinæ apud Lovanienſes profeſſoris celeberrimi, *grandiora.* quem virum & memoriæ, & amicitiæ cauſa non poſſum non nominare. amorem ille & ſincerum animum cum aliàs frequenter, tum poſtremo colloquio

ita prolixè declaravit, ut ægerrimè à præsente tum avellerer, & defunctum debeam indies magis magisque desiderare, meminisse; inprimis litterarum causa, quæ obitu istius tantum accepere damni, quantum gloriæ ex vita erant consecuturæ. Sciunt me verum dicere, qui viva voce illius doctiores, scriptis instructiores evaserunt. Sed redeundum mihi video ad ea, quæ pagina præcedenti neglecta; in quibus ordine prima sunt hæc: *Neque enim promptum est cuiquam Dei mentem videre; aut quibus modis ordinaverit res suas, homo animal cæcum, & ipsum se nesciens, ullis potest rationibus consequi.* Liquida mehercules ista oratio, in qua sollicitare vel minimum quid, hominis insubidi videretur, nisi audaciam permitteret codex vetus, qui habet, *ullis potens rationibus consequi.* animal *potens consequi* dicitur phrasi eximia, & Græca. quale etiam Ulpiani illud: *Si quis igitur compensare potens solverit, condicere poterit.* l. Si ambo, Digestorum titulo De compensationibus. Sequitur mox: *& amittat res fidem, quæ generibus virtutum tantis, & potestatum, indubitabilis esse monstrata est.* membranis placet, *quæ generibus virtutum tantis, & potestatibus, potestatis indubitabilis esse monstrata est.* mihi arridebat magis, *quæ generibus virtutum tantis, tantis & potestatibus, potestatis indubitabilis*, &c. seu potius, *quæ generibus virtutum tantis, & potestatum potestatibus, indubitabilis esse monstrata est.* Paullo post viri eruditissimi Fulvii Ursini conjecturam auctoritate veteris codicis gaudeo stabiliri, *In infinitis, perpetuis sæculis nihil omnino* (editiones insedat *nihilominus*) *dicendum est serum.* Superant nonnulla sub finem hujus libri, quæ tacitus non prætereibo, videlicet

Pag. 98. *Cur non immunes agitis tot discriminibus, & procellis, quibus quotidie vos agunt exitiabiles, multiplicesque fortunæ?*

Mea opinione restitutum putavi, *vos sobigunt*; vel more vetusto, *vos sobagunt:* pro forma, & analogia verbi simplicis. Placuisse enim veteribus, *præfacere, refacere*, alia, ad Vegetium demonstravi. & sciunt, qui scriptos codices cum cura legerunt, rem ita se habere. de qua re etiam infrà.

Pag. ead. *Nescii [quod] quantum inflatis, & pergitis in effigies has nostras, speciesque sævire; tantum arctis, & gravibus relevatis nos telis.* *Aliter in Edit. nostra.*

Veterem librum sequamur. & abjecta voce [*quod*] rescribamus in textu, *nescii quanto inflatis, &c. tanto arctis, &c.* non ceperunt sermonis elegantiam scioli, qui depravarunt. Græca phrasis, qua Latinos quoque libenter usos, ut nimirum supprimerent particulas *magis, plus, meliùs, potiùs, tàm*, &c. satis plurimis ostensum à me exemplis lib. 1. de particulis linguæ Latinæ. Ecce eandem phrasin apud scriptorem hunc in textu lib. primo: *fidem vicinis, & finitimis, quàm spatiorum inesse longinquitate distantibus.* Rursus lib. primo, loco paullo superiore: *Et quis [magis rectius] horum feret invidiam nominum, quàm qui alium præ hoc Deum novit?* Restituo meo periculo, *Ecquis horum feret.* Adtexam locum, qui lib. 7. *nimirum quia apud vos [plus] valet nullam habens consuetudo rationem, quam rerum inspecta natura:* nam eundem in manuscripto sic repræsentarunt, ut ponam, *primum quia apud vos valet.* Verumtamen tempus est, ad sequentem Arnobii librum nos conferamus, ubi & hæc Arnobii è libri quinti principio, similiter interpretanda monuero: *ut sit vobis connitendum* (scilicet potius) *falsa ut credantur hæc esse, quàm obtinere velle*, &c.

GODESCALCI STEWECHII IN LIBRUM III. ARNOBII ELECTA.

GOD. STEWECHIUS THEODORO CANTERO V.C. S. D.

QUÆ *tua humanitas*, CANTERE, *primo congreſſu me cœna adventitia excipere voluiſti. eam ut addicerem facilius, ſalibus, &, ut verè convivium eſſet, conloquiis etiam ſeriis, conditam fore recepiſti. quid inquam recepiſſe? cum utrumque oppido diligenter præſtiteris, cibo (ut ille ait) bene cocto, & condito ſermone bono. Iam ubi poſtero te reviſo, & Cenſorini exemplar ad membranas Colonienſes per me compoſitum repeto: en verum, & ſolemne inter amantes litterarum, monimentum, & pignus amoris. Enim ad amicitiam pridie inter nos initam egregium* ἐπίτευγμα *appendis, donas me Arnobii libro multis locis opera tua, induſtriaque reſtituto, emendato. Addis, ſi quid in eo ſcriptore aliquando obſervarim, ſive poſt animadverſurus ſim, monerem. Munere an ex animi tui ſententia uſus fructus ſim, judices velim ex iis, quæ in præſens tui facio judicii. Vale, mi Cantere, & quantum poteſt, in perficiendo Arnobii commentario feſtina. Salutem uxori, & filiolis magnæ ſpei pueris.*

Pag. 101. *Quæ intelligitis vos quoque, & renuitis confiteri.*
Auxi orationem ex præſcripto membraneo, *& recuſatis, & renuitis confiteri.* Iterum eadem pagina, *adſtipulamur, adquieſcimus*, duobus ſynonymis adſtruo tertium *connivemus*: earundem membranarum periculo, non meo.

Aliter in textu noſtro. Pag. 102. *An ipſi hæc ſibi diebus impoſuerint ludicris.*
Vetus exemplum retinuit *ludibriis*, idque mihi probavit. Vide Electa noſtra ad librum primum Arnobii.

Pag. ead. *Sed ut vultis, & creditis, atque ut vobis perſuaſum eſt, hi Dii ſint: nominibus appellentur his etiam, quibus eos populares cenſeri popularis vulgaritas ducit: unde tamen vobis quæ nominis hujus ſenſum complent? an ſunt aliqui vobis in cognitione, in uſum aliquando, notitiamque perlati?*

Vide,

Vide, quæso, an me rectè duxerit suspicio, quam secutus sum : *unde tamen vobis cognominis hujus censum complent? an sunt aliqui vobis in cognitionem, quam in usum aliquando.* Manuscriptus, *in cognitione, quam in usum*, subaudi *priùs*; & vide Anton. Augustinum lib.4.Observat.cap.8. Arnobius hoc ipso libro circa finem, *Nonne*, ait, *sententiis vestris Deorum imminuitur census, & opinio prædicata dilabitur?* At tamen majoris momenti arbitror esse,ut præcedens illa ellipsis & suppressio particulæ *antè*, *priùs*, testimoniis confirmetur. lege prima C. ubi causa fiscalis : *Nec bona fisco peti, quàm de crimine constiterit.* Explicat Accursius,*hoc est*,*antè quàm*. Simile est Pauli in l.5. D.soluto matrimonio : *Si pecunia ad patrem pervenit, quàm filia accepit.* Interpretatur enim id Paradulphus Pratejus in suo Lexico, *antè ad patrem pervenit,quàm*, &c.

Pag.104.*Erroris convincite Ciceronem, temeraria, & impia dicta refellitote, redarguite, reprobate.*

Gelenii lectionem posui: at verò Rom. edito, & liber manuscriptus legunt, *& impia dictitare refellite.* hoc amplius præferunt membranæ de cætero *redarguite, comprobate.* fortasse an corrigi omnia queant hac via : *erroris convincite Ciceronem, refellitote, redarguite : temeraria, & impia dictitare comprobate.*

Pag.ead. *Nam necesse est corpora, si sunt mares, ac fœminæ, vi significata ex generum disjunctione.* *Aliter in textu nostro.*

Mendosus haud dubiè locus,quem repetam paullo altius, & ea, quæ jam posita sunt,bona fide è membranis repræsentabo : *Adduci ergo non possumus, ut corpora credamus Deum. nam esse necesse est corpora, si sunt mares, ac fœminæ, in significata esse generum disjunctione.* quæ lectio commoda futura,si postremum [*esse*] omiserimus. Vide tamen arbitrium nostrum: *nam esse necesse est corpora, si sunt maris, ac fœminæ insignita generum disjunctione.* Inferius paullo de iisdem Diis verba faciens, *qua causa*, ait, *ratioque monstrabitur, cur insigniti sint his locis, quibus sexus se solent libidinum propriarum admonitionibus recognoscere?* Licet inibi referat vetus exemplum *solet.* nempe verum est, *secus se solet.*

Pag.105. *Sed ut enim ad usus certos manus* &c. *constituta est; ita convenit credere.*

Placuit mihi conjectura,nescio an tibi, *Seicut enim.* de qua scribendi ratione ex Lucillio alibi dixi ; & posui exempla in Quæstionibus Apulejanis, lib.11. non pauca. Solent certè eo modo antiquitus scribere *meiles*, *leibertas.* alia multa testantur libri,lapides,& numismata. Etiam ex senioribus & avis nostris,hodieque audimus quosdam, suos mageistros commemorantes.

Pag.106. *Parturire alias tractu longo, & manus obstetricias quærere : illas telis gravibus, & dolorum acuminibus fixas ejulare.*

Unde præcedentia mihi de mendo suspectare contigerit, & conjicere legendum, *alias tricis gravibus*, mox audies. Arnobius haud multo inferius de Diis gentilium differens, hoc lib. *parturiunt*, inquit, *pariunt, ut difficiles puerperarum tricas Iuno mulceat, corripiatque Lucina.* ubi *corripiatque* fortasse immutandum in *corrigatque.* Itidem pro *telis*, non inconsideratè substituere queas *tellenis.* De tricis tellenis Varro apud Nonium, & ibidem Iunius ; idemque commeminit in suis adagiis. quinimmo & Arnobius noster ait lib. quinto, *tricas conduplicare tellenas.* Sed hæc tu serio expendes. De Iunone Lucina unus Varro libro quarto de sermone Latino consulendus est. item Festus in verbo *Opigenam.* Nos redimus ad præcedentia ejusdem paginæ, *& postremum fra-*

ctis,

ctis, dissolutisque corporibus: quæ, pro more scriptoris hujus, in libro vetusto sic concepta videmus, *& ad postremum.* Iterum mox, *apud Iacchum Cererem (Musa ut prædicat Lucretii) mammosam.* nihil hic mutant membranæ: nihilo secius tamen sagacissimus Lud. Carrio è membranis Parisiensibus excivit talem lectionem, *ab Iaccho Cererem (Musa ut prædicat Lucretina) mammosam.* quam restitutionem ille lib.2. Emendationum, cap.18. ipsius Lucretii testimonio confirmat, adducto versu è libro 4.

At Lamia & mammosa Ceres & ipsa ab Iaccho.

Pag. ead. *Si modò illorum curam spectat.*

Suppleo fide vetusti codicis, *si modò ad illorum curam spectat.* Dices fortè id nihili esse: cæterum vide subsequentia. *Nam nobis quidem cur irascantur* (Dii nempe) *non habent: quos vident, & sentiunt neque se colere, neque deridere, quod dicitur; & honestius quàm vos multo de sui nominis dignitate existimare, & credere.* Neque hîc quidquam vitii inesse credes scio: & idem tecum crederem, nî in membranis fuisset, *honestius quàm vos multo de sui nominis dignitate existimare, quàm credere.* Non diffiteberis, scio, verè me arbitrari, particulam Tam à sciolis insitam, quibus genus loquendi minus perspectum fuit. de quo nos non semel monemus in hoc opere. Quinimmo in recenti Romana editione ita editur, *de sui nominis dignitate existimare, quam credere.* Plauti exempla aliquot adscribam, in gratiam tantum eorum, quibus inconsuetus iste mos loquendi. Plaut. Rudente:

Non ædepol pisces expeto, quam tui sermonis sum indigus.
scæna Iampridem.

Idem Trinummo; - - - - - - - - - - - - - - *confit citò*
Quàm si tu formicis objicias papaverem, scæna Minus.

Similia Ciceronis, Livii, Columellæ, Terentii & omnium ferè Iurisconsultorum testimonia coacervavimus olim, ac proposuimus, lib.1. de particulis.

Pag.108. *Gurguliones, ventriculos, venas, pulmones, vesiculas, jecora, intestinorum volubilium tractus, & per omnia viscera commeantes purpurei sanguinis venas.*

Attento lectori dubium non erit, *venas* malè hîc iterari. in locum priorum conor revocare *renes.* de quo tu dispicies.

Pag. ead. *An numquid cœlestium corpora fœditatibus his carent? &, quoniam cibis mortalibus abstinent, edentulos eos esse parvulorum credendum est ritu? & viduatos interioribus cunctis, tamquam utres sufflatos, turgidorum corporum inanitate pendere?*

Mea quidem opinione, nescio an tua, sic legi posset, *turgidorum corporum inanitate pedere.*

Pag. ead. *Nanos, longos, medios; macilentos, pingues, crassos.*

Redigo in ordinem *nanos, medios, longos.* De media, & militari statura, & altera eminenti, nos abunde in commentario ad Vegetium lib. 1. Nanos pro pumillionibus Laberium usurpasse, auctor Agellius lib.16. c.7. Apud eundem lib.19. c.13. disceptari video an id vocabulum Latinum. Festus, *Nanum* inquit, *Græci vas aquarium dicunt humile & concavum, quod vulgò vocant situlum barbatum: unde nani pumiliones appellantur.* Commodum in mentem mihi veniunt verba L. Apuleji, quæ sunt libro de mundo ad hunc modum typis expressa: *Igitur regnum illud ita componi oportet cum mundi aula, ut inter se com-*

parentur summus, atque exsuperantissimus Divûm; & homo gnavus, & pessimus. quæ ut eo pacto scripserit ille scriptor, mihi persuaderi numquam poterit. Veneta editio legit, *homo ignavus*; & ita edidit Philippus Beroaldus. mihi probatur impensius, *summus, atque exsuperantissimus Divûm; & homo nanus, & pumilissimus. seu paruissimus.* de quo dixi etiam in Succidaneis meis ad eundem auctorem. Parvissimum Latinè dici, docui ex Varrone, & Lucretio, ad Vegetium.

Pag. 110. *Vt enim si vitreus esse dicatur mundus; si argenteus, ferreus, vel ex fragili condolatus, & fabricatus testa.*

Priorem scripturam ut spuriam, huic legitimæ cessuram spero facilè. restituo, *ferreus, vel ex fragili ligno dolatus, seu fabricatus esse testa.* quod in manuscripto reperi, *fabricatus est*, putavi leviter immutandum, tum quod idem scribit, *ex fragili conglobatus*, non puto melius esse, quàm id, quod nos conjectavimus. Cicero quarta Academica: *Non enim est ex saxo scalptus, aut è robore dolatus.* Ipsemet auctor noster libro 6. *coluisse lignum Icarios pro Diana indolatum.* Apulejus lib. I. Floridorum: *Truncus dolamine effigiatus.*

Pag. 111. *Aut si verba ore funduntur, labia habere cum dentibus, quorum inflictu, & mobilitate multijuga lingua sonos articulet, & vocem in verba conformet.*

Adfirmare ausim vernaculum esse, *multijugos lingua sonos articulet.* ad eam faciem alia insuper corrigere tentavi, nullo negotio approbaturos confidens, qui stylum Arnobianum altius paullo imbiberint, hoc est, modum, quo in constructione vocum solens utitur, observarint. de quibus suo loco.

Pag. ead. *Deos vobis inducitis aulœdos, venatores, pastores, &, quod superat, rusticos.*

In integrum restituit carissimus, atque desideratissimus mihi Ianus Gulielmius in suis Quæstionibus Plautinis, *& quod supererat*, quippini ita solere Latinos, cum indignè commissa ab aliquo multa commemoraverint, adjicere, superesse ut hoc, aut illud præterea in se admittat & veram ejus conjecturam esse præstat codex manuscriptus, & Virgiliomastigis versus:

Hordea qui dixit, superest ut tritica dicat.

Pag. 112. *Sunt in sidereis montibus silvæ, sunt lustra.*

Pergentem me sustinebat scriptura libri antiqui, *sidereis motibus.* Iterum pagina sequenti reponebat, *fabricet his enses.* typis cuderunt *fabricetur.* atqui bonis auctoribus in usu fuit utrumque: in iis M. Tullio Ciceroni, linguæ Latinæ parenti.

Pag. ead. *Vt flammipotens Vulcanus fabricetur his enses.*

Codicem Romanum depravatum scio, in quo supposuêre *flammis potens.* alterum enim retinendum, cum & ignipotentem alibi vocarit Vulcanum. qua compositione Apulejus lib. primo, & lib. septimo, Sagam appellabat divinipotentem: qualiter & Diana poëtis est

Siluipotens Dea, siluiculis Dea cognita nymphis.

Pag. ead. *Sed qui aliquam subjicit ignaro disciplinam, &c. sciat ipse necesse est primus id, quod alterum colere constituit.*

Legendum statuo, *quod alterum callere constituit:* idemque Ursino placuit. mendæ originem non est operæ pretium indicare, nam capis scio. præterea aliud latere mihi persuasi in verbis ibidem insertis, *solertemque his efficere non-*

M *nullius*

nullius operis scientia contendit. reponere possimus, *solertemque sic*, vel aliud simile. nam τὸ *his* quo referatur, non intelligo. Ursini editio præfert, *solertemque hunc*; & rectè.

Pag. 113. *Et habere solertias, in quibus singulis evincant scientiarum cognitione discreti.*

Aliter in textu nostro. Quàm magis conjecturam volvo, revolvo, tam magis arridet: *in quibus singuli vigeant scientiarum cognitione discreti.* ex similitudine characterum g & c errorem emanasse videri, tu, doctissime Cantere, nequaquam mihi monendus eras. Propius emendat Ursinus, *singuli se vincant.* de quo cogita.

Pag. ead. *Armentorum, & pecorum gregibus Pales præsunt, Inuúsque custodes: & cur sæva contagia, & pestilentes morbos ab æstivis avertere cessatione inimita non curant?*

De æstivis istis notavit Varro 2. rei rusticæ, Romanos nimirum pecora alibi hibernatum, alibi æstivatum egisse; ad eum ferè modum, quo alibi hiberna, alibi æstiva eorum militibus. pro *inimica*, vide ne reponendum *mimica.* Macrob. lib. primo Saturnalium, cap. 28. inquit, *Pan ipse, quem vocant Inuum.*

Pag. 114. *Divinationis scientiam largitur hariolantibus Pythius: & cur obliquata, dubia; cur obscuritatibus submersa caligine dat sæpius, submonstratque responsa?*

Hîc liberales de suo librarii, è contrario autem aliàs nimium quantum tenaces, atque tardi in geminatione syllabarum. Inde mihi quidem obscuritas primum in verbis Arnobii; sublatum iri existimo tali scriptura: *cur obscuritatis submersa caligine, dat sæpius, subministratque responsa.* De oraculo Apollinis semper dubio, & in alterutram partem verosimili (ὑπερβατὸν Prisciano, ἀμφιβολία Philosophis) si lubet exempla pete ab Herodoto libro primo, lib. tertio, & libro sexto; & ex Ciceronis libro 2. de divinatione, qui Pythium Latinè oracula numquam reddidisse contendit. contra tamen ex Apuleji libro 4. de asino ostendi possit: quem vide, & adjunge D. Augustinum libro 3. cap. 17. de civitate Dei, & Macrobii primum librum in Somnium Scipionis. unde liquebit quam obliqua olim denuntiata, & dubiis obserta oracula. Martianus Capella lib. 1. *Insanis, quibus obliquis vaticinia fundebantur ambagibus.* Lactantius, *In oraculis,* inquit, *vel maximè fallunt, quorum præstigias profani à veritate intelligere non possunt.*

Pag. ead. *Æsculapius officiis, & medendi artibus præest: & cur plura morborum, & valetudinum genera ad sanitatem nequeunt, incolumitatemque perduci.*

Mihi pro sincero est: *Æsculapius officinis, & medendi artibus præest: & cur plera.* de qua voce nos alio loco ex Prisciani lib. quinto, & Pompejo Festo. nam *plera* antiquis, quod nobis *pleraque:* iisque *officium*, & *officiosorum* munus, potius Divo Hellespontiaco, quàm Æsculapio convenientia vocabula. Adtexit auctor noster ad illa quæ jam recitata sunt, *immo sub ipsis fiunt curantium manibus atrociora curæ*? sed qui eo loci scripserunt *curæ*, his, inquam, hominibus hæc curæ fuisse quis credat? scribendum, *immo sub ipsis fiunt curantium manibus atrociora cura*?

Pag. ead. *Mercurius ceroma pugillatibus, & luctationibus præstat: & cur invictos omnes non perficit, quibus præest? cur unius in officio præsidatus hos victoriæ compotes, alios verò perpetitur ignominiosa infirmitate rideri?*

Suspi-

Suſpicor in autographis fuiſſe, *pugillatibus, & luctatibus præſtat.* nomina enim quarto inflexu, ac declinatu, pro verbalibus in Io libenter hunc collocaſſe, & præſens locus teſtatur, & nos alibi demonſtrabimus. Tertio vox *compotes* neque pro re ſignificanda ſufficiens, neque aures ſatis implere viſa. quare in poſſeſſionem ſuam remittendam cenſuimus vocem veterem, ac probam, *compotit*, quod eſt, *compotes facit.* qua locutione Plautum non uno loco uſum oſtendi. ac verbum illud adſiduo ejus imitatori Lucio Apulejo ſemel reddidi. itidem alibi eidem memini reddere chariſſimum utrique noſtrum Ianum Gulielmium. De cætero, conſiderandum tibi, quod in manuſcripto ſeſe obtulit talis lectio, *Mercurius ceromæ pugillaribus, & luctationibus præeſt.* Ceroma pro unguento luctatorum Iuvenalem dicere memini. Seneca de brevitate vitæ cap. 12. ait: *Qui in ceromate ſpectator puerorum rixantium ſedet.*

Pag. ead. *Pluvias, ventos, fruges, cunctis ſubminiſtrat æqualiter, bonis, malis, injuſtis, ſervis, pauperibus, divitibus.*

Tria olim Libertinorum genera fuiſſe, Iureconſulti non ignorant. cives Romanos, Latinos, ac Dedititios. cives Romanos eos vocabant, qui vindicta, cenſu, aut teſtamento, nullo jure impediente, manumiſſi erant, ut auctor Ulpianus: eoſque dicebant majorem, & juſtam libertatem conſequi. §. libertinorum. Inſtitut. de libertinis. Inde ſuſpicabar diſtingui illa poſſe, *bonis, malis; juſtis, ſervis; divitibus, pauperibus.* nam, ut vulgo vulgantur, verba iſta ἀντίθετα non habent. Supplent Itali, neſcio unde: *bonis malis: juſtis injuſtis: ingenuis ſervis.*

Pag. 115. *Quid ſit Deus obliti, quid iſtius magnificentia nominis.*

Reſcribo *numinis,* Identidem & libro quarto, *ipſe regnator poli, ſine ulla nominis, majeſtatiſq; formidine, adulterorum agere introducitur partes.* & hic emendo, *numinis, majeſtatiſque.* Cognita ſatis formula antiqua cum ex libris, tum ex lapidibus. D. N. M. Q. E. hoc eſt, *devotus numini, majeſtatique ejus.* Mendoſus hodieque in eo Apulejus libro quarto: *Victimis* (inquit) *& epulis Veneris abſentis nomen propitiatur.* ſcribendum *numen.* Varro lib. 6. de Lingua Latina: *Numen dicunt eſſe imperium, dictum ab nutu, omnia ſunt ejus, cujus imperium maximum eſſe videtur.* quo loco quid placeat noſtra conjectura vide, *ab nutu, ominéve ejus.* Obſervatus mihi jam nuper depravatus inſignitè locus apud Eumenium in panegyri, quam pro ſcholis reſtaurandis recitavit. ponam quemadmodum in exemplis optimis circumfertur: *Nulli umquam antehac Principes pari cura belli munera, & hujuſmodi pacis ornamenta coluerunt. diverſiſſimus enim ad utramque ſectam deflexus: diſpar natura mentium, & diſcrepans in electione judicium. Ipſorum denique utriſque artibus præſidentium nominum diſſoni monitus, habituſque diſſimiles.* Ita mihi Muſas ipſas, meiſque ſcriptis ſupereſſe cupio, ut verè corrigo, *Præſidentium numinum diſſoni motus, habituſque diſſimiles.* Pacatus in Panegyrico, quem Theodoſio dixit: *Qui motus heriles uſque ad præcipitia fugerunt.* de quo vocabulo alibi nobis locus agendi commodior futurus.

Pag. ead. *Vnctionibus, inquit, ſupereſt Vnxia. cingulorum Cinxia replicationi.*

Fortè *explicationi* ſcribendum. nodo enim Herculeo vinctum erat cingulum, teſte Feſto. RE & EX ſæpe locum mutuum invaſiſſe, aliàs oſtendi. Tangitur autem hic ille ritus nuptialis, quo ſponſa antè, quàm ad maritum ingrederetûr, poſtes adipali unguine oblinebat. probat Arnobius paullo poſt: *Niſi* (inquit)

quit) *postes virorum adipali unguine oblinerentur ab sponsis.* Et hinc *uxor* dicta, quasi *unxor* sed liquidam hinc ejecerunt antiqui, & contra receperunt eam in multis, præter Etymologiæ rationem. Cinxiam Iunonem fuisse, ejusque nomen sanctum in nuptiis habitum, quod initio conjugii solutio erat cinguli, quo nova nupta cincta erat, scribit Festus. Idem in voce Cingulo: *Nova nupta cingulo præcingebatur, quod vir in lecto solvebat. factum ex lana ovis, ut sicut illa in glomos sublata, conjuncta inter se sit, sic vir suus secum cinctus, vinctusque sit.* Philologiæ sponsæ verba, quæ apud Martianum Capellam libro secundo Nuptiarum legimus, huc accersenda putavi; ait autem illa, Iunoni loquens, in hunc modum: *Fluvoniam, Februalemque, ac Februam mihi poscere non est necesse, cum nihil contagionis corporeæ sexu intemerata pertulerim. Iterducam, & Domiducam, Vnxiam, Cinxiam, mortales puellæ debent in nuptias convocare, ut earum itinera protegas; & in optatas domos ducas; & cum postes unguent, faustum omen adfigas; & cingulum ponentes in thalamo, non relinquas.*

Pag. 116. *Quod in genere virtutis unito perfectionis apicem, atque ipsius retinent sapientiæ summitatem.*

Scribendum, *unicæ perfectionis apicem.* Iam quod paullo antè reposui, *dissuuntur tenacium matrimoniorum nexus, in incestas libidines necessitudo sanguinis inardescit*, cum vulgaretur antea, *nexus, incesta libidine necessitudo sanguinis inardescit*; id neque mihi fraudi, neque dolo huic scriptori futurum scio. inveni namque in membranea lectione, *incestas libidines.* hinc geminando syllabam effeci, quod vidisti.

Pag. 117. *Deos ipsos, quos opinamini, tollitis; & reponitis alios, quos manifestum est non esse; & alius aliud de iisdem dicitis [rebus]; & innumeros esse conscribitis, quos esse singulos semper consensio accepit humana.*

Verbum *opinamini* utrumne rectè hic habitet, tu videris. equidem adulterinum censeo τὸ *rebus.* de quo tuum quoque judicium esto.

Pag. ead. *Nam si tempus significatur hoc nomine (Græcorum ut interpretes autumant) ut quod chronos est, habeatur Cronos, nullum est Saturnium numen. Quis est enim tam demens, qui tempus esse dicat Deum.*

De loco jam recitato V. C. Iacobus Cujacius ita censuit, in postremis Observationum libris, verba illa *habeatur* χρόνος, ad marginem libri adscripta quondam fuisse ab eo qui voluerit indicare verbum præcedens chronos Græcè habendum, ac scribendum in textu Arnobii. Prętera auctoritate libri manuscripti Regis Galliarum Christianissimi, inducit illa duo [*habeatur Cronos*] Tu expendes ista Macrobii è primo Saturnal. *Est porrò idem* κρόνος καὶ χρόνος. Ibidem: *Ab ipso natus putatur* κρόνος, *qui, ut diximus,* χρόνος *est.* Ibidem libro 1. cap. 29. *Saturnus à Græcis* κρόνος *quasi* χρόνος *immutata littera.*

Pag. 118. *Nulla soror, & conjux omnipotentis reperietur Iovis, nulla Fluvionia, nulla Pomona, nulla Ossipagina.*

Metuo hercule, ne pro ἀναλογία Dea istic nuncupanda sit *Ossipanga*, ut à pangendo nomen sortiatur, quo modo apud eundem hunc à pertundendo Pertunda, à Pandendo Panda, à perficiendo Perfica, ab orbando Orbona, à præstando Præstana, ab aliis verbis alia Dearum nomina formantur. Atqui lib. 4. Arnobii, officium, & munus Ossipangæ istius fuisse docemur, solidare parvis infantibus ossa. quo libro prædicto duobus minimum locis *Ossipanga* posuerim, pro *ossilago*, nisi si malis *Ossipagam* indigitari: à *pago*, verbo antiquo.

Pag. ead.

Pag.ead. *Quòd aqua nubat terram, appellatus est,* (*inquiunt*) *cognominatusque Neptunus.*

Fortè *Nuptunnus*, ut à portu Portunnus, à fatu Satunnus. adhibeantur Iusti Lipsii Saturnalia.

Pag.ead. *Quod inter loquentes duos media currat, & reciprocetur oratio.*

Pronuntiavi genuinam lectionem esse membranarum, *inter loquentes duo.* quarto casu *duo* pro *duos* antiquis in usu fuisse, ostendi ad scriptorem rei militaris Flavium Vegetium, cui eam phrasin bis restitui. libro 2. cap. 6. iterum lib.3.cap.15. Exempla si desideras, vide Ciceronem lib. 7. epist. 25. *Præter duo nos* (inquit) *loquitur isto modo nemo.* Prudentius in Apotheosi: *Panes jubet, & duo pisces apponi.* Censorinus de die natali in scito Tribunitio, cap.19. *Prætor urbanus, qui nunc est, quique posthac fuat, duo lictores apud se habeto.* ita membranæ: vulgant vulgo, *duos lictores,* non rectè. eadem de re annotasse commemini Sosipatrum Grammaticum. Etiam in libris Codicis hæc mihi observatio occurrit ad l.cum notissimi, C.de præscript. triginta vel quadraginta annorum.

Pag. 119. *Quod salutarium seminum frugem gerat, Cererem esse pronuntiant.*

Ita sentiunt Cicero de natura Deorum, & Varro de lingua Latina. & ut hic C pro G, contra in aliis fieri notat Varro libro quarto, dum scribit: *Gladius C in G commutato à clade.* Festus item ab urguendo Orcum, à prædicendo prodigium format. Promiscuæ etiam hæ litteræ olim librorum descriptoribus. unde in codicibus confusa totiens Gajus, & Cajus; alia mille. Immo & in varietate linguarum hunc quasi lusum reperiri nemo nescit. *Ciconiam* Latinè dicimus. verum Galli, Itali, Hispani secundam syllabam per g scribunt, atque effantur suaviùs.

Pag.120. *Cassum iterum nomen est Cereris, cassum Dianæ: atque ita perducitur eò res, ut & illa frugum* (*sicut perhibetis*) *inventrix, vobis ducibus, atque auctoribus nulla sit; & exspolietur Apollo germana.*

Restitutum iri existimo si scripseris, *& despolietur.* despoliare Ciceroni, Plauto, Apulejo frequentatum nemo nescit. de quo etiam in Apulejo diximus.

Pag.ead. *Quorum si est vera, & fixa certa sententia.*

Illud *certa* merum interpretamentum ad vocem præcedentem. in qua tralatio similis, quales multæ apud classicos scriptores. Sic, *consilium tenere,* dicebat Apulejus; *aliquid alicui stare, sedere.* M.Tullius; idemque, *hærere in eadem sententia.* Aliquid ponere, collocare, figere, optimus quisque simili figura usurpavit. Inprimis ipsemet Arnobius paullo supra hunc locum: *quod si exploratum,* ait, *si fixum est.* Similiter libro sequenti: *scriptitarunt ut visum est, atque sedit.* Itidem libro septimo: *sed neque hoc nostram conscientiam fugit, lectum, & positum est.* Pari phrasi poëta:

- - - - - - - - - *Sedit patribus sententia pugnæ.*

Ulpianus noster eundem tropum quoque adfectavit, *Si hoc judicii sederit.* lege 6.D.de his, qui satisdare coguntur.

Pag.121. *Nam solere Romanos, Deos omnes urbium superatarum, partim privatim per familias spargere, partim publicè consecrare.*

Reperit in manuscripto noster Modius, *Romanos regiones urbium superatarum:* inde cortexit, *religiones urbium superatarum.* Arnobius lib. 7. *Genetrix* (inquit) *& mater superstitionis Etruria.* Deos ante expugnationem urbium à

Romanis evocari ſolere, & Romam invitari, alibi docui. videatur formula illi rei adhibita apud Macrob.lib.3.Saturnalium,cap.9.Plinium lib.28.cap.2. Livium libros.

Pag.ead. *Qui rebus in ſubſtantia conſtitutis.*

Membranæ præferebant, *rebus inſtantia conſtitutis*: cæterum amico noſtro placebat, *rebus in eſſentia conſtitutis*. Simile emendat Canterus lib.2.

Pag.ead. *Cornificius balare convincitur.*

Balare ovium eſſe, præter Feſtum, Varronem alii monuêre. vir doctiſſimus, & ſummo Belgii, ac totius litterariæ Reip.damno nimis ſubito è vivis ereptus Guilielmus Canterus, reſtitutum putabat, *halare convincitur.* quod accipitur pro mentiri. Verumtamen ſubruunt eam ſcripturam membranæ, dum reſtituunt, *Cornificius labare convincitur.* Id altero & modeſtius, & Arnobio noſtro non infrequens: nam paucis infra verſibus. *Ita enim labant ſententiæ, alteraque opinio ab altera convellitur.* Iterum paullo inferius, *cùm ex uno & ex altero manifeſtum fiat, & pateat, labare, nec quidquam vos certi dicere.* Ibidem, *in errore ſunt hi maximo.*

Pag.123. *Varro, qui ſunt introrſus, atque in intimis penetralibus cœli, Deos eſſe cenſet [quos loquimur] nec eorum numerum, nec nomina ſciri. hos Conſentes, & complices Etruſci aiunt.*

Verba illa, *quos loquimur*, antiquum aliquid occultare viſa ſunt. niſi vererer longius diſcedere à lectione vulgari, ſcriberem, *Deos eſſe cenſet Selectos, nec eorum numerum*, &c. Auguſtinus 4 de civit. Dei, c. 23. *Quis enim ferat* (inquit) *quod neque inter Deos Conſentes, quos dicunt in conſilium Iovis adhiberi; nec inter Deos quos Selectos vocant, Felicitas conſtituta eſt?* Idem libro ſeptimo cap.29. eorundem Selectorum commeminit ex Varrone. Quæ de 12. Conſentibus uterque hic ſcribit, ſatis lucida erunt ex iis, quæ infra dicemus lib.5. Videatur Varro primo de re ruſtica, qui 12. auratas ſtatuas Conſentum apud forum ſtetiſſe tradit. Videndus & Martianus Capella in fine libri primi.

Pag.ead. *Sex mares, & totidem fœminas nominibus ignotis, & iis nationis barbariſſimæ: ſed eos ſummi Iovis conſiliarios.*

Emendari poſſe arbitrabar, *ex nationibus barbariſſimis & eos ſummi Iovis conſiliarios.* Nihilominus manuſcriptus liber cum editione Romana reſtituit, *nominibus ignotis, & miſerationis parciſſimæ.* unde liquet alteram lectionem ſuppoſititiam eſſe, & à Gelenio fabrefactam. Indigites Samothracios noſter paullo poſt commemorat, eoſdem verbis jam lectis quoque deſignatos, non abſimile vero eſt. nam, ut à Feſto didici, Indigetes Dii fuêre, quorum nomina vulgari non licebat. Gloſſarium vetus Indigetes interpretatur ἡμίθεοι, κυρῆτες. Arnobius paullo infrà: *aut ſi Curetas pro Laribus invocaro, quos indigetes* (manuſcriptus, *eſſe digitos*) *Samothracios pars veſtrorum adſeverat auctorum*, &c.

Pag.ead. *Vt videtis, & hic quoque nihil continens dicitur.*

Delirarunt correctores nugivenduli, qui ita edendum curarunt, cum in membranis ſit, *nihil concinens dicitur.* & ita eodem verbo Cicero uſus non ſemel, qui ait, *partes mundi inter ſe concinentes.* Iterum alibi: *Videſne ut hæc concinant?* hoc eſt, quadrent, conveniant. Martianus Capella lib.2.nuptiarum: *Ergo* (inquit) *prædictorum nominum numerus concinebat.* Gloſſæ noſtræ manuſcriptæ, *concinens, conſonans.*

Pag.124.

Pag.124. *Nunc antiquorum sententias sequens larvas esse dicit lares, quasi quosdam genios, defunctorum animis mortuorum.*

Quod in membranis est, *genios, effunctorum animas mortuorum*; id tantillum juvo, *genios, & functorum animas mortuorum*. Vita fungi, defungi, moriendi significatione nemo non usurpavit. Arnobius lib. 6. *templa contegere cineres, atque ossa, & functorum esse corporum sepulturas.* Quod subinde editur, *coacervare in unum multa*; ejus loco scripsit librarius, *coadunare in unum.* Iterum mox *consolationem*, pro *consultationem*. Redeo ad Lemures, Lares, atque Larvas, de quibus ita Martianus Capella tradit: Lemures nimirum, si vitam mortalem honestè vixissent, in Lares domorum, urbiumque verti; sin vero inhonestè, Larvas tum, & Manias perhiberi. quam opinionem reperi quoque apud L. Apulejum, libro de Deo Socratis; Plautum Aulul. & alios.

Pag.ead. *Non omnes omnia Deos posse [præstare.]*

Simile illi, quod superius eodem hoc libro præmissum est: Deos singulos sua in re pollere, nec in auxilium vocatos alienis posse in partibus subvenire. verbum tamen *præstare* abesse posse arbitror. Virgilius:

- - - - - *non omnia possumus omnes.*

Pag.125. *Adestote Dii penates, tu Apollo, tuque Neptune, omniaque hæc mala, quibus uror, terreor, vexor, vestri numinis averruntate clementia.*

Perbona in hunc locum Oberti Gifanii emendatio, *uror, torreor.* superaddo de meo, *uror, torreor, versor*, ut tralatio in omnibus sibi similis sit. Vix hæc perscripseram, commodum mihi in mentem venit exemplum Divi Laurentii, qui martyrii coronam ab agonotheta Deo Optimo Maximo jam jam suscepturus, in summo cruciatu, jam prunis & vivis carbonibus aliquamdiu tostus, magna animi constantia Decio tyranno occinuit: *Assatus sum, jam versa & manduca.* De versandi verbo, si integrum est, vide Ianum Gulielmium nostrum in Quæstionibus Plautinis, in Persam, cap. 4.

Pag. ead. *Si Curetas pro laribus invocaro, quos indigetes Samothracios pars vestrorum adseverat auctorum.*

Non supprimenda mihi libri membranei restitutio, *quos esse digitos Samothracios.* Curetes enim, seu Corybantes, Cretæ insulæ populos, Dactylos Idæos quoque appellatos fuisse didici. Hi Iovem nutriverant, & Saturnum patrem, qui filios devorare crudeliter solet, novo lusus genere excogitato, hoc est, clypeolis æneis inter se concursantes deceperunt: ne fortè vagientem ille audiret infantem, ac perderet. quinimmo & ipsum illum numerosè compositum æris tinnitum, Dactylum postea cognominatum ferunt. Consulendus Solinus, Herodotus libro septimo, Strabo libro decimo, cui κέρητες dicti, ἀπὸ τῆς κουρᾶς, hoc est, à tonsura. Cæterum ubi intonsa servarunt capita, Acarnanas vocare cœperunt, teste eodem. Ad hanc fabulam respexit Arnobius supra, hoc eod. libro: *ut genitoris evaderet rabiem, in Cretensium finibus memoratur esse celatus.* Item alibi non semel, in hoc opere. quamquam iteranda hîc nobis, quæ de iisdem ipsemet Arnobius paullo superius recitavit. *Indigetes* (inquit) *Samothracios, quos quinque indicant Græci Idæos Dactylos nuncupari.* Meminit quoque Plutarchus in vita Numæ.

GODE-

GODESCALCI STEWECHII IN LIBRUM IV. ARNOBII ELECTA.

GOD. STEWECHIUS IOANNI MATALIO METELLO I.C. S. D.

Romanos meministi in dilectu, etiam in censu publico Valerios, Salvios, Statorios suos primo loco evocasse, tantummodo boni ominis causa: itidem tibi amoris in te mei pignus quale quale daturus, omen captare visum, hoc est tibi, viro omne disciplinarum, scientiarum genere, virtutibusque eximiis exornato, de virtuoso primam hujus libri observationem, seu (ut tu fortè interpretaberis) hallucinationem ponere. de qua tu, qui tuus in me amor est, simul de reliquis adnexis, & libenter, & seriò arbitrabere. Vale. Sed heus quid tu mihi nuper in litteris secius de Iano Gulielmio meo? (nostro dicere debui) ille ut decesserit? jam ego Fidem bonam & Germanè Romanam, *unà cum illo fratre meo exstinctam ferè non dubitem.*

Pag. 127. *Sin autem ex animi certiore sententia Deos esse & hæc rati, templis, & pulvinaribus honorastis.*

Suspicari possis mutatam lectionem, quod adspirationis nota primum omissa (ut ferè solet) fuerit: est quippe in membranis, *templis, & pulvinaribus onerastis.* tamen scripturam hanc alteri non cedere, æquius melius arbitror. Livius lib. 35. *collaudatum eum consul spe præmiorum onerat.* Sallustius Iugurth. *ministrum oblatum promissis onerat.* Q. Curtius Rufus lib. 7. *collaudatusque, & promissis oneratus.* Idem libro 5. *Persæ* (inquit) *promissis Bessi onerati.* Quamquam id genus locutionis eidem Curtio duobus minimum locis periisse animadverti. Primum lib. 5. *Igitur promissis quanta & præsens necessitas exigebat, & ipsius fortuna capiebat, honoratum* (lego *oneratum*) *armari jubet.* Identidem libri septimi initio: *Contra cum donis honoramur* (restituatur bono periculo meo, *oneramur*) *cum præmiis onusti revertimur.*

Pag. ead. *Sed esse virtutem viri, salutem salvi, honorem honorati.*

Legere

Legere conor, *virtutem virtuosi.* virtutem ut viri vim à virilitate Varronem denominare non ſum neſcius; ſed ea virtus corporis Arnobio hîc præ oculis non fuit. Paullo antè in verbis, quæ ſubdo, *nam ſi verba exiſtimantes hæc caſſa, & nullius ſubſtantiæ nomina, divinis tamen* [*in*] *regionibus conſecratis*, his, inquam, verbis præpoſitionem abundare exiſtimo. Urſinus reſtituit, *divinis tamen religionibus conſecratis.*

Pag. 128. *Vt enim hæc accidunt, hominum quæ ſunt poſita in actionibus, affectibus fortuitis; ita quod illis adverſum eſt, &c.*

Urſino videbatur ejecto verbo reponere, *quæ ſunt poſita in actionibus fortuitis.* mihi non incommodior ſcriptio arriſit: *Vt enim hæc accidunt hominum quæ ſunt poſita in actionibus, effectibus fortuitis; ita, &c.*

Pag. ead. *Dea Panda eſt appellata, vel Pantica patefacta. Et hæc ergo numquam fuerant numina.*

Locum habes, quemadmodum Romæ quondam eum expreſſerant. Gelenii editio verbum *patefacta* excluſerat. Canterus interpungendum cenſebat, *vel Pantica. Patefacta & hæc ergo.* Membranas tamen ſi auſcultabimus, reſcribemus: *Et quod Tito Tatio, capitolinum ut capiat collem, viam pandere, atque aperire permiſſum eſt; Dea Panda eſt appellata, vel Pantica. Antè facta & hæc ergo non fuerant numina.* & meo judicio genuina eſt iſta lectio.

Pag. ead. *Pellendorum hoſtium Dea potens Pellonia eſt: quorumnam (niſi moleſtum eſt) editæ.*

Scriptam lectionem, præ vulgata, auro contrà redimendam cenſeo, (*ſi ne moleſtum eſt*) *Si ne* vocibus disjunctis non minus rectè dicitur, quàm à Titinnio & Plauto *nevis, nevult,* pro non vis, non vult. *Nepurus*, pro non purus apud Feſtum. Itidem *ne rectè* ex Plauto, *ne funera* in verſu Catulli interpretatus doctiſſimus Ianus Mellerus Palmerius in ſuis Spicilegiis, pag. 39. *Si non,* pro *niſi,* Ciceronem, Plautum, Terent. Cæſarem uſurpaſſe, alias docui in gratiam juventutis.

Pag. 129. *Eſſe quidem hoc ita, quod nomini favemus, optamus: at quæſtionem non exiguam res habet. Quid enim Romani Deos poſſident peculiares, qui aliarum gentium non ſint?*

Non negabis ſcio etiam hoc loco revocandam diſpunctionem, & interrogationis notulam, cujus exempla non pauca ſuperioribus libris in unum locum conjeci. *Quid? enim Romani Deos poſſident peculiares.* Similem nævum tollebam aliquando ex Panegyrico Conſtantino dicto, cui initium, *Si Flavia Heduorum.* adſcribam verba, ut tu, qui κριτὴς eſſe ſoles ſcriptorum meorum, vel laudes correctionem, vel, quod potes, tuo judicio meliorem efficias. *Quis Tagus, quiſve Pactolus tanto fluxerunt auro, quantum liberalitate tua conſecuti ſumus? Nos enim majoris eſt muneris abs te accepiſſe. quinimmo quanto eſt durius extorqueri,* &c. Intricata ſententia vel ipſi Sphingi, ni interpungas, *quantum liberalitate tua nos conſecuti ſumus? enim majoris eſt muneris.* Homines per ſe temerarios ignorantia audaciores reddidit, cum iſta mutarunt. illi particulam *enim* eo loco non ferebant, elegans tamen. Iulianus lib 30 Digeſtorum: *Enim dum proprietatem adquiris, jus omne legati uſusfructus amittis.* l. Si tibi. 17. D. quibus modis uſusfructus amittatur. & alibi. Locutus ſæpe ita Plautus: & in Apulejo Beroaldus ſæpius depravavit, ut ad eum ſcriptorem demonſtro.

N Pag. ead.

Pag.ead. *Dii lævi, & læva sinistrarum tantùm regionum sunt præsides, & inimici partium dextrarum.*

Aliter in Edit. nostra.

Corrigendum puto, ac restituendum ex formula antiqua, *Dii lævi, Deæ levæ.* formula cum aliunde, tum ex ipso auctore nostro satis celebris: *Sive tu Deus es, sive Dea.* Livius lib. 8. ab V.C. *Si Divus, si Diva esset.* Videatur Macrobius lib. 3. cap. 9. Agellius lib. 2. cap. 28.

Pag. 130. *Rursus vero si jecero plagam ad occiduam lumina. vocabulum sinistri Auster, & Meridies trahet.*

Edendum curavi, *plagam in occiduam.* Romana editione, & codice scripto præeuntibus. de cætero, expendendum puto quod membranæ legunt, *Meridus transitu.*

Pag. ead. *Qua ex re poterit facillimè cognosci, neque læva natura esse ulla, sed positionis.*

Gratia membranis, & illi pariter quisquis tam accuratè eas descripsit, *cognosci, neque dextra, neque læva natura esse ulla.* quamvis enim facile fuerit ita sententiam explere cum ex sensu, tum ex verbis præmissis: nihilo minus tamen istiusmodi audaciam lividi quidam improbarent in nobis, qui non nisi improbissimo dente aliorum scripta arrodunt.

Pag. ead. *Quid ergo si argilla, aut materia fuerint quacumque alia fabricati foci?*

Ea lectio supposititia Gelenium videtur habere patrem. Romani ediderant, *Quid ergo si ista?* videlicet germanè exprimendum jussi de membranis: *Quid? ergo si testa, aut materia*, materiam testaceam laterculis opponit crudis. Sed ipsum scriptorem nostrum audiamus lib. 6. *in testulis* (inquit) *Dii vestri?* Iterum libro prænominato, *colligati nobilitent testulas, & cætera, quibus signa confiunt.* Similiter lib. 7. *Dii ex ære facti, testa, gypso.*

Pag. ead. *Et quid [quæso] ut faciat, præsidatum focorum Deus iste sortitus est?* Legendum arbitror, *Ecquid, quæso.* proinde etiam libro 7. *Et quæ gravior infligi contumelia Diis potest, quam si eos credas accepto mero propitios fieri.* rescribo, atque punctis inlustro: *Ecquæ gravior infligi contumelia Diis potest, quam si eos credas accepto mero propitios fieri?* Alibi suppedito alia.

Pag. ead. *Curat, ut ad sensum palati suis cum jucunditatibus veniant rerum incorruptarum sapores.*

Nihili est quod mihi permitto, dum restituo, *summis cum jucunditatibus.* facilis est lapsus ex adfinitate vocum, præsertim si nomen adbrevies.

Pag. 131. *In tutela sunt Orbonæ, orbati liberis parentes; in Næniæ quibus extrema tempora: nam quæ durat & solidat infantibus parvis ossa, ossilago ipsa memoratur.*

Nolo eadem iterare sæpius: nam *Ossipanga* legendum, ostendi libro superiore. De cætero, orbum dicebant veteres tam patrem qui liberos, quam liberos qui patrem amisissent. Utriusque testem habemus M. Tullium Cicer Eodem spectare video ista Pauli, apud Pompejum Festum: *Giba est, quæ patrem, aut matrem, aut filios, quasi lumen amisit.* eluenda reor, *aut filios, aut si lumen amisit.* altero lumine orbum, & luminibus orbum corpus, Plinius dicebat. Similiter Ovidius: - - - - - *luminibus orbus*

Rupibus incursat - - - - - -

Iacere lumina ad plagam occiduam, dicit hic scriptor hoc libro; objicere lumini

mini & conſpectui, lib. 1. Verumtamen ut ad ſcriptoris noſtri illa jam propoſita reveniamus, in iis (ut ego quidem opinor) hæſit olim *jam*, pro *nam* tranſeundi particula, ſcriptaque fuêre in hunc modum: *jam quæ durat, & ſolidat.* Terent. Eun. *Iam hoc aliud eſt, quod gaudeamus, miles pellitur foras.* Præceſſit abhinc una aut altera linea: *Nodutus dicitur Deus, quia ad nodos perducit res ſatas; & quæ præeſt frugibus ferendis, Noduterenſis.* Leviuſcula ſunt fateor, quæ moneo: at fullonem diligentem imitor, quoad poſſum, & maculas etiam minutiſſimas illibenter prætereo. tu judicabis, an iſta merito eluam: *Nodutus dicitur Deus, qui ad nodos perducit res ſatas; & quæ præeſt frugibus terendis, Noduterenſis.* Auguſtinus 4 de civitate Dei: *Præfecerunt geniculis, nodiſque culmorum Nodotum.* ſcripſerim utrobique *Nodotus, Nodoterenſis.* vix etiàm diobolare quod adjiciam.

Pag. 132. *Quis Limentinum, quis Limam cuſtodiam liminum gerere, & janitorum officia ſuſtinere.*

Dicam quod ſentio, *Limam* Deam quæ ſit ignoro: neque eam hîc tolerandam puto. ſubſequitur enim in Arnobio, *Quis curatores obliquitatum Limos?* Auguſtinus libro quarto de civitate Dei, cap. 8. irridens paganorum ſtultitiam qui uni homini oſtiario domum totam committant; tres uni januæ Deos præficiant, ait: *Tres Deos iſti poſuerunt, Forculum foribus, Cardeam cardini, Limentinum limini.* eoſdem illos pari numero Tertullianus ponit in ſuo Scorpiaco: ſed iſtic *Cardum* legitur. Iterum in libro de corona mil. *Cardam* nominarunt. denique in libro de idololatria *Cardea* lectitatur. Quid ſi *Cardeum*, & *Cardeam*, item *Limentinum*, & pro *Lima* iſta *Limentinam* deam coluiſſe ſuſpicemur? pariter ut Robigum, & Robiginem.

Pag. 133. *Et, quod maximè pigri ament, ſecurum per opulentias ocium.*

Adlubeſcebat mihi conjectura, *ſecurum per pollentias ocium.* Salluſtii Catilinario maculam eluo: *Sed poſt, quàm res eorum civibus, moribus, agris aucta, ſatis proſpera, ſatisque pollens videbatur, (ſicuti pleraque mortalium) invidia ex pollentia orta eſt.* Vulgant, ut vulgus ſolet, *ſicut pleraque mortalium habentur, invidia ex opulentia orta eſt;* cæterum cum in manuſcriptis exemplaribus reperirem *habetur,* illud verbum pro gloſſemate induxit: & id merito factum, perſpicient ſcio, quibus perſpectus ſtylus illius auctoris. Dein cur minus recipiendum ſit nomen *pollentia*, quod expreſſim ſcriptum in membranis D. Iacobi Hutteri, Theologi Agrippinenſis egregii, cauſam nullam video. Plautus Rudente: - - - - *ne ineptorum potior ſit pollentia.* Apulejus libro 10. *Matrona pollens, & opulens.* Eidem id vocabulum reddidi lib. 8. Aſini aurei: *Vindicarent de pollentiſſimo* [excuditur hactenus *pollutiſſimo*] *divite mortem fratris.*

Pag. ead. *Non ficis, betis, caulibus.*

Qui in membraneis ſcripſere *ficubus*, præcepta Grammaticorum obſervavérunt, quibus fici ſunt vitia corporis, ficubus autem fructus deſignant. Conſule Soſipatrum Chariſium. Horatius:

Tum nux ornabat menſas, cum duplice ficu.

Sed ea de re elegantiſſimum Martialis epigramma:

Cum dixi ficus, rides quaſi barbara verba,
Et dici ficos, Cæciliane, putas.
Dicemus ficus, quas ſcimus in arbore naſci;
Dicemus ficos, Cæciliane, tuos.

Pag. 133. *Et negligi sacrilegè clamitatis, quiritaminique contemni Larem genium focorum.*

Membranæ amplexæ *sacrilegio* : item, *contemni Lateranum genium focorum.* Supra hoc eodem libro : *Lateranus, ut dicitis, Deus focorum est, & Genius.* Secundò idem dicitur pagina eadem, qua præcedentia : *quisquis iste est Lateranus, abscedet.* Sequitur subinde porrò, *mala quotidianis accessionibus inolescant.* scriptus codex refert *insolescant.* eum audiat, & sequatur, qui volet.

Pag. ead. *Et quia non supplices Mutuno procumbimus, atque Tutuno.*

En ineptiam Romanæ editionis, *supplices, id est, humi procumbimus.* mutanda potius fuerant nomina *Mutino, Titino* ; alii *Tutano* scribunt: quem unum eundemque Deum facit Festus. *Priapum* nominasse Græcos scribit Augustinus libro 4. de civitate, cap. 11. & ita eum nominatum memini ab Arnobio. Festus sacellum ejus Dei Romæ fuisse indicat in Veliis adversum murum mustellinum. Consulendus Lactantius lib. 1. cap. 20. Tertulliani apologeticus cap. 24. Augustinus lib. 4. de civitate. qui an Festo auscultare omnes debeant, tu optimè judicabis. etsi membranæ perpetuò scribant *Tutuno*, quas ego sequor.

Pag. 134. *Eandem tamen facietis fidem, Melloniam.* &c.

Tanta apud me auctoritas membranarum fuit, ut in textum eam lectionem retraxerim, adhibita post interrogationis notula. Impressi libri remissius hæc recitabant, *numquam tamen facietis fidem*, &c.

Pag. ead. *Antitheos sæpius obrepere pro veris.*

Codex Italicus, & manuscriptus præ se tulit, *pro accis.* puto debuisse edi, *pro accitis.* Adsuam è pag. 125. quod in editione, nescio qua, non rectè mutatum : *Quis Libentinam, quis Liburnum libidinum superesse tutelis.* vulgarunt illi : vide Canteri Notas : *praeesse tutelis.* at de priori lectione recedendum non est : neque audiendus Agellius, qui ea notione verbum *superesse* censuit non rectè dici. Ipse pro se causam dicet Arnobius, qui libro superiore, *Ludentis est dicere, Deos nobis superesse custodes.* Iterum prænominato libro : *Vnctionibus* [inquit] *superest Vnxia, cingulorum Cinxia replicationi.*] contendit hac causa contra Agellium Ianus Palmerius, & alterum Germaniæ lumen Ianus Gulielmius, mihi tibique charissimus, lib. 2. Verosimilium, cap. quarto. Præcessit modò, quod in Romana editione non rectè publicatum existimo. nempe

Pag. ead. *Vnde vobis est scire, an sit unus aliquis, qui succedat pro omnibus, quos invocatis, partibusque se cunctis locorum, divisionumque supponens, multorum vobis speciem divorum præbeat, & potestatum?*

Illud mihi eximi nequaquam poterit, quin veram hujus loci restitutionem odoratus sim, & pro illa gratiam sint habituri Arnobii studiosi : *partibusque se cunctis jecorum, divisionumque supponens.* sive, pro declinatione vetusta, *jocinorum.* ad extispicia rem totam pertinere, indicio sunt hæc non multo antè præmissa : *numquam tamen facietis fidem, Melloniam* [*verbi causa*] *vel Limentinum inserere se fibris, & ad rerum significantias, quas quæritis, aptare.* Tum & illud quoque pro me facere non negabis : *Numquid illorum* [Deorum puta] *aliquando vidistis os, habitum, faciem? aut eadem hæc possunt in pulmonibus, aut jecusculis conspici?* Fibras porrò jecorum esse, testis Festus. has in extispiciis dispici maximè solere, incognitum esse non potest iis, qui antiquitatis studium,

dium, & vetustatis lautitias, primis labris degustarunt. cui vacat, legat fragmentum Labeonis ex libro 15. de disciplinis Hetruscis apud Fulgentium Placiadem in *Manales,* & Apulejum apologia prima pro seipso. Unum addam testimonium Livii de Manlio Torquato, ac P. Decio Mure coss. ex libro primo: *Romani consules priùs, quàm educerent in aciem, immolaverunt. Decio caput jecinoris à familiare parte cæsum aruspex dicitur ostendisse, Manlium egregiè litasse.* Id quàm fuerit ominosum, ostendit mox & rata, & rata ipsius Decii devotio. Alia insuper obvia apud eundem Livium hac de re non pauca, & ibidem luculentissimè, verissimè à Carolo Sigonio explanata, homine audeo dicere ad historiam Romanam illustrandam nato, & cui vix similem habitura videtur Italia tota. Videndus idem lib. 2. de jure Provinciarum, cap. 6. Illud penè silentio præterieram, insaniam nimirum, ac superstitionem hanc extispiciorum sublatam, atque vetitam à Christianissimo Imperatorum Theodosio A. cujus ea de re constitutio talis: *Ne quis mortalium ita faciendi sacrificii audaciam sumat, ut inspectores jecoris, extorumque præsagio vanæ spem promissionis accipiat, vel [quod est deterius] futura sub exsecrabili consultatione cognoscat.* l. 2. C. de paganis. habes quis finem isti insaniæ dederit: primum auctorem si requiramus, Tagem Thuscum fuisse notat Arnobius libro secundo. *Antequam Tages Thuscus* [inquit] *oras contingeret luminis, quisquam hominum sciebat aut esse noscendum, condiscendumque curabat, in fulminum casibus, aut extorum quid significaretur in venis?* Tibullus lib. 3.

Vera monent Thuscis exta probata viris.

Meminit Festus in *Tages.* Censorinus de die natali, cap. 2.

Pag. ead. *Quisnam iste est unus? interrogabit. Fortè possumus istum veris auctoribus dicere.*

Lectio vetus in tantum se mihi probat, ut in textum restituendam decernere ausim. *Quisnam iste est unus interrogabitis? Fortè possumus instituti veris auctoribus dicere.* Arnobius ipse de sese loquens libro primo, *Nunc doctore,* inquit, *tanto in vias veritatis inductus, omnia ista quæ sint scio.*

Pag. ead. *Non tantùm puerculi, & procaces; verùm etiam serii, atque in mores tetricia asperitate durati.*

Membranarum scriptura est, *serii, atque mares tetrici asp.* sed hæc mihi lumen præbuit ad offendendam genuinam, & sinceram: *verum etiam mares serii, atque tetricia asperitate durati.* Serium virum appellat Macrobius Aristotelem philosophum: idemque hominem serium lib. 3. Saturnal. cap. 7. Perinde & Apulejus apologia prima: *Etiam Solonem fuisse virum serium negabis?* vide Nonium in voce *Serium.*

Pag. 135. *Secundus* [Sol scilicet, sive Mercurius] *Regina, & Hyperione proditus genitore.*

Pro *Rea*, quæ in editione Gelenii, Canterus revocavit in textum *Reginam.* atqui membranæ abeunt longius, dum nobis repræsentant hanc lectionem, *Secundus æquè Iovis, & Hyperiona proditus genetrice.* de qua pronuntio, Apollinis responsum esse. Arnobius lib. eodem: *Ex Hyperiona, inquitis, matre, & ex Iove jaculatore fulminis, Sol aureus, & flagrantissimus natus est.* non tam gemini fratres illi Plautini, quàm hi duo loci sunt.

Pag. ead. *Qui in Proserpinam dicitur genitalibus adhinnivisse subrectis.*

Ita restitutus locus è manuscripto, nam improbanda vulgaria lectio *adhinnuisse.*

nuisse. Apparebit vel ex altero hoc ejusdem scriptoris testimonio libro 5. *Etiámne in filiam efferati pectoris appetitionibus adhinnivit.* Sed leviusculum est etiam, quod subnectemus.

Pag. 136. *Ac ne longum videatur, & nimiùm minutum velle capita ire per singula.*

Lectio libri veteris *minuatim,* mutanda fortasse in *minutim*, vel *minutatim*, hac distinctione: *Ac ne longum videatur, & nimium, minutatim velle capita ire per singula.* Lucillius libro 5. Satyrarum ------ *cogitat vis ire minutim.* Varronem audi de altero, lib. 4. de Lingua Latina: *Quo vinum dabant, ut minutatim funderent, à guttis guttum appellarunt.*

Pag. ead. *Fingite enim nos vel auctoritate [idonea] motos.*

Quod membranæ præ se ferunt abjecta voce inclusa *commotos*, in id si consentiam, vereor ut frustra sim. quippe vocabulum *idonei* admodum hic significans est. qua phrasi in constitutionibus Imperatoriis *idonea* dicitur substantia curatoris, id est, *sufficiens*, in l. cùm furiosus. §. Sin verò, C. de curatore furiosi. Itemque *homines idonei* vocati, quibus pecunia rectè, tutoque creditur. l. tertia, C. de usuris pupillaribus. Iterum alibi *minùs idonei* efficiuntur, qui pinguiore fortuna excidunt, l. prima, C. de dividunda tutela. Hoc amplius, multum esse hunc auctorem in phrasi Iureconsultorum si cui minus notum est, illi ex hisce Electis nostris, uti spero, satis superque innotescet.

Aliter in Edit. nostra.

Pag. ead. *Immo inquiet quinta, Minerva tu sis?*

Movit me lectio antiqua. *Minerva tutunis*, ut suspicarer verum esse, *Minerva tutun' es.*

Pag. 138. *Aut ex pateris aureis in feriam vina defundi.*

Probè correxit Lud. Carrio, *inferia vina.* eum vide libro 2. Emendat. cap. 3. & Arnobium ipsum libro ultimo, item Iacobi Cujacii Obser. lib. 2. cap. 12.

Pag. ead. *Possumus hæc eadem de Mercuriis, Solibus, immo de aliis omnibus, quorum numeros tenditis, & multiplicatis, enumerare.*

Audeo reponere de conjectura, & quidem bono periculo meo, *quorum numeros extenditis, multiplicatis. ostendere,* vel *estendere,* pro *extendere,* non semel in manuscriptis offendi. itidem scribi solere *ninsi, ausi,* pro *nixi, auxi*, alibi docui, & juris scripti loca aliquot persanavi, ubi *ostendi* malæ manus supposuerunt, cùm scribere debuissent *extendi.* qua de re vide in Commentario nostro ad Vegetium. Apud Solinum cap. 41. membranæ legunt, *ostendere radices*; quod mihi tantundem valet, atque, *extendere radices.* Parum abfuit, quin præterirem tacitus, immutandum quoque videri in verbis superioribus Arnobii istud, *de aliis omnibus*; ac rescribendum, *de aliis numinibus.* Longum sit recensere quot Veneres, quot Apollines, Dianas, cæca illa antiquitas sibi finxerit, numerum, ac censum Deorum indies augendo, extendendo, quo de hic agitur. Ioves trecentos Tertullianum memorare commemini.

Pag. ead. *An explorata, & cognita Theologi scriptitarint; an, ut visum est, atque sedit, libidinosam extulerint fictionem?*

Non melior, arbitratu meo, lectio vetus, *libidinosa extulerint fictione?*

Pag. 139. *Quod non [ex] hominum descriptis.*

Distractis duabus vocibus, quæ coaluerunt, corrigebam, *quod non hominum de scriptis.* in qua opinione gaudeo Italos mecum sentire.

Pag.

Pag.ead. *Per humani generis jura, atque ipsius mortalitatis consortia, cùm auditis, & legitis*, &c.

Obtestandi, seu obsecrandi hic modus valde elegans: integer quidem hoc loco, alias tamen non semel interpolatus, ut ostendi in Quæstionibus Apulejanis.

Pag.ead. *Aut cùm [esse] arbitramini vos ita.*

Conatur juvare recens editio Romana istiusmodi scriptione, *arbitramini eos ita:* sed non potiuntur voto. Exclude illud [*esse*] mandato libri optimi, & vide sitne *arbitrari* collocatum hoc loco pro judicare. qua notione id crebrum in scriptis Apuleji, & Plauti.

Pag. 140. *Nos enim sanè nativitatis expertes Deos esse censemus. aut si aliquos ortus habent.*

Restitui fide membranarum, *Nos enim*, &c. *aut nativitatis expertos D. e. censemus: aut si a. o. habent.*

Pag. ead. *Vsu farreo, coëmptione genialis lectuli sacramenta conducunt.*

Vestigiis insisto ac relego, *usu, farreatione*; *coëmptione.* nam his tribus modis Romani uxores habuêre: de quibus Ulpianus in fragmentis institut. tit.8. Cicero, itemque Boëtius Topicis; Festus in verbo *diffarreatio*; Plinius lib. 18.c.3. Dionysius Halicarnass.lib.2. Apulejus l.10. *Talis mulieris publicitus matrimonium confarreaturus.* malè cuditur, *confarraturus.* Sed ut farreatione contrahebatur matrimonium, simili ratione per diffarreationem, id est, sacrificium, cui farreum libum adhibitum, dissolvi solitum. Restat etiam in cæteris Arnobii leviuscula macula. Eluo, *genialis lectuli sacramenta condicunt*, quod vulgo editur *conducunt.* ineptum esse vidit quoque Ursinus, similiter & Modius noster, qui mecum concurrunt. *Fœdera genialis lectuli*, Arnobius non multo inferius appellat: *Fœdus thori genialis*, Apulejus nono de asino. Allusum autem ad formulam nuptialem, qua fides vicissim dabatur: *Vbi tu Cajus, ego Caja.* quæ quidem formula hanc habuit originem. uxor Tarquinii Prisci regis Romanor. Caja Cæcilia appellabatur. ejus nomen, boni ominis causa, post in nuptiis frequentatum, ut auctor Festus, cui adjungendus Plutarchus in Problem. De lectulo geniali post Gulielmum Canterum, & Iosephum Scaligerum, adeundus Iustus Lipsius in Electis lib. 1. c. 17. & Plutarchus Probl. 2.

Pag.ead. *Et quod participes fescenninorum non essent, perturbasse discordiis omnia.*

Doctissimus, ac diligentissimus pariter Modius, è libro veteri hanc mihi suppeditavit varietatem, *& quod participes, & quid fescenninorum non essent.* Animum advortas, quæso, anne sententiam erexerim, *& quòd participes æquè fescenninorum non essent.* Similem istius particulæ restitutionem superius paullo à nobis factam memineris ni fallor. Et crebrum in auctoribus, ut *Æque* absolutè ponant.

Pag.ead. *Quid dicitis ô viri? ergone (iterum dicam) tonans, fulgens, & fulminans, & nubila terribilia conducens.*

Non dissimilis vero futura lectio, *tonans, fulgurans, fulminans.* quæ tria apud Minutium Felicem similiter vidi conjuncta. *Cum tonat* (inquit) *fulgurat, fulminat, serenat.* itemque tonitru, fulgur, & fulmen, non procul inde, conjunguntur.

Pag.

Pag. 141. *Suxit fluenta mammarum, vagitum edidit, repsit? atque, ut fletum poneret ineptissimè tractum, crepitaculis obticuit auditis?*

Illud *tractum* ad vocem præcedentem *fletum* retrahere queas: mihi tamen suspicio incidit ab ipso auctore non esse; quod series, & filum orationis arguere videntur. possimus restituere, *ineptissimè jactatus*, memores illius, quod supra lib. 2. legitur, *ad silentium pavidi motibus nutricis, & crepitaculis adducerentur auditis.* sed obstare existimo, quod mox de cunis ad somnum inducentibus subditur. ea re conor legere, *ut fletum poneret ineptissimè tactus.* matrum, & nutricum est tangere, & mulcere infantes ut placent, somnumque inducant. eo allusit Plautus Amphitruone:

Quod si ego illum tractim tangam, ut dormiat?

Minutius Felix, *Infantes,* ait, *immolabantur, blanditiis, & osculo comprimente vagitum.* Lubet indicare, unde ortam suspicer superioris scripturæ depravationem: quia hæc res multas passim in libris turbas dedit. habuit ἀρχέτυπον *tractu,* vel *tactu*; & pro s littera, superiùs adhibita fuit [ut in manuscriptis quibusdam solet] nota illa, quæ vulgo apostrophen designat hinc quod proximum erat, ab ineptis, loco prædictæ notulæ, postea adhibita superium recta linea, quæ nobis valet n, aut m. Et hac ratione [ni fallor] enatum illud tactum, & similia in aliis libris sexcenta.

Pag. ead. *Conceptatur, & gignitur terrēnarum proluvies bestiarum.*

Optima lectio vetus, *& genitur.* quod enim nobis hodie gigno, genui, genitum, id antiquis fuisse geno, genui, genitum, satis abundeque docui in Quæstionibus Apulejanis, ad librum de Deo Socratis.

Pag. ead. *Nec contenti hos coitus gravitati attribuisse Saturniæ.*

Et hic palmaria correctio libri manuscripti, *& hos cœtus.* Cœtum pro coitu, tribus ad minimum vicibus Arnobio reddemus, præeunte libro vetusto: & præter Lucretium, cujus phrasin hic scriptor unicè adamasse videtur, ipsum quoque Ciceronem perinde locutum, infrà ostendetur.

Pag. ead. *Ipsum regem mundi flagitiosiùs liberos procreasse, natum, atque editum prædicatis.*

Non sunt repudiaturi scripturam veterem, quibus scriptores veteres, & fabulæ veterum sapiunt: *flagitiosiùs liberos procreasse, quàm ipse est natus, atque editus, prædicatis.*

Pag. ead. *Ex Latona arquitenens Delius, & sylvarum agitatrix Diana.*

Familiarem quondam librariis morem, adspirationis notæ non adscribendæ, offendisse credo typographos, eoque pro *abitatrix*, quod valebat *habitatrix*, expressisse *agitatrix.* Opinionem nostram juvant diversi poëtæ. Virgilius Dianam nemorum custodem. & cultricem appellavit, Horatius montium custodem. Ovidius libro tertio Metamorphoseos:

Hic Dea sylvarum venatu fessa solebat.

Statius in lib. Theb. - - - - - - - - - *in nostris nemoralis Delia sylvis.*

Tres lapides antiqui *Dianā Nemorensem* agnoscunt. Disseruit paullo superiùs auctor noster de summo Iove, ubi Gentilium opinionem ineptam admiratur, quod ausint adserere illum matris alvo effusum, & uberum alimonia lactatum. verba sic vulgo se habent, ut subinde legentur.

Pag. ead. *Ex Semela, atque ipso (Iove scilicet natus est) Liber, qui Bromius dicitur, ex ipso rursus; & Maja, Mercurius.*

Magna

Magna ſanè fraus, ſi quam modò hoc loco frauſi librorum deſcriptores, qui locum hoc modo interpolant: *qui Bromius dicitur, & ex ſemine iterum natus patris.* quamquam mihi nulla hîc ſuſpectio: niſi quòd reſcribendum planè eſt *femine*, pro ſemine. id enim ipſa fabula flagitat: Liberum nempe, ſive Bacchum, prius à Semele matre ex Iove conceptum; deinde exuſta fulmine matre, puerum utero exemptum, Iovis femori inſertum fuiſſe, & inde maturo partu enixum. Soſipater Chariſius lib.1. *Hoc femur femoris, & feminis.* Idem Grammaticus iterum libro eodem: *Hoc femur* (inquit) *hujus femoris, ſed frequentiùs hujus feminis, huic femini.* Tibullus: *Implicuitque femur femini.* Virgilius: *Eripit à femine* -------- Idem prædictus Grammaticus, *Femen*, ait, *nominativo, ut ſemen, necdum legimus à veteribus adſertum.* Alii Grammatici ſic diſtinguunt, ut femen poſteriorem, carnoſioremque pulpam; femur autem anteriorem, & adverſo homini propiorem ſignificet.

Pag. ead. *Non illi ſatis fuerat Iuno, nec ſedare impetum cupiditatum in regina poterat numinum, cùm nobilitas eam commendaret tanta, facies, oris dignitas.*

Quid ſi Arnobius dixerit, *cùm nobilitas eam commendaret, lauta facies, oris dignitas.* Alibi itidem homines lautos, lauta ingenia dicit. at in manuſcripto eſt *os, dignitas.*

Pag. 142. *O egregia merces culpæ, ô digna, & pretioſa dulcedo.*

Quod in membranis eſſet, *O grã merces*, arbitrabar legi poſſe, *O grandis merces.* de qua voce dictum mihi in Commentario Vegetiano. Mox conabar tantum legere, *veritatem propiùs intueri.* vulgò eſt, *veritatem propriam:* poſt placuit maximè, *veritatem promptam*, id eſt, in aperto poſitam. Subdit enim, *quas opiniones in melius reformare, ante oculos poſita veritate, renuiſtis.*

Pag. 143. *Numquid inceſtas nuptias cum ſorore Iovem ipſum dicimus feciſſe nos? aut invitatum ad ejus menſam, pro ſuillis viſceribus prolem neſcium Lycaoniam pranſitaſſe?*

Si erro, cum diligentia errorem compenſandum ſeu pariandum autumo. in codice membraneo exſtabat, *illis viſceribus prolem*, &c. legere audeo, adhibita, quæ ſupra modum neglectui eſſe ſolet librariis antiquis, adſpiratione, *pro hillis prolem.* nam alterum illud *viſceribus* ſpurium eſt, & merum interpretamentum vocis præcedentis. hillæ, ſeu (ut alii vocabant) *hirræ*, in genere farciminum fuerunt, ut infrà latiùs oſtendam ad librum ſeptimum.

Pag. ead. *Quis in Thraciæ finibus* (Martem intellige) *procreatum? non Sophocles Atticus?*

Videndus Flavius Vegetius lib. primo de re militari, cap. ult.; & quæ nos inibi commentati ſumus; item Novella Iuſtiniani A.xxvi.

Pag. 144. *Quis, dum genitalibus inſultat alienis, hæſiſſe in laqueis involutum?*

Martis, cum Venere in adulterio capti, fabula agitur: quapropter valde concinens in rem præſentem libri manuſcripti lectio, *dum genialibus inſultat alienis.* Geniales lectulos intelligit. Loquitur ſimiliter Arnobius libro quinto, *quis illa furta dulciſſima in alienis genialibus perpetraſſe? non vos?* Genitalia autem ea membra ſunt, quæ nominare, niſi honore præfato, non licet. Arnobius lib. 5. de Attide ſcribit hæc, *genitalia ſibi deſecat.* Suprà lib. 2. *genitalibus* (inquit) *Opis adjunctus Saturnus:* etſi iſtic membranis placet, *genialibus*

O *Opis*

Opis adjunctis. Iterum editur rectè lib. *6. cum ejusdem numinis signo genialibus fusum thoris.* Apulejus lib. 2. *Et à nexu quidem Venereo hospitis tua tempera, & probi Milonis genialem thorum religiosus suspice.* De geniali lecto, quem etiam adversum dixére, consulendus Iustus Lipsius lib. 1. Electorum cap. 17. & Iosephus Scaliger in Castigationibus ad Festum, voce *Plutus.*

Pag. ead. *Minervam luminis ministram, & lucernarum modulatricem.*

Levis mihi incessit suspectio, *inoleatricem* scribi posse, compositionem nominis non nimium mirabitur, cui in mentem erunt ista apud Nonium Marcellum, *pauperare, incertare; pigrare, vanare*; item apud Virgilium *arietare*, apud Apulejum *fauces fame araneare*; apud eundem & Plautum *ingeniatus.*

Pag. ead. *Qui Patrocles Thurius scriptorum in titulis indicatur.*

Mihi verosimillimum, *in titulis indigitatur*, quod accipio nominandi significatione, Macrobius utitur lib. 1. Saturnalium, cap. 20

Pag. ead. *Arsinoas, Chrysas, Hypsipylas Marpessas, &c.*

Restituo ex Clemente Alexandrino *Arsinoas, Æthusas*: verba Clementis non repeto, quòd ea adscripserit ad eundem hunc locum clarissimus Theod. Canterus. Neque dissimulo, in æquam hujus correctionis partem venire mecum Fulvium Ursinum.

Pag. 145. *At Hercules Sanctus Deus.*

Pariter ut alibi, itidem hoc loco scribendum autumo, *Hercules Sancus Deus.* orthographiam probat Festus in voce *propter*; ubi Herculem eundem esse cum Sanco notat. Idem in *Prædia* Saucum etiam Dium fidium vocatum tradit: idque inde introductum, quod Hercules Iovis filius esset; & veteres fidium, pro filium dicerent. quemadmodum in multis l pro d utebantur, & contra, testante eodem Festo in *Medius fidius*: in *Seliquastra.* Varro lib. 4. de lingua Latina: *Dius fidius dicebat Diovis filius, ut Græci* Διόσκουρον *Castorem: & putabant hunc esse sangum ab Sabina lingua, & Herculem à Græca.* Quinimmo Sabinos Sancum, ut Quirinum suum Romanos, coluisse, tradidit Lactantius lib. primo, cap. 15. Ovidius:

Quærebam nonas Sanco, Fidione referrem,
An tibi ----------------

Pag. ead. *Quid quod non contenti fœminei generis attribuisse Diis curas, etiam [sexus] adjungitis adamatos ab his mares?*

Indignationem scriptoris meliùs exprimit nostra interpunctio, *Quid?* Curæ verò hîc positæ pro amoribus. Virgil. 4 Æneidos:

At regina gravi jmadudum saucia cura
Vulnus alit venis, & cæco carpitur igni.

Iterum mox eodem libro quarto:

------- *nec placidam membris dat cura quietem*

Ovidius lib. 2 de remedio amoris:

Et prior est cura cura repulsa nova.

Festus Pompejus: *Cura* (inquit) *dicta est quasi cor edat, vel quia cor urat.* Postremò verò, quod in membranis omissum nomen sexus, non arbitror factum cum consilio: possumus enim *sexus mares* interpretari sexus marinos, & viriles, ut monui, cùm similia corraderem, libro primo Electorum.

Pag. ead. *Et ut Iovis dicatur pullus, in partibus Fabius aduritur mollibus.*

Quintum Fabium Eburnum Iovis pullum dictum, & similiter pueros, quos

quis

quis amabat, pullos ejus vocatos fuisse, ex Festo monere non destitit vir diligentissimus, & plurimæ lectionis, amicus meus Theodorus Canterus. Apud Senecam philosophum quarta epistola, me judice ac censore, idem vocabulum postliminio revocabitur: *de Pompeji capite pupillus, & spado tulêre sententiam.* nugantur scioli, qui restitutum arbitrantur hujusmodi correctione, *pusio, & spado.* Tu scribe bono periculo meo, *pullus, & spado.*

Pag. 147. *Fefellisse supplices ambiguitate responsi? præcellere in furum ordine, adulterasse, servisse, vulneratum esse.*

Romani ediderunt, *in furtorum donis.* mihi eodem jure cum illis hallucinari concedatur, libens legerim, *præcelluisse in amorum furtis, adulterasse,* &c. Arnobius lib. 4. de eodem Iove, *libidinosa ut perficeret furta.* At verò membranis placet, *in furtorum dolis, adulterasse*; pari locutione *bellorum furta* pro insidiis collocasse Sallustium, Virgilium, Servis observavit. advocabo huc etiam Propertii versum meæ opinioni accommodatissimum:

Et canere antiqui dulcia furta Iovis.

Pag. ead. *Atquin omnia vos ista & fuisse, & inesse Diis adseveratis vestris, neque ullam prætermittis speciem.*

Geminanda & hîc syllaba *prætermittitis.* proinde etiam principio libri septimi, *sententia reperiri nulla potest integrior.* Depravatè seu potiùs negligenter editum *repari.* Itidem *expeRI,* pro *experiri,* l. Si quis, 24. D. de injuriis, & alia in Pandectis sexcenta.

Pag. 148. *In cærimoniis vestris, rebusque divinis, postulationibus locus est, & piaculis dicitur contracta esse commissio.* *Aliter in Edit. nostra.*

In codice vereri scripserunt, *postilionibus locus est*: de quo cogitabo. cætera emaculare videbar ad meum sensum non infeliciter, *& piacularis dicitur contracta esse commissio.* Arnobius lib. 5. *ne à manibus mortui inexpiabilis contraheretur offensio.* Iterum dicto libro 5. *cùm unam contrahere possetis culpam.* Piaculares hostias agnoscit Arnobius lib. 6. Varro de prætore illo, qui die nefasto verba sollemnia Do, Dico, Addico, per imprudentiam emisisset, *Prætor,* inquit, *qui tum factus est, si imprudens fecit, piaculari hostia facta piatur: si prudens dixit, Quintus Mutius abnegabat eum expiari.* adhibendus & Festus in *Piacularia,* in *Postularia.* à quo, qui ignorabit, docebitur *committere,* inter alias notiones, significare *delinquere.* Terent. Andria: *Quid commisi pater?* Sequitur mox in Arnobio, uno, & apto cum præcedentibus contextu.

Pag. ead. *Si per imprudentiæ lapsum aut in verbo quispiam, aut sympinio deerrarit.*

Ista Arnobii, ex Cicerone de aruspicum responsis, unde descripta, corrigi debent, *aut sympulo deerrarit.* vel satius erit cum Festo, & Varrone scribere *simpulo.* Descriptionem vasis istius primùm dabo ex Festi rutis cæsis. *Simpulum est vas parvum non dissimile cyatho, quo vinum in sacrificiis libatur.* unde & mulieres rebus divinis deditæ simpulatrices dicuntur. Etiam Varronem audies, puto, non invitus, qui libro 4. de lingua Latina: *Quo vinum dabant, ut minutatim funderent, à guttis guttum appellarunt; & quo sumebant minutatim à sumendo simpulum nominavêre.* Præclarè auctores isti quoad usum vasculi: de materia, reliquum esse puto, ut indagemus. Ut credam vas fictile fuisse, idque pronuntiare ausim, unus mihi, & unicus auctor L. Apulejus erit, non tam vilis scriptor, quàm eum quidam æstimant. ejus testimonio satis luculento

ex prima Apologia contentus ero. *Eadem paupertas etiam populo Romano imperium à primordio fundavit; proque eo in hodiernum Diis immortalibus Simpulo, & Catino fictili sacrificant.* Vidi ea materia diversis in locis eruta,& unum habeo, donum eruditissimi, & nobilissimi Ludovici Hallerii ab Hallerstain. Addo Varronem, qui lib. 4. de lingua Latina hæc scribit: *Capulæ à capiendo, quòd ansatæ ut prehendi possint, id est, capi. Harum figuras in vasis sacris ligneas, & fictiles antiquas etiam nunc videmus.* Cui commodum erit, adhibebit Hadriani Iunii Notas apud Nonium, in voce *Samium*; & ejusdem Animadversa libro 2. cap. 10. Est etiam in Glossis antiquis *simpulum*, κύαθος· & ab eo vocabulo dictus Isidoro *simpulator, conviva adsiduus*; & Fulgentio Placiadi *simpulones.* Immo in vasis Ecclesiasticis, hodieque nostratibus, *pulla* appellatur vasculum, ex quo aqua, aut vinum sacerdoti ad altare præbetur. Iterum Arnobius libro septimo, *Pateras, sympiniaque depromite.* ubi manuscriptus, *sympubiáque.* quamquam id ad sacrificia non referatur. Dictum autem sympinium à Græco συμπίνειν. quod ipsum quia fieri solitum etiam (ut ex Minutii Octavio discere est) in sacrificiis; ubi reliquiæ, & pocula delibata populo tradi solent: tu dispicias velim (quod commodo tuo fiat) an idem cum simpulo sympinium; tum quod adfine admodum *sympuvium*, quod Iuvenalis libri membranei Satyra 6. & Varro apud Nonium duobus locis agnoverunt. Nonius tamen Simpuvium vas ligneum fuisse scribit.

Pag. 149. *Qui aut talia cessatis maleficia vindicare; aut non legibus latis, & severitate pœnarum, tantæ iistis obviam tempestati.*

Priorem illam disjunctivam particulam *aut* membranis debeo.

Pag. ead. *Vos aures patientissimas accommodatis.*

Non deteriorem fore scripturam arbitror, *patentissimas.*

Pag. 150. *Et quod penitus oportebat ex humani generis coalitu tolli, percensetis; ac ne ulla,* &c.

Augent verbo sententiam membranæ, *percensetis, ediscitis: ac ne ulla.* Itidem infrà hoc libro, *maledictionis elogia & referatis quotidie, & ediscatis.*

Pag. ead. *Præsumptionis certæ confidentia crederetis.*

Iisdem membranis scribitur, *certissimæ con. cred.*

Pag. ead. *Nec à vobis saltem istum meruerunt honorem, ut quibus expellitis à vobis, eisdem ab his legibus propulsaretis injuriam.*

Ad eam formam ego restitui, sed auctoritate manuscripti. vulgant exemplaria impressa, *ac à vobis saltem istum mererent honorem.* cæterùm illud prius non viderunt correctores referendum ad hæc præmissa: *Ita ergo non decuit, &c. nec à vobis saltem istum meruerunt honorem,* &c. Redeo jam ad ea, quæ eadem hac pagina præcesserunt, *ut animosiùs consurgat audacia, incentiva extollitis laude.* quod in veteri exemplari exstat, *incentino extollitis laudes*, id lubenter ita flecterem, *incentivo extollitis laudis:* quamvis edita lectio non deterior est.

Pag. ead. *Majestatis sunt apud vos rei, qui de vestris secus obmurmuraverint aliquid regibus. Magistratum in ordinem redigere, Senatorem aut convitio prosequi, suis esse decrestis periculosissimum pœnis.*

Non est nequidquam, quòd vetus codex præ se fert, *sequius obministraverint aliquid.* nisi fallor, voluit libri descriptor, *sequius sobministraverint aliquid.* Sequius ita tritum olim optimo cuilibet scriptorum, ut nihil magis. Apulejus libro

libro octavo Asini aurei: *placuit Thrasillo schema feralium nuptiarum, nec sequius aliquid suspicatus.* Idem quoque sequiorem sexum posuit, pro deteriore, minùs bono; id est, feminino, ut in Quæstionibus demonstravi. Afranius: *Sin, id quod spero, ratio talis sequius ceciderit.* Charisius libro primo Institutionum à neutro secus, pro sexu, formari ait secus Adverbium, quod significat aliter: unde nascitur ἀλλοιοτέρως. Apud Nonium in Ruminare Varronis verba lego sic: *Non modò absens quidquam de te sequius cogitabit,* (vulgo *cogitavit*) *sed etiam ruminabitur humanitatem.* De majestatis crimine ita Marcianus Iureconsultus: *Lex Iulia, majestatis præcipit eum, qui majestatem publicam læserit, teneri.* l. 3. D. ad legem Iuliam majestatis. Immo qui statuam Principis lapide impetit, majestatis reus est, l. 5. & l. 6. D. dicto titulo. Hoc amplius, crimen majestatis animæ amissionem sustinet, & memoria rei etiam post mortem damnatur, §. publica autem, Instititut. de publicis judiciis; & l. Manichæos, C. de hæreticis. Iam quod ad Senatores attinet, adeò inviolatos conservari voluerunt Imperatores Arcadius, & Honorius, ut eosdem corporis sui partem esse protestati sint, l. quisquis, C. ad legem Iuliam majestatis. Convicium à collatione vocum, quasi convocium, dici ait Labeo, quem vide in l. Item, D. de injuriis.

Pag. 151. *Carmen malum conscribere, quo fama alterius coinquinetur, & vita, decemviralibus scitis evadere noluistis impunè.*

Ipsam decemvirorum legem ex 12. tabulis rei illustrandæ adscribendam puto. SI QUIS CARMEN OCCENTASSIT, ACTITASSIT, CONDIDISSIT, QUOD ALTERI FLAGITIUM FAXIT, CAPITAL ESTO. Hanc non melius aliunde, quàm Ulpiani verbis, interpretandam existimamus, qui libro quinquagesimo ad Edictum ita scribit: *Si quis librum* (alii libellum nominant, Cicero carmen famosum, 4. Tusculan.) *ad infamiam alicujus pertinentem scripserit, composuerit, ediderit, dolove malo fecerit, quo quid eorum fieret; etiamsi alterius nomine ediderit, vel sine nomine, uti de ea re agere liceret, & si condemnatus sit qui id fecit, intestabilis ex lege esse jubetur.* l. Lex Cornelia, §. Si quis, D. de injuriis, & famosis libellis. Cæterùm extendit hoc crimen Senatus Romanus. nam eadem pœna ex Senatusconsulto etiam eum constat teneri, qui ἐπιγράμματα, aliudve quid, sine scriptura, in notam aliquorum produxerit. item qui emendum, vendendumve curaverit. §. eadem, dicta l. Lex Cornelia. Addam ulterius, quod in actione hujus injuriæ Imperatores Valentinianus, & Valens AA. constituerunt; quorum constitutio ita dictat: *Si quis famosum libellum, sive domi, sive in publico, vel quocumque loco ignarus repererit; aut corrumpat priusquam alter inveniat, aut nulli confiteatur inventum. Sin verò non statim easdem chartas vel corruperit, vel igne consumpserit, sed vim earum manifestaverit; sciat se quasi auctorem hujusmodi delicti capitali sententia subjugandum.* l. Si quis, C. de famosis libellis. quibus præmissis adhibendus §. injuria, Institut. de injuriis; & Cornelii Taciti liber primus Annalium. item Horatii locus qui lib. 2. epistola prima:

Pœnaque lata, malo quæ nollet carmine quemquam
Describi. --------

Pag. ead. *Ac ne vestras aures convitio aliquis petulantiore pulsaret, de atrocibus formulas constituistis injuriis.*

Et hîc formulæ antiquorum Iurisconsultorum aguntur: ideoque non aliis

opus commentatoribus, quàm Ulpiano, & Labeone: atrocem ille injuriam interpretatur, quasi contumeliosiorem, & majorem; ille autem atrocem fieri ostendit aut persona, aut tempore, aut re ipsa. persona, ut cum magistratui, cum parenti, cum patrono fiat: tempore, si ludis, aut in conspectu magistratus: re, utputa si vulnus illatum, vel os percussum. l. Prætor ait, §. posse, D, de injuriis, & famosis libellis.

Pag. ead. *Nonne ad usum quæstus sui abutitur Diis vestris.*

Quod in manuscripto sese obtulit *abutuntur* plurale, id ad pantomimos præcedentes referendum est.

Pag ead. *Gentis illa genitrix Martiæ, regnatoris, & populi procreatrix.*

Legendum genetrix per e, genitor per i, docui ex libris, nummis, & monumentis veterum aliàs: quare aliò jam propero.

Pag. ead. *Hercules pestiferi tegminis circumpetitus indagine.*

Amicissimus mihi Ianus Gulielmius restituebat in Quæstionibus suis ad Plautum *circumretitus*; quod sequeretur vox *indagine*, cujus propria sedes in venatu, & ad retia. Virgilius 4. Æneid. - - - - - - *saltusque indagine cingunt.* quam familiaris mei conjecturam corroborari animadverti cum auctoritate libri manuscripti, tum isto Arnobii altero loco, qui est lib. 5. *Martem, & Venerem Vulcani esse circumretitos arte,*

Pag. 152. *Atque, ut fallere castitatem alienarum possit familiàs matrum, ora mutare fallacia, & in species conjugum subdititii corporis simulatione succedere.*

Vestigia hæc in manuscripto sunt, ut prorsus scribendum censeam, *ora immutare pellacia*: scripsit enim librarius membranarum *ellacia*. jam subinde porrò *subditivi* reposuit, loco *subdititii*. sed utrumque adæquè crebrum in auctoribus pari notione. Prius illud, vide si ne confirmetur his verbis è lib. 5. *ex partu virginis, tauri specie, fusa Iovialis monumenta pellaciæ.* itemque istis ex eodem libro quinto extremo: *Quid pro cygnis, & satyris? quid pro aureis imbribus? in quos idem se pellax fraude induit perfida, formarum varietatibus ludens?*

Pag. ead. *Nam nostra quidem scripta cur ignibus meruerint dari? cur immaniter conventicula dirui? in quibus summus oratur Deus, pax cunctis, & venia postulatur magistratibus?*

De conventionibus hisce Christianorum, & quidem antelucanis, ad conventicula sua, & carmine Christo ibidem decantato, notata mihi lectu, atque observatione dignissima Plinii epistola ad Trajanum A. multis ante Arnobii ætatem annis scripta. ea exstat apud Plinium Nepotem libro 10. epist. 97. & meminêre illius Orosius libro septimo, Tertullianus in Apologetico, & Eusebius in Chronicis. Quinimmo & hæreticis quoque omnibus ab Arcadio, & Honorio AA. memini interdictum *ad litaniam faciendam noctu, vel die profanis coire conventionibus.* ita enim lego cum membranis castigatioribus, in l. cuncti, C. de hæreticis. ex qua constitutione liquet, Plinium prædicta sua epistola his verbis, *carmenque Christo quasi Deo dicere*, non aliud quàm λιτανείας, & supplicationes Christianorum publicas designasse. Pertinet ad Plinii epistolam, quemadmodum ad constitutionem Imperialem, lex antiqua, quæ in 12. tabulis: NE QUIS IN URBE COETUS NOCTURNOS AGITET. meminit Portius Latro oratione in Catilinam. neque abs re fuit, quod veteres *no-*

res *noctem intempestam* appellarint, ut notat Varro ex Bruto, & Ælio, lib.5. de lingua Latina, eo quod tunc tempus agendi nullum. idemque notavit Censorinus libro de die natali, cap.10.

Pag. ead. *Pudicos, castos familiares, communicatores rei, & cum omnibus, quos solidet germanitatis necessitudine copulatio.* *Aliter in textu nostro.*

Primo loco Iani Gulielmi conjectura nostro calculo confirmanda, *familiaris communicatores rei.* innuit enim, in prima Ecclesia, quæcumque Christianorum erant, in commune collata fuisse, nil cuiquam remansisse proprium. vide Acta Apostolorum cap.2. & 4. Quæ reliqua sunt, ea non sine mendo quoque publicari indicio est exemplar vetus, in quo repertum non *copulatio,* sed istius vice *copulatos,* conor juvare, *& cum omnibus, quos solidet germanitas, necessitudine copulatos.* Solens id Christianis, ut libenter audirent, seu dicerentur fratres. testes B. Pauli, & aliorum epistolæ: item Minutii Felicis Octavius, in quo notabam ista, *Ac se promiscuè appellant fratres, & sorores.* cui Cæcilii Natalis objectioni ethnicæ, vide, quæso, quid Ianuarius Octavius Christianus respondeat. *Sic mutuo, quod doletis,* (inquit) *amore diligimus, quoniam odisse non novimus; sic nos, quod invidetis, fratres vocamus, ut unius Dei parentis homines,* (malo *omnes*) *ut consortes fidei, ut spei cohæredes.*

Pag.153. *Sequitur ut intelligi debeat, iracundias non parvas ex opinionibus eos concipere prædictis.*

Monuit Canterus noster in Romano codice legi, *ex opinionibus eos continere prædictis.* quod similiter in membranis perseveravit. Dicta sunt illa de natura Deorum superûm; quemadmodum & illa, quæ apud auctorem nostrum subsequuntur, *qui ira quid sit ignorant, & ab ejus contenta, & permixtione sunt absoluti.* quo loco ne ambige, quin reponendum sit phrasi simili, *& ab ejus contentu, & permixtione sunt absoluti.* quod Ursinus reponit, *ab ejus contactu*, id tuo judicio, suavissime amice, discutiendum relinquo. Item & illud quod membranæ substituunt non procul hinc, *ab hujusmodi furiis*; pro vulgari, *ab hujusmodi nefariis.* Vale, ac salve.

GODE-

GODESCALCI
STEWECHII
IN LIBRUM V. ARNOBII
ELECTA.

GOD. STEWECHIUS
IACOBO CAMPIO I. C.
BONNAM.

Vide quæso amicissime Campi, quàm sint litteris fatales hi anni admodum pauci. Ex Italis enim Carolum Sigonium, è Gallis M. Antonium Muretum, de Belgis Rembertum Dodonæum, & Georgium Rattallerum, ex Germanis Ianum Gulielmium nostrum, ex Vbiis Melchiorem Hittorpium, è Pannoniis Ioannem Sambucum, de Lingonensibus Franciscum Lestræum I. C. mortem oppetisse ferunt. Si pergant (absit omen verbis) hac via pergrassari sævæ, & infestæ studiis Parcæ: non aliud nobis exspectandum præter sæculum barbarum, & ab omni humanitate alienum. Ex obitu Iani Melleri Palmerii, familiaris nostri, quantum damni annis superioribus resp. litteraria acceperit, pariter mecum non ignoras. hujus scidas, & adversaria amicissimum utrique Berchemium colligere, ac vulgare velle, (crede mihi) non sine maximo gaudio intellexi. Tu, quod potes observandissime Campi, negotium illud promove: & veteres illos Iureconsultos, quos tuos rectè dixero, tandem aliquando luce publica donato. Vale.

Pag. 155. *Iovem diu cunctatum, Expiabis, dixisse, capite fulgurita: regem respondisse, cæpitio: Iovem rursus, humano: retulisse regem, sed capillo: Deum contrà, anima: subjecisse Pompilium piscis.*

Extremum id nomen [*piscis*] nullum est in editionibus Romanis, nullum itidem in membranis. cæterùm qua parte editio Romana Ursini habet, *Deum contrà animali,* eam sequor, accipioque *animale* pro animato. posteriori loco fortassean legere queas, *subjecisse Pompilium, pompili.* Videndæ Canteri, & Ursini Notæ: item Plutarchus in Numa.

Pag. 156. *An cùm ipse jaculetur hos ignes, aliorum sit [operis] scire, quibus modis iras ejus, atque animos conveniat temperare?*

De summo Iove fulminante loquitur Arnobius, metuo ut ne interpolarit aliquis superfluo glossemate. nam τὸ *operis* ad Græcam phrasin explanandam adsu-

adsutum est, hoc modo, *aliorum sit scire*, scilicet *opus*. qui modus interpretandi scriptores in scholis nostris nimisquam frequentatus.

Pag. ead. *Facite hoc, & illud, ut, quod fieri statui, inane fiat, & vacuum, & sacrum vanescat.*

Non hæc mihi liquebat sententia; ideoque huc deveni, ut suspicarer scribi posse, *& sacrorum vi vanescat*; vel hoc modo, sensu pari, *& sacrûm vi vanescat.* Nunc quod mox editur pagina prædicta, *ut eum compellerent invitum parêre præceptis? aut voluntarium sese circumventionibus traderet?* inibi, inquam, sincerius legi in manuscripto, *aut voluntarium sese circumventionibus traderet?* nemo non fatebitur.

Pag. 157. *Ita non in promptu est, & apparet, puerilium esse ingeniola fictionum; quibuscum acquiritur cordis Numæ vivacitas, imprudentia maxima importatur Iovi.*

Fabulam narravit, quæ in 2. lib. Antiatis, de Iove à Numa Pompilio Rom. rege circumvento, quod hic propositionibus captiosis, & verborum ambiguitate, fulminis procurationem ab illo expiscatus sit. eò & his Arnobii verbis allusum: in quibus vernaculam scripturam fuisse, *in promptum est*, mihi omnino verosimile. isto enim casu, loco sexti, usos libenter admodum antiquos, alibi Dis, & Musis volentibus ostendam. Interim Gellius videatur lib. 1. cap. 7. item Notæ nostræ ad l. ult. C. de jure emphyteutico; & Electa nostra ad librum sextum Arnobii. Nunc quod porro est *importatur*, id factum suspicor ex *impoutatur*, quod valebat antiquitus *imputatur*, crimen alicui imputare, nota, ac trita locutio. tum ista orthographia, quam indicavi, plurima olim scribi solere, præter membranas vetustissimas, indicio sunt lapides, & monumenta prisca. Proponam nonnulla ex inscriptione Thermensi.

QUOIA. DE. EA. RE. IURISDICTIO.
ERIT. QU. DE. EA. RE. IN. IOVS.
ADITVM. ERIT.

Iterum ex eadem illa inscriptione, EI pro I, alia similia.

VTEI. FRVEIQVE. LICETO.

Ecce similia ex ænea tabula Romana.

OETANTVR. FRVANTVR.
HABEANT. POSS.

Pariter apud Festum videmus vulgatum, *populus oetier qui solet.* Itidem AV in compositione verborum in V longum sæpe transisse auctor Priscianus libro primo. exempla dat *includo, desrudo, à claudo, fraudo.* quamquam in libris manu descriptis, etiam in ipsis simplicibus vocibus, similem orthographiam non semel reperisse me monendum putavi. nam *& cludo, frudo, & clusuras* pro burgis in limitibus provinciarum collocari, adservari solitis, legunt membranæ optimæ in Codicis Iustiniani libris, non uno loco. Similiter O pro AV in *coda, plostrum.* Item OV pro V, ut patebit mox, & paruit ex inscriptione veteri. Eadem via videor constituere, & sanare posse alia in Nonio Marcello, & similia in ipso Arnobio. Nonius: *Comedones ab edendo, Varro Modio. putat fore hoc, quod hic comedonibus convenit usu: quibus nota voluntate comedunt dumtaxat gula gaudet.* Tuum judicium erit, rectè conjectarim, nec ne: *Comedones, à comedendo. Varro Modio. Putat fore hoc, quod hic comedonibus quondam usu venit: cibos nouda voluptate dum edunt, dumtaxat gula gaudet.* Arnobius

bius libro primo: *flumina limis inhorruisse siccatis.* lego *induruisse*, quòd enatum autumo alterum illud ex *indouruisse.* Superant talia in Arnobio, de quibus mox suis locis. Virgilius Ecloga 8.

Limus ut hic durescit, & hæc ut cera liquescit.

Pag. ead. *Et crudelis Iuppiter fuisse doceatur, qui, quod Numa potuisse cœpitio suscipi, voluisse dixerit humanis capitibus expiari.*

Mutata in membranis scriptura. ut ego autumo, non abs re: *quod Numa potuit ei cœpitio suscipi.* quid si genuinum sit? *quod Numa putavit cœpitio suscipi.* seu potiùs, *quod Numa putaverit cœpitio suscipi.*

Pag. ead. *Ex intimis eruta (quemadmodum ipse scribit, insinuatque) mysteriis.* Mihi placet impensiùs altera hæc scriptio, interpunctio: *ex intimis eruta (quemadmodum ipse scribit) insinuataque mysteriis.*

Pag. 158. *Petra, inquit, est quædam, cui nomen est Agdus, regionis ejus ab indigenis sic vocatæ. ex ea*, &c.

Vocalem secundam in verbo *vocatae* malè iteratam reor, sive retractam magna injuria, è voce sequenti. quod tamen in omnibus editionibus factum esse, magis scio mirabere. scribo, *vocata. ex ea*, &c.

Pag. ead. *Insana, & furialis libido, & ex utroque sexu.*

Probum existimabis, *ut ex utroque sexu.* sed malis *secu.*

Pag. ead. *Exolutus ille vi meri, corripit se impetu.*

Probum est, quod membranæ substituunt: *Exaltata ille vi meri.* Non enim aliud hoc loco vis vini exaltata, quàm quod paullo post in eadem dicitur fabula, *postquam ebrietas potu emersit.*

Pag. ead. *Nana speciem contemplata, regis Sangarii fluminis filia.*

Auctiores paullo membranæ, *Sangarii vel fluminis filia.* Sangarius Asiæ fluvius Ptolemæo, & Straboni non incognitus. Ovidius Sagarim appellavit, nascitur in monte Dindymo; per Phrygiam, Bithyniamque in Pontum inlabitur. Quòd vero hac eadem pagina vetus codex scribit *discidium* loco dissidii, item prægnas, non prægnans, sciunt rectè, meritoque fieri, qui hæc studia vel digito tetigerunt.

Pag. 159. *Acdestis blandus adulto comes, & quà solùm poterat amans, tectis adsentationibus vinctus saltuosa ducens per nemora, & ferarum multis muneribus donans.*

Scribendum videtur, *tactibus, adsentationibus victum.*

Aliter in textu nostro. Pag. ead. *Vnde vinum, quod silentium prodidit, in ejus nefas est sanctuarium inferre.*

Editio Romana vetusto libro membraneo consonat, *unde vino.* audeo retrahere syllabam, quæ subterfugit, atque latet in verbo primo, *Vnde de vino, quod silentium prodidit.*

Pag. ead. *Acdestis convivantibus cunctis furorem, & insaniam suggerit: conclamant exterriti adorandorum Phryges: mammas sibi demetit Galli filia pellicis, rapit Attis testulam*, &c.

Non imitabor eos, qui intelligere, ac perspicere se putant omnia. nam in verbo *adorandorum* mihi tenebras esse non possum non fateri, fortean legerit quispiam, *ad aram Deorum Phryges.* cui nihilo secius etiam istud meum pendendum trado, *exterriti adornandorum Phryges*; hoc est, commoti facinoribus, quæ videbant convivas in se parare, adornare, qua phrasi Plautus *falli sermo-*

sermonis, alii alia dixêre. In libro manuscripto erat, *adorandum*. Consultissimum tandem visum est *adorandorum* tueri, & phrasi prædicta verbum *adorare* interpretari, id est, agere. Festus in *Orare*, in *Adorare*. Leges 12. tabular. *Si lege adorat: Si adorat furto*.

Pag. 160. *Et sauciat pectus pausatæ circum arboris robur.*

Velim quis doceret me quænam ista *arbor pausata*: quo modo enim sub arbore pinu; illa scilicet, sub qua Attis se viri nomine spoliaverat; magna Deûm Mater, sociatis cum Acdesti planctu, lausoque, pectus tutuderit, sauciarit, ex ipso auctore nostro sat liquet. Dixit paullo antè: *Inde natum, & ortum est, nunc etiam sacras velarier, & coronarier pinos.* Clariùs multo rem totam elucidat infrà hoc eodem libro. *Quid enim* (inquit) *sibi vult illa pinus, quam semper statis diebus in Deûm Matris intromittitis sanctuario?* Iterum ibidem: *quid lanarum vellera, quibus arboris colligatis, & circumvolvitis stipitem?* Ex quibus argumenta non desint volenti reponere locum propositum, *Et sauciat pectus lanatæ circum arboris robur*; sive conanti è lausu facere *lausatæ*.

Pag. 161. *Neque enim fieri rerum per repugnantiam quit, ut ex uno lapidum genere, & ex eadem ratione faciendi, immortalium quidam sortis, alii substituerentur humanæ.*

Miraberis scio tantum mendum in re, & fabula pueris decantata, adhuc relictum. corrigo, audeo dicere rectissimè, *ex eadem ratione jaciendi, immortal. q. s. alii suscitarentur humanæ.* Fabula tangitur de lapidibus a Deucalione, & Pyrrha jactis. de qua paullo antè non paucis Arnobius, sicuti & Ovidius, Censorinus, alii. Virgilius:

Hic lapides Pyrrhæ jactos. -------

Pag. ead. *Deos neque initia, neque fines seculorum perpetua in cognitione sortitos.*

Membranæ suadent corrigamus, *perpetua in continuatione sortitos.*

Pag. ead. *Obrepere quiescentis pudori filius (inquitis) insidiator enixus est.*

Scripserunt librarii, suo & antiquo more, *enisus* s pro x.

Pag. 162. *An respectus pietatis, ac honesti, Capitoliorum despuitur præsidi?* *Aliter in Edit. nostra.*
Ista lectio videtur Gelenium habuisse auctorem. Romani expresserunt hoc modo, *despuit præsidii.* nec hoc mendo vacat. In codice manuscripto exstat, *Capitoliorum depuit præsidi*: unde Modius faciebat *depuduit.* de quo verbo etsi alias mihi agendum erit, tamen exempla aliquot huc accersere non videtur inconsultum. Ovidius epistola 4. Heroid.

Depuduit, profugusque pudor sua signa reliquit.
Da veniam fassæ. --------

Etiam Suetonium Tranquillum memini dixisse, *depudere didicerat.* Pari phrasi, hyemem desævire, ait Virgilius 4. Æneid. & iram desævire, Lucanus. Livius ejus loco exsævire usurpat. significant autem illa *desinere pudere, sævire*, &c.

Pag. ead. *Ergone ille rex mundi, cum incautus, & properus, objectionis esset rejectus à furto, in impetum se vertit; & quam rapere voluptatem insidiosa fraude nequivit, vi matrem aggressus est.*

Nomen *objectionis* cui rei sit in textu non video. mihi arridebat magis, *sobactionis esset rejectus à furto*; vel id quod dicam, quodque clarissimo Ursino quoque in mentem venit, *obreptionis esset r. a. f.* præcessit enim pagina 152. *obrepere quiescentis pudori.* Simile prorsus illud Ciceronis in epistolis: *Cratippus*

ſæpe inſcientibus nobis, & cænantibus obrepit. Sequentia ſcriptoris noſtri lego taliter, *& quom rapere voluptatem i f. nequivit, vi matrem aggreſſus eſt.*

Pag. ead. *Niſi fortè dicetis, conventionis in hujuſmodi cœptum genus vitat, atque exſecratur humanum; apud Deos inceſta ſunt nulla.*

Ianus Gulielmius confidenter hoc dicit præclarè ſe emendaſſe, *conventiones in hujuſmodi cœtum.* quod manifeſtè ſignificat τὰς συνουσίας εἰς ἀφροδισιασμόν. Convenire, liberis operam dare eſt· Arnobius lib. 7. *Amant ſuos fœtus, & gignendis conveniunt liberis.* Apulejus lib. 4. *in voluptatem Veneream convenire* Conventus etiam concubitus dicti lib. 2. Arnobii, *ex conventu Iovis inſeminati, & nati ſunt.* Item lib. 7. *conventionum progenitos lege* Iterum lib. 2. *Edunt per uteros fœtus, & corporalibus conciliis procreant.* Item lib. 5. *fœdera genitalis conciliare fœturæ.* Itidem Plauto Ciſtell. *patres conventitii* ſunt promiſcui adventores, & qui in unius ſcorti nidum conſpicaverant amatores. Deinde eſt *cœtum:* qua voce antiqui libenter uſi, poſteriùs maluerunt in hac re dicere *coitum.* M. Tullius ſexto de rep. *Cœtum Lunæ* dixit, & Lucretius lib. 3.

Nil tamen hoc ad nos, qui cœtu, conjugioque
Corporis, atque animæ conſiſtimus uniter apti.

Iuvenalis verſum ſimiliter accipio, qui è Satyra 6.

Audax, & cœtus poſſet quæ ferre virorum.

Pariter tranſtuliſſe video id nomen ad rem militarem. Plautus Amphitruone: *Eos auſpicio meo, atque ductu, primo cœtu vicimus.*

Pag. 163. *Neceſſe eſt credere, & receptacula lapides habuiſſe genitalia, & jaculatum combibiſſe ſementem.*

Auctoritate libri vetuſti ſcribe *jaculatam.* fœminino namque genere M. Tullius non uno loco ſementis nomen collocavit. In orationibus illius primum ſcriptum ſic, *ſemente prohibita, ac meſſe amiſſa.* Ab eodem in opuſculis philoſophicis poſita *malorum ſementis.*

Aliter in Edit. noſtra. Pag. ead. *Tonitrus patrios jam mugiens, imitatuſque referebat.*

Malo, *incitatuſque referebat.*

Pag. ead. *Obvia quæque vaſtabat incurſans, atque ipſos ſibi ſpondebat Deos cœli à regione poſſe detrudere.*

Mihi pro genuino eſt, *à regimine.* Arnobius libro 3. *Vulcani eſt ignis, & materies ejus in illius regimine conſtituta eſt.* Paullo inferius, *ut mero madidaretur,* addidi è manuſcripto, *multo.* id pro ſententia fabulæ.

Pag. ead. *Vellem tamen videre, ſi eſſet mihi his naſci temporibus datum, patrem illum Liberum debellatorem ferocitatis Acdeſtiæ, poſt Deorum auguſtiſſimas curias cœli ab culminibus lapſum, peniculantem decurtamenta cantheriorum, innectentem laqueos mobiles, aquarum innoxias puritates ſauciantem vi meri.*

Et quorſum, inquies, tam multa? certè tu videris. ſcribo primum, *ſi eſſet mihi iis naſci temporibus datum:* queis nimirum res iſta à Libero Deo geſta fuit. deinde repono, *poſt Deorum auguſtiſſimas curas,* id enim non injuria admiratur Arnobius, fabularum poëticarum conſictores in tantum decori (quod erga Deos maximè ſervandum erat) oblitos; ut qui rebus magnis, curis auguſtiſſimis in cœlo detinentur, eos ad res, non dico nihili, ſed ſpurciſſimas, impudiciſſimas, in terram uſque audeant devocare. Arnob. lib. 3. *Quid? quod non contenti tam deformibus ſubdidiſſe, atque implicuiſſe Deos curis.* Idem lib. ultimo,

ultimo, *superorum conquievisse terrores, & ad hominum curam, familiaritatemque revocatos.* Postea verò, si *laqueos mobiles* considerabis, mecum senties spero: qui notas istiusmodi scriptoribus inurunt, eos in alienas terras procul relegandos; apud Arnobium verò quasi postliminii jure revocandos *laqueos nodabiles*, in quo ut mihi adsentias, oculum deflectas velim ad ista Arnobii, *ut omnia cingerent circumpositi laqueorum morsus.* Ad extrema illa, in quibus *aquam vino sauciatam* scribit, (quod modò alio tropo *aquam vi meri succendere* dixerat) laudo Ennium Alceſtide: *Hæc anus admodum friguttit, nimirum se sauciavit flore Liberi.* De quo versu nos apud Milesiarum scriptorem; ubi & similia huc pertinentia. Alii cætera persanarunt, *peniculamenta decurtantem cantheriorum.* vide Nonium in *Peniculamentum*: qui ut hoc nomen verè interpretatus sit, summo vereor opere.

Pag. 164. *Atque ut omnia cingerent circumpositi laqueorum morsus, artificii curas tum rebus adhibuisse perituris.*

Quòd suspicarer redundare particulam temporis *tum*; arbitratus sum posse reponi quarto inflexu *curatum rebus adhibuisse perituris.* quam phrasin qui in hoc auctore non recipiunt, iis per me licebit his exesse sacris.

Pag. ead. *O Abdera, Abdera, quàm fias mortalibus irridenda, talis si apud te esset fabula ita conflata! dicunt eam cuncti patres, & superciliosæ perlegunt civitates; & esse tu fatua, & stoliditatis frigidissimæ judicaris.*

Restitui de manuscripto: *O Abdera, Abdera, quantas vias inridendi.* quæ sequuntur, ea emendari posse arbitrabar, *discunt eam cati patres.* Supra lib. primo: *illi cati, sapientes, prudentissimi vobis videntur,* Eodem libro: *quæ, & quales fuerint vobis ediscentibus, prodiderunt.* August. 3. de civitate, c. 17. *Quibus ediscendis & ipsi laboraverunt.* Ipse Arnobius rursum libro quarto: *cùm omnes res eas, quibus sunt involuta probra numinum, & maledictionis elogia, & quotidie referatis & ediscatis quotidie.* Rursus libro prænominato, loco paullo superiori: *quod penitus oportebat ex humani generis coalitu tolli, percensetis* sed supplevi ibidem ex membranis, *percensetis, ediscitis.*

Pag. 165. *Postquam fetus emissus est, longè jussus est ab Sangario* (avo scilicet) *projici: quem conceptum divinitus credidit esse jamdudum, etsi gnatus esset sobolem sui pignoris nuncupari.*

Scripserat vetus librarius *designatus.* mihi verum est, *quem conceptum divinitus cred. esse jamdudum, dedignatus est sobolem sui pigneris nuncupari.* Pignus pro filio, filiave frequenter sese offert in hoc scriptore, & aliis. Petronio reddam in halosi Trojæ loco insignitè depravato:

Sunt qui conjugibus mœrentia pectora jungant,
Grandævosque patres, oneris ignara juventus,
Id, pro quo metuit, tantùm trahit. --------

Favebis, spero, huic meo conjectaneo: -------- *mœrentia pignora jungant.*

Pag. ead. *Lacte infans educatus hirquino est. ô fabulam sexui inimicam semper, atque infestissimam masculino! in qua sexus viriles non solum homines ponunt, sed pecudes etiam fiunt exmares.* *Aliter in textu nostro.*

Nihil prorsus loci sive suspicioni, sive correctioni; nî scrupulum injecisset Romæ editum exemplar, in quo repertum, *sed pecudes etiam fiunt ex maribus mares:* quam scripturam membranæ quoque fulciunt. Ursinus legit, *sed pecudes etiam fiunt ex maribus matres.* Diu me ista habuerunt exercitum: & quamvis

in dubio fuerit, ac fluctuarit, huc tandem animus impulsus, ut conjecturam hanc amplecteretur: *in qua sexus viriles* (manuscriptus *secus virile*) *non solùm homines ponunt, sed virgines etiam fiunt exmammares.* flama, mama veteres scripsisse, qui consonantes non geminabant, & *exmares* sine geminatione, pro *exmammares*, non incognitum: tum quod maximè ad rem facit, ubi Attis virilia sibi desecuit, ibidem Galli filiam mammas sibi demessuisse, ex præcedentibus Arnobii claret. quò pertinent etiam, quæ mox subdit: *Vos nobis mammarum expromitis exsectiones, amputationes virilium veretrorum.* similiter & quæ paullo superius posuit. *Quid,* inquit, *admiserat Gallus, quid pellicis filia? ut ille se viro, hæc mammarum honestate privaret?* Scio priorem lectionem, quæ habet, *sed pecudes etiam fiunt exmares*, trahi posse ad arietem ab Iove exsectum. cæterùm non id patiatur mens auctoris, neque ordo quem ille in fabulis istis sequutus est. nam hoc loco de Iove matrem constuprante ne quidem per somnium cogitasse, libri series facilè convincet. Deinde cum homines non pro servis modo, ut l. qui balneum, D. qui potiores in pignore, & l. 1. C. de Latina libertate, & l. 4. C. qui manumittere non possunt, Cicero lib. 2. epist. 13. verum etiam pro viris, masculis, accipi memineris; de quo Guilhel. Budæus (nisi memoria fallit) in Adnotationibus ad Digesta: elegantiam animadvertes, quæ in oppositione hominum, & virginum; qualia apud Gallos ista, *l'homme, & la femme.*

Pag. ead. *Ipsis mater est ingressa tum mœnibus.*

Etiam in recenti editione Romana hoc vitium permansit, tollendum dubio procul, præeuntibus membranis, *est ingressa cum mœnibus.* Supra hoc eodem libro de eadem magna Deûm Matre agens, *ne quid accideret,* inquit, *mœsti, civitatem ingreditur clausam, muris ejus capite sublevatis, quod esse turritum ratione ab hac cœpit.* Virgilius: *Invehitur curru Phrygias turrita per urbes.* Plura hac de re notamus ad M. Minutii Felicis Octavium.

Pag. 166. *Nisi stultitiæ pars esset, & talia discere, & hujusmodi rerum indicia postulare.*

Iudicium penes populum esse sinam, ubi monuero in veteri exemplari legi, *& talia hiscere.* Arnobius sibi testis advocandus est: *Experiri,* ait, *volumus, & cupimus scire, an mutire, an hiscere Deorum in mentione possitis.* lib. 4.

Pag. 167. *Et credi à vobis esse vera, & explicatæ fidei judicari.*

Sequor te, quisquis expressisti in membranis, *& exploratæ fidei.* Sic loquitur & libro primo, dum ait, *explorata fidei veritate.* Repetita denuo locutio lib. 7. *Fidem si annalium sequimur, & exploratam eis attribuimus veritatem.*

Pag. ead. *Quid lanarum vellera, quibus arboris colligatis, & circumvolvitis stipitem? Nonne illarum repetitio lanarum est, quibus jam deficientem contexit, & teporis aliquid rata est se posse membris conciliare frigentibus?*

Illud confidenter dicam, vel ob solum hunc locum persanatum, debituros mihi hujus auctoris studiosos: & miratus sum non semel in editione recenti Romana nihil hîc comperisse vitii tam sagaces, tam acutos indagatores; tum & codicem manuscriptum nihil mutare. Fabula sic habet: Attidi morienti, præter magnam Deûm Matrem, adfuit & Acdestis, adfuit & sponsa ejus Ia, cujus nomen in præcedentibus Arnobii postliminio donabo, restituendo: *Nonne illarum repetitio lanarum est, quibus Ia deficientem contexit,* &c. In confirmationem conjecturæ nostræ en testem plus satis idoneum. Arnobius

supra

ſupra hoc eodem libro, *Virgo,* inquit, *ſponſa quæ fuerat, quam Valerius Pontifex Iam nomine fuiſſe conſcribit, exanimati pectus lanis mollioribus velat,* &c. De cætero in Odyſſ. Homerus Iam facit Atlantis minorem filiam, ſororem Maiæ, quæ Mercurio mater fuit. Latini vocem dixerunt.

Pag. 168. *Fatuam, bona quæ Dicitur Dea, tranſeamus: quam myrteis cæſam virgis, quod marito neſciente ſeriam meri ebiberit plenam, Sextus Clodius indicat ſexto de Diis Græco.*

Supplet Canterus noſter, *de diis Græcorum*, dubitare cœpi, ſi hîc laudetur Cloatius Verus, iſque Sextus prænominandus ſit: cujus fragmenta aliquam multa è libris Sacrorum obvia apud Pompejum Feſtum. De virgis myrteis vide Macrobium lib. 1. Saturnal. cap. 7.

Pag. 169. *Sed & Deos Conferentes pari more, ac diſſimulatione taceamus.*

Quinam illi Dei *Conferentes*, hactenus diſcere non potui: at *Conſentes Deos* agnovit Arnobius lib. 3. & Complices nuncupari ſcribit ab Hetruſcis. Martianus Capella lib. 1. de nuptiis Philologiæ, his Deorum Senatoribus, ſive Penatibus, quorum nomina publicari ſecretum cœleſte non pertulit, nomen à conſenſione inditum tradit, ex eo, quod omnia pariter repromittunt. Noti quoque Varroni 7. de lingua Latina *Dii Conſentes.* ſimul etiam *ædes Deûm Conſentum.* Trianii vicem ſupplebit Feſtus, *Conſentia* (inquit) *ſacra, quæ ex multorum conſenſu ſunt ſtatuta.* quo loco diligentiſſimus antiquitatum indagator Ioſephus Scaliger adnotat, Gentilium fuiſſe inter ſe Conſentia ſacra, & Conſentes Deos, ut Corneliorum, Valeriorum, &c. Duodecim Deos iſtos fuiſſe tradunt Martianus Capella lib. 1. Varro 1. de re ruſtica, & Apulejus de Deo Socratis. ſex mares, ſex feminas probant Ennii diſticho:

Iuno, Veſta, Minerva, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Iovis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

Verba Arnobii è libro 3. adſcribere viſum eſt. *eorum* (inquit) *numerum, nec nomina ſciri. Hos Conſentes, & complices Hetruſci ajunt, & nominant; quod unà oriantur, & occidant unà: ſex mares, & totidem feminas nominibus ignotis.* Nunc verò an 12. illi ſint, quos verſiculi Ennii prodidêre, viderit ipſa antiquitas, quę modo in hanc, modo in illam partem aginatorum inſtar inclinare, & alia atque alia de rebus iiſdem dicere, ac fabulam è fabula ſerere ſolet. Illud nequaquam tacebo, enumeratos jam 12. Deos, Deas, in Calendario ruſtico Romano, quod ad Palatium novum Farneſianum quadrato in marmore Roma repræſentat, ſingulos menſes anni, ut tutelares eſſe ſortitos, ad hunc modum.

MENSIS

MENSIS IANUARIUS TUTELA IUNONIS	MENSIS FEBRUAR. TUTELA NEPTUNI	MENSIS MARTIUS TUTELA MINERVÆ.
MENSIS APRILIS TUTELA VENERIS.	MENSIS MAIUS TUTELA APOLLINIS.	MENSIS IUNIUS TUTELA MERCURII.
MENSIS IULIUS TUTELA IOVIS.	MENSIS AUGUSTUS TUTELA CERERIS.	MENSIS SEPTEMBER TUTELA VOLCANI.
MENSIS OCTOBER TUTELA MARTIS.	MENSIS NOVEMBER TUTELA DEANÆ.	MENSIS DECEMBER TUTELA VESTÆ.

Pag. ead. *Corniculanæ inde impetravisse captivæ, ut intelligeret, & cognosceret, quid sibi res vellet, Ocrisiam prudentissimam fœminam divos inseruisse genitali; explicuisse motus certos. tunc sancta, & ferventia numina vim vomuisse Lucilii.*

Locus, qua ex antiquitate, qua de verbis, perobscurus est. tentavi illustrare, ac restituere, *imperavisse captivæ*; inde porro. *Ocrisiam pudentissimam fœminam divos insevisse genitali:* ut in re impudentissima Ocrisiam ἰρωνικῶς *pudentissimam* nominarit, & ab arboribus inserendis metaphoram sumserit, ad significanda tralatè illa, quæ honestè effari non potuerit. Quos autem Divos hîc nominat, (sive Consentes, sive Conferentes fuerint) eos paullo antè dixit, *in humani penis similitudinem versos obruisse cineri.* scribo, *obruisse se cineri.* Res tota, de natalibus Servii Tullii sexti Roman. regis: de quibus non semel addubitatum; adeo ut Seneca in epistolis scribat hunc regem habitum sine patre natum. Romani tamen ex Publio Corniculano, & Ocresia captiva conceptum, & in ædibus Tarquinii Prisci Posthumum editum volunt. uxorem nempe Tarquinii auguriorum (ut pleri solent Hetrusci, Censorino teste) peritam, pueri patre in expugnatione Corniculi, quod Latii oppidum erat, interempto, Ocresiam gravidam agnovisse, servitio prohibuisse, domi habuisse; & quod regnum puero portendi ostento intellexisset, marito, ut generum illum adsciscerct, persuasisse. Etiam inscriptio vetus tabulæ æreæ Lugdunens. huc pertinet.

SERVIUS. TULLIUS. SI. NOSTROS.
SEQUIMUR. CAPTIVA. NATUS.
OCRESIA. SI. TUSCOS.
COELI QUONDAM.
VIVENNÆ. SODALIS.
FIDELISSIMUS.

Livius

Livius libro primo ab aliis dissentit: patrem pueri facit Servium Tullium, Corniculanæ civitatis virum primarium. At contrà Pompejus Festus: *Servorum dies festus vulgo existimatur Idibus Augusti, quòd eo die Ser. Tullius natus serva, ædem Dianæ dedicaverit in Aventino.* Macrobius natalem in Nonas incidisse notavit. Adeundi Plinius lib. 26. cap. 27. Valerius Maximus lib. 3. c. 4. Dionysius lib. 4. Festus in *Nothum*, ubi mater Oclisia nuncupatur. Ovidius 6. Fastorum, *Convenit & servis*, &c.

Pag. ead. *Tunc sancta, & ferventia numina vim vomuisse Lucillii, ac regem Servium natum esse Romanum.*

Ridicula hæc pueri conceptio, & obscura sententia, nisi illam vim Lucillii quis intelligat. nobis interpretis vicem fungetur M. Terentius Varro, cujus hæc è libro 4. de sermone Latino: *Poëtæ* (inquit) *de cœlo semen igneum cecidisse dicunt in mare, ac natam è spumis Venerem: conjunctione ignis, & humoris, quam haberet vim significantes; à qua vi natis dicta vita, ut illud à Lucillio: Vis est vita vides, quæ vis facere omnia cogit.*

Pag. ead. *In quibus sanctum illud mysterium traditur: frater trucidatur à fratribus; interempti ex sanguine apium natum; prohibitum mensis olus illud apponi.*

Ausculto manuscripto codici non sine causa, & restituo, *frater trucidatus*. Mysteria autem illa sunt sacrorum Corybantium.

Pag. ead. *Invocatus advolarit ad prandium.*

Non vocatum, non rogatum indicat Iovem. Vocandi verbum solemne Romanis illis patribus fuisse, cum invitationes conviviorum designarent; vocationes quoque, & revocationes, pro invitationibus eosdem frequenter usurpasse, observarunt amicissimi, ac desideratissimi non solis nobis Ianus Mellerus Palmerius, & Ianus Gulielmius; ille in Spicilegiis, hic in libris Verisimilium, & in Quæstionibus Plautinis ad Amphitruonem, cap. 8. Plautus Captivis:

Iuventus nomen indidit scorto mihi,
Eò quia invocatus soleo esse in convivio.

Addas licet Nonium Marcellum in verbo Revocare, apud quem Varronis verba rescribenda arbitror ad hunc modum: *Qui nos primò vocare cùm audeant, nos illos revocare timemus:* pro quo editur, *Qui nos provocare, advocare cùm audeant.* verbum advocare alias deesse monuit Briconettus. illud *provocare*, manavit ex compendiosa scriptura *pro vocare.*

Pag. 170. *Fit ex Deo taurus, & sub pecoris specie subsessoris animum, atque audaciam celans.*

Subsessores alieni matrimonii μεταφορικῶς dicuntur adulteri, à subsidendo, verbo in re militari proprio. sed hæc nos suo loco, id est, in Commentario ad Vegetium. quem vide lib. tertio, cap. sexto.

Pag. 171. *Oblitus paullo antè quid malorum, & sceleris esset aggressus, & temeritatis quantum, redit ad priores actus.*

Quasi parum, inquit, fuerit materno se incestu contaminasse, quam tauri adsumpta forma invaserat; etiam filiam Liberam aggreditur, sed mutatus in draconem: itidem ut sub tauri, cygni, formicæ, vel alterius animalis specie, plurima illius amorum furta, atque subsessæ, veterum voluminibus celebrantur.

tur. quæ res facit me, ut superiora restituam sic, *redit ad priores astus.* de astu, & Asty, nos ad Apulejum. Petronii Arbitri epigramma eò adscribam, quòd videatur non castigatè publicari.

Quid factum est, quòd tu projectis, Iuppiter, armis
Inter cœlicolas fabula muta taces?
Nunc erat, è torva summittere cornua fronte,
Nunc pluma crines dissimulare tuos.

Aperta, & levis emendatiuncula, *dissimulare tuom.* Furta hæc, & subsessas Iovis, Græci quoque divulgarunt, Ζεὺς, κύκνος, ταῦρος, σάτυρος, διὰ ἔρωτα λήδης. Imitatus ista Sidonius Apollinaris Panegyrico:

- - - - - - - - - - - totiens cui Iuppiter esset
Delia taurus, olor, satyrus, draco, fulmen, & aurum.

Qua de re vide egregiam expostulationem Iovis cum Cupidine libro 6. Apuleji de asino, quam Martianus Capella post ab eodem mutuatus est.

Pag. ead. *Ingentibus spiris pavefactam colligat virginem, & sub obtentu fero mollissimus ludit, atque adulatur amplexibus.*

Scribo, *& sub obtutu fero:* sive malis, *obtentu feri.* præcedentia enim mihi præ oculis sunt, *in draconis terribilem formam migrat.* ferum, torvum, ac tetricum draconis adspectum ab obtuendo obtutum vocat. Non aliter Apulejus lib. primo Floridorum de Socrate loquens. *Arbitrabatur* (ait) *homines non oculorum, sed mentis acie, & animi obtutu considerandos.*

Pag. ead. *Quod genus est nullum probri infame, adulterium nullum, quod non in ejus caput* (Iovis scilicet) *congeratis.*

Malim interpungere, *genus est nullum probri, infamia, adulterium nullum.*

Pag. 172. *Sed tolerabilis esset maledictionis injuria.*

Prima Arnobii editio habuit *malectionis*, inde Gelenius edidit *maleactionis:* quod cum membranæ tueantur, retinendum puto; neque audiendos, qui *maledictionis* nomen supponunt. nam æquè Latina sunt, æquè scriptori nostro usurpata, *maledictio, maleactio, maletractatio.*

Pag. ead. *Et ex parte postica caudam, suffragines, talos mollissimos perlitum, atque intestina proluvie delibutum.*

Simul atque comperi lectionem scriptam continuisse, *talos mollissimo perlitum*; continuò legendum autumavi, *talos mollissimo fimo perlitum.* Ursino tamen placuit, *talos molli fimo perlitum.*

Aliter in edit. nostra. Pag. ead. *Tum deinde secreta rimantem ferventi smila, summotisque arbitris circumjectas prolibus diripientem membranulas, ferventique adhuc matri velut quasdam infulas eliciendæ miserationis offerentem.*

Iovem, ut matrem, quam constuprarat, placaret, greges vervecum sectatum ferunt; arietem sibi delegisse bene grandem, ei testiculos exsecuisse, eosque matris in gremium iræ sedandæ projecisse. Arnobii verba in libro Romæ edito depravata turpiter, *rimantem ferventi nullas.* nihilominus prior lectio ut sana retinenda est, neque de illa quidquam ambigendum. etenim *smilam ferventem* appellavit, quasi ex nimia famiatione calentem: acuerat enim illam oppidò diligenter, ac strennuè, quo uteretur commodiore. Polluci, Galeno, & reliquis Græcis σμίλη idem quod Columellæ, Sallustio, aliis scalprum, scalpellum. Glossarium *Sicila*, σμίλη ἀρβήλιον, Si quid in verbis recitatis

ris immutandum ſit, repoſuerim potiùs, *circumjectas prolibus diribentem membranulas*, hoc eſt, dividentem, ac ſecantem medium ſcrotum, in quo ſiti teſticuli. *Diribere* veteribus ſonabat *dividere*, ut notavit Hadrianus Iunius ad Nonium. Immo quòd ſeorſum in pædagogio pueri à reliqua familia ſecluderentur, factum, ut eam partem domus diribitorium nuncuparent. Diribitorium à diribendo, in vetuſtiſſimo lexico, locus eſt, in quo ſtipendia militibus perſoluta. Alii dicunt Plinio eum locum ita dici, ubi luſtrati milites. Auſonius in Panegyrico, quem Gratiano A. pro conſulatu dixit, de comitiis agens, *Vocatis*, inquit, *claſſibus non intremui, nihil cum ſequeſtre poſui, cum diſtributore nihil pepigi.* ea exemplaria ſequendum eſt, quæ referunt, *cum diribitore nihil pepigi.* Poſtremo quid Arnobio proles ſint, ipſe indicat libro ultimo, cum recondita aliquot ſacrorum nomina, & pontificalia myſteria explicat. *Polimina ſunt ea, quæ nos proles verecundiùs dicimus, à vulgaribus autem adſolent cognomine teſtium nuncupari.* In Feſto dicuntur *polimenta.* Alii auctores etiam nefrendes, nefrundines, vel nefrones vocarunt; ut & Græci νεφροὺς, teſte Feſto. alia longè major eorundem συνωνυμία peti poteſt ex Nomenclatore Iunii, & Agellii libro 4. cap. 11.

Pag. 173. *Eſtne aliquod ſacrilegium hoc majus, aut ulla gens inveniri* [*tam*] *irreligioſis poteſt opinionibus prædita, quàm quæ talia credit?*

Particulam indicavi quam adulterinam ſuſpicor: ut ſit eadem orationis ἀπόκοπή, qua ſuprà hic ſcriptor locutus eſt, & plus mille locis optimi quique veterum; ut videlicet iſtas voculas, *magis, potiùs, ſatiùs, meliùs, tam*, &c. in priori membro ſupprimant. Exempla antea ſuppeditavimus: plura qui requiret, adeat libellum meum de particulis linguæ Latinæ, & Antonii Auguſt. obſervationes.

Pag. ead. *Tam in Deos dicere contumelioſa, quàm dictent alii.*

Si veteris exemplaris auctoritas tanti erit, ſcribemus *dictitent*: quod mihi quidem perplacet.

Pag. ead. *Cùm in Siciliæ pratulis purpureos legeret nondum mulier flores, & adhuc virgo Proſerpina.*

Animadvertis ſcio & loco *id eſt.* moneo porrò in manuſcripto reperiri non *virgo*, ſed *virago.* & quamquam non ignoro viraginem à virgine ſic ferè diſtingui, quòd illa moribus, conformatione, ac filo corporis ad virum proximè accedat: obſervo tamen Proſerpinæ id nomen peculiariter ferè tribui. Infrà hoc libro: *in turpiſſimos appetitus viraginem dicit raptam.* Iterum ibidem: *quid Proſerpina, quid virago, notum eſt.* Tertium ponitur eodem hoc libro: *quæ virago jam dudum florum in lectionibus habebatur.* Conſilium mihi eſt Martiani Capellæ verſus ſubſcribere, qui lib. 5. nuptiarum:

Hinc de patre ferunt ſine matris fœdere natam,
Provida conſilium quod neſcit curia matrum,
Conſultiſque virûm præſis, hinc dicta virago.

Pag. 174. *Partem illam corporis, per quam ſexus fœmineus & ſobolem prodere, & nomen ſolet adquirere generi, eam longiore ab incuria liberat: facit ſumere habitum puriorem, & in ſpeciem levigari nondum duri, atque ſtriculi puſionis: redit ad Deam triſtem.*

Perbene reſtituit Ludovicus Carrio, *per quam ſecus femineum & ſubolem prodere.*

dere. Eum vide lib. 2. Emendationũ cap. 13. & ea quæ de hoc nomine à nobis selecta sunt in præcedentibus Electis. Quæ leguntur deinceps, ea dum edenda curavi, *& nomen solet adquirere genericum, longiore ab incuria liberat,* librum membraneum, editionemque Romanam præeuntes sequutus sum. Si quis verba distrahere voluerit, ac scribere, *partem illam corporis, per quam secus fœmineum & subolem prodere, & nomen solet adquirere generi, cùm longiore ab incuria liberat, facit sumere,* &c. non videbitur sententiam edere idoneam. Omnia enim ista ad Baubonem mulierem pertinent verba, quæ habitum puriorem ipsa sumpsit, non aliam sumere fecit. sed ut res faciliùs intelligatur, reponenda est fabula. Ceres filiam Proserpinam raptam quærens, ad pagum Eleusinium pervenit, divortit ad Baubonem, malis multis jam exercita. hæc potum offert Divæ, nec, ut bibat, impetrat. quare à feriis precibus ad artem ludicram refugit: hoc est, omnibus vestimentis positis, levigatum, nitidumque corpus Cereri exhibet nudum, ut risum moveat, atque ad potum invitet. Attamen magnam fraudem frausos librorum sive descriptores, sive expressores, in Arnobii verbis, credibile est, quòd modi enallagen non animadverterunt in verbis *sumere, levigari*; pro *sumebat, levigabatur.* inde ineptiâ illorum verbum *facit* vel immutatum credo, vel infartum. De cætero, quod dixit Baubonem, vestimenta omnia exuentem, partem corporis impudicam *longiore ab incuria liberare*; id nescio quid sit. fortassean dici possit auctorem scripsisse, *longiore ab interula liberat.* Sedem habuisse prædictam modi enallagen apud Petronium pag. 106. mihi jam olim persuasum est, & aliis, ut spero, persuadebo. ait ille: *Ea ergo ad Eumolpum venit, & commendare liberos suos ejus prudentiæ, bonitatique credere se, & vota sua, &c. Ad summam relinquere* [*se*] *pueros in domo Eumolpi, ut illum loquentem audirent.* Proturbata vocula, quam includendam curavi, sententiam illucidare, ac rectè me restituere videbis: *Ea ergo ad Eumolpum venire, commendare liberos ejus prudentiæ; bonitatique credere se, & vota sua. Ad summam relinquere pueros in d. E.*

Pag. 175. *Atque pubi adfigit oculos Diva, & inauditi specie solaminis pascitur.* Marginalis hæc interpretatio, *atque,* id est, *statim,* à me est. *Atque* veteribus sonasse *illico, confestim,* significatione temporis, demonstratum est à me lib. 1. de particulis linguæ Latinæ. ubi hæc Plauti Menæchmis explicavi: *Nam ego quidem, post quàm illam dudum tibi dedi, atque abii ad forum.* Cicero lib. 2. de legibus: *Si in jus vocet, atque eat.* Virgilius 1. Georgic.

- - - - - - - - - - si brachia fortè remisit,
Atque illum in præceps prono rapit alveus amni.

Simili modo eandem particulam interpretatus vir doctissimus Dionysius Lambinus apud Plautum Amphitruone, scæna Satin; item Plauti Mostellaria, scæna Habeo: ut monui dicto lib. 1. Si lubet, vide & Nonium, & Agellium lib. 10. cap. 29.

Pag. ead. *Perducit totum cyceonis læta liquorem.*

Perducere, educere, Plauto, & aliis antiquis sonasse idem, quod nobis *ebibere,* docui ad Apuleji librum 10. de asino aureo. Iuvenal. Satyra 6.

- - - - - - - - de quo sextarius alter
Ducitur ante cibum. - - - - - - - - - - -

Pag. 176. *Quidnam, quæso, in specu tali, quid in pudendis fuit, reverendisque*

Bau-

Baubonis, quod fœminei sexus Deam, & consimili formatam membro; in admirationem converteret?

Non una hinc eluenda erat macula: nam sui similem fuisse Arnobium, & nomine quartæ inflexionis pro verbali hîc usum, tam scio, quàm me vivere. quapropter rescribo: *Quidnam, quæso, in spectu tali, quid in pudendis fuit rei, verendisque Baubonis.* in quo rectè, & ordine facere arguunt subjecti apud Arnobium versus:

Tum Dea, defigens augusti luminis orbes,
Tristitias animi paullum mollita reponit.

Arguit etiam, quod hoc eodem libro subditur: *Nebridarum familiam pellicula cohonestavit hinnulæ, & illud spectaculum maximum Baubonis in inguinibus risit.* Ad eandem quoque fabulam denuo respexit auctor noster, ut paullo post videre licet, hoc eodem libro, pag. 173. etsi mea opinione verba, ut in libris eduntur, vitio non carent. *quid cyceonis significet potio? quid aspernatio potionis? quid novatio, & revelatio pudendorum? quid spectaculi flagitiosa dulcedo?* mihi id persuasissimum est, in antiquis codicibus fuisse, *quid noudatio, & revelatio.* de qua scribendi ratione nos suprà. Postremò autem, *spectu* vetustis in usu fuisse, indicant hæc Pacuvii Duloreste: *Amplus, rubicundo colore, & spectu protervo ferox.* Etiam Apulejum observavi eodem usum, apud quem exstat initio lib. 3 de asino: *Obliquato tamen spectu rem admirationis maximæ conspicio.*

Pag. ead. *Cum inter homines (inquiunt) adhuc esset Nysius, & Semelejus [Liber] nosse inferos expetivit.*

Liberi nomen, lineis circumscriptum, ab adulterina manu huc accersitum reor, eo quod istiusmodi epithetis solis, nullo adjecto substantivo, libenter usum observo hunc scriptorem. Semelejum vocat Bacchum à matre, de quo nos supra notavimus: pariter pro Iove Saturnium cognominavit non semel. Nysium quoque vocat Liberum, ab urbe Nysa, sive ea Arabiæ, seu Indiæ est, ubi à Nymphis educatum fabulantur. Eundem hunc non multis abhinc lineis Euhyum video appellari. quod cognomen à Iove patre illi inditum ferunt Euhion, tamquam bonum filium salutatum; tunc nimirum, cum, cæteris Dîs perterritis, ille se in leonem convertit, & unum ex Gigantibus in superos pugnantibus interfecit.

Pag. 177. *Cum primùm ab inferis compos voti, atque expetitionis redisset.*

Arnobianum esse, *compos voti, atque expeditionis,* etiam sine membranis adferere ausim. sæpius enim id nominis in ore huic scriptori, mutuatum licet, ac diversè tralatum, à re militari. Supra lib. 3. *ut venationum præpotens habeatur in expeditionibus Diana.* Iterum lib. 5. *habitus ad obscœni certaminis expeditionem parati.* Itidem libro 6. *cum pileo Vulcanus, & malleo, manu liber, sed dextera, & fabrili expeditione* (legere malim *expeditioni*) *succinctus.*

Pag. ead. *Ex viventium numero index ille decidit, atque ex more sepelitur humano.*

Genuina scriptura *decedit.* sequitur inde, quod ut mendosum quoq; suspecto, *inveniet causas eas, eas esse.* fortassis legendum, *causas easce esse.*

Pag. ead. *Et postica ex parte nudatus accedit, subdit, insidit.*

Membranarum scriptura antistat alteri, *subsidit, insidit.* Subsido à verbo sido, Græcis est ὑποκαθιζάνω, & alia ab eodem composita, quæ penultimam producunt.

cunt,

cunt. apud poëtam est, ----- *considere transtris,* Iuvenalis : ----- *nutare urbes, subsidere terras.*

Pag. ead. *Lascivia deinde luxuriantis adsumpta.*

Mirari desine seu temeritatem, sive ineptiam eorum, qui superioribus seculis aliorum libros vel calamo scripsere, vel typis expressere: etenim nimisquam solens iis fuit, reperto vocabulo minus pervulgato, aliud statim subdere, extrito priore, genuino licet, nec minus significante. idem & hoc loco usui fuisse non negabis scio, ut veterem manuscripti lectionem reposuero, hanc scilicet, *lascivia deinde surientis adsumpta.* Glossarius vetus, *Surire* κάπρᾶν. Vide Ursini notas ad librum primum Arnobii, & Scaligeri castigationes ad Festum, in verbo *Suillum.*

Pag. ead. *Totam interroget Graciam, quid sibi velint Ithyphalli, quos, &c.*

Vetusto codici placet legamus, *quid sibi velint hi valli.* mihi tamen arridet, *hiphalli:* nam infra, hoc eodem libro, reponunt membranæ, *Phallorum illa, fascinorumque subrectio, quos ritibus annuis adorat, & concelebrat Gracia.*

Pag. 178. *Audere vos dicere quemquam ex his atheum, irreligiosum, sacrilegum, qui Deos esse omnino aut negent, aut dubitent.*

Restituo è re præsenti, & exemplis præmissis, geminatione unius syllabæ, *Deos hos esse.* quales videlicet ipse proposuit.

Pag. ead. *Si apertè hoc facere confessis maledictionibus combibissetis.*

Non displiceret edi, *contextis maledict. combib.* scripsere *contestis*, inde orta menda. s & x olim promiscuæ litteræ. hac de re ego pluribus in Quæstionibus Apulejanis. etiam ad libros præcedentes notavi.

Aliter in Edit. nostra. Pag. 180. *Nam quoniam rectas accipere lectiones pudet, dedecet: inclinatum est in has partes, ut alia subjiceretur res alii, & in speciem decoris turpitudinis interpretatio cogeretur.*

Si reponas scripturam veterem, *pudet, dedecet, indecorum est in has partes*, hiet procul dubio oratio, & labet sententia: quam quidem fulcivit Gelenius plus satis, verum tamen unde illi provenerit inclinandi verbum, nescire me fateor. possim simili tibicine adhibito erigere ac sustinere, *Nam quoniam r. a. l. pudet, dedecet, indecorum est: itum in has partes,* &c.

Pag. ead. *Cum contumelia numinum non in obscura sensuum mente, sed in verborum eminentium significatione teneatur.*

Nescio an conjectaneum hoc meum tibi probabitur, *verborum emanantium,* propter metaphoram, quæ in verbo *tenendi.* Emanare sermonem, orationem, famam, alia similia, bonis scriptoribus usitata fuisse, nullus te moneo.

Pag. ead. *Allegorico genere vel scripta hæc esse, vel eodem modo intelligi opertere, unde est vobis cognitum, vel unde intimatum, in consilium scriptores advocare? vos scilicet tum in pectoribus latitabatis, cùm* &c.

Depravata haud dubiè scriptura, ac magis etiam distinctio. edendum jussi: *unde est vobis cognitum, vel intimatum? in consilium scriptores advocavêre?* quæ interpunctio Ursino quoque placuit, quamquam ille conatus quædam inserere, *in consilium ne vos scriptores advocavêre?*

Pag. 181. *Cum pro aliis res alias inter veritate capta subdebant.*

Eam dictionis tmesin enatam puto perversa quorundam subtilitate, qui veterem analogiam non sunt adsecuti. antiquitus scribebant, *intercapta veritate.* Addam

Addam ſimilia, ne inteſtatò id adſeruiſſe videar. textus Florentinus habet ADQUÆSITUM, pro adquiſitum, in l. cæteræ, Digeſtis familiæ erciſc. *Facitur* & *parvifacitur* obvia in Nonio Marcello. *Præfacere* Vegetio reddidi auctoritate librorum veterum. Similiter revoco *ædifacere* loco ædificare, in l. ultima, §. ultimo, Codicis titulo de ſervitutibus, & aqua. *Antefacere*, non anteferre, reſtituo ope manuſcriptorum apud Salluſtium Iugurtha, his verbis, *Vti fama, fide, poſtremò omnibus ſuis rebus commodum regis antefaceret.* Macrobius manuſcriptus libro primo in Somnium Scipionis: *Quoniam illic poſitæ necdum lacteum relinquerunt.* Pari modo tabula ænea, in qua fragmentum legis judiciariæ: ITA CONQUÆSIVERIT. cæterùm aliàs eadem de re egimus, & agemus pluribus. Vide Commentarium noſtrum libro 3. cap. 6. & Notas meas ad l. ult. C. de ſervit. & aqua.

Pag. ead. *Id eſt ſingulas, totas, ambifarias, ac bilingues,* (de Diis fabulas intellige) *& verſipellibus eſſe ſcriptas modis?*

Bene corrigitur è membranis, *ſingulas totas; an bifarias, ac bilingues, & verſipellibus e.ſ. modis.*

Pag. 182. *Quid ſumptus ignis ex Ætna, comprehenſæque iſtæ faces.*

Corrigit manuſcriptus *iſto*, ut ad ignem referatur. adhibe iſta Arnobii præcedentia, *ſumit faces geminas flammis comprehenſas Ætnæis.* Quod ſubſequitur, *quid novatio, & revelatio pudendorum*; id ſuprà correctum à me eſſe, *quid noudatio,* nemo Criticorum negabit.

Pag. ead. *Sin autem ſingula in ſingulis neque poteſtis opponere, nec ad rerum vocare contextum; quid allegoriis obſcuratis honeſtis id, quod ſimpliciter ſcriptum eſt.*

Mutata eſt ſcriptura in Romano codice, *neq; alterum rerum vocare contextum.* Manuſcriptus habet, *nec alterutrum rerum vocare contextum.* fortè librarius voluit ſcribere, *neque ad alterum rerum vocare contextum.* nam, ut Arnobii verba adſequor, fruſtra ait paganos fabularum partem allegoricè interpretari velle, cum res ipſas ſimul cum verbis omnibus, perpetua & ubique ſibi ſimili immutatione, aliorſum torquere nequeant.

Pag. 183. *Nec ineſt in re ſignum, quo differentia judicari ambiguorum poſſit, ſimpliciterque dictorum.*

Lucretianum verbum huc reſtituit è manuſcripto regio Ludovicus Carrio; cui adſtipulantur membranæ noſtræ, atque emendant, *quo differitas indicari ambiguorum poſſit.* Differitatem pro differentia, ſive diſcrimine, Lucretium poſuiſſe, obſervavit Nonius, propoſito verſu è lib. 4.

Tantaque in his rebus diſtantia, differitaſque eſt.

Arnobii textum audiamus è lib. 2. *animantia nos eſſe aut conſimilia cæteris, aut non plurima differitate diſtantia.* Uſus iterum libro 7. dum ſcripſit, *& ab Dei nomine longiſſima debet differitate ſeponi.* Iterum eodem illo libro: *Quid ergo ceſſatis cujuslibet arboris viſcum ſine ulla paſſim differitate comburere?*

Pag. 184. *Nam & ira, & teſtes, ſatisfactio, ſuis hîc moribus, & conditionibus dicta ſunt.*

Conſiderabis, utrumne rectè conjectarim, *ſuis hîc notionibus, & conditionibus dicta ſunt.* Suprà libro primo, *peſtilentiam,* (inquit) *grandines qua potuit notione ſignare?*

Pag.

Pag.ead. *Poteſt quidem proſcriptio (quemadmodum Tullius ludit) pugna dici, appellarique Cannenſis: ſed quæ geſta eſt dudum pugna eſſe non poteſt, eademque proſcriptio.*

Iteratione aliquot verborum ſententiam juvandam rebar: *ſed quæ geſta eſt dudum pugna, pugna eſſe non poteſt eadem, eademque proſcriptio.* Itidem reponere ſuperiùs conatus ſum, pagina abhinc quinta: *ſatiſque te eſſe imperitum, indoctum, ac ruſticum, ipſa rerum in inſectatione demonſtras.* alibi alia.

Pag.ead. *Pinus illa ſolenniter, quæ in matris infertur ſanctum Deæ.*

Ut arbitrarer emendatum iri, *ſanctuarium Deæ*, cauſam dederunt ipſius Arnobii de eadem pinu: *Quid enim ſibi vult illa pinus, quam ſemper ſtatis diebus in Deûm matris intermittitis ſanctuario?* Rurſum eodem hoc libro: *Vnde de vino* (inquit) *quod ſilentium prodidit, in ejus nefas eſt ſanctuarium inferre pollunctis.*

Pag. 185. *Cùm nota Ditis patris rei ruſticæ Dei proloqui.*

Feneſtram illuſtrandæ rei aperuerunt membranæ, dum legerunt, *rei ruſticæ de opere proloqui.* mihi verum eſt, *rei ruſticæ de opere loqui.* Reſpicit allegoricam interpretationem raptus Proſerpinæ, in qua Gentiles volebant ſignificari neſcio quam ſementis ſub glebis terræ occultationem.

Pag.ead. *Nonne millies optatius fuit elinguem fieri, atque mutum, atque ſcaturiginem iſtam vocis, & ſtrepitum fœdæ loquacitatis amittere, quam Deorum nominibus res appellare turpiſſimas?*

Venuſtior codicis antiqui ſcriptio, *quàm ſcaturiginem*, quam tamen opera mea juvatam animadvertes: *elinguem fieri, atque mutum, quàm ſcaturiginem iſtam vocis, & ſtrepitum fœdæ loquacitatis emittere.* Ipſus ſibi teſtis adfuturus Arnobius, cujus hæc notata mihi verba libro primo: *Vnus fuit è nobis, qui cum unam emitteret vocem,* &c. Iterum libro ſecundo: *vocem* (ait) *ſi fuerit aliqua neceſſitate coactus emittere*, Nunc quod deinceps lego *commemorantur*, pro *commorantur*, id vidi Urſinum in contextum recepiſſe, quæ ſequentibus paginis emendamus auctoritate membranarum, dum *cœtu* pro *coitu* ſubſtituimus, & *adulterorum* vice *adulteriorum*, quibus nonnulla conjectanea noſtra immixta ſunt; ea benivolo lectori cum per ſe, tum ex ſuperioribus Electis ſatis liquebunt, puto.

Aliter in Edit. noſtra. Pag. 187. *Quid enim ſubjiciemus pro illis fuſtibus, quos ſuper aggerem tumuli Semelejæ ſobolis origo contorſit?*

Ithyphalliorum ſacra, ſeu potiùs originem retractat, & infandum Liberi factum: de quo ſuprà hoc eodem libro. *Qui ut fidem compleret pacti, & jurandi ſolveret relligione ſe* (inquit) *juris; locum pergit ad funeris, & ficorum ex arbore ramum validiſſimum præſecans, dolat, runcinat, levigat,* &c. Cui nota fabula erit, neque incognitæ voces, *urigo, uredo*; de quibus ego in Quæſtionibus ad Apuleji libros de aſino ſatis abundeque annotavi; non ibit inficias meritò & hîc reſtituere me, *urigo contorſit*: & fruſtra eſſe eos, qui ſubſtituerunt *prurigo*; cui nomini illud noſtrum æquipollet.

Pag. 188. *Cum Deorum nominibus appellaviſtis res turpes, & vocabulis rurſus Deos rerum conquinaviſtis infamium.*

Tu lege *coinquinaviſtis*: item ut libro quarto, *carmen malum conſcribere*;

quo fama alterius coinquinetur. Inquinare, coinquinare, ab antiquo *cunire*, id eſt, ſtercus facere, ducta eſſe ſcribit Pompejus Feſtus. Arnobius non multo ſuperiùs, hoc eodem libro: *linguam & os fuerant obſcœno coinquinatura contactu.*

Pag. ead. *Ad veram judicii formam, & in illa eſtis reprehenſionis parte.*

Non notaſſem tam leviuſcula, niſi ad libri vetuſti fidem, qui habet, *Da veram judicii formam,* acceſſiſſet alterum teſtimonium ipſius ſcriptoris, quod in editione Canteriana, & noſtra, trajectum eſt ad initium libri ſecundi. *Da* (inquit) *verum judicium, & hæc omnia circumſpiciens.*

Pag. ead. *Verecundia laude condigna erubeſcitis panem, & vinum nominare; & pro coitu Venerem non metuitis dicere.*

Congruunt inter ſe recens editio Romana, & codex in membranis ſcriptus, in quibus repræſentatur iſtiuſmodi lectio, *Verecundia, ac laude condigna.* Mihi ſuſpicio incidit, acriùs paullo, & majori cum ironia, ab ipſo auctore hæc ſcripta fuiſſe, ad hanc faciem ſcilicet: *Verecundi, ac lauti, condignè erubeſcitis panem, & vinum nominare.* En in promptum alia, ad eandem prolata formam. *Quid dicitis* [inquit] *ô ſancti, atque impolluti antiſtites religionum?* lib.3. principio. Simili eoſdem ironia excipit libro 5. in iſtis quæ ponam: *Et ſanè hoc loco frugalitatis magnæ viri, & circa res etiam flagitioſi operis parciores.* Quod ad lauti vocabulum, non eſt quòd ſuffragia emendicemus aliorum ſcriptorum; nam lib. 2. Arnobius *lautiores ſucceſſus* uſurpat, pro ædibus pretioſis: idemque agnoſcit homines *ingeniis lautioribus,* libro quarto. itidem *hominem lautum,* & ad ſtudium plenæ gravitatis eruditum, ponit libro 7. Gloſſarium membraneum, quod apud me, *Lautus, pulcher, inluſtris vel generoſus.* Viſum eſt Fulvii Urſini V. C. conjectaneum è lib. 7. ſcriptoris noſtri huc arceſſere: *Non inquiro, non exigo, an illa læta, & ſublimis magnanimitas numinum, homunculorum offenſione moveatur.* Correctio ejus, *an illa lauta, & ſublimis:* quam ego ambabus, quod ajunt, ulnis amplectendam ſentio. Cicero libro 15. epiſt. 14. ad Caſſium: *Nihil tibi erit lautius, nihil glorioſius.*

GODESCALCI
STEWECHII
IN LIBRUM VI. ARNOBII
ELECTA.

GOD. STEWECHIUS
RENATO VANDER DUYN,
V.N. IUDICII IMPERIALIS
ADSESSORI
Spiram Nemetum.

AN non meritò ego benivolentiam tuam mirer? benevelle, benefacere præsenti; etiam operam, si qua in re usui sit, absenti offerre? Magna, & quidem non semel, prædicari de te audiveram; humanitatem, eruditionem, prudentiam: omnia tamen, quantulum quantulum unà fuimus, longè maxima deprehendisse me, non possum non publicè testari. Vtinam diutius paullo subsistere ibidem per negotia licuisset! jam ego non solùm dulcissimo, utilissimo colloquio tuo frui, verùm etiam cara illa capita, Iacobum Campium dico, ac Greg. Tengnagel, videre, amplecti potuissem; immo utrique ob honorem adeptum gratulari: quòd illum titulo Consiliarii Illustrissimi, ac Reverendissimi Electoris Coloniensis auctum; hunc in amplissimum, & illustre Collegium vestrum adscitum intellexerim. Sed audi nobilissime Duyni: jam ego incipiam opera tua uti, & quidem pro eo, ut jussisti, liberè, ac familiariter. Vides has notas, leviusculas fateor, ac vix diobolares; attamen (quod commodo tuo fiat) percurrere te illas, tuoque calculo vel beare, vel condemnare velim. D. Bartholomæo Bodegemio, Officiali Trevirensi, à te salutem dixi: qui te quàm potest humaniter resalutat. Vale mi Duyni, & salve.

Pag. 189. *Aut aliquem sumpserimus temeraria in Deos desperatione contemptum; sed quòd Deos arbitramur.*

Perperam iteratam literam clamat manuscriptus, qui rescribendum monet, *sed quòd eos arbitramur*, idque non inconcinens à verbis conjunctis.

Pag.ead. *Cunctarum esse debere virtutum (Deos* intellige) *sapientes, justos, graves, &c. intestinis pollentes bonis, nec extraneis adminiculis indigere.* *Aliter in edit. nostra.*

Eam lectionem à Gelenio suppositam esse liquet, neque id mala sententia: verùm tamen membranæ cum editione Romana recenti repræsentant, *nec extraneis adminiculis addicere.* quod mutare possis in *adigere*; sive adjecto pronomine legere, *nec se extraneis adminiculis addicere.*

Pag.190. *Eosque, quos tangat affectio, pati dolorem, diminui, sapientium scita, & pronuntiata definiunt.*

Passionibus convenientiorem effectum suggerit exemplar scriptum, in quo est: *eosque, quos tangat affectio, pati, dolore deminui, sapientium,* &c.

Pag. ead. *Et quid amplius possumus vel honoris eis attribuere, vel dignitatis; quàm quòd eos in ea ponimus parte, qua rerum caput, ac Dominum, summumque ipsum regem.*

Exigua mutatione conor extollere sententiam scriptoris: *Ecquid amplius possumus,* &c. adhibito interrogationis signo ad nomen extremum, *summumque ipsum regem?* Integra hæc locutio etiam in hodiernum usque in nonnullis auctoris nostri libris; primò, *Ecquid ergo injustis* (inquit) *persequimini nos odiis?* ita textus libro primo. Iterum libro secundo: *Ecquid agere videamur, insomnium cùm videre nos dicimus?* Vicissim observare est dicto lib. secundo: *Ecquis erit tam brutus, & rerum consequentias nesciens, qui animis incorruptibilibus credat nocere rotarum volubilium circumactus?* Neque solùm cum pronomine *quis* interrogandi particula *ec* juncta reperitur: obvia enim apud Ciceronem in orationibus ista: *Ecquo te tua virtus provexisset?* Apud eundem in libris Rhetoricis legimus: *Ecqua lex, ecquod artificium, ecquo ab alio fieri potuerit.* Iterum in epistolis ad familiares: *Ecquando tu hominem ineptiorem, quam Pompejum, vidisti?* lib. 8. epist. 15. Sed nos hoc agamus, & Arnobio eam phrasin restituamus, in primis libro primo: *Ecquis magis rectiùs horum feret invidiam nominum, quàm qui alium, præ hoc, Deum novit aut credit?* Libro 4. similiter existimo scribi posse: *Ecquid regi Saturnio matrimoniis fuerat cum alienis rei?* Pariter & lib. 7. restituendum autumo: *Ecquid ex hoc facto labis potuit, & fœditatis effluere,* &c. Iterum libro prædicto: *Ecqua gravior infligi contumelia Diis potest, quàm si eos credas accepto mero propitios fieri?* quibus in locis editiones retinent *Et quis, Et quid, Et qua.*

Pag. 191. *Etenim plena dementia est, necessitatibus tuis potentiora metiri; & quæ tibi sint usui, datoribus Diis dare.*

Omnino sequendum est membranas nostras, quæ legunt, *necessitatibus tuis potiora.* non semel in hanc partem lapsos librarios, ut potentiora scripserint loco potiora, alibi faventibus Musis demonstrabo. En Arnobii locum superiori geminum germanum: *Superciliosa nimiùm res est, cùm ipse sis non tuus, aliena etiam in possessione verseris, potentioribus dare conditionem. Velle, ut id fiat, quod cupias,* &c. libri primi principio.

Pag. ead. *Templa igitur quærimus Deorum in quos usus? aut in rei cujus necessitatem aut dicitis esse constructa, aut esse rursus ædificanda censetis?*

Omnino credibile est sincerum fore, *aut ducitis esse*: quòd illud verbum frequenter in calamo fuit isti scriptori.

Pag. ead. *Nec recusare* (Deos) *nec spernere, quo minùs se sepiant, & eorum objectionibus coërceantur inclusi.*

Sincera fcriptura membranarum *objectibus.* Similiter ait lib. 7. *cujus ſeſe objectu, oppoſitione protexerit.* de qua nominum declinatione alibi ſatis ſuperque dicimus.

Pag. ead. *Templum, inquit, hoc Martis eſt, hoc Iunonis, & Veneris: Apollo hîc habitat, in hoc manet Hercules, illo Summanus. Iſta non prima, & maxima contumelia eſt, habitationibus Deos habere diſtrictos?*

Gratia librariis antiquis debetur, & quidem ut ego ſentio, maxima: quorum diligens labor hujus loci integritatem nobis prodidit, & ad hanc reſtituit faciem, egregia ſanè interpolatione, *hoc Iunonis, & Veneris*; *hoc Herculis, Apollinis, Ditis. quid eſt aliud dicere, quàm domus hæc Martis eſt, hæc Iunonis, & Veneris: Apollo hîc habitat, in hac manet Hercules, illa Summanus. Ita non prima, & maxima contumelia eſt*, &c. Reliqua per ſe ſatis liquent: unam tantummodo particulam, *Ita* pro *Iſta*, teſtimoniis corroborabo. Arnobius l. 5. *Ita non animadvertitis, non videtis, quanta iſtud dicatur cum ignominia fieri?* Itidem libro ſexto in ſimili increpatione dicitur: *Ita enim non videtis ſpirantia hæc ſigna, quorum plantas, & genua contingitis, & contrectatis orantes?*

Pag. 192. *Conſtituamus enim noſcendæ rei [cauſa] templum numinis alicujus eſſe apud Canarias inſulas, ejuſdem apud ultimam Thylen.*

Virgilium hîc noſter imitatus. etſi tamen pro conſuetudine antiqua y pro u adhibitum ſit: unde confuſa paſſim in vetuſtiſſimis membranis hæc Gyla, & gula; [de quo & Soſipatrum Chariſium verba facere memini] Capya, & Capua; Sylla, & Sulla; ſimilia ſexcenta. Virgilii verſus primo Georgicon:

------------ *tibi ſerviat ultima Thule.*

Itidem apud Claudianum: ---------- *& procul axe remotam*
Inſolito belli tremefecit murmure Thulen.

De cætero id mihi jam dudum ſedit, librariis non adſentiri ineptis, temerariis, quotiens ratio diverſum ſuadet: & id cauſæ eſt, quamobrem in alienas terras exterminandum putem è verbis Arnobii illud *cauſa*, locutione nemini paullum modo humaniori incognita. Dabo locum, in quo ſimiliter auctorem noſtrum locutum editiones omnes clamitant,, qui eſt libro proximè antecedenti: *circumjectas prolibus, diripientem membranulas, ferventique adhuc matri velut quaſdam infulas eliciendæ miſerationis offerentem.* Romanos frequenter hac omiſſione uſos in genitivo nominum quæ ſupinorum terminationes habent, auctor Priſcianus lib. 18. exempla is ponit, *populi ſervandi laborat; reipublicæ defendendæ periclitatur*; ut deſit, *cauſa, nomine, gratia, ergô.* Similiter tollendum ſuadeo illud *cauſa* Arnobii tertio libro extremo. Salluſtium hac phraſi libenter uſum, ut & aliis Græcorum, monuêre qui in ipſius libros Notas nobis dederunt. in iis doctiſſimus Aldus Manutius N. nihilo minùs tamen eandem, minimùm tribus locis, in eo ſcriptore memini me deſiderare, ac membranis adſtipulantibus reſtituere. unum, quem in adverſaria mea retuli, ob oculos ponam; reliquos non potero, quia in præſens longiùs à bibliotheca abſum. Salluſtii Iugurtha hæc verba Marii ſunt: *Non poſſum fidei [cauſa] imagines, neque triumphos, aut conſulatus majorum meorum oſtentare.* Non agnoſcunt nomen *cauſa* optimæ notæ codices mei. quare itidem tollendum de Panegyrico Auſonii, ubi eadem illa Salluſtii laudantur. In libris juris ſcripti phraſin iſtam crebram eſſe oſtendit Guilhel. Budæus, & poſt illum Antonius Auguſtinus lib. 2. ſuarum Obſervationum, cap. 1. & notavit Ianus Guliel-

Gulielmius in libris Verosimilium, & alii Critici. Ego, dum hic sumus, atque illud agimus, duas in Codice Iustiniani Constitutiones repurgabo, quas etiam in adversaria mea conjectas reperi. cæterùm non id mea fiet audacia, sed manuscripto volente. Legitur ibi in l. plagii, ad legem Fabiam, de plagiariis: *Non commissi velandi [causa] sed hanc opinionem justa ducti ratione.* Iterum in l. quia, C. de operibus publicis: *Ac tecta reparanda regia hujus urbis lavacro, sine aliqua jubemus excusatione conferri.* verum in Codice Theodosiano editur, *reparanda gratia hujus urbis.* in membraneo Codice nostro verbis duobus exterminatis, *reparanda urbis.* Lubet etiam alios arcessere, seu potiùs immittere in hanc aream. Prudentius in Apotheosi: *Semper in auxilium Sermo Patris omnipotentis*

Descendit servando homini ----------

In manuscripto S. Panthaleonis Colon. perscriptum vidi, *servando hominis.* id vel tantillum torqueo, ac scribo,

Descendit servandi hominis ---------

Agellius libro tertio Noctium Atticarum, capite octavo: *Sed communis exempli, & fidei ergô, visum est.* In manuscripto vidi, *fidei gratia ergô.* Amoveo inde hæc duo, *gratia ergô.* quorsum enim syrmata ista tam longa, & inepta trahantur? Observati mihi consimiles loci apud eundem scriptorem lib. 5. & lib. 9. itemque alibi. Apulejus prima apologia pro seipso: *Dicam tibi, Maxime, cur illud de aurium tinnitu quæsierim. non tam purgandi mei gratia in ea re, quam tu jam præjudicasti.* ubi illud *gratia* adsutum credo ab hominibus minimè gratiosis. Verba Catonis apud Nonium in *Receptitium* pariter emaculare studeo, *Nec dederat dotis, set exceperat*; ut subintelligatur *nomine* scilicet *dotis.* Editi libri habent, *Nec dederat dotis, & exceperat.* nisi consultius esse censebis scribere antiquo more, *Nec dederat doti, set exceperat.* Set per t olim scriptum, suprà monui. Attexam, quia labor adlubescit, ex eodem Nonio similia, & brevitatis causa voces, quas spurias censeo, duabus solummodo lineis inseram. Primo occurrunt Sisennæ verba apud Nonium in *Cistæ*, ex quarto historiarum. *Cistæque, quæ erat* (legendum *erant*) *legum ferendarum [gratia] paratæ, defecerant.* Apud eundem in *Contendo.* Cicero de Rep. *Primum in Ægyptum discendi [causa,] post in Italiam contendisse.* Iterum apud illum ipsum Nonium in *Trulleum.* Varro primo de vita populi Romani; *Non quæ luxuriæ [causa] essent parata.* Simile esse, cum apud Iureconsultos nomen *actionis* desideratur, monuit prædicto cap. Antonius Augustinus: & nos eam partem suo loco emendabimus constitutiones aliquot Imperatorum. Supersunt alia, in oratione nimirum quæ Ciceronem auctorem mentitur in Sallustium, ubi hæc vulgo legere est: *Neque piguit quærere, cur ego P. Crassi [domum] emissem, cùm tu veteris villæ dominus sis, cujus paullo antè fuerat Cæsar.* Discrepare vidi membranas eruditissimi viri, mihique amici, Suffridi Petri Iureconsulti: neque id uno loco tantum. rectè autem in iis perscriptum, *cur ego P. Crassi emissem.* tum & illa, quæ subinde sunt, non minori sinceritate expressa: *cùm tu vetus villæ dominus sis.* nam meo sensu id mordax præ illo altero: quasi innuat Sallustium non modò asseruisse sibi villam istam instrumentis falsis; set etiam titulum veterem, puta emptionis, donationis, aut similem dolo malo quæsisse. Pari ellipsi dixêre olim, *ad Dianæ, ad Apollinis*; supprimendo, ac superintelligendo *ædem, templum.* quam locutionem, facere non possum, quin

Romanis aliquot ſcriptoribus de conjectura mea reddam. Anteſignanus ſit M.Terentius Varro,in his litteris neque Græco,neque Romano cuiquam ſecundus; apud Nonium in *Expulſim. Varro ſera parecte. Purgatum ſcito, quoniam videbis Roma in fore ante janienas pueros pila expulſim ludere.* Repulſim pro expulſim ſcribere,atque emendare,cuivis facile eſt,quod à vicibus repercutiendi pilam dixerint repercuſſabilem.at mihi in mentem eſt,Varronis illa deſperata hactenus, & ab diverſis infauſta manu tentata,è pulvere,& ſitu excutere. *Varro. Sera peracta, depugnatum ſcito, quom jam videbis Roma, in foro ante Iani,pueros pila expulſim ludere.* Sera peracta,hoc eſt, adverſa omnia, triſtiaque amota ſcito,immo defunctum eſſe populum Romanum bellis omnibus tunc, cùm portas Iani gemini clauſas (quod pacis tempore obſervatum pueri ſciunt, &, ſi qui neſciunt,à Virgilio 7. Æneid. doceri poterunt) & ante templum ludere pueros videbis. Virgilius quinto Æneidos:

Seraque terrifici cecinerunt omnia vates.

Quo loco interpretatur Servius *triſtia,gravia,* atque inibi adducit fragmentum ex hiſtoriis Salluſtii, ad meam ſententiam aptiſſimum: *Serum bellum in anguſtiis fore.* Perinde & arva ſera apud Lucretium repoſuit,atque explicavit Palmerius noſter *triſtia, laborioſa;* ac voluntatem ſeram: de quo in lectiſſimo ſuo Spicilegiorum commentario. Supereſt alter locus apud Nonium in *Prater*,ubi prædictam ἔκλειψιν olim quoque ſediſſe exiſtimabam.Varro Eumenidibus: *En domum prater matris Deûm ædem exaudio cymbalorum ſonitum.* Fortean meliùs legetur: *Eundo domum prater matris Deûm, exaudio cymbalorum ſonitum.* Sed nunc tempus eſt,domum redeamus,hoc eſt,ad Arnobium,à quo nimis quàm diu abfuiſſe videmur.

Pag. 193. *Inexpiabilem numinibus fieri contumeliam,quorum delubra, & templa mortuorum ſuperlata ſunt buſtis.*

Locum iſtum ut attentiùs conſiderare cœpi,præcipitationem litteræ ſcripturæ commutandæ fuiſſe putavi: germana lectio viſa eſt, *& templa mortuorum tuberata ſunt buſtis*, tralata voce ad tumulos humatorum. itidem in Nonio eſt, Suggrundaria: *Nec tanta cadaveris immanitas,qua locus tumeſceret.* tumulos iſtos, aggeres alibi vocat noſter,ut & Fl. Vopiſcus in Probo,& Iulianus A. in l.pergit, C. de ſepulchro violato. Suadeo,ut Gratiani Imperatoris conſtitutionem legas,quæ exſtat in l.2.C. de ſacroſanctis Eccleſiis.

Pag. ead. *In templo rurſus ejuſdem, quod in arce Lariſſa eſt,conditus ſcribitur, atque indicatur Acriſius.*

Acriſium hunc cum Ulyſſis avo (quem Arceſium fuiſſe in Quæſtionibus monſtravi) quidam non rectè confundunt. Videndi Stephanus, qui hunc Arceſiceratam urbem condidiſſe ſcribit; Homerus Odyſſ. 2. Euſebius, Bocatius, Servius, alii.

Aliter in Edit. noſtra.

Pag. ead. *Quid Celei virgines? non in Cereris Eleuſina humata habere perhibentur officia?*

Ceres filiam Proſerpinam quærens,ad Eleuſinum pagum delata,(Eleuſin alii quondam, modo Lepſinen vocatam ajunt urbem non longè ab Athenis) à Baubone hoſpitio excepta eſt, ut narrante Arnobio didicimus lib. 5. Alii tamen ab Eleuſio rege ibidem regnante; alii à Celeo rege Deam acceptam fabulantur. Ea ut ſint, ab Eleuſi loco, & fabula iſta,Eleuſinia ſacra (Theſmophoria quidam vocarunt) originem traxiſſe,teſtis locupletiſſimus in Octavio

ſuo

ſuo Minutius Felix: idemque Eleuſinos Cererem, ut Phrygas magnam Matrem, alios alias alioſve coluiſſe, memoriæ prodidit. unde non planè abſimile vero, templum Eleuſinios Cereris ſuæ habuiſſe, & in humandis ibidem hominibus virgines illas, de quibus Arnobius meminit, libitinariorum vicem fuiſſe, vel ipſas potiùs ibidem conditas. Vide, an in re fabuloſa illuſtranda, fabulosè, ac ridiculè ſcripturam immutarim: *Quid Celei virgines? non in Cereris Eleuſiniæ, humatus habere perhibentur officia?* De Celeo Eleuſino rege, & Triptolemo filio ejus; quem in Eleuſino pago cum Baubone, & aliis incolam agnovit lib. 5. Arnobius; conveniunt Servius, & Pauſanias: quibus jungendus Virgilii liber primus Georg. & quartus Faſtorum Ovidii. neque Hygino aliter ſentienti adſentiendum exiſtimo.

Pag. ead. *Erichthonius Poliadis in fano* (ſcilicet conditus eſt) *Dairas, & Immarnachus fratres, in Eleuſinis conſepto, quod civitati ſubjectum eſt. Quid Celei virgines?* *Aliter in edit. noſtra.*

Variare in tam antiquis fabulis libros, & librarios, mirum non eſt. membranæ alterum fratrum illorum, *Inmaranchum* vocant; ac poſt ſcribunt, *in Eleuſinio conſepto.* deinceps Urſinus *arcem* reponit pro civitate. poſtremo editio ejuſdem refert, *Quid Elei virgines?* idque liber ſcriptus tuetur. de quibus omnibus facile erit diſcernere, atque etiam decernere, ſi Canteri noſtri Notas in hunc locum adplicueris: à quo aquam in meos hortos derivare, neque conſilium eſt, neque conſuetudinis noſtræ aut moris boni. Addas licebit hæc Virgilii è primo Georgicon:

Tardaque Eleuſinæ matris volventia plauſtra,
Virgea præterea Celei, viliſque ſupellex.

De vico Elæeo, & Elæeis urbibus, quarum alteram in Helleſponto, alteram in Argo quidam conſtituunt, in quibus omnibus incolæ Eleuſinii (ut quidam volunt) nominati, videndus Stephanus.

Pag. ead. *Infinitum eſt, & immenſum, quibus quique in fanis toto ſint in orbe deſcribere.*

Plenius, planiuſque futurum credidi, *quibus quique in fanis toto ſiti in orbe.* quod mihi aliud agenti incidit. & dum ſuperiora conſideravi attentiùs, non rejiciendum viſum eſt. de loco enim ſepulturæ, & mortalibus, in templis, faniſque Deorum conditis, hoc loco diſceptatio omnis. quinimmo Arnobium ipſum audi: *cum omni proſapia in Veneris templo ſitum eſſe.* Immo & monimenta paſſim has notas inſculptas habent, H. S. E. *hîc ſitus eſt.*

Pag. 194. *Regnatoris in populi Capitolio quis eſt hominum qui ignoret Toli eſſe ſepulchrum Vulcentani?* *Aliter in edit. noſtra.*

Quod vetus exemplar reſtituat *Capitolium*, quarto caſu ſcilicet pro ſexto id familiare bonis ſcriptoribus fuiſſe, alibi declaravimus, & alias inſuper declaraturi ſumus: ac fide veterum librorum multa juris, non pauca Salluſtii, Curtii, Solini, Ciceronis, Agellii, aliorum, priſtinæ formæ reſtituturi. Notum ſatis illud, Terentii Andria, *In memoriam habeo.* itemque hoc Plauti, *In mentem eſt.* Adeatur Agellius lib. 1. cap. 7. iterum lib. 17. cap. 2.

Pag. 195. *Et quid fieri pote eſt injurioſius, contumelioſius, durius, quàm Deum alterum ſcire, & rei alteri ſupplicare?*

Corrigo meo periculo, *Ecquid fieri potis eſt injurioſius*; etiamſi id reticendum non eſt, illud *potis* à membranis eſſe: quas audio etiam in verbis ultimis reſtituentes,

ſtituentes, *& rei alteræ ſupplicare?* Etenim eam declinationem in Pronominibus placuiſſe antiquitus, ut dicerent nominativo *Alius*, genitivo *alii*, dativo *alio*; item *una, unæ, unæ*; *altera, alteræ, alteræ*; docui multis teſtimoniis ad Apuleji librum octavum: item in Succidaneis ad eundem ſcriptorem. Etiam leges aliquot ex ignorata hac locutione depravatas, ſuo tempore non deſinam publicè proponere, in notis ſcilicet ad l. Cùm alienam, C. de legatis. Vide Priſcianum interea lib. 6. & hanc veteris monumenti inſcriptionem: *Ab. Altero. Speres. Altero. Quod. Feceris.*

Pag. ead. *Vt barbatus in cœlo ſit, qui eſſe à vobis effingitur levis.*

Lectionem veterem *effigitur* ita juvo, *effigiatur*. Apulejus: *truncus dolamine effigiatus.* Itidem loquitur Minutius de ſimulachris agens: *in lapides impingere effigiatos, & unctos.*

Pag. 196. *Intelligimus omnes ventos aëris eſſe fluorem, pulſos, & mundanis rationibus concitatos.*

Præ hac lectione amplius membranis placuit, *ventos eſſe aëris fluorem pulſi, & mundanis rationibus concitati.*

Aliter in Edit. noſtra. Pag. ead. *Inter Deos videmus leones torviſſima facie.*

Non fruſtra eſt, quod codex antiquus ſupplet: *Inter Deos videmus veſtros leones.*

Pag. ead. *Ridetis temporibus priſcis Perſas fluvios coluiſſe, memoralia ut indicant ſcripta; informem Arabas lapidem, acinacem Scythiæ nationes; ramum Prognes Theſpios; lignum Carios pro Diana indolatum.*

Ianus Gulielmius iſta, *ramum Prognes Theſpios*, à Gelenii conjectura eſſe adſerit: & quod in veterrima editione Romana Canterus reperit, *ramum procinxi Atheſpios*, malè ſcilicet diſſiluiſſe litteras, quas ipſe conjungit tantum, *ramum pro Cinxia Theſpios.* liber manuſcriptus habet, *procinxxi Theſpios.* Ille verò noſter Iunonem addit ſignificari, idque parere ex loco Clementis, quem hîc laudavit diligentiſſimus Theodorus Canterus. eam Cinxiæ nomine Romæ cultam, quòd cingulo novæ nuptæ præeſſet, probat ex Feſto in voce *Cinxia*, & verbis Arnobii è lib. 4. *Vnctionibus ſupereſt Vnxia, cingulorum Cinxia replicationi.* Neque diſſimulat Gulielmius, etiam Nicolao Fabro antè, quàm eum noſſet, de ſuperiore Arnobii loco ita viſum fuiſſe, quem amiciſſimum ſibi hominem etiam hac judicii ſimilitudine ſecum concurriſſe valde gaudet.

Pag. 201. *Novitatis aliquid fictio corporibus his addit, vt adjectione ipſa cogamini aliquid eis credere divinitatis, majeſtatiſque collatum? in aurum, æs mutata ut teſtula vilitatem in argenteam cogat degenerare materiam?*

Præcipitatio verborum tanta eſt, ut ipſa ſimul ſententia corruat: quam ut ſublevarem, ac ſurrigerem conjectura, anſam primum obtulit antiquus codex, qui nihil hoc loco mutabat, niſi quòd referret *teſtulæ*: quod ego confeſtim arripui, ac verè reſtitui, *in aurum æs mutat? aut teſtulæ vilitatem in argenteam cogit degenerare materiam?*

Pag. ead. *Quæ inſenſilia fuerunt paullo antè, facit ut ſint viva, & ſpiritali agitatione moveantur?*

Inſenſilia, non autem *inſenſibilia*; ac deinceps *facit*, pro *faciat*; edendum juſſi, jubentibus ita membranis. De reliquo, ultimum illud verbum in dubium trahere auſim: quod utrumne deſcriptorum audacia mutarit, nec ne, mihi incertum eſt. legerim libenter, *agitatione motentur.* certum enim motandi verbo

verbo nostrum sæpissime uti. libro 2. de Sole aït, *ejus vitali agitatione motari.* itidem lib. primo, & reliquis libris.

Pag. 202. *Quemadmodum seculi longioris incuria perdant* (simulachra nimirum Deorum) *situs specie, & rubigine convulnerentur exesa.*

Itali stabilierunt ad vulgarem scripturam proximè, *perdant situ speciem.* Præcessit rarus, nec facilè alibi obvius veterum ritus, ipsos homines, nec non Deorum simulachra, ac signa obsecrandi, adorandi, genibus scilicet eorum amplexis. is notatus his verbis: *Ita enim non videtis spirantia hæc signa, quorum plantas, & genua contingitis, & contrectatis orantes.* De quo ritu, itemque similibus, nempe manus osculandi, & aras amplexandi, vide quæ notavi anno superiore in Quæstionibus Apulejanis, lib. 9. atque adde insuper hæc Plinii è naturali historia, de genibus loquentis: *Hæc supplices attingunt, ad hæc manus tendunt, hæc ut aras adorant.*

Pag. ead. *Non videtis sub istorum simulachrorum cavis stelliones, sorices, mures, blattasque lucifugas nidamenta ponere?*

Ampliùs tibi placebit spero, *sub istorum simulachrorum caveis*; quod thecis & armariis imponi, recludi solent, ut in cavea volucres.

Pag. ead. *Spurcitias huc omnes, atque alia usibus accommodata conducere, semirosi duritias panis; ossa in spem tracta, pannos, lanuginem, chartulas, nidulorum in mollitie miserorum fomenta pullorum?*

Sollicitudinem animadvertis stellionum, reliquarumque bestiolarum, quæ & nutrimenta pullis sub caveis simulachrorum *congerere*, seu *condere* solent; & nidamentis mollitiem conquirere. scribendum igitur, ac distinguendum, *chartulas nidulorum in mollitiem, miserorum fomenta pullorum?* quam correctionem meam liber vetus probat, & ulteriùs cum Roman. inserit, *mollitiem sollicitè miserorum fomenta pullorum?*

Pag 203. *Doceantque vos animantia bruta, nihil numinis inesse simulachris; in quæ obscœna facere neque metuunt, neque vitant, leges suas sequentia, & instincta veritate naturæ.*

Editiones Romanæ, & una cum iis liber membraneus, legunt, *obscœna dicere neque metuunt.* quod Ursinus juvat tali scriptione, *obscœna dejicere.* mea opinione possit quoque restitui *obscœna digerere.* quia c & g olim indifferenter scribi solent. Malunt subinde dicti libri omnes, *& distincta veritate naturæ.* quæ varietas monstri nescio quid tegere videtur.

Pag. ead. *Et quî fieri pote est.*

Restituo *potis est*, more huic auctori solemni.

Pag. ead. *Et quid in testulis dii petunt, ut eas sedibus sidereis anteponant? vincti omnes, & propemodum colligati, nobilitent testulas.* *Desunt in Edit. nostra.*

Tutius fore censeo, scriptam lectionem in contextum redhibere: *ut eas sedibus sidereis anteponant vinctiones? ut propemodum colligati nobilitent testulas.*

Pag. 204. *Quia quæ sunt privata, singulariaque naturæ, multa fieri nequeunt, simplicitatis suæ integritate servata.*

Audax facinus esse non nemo clamat, loca scriptorum veterum, quæ depravata putes, solo ingenio velle persanare. quod de me, fateor non periculosum modò, sed & perniciosum esse, præsertim si, quod tibi videtur, in ipso auctoris textu commutes, &, vetere scriptura proturbata, commentitiam illico supponas. aliud tamen esse, si quid extra ordinem bene moneatur, & velut per lu-

dum ſeria tamen tractentur, negabit, arbitror, nemo. Quæ mea opinio eſt, major illis audacia fuit, qui hîc apud Arnobium ſuppoſuerunt, *privata, ſingulariaque*; quàm mihi, qui ſuſpicari audeo germanum auctoris eſſe, *priva, ſingulariaque*. Priva enim veteres dixiſſe quæ nos ſingula, & inde *privata*, atque *privilegia* formata, teſtantur Feſtus, Nonius, Agellius, alii: quamquam imperitiâ quorundam evenerit, ut *privati* nomen *privi* locum non ſemel in auctoribus occuparit, ut ante nos animadvertit Criticorum omnium, qui ſunt, qui fuerunt, anteſignanus, V.C. Ioſephus Scaliger apud Feſtum. Lucretium noſter imitatus & hoc loco, qui canit libro tertio:

> *Quòd ſi fortè animas extrinſecus inſinuari*
> *Vermibus, & privas in corpora poſſe venire*
> *Credis.* -----------

Pag. 205. *Cur canes in Capitoliis paſcitis? cur anſeribus victum, alimoniamque præbetis.*

In manuſcripto codice eſt, *alimoniaque præbetis.* Cicero *alimenta* dixiſſet. Antiquitatem hanc illuſtrabit ſatis Vegetius noſter libro quarto de re militari, cap. 26. & quæ à nobis iſtic relata ſunt ex Livio, Floro, Plinio, Plutarcho, & Lucretio.

Pag. ead. *Vim numinis monſtrent, & ſub ipſo furti, atque operis nomine ſacrilegos pœnis convenientibus figant.*

Fortè legendum cum iteratione, ſeu retractione litterarum, *pœnis convenientibus ſubfigant.* Patibulo, cruci ſuffigere, Apulejum, Paulum Iureconſultum, Plautum, & reliquos Latii ſcriptores non ſemel ſcio dixiſſe; & is ſanè modus pæne Arnobio præ oculis: quem valde illuſtrat Iuſtus Lipſius 1. Electorum ſuorum, cap. 22. Crucem *gabalum* veteres dixiſſe, voluit Nonius: unde etiam Gallicum manaſſe opinor *gibbet.* Nonius Varronis verba laudat: *Nos Barbari, quòd innocentes in gabalum ſuffigimus homines; vos non Barbari noxios abſolvitis.* Illud ſilentio prætereundum non eſt, Conſtantinum Imperatorem in honorem Crucis Chriſti edixiſſe, ne deinceps ſceleroſi in crucem ſuffigerentur.

Pag. ead. *Dionyſius ille (ſed junior) cùm velamine aureo ſpoliaret Iovem.*

Totum illud, *ſed Iunior*, Arnobio adſutum autumo à gloſſatoribus: eoſque primùm ſcripſiſſe *ſcꝫ*, quod antiquis valuit *ſcilicet.*

Pag. 206. *Nam quid Æſculapii gravitatem ab eo commemorem riſam? quem cùm barba ſpoliaret ampliſſima, boni ponderis, & philoſophicæ denſitatis, &c.*

Fortean corrigere quis poſſit *Æſculapii grandævitatem*; quia hoc nomine uſos Accium, & Pacuvium, veteres grammatici notarint; & quòd ea phraſi *ævitatem* dixerit Arnobius libro quinto, & in 12. tabulis decemviri, teſtante Agellio: nihilominus tamen alterum retinendum ſuadeo, quia ſalſius. quòd enim philoſophi, item medici (quorum Æſculapius Deus eſt) gravitatem, auctoritatemque captarent promiſſa barba, variorum poëtarum jambos ſenſerunt. Commodum ſe mihi ſuggerit Varronis teſtimonium adhuc mutilum, in Nonio Marcello, voce *Roſtrum: Varro* περὶ πλȣ *libro ſecundo* περὶ φιλοσοφίας· *Itaque videas barba roſtro illum commentari.* Roſtrum ille probat dici os hominis, neque id una auctoritate tantùm corroborat. quare locum dubio procul rectè interpolo, ſarcioque, *barbato roſtro.* Apulejus: *Hircino* (inquit) *barbitio philoſophum mentiebatur.* apud eundem libro undecimo de aſino immundus

philoſo-

philoſophicus,atq; ſupellex tota graphicè depingitur: *Qui pallio, baculoq́ȝ, & baxeis, & hircino barbitio philoſophũ fingeret.* Cui operæ videbitur, ad illa Arnobii leget Lactantii Firmiani c.4.lib.2.

Pag.206. *Conſimili ratione Poſidippus in eo libro, quem ſuper Gnido indicat, ſuperque rebus ejus adoleſcentem haud ignobilem memorat, ſed vocabulum ejus obſcurat, correptum amoribus Veneris,* &c.

Editi in Italia libri repræſentant: *ſuperque re à ſe ejus.* Canterus verum putat, *ſuper reapſe ejus.* magis tamen mihi verũ eſt, *quẽ ſuper Gnido indicat,* (ſeu potiùs *indigitat*) *ſuperq́ȝ reatu ejus.* Praxitelis enim, ſculptoris marmorei inſignis, duæ celebratæ olim Veneres: Coa altera, altera Gnidia. hæc adoleſcentem Gnidium, cujus nomen tacetur, in tantam admirationem, amoremq; pertraxit, ut ille in templo deliteſcere, & ſimulachro, tamquã vivæ fœminæ, cohærere auſus fuerit: & hic ille reatus, & crimen. Controverſia primitus de hoc nomine apud veteres fuit; & Meſſallam oratorem primum fuiſſe qui dixerit *reatum*, teſtem do Quintilianũ libro 8. poſteriores tamen crebrò uſi, inprimis L. Apulejus, apud quem eſt lib.7. *Sed malæ conſcientiæ reatum intra me ſuſtinebo, ſi quod* [*bonum*] *mihi videtur diſſimulavero.* etſi ejiciendũ iſtinc vocabulum *bonum*, ut alibi demonſtravi. Idem lib.1. *Quem ſolum in meo reatu teſtem innocentiæ citare poſſum.* Utitur idem lib.3. lib.4. & ſeqq. Modeſtinus Iuriſconſultus: *Si diutino tempore aliquis in reatu fuerit.* l.58. D. de pœnis. Item ante reatum, & ante tempus criminis, & reatus, dicitur in l. res uxoris, C. de donationibus inter virum, & uxorem. uſus & Sidonius libro primo epiſtolarum, & alii.

Pag.207. *Vbi denique Apollo divinus, cùm à piratis, maritimiſque prædonibus & ſpoliatus ita eſt, & incenſus, ut ex tot auri ponderibus, quæ infinita congeſſerant ſecula, ne unum quidem habuerit ſcrypulum, quod hirundinibus hoſpitis (Varro ut dicit in Menippeis) oſtenderet?*

Depravatiſſimè nimirum iſta in edito Romano, ad hunc modum cuſa, *quo hirundinibus hoſpitiis (Varro ut dicit) ſe Thenipeus oſtenderet?* exemplar manuſcriptum ab edita priore Gelenii lectione in nullo diſcedit. Addã tamen calculũ hîc meum, ſed dubia, ac ſuſpenſa manu, *quo hirundinibus hoſpitiũ ſuis (Varro ut dicit in Menippæis) offenderet.* niſi quis malit in prima vulgari lectione tantummodo pro *hoſpitis* reſtituere *hoſpitibus* (*ſuis Varro ut dicit in Menippæis*) *oſtenderet.* Carrio ſcribendũ opinatur (*Varro ut dicit Menippæus*) eum vide l.2. Emend. c.17. Quod ad Satyras Menippæas, eas norunt facilè, quotquot Varronẽ ipsũ norunt. Si qui tamen ignorant, diſcent ab Agellio, cujus hæc verba l. 2. c. 18. *Alii quoque non pauci ſervi fuerunt, qui poſt philoſophi clari exſtiterunt. ex quibus ille Menippæus fuit, cujus libros M. Varro in Satyris æmulatus eſt; quas alii Cynicas, ipſe appellat Menippæas.* quibus ſuperaddere licet Ciceronẽ 1 Academica. Deinde templo Apollinis exuſto, auro omni ſurrepto, ſcrupulũ non ſuperfuiſſe Deo quî hoſpitiũ redimeret hirundinibus, vel quî gratitudinem, ipſe hoſpitio exceptus, declararet. non videtur præter rem dici poſſe. hirundines enim Diis penatibus charũ animal exſtitiſſe, docuit ex Æliano Lilius Giraldus libro de Diis gentium. hoc amplius, Deos penates Neptunum atq; Apollinẽ fuiſſe, qui quondã muris Ilium conditione adjuncta cinxerunt, auctor eſt Nigidius l.3. Arnob. extremo, & Macrob.3. Saturnal.c.5. Nunc ſi quis *ſcriptulũ* malit, quã vel *ſcrupulũ*, aut *ſcrypulũ*, non experietur me pertinacẽ. eadẽ enim illa eſſe, atq; vigeſimã quartã unciæ partẽ deſignare, ex Antonii Auguſtini Obſervationib⁹

constat. Scriptulum autem cũ t littera Varroni placuisse docet Charisius lib. 1.

Pag. ead. *Quæ antistites, & sacerdotes [&] ipsi suspicione aversa nudaverint, quæ ad ultimum fures.*

Posteriorem illam copulam redundare animadvertit Theodorus Canterus, ideoq; ejiciendã censuit: ego verbo sequenti eas litteras, etsi leviter mutatas, excidisse potiùs credere volui; restituendas hoc modo, *& sacerdotes ipsi suspectione aversa nudaverint.* de qua voce inpræsentiarũ nil dicam, nisi illam meo subsidio apud Flavium Vegetium, itemq; Iulium Frontinum jure postliminii revertisse: tum & opera aliorum in aliis scriptoribus, atq; adeò in ipso Arnobio revocatam. Etenim Petronio Arbitro *suspectandi* verbum excidisse non negabis, potiùs mirabere nondum redditum. verba illius hoc modo promulgata: *Diu flevit, ac ne tunc quidem nos ullum adjecimus verbum, sed attoniti exspectavimus lachrymas.* rem ipsam solummodo spectare jubeo, dehinc conjecturam hanc meam expendere, *sed attoniti suspectavimus lacrymas.*

Pag. 208. *Nunc verò, quia cassa sunt, & nullis habitatoribus tecta, habet in iis fortuna jus suum, & perinde cunctis objecta sunt casibus, quàm sunt omnia cætera, motu interiore privata.*

Statuas Gentilium, & simulachra Divûm nihil potentiæ, nihil divinitatis habere, serius disputator ostendit: quod Iuppiter à Dionysio velamine spoliari se, Æsculapius barba privari, ad hoc derideri se passus sit. fana similiter Deorũ compluria incendio, ruina vastata, dejecta: nec fuisse, qui signa Deorum ab injuria, aut incommodo vindicarint. Idcirco infert ille, inania & cassa esse simulachra, nec ullibi locorũ tuta. hæc mens Arnobii, quæ requirit, ut corrigamus, *& nullis habitationibus*, [vel, quod ego prætulerim, *habitatibus*] *tecta.* habitatus dixerit quarta declinatione nominum, ut libris præcedentibus *tortus, spectus, successus, temperatus, potentatus, promissus, humatus, contentus, paratus,* & alia centum in hoc opere sparsa, pro *habitatione, tortione, spectione, successione, temperatione,* &c. qua declinandi forma delectatos nõ tantùm medii ævi scriptores, ostendi in Commentario ad Vegetium. etiam Agellius in suis Noctibus idem observare non est dedignatus lib. 3. c. 19. Ad illustrationem fabulæ, de qua Arnobius, inspiciendus Lactantius Firmianus lib. 2. cap. 4.

Pag. ead. *Pariantur.*

Pariare verbum probum, & Iureconsultis non rarò frequentatum: quod significat ita rationes reddere, ut expensa paria sint acceptis. inde & pariatio, & pariatores dicti in l. ult. D. de condictione indebiti: l. Iulius, D. de conditionibus, & demonstr. l. Is qui, D. de manumission. Item *paria facere,* in l. Sticho, D. de statu liberis. Notata hæc à Budæo, Alciato, Valla, & Antonio Augustino libro quarto Observationum, capite 12.

Pag. ead. *Ipsa etiam videamus templa sacrilegis violationibus appeti.*

Interpunctione indiget, *templa sacrilegiis, violationibus appeti.*

Pag. 210. *Etiam affixa, constitutaque damnatio.*

Probant mihi lectionem suam membranæ, *etiam fixa, constitutaque damnatio:* id est, certa, indubia. quod verè Arnobianum esse, ex ipso auctore, vel etiam Electis istis, parere poterit.

GODE-

GODESCALCI STEWECHII IN LIBRUM VII. ARNOBII ELECTA.

GOD. STEWECHIUS STEPHANO PIGHIO V. C. SCHOLASTICO ECCLES. XANTHENSIS. S.

SIccine ais, mi Pighi? Philippum Coterejum, Dominum Weſtmalium, fucum mihi feciſſe, & pro formica ſuggeſſiſſe camelum. Video quid ſit: laudem, & gloriam qui fugiunt, eos iſta ultro ſectantur, adſequuntur. in his te in primis, & quidem magno merito tuo. quod quidem tacente me tua dignitas, paratæ hîc illic primariorum amicitiæ; verum etiam labores tui, & ſcripta bono reip. promulgata, plus ſatis teſtantur, teſtabunturque in omne ævum. Nuperum candorem meum tibi non diſplicuiſſe gaudeo. at de obſervatione, quid eſt cur tantopere mirêre. quamquam enim prolixè eam pollicitus, non committam tamen, ut umquam deſiderare illam queas. animo quippe meo jamdiu imperavi gratum facere, obſequi viris doctis; viſi illi, ſive inviſi; modo ea parte commendati qua tu, id eſt, de meliori nota. Quod de nomine, cognomineque omen captas, meque Theodu*lum ſemper futurum confidis, conſtantem, ac ſtabilem in priſca, probataque majorum religione, in eo opinionem tuam non fallam. Eram nuper in Arnobio relegendo: inibi an ſpicas iſtas cum judicio elegerim, te, (quod commodo tuo fiat) pro amicitia noſtra, velim diſpectare.*

Pag. 211. *Quid deinde ex hoc lucri ad Deos ipſos perveniat, atque in eorum commoditate ſubſideat.*

Ocioſos ſediſſe velim, & quidem inſertis in ſinum ambabus manibus, qui hæc ita expreſſerunt. Id agitur prædictis verbis, ex iis ſcilicet, quæ altaribus admovebant Gentiles, nihil Diis accedere; nihilque [ut Arnobii verbis dicam] ad numinum ſubſtantias pervenire. meo judicio ſcripſit auctor, *in eorum commoditates ſubſidat.* de quo verbo quia ſuprà notavimus, placet indicare mendi originem. antiquè ſcribebant, *commoditate cubcidat.* Enim c, tertia apud Latinos littera, & adſpirationis nota, & ſigma quoque fuit non apud

Græcos solùm, sed etiam Latinos: & hinc, promiscuo ejus litteræ usu, complures enatæ in scriptoribus mendæ, ut multis ostendi in Succidaneis meis ad Apulejum; locis ejus scriptoris plurimis, ut arbitror, bene restitutis. Adi Festum in *Quatenoc*, in *Suppum*, in *Secum*, in *Secus*, &c. Apulejus lib. de Deo Socratis: *Nullo inter se propinquo communicatu*, ut quadrarent verba Diis, hominibusque, quibus de agitur, reposui, *propinquoc communicatu*. librarii enim consonantes non geminabant, id imposuit posteris. vide Festum in *Solitaurilia*, in *Porigam*, in *Anus*, in *Torus*, & alibi. Apulejus lib. 6. Asini aurei: *Canis immanis, & formidabilis, conantibus oblatrans faucibus.* scriptum antiquè pro *sonantibus*. lib. eodem pari modo editur, *Deorum concessu*, quod valet *consessu*. Sed quorsum abeo longiùs? nam paullo pòst in Arnobio Romani ediderunt, *adhuc suda de sanguine, & prioribus humecta de succis*. ne dubita quin rectè alii edant, sine iteratione litteræ, *adhuc uda*. Eandem litteram pro adspiratione fuisse, nemo nescit: & inde perperam editum Apuleji libro secundo, *exsertis hujuscemodi telis*; & libro nono, *arreptis hujuscemodi telis*; cum mea opinione debuisset exprimi, *cujusque modi*, id est, cujuscumque modi telis. & similiter idem mendum irrepsisse alibi plus sexies in scriptis Apuleji, prædictis Succidaneis meis ostensum est. Supersunt similia in Arnobio, apud quem membranæ legunt lib. 1. initio, *irrupisse has labes, & infectare cœpisse discriminum varietate mortalia*. vulgo editur *infestari*. Iterum libro primo, *sed ad sensus summam redeant*. pro quo Itali meritò reponunt *census*. Rursus eodem libro, *nec sic video causam, cur eum deberetis odisse.* mihi elegantius videtur, *nec hîc*; quasi dicat, *neque in hac re*, vel *hanc ob rem*. Post eodem libro, *& inexplicabilis ratio fati clausis patefacienda mysteriis.* pro quo editiones antiquæ, & manuscriptus, *ratio, fatis clausis*. Simile quod libro secundo ediderunt, *perlongissimi temporis cruciatu consumuntur ignifero.* pro quo scriptum reperi, *cruciatum, consumentur.* insistendum tramiti invento jam, atque demonstrato; & scribendum, *per longissimi temporis cruciatus consumentur.* Ecce aliud, quod libro tertio occurrit, *capitones, silunculos, frontones.* membranis placet *cilunculos*. Festus in littera C cilonem definit, cui frons est eminentior, ac dextra, sinistraque velut recisa videtur. Homero dictus φοξὸς. Varro autem apud Nonium silonem ostendit dictum grandibus superciliis hominem. Plauto autem silones [Cicero silos vocat] qui nasum habent resimum, hoc est, sursus repandum. Protinus libro Arnobii septimo rectè editur, *vociferari hos frustra, sine causa alios cursitare*. atqui in membranis scriptum est, *vociferari hoc frustra.* Cuditur eodem libro porrò, *ventum ad veram, atque ad junctissimam quæstionem*. sequamur Italos, qui legunt, *ad justissimam quæstionem.*

Pag. 213. *Quod alantur his numina, & eorum sustineantur pastu.*

Adde ex libro vetusto præpositionem, *è pastu*. Infra hoc libro, *cœli sustineantur è pastu.*

Pag. ead. *Voluptatis, animique, ut dicitur, causa cæduntur Diis hostiæ, & succensis adjiciuntur altaribus.*

Absque suspicione mendi prætereunt ista multi. at nos nostrum faciemus, & opinionem prodemus non alia causa, quàm quòd faciat ad ritum sacrificiorum. ex literarum similitudine, seu mavis negligentia descriptorum, vocem totam intercidisse arbitror, ac restituendum, *& succensis adjiciuntur thura altaribus*. hostias ipsas comburi solitas non sum nescius, sed dabo præcedentem

aucto.

auctoris locum, ut judicare faciliùs queas, is eadem hac pagina: *Aut enim thus datur, & liquefactum carbonibus disperit: aut animalis est hostia, & ab canibus abliguritur sanguis.* Item rursus libro 4. *Non enim qui sollicitè relegit, & immaculatas hostias cædit; qui acervos thuris dat concremandos igni; numina consentiendus est colere.* Iterum inferius hoc eodem libro: *Sequitur ut de thure, deque mero aliquid sine ulla nimietate dicamus. copulata enim, & mixta fiunt ceremoniarum hæc genera, cultumque adhibentur in plurimum.* Complexum animadverti pariter utrumque Minutium Felicem suo Octavio. *Nidore* [inquit] *altarium, vel hostiis pecudum saginati.* similiter & Mamertinum in suo Panegyrico: *Aras flagrantibus sacrificiis, & odoribus accensis numini tuo implesti.* quibus præmissis exemplis inducor, ut in Panegyrico ejusdem Mamertini, quem genethliacum Maximiani A. inscribunt, leviter tentem hæc sequentia; *Concursare inter se agricolæ, nunciare totis visa, aræ incendi, thura poni, vina libari:* ac restituenda existimem, *nunciare oculis visa, aræ incendi, thura apponi.* etsi non ignoro *totos* rectè dici, pro omnes. Eduntur alia in Arnobio non ita multis abhinc infrà paginis; quæ ut suspectare ausim, superiora scriptorum testimonia causam præbent. *Non enim qui simulachrum aliquod sibi conficit, quod pro Deo veneretur; aut qui pecus trucidat innoxium, sacrisque incendit altaribus; is habendus est rebus deditus esse divinis.* Rescribendum arbitror, *sacrisque incendit thura altaribus.* subditur etenim eodem loci: *nam pulticulæ, thura cum carnibus, rapacium alimenta sunt ignium.* Illud silentio interim non prætereundum, thuris usum apud Romanos Romuli, & Numæ temporibus incognitum fuisse; & pium far, id est, far tostum, ac salè sparsum ejus loco fuisse, in adspergendis hostiis. Docet Arnobius lib. primo, Festus in *Mola*, in *Ador*, in *Immolare*, & Plinius lib. 13. c. primo. Hinc illustratur Arnobius lib. 3. *Nisi enim thura, & salsas accipiant fruges, benefacere Dii nequeunt?* Solent autem hostiæ mola salsa tangi, ac tum immolatæ dici. cùm verò ictæ essent, & aliquid ex illis in aram datum, mactatæ dicebantur per laudationem, & boni ominis significationem. & cùm illis mola salsa imponebatur, dici solet, MACTE ESTO; ut auctor Varro. reliqua ipse Arnobius hoc libro explicabit.

Pag. ead. *Exsultantia adhuc corda, tremebundasque palpitantes in visceribus venas.*

Ursino, perinde & mihi, genuinum est, *tremebundisque palpitantes in visceribus venas.* de qua trajiciendi nomina consuetudine, alibi jam admonui.

Pag. 214. *Consentaneum est credere, numquam Deos irasci.*

Scriptus liber à consectando hoc loco format *consectaneum est.* Si omnes [inquit] affectus animorum Diis incogniti, neque irasci eosdem consequens est.

Pag. 215. *Quoniam nec visi aliquando,* [Dii scilicet] *neque, si sunt visi, apertissima potuit cognitione dignosci.*

Solis in membranis correctio reperta est, *neque si sunt ulli.* Si pro An usurpatum, quod jam antea tradidimus. Iterum mox, *quibus neque sese monstrare aliquando dignati sunt.* Liber manuscriptus geminatione aliquot litterarum præ se fert, *quibus neque sese esse monstrare.* Eadem pagina dictus manuscriptus cum edito Romano retinet *obire*, loco verbi *abire*.

Pag. ead. *Ergone injurias suas Dii vendunt, atque, ut parvuli pusiones, quo animis parcant, abstineantque ploratibus, passerculos, pupulos, eculeos, panes accipiunt, quibus avocare se possint.* *Aliter in Edit. nostra.*

Pupus,

Pupus, & *pupa*, pro pusionibus, puerulis, & puellulis, nota. Varro lib. 6. pusum, pusam vocat. ab his pupis pupulus, & pupula, eadem notione diminuta sunt Catullo, Apulejo, & aliis. Ea nomina antiquitus etiam εἰκόνια, sigillaria, seu imagunculas, quæ hodieque in usu nutricibus, ac pueris, designabant: à quibus etiamnum nostrate idiomatismo denominantur *puppen*. de quibus est Persianum illud: *Nempe hoc quòd Veneri donatæ à virgine puppæ*. Scribendum igitur superioribus verbis, *passerculos, puppulas, equuleos*; vel unico p, si lubet. Varro Aborigin. *Magna pars in desiderium puparum, & sigillorum veniebat.*

Pag. 216. *Vt de meo sanguine fieri tibi patiaris satis, quòd numquam te læserim.*

Suavius ad aures accidit lectio vetus, *qui numquam te læserim.*

Pag. ead. *Numquid aliquem præsulem, tuum numen qui offenderet, aut te traduxi? numquid juravi per te falsò?*

Non semel miratus sum, virum doctissimum Gelenium ita edidisse: quod enim in codice Romano, & manuscripto est, *antè traduxi*, rectam scripturam, & veram historiæ sententiam ejicit, si duplicata syllaba rescripsero, *præsulem, tuum numen qui offenderet, ante te traduxi*? Ad historiam respicit, quam infrà hoc eodem libro altiùs repetit his verbis: *ludis quondam ipsis Circensibus, qui Iovi maximo fierent, patremfamilias quendam antè, quàm inciperent res agi, servum pessimè meritum per circi aream mediam transduxisse cæsum virgis*, &c. Iterum paullo post: *Iovem per insomnium dixisse, uti ad Consules vaderet, præsulem sibi displicuisse.* copias traducere, traducere pompam, Cæsarem, Terentium, alios dicere, pueri meminerunt. Tertullianus de meretricibus, quæ ludis finitis traduci, & in theatro prosterni solent: *Perque omnis ætatis, omnis dignitatis ora transducuntur.* De præmissa narratione, præter historiæ Romanæ scriptores, vide Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 6. qui servi dominum Atronium Maximum nominat, præterea historiam incidisse notat annum urbis conditæ 474.

Pag. 218. *Incendiis, naufragiis, & ruinis mergi, obrui, confici.*

Redigo in suum ordinem, *obrui, mergi, confici*: ut nimirum nepam imitetur oratio, ac retrovorsum cedat.

Pag. 219. *Si ex duobus facientibus res sacras honestus unus, & locuples; alter angusto lare, sed innocentia fuerit, & probitate laudabilis.*

Cum pauperi innocentiam, probitatem tribueret, videbatur diviti nihil minùs debuisse adscribere, quàm honestatem. nisi tamen verius sit, *honestum* accipiendum pro eo qui bono loco, & parentibus natus sit honestis: ita enim *honestatem*, & *honestũ* observabam, humilitatis, & humilis ἀντίθετα ferè conlocari solita, deficiente præsertim Latini sermonis puritate. Iustinianus Imperator: *Pœnam autem* [inquit] *eadem lex irrogat stupratoribus, si honesti sunt, publicationem partis dimidiæ bonorum: si humiles, corporis coërcitionem cum relegatione.* §. Item lex Iulia, Institut. de publicis judiciis. Honestiores à vilioribus in pœna discretos quoque ostendit l. Si quis, D. de pœnis: l. adulterium, §. Imperatores, D. de adulteris: itidem l. Sacrilegii, D. ad legem Iuliam peculatus: iterum l. 4. C. quæ res venire non possunt. Honestum pro viro honorato Cicero non una epistola usurpat, & Vegetius lib. 1. rei militaris, cap. 7.

Pag. 221. *Vt si quispiam viso potentissimi nominis viro, via decedat, assurgat,*

caput

caput revelet, vehiculoque desiliat, tum deinde salutet acclivis, &c.
Emendabo volente exemplari scripto, *salutet acclinis.* Martianus Capella lib. I. de nuptiis Philologiæ: *Quidquid verò terræ confine, acpropinquum ramis acclinibus fuerat, gravitas rauca quatiebat.* Alterum illud à clivo locum hîc suum, possessionemque retinere numquam poterit. Ritum veterem in adeundo, honore habendo, observatione dignum non negabis; addam tamen ex Apuleji lib. 4. Floridorum, equo vectos, si alicujus auctoritatis, aut nominis obviam fieret, non modò equum sustinere, cursumque cohibere, verùm etiam in pedes desilire, & quam equo verberando virgam gestabant, eam in manum lævam transferre; ita porrò expedita dextra adire, atque osculari mutuò solere. quam tamen ex ipsius verbis non extundes sententiam, nisi Quæstionibus nostris adhibitis. De adsurrectione unicum exemplum adstruam, corrigendus tantùm Sallustius quinto historiarum. laudantur à diversis, sed corruptissimè, quæ hoc modo emaculo: *Quibus de causis Syllam in victoria dictatorem, sibi equo descendere, adsurgere, caput aperire solitum.* aut, si ita malis, *equo descendere, sibi uni adsurgere, caput a. s.* apud Nonium in *Apertum:* iterum in voce *Surgo.* Apud Arusianum Messum, itemque Frontonem, tanta inconstantia in his verbis, *sella surgere*; modò, *surgere de sella*; modo, *adsurgere de sella*; ac denique, *adsurgere sella*; ut dubitandum ulteriùs non sit de mea emendatione. Tum adsurgendi verbo ita absolutè usos memini in honore exhibendo Apulejum I. Apolog. Suetonium in Iulio, Agellium l. 6. cap. 9. Macrob. lib. I. Saturnal. cap. 4. Item Plinius ait lib 16. de eo, qui civicam coronam virtute belli adeptus est: *Accepta licet uti perpetuò, ludos ineunti semper adsurgi, etiam ab Senatu, in more est.*

Pag. ead. *Atque ita perducitur res eò, ut inferior Deus sit, qui honoribus mactatur humanis.*

Alterum orationis membrum applicant, & periodum complent duo libri manuscripti: *ut inferior Deus sit, qui honoribus mactatur humanis: homo verò sublimior, qui auget potentiam numinis.* quod de duobus manuscriptis dixi, alter Parisiensis est, ex quo hunc locum ita supplevit Lud. Carrio lib. 2. Emendat. cap. 17. cui nostræ membranæ consentiunt.

Pag. 222. *Dicite (inquitis) quæ sit opinio de his deformitate culpabilis, ut neque illos credas quidquam hominis habere consimile, nec quidquam exspectare:* *Aliter in edit. nostrâ.*

Vapularet certè in ludo litterario puer, nî scriberet, *ut neque illos credatis*, cùm præcesserit *Dicite.* Sed hoc, quasi præcipuum fuerit, dictum puta. superest enim hoc loco aliud, majoris momenti videlicet, & de quo somniare, vel suspicari numquam potuissem, absque libro veteri manuscripto fuisset, cujus fide expleo sententiam tali intrimento: *quæ sit opinio de his primùm digna, recta, & honesta; nec turpitudinis alicujus deformitate culpabilis, ut neque illos,* &c. quod ex ipso Arnobiano fonte, & ore profluxisse, tu, scio, non negabis.

Pag. 223. *Cur non eis & mulos, & elephantos mactatis, & asinos? cur non & canes, ursos, & vulpes, & camelos, & beluas, & leones?*

Tantùm dico spurium videri τὸ *beluas.* ferri possit, nî præmisisset *elephantos:* quos in historiis, & re militari, tamquam peculiari nomine nuncupabant beluas aut bestias.

Pag. ead. *Si Deos putarent, atque existimarent vos esse, sacraque vobis intenderent, honores ergò facerent.*

Gravissimum omnium, & tamquam ὕπουλον vulnus, optimo scriptori à malis librariis inflictum animadvertit acutissimus Gulielmius: medicinam distinctione fecit, & levi mutatione, *sacráque intenderent honoris ergò facere, non è materiis aliis,* &c. quam amici nostri conjecturam, quòd manuscriptus probaret, in textum adsumpsi. *Honoreis* (inquit ille) Arnobius hîc quoque scripserat gignendi casu: isti muli accusandi acceperunt, ideo immutarunt, ut convenirent cætera. Nihil usitatius hac formula, *honoris ergò sacra facere*; non item, *sacra intendere, honores facere*: quæ ne Latina quidem. Cato in lib. de re rustica Iano ait: *Ejusdem rei ergò macte vino inferio esto.* Honoris ergo Dîs vinum dare, ait Arnobius libro septimo.

Pag. 224. *Mox tamen futura sint stercora, & exigui temporis contracta interjectione putrescant.*

Libro veteri continebatur *putescant*: idque inchoativum est à puteo, quod altero illo vulgari tempore prius est.

Pag. ead. *Quæ est enim causa, requiram ut eadem rursus, ut ille tauris Deus, hædis alius honoretur, aut ovibus; hic lactentibus porculis, alter intonsis agnis; hic virginibus buculis, capris ille cornutis?*

Buculæ, sive, ut aliæ editiones promulgarunt, *bubulæ*, mihi non incognitæ: nihilo secius tamen in priori sententia maneo, cùm propter nomen *virginibus*; tum propterea, quod ἀρχαϊσμῷ *bitulis* offensos librarios mutasse suspicor, & pro *virginibus vitulis* subposuisse *virginibus buculis*, non id mihi, sed ipsi (ut opinor) Arnobio credes: qui non ita multo inferiùs, pag. videlicet 227. *Telluri* (ait) *matri scrofa inciens immolatur forda; at Minervæ virgini virgo cæditur vitula.* Simili ritu nupturas camelis virginibus supplicasse, auctor est Festus; auctor Arnobius non multo post: *quia virgo Tritonia est, idcirco ei convenit virgines hostias immolari: & quòd Tellus est mater, consimiliter gravidis accipienda est scrofis.* quo loco planum fit, paucis intercurrentibus paginis, sequentia hæc scriptoris nostri, *nec telluri gravidas, atque fœtas, ob honorem fœcunditatis ipsius,* &c. hæc, inquam, incorrecta esse, & bene me restituere, *gravidas, atque fordas*; adjuvante in emendatione simili V.C. Antonio Augustino, itemque Pompejo Festo in *Fordicidiis*, in *Horda*, quod notione idem est cum *Forda*: antiquitus enim h pro f, & contra f pro h frequentasse, tradit idem Festus in *Fedum* & in *Fostia*. quare moneo, ne quis apud Varronem 2. rei rust. cap. 5. Hordicalia immutare tentet, vel ignoret. Ovidius:

Forda ferens bos est - - - - - - - - - - - Idem quarto Fastorum:

Nunc gravidum pecus est, gravida quoque semine terra,
Telluri plenæ victima plena datur.

Varro 5. de lingua Latina: *Bos forda, quæ fert in ventre. à fordis cædendis fordicidia dicta* Manilii Chresti fragmentum, ex lib. quem de hymnis Deorum conscripsit, huc referendum video. Injugos boves sacrificari ait Minervæ, id est, jugum numquam ferentes: illa videlicet de causa, quòd & virginitas jugum nesciat maritale. Et hinc lucem acceptura verba uxoris ad maritum lib. 30 Satyrarum Lucillii:

Tune jugo jungas me antè, & succedere aratro
Invitam, & glebas subigas proscindere aratro?

Redeo

Redeo tandem ad Minervam, quam Tritoniæ nomen meruisse fabulantur, quod in ripa Tritonis fluminis primitus visa sit. quod notavit Festus ; & eodem digitum intendit poëta Statius :

Palladi littorea celebrabat Scyros honorum
Fortè diem. - - - - - - - - - -

Pag. 225. *Hic albentibus, ille atris* (supple, victimis honoretur Deus) *alter fœminei generis, alter vero animantibus masculinis.*

Suam scriptori phrasin restituunt membranæ : *Hic albentibus, ille tetris.* Repetit idem paullo post : *cur non omnia cætera, quæ illorum inferre sacrificiis moris est, sint nigra, & fumigata, tetraque, & colorata, curatis?*

Pag. ead. *Sed si jusserit ratio, atque obtinuerit veritas, differentiam generum nullam in Diis esse.* *Aliter in Edit. nostra*

Anne inficias ibit quispiam, quin sinceram lectionem publicè redonent membranæ, dum scribunt : *Sed si vicerit ratio.* si qui tales futuri, te in iis non futurum confido, cui tam multa ejus generis menda proposui, in quibus c loco s, & contrà, posterioribus sæculis adprehenderunt.

Pag. ead. *Quia superis Diis, atque hominum dexteritate pollentibus, color lætus acceptus est, ac felix hilaritate candoris : at verò Diis lævis, sedesque habitantibus inferas, color furvus est gratior, & tristibus suffectus è fucis.*

Cur superis candidæ hostiæ, cur nigræ inferis oblatæ, manifestum fit : sed latet etiamnum in eodem verborum complexu, quod emendatione eruetur. à superis enim fausta omnia & prospera, hoc est dextra, sumebant : inferos, & manes, rebus infaustis, & lævis præsidere credebant. necessario igitur reponendum, *Quia superis Diis, atque ominum dexteritate pollentibus.* Similiter emendatione opus habere animadverti quod subditur hac ipsa pagina : *sed adsentiamur, ut vultis, & esse inferos, & esse manes : & habitare nescio quos in his Deos hominibus* (restituo *ominibus*) *minùs faustos, & tristioribus præpositos rebus.* Apud Festum idem error, seu depravata scribendi consuetudo : *Imparem numerũ antiqui prosperiorem hominibus esse crediderunt.* haud dubiè rectè corrigo, *ominibus.* Virgil. - - - - - - - - - *numero Deus impare gaudet.*

Sed hac de re nos ad Vegetium ; unde, qui volet, petat. quo loco etiam de nota adspirationis nunc addi, modo omitti à librariis solita me dicere memini ; & Flandriæ populo in multis hodie eundem morem esse. Non planè dissimilis seu mos, sive error, quo degeneravit crebro *omina* in vocabulum *omnia*, exempla adducam non in alium finem, quàm ut mea opera scriptoribus, seu potiùs lectoribus, adjumento sit. In Panegyrico Mamertini, id est, genethliaco Aurelii Maximiani, etiam optimæ editiones hactenus præ se ferunt : *Planctu, ploratuque futuris cladibus omnia dabant. Transimenum, & Cannas dolore præsago præcanebant.* transpositione litteræ persanabitur, *omina dabant.* In Panegyrico quem Nazarius Constantino A. recitavit, simili adjumento locum constituo : *Quo minùs omina, queis odium ejus persuaserat, spectabulum tyrannici funeris expiaret.* lectionem editam adeo ineptam offendi, ut pudeat, pigeatque adscribere. Porro quòd omen ab augurio distet, docemur à Festo : *Omen velut oremen, quod fit ore ; augurium, quod avibus, aliove modo fit.* De hostiis atris adeundus Macrobius 3. Saturnal. cap. 4. & Festus in voce *Furvum.* Ad illud vero Arnobii, *tristibus suffectus è fucis,* non aliud dico, nisi mihi præpositionem è, adulterinum sapere. Ecce geminum locum in

M. Tulli Hortensio: *Qui combibi purpuram volunt, sufficiunt prius lanam medicamentis quibusdam.* videatur Nonius in *Imbuere*, & idem in *Sufficere*.

Pag. 226. *Quid ergo? non videtis (ut vobiscum & nos stolidè, similiterque ludamus?)* &c.

Statueram istiusmodi missa facere, sed obtulit se semel iterumque hic locus, ac visus similem flagitare interpunctionem, quam nimium multis locis huic scriptori donavi. *Quid? ergo non videtis.*

Pag. ead. *Quòd si vobis religio nulla est alba quadam ferre, & suos retinentia candores.*

Littera geminata, his verbis melius erit, *alba quadam inferre.* præcedentia me incitarunt. ut mutarem, ista scilicet: *cur non omnia cætera, quæ illorum inferre sacrificiis moris est.* Et frequens ea locutione in re sacrorum.

Pag. 227. *Nec piaculi parvi est, officia rituum, procurationemque miscere.*

Meo animo rectius futurum est *procurationumque.* neque enim eadem semper & ubique procreatio, id est, expiatio, adhibita: neque in unum solùm finem. Verba Senatusconsulti Rom. sunt apud Agellium: *Consul hostiis majoribus Iovi, & Marti procuraret.* lib. 4 Noctium, cap. 6. ubi vide plura. Perinde & procurationem fulminis pro expiatione constituit Arnobius sæpe in uno libro 5. & inibi illius expiandi ritum publicat.

Pag. ead. *Ergo si hæc cassa sunt, nec rationis alicujus habentia firmitatem, sacrificiorum & ipsa inanis ratio.*

In manuscripto exstat, *sacrificiorum & ipsa inanis datio.* quod, ut nimis leve, poterat præteriri, ni constaret, auctorem istum hoc præ illo, in negotiis sacrificiorum, & illationibus, delectatum. Infrà hoc lib. 7. *ut hæc etiam Diis dentur, sacrisque adoleantur altaribus.* Iterum lib. prædicto: *Si ergo his datis calor omnis numinum, indignatioque frigescunt.*

Aliter in edit. nostrâ. Pag. 229. *Quid, inquam, sibi hæc volunt, apexabo, isicia, silicernia, longavo? quæ sunt nomina, & farciminum genera.*

M. Varro in quarto de lingua Latina de primo farciminis genere ita scribit: *Quòd in hoc farcimine summo quiddam eminet, ab eo quod ut in capite apex, Apexabo dicta.* Ejusdem auctoritate rescribendum in Arnobio *longabo:* subdit enim ille, *tertium fartum est Longabo, quòd longius, quàm duo illa.* Quod ad silicernium, id Festus ex M. Verrii Flacci sententia definit, genus farciminis, quo fletu familia purgetur. Supersunt sola isicia, de quibus infrà noto. Et illa ipsa videntur membranæ explodere, ac jubere cum formula *excesse his sacris.* Scribitur autem in illis: *Quid autem sibi hæc volunt, apexabones, hirciæ, silicernia.* Restituo secundo loco *hircei*, sive *ircei:* genus farciminis in sacrificiis Sexto Pompeio Festo non incognitum.

Aliter in edit. nostrâ. Pag. 230. *Non similiter fendicas, quæ & ipsæ sunt diræ: quas plebis oratio illa solet, cùm eloquitur, nuncupare.*

Mirabere mecum, nihil hîc vidisse tam præstantes hujus sæculi viros, qui hactenus Arnobio operam dederunt. Recens editio Romana ad oram libri habet *iræ*, pro *diræ* sed quæ sententia, quæso, in verbis sequentibus? *quas oratio plebis solet vocare illa.* Possem hîc me efferre, ut hodie nonnulli faciunt; abstinebo tamen, ac restituam de sola conjectura, *quæ & ipsæ sunt hiræ: quas plebis oratio hillas solet, cùm eloquitur, nuncupare.* Aderit mihi, ut sæpe solet in hoc scriptore, Festus grammaticus. *Hira* (inquit) *quæ deminutivè dicitur hilla, quam*

Græci

Græci dicunt νῆστιν, intestinum est, quod jejunium vocant. Huic in secunda acie succedet Sosipater Charisius, qui ita scribit libro primo: *Hic lucanicus, subauditur botulus, aut apparatus. hæc Lucanica fœminino genere, intelligitur hirra, hoc est, intestinum, aut aliud, quod unusquisque intelligere voluerit.* Triariorum locum tenebit (cum Nonio Marcello in voce, *hillas*) Varro, qui l.4. de lingua Latina, *Ab eadem fartura,* inquit, *farcimina in extis appellata. à quo, quòd in eo tenuissimum intestinum fartũ hila, ab hilo dicta, id est, minimo,* quod ait Ennius,

--------- neque dispendi facit hilum.

Pag. ead. *Prima in gurgulionibus capita, quà dejicere cibos, & referre natura est ruminatoribus vitulis.* Aliter in edit. nostrâ.

Nihil hìc auxilii a membraneo codice: atqui optimè restituit Lud. Carrio lib.2. Emendat. cap. 17. *ruminatoribus sæculis.* idemque textus editionis Romanæ conservavit. Explicatur a Carrione, id est, *animalibus ruminantibus.* id imitatione Lucretiana: cui poëtæ sæculum frequenter positum pro multitudine, sive subole, etiam in feris. Lucretius libro primo:

Quæ varia retinent gentes, & sæcla ferarum.

Iterum libro quinto:

Laurigeræ simul pecudes, & bucera sæcla.

Ut secus, itidem seculum à secendo, id est, sequendo, format in Spicilegiis Palmerius: & secla pro stirpe, & generatione interpretatur in priori versu Lucretii. Apuleji locum l. de mundo itidem accipiendum video, atque emendandum: *Terram aquarum agmina concipientem, parientem, atque educantem, nec occasibus fatigari, nec sæculis exsiccari, erumpentibus semper tam pigris, quàm moventibus fœtibus aquarum.* ex qua correctione Beroaldo debetur *sæculis,* pro *secundis*; itemque *fœtibus,* pro *fecibus.* Secus, contra Grammaticos, similiter interpretatus Palmerius, in versu Ausonii: *Corrupit totum, qui puerile secus.* attamen Apuleji loco magis opinionem ejus stabilire videor. is ait: *Vernulæ, quique proximo sexu sanguinis cohærebant.* lib.11. de asino.

Pag. ead. *Non magmenta, non augmina.*

Varro dicto loco: *Augmentum, quod ex immolata hostia desectum, in jecore imponendo agendi causa: magmentum à magis, quòd ad religionem magis pertinet.* & denuo Arnobius hac eadem pagina: *hiræ solæ, omentum solum, augmentorum adjiciatur in causam.* Eidem Varroni 2. de moribus pop. Rom. mactare, quasi magis augere; magmentum, quasi majus augmentum, dicuntur.

Pag. 231. *Opiparis numina cœnis afficiuntur, aut prandiis, ut innumeras conveniat excogitare his dapes?*

Tu capies, scio, lectionem scriptam, & probabis, si me audies, *ut numeras conveniat* ponitur enim, ut alia multa, vox *numeras* tamquam *numeratas.* de quo loquendi modo vide Electa mea ad lib.1.

Pag. ead. *Quæ causa, quæ ratio est, ut caro strebula separatim; ruma, cauda, & plasea separatim; isitium solum, omentum solum, augmentorum adjiciatur in causam?* Aliter in edit. nostrâ.

Qui diligenter ritus, & vocamina sacrificiorum ab auctore paullo antè commemorata considerabit, statim comperiet scribendum esse *isicium*: in cæteris porrò editionem Italicam corruptam. quippini & ipse Arnobius libro secundo scripsit: *ut spirulas, & botulos facerent, isicia, stellamenta lucanica.* Subdam ex testamento ridiculo Grunii Corocottæ Porcelli, quæ huc spectant legata ridi-

cula. de quibus D. Hieronymus in epist. ad Eustoch. *Verbosis* (ait) *linguam, bubularij intestina, isiciariis femora, mulieribus lumbos*, &c. attamen Macrobius isitium ab infectione dictum vult amissione litteræ, lib. 5. Saturnal. quo loco de difficili ejus digestione monet. Si lubet, vide etiam Hieronymi Mercurialis lib. 1. Observationum Medicinalium. Cæterùm, neque hoc Arnobii loco librarii veteres isitia concoquere potuerunt: nam in Romana editione prima, cui eam partem manuscript. consonat, legitur, *iræ solæ*. Restituo, *plasea separatim*; *hiræ solæ, omentum solum*. Quod ad ea quæ restant, Varroni *rumam* idem esse, quod nobis mammam, docet Nonius, & inde ruminare, & rumare, & Ruminalis ficus apud Festum. *Strebulam* Plautus Umbrico nomine appellavit coxendices hostiarum, ut observavit idem Festus: à quo docemur insuper, penem antiquos codam vocasse, & inde offam porcinam cum cauda in cœnis puris offam penitam vocatam.

Aliter in Edit. nostrâ. Pag. ead. *Frustilla hæc parvula pro suavibus mateolis sumunt: non quibus famem sedent, sed ut palatis admoveant otium, seque ipsos plenæ appetitu voracitatis instigent.*

Suspicor de vitiata scriptura, ex litterarum similitudine: conor reponere, *seque ipsos plenæ appetitu voracitatis infligant*; vel, ut scribi solere non ignoras, *infligent*: sicut antiquitus *restituem, evolvem*, alia apud Festum, pro *restituam, evolvam*. Infligendi verbum accommodatius fore arbitratus sum iis, qui cibis, & bellariis tam lautis ventrem dapsiliter farciunt. de eodem verbo memini me dicere in Conjectaneis ad S. Iulii Frontini strategemata, cùm ibidem emendarem, *jumento in adversam partem litteras inflixerunt*: ideoque hîc ero brevior.

Aliter in edit. nostrâ. Pag. 234. *Vt quæ illos mulcent odoribus latis, eadem pestiferos halitus aliorum corporibus spirent.*

Conor retrahere syllabam, ut fugitivam, *corporibus suspirent*. Mox in editis antiquis, & scriptis libris reperimus *validitatis*, non *oliditatis*.

Pag. 235. *Post solitos victus liborum, & pultium, hostiarumque cæsarum.*

Ad illustrationem ritus antiqui proximè mihi visus accedere liber antiquus, in quo scriptum, *post solidos victus*; quòd innuat ex libris, pultibus, cæterisque eduliis oblatis nihil debuisse superesse. Eodem refero, quæ Octavius Christianus Cæcilio Gentili objicit apud Marcum Minutium Felicem: *Quòd verò sacrificiorum reliquias, & pocula delibata contemnimus; non confessio timoris est, sed veræ libertatis adsertio.*

Pag. ead. *Periculum maximum est, ne oblisus interrumpatur spiritus, & viduatum remaneat sine suis administratoribus cœlum.*

Quòd de solius Iovis obstructione, sive oblisione tractetur, qui unus cœli administrator est; existimavi legi debere, *sine suis administratibus cœlum*. quod tantundem est, ac si dicas, administrationibus. Solens ac crebrum esse id genus nominum in hoc scriptore, nemo posthac monendus est.

Aliter in edit. nostrâ. Pag. ead. *Altaria super ipsa libamus, & venerabiles cnissas carbonibus excitamus exstinctis.*

Pro cnissis Romani substituerunt *miscas*, liber manuscript. *misciis*, sed oppidò quàm inconsideratè. Suprà principio hujus libri: *nidorem consectatur, & fumos; pasciturque de cnissis, quas evomunt ardentia viscera*, κνίσσα, vel κνίσα, ustura est carnium, & fumus in sacrificio. usus Homerus Iliad. α. Plurima Græca vocabula

cabula usurpavit in hoc opere Arnobius, quæ ille & Latio, & urbe donare gaudet. Hinc plani pro sycophantis lib. 2. & lib. 6. dixit, *simulachra grossibis rasa*. & lib. 7. tibicines appellavit *salapinctas*. alibi similam quoque illi è manibus torquere conati libri Rom. typogr., quam nos restituimus. similia per se eruditus lector in eo facilè observet.

Pag. 236. ***Apud vos [plus] valet nullam habens consuetudo rationem, quàm rerum inspecta natura.***

Rectè manuscripti auctoritate damnatam vocem lineis circumscriptam, alibi à me ostensum satis, superque: ubi alia ejusmodi, Græco more prolata, coacervavimus non pauca. Iam quod subsequenti pagina edendum jussi, *Etiamne Dii sertis, coronis afficiuntur*; id ex præscriptione lib. membranei factum: qui dum paucis admodum abhinc lineis cum Romano substituit *dormitiones*, in locum vocis antiquæ, & probissimæ notæ, *domuitiones*; magnum est periculum, ne nobis imponat. Domuitio verbum vetus, etiam in scriptis veterum frequenter obvium, Pacuvii, Lucillii, Plauti, Apuleji. Etiam Cicero libro primo de divinat. usus. *Classi* (inquit) *propinquum reditum ac domuitionem dari*. Gelenio placuit *domuitio*; quod is referebat ad ipsos, qui vesperi Diis valedicerent: alii dormitiones Diis ipsis attribuere maluerunt.

Pag. 237. ***Ad sordes eluendas lavantibus aquis opus, atque adjuncta antiqua cineris frictione.***

Cantero placuit, *labentibus aquis*. nec id mihi displicet: etsi ulteriùs periculo meo rescribes, *atque adjuncta antiqui cineris frictione*, vel insistes potiùs vestigiis vulgatæ scripturæ, illamque de conjectura mea in integrum restitues hac ratione, *atque adjuncta antiqua cineris frictione*. Cinis enim non tantùm masculinè, verùm etiam fœmininè usurpatum fuisse antiquis, notat ex Cæsare, Catulo, & Calvo Nonius Marcellus. item Charisius lib. primo, Calvi duobus testimoniis in medium adductis. Ad lixiviam verò conficiendam usui esse veterem cinerem, non est, puto, qui nesciat: eum Plinius cinerem lixivum vocabat; Scribonius autem lixivam cinerem.

Pag. 238. ***Iovis epulum cras est. Iuppiter enim cœnat, magnisque implendus est dapibus, jamdudum inedia gestiens, & anniversaria interjectione jejunus.***

Irridens, atque illudens sacrificia ethnicorum Lactantius lib. 6. suarum Institutionum, *Mactant*, inquit, *opimas, ac pingues hostias Deo quasi esurienti, profundunt vina tamquam sitienti*. Anniversarium hoc Iovis epulum fuisse, scriptor noster innuit. Id incidisse observavi ipsis Idibus Novembris. Kalendarium rusticum Romanum in dicto mense manifestè collocat IOVIS EPULUM. Fasti Kalendares ipsis illis Idibus adscribunt, & vocant EPULUM INDICTUM, quod quid fuerit, & unde dictum, docebit nos Festus. is Epolones dixisse antiquos ait, quos postea epulones vocarunt: datum autem iis nomen, quòd epulas indicendi Iovi, cæterisque Diis, potestatem haberent. Cicero: *Pontifices veteres propter sacrificiorum multitudinem tres viros epulones esse voluerunt*. Huc arcessendum video Lucillii versum è lib. 14. Satyrarum, qui apud Nonium. *Epulum*, inquit, *generis neutri est Fœminini, Lucillius* Satyrar. *lib*. 14.

Idem epulo cibus, atque epulatio Iovis omnipotentis.

qui versus utrumque designat. Epulum, & Epulam singulariter antiquos posuisse, testem habeo Pompejum Festum. eo adducor, ut emendandum putem Lucillii carmen:

Idem

Idem epulo cibus, atque epula Iovis omnipotentis.

Epulo, & epula, sexto casu accipio, ut similia veteres dicebant, *Ludis circensibus, gladiatoribus*, &c.

Aliter in edit. nostrâ. Pag. ead. *Æsculapii geritur, celebraturque vindemia: colunt enim Dii vineas, & longis ab suasionibus contracti exprimunt vindemiatoribus vinum.*

Suasiones istas referre possis ad munus Æsculapii medici. mihi tamen verosimillima lectio visa est, *longis ab vasionibus contracti*, id est, itionibus. Arnobius libro 6. *Deos vadere in antra prædonum.* alibi inquit, hoc eodem libro, *ad consules vaderent.* Itidem verbo viare utitur Apulejus, & lib. 10. de asino, *Qui vianti*, ait, *marito domus expugnationem nuntiaret.* Apud Arnobium in manuscripto est, *adsuasionibus contractis.* Romanis vinalia duplicia fuisse notavi. *Priora*, quæ vocabant, Fasti Kalendares 9. Kalend. Majas adscribunt. de quibus adeundi Ovidius, Plutarchus, Plinius, alii. Secunda, *Vin. F. P.* id est, *Vinalia Feriæ Publicæ*, iisdem Fastis illis signata 14. Kalend. Septemb. immo eundem iis feriis diem Varro de re rustica adscribit, & *Vinalia Rustica* intelligi ait. ea Veneri dicata fuisse, vir doctissimus notavit. cui reclamat Varro 5. de lingua Latina, cujus verba adscribimus; *Vinalia à vino. hic dies Iovis, non Veneris.* cui adsentit Festus, quem consule in voce *Rustica.* Ejus rei curam Varro non levem in Latio fuisse addit: nam aliquot locis vindemias primùm à sacerdotibus factas, & quidem publicè. id Romæ præsertim. item flaminem Dialem vindemiam auspicari solitum, &, ut jus esset vinum legere, agna Iovi fecisse. Consentit quoque Varroni Festus, cujus hæc verba: *Calpar vinum novum quod ex dolio demitur sacrificii causa, antè quàm gustetur. Iovi enim priùs sua vina libabant, quæ appellabant festa vinalia.* qua in re adhibita formula de *vino inferio*, de qua Arnobius luculentissimè hoc lib. p. 236. & lib. 4. De Venere res clara: de Æsculapio tamen nihil etiamdum mihi compertum est. consultius igitur censeo usurpare antiquum illud, N. L

Pag. ead. *Existimatur tractari* [*se*] *honorificè Flora, si suis in ludis flagitiosas conspexerit res agi, & migratum ab lupanaribus in theatra.*

Voculam inclusi lineis, quam abundare sensi. nisi malis rescribere, *tractarier honorificè.* Floræ ludos celebrarunt Romani: Floralia nuncuparunt. In vetusto Kalendario Romano videmus incidisse in 4. Kalend. Majas: cui videtur adstipulaturus Plinius. Ovidius tamen:

Exit & in Majas festum Florale kalendas.

Floram propudiosam meretricem fuisse, auctor Minutius, & Plutarchus, Ovid. Augustin. In Deos relatam, & quare cultam, docebit ipse Arnobius: *Flora illa genetrix, & sancta obscœnitate ludorum, bene curat ut arva florescant.* libro 4. Impudicitiam Floraliorum describit Augustinus lib. 2. de civitate Dei, cap. 26. & Lactantius lib. 1. his verbis: *Celebrantur Floræ ludi cum omni lascivia, convenientes memoriæ meretricis. nam præter verborum licentiam, quibus obscœnitas omnis effunditur; etiam vestibus, populo flagitante, meretrices exuuntur, quæ tunc mimorum funguntur officio*, &c. Vide Lipsii librum 1. Electorum, & Novellam Iustiniani C. V.

Pag. 239. *Quarum rerum actores inhonestos esse jus vestrum, & inter capita computari judicavit infamia.*

Mimorum, ac scœnicorum artificum impudicitiam, atque inhonestatem attingit: quorum originem in Rom. Republica nuper ostendi ad Fl. Vegetium

lib. 2.

lib.2.cap.24.& ibidem ex jure scripto eorundem infamiam notavi ex l.10.D. de adulteris; ex l.2. D. de his qui notantur infamia; l.Imperialis, C. de nuptiis; & rubrica Codicis Theodosiani de Scenicis. quibus adjungenda l.Si qua,C.de spectaculis; Gell.lib.20.cap.3.& Ulpiani fragmenta Institut.titulo 13.Plato ludos istos in tantum aversatus, ut poëtas ob hoc civitate censuerit pellendos; teste Augustino lib.8.de civitate Dei,cap.13.Idem quoque videndus lib. 2. cap. 13. & cap. 27. itemque de histrionibus Macrobius lib. 3. Saturnal. cap. 7.

Pag.ead. *Delectantur,ut res est,stupidorum capitibus rasis,salpictarum sonitu, atque plausu.*

Tubicinem Onomasticon vetus explicat similiter salpictam. At Polluci σαλπιγκτὴς nominatur, in Glossario *tubicines* σαλπιςαί. Romani ediderunt, *salpictanum sonitu.* quid si scribere putarit librarius,*salpinctarum sonitu*; vel,ut in manuscripto est, *salapictarum.* Addam quod in glossis nostris membraneis occurrit: *Salpix,*tuba vel buccina. Salpicta, tubicinator. Græci litteram inserunt in σάλπιγξ.

Pag. ead. *Si ex comœdiis,atellanis,mimis ducunt lætissimas voluptates.*

Scribere conabar *comœdis.* Atellanæ fabulæ severiores erant, eoque histriones illarum (Atellanos nominabant) personam creduntur non posuisse. auctor Festus in *Personata.* Certè ab infamia immunes erant reliquorum scœnicorum,de qua jam antè dictum. Histriones omnes,præter Atellanos,à militia prohibitos fuisse,alibi docui ex Livio,& Valerio Maximo.

Pag.242.*Vos æris tinnitibus,& tibiarum sonis; vos equorum curriculis,& theatralibus ludis persuasum habetis Deos & delectari,& affici,irásque aliquando conceptas eorum satisfactione molliri.*

Videatur dictus Commentarius noster lib.2.cap.24.

Pag.ead. *In voluptatibus habere,atque in deliciis* [*esse.*]

Ultimo verbo condemnationis notam apposui,volente libro veteri. ex quo paullo antè in textu scripsi,*persuasum habetis Deos & delectari,& affici*; inserta priori loco copula.

Pag. ead. *Opinio religionem facit, & recta de Diis mens: ut nihil eos existimes contra decus præsumptæ sublimitatis appetere.*

In manuscripto erat, *promperæ sublimitatis.* Ursini editio Romana retinuit, *promptæ sublimitatis.* Apud eundem hunc scriptorem obvia sunt ista: expeditum,ac promptum est; manifestum, ac promptum est, facere promptum libris; &c.

Pag.245. *Responsum deinde ab aruspicibus est, res sævas, tristissimásque portendi.*

Restitutum iri censebam,*res scævas.* similia correxisse me videbis suprà lib. 1. Electorum. Itidem *sævi hominis mulier* dicebatur Apuleji prima Apologia, pro qua nos illi reddidimus,*scævi ominis mulierem.*

Pag.ead. *Adfuisse dicto fidem: nam subrepto culmine, conversóque ad Solem signo,patuisse res abditas.*

Ianus Gulielmius noster perspicuè verum esse ait, *subrecto culmine*, hoc est, altiùs erecto.id autem liquere tum ex verbis antecedentibus,tum ex ipsa historia, quæ de libris M. Tulli Ciceronis transscripta est. Conjecturam illius comprobant membranæ,& ora editionis Ursinianæ.

Pag. ead. *Cæterùm si penitùs intueri res factas, personas, & personarum volueris voluntates.*

Interpungo, atque restituo: *Cæterum si penitiùs intueri res, facta, personas* Consimili scriptura consimilem locum lib.2. Arnobii corrigendum puto, *quòd si homines penitus se nossent, aut intellectum Dei suspicionis exciperent aura:* ac revocandum illud *penitiùs*, ut monui alibi, & suprà hoc libro reponere tentavi, *penitiusque re invisa, atque inspecta, damnamus*; cujus loco vulgatur, *penitus re visa.*

Pag. ead. *Qui spectatum proficisceretur è cœlo cantherios, de velocitate certantes, replicantes gyros septem*, &c.

Aurigarum in Circo Romano certamen quasi penicillo depingit Arnobius: de quo quia diximus ad scriptorem rei militaris, lib.2.cap.24. in præsentia supersedimus; numerum tantum illum septenarium aliquot testimoniis adserturi. Numerum imparem ut magis faustum adamasse antiquos, etiam in re militari, docui non uno loco prænominati Commentarii mei. attamen præter ternarium etiam septenarium religioni maximè commodum fuisse, liquet in verbis Apuleji, 11.lib.de asino: *Meque protinus, purificandi studio, marino lavacro trado; septies submerso fluctibus capite: quòd eum numerum præcipuè religioni aptissimum divinus ille Pythagoras prodidit.* Venio ad gyros aurigarum septem. Hieronymus in vita Hilarionis: *Vt propter felicem Sabinarum raptum, ab ipso quasi consiliorum Deo* (Consum intellige) *quadrigæ septena currant circuitu.* Septies enim circuibant pernicissimo cursu metas, quæ constitutæ in Circo. Sidonius Apollinaris in laude urbis Narbonensis, ubi inter alia multa hac de re ita canit:

Tu conamine duplicatus ipso
Stringis quadrijugos, & arte summa
In gyrum bene septimum reservas.

Pag. 247. *Si ludorum exhibitor magistratus minùs curavit ediscere, quisnam esset illo die circi actus per medium.*

Equidem, eruditissime Pighi, dubium mihi non est, quin veram scripturam arbitraturus sis, & tecum omnes, quicumque Tertullianum de Spectaculis, & Saturnalia Lipsii legerint; hanc meam nimirum, *magistratus minùs curavit edicere:* hoc est, quod alii appellabant munus, ludos ostendere, proponere. Unum in adversariis meis locum inveni conjecturæ nostræ stabiliendæ perbene accommodatum. is in Noctibus Atticis Agellii, lib.2.cap.32. *Vbi terram movisse senserant, nuntiatúmve erat: ferias ejus rei causa edicto imperabant. Sed Dei nomen ita uti solet, cui ferias servari oporteret, statuere, & edicere quiescebant: ne, alium pro alio nominando, falsa religione populum alligarent.* Illud certum est, eos, qui munus edituri erant, libellum edicti vicem proposuisse, hoc est, titulum fixisse, quo notatum cui Deo, cui Deæ, cui rei ludi futuri essent; ut notavimus in dicto Commentario, lib.2. c.14. Usi præterea veteres verbo *edicere* valde propriè, cùm neque magistratui, neque præconi id dabant, sed illi, qui manifestè, palàm, in coràm rem aliquam eloquebatur, aut factum enarrabat. quo de in Commentario prænominato, ubi Apulejo id verbi redonavimus; & in l. prima, C. de famosis libellis, ope manuscriptorum restituimus, *ore proprio edicat.* Apud Sallustium in Conjuratione Catilinaria vetustam editionem Aldi Manutii, avi nimirum, libens admodum sequor; cæterisque

terisque neglectis, restituo, *jussus à consule, quæ sciret, edicere.* Paria loca subjicere visum est, in quibus non codices antiqui, sed conjecturæ meæ & in dubium, & in periculum vocandæ erunt. apud Nonium Marcellum, in verbo *exsculpere.* recitari vides ex secundo Satyrarum veteris poëtæ Lucillii hos versus:

Nunc nomen, jamque ex testibus ipse rogando
Exsculpo hæc dicam ------------

Emaculare conor, de quo tua existimatio erit:

Nunc nomen, patriamque ex testibus ipse rogando
Exsculpo edicam --- -----vel, si mavis, *nomen, vitamque.*

Apud eundem Grammaticum in *Opinio* Accii verba *Eurysare*, propter vocabuli hujus amissionem, etiam in correctissima Parisiensi nupera editione non videntur satis constituta. *Opinione factum est, quanto minùs stirpem educabant. tanto vereremur magis eos esse.* adseruisse videor, *quanto minùs stirpem edicebant, tanto ut reremur magis eos esse.*

Pag. ead. *Si Iuppiter ludos scrupulosiùs fieri, restituique quærebat; si fideliter reddere suam populo sanitatem; nec malum, quod fecerat, prorogare ulteriùs, & augere.*

In membranis legitur, *prorogari ulteriùs, & augeri.*

Pag. ead. *Voluntatis suæ deligeret nuntium.*

In aliis est *diligeret.* vide Festum in voce *Dilectus.* Neque aliter scribitur in libris vetustis, quàm, *dilectus militum,* ut aliàs monui.

Pag. ead. *Nónne fuerat pronius, & Deo conveniens, mentem hominis vertere, & parendi subigere voluntatem.*

Non possum denegare, pro genuino mihi videri, *& parendi subjicere voluntatem.* scis *subIcere* antiquis fuisse pro *subjicere.*

Pag. 248. *Quænam illa sævitia crudelitatis fuit? quæ tanta, ut exstincta sobole intestinis periculis post territaret patrem?*

Nulla mihi reperta in membranis, sive editionibus veteribus, varietas scripturæ: attamen suspectio incidit scriptum fortean primitus fuisse, *Quænam illa sævitia fuit? crudelitas quæ tanta?*

Pag. ead. *Fastidium ne immoderatione pariatur* [....] *Post advectos, &c.*

Ante verba ultima, ubi notatæ clausulæ, liber membraneus, ac similiter Ursini editus Rom. inserunt paginam totam: quam nos ad finem textus Arnobiani adcudendam curavimus; simulque digitum intendimus ad alium similem hujus scriptoris locum, quo facilius sit erudito lectori de sinceritate, aut superfluitate verborum, ac repetitione ejusdem sententiæ, sententiam ferre.

Pag. 249. *Quid ergo dicimus?*

In libro membraneo scriptum *dicemus?* Itidem est infrà: *Quid ergo dicemus? Hannibalem illum,* &c.

Pag. 251. *Sed ventre nixus, & pectore.*

Vera, & antiqua scriptura in membranis conservata: *Sed ventre nisus.* Sequitur illico in textu, *si oblita squamis terga*: in cujus locum Ursini editio adscribit, *si obsita.*

Pag. 252. *Cur totiens Roma civitas mali hujus adflicta est millibus? Cùm enim &c.*

Urget

Urget disputator arduus impotentiam Æsculapii Dei, qui etiamsi in hoc Romam accitus, ut, in posterum, pestilitates omnes ab ea urbe, & populo arceret, evenerit nihilo minùs, ut & sæpius, & maximis stragibus vires eorum fractæ, & numerus civium imminutus sit. Quam auctoris nostri intentionem clariùs multo perspicies, ubi è membranis lineam integram restituero, in omnibus editionibus hactenus neglectam: *Cur totiens Roma civitas mali hujus adflicta est cladibus; totiens aliis, aliisque temporibus dilacerata, vexata est; & innumeris stragibus, civium minor facta milibus? Cùm enim, &c.*

Pag. 253. *Boni æquè majores non debuerant merere benevolentiam numinum.* Repone ex membranis, *mereri benivolentiam numinum.*

Pag. ead. *Lapis coloris furvi, atque atri, angulis prominentibus inæqualis.* In libro scripto ὑποκοριστικῶς ea lectio concipitur, *angellis prominentibus inæqualis.*

Pag. ead. *Imperii columen, & regium principatum,* Lego *colmen*, pro culmen: itemque hoc libro extremo, qua de re & libris præcedentibus à me notatum est.

Pag. 254. *Numinis alicujus habitasse in silicis fragmentis molem subjectam, venisque in ejus abstrusam?*

A Gelenio dubio procul ista scriptio: nam Romana Ursini editio, & manuscriptus, habent, *in silicis fragmentis more subjectam.* possis pro vocabulo *more* suspicari reponendum *humorem*, seu potiùs *materiam*, sive quid aliud. Ursinus legit, *majestatem subjectam.*

Pag. ead. *Cur non minaci fortiter se obtulit? cur impetus tantos belli non priùs fregit, ac repulit, quàm immanes inciderent plagæ?*

Sententia inversa, & verba detorta ab ineptis, & sciolis: quorum temeritatem, atque inscitiam produnt membranæ, dum legunt, *cur non minaci forti se obtulit?* Fors, fortis, forti, declinabatur antiquis, pro fortuna, forte. neque in solo Arnobio eam vocem depravatam scio: tribus minimùm locis in Codice Iustiniani eam restituendam observo, notoque ad l. Si cum, C. de donationibus ante nuptias. In lapidibus & nummis antiquis nusquam non sese offert hæc inscriptio, FORTI FORTUNÆ. Terent. Phormione: *Quod fors feret, feremus æquo animo.* A nomine fors variarum figurarum adverbia faciunt Grammatici, ut forsan, forsitan, fortasse, fortassis. etsi ipsum fors adverbialiter quoque ponitur; ut,

Et fors æquatis cepissent præmia rostris.

Vide Nonium, Charisium, alios. VALE.

FINIS.

GEBHARTI ELMENHORSTII

OBSERVATIONES AD ARNOBIUM,

ET IN EUNDEM

COLLECTANEA

VARIARUM LECTIONUM.

Cum duplici Indice

IN

ARNOBIUM,

Et Observationes

ARNOBIANAS.

GEBHARTI ELMENHORSTII

OBSERVATIONES

AD LIB. I. ARNOBII AFRI ADVERS. GENTES.

ARNOBII *disputationum adversus Gentes*] Hæc est epigraphe editionis principis Sabæi Brixiani. Codices MS. τὸ *Nationes* præferunt. Res una est, aliis iam observata, quorum scrinia non compilamus. Ipse noster lib. 3. *Ad unius credulitatis assensum mente una concurrere gentes & populos fecit, & moribus dissimillimas nationes.* Lib. v. *Quid dicitis ô gentes! quid hujusmodi deditæ opinionibus nationes?* Deinde *Quid dicitis, ô gentes! quid occupatæ, quid deditæ templorum venerationibus nationes?* Minutius Felix. *Nos gentes nationesque distinguimus, Deo una domus est mundus hic totus.* PAG. 1.

Insanire, bacchari] *Insanire* & *bacchari* dicuntur Vates, cum Deo pleni oracula fundunt. Prudentius περὶ στεφάνων. Pag. 243.

Furere ac rotari, jus putatur mysticum.

Et lib. 2. contra Symmachum, pag. 220.

Instigat bacchantis anus ambage Sibyllæ.

Virgil. lib. 6. Æneid.

At Phœbi nondum patiens immanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum.

Tertullianus lib. 1. ad uxorem, cap. 6. de unis nuptiis. *Quæ Delphis insaniunt, nubere nesciunt.* Cicero de claris oratoribus pag. 337.

Eos, quorum altior oratio, actioque esset ardentior, furere & bacchari arbitraretur.

Quiddam promptum ex oraculo dicere] Cicero pro Fonteio, pag. 307. *Si quidquid ex illo loco dicetur, ex oraculo dici arbitrabitur.* Plautus Pseud. scen. *Si de damnosis. Si quid vis roga, quod scibo, Delphis tibi responsum dicito.* Lucretius lib. 1. pag. 24.

Quanquam multa bene, ac divinitus invenientes
Ex adyto tanquam cordis responsa dedere
Sanctius, & multo certa ratione magis, quam
Pythia quæ tripode ex Phœbi, lauroque profatur.

Postquam esse in mundo Christiana gens cœpit, terrarum orbem periisse] Invalescente Christianismo, status Christianorũ miserrimus erat; Nationes enim omnia mala, quibus genus humanum premebatur, Christianis imputabant. Cum fontem siccitas statuebat, cum rarus imber cœlo descendebat, cum arentibus campis sementa deficiebant, cum jejunas & steriles herbas terra producebat, cum vineam debilitabat grando, cum oleam detruncabat turbo subvertens, cum locustæ & mures prodigialiter effervescebant, frumentaque arrodebant, cum pestilens aura cœli statum corrumpebat, & morbos indicebat graves, cum fames, lues, bella, miseram mortalitatem lancinabant, omnium illorum incommodorum Christiani autores incusabantur, vulgoque damnabantur ad leones & bestias. Arnob. inf. *Christianorum (inquiunt) causa mala omnia adierunt, & interitus comparatur ab superis frugibus.* fol. 2. *Invectam esse labem terris, post quam religio Christiana intulit se mundo.* fol. 3. *Nam quod nobis objectare consuestis bellorum frequentium causas, vastationes urbium, Germanorum & Scythicas irruptiones.* Lib. 3. *Audetis intendere, nostri nominis causa res humanas ab diis premi.* Lib. 4. *In invidiam jaciantur nostram labores generis humani, & commoditates, quibus vivitur, imminutæ.* Origenes in Matthæum cap. 24. Tract. 28. fol. 137. *Propter multitudinem Christianorum dicunt fieri bella, & fames, & pestilentias. Frequenter enim famis causa Christianos culparunt gentiles, & quicunque sapiebant quæ gentium sunt: sed & pestilentiarum causas ad Christi ecclesiam retulerunt. Scimus autem & apud nos terræ motum factum in locis quibusdam, & factas fuisse quasdam ruinas, ita ut qui erant impij extra fidem, causam terræ motus dicerent Christianos, propter quod & persecutiones passæ sunt ecclesiæ & incensæ sunt. Non solum autem illi, sed & qui videbantur prudentes, talia in publico dicerent; propter Christianos fiunt gravissimi*

terræ

terræ motus. Tertullian. Apologet. cap. 40. *Prætexentes ſane ad odij defenſionem illam quoque vanitatem, quod exiſtiment omnis publicæ cladis, omnis popularis incommodi Chriſtianos eſſe cauſam. Si Tiberis aſcendit in mœnia, ſi Nilus non aſcendit in arva, ſi cœlum ſtetit, ſi terra movit, ſi fames, ſi lues, ſtatim Chriſtianos ad leonem.* Auguſtin. Tom. x. Serm. LIX. fol. 49. *Nemo dicat, antea melior erat mundus, quam modo: ex quo cæpit iſte medicus artem ſuam exercere, multa hic videmus horrenda.* Et Tom. 8. in Pſal. LXXX. fol. 195. *Quando auditis contumaciter garrire blaſphemos, & dicere abundare preſſuras temporibus Chriſtianis. Scitis enim quod hoc amant dicere: & vetus quidem, ſed à temporibus Chriſtianis cæpit proverbium, non pluit Deus, dic * ad Chriſtianos.* De civitate Dei cap. 2. lib. 2. *Romanæ urbis recentem à barbaris vaſtationem, Chriſtianæ religioni tribuunt.* Ibid. cap. 3. *Pluvia defecit cauſâ Chriſtiani nominis.* Cyprianus ad Demetrianum fol. 253. *Per nos fieri, & quod nobis debeant imputari omnia iſta, quibus nunc mundus quatitur & urgetur, quod dii veſtri à nobis non colantur.* Martyrologii MS. excerpta (quæ nobis conceſſit amicus noſter V. C. Fridericus Lindenbrogius IC.) in vita Porphyrii: τῷ δὲ ἐνιαυτῷ ἐκείνῳ συμβαίνει ἀνομβρίαν γενέσθαι, καὶ ἔγραφον πάντες οἱ ἀπὸ τῆς πόλεως τὸ πρᾶγμα τῇ εἰσόδῳ τοῦ μακαρίου, λέγοντες ὅτι ἐχρηματίσθη ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Μαρνᾶ, ὅτι κακοπόδιος ἐστὶν τῇ πόλει Πορφύριος. Sic contra apud Euſebium Hiſtor. Eccleſ. lib. 9. cap. 7. interprete Rufino: *Ex quo Chriſtiani ſedibus ſuis urbibusque pelluntur, & aëris eſt læta temperies, & terræ fœcunditas abundantior, & ſegetum copia uberior.* Quæ vero hic Chriſtianis objiciuntur, eadem Chriſtiani paganis ritibus deditis imputabant. Novella Theodoſ. III. de Iudæis, Samarit. Hæret. *An diutius perferimus, mutari temporum vices, irata cœli temperie? quæ paganorum exacerbata perfidia, neſcit naturæ libramenta ſervare. Vnde enim ver ſolitam gratiam abjuravit? unde æſtas meſſe jeiuna, laborioſum agricolam in ſpe deſtituit ariſtarum? unde hyemis intemperata ferocitas, ubertatem terrarum penetrabili frigore ſterilitatis læſione damnavit? niſi quod ad impietatis vindictam tranſit lege ſua naturæ decretum.* Vide præterea Oroſium lib. 1. cap. 8. lib. 4. cap. 6. 36. & ultimo. Marcum Aurelium Anton. Imp. in reſcripto ad Aſiaticos, apud Euſebium Eccleſ. Hiſtor. lib. 4. cap. XIII.

Ipſos etiam cœlites derelictis curis ſolennibus, quibus quondam ſolebant inviſere res noſtras] Dii propitii putati, cum hominibus videndi ſui copiam præbebant. Ovid. lib. 1. Faſtorum.

Tunc ego regnabam, patiens cum terra deorum
Esset, & humanis numina mista locis.

Quintilianus Declamat. 10. *Quoties cunque fuerat grato sopore prostrata, aderat ille, qualis humanis se offerunt oculis propitij dii, quale lætissimum numen est, cum se patitur videri.*

Invisere res nostras] Prudent. Apotheo. pag. 271.
Iam tunc dignati terras invisere Christi.

Calumniosas dissolvere criminationes] Firmicus Astronom. lib. 1. cap. 3. *Calumniosa commenta.* Arnobius inf. *Calumniosæ & pueriles voces.* Lib. 2. *Calumniosum & falsum crimen.*

Magnum aliquid dicere] Lib. 7. *Fortasse aliquod dicant magnum.* Virgil. x. Æneid. fol. 602. *Dixerat ille aliquid magnum.* Servius *Proverbialiter posuit, ac si diceret, non mirum sic occisum eum esse, qui sibi plurimum adrogabat.*

Aut si nos talibus continuerimus à litibus, obtinuisse se causam putent, victam sui vitio, non assertorum silentio destitutam] Respexit autor noster legem 142. Digest. de diversis Reg. Iuris. *Qui tacet, non utique fatetur, sed tamen verum est, eum non negare.* Arnobius lib. 111. *Nunc ad ordinem revertamur, à quo sumus necessario paulo ante digressi: ne diutius interrupta defensio, palmam criminis comprobati calumniatoribus concessisse dicatur.* Cyprianus ad Demetrianum fol. 253. *Sed enim cum dicas plurimos conqueri, quod bella erebrius surgant, quod lues, quod fames sæviaut, quodque imbres, & pluvias serena longa suspendant, nobis imputari, tacere ultra non oportet, ne iam non verecundiæ, sed diffidentiæ esse incipiat, quod tacemus; & dum criminationes falsas contemnimus refutare, videamur crimen agnoscere.* Pammachius & Oceanus in Epistola ad Hieronymum, Tomo 1. fol. 228. *Purga ergo suspiciones hominum, & convince criminantem, ne si dissimulaveris, consentire videaris.*

Hostilibusque condignos odiis nos esse] Tertullian. Apologetico cap. 32. *Publicorum hostium nomen Christianis dabant.* Cap. 2. *Christianum hominem, omnium scelerum reum, deorum, imperatorum, legum, morum, naturæ totius inimicum existimas.* Cap. 37. *Hostes* (Christianos) *maluistis vocare generis humani.*

Exterminati sunt Dii longe] Lib. 5. *Nostra quidem nihil interest, quorum causa contenditis, exterminatos esse à terris Deos.*

Inspiciamus igitur opinionis istius mentem] Propriè lib. 11. fol. 980. *Causam convenit, ut inspiciatis.* Lib. 7. *Ventum veram atque ad justissimam*

mam

mam quæstionem, in quam convenit, ut debeamus inspicere. Ibid. *Sequitur ut illam quoque inspiciamus partem.* Lib. 5. *Ne tamen videamur inspicere, quale sit, nolle.* Deinde: *Inspiciamus enim quod dicitur hoc modo.* Valerius Max. lib. v. cap. 9. *Inspectaque diligentissime causa, absolvit eum.* Petronius, *Postero die Iudex querelam inspiceret.*

Contentionum studiis] Augustin. lib. XII. confess. c. XVIII. *Nolo verbis contendere: ad nihil enim utile est, nisi ad subversionem audientium.*

Vt non impii nos magis] Crimen obiectorum malorum impietatisque bene retorquet in Nationes. Tertullian. Apolog. cap. XLI. *Vos igitur importuni rebus humanis, vos rei publicorum incommodorum: vos malorum illices semper, apud quos Deus spernitur, statuæ adorantur.* Lactantius de Iustitia lib. v. cap. VIII. *Discite igitur (si quid vobis reliquæ mentis est) homines ideo malos, iniustos esse, quia dij coluntur, & ideo mala omnia rebus humanis quotidie ingravescere, quia Deus hujus mundi effector, & gubernator derelictus est, quia susceptæ sunt, contra quam fas est, impiæ religiones: postremò quia ne coli quidem, vel à paucis Deum sinitis. Vniversa igitur mala, quibus humanum genus seipsum invicem conficit, iniustus atque impius deorum cultus induxit. Nec enim poterant retinere pietatem, qui communem omnium patrem Deum, tanquam prodigi ac rebelles liberi abnegassent.* Cyprian. ad Demetrianum fol. 254. *Quando ea fiunt, quæ iram Dei indignantis ostendunt, non propter nos fiunt, à quibus Deus colitur, sed delictis & meritis vestris irrogantur, à quibus Deus omnino nec quæritur, nec timetur.* PAG. 2.

Postquam esse nomen in terris Christianæ religionis] *Nomen Christianæ religionis*, pro ipsis Christianis. fol. 7. *Nomen Christianũ odisse.* Lib. 2. *Quibus invisum est nomen Christi.* August. de civitate Dei, lib. 1. c. 15. *Multo minus nomen criminandum est Christianum.* Tertul. apolog. c. v. *Tempore* [Tiberii] *nomen Christianum in seculum introivit.*

Vertigo] Latinus Pacatus Paneg. ad Theodosium Imp. *Indefessa vertigo cœlum rotat.*

Mundi] Festus; *Mundus appellatur cœlum, terra, aër, mare.* Origenes lib. 2. περὶ ἀρχῶν. cap. IX. fol. 703.

Syderum Sol princeps] Cicero de natura Deorum lib. 2. fol. 206. *Sol astrorum obtinet principatum. Ex æthere innumerabiles flammæ siderum existunt, quorum est princeps sol, omnia clarissima luce collustrans.* Plinius lib. 4. cap. 6. Macrob. Saturnal. lib. 1. cap. 17.

Luna desivit redintegrare se ipsam] Cicer. 2. de Natura Deorum. Manilius lib. 1.

Suas animas expiraverunt venti] Lucretius lib. v. pag. 186.

---- ac prece quæsit
Ventorum pavidas paces, animasque secundas.

Horatius carminum lib. 4. Ode. XII.

Iam veris comites, quæ mare temperant,
Impellunt animæ lintea Thraciæ.

Scholiastes vetus: *Vsitatum est poëtis animas nominare flatus, allusione vocabuli Græci ἄνεμος. Vt quantum ignes animæque valent.* Servius in 1. Æneid. fol. 172.

Nec madidari ex imbribus arva succedunt] Severus Sulpitius Dialogo 1. de virtutibus Monachorum Orientalium, fol. 235. *Cum alia ibi germina nulla succedunt, istarum arborum pomis aluntur.*

PAG. 3. *Animalia terris sueta nonne suriunt*] Apul. Apologia pag. 438. *Quoties & qui anni cuiusque eorum generis feminæ subent, mares suriant.* Glossæ. *surire*, καπρᾶν. Festus. *Ex omni mansueto pecore inmundissimi sunt sues, & ardentissimæ libidinis: ita ut opprobrium mulieribus inde tractum sit, cum subare & surire dicuntur.* Nonius in Catullire. *Catulire, surire, vel libidinari.*

Nutant usque ad periculum civitates] *Periculum* pro interitu usurpat, ut ab aliis etiam notatum. *Si sunt nativi & geniti, & interitionibus utique, periculisque vicini.* Lib. VI. *Necesse est esse mortale & habere ad periculum viam pronam.* Lib. 1. *Nihil nocitura ei qui fecit, periculum allatura sed vobis.*

Inhabitabiles oras terræ] Cicero lib. 1. de Natura Deorum. pag. 176. *Atqui terræ maximas regiones, inhabitabiles atque incultas videmus.* Lib. 2. pag. 327. *Nam si omnibus hominibus qui utique sunt, quacunque in ora ac parte terrarum, ab huiusce quam nos incolimus continuatione distantium.*

Matrimonia copulant nuptiarum solennibus justis] Vide Brissonium IC. de ritu nuptiarum.

Non dulcissimas procreant liberorum stirpes] Plautus Milite glorioso Scena, *Cohibete.*

Nam mihi, virtute
Deum dicam, propter divitias datas,
Licuit uxorem dotatam genere summo ducere.
Sed nolo mihi oblatratricem in ædes intromittere.
Pl. *Cur non vis: nam procreare liberos, lepidissimum est onus.*

Ita rectissime hic locus constitutus est in editione Florentina. Dicit

cit Pleusides, lepidissimum quidem esse, liberis operam dare, sed lepori isto nihilominus aliquid oneris adjunctum. Boetius de cons. Philos. lib. 3. pros. 7. *Honestissima quidem coniugis foret liberorumque jucunditas, sed nimis è natura dictum est, nescio quem filios invenisse tortores.*

Quibus negotia incursantur humana] Inf. *& corporibus labem ferat, & negotia infirmet humana.* Lib. VI. *Qui negotia Thespiaca scripserunt.*

Nos sumus in causa] *In causa esse*, est obstare & esse impedimento. Cicero Epist. I. ad Lentulum. *In causa hæc sunt.*

Famem senserint horridam] Prudentius contra Symmachum, lib. 2. PAG. 4.

> *Sit fortasse aliquis paulo infæcundior annus,*
> *Nil mirum, nec in orbe novum didicere, priores*
> *Perpessi plerumque famem.*

Adierunt cuncta] Inf. pag. 8. *Christianorum (inquiunt) causa mala omnia adierunt, & interitus comparatur ab superis, frugibus.*

Imbres saxeos] Solinus pag. 49. *saxatilis imber.* Valer. Flacc. lib. V. argonaut. pag. 136. *Saxiferæ surgit quibus imber harenæ.* Cicero lib. I. de Natur. Deorum. Livius lib. I. Histor. Tibullus lib. II. pag. 114.

Sata faciunt emori] Virgil. Eclog. VII. --- *vitio moriens sitit aëris herba.* & Georg. I. fol. 68.

> *Deinde satis fluvium inducit, rivosque sequentes:*
> *At cum exustus ager, morientibus æstuat herbis.*

Ubi Servius: *Secundum Pythagoricos, qui dicunt omne quod crescit, animam habere. Unde est; atque interfice messes.* Cyprianus de laude Martyrii fol. 388. *Cum arentibus campis sementa defecerint, & herbis terra morientibus æstuarit.*

Sterilitatem indicunt] Inf. *Huic arduum fuerat, lethum cui vellet indicere.* Lib. VII. *Pestilentiam, morbos, stragem mortalitatis indixit.* Salisber. Polycrat. lib. II. cap. XXVI. *Ipsa mortem indicit.* August. Tom. X. de Nativitate S. Iohannis. fol. 265. Serm. I. *Voluntarium bellum indicit passionibus.* Firmicus Astronom. lib. III. cap. III. *Acerbos dolores orbitatis semper indicit.* Lib. I. cap. VIII. *Mulieribus grave valetudinis discrimen indicit.* Lib. VI. cap. X. *Oculis miserum pondus cæcitatis indicit.*

Cum enim flumina cognoverimus ingentia limis inaruisse siccatis] Virg. Eclog. VII. --- *videas & flumina sicca, Aret ager.* ---- Victor de per-

ſecutione Vandalorum lib. III. *Non hominibus, non jumentis germinantes herbas ediderat tellus, omnino virores aruerant.* Ovidius lib. XV. Metamorph.

Eque paludoſa ſiccis humus aret arenis.

Hyginus Fabula LVI. *Cum eſſet ſterilitas, & Ægyptus annis novem ſiccitate exaruiſſet.* Prudent. lib. II. contra Symmach. pag 422.

Num fons arcano, naturæ tectus operto, Aruit.

A muribus] Plinius Nat. Hiſt. lib. VIII. cap. XXIX.

A locuſtis] Tacitus Annal. lib. XV. *Exorta vis locuſtarum ambederat quidquid herbidum aut frondoſum.* Auguſt. de civit. Dei lib. III. cap. 31. Victor. in vita Marci Antonini, pag. 165. Syneſius contra Andronicum Epiſt. LVII. Oroſius lib. V. cap. XI. Livius lib. XLII.

Prior ætas] Tertull. Apologet. cap. 40. Auguſtin. de civit. Dei lib. III. cap. 1. Lib. IV. cap. II. Sext. Aurelius Vict. in Trajano.

Affecta ſit] Sup. *Multiformibus malis affectum eſſe genus humanum.* alibi *corporalibus affectos malis.* Hygin. fabula XLI. *Audiit quanta calamitate civitas afficeretur.*

PAG. 5. *Cum pace hoc veſtra & cum bona venia dixerim*] Lib. II. *cum pace hoc ejus & cum venia dixerim.*

Marius Victor præfatione in Geneſ.

Porro etiam mihi ſi fas eſt hoc dicere ſalva
Pace tua genitor.

Catulus apud Cic. de Nat. Deorum lib. I. pag. 168.

Pace mihi liceat cœleſtes dicere veſtra.

Mamert. Panegyr. in Maximian. *Bona venia Deûm dixerim.*

Petronius: *Pace veſtra liceat dixiſſe.*

Ab Atlantica Neptuni] Plato in Timæo fol. 24. Πολλὰ μὲν οὖν ὑμῶν καὶ μεγάλα πόλεως τῆσδε γεγραμμένα ἔργα θαυμάζεται, πάντων μὲν ἓν ὑπερέχει μεγέθει καὶ ἀρετῇ. λέγει γὰρ τὰ γεγραμμένα, ὅσην ἡ πόλις ὑμῶν ἔπαυσέ ποτε δύναμιν ὕβρει πορευομένην ἅμα ἐπὶ πᾶσαν Εὐρώπην καὶ Ἀσίαν, ἔξωθεν ὁρμηθεῖσαν ἐκ τοῦ Ἀτλαντικοῦ πελάγους.

Nino quondam Zoroaſtreque ductoribus] Euſebius Pamphilus lib. II. Chronicorum fol. 57. *Zoroaſtres magus, rex Bactrianorum, clarus habetur, adverſus quem Ninus dimicavit.* Hieronymus Tomo V. in Oſeam fol. XLI. cap. II. *Primum omni Aſiæ regnaſſe Ninum Deli filium omnes & Græcæ & Barbaræ narrant hiſtoriæ, qui apud Aſſyrios Ninum ſui nominis condidit civitatem.* Deinde: *Hic adverſus Zoroaſtrem*

magum,

magum, regem Bactrianorum, forti certamine dimicavit, & in tantam pervenit gloriam, ut patrem suum Belum referret in Deum. August. lib. IV. de Civitate Dei cap. VI. Diodorus Siculus Biblioth. lib. II. fol. 93.

Vt Helena diis ducibus atque impulsoribus rapta] Augustin. de Civit. Dei lib. II. cap. XXII. Orosius lib. I. cap. XVII.

Vt ille immanis Xerxes] Hieronym in Epitaphio Nepotiani ad Heliodorum Episcopum Epist. LXIIII. Parte III. Tract. XIII. *Xerxes ille rex potentissimus, qui subvertit montes, maria constravit.* Gregorius Nazianzenus oratione funebri in Basilium Magnum. Iuvenalis Satyra X. Herodôtus Polymnia. Diodorus Siculus lib. II. Biblioth. Valerius Maximus lib. III. cap. II. Iustinus lib. II. Histor. Lucretius lib. III. pag. 105. Dio Chrysost. περὶ βασιλείας, Serm. 3. fol 41. Suidas in Ξέρξης. Mela lib. II. cap. I.

Vt ex Macedoniæ finibus unus exortus adolescens] Hieron. Tomo IV. in Danielem cap. VII. fol. CX. *Nihil Alexandri victoria velocius fuit, qui ab Illyrico & Adriatico mari, usque ad Indicum Oceanum & Gangem fluvium, non tam præliis, quam victoriis percurrit, & in sex annis partem Europæ, & omnem sibi Asiam subjugavit.* Orosius lib. III. cap. VI. & XIX. Plutarch. in Alexandro. Arrian. & Curt. de Rebus gestis Alexandri.

Vt Romani] Lactantius lib. V. cap. IX. *Populus ipse Romanus per feciales bella indicendo & legitime injurias inferendo, semperque aliena cupiendo, atque rapiendo possessionem sibi totius orbis comparavit.* Petronius

Orbem jam totum victor Romanus habebat,
Qua mare, qua tellus, qua sidus currit utrumque:
Nec satiatus erat.

Quæ dudum gesta sunt] Tertullianus Apologetico cap. XX.

Post auditum Christum, in mundo non aucta, verum etiam majore ex parte furiarum compressionibus imminuta] Tertull. Apolog. cap. XL. *Si pristinas clades comparemus, leviora nunc accidunt, ex quo Christianos à Deo orbis accepit: ex eo enim & innocentia seculi iniquitates temperavit, & deprecatores Dei esse cœperunt.* Psal. LXXI. *Orietur in diebus ejus justitia & abundantia pacis.* Ubi Hieronymus: *Quod in diebus Augusti Cæsaris est impletum, cum Dominus de thalamo virginali processit. Nam ita his diebus omnia bella quieverunt, ut etiam illud impleretur, quod alius propheta cecinit, dicens: Convertent gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces.* Idem in cap. II. Esaiæ. Athanasius de humanitate verbi.

bi. Orosius lib. III. cap. VIII. Lib. VII. cap. VIII. & ultimo.

PAG. 6. *Malum malo rependi non oportere*] Hoc Salvator noster ipse præcipit Matthæi v. Suidas in ἀποστολικὴ πολιτεία. Nazianz. Orat. I. in Iulian. August. Tomo VI. contra adversarium Legis & Prophetarum, cap. XVII. fol. 130. Tomo II. Epistola ad Marcellinum. Tomo VIII. in Psalmum CVIII. fol. 275. Chromat. in v. cap. Matthæi, fol. 270.

Injuriam perpeti, quam irrogare esse præstantius] Chromatius Episc. in v. cap. Matth. fol. 268. *Nec sane convenit Christiano vicem injuriæ reddere, ne similis ei, cui vicem restituit, judicetur. Si enim malum est injuriam facere, non est alienus à culpa, qui vicem mali rependit, ac per hoc non potest bonus haberi, qui malum imitatur.* Lactant. lib. VI. cap. XXII. Isidorus Pelusiota lib. I. Epist. XI. lib. III. Epist. 327.

Cognati animantis] Lib. II. *Animantia nos esse, aut consimilia cæteris, aut non plurima differitate distantia.* Lib. VII. *Quod animal vile sum nec rationis, nec consilii particeps? quemadmodum pronunciant isti, qui se homines nominant, & ferocitate transiliunt belluas. Nonne primordiis iisdem, eadem & me genuit informavitque natura? Nonne spiritus unus est, qui & illos, & me regit? Non consimili ratione respiro, & video, & cæteris afficior sensibus?* Hieronymus Tomo v. in Ecclesiast. cap. II. fol. x.

Aurem vellent commodare] Lib. IV. *vos aures patientissimas commodatis.* Lib. VII. *Libentissime commodat audiendis his aures.*

Miseranda mortalitas] *Mortalitatem* pro ipsis hominibus ponit. Lib. II. *Infelix & miseranda mortalitas.* Lib. I. *Nam Deus omnipotens, mente una omnium & communi mortalitatis assensu neque genitus, &c.* Lib. IV. *Audetis post ista mirari, unde oriantur hæc mala, quibus inundatur & premitur sine ulla intermissione mortalitas.* Plinius lib. VII. cap. XL. *Vana mortalitas & ad circumscribendam seipsam ingeniosa.* Lib. II. cap. VII. *Quæ singula improvidam mortalitatem involvunt.* Ibid. *Fragilis & laboriosa mortalitas.*

Præsens atque in manibus posita disceptatio] Lib. VII. *Quoniam nobis in manibus historiarum sermo versatur.*

Disceptatio] Inf. *Ex vero disceptationis hujus disceptare momenta.* Cyprianus ad Demetrianum, fol. 256. *Virtutem mentis infringe, fidem destrue, disceptatione si potes, vince.* Utitur hac voce Cicero bis de Oratore, lib. III. pag. 274.

Quid si status temporibus] Origenes contra Celsum lib. v. pag. 252.

PAG. 7. *Corruptus aër iste & corporibus labem ferat*] Ex corruptione aëris

morbi

morbi gignuntur varii, & pestis. Lib. v. *Contagione pestilentiæ corrupisse auras temporum luctuosa cum populi vastitate*. Lib. vi. *Non pestilentias, non morbos, corruptione aëris indicere*. Lib. vii. *Venenatam in perniciem aëris haustus vertit, & pestilentiam, morbos, stragem mortalitatis indixit*. Minutius Felix: *Cum tabe pestifera cœli tractus inficitur, sine discrimine omnes deperire.* Lucretius lib. vi. Euseb. Ecclesiast. Hist. lib. ix. cap. viii. Philargyrius in 4. Georg. fol. 15.

Plato ille sublimis apex philosophorum] Lib. ii. *Plato ille divinus*. deinde: *Platonem illum magnum*. Cicero lib. ii. de Nat. Deorum, pag. 202. *Audiamus Platonem, quasi quendam Deum Philosophorum.* Firmic. lib. i. Astron. *Platonem divinum* appellat.

Columen] Inf. *Caput rerum & columen.* Lib. ii. *Virtutum caput, benignitatis & columen*. Lib. iii. *Atque ad istius nominis columen vobis laudatoribus elevati*. Lib. vii. *Ad columen dominationis erexit.* Valerius Maximus lib. viii. cap. ix. *Divus quoque Iulius quam cœlestis numinis, tam etiam humani ingenii perfectissimum columen.* Hieronym. Tomo i. Epist. ci. ad Pammachium de Optimo genere interpretandi, fol. 326. *Quid ais ô columen litterarum, & nostrorum temporum Aristarche, qui de universis scriptoribus sententiam feras?* Plautus Casina, Scena *Vt properarem arcessere &c. Sed eccum egreditur senati columen, præsidium populi.* Nazarius Paneg. ad Constantinum Imp. *Aderat quidam Ruricius, experientissimus belli, & tyrannicorum ducum columen*. Aquila Roman. de Nomin. Figur. *Salus & columen civitatis.*

Sæva illa diluvia & conflagrationes mundi, purgationem terrarum] Plato in Timæo, fol. 22. Ὅταν δ' αὖ οἱ θεοὶ τὴν γῆν ὕδασι καθαίροντες κατακλύζωσιν, οἱ μὲν ἐν τοῖς ὄρεσι διασώζονται, βουκόλοι, νομεῖς τε, οἱ δ' ἐν ταῖς παρ' ὑμῖν πόλεσιν εἰς τὴν θάλατταν ὑπὸ τῶν ποταμῶν φέρονται. Citat hanc Platonis sententiam Origenes contra Celsum, lib. iv. fol. 117. Veram autem diluvii causam bene statuunt veteres Ecclesiæ doctores, hominum improbitatem & malitiam. D. Clemens Recognit. lib. viii. fol. 122. *Ab initio cum fuisset omnis terra maculata peccatis, Deus diluvium mundo induxit*. Lactant. de Orig. Error. cap. x. *Factum esse diluvium ad perdendam*, *tollendamque ex orbe terræ malitiam, constat inter omnes.* Gaudentius Tract. x. de Lect. Exodi, fol. 84. *Diebus sancti Noë ipsius providentia (Dei) pollutum variis iniquitatibus mundum, cataclysmo delevit.*

Sole aliquis torrere se suetus, & acquirere corpori siccitatem] In sole olim erant antiqui, ut corpori colorem & siccitatem acquirerent.

 Seneca

Seneca Epistola cviii. *Qui in solem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur.* Idem de Brevitate vitæ cap. xiii. *Persequi singulos longum est, quorum aut latrunculi, aut pila, aut excoquendi in sole corporis cura consumpsere vitam.* De Tranquill. cap. 3. *Quidam sole & exercitatione corporis diem ducunt.* Turneb. Advers. lib. xv. cap. xxi. Colvius ad Apuleii lib. de Philosophia, pag. 213.

Nubila inimica obductione pendere] Imitatus est illa Virgil. lib. 1. Georg. fol. 76.

Dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.

Servius: *Dum pene jam videntur nubila pendere, & exspectare, ut effundant pluvias.* Arnob. lib. ii. *Nec ex coactis & pendentibus nubilis, ad terram decidant imbres, ariditatibus temperamenta laturi.* Cyprianus de Mortalit. fol. 271. *Quando imbrem nubila serena suspendunt, omnibus siccitas una est.*

PAG. 8. *Aut uliginem nimiam siccitatis ardore decoquit*] Virgil. 2. Georgic.

At quæ pinguis humus, dulcique uligine læta.

Servius: *Vligo est propriè naturalis humor terræ, ex ea nunquam recedens.* Arnob. lib. ii. *Vtrum illum tellus uliginis alicujus conversa putore, tanquam vermis animaverit.*

Per sua dispendia modum rebus luxuriantibus figat] Bene Tertullian. de Anima, cap. xxx. *Onerosi sumus mundo, vix nobis elementa sufficiunt, & necessitates arctiores, & querela apud omnes, dum jam nos natura non sustinet. Revera, lues, & fames, & bella & voragines civitatum pro remedio deputanda, tanquam tonsura insolescentis generis humani.* August. lib. i. de civit. Dei, cap. i. *Divinæ providentiæ tribuere, quæ solet corruptos hominum mores bellis emendare atque conterere: itemque vitã mortalium justam atque laudabilem talibus afflictionibus exercere, probatamque vel in melius transferre, vel in his adhuc terris propter usus alios detinere.*

Veratrum venenum est hominibus] Lucretius lib. iv. pag. 128.

Propterea nobis veratrum est acre venenum,
At capris adipes, & coturnicibus auget.

Ovilibus insidiatur lupus] Virgil. lib. ix. Æneid. fol. 536.

Ac veluti pleno lupus insidiatur ovili,
Cum fremit ad caulas, ventos perpessus & imbreis
Nocte super media: tuti sub matribus agni
Balatum exercent: ille asper & improbus ira
Sævit in absentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & siccæ sanguine fauces.

August.

August. Tomo x. Sermone xxi. fol. 79. *Lupus venit ad ovile ovium, quærit invadere, quærit jugulare, quærit devorare.*

Quod tam sæva prodigia genituris spirantibus addiderunt] Cur perniciosa animalia crearit Deus, docet Augustinus de Genesi, contra Manichæos Tomo I. lib. I. cap. XVI. Lactant. lib. VII. cap. IV. Basilius Homil. ix. in Hexameron.

Aliena etiam in possessione verseris] Inf. *Mundus iste in quo degitis, cujus est? aut quis ejus vobis adtribuit fructum, possessionemquè retinere?*

Cœli convexione] Inf. *Ventis, cœli convexionibusquè dimotæ.* Virgil. lib. IV. Æneid. fol. 343. *Mortem orat: tædet cœli convexa tueri.* Servius: *Cœli convexa, incurva cœli.* Festus in *Convexum.*

Non partiliter fiant] Lib. VI. *Complere omnia vi sua, non partiliter uspiam, sed ubique esse totos.* Deinde: *In simulachris dii habitant? singuline singulis? toti, ac partiliter.* Utitur sæpe hac voce Firmicus in lib. Astronom.

Trecenti sunt anni ferme minus vel plus aliquid, ex quo cæpimus esse Christiani] Lib. 2. *Ante trecentos annos religio (inquit) vestra non fuit.* Ex his patet, auctorem nostrum vixisse sub Diocletiano trecentis plus minus annis post natum Salvatorem; Opusque hoc varia eruditione refertum, scripsisse Anno ferme Christi CCXCIIX. Urbis CIↃ L. exeunte CIↃ XLIX. Coss. Maximiano & Galerio, ut eruditissime observat vir doctiss. Iohannes Meursius. PAG. 9.

Alemannos] Alemannorum sæpissime meminit Ammianus Marcell. Hieronymus de vita Hilarion. cap. 18. Salvianus lib. 4. Breviator Eutropii. Flavius Vopiscus in Proculo, pag. 363. Latinus Pacatus Paneg. ad Theodosium Imp. Mamertinus Genethli. ad Maximianum Imper. & Panegyrico. Nazarius Paneg. ad Constantinum. Aug. Sextus. Aurelius Victor in Constantio, pag. 181. Gratiano, pag. 185. Claudio, pag. 171. Euseb. Pamphilus Chronic. fol. 184. 176. Spartian. Ant. Caracalla.

Idcirco mures & locustas effervescere prodigialiter voluerunt] Tertull. Apologetico cap. XL. August. de civitate Dei, lib. 3. cap. XXXI. PAG. 10

Si apud Getulos] Strabo Geograph. lib. 2.

O magni cultores atque antistites numinum] Lib. III. *Quid dicitis ô sancti atque impolluti antistites religionum?* Lib. V. *Quid ô Theologi dicitis? quid supernarum antistites potestatum.* Tertull. adversus Iudæos, cap. VI. *Sacrificiorum æternorum antistes.* Firmicus Astron. lib. 7. cap. 5. *Divini illi viri, & sanctissimæ religionis antistites.* Lactant. lib. V.

cap. 19. *Qui sunt sacerdotes & antistites religionum.*

Augustissimos illos asseveratis Deos] Servius lib. IV. Georgicorum, fol. 152. *augustum, nobile & majestatis plenum.* Latinus Pacatus Paneg. ad Theodosium Imp. *Augustissima quæque species, plurimum creditur trahere de cœlo.*

Ita non advertitis, non videtis, affectus quam turpes, quam indecoras numinibus attribuatis insanias] Videtur hic noster illorum Philosophorum secutus opinionem, qui asserebant, non irasci Deum, nec in tam beneficam præstantissimamque naturam, hanc animi pusillitatem, affectumque noxium cadere, nulloque modo fieri posse, ut illa sancta majestas, id pateretur, quod proprium esset terrenæ fragilitatis. Graviter illorum errorem revincit Lactantius ad Donatum opere eleganti, De ira, quem curæ precium inspicere. Etenim ira in Deo non est perturbatio animi, sicut in hominibus, (moderata enim in eo & ordinata omnia) sed pœna & necessaria correptio, qua peccatores corriguntur. Hieronymus Tomo VII. in Psalmum II. Tom. VI. lib. 3. comment. in Epist. ad Ephesios fol. 184. Tom. 4. in Ezechielem, cap. ultimo. fol. 392. August. lib. XV. de civitate Dei, cap. 25. Tom. VIII. in Psalm. II. fol. 3. Psalm. LVII. fol. 127. Psalm. CV. fol. 271.

Quid est enim aliud irasci, quam insanire, quam furere] Philemon apud Stobæum de Ira, Sermone XX. fol. 171.

Μαινόμεθα πάντες, ὁπόταν ὀργιζώμεθα.

Horat. Epist. 2. lib. 1. Epist. ad Lollium. *Ira furor brevis.* Seneca de ira, lib. 1. cap. 1. *Quidam è sapientibus viris, iram brevem dixerunt insaniam.* Hieron. Tomo 6. in Epistola ad Galatas, lib. 2. cap. 5. *Ira est species furoris.* Cic. lib. IV. Tusculan. Quæst. *An est quidquam similius insaniæ quam ira, quam bene Ennius initium dixit insaniæ?*

Quam in ultionis libidinem ferri] Augustin. Tom. X. Homil. 42. fol. 115. *Quid est ira? Libido vindictæ.* De civit. Dei, lib. XIV. cap. XV. *Ipsam iram nihil aliud esse, quam ulciscendi libidinem veteres definierunt.* Cic. lib 4. Tuscul. Quæst. pag. 131. *Ira est libido puniendi ejus, qui videatur læsisse injuria.* Hieron. lib. 3. in Epistola ad Ephes. cap. 4. fol. 184. Tomo 6. *Ira est, cujus amaritudo & furor species sunt, quæ furore restincto, desiderat ultionem, & eum quem nocuisse putat, vult lædere.*

Sentiunt quod feræ, quod beluæ] Seneca de Ira, lib. 1. cap. 1. *Non vides, ut omnium animalium, simul ad nocendum insurrexerunt, procurrant*

rant notæ, ac tota corpora solitum quietumque egrediantur habitum, & feritatem suam exasperent? spumant apris ora, dentes acuuntur, attritu taurorum cornua jactantur in vacuum, & harena pulsu pedum spargitur: Leones fremunt, inflantur iratis colla serpentibus, rabidarum canum tristis aspectus est. Nullum est animal tam horrendum, tamque perniciosum natura, ut non appareat in illo, ubi ira invasit, nova feritatis accessio.

Vt ex eorum luminibus scintillæ emicent] Virg. Æneid. XII. fol. 571. PAG. II

His igitur furiis totoque ardentis ab ore
Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ignis.

Seneca lib. I. de ira, cap. I. *Flagrant & micant oculi.* Plautus Menæch. Scen. *Vt ætas mea est. Viden' tu illi oculos virere, ut viridis exoritur color. Ex temporibus atque fronte, oculi ut scintillant.* Repono ex editione vet. Parmensi. *Viden' tu illi oculos urier.*

Flammæ æstuent, anhelum pectus spiritum jaciat ex ore] Lib. V. *Ardescit furiis atque indignationibus mater, spumat, anhelat, exæstuat, nec fremitum continere tempestatemque irarum valens.* Prudentius Psychom. pag. 29.

Hanc procul ira tumens spumanti fervida rictu,
Sanguinea torquens suffuso lumina felle,

Et περὶ στεφάνων, 176. in Vincent. Martyr.

His persecutor saucius,
Pallet, rubescit, æstuat,
Insana torquens lumina,
Spumasque frendens egerit.

Ex verbis ardentibus labrorum siccitas inalbescat] Hieronymus Tomo VI. lib. I. in Epistolam ad Titum cap. I. fol. 200. de irato homine: *Torvo vultu trementibus labiis, rugata fronte, effrenatis conviciis, facie inter pallorem, ruboremque variata.* Seneca de ira, lib. I. cap. I. *Multus ore toto rubor, exæstuante ab imis præcordiis sanguine: labia quatiuntur, dentes comprimuntur, horrent ac subriguntur capilli, spiritus coactus, stridens articulorum seipsos torquentium sonus, gemitus mugitusque, & parum explanatis vocibus sermo præruptus, & complosæ sæpius manus, & pulsata humus pedibus, & totum concitum corpus, magnasque minas agens, fœda visu & horrenda facies depravantium se atque intumescentium.* Lactantius de ira Dei, cap. 5. *Quod si hominem quoque, qui modo sit sapiens & gravis, ira non deceat, siquidem cum in animum cujusquam incidit, velut sæva tempestas, tantos excitet fluctus, ut statum mentis immutet; ardescant oculi, os tremat, lingua titubet, dentes concrepent: alternis vultum*

maculet

maculet nunc suffusus rubor, nunc pallor albescens, quanto magis Deum non deceat tam fœda mutatio.

Effervescere Deos ira] Lib. 11. *Quas ejus continetis offensas, ut ad ejus nominis mentionem rabidorum pectorum effervescatis ardoribus.* Seneca de ira, c. 1. lib. 1. *Ira se profert & in faciem exit: quantoque major est, hoc effervescit manifestius.* Ulpianus in l. *Quid sit fugitivus.* §. 4. Digest. de ædil. edict. *Sin autem in hoc tantum latuisset, quoad iracundia domini effervesceret.* Lucret. lib. 3. pag. 82. *Iracunda mens facile effervescit in iras.* Ammianus lib. XXVII. fol. 369. *Quod auxit ira acerbius effervescens.*

Existimatione] Inf. *Ne se vanis imaginationibus existimarent.* Lib. 4. *Quæ sunt prompta de singulis, existimationem illorum majestatemque lædentia.* Deinde: *taliquè existimatione sentire.*

Vbi passio sita est] Lib. 2. *Quod autem est promptum atque expositum passioni, corruptibile esse, ipsa passibilitate interveniente denunciatur.* Lib. 7. *Quidquid enim vexatur rei alicujus è motu, passibile esse constat & fragile; quod passioni fragilitatique, subjectum est, id necesse est esse mortale.* Lucretius lib. 3. pag. 88.

At quæcunque queunt conturbariquè pediri,
Significant, paulo si durior insinuarit
Causa, fore ut pereant, ævo privata futuro.

Tertullianus de Testimon. animæ, cap. 2. *Quod patitur, etiam interitum potest capere.*

Mors omnia finiens] Ambrosius Tomo 4. cap. 3. de Bono mortis. *Mors absolutio est animæ & corporis, & quædam hominis separatio. Solvimur enim hoc nexu animæ & corporis, cum recedimus.* Augustinus Tomo III. de spiritu & anima cap. XLIII. Hieronym. Tomo V. lib. 3. in Oseæ, cap. 13. fol. 74.

Ergo humana patrocinia dii quærunt] Cyprianus ad Demetrianum, fol. 256. *Si quid diis tuis numinis & potestatis est, ipsi in ultionem suam surgant, ipsi se sua majestate defendant: aut quid præstare colentibus possunt, qui se de colentibus vindicare non possunt. Sic illos læsos ultio vestra defendit, quomodo & clausos, ne pereant, tutela vestra custodit.* Lactantius lib. 2. cap. 4. *Cum puniunt deprehensos in sacrilegio, ipsi de deorum suorum potestate diffidunt. Cur enim illis potissimum non relinquant ulciscendi sui locum, si eos posse aliquid arbitrantur?*

Intestinas exerant experianturque virtutes] id est, internas & proprias. Sup. *intestina vulnera, --- intestinum decus.* Lib. 2. *Intestinos conatus*

natus. Lib VI. *Intestinis pollentes bonis.* Sulpitius in Epist. ad Ciceronem lib. IV. Famil. Epist. 4. *Intestinum dolorem.*

Indignationis signum] Inf. *Nullus tumor indignationis in diis est.--- Maximi cœlites aculeos in nos intendunt irarum atque indignationum suarum.* Lib. VII. fol. 243. *Indignationum posuisse furores.* Cyprianus adversus Demetrianum, fol. 254. *In plagas generis humani, censuram Dei indignantis accendi.* Arnob. lib. VII. *Calor omnis numinum, indignatioque frigescunt.* PAG. 12

Autumnitatem] Lib. 2. *Sed serius hyems, serius æstas, atque autumnitas fiant?* Minutius Felix: *Nam id temporis post æstivam diem, in temperiem semet autumnitas dirigebat.* Varro apud Nonium in *autumnus.*

In acoris perfidiam vinum repente mutari] Macrobius Saturnal. lib. VII. cap. 12. *Vinum quasi spoliatum viribus, prout ingenio imbecillum, aut validum fuit, vel acore exasperatur, vel austeritate restringitur.*

Adulatoria humilitate submittat] Lib. II. *Adulatoria humilitate captare.*

Dæmonas appellat & heroas] Lib. III. *Nunc aërios rursus deos, & heroas pronunciat appellari.* Dio Chysost. Oratione III. De Regno fol. 45. Οὐ μόνον ἢ ἡγεῖται θεοὺς, ἀλλὰ καὶ δαίμονας, καὶ ἥρωας ἀγαθοὺς, τὰς τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν ψυχὰς μεταβαλλούσας ἐν τῆς θνητῆς φύσεως. Augustinus de civitate Dei, lib. X. cap. 21. *Volunt cum dæmonibus heroas habitare, quo nomine appellant alicujus meriti animas defunctorum.* Lib. VII. cap. 6. *Inter Lunæ gyrum, & nimborum, & ventorum cacumina aërias esse animas, sed eos animo, non oculis videri & vocari heroas, & lares, & genios.* Servius in VIII. Æneid. fol. 515. *Sciendum secundum Hesiodi Theogoniam primo deos genitos, deinde hemitheos, post Heroas.*

Conjectores, arioli, vates] Tertullianus Apologet. cap. XLIII. *Plane confitebor qui conqueruntur. Nam si qui forte vere de sterilitate Christianorum conqueri possunt, primi erunt lenones, perductores, aquarioli, tum sicarii, venenarii, magi, arioli, item aruspices, mathematici.* Vid. Isidorum lib. VIII. Originum cap. IX. PAG. 13

Vani concinnavere fanatici] Glossæ: *Fanaticus* ἱερόληπτος. Iuvenal. Satyra 4. versu 123.

--- Sed ut fanaticus œstro
Percussus, Bellona tuo divinat.

Scholiastes Horatii in artem poëticam, pag. 638. *Fanatici dicuntur, qui lymphatico spiritu agitantur, & phrenesin patiuntur: dementes, quibus dii irati eam amentiam immiserunt, quod fanum suum violaverint: qui &*

Dæmoniaci vocantur. Cicero pro domo ſua ad Pontifices, pag. 591. *Quid tibi neceſſe fuit anili ſuperſtitione, hominum fanatice, ſacrificium quod alienæ domi fieret, inviſere?* Prudentius apotheoſi, pag. 268.

--- Non ſpumat anhelus
Fata Sibyllinis fanaticus edita libris.

Negliguntur dii, clamitant, atque in templis jam raritas ſumma eſt] Lib. VI. *Obſcæne à nobis deos violari, & negligi ſacrilege clamitatis, quiritaminique contemni larem.* Oroſius lib. I. cap. 6. *Imperatores Chriſtiani ceſſare ſacra, & templa claudi fecerunt, atque adeo exceſſere omnibus adytis arisque relictis Dii, quibus imperium hoc ſteterat.* Arnobius in Pſalm. 2. *Vſque hodie gentes fremunt adverſus Chriſtum, quia idolis finem impoſuit.*

Homines brutum genus] Inf. *Qui animantia monſtravit informia nos eſſe, vanis opinionibus fidere, nihil comprehenſum habere, nihil ſcire, & quæ noſtros ſita ſunt ante oculos non videre.* Lib. II. *Quid ſcire per nos poſſimus, quos ita cœcos & ſuperbos, neſcio quæ res protulit, & concinnavit invidia, ut cum nihil ſciamus omnino, fallamus nos tamen & in opinionum ſcientia ſubinflati pectoris tumore tollamur.* Lib. 2. *Homo animal cœcum, & ipſum ſe neſciens, nullis poteſt rationibus conſequi.* Lib. 7. *Habeatque pro vulnere, ſi quid homo, animal cœcum, atque in nubibus ſemper ignorationis incedens, deſignaverit.*

PAG. 14 *Maximi cœlites*] Inf. *Hoc ergo Dii magni norunt.*

Dii magni aut fingentes ſe deos.

Virgilius lib. 3. Æneid. fol. 262.

Cum ſociis, natoque, penatibus & magnis diis
* *
Numina magna vocat, meritoſque indicit honores.

Servius: *Dii magni ſunt, Iupiter, Iuno, Minerva, Mercurius, qui Romæ colebantur.* Varro de Lingua Lat. lib. I. pag. 14.

Intendere in nos iras] Inf. *Cœlites aculeos in nos intendunt irarum.*

Sanguinem illos ſitire noſtrum] *Sitire* eſt vehementer cupere. Iuſtinus Hiſtor. lib. I. pag. XI. *Satia te,* inquit, *ſanguine, quem ſitiſti, cujusque inſatiabilis ſemper fuiſti.* Cicero lib. 3. ad Quint. Fratrem, epiſt. 5. *Nec honores ſitio, nec deſidero gloriam.* Philipp. V. fol. 873. *Etenim aderat L. frater gladiator Aſiaticus, qui mirmillo Mylaſis depugnaverat: ſanguinem noſtrum ſitiebat, ſuum in illa gladitoria pugna, multum effuderat.* Chryſo. Serm. LXVIII. pag. 295. *Fidelis eſt ille miles, qui regis ſui præſentiam ſitit.* Serm. 96. *Diabolus ſitit ſanguinem noſtrum.*

Temera-

Temerariæ vocis desperatione] Inf. *In pericula capitis immittere se sponte, temeraria desperatione voluerunt.* Lib. v. *Tanquam impias geramus & scelerosas mentes, aut aliquem sumserimus temeraria in Deos desperatione contemtum.* Firmicus Astronom. lib. I. cap. 3. *Non est aliquis hominum, quem tam sacrilega desperatio temeritatis exagitet.*

Obsequio venerabili] Inf. *Caput rerum & columen, venerabilibus adimus obsequiis.* Lib. 3. *Quod obsequium venerationis exposcit, venerationibus promeremur.*

Rebus fessis] Inf. *Ab eo deposcimus rebus fessis, languentibusque tutamina.* Deinde: *Nec repulsus ab hoc quisquam est, qui rebus auxilium duris, contra impetum postulabat injuriasque fortunæ.* Lib. II. *Qui in rebus asperrimis beneficiis sumus ejus auxiliisque servati.* Lib. III. *Inexorata beneficia præbere fessis atque invalidis rebus.* Tacitus Annal. lib. xv. *Delegendumque qui rebus fessis succurreret.* Latinus Pacatus Panegyr. ad Theodos. Imp. *Rebus fessis medendum.* Salvian. de Gubernat. Dei, lib. VI. pag. 219. *asperis rebus.* Seneca Hercul. Furent. *Deus rebusque lassis adsit.*

Religiones, inquiunt, impias atque inauditos cultus, terrarum in orbe tractatis] Christiani novellæ religionis nomine malè audiverunt. Inf. *Execrabilis religio est, & infausta, impietatis & sacrilegii plena, caremonias antiquitus institutas, novitatis suæ superstitione contaminans.* Lib. II. *Quod nobis objectare consuestis, novellam esse religionem nostram. Nova res est, quam gerimus. --- Religiones vestræ multis annis præcedunt nostram.* Sueton. Nerone, cap. 26. *Afflicti suppliciis Christiani, genus hominum superstitionis novæ ac maleficæ.* Ambrosius ad Corinthios I. fol. 247. *Ipsi nobiles, per quos superstitionis suæ originem antiquitatis assignant, nos novellos dicentes.* Prudent. περὶ στεφάνων, pag. 226. *Tantus novelli dogmatis regnat furor.* Philastrius de Hæresib. fol. 36. reprehendit & refutat eos, qui *Novellos* Christianos appellant.

Exuitis nos bonis, exterminatis patriis sedibus] Recenset hic feralem crudelitatem & usitata supplicia, quibus Ethnici in Christianos desæviebant, & faciebant in corporibus innocentum, quæ nec sævissimi latrones, nec iratissimi hostes, nec immanissimi barbari, in capita nocentissima perpetrarunt unquam. Dicam de his omnibus fusè ad Prudentium, Domino adjuvante. Cyprianus ad Demetrianum, fol. 256. *Innoxios, justos, Deo charos, domo privas, patrimonio spolias, catenis premis: carcere includis, bestiis, gladio, ignibus, punis.* Lactantius lib. v. cap. I. *Cultores Dei summi, hoc est, justos homines torquent,*

interficiunt, exterminant. Lib. v. cap. 12. *Ecce in eo est errore civitas, vel potius orbis ipse totus, ut bonos & justos viros, tanquam malos & impios persequatur, excruciet, damnet, occidat.*

Impios nos] Christiani vulgari convicio ab Ethnicis impii, infausti, athei, irreligiosi, profani & sacrilegi nuncupati, ideo quia minimum diis tribuebant, nec pro Imperatoribus sacrificabant. Tertullian. Apologet. cap. x. *Deos, inquitis, non colitis, & pro Imperatoribus sacrificia non impenditis, sequitur ut eadem ratione pro aliis non sacrificemus, quia nec pro nobis ipsis, semel deos non colendo. Itaque sacrilegii & majestatis rei convenimur.* Arnob. lib. 1. *Ergone impiæ religionis sumus apud vos rei, & quod caput rerum & columen venerabilibus adimus obsequiis (ut convitio utamur vestro) infausti & athei nuncupamur.* Lib. 3. *Quantumlibet nos impios, irreligiosos vocetis & atheos.* Lib. 4. *Quoniam nos impios, irreligiosos vocatis.* Lib. 5. *Audere vos dicere ex his atheum, irreligiosum, sacrilegum, qui deos esse omnino aut negant aut dubitent.* Lib. vi. *In hac enim consuestis parte invidias nobis tumultuosissimas concitare, appellare nos atheos, & quod minimum tribuamus diis.* Eusebius Ecclesiast. Histor. lib. 4. in Epist. Ecclesiæ Smyrneorum, fol. 82. cap. 15. lib. 4. interprete Rufino. *Cum ex hujus tam insigni morte (Polycarpi) stuporem cœpisset astantis populi multitudo, & totius Christianorum gentis mirari virtutem de contemnenda morte, cœpissent: conclamant omnes: Tolle sacrilegos.* Ibidem pag. 84. *Iudex ad Polycarpum: Habeto ætatis tuæ reverentiam, & parce ultimæ senectuti tuæ, jura fortunam Cæsaris, gerens de prioribus pœnitudinem, & conclama etiam tu, Tolle sacrilegos.* Iustin. Martyr. Apolog. 1. pro Christ. fol. 36. Οὐ γὰρ φιλόσοφον εἰπεῖν ἄξιον τὸν ἄνδρα, ὅς γε περὶ ἡμῶν ἃ μὴ ἐπίσταται, δημοσίᾳ καταμαρτυρεῖ, ὡς ἀθέων καὶ ἀσεβῶν Χριστιανῶν ὄντων, πρὸς χάριν καὶ ἡδονὴν τῶν πολλῶν τῶν πεπλανημένων ταῦτα πράττων. Lactantius lib. v. cap. ix. *Retorquent in homines justos convitia sibi congruentia. Impios vocant, ipsi scilicet pii.* Prudentius in Romano martyre περὶ στεφάνων. pag. 208.

Hoc tu parasti perdite spectaculum
Cladis cruentæ denecandis civibus:
Quos ut profanos, impiati & seculi
Reos, necesse est te magistro interfici,
Tu causa mortis, tu malorum signifer.

Pag. 219. *Quis hos sophistas error invexit novus*
Qui non colendos esse divos disputant?

Pag.

Pag. 176. *Secta pravum seminans,*
Iustis crematur ignibus.

Pag. 234. *Quid differo, inquit ille, utrosque perdere,*
Puerum ac magistrum, complices secta impia?

Delius Apollo] Theodoretus de Oraculis, Sermone x. contra Græcos, fol. 142. Hyginus Fab. 140. Servius in 3. Æneid. fol. 267. Macrobius lib. 1. Saturnalium, cap. 17. Pausanias Bœoticis fol. 314.

Dodonæus Iupiter] Servius ad lib. 1. Georgicorum, fol. 59. Theodoretus Orat. x. de Oraculis, contra Græcos, fol. 142. Suidas in Δωδωναῖον χαλκεῖον. Pausanias Achaicis fol. 193. Clem. Alexand. Protreptico fol. 4. Cicero de divinat. lib. 1. Dionys. Halicarnass. lib. 1. Antiq. Roman.

Clarius] Pausanias Corinthiacis, fol. 46. Servius IV. Æneid. fol. 209. Clemens Alexand. Protreptico fol. 4. Statius lib. VIII. Thebaid. Philostratus de vita Apollonii, lib. IV. cap. 4. Vibius Sequester de Montibus.

Didymæus] Macrobius Saturnalium lib. 1. cap. XVII. Strabo Geograph. lib. VIII. IX. & XIV. fol. 136. Origenes contra Celsum, lib. 1. pag. 56. Statius Thebaid. lib. 8.

Philesius] Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 17. Euseb. Ecclesiast. Histor. lib. 9. cap. 7.

Pythius] Macrob. Saturnal. 1. cap. 17. Cicero lib. 1. de divinat. Pausanias Atticis, Corinthiacis, Eliacis. Tertull. in libro de Monogamia cap. 5. Histor. Tripartita lib. VI. cap. XXXI. lib. VII. cap. 11. Orosius lib. VI. cap. XV. Origenes contra Celsum, lib. 1. pag. 56. Isidorus Origin. lib. VIII. cap. XI.

Cur ad Christi paveant mentionem] Prudent. Apotheos. pag. 284.

---- torquetur Apollo
Nomine percussus Christi, nec fulmina verbi
Ferre potest, agitant miserum tot verbera linguæ,
Quod laudata Dei resonant miracula Christi.

Lactant. lib. V. cap. 21. *Hi spiritus contaminati cum corpora hominum occupant, animasque divexant, adiurantur ab his, & nomine Dei veri fugantur. Quo audito, tremunt, exclamant, & uri se verberarique testantur.* Vide Athanasium de Humanitate Verbi.

Discipulos cur ejus] Christi discipuli, post ejus ascensionem, in Antiochia primum *Christiani* appellati, Augustin. Tomo IX. in

Iohannem, Tract. CIII. fol. 115. *Dominus non ait Petro: Discipulum meum te negabis, sed me negabis; negavit ergo ipsum, cum se negavit ejus esse discipulum. Quid autem aliud isto modo quam se negavit esse Christianum? Quamvis enim discipuli Christi nondum appellarentur hoc nomine, post ascensionem quippe ejus in Antiochia primum cœperunt appellari discipuli Christiani, jam tamen erat res ipsa illo postea vocabulo nuncupanda, jam erant discipuli, qui postea appellati sunt Christiani, & hoc commune nomen, sicut communem etiam fidem ad posteros transmiserunt.* Vid. Acta Apostolor. cap. XI. vers. 26.

Invisos habeant] Lactantius lib. V. cap. XVI. *Propter verbera & minas sanctos & justos viros semper oderunt: & quia per se his nocere nihil possunt, publicis eos odiis prosequuntur, quos sibi graves sentiunt, exercentque sævitiam quam violentissime possint, ut aut eorum fidem minuant per dolorem, aut si id efficere non quiverint, auferant omninò de terra, ne sint, qui possint eorum nequitiam coërcere.*

PAG. 15 *Dum illum oramus & mereri ejus contendimus munera*] Deinde: *Ergo istud munus Dei Patris & donum est, ut infinita meruerint idem esse per secula.* Lactantius lib. IV. cap. XII. *Portentifica illum opera fecisse, quo maxime divinitatis fidem meruit.* Sic. l. IV. C. de decurionibus. *Fortunam quam nascendo meruit.* Vide leg. *ne quid* C. de dignitatibus leg. XII. l. 47. C. de decurionibus, leg. III. C. fundis patrim. l. 2. C. de locat. prædia. l. fin. C. de Iudæis & Cœlic. l. un. C. de contractibus.

Melioris ne sunt causæ] Venuleius l. 4. ff. Quod vi vel clam. *Ne melioris conditionis sint stulti, quam periti.* Quem locum in mente habuit Salisberiensis Polycrat. lib. II. cap. XXVI. *Melioris conditionis erunt stulti, quam periti.*

Qui Grundules adorant Lares] Diomedes lib. I. De dubia Verborum positione pag. 379. *Grundules Lares dictos accepimus quos Romulus constituisse dicitur in honorem scrophæ, quæ triginta pepererat porcos. Hoc ita affirmat hoc modo Cassius Hemina, in secunda Historiarum: Pastorum vulgus sine contentione consentiendo, præfecerunt æqualiter imperio Remum & Romulum, ita ut de regno pares inter se essent. Monstrum fit, sus parit porcos triginta, cujus rei fanum fecerunt Laribus Grundulibus.* Nonius in *Grundules.*

Aios Locutios] Cicero lib. I. De Divinatione pag. 372. *Ara enim Aio Loquenti, quam septam videmus adversus eum locum, consecrata est.* Lib. 2. De Divinatione pag. 294. *At paulo post audita vox est monentis,*

nentis, ut providerent, ne à Gallis Roma caperetur: ex eo Aio Loquenti aram in Nova Via consecratam. Quid ergo? Ajus est Loquens; quando cum nemo norat, aiebat & loquebatur, & ex eo nomen invenit: posteaquam & sedem, & aram, & nomen invenit, obmutuit? Livius lib. 5. Hist. fol. 218. *Jussumque templum in Nova via Aio Locutio fieri.* Varro apud Gellium lib. XVI. cap 17. *Ajus Deus appellatus, araque ei statuta est, quæ est infima Nova via, quod in eo loco divinitatis vox edita erat.*

Limentinos] Augustinus de Civitate Dei, lib. 4. cap. 8. *Tres Deos isti posuerunt, Forculum foribus, Cardeam cardini, Limentinum limini.* Lib. 6, cap. 7. *Forculus qui foribus præest, & Limentinus qui limini, dii sunt masculi.* Arnobius lib. 4. *Quis Limentinum, quis Limam custodiam liminum.* Deinde, *Limentinum præsidem liminum.* Tertullianus de *Idololatria,* cap. XV. *Cardeam à cardinibus appellatam, Forculum à foribus, & Limentinum à limine.* Cyprianus de Idolis fol. 263.

Qui Faunos, qui Fatuas] Inf. *Fauna Fatua, Fauni Vxor.* Lactantius lib. I. cap. XXII. *Sed ut Pompilius apud Romanos institutor ineptarum religionum fuit:* Sic *ante Pompilium Faunus in Latio, qui & Saturno avo nefaria sacra constituit: & Picum patrem inter deos honoravit: & sororem suam Fatuam Faunam, eamque conjugem consecravit, quam C. Bassus Fatuam nominatam tradit, quod mulieribus fata canere consuevisset, ut Faunus viris.* Macrobius Saturnal. lib. I. cap. XII. *Hanc eandem bonam deam Faunamque & opem & Fatuam pontificum libris indigitari. Bonam, quod omnium nobis ad victum bonorum causa est: Faunam quod omni usui animantium favet: Opem, quod ipsius auxilio vita constet. Fatuam à fando, quod ut supra diximus, infantes partu editi non prius vocem edunt, quam attigerint terram.*

Pausos] *Pausum* Turnebus Advers. lib. XV. cap. 21. putat fuisse Deum, qui pausam afferret & quietem, bellis adversarium.

Civitatumque genios] Servius in I. Georg. fol. 85. *Genium dicebant antiqui, naturalem Deum uniuscujusque loci, vel rei, aut hominis.* Inscriptio vetus

IOVI. OP. MAX. ET GENIO LOCI.

Dionysius Halicarnas. lib. VIII. fol. 513. Καὶ ὑμεῖς, ὦ θεοὶ κτήσιοι, καὶ ἑστία πατρῴα, καὶ δαίμονες οἱ κατέχοντες τοῦτον τὸν τόπον, χαίρετε. Prudent. contra Symmach. lib. II. pag. 400.

At solers orator ait: fataliter urbem
Sortitam, quonam Genio proprium exigat ævum,
Cunctis nam populis, seu mœnibus inditur, inquit

Aut

Aut fatum, aut Genius, nostrarum more animarum,
Quæ sub disparili subeunt nova corpora sorte.

Deinde:

Quanquam cur Genium Romæ mihi fingitis unum,
Quum portis, domibus, thermis, stabulis, soleatis
Assignare suos Genios, perque omnia membra
Vrbis, perque locos Geniorum millia multa.

Dio Chrysost. Orat. xxv. pag. 281. Tertull. de Pallio, cap. VIII. Festus in Genium.

Atque Bellonas] Glossæ Bellona. Θεὰ πολεμική. Lib. 3. *Non commemorabimus hoc loco deam Lavernam furum, Bellonas, Discordias, Furias.* Varro de lingua latina lib. 4. pag. 18. Festus in *Bellona.* Augustinus de civitate Dei, lib. 2. cap. XXIV. lib. 3. cap. XIII. Tertullianus Apologet. cap. IX. Minutius Felix Octav.

Nos hebetes, stolidi, fatui, obtusi, pronunciamur & bruti] Christianis inscitia objecta à gentilibus, passimq; appellati stolidi, obtusi, bruti & fatui. Arnob. lib. 2. *Nisi forte obtusi & fatui videntur hi vobis, qui per orbem jam totum conspirant.* Deinde, *Ita non injustissimum ducitis, inequitare, illudere, tanquam stulta nobis & bruta dicentibus. Quid est quod à vobis tanquam bruti & stolidi judicemur?* Lib. 3. *Despuitis nos ut rudes.* Lactant. lib. 4. cap. XIII. *Vulgo pro stultis & ineptis habemur.* Minutius Felix Octavio. *Satis est pro pedibus aspicere maximè indoctis, impolitis, rudibus, agrestibus, quibus non est datum intelligere civilia, multo magis denegatum est differere divina.* Tertullian. Apologet. cap. 49. *In Philosophis & poëtis summæ scientiæ & insignia ingenia: illi prudentes, nos inepti, illi honorandi, nos irridendi.* Theophilus ad Autolycum, lib. 3. fol. 266. Theodoretus contra Græcos Prologo lib. 1. Nazianzenus. Orat. III. contra Iulianum.

Crucem mereatur extremam] Benè *crucem extremam*: morte enim ea nihil tetrius, nihil peius, nihil detestabilius, inter omnia genera mortium erat. Augustinus Tomo IX. in Iohannem, Tractatu XXI. fol. 55. *Supplicium quippe crucis ideo durius erat, quia diutius cruciabat, & omnes crucifixi, longa morte necabantur.* Tract. XXXVI. fol. 60. *Cum ejus obedientiam usque ad mortem factam, commendaret Apostolus, parum illi fuit dicere, factus obediens usque ad mortem, non enim qualemcunque, sed addidit: mortem autem crucis: illa morte pejus nihil fuit inter omnia genera mortium. Denique ubi dolores acerrimi exagitant, cruciatus vocatur, à cruce nominatus: pendentes enim in ligno crucifixi, clavis ad lignum pedibus,*

bus manibusque confixi, producta morte necabantur: non enim crucifigi hoc erat occidi, sed diu vivebatur in cruce, non quia longior vita eligebatur, sed quia mors ipsa protendebatur, ne dolor citius finiretur. Mori voluit pro nobis, parum dicimus: crucifigi dignatus est, usque ad mortem crucis obediens factus. Elegit extremum & pessimum genus mortis, qui omnem fuerat ablaturus mortem. Victor de Cæsaribus pag. 160. *Eo pius, ut etiam vetus, teterrimumque supplicium patibulorum & cruribus suffringendis primus removerit.* Theodoretus contra Græcos sermone 8. & De Martyribus.

In civitatibus maximis atque potentioribus populis, sacra publice fiunt scortis meritoriis] Athenienses Leænam meretricem famosissimam, Romani Accam Laurentiam & Floram, scorta propudiosa, post mortem sacrificiis, & annuæ parentationis honore mactarunt. Lactantius lib. 1. cap. XX. Gellius lib. VI. cap. VII. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 10. Plutarchus Quæst. Roman. fol. 272. 273.

Scortis meritoriis atque in vulgarem libidinem prostitutis] Lib. VI. *Venus nuda & aperta, tanquam dicas illam publicare, divendere meritorij corporis formam.* Firmicus Astrono. lib. 4. cap. 6. *Erit publica meretrix & quæ vitæ subsidia, in publico constituta loco corporei pudoris jactura quærit.* Lib. 6. cap. XXXI. *Meretrices efficiet, quæ detrimento nundinati pudoris & prostituti corporis gratia, miserum quæstum per singulos dies quærant.* Hieronymus de Monogamia ad Geruntiam Epist. XXVI. Tract. VI. Parte III. *Si scortis melior sit, si publicarum libidinum victimas superet, si uni sit prostituta non pluribus.* In Ionam cap. 3. fol. 141. *Differentia erit inter matrem Domini & victimas libidinum publicarum.* Tertullian. de Pallio cap. 4. *Aspice Lupas, popularium libidinum nundinas.* de Cultu Fœminarum cap. XXI. *Publicarum libidinum victimæ.*

Nullus tumor indignationis in diis est] Minutius Felix. *Indignationis ejus tumorem, effusæ orationis impetus relaxaverat.*

Templa felibus, scarabeis] Ridet anilem superstitionem vanissimorum Ægyptiorum, qui bruta animalia pro diis colebant. Cassiodorus Tripartita Historia lib. IX. cap. XXVII. *Reliquit unum tantummodo Simiæ simulachrum, jubens id publice proponi atque servari, ne sequenti tempore pagani negarent tales se adorasse deos,* ibidem capite XXVIII. *Erat enim nidus soricum Ægyptiorum deus.* Hieron. Tom. 4. lib. XIII. in Esaiam cap. XLVI. fol. 151. in Ioël cap. 3. fol. 87. Tomo II. lib. II. adversus Iovianum cap. 6. fol. 167. Tertul-

 lianus

lianus Apologet. cap. xxv. Lucianus Deorum Concilio fol. 418. Cyprianus contra Demetrianum fol. 256. Origenes in Exodum cap. VII. Homil. IV. fol. 71. Philoſtratus de vita Apollonii lib. VI. cap. x. Epiphanius Anchorato fol. 512. Germanicus Arateis phænom. pag. 120. Hyginus poëtic. Aſtron. pag. 220. Athenagoras Apologia pro Chriſtianis. Auguſtinus Tomo VII. contra Litteras Petiliani de unico Baptiſmate cap. IV. Cicero de Natura Deorum lib. III. Laërtius in procemio lib. I. pag. 7. *Lactantius* lib. v. cap. xx. & lib. I. cap. xx. Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. lib. 4. fol. 54. Clemens Alexand. lib. 3. Pædagog. Athanaſius contra Idola. Minutius Felix. Theophil. ad Authol. lib. I. Prudent. lib. 2. contra Symmach. Gregor. Nazianzen. Orat. 24. in Ægypt. adventum, & I. orat. in Iulianum. Maximus Tyrius Sermone 38. pag. 224.

Buculis] Gloſſæ, Δάμαλις, βοῦς. *Bucula, Bos, juvenca, vacca,* Virgil. lib. I. Georgicor.

---- Aut bucula cœlum
Suſpiciens, patulis captavit naribus auras.

Et Eclog. VIII. *---- Altos querendo bucula lucos.*

Aldhelm. de Laud. virginitatis fol. 488. *Tunc juſtam buculam imperant deglubere, ut recentis corii cruditate nuda martyris membra cingerentur.* Prudent. Pſychomach. pag. 23.

Greges equarum, vaſa, veſtem, buculas.

PAG. 16 *Quem nulla alia res vetuſtate temporis antecedat*] Marius Vict. lib. I. in Geneſ.

Ante polos, cœlique diem, mundique tenebras,
Ante operum formas, & res, & ſemina rerum,
Æternum ſine præteriti, ſine fine futuri
Eſſe ſubeſt: cui ſemper erat Deus unus.

Vide Gregorium Nazianz. Orat. XXXVIII. de Nat. Domini.

Audientia] Lib. III. *Viam vobis pandere deorum ad audientiam creditis.* Lib. IV. *Ne forte prolixitas faſtidium audientiæ pariat.* Lib. V. *Ne irrepat in animum tam impuræ religionis obſcœnitas, audientia tota claudenda eſt.* Lib. VI. *Ita quoque convenit audientiam numini nulli eſſe clauſam linguæ.* Utitur hoc verbo Cicero lib. II. de Oratore, *audientiam ſibi fieri velle videantur.* De Senect. pag. 546. *Facitque perſæpe ipſa ſibi audientiam diſerti ſenis mitis & compta oratio.* Sic *Audientiam præbere.* l. 12. C. ad leg. Fab. de plag. *Audientia cauſarum.* l. I. 4. C. de judiciis.

judiciis. l. 3. C. ubi & apud quem cognitio. l. 40. C. de reb. credit. Plautus Prolog. Pœnuli. Tertull. de Carne Christi, c.VII. Prudent. περὶ στεφάνων pag. 239.

Venerabilibus adimus obsequiis] Cicero lib. 2. de Legibus fol. 440. *Ad divos adeunto caste.* Fol. 441. *Caste jubet lex adire ad Deos.* de Natura Deorum, lib. 1. pag. 186. *Vt essent simulachra, quæ venerantes, deos ipsos se adire crederent.* Arnob. lib. II. *Ipsi dii immortales quorum modo aditis templa, & numina suppliciter adoratis.* Virgil. lib. 4. Æneid. fol. 315.

Principio delubra adeunt, pacemque per aras
----Exquirunt. Prosper Epigram. 107.
Liber in excessu mentis adibo Deum.

Vel missi vel lapsi cæcitate hujus in corporis] Rationales creaturas fuisse in cœlestibus, & propter quædam antiqua peccata in corpora esse delapsas ad pœnas luendas, delirarunt Pythagoras, Plato & Origenes: qui ob dogma male sanum, doctorum sermonibus passim lancinantur & vapulant. Vide Hieronymum in Epitaph. Paulæ Matris: ad Eustochium Virgin. Tom. 1. Epist. 27. cap. XI. & ad Avitum Epist. 59. cap. 1. fol. 204. ad Demetriadem de Virginit. servanda. Tomo 1. cap. 9. fol. 25. Ad Hebdiam Epist. 150. Tom. 2. Quæst. x. fol. 420. Theodor. de Natura hominis Serm. v. contra Græcos fol. 71. Isidorum Pelusiotam. lib. Epistol. IV. epist. 163. Leontium de Sectis pag. 551.

Solem Deum cum esse credatis] Vetus Inscriptio. PAG. 17

DEO. SOLI. INVICTO. ARAM.

CAIUS. IULIUS. ANICETUS. ARAM. SACRATAM. SOLI. DIVINO. VOTO. SUSCEPTO. ANIMO. LIBENS. DD.

*

IULIUS. CÆSAR. DEO. SOLI. INVICTO. ALTARE.

Laërtius procemio lib. 1. fol. 7. Lactant. lib. 2. cap. 5. Servius lib. 1. Æneid. fol. 213. Euseb. de præp. Eccles. lib. 1. cap. VI. Firmicus de Error. Profan. Religion. Athenagoras Apologia pro Christianis. Cicero de Natura Deorum lib. 3. fol. 240. Procopius in Esaiam cap. 39. Macrobius in somnium Scipion. lib. 1. cap. 2. Tertull. Apolog. cap. 16.

Luna cum apud vos Dea sit.] Orpheus ad Lunam: κλῦθι θεὰ βασί-

λεια, φαέσφορε, δῖα σελήνη. Cicero de Natura Deorum lib. 3. pag. 240. *Si Luna Dea est, ergo etiam Lucifer, cæteraque errantes numerum Deorum obtinebunt.* Inscriptio vetus.

SOLI. INVICTO. ET. LUNÆ. ÆTERNÆ.

Plato de Legibus lib. 7. fol. 821. Lactantius lib. 2. cap. 5.

Rationum proprietate distinxerit] Inf. *Æsculapius, Hercules, Diana, rationem imbrium, tempestatumque finxerunt. Fecit benignissime sciri rationes, quas habeant semina.* Hieronymus in Ionam cap. 1. fol. 135. *Tanto tempore navigantes, sciebant tempestatum, ventorumque rationes.*

Potest] Arnob. passim, *potest, potis est, & pote est*: idcirco nihil temere mutandum. Lib. 1. *Qui potuerit fieri.* Lib. 4. *Qui fieri per rerum naturam potest.*... *Res anima pretiosa est, nec ipse se homini quicquam potest charius inveniri.* Lib. 2. *Si fieri potis est.* Lib. 5. *Audaciam filii pœnis quibus potis est, persequatur*: deinde, *An injuria gravior ulla potis est reperiri.* Lib. 6. *Numquid esse decem omnibus in millibus potis est* --- &c, *qui fieri pote est.* deinde: *si inviti hoc faciunt, & qui fieri pote est.* Lib. 7. *Quicquid autem pote est causam calamitatis inferre.*

O ipse invise & nullis unquam comprehense naturis] Minutius Felix. *Hic non videri potest, visu clarior: nec comprehendi, tactu purior est; nec æstimari, sensibus major est, infinitus, immensus, & soli sibi tantus, quantus est notus.* Prudent. in Romano Martyre. περὶ στεφάνων. pag. 216.

Deus perennis, res inæstimabilis,
Non cogitando, non videndo clauditur,
Excedit omnem mentis humanæ modum,
Nec comprehendi visibus nostris valet.

Pag. 270. *Passibilis ne Deus? cujus species & imago*
Nulli visa unquam, nec enim comprendier illa
Majestas facilis, sensuve oculisve manuve.

Theophil. lib. 1. ad Autolycum. Origen. περὶ ἀρχῶν lib. 1. cap. 1. Theodoretus contra Græcos serm. 1. de Fide fol. 14. Augustin. Tomo 6. contra Maximum Arrianum cap. 9. Athenagoras Apologia pro Christianis.

Cui spirans omnis intelligensque natura] Arnob. in Psalmum 150. Hieronymus in Danielem lib. 1. cap. 3.

Genu nixo procumbere] Vulgatus mos veterum Christianorum, in orationibus in terram poplite nixo procumbere. Origenes in Numer. cap. 4. Homil. v. fol. 190. *Genua flectimus orantes.* Cæsarius Episcopus Arelat. Homil. 29. fol. 270. *Unusquisque antequam in ora-*

in oratione procumbat, omnes cogitationes superfluas ab animi sui intentione Deo auxiliante repellat. Homil. 30. *Rogo vos & admoneo fratres charissimi, ut quotiescunque juxta altare à clericis oratur, aut oratio Diacono clamante indicitur, non solum corda, sed etiam corpora fideliter inclinetis. Nam dum frequenter sicut oportet & diligenter attendo, Diacono clamante, Flectamus genua, maximam partem populi velut columnas erectas, stare conspicio: quod Christianis dum in Ecclesia oratur, omnino nec licet, nec expedit.* Hieronymus in Epist. ad Ephesios cap. v. fol. 172. *Hæc autem spiritualiter exponentes, non statim juxta litteram orandi consuetudinem tollimus, qua Deum genu posito suppliciter adoramus, & fixo in terram poplite magis quod ab eo poscimus, impetremus.*

Infinitus, ingenitus, immortalis, perpetuus, solus] Hæc sunt veri & æterni DEI epitheta propria. Vide de his Theodoretum contra Græcos Orat. 2. de principiis fol. 35.

Quem nulla delineat forma corporalis] Eusebius Præp. Eccles. lib. 8. cap. 2. Cæsarius Dialog. 3. Theodoretus contra Græcos Sermone v. de Natura Hominis. August. Tomo III. De Definit. Orthod. Fidei cap. 12. fol. 11.

Opinatione] Inf. *Manum vestris opinationibus dantes.* deinde, *parte aliqua queunt suspicionis atque opinationis attingere.* PAG. 18

De quo nihil dici & exprimi mortalium potest significatione verborum] Greg. Nazianzenus de Fide Orat. 49. Rufino interprete. *Hoc est Deus, quod cum dicitur, non potest dici, cum æstimatur, non potest æstimari, cum definitur, ipsa definitione crescit.* Theodoret. Oratione II. contra Græcos de Principiis. Ambrosius in cap. I. Epist. ad Hebræos. Minutius Felix Octav.

Audimus enim quosdam philosophandi studio deditos, partim ullam negare vim esse divinam, partim an sit quotidie quærere] Cicero de Natura Deorum lib. I. pag. 183. *Quid Diagoras, Atheos qui dictus est, posteaque Theodorus, nonne aperte Deorum naturam sustulerunt? Nam Abderites quidem Protagoras, cujus à te modo mentio facta est, sophistes temporibus illis vel maximus, cum in principio libri sui sic posuisset: De Diis neque ut sint, neque ut non sint, habeo dicere.* Theodoretus contra Græcos Sermone 2. de principiis.

Alios casibus fortuitis & concursionibus summam rerum construere] Lactant. lib. v. cap. xx. *Quidam Philosophi omnino nullos deos esse ajunt, sed omnia sua sponte nata, omnia fortuito fieri quæ geruntur.* Iuvenalis Satyra. 13. versu 58.

Sunt in Fortunæ qui casibus omnia ponant,
Et nullo credant mundum rectore moveri,
Natura volvente vices & lucis & anni,
Atque ideo intrepidi quæcunque altaria tangunt.

Hieron. Tomo IV. In Esaiam cap. XIIX. Et ad Minerium de Resurrectione carnis Epist. XXVI. Tractat. II. parte 2. Scholiastes vetus Horat. in Od. XXXIII. lib. I. Lactant. lib. 7. cap. 3. Placidus Lact. in 3. Thebai. pag. 99. Isidorus Pelusiota lib. I. Epist. Epist. 460. August. de Civitate Dei, lib. 18. cap. 41.

Averruncetur] Lucillius apud Nonium *in Averruncare. Dii maluerint meliora, atque amentiam averruncassint tuam.* Cicero ad Atticum lib. 9. Epistola 2. *Dii, inquis, averruncent.* de Finib. bonor. & mal. *Dii maluerint meliora, atque amentiam averruncassint meam.*

PAG. 19 *Iupiter nominetur, & Optimus habeatur & Maximus*] In solenni precatione hunc titulum gentiles semper tribuebant Iovi; ideo, ut eos salvos, incolumes, & opulentos redderet.

Inscriptio Vetus.

OPTIMUS. MAXIMUS. CÆLUS. ÆTERNUS. IUPITER.

Lactant. lib. I. cap. X. Firmicus de Errore Profan. Relig. Theophil. ad Autolycum, lib. II.

Augustissimas sedes] Augustin. Tomo X. Sermon. de Tempore CXIX. fol. 187. *Sedes dicuntur, ubi quisque habitat.* Arnob. lib. III. *Templorum amplissimis collocatis in sedibus.* Lucret. lib. V. pag. 153.

Illud item non est, ut possis credere, sedes
Esse deum sanctas, in mundi partibus ullis.

Claudianus de raptu Proserp. lib. I. pag. 24.

Sedes augusta Deæ.

Capitolia constituerimus] Valer. Maxim. lib. I. cap. 4. *Cum rex Alexander urbem in Ægypto constituere vellet.* Arnob. lib. 2. *Amphitheatra constituerent, loca sanguinis.*

Immania] Glossæ. *Immanis* μέγιστος, Servius in lib. I. Æneid. fol. 176. *immane, magnum.* Arnob. lib. 6. fol. 113. *Templa hæc quid sunt? Si humanam infirmitatem roges, nescio quid immane, atque amplum.*

Nunc nuper] Symmachus lib. V. Epist. 56. *Nunc nuper, veterator quidam procuratorio nomine extulit caput.*

PAG. 20 *Hominem natum, & crucis supplicio interemptum*] Pagani insultabant Christianis, & irridebant eos, quod hominem crucifixum & ignominiosa morte defunctum, colebant. August. Tomo X. de Con-

Converſ. Pauli, Serm. 1. fol. 262. *Nolo erubeſcamus de Chriſti nomine. Inſultetur nobis, quod credimus in crucifixum, occiſum.* Minut. Felix. *Hominem ſummo ſupplicio pro facinore punitum, & crucis ligna feralia, eorum cæremonias fabulantur. ---- Quod religioni noſtræ hominem noxium, & crucem ejus aſſcribitis.* Lactantius lib. IV. cap. 16. *Venio nuuc ad ipſam paſſionem quæ velut opprobrium nobis objectari ſolet, quod & hominem & ab hominibus inſigni ſupplicio adfectum & excruciatum colamus.* Cap. XXVI. *Cur autem ſummus pater id potiſſimum genus mortis elegerit, quo affici eum ſineret, hæc ratio eſt: Dicat enim fortaſſe aliquis, cur ſi Deus fuit, & mori voluit, non ſaltem honeſto aliquo mortis genere affectus eſt? cur potiſſimum cruce? & cur infami genere ſupplicii? quod etiam homini libero, quamvis nocente, videatur indignum.* Auguſtinus Tomo X. Sermone VIII. de verbis Apoſtoli. *Humanus ſermo & omni acceptione dignus eſt, &c. De cruce Chriſti nobis inſultant ſapientes hujus mundi & dicunt: Quale cor habetis, qui deum colitis crucifixum?* Vetus Martyrolog. *Præfectus Olibrius eam de genere ſuo, ac nomine & religione quæſivit. Illa autem reſpondit, ſe genere nobilem: nomine Margaretam, ac religione Chriſtianam. Cui præfectus: duo prima tibi recte conveniunt, quæ nobilis haberis, & pulcherrima margarita comprobaris, ſed tertium tibi non convenit, ut puella tam pulchra & nobilis, Deum habeat crucifixum.* Iſidorus Peluſiota Epiſt. lib. IV. Epiſtol. XXIX. Euſebius de vita Conſtantini lib. 3. cap. 1. Aldhelmus de virginitate fol. 486. Chriſtianos dicit *Crucicolas* appellatos.

Quod perſonis infame eſt vilibus] Crux ſervilis pœna. Arnob. lib. VII. *Servum peſſimè meritum, per Circi aream mediam tranſduxiſſe, cæſum virgis, & ex more multaſſe poſt patibuli pœna.* Vulcatius Gallicanus in vita Avidii Caſſii pag. 60. *Rapi eos juſſit, & in crucem tolli, ſervilique ſupplicio affici.* Juvenalis Satyra. VI. verſu 218.

Pone crucem ſervo.

Lactantius lib. V. cap. 18. *Quod ſi ſervorum nequiſſimus habetur, qui Dominum ſuum fuga deſeruit, iſque verberibus, & vinculis, & ergaſtulo, & cruce, & omni malo digniſſimus judicatur.* Obſervavit plura de hac re lectu digna Ampliſſimus vir Petrus Faber IC. lib. II. Semeſtrium cap. VIII. & Juſtus Lipſius lib. 1. de cruce cap. XII.

Et quotidianis ſupplicationibus adoratis] Virgil. lib. X. fol. 607.--- *volens vos Turnus adoro.* Servius, *adoro, id eſt juxta veteres, qui adorare alloqui dicebant.* Arnob. inf. *Hunc collatis precibus adoramus.* Ovidius lib. I. Triſt. Eleg. III.

Hac

Hac prece adoravi superos ego.

Sed vino meliori & laudabiliore potu] Lactantius lib. 1. cap. 22. *Idcirco illi mulieres in aperto sacrificant, & Bonam deam nominant. Sext. Clodius in eo libro, quem græcè scripsit, refert Fauni hanc uxorem fuisse, quæ, quia contra morem, decusque regium clam vini ollam ebiberat, & ebria facta erat, virgis myrteis à viro usque ad mortem cæsa: postea vero cum eum facti sui pœniteret, & desiderium ejus ferre non posset, divinum illi honorem detulisse.*

Indigetes illi qui flumen repunt, & in alveis Numici] Tibullus lib. 2. pag. 113.

Illic sanctus eris, cum te veneranda Numici
Vnda Deum cœlo miserit Indigetem.

Hesiodus apud Macrobrium lib. 1. in Somnium Scipionis cap. IX.

Indigetes divi fato summi Iovis hi sunt
Quondam homines, modo cum superis humana tuentes,
Largi ac munifici, jus regum nunc quoque nacti.

Servius in librum Georgicor. 1. fol. 94. *Indigetes proprie sunt dii ex hominibus facti, quasi in diis agentes.* Gellius lib. 11. cap. XVI. *Anchises enim, qui hæc dicit ad filium, sciebat eum, cum hominum vita discessisset, immortalem atque indigetem futurum, & longo perpetuoque ævo potiturum.* Servius in 12. Æneid. fol. 702. *De Ænea fabula talis est: Cum Turno occiso & accepta Lavinia, condita civitate, in Numicum fluvium, ut alii volunt, sacrificans, ut alii Mezentium, ut alii Messapum fugiens, cecidisset, nec ejus esset cadaver inventum, Ascanius filius ejus, victo Mezentio cum cæteris Troianis credens & jactitans inter numina receptum, sive patrem volens consecrare, templum constituit, quod Dei Indigetis appellare jussit.* Livius lib. 1. Historiar. pag. 5. *Secundum inde prælium Latinis Æneæ etiam ultimum operum mortalium fuit, Situs est, quemcunque eum dici jus fasque est, super Numicium flumen, Iovem Indigetem appellant.*

Æsculapius, & Liber pater, Coronide ille natus] Hyginus Fabula CCII. *Apollo Coronidem gravidam percussit & interfecit? cujus ex utero exectum Æsculapium educavit.* Apollodorus Biblioth. lib. III. pag. 171. Servius lib. 7. Æneid. fol. 482.

Mercurius vero fusus Maja] Hæc mutuatus est à Virgilio IIX. Æneid. fol. 459.

Vobis Mercurius pater est, quem candida Maja,
Cyllene gelido conceptum vertice fudit.

Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 12. Apollod. Biblioth. lib. 3. pag. 169.

Vtero

Vtero fusus] Proprie: lib. IV. *Quid Iovem miramur ex fœmina effusum dictitare vos alvo.* Lib. 2. *Nascimur, & ex alvis effundimur matrum.* Augustin. Tom. x. de S. Iohan. Serm. 2. fol. 265. *Corruptibilis uteri finibus effusus est.* Quintilian. Declamatione VI. pag. 35. *Si adeo non genuit filium, sed effudit, & illo infelici partu ingratum uteri pondus exposuit.* Iuvenal. Satyra 2. v. 32.

Cum tot abortivis fœcundam Iulia vulvam
Solveret, & patruo simileis effunderet offas.

Cicero in Pisonem: *Quæ te belluam ex utero non hominem fudit.* Prudent. Catheme. pag. 95.

Nec ante partu de senili effusus est.

Lactantius lib. 2. cap. XI. *Tanquam ex alvo matrum profunderentur.* Hieronym. parte 3. Tract. VII. Epist. XXVII. de vita obituque Marcellæ: *Recipit utero, quem paulo ante effuderat.* Chrysol. Serm. 133. de D. Andrea. *Quando non ad præsentem vitam, materno est effusus ex utero.* Prudentius Hamartig. pag. 319.

Vt famulans homini locupletem fundere partum
Nosset, & effusum terreno addicere regi.

Candidi arquitenentes Diana & Apollo] Hostius apud Macrobium lib. VI. cap. V.

Dia Minerva simul autem invictus Apollo Arquitenens.

Nævius belli punici lib. II.

Deinde pollens sagittis, inclytus arquitenens,
Sanctusque Delphis prognatus Pythius Apollo

Dionea Venus proles] Hyginus. *Ex Dione & Iove Venus.* Apollodorus lib. I. Biblioth. pag. 6. Ζεὺς ἐκ μὲν Θέμιδος τῆς Οὐρανοῦ γεννᾷ θυγατέρας, Ὥρας, Εἰρήνην, Εὐνομίαν, Δίκην, Μοίρας, Κλωθὼ, Λάχεσιν, Ἄτροπον. ἐκ Διώνης δὲ Ἀφροδίτην. Phornutus περὶ τῶν θεῶν φύσεως. pag. 72. Ἀφροδίτης Διώνης θυγατέρα.

Viri materfamilias Troici] Loquitur de concubitu Veneris cum Anchise, unde Æneas postea procreatus est. Vide Servium lib. I. Æneid. fol. 211. Hyginum Fabula XCIV.

Atque in floribus occupata Proserpina] Lib. V. *Cum in Siciliæ pratulis purpureos legeret nondum mulier flores, sed adhuc virago Proserpina.*

Tyrius Hercules] Tyrii Herculis meminit Pausanias Eliacis fol. 175. Lucianus in Dea Syria fol. 412.

Vel Thebanus] Latinus Pacatus Panegyr. ad Theodosium Imp. *Alumno Hercule nobiles Thebæ.* Hyginus Fab. 14. & 69. Philostratus de vita Apollonii lib. V. cap. I.

Tyndaridæ Castores] Lib. II. *Tyndaridæ Castores, ignipotensque Vulcanus.* Ammianus Marcell. Histor. lib. XXVIII. *Tyndaridæ fratres.* Apollodorus Biblioth. lib. III. pag. 176. τῶν δὲ ἐκ Λήδας γενομένων παίδων Κάστωρ μὲν ἤσκει τὰ κατὰ πόλεμον, Πολυδεύκης δὲ πυγμὴν, καὶ διὰ τὴν ἀνδρείαν ἐκλήθησαν ἀμφότεροι Διόσκουροι. Theodor. contra Græcos Sermone 2. de Principiis fol. 28. Procopius in Esaiam cap. 12. Suidas in Διόσκουροι. Valerius Maxim. lib. 4. cap. 6. Horat. Ode 8. lib. IV. Germanicus Arat. Phœnom. pag. 99. Plutarchus περὶ φιλαδελφίας. fol. 486.

Crudo inexuperabilis cæstu] Papias. *Cæstus corium quoddam, quo invicem pugnantes se cædunt. Vnde cæsti dicuntur brachialia pancrationum.* Arnobius lib. VII. *Crudis mutilare se cæstibus.* Virgilius lib. V. Æneid. fol. 364.

Quique pedum cursu valet, & qui viribus audax,
Aut jaculo incedit melior levibusque sagittis,
Seu crudo fidit pugnam committere cæstu.

Lib. III. Georgicon fol. 121. *Cursibus & crudo decertet Græcia cæstu. Cæstu crudo.* Servius, *duro, ut sit simpliciter dictum, quod ex corio duro sint cæstus: aut per diphthongon pugilum arma significat.* Hyginus Fab. XVII. *In hujus regna qui venerant, cæstis cogebat secum contendere, & devictos perdebat.*

Ovorum progenies Dioscuri] Horat. Sat. lib. II. Satyr. I.

Castor gaudet equis, ovo prognatus eodem
Pugnis.

Apis Peloponesi proditus] August. de civitate Dei, lib. 18. cap. 5. *His temporibus rex Archivorum Apis navibus transvectus est in Ægyptum, cum ibi mortuus fuisset, factus est Serapis omnium maximus Ægyptiorum Deus.* Eusebius Pamphil. lib. II. Chronicorum fol. 64. *Apis in Ægypto primus Deus putatur, quem quidam Serapim vocant.* Hieronym. Tomo IV. in Ezechielem cap. XXX. & Tomo V. lib. I. in Oseam. Lucianus de sacrificiis fol. 74. Minutius Felix Octavio.

Serapis] Lib. II. *Vos Ægyptiaca numina quibus Serapis atque Isis est nomen, post Pisonem & Gabinium consules in numerum vestrorum retulistis Deorum.* Macrobius Lib. I. Saturnal. cap. XXI.

Isis furva mœrens perditum filium, & membratim conjugem lancinatum] Lactant. lib. I. cap. 17. *Consideremus ærumnas infelicium Deorum, Isis filium perdidit, Ceres filiam.*

Opis soboles regias] Inscriptio vetus fol. 26.

OPI. DIVINÆ. ET. FORTUNÆ. PRIMIGENIÆ. SACRA.

Manum dantes] Virgilius lib. XI. Æneid. fol. 650. PAG. 21

--- *Neque ipse manus feritate dedisset.*

Servius: *Manus dedisset, consensisset.* D. Clemens Recognit. lib. 2. fol. 36. Rufino interprete, *Pax sit vobis omnibus, qui parati estis dare dextras veritati.* Seneca Natural. Quæst. lib. 2. cap. 38. *Puta me tibi manus dare, & fateri hoc quoque fato esse comprehensum.* Lucifer Calaritan. Moriend. esse pro Dei fil. pag. 306. *Ne à nobis Christianis revictus, manus dare aliquando clamante veritate ipsa cogereris.* Lactant. lib. V. cap. I. *Timent ne à nobis revicti, manus dare aliquando clamante ipsa veritate cogantur.* Lucret. lib. 2. pag. 68.

----*Si tibi vera videntur,*
Dede manus.

Nati hominis objectatis cultum] Sup. *natum hominem colimus.*

Liberum, quod usum reppererit vini] Lib. II. *Si patrem creditis Liberum dare posse vindemiam.* Varro de re rustica lib. I. Diodorus Siculus Biblioth. Tomo I. fol. 196. Libanius Sophista Progymnas. fol. 88. Athanasius contra Idola.

Quod panis Cererem] Lucretius lib. V.

Namque Ceres fertur fruges, Liberque liquoris
Vitigini laticem mortalibus instituisse.

Inscript. Vetus

CERERI. FRUGI. SACRUM.

Servius in 4. Æneid. fol. 316. August. de Civ. Dei, lib. VII. cap. XX.

Si Triptolemum quod aratri] Servius I. Georgicon fol. 72. *Superfluam enim quæstionem movent commentarij, dicentes Osyrim aut Triptolemum aratrum invenisse.* Pausanias Atticis fol. 13. Hyginus Fabul. CCXXVII.

Herculem quod feras] Lucret. lib. V. Diodorus Siculus Biblioth. lib. IV. fol. 219.

Cæcos passim, ac sine ullo rectore gradientes] Chrysol. in Psalm. 99. Serm. 6. *Deus mitissimi pastoris elegit officium, personam pastoris induit, ut vagos populos, palantes plebes, dispersas longè lateque gentes, velut errantes oves in unum congregaret.*

Ab deruptis, ab deviis] *Derupta loca* posuit pro *præcipitio.* Tacitus lib. IV. Annal. pag. 87. *Postquam saltuosos locos attigerat, dimisso equo, per dirupta & avia sequentes frustratus est.* Livius lib. 8. Decad. 4. *Multi pavore in derupta præcipitati.*

PAG. 21 & 22 *Qui quod frugiferum primo, atque humano generi salutare, Deus monstravit quid sit*] Arnob. lib. II. *Religio nostra nunc nata est, nunc enim missus advenit, qui eum ostenderet, qui in ejus induceret veritatem, qui Deus monstraret quid sit, qui ad ejus nos cultum ab rebus opinabilibus avocaret.*

Fecit benignissime sciri] Lib. v. *Fecit oppidum claudi.---Facit sumere habitum.*

Animalibus causis] August. Tom. x. Serm. 143. fol. 200. *Plato in libro quodam suo quem scripsit de constitutione mundi, dicit ipsas stellas habere animas intellectuales, quæ intelligunt Deum.* Vide Platon. Timæum & Origenem contra Celsum, lib. v. pag. 243. 244. περὶ ἀρχῶν. Lib. I. cap. 7. fol. 613. 684.

Elatas supercilio cervices] Cervicem tollere superborum est. Cyprianus de Mortalitate, *Cervicem flectat superbi.* Lactant. lib. v. cap. XXII. *Nihil tumoris atque insolentiæ gerens, non extollit se altius, nec erigit superbum caput.* Lucifer CAlarit. pag. 334. *Erigis super Domini sacerdotes superbum caput.* Firmicus Astron. lib. 6. cap. 17. *Erecto superbiæ spiritu sublevantur.* Petronius: *superbus ille sustulit vultum.---Postquam se amari sensit, supercilium altius sustulit.* Sidonius Apollin. lib. VII. Epist. IX. *Si eligimus humilem, vocatur abjectus: Si proferimus erectum, superbire censetur.*

Qui ab signis inertibus atque ex vilissimo formatis luto] Lib. II. *Simulachris inertibus sacrificarent.* Lib. III. *Simulachra vilissimi esse formas luti.*

In incudibus] Minutius Felix: *Deus æreus, vel argenteus, de immundo vasculo, ut sæpius factum Ægyptio regi, conflatur, tunditur malleis, in incudibus figuratur.*

Veternosis in arboribus tænias] Hesychius Ταινία, ἡ, στέφανοι. Tertull. de corona Militis cap. VII. *Dat & Priapo tænias.* Prudentius lib. II. contra Symmach. pag. 428. --- *Bene cingunt Tempora tæniolis.* Ibid. pag. 425. *Vittatam arborem* appellat. Hinc capienda lex XII. Cod. Theodosian. de Paganis sacrificiis & templis. *Si quis vero mortali opere facta, & ævum passura simulachra, imposito thure venerabitur, ac ridiculo exemplo metuens, subitoque ipse vel redimita vittis arbore, vel erecta effossis ara cespitibus, vanas imagines humiliore licet muneris præmio, tamen plena religionis injuria honorare temtaverit, is utpote violatæ religionis reus, ea domo seu possessione multabitur, in qua eum gentilitia constiterit superstitione famulatum.*

Ex olivi unguine ordinatum, tanquam inesset vis præsens, adulabar, affabar]

fabar] Pagani ungebant lapides, quos deinde religiosè colebant & adorabant. Augustinus de Civitate Dei, lib. XVI. cap. 38. *Nec more idololatriæ lapidem perfudit oleo Iacob, velut faciens illum Deum, neque enim adoravit eundum lapidem, vel illi sacrificavit.* Theophrastus περὶ δεισιδαιμονίας. Καὶ τῶν λιπαρῶν λίθων τῶν ἐν ταῖς τριόδοις, παριὼν ἐκ τῆς ληκύθου ἔλαιον καταχεῖν. καὶ ἐπὶ γόνατα πεσὼν ἢ προσκυνήσας, ἀπαλλάττεσθαι. Minutius Felix. *Non boni viri est Marce frater hominem, domi forisque lateri tuo inhærentem, sic in hac imperitiæ vulgaris cæcitate deserere, ut tam luculento die in lapides eum patiaris impingere effigiatos, sanè & unctos, & coronatos*, Apuleius Apologia pag. 504. *Negant vidisse se, qui ibi fuere, unum saltem in finibus ejus, aut lapidem unctum, aut ramum coronatum.* Idem Floridis, *Lapis unguine delibutus.* Prudentius lib. I. contra Symmachum pag. 367. Pausanias Bœoticis fol. 341. Lucianus in Charonte. Tibul. Eleg. I. lib. I. Augustinus Tomo IX. Tract. IX. in Iohannem, Tomo VIII. in Psalm. 47. Clemens Alexand. lib. VII. Stromat. fol. 302. Morem hunc manasse ex eo, quod S. Iacob. Genes. 28. in Bethel lapidem oleo perfuderit, docet vir divini acuminis in animadvers. Eusebianis fol. 198. 199.

Trunco] Prudentius περὶ στεφάνων pag. 218. vocat *deasciatum stipitem.* Apotheo. pag. 280. *Cippum & ficulneum stipitem.* PAG. 23

Nomini divino] Lib. II. *Nec plus apud nos valeat incredulitas nostra, quam illius nominis & potentiæ magnitudo.* Lib. III. *Esse deos alios natura, vi, nomine.* Deinde, *Tanti esse nominis oportere virtutem. --- Quid sit Deus obliti, quid istius magnificentia nominis.* Lib. VI. *Existimemus hujus potentias nominis nihil tale deposcere.* Tertullian. ad Praxean. cap. 30. *Acceptum à patre munus effudit Spiritum sanctum, tertium numen divinitatis, & tertium nomen majestatis.*

Contumeliam nomini nullam facio divino] Augustin. Tom. X. Sermone VI. de S. Stephano fol. 257. *Si inferior levem nobis contumeliam fecerit.* Lucifer. De Non parcendo in Deum delinq. pag. 227. *Ignorans dicis contumeliam mihi facit Lucifer.* Gaudent. de Machabæis Martyr. fol. 102. *Contumeliam facere probibenti Deo justissimè formidarunt.*

Quia vinculis corporis non naturali dissolutione egressus est, sed vi illata decessit] Hæc de morte biothanata intelligenda, cum quis ad alterius arbitrium è vita expellitur. Lamprid. in Heliogabalo pag. 169. *Prædictum eidem erat à sacerdotibus Syris, biothanatum se futurum.* Firmicus Astronom. lib. I. cap. IV. *Matres aut debilitas ante perimet, aut*

faciet biothanatas interire. Lib. v. cap. 3. *Mortem designat biothanatam & repentinam.* Philastrius fol. 26. de Circuitoribus, *Quidam ex illis biothanati moriuntur.* Opponitur *spiritum sponte effundere.* Hyginus Fabula 94. *Quidam dicunt eum sua morte obiisse.* Seneca Epist. LXIX. *Bella res est, mori sua morte.* Suetonius Cæsare cap. 89. *Percussorum autem ferè neque triennio amplius quisquam supervixit, neque sua morte defunctus est.* Firmicus Astron. lib. 8. cap. 19. & 31. *Feliciter viventes sua tandem morte deficiant.* Ibidem, *Hi tamen omnes non violenta, sed propria morte peribunt.* Tertull. Apologet. cap. 21. *Spiritum cum verbo sponte demisit, prævento carnificis officio.*

Pythagoras Samius] De obitu Pythagoræ diversi diversa tradunt, quorum variantes opiniones refert Laërtius lib. VIII. pag. 591. 592. & Jamblichus in ejus vita.

Suspicione dominationis injusta, vivus concrematus in fano est] In ea opinione est Tertull. Apologet. cap. 46. Athenagoras Apologia pro Christianis pag. 39. Laërtius in ejus vita, pag. 592.

Socrates civitatis suæ judicio damnatus] Laërtius lib. 2. in vita Socratis, pag. 115. 116. Athenagoras Apologia pro Christianis pag. 39. Plato in Apologia pro Socrate. Xenophon Memorabili. Maximus Tyrius Serm. 39.

Aquilius] Minutius Felix. *Viros cum Mutio, vel cum Aquilio, aut Regulo comparo.*

Regulus] Tertull. Apologet. cap. L. *Regulus ne unus pro multis hostibus viveret, toto corpore cruces patitur.* Valerius Maximus lib. II. cap. IX. Lactant. lib. v. cap. 13. Augustinus de civitate Dei, lib. I. cap. 5. Lib. III. cap. 18.

O isti] Græcismus est ὦ οὗτοι. Sup. *Quid dicitis ô sacri! -- quid dicitis ô iterum!* Lib. II. *Quid dicitis ô nescii! --- interea tamen ô isti! --- & tamen ô isti.*

PAG. 24 *Fanorum consecratione mactatis*] Inf. *Quos odiis acrioribus conveniebat à vobis carpi, pulvinaribus, aris, templis atque alio mactatis cultu.* Lactant. lib. v. cap. IX. *Si qui doloris vel mortis metu, vel suapte perfidia, cœleste sacramentum deseruerint, & ad funesta sacrificia consenserint, eos laudant & honoribus mactant.* Cicero de Repub. apud Nonium in *mactare: Ferunt laudibus, mactant honoribus.* Arnobius lib. 6. *Etiamsi nullo fuerint honore mactati.*

Liberum & vos patrem ab Titanis membratim discerptum, fanorum consecratione mactatis] Macrobius lib. I. in Som. Scip. cap. 12. *Ideo in illo-*

in illorum sacris [Liber] *traditur Titanio furore in membra discerptus.* Arnob. lib. 5. *Occupatus puerilibus ludicris, distractus ab Titanibus Liber sit, ut ab iisdem membratim sectus, & in ollulas conjectus, ut coqueretur.* Firmic. de Errore Profan. Relig. *Liber Iovis fuit filius, regis scilicet Cretici. Hic cum fuisset adultera matre progenitus, nutriebatur apud patrem studiosius, quam decebat. Vxor Iovis, cui Iunoni fuit nomen, novercalis animi furore commota, ad necem infantis omnifariam parabat insidias. Proficiscens peregre pater, quia indignationes tacitas sciebat uxoris, ne quid ab irata muliere dolo fieret, idoneis (sicut sibi videbatur) custodibus tutelam credit filii. Tunc Iuno oportunum insidiarum nacta tempus, & ex hoc fortius inflammata, quia proficiscens pater & solium regni puero tradiderat & sceptrum. Custodes primum regalibus præmiis, muneribusque corrupit, deinde satellites suos, qui Titanes vocabantur, in interioribus regiæ locat partibus, & crepundiis ac speculo affabre facto animos ita pueriles illexit, ut desertis regiis sedibus ad insidiarum locum puerilis animi desiderio duceretur. Illic interceptus trucidatur. Et ut nullum posset necis inveniri vestigium, particulatim membra conscissa, satellitum sibi dividit turba. Tunc ut huic facinori aliud facinus adderetur, quia vehementer tyranni crudelitas timebatur, decocta variis generibus pueri membra consumunt, ut humani cadaveris inauditis usque in illum diem epulis vescerentur.* Eusebius de Præp. Ecclesiast. lib. 2. cap. 5. Hyginus Fab. 167.

Thure invitatis incenso] Augustin. de civit. Dei, lib. v. cap. xxiii. *Quod ideo ille tanta potuisset, quia quotidianis sacrificiis placabat atque invitabat Deos.* Arnob. lib. vii. *Quod est honoris genus, Deum invitare ad sanguinem.* Lib. i. *Æsculapium invitarent miserrimis votis.* Lib. iii. *Invitare nos forsitan ad istorum numinum potuissetis cultum. --- ad venerabiles nos invitare cultus.* Lib. iv. *Qui ad deorum nos cultum membrorum laniatibus invitatis.*

In funestis busticetis] Lib. vii. *Rogi sunt & busticeta in opus structa fœdissimum.* Prudent. Catheme. pag. 106. *Bustiale antrum.*

Nonne illum Atym Phrygem abscissum & spoliatum viro] Cassiodorus Tripartita Historia lib. vii. cap. 11. *Atym placate Deum magnum.*

Vetus Inscript.

DIS. MAGNIS. MATRI. DEUM. ET. ATIDI.

Romulum patrem senatorum manibus dilaceratum centum] Lactant. lib. i. cap. xv. *Ob hoc desiderium facilius creditum est Iulio Proculo mentienti, qui subornatus à patribus est, ut nuntiaret plebi suæ, vidisse se regem humano habitu augustiorem, eumque mandasse ad populum, ut sibi delubrum fieret,*

fieret, se Deum esse & Quirinum vocari. Quo facto & ipsi populo persuasit, Romulum ad Deos abiisse: & senatum suspicione cadis regiæ liberavit. Livius lib. 1. fol. 13.

Quirinum esse Martium dicitis] Vide Plutarchum in Romulo. Servium lib. 1. Æneid. fol. 191. Lactant. lib. 1. cap. XXI.

Furens, iratus & percitus] Deinde: *Nonne digna res esset, propter quam iratus & percitus.* Lib. VII. *Antequam sunt irati & perciti.* Prudent. Cathemer. pag. 106. *Mentis impos, efferatis percitus furoribus.*

Inanissimæ superstitionis] Lib. 4. *Inanissimæ superstitionis figmenta hæc esse.* Firmicus de errore profanarum Religionum pag. 54. *Videtis ut vestros ementitios & fictitios Deos, turbulentus error excogitavit, superstitionibus anilibus & formæ vobis traditæ sunt & nomina.*

PAG. 24 & 25 *Suo geri sub lumine*] Lucretius lib. 1. de Rer. Natura. *Nec res ulla geri cœli sub tegmine posset.* Lib. III. pag. 73. *--- totum video geri per inane res.* Arnob. inf. *Sed qui ea conspicati sunt fieri, & sub oculis suis viderunt agi.* Lib. 1. *Quia & hæc omnia ab ipso cernebant geri.* Cassianus Coll. V. coll. 2. *Quod nuper gestum, oculorum vestrorum vidistis obtutibus.*

Occursurus forsitan rursus] Vid. Just. Martyr. Apol. 2. pro Christ. fol. 56.

Magus fuit] Pagani, quoniam miracula à Christo factitata, (quorum fama per totum orbem percrebuerat, & multorum assertionibus firmissimis jam probata erat) nullis poterant rationibus infirmare, ne vi ipsa veritatis victi, manum dare cogerentur, & Christum Deum agnoscere, blasphemo ore & temeraria vocis desperatione dicebant; quæ prodigiosè fecerat redemptor noster, ea omnia illum non vi numinis, sed magicarum artium perpetrasse potestate. Scriba quidam profanus & furiosus ad Philippum Apostolum apud D. Clementem Recognitionum lib. 1. fol. 22. Ex interpretatione Rufini: *Iesus vester signa & prodigia quæ fecit, ut magus, non ut propheta fecit.* Augustinus in Matthæum Sermone XI. fol. 9. *Pagani dicunt, Dominum Christum magicis artibus fecisse miracula.* De verbis Beati Petri sermone XXIX. fol. 85. *Sunt homines infideles, qui sic detrahunt Christo, ut dicant eum magicis artibus fecisse, quæ fecit.* Origenes contra Celsum lib. 1. pag. 7. Κατηγορεῖ δὲ Celsus ἐν τοῖς ἑξῆς καὶ τοῦ σωτῆρος ὡς γοητείᾳ δυνηθέντος ἃ ἔδοξε παράδοξα πεποιηκέναι καὶ προϊδόντος ὅτι μέλλουσι καὶ ἄλλοι τὰ αὐτὰ μαθήματα ἐγνωκότες ποιεῖν τὸ αὐτὸ σεμνυνόμενοι, τῷ θεοῦ δυνάμει ποιεῖν, οὕς τινας ἀπε-

λαύνει

λαύνει τῆς ἑαυτῦ πολιτείας ὁ Ἰησῦς. Horum hominum furiosam insaniam refutant Augustin. de Consens. Euangelist. lib. 1. cap. 8. 9. 10. 14. Eusebius Demonstrat. lib. 3. cap. 3. & 8.

Angelorum potentium nomina] Magos, angelorum & potestatum nomina usurpasse in incantationibus suis, jam alii ex Origene observarunt: quibus adde quæ idem autor profert contra Celsum lib. v. pag. 269. & lib. VIII. pag. 429.

Quid dicitis ô parvuli] *Parvulos* recte Augustinus Tom. x. Sermone IX. de verbis Domini fol. 9. interpretatur *insipientes, imprudentes*. Græcis *parvulus est* ἄφρων, νήπιος. Salomon Proverb. cap. VII. Ἀπὸ γὰρ θυρίδος ἐκ τῦ οἴκυ αὐτῆς εἰς τὰς πλατείας παρακύπτυσα, ὃν ἂν ἴδῃ τῶν ἀφρόνων τέκνων νεανίαν ἐνδεῆ φρενῶν. Vetus interpres: *De fenestra domus meæ per cancellos prospexi, & video parvulos, & considero vecordem juvenem.* Cap. IX. Ὅς ἐστιν ἄφρων ἐκκλινάτω πρός με. *Si quis parvulus, veniat ad me.* Cap. VIII. *Intelligite parvuli astutiam.*

Clandestinis artibus] Arnob. lib. II. *Quid sibi volunt secretarum artium ritus.* Justinus lib. XXXVI. Historiar. pag. 248. *Cum magicas ibi artes, solerti ingenio percepisset.*

Clandestinis artibus omnia illa perfecit] Mira & horrenda improbitas fuit paganorum. Legimus enim nonnullos eò dementiæ prolapsos, ut publice asserere non erubescerent, Christum de clandestinis & secretis artibus, quibus omnia sua miracula perfecerat, integros concinnasse libros, eosque Petro & Paulo charissimis suis discipulis, honoris ergò dedicasse. Augustinus Episc. de consensu Euangelistatum lib. 1. cap. x.

Magicarum artium ludi] Minutius Felix. *Magi quidquid miraculi ludunt, per dæmonas faciunt: illis aspirantibus & infundentibus præstigias edunt, vel quæ non sunt videri, vel quæ sunt, non videri.* Firmicus lib. v. Astron. cap. v. *Magicas operationes.* Aldhelm. de laud. Virgin. fol. 400. *Magorum & hierophantarum phantasmata.* Berosus Antiquit. lib. v. *Magicum præstigium.* Tertull. de Anima cap. 57. *Magicas fallacias & præstigias.* Apolog. cap. 23. *Phantasmata magica & circulatorias præstigias.* Lactant. lib. 4. cap. 15. *Magicas præstigias, quæ nihil veri ac solidi ostentant.* Hieronymus in Danielem lib. 1. cap. 2. fol. 498. *Dæmoniacas artes atque præstigias magorum.* Et in Hieremiam. l. v. cap. 27. fol. 290. *Maleficorum & veneficorum phantasmata.*

Sine ulla vi carminum] Ambrosius Hexameron. lib. cap. VIII. appellat *carminum potestatem & necessitatem.* Abdias de vitis Apostol.

lor. lib. I. pag. 13. *Carminum potentiam.* Interpres vetus Origenis in Numer. cap. XXII. Homil. 13. fol. 222. *Carmina noxia.* Apuleius Apologia. *Vim cantaminum.* Plinius lib. XXII. cap. II. *Incantamenta carminum.* Hieron. Tomo IV. in Esaiam. cap. IV. fol. 33. *stridorem magorum.* Prudentius περὶ στεφάνων. pag. 258. *Magicum cantamen.* Apotheos. pag. 258. *Magicum murmur.* Columella de cultu hortorum lib. X. *Cantus magicos.* Ovid. Fast. lib. 2. pag. 29. *Magicum carmen* Juvenal. Satyra 6. vers. 608. *Magicos cantus.* Hæc est illa vis carminum & potentia, qua magi gloriantur se posse mutare homines, illorum animas ciere, & ab incolatu inferorum educere, Lunam cœlo devocare, & satas alio transferre messes. Lactantius lib. VII. cap. 13. Tertull. de Anima cap. 57. Virgil. Eclog. 8. Augustinus de Trinit. lib. 3. cap. 7. & 10. Tomo 4. de divers. Quæst. cap. 79. de civitate Dei, lib. 8. cap. 19. Lucanus lib. VI. Lucianus in Menippo. Origenes in Iesu Nave, cap. 25. Homil. 20. Seneca Hercule Oetæo, Act. 2. vers. 455. Isidorus Origin. lib. VIII. cap. IX.

Sine herbarum & graminum succis, sine ulla aliqua sollicita observatione] Inf. *Sine ullius ritus observatione.* Hieronymus dicit Magos in incantationibus variis uti cæremoniis, precibus, coloribus, & diversis metallorum & ciborum generibus, quibus omnibus rite peractis, dæmones invocatos illis assistere, & quæ cupiunt, facere. Vide illum Tomo VI. lib. III. in Epist. ad Ephesios cap. VI. fol. 193. Lucianum in Menippo. Isidorum Origin. lib. VIII. cap. IX.

Mortiferam immittere quibus libuerit tabem] Plautus Bacch. *Nam tu quidem cuivis excantare facile cor potes.*

Inconcessi amoris flammas] Hæc de philtris intelligenda, quæ magi vendebant ad conciliandum amorem. Juvenal. Satyra 6. vers. 608.

Hic magicos adfert cantus, hic Thessala vendit
Philtra, quibus valeat mentem vexare mariti.

Vetus Inscriptio

QUI. ME. VOLENT. VALETE. MATRONÆ.
MATRESQ. FAMILIAS. VIXI. ET. ULTRA.
VITAM. NIHIL. CREDIDI. ME. VENTRI.
ALUMNÆ. ADDIXI. QUOS. POTUI. PELLEXI.
FILTRIS. ET. ASTU. VIRO. HUMATO. NON.
VIDUA. FUI. NEC. MARITÆ. NOMEN. ADEPTA.
QUÆSO. NE. INVIDETE.

Hie-

Hieronimus de vita Hilarionis fol. 111. *De Gazensis emporii oppido virginem Dei vicinus juvenis deperibat, qui cum frequenter tactu, jocis, nutibus, sibilis, & cæteris hujusmodi quæ solent moritura virginitatis esse principia, nihil profecisset, perrexit Memphim, ut confesso vulnere suo, magicis artibus rediret armatus ad virginem. Igitur post annum doctus ab Æsculapii vatibus non remediantis animas, sed perdentis: venit præsumptum animo stuprum gestiens, & subter limen domus puellæ tormenta quædam verborum & portentosas figuras sculptas in æris Cyprii lamina defodit, ilico insanire virgo, & amictu capitis abjecto rotare crinem, stridere dentibus, inclamare nomen adolescentis. Magnitudo quippe amoris se in furorem verterat.*

Eorum quos invocant potestate] Augustin. Tom. 4. de variis Quæst. cap. 79. fol. 139. *Quando videntur magi impetrare per sublimiorum nomina, inferiores terrent.* Lactantius lib. II. cap. XIV. *Magorum quoque ars omnis, ac potentia horum* [*dæmonum*] *aspirationibus constat, à quibus invocati, visus hominum præstigiis obcœcantibus fallunt, ut non videant ea, quæ sunt, & videre se putent illa quæ non sunt.* Origenes in Numer. Homil. 13. cap. 22. fol. 223. *Constat esse quosdam dæmones malos, qui invocati à magis adsunt illis ad malum non ad bonum. Parati enim sunt ad malefaciendum, bene autem facere nesciunt.* Porphyrius περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας, apud Theodoretum Sermone III. de Angelis, Diis, Dæmonibus, fol. 47. Διὰ μέντοι τῶν ἐναντίων καὶ ἡ πᾶσα γοητεία ἐπιτελεῖται. τούτους γὰρ μάλιστα τὴν τούτων προεστῶσαν τιμῶσιν, οἱ τὰ κακὰ διὰ γοητειῶν διαπραττόμενοι. πλήρεις γάρ εἰσι πάσης φαντασίας, καὶ ἀπατῆσαι ἱκανοὶ, διὰ τῆς τερατουργίας, καὶ διὰ τοῦ φίλτρα καὶ ἐρωτικὰ κατασκευάζειν, οἱ κακοδαίμονες. Pausanias Eliacis, fol. 176. Lucianus Menippo, fol. 63.

Potestate] Proprie hac voce usus est, pro illis, qui aliqua potestate pollent. Inf. *Majoris licentia potestatis.* --- *Vt hostes abs se suos vel potestate universa prohiberet.* Lib II. *Quid sibi volunt, secretarum artium ritus, quibus affamini nescio quas potestates.* --- *Conciliaveris illas atque inflexeris potestates.* Augustin. Tom. IV. de variis Quæst cap. LXXIX. fol. 139. *Illi* [*magi*] *faciunt per quædam potestatibus concessa in ordine suo.* --- *Non cedunt his signis hujuscemodi potestates.* Chrysol. in Psalm. 99. Serm. VI. *Archangeli tremunt, pavent angeli, potestates metuunt.* Chalcidius in Platonis Timæum pag. 97. *Potestatibus obsequium cœli præbentibus.* Hieronymus Procemio in Epistolam ad Ephesios Tomo VI. fol. 161. *Hæc iccirco universa replicavimus, ut ostenderemus, quare Apostolus in hac vel potissimum epistola obscuros sensus, & ignota sæculis sacramen-*

cramenta congesserit, & de sanctarum contrariarumque virtutum docuerit potestate, qui sunt dæmones, quid valeant, quid ante fuerint, & quomodo post adventum Christi sunt diruti atque destructi.

PAG. 26 *Missam*] Inf. *Vnus fuit è nobis, qui cum unam emitteret vocem.*

Cruciamenta corporum] Lib. VII. *Orbitatis cruciamenta sentiret.* Cicero Philipp. XI pag. 910. *Nec graviora sunt tormenta carnificum, quam cruciamenta morborum.* Plautus Asinaria Act. 2. Scena. *Vbi ego nunc Libanum, &c. Siquidem omnes conjuratim cruciamenta conferant.* Et in Captivis Act. V. Scena. *Vidi ego multa sæpe picta quæ sub Acherunte fierent cruciamenta.*

Gens illa nequibat ferre mersorum in visceribus dæmonum] Prudentius in Vincentio Martyre περὶ στεφάνων, pag. 172.

Norunt & ipsi, ac sentiunt,
Pollere Christum & vivere,
Ejusque jam jamque affore
Regnum tremendum perfidis.
Clamant fatentes denique
Pulsi è latebris corporum
Virtute Christi, & nomine,
Divique & iidem dæmones. Idem Apotheosi pag. 284.

Fœdæ vitiligines] Apuleius Apologia pag. 496. *Corporis primorem sutim vitiligine insignit & omnimodis maculationibus convariat.* Iustinus lib. XXXVI. Histor. pag. 249. *Ægyptii cum scabiem & vitiliginem paterentur.* Arnob. Inf. *Notas albicantium vitiliginum manu admota detersit.* Plinius lib. XX. cap. 15. *Radix ejus albas vitiligines tollit.* Celsus lib. V. cap. ulti. tria ejus statuit genera ἄλφον, μέλαν, λεύκην.

Cujus manus intercutes & veternosæ fugiebant undæ] Inf. *Intercutes morbos.* Servius in Georgicon. I. fol. 70. *Veternus dicitur morbus intercutis hydrops, qui homines efficit pigros.* Plautus Menech. Act. V. Scena. *Quid esse &c. Num eum veternus aut aqua intercus tenet.*

Furibunda & insana explicabant se maria] Aldhelmus de Laud. virginitatis fol. 482. *Tumentem æquoris insaniam.* Arnob. lib. II. *Vnius imperii jussione non dicam maris insanias, aut tempestatum furores prohibere.* Lib. III. *Cur insanum mare tam frequentes exposuit crudelium naufragorum ruinas.* Paulinus in Epist. ad Iovian. *Maris ira.* Seneca Medea vers. 765. --- *Tumuit insanum mare, Tacente vento.*

Sidebant] Lib. II. *An rerum imagines advolent & nostris in pupulis sidant.*

Calcabat

Calcabat ponti terga] Prudent. Præfat. in II. lib. contra Symmach.

Sistitque, & docet ingredi
Tergum per tumidum freti.

Chrysost. sermone xx. pag. 83. *Mare quod Christi pedibus tumentia terga submisit.* Virgilius Georgic. 1. fol. 67.

--- *Quæ suscitat æquore terga.*

Ubi Servius *Terga, superficiem. Vt Homerus* Νῶτα θαλάσσης. Lib. 1. Æneid. *Dorsum immane mare summo.*

Lib. x. Æneid. fol. 590. *Namque inflicta vadis dorso dum pendet iniquo.* Servius: *Dorsum est durior arena, quæ remeantibus fluctibus plerumque densatur, & in modum saxi durescit, hoc à nautis pulvinus vocatur, à Græcis θὶν, Homerus παρὰ θῖνα θαλάσσης.*

In famulatum subeunte natura] Cicero de Amicitia, *Qui aliquandiu propter ignorantiam stirpis & generis, in famulatu fuerint.* Lib. 3. Officior. *Quam miser virtutis famulatus servientis voluptati.*

Incredulis & duris] Inf. *Vt homines duri & increduli scirent.* Deinde: *Quid dicitis ô mentes incredulæ, difficiles, duræ.*

Pollinctorum] Firmicus Astronom. lib. IV. cap. VI. *Faciet pollinctores, qui sepeliendorum hominum curam cunctorum judicio consensuque suscipiant.* PAG. 27

Cujus nomen auditum fugat noxios spiritus] Firmicus de errore profan. relig. pag. 100. *Ecce dæmon est quem colis, cum Dei & Christi ejus nomen audierit, contremiscit, & ut interrogantibus nobis respondeat trepidantia verba, vix se colligit, adhærens homini laceratur, uritur, vapulat & statim de commissis sceleribus confitetur.* Lactant. de Iustitia lib. v. cap. XXI. *Hi quandiu pax est in populo Dei, fugitant justos & pavent, & cum corpora hominum occupant, animasque divexant, adjurantur ab his, & nomine Dei veri fugantur. Quo audito, tremunt, exclamant, & uri se, & verberari testantur, & interrogati qui sunt, quando venerint, quomodo in hominem irrepserint, confitentur: sic extorti & excruciati virtute divini nominis exulant.* Athanasius de Humanitate verbi. Nazianzenus ad Nemesium.

Imponit silentium] Sueton. in Cajo Albutio Rhetore. *Suscepit eas partes, atque ita implevit, ut Planco silentium imponeret.*

Imponit silentium vatibus] Prudentius Apotheos. pag. 285.

Ex quo mortalem præstrinxit spiritus alvum,
Spiritus ille Dei, Deus & se corpore matris
Induit, atque hominem de virginitate creavit,

Delphica damnatis tacuerunt sortibus antra:
Non tripodas Cortina regit, non spumat anhelus
Fata Sibyllinis fanaticus edita libris.
Perdidit insanus mendax Dodona vapores:
Mortua jam mutæ lugent oracula Cumæ:
Nec responsa refert Lybicis in syrtibus Ammon.

Arrogantiam Magorum] Exemplum Magi arrogantis nobis describit D. Clemens Recognitionum lib. 2. fol. 32. Ubi ipsum Simonem, famosissimum authorem artium clandestinarum loquentem inducit. Verba ejus sunt: *Possum enim facere, ut volentibus me comprehendere, non appaream: & rursus volens videri, palam sim. Si fugere velim montes perforem, & saxa quasi lutum pertranseam: Si me de monte excelso præcipitem, tanquam subvectus ad terras inlæsus deferar. Vinctus memetipsum solvam, eos vero qui vincula injecerint, vinctos reddam: In carcere colligatus, claustra sponte patefieri faciam: statuas animatas reddam, ita ut putentur ab his qui vident, homines esse: novas arbores subito oriri faciam, & repentina virgulta producam. In ignem memetipsum injiciens, non ardeam: vultum meum commuto, ut non agnoscar, sed & duas facies habere me, possum hominibus ostendere. Ovis aut capra efficiar. Pueris parvis barbam producam. In aërem volando invehar: aurum plurimum ostendam. Reges faciam, eosque dejiciam. Adorabor ut Deus, publice divinis donabor honoribus: ita, ut simulachrum mihi statuentes, tanquam Deum colant. Et quid opus est multa dicere? quidquid voluero facere potero.*

Constituta etiam superasse fatorum] Omninò hic legendus D. Augustinus Tomo XX Tractat. VIII. in Iohannem, cap. II. fol. 18. Tract. XXXI. cap. VII. fol. 55. Tract. XXXVII. cap. VIII. fol. 62. Tract. CIV. cap. XVII. fol. 109. Cyrillus lib. V. in Iohann. cap. V. Prudentius lib. II. contra Symmachum.

PAG. 27 & 28 *Nervorum contractio, amissio luminis fatalibus accidunt*] Theodoretus sermone VI. de providentia contra Græcos. Firmicus Astron. lib. I. cap. 3.

Exilitatis cujus reperirentur & ludi] *Ludus* res jucunda & factu haud difficilis. Cicero de Finibus lib. I. fol. 63. *Ista perdiscere, ludus esset.*

Sole ipso est clarius] Inf. *Nisi aperta res esset, & luce ipsa, quemadmodum dicitur, clarior.* Lactant. lib. II. cap. ultimo. *Nec tam pertinaces fore arbitror, ut clarissimum solem sanis ac patentibus oculis se videre negent.* Prudent. lib. I. contra Symmachum.

Et

Et quibus exactas placeat servare tenebras,
Splendentemque die medio non cernere solem.

Quæ perpetuis nexibus & immobili] Hic ostendit dogma Stoicorum, qui nullo modo fata posse mutari dicunt. Ammianus Marcellinus Histor. lib. XXIII. pag. 263. *Nulla vis humana vel virtus meruisse unquam potuit, ut quod præscripsit fatalis ordo, non fiat.* Seneca lib. 2. Natur. Quæst. cap. 35. Iosephus lib. VII. de Bello Iudaico cap. XIII. Servius I. Æneid. fol. 187. Pausanias Atticis fol. 5. Augustin. de civitate Dei lib. V. cap. VIII. Firmicus Astronom. lib. I. cap. 3.

Valetudinesque curasse] Inf. *Intercutes morbos, omniaque alia genera valetudinum. ---- prohiberet morborum & valetudinum genera. --- emori valetudinum causam. --- valetudinem hominum fecisse meliorem.* Cicero de Officiis lib. I. *Æsculapius potest præscribere per somnum curationem valetudinis.* Suetonius August. cap. XCVIII. *Causam valetudinis ex profluvio alvi contraxit.* Arnob. lib. I. *Rebus extrinsecus sumptis valetudinem hominum fecisse meliorem.* Aldhelmus de laud. Virgin. fol. 477. *Purulentas corporum valetudines.*

Querqueras] Festus, *Febrem frigidam interpretatur.* Lucilius, *Querquera consequitur* [*febris*] *capitisque dolores.*

Quæ humana corpora sustinere nescio quæ voluit importuna crudelitas] Lib. II. *Hominem esse prognatum, rem infelicem & miseram, qui esse se doleat, qui conditionem suam detestetur & lugeat, qui nulla alia de causa sese intelligat procreatum, quam ne materiam non haberent, per quam defunderent se mala, & essent miseri semper, quorum cruciatibus pasceretur nescio quæ vis latens, & humanitati adversa crudelitas.* Vir eruditissime, adeone potuisti tui oblivisci, ut hæc deliramenta ex eruditissimo pectore tuo effunderes? Dicis hominem ideo natum, ut omnia cruciamenta corporis sustineat, malique ut morbi materiam habeant, in qua vim suam possent exercere. Quis te hoc docuit? non mundi nascentis historicus Moyses? non divini vates Prophetæ? non sancti & Deo chari Apostoli, (talis enim blasphemia nunquam illorum ex ore prodiit) sed profani tui doctores & deliri Ethnici, inter quos *Plinius & † Plutarchus familiam ducunt. Horum deliramenta dum sequeris, in justam discipuli tui Lactantii reprehensionem incidisti. Ille enim te & eos, qui has temerarias voces proferre non timuerunt, deliros & malè sanos meritò pronunciat. Lib. III. cap. XIIX. & de Opificio Dei cap. 3. & 4.

* *Præfat. lib. 7. Natur. Hist.*
† *Lib. de Fortuna.*

Admira-

Admirationis alicujus stupore condignum] Deinde: *neque quidquam ab illo est gestum, per admirationem stupentibus cunctis.* Lib. 11. *Interea tamen, ô isti! quid admiramini, qui stupetis doctorum & Philosophorum scita.* Mamert. Genethl. ad Maximianum Imp. *Obstupescerent certe omnes homines admiratione vestri.* Arnobius in Psalm CXXXIV. *Personas mirabitur, aut pulchritudines illicitas stupebit.* Virgil. 2. Georg. fol. 118.

Hic stupet attonitus rostris.

Valer. Maximus lib. 3. cap. 2. *Tot hostium in se oculos convertit, stupentes illos admiratione.*

PAG.29 *Cum per omnia supplices irent templa, cum deorum ante ora prostrati, limina ipsa converrerent osculis*] Id avertendæ deorum iræ causa, aut cum hostili aliquo nuntio civitas perculsa erat, factitatum. Patet ex Dionys. Halicarnass. lib. IIX. Antiquit. Roman. fol. 497. & 511. Ampliss. Brissonio de Formulis, fol. 41. lib. 1.

Cum naturalis infirmitas peccatorem hominem faciat: non voluntatis sed judicationis electio] De hoc errore Arnobii ex Lactant. lib. v. cap. XIV. jam alii aliquid notarunt, quos adi, si lubet.

Meriti causa] *Meritum* pro *αἰτία*. Ovidius Epist. 5. Oenon. Parid.

Ne tua permaneam quod mihi crimen obest.
Leniter ex merito quidquid patiare ferendum est.

Vatinius Ciceroni lib. v. Epist. Famil. Epist. 9. *Scis meam fortunam nescio quo modo facile obtrectatores invenire, non meo quidem mehercule merito.* Arnobius pag. 2. *Si enim nos sumus in causa & in nostri criminis meritum, excogitatæ sunt hæ pestes. --- quodnam quæso ob meritum, cujus ob peccati culpam.* Plautus Asinaria Actu 1. Scena. *Siccine hoc &c.*

Male quod potero facere faciam, meritoque id faciam tuo.

PAG.30 *Piscatores, opifices, rusticanos, atque id genus delegit imperitorum*] Ambrosius 1. ad Corinth. cap. 1. Tomo v. fol. 245. *Prædicatio Christiana non indiget pompa & cultu sermonis, ideoque piscatores, homines imperiti electi sunt, qui evangelizarent, ut doctrina veritas ipsa se commendaret, teste virtute, ne hominum versutia & calliditate humanæ sapientiæ acceptabilis videretur, non veritate: sicut disciplinæ ab hominibus inventæ, in quibus non ratio, non virtus, sed verborum quæritur compositio, ac per hoc gloriam suam quærit, qui fidem Christi verbis exornare vult. Obscurat enim illam splendore verborum, ut non illa, sed ipse laudetur.* Idem in Lucam lib. v. cap. VI. August. de civitate Dei lib. XXII. cap. v. Tom. x. serm. LIX. fol. 49. Cassianus de Spiritu superbiæ lib. XII. cap. XIX. Origenes lib. 1. contra Celsum. Severus Sulpitius in Præfat. de vita Martini.

Rustica-

Rusticanos] Hieronymus ad Pammachium in lib. contra Iovinian. parte 1. Epist. 8. Tract. 2. *Si rusticani homines, & vel Rethoricæ vel Dialecticæ artis ignari, detraherent mihi, tribuerem veniam imperitiæ.* Et Epistola IX. contra Helvidium, de perpetua virginitate beatæ Mariæ. *Non quod difficile fuit hominem rusticanum, & vix quoque primis imbutum litteris, super veri assertione convincere.* Apuleius lib. V. Metamorph. pag. 256. *Puella scitula, sum quidem rusticanus & opilio, sed senectutis prolixæ beneficio, multis exprimentis instructus.*

Lineamenta & hi corporum] Arnob. lib. III. *Caduci animalis lineamenta diis dare.* Lib. IV. *Iupiter maximus vastitatis suæ lineamenta contraxit.* Lib. VII. *Os illi vos hominis, & mortalium corporum lineamenta donatis.*

Contumaciam canceris sævi] Hieronym. Tomo VIII. in Epist. ad Timotheum cap. II. fol. 283. *Cancer dicitur vulnus, quod in mamillis nascitur fœminarum; cui nisi cito subventum fuerit, cum virus ad cor serpendo pervenit, nullum remedium est.*

Iupiter ille Capitolinus] Minutius Felix. *Iupiter vester modo imberbis statuitur, modo barbatus locatur, & cum Hammon dicitur habet cornua, & cum Capitolinus, tunc gerit fulmina.* Vide Brissonium lib. 1. Formul. PAG. 31

Curionem] Ovidius 2. Fastor. pag. 31.

Curio legitimis tunc Fornacalia verbis
Maximus indicit: nec stata sacra facit.

Arnob. lib. IV. *Sedent & in spectaculis publicis sacerdotum omnium magistratuumque collegia, pontifices maximi, & maximi Curiones.*

Dialem Flaminem] Glossæ, Ἱερεὺς καίσαρος, ἱερέως εἶδος. *Flaminicus, Salius, Flamen Dialis.* Arnob. lib. IV. *Sedent Quindecemviri laureati, & Diales cum apicibus flamines.* Livius lib. 1. *Flaminem Iovi assiduum sacerdotem creavit.*

Sed ut pustulam] Glossæ *pustula* φλύκταινα.

Papulam] Cornel. Celsus lib. v. cap. ultimo, *Papularum duo sunt genera. Altera in qua per minutas pustulas cutis exasperatur, leviterque raditur. Altera est quam ἀγρίαν Græci appellant, in qua similiter quidem, sed magis cutis exasperatur.* Virgil. lib. 3. Georg. fol. 143.

Reduviam] Lexicon vetus Græco Lat. *reduvia*, παρονυχίς. Festus *in redivia.* Cicero pro Roscio Amerino fol. 44 Plin. lib. 29. cap. 2.

Potentatuique] Glossæ, *Potentatus*, Δυναστεία. Arnob. in Psalm. XIX. *Ita erit in potentatibus salus dexteræ ejus.* Livius lib. 6. *Æmulo potentatus inimicus.*

 Tale

Tale potuit jus dari] *Ius* hoc loco significat ἐξουσίαν seu *potestatem*. Arnob inf. *Vtinam cuncta referri in scripta potuissent, vel quæ ab ipso gesta sunt, vel quæ ab ejus præconibus pari jure & potentia terminata. --- Tale potuit jus dari.* Lib. VI. *Habet in illis fortuna jus suum --- Absolutum jus habent inania relinquere simulachra.* Dracontius --- *Non est sub jure reorum.* Sic sæpe apud Iurisconsultos, ut notat vir clariss. Barnab. Brissonius IC. de verbor. significat. fol. 301. lib. IX.

Magus interiore ab orbe Zoroastres] Aldhelmus de laud. Virginit. fol. 495. *Cyprianus per idem tempus aruspicum celeberrimus, & post Zoroastrem & Simonem magorum præstantissimus.* Suidas in Ζωροάστρης. Ammianus lib. XXIII. D. Clemens Recognit. lib. IV. fol. 83. Agathias lib. II. Eusebius præparation. Ecclesiast. lib. I. cap. VII. Hieronymus Tom. I. adversus Pelagian. cap. II. Plinius lib. XXX. cap. I. Apuleius Floridis pag. 575. Apologia pag. 541. Dio Chrysost. Borysthen. fol. 448. Orat. XXXVIII. Lucianus Menippo fol. 63. Isidorus lib. VIII. Origin. cap. IX.

Hermippo ut assentiamur] Plinius Histor. Natural. lib. XXX. cap. I.

Hostanes, Apollonius, Damigero & Dardanus] Horum magorum meminerunt Apuleius apologia pag. 541. Tertull. de Anima cap. LVII. Minutius Felix Octavio. Cyprianus de idolorum vanitate. Lactant. in Statii Thebaid.

PAG. 32 *Fremor ille verborum*] Ideo dicit *fremorem verborum*, quoniam magi in incantationibus stridebant, & feralia sua carmina immurmurabant. Hieronymus in Esaiam cap. 8. Tomo 4. fol. 33. *Cum dixerint ad vos Scribæ & Pharisæi ut eos audiatis, qui omnia ventris causa faciunt & in morem magorum stridunt in incantationibus, ut vos decipiant.* Ambrosius Hexameron. lib. 4. cap. 8. *Magus ferale licet carmen immurmuret, hebetatur in Christi nomine.* Berosus lib. III. Antiquitat. *Taciteque submurmurans carmine magico patri illusit.* Sidonius Apoll. panegyr. ad Anthem. pag. 236. *Pontificum de more senex arcana peregit murmura.* Prudentius Apotheosi pag. 287.

> *Nil agit arcanum murmur, nil Thessala prosunt*
> *Carmina, turbatos revocat nulla hostia manes.*

Ovidius lib. XIV. Metamorph.

> *Ter novies carmen magico demurmurat ore.*

Non interdicimus] Plautus Captiv. Scena. *Injicite huic actutum &c. Dum pereas nihil interdico, dicant vivere.*

In lasciviam dissolvamini cachinnorum] Prudent. περὶ στεφάνων. pag. 121.

121. *Cur tu sacrate per cachinnos solveris.* Petronius, *Stabat inter hæc Gyton, & risu dissolvebat ilia sua.*

Vniversa mundi sunt elementa turbata] Eusebius lib. x. Demonst. cap. 6. & 7. Firmicus de errore profanar. Relig. pag 76. Athanas. de Humanitate Verbi.

Sub oculis suis viderunt agi, testes optimi, certissimique autores] Vide Euangelist. S. Iohan. cap. xxi.

Vanos, mendaces, stolidos] Servius in Æneid. 2. pag. 226. interpretatur *Vanum fallacem, & qui etiam sine utilitate mentitur: Mendacem qui tantum ad decipiendum. Vanus vero stultus apud idoneos autores invenitur, ut Iuvenalis* PAG. 33

Sic libitum est vano, qui nos distinxit, Othoni.

Salustius apud Gellium lib. xix. cap. iv. *Cn. Lentulus patriciæ gentis; collega ejus cui cognomentum Clodiano fuit, perincertum stolidior an vanior.*

Vnde tam brevi tempore totus mundus ista religione completus est] Lib. 1. *Vel hæc saltem fidem vobis faciant argumenta credendi, quod jam per omnes terras in tam brevi tempore & parvo, immensi hujus sacramenta diffusa sunt.* Firmicus de errore profanar. religionum pag. 66. *Quis locus in terra est, quem non Christi possederit nomen, qua sol oritur, qua occidit, qua erigitur septentrio, qua vergit auster, totum venerandi numinis majestas implevit.* Lactant. lib. v. cap. xiii. *Cum ab ortu solis usque ad occasum lex divina suscepta sit, & omnis sexus, omnis ætas, & gens, ac regio unitis ac paribus animis Deo serviant.* Origenes lib. iv. περὶ ἀρχῶν. cap. 1. fol. 737. Rufino interprete. *At vero in omni orbe terrarum, in omni Græcia, atque universis cæteris nationibus innumeri sunt & immensi, qui relictis patriis legibus, & his quos putabant deos, ad observantiam Moyseæ legis & disciplinarum se Christi cultum tradiderunt, & hoc non sine ingenti odio adversum se commoto eorum qui simulachra venerabantur, ita ut ab his frequenter cruciatibus affligerentur, nonnunquam etiam agerentur in mortem: amplectuntur tamen, & cum omni affectu custodiunt doctrinæ Christi sermonem. Et est videre, quomodo brevi tempore ipsa religio crevit, pœnis multorum mortibusque proficiens: sed & bonorum direptionibus, atque ab his omni genere suppliciorum tolerato, & eo maxime mirum est, quod ne doctores quidem ipsi vel satis idonei sunt, vel satis plures: prædicatur tamen in toto orbe terrarum, ita ut Græci ac barbari, sapientes & insipientes, religionem Christianæ doctrinæ suscipiant. Ex quo dubium non est, hoc humanis viribus aut opibus non agi, ut cum omni credulitate & potestate sermo*

Christi Iesu, apud omnium mentes atque animos convalescat. Isidorus Pelusiota lib. 1. Epist. 270.

PAG. 34 *Compingimus*] Lib. IV. *Sequitur ut intelligi debeat, vos superis stimulos indignationum furialium commovere, qui tam fœdas de illis vel auditis, vel creditis, vel ignominiosas ipsi compingitis fabulas.*

Commentatus est] Lib. IV. *Cum enim homines utrique, & qui hæc & illa commentati sunt, fuerint.* Lucifer Calaritan. pro S. Athanas. lib. 2. pag. 103. *Quod idcirco talia fuissetis commentati circa Athanasium.*

Quasi vero errorum non antiquitas plenissima mater sit] Minutius Felix: *Quod si providentia mundus regitur, & unius Dei nutu gubernatur, non nos debet antiquitas imperitorum fabellis suis delectata, vel capta, ad errorem mutui rapere consensus.*

Sed ab indoctis hominibus & rudibus] Apostoli divini (quoniam ab ipso Christo didicerant, regnum Dei in simplicitate fidei, non verborum in luminibus consistere) contempta secularis eloquentiæ vanitate, trivialem studio sequebantur humilitatem, & absque ullis lenociniis, fucoque verborum, arcana regni cœlestis, simplici mente, & oratione nuda prodebant. Inde factum, ut tanquam agrestes, rusticani & sordidi, irriderentur passim ab Ethnicis politis: qui ut se omni studiorum & disciplinarum genere ostenderent excultos, luculentissimis verbis loquebantur, impendioque cavebant, ne ullum verbum non Latinum, aut stribiligine fœdum effunderent. Arnob. *Barbarismis & solœcismis obsitæ, inquit, sunt res vestræ, & vitiorum deformitate pollutæ.* Deinde, *Et tamen, ô isti! qui res nostras vitiorum criminamini fœditate pollutas.* Minutius Felix: *Indignandum omnibus, imò indolescendum est, audere quosdam, & hos studiorum rudes, literarum profanos, expertes artium etiam sordidarum, certum aliquid de summa rerum ac majestate decernere. --- Proinde si quid sapientiæ vobis aut verecundiæ est, desinite cœli plagas & mundi fata & secreta rimari, satis est pro pedibus aspicere, maxime indoctis, impolitis, rudibus, agrestibus, quibus non est datum intelligere civilia, multo magis denegatum est disserere divina.* Lactantius de Iustitia lib. V. cap. 1. *Nam hæc inprimis causa est, cur apud sapientes & doctos, & principes hujus seculi, scriptura sancta fide careat, quod Prophetæ communi, ac simplici sermone, ut ad populum, sunt locuti. Contemnuntur itaque ab iis, qui nihil audire, vel legere, nisi expolitum ac disertum volunt, nec quicquam inhærere animis eorum potest, nisi quod aures blandiori sono permulcet: illa vero quæ sordida videntur, anilia, inepta, vulgaria existimantur. Adeo nihil verum putant, nisi quod auditu*

ſuave eſt, nihil credibile, niſi quod poteſt incutere voluptatem: nemo rem veritate ponderat, ſed ornatu. Non credunt ergo divinis, quia fuco carent; ſed ne illis quidem qui ea interpretantur, quia ſunt & ipſi aut omnino rudes, aut certe parum docti. Lib. VI. cap. XXI. *Aſſueti enim dulcibus, & politis ſive orationibus, ſive carminibus, divinarum litterarum ſimplicem communemque ſermonem pro ſordido aſpernantur; id enim quærunt, quod ſenſum demulceat.* Theodoretus ad Græcos ſermone V. περὶ φύσεως ἀνθρώπου fol. 80. 81. Euſeb. Eccleſ. Hiſtor. lib. III. cap. XXIV. Nazianzenus Orat. I. in Iulianum. Theophil. ad Autolycum l. I. Iſidorus Peluſiota lib. 4. Epiſt. 205. 27. 28. Tacianus contra Græcos initio. Clemens recogn. ad Iacob. Fratrem. l. I.

Trivialis & ſordidus ſermo] Lexicon vetus Græco-Latin. *Trivialis* ἐγκύκλιος. Sueton. in Caio Albutio Rhetore: *Declamabat autem genere vario, modo ſplendide atque adornate, tum ne uſquequaque ſcholaſticus exiſtimaretur, circumciſè ac ſordidè, ac tantummodo trivialibus verbis.* PAG. 35

Numquam enim veritas ſectata eſt fucum] Theodoretus περὶ φύσεως ἀνθρώπου. ſerm. V. fol. 83. Iuſtinus Martyr in cohortat. ad Græcos fol. 25.

Quibus capi conſueti ſunt audientes] Lactant. lib. VI. cap. 21. *Perſuadet autem quidquid ſuave eſt, & animo penitus dum delectat, inſidet.* Seneca Epiſtola 90. pag. 379. *Incredibile eſt, mi Lucili, quam facile etiam magnos viros dulcedo orationis abducat à vero.*

Barbariſmus] Suidas. ἔστι δὲ βαρβαρισμὸς ἐκ τῶν κακιῶν λέξις παρὰ τὸ ἔθος τῶν δεδοκιμασμένων ἑλλήνων. Donatus de Barbariſ. fol. 1767. Auguſtinus de Doctrina Chriſt. lib. II. cap. 13. Diomedes lib. II. pag. 446.

Solœciſmis] Suidas: Σολοικισμὸς δέ ἐστι, λόγος ἀκαταλλήλως συντεταγμένος. ὡς τὸ, ἐγὼ περιπατῶν ὁ τοῖχος ἔπεσεν. Diomedes lib. II. pag. 448. Donatus Gram. de Solœciſ. fol. 1769. Auguſtinus de Doctrina Chriſt. lib. II. cap. 13.

Puerilis ſane atque anguſti pectoris reprehenſio] Cicero poſt reditum in Senatu fol. 559. *Mentes anguſtæ, humiles, pravæ, oppletæ tenebris ac ſordibus.* De Officiis lib. I. *Nihil anguſti animi, tamque parvi, quàm amare divitias.*

Pompa iſta ſermonis] Gaudent. Epiſcop. Brixian. fol. 43. *Inanis eloquentiæ pompam quærere.* Ambroſius ad Corinth. I. cap. I. *Pompa & cultus ſermonis.*

Pompa iſta ſermonis] Lactant. lib. V. cap I. *Eloquentia enim ſeculo*

ſervit; populo ſe jactare, & in rebus malis placere geſtit, ſiquidem veritatem ſæpius expugnare conatur, ut vim ſuam monſtret, opes expetit; honores concupiſcit, ſummum denique gradum dignitatis expoſcit. Cyprianus ad Donatum Epiſt. 11. *In judiciis, in concione, pro roſtris, opulenta facundia volubili ambitione jactetur, cum de Domino Deo vox eſt; vocis pura ſinceritas, non eloquentiæ viribus nititur ad fidei argumenta, ſed rebus.*

Quid dicatur, ſpectandum eſt] Cicero de Natura Deorum lib. 1. fol. 173. *Non enim tam autoris in diſputando, quam rationis momenta quærenda ſunt.*

PAG. 36 *Sophiſtica ſe potius oſtentatione jactarent*] *Sophiſtæ* olim appellati ſapientes, eloquentiæ, aliarumque artium bonarum doctores; eratque id nomen adeo venerabile apud omnes, ut horum hominum familiares vulgo *beati* nominarentur. Primus hoc titulo decoratus eſt Solon ab Athenienſibus (teſte Iſocrate περὶ τῆς ἀντιδόσεως, fol. 506.) aliique hoc nomen poſt illum ut honorificum uſurparunt, cui eouſque honos manſit ſuus, dum qui hoc titulo gloriabantur, bene ſe gerebant, & quæ optima eſſe demonſtrabant aliis, ipſi factitabant. Exorti deinde, ut fit, vani nonnulli & ſuperciliosè triſtes, qui cum præ ſe omnes mortales contemnerent, reges & rerum publicarum moderatores facetiis jocularibus lancinarent, majoraque quam præſtare poſſent, promitterent, ventoſa & enormi loquacitate ſua, bonos iſtos in tantum exoſos reddidere mortalibus, ut *Sophiſtas* eos appallarent, qui ſpe prædæ & oſtentationis cauſa philoſopharentur. Auguſtinus Locut. in Exodum fol. 25. *Sophiſtæ ſapientes dicuntur.* Deinde: *Sophiſtæ autem appellantur latinarum litterarum eloquentiſſimi autores.* Suidas Τὸν δὲ σοφιστὴν τὸν δυνάμενον ἀπὸ φαινομένης σοφίας χρηματίζεσθαι. Idem in Σοφιστής. Cicero lib. IV. Academ. pag. 36. *Quis eſt nunc hic ſophiſtes? ſic enim appellantur hi, qui oſtentationis aut quæſtus cauſa philoſophantur.* Prudentius περὶ στεφάνων. pag. 219.

Quis hos Sophiſtas error invexit novus,
Stultum putatis hoc ſophiſtæ ſæculi.

Vide Iſocratem Orat. III. κατὰ τῶν σοφιστῶν. Et Orat. 2. in Encomio Helenæ fol. 302. Plutarchum in Theſeo Platon. in Sophiſta. Cicer. lib. IV. de Fin. Bon. & Malorum. Syneſium in vita Dionis.

Sermocinatio] Quintilianus Inſtitut. Orat. Lib. IX. cap. 11. *Sermones hominum aſſimulatos dicere* διαλόγους, *malunt, quam quod latinorum quidam dixerunt ſermocinationem. Ego jam recepto more utrumque*

eodem

eodem modo appellavi. Nazarius Paneg. ad Constant. Imp. *Hæc ipsorum sermocinatio, hoc inter audientes ferebant.* Macrobius lib. I. Saturnal. cap. VI. *Accepta & reddita salute consederunt, percontantes, quidnam offenderint sermocinationis.*

Stribiligines] Glossæ, *Stribiligo* σολοικισμός. Gellius lib. V. cap. XX. *Solœcismus à Sinnio Capitone ejusdemque ætatis aliis imparilitas appellatur, vetustioribus Latinis stribiligo dicebatur, à versura videlicet & pravitate tortuosa orationis, quasi steribiligo quadam.*

Cœlus & cœlum] Charisius lib. I. pag. 55. Nonius in *Cœlum.*

Crocus & crocum] Nonius in *Crocum.*

Fretus & fretum] Nonius in *Fretum.*

Hoc pane & hic panis] Charisius lib. I. pag. 69. *Panis masculino genere dicitur, tametsi neutro genere Plautus dixit: Pane & assa bubula.* Nonius in *panis.*

Hic sanguis & hoc sanguen] Nonius in *sanguis.* Priscian. lib. 6. pag. 708. Lucretius lib. I. pag. 28.

Candelabrum] Nonius *Candelabrum.*

Epicadios] Suetonius de illust. Grammat. pag. 8. Cornelii Epicadi meminit. PAG. 37

Cæsellios] Charisius lib. II. Institut. Grammat. pag. 176. Gellius lib. VII. cap. II.

Verrios] Velius Longus de Orthographia pag. 2215. 2216. 2238. Charisius lib. I. pag. 75. Lib. II. pag. 164. Suetonius de Illust. Gram. pag. 9.

Scauros] Hujus liber extat de Orthographia. Gell. lib. XI. cap. XV.

Nisos] Velius Longus de Orthograph. locis plurimis.

Primigenia natura] Sup. *Primigenii motus moderamen.* Lib. II. *Habet ergo primigenios ortus.* Mart. Capella lib. VII. de Nuptiis Philol. *Tuæ singularis primigeniæque naturæ fontem Iuppiter recognosce.*

Assumpsit igitur hominis formam] Erudite Firmicus de Errore profan. Relig. pag. 83. *Nam post multa tempora, novissimis temporum spaciis, verbum Dei humano se miscuit corpori, ut hominem liberaret, ut mortem vinceret, ut fragilitatem humani corporis cum divina immortalitate conjungeret. Quid enim faceret tanta turba sanctorum? quæ illis spes salutis? quod meritorum præmium, si sub una, eademque conditione sortis ineluctabilibus mortalitatis laqueis etiam ipsa obligata teneretur? Nihil Abel, nihil Enoch, nihil Noë, nihil Sem, nihil Abraham, nihil Isaac, nihil Iacob, de Dei sibi misericordia ac majestate promitterent: irent etiam ipsi, post tantum

tum fidei meritum cum cæteris omnibus pariter addictis, & omnes Dei sanctos unum mortis exitium exciperet, nec haberet apud Deum præmium pietas, si una eademque omnes conditio mortis hauriret. Sed Deus Abrahæ clarius à cœli syderibus promiserat regnum, ideo ex genere Abrahæ descendens Maria virgo Deum concipit, ut supra dictorum hominum soboles immortalis societatis vinculo jungeretur, & sic humanum genus per hominem pariter & Deum æquata societatis comparatione conjunctum, ad immortalitatis imperium obedientiæ merito perveniret. Lactant. lib. IV. cap. X. & XII. Augustin. de civit. Dei, lib. X. cap. XXIX. Gelasius in Actis concilii Niceni. Isidorus Pelusiota Epist. lib.4. Epistola 127. Gregorius Nazianz. Orat. V. de Theolog. & in Sancta Lumina. Athanasius sermone I. contra Arrianos.

Latenter involutæ, & vix ullis comprehensibiles causæ] Servius Æneid. fol. 267. *Quod Virgilius latenter ostendit.* Cicero in Topicis pag.402. *Cum enim nihil sine causa fiat, hoc ipsum est fortunæ eventus obscura causa, quæ latenter efficitur.* Firmicus Astronom. lib. VI. cap. XII. *Facinus suum latenter exercent.* Lib. XVIII. cap. V. *Aliud ex fronte pollicentur, aliud latenter in moribus celant.*

Neque enim cadere divinas in res potest mortis occasus] Inf. *Mors illa quam dicitis assumpti hominis fuit, ipsius gestaminis, non gestantis.* Tertull. advers. Praxean. cap. XXIX. *Impassibilis filius ex ea conditione, qua Deus est.* Ambrosius in Lucam lib. IV. cap. IV. *Passio corporis fuit, divinitas exors injuriæ mansit.* Eusebius lib. IV. de Præparat. Eccles. cap. 13. Isidorus Pelusiota Epist. lib. IV. Epist. 166. 179. Athanasius ad Epictetum Episcop. Corinth. contra Hæreticos. Theodoretus Dialog. 3. contra Hæreticos.

PAG. 38 *Sibylla præsaga*] Lexic. Lat. Græc. vetus *Præsaga*, προμάντις. Papias. *Præsagat divinat, futura prænunciat.* Prudent. Hamartig. pag. 315.

Hanc hæresin, præsaga patris præviderat olim
Majestas.

Bacis] Hujus mentionem facit inter viros vates Pausanias Phociacis, fol. 228. verba ejus sunt: ἐκ Βοιωτίας Βάκιν φασὶ κατάσχετον ἄνδρα ἐκ Νυμφῶν. Suidas in Βάκις. Clemens Alexandrinus lib. I. Stromat. fol. 144. Dio Chrysost. Orat. XIII. de Exilio fol. 229. Ejus oracula extant in carmin. Sibyllinis pag. 80. 81. Tres statuit Suidas & Ælianus Var. Hist. lib. XII. cap. 35.

Helenus] Cicero de Nat. Deorum lib. II. pag. 197. Pausanias Atticis, fol. 10. Hyginus Fab. 128. Isidorus Pelusiota lib. II. Epist. Epist. 228.

Mar-

Martius] Livius lib. 15. fol. 559. Hunc illustrem vocat, & citat ejus carmina. Cic. de Divinatione lib. II. fol. 403. Ammianus lib. XIV. pag. 3. Macrob. Saturnal. lib. I. cap. XVII.

Thesauri interioris] Chrysologus serm. 56. pag. 235. *Sacramenti ipsius interiora.* Augustin. sermon. 22. ad Fratres in eremo fol. 288. *Secreta secretorum.* Aldhelmus de laud. Virgin. fol. 477. *Cœlestis militiæ abstrusa.* Chrysol. sermone 38. pag. 243. *Cœleste arcanum.*

Quid enim si nollet sibi inferri à quoquam manus] Isidorus Pelusiota lib. IV. Epist. 97. 98. 128.

Durissimisque latronibus] Arnob. lib. V. fol. 98. *Ne esset omnino durissimus.* Hieronymus Tomo V. in Matthæum cap. IV. fol. 118. *Redemi de manu durissimi domini.* PAG. 39

Vllius facinoris in reatu] Hoc Christus ipsius de se testatur apud S. Iohan. cap. VIII.

Divos] Servius Æneid. 12. fol. 673. *Deos æternos dicimus: Divos vero, qui ex hominibus fiunt.*

Appellatis indigetes atque divos] Iust. Martyr. Apol. 2. pro Christ. fol. 71. Καὶ τῶν παρ' ὑμῖν ἀποθνησκόντων αὐτοκρατόρων τὰς εἰκόνας ἐπὶ τούτῳ τῷ σχήματι ἀνατίθετε, καὶ θεοὺς διὰ γραμμάτων ἐπονομάζετε. Cyrillus in Iohannem lib. XII. cap. XX. *Romani etiam imperatoribus suis dei nomen donabant, & aras eis constituebant.* Lactant. lib. I. cap. 15. *Apud Romanos Deus Iulius, quia hoc scelerato homini placuit Antonio. Deus Quirinus, quia hoc pastoribus visum est, cum alter germani fratris extiterit, alter patriæ parricida.*

Pulvinaribus] Glossæ, *Pulvinar* Καθίδρυμα, Στρωμνὴ θεοῦ. Valerius Max. lib. III. cap. VII. *Iovis opt. max. pulvinaria.*

Pulvinaribus, aris, templis] Sueton. Cæsare cap. 76. *Iuxta Deos pulvinar, flaminem, lupercos, templa, aras sibi decerni passus est.* Tacitus Annal. lib. XV. *Rursusque exortæ adulationes, censentium honorem divæ, & pulvinar, ædemque & sacerdotem.* Arnob. sup. *Nonne ipsum Romulum patrem, senatorum manibus dilaceratum centum, Quirinum esse Martium dicitis, & sacerdotibus, & pulvinaribus honoratis.* Lib. IV. *Deos esse & hos rati, pulvinaribus & templis honorastis.* Aurelius Victor in Claudio Imp. pag. 173. & Helvidio Pertinace pag. 167. Antonino Pio pag. 164.

Maledictis mordacibus carpunt publicos mores] Satyrici mordacibus carminibus lancinabant vitia & mores publicos. Lactant. de falsa Religione lib. I. cap. IX. *Non enim ista Lucilius narrat aut Lucianus,*

 qui

qui diis aut hominibus non pepercit. Lib. II. cap. IV. *Flaccus ut Satyrici carminis ſcriptor, diriſit hominum vanitatem.* Iuvenal. Satyr. I. verſ. 165.

Enſe velut ſtricto, quoties Lucilius ardens
Infremuit, rubet auditor cui frigida mens eſt
Criminibus, tacita ſudant præcordia culpa.

Perſius Satyra I. verſ. 115. --- *Secuit Lucilius urbem*
Te Lupe, te Muti, & genuinum fregit in illis.

Vitas veſtras ſecant] Firmicus Aſtron. lib. VIII. cap. VII. *Alienas vitas amari ſermonis licentia pulſent.*

Qui matrimonia ſuadent habenda eſſe communia] Platonem taxat, qui in Timæo fol. 18. & lib. V. de Repub. fol. 457. portentoſum hoc dogma introducit, & multis rationibus utilitatem ejus probare conatur. Hieronymus lib. II. contra Hæreſes Ioviniani cap. XXXVI. *Scotorum natio uxores proprias non habet, & quaſi Platonis Politiam legerit, & Catonis ſectetur exemplum, nulla apud eos conjunx propria eſt, ſed ut cuique libitum fuerit, pecudum more laſciviunt.* Refutant illum, Lactant. lib. III. cap. XIX. Theodoretus contra Græcos ſerm. IX. de Legib. pag. 170. Theophilus lib. III. ad Autolycum. pag. 366.

Qui cum pueris cubitant formoſis] Turpiſſimum, deteſtabile, & ſumme nefandum pæderaſtiæ crimen (quod Plato lib. I. de Legib. fol. 636. ut ſceleratum & impuriſſimum execratur, appellatque τὸ παρὰ φύσιν τόλμημα, D. Clemens lib. VI. Conſt. Apoſtol. cap. XXVII. παρὰ φύσιν βδελυκτὴν μίξιν. Lib. VII. cap. III. παρὰ φύσιν κακὸν. Lactantius I. de Falſa Relig. cap. X. *Adulterium contra naturam*) ita increbuerat apud Cives Minervios, Romulidaſque ut non ſolum perſonæ infames & viliſſimæ ſervi notæ, verum etiam ſummates viri, ac patriciæ claritatis paſſim abominabile, tacendumque hoc obirent, & percelebrarent negotium. Tatian. contra Græcos pag. 287. Παιδεραστία μὲν ὑπὸ βαρβάρων διώκεται, προνομίας δ' ὑπὸ Ῥωμαίων ἠξίωται, παίδων ἀγέλας, ὥσπερ ἵππων φορβάδων, συναγείρειν αὐτῶν πειρωμένων. Iuvenalis Satyra 6. verſu 34.

Nonne putas melius, quod tecum puſio dormit,
Puſio qui noctu non litigat? exigit à te
Nulla jacens illic munuſcula, nec queritur, quod
Et lateri parcas, nec quantum juſſit anheles.

Chriſtianiſſimi Impp. Conſtantinus & Conſtantius primi obviam iverunt huic ſceleratæ temeritati, & laudabili lege lata, qua infamibus hiſce pædiconibus infamiam & capitalia irrogant ſupplicia, malum

malum hoc ſuſtulerunt de terra. Vide L. 3. Cod. Theodoſian. ad Legem Iuliam de Adulter. L. 31. Cod. Iuſt. ad Legem Iuliam de Adulter. Novellam. LXXI. & CXLI.

Cruentis oribus mandere] Ennius apud Priſcianum lib. VI. pag. 183.

Vulturis in ſilvis miſerum mandebat hemonem:
Heu quam crudeli condebat membra ſepulchro.

In arcanis] Lactantius de Ira Dei cap. XXIII. *Cumeæ quidem volumina, quibus Romanorum fata conſcripta ſunt, in arcanis habentur.*

Bibliothecarum reponitis in arcanis] Quod honorificum. Euſebius Eccleſiaſt. Hiſtor. lib. III. cap. IX. de Ioſepho Hiſtorico. οὐ παρὰ μόνοις τοῖς ὁμοεθνέσιν ἀλλὰ καὶ παρὰ ῥωμαίοις γέγονεν ἀνὴρ ἐπιδοξότατος, ὡς αὐτὸν μὲν ἀναθέσει ἀνδριάντος ἐπὶ τῆς ῥωμαίων τιμηθῆναι πόλεως τοὺς σπουδασθέντας αὐτῷ λόγους βιβλιοθήκης ἀξιωθῆναι. Vertit Rufin. *Conſtat hunc virum per idem tempus, non ſolum apud Iudæos proprios cives, verum etiam apud Romanos habitum eſſe nobiliſſimum, ita ut litterarum merito in urbe Roma etiam ſtatua donaretur, & libri ejus bibliothecæ traderentur.* Quintil. lib. XI. cap. 3. Dio Chryſoſt. Corinth. Orat. 37. fol. 456. Philoſt. de vita Apollon. cap. I. lib. I.

Statuis muneramini] Mirum, Romanos ita degeneraſſe à more PAG. 40
priſco, ut quod olim præclaris & optime de Repub. meritis viris dabatur, tribuerent inertibus & peſſime de ſe meritis hominibus. Dio Chryſoſt. Rhodiac. Orat. XXXI. pag. 334. Καὶ πρότερον μὲν οὐδὲ τοῖς ἀποθνήσκουσι πᾶσιν ὑπὲρ τῆς πόλεως ἦν ἑστάναι χαλκοῖς, ἀλλὰ εἰ μή τις ὑπερφυᾶ καὶ θαυμαστὰ πράξειε. Quintilianus lib. 3. cap. 7. *Tempus quod finem hominis inſequitur, non ſemper tractare contingit, non ſolum quod viventes aliquando laudamus, ſed quod raro hæc occaſio eſt, ut referri poſſint divini honores, & decreta, ut publicæ ſtatuæ conſtitutæ.* Firmicus Aſtron. lib. V. cap. I. *Faciet claros & coronarum infulis adornatos, quibus ſtatuæ pariter & imagines decernantur.* Lib. VIII. cap. VI. *Illis honores perpetui, imagines, tituli, & honorabilium ſtatuarum decernuntur inſignia.*

Qui pecudes vos eſſe] Hieron. Tom. V. in Eccleſ. cap. 8. fol. 23. *Et hæc*, inquit, *aliquis loquatur Epicurus, & Ariſtippus, & Cyreniaci, & cæteri pecudes philoſophorum.*

Solum Chriſtum convellere, dilacerare poteſtis ſi Deum vultis] Inf. *Dilacerare ſi detur eum velle per viſcera.*

OBSERVATIONES AD ARNOBII AFRI LIB. II. ADVERSUS GENTES.

PAG. 42 *SI nullam esse ducitis contumeliam, respondere aliquid interrogatos*] Fastu tumidi interrogati, cunctanter, aut nihil omnino solebant respondere. Cicero ad Trebatium Epist. lib. VII. Epist. XVI. *Qui isthinc veniunt, superbiam tuam accusant, quod negent, te percontantibus respondere.* Gellius lib. XIX. cap. I. Tacitus lib. XIII. Annal. fol. 153. Nicetas. lib. I. Hist. fol. 29.

Offensas] Utitur quoque noster hac voce lib. VII. Suetonius August. cap. LXVI. Quintil. lib. IV. cap. II. Tertull. de Testimon. animæ cap. IV. Lucifer Calaritanus de non parcendo in Deum delinquentibus, pag. 232.

Opes illas, quibus se genus humanum studiose contendit impleri] Prudent. Psychomach. pag. 43.

--- *Nec sufficit amplos*
Implevisse sinus, juvat infarcire crumenis
Turpe lucrum.

Numquid arrogantiæ supercilio tumidus] Arnob. lib. I. *Non fastu & supercilio tumidi.* Aldhelmus de laud. Virgin. fol. 467. *Tumido elationis supercilio inflati.* Codex Iust. de Legib leg. 12. *Quis tantæ superbiæ fastidio tumidus.* Firmicus Astron. lib. III. cap. II. *Facit inflatos, & superbiæ spiritu sublevatos.* Lib. VI. cap. XXVIII. *Superbiæ spiritu non mediocriter inflatos.* Lib. V. cap. IX. *Superbiæ spiritu elati.* Lactantius lib. VI. cap. XXII *Fragilitatis oblitus, animo insolenter elato tumet.* Lib. VI. cap. XXIV. *Superbia tumidus infletur.*

Injurias & contumelias] Nonius; *Injuria à contumelia hoc distat. Injuria enim levior res est.* Pacuvius:

Patior facile injuriam, si est vacua à contumelia.

Vide Theophili Institut. Iuris lib. IV. cap. III. περὶ ὕβρεως.

Passim] Id est, sine discrimine. Virgilius Æneid. fol. 298.

--- *passim in littore sicco Corpora curamus.*

PAG. 43 *Sive cum exclamamus, ô Deus, sive cum illum testem Deum constituimus*]

mus] Minutius Felix; *Audio vulgus cum ad cœlum manus tendant, nihil aliud quam Deum dicunt: & Deus magnus est, & Deus verus est, & si Deus dederit; vulgi iste naturalis sermo est.* Tertull. Apolog. cap. XVII. *Quod Deus dederit omnium vox est; judicem quoque contestamur illum, Deus videt, & Deo commendo, & Deus mihi reddet. Denique pronuncians hæc, non ad Capitolium, sed ad cœlum respicit. Novit enim sedem Dei vivi: ab illo, & inde descendit.*

Quod si non mentis elatio, & typhus qui appellatur à Græcis] Suidas τῦφος, ἀλαζονεία. Inf. *Dum vestris fiditis cordibus, & quod typhus est, sapientiam vocatis. --- Nunquam crederent typho & arrogantia sublevati. --- Si arrogantia, si typhus, si elatio abesset à vobis.*

Cassa] Inf. *Periculi nihil est, si quod dicitur imminere, cassum fiat & vacuum.* Prudentius in Rom. Martyre pag. 206. PAG. 44

Nec cassa sentit morsuum pericula.

Virgil. lib. XII. Æneid. fol. 720.

Dixit, opemque Dei non cassa in vota vocavit.

Servius; *Non ad inania vota poscit auxilium.* Minutius Felix. *Quam vos irritæ pollicitationis cassa vota decipiant.* Afranius apud Nonium. *Numero inepti, pertimuistis cassam terriculam adversarii.*

Nulla futurorum potest existere comprobatio] Isocrates Orat. contra Sophistas fol. 420.

Miseratione dignissimi] Minutius Felix. *Misericordia digni.*

Salutaris militiæ sacramenta deponere] Eleganter transtulit verbum terrenum militare, ad regni militiam cœlestis. Quemadmodum enim seculares milites lecti jurant in verba Principis, se omnibus rebus ejus salutem præposituros; itidem & nos in sacramento baptismatis religiosè animas, corporaque Christo addicimus, attestamurque, nos nunquam hoc cœlestis militiæ sacramentum deserturos. Leo sermone 11. de Nativitate. *Si cœlestis militiæ sacramentum servaris.* Lactant. lib. V. cap. 11. *Sacramenti quod acceperat, proditor factus est.* Tertullianus de Corona militis cap. XI. *Credimusne humanum sacramentum divino superduci licere, & in alium dominum respondere post Christum: & ejerare patrem ac matrem & omnem proximum, quos & lex honorari, & post Deum diligi præcepit.* Idem ad Martyres cap. III. *Vocati sumus ad militiam Dei vivi, jam tunc cum in sacramenti verba spospondimus.* Vid. Lipsius ad lib. XV. Annal. Tacit. fol. 235. Stewechius ad II. lib. Vegetii pag. 84. & 85. PAG. 45

Ad credendi studium, prohibitionis ipsius stimulis excitetur] Tertull.

Apolog. cap. ult. *Nec quicquam tamen proficit exquisitior quæque crudelitas vestra, illecebra est magis sectæ; plures efficimur, quoties metimur à vobis: semen est sanguis Christianorum.* Idem ad Scapulam cap. IV. Lactant. lib. V. cap. XIII. Minutius Felix Octavio. Leo serm. I. de SS. Petro & Paulo.

Carnificis unci] Suetonius Tiberio cap. LIV. *Vncos & laqueos carnifex ostentabat.* Prudentius περὶ στεφάνων. in Vincent. Martyre pag. 176.

> *Hæc fatur, & stridentibus*
> *Laniatur uncis denuo.*

Impendeant] Minutius Felix; *Dum quid post mortem impendeat miseri, dum adhuc vivitis, æstimatis.*

Soli esse nugas intelligitis hæc omnia] Theophilus lib. III. ad Autolycum pag. 266. Ἀλλὰ καὶ ὡς προσφάτου ὀδόντος τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου, καὶ μηδὲν ἔχειν ἡμᾶς λέγειν εἰς ἀπόδειξιν ἀληθείας τῆς κατ' ἡμᾶς, καὶ διδασκαλίας: μωρίαν ἢ εἶναι τὸν λόγον ἡμῶν φασιν.

Vos soli sapientia conditi atque intelligentiæ vi mera, nescio quid aliud videtis & profundum] Quoniam Gentes sermonis stribiliginem & verborum vitia objiciebant Christianis, eosque rudes & barbaros in suis scriptis appellabant; Christiani vice versa, per irrisum illos politos, eloquentes nominitabant & eruditos. Inf. *Dicite ô festivi, & meraco sapientiæ tincti & saturi potu.* Pag. 29. *Sed sapientibus vos viris omnibusque instructis disciplinarum generibus creditis.* Lib. IV. *Stupetis eloquentiæ viribus.* Prudentius in Rom. Martyre περὶ στεφάνων.

> *Vos eruditos miror & doctos viros,*
> *Perpensa vitæ quos gubernat regula,*
> *Nescire vel divina, vel mortalia.*

Lactant. Epitome cap. III. *Ipsi sunt diserti, aut diserta legere volunt.* Theodoret. contra Græcos sermone VI. fol. 102. Athenagoras Apolog. pro Christianis pag. 12, & 19.

PAG. 46 *Numquidne illud vulgatum perstrinxit aures vestras, sapientiam hominis, stultitiam esse apud Deum*] D. Paulus ad Corinth. I. cap. III. Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου, μωρία παρὰ τῷ θεῷ ἐστι. Doctè Origenes lib. I. contra Celsum pag. 12. Sedulius lib. II. carminum pag. 296. Lactant. lib. V. cap. XV. & XVIII. Prudent. in Rom. Martyre pag. 226. Hilarius de Trinitate lib. III. fin. Tertullian. de Idololatria cap. VIII. Hermias, Διασυρμὸς τῶν ἔξω φιλοσόφων. Leo sermone V. de Nativit. Domini.

Reserare secreta] Chrysolog. in Psalm. I. serm. XLIV. *Reseravit, aditus intelligentiæ primos.* Lucifer Calarit. de regib. Apost. pag. 156. *Regum facta desideravi reserare.* Ovid. lib. XV. Metamorph.

--- *Augustæ reserabo oracula mentis.*

Valerius Flaccus lib. II. Argonau. pag. 54.

Obvius at Myneas terris adytisque sacerdos
Excipit, hospitibus reserans secreta Thyotes,

Quod Socrates ille comprehendere nequit in Phædone, homo quid sit] Arnobii lapsus memoriæ est: non enim in Phædone, sed Alcibiade locus hic legitur, pag. CXXIX. ΣΩ. Τί ποτ' οὖν ὁ ἄνθρωπος. ΑΛΚ. οὐκ ἔχω λέγειν.

Pellax] Papias; *Pellax, deceptor, dolosus, fallax.* Arnobius lib. V. *Quid subjiciemus pro aureis imbribus, in quos idem se pellax fraude induit perfida.*

Vigilemus aliquando] Plato Theæteto. fol. CLVIII. Ὃ πολλάκις σε οἶμαι ἀκηκοέναι ἐρωτώντων, τί ἄν τις ἔχοι τεκμήριον ἀποδεῖξαι, εἴ τις ἔροιτο νῦν οὕτως ἐν τῷ παρόντι, πότερον καθεύδομεν, καὶ πάντα ἃ διανοούμεθα, ὀνειρώττομεν. ἢ ἐγρηγόραμέν τε καὶ ὑπὲρ ἀλλήλοις διαλεγόμεθα. --- ἅ, τε γὰρ νυνὶ διειλέγμεθα, οὐδὲν κωλύει καὶ ἐν τῷ ἐνυπνίῳ δοκεῖν ἀλλήλοις διαλέγεσθαι. καὶ ὅταν δὴ ὄναρ ὀνείρατα δοκῶμεν διηγεῖσθαι, ἄτοπος ἡ ὁμοιότης τούτων ἐκείνοις. ΣΩ. Ὁρᾷς οὖν ὅτι τό γε ἀμφισβητῆσαι οὐ χαλεπόν, ὅτε καὶ πότερον ἔστιν ὕπερ ἢ ὄναρ ἀμβισβητεῖται. καὶ δὴ ἴσου ὄντος τοῦ χρόνου ὃν καθεύδομεν, ᾧ ἐγρηγόραμεν, ἐν ἑκατέρῳ διαμάχεται ἡμῶν ἡ ψυχή, τὰ ἀεὶ παρόντα δόγματα παντὸς μᾶλλον εἶναι ἀληθῆ. ὥστε ἴσον μὲν χρόνον τάδε φαμὲν ὄντα εἶναι, ἴσον δὲ ἐκεῖνα, καὶ ὁμοίως ἐφ' ἑκατέροις διισχυριζόμεθα.

Pupulis] Lexicon Græcolat. vetus: *Pupula.* ὀφθαλμοῦ κόρη. Papias; *Pupula, pupilla principale.* Horat. Epod. V. ad Canidiam.

Interminato cum semel fixæ cibo
Intabuissent pupulæ.

Cicero lib. II. de Natura Deorum pag. 25. *Acies ipsa qua cernimus, quæ pupula vocatur, ita parva est, ut ea, quæ nocere possint, facile vitet.*

Solum oleum respuat immersionem] Hieronymus Tom. V. in Oseam PAG. 47.
cap. XII. *Oleum aquis & cæteris humentibus elementis non potest copulari.*

Ipse denique animus qui immortalis à vobis, & Deus esse narratur] *Animum* Deum statuit Pythagoras apud Minutium. Plato lib. X. de legib. pag. 899. Varro apud August. lib. VII. de civitate Dei cap. V. Cato lib. I. Distic. Cicero de Natura Deorum lib. I. & I. Tuscul. Quæstionum.

Cur

Cur in agris æger sit] Servius in VI. Æneid. pag. 438. *Anima pro qualitate est corporis, quæ prout fuerint, vel vivacia, vel torpentia, ita & animos faciunt: quod potest etiam in uno eodemque corpore probari. In sano enim corpore alia est vivacitas mentis, in ægro pigrior, in insanis invalida, & ratione carens, ut in phreneticis cernimus: adeo cum ad corpus venerit, non natura sua utitur, sed ex ejus qualitate mutatur.* Vide Galenum in Tractatu pereleganti, Ὅτι τὰ τῆς ψυχῆς ἤθη ταῖς τοῦ σώματος κράσεσι ἕπεται. Anastasium Quæst. VIII. in SS. Scripturas. Nazianz. Orat. XXXIII. de amore pauperum, & inibi ejus Scholiast. Nicetam. Porphyrium περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. lib. III. pag. 40.

Quoniam ridere nostram fidem consuestis] Ethnici ridebant Christianos ut nimium credulos in Deum, accusabantque illos, quasi rationem fidei vel reddere, vel accipere nollent, sed simpliciter saltem credere. Julianus Imperat. apud Nazianz. στηλιτευτικῷ α. pag. 296. Ἡμέτεροι φησὶν οἱ λόγοι, καὶ τὸ ἑλληνίζειν, ὧν καὶ τὸ σέβειν θεούς. ὑμῶν δ' ἡ ἀλογία, καὶ ἡ ἀγροικία, καὶ οὐδὲν ὑπὲρ τὸ, πίστευσον, τῆς ὑμετέρας ἐστὶ σοφίας. Demoliuntur hanc invidiam calumniosam, & procul eam à Christianis esse ostendunt rationibus firmissimis, Orig. contra Celsum lib. 1. pag. 9. & 10. & Theodor. Serm. 1. de Fide cont. Græcos pag. 12. & 13. August. Tom. 6. ad Honorat. de utilitate credendi.

Aures vestris supplicationibus accommodare] Rufinus præfatione in Apolog. Pamphil. Martyr. pro Origine ad Macarium. *Non accommodent criminatoribus aurem suam.* Lar apud Querolum Plauti. *Paululum aurem accommoda.* Hieronym. Tom. VIII. in Proverb. Salomonis cap. 3. pag. 11. *Parvulos dicit eos, qui nuper sapientiæ aurem accommodare cœperunt.* Tertullianus Præscript. advers. Hæreticos cap. XVI. *Novis vocibus aures accommodare.*

Estne operis in vita negotiosum aliquod atque actuosum genus] Rufinus in Symbolo ad Laurentium, apud Hieron. Tom. IX. Epist. XIX. pag. 74. *Nihil est quod in vita geri possit, si non credulitas ante præcesserit.* Theodoretus de Fide Orat. 1. contra Græcos pag. 16. & 17.

Navigatis] Rufinus in dicto loco: *Recte primo omnium te credere profiteris, quia nec mare quis ingreditur, ac liquido & profundo sese committit elemento, nisi se prius credat posse salvari.*

Terram ferro scinditis] Rufinus: *Nec agricola semina sulcis obruit, & fruges spargit in terram, nisi crediderit venturos imbres, affuturum quoque solis teporem, quibus terra confota, segetes multiplicata fruge producat, & ventis spirantibus nutriat.*

Conju-

Conjugalia copulatis consortia] Eleganter: *Nuptiæ enim* (ut Modestinus ait Leg. 1. Digest. de ritu nuptiarum) *conjunctio maris & fæminæ, & consortium omnis vitæ, divini & humani juris communicatio.* Dionysius Halicarnass. lib. II. Antiquit. Roman. pag. 95. γυναῖκα γαμετὴν κατὰ νόμους ἱεροὺς συνελθοῦσαν ἀνδρὶ, κοινωνὸν ἁπάντων εἶναι χρημάτων τε καὶ ἱερῶν.

Ægritudines corporum, medicorum committitis manibus] Proprie. Lib. I. *Si aliquis ad vos medicus ex submotis venisset, & nunquam vobis regionibus cognitis, medicamen pollicens tale, quod immunes vos fore ab tam innumeris vexationibus corporum, usque ad ultimos fines sponderet ætatis, licet ambigua res esset, committeretis vos tamen, nec potionem incognitam dubitaretis haurire, spe salutis proposita.*

Qui cunctorum originem dicit aquam, non Thaleti] De his diversis PAG. 48
Philosophorum opinationibus videndus Sext. Empiricus Pyrronius advers. Mathemat. pag. 304. & 305. Chalcidius in Platonis Timæum pag. 465. & seq. Laërtius lib. I. Tertull. advers. Marcion. Lactant. lib. I. cap. V. Minutius Felix Octav. Plutarchus de Placitis Philosophorum lib. I. Cicero lib. IV. Academ. Quæst. Eusebius de præparat. Ecclesiast. lib. I. cap. V. Lib. V. cap. XIII. Hermias in irrisione Philos. Gentilium. Justinus Martyr. in cohortat. ad Græcos pag 3. & 5. Theodoretus contra Græcos sermone IV. de Materia & mundo. Nemesius περὶ φύσεως ἀνθρώπου. cap. V.

Heraclito] Laërt. lib. IX. pag. 631. Theodoret. de Mundo & Materia Orat. IV. Minutius Felix Octav.

Qui causam in numeris ponit, non Pythagoræ Samio] Inf. *Pythagoras numeros scivit.* Mart. Capella de Nuptiis Philolog. lib. II. pag. 46. *Samius Pythagoras cœlestes quosdam numeros replicabat.* Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. II. pag. 30. Οἱ γοῦν πυθαγόρειοι, περὶ τοὺς ἀριθμοὺς, καὶ τὰς γραμμὰς σπουδάζοντες, ἀπὸ τὸ πλέον τοῖς θεοῖς ἀπήρχοντο. Tertullianus de anima cap. XXXI, Plutarchus de Placitis Philosoph. lib. I. pag. 876.

Architæ] Vide Diogenem Laërt. lib. VIII. pag. 619.

Qui animum dividit] Theodoretus de Natura hominis sermone V. contra Græcos pag. 72.

Qui quintum elementum principalibus applicat causis, non Aristoteli] Martian. Capell. de Nuptiis Philol. lib. II. pag. 46. *Aristoteles per cœli quoque culmina Entelechiam scrupulosius requirebat.* Justinus Mar-

tyr. in sermone ad Græcos pag. 26. In Everſ. Dogmatum Atiſtor. pag 108. Reſponſ. pag. 152. Jarchas apud Philoſtratum de vita Apollonii lib. III. cap. XXI. Tertull. de Anima cap. XXXII. Theodoret. contra Græcos Orat. IV. de Materia & Mundo pag. 57.

Qui ignem minatur mundo, non Panætio, Chryſippo, Zenoni] Cicero 2. de Natura Deorum pag. 219. Theodoretus contra Græcos ſerm. V. de Natura hominis. Iuſtinus Martyr. apolog. II. pro Chriſtian. pag. 51.

Qui individuis corporibus mundos ſemper fabricatur & deſtruit, non Epicuro, Democrito, Metrodoro] Theodoret. contra Græcos ſerm. IV. de Materia & Mundo fol. 57. Hieronym. de Reſurrectione carnis ad Minerium. Tract. II. part. II. Epiſt. XXVI. Cicero lib. I. de Finibus bonorum & malorum. Tertullianus de anima cap. XXXII.

Nihil poſſe omnino comprehendi] Metrodorus Academicus apud Ciceronem lib. IV. Academicarum quæſtionum pag. 36. *Nego ſcire nos, ſciamus aliquid, an nihil ſciamus: ne idipſum quidem neſcire, aut ſcire nos: nec omnino ſitne aliquid, an nihil ſit.* Irrident illos ut vanos, Lactant. lib. III. cap. VI. Auguſt. Tom. I. lib. III. cont. Academicos.

Sectarum] Inf. *Qui per varia ſectarum diverticula diſſipati, has atque illas partes opinionum diverſitate fecerunt.* Minut. Felix. *De qua tot ſeculis ſectarum plurimarum, uſque adhuc ipſa philoſophia deliberat.* Lactant. de Ira cap. XI. *Platonem quoque ac Socratem fallerent, & Pythagoram, Zenonem, Ariſtotelem, maximarum ſectarum principes.*

Noſtra in credulitate] Inf. *Quænam injuſtitia tanta eſt, ut fatui vobis credulitate in iſta videamur.*

Qui nihil ſciſcunt, nec pronunciant unum: qui pro ſuis ſententiis bella] Notat Academicos, qui quod libitum aſſerebant & deſtruebant. Querolus Plauti. *Meminiſti ridere tete ſolitum illos, qui fata deplorant ſua; atque Academico more, quod libitum fore, deſtruere & adſerere te ſolitum.* Cicero in Academicis. Auguſtin. Tom. I. lib. III. contra Academ. Mela lib. I. cap. XVIII. Arrianus in Epict. lib. II. cap. XX.

PAG. 48 & 49. *Sed officiant hæc nihil, nihilque impediant*] Arnob. lib. I. *Quid enim officit ô quæſo, aut quam intellectui præſtat tarditatem.* Lucret. lib. I. pag. 31. ex emendatione Giſanii.

Nam ſive eſt aliquid, quod prohibeat, officiatque,
Quo minus, quo miſſum eſt veniat, finique locet ſe.

Cic.

Cic. lib. VII. Epist. ad Trebatium Epist. VI. *Neque impedio, quo minus, si tibi ita placuerit, hisce eum ornes gloriolæ insignibus.*

Furunculum] Glossæ: *Furunculus* δοθιὴν. Cornelius Celsus lib. V. cap. ultimo *Furunculus est tuberculum acutum cum inflatione & dolore.* Vide Plinium lib. XX. cap. 13. 17. & 20. Papiam in *Furunculus.* Galenum περὶ τῶν παρὰ φύσιν ὄγκων. fol. 357.

Opera illa magnifica] Vidend. Lactantius lib. IV. cap. XV.

Verbo uno potuit, aut unius imperii jussione] Arnobius lib. I. *Vocis simplicis jussione, aures aperuisse surdorum.* Sulpitius II. Dialog. de Virtut. Martini fol. 338. vocat *sermonis imperium.* Gaudent. de Paralytico pag. 88. *Vocis præceptum.* de Lect. Exodi. *Sermonis imperium.* Chrysologus serm. LII. *Præceptionem divinam.* Ambros. de Fide ad Gratianum lib. IV. cap. 3. *Aliorum debilitates, imperiali sermone sanabat.* Lactant. lib. IV. cap. XV. *Virtutes ejus fuerunt, quas Apollo portentificas appellavit: quod quacunque iter faciebat, ægros, ac debiles, & omni morborum genere laborantes, uno verbo, unoque momento reddebat incolumes. --- Hæc omnia non manibus aut aliqua medela, sed verbo ac jussione faciebat.* Chrysol. serm. 176. *Cœco visum sola restituit jussione.*

Dominam Romam] Valerius Maximus lib. II. cap. VIII. *Romam* PAG. 50
appellat *totius terrarum orbis columen.* Hieron. Apolog. contra Iovinian. Hæres. lib. II. cap. 49. & in Esaiam Tom. IV. cap. LVII. pag. 186. *Orbis dominam.* Ovid. lib. III. Fastor. *Vrbem æternam.* Claud. Mamertinus Paneg. ad Maxim. & in Genethl. Maximiani *Gentium dominam Romam.* Nazarius Panegyrico ad Constantinum Imp. *Arcem omnium gentium, & terrarum reginam.* Ennodius Panegyrico ad Theodoricum. *Orbis dominam Romam.* Cicero in Catilinam Orat. II. pag. 468. *Lucem orbis terrarum, atque arcem omnium Gentium.* Prudentius in Rom. Martyre pag. 211. περὶ στεφάνων. *Seculi summum caput.* Apotheosi pag. 288. *Imperii dominam.* Orosius lib. 2. cap. 12. *Caput gentium.* Martialis lib. XII. Epigr. 8.

Terrarum Dea gentiumque Roma,
Cui par est nihil, & nihil secundum.

Numæ Regis artibus, atque antiquis superstitionibus occupati] Numa multarum vanitatum autor, apud Romanos ritus sacrorum, sacerdotalia officia insignia & privilegia sacerdotum, sacrificalia ministeria, instrumenta, vasa sacrorum ac piaculorum expiationes, instituit. Plutarchus Num. Tertullianus Præscript. advers. Hæret.

cap. XL. Lactant. lib. I. cap. 22. Salisber. Polycrat. lib. V. cap. III. Ovid. Metamorph. lib. XV.

Et veritati coalescere Christianæ] Leo sermone in obitum Petri. Prudent. lib. II. contra Symmachum,

Viderant enim cursum Simonis magi] Augustin de SS. Petro & Paulo Apostolis, serm. III. Tom. X. fol. 268. *Cum Simon se Christum diceret, & tanquam filium, ad patrem assereret volando se posse conscendere: atque elatus subito magicis artibus volare cœpisset, tunc Petrus fixis genibus precatus est Dominum, & precatione sancta vicit magicam levitatem. Prior enim ascendit ad Dominum oratio, quam volatus: & ante pervenit justa petitio, quam iniqua præsumptio. Ante inquam Petrus in terris positus, obtinuit quod rogavit, quam Simon perveniret in cœlestia, quo tendebat. Tunc igitur Petrus velut vinctum illum de sublimi aëre deposuit, & quodam præcipitio in saxo elidens ejus crura confregit. Et hoc in opprobrio factum illius est, ut qui paulo ante volare tentaverat, subito ambulare non posset: & qui pennas assumpserat, plantas amitteret.* Clemens Constitution. Apost. lib. VI. cap. 9. Hegesipp. lib. 3. cap. 2. Epiphan. lib. I. contra Hæreses. pag. 31. Ambrosius Hexameron. lib. IV. cap. 8. Abdias de vitis Apostolor. lib. I. pag. 15.

Brundam] Festus: *Brundusium quidam poëtæ brevitatis causa Brundam dixerunt.*

PAG. 51 *Quia sibi præsentiunt finem pro meritis imminere*] Lactant. lib. 23. cap. 14. *Hi spiritus contaminati & perditi per omnem terram vagantur, & solatium perdendis hominibus operantur.* Minutius Felix. *Isti igitur spiritus, postquam simplicitatem substantiæ suæ, onusti & immersi vitiis perdiderunt, ad solatium calamitatis suæ, non desinunt perditi jam perdere, & depravati errorem pravitatis infundere, & alienati à Deo, inductis pravis religionibus à Deo segregare.*

Qui stupetis doctorum & Philosophiæ scita] Theodoretus sermone IX. contra Græcos, περὶ Νόμων. pag. 123. Ὑμεῖς μὲν ὦ ἄνδρες κεκαλλιεπημένων ποθεῖτε λόγων ἀκούειν, καὶ τούτοις καταχηλεῖσθαι. ζητεῖτε; οὐ ἢ ἂν τούτους μὴ εὕροιτε, γελᾶτε καὶ κωμῳδεῖτε, καὶ τὰς ἀκοὰς βύετε, καὶ τῶν λεγομένων ἐπαΐειν οὐ βούλεσθε.

Audetis ridere nos, quod mortuorum dicamus resurrectionem futuram] Solenne Philosophis & Gentilibus, facetiis jocularibus Christianos lancinare, quod carnis resurrectionem assererent. Cæcilius apud Minutium. *Nec hac furiosa opinione contenti, aniles fabulas astruunt & annectunt; renasci se ferunt post mortem, & cineres, & favil-*

las, & nescio qua fiducia mendaciis suis invicem credunt: putes jam eos revixisse. Origen. contra Celsum lib. 1. pag. 7. Καὶ μὲν νοηθὲν τὸ περὶ τῆς ἀναστάσεως μυστήριον, θρυλλεῖται γελώμενον ὑπὸ τῶν ἀπίστων.

Quam quidem nos dicere confitemur, sed à vobis aliter quam sentiamus] De resurrectione carnis, jam inde ab ipsius mundi nascentis origine, multorum variantes, multæ & portentosæ fuerunt opiniones, quas Athenagoras & Tertullianus in libb. de resurrectione carnis, partim recensent, partim refutant. Noster hic insanit cum furentibus hominibus, Marcione, Basilide, & Origene, qui resurrectionem non carnis, sed corporis, & corporis quidem spiritualis credebant. Vide Hieron. Tomo 1. adversus errores Iohannis Hierosol. cap. 7. 8. 9. 10. 11. 12. Epiphanium Anchorato pag. 506. Rufinus tamen excusat Origenem, nec hujus culpæ affinem esse affirmat, Præfat. in Apolog. Pamphili Martyris pro Origene pag. 755. verba ejus adscribam: *Carnis resurrectionem non per aliquas præstigias, sicut nonnulli calumniantur, dicimus: sed hanc ipsam carnem, in qua nunc vivimus, resurrecturam credimus, non aliam pro alia; nec corpus aliud quam hujus carnis dicimus. Sive ergo corpus resurrecturum dicimus, secundum Apostolum dicimus, hoc enim nomine usus est ille: Sive carnem dicimus, secundum traditionem symboli confitemur. Stulta enim adinventio calumniæ est, corpus humanum aliud putare esse, quam carnem: sive ergo caro secundum communem fidem, sive corpus secundum Apostolum dicitur, quod resurget, ita credendum est, sicut Apostolus definivit: quia quod resurget, in virtute, resurget & in gloria, & incorruptibile resurget; & spiritale corpus, quia corruptio incorruptionem non possidebit.*

Cum mundus cœperit ab occiduis partibus exoriri, erupturos homines telluris è gremio] Plato Politico pag. 270. Ἣν ἡλικίαν ἕκαστον εἶχε τῶν ζώων, αὕτη πρῶτον μὲν ἔστη πάντων, καὶ ἐπαύσατο πᾶν ὅσον ἦν θνητὸν ἐπὶ τὸ γεραίτερον ἰδεῖν πορευόμενον. μεταβάλλον δὲ πάλιν ἐπὶ τοὐναντίον οἷον νεώτερον καὶ ἁπαλώτερον ἐφύετο. Καὶ τῶν μὲν πρεσβυτέρων αἱ λευκαὶ τρίχες ἐμελαίνοντο, τῶν δ' αὖ γενειώντων αἱ παρειαὶ λεαινόμεναι, πάλιν ἐπὶ τὴν παρελθοῦσαν ὥραν ἕκαστον καθίστασαν. Τῶν τε ἡβώντων τὰ σώματα λεαινόμενα, καὶ σμικρότερα καθ' ἡμέραν ἑκάστην, καὶ νύκτα γιγνόμενα, πάλιν εἰς τὴν τοῦ νεογενοῦς παιδὸς φύσιν ἀπῄει, κατά τε τὴν ψυχὴν, καὶ κατὰ τὸ σῶμα ἀφομοιούμενα.

Metus ille vos habet] Petron. Satyr. *Et mentem timor altus habet.*

Ne velut trabalibus clavis affixi, corporibus hæreatis] *Claves trabales* rectè interpretatur Cruquius in Odam XXXV. lib. 1. Horat. *palos*

acutos, ab ima corporis parte usque ad summum, in noxiorum corporibus adactos. Cicero lib. v. in Verrem pag. 272. proverbialiter extulit: *Vt hoc beneficium, quemadmodum dicitur, trabali clavo figeret.* Novella III. Theodosi. *Trabali jussione decrevimus.*

Audetis ridere nos, cum gehennas dicimus, & inextinguibiles ignes, in quos animas dejici] Lactantius lib. VII. cap. XXVI. *Eodem tempore fiet, secunda illa & publica omnium resurrectio, in qua excitabuntur injusti ad cruciatus sempiternos. Hi sunt qui manu facta coluerunt, qui Dominum mundi, ac parentem vel nescierunt, vel abnegaverunt. Sed & Dominus illorum cum ministris suis comprehendetur, ad pœnamque damnabitur, cum pariter omnis turba impiorum pro suis facinoribus in conspectu angelorum, atque justorum perpetuo igni cremabitur in æternum. Hæc est doctrina sanctorum Prophetarum, quam Christiani sequimur: hæc nostra sapientia, quam isti qui vel fragilia colunt, vel inanem philosophiam tuentur, tanquam stultitiam, vanitatemque derident, quia non defendere hanc publice atque asserere nos solemus.*

Non Acherontem, non Stygem, non Cocytum] Vide Platonem Phædon. pag. 112. 113. 114. Eusebium de præparat. Eccles. lib. XIII. cap. VII.

Sensuum] Lactant. lib. VII. cap. XXI. *Duret tantum, ac sensu doloris afficiet.*

Absone suspicatus] Inf. *Non absonè neque inaniter credimus.*

Sunt enim mediæ qualitatis, & interire] Hæc Valentinianismum olent, ut etiam alii adverterunt. Tertull. advers. Valent. cap. XXXII. *Et anima mortalis apud illos, nisi quæ salutem fide invenerit.* Arnob. lib. II. pag. 40. *Quamvis (animas) mors sæva posse videatur extinguere, & ad nihilum redactas, irremeabili abolitione delere.* Pag. 47. *Non absone neque inaniter credimus mediæ qualitatis esse animas hominum, utpote ab rebus non principalibus editas, juri subjectas mortis.*

PAG. 52 & 53. *Animarum est à corporibus dijugatio*] Augustin. in Psalm. XLVIII. fol. 100. *Mors quam homines timent, separatio est animæ à corpore.*

Hæc est hominis mors vera] Augustinus Tomo VIII. in Psalm. XLVIII. fol. 100. *Mors vera, quam non timent homines, est separatio animæ à Deo.* Psalm. XXXVII. pag. 86. *Vera mors est, damnatio cum diabolo.*

Crudeliter sævi] Diabolum dicit crudeliter sævum, quoniam genus humanum præcipitavit in mortem. Augustin. Tom. X. de Morte, sermone LXII. & in Psalm. XLVIII. fol. 100.

Ignifero] *Ignem ferum* dixit Arnob. quemadmodum vetus Latinus Bibliorum interpres *feros fluctus*. Græc. ἄγρια κύματα. Locus eſt in Lib. Sapientiæ Ieſu filii Syrach. cap. XIV. Arnob. ſup. *Inexſtinguibiles ignes*. Lib. IV. *Inextinguibiles gehennæ flammas*. Cyprian. ad Demetrianum fol. 258. *Ardentem gehennam, & vivaces flammas*. Tertull. Apologet. cap. 48. *Iugem ignem*. Lactant. lib. VIII. cap. XXI. *Ignem ſempiternum*. Gaudentius præfat. ad Benevol. *inextinguibiles flammas*. Auguſt. de ſancti Pauli converſione Tom. x. ſerm. 17. pag. 262. *gehennæ ignis ardentes & æternas flammas*. Vide Origenem contra Celſum lib. IX. pag. 301.

Deo rerum ac principi, gradu proximas dignitatis] Animam hominis divinæ naturæ partem eſſe, & ejuſdem cum Deo eſſentiæ, docuerunt furioſi Manichæi. Auguſtinus contra Adamant. Manichæum. cap. XXII. Contra Fauſtum Manich. lib. 3. cap. 6. *Anima* (recte inquit Auguſt. ad Optatum Epiſcop. Milevit. apud Hieronymum Tom. IX. Epiſt. XLVI. fol. 193.) *non eſt pars Dei, ſed creatura, nec de Deo nata, ſed ab illo facta. atque in ejus genus adoptanda, mirabili dignatione gratiæ, non parili dignitate naturæ: nec corpus eſt ſed Spiritus: non creator, ſed creatum*. Vid. Iſidorus Peluſiota lib. IV. Epiſt. CCXXIV. Auguſt. Tom. x. de Trinitat. ſerm. III. fol. 223. de Spiritu & Anima. cap. XL. de Origine animæ ad Rhenatum lib. I. cap. 4.

Virtutum omnium ſervamus, atque integramus tenorem] Inf. *Servamus officiorum tenorem*.

Nec quot in orbe ſunt homines, ſunt ſententiæ totidem] Terent. Phorm. Actu 2. Scena IV. *Quot homines, tot ſententiæ: ſuus cuique mos*. Horat. lib. 2. Satyr. I.

Quot capitum vivunt, totidem ſtudiorum millia.

Dehoneſtamentum] Gloſſæ: *Dehoneſtamentum* αἰσχύνη. Gellius lib. II. cap. XXVII. *Quo ille dehoneſtamento corporis maxime lætabatur*.

Supercilium deponere] Prudent. Pſychomach. pag. 35.

Diſce ſupercilium deponere.

Vultis faſtu depoſito] Sidonius carmin. 23. ad Conſentium. PAG. 54

Vt faſtu poſito tumentis aulæ.

Differitate] Lib. VII. *Longiſſima debet differitate ſeponi. --- Arboris viſcum ſine ulla paſſim differitate comburere*. Nonius. *in Differitas*.

Ex oſſibus illis fundata ſunt corpora] Hauſit à Lucretio, ut monent etiam alii lib. V. pag. 14.

Et majoribus & ſolidis magis oſſibus intus

Funda-

Fundatum, & validis aptum per viscera nervis.

Hieronymus in Hieremiam cap. XXVIII. pag. 293. *Nostra corpora crassiora, quæ nervis & ossibus carnis, venisque contexta sunt.*

Et corporalibus conciliis procreant] *Concilium* pro *cœtu*, Lucretiano more lib. 1. pag. 6.

Quippe ubi nulla forent primordia, quæ geniali
Concilio possent arceri tempore iniquo.

Cura est illis omnibus] Cicero Officiorum lib. 1. pag. 464. *Principio generi animantium omni est à natura tributum, ut se, vitam, corpusque tueatur: declinetque ea quæ nocitura videantur. Omniaque quæcunque ad vivendum sint necessaria, inquirat & paret: ut pastum, ut latibula, ut alia ejusdem generis. Commune autem animantium omnium est conjunctionis appetitus, procreandi causa, & cura quædam eorum, quæ procreata sunt.*

In pecudes atque alias belluas ire animas improborum] Hanc animarum transmigrationem in pecudes, Plato proponit lib. X. de Repub. fol. 620. de Anima Mundi. fol. 104. Ambros. Lactant. & Tertullian. hanc opinionem Pythagoræ fuisse dicunt. Ambrosius de Bono mortis cap. X. Pamphilus apud Hieronymum Tomo IX. fol. 151. Diodorus Siculus Biblioth. lib. 1. fol. 88. Lactantius lib. VII. cap. XIII. & XXVII. Tertull. Apolog. cap. XLVII. & de Anima cap. XXVIII. Hermias in irrisione Gentilium philosophorum. Theodoretus de fine & judicio Orat. XI. pag. 158. Eusebius de præp. Eccles. lib. X. cap. 11. Hieronym. Tom. 1. Apologia advers. Rufinum. cap. X. Justinus Martyr. Quæst. Græc. fol. 163. & 164. Minut. Octavio. Orig. contra Celsum lib. 1. pag. 16. Cicero lib. 1. Tuscul. Quæst.

Humanis corporibus exutæ] Arnob. lib. 1. *At emeritò exutus à corpore.* Gennadius de Ecclesiast. Dogmat. lib. 1. cap XVI. *Solum hominem credimus habere animam substantivam, quæ exuto corpore vivit.* Arnob. inf. pag. 58. *Quo facilius exui corporalibus possimus ex vinculis.* Macrobius in somnium Scipionis lib. 1. cap. 1. *Indicari faciat, qui sit exutarum corporibus status animarum.*

Rationales nos sumus] Salustius: *Nostra omnis vis in animo sita est.* Cicero lib. 1. Officiorum pag. 465. *Sed inter hominem & belluam hoc maxime interest, quod hæc tantum quantum sensu movetur, ad id solum quod adest, quodque præsens est, se accommodat: paulatum admodum sentiens, præteritum, aut futurum. Homo autem qui rationis est particeps,*

onse-

consequentia cernit, principia, & causas rerum videt, earumque progressus, & quasi antecessiones non ignorat: similitudines comparat, & rebus præsentibus adjungit atque annectit futuras: facile totius vitæ cursum videt, ad eamque degendam præparat res necessarias.

Ministras manus] Arnob. lib. 3. *Manus ministras operum, articulis, digitis, & cubitorum mobilitate tractabiles.* Cicero lib. 2. de Natura Deorum pag. 226. *Quam vero aptas, quam multarum artium ministras manus natura homini dedit.* Lactant. de Opificio Dei cap. x. *Quid dicam de manibus, rationis ac sapientiæ ministris, quas solertissimus artifex plano ac modice concavo sinu fictas, ut si quid tenendum sit, apte possit insidere, in digitos terminavit.* Lucret. lib. 4. pag. 134. PAG. 55

--- Manusque datas utraque à parte ministras,
Vt facere ad vitam possimus, quæ foret usus.

Pauperrimæ necessitatis inventa] Manilius lib. 1. Astron.

Longa dies acuit mortalia corda.

Prudent. lib. 2. contra Symmach. 398.

Crescit vita hominis & longo proficit usu.

Columella de cultu hortorum lib. x. pag. 356.

Ipsa novas artes varia experientia rerum,
Et labor ostendit miseris, usus que magister.

Virgilius lib. 1. Georgicon pag. 71.

Tum variæ venere artes, labor omnia vincit
Improbus, & duris urgens in rebus egestas,

Lucretius lib. v. pag. CLXXXXIII.

Navigia atque agriculturas, mœnia, leges,
Arma, vias, vestes, & cætera de genere horum
Præmia, delicias quoque vitæ funditus omnis,
Carmina, picturas, & Dædala signa polire,
Vsus, & impigra simul experientia mentis,
Paullatim docuit pedetentim progredientis,
Sic unum quidquid paulatim protrahit ætas
In medium, ratioque in luminis eruit oras.
Namque aliud ex alio clarescere corde videbant,
Artibus ad summum donec venere cacumen.

Trullas] Glossæ; *ἀγγεῖον trulla.* Varro de LL. lib. 4. Nonius in *Trua.* Cato de re Rustica cap. 13. PAG. 56

Subucula] Glossæ; *Subucula, ὑποδύτης, ὑποχίτων.* Vetus interpres Lat. Bibliorum in Levitic. cap. 8. *Vestivit pontificem subucula linea.*

nea. Nonius & Papias in *Subucula.* Varro lib. 4. de LL. pag. 32. Sueton. Augusto cap. 82.

Trabeas] Papias; *Trabea, vestis senatorum,* Severus lib. 7. Æneid. pag. 457.

Suppara] Glossæ; παραλώμιον. Varro LL. 4. pag. 32. Lucanus lib. 2. Nonius in *Supparum.*

Lenas] Inf. *Muccinium, lena, tunica.* Festus; *Lena, vestimenti genus habitus duplicis, quidam appellatam existimant Tusce, quidam Græce, quam χλαῖναν dicunt.* Papias in *Lena.*

Lacernulas] Glossæ, *Lacerna,* φενόλη. Sueton. Augusto cap. XL. Claudio cap. 6. Papias in *Lacerna.*

PAG. 56 & 57. *Reminiscentias esse constaret*] Hoc Platonis dogma fuit, qui vixisse animas hominum antequam corpus induissent, asserebat: dicebatque cum in nova corpora rursum irent, non novi aliquid addiscere, sed illa quæ jam antea didicerant, saltem recognoscere. Vide illum in Mænone, & Phædone fol. 73. Ciceron. lib. I. Tuscul. Quæstion. Tertull. de anima cap. 23. Refutant illum Augustin. de Trinitate lib. X. cap. 15. Theophilus lib. 3. ad Autolycum.

Manifestum & promptum est] Inf. pag. 58. *Manifesta & prompta causa est.* Ovidius lib. 13. Metamorphos.

Sed nec mihi dicere promptum, nec facere est isti.

Sed nothum aliquid fiat] Catullus 18. pag,

Tu potens Trivia, & notho es
Dicta lumine luna.

Lucretius lib. V. pag. 166.

Lunaque sive notho fertur loca lumine lustrans.

Mox aliquem natum] Servius in lib. I. Georg. fol. 73. *Filius eius Triptolemum recens natum, per noctem igne fovit.* Hieron. parte 2. Tract. 2. Epist. XL. *Recentissime natus.* Apulejus lib. I. Metamorph. *Recens utero matris editus.* Hieron. Tom. 6. ad Optatum de Orig. Animæ. Epist. 46. *Homo recentis ætatis.* Lactant. lib. 6. cap. XX. *Vt recentes natos liceat oblidere,* Plaut. Cistel. Act. I. Scena *Idem mihi, &c. Puerum recens natum.* Prudent. Psychom. pag, 33. *Membra recentis alumni.* Minutius, *Sanguinem novelli, & vix dum nati hominis,* August. in Psalm. 80. pag. 196. *recens homo.* Gennadius de Ecclesiast. Dogmatibus cap. 34. *Parvulos recentes.*

PAG. 58 *Solidioribus cibis*] Cassianus Collat. lib. 18. cap. 16. *Vt gravis ac solidus cibus sano utilis est, ita perniciosus est ægrotanti.* Arnob. in Psalm.

CIII. *Non possunt solidioribus cibis refici.* Lactant. de opificio Dei cap. 12. *Idque ipsum solertissime comparatum est, ut candens atque pinguis humor teneritudinem novi corporis irrigaret, donec ad capiendos fortiores cibos, & dentibus instruatur, & viribus roboretur.* Cyprian. Epist. 2. ad Donatum. pag. 2. *Impletur in succum cibis fortioribus corpus.* Petronius: *Mox cibis validioribus pastus.*

Ut sæcula imitemur antiqua, ex cinere caldo glandes] Servius in lib. 1. Georg. pag. 72. *Prius homines, ut legimus, pasti glandibus sunt, nec aliud ad victum quærebant.* Prudentius lib. 2. contra Symmachum. *--- Saturatur glandibus alvus.* Virgil. Eclog. 1. Pausanias Arcadicis. Ovidius lib. 1. Fastor. Claudianus de raptu Proserpinæ lib. 3. pag. 43. Apulejus lib. XI. Metamorph.

Ævitatem] Arnob. lib. 3. *Nec obtinere perpetuam posse credimus ævitatem.* Nonius in *ævum.* Priscianus lib. 2. pag 595.

Saxo obtusior] Inf. *Nullo melior ut apparet pecore, obtusior ligno, saxo.* Cicero in Pisonem pag. 745. *Tanquam truncus & stipes si stetisset.*

Mustaceum] Velius Longus de Orthographia pag. 2245. *Mustaceus panis recte dicimus, & mustaceum libum.* Male in editis legitur *librum.* Cato de re rustica cap CXX. Juvenalis Satyra 6. vers. 101. PAG. 59

Solifugas] Arnob. lib. 7. *Salamandras, natrices, viperas, solifugas.* Plinius lib. 22. cap. 25. *Et leguminibus innascuntur bestiolæ venenatæ, quæ manus pungunt, & periculum vitæ afferunt, solifugarum generis.*

Discriminare] Cicero Philip. 12. Papias; *Discriminare.* Lucretius lib. 2. Nonius; *Discrimen.*

Vestis stragula] Livius Historiar. lib. 34. pag. 852. *Cum tibi viro liceat gurpura in veste stragula uti.*

Muccinium] Turnebus recte interpretatur Advers. lib. 13. cap. 14. *Linteum*, quo exceptatur nasi muccus. Plautus Mil. Gloriof. Actu 3. Scena *Cohibete &c. hominem muccidum* appellat, cui muccus è naribus fluit.

Mantele] Glossæ; χειρόμακτρον, *Mantela.* Cyrillus in Glossis MSS. χειρόμακτρον, *Mantela,* μάππα. ἢ ὡς παρὰ Ῥωμαίοις καλεῖται μαντήλη. Varro de LL. lib. V. *Mantelium, quasi manuterium, ubi manus terguntur.* Philarg. in 1. Georg. *Lucilius mantela dicit mappas: ut mantela, merumque.*

Mastruca] Isidorus Originum lib. XIX. cap. 23. *Mastruca, vestis Germanica ex pelliculis ferarum, de qua Ccero pro Scauro: Quem purpura regalis non commovit, eum Sardorum mastruga mutavit.* Papias:

Mastruga vestis Germanica ex pelliculis ferarum. Hieron. Dialog. 1. contra Luciferian. initio. *Non sine causa Christum mortuum fuisse, nec ob Sardorum tantum mastrucam Dei filium descendisse.* Prudent. contra Symmach. lib. 2. pag. 412.

Tentavit Geticus nuper delere tyrannus
Italiam, patrio veniens iratus ab Istro,
Has arces æquare solo, tecta aurea flammis
Solvere, mastrucis proceres vestire togatos.

Quintil. Orat. Inst. lib. 1. cap. v. *Mastrugam quod Sardum est, illudens Cicero ex industria dixit.*

Calantica] Nonius: *Calantica est tegmen muliebre, quod capiti innectitur.* M. Tull. in Clodium. *Tunc cum vincirentur pedes, cum calanticam capiti accommodares.*

Traba quid sit, aut tribula] Virgil. Georgicon. lib. 1. pag. 73.

Tribulaque trabæque & iniquo pondere rastri.

Servius. *Tribula genus vehiculi omni parte dentatum, unde feruntur frumenta, qua maxime in Africa utebantur. Traba: tabula est, ut quidam dicunt, quæ trahentibus bubus solet areæ induci, ad pabulum colligendum: vel vehicula, sine rotis, quas vulgo tragas dicunt.* Varro lib. 1. de re Rustica cap. 25. Columella de cultu Hortor. lib. 2. cap. 21. Papias & Nonius in *Tribula.*

Vannus] Iunius Philargyr. in 1. Geor. Virgil. pag. 3. *Vannus est vas vimineum latum, in quod propter capacitatem rustici congerere frugum primitias solent, & Libero sacrum facere.* Nonius in *Evannetur.* Papias *Vannus.* Servius lib. 1. Georg. pag. 73.

Trapetum] Glossæ: *Trapetum,* ἐλαιῶν μύλος. Servius & Philarg. in 2. lib. Georgicon. Columella lib. xi. Cato de re Rustica cap. 101. & 135.

Buris] Junius Philarg. in 1. Georg. *Buris pars aratri curva.* Servius lib. 1. Georg. pag. 73.

Sarculum] Hieron. Tom. 1. de vita Pauli Eremitæ, pag. 108. *Constristabatur Antonius, quod sarculum non haberet, quo terram foderet.* Cato de re Rustica cap. x. Iuvenal. Satyr. 3. vers. 32. Satyr. 15. versu 166.

Polubrum] Glossæ; *Polubrum,* ποδόνιπτρον. Nonius in *Polubrum.*

Quid arquata sit sellula] Glossæ; *Sella arcuata,* θρόνος.

Siliquastrum] Hyginus Poët. Astron. pag. 240. *Cassiopeia sedens in siliquastro collocata est.* Pag. 195. *Cassiopeia inter sidera sedens in siliquastro*

quæstro constituta est. Varro de LL. lib. IV. *Ab sedendo appellantur sedes, sedile, solum, sellæ, siliquastrum.*

Batiolæ] Nonius in *Batiola.* Glossæ; *Batiola*, Ποτήριον.

Formaturas varias] Lucret. lib. 4. pag. 125.

Mobilis articulat verborum dædala lingua,
Formaturaque labrorum pro parte figurat.

*

Servat enim formaturam, servatque figuram.

Ut solenne est mutis, inarticulatum quid ore hiante clamabit] Quintil. lib. x. cap. 1. *Infantes amotis nutricibus, jussu regum in solitudine educati, etiamsi verba quædam emisisse tradantur, tamen loquendi facultate caruerunt.* Lactant. in Statii Thebaid. pag. 132. Herodot. lib. 2.

Ex puerculo sciscitaris] Plato in Menone pag. 82. 83. 84.

Dibus] De *Dibo* præter Agathiæ exemplum in Antholog. αζ. cap. ξα. pag. 127. quod Meursius etiam in Critico Arnobiano adfert, nihil quidquam legi. Voluissem sane, ut ille qui miratur eruditis viris *Dibum* incognitum fuisse, exempla aliquot prompsisset, ut vim hujus vocis plenius capere possemus. PAG. 60

Dynamis] Hiero Alexand. περὶ τῆς Ἀριθμητικῆς, pag. 1. Τινὲς μὲν ἀριθμοὶ τετράγωνοι, τινὲς δὲ κύβοι, καὶ τινὲς δυναμοδυνάμεις, δυναμόκυβοι, καὶ ἄλλοι τούτοις ὅμοιοι. τετράγωνος ἀριθμός ἐστιν ὁ ἰσάκις ἴσος· ἢ ὁ ὑπὸ δύο ἴσων ἀριθμῶν περιεχόμενος. ἢ ὁ πολλαπλασιάζων ἑαυτόν· ἢ ὁ γινόμενος ἐξ ἀριθμοῦ τινος, ἐφ᾽ ἑαυτὸν πολλαπλασιασθέντος. αὐτὸς δὲ ἀριθμὸς καλεῖται πλευρὰ τοῦ τετραγώνου· ἢ δὲ τετράγωνος δύναμις. Suidas δύναμις.

An ab se] Glossæ Isidori. *Ab se, sua sponte, spontaneus.* Plautus Menech. Scena. *Ni mala, &c. Mane, mane obsecro hercule ab se ecca exit.*

Marpesia rupes] Sumpsit à Virgilio Æneid. lib. 6. pag. 424.

Nec magis incepto vultum sermone movetur,
Quam si dura silex, aut stet Marpesia cautes.

Servius. *Cautem Marpesiam parium lapidem dicit: Marpesus enim mons est Pariæ insulæ.*

Sermocineris] Autor de differentiis vocum: *Sermocinamur, quando cum aliquo sermonem conferimus.*

Mundus minor] Plato lib. 1. de legibus, pag. 644. & 645. hominem appellat ζῶον θεῖον. Quintilian. declamat. CCLX. *Animal Deo proxi-*

proximum. Isiodorus Pelusiota lib. I. Epist. CCLIX. Nemesius περὶ φύσεων ἀνθρώπου cap. I. & Clemens Alexand. Protreptico pag. 2. μικρὸν κόσμον. Chalcidius in Platonis Timæum pag. 126. *Est in corporibus nostris aquæ portio, & item aëris, nec non ignis & terræ, unde opinor hominem mundum brevem à veteribus appellatum.* Solinus pag. 18. *Physici hominem minorem mundum esse judicarunt.*

PAG. 61 *Verba psittacus & integrare, & nomina corvus expromere*] Papias, *Psittacus avis Indiæ, grandi lingua, unde articulata verba exprimit: certa nomina ex institutione discit.* Apulejus Florid. pag. 571. *Verumenimvero & corvus, & psittacus, nihil aliud, quam quod didicerunt, pronunciant.* Macrob. lib. II. Satur. cap. IV. *Sublimis Actiaca victoria revertebatur: occurrit ei inter gratulantes, corvum tenens, quem instituerat, hæc dicere, Have Cæsar. Victor. Imperator. Salutatus idem à psittaco, emi eum jussit.* Vide Geor. Nazianzenum in Præceptis ad Virgines. Porphyrium περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων, lib. 3. pag. 38. Ambrosium Hexamer. lib. V. cap. XIV. Philostratum Iconum lib. 2. pag. 810. Plutarchum de Solertia animalium pag. 972.

Integrare] Arnob. lib. I. *Vocis sonitum quirent, & verborum articulos integrare.* Lib. 3. *Quonam igitur modo religionis potestis integrare vim.*

Expromere] Chrysologus serm. 43. *Verba non dignatur expromere.* Arnob. inf. *Si ego nequivero causas vobis expromere. --- possum, quoniam commune est, quod interrogatis, expromere.* Lib. 4. *Quorum numeros tenditis & multiplicatis expromere.* Virgil. lib. 2. Æneid.

--- *mœstas expromere voces.*

De seculis] Utitur Arnobius hoc verbo pro genere, sobole, & multitudine, more Lucretiano. Adi indicem Giphanii.

Elementariam fieri] Seneca Epist. XXXVI. *Turpis & ridicula res est, elementarius senex.*

Repetentiam] Glossæ; *Repetentia* ἐπικνάληψις. Inf. *Quod enim rebus ingressis priorum repetentiam detrahit.* Lucretius lib. 3. pag. 100.

Interrupta semel cum sit repetentia nostri.
Et tunc nihil ad nos de nobis attinet ante
Qui fuimus.

Iunctiones] Inf. *Quis auctor junctionis.* Lib. III. *Multitudinis junctionis differentia conservata.* Lib. VI. *Simulachrorum coalescere junctioni.*

PAG. 62 *Induere cæcitatem*] Inf. *Postquam formas induere mortales.* Lactant. lib. 2. cap. 16. *Illorum sibi nomina, quasi personas aliquas indue-*

duerunt. Petronius. *Eloquentiam pueris induunt adhuc nascentibus.*

Vsu & illis est vita, non mancipio tradita] Id est, data est illis vita ad usum, non ut perpetuam ac æternam eam habeant. Lucret. lib. 3. pag. 104.

Vitaque mancupio nulli datur, omnibus usu.

Seneca Epistola LXXII. *Nihil dat Fortuna mancipio.*

Audire avemus] Lib. V. pag. 98. *Nos avemus à vobis quid de Dignum vel audire, vel discere.* Lib. 1. pag. 8. *Audire à vobis exposcimus.* Pag. 17. *Illud solum audire desidero.* Lib. 3. pag. 60. *Illud tamen à vobis audire exposcimus.* Cicero lib. 1. Tusculan. Quæst. pag. 168. *Non postulo id quidem, aveo tamen audire.*

Mominis] Inf. *Nullius apud principem mominis.* --- *Nec modo non parvi, sed esse nullius æstimandum est mominis.* Lucretius lib. 3.

Momine uti parvo possint impulsa moveri.

Hominem, proletarius cum sit, classibus] Papias. *Proletarius, capite censûs.* Iulius Paulus apud Gellium lib. XVI. cap. 12. *Qui in plebe* (inquit) *Roma tenuissimi pauperrimique erant, neque amplius quam mille quingentum æris in censum deferebant, proletarii appellati sunt: qui aut nullo aut perquam parvo ære censebantur, capite censi vocabantur: extremus autem census capite censorum æris fuit* 380. Lib. 7. cap. 13. *Classici dicebantur non omnes qui in classibus erant, sed primæ tantum classis homines, qui centum & viginti millia æris ampliusque censi erant.* Vid. Dionys. Halicarnas. lib. 4. Antiquitatum Romanar. pag. 221. 222. PAG. 63

Patriciæ claritatis] Inf. *Indicare se non esse patricii generis.* Sallust. apud Gellium lib. 18. cap. 4. *Cn. Lentulus, patriciæ gentis.* Mamertinus Grat. Actione ad Iulianum. *Patriciæ gentis viros.* Prudentius contra Symmach. lib. 2. pag. 300.

--- *Stirpemque superbam Gentis patriciæ*

Supernæ potestatis] Lib. 4. *Siccine apud vos quæso supernarum nascitur eminentia potestatum.* Servius in 6. Æneid. Virgil. pag. 406. *Quia corporibus se infundebant potestates supernæ.* PAG. 64

Animæ lethi adeunt januas] Lucretius lib. 1.

--- *hæc rebus erit pars janua lethi.*

Lib. 3. pag. 99. *Haud igitur lethi præclusa est janua menti.*

Epicuri ut sententia definitur] Theodoretus contra Græcos sermone V. de Natura hominis pag. 73. Lucret. lib. 3. pag. 86.

Purgari hac animas] Hierocles in Pythagoram pag. 3. Φιλοσοφία PAG. 65

ἐςὶ

ἐστὶ ζωῆς ἀνθρωπίνης κάθαρσις, καὶ τελειότης. κάθαρσις μὲν, ἀπὸ τῆς ὑλικῆς ἀλογίας καὶ τοῦ θνητοειδοῦς σώματος· τελειότης δὲ, τῆς οἰκείας εὖ ζωῆς ἀνάληψις, πρὸς τὴν θείαν ὁμοίωσιν ἐπανάγουσα. Apulejus de Mundo.

Medietas ergo quædam animarum] Vide Lactant. lib. 7. cap. 20.

De animarum qualitate examen est] Quæstio hæc, de animarum origine & qualitate, summos semper viros, & ingeniorum excellentia præditos, non leviter exercitos habuit. Cicero lib. 1. Tusculan. Quæstion dicit, originem animæ in terris nullo modo posse inveniri. Ipse Augustinus affirmat, multos mortales in hac quæstione diutine laborasse, & etiam posteris in quo laborarent, plurimum reliquisse: neminem enim adhuc repertum, qui tam dilucide de anima scripserit, ut nihil amplius sit quærendum. Vide illum Tom. 3. de Genesi ad Litteram lib. 6. cap. 29. Lib. 7. cap. 1. & 2. Lib. 1. Retract. cap. 1. Tom. 2. de Baptis. parvul. & Epist. 7. ad Marcellum. Epist. 28. ad Hieronymum.

Fermentum] Solinus in Epist. ad Avitum. *Fermentum cognitionis.* Gaudentius Tract. de Lect. Euangel. *Fermentum nequitiæ.*

Ejus enim cognitio fermentum quoddam est vitæ] Origenes contra Celsum lib. 3. pag. 137. Χριστιανοῖς δὲ μεμαθηκόσι τὴν αἰώνιον αὐτοῖς εἶναι ζωὴν ἐν τῷ γινώσκειν τὸν μόνον ἐπὶ πᾶσιν ἀληθινὸν θεὸν καὶ ὃν ἐκεῖνος ἀπέστειλεν ἰησοῦν Χριστὸν. Lege cap. 6. Iohan. 17. Cyrillum lib. 7. in Iohan. cap. 4. Augustinum Tract. 26. cap. 6. in Iohannem.

PAG. 66 *Psyllis*] Salisberiensis de Nugis curial. lib. 3. cap. x, *Psylli siquidem Augusti mandato adhibiti, qui malitiam veneni solent linguis educere, eo quod sero vocati essent, operam ferre non voluerunt.* Adi Ælianum de Histor. animal. lib. 16. cap. 27. & 28. Solinum cap. 30. Papiam in *Psyllis.* Pausaniam Bœoticis pag. 302. Plin. Histor. Natural. lib. 18. cap. 3. Eustat. in Dionysium Alexandr.

Marsis] Martyrolog. vetus MS. in Babila. *Marsi incantaverunt serpentes, verbis incantationum suarum; & conversi serpentes super serpentarios, occiderunt eos.* Firmicus Astronom. lib. 8. cap. 6 *Marsi erunt, qui pestiferos angues, sopitis & mitigatis aculeis opprimant.* Idem lib. 4. cap. 7. Lib. 8. cap. 17. & 25. Hieronymus Tom. 8. de celebrat. Paschæ pag. 99. Scholiastes Horatii vetus in Epod. v. pag. 264. Papias in *Marsis.* Aldhelmus de virginitate servanda pag. 498. & 503. Gellius lib. 16. cap. xi. August. Tom. 8. in Psalm. 57. pag. 124. Gloss. vetus pag. 135. Abdias de vitis Apost. lib. 7.

Planis] Recte Augustinus Homilia 26. Tom. x. interpretatur *planum,*

planum, impoſtorem. Lexicon Græco-Lat. vetus: πλάνος *Seductor*.Gloſſar.Papiæ. *Planus æqualis, aut ſeductor magnus*. Cicero pro Cluentio pag. 367. *Hic ille planus improbiſſimus, quæſtu judiciario paſtus*. Tertull. contra Marcion.lib. 3. cap. 6. *Chriſtum adverſati perſecutique ſunt, ſed qua ſolummodo hominem, quem planum in ſignis, & æmulum in doctrinis æſtimabant*.

Quid non ex communi facimus ſenſu] *Communem ſenſum* pro ſapientia poſuit, & judicio. Arnob. lib. IV. *Niſi communem tollitis nobis, atque eripitis ſenſum. --- Ille communis qui eſt in cunctis mortalibus ſenſus*. Horat. Satyr. lib. 1. Satyra 3. *Communi ſenſu plane caret*. Phædrus fabula 7. lib. 1.

Hoc illis dictum eſt, quibus honorem & gloriam
Fortuna tribuit, ſenſum communem abſtulit.

Sedes ſuperas petere] Auguſtinus Tom. x. ſerm. 143. de Tempore pag. 199. *Exeunt animæ ſapientum atque juſtorum, & quia bene vixerunt, volant ad cœlum*, Cicero lib. 1. Tuſculanar. Quæſt. pag. 170. *Animas cum è corporibus exceſſerint, in cœlum quaſi in domicilium ſuum pervenire*. Ibid. pag. 182. *Video te alta ſpectare, & velle in cœlum migrare. A. ſpero fore, ut contingat id nobis*. Ibidem. *Socrates quum pæne in manu jam mortiferum illud teneret poculum, locutus ita eſt, ut non ad mortem trudi, verum in cœlum videretur aſcendere*. Plato lib 3. de Republica pag. 904. 905. Phædon. pag. 80. Macrobius in Somnium Scipion. lib. 1. cap. 12.

Aulam dominicam] Inf. *Aulam ſemper incolerent regiam*. Auguſt. Tom. x. ſermone 2. de ſancto Vincentio pag. 227. *Beatum Vincentium cœleſtis aula ſuſcepit*. Paulinus in Epiſt. ad Auſonium.

Nec penetrant ſuperi ſtellantem regis in aulam.

Quod impoſſibile nobis eſt factu, illi poſſibile] Auguſt. Tom. x. ſermon. 4. de Reſurrectione pag. 202. *Deus poteſt & quod impoſſibile eſt*. Tertull. de Carne Chriſti cap. 3. *Deo nihil impoſſibile, niſi quod non vult*. Marius Victor lib. 1. in Geneſin. PAG. 67

---plus ſit tibi credere ſemper,
Poſſe Deum quidquid fieri non poſſe putatur.

Vnum eſſe rerum patrem] Arnob. lib 3. *Deus pater rerum ac Dominus, conſtitutor, moderatorque cunctorum*. Hæc Arnobius dicit ex antiquorum opinione ſapientum, qui unum Deum principem ac patrem eſſe cunctorum Deorum & hominum affirmabant. Origenes in Geneſ. Homilia 14. cap. 26. pag. 46. *Multi philoſophorum*

unum esse Deum, qui cuncta creavit, scribunt. Trismegistus apud Suidam. Πάντων γὰρ κύριος καὶ πατὴρ καὶ θεὸς, καὶ πάντα ὑπ᾽ αὐτὸν, καὶ ἐν αὐτῷ ἐστιν. Lactant. lib. 1. cap. 6. dicit Trismegistum Deum summum, singularem patrem, & creatorem omnium agnoscere. Ibid. cap. v. Orpheum Deum appellare omnium Deorum patrem. Maximus Tyrius Orat. 1. pag. 3. Ὅτι θεὸς εἷς πάντων βασιλεὺς, καὶ πατήρ. Hierocles in Pythag. pag. 10. appellat θεὸν θεῶν, ὕπατον καὶ ἄριστον. David Psalm. 49 & 130. *Deum dominum deorum.* Nabuchodonosor apud Danielem cap. 2. *Vere Deus vester, Deus deorum est.* Dio Boristhenitica Orat. 36. pag. 447. Πάντες οἱ ποιηταὶ κατὰ ταῦτα τὸν πρῶτον καὶ μέγιστον θεὸν, πατέρα καλοῦσι, συλλήβδην ἅπαντες τοῦ λογικοῦ γένους καὶ δὴ καὶ βασιλέα.

Vocamen] Hac voce utitur noster lib. 1. 3. & 7. Lucretius lib. 2. pag. 23. Solinus cap. xi. *Quibus à sono clariore vocamen datur.* Cap. xxx. *Ex auditu assiduo addiscit vocamen.*

PAG. 68 *Deos dicit & mundum corruptibili esse natura*] Plato in Timæo pag. 41. Λέγει πρὸς αὐτοὺς ὁ τόδε τὸ πᾶν γεννήσας τάδε, θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ δημιουργὸς, πατήρ τε ἔργων, ἃ δι᾽ ἐμοῦ γενόμενα, ἄλυτα, ἐμοῦ γε θέλοντος. τὸ μὲν οὖν δὴ δεθὲν πᾶν, λυτόν. τό γε μὴν καλῶς ἁρμοσθὲν καὶ ἔχον εὖ, λύειν ἐθέλειν, κακοῦ. δι᾽ ἃ καὶ ἐπείπερ γεγένησθε, ἀθάνατοι μὲν οὐκ ἐστὲ, οὐδὲ ἄλυτοι τοπάμπαν. οὔτι μὲν δὴ λυθήσεσθέ γε, οὐδὲ τεύξεσθε θανάτου μοίρας, τῆς ἐμῆς βουλήσεως, μείζονος ἔτι δεσμοῦ καὶ κυριωτέρου λαχόντες, ἐκείνων οἷς ὅτε ἐγίγνεσθε συνεδεῖσθε. Idem de Mundo pag. 94. Cicero de universo sic interpretatur hunc locum: *Tum ad Deos is Deus qui omnia genuit, fatur. Hæc vos qui Deorum satu orti estis attendite: quorum operum ego parens, effectorque sum, non sunt dissoluta me invito, quanquam omne colligatum solvi potest. sed haudquaquam boni est, ratione vinctum, velle dissolvere: sed quoniam orti estis, immortales vos quidem esse, & indissolubiles non potestis, neutiquam tamen dissolvemini, nec vos ulla mortis fata periment, nec fraus valentior quam consilium meum, quod majus est vinculum ad perpetuitatem vestram, quam illa, quibus estis tum, cum gignebamini, colligati.* Augustinus Tom. x. serm. 143. pag. 200. *Inducitur Deus à Platone ipso alloqui Deos, quos fecit de corporali & incorporali substantia, atque inter cætera dicere illis: quoniam estis orti, immortales esse & indissolubiles non potestis. Iam ad illam vocem intermiscere poterant. Quare? Quia immortales esse cupiebant, & mori nolebant. Ergo ut illis adferret timorem, secutus adjunxit; atque ait non tamen dissolvemini, neque vos illa mortis fata periment, nec erunt valentiora, quam*

consi-

consilium meum, quod majus est vinculum ad perpetuitatem vestram, quam illa, quibus colligati estis.

Non esse animas regis maximi filias] Quæ hic profert Arnobius de animarum creatione, deliramenta sunt mera, ex Platonis, Saturnilianorum, Seleucianorum, Hermianorum & Saturninorum schola deprompta, aperte falsa, & SS. scripturæ (quæ soli Deo creationem hominis assignat) contraria. Plato in Timæo. Τὸ δὲ μετὰ τὸν σπόρον τοῖς νέοις παρέδωκε θεοῖς σώματα πλάττειν θνητὰ, τότε ἐπίλοιπον ὅσον ἐστὶ ψυχῆς ἀνθρωπίνης δέον προσγενέσθαι, τοῦτο καὶ πάντα ὅσα ἀκόλουθα ἐκείνοις ἀπεργασαμένοις ἄρχειν. Vertit Cicero de Universo. *Diis minoribus permisit, ut corpora mortalia effingerent, quantumque esset reliquum ex humano animo, quod deberet accedere, id omne & quæ sapientia essent, perpolirent & absolverent. Deos minores* Chalcidius *stellas* interpretatur: ejus & hæc verba sunt: *Talis fuit ordinatio summi opificis Dei, ut quod erat in corpore mortali minime mortale, sed divinum potius & sempiternum, ipse construeret. Porro quæ dissolubilia unquam essent futura, minoribus efficienda mandaret.* Epiphanius lib. 1. advers. Hæres. pag. 32. de Saturnilianis: Ο μὲν δὲ συνελθόντας τοὺς αὐτοὺς ἀγγέλους ἐντεθυμῆσθαι καὶ κοινῇ τὸν ἄνθρωπον πεποιηκέναι κατὰ τὴν μορφὴν τῆς ἄνωθεν παρακυψάσης φωνῆς. August. Tom. 6. de Hæres. cap. 6. *Seleuciani vel Hermiani autoribus Seleuco & Hermia, qui elementorum materiam, de qua factus est mundus non à Deo factam dicunt, sed Deo coæternam. Nec animam Deo tribuunt creatori, sed creatores esse animarum angelos volunt de igne & spiritu.* Tertull. de anima cap. 23. *Saturninus Menandri Simoniani discipulus, hominem affirmat ab angelis factum, primoque opus futile & invalidum, & instabile: in terra vermis instar palpitasse, quod consistendi vires deessent. Dehinc ex misericordia summæ potestatis, ad cujus effigiem nec tamen plene perspectam temere structus fuisset, scintillam vitæ consecutum, quæ illum exsuscitarit & erexerit, & constantius animarit, & post decessum vitæ ad matricem relatura sit.* Idem de Præscript. adv. Hæret. cap. XLVI. Refellit eos August. Tom. x. serm. 4. in Fest. Trinitatis pag. 223. Tom. 3. de Genesi ad Litteram. lib. x. cap. 3. & 4. De civitate Dei lib. 12. cap. 23. Epiphanius contra Hæreses lib. 1. pag. 33. Hieronym. lib. 3. in Zachar. cap. 12. pag. 264.

Et saccati obscœnissimas serias] Sumptum è Lucretii poemate. PAG. 69

Pueri sæpe lacum propter se ac dolia curta
Somno devincti, credunt extollere vestem,

Totius humorem saccatum ut corporis fundant.

Viri docti recte capiunt *saccatum humorem* pro urina per corpus, quasi sacco percolata. Gifanius in indice Lucret. Turneb. adversf. lib. 13. cap. 14.

Et quid homines prosunt mundo] Mundum non esse creatum hominum causa, insanientium Epicureorum & Stoicorum fuit opinio. Lucret. lib. v. pag. 153.

--- *quid enim immortalibus atque beatis*
Gratia nostra queat elargirier emolumenti,
Vt nostra quicquam causa gerere aggrediantur.

Lactantius lib. 7. cap. 5. *Quæ utilitas Deo in homine, inquit Epicurus, ut eum propter se faceret. --- Quid ergo Deo cultus hominis confert, beato & nulla re indigenti.* Recte D. Clemens Recognit. lib. 1. pag. 13. *Post hæc autem omnia hominem fecit, propter quem cuncta præparaverat; cujus interna species est antiquior, & ob cujus causam omnia quæ sunt, facta sunt, & ministerio ejus concessa, & habitationibus ejus usibusque data.* Idem lib. 6. pag. 101. Lactant. lib. 7. cap. 4. Et in Epitome cap. 7.

Tibia calamoque flatantes] Festus: *Flator, tibicen.* Glossæ: *Flator, αὐλητής.* Arnobius sup. *Vt inflandis bucculas distenderent tibiis.* Plautus Sticho, Scena ultima.

Age jam infla buccas aliquid suaviter,
Redde cantionem, veteri pro vino novam.

Hyginus Fabula 165. *Quod & cæsia erat, & buccas inflaret, fœda visa, & in cantu irrisa.*

PAG. 70 *Desultores*] Glossæ, *Desultor.* ζεύξιππος. Isidorus Origin. lib. 18. cap. 39. *Desultores nominati, quod olim prout quisque ad finem cursus venerat, desiliebat & currebat, sive quod de equo in equum transiliebat.* Livius 23. pag. 499. Varro lib. 2. de re Rustica. Manilius lib. 6. Astron. Hyginus Fabula LXXX.

Grallatores] Glossæ; *Grallatores, πυνικὰ φοροῦντες.* Vide Festum & Nonium in *Grallatores.*

Funambulos] Glossæ; σχοινοβάτης, *Funambulus.* Terent. in Prolog. Hecyræ. *Ita populus studio stupidus in funambulo.* Firmicus Astron. lib. 8. cap. 17. *Erunt funambuli.*

Salinatores] Papias. *Salinator, qui salem facit.* Vetus inscript. pag. MCXIV.

LEPIDO L. F. PROCULO SALINATORES.
CIVITATIS. MENAPIORUM. OB.

MERI-

MERITUM. EIUS. SEPTIMINA
P. REPONEND. CURAVIT.

Bolonas] Vetus Lexicon Græco-lat. *Bolonæ*. μεταπράται, παλιγκάπηλοι. Glossæ Isidori. *Bolonæ ipsi cetarii, qui diversa genera piscium emunt.* Vide Vir. Clariss. Frid. Lindenbrogium IC. ad Andriam Terentii pag. 627.

Fullones, lanarios] Glossæ; *Fullo*, γναφεύς. *Fullo* est, (ut ait Ovidius) qui maculas læsis de vestibus aufert. Glossæ. *Lanarius* ἐριουργός. Firmicus Astron. lib. III. cap. IX. *Eorum artes erunt sordidæ & squalidæ, aut gravis odoris; quales sunt confectores coriorum, fullones, lanarii, pictores, coqui.* Plautus Aulular. Actu 3. Scena. *Narravi amicis.*

Stat fullo, phrygio, aurifex, lanarius.

Panchristarios] Recte doctiss. Turnebus *panchristarios* appellat artifices operis dulciarii. adverſ. lib. XIII. cap. 14.

Exugerent fellitantes mammas] Glossæ; *fellitat, sugit.* Solinus: *Nequaquam mater præbet ubera fellitanda.*

Proluvie lenirent] Glossæ; *Proluvies*, κοιλίας ὑπερέκχυσις. Papias. *Proluvies, sordes, purgatio.* Servius ad lib. Æneid. III. pag. 279. *Proluvies, sordis effusio, & stercus ventris.* Arnob. lib. 3. & VI. Lucretius lib. VI. pag. 231.

Vt ad silentium pavidæ nutricis motibus, & crepitaculis adducerentur auditis] Mutuatus hæc est à Lucretio lib. V. pag. 155.

Nec crepitacula eis opus sunt, nec cuiquam adhibenda est
Almæ nutricis blanda, atque infracta loquela.

Arnobius lib. 3. *Vt fletum poneret ineptissime tractum, crepitaculis obticuit.* Mart. Capella lib. I. pag. 4. *Tunc crepitacula, tinnitusque, quîs infanti somnium duceret, adhibebat.*

Mente aliud volvere, aliud in facie polliceri] Sallust. Bell. Catil. *Aliud clausum in pectore, aliud promptum in lingua habere.* Firmicus Astron. lib. VI. cap. 18. *Conabuntur captiva semper dissimulatione decipere, aliud malitiosa cogitatione tractantes, aliud ficta sermonis bonitate dicentes.* Hos homines *bilingues* appellarunt Latini. Virgil. lib. I. Æneid. pag. 214. --- *Tyriosque bilingues.* Firmicus Astronom. lib. I. cap. I. *Afrorum malitiosa commenta, & bilingues animos.* Lactant. de ira Dei cap. IV. *Hic vero si aliud sensit, & aliud locutus est, quid aliud appellandus est, quam deceptor, bilinguis, malus.* Phædrus lib. II. Fab. XXXV.

Quantum homo bilinguis sæpe concinnet mali.

PAG.71 *Ligna, æra, lapides, divina alloquerentur ut numina*] Arnob. lib.1. *Si quando conspexeram lubricatum lapidem, & ex olivi unguine ordinatum, tanquam inesset vis præsens adulabar, affabar, & beneficia poscebam nihil sentiente de trunco.*

In subigenda tellure] Servius in 1. Georg. pag.70. *Subigebant, domabant, mollibant, ac per hoc colebant.* Quintil. Declamat. XIII. *Dum fortius opus permisit ætas, terram manibus subegi.* Lucret. lib. 1. pag. 7.

---fœcundas vertentes vomere glebas
Terraique solum subigentes.

Seneca Epistola LXXXXI. *Terram ipse subigebat.*

Rubigine] Virgilius lib. 1. Georgicon. pag. 72.

Mox & frumentis labor additus, ut mala culmos
Esset rubigo.

Servius: *Rubigo est genus vitii, quo culmi pereunt, quod à rusticanis calamitas dicitur. Hoc autem genus vitii ex nebula nasci solet, cum nigrescunt & consumunt frumenta, inde & Rubigus Deus, & sacra ejus decimo Kal. Majas Rubiginalia appellantur.* Symmach. in Relat. ad Imperat. *Rubigo segetibus obfuit.* Columella lib. x. de cultu hortorum.

Hinc mala rubigo virides ne torreat herbas.

Prudentius contra Symmach. pag. 424.

Nunc consumit edax segetem rubigo maligni
Aëris ex vitio.

Varro de re Rustica lib. 1. de LL. Lib. v. pag. 49. Festus. in *Rubiginalia.*

Humanis cadaveribus incubarent] Petronius: *Saguntini oppressi ab Hannibale, humanas edere carnes.* Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. lib. 2.

Penetrarent abditas discrimine cum capitis nationes, & translatis mercibus] Admiranda & laudabilis fuit abstinentia veterum Christianorum: qui delegato sibi officio ita fungebantur, ut fere derelictis omnibus, ad tutelam vitæ pertinentibus, non modo in futurum, sed ne in diem quidem laborarent: abunde contenti sorte sua, quam Deus illis assignaverat. Non spe prædæ, aut quæstus causa, mare ingrediebantur, nec ex longinquis & dissitis locis, vitæ cum periculo, lucrosas apportabant merces. Vere cœlestes mentes vanissimum putabant, noctibus & diebus se angere habendi studio, periculosissimas suscipere peregrinationes, quo aggregare possent thesauri acervos, quos quandiu possiderent, nescirent. Hoc pio studio,

ſtudio,eo fere progreſſi ſunt,ut ob negotiatorum impoſturas crebras, fraudes, mendacia, blaſphemias, mercaturam pene damnaverint. Auguſtinus Tom.8.in Pſalm.70. pag.166.167. Ambroſius de Officiis lib. 1. cap. 40.Tertull. de Idololatria cap.xI.

Exercent avidum & injuſtiſſimum fœnus] *Fœneratores* genus hominum improbum, non ſolum Chriſtianis, ſed & ethnicis tam inviſum fuit, ut paſſim eos, qui hanc artem exercerent *fures & homicidas* appellarent. Vide Catonem de re Ruſtica lib. 1. Cicero de Officiis lib. 11. Ambroſ. lib. de Tobia locis infinitis. Auguſtinus in Pſalm. xxxvI.pag.66. PAG.72

Atque injuſtiſſimum fœnus] Lactantius Epitome Divinarum inſtitution. cap. IV. *Fœnerari eſt de alienis malis lucra captare.* Idem dicit lib. vI. cap.18.

Amphitheatra conſtituerent, loca ſanguinis & publicæ impietatis] Bene appellat *amphitheatra* loca ſanguinis & publicæ impietatis. Ibi enim homines cum beſtiis pugnabant, ibi gladiatores in gratam ſpectantium voluptatem, crudeliter ſe invicem conficiebant, ibi mimi & pantomimi, adulteria & ſtupra deorum & hominum enarrabant. Lactant. lib. v. cap. x. Firmicus de Errore profan. religion. pag. 41. Tertullianus Apologet.cap. vI. Cyprianus Epiſt. 11. ad Donatum. Auguſt. de civitate Dei lib. 2. cap.20.

Ob nullius meriti cauſam, ſed in gratam voluptatem conſeſſorum] Cyprianus Epiſt. 11. ad Donatum pag. 2. *Paratur gladiatorius ludus, ut libidinem crudelium luminum ſanguis oblectet. Impletur in ſuccum cibis fortioribus corpus, & arvinæ toris membrorum moles robuſta pingueſcit, ut ſaginatus in pœnam carius pereat. Homo occiditur in hominis voluptatem, & ut quis poſſit occidere peritia eſt, ſcelus non tantum geritur, ſed & docetur: quid poteſt inhumanius, quid acerbius dici: diſciplina eſt, ut perimere quis poſſit, & gloria eſt quod perimit. Quid illud oro te quale eſt, ubi ſe feris objiciunt, quos nemo damnavit? ætate integra, honeſta ſatis forma, veſte precioſa, viventes juvenes in ultroneum funus ornantur, malis ſuis miſeri gloriantur: pugnant ad beſtias, non crimine, ſed furore.* Prudentius περὶ στεφάνων.

Intrant interea locum rotunda
Concluſum cavea, madens ferarum
Multo ſanguine, quem frequentant.
Tum ſpectacula perſtrepunt cruenta,
Ac vilis gladiator enſe duro

Percuſ-

Percussus cadit, & fremit voluptas.

Idem Hamartig. pag. 326.

Sanguinis humani spectacula publicus edit
Consensus, legesque jubent venale parari
Supplicium, quo membra hominum discerpta cruentis
Morsibus, oblectent hilarem de funere plebem.

Lib. 2. contra Symmachum pag. 428.

Inde ad consessum caveæ pudor almus, & expers
Sanguinis it pietas, hominum visura cruentos
Congressus, mortesque, & vulnera vendita pastu
Spectatura sacris oculis: sedet illa verendis
Vittarum insignis phaleris, fruiturque lanistis.
O tenerum, mitemque animum! consurgit ad ictus
Et quoties victor ferrum jugulo inserit, illa
Delicias ait esse suas, pectusque jacentis
Virgo modesta jubet converso pollice rumpi,
Ne lateat pars illa animæ vitalibus imis.
Altius impresso dum palpitat ense secutor.

Et pag. 422. *Nullus in urbe cadat, cujus sit pœna voluptas.*

Conspiciendis quærerent corporibus fucos] Scholiastes vetus Horatii Epod. XII. pag. 284. *Fucus medicamentum, quo mulieres faciem illinunt, ad pulchritudinem augmentandam.* Arnobius lib. IV. pag. 81. *Dum te fucis atque artibus excolis meretriciis.* Hieronym. ad Marcell. de ægrot. Blæsil. Epist. XXIII. pag. 66. *Purpurisso & quibusdam fucis ora, oculosque depingunt.* Plaut. Mostell. Scen. III. Act. I. *Vitia corporis fuco occulunt.* Prudent. Hamartig. pag. 322.

--- donata Dei quæ plasmata fuco
Inficiunt.

Innecterent his colla] Tertull. de cultu Fœmin. cap. ultimo *Annectentes cervicibus jugum Christi.* Hieronymus de vita & obitu Marcellæ part. 3. Tract. 7. Epist. 27. *Aurum portare cervicibus,*

Laminas pertunderent aurium] Hieronym. Tom. I. Epist. VII. ad Lætam de institut. filiæ. *Cave ne aures ejus perfores.* Tertull. de cultu Fœmin. cap. X. *Scrupulosa Deus auribus vulnera intulit.* Cyprian. de habitu Virginum pag. 210. *An vulnera inferri auribus Deus voluit, quibus innocens infantia, & mali secularis ignara, crucietur: ut postea de aurium cicatricibus & cavernis pretiosa grana dependeant, gravia etsi non suo pondere, mercium qualitate.* Hieronym. de vita & obitu Marcellæ

cellæ Tract. vii. part. iii. Epist. 27. *Auribus perforatis rubri maris preciosissima grana suspendere.*

Laminas] Glossæ; *Lamina*, λοϐὸς ὠτὸς. Sidonius Apoll. lib. i. Epist. ii. & Aldhelm de Virg. pag. 505. *aurium ligulas*, appellant.

Imminuerent frontes limbis] Statius Papin. in Achill. pag. 461.

--- gemmatis aut nectunt tempora limbis.

Prudent. Psychom. pag. 32.

A cervice fluens tenui velamine limbus.

Nonius in *Limbus*.

Fuligine oculos obumbrarent] *Fuligo* est niger pulvis, quo oculorum exordia producuntur. Tertull. de cultu Fœminar. cap. v. *Cutem medicaminibus ungunt, genas rubore maculant, oculos fuligine collinunt.* Hieron. de viduit. ad Furiam Tom. i. Epist. x. cap. ii. *Orbes stibio fuliginatos.* Iuvenal. Satyra ii. vers. 93.

Ille supercilium madida fuligine tactum
Obliqua producit acu, pingitque trementeis
Attollens oculos.

Nec in formis] Marius Victor de perversis suæ ætatis moribus.

Ergo quod variis studeant occurrere formis,
Atque viris alios, aliosque opponere vultus,
Nonne hæc culpa viri est.

Calamistris vibrare cæsariem] Virgil. xii. Æneid. pag. 670.

--- fœdare in pulvere crines,
Vibratos calido ferro, mirraque madentes.

Servius; *Vibratos calido ferro: crispatos calamistro. Calamistrum est acus major, quæ calefacta, & adhibita intorquet capillos; unde & Cicero calamistratam comam appellat frequenter, quæ etiam vituperationi est.* Vide Scholiast. Horatii in Satyram i. lib. i. Aldhelm. de laud. Virginitat. pag. 500. Nonium in *Calamistrum*. Ciceronem Orat. post redit. in Senat. pag. 561. pro P. Sextio pag. 649. de Oratore pag. 362.

Cutem corporis levigarent] Id proprium fuit effœminatorum. Firmicus de errore profanarum Relig. pag. 13. *Dic mihi boccine est, quod in viro fœminam quærunt, cui aliter servire sacerdotum suorum chorus non potest; nisi effœminent vultum, cutem poliant, & virilem sexum ornatu muliebri dedecorent.* Eleganter Clemens Alexandrinus lib. iii. Pædagog. cap. 3. πρὸς τὰς καλλωπιζομένας τῶν ἀνδρῶν.

Domos ut effringerent] Firmicus Astron. lib. iv. cap. l. *Qui cum*

effractoribus vel furibus conſcientiam jungunt. Lib. VI. cap. 3 *Famoſos domorum effractores reddet, & qui armati gladio quieſcentibus hominib. & patrimonii jacturam & vitæ diſcrimen infligant.* Paulus in L. 3. ff. de Officio præf. vigil. *Cognoſcit præfectus vigilum de incendiariis, effractoribus, furibus.*

Sollicitarent] Gloſſæ; *Sollicito,* πλαγιάζω.

PAG. 73 *Caſtellamenta lucanica*] Legendū: *Caſtellamenta, lucanica. Caſtellamenta* Clementi Alexandrino protrept. pag. VI. plane ſunt πυραμίδες, ut docte ad Minutium notavit amicus noſter, Vir ampliſſimus Dn. Iohan. Wouverius, Illuſtriſs. Principis Holſatiæ conſiliarius.

Lucanica] Gloſſæ; *Lucanica,* ἀλλαντία. Apitius de re coquin. lib. IV. cap. 2. *Cerebella elixa, lucanicas.* Cicero lib. IX. ad Famil. Epiſt. XVI. *Solebam enim antea delectari oleis, & lucanicis tuis.* Varro lib. IV. de LL. pag. 28. Martial. Epigram. XXXV. lib. XIII. Chariſius lib. I. Inſtit. Gram. pag. 73.

Incompoſitos corporum diſſolveretur in motus] Valerius Maximus lib. II. cap. IV. *Iuventus rudi atque incompoſito motu corporum jocabunda geſtus adjecit.* Hieronym. ad Vitalem Epiſt. IX. part. 2. Tract. I. *Motus obſcœni.* Tacitus lib. XV. Annal. *Geſtus, motusque obſcœni.* Caſſian. de Spiritu Philargyr. cap. 3. *Motus carnales.* Lactantius lib. I. cap. XX. *motus pudendi.*

Tuceta] Nonius; *Tuceta dicuntur eſcæ regiæ.* Vide Scholiaſten Perſii in II. Satyram. Papiam in *Tuceta.*

Saltitaret] Saltare & choreas ducere Chriſtianis interdictum. Paulus ad Romanos cap. 13. verſu 13. ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν, μὴ κώμοις, καὶ μέθαις. & ad Galat. cap. V. verſ. XXI. Petri I. cap. IV. verſ. 3. Aliter enim κῶμος, ac vulgo ſolet, interpretari debet. Gloſs. Cyrilli, & aliud vetus Lexicon MS. κῶμος, ὄρχησις μετ᾽ ᾠδῆς καὶ μέθης. neque ſecius Suidas. Idem itaque ſancitum in canonibus Apoſtol. & concilio Laodicenſi cap. 53. pag. 23. Οὐ δεῖ χριστιανοὺς εἰς γάμους ἀπερχομένους βαλλίζειν ἢ ὀρχεῖσθαι. Vetus interpres: *Non oportet Chriſtianos ad nuptias euntes, vel ballare, vel ſaltare, ſed caſte cœnare vel prandere, ſicut competit Chriſtianis.* Vide Breviar. Canon. Ferrandi Epiſcopi & Creſconii. Item Corpus Canonum antiquum, & Capitulare Caroli Magni, multis locis. Ambroſ. de Iejunio cap. 18. & lib. III. de Virginibus. Auguſtinum Tom. X. de nomine Chriſtiano, ſerm. I. pag. 234. Hæc me monuit amicus meus ſummus Vir Clariſs. Fridericus Lindenbrogius IC. cujus

eru-

eruditionem singularem, & excellentis ingenii dona, ut amo & admiror, ita hic & ubique condigno præconio honestare cupio.

Orbes saltatorios verterent] Cicero in Pisonem pag. 746. *Ne tum quidem cum illum suum saltatorium versaret orbem, fortunæ rotam pertimescebat.*

Exoleti] Glossæ: *Exoletus*, ὑπέργηρως, τριβακός.

In fornicibus obviæ, nihil pati renuentes, ad oris stuprum paratæ] Loquitur de execrando & nefario genere libidinis impuratarum belluarum, quæ oberrantes in publicis lupanaribus, immemores quid natæ essent, fœdissima nequitia cunctis obviis patientiam prostituti pudoris addicebant, libidinumque servis, lingua & ore (pro nefas!) morigerabantur. Lactantius lib. VI. cap. 23. *Quid de iis dicam, qui abominandam non libidinem, sed insaniam potius exercent? Piget dicere, sed quid his fore credamus, quos non piget facere, & tamen dicendum est, quia fit: de istis loquor, quorum teterrima libido, & execrabilis furor, ne capiti quidem parcit. Quibus hoc verbis, aut qua indignatione tantum nefas prosequar? vicit officium linguæ sceleris magnitudo.* Theophilus lib. III. aut Autolyc. pag. 266. de Junone τὴν τε ἥραν ἰδίαν ἀδελφὴν αὐτῶν μὴ μόνον τὸν διὰ γάμον, ἀλλὰ καὶ διὰ σόματος ἀνάγνε ἀρρητοποιεῖν. Petronius: *Quid dicis muliebris patientiæ scortum: cujus ne spiritus quidem purus est.* Sexum malefortem simili furore hac in parte & viri secuti. Minutius Felix. *Apud quos sexus omnis, membris omnis, membris omnibus prostat, apud quos tota impudicitia vocatur urbanitas, qui scortorum licentiæ invident, qui medios viros lambunt, libidinoso ore inguinibus inhærescunt: homines malæ linguæ, etiamsi tacerent; quos prius tædescit impudicitiæ suæ, quam pudescit.* Lampridius in vita Commodi pag. 67. *Libidinosus, ore quoque pollutus, & constupratus fuit.* Pag. 69. *Omni parte corporis, atque ore in sexum utrumque pollutus.* Sueton. de Polemone Grammatico: *Flagrabat libidinibus in mulieres, usque ad infamiam oris.* Valer. Max. lib. III. cap. V. *Hortensius Corbio omnibus scortis abjectiorem & obscœniorem vitam exigit: ad ultimumque lingua ejus tam libidini cunctorum inter lupanaria prostitit, quam avi, pro salute civium in foro excubuerat.* Vide præterea Iuvenal. Satyra II. vers. 49. Sueton. Tiberio cap. XLV. Martial. lib. Epigram. III. Epig. LXXX. & LXXXI. Lib. XI. Epig. LXI. Ausonium Epigram. 120. Senecam de Beneficiis lib. IV. cap. 30. & 31.

Tam mobiles animas genuisse] Prudentius περὶ στεφάνων pag. 207.

--- *mentes inquietas, mobiles.*

In quo omne quotidie perpetraretur nefas] Prudent. Hamartig. pag. 321.

Exemplum dat vita hominum quo cætera peccent:
Vita hominum, cui quidquid agit vesania & error
Suppeditant, ut bella fremant, ut fluxa voluptas
Diffluat, impura fervescat ut igne libido.
Sorbeat ut cumulos nummorum faucibus amplis
Gurges avaritiæ, finis quam nullus habendi
Temperat, aggestis addentem vota talentis.

PAG 75 *Virtutum caput*] Prudent Hamartig. pag. 314.

Virtutum sublime caput, fons unicus orbis.

Arnob. sup. *Scire Deo principi supplicare, qui bonorum omnium solus caput.*

Vt in sacrilegæ crimen impietatis incurrat, quisquis ab eo conceperit hominem esse prognatum] Revera impium est, & sacrilegia cuncta transcendit, creationem hominis removere Deo ab maximo, & inferioribus potestatibus, nescio quibus, tribuere. Si Arnobius leviter saltem libasset, quæ sanctiloquus vir Dei Moyses divino ex pectore protulit, nunquam tam horribilem & sceleratam opinionem mente concipere potuisset. Vide quæ notavi supra.

Si negemus muscas, scarabeos, cimices] Deum non creasse minutas bestiolas, delirium fuit Marcionis, Valentini & Apellis, ut etiam alii ex Hieronymo Tom. IX. pag. 211. in procemio ad Philemonem observant. Multo rectius & sanius D. Augustinus, qui asserit, nullam omnino naturam in extremis infimisque bestiolis extitisse, cujus constitutor non sit Deus. Vide illum de civitate Dei, lib. XI. cap. XV. Lib. XII. cap. XXV.

Nitedulas] Servius Georg. I. pag. 75. *Nitedulam sive nitelam* interpretatur *murem agrestem.* Papias; *Nitedula animal fulgens instar ignis, exiguus mus, quod Græce lamparis dicitur.* Cicero pro Sextio, pag. 663. *Vt illa ex vepredulis extracta nitedula rempub. conaretur arrodere.*

PAG. 76 *Non esse à Deo superiore prolata*] Quem hic *superiorem* pag. 38. appellat *Deum primum*, is melior Deus est Marcioni. Tertull. Præscript. adversʃ. Hæretic. cap. VII.

Vero verissimum est] Hellenismus est. Seneca Natural. Quæst. lib. II. cap. XXXVI. *Vero verius nihil est.* Martial. lib. VI. Epigram. Epigram. XXX. ad Pætum:

Vis

Vis dicam tibi veriora veris?
Sex ſeſtertia Pæte perdidiſti.

Quid enim ſumus homines niſi animæ corporibus illigatæ] Sup. *Quid enim ſumus homines niſi animæ corporibus clauſæ.*

Perfectionis apicem] Arnob. lib. III. pag. 68. *In genere virtutis unito, perfectionis apicem, atque ipſius retinent ſapientiæ ſummitatem,* Aldhelm. de Laud. Virg. pag. 475. vocat *perfectionis faſtigium.* Caſſian. lib. II. collat. II. & 24. *Culmen perfectionis.* Hieronym. in Daniel. cap. XIII. pag. 128. *Summitatem perfectæ virtutis.*

Numero definiti] Bene Iuvenal. Satyr. 13. verſ. 29.

Rari quippe boni, numerus vix eſt totidem, quot
Thebarum portæ, vel divitis oſtia Nili.

Æſtimari convenit, & ponderari] Minutius Felix; *Diligenter quantum poteſt ſingula ponderemus.* Hyginus Poët. Aſtron. pag. 172. *Non deprecamur in hac confectione noſtram ſcientiam ponderari.* PAG. 77

Patrimonia & divitias fugiunt, ut cauſas ſibi auferant lapſus] Apuleius Floridis. Suidas in Κράτης. Origenes contra Celſum lib. II. pag. 86.

Cæcis obſcuritatibus involutum] Sup. *Omnia cæcis obſcuritatibus involuta. --- Incredibile dictu eſt, & cæcis obſcuritatibus involutum.* Firmicus Aſtron. præfat. lib. V. *Difficilia videbantur, atque multis obſcuritatum ambagibus involuta.* Virgil. Æneid. lib. VI. pag. 404. PAG. 78

Obſcuris vera involvens.

Platonico ex illo cratere, quem conficit, miſcetque] Plato Timæo pag. 41. Ταῦτ' εἶπε, καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν πρότερον κρατῆρα, ἐν ᾧ τὴν τοῦ παντὸς ψυχὴν κεραννὺς ἔμισγε τὰ τῶν πρόσθεν ὑπόλοιπα κατεχεῖτο μίσγων. Chalcidius pag. 102. *Rurſus cratera proponit & mixturam concretionemque earum potentiarum, ex quibus mundi anima concreverat, exque reliquiis earum noſtras machinatur, videlicet ex illa duplici natura. Ejuſdem & item diverſi dividuæque ſubſtantiæ: quæ non ut antea ſinceræ puritatis erant, neque enim anima, quæ ex ſinceriſſimis excuderetur, in tanta ſilvæ vitia poſſet incidere, nec congruere cum mortalis corporis fragilitate. Miſcebat autem inquit eodem propemodum genere, nec tamen eadem exoriebatur puritas, ſerenitasque proventuum.* PAG. 69

Tellurem eſſe hominum matrem] Orpheus pag. 507. ΓΑΙΑ θεά, μῆτερ μακάρων θνητῶν τ' ἀνθρώπων. Lactant. lib. II. cap. X. *Errantes quidem Philoſophi ajunt homines cæteraque animalia ſine ullo artifice orta eſſe de terra, unde illud Virgilianum eſt:*

Terrea progenies duris caput exulit arvis.

Pacuvius.. *Mater est terra, ea parit corpus: animam æther adjugat.* Cicero pro Cluentio pag. 396. Censor. de Dei natali cap. III & IV. Firmicus de Error. profanar. Relig. pag. 12. Servius in II. Georg. pag. 206. Plato Politico pag. 296. Lucretius lib. II. pag. 67. lib. V. pag. 172. Varro de lingua Latina lib. IV. pag. 15.

PAG. 80 *Vt mala cuncta, etiam ejus voluntate intelligantur enasci*] Augustin. de civitate Dei, lib. XX. cap. I. *Nullus hominum agit recte, nisi divino adjuvante auxilio; nullus dæmonum, aut hominum agit inique, nisi divino, eodemque justissimo Dei judicio permittatur.* Ambros. Hexameron. lib. I. cap. VIII. August. in Johan. Tract. XLII. cap. VII.

Mali esse conscium generatoremque nullius] Xixtus in sententiis. *Mali nullius autor est Deus.* Prudentius Hamart. pag. 318.

Inventor vitii non est Deus, angelus illud
Degener infami conceptum mente creavit.

Hæret Arnobius in disputatione de natura mali, nec se extricare difficili in quæstione satis liquide potest. Dupliciter appellatur malum in SS. litteris, nimirum: *malum culpæ, & pœnæ malum.* Primi istius autor est diabolus, secundi Deus. Augustin. contra Adamantium Manichæum Tom. VI. cap. 46. & de lib. Arbitrio lib. I. cap. cap. X. Chrysol. Serm. 9. Lactant. lib. IV. cap. 6. Gennadius de Ecclesiast. dogmatibus. cap. LVII.

Cur in noxios denique] D. Clemens Recog. lib. III. pag. 58. Prudent. contra Symmachum lib. II.

Mala esse nulla] Ambros. lib. I. Hexamer. cap. 8. *Mala esse in mundo, nullus sapiens denegavit.*

Cur ergo hæc mala Deus omnipotens non aufert] Vide Prudentium Hamartig. pag. 335. Lactant. lib. II. cap. 17. lib. V. cap. 7.

PAG. 81 *Nihil à Deo principe quod sit nocens & exitiabile proficisci*] Basilius Magnus Homil. ὅτι οὐκ ἔστιν αἴτιος τῶν κακῶν ὁ θεός. Theodoretus Orat. V. contra Græcos περὶ φύσεως ἀνθρώπου, pag. 74. Isidorus Pelusiota lib. I. Epist. CCXLVI. Cassianus lib. VIII. coll. XXIV. Gregorius Nazianz. Orat. I. in Iulianum pag. 284. Hieron. Tom. V. in Esaiam. cap. LV. pag. 178.

Mala ergo dicetis unde sunt hæc omnia] Arnob. lib. I. pag. 4. Augustin. de civit. Dei lib. IV. cap. II.

PAG. 82 *Mundum quidam ex sapientibus existimant neque esse natum*] Heraclitus

clitus Ephesius apud Clement. Alexandrin. lib. VI. Stromat. pag. 255. Κόσμον τὸν αὐτὸν ἁπάντων οὔτε τις θεῶν, οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν. ἀλλὰ ἦν ἀεὶ καὶ ἔστιν, καὶ ἔσται πῦρ ἀείζωον ἁπτόμενον μέτρα, καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα. Aristoteles apud Lactantium lib. II. cap. X. *Aristoteles autem labore se, ac molestia liberavit, dicens semper mundum fuisse: itaque & humanum genus, & cætera, quæ in eo sunt, initium non habere, sed fuisse semper, ac semper fore.* Plinius lib. I. cap. I. *Mundum & hoc quod nomine alio cœlum appellare libuit, cujus circumflexu teguntur cuncta, numen esse credi par est, æternum, immensum, neque genitum, neque interiturum unquam.* Iunius Philargyr. in II. Georgicon. pag. 6. Plutarchus de Placitis Philosoph. lib. II. cap. 4. Ambros. lib. I. Hexameron. cap. 3. & 5.

Planum facere] Lucretius lib. II. PAG. 83

Huic satis illud erit planum facere atque probare.

Nivem in plumeas subaperiat] Vide Platonem in Timæo.

Axis] Festus in *Axis*.

Sol ipse uno, eodemque contactu] Lege Theodoret. Sermone 6. de Materia & Mundo pag. 66. PAG. 84

Quid in mundo faciunt bubones] Bubones quid in mundo faciant, docet nos Basilius Homil. 8. in Hexameron. pag. 37. Νυκτερίδες μὲν γὰρ καὶ γλαῦκες, καὶ νυκτικόρακες, τῶν νυκτινόμων εἰσίν. ὥς τε σοί ποτε ἐν καιρῷ μὴ παρόντος τοῦ ὕπνου ἐξαρκεῖν καὶ τὴν ἐν τούτοις διατριβὴν, καὶ τὴν τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῖς ἰδιωμάτων ἐξέτασιν πρὸς δοξολογίαν τοῦ ποιητοῦ.

Immussuli] *Immussulum*, Plin. lib. X. cap. 8. vulturis pullum interpretatur. Festus in *immussulus*. Ubi vid. Scaliger.

Buteones] Buteo avis auguralis, de genere accipitrum. Plinius lib. X cap. 8. Papias & Festus in *Buteo*.

Faba, lenticula] Augustin. de Moribus Manichæor. cap. 18. *Cum de tritico, & faba, & de lenticula, aliisque seminibus vescimini.* PAG. 85

Inula] Dioscorides appellat lib. I. cap. 27, ἑλένιον. Plinius lib. XXI. cap X. Columella lib. XII. cap. XLVI. & lib. X. de Cultu hortor. Horat. lib. 2. Satyra 2.

Vlpicum] Genus allii est. Plinius lib. XIX. cap. 6. Columella lib. XI. cap. 3. Plaut. Pænulo, Scena *Si ego minam.*

Sapor dico, odor, & color] Expressit versum Lucretii lib. III. pag. 81.

Est odor, & quidem color, & sapor, & tamen ex his

Omni-

Omnibus est unum perfectum corporis augmen.

Sup. *Vt non alios sapores, alios odores, alios colores, quam quos habent singulæ res, habere debuerint.*

Pro comperto habere] Saluft. Bello Catilin. pag. 42. *Compertum ego habeo.*

Dirumpatur auditus] Cicero pro domo fua ad Pontific. pag. 590. *Difrumpatur licet ifta furia, atque audiat hæc ex me.*

PAG. 86 *De quo nullus ambigere, nifi amens poffit*] Lactant. lib. VII. cap. IX. *Illos qui nullum omnino Deum effe dixerunt, non modo philofophos, fed ne homines quidem fuiffe dixerim.* Cicero lib. I. Tufcul. Quæftion. pag. 171. Profper Tiron. de Providentia.

Orbe fit fol amplior] Cic. lib. II. de natura Deor. pag. 214. *Siderum princeps fol, omnia clariffima luce colluftrans, multis partibus major atque amplior, quam terra univerfa.* Plato Epinom. pag. 983. Laërtius in Anaximand. pag. 88. Theodoret. Sermone I. de Fide pag. 17.

An pedis unius latitudine metiatur] Theodoretus Serm. I. de Fide contra Græcos pag. 17. *Solem* Ἡράκλειτος δὲ ὁ Ἐφέσιος ποδιαῖον ἔφασκεν εἶναι. Cicero lib. IV. Academ. Quæft. pag. 38. *Quid poteft effe fole majus? quem mathematici amplius duodeviginti partibus confirmant majorem effe, quam terram: quantulus nobis videtur? mihi quidem quafi pedalis. Epicurus autem poffe putat etiam minorem effe eum, quam videatur, fed non multo: ne majorem quidem multo putat effe, vel tantum effe quantus videatur: ut oculi aut nihil, aut non multum mentiantur.*

Alieno ex lumine, an propriis luceat fulgoribus luna] Vid. Firmicus Aftron. lib. I. cap. 2.

PAG. 87 *Libris in Acheruntici*] Servius ad VIII. Æneid. pag. 511.

Magi fpondeant, commendatitias fe habere preces, quibus emollitæ nefcio quæ poteftates] Inf. *Magi cunctas emolliant & commulceant poteftates.*

PAG. 88 *Non omnes æquali munificentia liberat*] Ambrof. in Epift. I. ad Timotheum cap. 2. *Vult Deus omnes falvos fieri, fi accedant ad eum. Non enim fic vult, ut nolentes falventur, fed vult ipfos falvari, fi ipfi velint: nam utique qui legem omnibus dedit, nullum excepit à falute.*

Qui æqualiter omnes vocat] Vide S. Matthæum cap. XI. Lactant. lib. VI. cap. 3. Lib. V. cap. XIV. Ambrofium in Lucam lib. VII. in cap. II. in I. Epift. ad Timoth. Tertullianum de Patientia cap. 2. & 3. Arnob. in Pfalm. XLVIII. & CXVI. Ifidorum Pelufiotam Epift. lib. II. Epift. CCXXV. Lib. IV. Epift. XIV.

Sortem

Sortem vitæ eligendi, nulli est Deus causa] Plato de Repub. lib. x. pag. 617. Ἀρετὴ δὲ ἀδέσποτον, ἣν τιμῶν καὶ ἀτιμάζων, πλέον καὶ ἔλαττον αὐτῆς ἕκαστος ἕξει, αἰτία ἑλομένου θεὸς ἀναίτιος. Idem de Repub. II. pag. 379. Theodoret. de Provident. ſerm. VI. contra Græcos pag. 95. Tertull. de exhortat. caſtitat. cap. II. Iuſtinus Martyr Apolog. II. pro Chriſtian. pag. 36.

Cum voluntatis libertas in ipſius ſit poſita poteſtate, qui voluit] Vid. Auguſt. Tom. IV. ad Simplicianum lib. II. pag. 148. Juſtinus Martyr apolog. I. pro Chriſtian. pag 35. Apolog. II. pag. 55. Hieronymus de vita perfecta, ad Demetriadem Tract. V. part. 3. Epiſt. 18. Prudentius Hamartig. pag. 237.

Nulli Deus infert neceſſitatem] Prudentius Hamartig. pag. 238.

--- ait ipſe parens, opifex & conditor Adæ,
Vade homo, & afflatu noſtri prænobilis oris,
In ſubjecta potens, rerum arbiter, arbiter idem
Et judex mentis propriæ, mihi ſubdere ſoli
Sponte tua, quo ſit ſubjectio & ipſa ſoluto
Libera judicio, non cogo, nec exigo per vim
Sed moneo injuſtum fugias, juſtumque ſequaris.

Iſidorus Peluſiota lib. IV. Epiſt. LI. Gennadius de dogmatibus Eccleſiaſticis cap. XXI. Gazæus in Theophraſto pag. 78.

Neque enim neceſſaria noſtra illi ſalus eſt] Ambroſ. in II. cap. Epiſt. Pauli ad Timoth. *Nemo poteſt Domino auferre, quod habet: nec addi poteſt perfecto. Quia non illi aliquid præſtat; qui credit in illum: quomodo nihil aufert illi, qui non credit in illum.* Auguſt. in Iohannem, Tract. LXXXIV. *Ille nobis non indiguit, ut nos ſalvos faceret.*

Vis ergo eſt iſta, non gratia] Lactant. lib. V. cap. XX. *Non eſt bene-* PAG. 89
ficium, quod ingeritur recuſanti. Ambroſ. in II. cap. Epiſt. ad Timoth. I. *Non eſt vera ſalus, ſi nolenti tribuatur: nec gaudere poteſt in perpetua ſalute, qui invitus (ſi tamen fieri poteſt) accipit medicinam.*

Prius nocere, quam proſis] Horat. in arte poëtica.

Invitum qui ſervat, idem facit occidenti.

Volo, inquit, & voluntatem non habeo] Tertull. de Pœnitent. cap. III. *Vaniſſimum eſt dicere volui, & tamen non feci. Atquin perficere debes, quia vis, aut nec velle, quia nec perficis.* Lege Auguſt. Tom. X. ſerm. V. de verbis Apoſtoli. *Lex peccatum eſt.* pag. 59. & 60. Lactantium lib. IV. cap. 24.

Ut enim Dii certi, certas apud vos habent tutelas] Vid. D. Clement. Recog. lib. X. pag. 160.

Vnius pontificis] Tertull. de carne Christi cap. IV. *Magum hominem, nec salutis pontificem, sed spectaculi artificem.* Origenes in Numer. Homil. X. cap. XVIII. pag. 207. *Redeamus ad pontificem nostrum, pontificem magnum, qui penetravit cœlos, Iesum Dominum nostrum.*

Dare animis salutem] Clemens Alexandrinus Protreptico pag. 3.

PAG. 90 *Neque vos posse antiquam & patriam linquere, & in barbaros ritus, peregrinosque traduci*] Nationes religionem sibi traditam à majoribus pertinacissime tuebantur & defendebant; nec ullis rationibus poterant eo deduci, ut inveteratam, patriamque linquerent, & novos cultus amplecterentur. Cotta apud Ciceronem de natura Deorum lib. II. pag. 231. *Non me ex ea opinione, quam à majoribus accepi de cultu Deorum immortalium, ullius unquam oratio aut docti, aut indocti, movebit.* D. Clemens lib. V. Recog. pag. 96. *Impium est si non colamus, quæ nobis tradita sunt à patribus nostris, & religionem prævaricamur à majoribus datam.* Vide Porphyr. περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. lib. 2. Lactant. lib. II. cap. VI. Lib. V. cap. XIX. Tertull. Apolog. cap. VI. Isocrat. II. Orat. ad Nicoclem περὶ βασιλείας pag. 26. Eusebium præparat. Eccles. lib. I. cap. I. Notas nostras ad Minutium.

Quod inventis frugibus glandes spreverint] Ovidius lib. I. Fastor. pag. 18.

Consortes operum per quos correcta vetustas,
Quernaque glans victa est utiliore cibo.

Et in lib. IV. Fastorum pag. 69.

Prima Ceres, homine ad meliora alimenta vocato
Mutavit glandes utiliore cibo.

Apuleius Metamorph. lib. XI. pag. 411.

Amiciri desierint pellibus] Antiqui mortales ex pellibus vestes sibi compingebant. Genes. 3. *Fecitque Dominus Deus Adæ, & uxori ejus, tunicas pelliceas, & induit eos.* Lucretius lib. V. pag. 178.

Pellibus & spoliis corpus vestire ferarum.

Prudentius contra Symmach. lib. II. pag. 397.

Induvias præbebant cæsæ pecudes.

Deinde:

Pellibus insutis hirtos sumamus amictus.

Et in Psychomach. pag. 33.

Pelli-

Pellitosque habitus sumpsit venerabilis Adam.

Lucretius lib. v. pag. 192.

Pellis item cecidit: vestis contemta ferina.

Non antiquas adamaverint casulas, & sub rupibus] Iuvenal. Satyra VI.

--- cum frigida parvas
Præberet spelunca domos, ignemque, laremque,
Et pecus & dominos, communi clauderet umbra.

Exscripsit Prudentius contra Symmachum lib. 2. pag. 397.

--- frigida parvas
Præbebat spelunca domos, redeamus ad antra.

Atque in mores alios atque alios ritus] Prudent. contra Symmach. lib. II. PAG. 91

Roma antiqua sibi non constat versa per ævum
Et mutata sacris, ornatur legibus, armis.
Multa colit, quæ non coluit sub rege Quirino.
Instituit quædam melius, nonnulla refugit.
Et morem variare suum non destitit, & quæ
Pridem condiderat jura, in contraria vertit.
Quid mihi tu ritus solitos Romane senator
Objectas? quum scita patrum, populique frequentes
Instabilis placiti sententia flexa novarit?
Nunc etiam quoties solitis decedere prodest,
Præteritosque habitus cultu damnare recenti.

Numquid enim quinque in classes habetis populum distributum] Vide Gellium lib. x. cap. XXVIII. Livium lib. I. pag. 33.

Numquid magistratus per populum creatis] Vide Lipsium in tractat. de Magist. vet. Rom. cap. 3.

Militaria, urbana, communia, quæ sint comitia] Livius lib. III. pag. 126. *Icilius ubi audivit, tribunos militum in Aventino creatos, ne comitiorum militarium prærogativam urbana comitia iisdem tribunis plebis creandis sequerentur; peritus rerum popularium, imminensque ei potestati, & ipse prius quam iretur ad urbem, pari potestate eundem numerum ab suis creandum curat.* Lib. IV. pag. 166. *Sed ne in tribunis quidem militum creandis (quæ communia essent comitia patrum ac plebis) aut sui, aut suorum meminisset.*

Servatis de cœlo] Statius lib. 8. Thebaid. pag. 282.

--- dedit inservare volucres.

Placid. Lactant. *Proprio usus est augurii verbo, quod dum captant auguria, dicuntur cœlum servare, ut Lucanus: ---nec cœlum servare.*
Lucanus lib. VI. *--- quis prodat aves, quis fulgura cœli*
Servet.
Ovidius lib. I. Tristium Elegia VIII.

Hoc mihi non ovium fibræ, tonitrusve sinistri,
Linguave servatæ pennave dixit avis.

Cicero lib. I. de Divinatione.

Ociosas facitis obnuntiationibus actiones] Jove fulgurante, tonante, agi cum populo nefas: quod & Græci observarunt, apud quos imbres & tonitrua comitia dirimebant. Festus in *Spectio* & inibi Scaliger. Turnebus Advers. lib. V. cap. XIX. Brissonius Formul. lib. I. pag. 121.

Signum monstratis ex arce] Virgil. Æneid. lib. VIII.

Vt belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit.

Vide quæ ibi notat Servius. & Lipsius lib. I. de Milit. Romana, pag. 23. Stewichius ad Veget. lib. I. cap. VI.

Fecialia jura tractatis, per clarigationem repetitis res raptas] Servius lib. IX. Æneid. pag. 536. *Cum enim volebant bellum indicere, Pater patratus, hoc est princeps Fecialium proficiscebatur ad hostium fines: & præfatus quædam solennia, clara voce dicebat: se bellum indicere propter certas causas, aut quia socios læserant, aut quia nec abrepta animalia, nec obnoxios redderent. Et hæc clarigatio dicebatur: à claritate vocis. Post quam clarigationem hasta in eorum fines missa, indicabatur jam pugnæ principium.*

Spem præsumitis] Sup. *Vos in aulam dominicam, tanquam in propriam sedem remeaturos sponte, nullo prohibente, præsumitis.* Tertull. Apolog. cap. XXI. *Quem igitur solum hominem modo præsumpserant de humilitate.* Virgil. Æneid. lib. X. vers. XVIII.

Arma parate animis, & spe præsumite bellum.

Et ex acuminibus auspicatis] Cicero lib. II. de natura Deorum pag. 197. *Itaque maximæ Reipub. partes in his bella, quibus Reipub. salus continetur, nullis auspiciis administrantur, nulla peremnia servantur, nulla ex acuminibus, nulli viri vocantur.* Et lib. II. de Divinatione pag. 395. *Bellicam rem administrari majores nostri nisi auspicato noluerunt: quam multi anni sunt, cum bella à prætoribus & proconsulib. administrantur, qui auspicia non habent; itaque nec omnes transeunt auspi-*

cato, nec tripudio auspicantur. Nam ex acuminibus quidem quod totum auspicium militare est. Vid. Turneb. lib. XXII. Adverſ. cap. XII.

Leges conservatis annarias] Legibus annariis agebatur de ætate illorum, qui capere magiſtratum deberent. Ovid. lib. v. Faſtorum.

--- finitaque certis
Legibus est ætas, unde petatur honos.

Videndus Feſtus & Lipſius in Tract. de Magiſt. Romano, cap. 4. & v.

In muneribus Cincias] Hanc legem Plautus *muneralem* appellat; Feſtus ita illam interpretatur *Vt ſit qua Cincius cavit, ne cui liceret munus accipere.* Lege Anton. Auguſt. de legibus, pag. 47. Lipſium ad lib. XI. Annal. Tacit pag. 143.

In cohibendis Censorias ſumptibus] Gellius lib. II. cap. 24. Plinius lib. 8. cap. 15.

In penetralibus Veſtæ ignis perpetuos fovetis focos] Cicero lib. II. de legib. *Foci publici ſempiternum ignem, in urbe Veſtales virgines cuſtodiunto.* Virgil. Æneid. lib. II. pag. 238.

Sic ait, & manibus vittas Veſtamque potentem,
Æternumque adytis effert penetralibus ignem.

Servius; *Veſtæ ignis æternus eſt.*

Sacras facitis menſas ſalinorum appoſitu] Impoſitione ſalinorum & ſigillorum epitrapeziorum menſæ ſacræ erant. Scaliger ad Feſtum in *menſa.* Lipſius lib. I. Saturnal. cap. II.

Simulachris deorum] Pagani ſtatuam Dei cujuſdam in menſa collocabant, veluti ejus genium tutelamque. Statius lib. IV. Sylvarum de Hercule Epitrapezio Vindicis.

--- caſtæ genius tutelaque menſæ.

Amicus noſter V. Cl. Fridericus Lindenbrogius IC. talem antiquæ manus deum vidit apud ocellum Galliæ Franciſcum Pithæum JC.

Cum in matrimonia convenitis, toga ſternitis lectulos] Antiqui nuptiis ſolennibus, in honorem Genii, toga lectulos accuratiſſime ſternebant. Cicero pro Cluentio pag. 254. *Lectulum illum genialem, quem biennio ante filiæ ſuæ nubenti ſtraverat, in eadem domo ſibi ornari, & ſterni expulſa & exturbata filia jubet.* Iuvenalis Satyr. x. verſ. 34.

--- Tyriuſque palam Genialis in hortis
Sternitur & ritu decies centena dabuntur
Antiquo: venit cum ſignatoribus auſpex.

Apuleius Metamorph. lib. x. pag. 408. *Iam populo postulante illum de publico carcere mulierem, quam dixi, propter multiforme scelus bestiis esse damnatam, meisque præclaris nuptiis destinatam: Et jam torus Genialis scilicet noster futurus accuratissime desternebatur.* Isidorus Orig. lib. VIII. cap. XI. *Geniales lecti dicebantur à gentibus, qui novo marito sternebantur.*

Nubentium crinem cælibari hasta mulcetis] Ovid. lib. II. Fastor.

Comat virgineas hasta recurva comas.

Vide Festum in voce *Cælibari.* Amplifs. virum Barnab. Brissonium de ritu Nuptiarum pag. 218.

Matresfamilias vestræ in atriis operantur domorum] Mulieres Romanorum ad diligentiam probandam olim in primore ædium parte, omne opus muliebre perficiebant. Vide quæ Vir Clarifs. Justus Lipsius observat. Elector. lib. I. cap. 7.

Potionibus abstinent vini] Vini usus olim Romanis fœminis omnino interdictus, imo capitalis. Plinius lib. XIV. cap. 13. Dionys. Halicarnas. lib. II. pag. 96. Gell. lib. x. cap. XXIII. Tertull. Apolog. cap. VI. Valerius lib. II. cap. I. Servius ad lib. I. Æneid. pag. 219.

Affinibus & propinquis osculari eas jus est] Tertull. Apologet. cap. VI. *Idcirco oscula propinquis offerre necessitas erat, ut spiritu judicarentur.* Plinius lib. XIV. cap. 13. Iuvenalis Satyr. VI. vers. I. Gellius lib. x. cap. 23. Plautus Sticho actu I. Scena *Qui manet, ut moneatur.*

Semicruda capistis & leviter animata] Quemadmodum corpus (ut Tertullianus inquit de anima cap. XXVII.) exempta anima friget: sic rursus, ubi incalescit, reddita ea putatur. Atque hinc *animari* ἀντὶ τοῦ calorem adsumere dixit Arnobius, planè ut & lib. VII. pag. 136. *animata prius & torrefacta carbonibus.* Prudent. lib. II. contra Symmachum. *Calidis animetur tota medullis.*

Dracontius Hexameron.

Vitales animat per membra tepentia sensus.

Hæc vera hujus loci est interpretatio, quam postremus Arnobii emendator non est assecutus: quæ enim de sacrificiis & extis adnotat, ea huc omnino non pertinent.

Porricere] Varro de re Rustica lib. I. cap. XXIX. *Exta Diis quum dabant, porricere dicebant.* Virgil. lib. V. pag. 372.

Extaque salsos porriciam in fluctus.

Vide

Vide Brissonium IC. lib. 1. Formul. pag. 27.

Cum igitur & vos ipsi modo illos mores] Vid. Tertull. Apolog. cap. VI.

Patri Diti ac Saturno, humanis capitibus supplicaretur] Dionys. Halicarnas. lib. 1. pag. 30. Minutius Octavio. Prudent. lib. 2. contra Symmach. Diodorus Siculus lib. XIII. pag. 207.

Fraude callidula mutastis] Romani diu humanis capitibus Ditem, & virorum victimis Saturnum placarunt. Tandem Hercules persuasit illis, ut infausta sacrificia faustis mutarent, & pro humanis capitibus oscilla, in similitudinem hominis effigiata, obferrent. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 7. Dionys. Halicarnas. lib. 1. Antiquit. Roman. pag. 30. Lactantius lib. 1. cap. XXI.

Quod vel opere corporis, & manibus fiat] Expressum à Cicerone pro Marcello pag. 800. *Nihil est opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat & consumat vetustas.* PAG. 92

Tages Thuscus] Salisberiens. Policrat. lib. 1. cap. XII. *Aruspicium in extorum inspectione viget, quam artem Tages quidam dicitur invenisse.* Ovid. Metamorph. lib. XV.

Oraque venturis aperire recentia fatis
Indigenæ dixere Tagen; qui primus Etruscam
Edocuit gentem casus aperire futuros.

Censorin. de die Natal. cap. IV. Columella lib. X. de cultu Hortor. Cicero lib. II. de divinatione pag. 290. Berosus lib. V. Antiquitat. Servius ad lib. II. Æneid. pag. 259. Isidorus originum lib. IX.

Oras contingeret luminis] Lucret. lib. 1. pag. 6.

Inde nascitur atque oras in luminis exit,
*
Tuto res teneras effert in luminis oras.

In fulminum casibus] Vide Senecam lib. II. Natur. Quæst. cap. 32. 33. 34. 35. Ammianum lib. 23. Scholiast. Iuvenal. ad Satyr. 6. Lactant. ad lib. 3. & 4. Thebaid. Quintil. Declamatione 274. Festum *Bidental.*

Extorum quid significaretur in venis] Servius ad IV. Æneid. pag. 16. *Voluntas Dei per exta exquiritur.* Statius lib. III. Thebaid pag. 102.

Principio fibris, pecudumque in sanguine divos
Explorant.

Ovidius

Ovidius lib. xv. Metamorph.

Protinus ereptas viventi pectore fibras
Inspiciunt, mentesque Deum scrutantur in illis.

Theutatem] Lactant. lib. 1. cap. 6.

Atlantem gestatorem, bajulum, tibicinem illum, ac destinam cœli] Ovid. lib. 2. Fastor. Iuvenalis Satyra 13. versu 48. Servius in 1. Æneid. pag. 220. Apollodorus Bibliothec. lib. 1. pag. 5. Diodorus Siculus Tom. 1. Bibliothec. lib. 3. pag. 193. Virgil. in Æneid. pag. 345.

Destinam cœli] Id est *cœliferum Atlantem*, ut Statius ait, lib. v. Thebaid. pag. 187. Corippus African. de laudibus Iustini Imp. lib. 1. pag. 15.

--- *Lybicæ nutantis destina terræ.*

Isidorus Sentent. lib. 2. cap. XL. *Ruina adulterii excipitur destina matrimonii.* Neque aliter Vitruvius scripsit lib. v. cap. 12. ut MS. codices testantur.

Ex Saturno atque ejus uxore Iovem suis cum fratribus procreatum] Inf. *Quis Iovem cum fratribus genuit, genitalibus Opis adjunctis Saturnus.* Apollodorus lib. 1. Biblioth. Servius in 1. Æneid. pag. 178. Hyginus Fabula CXXXIV.

Iupiter tam supremus, quam stygius] Arnob. lib. 3. *Stygii frater Iovis.* Virgil. lib. 4. Æneid.

Sacra Iovi Stygio, quæ ritè incepta paravi.

PAG. 93 *Diespitris*] Inf. *Antequam est Diespiter genitus*] Varro de LL. lib. 4. *Iupiter olim Diovis & Diespiter dictus, hoc est aer, & dies pater, à quo Dei dicti qui inde.*

Quod agere te videas, in eo alterum reprehendere] Arnob. lib. 1. *Res agitis satis injustas, ut id in nobis constituatis esse damnabile, quod & ipsi vos factitatis: & quæ vobis licere permittitis, consimiliter aliis licitum esse nolitis.*

Quandoque & ipsa vetus fiet] Tertull. Adversf. Marcion. lib. 1. cap. 9. *Omnis res anterior posteriori normam præministravit.* Tacitus lib. XI. Annal. *Omnia quæ nunc vetustissima creduntur, nova fuere.*

Religionis autoritas non est tempore æstimanda] Tertull. de Anima cap. XXIX. *Veritas non desiderat vetustatem.*

Qui viam monstraret errantibus] Ennius apud Ciceronem lib. 1. Officiorum.

Homo qui erranti comiter monstrat viam.

Ibid.

Ib id. lib. 3. *Erranti viam non monstrare.* Juvenal. Satyr. 14. vers. 103. *Non monstrare viam.*

Ægyptiaca numina, quibus Serapis atque Isis est nomen] Tertull. Apolog. cap. 6. pag. 37. *Serapidem, & Isidem, & Harpocratem, cum suo Cynocephalo Capitolio probibitos inferri, id est curia deorum pulsos, Piso & Gabinius consules non utique Christiani, eversis etiam aris eorum, abdicaverunt, turpium & ociosarum superstitionum vitia cohibentes: his vos restitutis summam majestatem contulistis.*

Quis Phrygiam matrem, cujus esse conditor indicatur Midas vel Dardanus] Clemens Alexandrin. Protrept. pag. 5. ὄλοιτο οὖν ὁ τῆσδε ἄρξας ἀπάτης ἀνθρώποις. εἴτε ὁ Δάρδανος, ὁ μητρὸς θεῶν καταδείξας τὰ μυστήρια. εἴτε Ηετίων, ὁ τὰ Σαμοθρακῶν ὄργια καὶ τελετὰς ὑποστησάμενος. εἴτε Φρὺξ ἐκεῖνος ὁ Μίδας, ὁ παρὰ τοῦ Ὀδρύσου μαθὼν. ἔπειτα διαδοὺς τοῖς ὑποτεταγμένοις ἔντεχνον ἀπάτην. Diodorus Siculus lib. 3. Biblioth. pag. 193. Dionys. Halicarnass. Antiq. Roman. lib. 1. pag. 55.

Cum Hannibal Pœnus] Cicero de Harusp. Respons. pag. 609. *Hac igitur vate suadente quondam defessa Italia Punico bello, atque ab Annibale vexata, sacra ista majores nostri ascita ex Phrygia, Romæ collocaverunt.*

Pompiliana indigitamenta] Servius ad lib. 1. Georg. pag. 61. *Indigitamenta* interpretatur *libros pontificales, qui nomina Deorum, & rationem ipsorum numinum continent.*

Quibus modis ordinaverit res suas] Syracides cap. 1. PAG. 96.

Sospitator] *Sospitatorem* verbo perelegan̄ti appellat Arnobius & 97. Christum redemptorem nostrum, Filium Dei vivi. Lib. 1. pag. 19. *Nihil (ut remini) magicum, nihil humanum, præstigiosum, aut subdolum, nihil fraudis delituit in Christo; derideatis licet ex more, atque in lasciviam dissolvamini cachinnorum. Deus ille sublimis fuit, Deus radice ab intima, Deus ab incognitis regnis, & ab omnium principe Deus sospitator est missus.* Apuleius de Mundo pag. 122. *Sospitator quidē [Deus] & genitor est omniū.* Lactantio: *Sospitator* est *vitæ dator.* Lib. 4. cap. 26. *Recte mortuos existimaveris, qui datorē vitæ Deum nescientes, atq; animas suas à cœlo in terrā deprimentes, in laqueos æternæ mortis incurrerūt.* Vid. Arnob. lib. II. p. 53.

Cur tam sero emissus est sospitator] Rationē pulchrè reddunt Theodoret. contra Græcos Orat. 6. περὶ τῆς θείας προνοίας. pag. 101. Eusebius lib. 6. Demonst. cap. x. Gregor. Nissenus Cath. Orat. cap. 39. Leo Serm. 3. de Nativitate Domini. Chrysologus Serm. 18. p. 73.

Immoderata continuatio seculorum] *Immoderata,* immensa lib. 1. p. xv. *Immoderatos cohibebat fluores.*

Fuisse olim homines semideos, heroas cum immanibus corporibus] Vide quæ congessit Hieronymus Magius lib. 2. Miscel. cap. 4.

Stentoreos legitis edidisse vagitus] Iuvenal. Satyr. 13. vers. 112.

Tu miser exclamas, ut Stentora vincere possis,

Homerus Iliad. ζ.

Ἔνθα στᾶσ' ἤυσε θεὰ λευκώλενος Ἥρη,
Στέντορι εἰσαμένη μεγαλήτορι χαλκεοφώνῳ,
Ὃς τόσον αὐδήσασχ' ὅσον ἄλλοι πεντήκοντα.

Dio Chrysost. Tarsica 1. pag. 417.

Ossa variis in regionibus eruta] Vid. Solinus cap. v. Servius lib. 9. Æneid. pag. 587. Phlegon Trallian. in mirabil. Iuvenal Satyra xv. Glycas. pag. 370.

Cur persecutiones perpeti patitur vos tantas] Pagani cum viderent Christianos temporalia mala multa sustinere, & diversis sæpius miseriis opprimi, insultabant innocentiæ probissimorum hominum, illisque dicebant: Si cordi estis Deo, cur perpeti patitur vos persecutiones tam acerbas. Minut. Felix: *Ecce pars vestrum, & major, & melior, ut dicitis, egetis, algetis, ope, re, fame, laboratis; & Deus patitur, dissimulat; non vult, aut non potest opitulari suis. --- Ecce vobis minæ, supplicia, tormenta, & jam non adorandæ, sed subeundæ cruces, ignes etiam, quos & prædicitis, & timetis: ubi Deus ille qui subvenire reviviscentibus potest, viventibus non potest.* Vidend. Iustin. Martyr Apolog. 1. pro Christian. pag. 34. Clemens Alexandrinus lib. xi. Stromatum pag. 216. & 217. Gaudentius Episcop. Brixian. in præfat. ad Benevol. pag. 46. & 47. Eusebius lib. v. Ecclesiast. Histor. cap. 2. pag. 107. De Demonstrat. Ecclesiast. lib. x. cap. 8. Lactantius lib. v. cap. 22.

Perquiramus & nos contra] Augustin. de civitate Dei lib. 1. cap. 29. *Pagani qui probitati Christianorum insultant, illisq; dicunt, cum forte in aliqua temporalia mala devenerint: ubi est Deus tuus? ipsi dicant, ubi sunt dii eorum, cum talia patiuntur, pro quibus evitandis eos vel colunt, vel colendos esse contendunt.*

PAG. 98 *Nihil est nobis promissum ad hanc vitam*] Lactant. lib. v. cap. 22. & lib. 6. cap. 4. Augustin. lib. 1. de civitate Dei cap. xv. Naziansf. Orat. 1. Apolog.

Nec in carunculæ hujus folliculo constitutus] Nonius: *Folliculum Lucilius posuit pro corpore.* Lucill. lib. 26. *Ego si quis sum, & quo folliculo sum indutus, non queo.* Arnob. in Psalm. 149. *In extensione follis nostri corporei.* Tertull. Apolog cap. ultimo. *Tunde, tunde Anaxarchi follem.* Aldhel-

Aldhelmus de Virgin. ſervand. pag. 508. *Carunculæ folliculum*, appellat *carneum animæ ergaſtulum.* Lactant. de Opific.Dei.cap. 20.*hominis receptaculum.* Prudentius περὶ στεφάνων. p.175. *vas ſolutum ac fictile*. pag. 180. *Caducum vaſculum*. pag. 182. *Corporale ergaſtulum.*

Liberatio eſt noſtra] Chryſologus Sermon. CI. Oroſius lib.8. c.41. Baſilius in Barlaam Martyr. Tertull. Apolog. cap.ultimo. Auguſtin. Tom. X. ſermon. 4. de Sanctis. Iuſtinus Apolog. 2. pro Chriſtian. pag. 64. & 71. Clemens Alexandr. lib. 4. Stromatum.

Lancinatis] Gloſſæ; *Lancino*. θυννάζω. Papias: *Lancinare, trucidare, lacerare*. Arnob. ſup. *Membratim conjugẽ lancinatũ*. Prud. περὶ στεφάνων.

Hoc omne quod lancinamur non dolet.

Seneca lib. 1. Nat. Quæſt. c. 6. & de Brevit. vitæ c.13. & Epiſt. 32.

Lancinatis & diu vexatis noſtra] Pagani totius carnificinæ viribus in Chriſtianos ſæviebant, diutineq; illorũ corpora lancinabant, ideo ut ſi ſacramentũ cœleſte deſerere nollẽt, & ſacra ſacrilegiis omnibus tetriora percelebrare, miſerabiliter perirent, & mori ſe ſentirent. Prudentius περὶ στεφάνων. in Laurentio Martyre. pag. 145.

Perire raptim non dabo.
Vitam tenebo & differam
Pœnis morarum jugibus,
Et mors inextricabilis
Longos dolores protrahet.

Ibidem pag. 236. in Romano Martyre.

Tentemus igitur ante partem quampiam
Truncare ferro corporis ſuperſtitis,
Nec morte ſimpla criminoſus multiplex
Cadat, vel una perfidus cæde oppetat.
Quot membra geſtat, tot modis pereat volo.

Cyprianus ad Demetrianum pag. 256. *Nec ſaltem contentus es dolorum noſtrorum compendio, & ſimplici ac veloci brevitate pœnarum: admoves laniandis corporibus longa tormenta, multiplicas lacerandis viſceribus numeroſa ſupplicia, nec feritas atque immanitas tua uſitatis poteſt contenta eſſe tormentis, excogitat novas pœnas ingenioſa crudelitas.*

Gravibus relevatis nos vinculis] Cicero lib. 1. Tuſcul. Quæſt. pag. 192. *Nos vero ſi quid tale acciderit, ut à Deo denunciatum videatur, ut exeamus è vita læti, & agentes gratias pareamus, emittique nos è cuſtodia, & levari vinculis arbitremur.* PAG. 99

OBSERVATIONES AD ARNOBII AFRI LIB. III. ADVERSUS GENTES.

PA. 100 *Neque enim stare sine assertoribus non potest religio Christiana*] *Stare* hoc loco significat permanere & perdurare, ut apud Virgil. lib IV. Æneid. pag. 348.

Et bene apud memores veteris stat gratia facti.

Sueton. in Salvio Othone cap. V. *Neque enim dissimulabat, nisi principem se stare non posse, nihilque referre ab hoste in acie, an in foro sub creditoribus caderet.* Vetus interpres lib. Eccles. cap. XL. *Fides in seculum stabit.*

PA. 101 *Nominatim cum principibus adorare*] Imperatores & principes olim adorati. Mamertinus Geneth. ad Maximianum. *Quale pietas vestra spectaculum dedit, cum in Mediolanensi palatio, qui sacros vultus adoraturi erant, conspecti estis ambo, & consuetudinem simplicis adorationis geminato numine repente turbastis.* Nazianzenus Orat. I. in Julian. pag. 290. Νόμος ἐστὶ βασιλικὸς, οὐκ οἶδα μὲν, εἰ καὶ πᾶσιν ἀνθρώποις, παρ' ὅσοις τὸ βασιλεύεσθαι. Ῥωμαίοις δὲ, καὶ τῶν λίαν σπουδαζομένων, εἰκόσι δημοσίαις τιμᾶσθαι τοὺς βασιλεύοντας. Οὐ γὰρ ἐξαρκοῦσιν οἱ στέφανοι, καὶ τὰ διαδήματα, καὶ τὸ τῆς ἀλουργίδος ἄνθος, οἵτε ἀριθμούμενοι νόμοι καὶ φόροι, καὶ τὸ τῶν ἀρχομένων πλῆθος, συγκροτεῖν τούτοις τὴν βασιλείαν, ἀλλὰ δεῖ καὶ προσκυνήσεως αὐτοῖς, ὑφ' ἧς σεμνότεροι δόξουσιν, οὐχ' ἵνα προσκυνῶνται μόνον αὐτοὶ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐν πλάσμασί τε καὶ χρώμασιν, ἵν' ᾖ τὸ σέβας αὐτοῖς ἀπληστότερόν τε καὶ τελεώτερον. Christiani, ut par fuit, hunc honorem soli Deo tribuerunt. Iustinus Martyr Apolog. II. pro Christianis pag. 50. ὅθεν θεὸν μὲν μόνον προσκυνοῦμεν, ὑμῖν δὲ πρὸς τὰ ἄλλα χαίροντες ὑπηρετοῦμεν, βασιλεῖς καὶ ἄρχοντας ἀνθρώπων ὁμολογοῦντες, καὶ εὐχόμενοι μετὰ τῆς βασιλικῆς δυνάμεως, καὶ σώφρονα τὸν λογισμὸν ἔχοντας ὑμᾶς εὑρεθῆναι.

PA. 102 *Vos Deos mille percolere*] Orpheus apud Theoph. lib. 3. ad Autolycum Deos CCCLX. confitetur. Varro apud Tertull. Apolog. cap. XIV. trecentos Ioves sive Iupiteres.

PA. 103 *Sacramenta nolle suscipere*] Apte utitur verbo militiæ. Vegetius lib.

lib. 2. cap. 3. *Festinant militiæ sacramenta suscipere.* Glossæ; *Sacramentum*, ὅρκ☉ ϛρατιωτικός.

Devotas enim mentes & manus protendimus supplices] Virgil. lib. 12. Æneid. pag. 707.

Ille humilis, supplexque oculos, dextramque precantem
Protendens.

Esse partem unam mares, partem esse alteram fœminas] Prudentius περὶ ϛεφάνων pag, 211.

Iubes relictis patris & Christi sacris
Vt tecum adorem fœminas mille, ac mares.
Deos, deasque, deque sexu duplici
Natos, nepotes, abnepotes, editos,
Ac tot stuprorum sordidam prosapiam.
Nubunt puellæ, sæpe luduntur dolis,
Amasionum comprimuntur fraudibus:
Incæsta fervent, furta mœchorum calent,
Fallit maritus, odit uxor pellicem,
Deos catenæ colligant adulteros.

Lactantius lib. 1. cap. XVI.

Tullius Romani disertissimus generis] Catullus pag. 25.

Disertissime Romuli nepotum
Quot sunt, quotque fuere Marce Tulli.

Seneca Epistola CXVIII. *Non faciam, quod Cicero vir disertissimus facere Atticum jubet.* Hieronymus Tom. 3. pag. 451. Quæst. Hebraic. super Genes. *Tullius rex oratorum & latinæ linguæ illustrator.*

Oportere statui per Senatum, aboleantur ut hæc scripta] Moris in bene PA. 104
constitutis rebusp. libros, qui relligionibus derogabant, igne comburere. Arnobius lib. 4. pag. 90. *Quod si haberet vos aliqua vestris pro relligionibus indignatio, has potius literas, hos exurere debuistis olim libros, istos demoliri, dissolvere theatra hæc potius, in quibus infamiæ numinum propudiosis quotidie publicantur in fabulis. Nam nostra quidem scripta cur ignibus meruerunt dari?* Lactant. lib. 1. cap. 22. *Nam post annos plurimos, Cornelio & Bebio Coss. in agro scribæ Petilii sub Ianiculo duæ arcæ lapideæ sunt repertæ à fossoribus; quorum in altera corpus Numæ fuit, in altera septem latini libri de jure Pontificio: item Græci totidem de disciplina sapientiæ scripti: quibus relligiones, non eas modo, quas ipse instituerat, sed omnes præterea dissolvit. Qua re ad Senatum delata, decretum est, ut hi libri abolerentur: ita eos Q. Petilius Prætor urbis in concione populi*

concremavit. Idem de ira Dei cap. 9. *Primus omnium Protagoras exstitit, temporibus Socratis, qui sibi diceret, non liquere, utrum esset aliqua divinitas, nec ne. Quæ disputatio ejus adeo impia, & contra veritatem & relligionem judicata est; ut & ipsum Athenienses expulerint suis finibus, & libros ejus in concione, quibus hæc continebantur, exusserint.* Eusebius Histor. Ecclesiast. lib. 8. cap. 2. *Nonus decimus agebatur annus Imperii Diocletiani, mensis Martius & dies solemnis Paschæ imminebat, cum edicta Principis per omnem terram proponebantur, ut cunctæ, quæ usquam sunt Ecclesiæ, ad solum usque destruerentur, scripturæ sacræ igni exurerentur.* Eusebius Pamphil. Chronicor. libro posteriori pag. 196. *Manichæos de secretis suis erutos, & oculis totius Ecclesiæ publicatos, omnes dogmatis sui turpitudines & damnare fecit, & prodere: incensis eorundem codicibus.* Suidas Διοκλητιανὸς καὶ τὰς θείας αὐτῶν γραφὰς κατακαίεσθαι, τοὺς δὲ χριστιανοὺς ἀναγκάζεσθαι θύειν τοῖς δαίμοσιν. Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. *Libros Græcos, quia aliqua ex parte ad solvendam religionem pertinere existimabantur, L. Petilius Prætor urbanus ex authoritate Senatus per victimarios igne facto in conspectu populi cremavit.* Lib. 1. Macchab. cap. 1. *Libros legis Dei combusserunt igni.* Suetonius Augusto cap. 31.

Pronunciamus genere masculino] Hieronymus ad Damasum Papam Epist. 143. pag. 403. *Nec putandum sexum esse in virtutibus Dei, cum etiam ipse Spiritus sanctus secundum proprietates linguæ Hebrææ, fœminino genere proferatur RVHA: Græcæ neutro* τὸ πνεῦμα; *Latinæ masculino genere Spiritus. Ex quo intelligendum est, quando de superioribus disputatur, & masculinum aliquid seu fœmininum ponitur, non tam sexum significari, quam idioma sonare linguæ: siquidem ipse Deus invisibilis & incorruptibilis omnibus pene linguis profertur genere masculino, cum in eum non cadat sexus.*

Consuestis in precibus, sive tu Deus es, sive Dea dicere] Paganos omnes Deos vel Deas confuse in sacris invocasse, docet vir magnus Barnabas Brissonius JCtus, in opere docto & laborioso de formulis & solennibus populi Romani verbis lib. 1. pag. 54.

Non alia de causa generis diversi sexus institutos esse, atque formatos] Lactantius de opificio Dei cap. 12. *Deus ad conservationem generum singulorum duos sexus maris ac fœminæ machinatus est, quibus inter se per voluptatis illecebras copulatis, successiva soboles pareretur, ne omne genus viventium conditio mortalitatis extingueret.* Idem lib. 1. cap. 16. *Nec enim fieri potest, quin duo sexus generandi causa sint instituti: recepta vero sexuum diversitate, non intelligunt, consequens esse, ut concipiant, quod*

in

in Deum cadere non potest, ut isti putant, nam & Iovis esse filios dicunt, & cæterorum Deorum. Nascuntur ergo & quotidie Dii novi, non enim vincuntur ab hominibus fæcunditate, igitur Deorum innumerabilium plena sunt omnia, nullo scilicet moriente.

Sufficere prolem] Servius in 3. Æneid. pag. 123. *Sufficere, subministrare.* Virgil.

Atque aliam ex alia generando suffice prolem

Lucretius lib. 3. pag. 95.

Aliam naturam sufficit ex se.

Apulejus Floridis pag. 79. *Homines vicissim sufficienda prole mutabiles.*

Recidiva substitutio] Papias. *Recidiva, iterum nascentia.* Servius lib. IV. Æneid. pag. 337. Lib. X. Æneid. pag. 576. *Recidivum propriè dicitur, quod excisum denuo nascitur.* Chrysol. serm. 113. *Recidiva enim lethalis sæpius est ægritudo.* Prudent. lib. 2. contra Symmach. pag. 41.

Gignit, alit, reparat, recidivaque semina servat.

Autor carminis de Sodoma apud Cyprianum pag. 451,

Sed recidiva hominum pariter cum gente secunda
Impietas, iterumque mali nova pullulat ætas.

Cur insigniti sint his locis] Quod hic *locos*, infra *partes* appellat. Intelligit autem res eas, quas honestè nominare non possumus. Arnobius lib. V. *Retegit se ipsam, atque omnia illa pudoris loca revelatis monstrat inguinibus.* Lucreti. lib. IV. pag. 140. PA. 105

--- ciet irritans loca turgida semine multo

*

Ex homine humanum semen ciet una hominis vis,
Quod simul atque suis ejectum sedibus exit;
Per membra atque artus decedit corpore toto
In loca, conveniens nervorum certa, cietque
Continuo partes genitales corporis ipsas,
Irritata tument loca semine.

Varro de LL. IV. pag. V. *Loci muliebres, ubi nascendi initia consistunt.* Plinius lib. X. cap. 37. *Quod in homine locos appellant, hoc in reliquis animalibus vulvam.* Lucilius apud Nonium in *Bulga*, *locos* bulgam appellat:

Ut quisquis nostrum è bulga est matris in lucem editus.

Imprudentiam in illis suam ludere voluisse] Inf. *humani generis imprudentiam ludant.*

Fractis

Fractis dissolutisque corporibus, voluptatis enervatione languescere] Apulejus lib. 2. Metamorph. pag. 172. *Pendulæ Veneris fructu me satiavit, usque dum lassis animis & marcidis artubus defatigati, simul ambo corruimus inter mutuos amplexus animas anhelantes.* Tertullianus de anima cap. 27. *In illo ipso ultimo voluptatis æstu, quo genitale virus expellitur, nonne aliquid de anima quoque sentimus exire, atque adeo marcescimus, atque devigescimus, cum lucis detrimento.*

Fastidiosos ducere atq; habere conceptus] Volusianus Augustino, apud Augustinum Epist. 2. pag. 2. *Mirum, utrum mundi dominus & rector, intemeratæ fœminæ corpus impleverit, pertulerit decem mensium longa illa fastidia.*

Aboriri] Papias. *Aboriri, male nasci.* Nonius. *Aboriatur, abortiat.* Varro: *Vinum quod ibi natum sit in quodam loco, si prægnans biberit, fieri ut aboriatur.*

Septimanas edere aliquando fœturas] Vid. Hippocrates & Galenus in tractatu περὶ ἑπταμήνου.

Avet animus] Arnobius lib. v. *avet animus scire.* Ennius Alexandro: *Iamdudum ab ludis animus atque aures avent, avide exspectantes nuncium.*

Atque ardet] Sulpitius Severus de vita Martini cap. 26. *Ardebat animus vitam illius describere.* Hieronym. tom. 5. in Abdiam cap. 1. *Ardebat animus vitam illius describere.* Hieronym. tom. v. in Abdiam cap. 1. *Ardebat animus cognitione mystica.* Arnob. lib. v. *Ardebant artificum scita.*

In Chalcidicis illis magnis] Arnob. lib. IV. *Scribuntur Dii vestri in tricliniis cœlestibus, atque in Chalcidicis aureis cœnitare.* Ausonius Periocha lib. 23. Odyss.

Chalcidicum gressu nutrix superabat anili.

Vitruvius de Architectura lib. v. cap. 1. *Si autem locus erit amplior in longitudine, Chalcidica in extremis constituantur.* Hyginus fabula CLXXXIV. *Merope credens eum esse filii sui interfectorem, qui dormiebat, in Chalcidicum cum securi venit, ut filium suum interficeret.* & κτῆσμα χαλκιδικὸν apud Eustathium in Dionys. ad illum versum: Ὀρθὸν ἀτ' ἐκ σάθμης. Festus in *Chalcidicum.*

Cererem mammosam] Lucretius lib. 4. pag. 144.

At gemina & mammosa Ceres est ipsa ab Iaccho.

Arnobius lib. VII. *Ceres mammis cum grandibus.*

Hellespontiacum Priapum] Prudent. contra Symmach. lib. 2. pag. 363.

Ecce Deum in numero formatus, & aneus adstat
Graius homo, augustaque Numa præfulget in arce.
Strenuus exculti dominus quondam fuit agri,
Hortorumque opibus memorabilis, hic tamen idem
Scortator nimius, multaque libidine suetus
Rusticulas vexare lupas, interque salicta
Et densas sepes obscæna cubilia inire:
Indomitum intendens animum, semperque paratum
Ad facinus, nunquam calidis dabat ocia venis.
Hic Deus è patrio prænobilis Hellesponto
Venit ad usque Italos sacris cum turpibus hortos.
Sinum lactis, & hæc votorum liba quotannis
Accipit, ac ruris servat vineta Sabini,
Turpiter adfixo pudeat quem visere ramo.

Res illas] Vid. Scaliger ad Catullum pag. 66.

Res illas] Lucretius lib. 2. pag. 49.

Iuvat egrediens genitalis per Veneris res.
*
Vt res per Veneris blanditiem sæcla propagent.

Præliorum semper in expeditione paratas] Ovid. lib. 1. Fastor.

At Deus obscæna nimium quoque parte paratus.

Intestini ponderis morositate cunctari] *Intestinum pondus* Arnobius appellat fætum nondum in lucem prolatum. Ovidius lib. 10 Metamorph. & 1. Fastor. *Onus uteri.* Apuleius lib. 10. Metamorph. *sarcinam prægnationis.* Tertull. lib. 1. ad Uxor. cap. v. *uteri sarcinam.* Prudent. Cathamer. pag. 125. *Alvi pondus.* Donatus in Terent. Adelph. Actu 3. Scen. 4. *pondus uteri.* Quint. Declamat. 6. *Vteri pondus.* Arnob. lib. 4. *At Hercules sanctus Deus, natas quinquaginta de Thestio nocte una perdocuit & nomen virginitatis ponere, & genetricum pondera sustinere.* Lucretius lib. 4. pag. 147. PA. 106

Nam multum harmonia Veneris differre videtur,
Atque alias alii complent magis, ex aliisque
Suscipiunt aliæ pondus, magis inque gravescunt.

Ovidius lib. 2. Fastor.

Exuerat tunicas uteri manifesta tumore
Proditur indicio ponderis ipsa sui.

Suppetias Iunonis implorare Lucinæ] Plautus Aulularia Act. 3. Scena *Dixi tibi, &c. Perii mea nutrix, obsecro te, uterum dolet: Iuno Lucina tuam*

na tuam fidem. Terent. Adelph. Actu 3. Scen. 4. *Miseram me, differor doloribus. Iuno Lucina fer opem, serva me obsecro.* Arnob. inf. *Puerperiis Iuno præposita est, & auxiliatur genetricibus fœtis. --- Parturiunt, pariunt, ut difficiles puerperiorum tricas Iuno mulceat, corripiatque Lucina.* Inscript. lib. pag. 24. Ovidius lib. 6. Fastor. & 9. Metamorph. Cicer. lib. 2. de natura Deor. pag. 210. Augustin. de civitate Dei lib. IV. cap. XI. Junius Philargyrius in III. Georg. pag. IX.

Quas Poëtæ] Cicero lib. I. de Natura Deorum. *Poëtæ ira inflammatos & libidine furenteis induxerunt Deos, feceruntque, ut eorum bella, pugnas, prælia, vulnera videremus: odia præterea, dissidia, discordias, ortus, interitus, querelas, lamentationes, effusas in omni intemperantia libidines, adulteria, vincula, cum humano genere concubitus, mortalesque ex immortali procreatos.* Lactantius lib. I. cap. 19. Isocrates in laudat. Busirid. fol. 355. Theodoret. Serm. 3. Contra Græcos de Angelis, Diis & dæmonibus. Augustin. de civitate Dei lib. IV. cap. 27.

Tanquam formam tribuamus & nos Deo] Saducæos Deo formam corporalem tribuisse, nullus veterum Ecclesiæ doctorum, quod sciam, prodidit. Aut igitur hic lapsus Arnobius est; aut, quod magis credibile, periit author, ex quo hæc desumpsit, nec ad notitiam pervenit posterorum. Deum præditum humanis membris Epicurus asserit apud Ciceron. lib. 3. de natura Deorum, sed eorum membrorum usum nullum habere. Anno Christi 303. in Ægypto mota quæstio est, an Deus corporeus esset, & hominis haberet figuram; ex qua deinde aliis aliud asserentibus, contentiones graves, & certamina tumultuosa surrexerunt. Cassiodor. Tripart. histor. lib. X. cap. 7. Sozom. Ecclesiast. histor. lib. 8. cap. X. De membris autem, quæ in sacris literis Deo tribuuntur, lege Hieronym. part. I. Epist. I. tract. I. & tom. V. in Ioëlem cap. 2. Cassianum de Spiritu iræ, cap. 4. Augustin. de moribus Ecclesiæ catholicæ cap. X.

PA. 107 *Lineamentis carere corporeis*] Gennadius de Ecclesiasticis dogmatibus cap. IX. *Nihil incorporeum & invisibile naturâ credendum, nisi solum Deum.* Augustin. de civitate Dei lib. 4. cap. 27. *Verus Deus nec sexum habet, nec ætatem, nec definita corporis membra.* Eusebius præparat. Ecclesiast. lib. 8. cap. 2. Cæsarius Dial. 3. Theodoretus contra Græcos Serm. V. de natura hominis. Augustinus de definitionibus

bus Orthodoxis cap. xi. tom. 9. de ſpeculo cap. 23. Origenes in Geneſ. lib. 1. cap. 1.

Filo atterminatis humano] *Filum* vocat Arnobius lineamenta & extremitates corporum. Gellius lib. 1. cap. 9. *Mores naturaſque hominum, conjectione quadam de oris & vultus ingenio, deque totius corporis filo atque habitudine ſciſcitari.* Lib. 14. cap. 6. *Forma atque filo virginali.*

Circumcæſura finitis] Lucretius lib. 4. pag. 80.

Extima membrorum circumcæſura tamen ſe
Incolumem præſtat.

Lib. 4. pag. 128.

Extima membrorum circumcæſura coërcet.

Oculorum orbiculos mobiles] Arnob. lib. v.

Tum Dea defigens auguſti luminis orbes.

Lucanus lib. 6.

Immerſitque manus oculis, gaudetque gelatos
Effodiſſe orbes.

Dracontius Hexameron.

Orbe micant gemino gemmantia lumina viſu.

Lucretius lib. 3. pag. 86.

Dum modo ne totum corrumpas luminis orbem.

Prudentius Cathamerinon pag. 105.

Tum perennibus tenebris jam ſepulta lumina
Illinis limo ſalubri, ſacri & oris nectare,
Mox apertis hac medela lux reducta eſt orbibus.

Eleganter Lactantius de opificio Dei cap. 8.

Dentes trini generis] Autor de Anatomia vivorum apud Galenum Tomo 7. pag. 49. Plinius lib. xi. cap. 37. D. Clemens Recognit. lib. viii. Cæſarius Dialogo iii. Lactantius de Opificio Dei cap. x. Cicero lib. 2. de natura Deor. Ariſtoteles de Animalibus lib. 3. cap. 1.

Edentulos] Gloſſæ, *Edentulus* νωδὸς. Pollux lib. II. cap. xxi. PA. 108
Ὁ δὲ μὴ ἔχων ὀδόντας, νωδὸς, ὡς Εὔβουλος λέγει, καὶ Φρώνιχος ὁ κωμικός. Nonius; *Edentulum quaſi ſine dentibus placuit dici.* Statius Cæcilius.

Tune amare audes edentule, & capularis ſenex.

Plautus Caſina Act. vi. Sc. *Vt properarem, &c.*

Propter illius operam improbi, hirqui, edentuli.

 Tertul-

Tertull. de Resurrect. cap. XLV. *Edentulus es? audi & vide, ut honorem oris & organum dentium quæras.*

Capitones, frontones] Cicero de natura Deorum lib. I. fol. 86. *Redeo ad Deos, ecquos si non tam strabones ac petulos esse arbitramur? ecquos nævum habere, ecquos silos, flaccos, frontones, capitones, quæ sunt in nobis, an omnia emendata in illis?*

Silunculos] Ciceroni de natura Deorum lib. I. sunt *sili*. Glossæ; *silus*, Σίμος. Nonio *silones*.

Labeones] Plinius lib. XI. cap. 37. *Labra à quibus Brocchi, Labeones dicti*. Festus *Chilones* vocat.

Nasicas] Arnobius lib. 6. *Displosas ut gestitet nares, quem esse vos facitis figuratisque nasicam.*

Aquilos] Festus. *Aquilus color est fuscus & subniger.*

Rationis alicujus sapore contactus] Inf. *Quisquamne est hominum rationis alicujus primordiis imbutus*. lib. 2. fol. 43. *Et mortalium quisquam est rationis alicujus accipiens sensum.*

Pa.109 *Honoris & dicis causa*] Glossæ; *Verbi gratia*. λόγου χάριν. Cydonius περὶ τοῦ καταφρονεῖν τὸν θάνατον. pag. 39. ἀρετὴν δὲ καὶ σοφίαν καὶ ἐπιστήμην λόγου χάριν εὐπρεπείας μόνον εἰρῆσθαι. Arnobius lib. IV. *An ita ut assolet, dicis causa*. Varro lib. V. de LL. pag. 69. *Dicis causa fiebant quadam, neque item facta, neque item dicta semper*. Cicero lib. IV. in Verrem pag. 234. *Artagatho imperat, ut aliquid illis, quorum argentum fuerat, nummorum dicis causa daret.*

Formamentis] Lucretius lib. 2. pag. 61.

--- omnia principiorum
Formamenta queunt. in quovis esse nitore.

Si aselluli, canes, porci humanum aliquid saperent] Hæc expressa videntur è Xenophanis Colophonii versibus, qui leguntur apud Clementem Alexandrinum Stromat. lib. 5. pag. 256. & Theodoretum contra Græcos Orat. 3. pag. 49. adscribam hic illos, quemadmodum emendati sunt ab illo ingenii & omnis politioris literaturæ principe Iosepho Scaligero.

Ἀλλ' εἴτοι χεῖράς γ' εἶχον βόες, ἠὲ λέοντες,
Καὶ γράψαι χείρεσσι, καὶ ἔργα τελεῖν ἅπερ ἄνδρες,
Καί κε θεῶν ἰδέας ἔγραφον, καὶ σώματ' ἐποίουν
Τοιαῦθ' οἷόνπερ καὶ αὐτοὶ δέμας εἶχον ὁμοῖα
Ἵπποι μὲν θ' ἵπποισι, βόες δέ τε βουσὶν ὁμοῖα.

Pa.111 *Sonos articulet*] Lucretius lib. IV. pag. 125.

Hasce

Hasce igitur penitus voces cum corpore nostro
Exprimimus, rectoque foras emittimus ore
Mobilis articulat verborum dædala lingua.

Apuleius Floridis pag. 572. *Psittacus verba hominum articulatur.*

Tam obtusi pectoris] Virgil. lib. 1. Æneid. pag. 208.

Non obtusa adeò gestamus pectora Pœni.

Servius: *obtusa, stulta,* Arnob.lib.2. *Nisi forte obtusi & fatui videntur hi vobis.*

Alter divinus est] Glossæ: *Divinus*, μάντις. Autor Queroli.---*Si mihi ille de omnibus respondere potuerit, sciatis vere hunc esse divinum, vel magum.* Origenes περὶ ἀρχῶν. lib. 3. pag. 728. Rufino interprete. *Divinos appellant, à quibus per incorporationem Dæmonum eorum, qui eis præsunt versibus arte modulatis responsa proferuntur.* Hieronymus in Hieremiam cap. 29. pag. 293. *Nolite credere Pseudoprophetis & divinis somniatoribus.* Cicero de fato. *Chrysippus æstuans falli sperat Chaldæos, cæterosque divinos.* Augustin serm. 241. de tempore pag. 245. *Divini frequenter nobis vera annunciant.* Isidorus lib. 8. Originum cap. 9.

Bardi enim sunt] Glossæ; *Bardus*, βλάξ. Papias: *bardus, hebes, stultus, brutus.* Cicero de fato. *Stupidum esse Socratem dixit, & bardum.* Plautus Bacchid. Act. v. Sc. *Quicunque ubi sunt stulti, fatui, fungi, bardi, buccones, blenni.* Epidico. Sc. *Non oris causa, &c. Quasi stolidum, cum bardum me faciebam.* Festus in *Bardus.*

Viles noverint atque habeant sellularii] *Sellularios* appellat opifices, qui sordidas artes & viles tractant. Inf. *Cum sit nullus apud superos artibus his locus, neque usus illorum, neque natura deposcat ingeniosum aliquid aut sellularium scire.* Inde Gellio lib. 3. cap. 1. & Ammiano Marcellino lib. xxx. historiarum pag. 452. *quæstus sellularius,* quæstus turpis, & despicabilis.

Vt venationum præpotens habeatur in expeditionibus Diana] Pollux lib. 8. cap. 9. Ὁ δὲ πολέμαρχος θύει μὲν Ἀρτέμιδι ἀγροτέρᾳ. Minutius Felix. *Diana interim est altè succincta venatrix.*

In cœlo enim cantatur] Martian. Capella de nuptiis Philolog. lib. IX. pag. 312. & 305.

Virgo Tritonia] Firmicus de errore profan. relig. *Fuit alia in Ægypto Minerva Nili regis filia, textrinæ artis magistra.* Servius in 2. Æneid. pag. 232. PA. 112

Per maria tutissimas præstat Portumnus commeantibus navigationes] PA. 113

 Glossæ:

Glossæ: *Portumnus* Παλαίμων, δαίμων θαλάσσιος. Ovidius lib. 6. Fastor.

Numen eris pelagi, natum quoque pontus habebit,
In nostris aliud sumite nomen aquis.
Leucothoë Graiis, Matuta vocabere nostris,
In portus nato jus erit omne tuo,
Quem nos Portumnum, sua lingua Palæmona dicet,
Ite precor nostris æquus uterque locis.

Phornutus περὶ τῶν θεῶν φύσεως. pag. 71. Cicero lib. 2. de natura Deorum. 209. Martian. Capella lib. 2.

Consus] Augustin. de civitate Dei lib. 4. cap. XI. *Ipse sit & Deus Consus, præbendo consilia.* Festus: *Consum Deum consilii putabant.* Tertull. de spectac. cap. V. Hieronym. de vita Hilarionis cap. XVI. Varro lib. V. de LL.

Armentorum & pecorum gregibus Pales præsunt, Inuusque custodes] Servius Ecloga V. pag. 25. Papias in *Pales*.

Flora illa meretrix] Minutius Felix. *Acca Laurentia & Flora meretrices propudiosæ.* Lactantius lib. I. cap. XX. *Floram Deam finxerunt esse, quæ floribus præsit, eamque oportere placari, ut fruges cum arboribus aut vitibus bene prospereque florescerent.* August. de civit. Dei lib. IV. cap. 8. Varro de LL. lib. 4. & VI.

PA. 114 *Adurit atque interficit nocentissimum frigus*] Ambrosius de officiis lib. I. cap. 14. *Norunt arborum occulta vim caloris vel frigoris, adeo ut radices arborum aut urantur frigore, aut fotu solis virescant.* Servius in I. Georgic. pag. 67. *Adurat, & ad solem & ad frigus pertinet, Nam & frigoris finis est caloris initium, & summus calor frigoris est principium.*

Genetricibus fatis] Arnobius lib. 2. *Diespitris factæ sunt compressionibus fata.* Prudentius Cathemer. pag. 119,

Hunc quem latebra & obstetrix
Et virgo fata, & cunula,
Et imbecilla infantia
Regem dederunt gentibus.

Mercurius ceroma pugillatibus] Prudent. contra Symmach. lib. 2. pag. 406.

Vnctis pugilibus miles pugnabat Etruscus
Nec petaso insignis, poterat Lacedæmone capta
Mercurius servare suas de clade palæstras.

Luctat. in IV. Thebaid. Statii pag. 131. & lib. VI. pag. 231.

Tute-

Tutelaribus supplicat diis nemo] Arnob. lib. 4. *Si & has dicitis partes suis agere sub tutelaribus divis.* Dionys. Halicarn. lib. 4. antiquit. Roman pag. 220. βωμοὺς ἐκέλευσεν αὐτοῖς ἱδρύσασθαι θεῶν ἐπισκόπων τε καὶ φυλάκων τοῦ πάγου. Lib.6.pag 393. Καπιτώλιε Ζεῦς, καὶ θεοὶ πόλεως ἐπίσκοποι. Hieron. Tom. 4. in Esaiam cap. LVII. pag. 186. *Roma orbis domina in singulis insulis, domibusque Tutelæ simulacrum cereis venerans ac lucernis, quam ad tuitionem ædium isto appellant nomine.* Inscript. vetus.

DEO TUTELARI. ÆMILIUS. SEVERIA.
MIMOGRAPHUS. POSUIT.

*

MERCURIO. ET MINERVÆ. DIS. TUTELARIBUS.

Nisi enim thura & salsas accipiant fruges] Vide Servium ad librum 2. Æneid. pag. 236. Horat. Od. x. lib. 1.

Præsidatus] Arnobius lib. IV. *Et quid* [*quæso*] *ut faciat præsidatum focorum iste Deus sortitus est.*

Cunctis subministrat æqualiter bonis, malis] Ambrosius in Lucam cap.6.lib. v. *Late patet benignitas Dei, super ingratos pluit, malis fæcunda non negat terra proventus, idem mundi sol sacrilegos, religiososque pariter illuminat.* Eucherius ad Valerian. *Divina munificentia cunctis promiscuum usum charissimæ lucis indulsit: datur pio & impio communem spectare solem, omnibus creatura famulatum suum benignis servat officiis: bonorum malorumque totius mundi indiscreta possessio est.* Docte Prudentius lib. 2. contra Symmachum pag. 416. & 417.

Unctionibus superest Unctia, cingulorum Cinxia replicationi] Martian. PA. 115
Capella de nupt. Philolog. lib. 2. pag. 37. *Unxiam Cinxiam mortales puellæ debent in nuptias convocare, ut earum & itinera protegas, & in optatas domos ducas, &, cum postes ungent, faustum omen affigas, cingulum ponentes in thalamis non relinquas,* Festus *Cinxia Iuno.*

Victa & Potua] Augustin. de civitate Dei lib. 4. cap. XI. *In diva Potina potionem ministret. In diva Educa escam præbeat.* idem cap. 34. lib. 6. cap. IX. Nonius in *Edusa.*

Nisi postes virorum adipali unguine oblinerentur ab sponsis] Servius in IV. Æneid. pag. 343. *Moris fuerat, ut nubentes puellæ, simul cum venissent ad limen mariti, postes, antequam ingrederentur, propter auspicium castitatis ornarent laneis vittis. Hi tamen qui de nuptiis scripsisse dicuntur, tradunt: cum nova nupta in domum mariti ducitur, solere postes unguine lupino oblinire, quod hujus feræ & unguen, & membra multis rebus remedio*

dio sunt. Vid. Brissonius IC. de ritu nuptiarum.

Deam Lavernam furum] Nonius. *Laverna Dea, cui supplicant fures.* Plautus Cornicularia & Aulular. Actu 3. Scena. *Redi quo fugis, &c.* Varro lib. 4. de LL. vetus Scholiastes Horatii lib. 1. Epistol. Epist. 16. Festus *Laverniones*.

Taciturnitatis silentio prateribimus] Aldhelmus de Laud. virgin. pag. 478. *Si celeberrimum illud spectaculi genus, per totos mundi cardines vulgatum, taciturnitatis silentio oppilatum vilesceret.*

Bellonas, discordias] Augustin. de civit. Dei lib. 4. cap. 21.

Furias] Cicero lib. 3. de natura Deorum. Martianus Capella lib. 2. de nupt. Philolog. pag. 40. Varro de LL. lib. IV. pag. 21. lib. V. pag. 50.

PA. 117 *Quem quidam ex vobis mundum*] Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 9. *Ianum alii mundum, id est, cœlum esse voluerunt, Ianumque ab eundo dictum, quod mundus semper eat dum in orbem volvitur, & ex se initium faciens, in se refertur.* August. de civitate Dei lib. 7. cap. 7. *Ianus igitur ex quo sumpsit exordium? quæro quisnam sit? Respondetur: mundus est.*

Annum alii, solem esse prodidere nonnulli] Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 9. *Ianum quidam solem demonstrari volunt, & ideo geminum, quasi utriusque januæ cælestis potentem: qui exoriens aperiat diem, occidens claudat. unde & simulacrum ejus plerumque fingitur manu dextra trecentorum, & sinistra sexaginta & quinque numerum retinens: ad demonstrandam anni demensionem, quæ præcipua est solis potestas.*

Fonti] Fontis Dei meminit Varro lib. v. de Ling. Lat. Cicero de LL. Martian. Capella de nupt. Philolog. lib. 1. pag. 16.

Quem in cunctis anteponitis precibus] Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 9. *Invocarique Ianum primum, cum alicui Deo res divina celebratur, ut per eum pateat ad illum, cui immolatur, accessus, qui preces supplicum per portas suas ad Deos ipse transmittat.* Plura exempla prolata ab amplis. Barnaba Brissonio lib. 1. formul. pag. 45. 46.

Vt quod Chronos est, habeatur cronos] Lactant. lib. 1. cap. 12. *Quid quod ipsi Saturno non divinum modo sensum, sed humanum quoque adimunt? cum affirmant esse eum Saturnum, qui cursum & conversionem spatiorum & temporum continet: eumque Græce idipsum nomen habere, κρόνος enim dicitur, quod est idem quod χρόνος, id est, spatium temporis.* Macrob. lib. 1. Saturn. cap. 22. Dionys. Halicarnass. lib. 1. Antiquit. Roman. fol. 30. Plutarch. de Iside & Osirid. Isidorus Origin.

gin. lib. 8. cap. XI. Cicero de natura Deorum lib. II. fol. 209. Apuleius de Mundo pag. 135. Theophil. ad Autolyc. lib. 3. Athenagoras apologia pro Christianis pag. 26.

Vitisatorem] Glossæ, *Vitisator* ἀμπελοφύτης. Accius apud Macrobium lib. 6. Saturnal. cap. V.

O Dionyse pater optime, Vitisator, Semela genitus.

Virgil. lib. 7. Æneid.

Vitisator curvam servans sub imagine falcem.

Falciferum] Arnob. lib. VI. *Saturnus cum adunca falce, custos ruris ut aliquis aut ramorum luxuriantium tonsor.* Isidor. Originum lib. VIII. cap. XI. Martianus Capel. lib. I. pag. 21.

Æthera nonnulli flagrantem vi flammea] Vid. Cicero de natura Deorum lib. I. pag. 179. Servius lib. I. Æneid. fol. 171. Macrob. Saturnal. lib. I. cap. 4. Clemens Alexandrin. lib. 5. Stromatum. Germanicus Arateis Phænom. pag. 86. Augustinus de civitate Dei lib. 4. cap. XI. lib. 3. cap. 4. Varro de LL. lib. 4.

In Cretensium finibus memoratur esse cælatus] Origenes contra Celsum lib. 3. pag. 141. Athenagoras apologia pag. 38. Eusebius de præparat. Eccles. lib. 3. cap. 3. PA. 118

Si aër illa] Cicero lib. 2. de natura Deorum fol. 209. *Aër autem ut Stoici disputant, interjectus inter mare, & cælum Iunonis nomine consecratur, quæ est soror & conjunx Iovis.* Athenagoras Apologia pro Christianis pag. 26. Servius I. Æneid. fol. 171.

Fluonia] Festus. *Fluoniam Iunonem mulieres colebant, quod eam sanguinis fluorem in conceptu retinere putabant.* Martian. Capella lib. 2. pag. 37. Papias in *Fluonia.*

Pomona] Papias: *Pomona Dea Pomorum.* Varro lib. 6. de LL. pag. 80. inscript. veteres fol. 94. Augustin. de civit. Dei lib. 4. pag. 24. & 34.

Februtis] Festus in *Februarius.* Martianus Capella de nupt. Philol.

Populonia] Martian. Capella de nupt. Philolog. lib. 2. pag. 38. Macrob. lib. 3. Saturnal. cap. 2. August. de Civitate Dei lib. VI. cap. X.

Caprotina] Varro de LL. lib. 5. pag. 50. Macrob. I. Saturn. cap. II.

Granius] Macrob. lib. I. Saturnal. cap. 16. & 18. Censorinus de die natali cap. 3.

Minervam esse Lunam probabilibus argumentis explicat] Vide Macrob. lib. I. Saturnal. cap. 17.

Aethereum verticem] Macrobius lib. 3. Saturnal. cap. 4. *Esse Minervam summum ætheris cacumen.* Idem lib. 1. Saturnal. cap. 17. Augustin. de civitate Dei lib. 7. cap. 16.

Minerva quasi quædam Meminerva] Festus: *Minerva dicta, quod bene moneat.* Isidor. lib. 8. Origin. cap. XI. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 17.

Nulla Iovis nata de cerebro] Origenes contra Celsum lib. 8. pag. 434. Pausanias Atticis pag. 22. Ovidius lib. 3. Fastor. Servius lib. 4. Æneid. pag. 326. Phornutus περὶ τῶν θεῶν φύσεως pag. 69. Isidorus lib. 8. Origin. cap. XI. Nonnus lib. 1. Dionysiacorum.

Inventrix oleæ] Quintil. Declamat. 13. *Inventrix oleæ Minerva narratur.* D. Clemens Recognit. lib. X. pag. 106. Libanius Sophista Progymnasm. pag. 88. Lactant. lib. 12. Thebaid. pag. 422. Varro lib. 1. de re Rustica cap. 1.

Quod aqua nubat terram] Varro de *LL.* lib. 4. pag. 18. *Neptunus, quod mare terras obnubit, ut nubes cœlum, à nuptu, id est, opertione.*

Neptunus] Cicero de natura Deorum lib. 2. Servius lib. 1. Æneid. pag. 178. & lib. 2. Æneid. pag. 251. Isidorus Orig. lib. 8. cap. XI. Augustin. de civitate Dei lib. 7. cap. XVI.

Tridenti armatus ferro] Vide Fulgent. Mytholog. lib. 1. pag. 163. Servius in 2. Æneid. pag. 251. & 1. Æneid. pag. 178. Dio Chrysost. de Fortuna oratione LXIV. pag. 595. Nonnus Dionysiac. pag. 575.

Pistricum dominus] Papias: *Pistrix, belua marina.* Hygin. Poët. Astronom. pag. 261.

Menarum] Cicero de finibus lib. 2. pag. 97. *Iis licet dicere, se acipenserem menæ non anteponere.*

Mercurius quasi quidam] Isidorus lib. 8. Originum cap. XI. *Mercurius quasi medius currens dicitur appellatus, quod sermo currat inter homines medius.* August. de civitate Dei lib. 7. cap. 14.

Caduceator ille Cyllenius] Eleganter Servius in lib. 8. Æneid. pag. 498. Festus: *Cyllenius.* Martianus Capella de nupt. Philolog. lib. 1. pag. 2. Pausanias in Eliacis pag. 177 Isidor. Origin. lib. 8. cap. XI. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 19. Xiphilinus in Commodo. Hyginus Poët. Astronom. 193. Lucianus Deorum Dialog. pag. 36.

PA, 119 *Verborum excogitator & nominum*] Macrob. lib. 1. Saturnal. cap.

cap. *12.* & *19.* Isidor. Orig. lib. 8. cap. xi. Phornutus περὶ τῶν θεῶν φύσεως. pag. 64. Augustin. de civitate Dei lib. 7. cap. *14*.

Mercium commerciorumque mutator] Festus: *Mercurius à mercibus est dictus: hunc enim negotiorum omnium existimabant esse Deum.* Plaut. Prologo Amphitruon. & in Stich. Act. 3. Scen. *Quom bene re &c.* Isidor. Origin. lib. 8. cap. *xi.* Ovidius lib. *5*. Fastor. pag. 97. Pollux lib. 7. cap. *1*.

Vesta quod in mundo stet sola] Dionys. Halicarnass. Antiq. Roman. lib. 2. pag. 126. Isidor. Origin. lib. 8. cap. *xi*. Augustin. de civitate Dei lib. 4. cap. x. Ovid. lib. 6. Fastor.

Nigidius] Vid. Gellius lib. 4. cap. 9. lib. x. cap. xi. lib. 13. cap. x. lib. 7. cap. 7. Macrob. Saturnal. lib. 3. cap. 4.

Vulcanum quem ignem] Isidor. Origin. lib. 8. cap. x. Augustin. de Civit. Dei lib. 7. cap. 16.

Venerem quod ad cuncta veniat] Cicero lib. 2. de natura Deorum fol. *210*. *Quæ autem Dea ad res omnes veniret, Venerem nostri nominaverunt.*

Proserpinam] Cicero de natura Deorum lib. 2. pag. 219. Isidorus. Origin. lib 8.

Liberum, Apollinem, solem, unum esse numen] Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 17. & 18. Augustin. de Civitate Dei lib. 7. cap. xvi. Servius Ecloga 8. fol. 49.

Semelejus] Fulgent. lib. 2. Mythol. pag. 194.

Sminthiorum] Sminthii Apollinis meminere Lactant. lib. 1. cap. 7. Macrobius 1. Saturnal. cap. 17. Ammianus Marcellinus lib. 22. pag. 228.

Corniger ille venator] Ovidius lib. 3. Metamorph. Diodorus Bi- PA. 120
blioth. lib. 4. Fulgentius Mythol. lib. 3. pag. 203. Dio Chryso-
stom. de servis, orat. x. pag. 144. Nazianzen. oratione funeb. in
Basilium.

Animal esse unum, sapiens, rationale] Plato Timæo pag. 30. Οὕτως οὖν δὴ κατὰ λόγον τὸν εἰκότα δεῖ λέγειν, τόνδε τὸν κόσμον, ζῶον ἔμψυχον ἔννουν τε τῇ ἀληθείᾳ διὰ τὴν τοῦ θεοῦ γενέσθαι πρόνοιαν. Vertit Cicero de universo. *Quam ob causam non est cunctandum profiteri, si modo investigari aliquid conjectura potest, hunc mundum animal esse, idque intelligens & divina providentia constitutum.* Vid. Philostratus de vita Apollonii lib. 3. cap. xi.

Ut neque sol Deus sit, neque Luna, neque æther] Abunde hoc docet

cet Firmicus de errore prof. religion. Lactant.lib. 2. cap. 5.

PA.121 *Proluere*] Martianus Capella de nuptiis Philolog. lib. 8. pag. 270. Prudent. lib.1. contra Symmach. pag. 364.

Avidus vini multo se proluit haustu.

Iovis cæteri prædicant ex Memoria uxorem,] Augustin. de ordine cap. 14. *Iovis & Memoriæ filias esse Musas confictum est.* Origenes lib. 1. contra Celsum pag. 17. Cicero lib. 3. de natura Deorum. Phornutus περὶ τῶν θεῶν φύσεως pag. 63.

Mnaseas] Suidas Μνασέας. Fulgentius lib. 2. Mythol. pag. 198. Germanicus Arateis Phænom. 117. & 147.

Ephorus] Macrobius lib. v. Saturnal. cap. 18. & 20.

Numero tres esse dicit] Musarum numerus incertus. Servius ad Eclog. 8. pag. 45. & 7. pag. 37. *Varro tres tantum Musas esse commemorat.* lib. 1. Æneid. pag. 167. *Musas multi IX. multi VIII. multi VII. dixerunt.* Martianus Capella lib. 1. de nupt. Philolog pag. 2. Augustin. de doctr. Christiana lib. 2. cap. 17. Suidas in Μοῦσα. Cicero de natura Deorum lib. 3. pag. 241. Hesiodus Theogenia pag. 465.

Mirtilus] Hunc Clemens Alexandrinus Protrept. pag. 9. *Myrsylum* appellat,

Crates] Varro de LL. lib. 8. pag. cxii. Dio Chrysostom. orat. 53. de Homero pag. 553.

PA.122 *Novensiles Piso Deos esse credit novem*] Martian. Capella lib. 1. pag. 16. *Diique Novensiles.* Servius lib. 7. Æneid. pag. 498. *Deos Novensiles dicunt: quibus merita virtutis dederunt numinis dignitatem.* Varro de LL. lib. 4. pag. 18. *Novensiles à Sabineis.* Arnob. inf. *Quod si Novensiles hi sunt, qui meruerunt ad sydera sublevari.*

Piso] Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 12. Tertullian. de spectac. cap. 6. Lactant. lib. 1. cap. vi. Varro lib. iv. de LL. pag. xxxvi.

Ælio] Varro de LL. lib. 4. pag. 36. 37. & lib. 6. pag. 79. Gellius lib. 2. cap. 21. lib. 3. cap. 3. lib. 5. 21. Festus sæpissimè.

Cornificius] Festus. Macrobius. 1. Saturnal. cap. 9. pag. 17. Priscianus lib. vi. pag. 711.

Manilius] Gellius lib. 17. cap. 7. Varro de LL. lib. 4. 7.

Cincius] Dionys. Halicarnass. lib. 1. Antiq. Roman. pag. 5. 60. & 64. Macrob. lib. 1. Saturnal. cap. 12. lib. 11. cap. ix. Charisius lib. 1. Institut. Grammat. Festus *Salias Virgines.*

Labare

Labare convincitur] Inf. *labant sententiæ, alteraque ab altera convincitur. --- ex altero manifestum fiat & pateat, labare, nec quicquam vos certi de his rebus, quas asseritis, scire.*

Nigidius penates Deos Neptunum esse atque Apollinem] Macrobius lib. 3. Saturnal. cap. 4. *Nigidius de Diis lib. XIX. requirit, num dii penates sint Trojanorum Apollo & Neptunus, qui muros eis fecisse dicuntur.* Vid. Servius lib. 3. Æneid. pag. 274. PA. 123

Palem] Martian. Capella de nuptiis Philolog. lib. 1.

Consentes] Varro de LL. lib. 7. pag. 18. *Dii penates, Dii Consentes.* Martian. Capella de nuptiis Philolog. lib. 1. pag. 16. *Post ipsum Iovem Dii Consentes.* Augustin. de civitate Dei lib. 4. cap. 23. *Deos Consentes, quos dicunt in consilium Iovis adhiberi.* Vetus inscriptio pag. 3.

I. O. M.	I. O. M.
CETERISQ.	DIS. DEA-
DIS. CONSENTIBUS.	EUSQ. PUB.
M. OPPELLIUS.	CONSENTIB.
ADIUTOR.	V. M. S.
II. VIR. COL.	

Sex mares & totidem fæminas] Varro de re Rustica lib. 1. cap. 1. *Et quoniam Dei, ut ajunt, facientes adjuvant, prius invocabo eos, nec ut Homerus & Ennius, Musas, sed duodecim Deos Consentes, neque tamen eos urbanos, quorum imagines ad forum auratæ stant, sex mares, & fœminæ totidem.*

Iovem, Iunonem, ac Minervam; Deos penates existere] Servius lib. 3. Æneid. pag. 262. *Deos magnos cœlum ac terram putant, ac per hoc Iovem & Iunonem, dii penates à Samothracia sublati, & ab Ænea in Italiam advecti sunt.* Macrobius lib. 3. Saturnal. cap. 4. *Penates esse dixerunt, per quos penitus spiramus, per quos habemus corpus, per quos rationem animi possidemus.*

Quos arbitratur vulgus, vicorum atque itinerum Deos esse] Suetonius Augusto cap. 31. *Compitales lares ornare bis anno instituit.* Inscriptio vetus. PA. 124

FORTUNÆ REDUCI.
LARI. VIALI.
ROMÆ. ÆTERNÆ.
Q. AXIUS. ÆLIAN.

Tectorum domuumque custodes] Glossæ: *Lares,* Θεοὶ κατοικίδιοι. Hieronym. in Esaiam Tom. 4. cap. 57. pag. 186. *Nullusque fuit locus,*

qui non idololatriæ sordibus inquinatus sit: in tantum, ut post fores domorum idola ponerent, quos domesticos appellant lares. Ovidius lib. 2. Fastorum.

Et vigilant nostra semper in æde Lares.

Dionysius Halycarn. lib. 4. Antiquit. Roman. pag. 207. *Larem* vocat οἰκίαν ἥρωα.

Inscriptio vetus pag. CVI.

LARIBUS
PRO SALUTE ET INCOLUMITATE DOMUS
Q. SERTORII.

Plautus Aulul. prolog. & Rudente, Act. 4. Sc. 6. Apuleius de Deo Socratis pag. 91.

Indigetes Samothraceos, quos quinque indicant Græci, Idæos dactylos nuncupari] Servius in lib. 4. Georgic. pag. 149. *Iovem Ops Saturni uxor Curetibus, Corybantibus & Idæis Dactylis custodiendum dedit in monte Cretæ Dictæo, ne eum Saturnus consumeret, ut filios omnes solebat.* Ubertim Strabo lib. x. Geograph. pag. 320. Pausanias Eliacis pag. 154. Diodor. Siculus lib. v. Biblioth. tom. I. pag. 333. Cicero lib. 3. de natura Deorum. pag. 238.

Maniam matrem esse cognominatam Larum] Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 8. *Vt pro familiarium sospitate pueri mactarentur Maniæ deæ matri Larum.*

Larvas esse dicit Lares] Servius 6. Æneid. pag. 408. *Vmbras Larvas vocamus.*

PA. 125 *Etenim si hic atram*] Diis inferis furvæ hostiæ immolatæ. Zosimus lib. 2. Ὄναρ δὲ θεασάμενοι προσαγαγεῖν ἱερεῖα μέλανα Περσεφόνῃ καὶ Ἅδῃ, καὶ τρεῖς ἐπαλλήλους ἄγειν παννυχίδας ᾠδῶν καὶ χορῶν. βουλομένου δὲ τοῦ Οὐαλεσίου βωμὸν αὐτόθι καθιδρῦσαι, καὶ τῶν λιθοξόων ὀρυττόντων ἐπὶ τούτῳ τὸν τόπον βωμὸς εὑρέθη πεποιημένος, ἐν ᾧ γράμματα ἦ Ἅδου καὶ Περσεφόνης ἢ τότε τοίνυν σαφέστερον διδαχθεὶς τὸ πρακτέον τούτῳ τῷ βωμῷ τὰ μέλανα προσῆγεν ἱερεῖα, καὶ τὰς παννυχίδας ἐν αὐτῷ διετέλει ποιῶν.

Ille albam] Vetus Scholiastes Horatii Ode 8. lib. 3. *Diis superis alba victima solebat offerri.* Horatius:

Voveram dulces epulas, & album
Libero caprum, prope funeratus
Arboris ictu.

Tibullus lib. 3.

Inte-

Interea nigras pecudes, promittite Diti.

Lucretius lib. 3.

Et nigras mactant pecudes & manibus divis
Inferias mittunt.

Varro apud Censorinum de die natali cap. 17. *Cum multa portenta fierent, renunciarunt, uti Diti patri & Proserpinæ ludi Tarentini in campo Martio fierent, & hostiæ furvæ immolarentur.*

Huic capite velato, illi sacrificandum est nudo] Servius in 3, Æneid. pag. 292. *Sane sciendum sacrificantes Diis omnibus capita velare consuetos, ob hoc; ne se inter religionem aliquid vagis offerret obtutibus: excepto tantum Saturno, ne numinis imitatio esse videretur, & Herculi in templo suo, quia & ipse capite operto est.* Virgilius:

Purpureo velare comas adopertus amictu,
Ne qua inter sanctos ignes in honore Deorum
Hostilis facies occurrat, & omnia turbet.

Juvenalis Satyra 6. vers. 389.

--- stetit ante aram, nec turpe putavit
Pro cythara velare caput.

Videndus Plutarch. quæst. Romanar. pag. 267.

Adeste, adestote Dii] Docte Brisson. formul. lib. 1. pag. 70. 71.

Vror, terreor, vexor] Hieronym. procem. in Habacuc. *Si ægrotus & æstuans febribus aquam frigidam postulet, & dicat ad medicum: vim patior, uror, examinor.*

Aut si Curetas pro Laribus] Placidus Lactant. in lib. 4. Thebaid. pag. 159. *Curetes latine Lares familiares appellantur.*

Fortuna Iovialis aut genius] Sup. *Fortunam arbitratur & Cererem, geniumque Iovialem ac Palem.*

Curetas] Hyginus fabula 139.

Proloquii] Lib. v. *Imperfecta adhuc vox est, neque plena proloquii. --- Hoc iterum video communibus in proloquiis promptum.* Gellius lib. v. cap. 12. Martian. Capella lib. 4. de Nuptiis Philolog, Ammianus Marcellinus lib. 28. & 29.

OBSER-

OBSERVATIONES AD ARNOBII AFRI LIB. IV. ADVERSUS GENTES.

ROmanos rerum dominos] Virgil. lib. 1. Æneid. *Romanos rerum dominos, gentemque togatam,* Auguſtin. de civitate Dei lib. 3. cap. 13. *Iuno cum Iove ſuo jam fovebat Romanos rerum dominos.* Oroſius lib. 1. hiſtoriar. cap. 2. *Romanos fieri rerum dominos bonis communibus non obſtare.* Tertullian. Apologet. cap. 22. *dominatores gentium,* Eumenes Panegyr. ad Conſtant. Imperat. *Domini generis humani.* Cæſius Baſſus apud Diomedem lib. 3. *Romani victores.*

Pietatem] Lactant. lib. 1. cap. 20. Inſcript. veteres pag. 86.

Concordiam] Concordiæ Deæ meminit Auguſtin. de civitate Dei lib. 3. cap. 25. Varro lib. 4. de LL. Martianus Capella de nupt. Philolog. lib. 2. Inſcript. vet. pag. 100. Plinius Natur. Hiſt. lib. 2. cap. 7.

Salutem] Auguſtin. de civit. Dei lib. 3. cap. 25. *Advertit Romæ etiam Febri, ſicut Saluti templum conſtitutum.* Varro lib. 4. de LL. pag. 18. & 23. Inſcriptio vetus pag. 100.

SALUTI. PERPETUÆ.
S.

Honorem] Auguſtin. de civit. Dei lib. 4. cap. 21. *Deo honorino, ut honorarentur.* Lactant. lib. 1. cap. 20. Liber inſcription. pag. 100. Plin. lib. 2. Natural. Hiſtor. cap. 7. Plutarch. περὶ τῆς Ῥωμαίων τύχης. pag. 318. Valerius Maximus lib. 1. cap. 1.

Virtutem] Auguſtin. de civit. Dei lib. 4. cap. 22. *Virtutem quoque Deam fecerunt.* Varro de LL. lib. 4. Valerius lib. 1. cap. 1. Lactant. lib. 1. cap. 20. Inſcript. vet. pag. 102. Plautus Prologo Amphitruon.

Felicitatem] Auguſtin. de civitate Dei. lib. 4. cap. 18. *Quid quod & Felicitas Dea eſt, ædem accepit; aram meruit, ſacra ei congrua perſoluta ſunt.* Ibidem cap. 33. Inſcript. veter. pag. 101.

Victoria]

Victoria] Inscriptio vetus pag. 102.

Deæ Victoriæ
Sacrum.

Varro lib. IV. de LL. Augustin. de civit. Dei lib. 4. cap. 14. 15. 17. 21. Plautus Prolog. Amphitruon.

Pax] Vetus inscriptio pag. 239.

Paci. Æternæ. domus. Imp. Vespasiani.
Cæsaris. Augusti. liberorum. Q. eius.
Sacrum. trib. suc. Iunior.

Iuvenal. Satyra 1. vers. 115.

Vt colitur Pax atque Fides, Victoria, Virtus.

Aequitas] Vetus inscriptio pag. 76.

Fortunæ. primig. signum. Æquitatis.
Nigrinia. auxesis. cum felice. Aug. lib.
Et suis d.d.d.d.

Esse virtutem viri] Augustin. de tempore sermone 243. *Cum vir nomen à virtute acceperit, & mulier à mollicie.* Varro de LL. lib. IV. Lactantius de opificio Dei cap. 12.

Honorem honorati] Varro de LL. lib. 4. *Honos ab honesto, honore, itaque honestus dicitur, quod honoratus.*

Lupa non mitis Luperca Dea] Lactant. lib. 1. cap. XX. *Romuli nutrix Lupa, honoribus est affecta divinis.* Ovidius 2. Fastorum. Lib. inscript. pag. 105. Inscript. XI. Propertius Eleg. 1. lib. 4. Plutarch. in Romulo. Livius lib. 1. Histor. Iuvenal. Satyr. XI. Pa. 128

Ex rerum ergo proventu] Arnob. lib. 1. *Maximos fuisse annonæ proventus.* Plinius Epist. lib. 1. Epist. 12. *proventus poëtarum.* Apulejus de Mundo: *proventus artium.* Arnob. lib. 2. *Nec citra ejus nutum quicquam potest in rebus vel provenire, vel cadere.* Deinde: *Fortuita conspiciens quædam commodulè provenire.*

Significantiam] Glossæ: *Significantia* Σημασία. Fabius Victorinus procemio in lib. 1. Ciceronis de inventione: *Ars est quæ significantiam sui plenam non habet.---Hæc vox generis triplicem significantiam habet.* Lactantius lib. IV. cap. 26. *Opera ejus significantiam quoque majoris potestatis habuerunt.*

Dea Panda] Glossæ: *Panda*, εἰρύνης θεά.

Dea potens Pellonia] August. de civit. Dei lib. 4. cap. 21. *Cum enim esset invocanda propter fessos diva Fessonia, propter hostes depellendos diva Pellonia.*

PA.129 *Apud Furculas Caudinas*] Livius lib. 22. *Ad furcas Caudinas ab Samnite hoste sub jugum missi sumus.* Augustin. de civit. Dei lib. 3. cap. 17. *In Caudinas furcas à Samnitibus obsessi ambo cum exercitu consules, fœdus cum eis fœdum facere coacti sunt: ita ut equitibus Romanis sexcentis obsidibus datis, cæteri amissis armis aliisque spoliati, privatique tegminibus sub jugum hostium cum vestimentis singulis mitterentur.*

Thrasimenum lacum] Valerius Max. lib. 1. cap. 6. *Apud lacum Thrasimenum XV. millia Romanorum cæsa VI. millia capta. X. millia fugata sunt.*

Diomedis campi] Martius vates apud Livium lib. XXV. pag. 559. *Amnem Trojugena Cannam Romane fuge, ne te alienigenæ cogant in campo Diomedis conserere manus, &c.*

Dii lævi] Virgil. lib. 4. Georg.

Numina læva sinunt, auditque vocatus Apollo.

Servius: *Numina læva, prospera.*

Sinistrarum tantum regionum sunt præsides] Lactant. sive Lucrat. in 3. Thebaid. pag. 105. Servius in 2. Æneid pag. 255.

Neque dextras neque lævas] Vide Hadriani Iunii advers. lib. 3. cap. 3.

PA.130 *Quod ex laterculis crudis*] Vid. Plinius lib. 35. cap. 14.

Coquinas] Papias: *Culina, coquina.*

PA.131 *Prægustatoris*] *Prægustator*, προγεύστης, qui primitias ciborum delibat. Sueton. Claudio cap. 44. *Et veneno quidem occisum convenit: quidam tradunt, epulanti in arce cum sacerdotibus per Halotum spadonem prægustatorem.* Vetus inscriptio fol. 63.

VOTUM. SILVANO. SOLVIT.

LIBENS. MERITO T. F.

DIADUMENUS. LURNESIANUS.

PRÆGUSTATOR.

AUGUSTI.

Pertunda] August. de Civit. Dei lib. 6. cap. 9. *Prema Dea & Pertunda. --- Si adest Dea Prema, ut subacta non se commoveat cum prematur, dea pertunda quid ibi facit.*

Cujus immanibus pudendis] Augustin. lib. 6. cap. 9. de Civit. Dei. *Priapus nimis masculus, super cujus imm..nissimum & turpissimum fascinum sedere nova nupta jubebatur, more honestissimo & religiosissimo matronarum.* Lib. 12. cap. 24. *In Liberi sacris honesta matrona pudenda virilia coronabat spectante multitudine, ubi rubens & sudans, si est ulla frons in ho-*

in hominibus astabat forsitan & maritus. --- In celebratione nuptiarum super Priapi scapum nova nupta sedere jubebatur.

Patellana numen est & Patella] Papias: *Patellana Dea à paganis dicta, cum folliculi messium patescunt, aut è spicis exeunt.*

Nodutis] Augustin. de Civitat. Dei lib. 4. cap 8. *Nodotum* appellat: *Præfecerunt geniculis, nodisque culmorum Deum Nodotum. --- Quando Nodotus adjuvaret in bello, qui nec ad folliculum spicæ, sed tantum ad nodum geniculi pertinebat.*

Orbona] Orbonæ Deæ meminit Plinius lib. 2. cap. 7.

Ossilago] Inf. *Ossilago solidatrix ossium.*

Mellona Dea] Inf. *Si omnino non essent apes ullæ in terris, Dea mellona non esset.* Augustinus de civitate Dei lib. 4. cap. 34.

Esse Deos Lucrios] Nazianzenus Orat. 2. in Iulian. pag. 308. Ἂν PA.132
ἴδω σοῦ τὸν κερδῷον, καὶ τὸν λόγιον ἐναγώνιον συγκρύπτω τῶν ὀφθαλμοὺς, καὶ παρατρέχω τὸν θεόν. Orat. 3. in Iulianum. Πῶς οὖν ὁ κερδῷος αὐτοῖς σταθήσεται, καὶ τὸ σακκέλλιον περιβληθήσεται, καὶ ἡ κλεπτικὴ δύναμις τοῦ θεοῦ τιμηθήσεται. Suidas in Κερδῷος.

Libentinam] Augustin. de civitate Dei lib. 4. cap. 8. *Audent aliquas partes Deæ Cloacinæ tribuere, aut Volupiæ, quæ à voluptate appellata est, ut Libentinæ, cui nomen à libidine.* Varro lib. v. de LL. Papias in *Libentina.*

Murciam] Augustinus de civitate Dei lib. 4. cap. 16. *Vocaverunt Deam Murciam, quæ præter modum non moveret, ac faceret hominem, ut ait Pomponius, murcidum, id est, nimis desidiosum & inactuosum.*

Deam pecuniam] Augustin. de civitate Dei lib. 4. cap. 20. *Deæ Pecuniæ, ut pecuniosi essent.* Cap. 24. *Pecunia dicta est Dea, quæ dat pecuniam.* Lib. 7. cap. 4. *Obscurata est Dea pecunia. --- Cur Dea pecunia Minervæ prælata non est.* Diversum sentit Iuvenal. Satyra 1. vers. 114.

--- etsi funesta pecunia templo
Nondum habitas, nullas nummorum ereximus aras.

Loca in ludis atque spectaculis priora] Vide Iuvenal. Satyr. 3. vers. 153. Scholiastes Horatii vetus lib. 1. Epist. 1.

Nimietatis] Inf. *Dum vos arguimus nimietatis.* Lib. 7. *Sequitur, ut de thure deque mero aliquid sine ulla nimietate dicamus.* PA.133
Usus hac voce Apuleius Apologia pag. 461. Plinius lib. 14. cap. 6. Columella lib. 4. cap. 24. Ammian. Marcellin. lib. 19. pag. 179.

Larem genium focorum] Vetus Scholiastes Horatii in Epod. 2.

pag. 255. *Iuxta focum Dii penates positi fuere, Laresque inscripti: idcirco quod ara Deorum Larium focus fuit habitus.* Cato de re Rustica cap. 143.

Et quia non supplices humi Mutuno procumbimus] Lucretius lib. v. pag. 185.

Procumbere humi prostratum & pandere palmas.

Gellius lib. x. cap. 15. *Si ad pedes ejus supplex procubuerit.* Ovid. lib. x. Metamorph.

--- ante pedes supplex procumbit alumnæ.

Mutuno procumbimus atque Tutuno] Papias: *Mutunus vel Tutunus à Græcis Priapus dicitur.* Augustin. de civitate Dei lib. 4. cap. xi. *Ipse sit Mutunus vel Tutunus, qui est apud Græcos Priapus.* Ita V. C. Basiliensis: nec hic audio Vivem, qui τὸ *Tutunus* inducit.

PA. 135 *Tres in rerum natura Ioves esse*] Lactant. lib. 1. cap. xi. *Cicero de natura Deorum cum tres Ioves à Theologis numerari diceret.* Cicero de natura Deor. lib. 3. pag. 238. Clemens Protrept. Epiphanius Anchorato pag. 513.

Quinque soles] Cicero lib. 3. de natura Deorum pag. 241. *Soles ipsi, quam multi à Theologis proferuntur? Vnus eorum Iove natus, nepos Ætheris: alter Hyperione: tertius Vulcano Nili filio: cujus urbem Ægyptii volunt esse eam, quæ Heliopolis appellatur: quartus is, quem heroicis temporibus Achanto Rhodi peperisse dicitur, avum Ialysi, Cameri, & Lindi: quintus qui Colchis fertur Æetam & Circen procreavisse.* Sed hæc ante nos etiam notavit Canterus.

Hyperiona proditus genetrice] Inf. *Ex Hyperione matre & ex Iove jaculatore fulminis, sol aureus & flagrantissimus natus est.*

Mercurios] Cicero in dicto loco: *Mercurius unus cœlo patre, Die Matre natus: cujus obscænius excitata natura traditur, quod aspectu Proserpinæ commotus sit.*

Adhinnivisse] Proprie. Prudent. Hamartig. pag. 362.

--- Thuscus namque ille puellis
Primus adhinnivit simulato numine mœchus.

Arnobius lib. v. *Etiamne in filiam efferati pectoris appetitionibus adhinnivit.*

Sub terra alter] Cicero: *Alter Valentis & Phoronidis filius is, qui sub terris habetur, idem Trophonius.*

Maia tertius matre] Cicero: *Tertius Iove tertio natus & Maia, ex quo & Penelopa Pana natum ferunt.*

Quartus soboles Nili est] Cicero: *Quartus Nilo patre, quem Ægyptii nefas habent nominare.*

Quintus Argi est interemptor] Cicero: *Quintus, quem colunt Pheneatæ, qui Argum dicitur interemisse, ob eamque causam Ægypto præfuisse, atque Ægyptiis leges & litteras tradidisse.*

Sed & Minervæ quinque sunt] Firmic. de erroribus profan. relig. pag 49. *Quinque Minervas fuisse legentibus tradit antiquitas. Vna est Vulcani filia, quæ Athenas condidit, quam ex agrestibus locis ad urbanæ conversationis ordinem rustica turba comitata est. Fuit alia in Ægypto, Nili regis filia, textrinæ artis magistra. Tertia vero patre Saturno genita est, sed hanc viraginem fuisse commemorat; nam nunquam se intra fæminei sexus verecundiam tenuit, sed arma semper strepitumque pugnarum, & cruenta secuta est studia bellorum. Quarta Iovis Cretici regis fuit filia, quæ occisum patri detulit Liberum. Quinta Pallante patre & Tritonide matre orta est, quæ patris appellata nomine, Pallas est ab hominibus nuncupata. Hæc parricidialis amentia furoris & vesanæ temeritatis instinctu, patrem Pallantem crudeli morte jugulavit: nec simplici patris morte contenta, ut diutius malis suis frueretur, & ut de morte patris crudelius triumpharet, exuviis corporis ejus ornata est, ut parricidii facinus ex crudeli ostentatione publicaret.* Cicero lib. 3. de natura Deor. Epiphan. Anchorato. pag. 513.

Quæ esse perhibetur Ægyptiis Sais] Origenes contra Celsum lib. 3. pag. 256. Pausan. Bœoticis pag. 291. Plutarchus de Iside & Osiride. Athenagor. Apologia pro Christianis pag. 36. PA. 136

Quatuor esse Vulcanos] Cicero de natura Deorum lib. 3. pag. 241. *Vulcani item complures: primus Cœlo natus, ex quo Minerva Apollinem eum, cujus in tutela Athenas antiqui Historici esse voluerunt: secundus Nilo natus, Opas ut Ægyptii appellant, quem custodem esse Ægyptii voluerunt: tertius ex tertio Iove & Iunone, qui Lemni fabricæ traditur præfuisse: quartus Menelao natus, qui tenuit insulas propter Siciliam, quæ Vulcaniæ nominabantur.*

Tres Dianas] Cicero: *Dianæ item plures. Prima Iovis & Proserpinæ, quæ pinnatum Cupidinem genuisse dicitur: secunda notior, quam Iove tertio & Latona natam accepimus: tertiæ pater Vpis traditur, Glauce mater. Eam Græci sæpe Vpim paterno nomine appellant.*

Æsculapios totidem] Cicero: *Æsculapiorum primus Apollinis, quem Arcades colunt: qui specillum invenisse, primusque vulnus obligavisse dicitur: secundus, secundi Mercurii frater, is fulmine percussus, dicitur humatus*

matus esse Cynosuris: tertius Arsippi & Arsinoæ: qui primus purgationem alvi, dentisque evulsionem, ut ferunt, invenit: cujus in Arcadia non longe à Lusio flumine sepulchrum, & lucus ostenditur.

Dionysios quinque] Cicero: *Dionysios multos habemus; primum è Iove & Proserpina natum: secundum Nilo, qui Nisam dicitur interemisse: tertium Caprio patre, eumque regem Asiæ præfuisse dicunt: cujus Abazea sunt instituta: quartum Iove & Luna, cui sacra Orphica putantur confici: quintum Niso natum & Thione, à quo Trieterides constitutæ putantur.*

Ter binos Hercules] Cicero lib. 3. de natura Deorum pag. 238. *Quanquam quem potissimum Herculem colamus, scire sane velim: plures enim tradunt nobis ii, qui interiores scrutantur & reconditas literas. Antiquissimum Iove natum, sed antiquissimo item Iove: nam Ioves quoque plureis in priscis Græcorum literis invenimus. Ex eo igitur & Lisyto est is Hercules, quem concertavisse cum Apolline de tripode accepimus; alter traditur Nilo natus Ægyptius, quem ajunt Phrygias litteras conscripsisse. Tertius est ex Idæis indigenis, cui inferias adferunt. Quartus Iovis est Asteriæ Latonæ sororis, quem Tyrii maxime colunt, cujus Carthaginem filiam ferunt. Quintus in India, qui Belus dicitur: sextus hic ex Alcmena, quem Iupiter genuit.*

Quatuor Veneres] Cicero lib. 3. de natura Deor. pag. 242. *Venus prima cœlo & Die nata: cujus Elide delubrum videmus: altera spuma procreata, ex qua & Mercurio Cupidinem secundum natum accepimus: tertia Iove nata & Dione, quæ nupsit Vulcano. Sed ex ea & Marte natus Anteros dicitur: quarta Syria, Tyroque concepta, quæ Astarte vocatur, quam Adonidi nupsisse traditum est.*

Tria genera Castorum] Cicero de natura Deor. lib. 3. pag. 240. Διόσκουροι *etiam apud Graios multis modis nominantur. Primi tres, qui appellantur Anaces, Athenis ex Iove rege antiquissimo & Proserpina nati. Tricopatreus, Eubuleus, Dionysius. Secundi Iove tertio nati ex Leda, Castor & Pollux. Tertii dicuntur à nonnullis Aleo & Melampus, Emolus Atrei filii, qui Pelope natus fuit.*

Musarum] Cicero pag. 241. *Iam Musæ primæ quatuor natæ Iove, altero, Thelxiope, Mneme, Aœde, Melete, Secundæ Iove tertio, & Mnemosyne procreatæ novem: tertiæ Iove tertio Pieriæ natæ & Antiopa: quas Pieridas & Pierias solent poëtæ appellare, iisdem nominibus, eodem numero, quo proximæ superiores.*

Quadrigas Apollinarium nominum] Cicero de nat. Deor. pag. 241. *Apollinum antiquissimus is, quem paulo ante ex Vulcano natum esse dixi, custo-*

custodem Athenarum, alter Corybantis filius, natus in Creta, cujus de illa insula cum Iove ipso certamen fuisse traditur. Tertius Iove tertio natus & Latona, quem ex Hyperboreis Delphos ferunt advenisse: quartus in Arcadia, quem Arcades Nomionem appellant, quod ab eo se leges ferunt accepisse.

Verbi causa] Arnob. in Psalm. 106. *Nam qui consuevimus verbi causa jurare, jurare jam volumus.* in Psalm. 139. *Verbi gratia.* Vide adnotata ad lib. 3. pag. 64.

Imminuta es] Proprio verbo usus est. Nam imminuere virginem, est idem quod devirginare. Arnobius lib. 5. *Quibus nihil tale metuentem castitate imminueret genetricem.* Apuleius Floridis pag. 573. *Coramque virginem imminuisset, paratam pari constantia, ni Zeno procinctu palliastri circumstantis coronæ obtutu magistrum in secreto defendisset.* Plautus Cistellar. Act. 1. Scen. *Tum ante hac te amavi, &c. Sed tu ne unquam cum quiquam viro consuevisti. SV. Nisi quidem cum Alcesimarcho nemine, neque pudicitiam meam mihi alius quisquam imminuit.* Ita Ausonius in Centone nuptiali *imminutionem* pro prima coitione posuit.

Quorum Neith lingua dicor] Plato in Timæo pag. 21, Ἔστι τις κατ᾽ Αἴγυπτον (ἦ δ᾽ ὅς) ἐν τῷ Δέλτα, περὶ ὃ κατὰ κορυφὴν σχίζεται τὸ τοῦ Νείλου ῥεῦμα Σαϊτικὸς ἐπικαλούμενος νόμος, τούτου δὲ τοῦ νόμου μεγίστη πόλις Σάϊς. ὅθεν δὴ καὶ Ἄμασις ἦν ὁ βασιλεύς. οἷ τῆς πόλεως θεὸς ἀρχηγός ἐστιν, Αἰγυπτιστὶ μὲν τοὔνομα Νηῒθ, Ἑλληνιστὶ δὲ ὡς ὁ ἐκείνων λόγος Ἀθηνᾶ. Chalcidius sic vertit. *Est Ægypti regio Delta, cujus vertice Nili scinduntur fluenta, juxta quæ Sais nomine civitas magna, quam regit mos vetus; lex Saitica nuncupatur. Ex hac urbe Amasis fuit Imperator: conditor vero Deus urbis Ægyptiaca lingua censetur Neïth, Græca dicitur* ΑΘΗΝΑ. PA. 137

De vertice procreatam mentiris te Iovis] Servius in 4. Æneid. pag. 326. *Minerva* Iovis *de capite procreata esse dicitur.* Lucianus de sacrificiis. Clemens protreptico. Pausanias Atticis pag. 22. Origenes contra Celsum lib. 8. pag. 434. Augustin. de Civitate Dei lib. 4. cap. x. Ovidius lib. 3. Fastor. Macrobius lib. 1. Saturn. cap. 17. Hieronym. contra Iovianum lib. 1. cap. 26.

Arbiter] Glossæ; *arbiter*, διαιτητής. Festus. *Arbiter dicitur judex, quod totius rei habeat arbitrium & facultatem.* Terent. Heautont. Actu 3. Sc. 1. *Vicini nostri hic ambigunt de finibus, me capere arbitrum.* Exod. cap. 21. *Subjacebit damno, quantum maritus mulieris expetierit, & arbitri judicaverint.* Vide Brissonium JC. de verborum significat. pag. 51. PA. 138

Quæ-

Quæsitor] Servius in VI. Æneid. pag. 422. *Quæsitores sunt, qui exercendis quæstionibus præsunt.* Asconius Pædian. in 2. Verrinam. Cicer. Ammian. lib. XIV. & XXI.

Vindicias justas dare] Festus: *Vindiciæ appellantur res eæ, de quibus controversia est, quod potius dicitur jus, quia fit inter eos, qui contendunt.* Gellius lib. 9. cap. ultimo. Livius 2. & 3. Histor.

PA. 139 *Ne offensionis aliquid apud ipsos contrahatis Deos*] Lib. V. pag. 3. *Cum unam contrahere possetis culpam.*

PA. 140 *Ex Ope matre & genitore Saturno*] Servius Eclog. X. pag. 44. *Æther est Iupiter, Opis filius.* Lactant. lib. 1. cap. 13. & 14.

Vsu, farre, coëmptione] Boëtius in Topica Ciceronis pag. 69. *Tribus modis uxor habebatur, usu, farre, coemptione.* Servius in 1. Georgic. pag. 62. *Tribus modis apud veteres nuptiæ fiebant: Vsu, si verbi gratia, mulier anno uno cum viro licet sine legibus fuisset: farre, cum per Pontificem Maximum & Dialem Flaminem per fruges & molam salsam conjungebantur. Vnde confarreatio appellabatur, ex quibus nuptiis patrimi & matrimi nascebantur. Coemptione verò atque in manum conventione, cum illa in filiæ locum, maritus in patris veniebat: ut si quis prior fuisset defunctus, locum hæreditatis justum alteri faceret.* Anton. Augustin. ad LL. 12. Tabul. pag. 169. Brissonius de ritu nupt. pag. 207. Lipsius ad IV. Annal. Taciti pag. 104.

Genialis lectuli sacramenta] Martian. Capella de nupt. Philolog. lib. IX.

Virgo Deusque sacro sociabunt fœdera lecto.

Vid. Lipsius lib. 1. Electorum cap. 17.

Habent interpositis stipulationibus sponsas] Brissonius JCtus de formul. pag. 543.

Fescenninorum] Festus: *Fescennini versus, qui canebantur in nuptiis.* Martian. Capell. de nupt. Philolog. lib. 9. *His Hymenæo diutius velut fescennina quadam licentia personante geminanteque.* Hieronym. tom. 1. Epist. XI. cap. 7. pag. 37. *Pro fescennino carmine terribilis tibi rauco sonitu buccina concrepabit.* ad Demetriadem de Serv. virginit. tom. 1. Epist. 8. pag. 21. *Procacia tibi fescennina cantabit.* Calphurnius Flaccus Declam. 44. *Civis ergo, nisi faces accenderit, & fescennina cecinerit, pater esse non poterit.*

Pater Deorum hominumque] Cicero lib. 2. de natur. Deor. pag. 209. *Sed ipse Iupiter; id est, juvans pater, quem conversis casibus appellamus à juvando Iovem: à poëtis pater divumque hominumque dicitur.* Ara-

tus

rus Phænom. Phornutus περὶ τῶν θεῶν φύσεως pag. 61. Germanicus Arateis Phænom. pag. 87. Dio Chryſoſtom. Orat. 12. de Dei cognitione pag. 216.

Supercilio & nutu totum motans & tremefaciens cœlum] Homerus Iliados α. Clemens Alexandr. protrept. pag. 9. Dio Chryſoſtom. orat. 12. de Dei cognitione. Strabo Geograph. lib. 8. pag. 244.

Tonans, fulgurans & fulminans] Apulejus de Mundo. *Iupiter dicitur & fulgurator, & tonitrualis, & fulminator.* Liber inſcript. pag. 21. num. 6. PA. 140 & 141.

JOVI.

FULMIN. FULGEN. TONANTI. RESTIUS. L. F.
ÆPIO. PONTIF. EX. S. C. DEDICAVIT.

Ex Hyperiona matre] Sup. *Iovis filius ex Hyperionia proditus genetrice.* PA. 141

Sylvarum habitatrix Diana] Ovid. lib. 3. Metamorph.

Hic Dea ſylvarum venatu feſſa ſolebat
Virgineos artus liquido profundere rore.

Inſcriptio vetus.

DIAN. REGINA. UNDARUM. NYMPHA. DECUS. NEMORUM.
*
DIANÆ. NEMORENSI.

Liber qui & Bromius dicitur ex fœmine iterum natus] Ovid. lib. 4. Metamorph. --- *Bacchumque vocant, Bromiumque, Lyæumque*
Ignigenamque, ſatumque iterum, ſolumque bimatrem.

Hieronym. contra hæreſ. Ioviniani cap. 26. *Minervam de capite Iovis, & Liberum patrem de fœmine eius procreatos doctiſſima finxit Græcia.* Fulgent. lib. 2. Mythol. pag. 193. Lucianus Deorum Dialog. pag. 30.

Mercurius ore facundus] Iſidorus lib. 8. Originum cap. XI. Fulgent. Mythol. lib. 1. pag. 171. Ovidius lib. V. Faſtor. Clemens Alexandrinus protrept. Horat. lib. 1. Ode 6.

In fœmineos appetitus inflammati pectoris incaluiſſe fervore] Inf. *Quid de illis amoribus dicam, quibus in fœminas ſanctas incaluiſſe cœleſtes veſtris proditum literis.* Ovidius lib. 3. Triſtium.

Hoſpitis igne duas incaluiſſe Deas.

Horatius: *Nulla alia poſt hac calebo fœmina.*

Vxore contentus haud una] Quintil. Declam. 14. *Meretrice una ſui ſemper eademque contentus.* Petronius: *Contentus vidua, pudicaque nocte.*

 Impa-

Impatientiam suam spargebat passim] Apuleius lib. 2. Metamorph. pag. 171. *Impatientiam Veneris Fotidi meæ monstrans.*

PA.142 *Capitalibus afficiunt eos pœnis*] Adulterium hic capitale facit, quomodo & autor Queroli pag. xi. Ammian. Marcell. historiar. lib. 28. pag. 397. & Theodoret. serm. 3. contra Græcos pag. 45. Romæ morte punitum non est, sed relegatione. Tiberius Imperator primus pœnam auxit: viris videlicet deportationem, fæminis deportationem, & publicationem bonorum. Primus Constantinus Magnus adulterii crimen capitis pœna vindicavit, sacrilegosque nuptiarum temeratores, gladio punivit. Vid. Cujac. lib. 6. Observat. cap. xi. Brissonius ad L. Iul. de adult. pag. 91, Theodorus Marcilius ad Instit. Justiniani pag. 755.

Subsessoris & adulteri persona] Arnob. lib. v. *Sub pecoris specie subsessoris animum atque audaciam cælans.* Valer. Maxim. lib. 2. cap. 1. *Nulli enim tum subsessores alienorum matrimoniorum oculi metuebantur, sed pariter & videre sancte & aspici mutuo pudore custodiebantur.* lib. 7. cap. 2. *Subsessor alieni matrimonii. Subsessorem* Augustin. de civit. Dei lib. 4. cap. 25. vocat *adulteratorem alienarum uxorum.* Ambrosius epist. LXV. *temeratorem pudicitiæ alienæ.* Paulus IC. lib. v. tit. 4. *Sollicitatores alienarum nuptiarum.*

Notæ cujus] Papias: *Nota, peccatum, dedecus, macula.* Nonius, *nota dicitur probrum.* Lucillius lib. xxx.

Quem scis scire tuas omnes maculasque, notasque.

Mala tractatio] Inf. *Immunes tamen à Deorum mala tractatione nec sic estis.* Chirius Fortunatianus lib. 1. Rhetor. pag. 30. *Vult filius accusare patrem dementiæ, uxor malæ tractationis.* Tertullianus de pœnit. cap. 12. *Pro malæ tractationis!* Quintil. lib. 7. cap. 4. *In quæ crimina malæ tractationis actio detur.* lib. 9. cap. 3. *Reus malæ tractationis.* Et in declamat. 383. *Quæ virum malæ tractationis damnaverit, duplam dotem recipiat.* Seneca lib. 3. controvers. pag. 237. *Accusatur ab uxore malæ tractationis.*

Iupiter Maximus cygnus fieret & taurus] Hieronym. tom. 5. in Jonam cap. 2. pag. 137. *Quomodo Iupiter eorum sublimissimus Deus sit mutatus in cygnum, in auro fluxerit, in tauro rapuerit, & cætera, in quibus ipsa turpitudo fabularum divinitatis denegat sanctitatem.* Ovid. lib. v. Fastor. Epiphanius Anchorato pag. 513. Augustinus de civitate Dei lib. 4. cap. 27. Germanicus Arateis Phænom. pag. 117. Prudentius contra Symmach. pag. 362.

In me-

In melius reformare ante oculos posita veritate renuistis] Lactantius lib. v. cap. 1. *Timent ne à nobis revicti manus dare aliquando clamante ipsa veritate cogantur: obstrepunt igitur & intercedunt ne audiant, & oculos suos opprimunt, ne videant lumen, quod offerimus.*

Ex pelagi spuma] Varro de LL. lib. 4. pag. 16. *Poëtæ de cœlo se-* PA. 143
men igneum cecidisse dicunt in mare, ac natam è spumis Venerem conjunctione ignis & humoris. Plato in Cratylo. Aristot. 2. de generat. animal. cap. 2. Nazianzen. orat. 1. in Iulian. Hesiodus Theogon. pag. 467. Clemens Alexandr. protrept. Festus in *Cytherea*. Phornutus περὶ τῶν θεῶν φύσεως. pag. 72.

Vinctum esse Saturnum] Lucianus Κρονοσόλ. pag. 339. ἦν δ᾽ οὐ πεδήτης, οὐδὲ αὐχμοῦ πλέως, οἷον αὐτὸν οἱ ζωγράφοι παρὰ τῶν ληρώντων ποιητῶν παραδεξάμενοι ἐπιδείκνυνται, ἀλλὰ τὴν μὲν ἅρπην εἶχε πάνυ τεθηγμένην. τὰ δὲ ἄλλα φαιδρός τε ἦν, καὶ καρτερὸς, καὶ βασιλικῶς ἐνεσκεύαστο.

Beneficio Curetum ab interitu servatum Iovem] Lucretius lib. 2. pag. 55.

Dictæos referunt Curetas, qui Iovis illum,
Vagitum in Creta quondam occultasse feruntur,
Cum pueri circum puerum pernice chorea
Armati, in numerum pulsarent æribus æra,
Ne Saturnus eum malis mandaret adeptus,
Æternumque daret matri sub pectore vulnus.

Ovidius lib. v. Fastorum. Lactantius lib. 1. cap. 21. Minutius Octavio. Cyprianus de Idolis.

Numquid expulso regno patrem] Minutius Felix: *Saturnus Creta profugus, Italiam metu filii sævientis accessit.* Lucianus Saturnal. pag. 398. Cyprianus de Idolis. Lactant. lib. 1. cap. 13. & 14. Eusebius de præparat. Eccles. lib. 3. cap. 3.

Nomen Latio imposuisse] Virgil. 8. Æneid. pag. 509.

--- Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.

Minutius Felix: *Latebram suam quod tutò latuisset, vocari maluit Latium.* Prudent. lib. 1. contra Symmach.

Numquid incestas nuptias cum sorore] Ovid. lib. 3, Metamorph.

Iuno regina Iovis, & soror, & conjunx.

Tertull. apologet. cap. XIV. *Iovem fœde subantem in sororem.* Firmicus de errore profan. rellig. *Iunonem sane, & ne huic deesset incestus, Iovis volunt ex sorore conjugem factam*

Lycaoniam pransitasse] Fabula vulgata, quam varie tamen referunt. Clemens Alexand. protrept. pag. 2. Hyginus fab. 176. Apollodor. lib. 3. biblioth. pag 164.

Altero claudum pede] Minutius Felix: *Vulcanus claudus Deus & debilis.* Clemens Alexandr. protrept. fol. 8. Homerus Ilia v. Nazianzen. orat. 3. in Iulian. Tatianus contra Græcos. Pausanias Eliacis. Lucianus Deorum dialogo pag. 31.

Fabrilia opera exercuisse] Cicero lib. 3. de nat. Deor pag. 241. *Tertius (Vulcanus) ex tertio Iove & Iunone, qui Lemni fabricæ traditur præfuisse.*

Æsculapium fulminis transfixum esse telo] Tertull. apologet. cap. 14. *Est de Lyricis (Pindarum dico) qui Æsculapium canit avaritiæ merito, quia medicinam nocenter exercebat, fulmine vindicatum.*

Ambiguitate fefellisse responsi] Inf. *Fefellisse supplices ambiguitate responsi.* Lucianus Dialog. Deor. pag. 32. Ὁ δὲ Ἀπόλλων, προσποιεῖται μὲν πάντα εἰδέναι, καὶ τοξεύειν, καὶ κιθαρίζειν, καὶ ἰατρὸς εἶναι, καὶ μαντεύεσθαι, καὶ κατασκευασάμενος ἐργαστήρια τῆς μαντικῆς, τὸ μὲν ἐν Δελφοῖς, τὸ δὲ ἐν Κλάρῳ, καὶ ἐν Διδύμοις, ἐξαπατᾷ τοὺς χρωμένους αὐτῷ, λοξὰ καὶ ἐπαμφοτερίζοντα πρὸς ἑκάτερον τῆς ἐρωτήσεως ἀποκρινόμενος, ὡς ἀκίνδυνον εἶναι τὸ σφάλμα, καὶ πλουτεῖ μὲν ἀπὸ τούτου, πολλοὶ οἱ ἀνόητοι, καὶ παρέχοντες αὑτοὺς καταγοητεύεσθαι. Hieronym. in Esaiam cap. 41. pag. 138 Cicero lib. 2. de divinat. pag. 402. Tertullianus apologet. cap. 22.

Furem Mercurium publicavimus] Fulgent. Mythol. pag. 171. *Mercurium dicunt internuncium, furatrinumque Deum.* Prudent. Hamartig. pag. 363.

> *Expertes furandi homines hac imbuit arte*
> *Mercurius, Maia genitus, nunc magnus habetur*
> *Ille Deus, cujus dedit experientia fures.*

Vide Suidam in Ἑρμῆν & Κερδῷος. Phornutum περὶ τῶν θεῶν φύσεως.

Macari filias] Clemens Alexandr. protrept. pag. 9. Μούσας θεραπαινίδας ταύτας ἐώνηται Μεγαλκὼ, ἡ θυγάτηρ Μάκαρος.

Ditatam meretriculam Venerem] Clemens Alexandrinus protrept. pag. 5. Οὐ γάρ με ὁ Κύπριος ὁ νησιώτης Κινύρας παραπείσαι ποτ᾽ ἂν τὰ περὶ τὴν Ἀφροδίτην μαχλῶντα ὄργια, ἐκ νυκτὸς ἡμέρᾳ παραδοῦναι τολμήσας, φιλοτιμούμενος θειάσαι πόρνην πολῖτιδα. Firmicus de errore profan. rellig. pag. 34. *Audio Cinyram Cyprium templum amicæ meretrici*

retrici donasse: ei erat Venus nomen: initiasse etiam Cypriæ Veneri plurimos, & vanis consecrationibus deputasse: statuisse etiam, ut quicunque initiari vellet, secreto Veneris sibi tradito, assem in manu mercedis nomine Deæ daret. Quod secretum quale sit omnes taciti intelligere debemus, quia hoc ipsum propter turpitudinem manifestius explicare non possumus. Bene amator Cinyras meretricis legibus servit: consecratæ Veneri à sacerdotibus suis stipem dare jussit, ut scorto.

Ex reliquiis Pelopis compactum esse Palladium] Clemens protrept. pag. 14. Παλλάδιον ἐκ τῶν Πέλοπος ὀστῶν κατασκευάσθαι Firmicus de errore profan. rellig. pag. 46. *Palladii etiam quid sit numen audite. Simulachrum est ex ossibus Pelopis factum. Hoc avarus Schyta fecisse perhibetur. Iam quale sit considerate, quod Schyta barbarus consecravit. Estne aliquid apud Schytas humana ratione compositum, & effera gens (hominum) & crudeli atque inhumana semper atrocitate grassata, in constituendis relligionibus rectum aliquid potuit invenire? Simulacrum hoc Trojanis avarus vendidit, stultis hominibus vana promittens. Vendebatur Deus, ut prodesset emptori, & emptor suppliciter adorabat, quicquid paulo ante viderat subhastatum. Substantia autem simulachri ipsius ex ossibus Pelopis est, si humana vis miseros homines ossa venerari, purioris saltem & castioris hominis relliquias collige: accedat idolo, quod facis, è hominis virtutibus meritum. Pelops in delitiis amatoris fuit, & diu prostituti pudoris damna sustinuit; sed nec adulto ei scelus defuit. Is enim, cujus filiam petebat, eum fraude proditoris occidit: proditorem etiam ipsum perjuriis aggressus est, & ne promissa redderet præmia, hunc eundem per abrupta præcipitia jactavit. En cujus electa sunt ossa, ut Deus fieret, qui urbes & regna servaret. Sed nec servavit aliquando, nec profuit, & quid se maneat, ex urbium, in quibus fuit, casibus vidit. Incensa est Troia à Græcis, à Gallis Roma, & ex utroque incendio Palladium reservatum est. Sed reservatum non propriis virtutibus, sed humano præsidio: ab utroque enim loco homines liberant, & translatum est, ne humano flagraret incendio.*

Mensibus in Arcadia tribus & decem vinctum] Tertullianus Apologet. cap. 14. *Martem tredecim mensibus in vinculis pene consumptum.* Homerus Iliad. Ε. Minutius Felix Octav.

Hæsisse in laqueis involutum] Fulgent lib. 2. Mytholog. pag. 188. PA.144
Lucian. in Dial. Deor. pag. 33. Tertullian. Apolog. cap xv. Hyginus fabul. 148. Athenagor. Apolog. pag. 24. Lactant. lib. 3. Thebai pag 95 Nonnus Dionys. pag 347. Valerius in Epist. ad Rufinum apud Hieronymum parte 3. tract. 15 Epist. 79.

Mercenariam Deos servitutem servisse] Augustin. de civitate Dei lib. 3. cap. 2. *Ergo verum est, quod Apollo atque Neptunus eidem Laomedonti mercenariis operibus servierunt.* Lucianus de sacrif. pag. 73. Tertull. Apologet. cap. 14. Lactant. lib. 1. cap. x. Cyprianus de Idolis. Clemens protreptico. Minutius Felix.

Herculem] Clemens protreptico. pag. 10. Ἡρακλῆς ἐν Σάρδεσιν Ὀμφάλῃ. Fulgent. Mythol. lib. 2. pag. 182. *Hercules amavit Omphalem, quæ eum persuasit, lascivienti pollice fusi teretem rotare vertiginem.* Lactant. lib. 1. cap. 9. Hyginus fab. 32. Palæphatus περὶ ἀπίστων ἱστοριῶν pag. 94. Apollodorus lib. 1. biblioth. pag. 45. Donatus in Eunucho Terent. Actu v. Sc. 7.

Qui Martem fecit & Venerem mortalium manibus vulneratos] Firmicus de errore profan. relig. *Diomedes pudicus ac sobrius Venerem vulnerat, Martem vincit & percutit.* Homerus Iliad. ε. Nazianzen. orat. 4. in Iulian. Tertullian. apolog. cap. 14.

Panyasis] Panyasis meminit Apollodorus lib. 3. Biblioth. pag. 194. Suidas in Πανύασις. Germanicus Arateis Phænomenis pag. 100. Hyginus Astron. pag. 198.

Ab Hercule Ditem patrem & reginam memorat sauciatam esse Iunonem] Hæc etiam autor noster mutuatus est à Clemente, ut observat Canterus.

Ab Ornyto cæsam] Clemens Protreptico pag. 10. Πολέμων δὲ καὶ τὴν Ἀθηνᾶν ὑπὸ Ὀρνύτου τρωθῆναι λέγει.

Ab Hyppocoontis liberis] Exscripsit hæc noster ex Clementis Protrep. Hyginus tamen adfirmat fab. 31. Herculem Hyppocoontem cum decem filiis occidisse. Idem dicit Apollodorus lib. 2. Bibliothecæ.

Sosibius] Suidas in Σωσίβιος.

Apud insulam Cretam sepulturæ esse mandatum Iovem] Minutius Felix: *Adhuc (in Creta) antrum Iovis visitur, sepulchrum eius monstratur.* Firmicus de errore profanar. relligion. *A vanis Cretensibus adhuc mortui Iovis tumulus adoratur.* Servius lib. v. Æneid. pag. 475. Theophil. ad Autolycum lib. 2. Eusebius de Ecclesiast. præparat. lib. 3. cap. 3. Origenes contra Celsum lib. 3. pag. 141. Athenagor. Apolog. pag. 38. Epiphanius Anchorato pag. 513.

In Oetæis verticibus Herculem] Vibius Sequester de montibus: *Oetha mons Thraciæ, ubi Hercules est combustus.* Cyprianus de Idolis: *Hercules ut hominem exuat, Oetæis ignibus concrematur.* Arnobius lib. 1.

Minut.

Minut. Felix. Lactantius lib. 1. cap. 9. Augustinus de civitate Dei lib. 18. cap. 4. Servius in 8. Ecloga. & 8. Æneid. pag. 504. Firmicus de errore profan. relligion. Hyginus fab. 36.

Amphytritas] Fulgent. lib. 1. Mythol. pag. 163. *Neptuno Amphytritem in conjugium deputant.*

Hyppothoas, Amymonas, Menalippas, Alopas] Firmicus de errore profan. rellig. pag. 36. *Adulteria omnia eorum enumerare difficile est. Quis Amymonem, quis Alopem, quis Menalippem, quis Chionem, Hyppothoemque corrupit? Nempe Deus vester [Neptunus] hæc fecisse memoratur.* Suidas Ἀλοπή. Hyginus fab. 16. & 169. Nonnus Dionysiac. pag. 575. Pausanias Atticis pag. 37.

Arsinoas, Æthusas, Hypsipylas, Zeusippas, Prochoas & Steropas] Firmic. de errore profan. rellig. *Ille quem volunt severis oraculis errantium hominum peccata corrigere, Steropem amat, Æthusam rapit, Zeusippem stuprat, quærit Prothoem, & Arsinoë adultera cupiditate blanditur.* Apollodor. Biblioth. lib. 3. pag. 171.

Marpessas[Apollodor. lib. 1. Biblioth. pag. 24.

Daphnas] Fulgent. lib. 1. Mythol. pag. 167. *Apollinem amasse Daphnen dicunt.*

Induisse formam feri] Iunius Phylargyrius in 3. Georg. pag. 9. *Saturnus cum Philyram Oceani filiam in Thessalia adamasset, & cum ea coiret, adventante uxore se in equum, illam in equam convertit, atque ita uterque opprobrium effugerunt.*

Iuppiter ipse rex mundi, nonne à vobis infamis est, isse per innumeras species] Firmicus de errore profan. rellig. pag. 36. *Adulterio delectatur aliquis, Iovem respicit, & inde cupiditatis suæ fomenta conquirit, probat, imitatur, & laudat, quod Deus suus in cygno fallat, in tauro rapit, ludit in satyro, & ut liberalis esse in flagitiis consuescat, inclusam regiam virginem auro largiter fluente corruperit.*

In aurum versus] Hygin. fab. 63. *Iovis in imbrem aureum conversus cum Danaë concubuit.* Tertullian. Apolog. cap. 21. Ovidius lib. 6. Metamorph. Athenagor. Apolog. pro Christian. pag. 22. Theodoret. contra Græcos serm. 3. De Diis, angelis & dæmonibus pag. 53. Servius in 3. Virgil. Æneid. Isocrates laudat. Helenæ pag. 318. Lactant. lib. 1. cap. 11. Epiphanius in Anchorato pag. 512. Prudentius lib. 1. contra Symmachum.

In formiculam parvulam] Clemens protrept. pag. 11. Τί δαὶ πάλιν Θετταλοὶ μύρμηκας ἱστοροῦντες σέβειν; ἐπεὶ τὸν Δία μεμαθήκασιν ὁμοιωθέντα

θέντα μύρμηκι, τῇ Κλήτορος θυγατρὶ Εὐρυμεδούσῃ μιγῆναι καὶ Μυρμηδόνα γεννῆσαι.

In Alcmena novem noctibus fecit pervigilare] Arnobius hic Clementem ſequitur protrept. pag. 9. Servius 8. Æneid. pag. 492. & Lucianus Deor. dial. pag. 30. ſcribunt Iovem trinoctium Plaut. prolog. Amphitr. unam ſaltem, ſed longiorem. Hieronym. tom. 2. adverſ. Vigilant. cap. 4. pag. 192. Ovidius lib. 1. Amor. Eleg. XIII. & Hygin. fab. XXIX. duas noctes congeminaſſe, dum cum Alcmena cubat.

Hercules ſanctus Deus] Inſcriptio vetus pag. 38.

SANCTISSIMO HERCULI.

INVICTO.

HERCULI. PACIFERO. INVICTO. SANCTO.

SACRUM.

HERCULI. SANCTO. SAC.

Natas quinquaginta de Theſtio nocte una perdocuit, & nomen virginitatis ponere] Pauſanias Bæotic. pag. 302. Ἡρακλέα ταῖς θυγατράσι πεντήκοντα οὔσαις τοῦ Θεστίου συγγενέσθαι πάσαις πλὴν μιᾶς ἐν τῇ αὐτῇ νυκτί. ταύτην δ' οὐκ ἐθελῆσαι οἱ τὴν μίαν μιχθῆναι, τὸν δὲ νομίζοντα δικάσαι μένειν παρθένον πάντα αὐτὴν τὸν βίον ἱερωμένην αὐτῷ. Ἐγὼ δὲ ἤκουσα μὲν καὶ ἄλλον λόγον, ὡς διὰ πασῶν ὁ Ἡρακλῆς τῶν Θεστίου παρθένων διεξέλθοι τῇ αὐτῇ νυκτὶ, καὶ ὡς ἄρσενας παῖδας αὐτῷ πᾶσαι τέκοιεν, διδύμους δὲ ἥ τε νεωτάτη, καὶ ἡ πρεσβυτάτη. Hæc verba ita latine reddidit Romulus Amaſæus: *Herculem tradunt Theſtii filias quinquaginta (tot enim erant) eadem nocte conſtupraſſe, una excepta: eam cum ſola obſequi recuſaſſet, ſacerdotem ſibi perpetuæ virginitatis lege data legiſſe. Audivi tamen alios, qui omnes plane Theſtii quinquaginta filias ab Hercule eadem una nocte vitiatas, & ei ſingulas mares filios peperiſſe narrarent, & quidem geminos, natu maximam & minimam.* Tacianus contra Græcos, Theodor. de Martyr. contra Græc. ſerm. 8. pag. 113. Suidas in θεστιάδες. Epiphan. Anchorato pag. 513. Nazianzen. orat. 1. in Iulian. pag. 300.

Nomen virginitatis ponere] Id eſt mulieres fieri. Hieron. in Oſeam tom. 5. cap. 2. pag. 41. *Homo cum uxorem acceperit, de virgine mulierem facit, id eſt, non virginem.*

Hylam neſcio quis diligit] Firmicus de errore profan. rellig. pag. 36. *Puerorum aliquis delectatur amplexibus, Ganymeden in ſinu Iovis quærat, Herculem videat Hylam impatienti amore querentem, Hyacynthi deſiderio*

captum

captum Apollinem discat, Chrysippum alius, alius Pelopem videat, ut per Deos suos sibi licere dicat, quicquid hodie severissimis legibus Romanis vindicatur. Valerius Flaccus lib. 3. Argonautic. Hyginus fab. 270. Prudentius lib. 1. contra Symmachum,

Catamitus rapitur] Ovidius lib. x. Metamorph. Prudentius περὶ στεφάνων. pag. 211. Servius 1. Æneid. Fulgent. lib. 1. Mytholog. pag. 173. Hygin. fab. CCLXXI. Epiphanius Anchorato. Festus in *Catamitus.* Lucianus Deor. dial. pag. 26. 27.

Et ut Iovis dicatur pullus, in partibus aduritur Fabius mollibus] Festus: *Pullus Iovis dicebatur Q. Fabius, cui Eburno cognomen erat, propter candorem, quod ejus natis fulmine icta erat. Antiqui autem puerum, quem quis amabat, pullum ejus dicebant.*

Adamatum esse ab aurora Tithonum] Apollodor. lib. 3. Biblioth. pag. 181. Τιθωνὸν μὲν οὖν Ἠὼς ἁρπάσασα δι᾽ ἔρωτα εἰς Αἰθιοπίαν κομίζει, κἀκεῖ συνελθοῦσα γεννᾷ παῖδας Ἠμαθίωνα καὶ Μέμνονα. Hyginus fab. 270.

Arsisse in Endymionem Lunam] Hyginus fab. 261. *Endymion Ætoli filius, quem Luna amavit.* Apollodorus Biblioth. lib. 1. pag. 23. Germanicus Aratæis Phænom. pag. 147. Lucianus Deorum Dial. pag. 30.

Proserpinam in Adonem] Apollodorus Biblioth. lib. 3. pag. 194.

Cererem in Iasionem] Hygin. fab. 270. *Iasion Vthii filius, quem Ceres dicitur amasse.* Idem poetico Astronom. pag. 188.

In Anchisæ nuptias illam ipsam Venerem] Hygin. fab. 94. *Venus* PA. 146
Anchisam Assaraci filium amasse, & cum eo concubuisse dicitur, ex quo procreavit Æneam, eique præcepit, ne id apud homines enuntiaret, quod Anchises inter sodales per vinum est elocutus, ob id à Iove fulmine est ictus.

Status capitis & conditio servitutis] Turneb. Advers. lib. 6. cap. 20. *Status capitis est libertas: nam soli liberi caput habere, servi sine capite esse in civitate censentur.*

Præcellere in furtorum dolis] Sup. *Præsidere furtorum dolis.*

Pellacia] Lib. v. *Iovialis monumenta pellaciæ.* Lib. 4. *Pellacia ora* PA. 147
immutare. Lucretius lib. v. de rer. natura pag. 179.

> *Nec poterat quemquam placidi pellacia ponti*
> *Subdola pellicere in fraudem, ridentibus undis.*

Euhemero] Lactantius lib. 1. cap. XI. *Antiquus auctor Euhemerus, qui fuit ex civitate Messana, res gestas Iovis & cæterorum, qui Dii putan-*

tur, collegit, hiſtoriamque contexuit ex titulis & inſcriptionibus ſacris, quæ in antiquiſſimis templis habebantur, maximeque in fano Iovis Triphylii, ubi auream columnam poſitam eſſe ab ipſo Iove, titulus indicabat; in qua columna geſta ſua perſcripſit, ut monumentum eſſet poſteris rerum ſuarum. Hanc hiſtoriam interpretatus eſt Ennius & ſecutus. Meminerunt ejus Clemens protreptico pag. 8. Feſtus *Sus Minervam.* Euſebius de præparat. Eccleſiaſt. lib. 2. cap. 4. Minutius Felix. Auguſtin. de civit. Dei lib. 6. cap. 7. lib. 7. cap. 26.

Vel Nicanora Cyprio, vel Pelleo Leonte] Clemens Alexandrinus protrept. pag. 7.

Cultus verus in pectore eſt] Lactant. lib. 6. cap. 1. & 24. Prudentius in Romano martyre.

Specioſo] Gloſſæ: *Specioſus, εὐειδής.* Chirius Fortunatianus lib. 3. Rhetor. pag. 109. *Specioſam uxorem habeo.*

Specioſo ab Atyde] Servius lib. 9. Æneid. pag. 539. *Atys puer ſpecioſus.* Arnobius lib. v. *Atydem unice mater Deum, ore fuerat quod excellentiſſimo, diligebat.* lib. v. *Atys pulchritudine inclita, & prædicabili fuit inſignitus decore.* Prudentius lib. 2. contra Symmach. pag. 388.

Quum pulcher ſeſe caſtraverit Atys.

PA. 148 *Qui ſollicite relegit*] Servius lib. 8. Æneid. pag. 508. *Religio, id eſt, metus ab eo, quod mentem religat.* Auguſtinus de vera rellig. cap. 55. *Ad unum Deum tendentes & ei uni religantes animas noſtras, unde relligio dicta creditur. --- Religet nos relligio uni omnipotenti Deo.* De civitate Dei lib. x. cap. 4. *Hunc ergo religantes, unde & relligio dicta perhibetur.* Papias in *Relligio.* Erudite Lactant. lib. 4. cap. 27.

Poſtulationibus locus eſt] *Poſtulatio* dicitur, cum Dii ob oſtentum vel errorem in ceremoniis commiſſum, ſacrificium vel expiationem poſtulant. Cicero de Aruſp. reſponſ. pag. 607. *De ea re ſcriptum eſt, poſtulationes decretas eſſe Iovi, Saturno, Neptuno, Telluri, diis Cœleſtibus.* Varro lib. 4. de LL. *poſtulationem* poſtulionem appellat.

Et piaculi dicitur contracta eſſe commiſſio] Scholiaſtes Horatii Vetus in Ode 28. lib. 1. *Piacula dicebantur victimæ, quibus facinus expiabatur admiſſum.* Virgil. lib. 6. Æneid.

Diſtulit in ſeram commiſſa piacula mortem.

Servius: *piacula commiſſa, propter quæ expiatio debetur.* Cicero de Aruſp. reſponſ. pag. 606. Papias in *Piaculum.*

Sympuvio] Vetus Scholiaſtes Juvenal. ad 6. Satyr. verſ. 341.

Sympu-

Sympuvium vas sacrificiis aptum, in quo Pontifices lavare solebant. Sympuvium autem quia omnes sacerdotes simul bibebant, inde Sympuviatrix illa dicitur, quæ porrigit poculum ipsum. Nonius in *Sympuvium.* Lipsius Antiquar. lect. lib. 4. cap. 3.

Si ludius constitit] Servius in 7. Æneid. pag. 492. *Cum ludi Circenses Apollini celebrarentur, ut Hannibal nunciatus est circa portam Collinam urbi ingruere, omnes raptis armis concurrerunt. Reversi postea cum piaculum formidarent, invenerunt in circo saltantem senem quendam: qui cum interrogatus dixisset, se non interrupisse saltationem, dictum est hoc proverbium: Salva res est, saltat senex.* Festus: : *Salva res.*

Aut tibicen repente conticuit] Desumpsit ex Ciceron. orat. de Aruspic. respons. pag. 608. ut alii etiam monent: *Si ludius constitit, & tibicen repente conticuit, aut puer ille patrimus, aut matrimus, si terram non tenuit, thensam aut lorum amisit, aut si ædilis verbo, aut si nutu aberraverit, ludi sunt non rite facti, eaque errata expiantur, deorum instauratione placantur.*

Licentiosi] Glossæ: *Licentiosus*, παῤῥησιαστής. Quintil. lib. 1. cap. 6. PA. 149
Iecur & femur controversiam fecerunt; quod non minus est licentiosum, quam si sulphuri & gutturi subjicerent in genitivo litteram ô mediam.

Quod esset turpitudini proximum] Lib. VII. *Atque ego contumeliæ proximum, quin imo esse plenam contumeliam judico.*

Aures patientissimas commodatis] Firmicus de errore profan. rellig. pag. 82. *Vos Domini Imperatores sanctarum aurium vestrarum mihi commodate patientiam.* Lactant. lib. 1. c. 1. *Audiendi patientiam commodare.*

Propudiosos, flagitiososque miscere concubitus] Papias: *Propudiosum, pudore plenum & confusione.* Arnobius inf. *Propudiosis quotidie publicantur in fabulis.* Lib. v. *Propudiosi facinoris extorsit obscænitas. Propudiosa monstratur corporum obscænitas. ---propudiosas Veneris complexiones.* Gellius lib. 2. cap. 17. *Vxor propudiosa.* Sidonius Epistol. 6. lib. 9. *Propudiosissima ancilla.*

Incentivo extollitis laudis] Prudentius Apotheosi pag. 305. *Incentivum peccaminis.* Cyprianus de laude martyrii pag. 389. *mercedis in-* PA. 150
centivum.

Vulnera orbitatis ingemere] Lib. 6. *Et orbitatis cruciamenta sentiret.* Firmicus Astronom. lib. 3. cap. 3. *Acerbos dolores orbitatis semper indicit.* Firmicus de errore profan. relligion. pag. 21. *Dolor ex orbitate veniens, nullis solatiis mitigabatur.*

Bella inter se gerere] Lactantius lib. 1. cap. 3. *Homerus bellantes inter se Deos finxit.*

Capita esse memoratis sanctissima] Sup. *Quod vilia consueta sunt facere capita.*

Qui de vestris sequius aliquid obmurmuraverint regibus] Paulus lib. v. sententiar. tit. 29. *Lege Iulia Majestatis tenetur is, cujus ope, consilio, adversus imperatorem vel Rempub. arma sunt mota, exercitusve ejus in insidias deductus est: quive injussu Imperatoris bellum gesserit, delectumve habuerit, exercitum comparaverit, sollicitaverit, deserueritque Imperatorem: his antea in perpetuum aqua & igni interdicebatur, nunc vero humiliores bestiis objiciuntur, vel vivi exuruntur, honestiores capite puniuntur. Quod crimen non solum facto, sed & verbis impiis, aut maledictis maxime exacerbatur.* Vid. quæ vir clariss. Fridericus Lindenbrogius JC. observat ad L. unicam C. *Si quis Imp. maledixerit.*

PA. 151 *Senatorem aut convitio prosequi*] Lex V. Cod. ad L. Iul. Majestat. *Quisquis cum militibus vel privatis vel barbaris scelestam inierit factionem, aut factionis ipsius susceperit sacramentum, vel dederit, de nece etiam virorum illustrium, qui consiliis & consistorio nostro intersunt, senatorum etiam (nam & ipsi pars corporis nostri sunt) vel cujuslibet postremo, qui nobis militat, cogitaverit, (eadem enim severitate voluntatem sceleris, qua effectum puniri jura voluerunt) ipse quidem, utpote majestatis reus, gladio feriatur, bonis ejus omnibus fisco nostro addictis.*

Carmen malum conscribere] Lex 12. Tabular. ita concepta est. SI QUIS CARMEN OCCENTASSIT. ACTITASSIT. CONDIDISSIT. QUOD. ALTERI FLAGITIUM. FAXIT. CAPITAL. ESTO. Cicero apud Augustin. de civitate Dei lib. 2. cap. 9. *Nostræ XII. Tabulæ cum perpaucas res capite sanxissent, in his hanc quoque sanciendam putaverunt, si quis actitavisset, sive carmen condidisset, quod infamiam faceret, flagitiumve alteri.* Cap. 12. *Romani sicut in illa de Reipub. disputatione gloriatur Scipio probris & injuriis poëtarum subjectam vitam, famamque habere noluerunt, capite etiam puniri sancientes, tale carmen condere si quis auderet.* Lex 10. Cod. Theodos. de famos. libell. *Vniversi, qui famosis libellis inimicis suis velut venenatum quoddam telum injecerint: hi etiam, qui famosam seriem scriptionis impudenti agnita lectione non ilico discerpserint, vel flammis exusserint, vel lectorem cognitum prodiderint, ultorem suis cervicibus gladium reformident.*

Sed poëtis tantummodo licere voluistis] Prudent. περὶ στεφάνων. pag. 212.

Dicis licenter hæc poetas fingere,
Sed sunt & ipsi talibus mysteriis

Tecum

Tecum dicati, quodque describunt, colunt.
Tu cur piaculum tam libenter lectitas,
Cur in theatris, te vidente, applauditur?

Augustinus de civit. Dei lib. 2. cap. 9. Theodoretus de Diis Angelis & dæmonibus, orat. 3. contra Græcos pag. 51,

Quid histriones] Tertullianus Apologet. cap. xv. *Sed & histrionum literæ omnem fœditatem eorum designant. Luget sol filium jactatum de cœlo, lætantibus vobis, & Cybele pastorem suspirat fastidiosum, non erubescentibus vobis. Et sustinetis Iovis elogia cantari, & Iunonem, Venerem, Minervam à pastore judicari.*

Castæ virgines, perpetui nutrices & servatrices ignis] Firmicus de errore profan. relligion. *Vesta quid sit discite, ne putetis antiquum aliquid, aut cum summo terrore inventum. Ignis est domesticus, qui in focis quotidianis usibus servit. Quapropter coquos habeat, non miseras virgines sacerdotes, quæ contemnentes ignis ipsius favillas, aut prostituto corpore peccare coguntur, aut in virginitate perseverantes, perdunt honestam gloriosi nominis dignitatem.* Ovidius lib. 3. & 6. Fastorum. Lactantius lib. 1. cap. xi. Isidorus lib. 9. Origin. cap. xi.

Amans saltatur Venus] Augustinus de civitate Dei lib. 7. cap. xxvi.

Sacris compta cum infulis] Glossæ; *Infulæ*, Στέμματα. Virgilius lib. x. Æneid. pag. 601.

Infula cui sacra redimebat tempora vitta.

Servius: *Infula, fascia in modum diadematis, à qua vittæ ab utraque parte dependent.* Festus, *Infula.*

Illa proles Iovis à Sophocle in Trachineis Hercules, pestiferi tegminis circumretitus indagine] Cicer. lib. 2. Tuscul. Quæstion. *Sed videamus Herculem ipsum, qui cum dolore frangebatur, quum immortalitatem ipsa morte quærebat. Quas hic voces apud Sophoclem in Trachineis edit? cui quum Deianira sanguine Centauri tinctam tunicam induisset, inhæsissetque ea visceribus, ait ille:*

O multa dictu gravia, perpessu aspera
Quæ corpore exantlavi, atque animo pertuli, &c.

Circumretitus] Lib. v. pag. 100. *Quod in adulterio dicimus Martem & Venerem Vulcani esse circumretitos arte.* Cicero in Verrem: *Circumretitum frequentia populi Romani.* Lucretius lib. v. pag. 184.

Circumretit enim vis atque injuria quemque.

Indagine] Florus lib. 3. cap. 6. *Quidquid piratarum fuit quadam in-*

dagine inclusum, & oppressum fuit. Lib. 4. cap. 2. *Pompeianorum arte cilicum actis sub mare funibus captæ quasi per indaginem.*

PA. 152 *Subditivi corporis*] Glossæ; *subditivus*, Ὑποβολιμαῖος, lib. v. pag. 106. *Subditivis intelliguntur omnia illa secretis.* Suetonius Nerone cap. 7. *Britannicum fratrem, quod se post adoptionem Ænobarbum ex consuetudine salutasset, ut subditivum apud patrem arguere conatus est.* Plaut. Amphitruon. Actu 1. Scena. *Bene prospereque, &c. Amphitruo subditivus eccum exit foras.*

Iocularibus feriuntur cavillationibus] Lib. 2. *Facetiis jocularibus lancinare. ---jocularibus facetiis prosequaris.* Cicero lib. 1. de LL. pag. 433. *Ioculare istud quidem & à multis sæpe derisum.* de Fato pag. 415. *O licentiam jocularem!.*

Exoletis atque irrisoribus numinum dona instituuntur] Lactantius lib. v. cap. xx. *Num pejus quam iidem ipsi? qui cum Deos colere se dicant, tamen eos publice turpiterque derident; de quibus etiam mimos agere cum risu & voluptate patiuntur. Qualis hæc religio, aut quanta majestas putanda est, quæ adoratur in templis, illuditur in theatris? Et qui hæc fecerint non pœnas violati numinis pendunt, sed honorati etiam laudatique discedunt.*

Vacatio cum coronis] Theodoretus de provident. sermone 9. pag. 205. Καὶ τραγῳδίας μὲν καὶ κωμῳδίας ἀποκεῖνται ἔχουσιν εἰς ὃ βλέποντες τὴν τέχνην μελίασι, καὶ τῇ τῶν στεφάνων ἐλπίδι τῶν πόνων ἀνέχονται. Inscriptio vetus pag. 331.

M. ULPIUS. AUG. LIB. APOLAUTUS. MAXIMUS. PANTOMIMORUM. CORONATUS. ADVERSUS. HISTRIONES. ET OMNES. SCÆNICOS. ARTIFICES.

Maledictionis elogia] Papias: *Elogium titulus cujuslibet rei.* Arnobius lib. v. *Eleusinorum vestrorum notas & origines produnt urbes, & antiquarum elogia litterarum.* Tertull. Apologet. cap. 2. *Vt de vestris elogiis loquar.* Cap. xv. *Et sustinetis Iovis elogia cantari.* Calpurnius Flaccus Declamat. 17. *Inferam te majorum sepulchris, & elogio quod optasti, nomen inscribam.* Suetonius Caligula cap. 27. Vulcatius Gallicanus in Avidio Cassio pag. 66. Spartianus in Severo pag. 95. Cato apud Gellium lib. 3. cap. 7.

Dies vobis poscatis dari] Lib. v. pag. 98. *Esse illam in diebus & à vobis in commentariis relatam.* Lib. 7. pag. 127. *Quanta vix explicari queant, decem millibus vel annalium vel dierum.* Eusebius lib. 1. Ecclesiast. histor. cap. 6. pag. 7. Ἔκ τε τῆς βίβλου τῶν ἡμερῶν. Rufinus:

Ordinem

Ordinem supradictæ generationis partim memoriter, partim ex dierum libris, in quantum erat possibile, perdocebat. Hieronym. contra hæreses Ioviniani lib. 2. cap. 3. *Manassem impiissimum regem post captivitatem Babylonicam in pristinam dignitatem liber dierum restitutum refert.*

Dissolvere theatra hæc potius, in quibus infamiæ numinum propudiosis quotidie publicantur in fabulis] Augustin. de civit. Dei lib. 7. cap. 26. *Quid sunt ad hoc malum Mercurii furta, Veneris lascivia, stupra & turpitudines cæterorum, quæ proferremus de libris, nisi quotidie cantarentur, & & saltarentur in theatris.*

Conventicula] *Conventicula* loca sunt, ubi Christiani congregati orare consueverunt. Augustin. tom. 2. Epistol. 64. ad Aurelium vocat *domus orationum.* Maximian. Imperat. apud Eusebium lib. 8. Eccles. histor. cap. 14. pag. 91. Καὶ ἐπειδὴ τῶν πολλῶν τῇ αὐτῇ ἀπονοίᾳ διαμενόντων ἑωρῶμεν μήτε τοῖς θεοῖς τοῖς ἐπουρανίοις τὴν ὀφειλομένην θρησκείαν προσάγειν αὐτοὺς, μήτε τῷ τῶν χριστιανῶν προσέχειν, ἀφορῶντες εἰς τὴν ἡμετέραν φιλανθρωπίαν τὴν διηνεκῆ συνήθειαν, δι' ἧς εἰώθαμεν ἅπασιν ἀνθρώποις συγγνώμην νέμειν, προθυμότατα καὶ ἐν τούτῳ τὴν συγχώρησιν τὴν ἡμετέραν ἐπεκτεῖναι δεῖν ἐνομίσαμεν. ἵνα αὖθις ὦσι χριστιανοὶ, καὶ τοὺς οἴκους ἐν οἷς συνήγοντο συνθῶσιν οὕτως ὥστε μηδὲν ὑπεναντίον τῆς ἐπιστήμης αὐτοὺς πράττειν. Vertit Rufinus: *Et quoniam multos adhuc in eodem animi judicio durare pervidimus, ita ut nec diis cœlestibus honorem debitum redderent, nec suæ relligioni satisfacere viderentur: respicientes ad solitam mansuetudinem clementiæ nostræ, qua consuevimus omnibus hominibus dare veniam, libenter etiam erga hos indulgentiam nostram credidimus porrigendam, ut rursum sint Christiani, & conventicula, in quibus orare consueverunt, exstruant, & reædificent, ita tamen ut nihil contra disciplinam publicam gerant.* Orosius lib. 7. cap. XII. *Trajanus Plinii Secundi, qui inter cæteros judices persecutor datus fuerat, relatu admonitus, Christianos præter confessionem Christi, honestaque conventicula nihil contrarium Romanis legibus facere.*

Summus Deus] Augustinus de civitate Dei lib. v. cap. XI. *Deus itaque summus & verus cum verbo suo & spiritu sancto, quæ tria unum sunt, Deus unus, omnipotens, creator & factor omnis animæ, atque omnis corporis.*

In quibus summus oratur Deus, pax cunctis & venia postulatur magistratibus, exercitibus, regibus, familiaribus, inimicis adhuc vitam degentibus] Tertullian. Apologet. 39. *Coimus in cœtum & congregationem, ut ad Deum, quasi manu facta precationibus ambiamus orantes. Hæc*

vis

vis Deo grata est. Oramus etiam pro imperatoribus, pro ministris eorum & potestatibus, pro statu seculi, pro rerum quiete, pro mora finis. Cap. 30. *Pro salute Imperatorum Deum invocamus æternum, Deum verum, Deum vivum.* Cap. 31. *Inspice litteras nostras, quas plerique casus ad extraneos transferunt. Scito ex illis præceptum esse nobis, ad redundantiam benignitatis, etiam pro inimicis Deum orare, & persecutoribus nostris bona precari. Qui magis inimici & persecutores Christianorum, quam de quorum Majestate convenimur in crimen? sed etiam nominatim atque manifeste: Orate, inquit, pro regibus & pro principibus, & potestatibus, ut omnia tranquilla sint. Vobiscum enim còncutitur imperium, concussis etiam cæteris membris ejus utique, & nos (licet extranei à turbis æstimemur) in aliquo loco casus invenimur.* Martyrologium MS. in S. Sebastiano. *Ego te*, (verba Diocletiani sunt) *inter primos in meo palatio semper habui; & contra salutem meam in Deorum injuriis hactenus latuisti. Sebastianus respondit: Pro salute tua semper Christum colui, & pro statu orbis Imperii Romani, illum, qui in cœlis est, semper adoravi.* Cyprianus ad Demetrianum pag. 257. *Pro arcendis hostibus, & imbribus impetrandis, & vel auferendis vel temperandis adversis, rogamus semper & preces fundimus, & pro pace ac salute vestra propitiantes Deum diebus ac noctibus jugiter atque instanter oramus.* Cæsarius Episcopus Arelatens. homil. XXIX. pag. 208. *Nec solum pro amicis, sed etiam inimicis Dei misericordiam deprecemur.* Athenagoras pro Christianis pag. 44. Τίνες γὰρ καὶ δικαιότεροι ὧν δέον τυχεῖν, ἢ οἵτινες περὶ μὲν τῆς ἀρχῆς τῆς ὑμετέρας εὐχόμεθα, ἵνα παῖς μὲν παρὰ πατρὸς κατὰ τὸ δικαιότατον, διαδέχεσθαι τὴν βασιλείαν. αὔξην δὲ καὶ ἐπίδοσιν, καὶ ἡ ἀρχὴ ὑμῶν πάντων ἐπιχειρίων γιγνομένων λαμβάνῃ. Τοῦτο δὲ ἐστὶ καὶ πρὸς ὑμῶν, ὅπως ἤρεμον καὶ ἡσύχιον βίον διάγοιμεν, αὐτοὶ δὲ πάντα τὰ κεκελευσμένα προθύμως ὑπηρετοῖμεν. Augustinus tom. X. Serm. X. de S. Stephano pag. 257. *Pro bonis oramus, ut semper ad meliora conscendant, pro malis, ut cito ad emendationem vitæ per pœnitentiæ medicamenta confugiant.*

Resolutis corporum vinctione] Augustin. Tom. 4. ad octo Dulcitii quæstiones pag. 153. *Vniversa pro defunctis Ecclesia supplicare consuevit.* De cura pro mortuis cap. I. *In precibus sacerdotis, quæ Domino Deo ad altare funduntur, locum suum habet etiam commendatio mortuorum.* Clemens constit. Apostol. lib. *6.* cap. XXIX. Ἀπαρατηρήτως δὲ συναθροίζεσθε ἐν τοῖς κοιμητηρίοις, τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ἱερῶν βιβλίων ποιούμενοι, καὶ ψάλλοντες ὑπὲρ τῶν κεκοιμημένων μαρτύρων, καὶ πάντων τῶν ἀπὸ αἰῶνος ἁγίων καὶ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν τῶν ἐν κυρίῳ κεκοιμημένων.

Epipha-

Epiphanius contra Hæreſes lib. 3. pag. 387. Ἔπειτα δὲ περὶ τοῦ ὀνόματα λέγειν τῶν τελευτησάντων, τί ἂν εἴη τούτου προυργιαίτερον, τί τούτου καιριώτερον, καὶ θαυμασιώτερον, πιστεύειν μὲν τοὺς παρόντας, ὅτι οἱ ἀπελθόντες ζῶσι, καὶ ἐν αὐπαρξίᾳ οὐκ εἰσὶν, ἀλλὰ εἰσὶ καὶ ζῶσι παρὰ τῷ δεσπότῃ, καὶ ὅπως ἂν τὸ σεμνότατον κήρυγμα διηγήσοιτο, ὡς ἐλπὶς ἔστιν ὑπὲρ ἀδελφῶν εὐχομένοις, ὡς ἐν ἀποδημίᾳ τυγχανόντων. ὠφελεῖ δὲ καὶ ἡ ὑπὲρ αὐτῶν γινομένη εὐχὴ, εἰ καὶ τὰ ὅλα τῶν αἰτιαμάτων μὴ ἀποκόπτοι. Hoc eſt, Cornario vertente: *Poſtea verò de eo, quod proferantur nomina vita defunctorum, quid hoc magis fuerit utile, quid hoc commodius & magis admiratione dignum, quod credunt præſentes, quod hi, qui deceſſerunt, vivunt, & non ſunt nulli, ſed ſunt & vivunt apud Dominum: & ut pientiſſimam prædicationem recenſeam, quod ſpes eſt orantibus pro fratribus, velut qui in peregrinatione ſunt. Proſunt autem & preces pro ipſis fientes, etiamſi totam culpam non abſcindant.* Demiror viros ſanctos tantopere inculcaſſe preces pro mortuis fundendas, cum hujus rei neque in veteri, neque in novo inſtrumento, ullum extet, vel exemplum vel mandatum. Epiphanius tom. 3. contra Hæreſes pag. 386. & Auguſtin. de Cura pro mortuis cap. 1. ingenuè fatentur, hujuſmodi pro mortuis conceptas preces ſola majorum traditione niti, nec ſacris litteris firmari. Hieronymus hoc commentum non videtur probaſſe. Patet id ex ejus verbis, quæ leguntur in Epiſtola ad Galat. cap. 6. & in Corp. Canon. cauſa 13. quæſt. 2. cap. 20. *In præſenti*, inquit, *ſæculo ſcimus, ſive orationibus ſive conſiliis invicem poſſe nos coadjuvari: Cum autem ante tribunal Chriſti venerimus, non Iob, non Daniel, nec Noë rogare poſſe pro quoquam, ſed unumquemque portare onus ſuum.*

Niſi quod humanos faciat, niſi quod mites, verecundos, pudicos, caſtos] Auguſtin. de Civitate Dei lib. 2. cap. XXIIX. *Populi confluunt ad Eccleſias caſta celebritate, honeſta utriuſque ſexus diſcretione: ubi audiant quam bene hic ad tempus vivere debeant, ut poſt hanc, beate ſemperque vivere mereantur: ubi ſancta ſcriptura juſtitiæque doctrina de ſuperiore loco in conſpectu omnium perſonante, ut qui faciunt, audiant ad præmium, & qui non faciunt, audiant ad judicium. Quo etſi veniunt quidam talium præceptorum irriſores, omnis eorum petulantia aut repentina immutatione deponitur, aut timore vel pudore comprimitur. Nihil enim eis turpe ac flagitioſum ſpectandum, imitandumque proponitur, ubi veri Dei aut præcepta inſinuantur, aut miracula narrantur, aut dona laudantur, aut beneficia poſtulantur.* Plinius lib. x. Epiſtol. ad Trajan. Epiſt. XCVII.

Tertullian. Apologet. cap. XXXIX. Euseb. lib. 3. Eccles. histor. cap. 32. Justin. Martyr. Apolog. pro Christian. 2. pag. 77.

Familiares communicatores rei] Augustinus de civit. Dei lib. 5. cap. 18. *Omnes Christiani divitias suas excellentiore proposito communes faciunt.* Tom. x. serm. XXVII. de verbis Domini pag. 83. *Legimus in libro, qui Apostolorum actibus adscribitur, ita populi Christiani floruisse primitias, ut post acceptam fidem nemo domum propriam sibi defenderet, & nemo suum aliquid vindicaret, sed jure fraternitatis essent illis cuncta communia, scilicet, ut qui eodem consortio relligionis tenebantur, eodem consortio fruerentur & vitæ: hoc est, ut quibus erat una fides, esset una substantia, & quibus erat communis Christus, communis esset & sumptus. Nefas enim putabant religiosi viri, eum sibi participem non adsciscere in substantia, qui particeps erat in gratia: atque ideo in charitate fraternitatis omnibus communiter utebantur.*

PA. 153 *Quos solidet germanitatis necessitudine copulatio*] Arnobius in Psalm. CXXXIII. *Modo dicite mihi, quid convenistis omnes in unum vos, qui fratres nominamini? aut unde estis omnes fratres ostendite? De uno, inquit, patre Christo, & de una matre Ecclesia* Tertullian. Apologet. cap. 39. Minutius Felix Octavio, Athenagoras Apologia pag. 41. Philo de charitate. Ambrosius de Abraham Patriarcha lib. 2. cap. 6. de Noë & Arca cap. 26. Hieronym. erudite docet, quatuor modis in sacris literis fratres dici. Vide illum Tom. 2. adversus errores Helvidii cap. 8. pag. 336. & 337.

OBSER-

OBSERVATIONES
AD ARNOBII AFRI LIB. V.
ADVERSUS GENTES.

A*NTIATIS*] Hujus meminerunt Livius lib. 3. pag. 96. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. XIII. PA. 154

Egeriæ monitu] Vid. Plutarchus in Numa pag. 70. Ovid. lib. 3. Fastor. pag. 46.

Mero vino] *Vinum merum* dicitur, cui nihil admixtum est. Id Plautus Amphitruon. Scen. 1. Actu 1. appellat *vinum, ut à matre natum fuit*. Varro apud Nonium in *merum*. *Tu non insanis, qui vino corpus corrumpis mero*. Augustinus de moribus Manichæorum cap. 13. *Sitimque irriget propter indigentiam valetudinis, duabus aut tribus vini meracis potionibus*. Plautus Sticho Act. 2. Scena; *Famem fuisse suspicor, &c.*

Ne iste ædepol vinum poculo pauxillulo
Sæpe exantlavit submerum scitissume.

Sed cum liquoribus odoratis offendissent fragrantia pocula] Ovidius lib. 3. Fastorum. PA. 155

Plenaque odorati disponit pocula Bacchi,
Cumque suis antro conditus ipse latet.
Ad solitos veniunt sylvestria numina fontes,
Et relevant multo pectora sicca mero.

Fragrantia pocula] Papias: *Fragrare, olere, odorem dare, spirare.*

Obdormivisse factos graves] Ovidius;

Vina quies sequitur.

Quibus ad terras modis Iupiter posset sacrificiis elici] Ovidius;

Eliciunt te cœlo Iupiter, unde minores
Nunc quoque te celebrant, Eliciumque vocant.

In Aventino] Ovidius lib. 3. Fastorum pag. 47.

Constat Aventinæ tremuisse cacumina sylvæ:
Terraque subsedit pondere pressa Iovis.
Corda micant regis: totoque è corpore sanguis
Fugit: & hirsutæ diriguere comæ.

Utq; animus rediit, da certa piamina, dixit,
Fulminis altorum rexque paterque Deum:
Si tua contigimus manibus donaria puris:
Hoc quoque quod petitur, si pia lingua rogat.
Annuit oranti; sed verum ambage remota
Abdidit: & dubio terruit ore virum.
Cæde caput dixit. Cui rex, Parebimus, inquit:
Cædenda est hortis eruta cepa meis.
Addidit hic homines: sumes, ait ille, capillos;
Postulat hic animam: cui Numa, piscis, ait.
Risit: & his, inquit, facito mea tela procures,
O vir colloquio non abigende Deum.

Subjecisse Pompilium piscis] Salisberiensis Policrat. lib. 2. cap. 26. *Numam Romanorum Imperatorem fere innocentissimum præter Titum, si placet, attende. Dum invitaretur ad homicidium, petito capite ad sacrificia, censuit cepam esse cædendam; reflectens ad innocentiam etiam perversi numinis voluntatem. At cum hominis adjiceretur à numine, capillos se pollicitus est oblaturum: cum vero spiritus immundus sitiret & sanguinem, piscem immolandum esse respondit.* Ovidius lib. III. Fastorum.

Postulat hic animam, cui Numa, piscis, ait.

Fulgurita] Festus; *Fulguritum id, quod est fulmine ictum.* Nonius & Papias; in *Fulguritum.*

Tandem se poculis ingurgitavisse fallacibus] Plautus Curculion. Actu 1. Scena: *Flos veteris vini, &c. Hoc vide ut ingurgitat impura in se merum avariter; faucibus plenis.*

Vinctos somno] Lucretius lib. 4. pag. 122.

Denique cum suavi devinxit membra sopore
Somnus.

Somno devincti, credant extollere vestem.

PA. 156 *Quæ per fulminis jactum in humanis fieri constituerit rebus*] Vid. Brissonius de Formulis lib. 1. pag. 127.

In verrucula collis] Cato apud Gellium lib. 3. cap. 7. *Maturum censeo, inquit, si rem servare vis, faciundum, ut quadringentos aliquot milites ad verrucam illam (sic enim M. Cato locum editum, asperumque appellat) ire jubeas, eamque uti occupent imperes, horterisque.* Arnobius lib. 2. *Dicas esse auream terram, quod in verrucula collis uniusinsint exigua miculæ, quibus nascitur colliquefactis aurum.*

Denun-

Denunciationibus] *Denunciatio* proprie est interpellatio, qua quis per officiales magistratus in judicium provocatur. Paulus IC. lib. v. Sentent. Tit. v. Brisson. de verbor. significat. lib. IV. pag. 173.

Sistere] Usus est vocabulo forensi. Cicero pro Quintio: *Ita disceditur ut Idibus Septemb. P. Quintium sisti Alphenus promitteret.* Et lib. 3. Officiorum. *Vas factus est alter ejus sistendi.* Ulpianus L. 1. Digest. *De eo per quem, &c.* Plautus Curculion. Actu 1. Scena *Placide egredere, &c.*

Significavero] Proprie. Arnob. lib. 2. *Antequam Tages Thuscus oras contingeret luminis, quisquam hominum sciebat, aut esse noscendum, condiscendumque curabat in fulminum casibus, aut extorum quid significaretur in venis.*

Verbenarum suffitio] Servius in 12. Æneid. pag. 673. *Verbena herba sacra, ros marinus, ut multi volunt, id est, λιβανωτίς.* Donatus in Terentii Andriam. Actu IV. Scena 3. Papias in *Verbena.*

Themis] Themidis meminit Diodorus Siculus lib. v. pag. 335. Pausanias Atticis pag. 19. Eliacis. pag. 162. Corinthiacis pag. 74. Strabo lib. 9. pag. 300. Claudian. lib. 1. de raptu Proserpinæ. pag. 25. Ovidius lib. 1. Metamorph. Dionysius Halicarnas. Antiqui. Rom. lib. 1. & 2. Lactant. lib. 1. cap. XI. PA. 158

Sicut Themis mandaverat præcinens] Placidus Lactantius in Statii Thebaid. lib. 3. pag. 109. *Iupiter cum videret humanum genus relicta innocentia vitiis se dedisse, emendaturus publicam mortalitatis pestem, etiam periculo naturæ, effusione imbrium terras operuit atque ita universum genus hominum delevit communi ruina. Habuit reverentiam pietas. Deucalion namque & Pyrrha fratres, idemque conjuges, cum illibata sanctitate meruissent numinum misericordiam, navicula vecti Delphos impositi sunt: ibique Themidis, quæ oraculo præerat, audierunt responsa, ita posse repari humanum genus, si ossa matris post terga jactarent. Obscurata veritas errore fuit, usque dum prudentia melior oraculo fieret. Intellexerunt enim matrem terram significare, quippe rerum omnium genetricem, ossa vero lapides ejus.* Errat Scholiastes vetus Horatii dum Ode 2. lib. 1. Apollinis oraculum; & Hyginus Fabul. CLIII. qui Iovem consultum scribit.

Furialis libido, & ex utroque sexu] Pausanias Achaicis pag. 223. Δία ὑπνωμένον ἀφιέναι σπέρμα ἐς γῆν, τὴν δὲ ἀνὰ χρόνον ἀνεῖναι δαίμονα διπλᾶ ἔχοντα αἰδοῖα, τὰ μὲν ἀνδρὸς, τὰ δὲ αὐτῶ γυναικός. ὄνομα δὲ Ἄγδεστιν αὐτῷ τίθενται.

Voluptatem] *Voluptas*, pro effectu libidinis. Higinus poëtico Astronom. pag. 197. *Ferunt cæpisse ei vim afferre : & cum plenus cupiditatis ad eam ut complexui se applicaret ferretur, repulsus effudit in terram voluptatem.*

Discidio partium] Glossæ : *Discidium*, διαχωρισμός. Cyprianus de unitate Ecclesiæ pag. 237. *Scindi unitas uon potest , nec corpus unum discidio compaginis separari.* Lucretius lib. 1. pag. 8.

--- quod nunquam sine perniciali
Discidio potis est sejungi

*

Nulla vi foret usus ei, quæ partibus ejus
Discidium parere, & nexus exsolvere posset.

Lib. 3. pag. 83. *--- non inquam sine anima*
Discidium possunt artus perferre relicti.

Regis Sangarii fluminis filia] Pausanias : Θεοὶ δὲ Ἄγδεστιν δείσαντες, τὰ αἰδοῖά οἱ τὰ ἀνδρὸς ἀποκόπτουσιν. ὡς δὲ ἀπὸ αὐτῶν ἀναφῦσα ἀμυγδαλῆ εἶχεν ὡραῖον τὸν καρπὸν θυγατέρα τοῦ Σαγγαρίου ποταμοῦ λαβεῖν φασὶ τοὺς καρπούς. ἐσθεμένης δὲ ἐς τὸν κόλπον, καρπὸς μὲν ἐκεῖνος ἦν ἀφανὴς αὐτίκα, αὐτὴ δὲ ἐκύει, τεκούσης δὲ, τράγος περιεῖπε τὸν παῖδα ἐκκείμενον.

Enititur parvulum] Servius in 1. Æneid. pag. 211. *Deæ enim vel Nymphæ enituntur circa fluvios vel nemora.* Plautus Amphitruon. *---geminos Alcmena enititur.*

Per vinum] Plautus Mil. Glorioso. Actu 3. Scena *Cohibete &c. Neque per vinum unquam ex me oritur discidium.* Hygin. Fabul. 95. *Quod Anchises inter sodales per vinum est elocutus.*

Scitulos] Ovidius lib. 4. Fastorum pag. 65.

Phryx puer in silvis facie spectabilis altis
Turrigeram casto junxit amore deam.
Hunc sibi servari voluit : sua templa tueri :
Et dixit : semper fac puer esse velis.
Ille fidem jussis dedit ; & si mentiar , inquit ,
Vltima , qua fallam , sit Venus illa mihi.
Fallit : & in Nympha Sagaritide desinit esse
Quod fuit ; hinc pœnas exigit ira Deæ.

Quod esse turritum ratione ab hac cæpit] Virgilius 6. Æneid.

Invehitur curru Phrygias turrita per urbes.

Acdestis scatens ira convulsi à se pueri] Pausanias : Ὡς δὲ αὐξανομένῳ

μηνώκάλλους οἱ μετῆν πλέω ἢ κατ' εἶδος ἀνθρώπου, ἐνταῦθα δὲ παιδὸς ἔρως ἔσχεν Ἄγδιστιν. αὐξηθέντα δὲ Ἄττην ἀποστέλλουσιν ἐς Πεσινοῦντα οἱ προσήκοντες συνοικήσοντα τῇ βασιλέως θυγατρί. ὑμέναιος δὲ ᾔδετο, καὶ Ἄγδιστις ἐφίσταται, καὶ τὰ αἰδοῖα ἀπέκοψε μανεὶς ὁ Ἄττης. ἀπέκοψε δὲ καὶ ὁ τὴν θυγατέρα αὐτῷ διδούς. Ἄγδιστιν δὲ μετάνοια ἔσχεν οἷα Ἄττην ἔδρασε. καὶ οἱ παρὰ Διὸς εὕρετο, μήτε σήπεσθαί τι Ἄττῃ τοῦ σώματος, μήτε τήκεσθαι.

Rapit Atys testulam] *Testulam* saxum acutum dicit Ovidius lib. 4. Fastorum.

> *Ille etiam saxo corpus laniavit acuto:*
> *Longaque in immundo pulvere tracta coma est.*
> *Vox fuit, hoc merui: meritas do sanguine pœnas:*
> *Ah pereant partes, quæ nocuere mihi.*
> *Ah pereant, dicebat adhuc, onus inguinis aufert,*
> *Nullaque sunt subito signa relicta viri.*

Veste prius tectis atque involutis defuncti] Defunctorum cadavera obvoluta vestibus. Hieronymus in vita Pauli Eremitæ Tom. 1. pag. 108. *Obvoluto & prolato foras corpore, hymnos quoque & psalmos de Christiana traditione decantans.* Apuleius Floridis; *Item pallio cadavera operiri, & philosophos amiciri.* Ecclesiast. 38. *Fili in mortuum produc lachrymas, & quasi dira passus incipe plorare, & secundum judicium, contege corpus illius.* Lactant. lib. 2. cap. 4. *Defunctorum corpora odoribus, ac preciosis vestibus illita, & convoluta humi condunt.* PA. 160

Sacras velarier, & coronarier pinos] Vid. Servius in Eclog. 7. pag. 37. & 9. Æneid. pag. 539.

Nomine spoliaverat se viri] Sup. *Suis ipse se viribus privat.*

Pausatæ circum arboris robur] Quid sit *pausata arbor*, ingenue fateor me ignorare. Magnas equidem gratias illi habebo, qui me id docuerit. Quæ enim hactenus Arnobii commentatores ad hunc locum adnotarunt, gerræ sunt & nugæ meræ.

Putescat] Lib. 7. *Exigui temporis contracta interjectione putescant.*

Intendisset animum] Inf. *Intendit animum perditam toto in orbe conquirere.*

Etiamne in matrem cupiditatis infandæ spem Iupiter cepit] Augustinus de civit. Dei. lib. 2. cap. 4. *Habet etiam quiddam erga parentes humana verecundia, quod nec ipsa nequitia possit auferre.* PA. 161

Pausam facere] Lucilius lib. 1. Satyr.

> *Hæc ubi dicta dedit, pausam facit ore loquendi.*

Plau-

Plautus Rudente Act. v. Scena vi. Apuleius lib. ix. Metamorph. pag. 365. Nonius in *Pausa*.

PA.162 *Animalibus quoque nonnullis*] Varro de re rustica lib. 2. cap. 7. *Cum equus matrem ut saliret, adduci non posset & eum capite obvoluto proriga adduxisset, & coëgisset matrem inire; cum descendenti* [*velum*] *dempsisset ab oculis, ille impetum fecit in eum, ac mordicus interfecit.*

Palpabat res intimas] *Res*, pro membro genitali, ut observat Scaliger in Catalect. Sup. *Res flagitii operis* Lib. 3. *Circumferentem res illas.* Lib. v. *Artificii curas tum rebus adhibuisse perituris. ---Corniculanæ deinde imperavisse captivæ ut agnosceret quid sibi res vellent.* In versione Orphei carminum:

Objecitque oculis formatas inguinibus res.

Properus subreptionis] Sup. *Obrepere conquiescentis pudori solitus.* Cyprianus de Lapsis pag. 222. *Sacrificantibus nobis latenter obrepsit.* Cicero Epist. 21. lib. 16. ad Familiares; *Sæpe inscientibus nobis & cœnantibus obrepit.*

Gerere illa morem] Plautus Mil. Gloriof. Act. 2. Scen. *Mihi ad enarrandum, &c. Amanti suo hospiti morem gerit.* Et Mostell. Scena *Iampridem, &c. Nihilo ego, quam nunc tu amata sum, atque uni modo gessi morem.*

PA.163 *Fæminei moris difficultate connixos*] Arnobius lib. 3. *Videre Deas gravidas, Deas fœtas gliscentibus per dies alvis intestini ponderis morositate cunctari, parturire alias tractu longo, & manus obstetricias quærere.*

Seminis illud nocentissimum virus] Tertull. de Anima cap. XXVII. *In illo ipso voluptatis ultimæ æstu, quo genitale virus expellitur.* Papias in Eunuchus. *Horum quidam coëunt & virus emittunt.*

Fiant languidioris audaciæ] In ea opinione est Damis apud Philostratum de vita Apollon. lib. 1. cap. 21. Ὦ Δάμι, ἔφη, θεωρῶ πρὸς ἐμαυτὸν ἐξ ὅπου ποτὲ οἱ βάρβαροι τοὺς εὐνούχους σώφρονάς τε ἡγοῦνται, καὶ ἐς τὰς γυναικωνίτιδας ἐσάγονται, ἀλλὰ τοῦτο, ἔφη, ὦ Ἀπολλώνιε, καὶ παιδὶ δῆλον. ἐπειδὴ γὰρ ἡ τομὴ τὸ ἀφροδισιάζειν ἀφαιρεῖται σφᾶς, ἀνεῖνται σφίσιν αἱ γυναικωνίτιδας, κἂν ξυγκαθεύδειν ταῖς γυναιξὶ βούλονται. τὸ δὲ ἐρᾶν, εἶπεν, ἢ τὸ ξυγγίνεσθαι γυναιξὶν, ἐκτετμῆσθαι αὐτοὺς οἴει; ἄμφω, ἔφη. εἰ γὰρ σβεσθείη τὸ μόριον, ὑφ' οὗ διοιστρεῖται τὸ σῶμα, οὐδ' ἂν τὸ ἐρᾶν ἐπέλθοι οὐδένα. Vertit interpres: *O Damis, inquit, ego nunc mecum cogitabam qua de causa Barbari Eunuchos modestos arbitrantur, & ad mulieres custodiendas ipsis utuntur. Ego hoc, inquit, Damis etiam puero manifestum esse puto: postquam enim membrorum defectio Veneris usum illis*

illis abstulit, permittitur illis mulierum custodia, & cum mulieribus dormire sinunt. Amare etiam & cum mulieribus concumbere, inquit Apollonius, ablatum illis censes? utrumque ablatum, inquit, arbitror Damis; *si enim extinguatur aut auferatur pars ea, à qua corpus ad Venerem incitatur, ne amandi quidem ulli libido fuerit.* Contrarium asserit Apollonius: Ὁ δὲ βραχὺ ἐπισχὼν, αὔριον, ἔφη, ὦ Δάμι, μάθοις ἂν ὅτι καὶ εὐνοῦχοι ἐρῶσι, καὶ τὸ ἐπιθυμητικὸν, ὅπερ εἰσάγονται διὰ τῶν ὀφθαλμῶν, οὐκ ἀπομαραίνεται σφῶν, ἀλλὰ μένει θερμόν τι, καὶ ζώπυρον. δεῖ γάρ τι περιπεσεῖν, ὃ τὸν σὸν ἐλέγξει λόγον. εἰ δὲ καὶ τέχνη τις ἦν ἀνθρωπεία, τυραννός τε, καὶ δυνατὴ τὰ τοιαῦτα ἐξωθεῖν τῆς γνώμης, οὐκ ἂν μοι δοκῶ τοὺς εὐνούχους ποτὲ εἰς τὰ τῶν σωφρονούντων ἤθη προσγράψαι, κατηναγκασμένους τὴν σωφροσύνην, καὶ βιαίῳ τέχνῃ ἐς τὸ μὴ ἐρᾶν ἠγμένοις. Σωφροσύνη γὰρ τὸν ὀρεγόμενόν τε, καὶ ὁρμῶντα, μὴ ἡττᾶσθαι Ἀφροδισίων, ἀλλ' ἀπέχεσθαι, καὶ κρείττω φαίνεσθαι τῆς λύττης ταύτης. Id est: *Tum tacite moratus parumper Apollonius, cras disces, inquit, ô Damis, Eunuchos amare, & cupiditatem quæ per oculos inducitur, in illis non extingui, sed calidam & vigentem in ipsis permanere: aliquid enim evenit quo facile ratio tua confutabitur: quod si humana quæpiam ars est domina, potensque cupiditates ejusmodi ex animo depellere, non recte mihi videtur eunuchos temperantium numero adscribere, quia coacti & violentia quadam compulsi, amore penitus carere putantur. Temperantiæ enim munus est cupientem quidem & appetentem à Venereis non superari, sed ab illis abstinere, nec ab illa rabie vinci, quam cupitæ rei desiderium inducit.* Cap. 23. Τοιαῦτα διαλαλούντων πρὸς ἀλλήλους κραυγὴ τῶν βασιλείων ἐξεφοίτησεν εὐνούχων, καὶ γυναικῶν ἅμα. εἴληπτο δὲ ἄρα εὐνοῦχός τις ἐπὶ μιᾷ τῶν βασιλέως παλλακῶν ξυγκατακείμενός τε, καὶ ὁπόσα οἱ μοιχοὶ πράττων. καὶ ἦγον αὐτὸν ἀμφὶ τὴν γυναικωνῖτιν, ἐπισπῶντες τῆς κόμης, ὃν δὴ ἄγονται τρόπον οἱ βασιλέως δοῦλοι. Ἐπεὶ δὲ ὁ πρεσβύτατος τῶν εὐνούχων, ἐρῶντα μὲν αὐτὸν τῆς γυναικὸς πάλαι ᾐσθῆσθαι ἔφη, καὶ προειρηκέναι οἱ μὴ διαλέγεσθαι αὐτῇ, μὴ δὲ ἅπτεσθαι, δέρης ἢ χειρὸς, μηδὲ κοσμεῖν ταύτην μόνην τῶν ἔνδον, νῦν δὲ καὶ ξυγκατακείμενον εὑρηκέναι, καὶ ἀνδριζόμενον ἐπὶ τὴν γυναῖκα. Id est: *Dum ipsi inter se talia confabulantur, ingens clamor in regia auditur, ab eunuchis regis mulieribusque exortus, Fuerat autem deprehensus Eunuchus cum una ex regiis pellicibus cubans, & sicut mœchi facere solent venerea exercens: hunc cæteri eunuchi coma trahentes circa mulierum claustrum deducebant. Illo enim pacto regni servi trahi solent. Inde cum eunuchorum senior diceret, se jamdudum animadvertisse hunc eunuchum ejus mulieris amore teneri, ac propterea monuisse ne eam alloqueretur, neve collum aut manum omnino tangeret, utque ab ea*

sola exornanda se abstineret. Nunc tamen cum ea jacentem, & viri opus agentem esse deprehensum.

Majoris petulantiæ fieri] Verum id quidem, sed prolem tamen extundere nequeunt. Papias; *Eunuchorum quidam coëunt, & etiam virus emittunt, sed ad gignendum vanum & invalidum.* Firmicus Astron. lib. III. cap. 7. *Facit eunuchos, abscissos, archigallos, aut hermaphroditos, & qui semper hæc non agunt, sed patiuntur, quæ mulieres pati consueverunt; præposteris libidinum ardoribus vulvæ tentigine concitati.* Cap. XI. *Facit eunuchos, vel viros sine semine, & qui coire non possunt, infames, impudicos, cinædos.* August. Tom. VI. de sancta virginitate cap. XXIV. *Illi, quibus virile membrum debilitatur, generare non possunt, sicut ennuchi divitum & regum.* Terentius Eunuch. Act. IV. Scen. III. Ph. *Insanis: quid iste facere eunuchus potuit. P. ego illum nescio qui fuerit, hoc quod fecit res ipsa indicat.* Ph. *At pol ego amatores mulierum esse audieram eos maximos, sed nihil potesse.* Juvenalis Satyr. 6. vers. 364.

Sunt quas Eunuchi imbelles, ac mollia semper
Oscula delectent, & desperatio barbæ,
Et quod abortivo non est opus.

Scholiastes vetus: *Eunuchi inutiles ad concubitum,*

--- & si quando ad prælia ventum est,
Vt quondam stipulis magnus nam viribus ignis
Incassum furit.

Peniculamenta decurtantem cantheriorum] *Peniculamentum* pro cauda ponit, ut observat Scaliger in Catalect. pag. 162.

PA. 164 *Etiamne fluore de sanguinis*] Sup. *Fluore de sanguinis viola flos nascitur.* Arnobius lib. I. *Cujus ex levi tactu stabant profluvia sanguinis, & immoderatos cohibebant fluores.* Autor carminis de passione Domini apud Lactantium.

--- cerne inde fluorem sanguineum.

Vis illa] *Vis* pro parte inhonesta. Inf. *Tunc sancta & ferventia numina vim vomuisse Lucili.* Lucillius apud Varronem lib. IV. de LL. *Vis est vita vides, quæ vis facere omnia cogit.*

Balaustiis] Dioscorides lib. I. cap. CLV. βαλαύστιον ἐστὶ ἄνθος ἀγρίας ῥοιᾶς. Plinius Natural. histor. lib. XIII. cap. XIX. lib. 23. cap. 6.

In puncti spatio] Lucretius lib. 2.

Omnia postremo quæ puncto temporis cernis
Diffugere.

Lib. 5. *Sic à rebus item simili ratione necesse est*

Tem-

Temporis in puncto rerum simulacra ferantur.

*

Immemorabile per spacium transcurrere posse

Temporis in puncto.

Surgant] Id est, *oriuntur*. Servius ad I. Æneid. pag. 209.

Quod non illum fœtor vitabilem reddidit, fugiendumque caprinus] *Fœtorem caprinum* hircum appellat. Horatius Epod. XII.

--- sagacius unus odoror

Polypus, an gravis hirsutis cubet hircus in alis.

Scholiastes: *Hircus, odor maxillarum, instar hircorum fœtens, qui putor in libidinosis ex sudore pilis alarum inhærente, gravis percipitur.* Firmicus Astronom. lib. VI. cap. XXXI. *Facit tales, quos uxores suæ omnibus convitiorum generibus execrentur, & quorum corpora hircini odoris tristem illuviem, desudatis gravibus humoribus evaporent· --- odoris hircini fatalem & tetram tergit illuviem.*

Qui uxore adolescentulum vinciebat] Apuleius lib. VI. Metamorph. pag. 279. *Luxuria puerilis nuptialibus pedicis alliganda.*

Virilia veretra] Glossæ: *Veretrum* αἰδοῖον. Lib. VI. *Veretrorum magnitudines publicatæ.* Papias: *Veretrum.* Sueton. Tiberio cap. 62.

Desecta] Sup. *Sub pini arbore genitalia sibi desecat.*

Instrumenta] *Instrumentum* pro nota virili. Petronius: *Illud unum memento, non me, sed instrumenta peccasse.* PA. 166

Lavit utique balsamis atque unxit] Ennius,

Tarquini corpus bona fœmina lavit, & unxit.

Aut infantibus credulis avocamenta] Basil. Mag. de fame & siccitate p. 179. Μή με νομίσῃς ὥσπερ μητέρα τινὰ ἢ τροφὸν ψευδῆ σοι μορμολύκεια ἐπισείειν, ὥσπερ ἐκεῖναι ποιεῖν περὶ τοὺς νηπίους τῶν παίδων, εἰώθασιν, ὅταν θρηνῶσιν ἄτακτα καὶ ἀπέραντα, δι' ἐπιπλάστων διηγημάτων καθησυχάζουσι.

Minimissimus digitorum] Sup. *Iupiter rogatus ab Acdesti, ut Atys revivisceret, non sinit: quod tamen fieri per fatum posset, sine ulla difficultate condonat, ne corpus putescat, crescant ut comæ semper, digitorum ut minimissimus vivat, & perpetuo solus agitetur motu.*

Pilum in mortuo crescere] Hoc tamen affirmant medicorum alumni, & ipsa experientia testatur id fieri in suspensis. Vid. Tertullian. de anima cap. 51.

Pinus, quam semper statis diebus, in Deum matris intromittitis sanctuario] Servius lib. IX. Æneid. pag. 539. *Attis puer speciosus cum matris Magnæ præesset sacris à rege civitatis suæ adamatus est, sed cum intelligeret* PA. 167

vim

vim sibi à rege instare, quasdam in sylvas profugit: cum ergo inventus vim sibi videret inferri, verenda stupratoris abscidit, qui moriens eandem ipsam partem corporis puero abscidit: quem semianimem sub pinu latentem cum invenissent antistites Matris magnæ, perlatum in templum deæ frustra conati reficere, defunctum sepelierunt. Cujus ut perpetua maneret memoria, Mater magna instituit, ut quotannis in sacris suis plangeretur: pinumque arborem sub qua jacuerat, tutelæ suæ adscripsit, & effecit ut cultores sui viriles sibi partes amputarent, qui Archigalli appellantur. Firmicus de errore profan. relig. pag. 9.

Passis cum crinibus Galli] Ovidius lib. IV, Fastorum.

Venit in exemplum furor hic: mollesque ministri
Cædunt jactatis vilia membra comis.

Lucanus lib. I.

--- crinemque rotantes
Sanguineum populis ulularunt tristia Galli.

Servius lib. III. Æneid. pag. 271. Lib. X. Æneid. pag. 586. Statius lib. X. Thebaid. pag. 345.

Quid temperatus ab alimonio panis, cui rei dedistis nomen castus] Hieronymus lib. 2. cap. 4. adversf. errores Ioviniani; *De ciborum sibi placent abstinentia, quasi non superstitio gentilium castum matris Deum observet & Isidis.* Tertullianus de Iejunio adversf. Physicos cap. XVI. *Sed bene quod in nostris xerophagiis blasphemias ingerens, casto Isidis & Cybelis eas adæquas.* Cap. XI. *Xerophagias vero novum affectati officii nomen, & proximum ethnicæ superstitioni, quales castimoniæ, Apim, Isidem, & magnam Matrem certorum eduliorum exceptione purificant.* Vid. Theodor. Canterus variar. lection. lib. 2 cap. 21. Scaliger in Conjectaneis ad Varronem.

PA. 168 *Evirati isti mollesque*] Hieronymus Tom. V. in Osæam cap. IV. pag. 45. *Archigallos, truncatos & effeminatos* appellat. Valerius Flaccus lib. VII. Argonautic. pag. 188. *exectos.* Arnobius lib. I. *abscissos.* Prudentius περὶ στεφάνων pag. 243. *Semiviros imberbes.* Lactantius lib. I. cap. 21. *deglabratos.* Arnobius inf. *Eviratos, abscissos, semiviros, effeminatos.*

More lugentium cædunt cum pectoribus lacertos] Lactantius lib. I. cap. 21. *Sacerdotes ejus deglabrato corpore sua pectora tundunt, lamentantur sicut ipsa.*

Quibus initiis nomen] Suidas; Μυστήρια. τελετή, μυστήρια ἐκλήθησαν, παρὰ τὸ ἀκούοντας μύειν τὸ στόμα, καὶ μηδενὶ ταῦτα ἐξηγεῖσθαι. Livius

vius lib. 39. pag. 1029. *Initia erant, quæ primo paucis tradita sunt, deinde vulgari cœpta per viros, mulieresque.*

Faunam igitur Fatuam Bona quæ dicitur Dea] Lactantius lib. 1. cap. 22. *Ante Pompilium Faunus in Latio, qui & Saturno avo nefaria sacra constituit: & Picum patrem inter Deos honoravit, & sororem suam Fatuam Faunam, eamque conjugem consecravit: quam C. Bassus Fatuam nominatam tradit, quod mulieribus fata canere consuevisset, ut Faunus viris.* Eandem *Varro scribit tantæ pudicitiæ fuisse, ut nemo eam, quoad vixerit, præter virum suum mas viderit, nec nomen ejus audierit. Iccirco illi mulieres in operto sacrificant, & Bonam Deam nominant. Et Sex. Clodius in eo libro quem Græce scripsit, refert, Fauni hanc uxorem fuisse, quæ quia contra morem, decusque regium clam vini ollam ebiberat, & ebria facta erat, virgis myrteis à viro usque ad mortem cæsa; postea vero cum eum facti sui pœniteret, & desiderium ejus ferre non posset, divinum illi honorem detulisse. Iccirco in sacris ejus obvolutam vini amphoram poni.*

Sicut suis scribit in causalibus Butas] Scripserunt αἴτια apud Græcos Plutarchus, Butas, Callimachus. Vid. Plutarchus Romul. pag. 31. Servius in VIII. Æneid. pag. 483.

Tanaquil Ethruriæ disciplinarum perita] Historiam hanc ita narrat PA. 169
Dionysius Halicarnas. lib. 4. Antiq. Roman. pag. 207. Ἀπὸ τῆς ἑστίας τῶν βασιλέων, ἐφ᾽ ἧς ἄλλας τε συντελοῦσι Ῥωμαῖοι ἱερουργίας, καὶ τὰς ἀπὸ τῶν δείπνων ἀπαρχὰς ἁγίζουσιν, ὑπὲρ τοῦ πυρὸς ἀνασχεῖν λέγουσιν αἰδοῖον ἀνδρός. τοῦτο θεάσασθαι τὴν Ὀκρισίαν πρώτην φέρουσαν τοὺς εἰωθότας πελάνους ἐπὶ τὸ πῦρ, καὶ αὐτίκα πρὸς τοὺς βασιλεῖς ἐλθοῦσαν εἰπεῖν. τὸν μὲν οὖν Ταρκύνιον ἀκούσαντά τε καὶ μετὰ ταῦτα ἰδόντα τὸ τέρας, ἐν θαύματι γενέσθαι. τὴν δὲ Τανακυλίδα τά τε ἄλλα σοφὴν οὖσαν, καὶ δὴ καὶ τὰ μαντικὰ οὐδενὸς χεῖρον Τυρρηνῶν ἐπισταμένην, εἰπεῖν πρὸς αὐτὸν ὅτι γένος ἀπὸ τῆς ἑστίας τῆς βασιλείου πέπρωται γενέσθαι κρεῖσσον ἢ κατὰ τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν, ἐκ τῆς μιχθείσης τῷ φάσματι γυναικός. τὰ δ᾽ αὐτὰ καὶ τῶν ἄλλων τερατοσκόπων ἀποφηναμένων, δόξαι τῷ βασιλεῖ, ἣν πρῶτον ἐφάνη τὸ τέρας, εἰς ὁμιλίαν αὐτῷ συνελθεῖν. καὶ μετὰ τοῦτο τὴν γυναῖκα κοσμησαμένην ὡς ἔθος ἐστὶ κοσμεῖσθαι τὰς γαμουμένας, κατακλεισθῆναι μόνην εἰς τὸν οἶκον ἐν ᾧ τὸ τέρας ὤφθη. μιχθέντος δέ τινος αὐτῇ θεῶν ἢ δαιμόνων, καὶ μετὰ τὴν μίξιν ἀφανισθέντος, εἴτε Ἡφαίστου, καθάπερ οἴονται, εἴτε τοῦ κατ᾽ οἰκίαν ἥρωος, ἐγκύμονα γενέσθαι, καὶ τεκεῖν τὸν Τύλλιον ἐν τοῖς καθήκουσι χρόνοις. Vertit interpres: *E foco regio ubi à Romanis cum alia sacra solent fieri, tum cænarum litari primitiæ, supra flammas exstitisse virilis membri speciem: id primam conspicatam Ocrisiam, quæ*

 ex more

ex more liba eo tulerat, statim regibus indicasse. Ibi cum Tarquinius audito primum, deinde etiam viso prodigio in admirationem venisset, Tanaquilem uxorem, & alioqui sapientem, & divinandi scientia nulli Etruscorum secundam, dixisse solam, soli fatale esse, ut è foco regio major homine proles nasceretur, ex ea fœmina quæ cum spectro illo concumberet. id cum confirmassent alii quoque prodigiorum interpretes, placuisse regi, eam cum spectro coire, cui primæ apparuisset: ac mox mulierem nuptiali ornatu excultam in ædem illam in qua portentum apparuerat, inclusam fuisse solam: congressamque cum quopiam Deo vel genio: sive is Vulcanus fuit, ut vulgaris est opinio, sive familiaris Lar: postquam is disparuit, gravidam factam legitimis mensibus exactis peperisse hunc Tullium.

Quibus nomen Omophagiis græcum est] De Omophagiis notant alii ex Clementis protreptico.

Circumplicatis vos anguibus] De serpentibus quas sibi circumdabant in sacris Bacchi videndus Euripides in Bacchis. Plutarchus Alexandro. Horatius lib. II. Ode XIX. & inibi ejus Scholiastes. Clemens Protreptico.

Caprorum reclamantium viscera cruentis oribus dissipatis] Lactantius in Statii Thebaid. lib. v. pag. 170. *In sacris Liberi consuetudo talis est; ut occiso capro omnes sacrati sanguinem ejus bibant.* Prudentius lib. I. contra Symmachum.

Cypriæ Veneris abstrusa illa initia] Firmicus de errore profan. Religion. pag. 34. *Audio Cinyram Cyprium templum amicæ meretrici donasse: ei erat Venus nomen. Initiasse etiam Cypriæ Veneri plurimos, & variis consecrationibus deputasse. Statuisse etiam, ut quicunque initiari vellet, secreto Veneris sibi tradito, assem in manum mercedis nomine Deæ daret. Quod secretum quale sit omnes taciti intelligere debemus, quia hoc ipsum propter turpitudinem manifestius explicare non possumus.*

Frater trucidatus à fratribus] Firmicus de errore profan. Relig. *In sacris Corybantũ parricidium colitur: nam unus frater à duobus interemptus est. Et ne quod indicium necem fraternæ mortis aperiret, sub radicibus Olympi montis à parricidis fratribus consecratur.*

PA. 170 *Agit incestus res suas*] Martialis lib. v. Epigram. 63.

> *Rex uxoris agit, res nullas crispulus iste,*
> *Res non uxoris, res agit ipse tuas.*

Virilitate] Quintilianus lib. v. cap. XII. *Mancipiorum negotiatores formæ puerorum virilitate excisa, lenocinantur.* Plinius lib. XXIII. cap. I. *Virilitas jumentis.* Lib. VII. cap. IV. *Mox barbam & virilitatem provenisse.*

Taurus

Taurus draconem genuit, & taurum draco] Firmicus de errore profan. Relig. *Sequitur aliud Symbolum, id pro magnifico miserorum hominum credulis auribus traditur :* Ταῦρος δράκοντος, καὶ δράκων ταύρου πατήρ. Clemens protreptico.

Quibus Sebadiis nomen est] Firmicus : *Sebazium colentes Iovem, anguem cum initiantur per sinum ducunt.* Inscriptio vetus: PA. 171

SI. METIUS. ZETUS	IOVI. SEBAZ.
IOVI. SEBAZIO.	Q. NUNNIUS.
D. L. D.	ALEXANDER.
	V. S. L. M.

Luteamque personam] Id est, vilissimam, & nullius precii. Plautus Truculento Act. IV. *Blitea & lutea est meretrix, nisi quæ sapit in vino ad rem suam.* Idem Pœnulo Act. IV. Scena. *Satis spectatum, &c.*

--- *neque pejor alter usquam est gentium,*
Quam herus meus est, neque tam luteus, neq; tam cœno collitus.

Cicero lib. IV. in Verrem, pag. 228. *Luteum negotium.* Prudentius περὶ στεφάνων. *Luteum pectus.*

Catamitus puer] Glossæ : *Catamitus*, Γανυμήδης. Festus; *Catamitus pro Ganymede dixerunt, qui fuit Iovis concubinus.* PA. 172

Criminum seges] Plautus Aulular. Act. I. Scena; *Exi inquam, &c.* ST. *Nam qua me nunc causa extrusisti ex ædibus.* EV. *Tibi ego rationem reddam stimulorum seges.*

Æternam rerum atque hominum potestatem] Docte Servius ad lib. X. Æneid. pag. 573.

Ruminantem pallentes herbas] Virgilius Eclog. VI. pag. 32.

Ille latus niveum molli fultus hyacintho
Ilice sub nigra pallenteis ruminat herbas.

Servius: *Ruminat, revomit & denuo consumit, atque iterum pasto pascitur ante cibo.*

Thesmophoria] Glossæ; Θεσμοφόρια, ἑορτὴ Δήμητρος. *Cerealia.* Pausanias Phociacis pag. 352. Δήμητρος δὲ Θεσμοφόρου Δρυμαίοις ἱερόν ἐστιν ἀρχαῖον, καὶ ἄγαλμα ὀρθὸν λίθου πεποίηται, καὶ αὐτῇ Θεσμοφόρια ἑορτὴν ἀπάγουσιν ἐπέτειον. Suidas Θεσμοφόρια. Plinius lib. XXIV. cap. IX. Iulius Pollux lib. I. cap. XXXII. Diodorus Siculus Biblioth. lib. V. pag. 336. Theodoretus contra Græcos serm. I. de Fide pag. 7. orat. 3. pag. 104. Hyginus Fabula 147. PA. 173

Quibus sancta illa pervigilia consecrata sunt & pannychia] Glossæ; *Pervigilium.* Παννυχισμός, καὶ ἡ διὰ νυκτὸς ἀγρυπνία. Heraclius in

Epiſtola ad Hermodorum; Κόρην βία διαπαρθενευθεῖσαν ἐν παννυχίσιν. Dionyſius Halicarnaſ. lib. 11. antiquit. Rom. pag. 91. Διαπαννυχισμοὺς ἐν ἱεροῖς ἀνδρῶν σὺν γυναιξίν. Cicero lib. 2. de legibus pag. 444. *Novos vero Deos & in his colendis nocturnas pervigilationes ſic Ariſtophanes facetiſſimus poëta veteris comœdiæ vexat.* Plautus Prolog. Aulular. *Qui illam ſtupravit noctu Cereris vigiliis.* Arbiter; *Etiam dormire vobis in mente, cum ſciatis Priapi genio Pervigilium deberi.*

Nigrave] Arnobius lib. 1. *Si non eſt moleſtum, non grave.*

Athenas humanitatis artibus, ſtudiisque pollentes] Propert. lib. 1. Elegia VI.

At mihi ſit tanti doctas cognoſcere Athenas.

Lib. 3. Eleg. 21.

Magnum iter ad doctas proficiſci cogor Athenas.

Valerius Maximus. lib. 4. cap. 3. *Licet Athenæ doctrina ſua glorientur.*

In Siciliæ pratulis] Vid. Firmicus de errore profan. relig. Clemens Protrept. pag. v. Apollodorus Biblioth. lib. 1. pag. 12. Hyginus Fabula CXLVI. Diodorus Siculus Bibliothec. lib. v. pag. 287. Ovidius lib. 4. Faſtorum.

Virago] Inf. *In nemore Ennenſi quondam flores Proſerpina virago lectitabat. --- Quid accidit quæſo, ut in aliud ſubito converteretur hiſtoria: ſemen Proſerpina diceretur, ut quæ virago jamdudum florum in lectionibus habebatur.*

PA. 174 *Sumit faces geminas flammis comprehenſas Ætneis*] Diodorus Siculus lib. v. Biblioth. pag. 288. Μετὰ δὲ τῶν τῆς κόρης ἁρπαγὴν μυθολογοῦσι τὴν Δήμητραν, μὴ δυναμένην εὑρεῖν τὴν θυγατέρα, λαμπάδας ἐκ τῶν κατὰ τὴν Αἴτνην κρατήρων ἀναψαμένην, ἐπελθεῖν ἐπὶ πολλὰ μέρη τῆς οἰκουμένης. Ovidius lib. IV. Faſtorum pag. 71.

Alta jacet vaſti ſuper ora Typhoëos Ætna:
Cujus anhelatis ignibus ardet humus:
Illic accendit geminas pro lampade pinus:
Hinc Cereris ſacris nunc quoque teda datur.
Eſt ſpecus exeſi ſtructura pumicis aſper,
Non homini facilis, non adeunda feræ.
Quo ſimulac venit, frenatos curribus angues
Iunxit, & æquoreas ſicca pererrat aquas.

Minutius Felix Octavio. Prudentius περὶ στεφάνων in Romano Martyre. Lactantius lib. 1. cap. 17. Apollodorus lib. 1. Biblioth. pag. 12.

Eleu-

Eleusinios etiam pervehitur fines] Diodorus Siculus lib. v. Biblioth. pag. 336. Apollodorus Biblioth. lib. 1. pag. 12.

Pagi istud nomen , regione in Attica constituti] Pausanias Atticis pag. 36. Firmicus de errore profan. Relig.

A quo & gens effluit Eumolpidarum] Suidas: Εὐμολπίδαι γένος ἀπὸ τοῦ θρᾳκός. ὃς καὶ τὴν μύησιν εὑρεῖν, ἢ ἀπὸ τοῦ μουσαίου υἱοῦ. ὃς ἦν ἀπὸ τοῦ δευτέρου πέμπτος. ἐπηγορεύσαντο δὲ αὐτοῦ εὐμολπίδαι καὶ κήρυκες, καὶ αὖθις. εἶτα μὲν τὸ περ' οὐδὲν θέμενος τὰ σεμνὰ εὐμολπιδῶν καὶ κηρύκων καὶ τῶν ἄλλων γενῶν ἱερῶν τε ὄντων καὶ θεοφιλῶν ἐπιπρέσηπεν δὲ ζήλων σοφίαν περιελόμενος. Diodorus Siculus lib. 1. Biblioth. pag. 25.

Hierophantæ] *Hierophantæ* sacrarum ceremoniarum sunt magistri & interpretes. Ita hanc vocem accepit Zenobius Acciolanus interpres Theodoreti Orat. 1. de Fide contra Græcos pag. 19. Hieronymus contra Iovinianum lib. 1. cap. ultimo; *Hierophantas Atheniensium usque hodie cicutæ sorbitione castrari, & postquam in pontificatum fuerint electi, viros esse desinere.* De Monogamia ad Geruntiam part. 3. Tract. 7. Epist. 16. *Hierophanta apud Athenas evitat virum, & æterna debilitate fit castus.* Tertull. advers. Marcionem lib. 1. cap. 13. Suidas ἱεροφάντης. Pollux lib. 1. cap. 31. Lib. Inscription. pag. cxcii.

Potionem cinnum] Nonius *Concinnari; Cinnus potionis genus ex multis liquoribus confectum dici solet.* Græci *Cinnum* vocant κυκεῶν. Hesychius & Suidas in κυκεῶν. Eustathius in Homeri Iliad. λ.

Præcones] Glossæ; *Præco.* Κήρυξ. Suidas & Hesychius in κήρυξ.

Quam serio non quibat allicere] Apollodorus lib. 1. Biblioth. pag. 12. dicit anum quandam Iambe nomine, lacessivisse Cererem scommatibus, atque ita illi risum excussisse: de revelatione pudendorum nihil addit.

Ludibriorum statuit exhilarare miraculis] *Miracula* pro rebus turpibus ponit. Festus in *Miracula.*

Partem illam corporis] Inf. *Objectantur partes illæ, quas pudor communis abscondere atque naturalis verecundiæ lex jubet.* Lib. 3. *Insignire his partibus, quas enumerare, quas persequi probus audeat nemo.* Petronius: *Quod oblitus verecundiæ meæ cum ea parte corporis verba contulerim, quam ne ad cognitionem quidem admittere severioris notæ homines solent. --- Nec hanc quidem mulier partem corporis abstinuit.*

Striculi pusionis] Glossæ; *Istriculus* δασύπρωκτος. Tertull. de Pallio cap. iv. *Feras in puero matris sollicitudinem, patiens certe jam striculus.*

PA.175 *Perducit*] Id est, *Exhaurit*. Plautus Amphitruon. Act. 1. Scen. 1. ME. *Cadus erat inde implevi hirneam*. Sos. *ingressus est*. ME. *eam ego ut matre fuerat natum vini eduxi meri*.

Cives Minervii] Id est, *Athenienses*. Hyginus Fabula 275. Servius lib. 1. Georg. pag. 60. Lib. 3. Æneid. pag. 494.

Produnt urbes] Sup. *Auderet in eos quidquam gravius dicere, quam ista prodit Historia*. --- *Attis ille quem in Phrygia genitum vestræ produnt atque indicant litteræ*.

Ipsa denique symbola] Clemens protreptico pag. 6. Τὸ συνθημα Ἐλευσινίων μυστηρίων, ἐνήστευσα· ἔπιον τὸν κυκεῶνα, ἔλαβον ἐκ κίστης· ἐργασάμενος ἀπεθέμην εἰς κάλαθον, καὶ ἐκ καλάθου εἰς κίστην. καλά γε τὰ θεάματα καὶ θεᾷ πρέποντα.

PA.176 *Lugentium sordes & miserorum insignia*] Eugraphius in Eunuchum Terentii Actu 2, Scen. 2. *Miserorum expressio his modis semper impletur: vultu, habitu corporis, atque vestitu*. ESTHER Cap. XVI. *Cumque deposuisset vestes regias, fletibus & luctui apta indumenta suscepit, & pro unguentis variis, cinere & stercore implevit caput, & corpus suum humiliavit jejuniis, omniaque loca in quibus antea lætari consueverat, crinium laceratione complevit*. Valerius Maximus lib. 1. cap. 1, *Conjugesque & sorores nuper interfectorum abstersis lachrimis, depositisque doloris insignibus, candidam induere vestem, & aris dare thura coactæ sunt*.

Sine venia nefas est, ac sine honoribus appellare præfatis] Turpibus & inhonestis rebus honorem præfamur. Quintil. Declamat. 111. *Tuis honor sit habitus sanctissimis auribus*. Minutius Felix: *De illis maxime nefaria, & honore præfanda sagax fama loqueretur*.

Spectaculo in tali] Sup. *Spectaculi flagitiosa dulcedo*. --- *Illud spectaculum maximum Baubonis in inguinibus risit*.

Tricas conduplicare Tellenas] Nonius: *Tricæ sunt impedimenta & implicationes*. Varro: *Putas eos non citius tricas Tellenas, quam id extricaturos*.

Alimuntis illa proferre mysteria] Clemens Protreptico pag. 4. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἐπὶ Σάγρᾳ μυστήρια, καὶ τὰ ἐν Ἀλιμοῦντι τῆς Ἀττικῆς Ἀθήνησι περιώρισται.

In Liberi honorem patris Ithyphallos subrigit Græcia] Lucianus de Syria Dea pag. 413. Ἔρεω δὲ καὶ ἄλλο, τί ἐστι ἐν τῷ νηῷ Διονύσου ὄργιον. Φαλλοὺς Ἕλληνες Διονύσῳ ἐγείρουσι. ἐπὶ τῶν καὶ τοιόνδε τι φέρουσι, ἄνδρας μικροὺς ἐκ ξύλου πεποιημένους, μεγάλα αἰδοῖα ἔχοντας. Suidas: Φαλλοί. αἰδοῖον σύκινον. ὕστερον δὲ ἐκ δερμάτων ἐρυθρῶν. σχῆμα αἰδοί-

αἰδοῖα ἔχον ἀνδρῶν. καὶ ἐκ ἑαυτοῖς περιθέμενοι ἔν τε τοῖς τραχήλοις καὶ μέσοις τοῖς μηροῖς ἐξωρχοῦντο, ἥμιν τῷ Διονύσῳ ἐν τοῖς Διονυσίοις ἄγοντες. Inde φαλλικὸν ὄρχημα, in honorem Bacchi fiebat. Pollux lib. IV. cap. XIV. καὶ φαλλικὸν ὄρχημα, ἐπὶ Διονύσῳ. Hesychius: φαλλικῶν, ὄρχημά τι, οἱ δὲ μέλος, ἄλλοι ᾠδὴν αὐτοσχέδιον ἐπὶ τῷ φαλλῷ ᾀδομένην. & φαλλαγωγίας festum in quo cuncti phallos adorabant & osculabantur. Theodoret. orat. I. de Fide contra Græcos, pag. 19. οὕτω πάλιν τὸν τοῦ Διονύσου φαλλόν. τὸ δὲ ἀνδρεῖον οὕτω καλοῦσι μόριον οἱ τοῦ γέλωτος ποιηταί· καὶ ἐκαλεῖτο γε παρὰ τοῖς Ἕλλησι φαλλαγωγία, ἡ τοῦ φαλλοῦ ἑορτή· προσεκύνουν μὲν τοῦτον καὶ κατεφίλουν οἱ ὀργιάζοντες ἅπαντες. Idem Sermone 3. de angelis, diis, dæmonibus pag. 51. καὶ τὸ σμικρὸν ἐκεῖνο ζῴδιον; τὸν Πρίαπον λέγω, μετὰ τοῦ μεγίστου καὶ παμμεγέθους μορίου τιμώμενον. καὶ τὸν τοῦ Διονύσου φαλλὸν ἐν τῇ φαλλαγωγίᾳ παρὰ τῶν ὀργιαζόντων προσκυνούμενον. Vide præterea Eusebium præparat. Ecclesiast. lib. 2. cap. 1. Phornutum de natura Deorum pag. 77. August. de civitate Dei lib. 7. cap. 21. Gregorium Nazianzen. oratione 4. in Iulianum pag. 300. in sancta lumina. & Orat. 3. in Iulianum, & inibi ejus Scholiastem Nicetam. Eliam Cretensem in 3. Orat. contra Iulianum pag. 224. & Diodorum Siculum Biblioth. lib. 1. pag. 19.

Prosumnus quidam exoritur] Fabulam narrant Clemens Protreptico. Theodoretus de martyribus serm. 8. pag. 114. Gregor. Nazian. στηλιτευτικῷ β. pag. 300. Hyginus Poëtico Astron. pag. 189. Scholiastes Nazianzen. Nicetas in sancta lumina pag. 829. In nomine variant. Pausanias Corinthiacis pag. 80. eum appellat Πολύμνον. Gregorius Nazianz. & Clemens Polymnum. Hyginus Hypolipnum. Nicetas in Nazianz. orat. XXXIX. pag. 829. & Elias Cretensis in 3. & 4. Orat. contra Iulianum pag. 224. *Prosymnum.* Nonnus in expositione profanar. Historiarum, quarum Gregorius Theologus meminit pag. 331. *Polymnum.*

Huc atque illuc clunes torquet] Scilicet ad patiendum stuprum. Glossæ; *Clunes*, πυγαί. Iuvenales Satyr. 2. versu 20.

--- & de virtute locuti
Clunem agitant.

Priapea: *Quæ clunem tunica tegente nulla*
Extis aptius, altiusque motat.

Meditatur ab ligno pati, quod jamdudum in veritate promiserat] Firmicus de errore prof. relig. *Muliebria patitur aliquis, & effeminato*

 corpori

corpori solatium quærit; videat Liberum amatori suo post mortem etiam promissæ libidinis præmia, imitatione flagitiosi coitus repræsentantem.

PA.177 *Euhius*] Id est, Liber pater. Scholiastes vetus Horatii in Odam XI. lib. 2.

PA.178 *Prætextatis*] Id est, *pueris*. Gellius lib. 1. cap. 23. *Filii prætextati. ætas prætextata.* Iuvenal. Satyr. 4. versu 78 *prætextatus adulter.*

PA.179 *Sed allegoricis sensibus*] Vid. Plato in Cratylo. Theodor. sermon. 3. contra Græcos pag. 44. & 45. Firmicus de errore profan. relig. Clemens recognitionum lib. X. pag. 163.

PA.180 *Pro tellure Cererem nominat*] Firmicus de errore profan. relig. *Terram ipsam Cererem nominant.* Theodoretus contra Græcos orat. 3. pag 45. Plato Cratylo pag. 404. D. Clemens recog. lib X pag. 163.

Qui raptam Dite à patre Proserpinam] Firmicus: *Frugum substantiam volunt Proserpinã dicere, quia fruges hominibus cum seri cœperunt, prosunt.*

Sophisticarum disputationum colores] *Colorem* posuit pro velamento, quo veritas obscuratur. Vid. Seneca in controversiis, & Quintil.

Inclinatum est in has partes] D. Clemens Recognition. lib. X. pag. 163. *Constat quod prudentes viri cum viderent communem superstitionem tam probrosam esse, tam turpem, nec tamen corrigendi modum aliquem vel scientiã didicissent, quibus potuerunt argumentis & interpretationibus conati sunt res inhonestas honesto sermone velare, & non ut dicũt honestas rationes, inhonestis fabulis occultare: quod si esset, nunquam utique ipsa eorum simulachra, atque ipsæ de eis picturæ, cum suis vitiis & criminibus formarentur.*

Intimatum] Glossæ: *Intimare*: γνωρίζω. Martianus Capella de nuptiis Philolog. lib. 6. p. 192. *Quæ etiam ipsos edocui, quod nunquam fere accidit, Romuleis ut potero vocibus intimabo.* Lib. 7. p. 236. *Cuncta ejus auribus intimavit.* Usus hac voce Apuleius & Firmicus Astron. lib. 6. cap. 12. Prudentius in Roman. Martyr. Ælius Spartian. in Didio Iulian. pag. 89.

PA.184 *Quemadmodum Cicero ludit*] Cicero pro Roscio Amerino p. 37 *Te pugna Cannensis accusatorem sat bonum facit. Multos cæsos non ad Thrasimenum lacum, sed ad Servilium.*

Pinus illa sollenniter] Firmicus de errore profan. relig. *In sacris Phrygiis, quæ matris Deum dicuntur, per annos singulos arbor pinea cæditur, & in media arbore simulachrum juvenis subligatur.*

Scaturiginem istam vocis] Prudentius περὶ στεφάνων pag. 224.

---ipse rumpatur locus,
Scaturientis perdat ut loquacitas
Sermonis auras.

OBSER-

OBSERVATIONES AD ARNOBII AFRI LIB. VI. ADVERSUS GENTES.

QVod neque ædes sacras venerationis ad officia constituamus] Cæcilius apud Minutium Felicem; *Christiani nullas aras habẽt, templa nulla, nulla nota simulachra.* Ad quem locũ vide quæ obseruat amicus noster vir Amplifs. Iohannes Wowerius, & præterea Origenem lib. 8. contra Celsum. Clementem Alexandrinum lib. 7. Stromatum pag. 303. PA. 189

Nec Deorum alicujus simulachrum constituamus] Lampridius in Alexandro Severo pag. 194. *Christo templum facere voluit, eumque inter Deos accipere, quod & Adrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus civitatibus sine simulachris jusserat fieri.*

Inoffensæ beatitudinis] Sic apud Gellium lib. 2. cap. 1. *inoffensa valetudo.* Solin. cap. 4. *Inoffensa felicitas.* Ovid. Elegia 8. lib. 1. Tristium. *Inoffensa vita.* Plinium Iunior. *Inoffensa voluptas.* Tacitum: *inoffensum iter.* PA. 190

Piaculares hostias signis minacibus postulare] *Piaculares hostias* dicit lustralia piamenta, quæ portentorum expiandorum vim haberent. Livius lib. 1. pag. 21. *Vt cædes manifesta aliquo tamen piaculo lueretur, imperatum patri, ut filium expiaret pecunia publica. Is quibusdam piacularibus sacrificiis factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita sunt, transmisso per viam tigillo, capite adoperto, velut sub jugum misit juvenem.* Lib. 29. pag. 725. *Pleminium legatum vinctum Romam deportari placere, duplamque pecuniam in thesauris reponi, & sacrum piaculare fieri.* Varro de LL. V. pag. 53. *Prætor qui tum fatus est, si imprudens fecit, piaculari hostia facta piatur.*

Paupertini cordis] Symmachus lib. 1. Epist. 8. *Paupertinum ingenium.* Sidonius Apollin. lib. 7. Epist. 17. *Paupertinus recessus.* Nonius in *Paupertinum.* PA. 191

Phoroneus] Hyginus Fab. 242. *Phoroneus Inachi filius templum Archis Iunoni primus fecit.* Clemens Alexandrinus protreptico p. 13.

Iovis progenies Æacus] Hyginus Fab. 52. & 155.

Ex molibus marmoreis structa] Ex marmore fere templa. Prudent. contra Symmachum lib. 2. pag. 395.

Templum mentis amo, non marmoris.

Laquearibus aut renideant aureis] Plin. Natural. Historiæ lib. 34. cap. 3. *Laquearia, quæ nunc & in privatis domibus auro teguntur, post Carthaginem eversam primo inaurata sunt in Capitolio, censura L. Mummii, inde transiere in cameras: in parietes quoque qui iam & ipsi tanquam vasa inaurantur. Cum sua ætas varia de Catulo existimaverit, quod tegulas æreas Capitolii inaurasset primus.* Mamertinus in gratiar. actione ad Julian. August. pag. 216. *Picturatæ marmorum crustæ, & solido auro tecta laquearia.* Hieronymus Tract. xv. part. 3. Epist. 77. ad Gaudentium de Pacatula puella continentiæ destinata; *Vivimus quasi altera die morituri, & ædificamus quasi semper in hoc sæculo victuri. Auro parietes, auro laquearia, auro fulgent capita columnarum, & nudus atque esuriens ante fores nostras Christus moritur.* Martianus Capella de Nuptiis Philolog. lib. 6. *Ad illam abaci renudati mensulam circumspectans cameræ exterioris ornatum, & laqueata syderibus palatia properabat.* Cyprianus Epist. 1. pag. 4. *Iam tibi auro distincta laquearia, & pretiosi marmoris crustis vestita domicilia sordebunt.*

Cellulas fabricari] *Cellulas* partem templi sanctiorem dicit, ubi deorum simulachra reponebant. Gellius lib. 7. cap. 1. *Litteris mandaverunt Scipionem hunc Africanum solitavisse noctis extremo, prius quam diluculաret, in Capitolium ventitare, ac jubere aperiri cellam Iovis, atque ibi solũ diu demorari, quasi consultantem de republica cum Iove.* Valer. Maximus lib. 1. cap. 1. *Cum Marcellus quintum consulatum gerens templum Honori, & Virtuti, Clastidio prius, deinde Syracusis potitus, nuncupatis votis, debitum consecrare vellet, à collegio pontificum impeditus est, negante unam cellam duobus diis recte dicari. Futurum enim si quid prodigii in ea accidisset, ne dignosceretur utri rem divinam fieri oportet: nec duobus nisi certis diis una sacrificari solere.*

PA. 192 *Non cœnatum ad Æthiopas pergere*] Homerus Iliad. α. vers. 423.

Ζεὺς γὰρ ἐπ' Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας
Χθιζὸς ἔβη μετὰ δαῖτα. (θεοὶ δ' ἅμα πάντες ἕποντο)
Δωδεκάτῃ δέ τοι αὖθις ἐλεύσεται Οὔλυμπόνδε.

Nazianzenus Orat. 1. in Iulianum pag. 300. & ibi ejus Scholiastes Elias Cretensis. Lucianus de sacrificiis pag. 72.

Canarias insulas] Plinius Natural. histor. lib. 6. cap. 33. Solinus cap. 60.

Vltimum

Vltimam Thylem] Prudentius Hamartig. pag. 344.

--- oppositos sed transit lumine montes,
Oceani fines, atque ultima littora Thyles.

Solinus cap. 25. *Multæ & aliæ circum Britanniam insulæ, è quibus Thule ultima, in æstivo solstitio, sole de cancri sydere faciente transitum, nox penenulla, brumali solstitio perinde nullus dies, ut ortus junctus sit occasui. Vltra Thulen accepimus pigrum esse & concretum mare.* Statius lib. v. Silvarum. Servius in 1. Georgicon pag. 62. Plinius lib. 2. cap. 75. Strabo Geograph. lib. 4. pag. 139. Mela lib. 3. cap. 6.

Seras] Solinus cap. 53. Vibius Sequester de gentibus. Strabo lib. 15. Geograph. Plinius Nat. Histor. lib. 6. cap. 17. & 22.

Garamantas] Strabo lib. 2. Geograph. pag. 90. Plinius Natural. Histor. lib. 5. cap. 4. Mela de situ orbis lib. 1. cap. 8. Solinus cap. 33. Vibius Sequester de gentibus.

Quæ tholis aureis] Statius lib. 2. Thebaid. pag. 79. PA. 193

--- figamque superbis
Arma tholis ---

Placidus Lactantius: *Tholum est in media templi camera locus, in quo voventium primitiæ suspendebantur.* Ammianus Marcellin. lib. 28.

Nonne patet & promptum est, pro diis immortalibus mortuos vos colere] Clemens Alexand. Protrept. pag. 13. Theodoret. contra Græcos serm. 8. de Martyr. pag. 115.

Larissæ conditus scribitur atque indicatur Acrisius] Acrisium Larissæ à Perseo impetu disci occisum scribit Pausanias Corinthiacis. pag. 58.

Agesarchi Ptolemæus de Philopatore] Ptolemæus Agesarchi filius ἐν ταῖς περὶ Φιλοπάτορα ἱστορίαις citatur ab Athenæo lib. 13. Dypnosoph. pag. 577. Vide Canterum lib. 2. Var. lect. cap. 2.

Polyandria] Papias; *Polyandrion, tumulus mortuorum.* Glossæ; *Strages* πολυάνδριον, Σωρὸς νεκρῶν. Lactantius Epitome div. Inst. cap. ultimo: *& congerentur in ea valle corpora mortuorum, & vocabitur nomen ejus Polyandrion.* PA. 194

Inscriptio vetus

VIATOR. HUC. PROPIUS. FERTO. OCULOS. DEINDE. VERBA. MECUM.

FACITO. FUI. SINE. AMORE. VIVA. AMANS. HEU.

MORIOR. DIC. QUÆSO. AMABO. REM. MEN. HUIC. POLYANDRIO.

DEDI. MORTUAM. OB. AMORIS. INCENDIUM. PUERI. FLORENTIS.

ÆTATE. FORMOSISS. QUID. INSANIS. AT. AMANS. VIVEBAS.

PROFECTO. CUM. NOXIE. AMARE. CÆPERAM. ADOLESCENS.

SPRETO. AMORIS. MUNERE. ABNUIT. CONTABUI. MORTE. RAPTA.

HIC SUM

*

CADAVERIB. AMORE. FURENTIUM.

MISERABUNDIS. POLYANDRION.

Pausanias Boeoticis pag. 289. Corinthiacis pag. 65. 67. Ælianus Var. Histor. lib. 12. cap. 21. interpres Biblior. in Ezechiel. cap. XXXIX.

Ex fundaminum sedibus caput hominis evolutum] Varro de LL. lib. 4. pag. x. *Capitolium dictum, quod cum fundamenta foderentur ædis Iovis, caput humanum inventum dicitur.* Dionysius Halicarnasseus lib. 4. Antiq. Roman. 257. 258. M. Porcius Cato Originum lib. pag. 9.

Numinum cunctorum cultrix] Romani (ut ait Cæcilius apud Minutium) universarum gentium Deos coluerunt, & undique hospites deos quæsiverunt, & suos fecerunt; aras etiam exstruxerunt ignotis numinibus & manibus.

PA. 195 *Præsentiam vobis quandam his numinum subexhiberi simulachris*] Chrysologus Sermon. 147. *Gentiles ob hoc simulachra finxerunt, ut in ipsis erroribus oculis cernerent, quod colebant.* August. Tom. 8. in Psalm. 113. fol. 285.

Per quædam fideicommissa] Vid. Brissonius JC. de verborum significat. lib. 6. pag. 229.

PA. 196 *Omnes ventos aëris esse fluorem pulsi*] Vid. Aristoteles de Mundo pag. 468.

Inter deos videmus vestros leones torvissima facie] Minutius Felix; *Bovum capita, & capita vervecum, & immolatis & colitis: de capro etiam & homine mixtos, & leonem & canum vultu Deos dicatis.* Tertull. apolog. cap. 16. *Illi debebant adorare statim biforme numen, quia & canino & leonino capite commistos, & de capro & ariete cornuto, & à lumbis hircos, & à cruribus serpentes, & planta vel tergo alites deos receperunt.*

Mero oblita minio] Plinius tradit Iovis ipsius simulachri faciem diebus festis minio illini solitam. Vide illum Natur. Histor. lib. 33. cap. 7. lib. 35. cap. 12.

Ore de patulo] Prudentius Hamartig. pag. 334.

--- *ore sitit patulo*,

Persas fluvium coluisse] Herodotus Clio pag. 65. Ἐς ποταμὸν δ᾽ οὔτε ἐνουρέουσι, οὔτε ἐμπτύουσι, οὐ χεῖρας ἐναπονίζονται, οὐδὲ ἄλλον οὐδένα μετιεῖσι, ἀλλὰ σέβονται ποταμοὺς τῶν πάντων μάλιστα.

Informem Arabes lapidem] Suidas in Θεὺς ἄρης; autor est Arabas lapidem nigrum nulla figura, pro Marte coluisse, verba ejus sunt: Θεὺς Ἄρης. τουτέστι θεὸς ἄρης. ἐν πέτρᾳ τῆς Ἀραβίας, σέβεται δ᾽ θεὸς ἄρης παρ᾽ αὐτοῖς. τόνδε γὰρ μάλιστα τιμῶσι. τὸ δὲ ἄγαλμα, λίθος ἐστὶ μέλας τετράγωνος, ἀτύπωτος. ὕψος ποδῶν δ. εὖρος δύο. ἀνάκειται δὲ ἐπὶ βάσεως χρυσηλάτου. τούτῳ θύουσι, καὶ τὸ αἷμα τῶν ἱερείων προχέουσι. καὶ τοῦτό ἐστιν αὐτοῖς ἡ σπονδή. ὁ δὲ οἶκος ἅπας ἐστὶ πολύχρυσος, καὶ ἀναθήματα πολλά.

Acinacem Scythiæ nationes] Clemens Alexand. Protreptico pag. 13. οἱ Σκύθαι, τὸν ἀκινάκην προσεκύνουν. Videndus Herodotus Melpomene pag. 276.

Ramum pro Cinxia Thespios] Clemens Alexand. Καὶ τῆς Κιθαιρωνίας Ἥρας ἐν Θεσπίᾳ πρέμνον ἐκκεκομμένον.

Lignum Carios pro Diana indolatum] Clemens: τῆς Ἀρτέμιδος τὸ ἄγαλμα, ξύλον ἦν οὐκ εἰργασμένον.

Pro Marte Romanos hastam] Clemens: ἐν Ῥώμῃ δ᾽ τὸ παλαιὸν δόρυ φησὶν γεγονέναι τοῦ Ἄρεως τὸ ξόανον, Οὐάῤῥων ὁ συγγραφεύς.

Pluteum Samios pro Iunone] Clemens: Καὶ τὸ τῆς Σαμίας Ἥρας, ὥς PA. 197 φησὶν Ἀέθλιος, πρότερον μὲν ἦν σανίς.

Hammon cum cornibus jam formatur] Minutius Felix Octavio: *Iupiter vester cum Hammon dicitur habet cornua.* Ovidius lib. xv. Metamorph.

--- *corniger Hammon.*

Saturnus cum obunca falce] Arnob. lib. 3. *Saturnum falciferum vetustas edidit prisca.* Lib. 6. *Falx messoria est attributa Saturno.* Fulgentius lib. 1. Mytholog. pag. 161. Ovidius lib. v. Fastor. Pausanias Achaicis pag. 229. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 7.

Cum petaso gnatus Majæ] Martianus Capella de Nuptiis Philolog. lib. 1. pag. 2. *Petaso autem ac talaribus concitatis, cœpit præire Mercurius.* Xiphilinus in vita Commodi. fol. 292. Plautus Prolog. Amphitruon.

Cum petaso tanquam vias aggredi præparet] Peregre euntes petasati erant. Vid. Lipsius lib. de Amphiteat. cap. xix.

Liber membris cum mollibus] Theodoretus Serm. 3. de diis, angelis, & dæmonibus pag. 50. Καί μὴν τοι καὶ (ὁ) Διόνυσος λυσιμελής τε καὶ γυμνὸς ὑπὸ τούτων κατασκευάζεται. Lucianus Deorum concil. pag. 427. ὁ γάρ τοι γυναικότατος Διόνυσος, ἡμιάνθρωπος ὢν, οὐδὲ Ἕλλην μητρόθεν, ἀλλὰ συροφοίνικός τινος ἐμπόρου, τοῦ Κάδμου θυγατριδοῦς, ἐπείπερ ἠξιώθη τῆς ἀθανασίας, οἷος μὲν αὐτός ἐστιν, οὐ λέγω, οὔτε τὴν μίτραν, οὔτε τὴν μέθην, οὔτε τὸ βάδισμα. πάντες γὰρ οἶμαι ὁρᾶτε ὡς θῆλυς, καὶ γυναικεῖος τὴν φύσιν, ἡμιμανής, ἀκράτου ἕωθεν ἀποπνέων.

Venus nuda & aperta] Theodoretus in dicto loco: Τὰ γὰρ δὴ κατὰ τοὺς μύθους κατεσκευασμένα ξόανα προσκυνοῦσι. πάσης μὲν γὰρ ἑταίρας ἐπὶ τέγους ἑστώσης, ἀναιδέστερον τῆς Ἀφροδίτης τὸ σχῆμα. τίς γὰρ χαμαιτύπην γυμνὴν ἐπ᾽ ἀγορᾶς ἄτερ χιτῶνος καὶ διαζώματος ἑστῶσαν ἐθεάσατο πώποτε; ἀλλὰ τὴν τούτων διδάσκαλον γυμνὴν καὶ οἱ ἀνδριαντοποιοὶ καὶ οἱ ἀγαλματογλύφοι κατασκευάζουσι, καὶ οὐδὲ χιτωνίσκῳ καλύπτουσι.

Cum pileo Vulcanus & malleo] Fabros ferrarios pileatos fuisse ex Arriani Differt. in Epict. lib. 4. cap. 8. jam alii observarunt.

Cum plectro & fidibus Delius, cytharistæ gestus servans] Fulgent. Mytholog. lib. 1. pag. 167. *Cum decachorda Apollo pingitur cythara.*

Cum fuscina rex maris] Priapeia;

Fulmen habet mundi Dominus, tenet illud aperte:
Nec datur æquoreo fuscina tecta Deo.

PA. 198 *Tanquam illi pugna sit gladiatorii obeunda certaminis*] Fuscina enim retiarii in gladiatoriis ludis utebantur. Iuvenal. Satyr. 2. vers. 143.

Vicit & hoc monstrum tunicati fuscina Gracchi.

Vid. Lipsius Saturnal. lib. 2. cap. 8.

Quis Praxitelem nescit] Pausanias Boeoticis pag. 302. Ἐνταῦθα αὐτοῦ Πραξιτέλους Ἀφροδίτη καὶ Φρύνης ἐστὶν εἰκὼν λίθου, καὶ ἡ Φρύνη καὶ ἡ θεός. Idem Phociacis pag. 330.

PA. 199 *Super Dei digito Pantarces inscripsit pulcher*] Suidas in καλοὶ dicit amatores amasionum nomina scripsisse in parietibus, vel foliis arborum, addito titulo: ille est pulcher. Verba ejus sunt: Καλοὶ Ἀριστοφάνης. ἐν τοῖσι τοίχοις ἔγραφον Ἀθηναῖοι καλοί. ἴδιον ἐραστῶν ἦν τὸ τὰ τῶν ἐρωμένων ὀνόματα γράφειν ἐν τοῖς τοίχοις, ἢ δένδροις, ἢ φύλλοις δένδρων οὕτως, ὁ δεῖνα καλός.

Nomen autem fuerat amati ab se pueri] Pausanias Eliacis pag. 187. Μετὰ δὲ Ἴκκον καταπαλαίσας παῖδας Παντάρκης ἕστηκεν Ἠλεῖος ὁ ἐρώμενος Φειδίου. Idem fol. 158.

PA. 200 *Aut ex aliis obscænioribus vasculis*] Minutius Felix: *Et Deus æreus*

vel

vel argenteus de immundo vasculo, ut sæpius factum Ægyptio regi, conflatur, tunditur malleis, in incudibus figuratur: & lapideus cæditur, scalpitur, & ab imperito homine levigatur. Vide inibi Notas nostras.

Insensilia] Lucretius lib. II. de rerum nat. lib. 2. pag. 63. PA.201

Nunc ea quæ sentire videmus cumque, necesse est
Ex insensilibus tamen omnia confiteare
Principiis constare: neque id manifesta refutant;
Nec contra pugnant, in promptu cognita quæ sunt;
Sed magis ipsa manu ducunt, & credere cogunt.

*

Ex insensilibus ni credas sensile gigni?

Ratione homines animal] Glossæ; *Animal*, ζῶον λογικὸν, ἄνθρωπος.

Pendigines] Vegetius Mulomed. lib. II. cap. 44. *Inter nervos & commissuras pendigines faciat.*

Quorum plantas & genua contingitis] Plinius lib. XI. Nat. Hist. cap. 45. *Hominis genibus quædam & religio inest observatione gentium. Hæc supplices attingunt, ad hæc manus tendunt, hæc ut aras adorant.* Vid. Servius ad 3. Æneid. fol. 304. Iuvenal. Satyra X. Claudianus de raptu Proserp. PA.202

Nidamenta ponere] Minutius Felix; *Quanto verius de diis vestris animalia muta naturaliter judicant, mures, hirundines, milvi: non sentire eos sciunt, rodunt, insultant, insident: ac nisi abigatis, in ipso dei vestri ore nidificant. Araneæ vero faciem ejus intexunt, & de ipso capite sua fila suspendunt: vos tergitis, mundatis, eraditis: & illos quos facitis, protegitis & timetis.*

Cur canes in Capitoliis pascitis] Cicero pro Roscio Amerino fol. 31. *Anseribus cibaria publice locantur, & canes aluntur in Capitolio, ut significent si fures venerint.* Augustinus de civitate Dei lib. 2. cap. 22. PA.205

Antiochum Cyzicenum] Clemens Alexand. Protrept. fol. 15. Ἀντίοχος δὲ ὁ Κυζικηνὸς, ἀπορούμενος χρημάτων, τοῦ Διὸς τὸ ἄγαλμα τὸ χρυσοῦν, πεντεκαίδεκα πηχῶν τὸ μέγεθος ὂν, προσέταξε χωνεῦσαι, καὶ τῆς ἄλλης τῆς ἀτιμωτέρας ὕλης ἄγαλμα παραπλήσιον ἐκείνῳ.

Dionysius ille, sed junior] Lactantius lib. 2. cap. IV. *Nec immerito Dionysius Siciliæ tyrannus post victoriam Græcia potitus, Deos tales contempsit, spoliavit, illusit. Siquidem sacrilegia sua jocularibus etiam dictis prosequebatur. Nam cum Iovi Olympio aureum amiculum detraxisset, laneum jussit imponi, dicens: æstate grave esse aureum, hyeme frigidum, laneum vero utrique tempori aptum.* Cicero lib. 3. de Natur. Deorum.

PA.206 *Vrbanum scurrulam*] Plautus Mostell. Act. 1. Scen. *Exi è culina, &c.*

Tu urbanus vero scurra, deliciæ populi.

Trinummo Act. 1. Scen. *Multas res, &c.*

Nihil est profecto stultius, neque stolidius,
Neque mendaciloquius, neque argutum magis,
Neque confidentiloquius, neque perjurius,
Quam urbani assidui cives, quos scurras vocant.

Æsculapii gravitatem ab eo risam] Lactant. lib. 2. cap. 4. *Dionysius auream barbam detrahens Æsculapio, incongruens & iniquum esse ait, cum Apollo pater ejus imberbis esset adhuc ac levis; priorem filium, quam patrem, barbatum videri.*

Philosophicæ densitatis] Philosophi enim barbati. Prudentius lib. 2. contra Symmach. pag. 420. *Sophista barbatus.* περὶ στεφάνων pag. 277. *barbatus Plato.* Iuvenal. Satyr. 14. vers. 12. *barbari magistri.* Tacianus contra Græcos pag. 287. Theodoret. de provident. Serm. 1. pag. 2.

Cur oris contumeliam levigati] Barbæ evulsio cum summo conjuncta erat dedecore. Philostratus de vita Apollonii lib. 7. cap. 14. Procopius in Esaiam pag. 120. Herodianus in Maxim. & Balbo pag. 181.

Pygmalionem] Clemens Protreptico pag. 17. Ovidius lib. 10. Metamorph.

Sublevato in lectulum numine, copularier amplexibus] Ovidius lib. x. Metamorph. pag. 177.

Collocat, hanc stratis concha Sindonide tinctis:
Appellatque tori sociam: acclinataque colla
Mollibus in plumis, tanquam censura, reponit.

Atque ore] Ovidius dicto loco.

Incumbensque toro dedit oscula, visa tepere est,
Admovet os iterum: manibus quoque pectora tentat.

PA.207 *Scriptum super Gnido indicat*] Lucianus in Amoribus.

Cum Capitolium toties edax ignis absumeret] Lactantius lib. 3. cap. 17. *Capitolium, quod est Romæ urbis, & religionis caput summum, non semel, sed sæpius, fulmine ictum, conflagravit.*

Scrupulum] Glossæ: *Scrupulum* γράμμα, σταθμός. Valerius Max. lib. 4. cap. 4. *Eadem gens nullum ante scrupulum argenti habuit.*

PA.209 *Fronte Ianus ancipiti*] Ovidius lib. 1. Fastorum.

Tum

Tum sacer ancipiti mirandus imagine Ianus
--- tenens baculum dextra, clavemque sinistra.

Iunonius ille cæstus] Cæstus non tantum Veneri sed & Iunoni tributus. Martialis: *A te Iuno petat Cæston & ipsa Venus.* Turneb. advers. lib. 23. cap. 27.

Militari sub galea puellula delitescens] Prudentius lib. 2. contra Symmachum pag. 406.

Non armata Venus, non tunc clypeata Minerva
Venere auxilio.

Æsculapius baculo] Ovidius lib. 15. Metamorph. pag. 281. de Æsculapio.

--- qualis in æde
Esse solet, baculumque tenens, agreste sinistra,
Cæsariem longæ dextra deducere barbæ.

Anubis canina cum facie] Prudentius contra Unionitas pag. 277.

Quæve superstitio tam sordida? quæ caniformem
Latrantemque throno cœli præponat Anubim.

Idem lib. 2. contra Symmach. pag. 406. Servius in 1. Æneid. pag. 530. Diodorus Siculus lib. 1. Biblioth. pag. 77.

Caliendra] Glossæ; *Caliendra*, κόσμος κεφαλῆς.

OBSERVATIONES
AD ARNOBII AFRI LIB. VII. ADVERSUS GENTES.

PA. 211 *SAcrificia censetis nulla omnino facienda*] Lucianus initio de sacrificiis, stultissimos mortales pronuntiat, quod diis obferant sacrificia. Vetus poëta apud Porphyrium περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. lib. *2*. fol. *35*.

Τίς ὧδε μῶρος καὶ λίαν ἀνειμένος.
Εὔπιστος ἀνδρῶν ὅστις ἐλπίζει θεοὺς
Ὀστῶν ἀσάρκων καὶ χολῆς πυρουμένης.
Ἃ καὶ κυσὶν πεινῶσιν οὐχὶ βρώσιμα,
Χαίρειν ἅπαντας καὶ γέρας λαχεῖν τόδε.

PA. 212 *Aut enim thus datur*] Cum precibus Deos adibant, thus illis obferebant. Erudite Barnabas Brissonius IC. de Formul. lib. 1. p. *25*.

Nisi forte hostiarum animas Deus devorat] Lucianus de sacrificiis pag. 73. Οἱ δὲ θεοὶ παρὰ ζηνὶ καθήμενοι, πρέπει γὰρ οἶμαι ἄνω ὄντα μεγαληγορεῖν, ἀποσκοποῦσιν ἐς τὴν γῆν, καὶ πάντη περιβλέπουσιν ἐπικύπτοντες, εἴποθεν ὄψονται πῦρ ἀναπτόμενον, ἢ ἀναφερομένην κνίσαν, ἑλισσομένην περὶ καπνῷ, κἂν μὲν θύῃ τις εὐωχοῦνται πάντες, ἐπικεχηνότες τῷ καπνῷ, καὶ τὸ αἷμα πίνοντες τοῖς βωμοῖς προσχεόμενον, ὥσπερ αἱ μυῖαι. ἢν δ' οἰκόσιτοι ὦσι, νέκταρ, καὶ ἀμβροσία τὸ δεῖπνον. Firmicus de errore profan. relig. Origenes contra Celsum lib. 3. pag. 137. Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. *2*. pag. 3*2*. Athenagoras Apolog. pag. 33. & 34. Gregorius Nazianzen. orat. 1. in Iulianum pag. 300. Theodoretus serm. 3. contra Græcos pag. 74. serm. 7. pag. 104.

Nidorem] Arnobius lib. *6*. *Nidoribus atque fumo suffita*. Lib. 7. *Nidorum differentium qualitates. ---nec sensibiliter commovere aura eos potis est nidoris alicujus. --- cibis novis auctificatis Deos, nidoribus cohonestatis & succis*. Tertull. Apologet. cap. *22*. *Pabula propria nidoris & sanguinis procuret. --- numen de nidore concipiunt*. De Idololatria cap. *6*. *Spiritus vilissimi nidoris*. Virgil. lib. 1*2*. Æneid. pag. *68*1.

Nidoremque ambusta dedit.

Servius:

Servius: *Nidorem, pudorem:* emendo, *odorem.* Prudentius: περὶ στεφάνων pag. 146.

Quin ipsa odoris qualitas,
Adusta quam reddit cutis,
Diversa utrosque permovet,
His nidor, illis nectar est,

Idem Apotheosi pag. 297.

Nec de corporeo nidorem sordida tabo,
Aura refert - - -

Minutius Filix: *Nidore altarium vel hostiis pecudum saginati.*

Cnissis] Glossæ; Κνίσσα, *Nidor.* Inf. *Venerabiles cnissas carbonibus excitamus extinctis.*

Quod enim voluptate dissolvitur, id contraria necesse est tristitia contrahatur] Boëtius lib. 2. de consol. Philosoph. Met. 7.

Habet omnis hæc voluptas:
Stimulis agit ferventeis,
Apiumque par volantum
Vbi grata mella fudit
Figit & nimis tenaci
Ferit icta corda morsu.

Omnis voluptas quasi quædam est adulatio corporis] Cicero de finibus lib. 2. pag. 78. *Voluptas omnium latine loquentium more ponitur, cum percipitur ea quæ sensum aliquem moveat, jucunditas.* PA. 213

Quos infelix necessitas] Vid. Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. lib. 2. pag. 28.

Sacratissimos lucos] Lucidiis sacrati. Quintil. Declamat. *Omnis religio lucorum.* Lib. x. Institut. cap. 2. *Ennium sicut sacros vetustate lucos adoremus.* PA. 216

Nonne primordiis iisdem] Erudite Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. lib. 3.

Gignendis conveniunt liberis] Augustinus de moribus Manichæorum cap. XVIII. *Nuptiæ, ut ipsæ nuptiales tabulæ clamant, liberorum procreandorum causa marem, fæminamque conjungunt.* Tom. x. serm. 3. de castitate conjugali pag 247. *Vxor non propter libidinem, sed propter filiorum procreationem accipitur. Denique & ipsæ tabulæ matrimoniales hoc continet, LIBERORVM PROCREANDORVM CAVSA, videte quia non dixit libidinis causa, sed liberorum procreandorum.* PA. 217

Quis gladium formavit in ferrum] Juvenal. Satyra 15. vers. 160.

Ast

Ast homini ferrum lethale incude nefanda
Produxisse parum est, cum rastra, & sarcula tantum
Adsueti coquere, & marris, ac vomere lassi
Nescierint primi gladios extundere fabri.

Idcirco diis hostias & cætera impendimus munera] Vid. Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 2. pag. 32.

PA. 218 *Stipes emendicare supremas*] Id summe miserum. Firmicus Astron. lib. 1. cap. 3. *Vitam suam misera mendicatione sustentant.* Lib. v. cap. 3. *Erunt in tantis angustiis, ut ab aliis quærant quotidiana vitæ subsidia.* Cap. 8. *Ad tantam venient aliquando rerum inopiam, ut ab aliis cogantur necessaria vitæ subsidia miserabiliter postulare.* Cap. x. *Ad tantam quandoque venient paupertatem, ut omnibus vitæ subsidiis destituti, publico etiam cogantur hospitio mendicare, ac ægritudinum suarum miserabilia quæritent alimenta.*

PA. 221 *Via decedat, assurgat, caput revelet*] Seneca Epist. 64. *Si consulem videro aut prætorem, omnia quibus honor haberi solet faciam, equo desiliam, caput adaperiam, semita cedam,* Vid. Lipsius lib. 1. Elect. cap. 23.

Salutet acclinis] Ambrosius in Lucam lib. 7. cap. x. *Salutatione inferiores superiorum sibi favorem conciliare consueverunt.*

PA. 222 *Taurum Dei sub ore connectere*] Lucianus de sacrificiis pag. 74. Ἀλλὰ οἵγε θύοντες, ἐπ' ἐκείνους γὰρ ἐπάνειμι, στεφανώσαντες τὸ ζῶον, καὶ πολύγε πρότερον ἐξετάσαντες εἰ ἐντελὲς εἴη, ἵνα μὴ τῶν ἀχρήστων τι κατασφάττωσι, προσάγουσι τῷ βωμῷ, καὶ φονεύουσιν ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ θεοῦ, γοερόν τι μυκώμενον, καὶ ὡς τὸ εἰκὸς εὐφημοῦν, καὶ ἡμίφωνον ἤδη τῇ θυσίᾳ ἐπαυλοῦν. τίς οὐκ ἂν εἰκάσειεν ἥδεσθαι, ταῦτ' ὁρῶντας τοὺς θεούς. Dionysius Halicarnass. lib. 7. Antiq. Rom. pag. 478.

Ustrinæ] Glossæ; *Ustrina* καύστρα νεκρῶν. Servius ad 3. lib. Æneid. pag. 263. *Apparatus mortuorum funus dici solet, exstructio lignorum rogus, subjectio ignis pyra, crematio cadaveris bustum, locus ustrina.*

Templum, cum adire disponitis ab omni vos labe puros, lautosque] Sacrificaturi lavabant se vivo rore. Lactantius lib. v. cap. 19. *Se pie sacrificasse opinantur, si cutem laverint.* Docte Brissonius de Formulis lib. 1. pag. 6. & 7.

PA. 223 *Benuas*] Glossæ; Ὕαυνα ζῶον, *benua.* Clemens recognit. lib. 8. pag. 124. *Sed ne, ut putant homines, viderentur hæc naturæ quodam ordine, & non dispensatione fieri conditoris, pauca quædam ad indicium & documentum providentiæ suæ, mutato ordine genus servare jussit in terris, verbi gratia, ut per os conciperet corvus, & per aurem mustela generaret: ut aves*

ut aves nonnullæ, sicut gallinæ, interdum ova vel vento, vel pulvere concepta parerent: alia quædam animalia marem vicibus alternis in fœminam verterent, & sexum per annos singulos commutarent, ut lepores, & hiænæ, quas beuuas vocant.

Stercoribusque vos accipi inter atroces computaretis injurias] Iulius PA. 224
Paulus lib. v. Sentent. cap. 4. *Fit injuria contra bonos mores, veluti siquis fimo corrupto aliquem perfuderit, cæno luto obliverit.* Valerius Maxim. lib. 2. cap. 2. *Legati à senatu Tarentum ad res repetendas missi, cum gravissimas ibi injurias accepissent, unus etiam urina respersus est.* Livius lib. 12. Florus lib. 1. cap. 2. Dionys. Halicarnass. in excerptis de legat. pag. 21.

Incientibus scrophis] Inf. *Telluri matri scropha inciens immolatur fœta.* PA. 225
Festus: *Scropham incientem* dicit, cujus uterus jam incipit incitari.

Vt merito his albas, illis atras,] Vid. observat. ad lib. III. pag. 79. 80.

Neque ulla sub terris regna esse, domiciliaque Plutonia] Iuvenalis Sa- PA. 226
tyr. 2. vers. 149.

Esse aliquos manes, & subterranea regna,
Nec pueri credunt, nisi qui nondum ære lavantur.

Quem patri solenne est Libero] Servius lib. 3. Æneid. fol. 272. *Hircus Libero immolatur.* Ovid. lib. xv. Metamorph.

Vite caper morsa Bacchi mactatus ad aras
Ducitur ultoris.

Honorarium istud debitum] Lib. 6. *Si quando res sacras ceremonia-* PA. 227
rum conficitis debitis.

Aut cœlo aliquid lapsum] Id est, verissimum & de quo nullus ambigere amplius possit. Lib. 1. *Neque enim cœlo aliquis Deus lapsus est, aut suis res vestras commentatus est manibus.* Lactantius lib. 3. cap. 19. *Non enim descendit aliquis de cœlo, qui sententiam de singulorum opinionibus ferat.*

Virginitatis intactæ] Id est, integræ virginitatis. Euripidi *virgines* PA 228
intactæ sunt ἄζυγες κȣ̃ραι.

Esse quosdam ex diis bonos, alios malos] Vid. Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων lib. 2.

Illisque ut prosint, his vero ne noceant] Servius in 4. Æneid. fol. 316. *Sicut prosperis diis ut juvent, ita adversis, ne obsint, sacrificandum.*

Apexabo] Varro de LL. lib. v. pag. 28. *Quod in farcimine quiddam summo eminet, ab eo ut quod in capite apex, apexabo dicta.* PA. 229

Isicia] Varro; *Isicia, ab eo quod insecta caro.* Genera isiciorum describit Apicius de re coquin. lib. 2. cap. 1. lib. 4. cap. 2. & 3.

Silicernia] Glossæ; *Silicernium* περίδειπνον. Festus: *Silicernium erat genus farciminis, quo fletu familia purgabatur.*

Longano] Varie hæc vox scribitur. Glossæ; *Longano* κωλέντερον. Varro de LL. lib. 4. pag. 28. *Tertium fartum est longabo.* Apicius lib. 4. cap. 2. *Longanones porcinos.* Vegetius Mulomed lib. 1. pag. 42. *Longanon intestinum vocatur, per quod stercus egeritur.* Idem pag. 41. & 180. Cælius Aurelian. lib. 2. Tardar. pass. pag. 316. *Longanone cum sphynctere atque podice:* sed apud eundem etiam *longao* scribitur, vitiose forsan. lib. 4. pag. 493. *De lumbricis scribentes vermiculos esse docuimus longaonis in partibus natos.*

PA. 230 *Non vulgi, sed quibus est nomen, appellatioque penitæ*] Festus; *Penem antiqui codam vocabant, à qua antiquitate etiamnum offa porcina cum cauda in cœnis puris offa penita vocatur.*

Polimina] Festus; *Polimenta testiculi porcorum dicuntur, cum castrantur.*

Palasea] Inf. *Bovis cauda est palasea, siligine & sanguine delibuta.*

Fritilla] Scaliger ad Varronem pag. 82. *Quoddam pultis genus fritilla dicitur à Græcis* ἀθάρα. *Nam frit* ἀθήρ.

Carnem strebulam] Festus: *Strebula lingua Vmbrorum appellabant partes carnium sacrificatarum.*

Quæ & ipsæ sunt hiræ] Glossæ; *Hira*, ἐγκοίλιον, νῆστιν. Papias; *Hira, jejunum intestinum.* Plautus Curculion. Act. 2. Scena, *Migrare certum, &c.*

Lien necat,, renes dolent:
Pulmones distrahuntur, cruciatur jecur,
Radices cordis pereunt, hiræ omnes dolent.

Magmenta] *Dapem* interpretatur Scaliger ad Varronem pag. 50. *quæ profanabatur à rusticis, Iano, Sylvano, Marti, Iovi dapali.*

Vetus inscriptio.

SI. QUIS. HIC. HOSTIA. SACRUM. FAXIT.
QUOD. MAGMENTUM. NE. PROTOLLET.
IDCIRCO. TAMEN. PROBE. FACTUM.
ESTO.

PA. 231 *Aversionibus stomachorum laborant*] Petronius Arbiter. *De stomachi tui recusatione non habeo quod timeam, sequetur imperium, si promiseris illi pro unius horæ fastidio, multorum bonorum pensationem. Operi modo*

oculos,

oculos, & finge te non humana viscera, sed centies sestertium comesse. Accedet huc, quod aliqua inveniemus blandimenta, quibus saporem mutemus. Neque enim ulla caro per se placet, sed arte quadam corrumpitur, & stomacho conciliatur averso.

Quas proficias dicitis] Glossæ; *Proficiæ.* Αἱ τῶν θυμάτων ἀπαρχαί. Martianus Capella de nuptiis Philolog. lib. 1. pag. 5. *Fissiculatis extorum proficiis viscera loquebantur.* Varro; *Proficiem extorum in mensam porricere.* Vid. Brissonius de Formulis lib. 1. pag. 24.

Pro suavibus mateolis]Turnebus lib. 22. Adverſ. cap. 6. *Mateola, omne scitamentum & omnis cupedia, jucundumque & preciosum edulium.*

Testiculis pecudum redimuntur]Clemens Alexandrinus lib.7. Stromatum pag. 304.

Temporibus Heroicis] Plinius lib. 13. Natural. Histor. cap. 1. *Iliacis temporibus diis nec thure supplicabatur.* Ejus loco tum oblatum pium far, ut ex ipso Arnobio patet.

Genitrix & mater superstitionis Ethruria] Ex Ethruria enim acciti primum haruspices, & qui portenta fœliciter interpretarentur. Cicero de Divinat. lib. 1. pag. 351. & 358. de Harusp. Respons. pag. 607. Tertull. de spectaculis cap 4. Dionys. Halicar. lib. 9. Antiq. Roman. pag. 563. Livius lib. 1. pag. 29. PA. 232

Pium far] Virgilius lib. Æneid. pag. 39.

> *--- canæ penetralia Vestæ*
> *Farre pio & plena supplex veneratur acerra.*

Thura injiciantur altaribus] Erudite Brisson. lib. 1. de Formulis pag. 25.

Cum thura diis detis] Usus verbo proprio. Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. *Candidam induere vestem, & aris thura dare coactæ sunt.* Brisson. IC. de Formulis lib. 1. pag. 25.

Quid sit thus illud] Tertull Apologet. cap. 30. *Grana thuris unius* PA. 233
assis, Arabicæ arboris lachrymas.

Panchaicas sibi ardere resinulas] Lucretius lib. 2. de rerum Natur. pag. 49.

> *Araque Panchæos exhalat propter odores.*

Servius Georg. 2. pag. 108. *Panchaia Sabæorum gens est, apud quam thus nascitur.*

Si mille tu pondera masculi thuris incendas] Virgilius Ecloga 7. PA. 234

> *--- molli cinge hæc altaria vitta,*

 Verbe-

Verbenasque adole pingues, & mascula thura.

Merum thuris est socium] Vinum inter adolendum affundebant. Lactant lib. 6. cap. 1. *Religiosos se putant, si templa ac aras hostiarum sanguine cruentaverint, si focos odorati ac veteris vini profusione madefecerint.*

PA. 235 *Brias*] Glossæ; *Bria.* εἶδ@- ἀγγείε.

PA. 236 *Veneri re proxima*] Valerius Maximus lib. 1. cap. 1. *Vini usus olim Romanis fœminis interdictus fuit, ne scilicet in aliquod dedecus prolaberentur, quia proximus à Libero patre intemperantiæ gradus ad inconcessam Venerem esse consuevit.*

Mactus hoc vino inferio esto] Servius in lib. 9. Æneid. *Quoties aut thus aut vinum super victimam fundebatur, dicebant: mactus est taurus vino vel thure, hoc est, cumulata est hostia, id est, magis aucta.* Iacob. Cujacius Observat. lib. 2. cap. 12. Brissonius lib. 1. de Formulis.

PA. 237 *Etiam Dii sertis & coronis*] Vidend. Tertull. de corona militis cap. 7. Porphyrius περὶ ἀποχῆς ἐμψύχων. pag. 25.

Etiamne æris tinnitibus & quassationibus cymbalorum] In sacris matris Ideæ ministri Corybantes tympana pulsabant. Lucretius lib. 2. de Rerum Natura. pag. 55.

Tympana tenta tonant palmis, & cymbala circum
Concava, raucisonoque minantur cornua cantu:
Et Phrygio stimulat numero cava tibia mentis.

Quid efficiunt crepitus scabillorum] Vid. Scaliger in Copam p. 255.

Excitationes illæ] Seneca Epist. 95. *Vetemus salutationibus matutinis fungi, & foribus assidere templorum: humana ambitio istis officiis capitur. Deum colit, qui novit.* Docte Scaliger ad lib. 1. Tibull. pag. 133. Brissonius de Formul. lib. pag. 34.

Lavatio Deum matris est hodie] Vibius Sequester de Flumin. *Almon Romæ ubi mater Deum IV. Kal. April. lavatur.* Valerius Flaccus lib. 8. Argonaut. pag. 197.

Sic ubi Mygdonios planctus sacer abluit Almo
Lætaque jam Cybele, festæque per oppida thedæ,
Quis modo jam sævos adytis fluxisse cruores
Cogitet? aut ipsi qui jam meminere ministri.

PA. 238 *Iovis epulum cras est*] Calendarium Rusticum:

MENSIS. NOVEMB. IOVIS. EPULUM.

Valerius Maximus lib. 2. cap. 1. *Iovis epulo ipse in lectulum, Iuno & Minerva*

Minerva in sellas ad cœnam invitantur. Cap. 2. cap. 4. *Non contentus Scipio autore senatu in Capitolio Iovis epulo, cum Graccho concordiam communicasse.* Tertullian. Apolog. cap. 13. *Quo differt ab epulo Iovis silicernium?*

Lectisternium Cereris] Lecti sternebantur in honorem Deorum, Dearumque. Augustinus de civit. Dei lib. 3. cap. 17. Inscriptio vetus pag. 1253. Valerius Maximus lib. 2. cap 4. Macrobius lib. 1. Saturnal. cap. 6. Livius lib. 7. Histor.

Telluris natalis est] Martian. Capella lib. 1. de Nuptiis Philolog. pag. 3. *Natali die Dii ad convivium corrogati, multa contulerant.*

Iamdudum inedia gestiens] Lactantius lib. 6. cap. 2. *Mactant igitur opimas ac pingues hostias Deo quasi esurienti, profundunt vina, tanquam sitienti.*

Habent dies lætos] In natalicis enim diebus voluptatibus operam dabant. Servius in Eclog. 3. Virgil. Iuvenalis Satyra 12. Censorinus de die Natali.

Floralibus] Plinius lib. 18. cap. 29. *Floralia quarto Kalend. Majas instituerunt, urbis anno quingentesimo sextodecimo ex oraculis Sibyllæ, ut omnia bene deflorescerent.* Inscriptio vetus. 133. & 352. Lactant. lib. 1. cap. 2. August. de civit. Dei lib. 1. cap. 26. de consensu Euangelist. lib. 1. cap. 33.

Megalensibus] Festus; *Megalesia ludos matris Magnæ appellant.* Inscript. 133. August. de civitate Dei lib. 2. cap. 4.

Honorantur ludis Dii] Livius lib. v. Histor. pag. 255. *Cum vis morbi nec humanis consiliis, nec ope divina levaretur, victis superstitione animis, ludi quoque scenici, nova res bellicoso populo inter alia cœlestis iræ placamenta instituti dicuntur.*

Quarum actores inhonestos esse jus vestrum] Augustinus de civitate PA. 239
Dei lib. 2. cap. 14. *Romani ab honoribus omnibus repellunt homines scenicos.* & cap. 27. *Hanc talium numinum placationem petulantissimam, impurissimam, nequissimam, immundissimam, cujus actores laudanda Romanæ virtutes indoles honore privavit, tribu movit, agnovit turpes, fecit infames.* Tertull. Apolog. cap. 51. mimos *capita ignominiosa & famosa* appellat.

Stupidorum capititibus rasis] Mimi calvi erant. Nonius; *Calvitur dictum est frustratur: tractum à calvis mimis, quod sint omnibus frustratui.*

Si viderint in fœmineas mollitudines enervantes se viros] Hieronym. ad Ma-

ad Marcellam. Tom. 1. Epist. 8. *In theatralibus scenis idem histrio nunc Herculem robustus ostendit, nunc mollis in Venerem frangitur.* Lactant. Epitom. cap. 4. *Histrionici etiam impudici gestus, quibus infames fœminas imitantur, libidines, quas saltando exprimunt, docent.* Idem lib. 6. cap. 20. *Histrionum quoque impudicissimi motus, quid aliud nisi libidines docent, & instigant, quorum enervata corpora, & in muliebrem incessum, habitumque mollita, impudicas fœminas inhonestis gestibus mentiuntur.* Cyprianus pag. 376. *Homo fractus omnibus membris, & vir ultra muliebrem mollitiem dissolutus, cui ars sit verba manibus expedire, & propter unum nescio quem, nec virum nec fœminam, commovetur civitas tota; ut desaltentur fabulosæ antiquarum libidines.* Idem Epist. ad Donatum & Epist. 61. Augustinus de civit. Dei lib. 2. cap. 3: Tertullian. Apolog. cap. 15.

Ex comœdis, attellanis, mimis] Hieronym. in Sabinianum diaconum lapsum part. 3. Tract. 14. Epist. 75. *Repertum est facinus, quod nec mimus fingere, nec scurra ludere, nec attellanus possit effari.*

Clunibus fluctuare crispatis] Glossæ; *Crispat*, κραδαίνει, σείει. Arnob. lib. 2. *Lumborum crispitudine fluctuarent.*

PA. 240 *Vindemiamus nos homines*] Glossæ; *Vindemio*, τρυγάω. Plinius lib. 14. cap. 2. *Basilicam Dyrrhachini celebrant, Hispaniæ cocolobin vocant. Rarior uva, æstus Austrosque tolerat, capiti inimica copia larga. Hispaniæ duo genera ejus faciunt: unum oblongo acino, alterum rotundo; novissimas vindemiant.*

Enterocelicos] Glossæ; *Ramex* ἐντεροκήλη. Fulgentius lib. 3. Mytholog. pag. 211. *Nam & emplastromentaticum, quem Stisidem Aphricanus iatrosophistes vocavit, pollici & talo imponendum præcepit. Nam & Orpheus illum esse principalem libidinis indicat locum. Nam denique in enterocelicis in iisdem locis cauteria ponenda præcipiunt.* Plinius Natural. Histor. lib. xx. cap. 4. *Decocto eorum poto cum vino, enterocelicis prosunt.*

Ponderosi] Augustinus de civitate Dei lib. 22. cap. 8. *Quidam Curubitanus non solum à paralysi, verum etiam ab informi pondere genitalium salvus effectus est.* Vetus interpr. Biblior. in Levit. cap. xx. *Nec accedat ad ministerium Dei, si fuerit ponderosus.* Vid. Petrus Daniel. ad Querol. Plauti.

PA. 244 *Rusticulo cuidam*] Macrobius lib. 1. Saturnal. c. xi. August. de civit. Dei lib. 4. cap. 26. Livius lib. 2. pag. 70. Dionysius Halicarnass. lib. 7. pag. 472. Plutarchus Coriolano pag. 225. Lactantius lib. 2. cap. 7. Valerius Maximus lib. 1. cap. 7. *Præ-*

Præsulem sibi displicuisse] Livius lib.2. pag.70. *Præsultatorem*. Valer. Max.lib.1.c.7.& Lactant. lib.2.c.7. *Præsultorē* habēt. Plutarch. in Coriolano p.225.& Dionys. Halicarnaß.antiq. Roman.lib.7.p. 472. ὀρχηστήν. Glossæ; *præsultor*. ὁ ἐν τοῖς ἱεροῖς ὀρχούμενος,

Ictum cum esset fulmine Capitolium Livius lib.27. PA.245

Replicantes gyros septē] Septies enim circuibāt, pernicissimo cursu metas, quæ constitutæ in circo. Vid. Stewech. ad Arnobii lib.7.

Homo quivis lautus] Glossæ; *Lautus*, λαμπρόβιος, ἐπαινετός, μέγας. lib. PA.246 4. *Eas illis adjungitis nativitates, ortusq; eos adscribitis, quos ingeniis lautioribus homines, & execrationi habeant & horrori.*

Quas ab negotiis publicis conditio fragilitatis excepit] Vlpian. lib. 1. PA.247 ad Sabinum. *Fæminæ ab omnibus officiis civilibus vel publicis remotæ sunt*. Livius lib.34. pag.848. *Majores nostri nullam ne privatam quidem rem fæminas agere voluerunt*.

Post advectos transmarinis ex gentibus Deos] Lactant. lib. 2. cap.7. PA.248 *Illud æque mirum, quod lue sæviente Æsculapius Epidauro accitus, urbem Romam diuturna pestilentia liberasse perhibetur*. Valer. Max. lib.1.c.8. Ovid. lib.xv. Metamorph. pag.281. Augustinus de civit.Dei lib. 3. cap.17. Livius lib.x. Orosius lib.3. cap. 22. PA.249

Magni augminis] Lucretius lib. 1. pag. 14.

Nam quodcunque erit, esse aliquid debet id ipsum,
Augmine vel grandi vel parvo denique dum sit.

Sic sæpius Lucretius, quem vide.

Tortuosis voluminibus se trahēs] Germanicus Arateis Phænom.p.88.

Has inter medias, abrupti fluminis instar
Immanis serpens sinuosa volumina torquet.

Ex libris fatalibus] Romani malis oppressi, vel morbis impliciti, PA.251 libros Fatales consulebant. Liv.lib.v.p.194. *Deos pestis arcendæ causa placandos esse, in libris Fatalibus inventū est*. Idē p.195. lib.42.p.1112.

Sed & magna Mater ex Phrygio Pessinunte] Livius lib. 27. Histor. PA.253 pag.717. *Quandocunque hostis alienigena terræ Italiæ bellum intulisset eum pelli Italia, vincique posse, si mater Idæa Pessinunte Romam advecta esset*. August. de civit. Dei. lib. 3. cap. XII. Tertull. Apolog. c.XXIV. Minutius Felix. Lactantius lib, II. cap.7. Cicero de Aruspicum Responsis.

Coloris furvi atque atri] Prudentius περὶ στεφάνων. *nigellum lapidem* PA.254 dicit.

FINIS.

SCRIPTO-

[illegible] Livius lib. [illegible] Plutarch. in [illegible] [illegible] p. [illegible]

[illegible] Livius lib. 4. PA. 245

[illegible] [illegible]

[illegible] PA. 246

[illegible] [illegible] habitat [illegible].

Quam ab [illegible] publicis [illegible]] Virgilius lib. 1. PA. 247 [illegible] Livius lib. 44. pag. 842. [illegible]

[illegible]] Lactant. lib. 2. cap. 7. PA. 248 [illegible] Valer. Max. lib. 1. c. 8. Ovid. lib. xv. Metamorph. pag. [illegible] Augustinus de civit. Dei lib. [illegible] cap. 17. Livius lib. [illegible] Orosius lib. [illegible] cap. 12. PA. 249

[illegible]] Lucretius lib. [illegible] pag. 14.

> [illegible]
> [illegible]

Sic [illegible] Lucretius, quem vide.

[illegible]] Germanicus Aratus [illegible] p. 58.

> [illegible]
> [illegible]

[illegible]] [illegible] morbis [illegible]. PA. 251 libros [illegible] Liv. lib. v. p. 194. [illegible] lib. 4. p. [illegible]

[illegible]] [illegible] lib. [illegible] PA. 253 pag. 7 [illegible] Augusti. de civit. Dei. lib. 3. cap. 11. Tertull. Apolog. cap. xxv. Minutius Felix. Lactantius lib. 11. cap. 7. Cicero de [illegible] Respons.

[illegible]] [illegible] PA. 254 dicit.

FINIS.

SCRIPTO·

SCRIPTORES
Qui ab
ARNOBIO
citantur.

INDEX

INDEX
RERVM ET VERBORVM
IN
ARNOBIVM.

A.

Amphi-

D.

Eumol-

L.

M.

N.

O.

P.

Q.

R.

S.

INDEX

INDEX

VOCUM AC LOCUTIONUM.

A.

Aucti-

Catu-

Crepi-

D.

E.

G.

H.

I.

In of-

L.

Myste-

P.

Primi-

PROVERBIA.

Q.

R.

S.

Sophi-

COL-

COLLECTANEA
VARIARUM LECTIONUM
IN ARNOBIVM ADVERSUS GENTES.

PAg. 1. verſ. 15. à litibus] MS. ab litibus.

Verſ. 20. exterminati ſunt dii longe] ita MS. *Sabæi edit.* e. ſumus dum longe.

Verſ. 22. mentem] *alii* fontem.

Pag. 2. verſ. 4. impii nos magis] *Fulvius Vrſinus.* magis nos.

Pag. 2. verſ. 19. ferri] ita *Ful. Sab.* fieri.

Verſ. 30. coartatur] *Melius Fulvius*, coactatur. Vid. Arnob. lib. 2. Virgil. lib. v. Æneid. Minut. Felix. Scholiaſtes vetus Horatii in Epod. 13. Cicero lib. 2. de Natur. Deor. pag. 216. Ambroſius Hexameron. lib. 2. cap. 3. Hieronymus tom. 4. lib. 2. cap. 64. in Eſaiam pag. 212. Lucretius lib, 6. pag. 198.

Verſ. 20. nec madidari ex imbribus arva ſuccedunt] *Ita Romana editio Sabæi, quod fruſtra & ineptiſſime mutant. Vid. Obſervat.*

Verſ. 33. æſculentis exuſtis liquoribus mutatus eſt] ita *Sab. edit.* MS. æſculentis & vitis liquoribus mutatus eſt.

Pag. 3. verſ. 2. nonne ſuriunt] *Ita recte Ful. Sabæus.* non eſuriunt. *male. Nec audio eos qui hanc lectionem defendere conantur.*

Verſ. 9. ingenia dirigunt] MS. & ingenia derigunt.

Verſ. 10. Studioſe referunt nativitatis] *Ful.* ſtudioſæ ref. navitatis.

Verſ. 11. quibus ſors rerum attributa eſt talium] *Ita recte emendant hunc locũ ex MS.*

Verſ. 29, gens noſtra] MS. genus noſtrum, *male.*

Ibid. poſtquam] *Ful.* priuſquam.

Verſ. 30. irrupiſſe has labes] *Stevvich* irrupiſſe ſe h. l.

Ibidem, infeſtari] *Ita Fulv. Sabæus* infectare. *male.*

Pag. 4. verſ. 15. adierunt] Ita MS. & *Sabæi edit. Ful.* atterunt. *male vide Obſervat.*

Verſ. 16. compoſitum] *Ful.* poſitum.

Verſ. 18. indicunt] *Ful. Sab.* inducunt. *vide Obſervationes.*

Verſ. 20. inaruiſſe] *Ita Fulv. Sab.* inhortuiſſe. *Stevvich.* induruiſſe.

V. 25. veſtras] ita MS. *edit. Sab.* exteras.

Ibid. occiditur] *Ful.* acciditur.

Verſ. 27. affecta ſit] *Ful.* afflicta ſit, *male. Vide Obſervat.*

Pag. 5. verſ. 28. poſſumus] MS. poſſimus.

verſ. 33. ex parte] *Sab.* de parte.

Pag. 6. v. 7. quod] Ita *Ful. Sabæus*, quid.

Verſ. 8. eſſe ſe] *τὸ ſe Ful. addit.*

Verſ. 11. ſupercilio luminis] *Ita Sabæus* edit. *Gelenii.* ſupercilio tumidi. *vere. Vide Obſervationes noſtras ad lib. II.*

V, 19. diſceptatio] *Ful.* diſputatio. *male.*

verſ. 23. ſi facto] *Has duas voces delent ex* MS. *Cujacius legit:* Si faxo ut argumentis inſignibus rei veritas explicetur.

Verſ. 29. in rationibus] *Sab.* & MS. irritationibus. *Gelenius* rotationib. *Stevvich. & Canterus* in rationibus.

Pag. 7. verſ. 9. columen] *Stevvichius* culmen. *inepte. vide Obſervat.*

Verſ. 13. & juventutem] *Stevvich*, etenim juventutem. *Sabæus* in juventutem.

Verſ. 27. otio ſe rutilare] *Ful.* otioſe uſtulare.

Pag. 8, verſ. 9, tuas impediat deliciarum forſitan & libidinum] MS. tuarum impediat felicitatum forſit.

Verſ. 11, congelare] *Legunt ex* MS. congelare, conſtringere.

Verſ. 13. & quia perferre] *Augent ex* MS. ſuſtinere.

Verſ. 19, maledicam ſcilicet] *Ita Ful. Sabæus.* maledicam ſi. *Stevvich.* maledicas ilicet.

Verſ. 22. & 23. potentioribus dare conditionem velle, ut id fiat) *Stevvich.* p. d. conditionem, velle ut id fiat.

Verſ. 32. ſenſus) *Ful.* cenſus.

Ibid. partiliter) *Ita Ful. Sabæus.* pariliter. *male.*

Verſ. 33. adierunt] *Ita Sabæi.* MS. dii ferunt. *Sed nihil eſt mutandum.*

Pag. 9. verſ. 11. atqui] MS. atquin.

Verſ. 15. annonæ] ita MS. *Sabæus,* annorum. *male.*

Verſ. 18, qui duraret] *Ful.* quiret durare.

Verſ. 21, & 22. ad] *Ita Ful. Sab.* &.

Verſ. 29. ſe ſemper offenſionum recordatione] *Ful.* ſeſe per offenſionum recordationem.

Verſ. 31. Alemannos] *Ful.* Alanos. *male. vide Obſervationes.*

Pag. 10, verſ. 7. Aquitanos] *Ful.* Tingitanos. *Recte.* Vid. Plin. lib. v. cap. 2. Philoſtratum de vita Apollonii lib. v. cap. 1.

Verſ. 14, læti] MS. lætum.

Verſ. 23, adverſus ſpes bonas] MS. in adverſas ſ. b. *Ful.* nec adverſas res bonas. *alii:* nec adverſas ſpes bonas m. o. obſcænitate traduco.

Verſ. 24, obſcænitate] *Stevvich.* obſcævitate.

Verſ. 30, crucem] MS. crucis.

Pag. 11, verſ. 2, ſcire] *Ful.* ſentire. *Sed nihil eſt mutandum.* ſcire *enim eſt quod prius dixerunt, noſſe, percipi, ſentire.*

Ibid. perpetuæ] *Stevvichius* perpetua.

Verſ. 3, & 4, ſcintillæ emicent, flammæ æſtuent, anhelum pectus ſpiritum] *Ful.* ſ. e. flammis æſtuet anhelũ pectus, ſpumas.

Ibid. jaciat] MS. jactetur.

Verſ. 7, effervеſcere] *Ita Ful. Sabæus.* & ferveſcere.

Verſ. 9, exiſtimatione] *Ful.* æſtimatione. *male.*

Verſ. 27. defendere] *Stevvichius male* τὸ defendere *delet.*

Verſ. 30, experianturque] *Ful.* expediantque.

Verſ. 34, mortalium] *Ita Ful. Sab.* mortalia. *male.*

Pag. 12, verſ. 1, ut ſi malum conſilium eſt aggredi nos vi] *Ful.* ſiu alia conſilium eſt aggredi nos via.

Ibid. emittant] *Ful.* mittant.

Verſ. 2. indignationis] *Ful.* indicationis. *Stevvich.* judicationis. *inepte.*

Verſ. 10, unum] *Ful.* ullum.

Ibid. palmites] *alii,* palmitis, *alii,* palmitibus.

Verſ. 13, olearum] *Ful.* oleorum *vel* olivi.

Verſ. 14, ſub ipſis potum labris] *Ita Ful. Sab.* ſub ipſius potu labris.

Verſ. 23, dii veſtri] *Ful.* dii veri.

Verſ. 33, dæmones appellat & Heroas] *Ita Ful. Sab.* dæm. & errores.

Pag. 13. verſ. 8, atque] *Ful.* aræque.

Verſ. 11, occiderunt] *Ful.* conciderunt.

Verſ. 17. affingere] *Sab.* affigere, *male.*

Verſ. 29, deſperatione] *Ful.* diſparatione, *male.*

Pag. 14, verſ. 5. interceſſerit] *Lego* juſſerit.

Verſ. 10, hominis] *Ful.* numinis.

Ibid. ille] *Ful.* eſſe.

Verſ. 12, in vatibus profanus, nos impios Dodonæus aut Iupiter nominat] *Ita Sab. edit. Ful.* in ritib. prof. n. aut i. D. I. n. *Mercerus ſic diſtinguit hunc locum:* Is haut nomine appellandus eſt hominis, quamvis ille videatur ſibi quamvis h. d. ipſe ſe eſſe ſimilem profiteatur in vatibus. *Franciſc. Pythæus IC.* in vatibus Trophonius nos impios, &c.

Verſ. 23. quod poſtulamus orare] *Fulvius* quo poſtulamus ore.

Verſ. 25, iſtos] MS. iſti.

Pag. 15, verſ. 12, juris] *Ita Ful. Sab. edit.* viri.

Ibid. melioris ne sunt causæ] *Fulv.* meliori ne sunt causa.

Ibid. Qui grundules adorant Lares, Aios Locutios, Limentinos] *Ita Gelenius, Sabæi edit.* Q. G. a. L. Aiaceos, Boetios, Libentinos *male.* MS. Grunduleos Locutios, Ajaceos, Boëtios, Libentinos.

Vers. 17, Fatuas] Ita MS. & *Lipsius, Sabæi editio* statuas, *male.*

vers 28. tumor] *Ita Sabæi edit. & MS. alii* timor, *inepte.*

Pag. 16, vers. 2, sortiti esse se sentiunt] *Fulv.* sortitos esse s. s.

Vers. 18, collocare] *Ful.* collocari.

Vers. 19, columen] *Ita Sab. & MS. quod ineptissime mutant* iu culmen.

Vers. 21. & quis] *Stevvich.* ecquis.

Vers. 25, lapsi cæcitate hujus in corporis] *Ful.* lapsi hoc in corpore.

Vers. 32, possessionemque retinere] *Stevvich. ex MS.* p. cum re.

Pag. 17, vers. 2. futuros] *Meursius* foturos.

Vers. 8. vitali reciprocatis à spiritu] *alii* v. r. spiritu.

Vers. 14. potest] MS. potis est.

Vers. 22, invise] *Ita Ful. Sab.* invisus.

Vers. 30, corporalis] *Fulvius* corporis.

Pag. 18, vers. 21, ita est enim] *Fulvius,* tam e. e.

Vers. 29, ipsi] MS. ipsis.

Vers. 32, possent] *Sab.* potuissent, *alii* potissent.

Pag. 19, vers. 9. inducta] *Ful.* indocta.

Vers. 20. sensu irruit se vitali] *Ita Ful. & Stevvich. Sab.* s. irruisse, v.

Vers. 26. ominis pessimi] *Sab. edit.* Quid (ut homines pessimi.)

Pag. 20. vers. 7. Fauna] *Ita Sab.* MS. Fenta *male.*

Vers. 9, potu] *Sab.* pota.

Vers. 15. Dionea Venus proles] *Ita rectissime Sab.* MS. Lonica v. p. *male.*

Vers. 16. decoris] *Ful. & MS.* dedecoris, *male.*

Vers. 20. Tyndaridæ Castores] *Sab.* & MS. Tunc dari dii Castores.

Vers. 23. Dioscuri] *Ita MS.*

Ibid. Tisianes & Bucures Mauri] *Ita Sab. edit. Gelenius*, ignes & fulgores marini. *nimis calidè.*

Vers. 28, hi] *Sab.* hine.

Pag. 21, vers. 4, non unum] *Ful.* num.

Ibid. non innumeros alios quin imo] *Ful.* non innumeros, quinimo.

Vers. 12, qua innati regione] *alii* qua nati in r.

Vers. 16, nati homines] *MS.* nati nobis h.

Vers. 27, Triptolemum] *Sab.* Neoptolemum, *male.*

Vers. 29, cœtum] *MS. & Ful.* censum.

Pag. 22. vers. 6, Nullius aliquando cognitione præsumptam materiam illius] *Ita Ful. Sab.* n. a. cognitione præsumptam materia illius. *male.*

Vers. 8, ascitur] *Ful.* adsciscitur.

Ibid. Cur luna semper in motu indemnis creditur] *Sabæus*, cur luna semper in motu: idem ne quis creditur. *Ful.* c. l. s. i. m. idem ne orbis redditur, *alii.* c. l. s. i. m. iisdem ne o. r.

Vers: 17, victurine] *alii*, visurine.

vers: 19, constrinxit] *Sab*: constringit.

Vers: 21, informia] *Stevvich:* infirma:

Vers: 25, traduxit] *alii*, transduxit:

vers: 30, in incudibus Deos] *Ful: male* τὸ in *delet:*

Vers: 33: ordinatum] *Hic aqua hæret emendatoribus prurientibus. Legunt* exornatum, divatum, odoratum, sordidatum.

Pag: 23. vers: 6, dignis] *Stevvich*: divis:

Ibid: nomini] *alii*, numini:

Vers: 18, in fano est] *alii*, in Samo est:

Vers: 26, Aquilius] *Ita Sab: edit: quod inepte mutant in* Acilius:

Vers: 32, sævitate] *Sab*: sævitatem:

Pag: 24: vers: 2: mactatis] *Ita MS. Sab*: aptatis *male*:

Vers: 6: invitatis] *Ful*: indigetatis *inepte*:

Vers: 7: funestis] *alii* funebribus: MS: funestibus.

 Vers.

Verſ. 22, rē certa] *Ful.* re vera.

Verſ. 23, ſine ullius rei dubitationis] *Ful.* τὸ rei *delet.*

Verſ. 26, iratus & percitus] *Ful.* ira percitus. *Sed nihil eſt mutandum. Vide Obſervationes.*

Verſ. 34. & ſeq. ſuo geri ſub lumine] *Ita Ful. Sabæ.* ſui generis ſub lumine, *male.*

Verſ. 22, familiarum] *Ful.* familiarium.

Verſ. 31. nominis) *Ful.* numinis.

Verſ. 34, auxiliaribus plenum bonis] *Ita Ful. Sab.* a. p. nobis. *alii,* auxiliatibus plenum. *alii,* auxiliare, plena bonis.

Pag. 26, verſ. 3, miſſam] *Ful.* emiſſam, *ſed nihil eſt mutandum.*

Ibid. valetudines] *Ita Sab. MS.* invaletudines.

Verſ. 13, penetrabilis ille vitabat] *Ful.* p. evitabat.

Verſ. 14, deflabant] *Ful.* defluebant.

Verſ. 16. et iam] *alii* etiam.

verſ: 17, immobilitates] *Sab.* mobilitates.

Ibid. ingenitas] *Ful:* incognitas:

Verſ: 26, inlutum] *Ful:* illotum:

Verſ: 28, ſequentium ſe millia quinque, quinque ſaturavit è panibus] *Ita Ful: & MS.*

Verſ: 34, voluminibus] *Ita Carrio ex MS. Vide illum lib: 2, emendat: cap: 13.*

Pag: 27, verſ: 6: certæ] *Ful:* certa:

Verſ: 12, vanis imaginationibus exiſtimarent] *Ful:* v. imaginibus æſtimarent:

Verſ: 13, ſemel] *Ful:* ſe ſemel:

Verſ: 14, etiamnum] *alii*, etiam nunc.

Verſ: 19, efficit] *Ful:* facit:

Verſ: 23, exilitatis cujus] *Ita Sab: edit:*

Verſ: 24, noſci] *Ful:* noſſe.

Verſ: 23, reperirentur] *Ful:* reperientur.

Verſ: 24, traditum] *Ful:* datum.

Verſ: 25, numinis] *Sab* : nominis.

Pag: 28, verſ: 12: medicaminis] *Meurſius gloſſema putat.*

Verſ: 19, querquetras] *Operarum error eſt, legendum enim* querqueras.

Verſ: 25, attribuere] *Sab:* aut tribuere.

V: 27: ſuperimponi] *alii,* ſuperponere.

Verſ: 31: enim] *Sab:* etiam.

Verſ: 34, quæ] *MS:* qua.

Pag: 29, verſ: 19: triverunt) *Sab:* tribuerunt. *male.*

Verſ: 22: dicatis) *Sab:* diceris.

Pag: 30: verſ: 7: abrogatores) *Sab:* arrogatores *Stevv:* arogatores.

verſ: 17, ſub eorum portantes & illi ſe caſibus) *Ful:* portatos & illi ſucceſſibus juſſione nuda ſanitati.

Ibid: alia) *Ful:* nuda.

verſ: 19: liniamenta) *Ful:* linimenta. *male.*

verſ: 21, recuperare) MS: reciperare:

verſ: 27, evagationibus) *Sab: & MS:* evaginationibus.

Pag: 31, verſ: 7: ſitum) MS: ſitus.

Ibid: ſed ut puſtulam, reduviam, papulam) *Ita Ful: Sab:* ſed ut pullulare dubiam papulam, *ineptè.*

verſ: 16: operis] *Ita Ful. Sab:* potueris, *male,*

verſ: 25, Hoſtanis) *Sab:* & MS: Zoſtriani,

verſ: 27, Velus) *Stevvich:* Belus.

Pag: 32, verſ: 13: delituit in Chriſto) *Ita recte hunc locum cõſtituerunt viri docti.*

verſ: 21: noſcere) MS: noſſe,

Ibid: & merito) *Stevvich.* at emerito,

Pag: 33, verſ: 10, nomine) *Ful:* omine,

verſ: 20: munerandis animis, hominibuſque portabant) *Ful:* munera Diis hominibuſque: *vel* munera nudis animis, ominibuſque: *vel* munera piis animis ominibuſque. *Carrio* munera ſanandis animis hominibuſque. *Ex his eligat lector quod placuerit,*

verſ: 31, quod) MS: quo,

Pag: 34, verſ: 3: intercipere) MS: intercipi,

verſ: 4, interpolata quædam & addita) *Ful:* i: quædam, quædam e: a,

verſ: 5: prudentium tardarent) *Ful:* id credentium tardarent,

verſ: 9, ſunt) MS: eſt,

verſ: 12: compingimus) *Ita Sab: Fulv:* confingimus, *male,*

verſ.17, ediſſerta) *Stevvich.* ediſſertata.

verſ. 18. conſcriptoribus) *Ful.* conſcriptionibus. *Sup.* ſi quæ ſunt litteris, conſcriptionibusque mandata,

P.35. verſ. 8. aſſertionis) *Ful.* aſſertioni.

verſ. 15, admitteremus) *Ful.* admittimus.

verſ. 22. leve) *Sab.* grave, *Ful.* lene.

verſ: 27, illis imo) *Stevvich:* illis ſimiis:

verſ: 28, delinimenta] *Saba.* deliniamenta:

Ibid: ſuum) *Sab:* & MS: omnes unum:

Pag: 36, verſ: 14, ſexum virilem) *Carrio ex MS:* ſecus virile:

verſ: 15, applicet) MS: applicetur:

verſ: 20. vitiorum criminamini fæditate) *Ita Sab: Editio:*

verſ. 23, aliud) *Lipſius*, aliubi hæc utria *Ful*: alius h: u.

Pag: 24. filus & filum) *Fulv.* hilus & hilum.

verſ.34, fœminine) *Ita Fulvius.*

Pag: 37. verſ. 6. Epicadios) *Sab:* Epicandeos, *male:*

verſ. 13, ſuſciperet) *Ful.* ſuſtineret.

Ibid. ineptiſſime) *Ful.* inertiſſime.

verſ.14, eſt) *Ful.* etenim:

verſ. 15. quiret) *Sab.* quireret, *male.*

verſ: 17. voluit) *Sab:* noluit, *male.*

verſ: 27, ſervatis) *Sab:* ſervatus, *male.*

verſ.27, latenter involutæ) *Ful:* latentes, involutæ: *Stevvich:* latent altæ:

verſ: 31. quod noſſe) *Sab.* quod non eſſe:

verſ: 32, conquireres) *Ful:* conquiris.

Pag: 38, verſ: 4. &) *Ful.* ſed:

verſ: 6: præſaga) *Sab:* præſagia.

verſ: 9: ſi Bacis, ſi Helenus, ſi Martius) *Ita recte emendarunt hunc locum ex MS:*

verſ: 11, eos) *Ful:* Deos:

verſ: 14, aſſumpti hominis fuit non ipſius) *Ita Fulvius Vrſinus.*

verſ: 15. ſuccubuiſſet) *Ita Fulvius.*

verſ. 16, fati) *Sab:* & MS: fatis:

verſ: 22, quid enim) *Sab:* vides e:

verſ: 28, colligare) *Ita Fulvius:*

Pag: 39, verſ: 1, duriſſimis) *Ful.* diriſſimis.

verſ: 2. imputandum) *Sab.* reputandum:

verſ: 5, medelarum contra inſinuator) *Ful.* multa de illarum natura:

Ibid: inſinuator) *alii* inſinuavit:

verſ. 6, ſuas) *Ful:* vias:

verſ: 20, ſuis) *Ful.* ſævis:

verſ: 27, vitas veſtras) *Ful.* vitia veſtra, *male.*

verſ: 28, in temporis) *Ful:* qui ſui temporis: *Stevvich:* qui in tempus poſterum:

Pag: 40, verſ: 3, convellere) MS. compellere, *male.*

Ibid: Chriſtum convellere, dilacerare) *Ful.* C, d. ſi poſſitis, vultis.

verſ: 20, ingratum) *Tranſpoſitionem quam hoc loco fecit Canterus, Sab: editio damnat: & MS: quoque, ut monet* Stevvi*chius.*

verſ. 23, paratum) *Ful:* pronum. *MS:* privatum:

verſ: 26. accuretis) *Ita MS.*

Pag: 41, verſ. 16. hoſtibus diceret) *Ful.* omnibus, docuerit.

AD LIB. II.

PAg: 42, verſ: 7, & dicite) *Stevvich:* edicite.

verſ: 16: poſſeſſionem) *Ful:* poſſeſſioni:

verſ. 20, ſine ullius perſonæ) *Ful:* ſ. ullis perſonarum.

Pag: 43, verſ. 1, optaret) *alii.* aptaret.

verſ: 3, prætenderit) *Ful.* prætenderet.

verſ. 4, orbem) *Sab:* orbe:

verſ: 19, da verum judicium) *alii.* ad verum judicium: *alii,* da verum animæ judicium:

Pag: 44, verſ: 15, caſſa) *Sab:* paſſa, *male.*

verſ. 20, amore) *Ful.* ad mores:

verſ: 33, & 34, quod ab dominis ſe ſervi) *Fulv.* quod ex dominis eſſe ſervi. *Cante-*

rus,

rus. q: a: de ſ: ſ: c: affici quibusvis ſtatuerint, malunt ſolvi conjuges matrimoniis:

quibus ſtatuerint) *Ful:* omnibus ſtatuerint, malint ſolvi:

Pag: 45: verſ. 8, nunquid)*MS:* an nunquid.

verſ: 11, carnificis) *Sab:* carnifices:

verſ: 12, impendeant) *Ful:* impendant:

verſ: 14, cognitas) *Ful:* incognitas:

verſ: 15. præponant) *Sab:* proponant. *male:*

verſ: 18, vos ſoli ſapientia conditi atque intelligentiæ vi mera, neſcio quid aliud videtis & profundum) *Ful:* ſapientiæ atque intelligentiæ v: m: neſcio quid abditum videtis & conditum. *Cant:* v. ſ. ſ. c.a.i.m.n. quid aliud. *Stevv.* altius & profundius.

verſ: 29, Lucilianum) *Sab:* Lucialinum, *inepte:*

Pag: 46: verſ. 10, perſpiciamus) *Sab:* perſpiciam:

verſ: 33, invidia) *Stevvich:* invida:

verſ. 14, ſubinflati) *Ita Sab.*

verſ. 22, utrumne) *Ita MS*:

verſ, 31, & quid) *Stevvich.* ecquid.

Pag. 47, verſ. 16. & 17. ſuſcipiant, ſumant, atque aggrediantur) *Ful.* ſuſcipiamus, ſumamus, atque aggrediamur.

Ibid. in terris) *alii* actores, *alii ſic diſtinguunt :* à thoris peregrinamini. *alii:* an temere p. *verba hæc deſunt in noſtra editione.*

verſ. 29, auctori) *MS.* autoribus.

Pag. 48. verſ. 8. ignem minatur mundo) *Fulv.* igne minatur mundum.

verſ. 14. recentiorisque) *Stevv.* recentiorisve.

verſ. 15. ſectarum) *Sab.* ſententiarum, *malè.*

verſ. 18, ſcivit) *alii,* coire, ſcire.

verſ. 27. in) *Ful.* cum. *male.*

Pag. 49. verſ. 1. ſed officiant hæc nihil, nihilque impediant) *Ita Ful. & MS. Sab:* efficiant h. n. n. i. *male:*

verſ: 3, & 4, vos Platoni, vos Crotonio, vos Numenio) *Gelenius,* vos, P. vos Plotino, vos N: *Theodoretus ſerm 2, de Principiis pag:* 33, αὐτίκα τοίνυν τὴν Πλάτωνος διάνοιαν ἀναπτύξαντες, καὶ ὁ Πλωτῖνος, καὶ Νυμήνιος. *Ful:* vos Plotino, vos Cronio, vos Numenio.

verſ: 6, cum utrique auctoribus ſtemus) *Ita feliciter Gelenius hunc locum reſtituit.* *Sabæi editio,* cum utriſque auctoribus tempus. *ineptè.*

Pag. 50, verſ. 11, promitteret] *MS.* permitteret:

verſ: 13, ſtolidæ] *Sab:* ſolidæ, *male:*

verſ: 25, artibus] *Stevvich:* ritibus:

verſ: 28, currum] Ita MS. aliter, curſum.

Pag: 51, verſ: 12, illudere] *Alii hanc vocem putant abundare,*

verſ. 16, fecerunt] *MS:* ſecerunt.

verſ: 20, quod] *alii,* qui.

verſ: penult: deſituros] *Ful.* redituros. *Stevvich:* deſituros: *in hac Editione, exituros.*

Pag: 52, v: 4, abſtineatis] *Ful:* abſtinetis:

v. 19, doloribus afficiat ſenſuum] *Ita Sab: MS:* doloris affici ſenſu. *In noſtra edit. doloris afficiat ſenſu.*

v. 25, condemnare] *Ita MS.* vulgo condemnari:

v: 29, & 30, vaneſcunt] *Stevvich.* evaneſcunt.

v. 32, ſeminas] *Sab.* ſemina. *Ful.* miſericordiam.

Pag. 53, v. 3, & 4, per longiſſimi temporis cruciatum conſumentur igni fero] *Ita MS. Fulv.* per l. te cruciatum: *Sab:* per longiſſimi t. cruciatum c. ignifero.

v. 7. à novis quibuſdam] *Ful:* à bonis quidem. *Sab:* à nobis. *In noſtra hac edit. id quod nobis à quibusdam dicitur viris.*

v. 8, ſui] *Sab:* ſibi, *male.*

v: 19, ſunt ſententiæ] *MS:* non ſunt ſententiæ:

v: 25, ſed] *Sabæus* & : *ita etiam in hac edit.*

verſ. 26.

verſ.26.conjungere] *Ful.*jungere.

v.27. infirmioribus] *Ful.* infimioribus.

verſ. 28. inſtitutum] *Ful.*faſti typhum. *In hac Edit.iſtum typhum.*

Pag.54. verſ 1.faſtu] *Sab.* favore. *in hac Edi.tumore.*

verſ.2. cæteris] *Sab.* cætera.

verſ.10. reciprocatis] *Ful.* reciprocis. *malè.* Arnob.lib.1. cujus aer iſte, quem vitali reciprocatis à ſpiritu. *In noſtra Edit. reciprocatas.*

Ibid. Conſimiliter]*Ful.*ſimiliter.

v.30. exutæ] *Ita rectè Gelenius. Sab.* exemptæ. MS.ſumptæ.

Pag.55.v.4. obirent] *Sab.*adirent. *Et ita noſtr. Edit.*

Ibid. pravitate]*Sab.*parvitate.*Ita & noſtra Edit.*

verſ.12.ſaxis & rupibus] *Ful.*ſaxis ſe e.r.

verſ.13.foſſilibus] *alii.*foſſibilibus.

verſ.17.novitate]*Fulv.* navitate.

Ibid.tamen]*Ful.*& tamen.

verſ.20.poſſumus] *Ful.*poſſimus.

verſ.21.omnigenæ]*Sab.*omni genere.*Ita & noſtra Edit.*

verſ.32.partum] *Sab.*paratum. *ut noſtra Edit. Ful.* peritum.

Pag.56.verſ.3. coëmendata]*Ita MS.*

verſ.8.noſſe] MS.eſſe. *Ita & noſt.Edit.*

Ibid.trullas] *MS.* trulleos. *Ita & noſtra Editio.*

Ibid.crateraſque] *Ita Ful. Sab.*cæteraq;.

verſ 13.pepererunt] *Ful.* repererunt. *Sed nihil eſt mutandum.*

verſ.30.divinas]*Ita Sab.* & MS. *Ful.* divinitus.

verſ.33. diſcendi] *Ful.* ediſcendi. *noſtra Edit diſcedendi.*

Ibid.tardi] *MS.* barbi, *Ita & noſtr. Edit.*

verſ.34.quod ſi ea]*MS.* Quod etſi ea.

Pag.57. verſ. 6. & 7.nata addiſcere *Ful.* natos diſcere.

verſ.14. & 15. non fervoris nimius in calore] *Ita Canterus. Ful.*non fervens nimio calore.

verſ.16.hyemalis] *Ita Fulvius.*

Pag.58.verſ.1. nec in ſermonem aliquem ora & labra diducunt] *Ful.* n. i. ſermones aliquos.o.e.l.d.

verſ.7.inferatur] MS. inferantur.

verſ.16.fit] *Sab.*fieri.in noſt.edit.*fiet.*

verſ. 17. porrigetur] *Ita Ful. Sab.* corrigetur.

verſ.19.atque adeo]*Sab.*à Deo. & ita noſtra edit.

verſ.27.& 28. principalis eſſe ſubſtantiæ portionem] *Ita Ful. Stevvich.* p. e.ſ. portionem tam lectam.*Sab.*p.e.ſ.portione jam læta ex fontibus.

Pag.59.verſ.6.mulus *Stevvich.alii.*milvus.

verſ.11.ſolifugas]*alii.* ſolipugas.

verſ.18.calanrica] *Ita MS. Sab.* utica. In noſtr,Edit.*calantica.*

verſ.19.traha] *Sab.*rota.*& ita noſtr.Edit.*

verſ.21.polubrum]*Stevvech.*colubrum. *malè.*

Ibid. ſiliquaſtrum] *Ita rectè Sabæi editio: nec neceſſe ut* ſeliquaſtrum *nobis hic obtrudatur.*

verſ.22.lancicula.*Ful.*lenticula.

Ibid.ſcopæ] *alii.* copæ.

verſ.27.& 28. equidem formaturas varias reſpectans] *Ita Ful. Sab.*hæc quidem. In noſtra Edit. *conſpiciet hæc quidem, formatura varia res ſpectans.*

Pag 60.verſ. 3. abjudicare] *Sab.* adjudicare.

verſ.12.dibus] *Ful.* cubus. *malè.* Ita tamen in noſtra Edit.

Ibid.dynamis] *Ita Meurſius.alii*, dynamus.

verſ.13. numerus] *Sab.*ultimus *malè.* In noſtra Edit. *ultimo.*

verſ.17.ſenſurus] *alii.*hæſurus.

verſ. 31. ſimilitudinis] *Ful.* ſimilitudinemque.

verſ 34. iners veluti puer] *Ita Ful. Sab.* iners valeat in aëre. *ſenſu nullo.* In noſtra Edit.*idem erit iners, valeat manere,*&c.

Pag.61.verſ.5.cogente] MS.cogendi.

verſ.8.revolare]*Sab.*revocare.*malè.*

Ibid. sedes] *Ful.* ædes. *malè.*

vers. 10. corvus] *Ita ex MS. emendant.*

Ibid. expromere] *Ful.* exprimere. *malè.*

vers. 12. scientem] *Ful.* sciensque.

vers. 13. sæculis] *Ful.* sedibus.

vers. 20. amitti repetentiam] *Ful.* amittere scientiam.

vers. 21. incorporalem animas substantiam] *Ita Fulvius Vrsinus.* In nostra Edit. *incorporales.*

vers. 23. suaderi] *Ful.* videri.

vers. 24. & 25, in corporibus] *Ful.* incorporeus.

vers. 29. junctiones] *alii.* vinctiones.

Pag. 62. vers. 5. induere] *alii* inducere.

vers. 19. audire avemus] *Ita Fulvius.* nostra edit. *scire avemus.*

vers. 23. eorum commistione perfectæ] *Ful.* commixtione eorum effectæ.

vers. penult. res duas] *alii* r. diversas. *Sab.* r. contrarias.

Pag. 63. vers. 16. mominis] *alii.* nominis.

vers. 17. & 18. proletarius cum sit, classibus & capite cum censeatur] *Ita Gelenius hunc locum emendavit.* In nostra Edit. *classicis.*

vers. 20. patriciæ] *Sab.* patriæ. *malè.* In nostra Edit. *nec patris clari tantis cum meritis nuncupare.*

vers. 22. & 23. aliis] *Sab.* malis. & ita Edit. nostra.

Ibid. inanium] *Ful.* inani.

vers. 24. mala ista censetis] *Ful.* alas istas noluistis.

vers. 27. infamiam] *Ful.* infamiæ. nostra Edit. infamia.

vers. 30. & 31. præceps se ruat] *Ita Stevv. & Fulvius.*

Ibid. intrepidus] MS. securus. utrunque additur in nostra Edit.

Pag. 64. vers. 1. supernæ] *alii.* superæ.

vers. 16. illibatum] MS. illæsum tamen.

vers. 17. assumere] *Ful.* assumat.

vers. 20. supervacua] *Ful.* supervacanei. & ita nostra Edit.

vers. ult. affigere] *Ful.* affingere.

Pag. 65. v. 19. & 20. nec in naturam posse degenerare mortalem] *Ita MS.*

Ibid. quod] *Sab.* quid.

vers. penult. dedimus] *Sab.* dedidimus.

Ibid. mancipavimus] *Fulvius.* mancipamus.

Pag. 66. v. 7. communi] *Sab.* commodi. *malè.*

vers. 26. è nodis] *Sab.* senodes. *malè.*

vers. 28. volare] *Stevvich.* avolare.

vers. 29. sedes] *Ita Stevv. Sab.* res, *malè.*

Pag. 67. v. 6. compleri] *Ful.* conferre.

vers. 7. & 8. nomini] *Stevvich.* numini.

vers. 9. vitæ æternitate donari] *Stevvich.* v. æviternitate d.

vers. 10. sed si animæ mortales qualitatis] *Ful.* sed si animæ qualitatis.

vers. 16. executioni] MS. obsecutionis.

vers. 22. mominis] *Ita rectè Meurs. alii.* nominis.

vers. 27. mutabiles] *Sab.* nutabiles.

vers. 32. si prolati] *Ita Fulvius.*

Pag. 68. v. 5. Dei] *Ful.* Deis.

vers. 15. & 16. neque ab ullo alio] *Ita Fulvius.*

vers. 17. missione] *alii.* jussione, *nostra Edit. vinctione.*

vers. 26. essentia] *Ita Fulvius. Sab.* esse sententia. *malè.*

vers. pen. habuissent] *Ful.* hausissent.

Pag. 69. v. 23. mundi perfectionem] *Fulvius.* mundum perfectionis.

Pag. 70. v. 8. conferunt] *alii.* confert.

vers. 10. contentio] *Ful.* completio. *nostra Edit. conditio.*

vers. 14. terrenæ] *Sab.* temerariæ. *malè. nostra Edit. metaria.*

vers. 18. pavidæ] *Ita* MS. *alii.* pavidi.

Vers. 26. pellaci] *Ita Ful. Sab*, pellaciæ.

Pag. 71. vers. 2. poscerent] *Sab.* poscerentur.

vers. 10. noscere] *Ful.* nosse.

vers. 14. natis] *alii.* nata.

Ibid. prolatis] *alii.* prolata.

vers. 18. constituerent] *alii.* construerent.

Pag. 72. vers. 2. & 3. supputandi se angerent

rent insania] *Stevvich.* supputandis summis augerent insomnia. *nostra Edit.supputandus se angerent insomnia nominibus.*

vers.18,& 19, moribus] *alii,*oribus.

vers.20,viverent] *alii,*ducerent.

vers.21,faciem] F*ul.*fauces.

vers.24,his] F*ul.*catenis.

vers.26,limbis] *alii,*nimbis,*malè.*

vers.27,nec in formis] *Ita Sab. editio,nec quidquam immutandum.*

vers.30, & exponere] F*ulv.* deponere.

Pag.73,vers,2,alitibus] F*ul,*altilibus.

vers.16, vilitatem] *alii,* virilitatem.

vers.17, in fornicibus obviæ, nihil pati renuentes,ad oris stuprũ paratæ] *Ita hunc locum ex MS. & Fulvii editione recte emendavi.*aliter in Edit.nostra.

vers.32, jussione] F*ul.& MS.*missione.

vers.ult,abscedere] *Sab.*abscondere.

Pag.74,vers,8, prævidebat] *MS,* providebat.

vers.15,mobiles] *Stevvich,* nobiles,*malè.*

vers.18,jussisse] *alii,*jussisset.

Ibid.sub procellis agerent] F*ulvius.*procellis agerentur.

vers.23,& 24,internorum paterentur ut aliæ laniatus musculorum] aliter in Edit. nostra, *Ita* F*ulvius.*

*Pag,*75,vers, 6,& 7, conservantia] *Canterus,*conservans.

vers.9, eminus] *MS.*minus.

vers.20,quæ vis latens] *Ita Modius,*MS. quamvis.

vers.21,etiam] *MS.&* F*ul.*jam.

Pag.76,vers,16, sævitate] F*ul.* scævitate, MS.servitute,*malè.*

vers,26, in rebus humanis viri, sapientes] *alii sic distinguunt,*i,r,humanis viri s.

vers,29, desideraretur] *MS,* desideraret.

Pag.77,vers,2, definiti] MS,diffiniti.

vers,5,ponderari] F*ul.*penderi.

vers,12,admiratio] F*ul.*adunatione. *Stevvich.*adnumeratio.

vers,13,materiæ] F*ul,*terræ.

vers,17, in immenso] *Ita* F*ulvius.*

vers,23,vi] *Ita* F*ul,alii,*in.

vers,26, pertinaci] *Sab.*pertinacium.

vers,28, ut causas sibi auferant lapsus] *Ita MS,alii,*ne causas sibi adferant l.

Vers.32,corrigi] *Sab.*corripi.

Pag.78,v.1, pote est] *Ita Sabæus.*

Ibid.in impari] *Ita Fulvius.*

Vers.3,& 4,inperfectum] *MS.*improbabilem.

Pag.79,v.2, qui] *Ful.*quæ.

Vers.6, credantur & vivere] *Ita Ful.*

Vers.10,hominum matrem] *Ita Fulv.*

Vers.23.animarum] *alii,*animas.

Vers.31,conferimus] *alii,*conferant.

Vers.33,ineptissimi & fatui] *Ita Ful.Sab.* ineptissimæ, fatuæ. *ineptè,* Aliter in Edit. nostra.

Pag.80,v.4,potest] *MS.*potis est.

Vers.23,facinoribus] *Sabæus,* favoribus, *malè.*

Vers.26,major] *Sabæus,*inanior,*MS.*immanior.

Pag.8,v.4, in inscientiæ] *Ita Fulv.*

Pag.82, vers.6, & abdita] MS.& abditæ caligine.

Vers.14, subrumpant] *Ful. & Modius,* subruant.MS.subripiant.

Pag.83,vers.6,dissona] *alii,*dissonare.

Vers.15,conjectamus] *Ita* MS. *alii,*commentamur *Sab.*commetamur.

Vers.18,quæ] *alii,*qua.

Vers.24,habet] *Ful.*ambit.

Vers.29,se circumagat] *Ita* MS.*Saba.*circumagatur.

Vers.31, infinitus,an finitus] *Ita Ful.*

P.84.v.1. subaperiat] *Stevv.*suboperiat.

Vers.7,& 8,convenerit,oportuerit figi] *Ita Fulvius.*Aliter in edit.nostra.

Vers.15,& dicite] *Stevv.*edicite.

Vers.16, nives plumeas & Æoli ora dilatarit] *Ful.*in plumulas & foliola dilatarit; ventus unde.

Vers.21,terrarum] *Ful.*cæterarum aquarum.

Ibid.falsa] *MS.* sola.

Pag.85,vers.1,& 2, redolentia] *Sab.*adolentia.Aliter in Edit.nostra.

Verſ.2,ſciri,comprehendive] *Ita Ful.*

Verſ.12,& qualitatum] *Ita Ful.*

Verſ.15,olores] *MS*.colores.

Pag.86,v.13,Deo] *MS* Dei.

Verſ.22.ſupernatum]*Ful.*ſemper natum.

Verſ.26. animarum veſtrarum] *Ful. & Stevvich.hæc delent.*

Verſ.30.ſcholis] *Ful.*ſciolis.

Pag.87,v.10,& 11,longævas ſ.perpetuitates] *Ful.*longevæ eas ſ.perpetuitatis.

Verſ.19, negent] *Ful.*arrogent.

Verſ. ult.junctionis] *Ful.*vinctionis.

Ibid.ipſius] MS.potius.

Pag.88,v.4,deponite] *Sab.*exponite.

Verſ.10, potuiſtis] *Ful.*potuiſſetis.

Verſ.11, cur omnino non omnes] *Ita Fulvius.*

Verſ.14,reſpuit] MS.deſpuit.

Verſ.20,peccat] *Sab.*expectat.*malè.*

Verſ.22.eligendi] MS.eligenti.

Verſ.30, & 31, te muneris commoditate privaveris] *Ita Fulv.*

Pag.89,verſ.13, volo] *Ita Ful.Sab.*nolo. *male.*

Verſ.16,inania] *Ita Ful.*

Verſ.20.animis] *Ita Ful.*

Verſ.26,pontificis] *Ita Sab.editio, nec temere id rejiciendum.* MS.pontificium.

Pag.90,v.27,conſtiterit] *Ita Fulv.*

Pag.91,v.1, & ad vos ſpectat] *Ita MS.*

Verſ. 10, & 11, ſpem præſumitis] *Ita Ful. alii.*ſ.prælii ſumitis.

Verſ.14,ignis] *Ful.* τὸ ignis *inducit.* Aliter in edit.noſtra.

Verſ.28,Tullio] *Sab.*Tullo.

Pag.92, v.9, corporis] *Ful.* τὸ corporis *delet.*

Verſ.13.etenim] *Ita* MS. Aliter in Edit. noſtra.

Verſ.14. & culta] *MS.* exſtructa.*Fulv.* exculta.

Verſ.22, Theutin] *Sab.* Theutatem.

Pag.93, verſ. 4, & 5, Alcmena] *Ful.* Camena.

Ibid. genitore Saturno] *MS.* g. Saturnio.

Verſ.15, corporeæ] *Ita MS,& Ful,Sab.* corpore.

Pag.94,v.3,& 4, quadringentos] *Rectè Fulvius*, trecentos. *Sup.* trecenti ſunt anni ferme.

Verſ.9,genitalibus Opis adjunctus] *MS.*genialibus O adjunctis.

Verſ.22.Æneæ genitoris Latini] *Ful. & Giſanius.* Æneæ genitoris? cujus: *vel* Æneæ genitoris Aſcanii, Albani o.c. Aliter in edit.noſtra.

Verſ.29,haud] *Ful.*aut.

Verſ.33,ſuggeritis] *Ful.*oggeritis.

Pag.95,v.6, bonam] *MS.* longam,*alii,* longa.

Verſ.17,ſequimur] *Ita Fulv.*

Verſ. 18, oporteat colere, aut ubi nam conveniat] *Ita Fulv.*

Verſ.24,ſola] *Fulv.* ſolo. Aliter in edit. noſtra.

Verſ.25, indicatur] *Ita MS. & Fulv.*

Verſ.26,Italas] *Sab.*Italicas,

Pag. 96, verſ. 2, aliquando] *Sab.* aliquanto.

Verſ.4,cultum] *Ful.* verum cultum.

Verſ.17,vos] *Sab.*nos.

Verſ.33, nullis poteſt] *Ita Fulv.& Sab.* MS.ullis potens.

Pag.97,v.7, nihil omnino] *Ita MS. & Ful.Sab.*nihilominus.

Verſ.20,fecerunt] *Ful.* fecerint.

Verſ.25,opportuiſſet] *Sab.*potuiſſet.

Pag.98,v.2, ſedes] *Ful.*ædes, *malè.*

Verſ. 3. plenas] *Sab.*plenis.

Verſ.18, adſcribere infortunio, voluptatem] *Hæc delenda putat Ful. Vrſinus.*

Verſ. 24, in carcerem hominem datum] *Ita rectè locum hunc conſtituit Ful Vrſinus.*

Verſ.31, & 32, lancinatis & diu vexatis] *Ful.*laniatis & divexatis.

Pag.99,v.8, agitur] *Sab.* agatur.

Verſ.13, nominis] *Ful.*numinis.

AD LIB.

AD LIB. III.

PAg.100, verſ.9, ſtare] *MS.* reſtare, *malè.*

Pag.101, v,14, tacita ſe ſentit honorificentia] *Sab.*t. vi,ſ,ſ,h.

Verſ.26, recuſatis & renuitis] *Ita in MS. legitur.*

Verſ.31, nominis] *alii.* numinis.

Pag. 102, v. 2, acquieſcimus, connivemus] *Ita MS.*

Verſ. 15, diebus impoſuerint ludicris] *Ful* de rebus i, l, *Meurſius* d, i, luſtricis. *melius.*

Verſ, 19, in ulla] *Sab.* in nulla.

Verſ, 21, ſint] *Sab.* ſunt.

Verſ, 22, populares] *Hanc vocem Ful. inducit,* MS. popularem.

Verſ, 23, quæ nominibus his cenſum complent] *Ful.* qui nominis hujus c,c, Aliter in edit. noſtra.

Pag.103, verſ, 11, Æſculapius] *Ita Ful.*

Pag.104, V,S, dicta] *Sab.* dictare.

Ibid. refellitote] *Stevvich.* refellite.

Verſ.13, ſignificantiam] MS, ſignificationem, *malè.*

Verſ, 16, & 17, ſive tu Deus es, ſive Dea] *Ita Stevvich rectiſſimè.*

Verſ, 19, nam] *Ful.* at.

Verſ, 20, eſſe] *Ita Ful. Vrſius.* Aliter in edit. noſtrâ.

Verſ.20, & 21, vi ſignificata ex generum disjunctione] *Ful. & MS.* inſignita eſſe generis diſtinctione, *bene.* Aliter in edit. noſtrâ.

Verſ, 28, nova quoque ſuboriente fœtura] *Ita Ful. Vrſin* Aliter id Edit. noſtrâ.

Verſ.29, recidiva] *Ful.* rediviva. *ineptè.*

V.31, ſi per] *Sab, & MS.* ſuper.

Pag.105, v.7, ludere] *alii,* lucere.

Verſ.8, non eſt] *Ful.* non eſſet.

Ibid. ut enim] *alii,* ſicut enim.

V.16, etiam] *Ita Ful. Vrſin.*

V.20, ut ad poſtremum] *Ita MS,* Aliter in Edit. noſtra.

V.25, aboriri] *Ful.* abortiri, *ineptè.*

V.28, avet animus] *Ita recte Gelen. Sab. editio* Habet etiamnum.

Ibid. chalcidicis] *Gelenius,* chalcæicis, *malè.*

Verſ, 30, ab Iaccho Cererem] *Ita Carrio ex MS.*

Verſ, 31, Lucretii] *alii,* Lucretina, MS. Lucretia.

Pag.106, v.3, telis] *Stevvich.* tricis.

Verſ.4, hortari] *alii,* tortari.

Verſ.6, diis] *Sab.* de his, *malè.*

Verſ.13, acerrimè] *Ful.* ægerrime.

Verſ. 24, ſi modo ad illorum curam ſpectat] *Ita MS.* Aliter in Edit noſtra.

Verſ.29, atque] *alii* quam, Aliter in Edit. noſtrâ.

Pag.107, v. 1, & velut re certa] *Ful.* & lege certaque a, f, Aliter in Edit. noſtrâ.

Verſ.4, credita, ſocii] *Ita Ful, Sab,* creditæ ſociæ, *malè,* Aliter in Edit. noſtrâ.

V. 17, determinatis] *Sab.* atterminatis.

V 22, vertebrarum] *Sab.* verticum.

Verſ. 33, putari] *MS.* portari, *alii,* portare.

Pag.108, verſ, 1, lienes] *alii,* venas *Stevv.* renes.

Verſ.8, pendere] *Stevvich.* pedere

Verſ. 17, ſilunculos] *alii* cilunculos.

Verſ.18, nævios] *Sab,* nævimos, *MS.* nævinos.

Verſ.20, acrivoces] *Sab.* ſacrivoces, Aliter in Edit. noſtra.

Verſ.25, leves] *Sab.* lenes, *malè.*

Verſ.26. aquilos] *Sab.* aquilios.

Pag.109, v.17, eſſe] *MS* fuiſſe.

Verſ 17, & 18, & honoris & dicis cauſa] *Ful.* ſed h,e,d,c, *Sab.* & h. & dotis c, *malè.*

Verſ. 21, formamentis] *Ita MS, & Ful, Sab,* formam mentis, *malè.*

Verſ, 26, & 27, reapſe] *Ita Ful, Sab.* in re ipſa, *malè.* Aliter in Edit. noſtra.

V.34, ſuffunderent] *Ful.* effunderent.

Pag.110,v.1, ſanctus Pompilius] *Forte* ſi Ancus Pompilius.

V.11, clurino] *Ita MS, Sab,* veterino.

V.18. prohibemur aliorum] *Sab,* prohibemus aliquorum.

V.21, ex fragili condolatus & fabricatus ſi teſta] *Ful.* e, f, coalitus e, f, t. *Stevvich.* e, f,l, dolatus ſeu f. eſſe teſta.

V.24, perhibetis] *Sab:* perhibitis. *male:*

V.29, nos] *Fulv:* vos.

V.33, pupillis] *MS,* pupulis.

Pag. 111, verſ, 16, dirigere] *Sab:* dirigentem.

V. 18, exiſtimationem] *Ful:* æſtimationem.

V.20, nominis] *alii,* numinis.

V.33, ſupererat] *Ita MS: Ful: & Guilhel: Sab:* ſuperat, *male:*

Pag.112, v.1, dii] *Ful:* divini.

V.6, continuationibus] *Ful:* concinnationibus.

V,13, motibus] *Sab:* montibus.

Ibid.& v. 14, venationum ut præpotens habeatur] *Ita Ful: Vrſinus:*

V.25, fabricetur] *MS.* fabricet.

V.30, erras] *Sab:* & erras.

Pag.113, v.2, colere] *Ful:* callere, Aliter in Edit. noſtra.

V. 12, præceptionibus] *Sab:* perceptionibus, *male:*

Ibid. gnariores] MS. ignariores *Scaliger,* gnarures.

V.13. in quibus ſingulis evincant] *Ful.* in q, ſinguli ſe vincat, *Stevvich:* i, q, ſ, vigeant. Aliter in Edit. noſtra.

V.33, inimica] *Stevvich:* mimica.

Pag.114, verſ. 7, potiores] MS. portiones.

V. 9, cur obliquata, dubia, cur obſcuritatibus ſubmerſa] *Ful:* cur obliqua & obſcuritatum, ſ, c, Aliter in Edit. noſtra.

V. 14, ceroma] *Ful:* ceromaſi, Aliter in Edit, noſtra.

V.15, præſtat] *Ful:* præeſt!

V.16, compotes] *Stevvich:* compotit, *ineptiſſime.*

V.17, infirmitate] *alii,* infimitate.

V.24, inexſpectata] *Ful:* inexpetita, MS. inextorta.

V. 30, malis, juſtis] *Ful:* m. juſtis, injuſtis, ingenuis, ſervis.

Pag.115, v.3, nominis] *alii,* numinis.

V.7, Victa] *Ful:* Victua.

Ibid. Potua] *alii,* Pota.

V.16, vaſtitatem] *Ful:* vaſtitate.

V.17, Bellonas] MS. Bellonam.

Pag.116, v.1, parricidalis] *Ita Ful: Sab:* parricidali.

V.6, tali] *Sab:* talibus, *male.*

V.8, tenacium] *Ful:* tenaces.

V.9, inceſta libidine] *Stevvich:* in inceſtas libidines.

Verſ. 24, unito] *Ful:* unico, *Stevvich:* unicæ.

Pag.117, v.3, in] *Ita Fulv: Vrſin.*

V.14, Fonti] *alii,* Fauni.

V. 24, ut quod Chronos eſt, habeatur Cronos] *Hac fruſtra eruditi viri delent.*

V.25, numen] *alii,* nomen.

Pag.118, v.7, ac dictitare] *MS:* vos addictare *male.*

V.9, Fluonia] *Sab:* Fluvionia.

Ibid. Oſſipagina] *alii,* Oſſipanga.

V.10, Februtis] *Ful:* Februlis.

Ibid. Populonia] *Ful:* Populona.

V. 19, Mentis] *Ita Sab: & MS: Meurſ:* Metis.

V.20, nata] *Sab:* elata, *male,* Noſtra Edit. *enata.*

V. 28, ſali] *alii,* ſoli.

V.30, duos] *Sab: & MS:* duo.

V.33, hoc pacto] *Sab:* hoc acto, *male.*

Pag.119, v.13, ſola] *Ful:* illa.

V.16, cunctos] *Ful:* cuncta.

V.17, proſerpant] *Ful:* protepant.

V.19, ſentientis] *Sab:* ſentiens.

V. 21, attollentia ſe germina] *Ita Fulv: Vrſinus.*

V.25, prædicata] *Fulv:* præjudicata.

V.29, Pythius] *Ful:* Sminthius.

V.31, induxerit] *alii,* indixerit.

Pag. 120,

Pag.120,v.1, differentias] *MS:* diffidentias.

V.4, item] *Sab:* iterum.

V.7, expolietur] *Ful.* & spolietur. *Stevv:* despolietur.

V.10, memorabiles] *Sab:* memorabili, *male.*

V.11, columen] *Ful: & Stevvich:* culmen, *inepte.*

V.14, rationale] *Sab:* rationabile, *male:*

V.15, fixa & certa] *Ita Fulv: Vrsin.* Aliter in Edit. nostr.

V.20, conjunctionis] τὸ conjunctiones *MS: recte delet, & Ful: Vrsin.* Aliter in Edit. nostra.

Ibid. sensus] *Ful:* censum.

Pag.121, v.1, quinimo] *Ful.* omnino.

V.11, quidem] *Sab:* quidam, *male.*

V.13, ulla] *Sab.* una, *male,*

V.19, Ephorus] *Sab:* Iforus, *male.*

Vers. 20, Myrtilus] *Ful:* Myrsilus, MS. Murcylus, *Sab:* Myrtilis.

Pag.122, v.7, in movendis] *Fulv:* innovandis.

V.13, & 14, deos omnes] MS. regiones, urbium, *Modius,* religiones.

V.26, in substantia] *Modius,* in essentia, *Stevvech:* instantia.

V.27, rationes] *Ita Fulv: Vrsin:* Aliter in Edit. nostra.

V.28, labare] *Ita* MS: *Sab:* balare.

Pag.123, v.10, nomen eorum] *Ful:* omnes novem eorum. Aliter in Edit. nost.

V.20, ipse assequens] *Canterus,* ipse has sequens. Aliter in Edit. nostra.

V.29, miserationis] *Ita Sabaeus* MS: *Ful:* memorationis.

V.30, existimari] *Ful:* aestimari.

Vers.34, concinens] *Ita* MS: *Sab:* continens, *male.*

Pag.124, v.1, finitur] *Fulv:* finitum.

Ibid. fidum] *Fulv:* solidum.

V.9, lauras] *Ful:* λαύρας.

Vers.12, quos quinque] *Ful.* quosque, *inepte.*

Vers.17, & 18, genios defunctorum] *Ita Fulv. Stevv.* & functorum animas mortuorum.

V.21. de quo ambiguas] *Fulv.* d.q. non ambig.

V.25. coacervare] MS. coadunare.

V.27. certi] *Sab.* certe. *male.*

Ibid. scire] *Sab.* dicere.

Pag. 125. v.1. consultationem] MS. consolationem, *inepte.*

V.17. vexor] *Stevvich.* versor.

V.20. Indigetes Samothraceos] MS. esse digitos. S. *inepte.*

V.23. cognomina] *Ful.* nomina.

Vers. 24. propriatim] *Canterus* propritim.

Pag.126. v.4. perducere] *alii,* adducere. *alii.* ducere.

AD LIB. IV.

PAg.127. vers.3. utrumne] MS. verumne.

Vers.11. regionibus] *Fulv.* religionibus.

Ibid. consecrastis] *Sab.* consecratis.

V.14. coaequatis & adjungitis] *Ful.* coaptatis ac jungitis.

Vers.16. honorastis] MS. onerastis. *male.*

V.23. viri] *Stevvich.* virtuosi.

Pag.128. v.3. est oppositionibus] *Ful.* est & oppos.

V.4. inquietate] *alii,* iniquitate.

V.7. in actionibus affectibus fortuitis] *Ful.* in actionibus fortuitis. *Stevvich.* i. a. effectibus. f. In nostra Edit. *i. a. ac e. f.*

Vers. 11. ignotorum] *Sab.* signatorum. *male.*

V.18. esse occoepit] *Ita* MS.

V.23. capiat] *Ful.* caperet.

V.25. vel] *Ful.* &.

Ibid. ante facta haec ergo] *Ita* MS. *Sab.* patefacta & h. e.

V.27. nique] *alii,* neque.

Vers.28.

vers.28. potuisset accipere] *Ful.*potivisset.*vel* cæpisset.

vers.32.quorumnam] *Sab.*quorumne.

Ibid. nisi molestum est] MS.si ne molestum est.

Pag.129.v.4.utrique] *Sab.*utrinque.

vers.6.partis ex unius] *Ita Fulvius. Aliter in Edit.nostra.*

Ibid.expulsione] *Ful.*pulsione.

vers.12.poterunt] *Sab.*potuerunt.

vers.16. Thrasimenum] MS. Thrasumeni.

vers.20.defugerat] *alii.*perfugerat.

v.21. Dii lævi, deæ lævæ] *Ita Stevvich. Aliter in Edit.nostra.*

vers.33.dicimus] *Sab.*dicemus.

Pag.130.vers.10. transit] *Ita* MS. *alii.* trahet.

vers.22. adauctusque] MS.adjectusque. *alii.*affectusque. *Aliter in Edit.nostra.*

vers.24. Quid ergo si testa] *Ita MS. & Stevvich.*

vers.33. suis] *Stevvich.*summis.

Pag.131. v.14. admonent] *Ful.*admovent.

vers.23.terendis] *Sab.*ferendis.

Ibid.Vibilia] *Sab.* Vpibilia.

vers.25. extrema tempora] MS. e.sunt t.

vers.26. esse] *Sab.*ipsa.

vers.30.humanum genus] *Ita Ful.*

vers.31.Mellonia] *alii.* Mellona.

vers.32. Ossilago] *alii.* Ossipago. *Stevv.* Ossipanga.

Pag.132.v.14. quid] *alii.* quod.

vers.16.sed] *Sab.* &.

vers.18. in] *Ful.*inditus.

vers.19. quis] *Sab.*qui.

vers.22. Liburnum] *Ita* MS. *Sab.* Burnum.

vers.24. experitur] *Ita* MS.*Sab.*expeditur.*male.*

vers.25.Limam] *Sab.*Lunam.*male.*

vers.26. liminum] *Sab.*luminum.*inepte.*

vers.29. Limos] MS.Limones.

vers.30.sationis] *Sab.*latinis.

Pag.133. v.2. quod si haberent in sedibus] *Ful.* Quod si haberent in se divos. *Aliter in Edit. nostra.*

vers.4.attigimus] *Sab.*attingimus.

vers.9.ficis] MS.ficubus.

vers.11.quæ locis] *Ita* MS.

vers.14. tutelaribus] *Sab.*tutelatoribus. *male.*

vers.17.& 18. quid dicitis ô patres novarum religionum, qui potestatum] *Ita Sab. &* MS. *sensu nullo. V. Cl. Fridericus Lindenbrogius, I. C. feliciter hunc locum restituit, legendo.* Q d.o.p.vanarum religionum? quid protestamini? *&c. Aliter in Edit.nostra.*

vers.20. quiritaminique] *Sab.*queritaminique.

Ibid.Larem] MS.Lateranum.*sed vulgata lectio bona est.*

vers.30.inolescant] MS. insolescant.

vers.31. contendis] *Ita Ful.Deest in Edit. nostra.*

vers.34.suspicionibus] *Ita* MS. *& Fulv. Sab.*superstitionibus.

Pag.134. v.4. qui tandem facietis fidem] *Ita Fulvius Vrsinus. Aliter in Edit.nostra.*

vers.9.astu] *Sab.*actu. *male.*

vers.11. incantationibus] *Sab.* in actionibus. *Aliter in Edit nostra.*

vers.12. accitis] *Ita Stevvich.Sab.* actis. *Ful.*certis.

vers.15. ratione non deos pari] *Ita Ful. Aliter in Edit nostra.*

vers.16.his] *Ful.*deis.

vers.22. interrogatis] *Ful.* interrogabitis. *Aliter in Edit. nostra.*

vers.23.istum] MS.instituti.

vers.25. interrogetis] *Sab.* interroget.

vers.31.puerculi] MS. puericuli.

vers.31.& 32. in mores tetricos] MS.mares tetrici. *Aliter in Edit.nostra.*

Pag.135. vers.1.essent] *Ful.*sint.

vers.3. consopita] *Ita* MS. *Sab.* composita.

vers.7. judicii acris] *Ita Ful.Sab.* i.acres.

vers.12.commodatum] *Sab.*commemoratum.

vers.16.

V.16, procreatus] *Ful.* prolatus. *malè.* *Inf.* Maja tertius natus & Iove procreatus.

V.18, referunt] *Sab.* res ferunt. *malè.*

Ibid. Ætheris] *MS.* Ætherius.

Verſ.19, æque Iovis filius & Hyperiona proditus genitrice] *Ita MS. Sab.* ſecundus Regina & Hyperione p.g. *Quam lectionem etiam retinere poſſumus. Nam Magnam Matrem Reginam dictam affirmat Diodorus Siculus lib.3. Bibliothe. pag.*190. *& Auguſtin. de civitate Dei lib.*11. *cap.*IV.

V.20, genitrice] *Sab.* genitore.

Pag.136, v.2, Pallantem] *Sab.* Corypallantem. *Ful.* Corya Pallantem.

Verſ.4. minutatim] *Ita MS. Sab.* minutum.

V.20, idonea motos] *Ita Fulv. Vrſin.*

V.23. aggredimurque] *Sab.* aggrediamurque.

V.30, tum numen] *Ful.* ac nomen. *Aliter in Edit. noſtra.*

V.32, & 33, minime inquit quinta Minerva tu ſis] *Ita Ful. Vrſin. Aliter in Edit. noſtra.*

Pag.137, v.7, feres] *Sab.* fers.

V.8, ex.] *Ful.* τὸ ex *delet.*

V.10, plenam] *Ful.* planè.

V.11, quærere] *Sab.* quære.

V.15, Neith] *Ita Ful. & Canterus. Sab.* Nili. *malè.*

V.20, patienter] *Sab.* patientiæ.

V.23, uſurpare] *Ful.* v. Sai, cum ex cœno.

V.24, alienam] *Sab.* aliam,

V.30, forcipes] *Sab.* fornices.

Pag.138, v.3, inferia] *Ita Carrio ex MS. Sab.* in feriam. *malè.*

V. 13, tenditis & multiplicatis] *Stevv.* extenditis, multiplicatis.

V. 29, libidinoſa extulerint fictione] *Ita MS. Aliter in Edit. noſtra.*

Pag.139, v.6, hominum de ſcriptis] *Ita Fulvius.*

V.14, meminiſſe] *Sab.* nullum eſſe. *Aliter in Edit. noſtra.*

V.26, libidinoſæ] *Lego.* libidinosè. *Sab.* libidinis.

V.31, vos] *Ful.* eos.

Pag. 140, v. 1, beneficiis obſcœnitatis] *Ful.* beneficio. eos o.

V.3, expertes] *Stevv. ex MS.* a.n. expertos d.e.o. cenſemus, aut ſi.

V.6. miſſos] *Ful.* emiſſos.

V.16. condicunt] *Sab.* conducunt.

V.23, ſeviſſe] *Sab.* ſæviſſe.

V.27, diſſolverentur] *Sab.* diſſolverent.

V.34, fulgurans] *Sab.* fulgens.

Pag.141, v,11, gignitur] *MS.* genitur.

V.12, coitus] *Sab.* cætus.

V. 13, quam ipſe eſt natus atque editus] *Ita MS.*

V.17. ſylvarum habitatrix] *Ita Fulv. Vrſinus. Aliter in Edit. noſtra.*

V.21. & ex femine iterum natus] *Ita Stevvich. ex MS.*

V.31, oris dignitas] *MS* os, dignitas.

Pag.142, v,20, in ſe] *Ita Meurſius rectè: Sabæus.* inde.

V.27, propriam] *Stevv.* promptam.

V.29, afflictatur] MS. flictatur.

Pag. 143, v. 7, ſuis diebus tantum] *Ita Fulv.*

V.8, relevari] *Sab.* elevari. *Aliter in Edit. noſtra.*

Verſ.11, à Iove] *Ita Ful. MS. Sab.* nobis. *ineptè.*

V.25. Myrtilus] *Ful.* Myrſilus.

Ib. Megalconis] *Sab.* Meglaconis. *malè.*

V.27, ditatam] *Sabæ.* dictatum. *malè.*

Verſ. 33. Melæ] *Lego ex Plutarcho.* Meletis.

Pag.144, verſ.2, genitalibus] MS. genialibus.

V.5, ſordidi] *Ful.* Sardibus.

V.9. moderatricem] *Sab.* modulatricem.

V.32. Ætuſas] *Sab.* Chryſas. *malè.*

Pag.145, v.12, redderet] *Ita Ful. Vrſin.*

Verſ.24, ſexus] MS. *rectè hanc vocem inducit.*

V.31. cautum] *Canterus* cantum.

Pag.146, v.9, quæ in illorum maledicta conducitis] *Ful. Vrſinus.* quæ in illos ve-

ſtra maledicentia c.

v.26.genitales] MS.genitabiles.

V.30,regali] *Sab.* reguli.

Pag.147,v.1, dolis] *Ita Ful. & MS.*

v.16,Nicanora] *Sab.*Nicagora *male.*

v.31.vos contra pios] *Ita Ful.Vrſin.*

Pag.148, v. 6, cenſendus] *Sab.* conſentiendus *male.*

v.24, poſtulationibus] *Ita* Sab.*Ful.*pollutionibus. MS. poſtilionibus. *Vid. Obſervationes.*

Ibid.piaculi] *Stevv.*piacularis.

v.26,ſympuvio] *Ita* MS.*Sab.* ſympivio.

Ibid.rurſus] *Ita* MS. *alii.*curſu.

v. 29, patrimus ille qui vocitatur] *Ful.* p.I.& matrimus q.v.

v.30,terram] *alii.*thenſam.

Pag.149.v.1.voluptatem] *Sab.* voluntatem.

v.2.minus] *Ful.*minime.

v.11.Deorum] *Sab.*eorum.

v. 27, patientiſſimas] *Stevv.* patentiſſimas.*inepte.*

Pag.150,v.5.incentivo] *Ita* MS.

v.7,fata] *Sab.*facta.*male.*

v.8,cætu] *Sab.*coalitu.*inepte.*

v.9.percenſetis,edifcitis] *Ita MS.*

v.16,nomen] *Sab.*numen.

v.17.amaſius] MS. amaſio.

v.18,velut] *Sab.*vel.

v.22.præditos] *Sab* proditos,*male.*

v.24,quam] *alii* quibus.

v.27, certæ] MS.certiſſimæ.

v.31,mererent] *alii.* meruerunt.

v.33,ſequius] *Ita MS.alii.*ſecus.

Pag.151.v.7.in quos jus] *Ita Ful. Sabæus.* in quoſvis.

v.9,confinxerit] *Sab.*confixerit.*male.*

v.33, circumretitus] *Ita* MS. *& Guilhel.*

Pag.152.v.3.numinis] *Sab.*nominis.

v.4.introducitur] *Ful* inducitur.

v.5, fallere] *Ful.*tollere.

v.7,ſubditivi] *Ita* MS.*Sab.* ſubdititii.

verſ. 13, plauſibus] MS. plauſu. *Sabæus.* plauſis.

v. 28, meruerunt] *Ita* MS. *Sab.* meruerint.

v. ult. familiaris communicatores rei] *Ita IanusGuilhelmius.alii*,familiares,communicatores rei.

Pag.153,v.1, germanitatis n. copulatio] *Stevv.*germanitas n. copulatos. *Aliter in Edit noſtra.*

v.15.corrupiſſe] *Sab.*corruiſſe.

v.23. furiis] *Ita* MS.

v.26, contactu] *Stevv.* contentu. *Sab.* contenta.*alii.*conceptu. MS.comptu.*mendoſe.*

AD LIB. V.

PAg.154,v.4, neque] *alii.* quæque.

v.7,quotidiano] *Sab.*quodam ſuo.

v.21,& 22,mero vino] *Ita recte Ful. Vrſinus.Vid. Obſervat. Aliter in noſtra Edit.*

Pag.155,v. 12, animali] *Ful.*anima. MS. animalia.

Ibid. piſcis] *Ita rectiſſime Gelenius. Vid. Obſervat.*

v.15,non] *Sab.* Numa. *inepte.*

v.23, ſint] *Sab.* ſunt.

v.32,vinctos] *Ful.*victos.

Pag.156,v.14, operis] *Stevvich.* τὸ operis *putat redundare.*

v.19,meas] *Sab.*has.

v.21,ſacrorum vi vaneſcat] *Ita Stevv.*

v.33,tradere] *Ita MS. Ful.*traditis.

Pag.157,v.6, vervecino] MS. cervicino.

Ibid.& 7. ſuillo an quolibet alio] MS. ſ. an bubulo,an.q.a.

v.11,cæpitum] *Sab.*cæpitii.

v.19,Iovi] *Sab.*Iovis.

v.20, Deum] *Sab.*te.

Ibid.& 21. deceptum ſe doleat] *Ita Ful. Vrſin.* Aliter in Edit.noſtra.

v.29,potuiſſe] *Stevv.* putavit. *Aliter in Edit.noſtra.*

V.31, virum] *Ful.* unum.

Pag.158, v.11, hinc] *Sab.* hanc.

V.15, ex utroque sexu] *Ita Ful Vrsin.*

V.17, præter se] *Ful.* præ se.

V.24, validissimi] *Sab.* validissima.

Ibib. æstatis] *Sab.* necessitatis.

V.30, exhalata ille vi meri] *Ita Scaliger & Vrsin. MS.* exaltata. *Sab.* exaltatus.

V.31, eo quo fuerat] *Ful.* eo quo vir erat. *Inf.* sub quo Atys nomine spoliaverit se viri. ---- ut ille se viro, hæc mammarum honestate privaret.

V.32, discidio] *Sab.* dissidio. *male.*

Pag.159, vers.1, Sangarii fluminis] *MS.* Sang. vel fluminis.

V.6, format *Sab.* formas. *malè. Aliter in Edit. nostra.*

V.7. scitulos] *Ful.* citulos. *inepte sup.* scituli pusiones.

V.11, comes] *MS* comis.

Ibid. mimus] *Ita Canterus. MS.* minus. *alii.* mitibus.

Ibid. rectis] *Sab.* rectis. *male.*

V.16. unde vino] *Stevv.* unde de v. *Ful.* unde vinum.

V.17. sanctum] *Fulv.* sanctuarium. *malè.*

Ibid. sese inferre pollutis] *Ita Ful. Vrs.*

Ibid. pollutis] *alii.* polluctis.

V.28, adorandorum] *MS.* ad orandum. *alii.* ad ora tantorum. *Ful.* ad ora deorum. *Meursius.* ad ora amborum. *Aliter in Edit. nostra.*

Pag.160, v.6, Ion] *Sab.* Iam. *male.*

V.9, suffodit eam Deûm] *Ful.* sustulit & sepelit e.D, *Aliter in Edit. nostra.*

v.17, putescat] *Ita Sab. & MS.* Aliter in Edit nostra.

Pag.161, vers.1, casu] *Ita Ful. Vrsin. Sab.* causa. *inepte.* Aliter in Edit. nostra.

V.12, jaciendi] *Ita bene Stevv. Sabæus,* faciendi.

Vers. 14, multiformibus] MS. multiformis.

V.26, continuatione] *Ita Ful. & MS. Sab.* cognitione. *malè.*

Ibid. obsolevisse v. sordibus Deum] *Ful.* obvolvisse v.s.d. *Aliter in Edit. nostra.*

v.31, enisus est] *Ita MS. Sab.* enixus.

Pag.162, v.4, dispuitur præsidi] *Ita Ful. alii* despuit præsidii. *MS.* depuit *Modius* depuduit. p. *Aliter in Edit. nostra.*

V.6, ut ut] *Ita Ful. Vrsinus. Edit. nost.* ut.

V.10, & matris] *Ful.* matris &.

V.12, fœdus] *Ita MS. Sab.* fœdi.

V.14, obreptionis] *Ita recte Fulv. Sab.* objectionis.

Vers.20, & 21, conventionis hujusmodi cœptum] *Guilhel.* conventiones in h. cætū.

V.23, repugnabat] *MS.* pugnabat.

V.26, cupidæ] *Ful.* cupitæ. *Editio nostra* cupidè.

Pag.163, v.3, jaculatum] *MS.* jaculatam.

V. 12, imitabatur atque referebat] *Ita Fulvius Vrsinus.* Aliter in Edit. nostra.

V.13, at] *alii,* &.

V.15, regione] *Stevv.* regimine.

V.21, posset] *Ita Sab. & alii.* esset.

V.22, edomari] *MS.* edominari.

V.23, mero madidaretur multo] *Stevv. ex MS.*

V.30, illis] *alii,* his.

V.32, curias] *Stevv.* curas.

Ibid. & 33, peniculamenta decurtantem cantheriorum] *Ita Ful. & Scaliger. Sab.* peniculantem decuramenta cantherios. *Aliter in Edit. nostra.*

V.ult. mobiles] *Stevvich.* nodabiles.

Pag.164, v.4, artificii curas] *Stevv.* artificii curatum.

V.8, immortalium] *Sab.* mortalium.

V.21, puncti spatio] *Ita Ful. & MS. Sab.* punctis ratio. *male.*

V. 26, saburato] *Ita Fulv. & MS. Sab.* saburatio. *Aliter in Edit. nostra.*

V.27, impletis] MS. implestis.

V.29, dicunt] *Ful.* discunt.

Ibid. cuncti] *Stevv.* cati.

V. pen. surgant] *Ful.* suriant. *sed nihil est mutandum. vide Observationes.*

Pag. 165, v. 4, etsi gnatus esset] MS. designatus, *Stevvech.* dedignatus est sobolem.

V.6,& 7, fecus virile] *Ita* MS. *Sab.* fexus virilis.

V. 8, matres] *Sab.* mares. *Deest in Edit. noſtra.*

V.16, exiſtimare] *Ful.* æſtimare.

V.17, admiramur] *Ita Fulv. Vrſin.*

V.20, minus providam] *Ful.* nimis perviam. *Florus lib 3, cap.* 18, Miſerabili funere mediam etiam urbem perviam fecit. *Aliter in Edit. noſtra.*

V.27, abſciſſæ ſocietatis objeciſſet offenſam] *Ita Ful. Sab.* abſciſſa ſatietatis o. offenſi· *Aliter in Edit. noſtra.*

Pag.166, v.2,& 3, defecta cum fluoribus] *Ita recte Ful. inf.* ſub pini arbore ſibi genitalia defecat.

V.13, credulis] *Ful.* quærulis.

V.22, non interiſſe] *Ita* Ful. *Vrſin,*

V.24, comparationem] *Canterus* comprobationem.

V.25, hiſcere] *MS. alii* diſcere, *male.*

Pag.167, v.1, eſſe illam in diebus] *Ita recte Ful. Sabæus,* eſſe illam in rebus.

V.3, præſtructione] *Ita Ful. Vrſin.* Aliter in Edit. noſtra.

V.9, miſerimus] *Ful.* inſeruerimus.

V.16, exploratæ] *MS. & Ful. Sab.* explicatæ, *male.*

V.18, intromittitis] *Ita MS. alii,* intermittitis.

V.23, Ion] *MS. Ful. Sab.* Iam. *Meurſ.* Io. *Stevv.* Ia.

Pag.168, v.6, velamenta] *Puto hanc vocem abundare.*

V.12, ceremonias] *Ita* Ful. *& MS, Sab.* quærimonias, *male.*

V.17, inhiant] Ful. inant & initient. *alii,* ineant. *Aliter in Edit. noſtra.*

V.23, traditis] *alii,* tradunt.

V.24, corporaliter] *Ful.* ſpecialiter.

V.25, quibuſdam] *Ita Ful: alii.* à quibus.

V.28, Fatuam] *Sab: & MS.* Fætam. *male.*

V.ult. Butas] *Ita recte Gelenius, Sab: & MS:* putas. *male.*

Pag.169, v.6, Corniculanæ] *Ita* Ful: *Sab:* Corniculæ, *male.*

V.11, immania] *Sab: & MS:* inania.

V.21, trucidatus] *alii,* trucidatur.

V.29, nidoris] *Sab:* odoris.

V.pen. vates Thracius] *Ita* Fulv: *Inf:* Libros ſumat Threicii vatis.

Pag.170, v.1, ſumpta] *Sab:* aſſumpta.

V.20, ſpumat] *MS:* exſpumat.

V.22, Brimo] *Ita recte* Ful: *& MS: alii* primo, *male:*

Ibid. appelletur] *MS:* appellaretur.

V.31, ipſi] *Sab:* ipſe.

Pag. 171, v.1, concepti fœtus revocatur ad curam] *Ita Ful: & Stevvich: alii,* concepit, f. r.a.c.

V.7, actus] *Stevv.* aſtus.

V.11, feri] *alii,* fero.

V.12, fortiſſimi] *Ful:* ſummi, *male.*

V.15, ſpecie] *Ful:* ſpecies eſt.

V.16. rei] *Ful:* rei tantæ.

V.17, Tarentinum] *Ful:* tritum.

V.21, dimittitur] *Ful:* demittitur.

V.28, quantaſque ignominias] *Ful:* quantumque ignominiæ.

Pag.172, v.9, inſeratis] *alii,* conſecratis.

V.10, ſeges] *Sab:* ſedes, *male.*

V.15, maledictionis] *Ita Canterus & MS:* Ful: maletractationis.

V.22, ruminantem] *Ita Sab:* MS. rumigantem, *male.*

V. 24, ſuffragines talos molli fimo perlitum] *Ita* Ful: *Sab:* ſuffragine talo molliſſimo perlitum.

V.31, ferventi ſmila] *Ita Ful: Sab:* ferventi nullas, *male. Aliter in Edit. noſtra.*

V.32, diripientem] *Stevv.* diribentem.

Pag,173, v.17, ſunt] *Sab.* ſint.

V.19, aut ſimili] MS. aut in ſimili.

V.23, & pannychia ? ni grave vultis] *Ita* Fulv. *Sab.* & phanniciis migrave. *ſenſu nulla.* Aliter in Edit. noſtra.

V.27, dictitent] *alii.* dictent.

V.30, virago] *Ita* MS. *Sab.* virgo.

V.33, ſpecum] *Sab.* ſpeluncam.

Pag.174, v.3, & 4, flammis comprehenſas Ætnæis] *Ita* Ful. *Sab.* f. onere preſſas Æ. *male.*

V.12,

V.12, effluit] *Ita Ful. Sab.* & fluit.

V.8, cinnum] *Ita Canterus & MS. Sab.* cynum. *male.*

V.20, fortuna] *Sab.* fortunam.

V.28, secus femineum] *Ita Carrio ex* MS.

V.31, ſtriculus] *alii ex* MS. iſtriculus.

V.32, redit] MS. redita. *Stevvichius*; redit ita.

Pag.175, v.8, calide] *alii* callide.

Ibid. fingere] *Ful.* effingere.

V.11 generi] *Sab.* juri.

Verſ.15, quas cava] *Ful.* ſuccutiens quas Baubo cava manu, nam puerilis Ollis *&c. ſed nihil eſt mutandum.*

Verſ.21, Q. Ericthæo ſati] *Pithœus.* quid Erichtidæ o cati. *ſed vulgata lectio bona eſt, nec mutari debet.*

V. 25, ſuſpectio] *Ita Lipſius & MS. Ful.* ſuſpitio. *Sab.* ſuſceptio. *Aliter in Edit. noſtra.*

V.26, & 27, produnt urbes] *Sab.* producunt turpes.

Pag.176, v.4, miſerorum] *Sab.* miſeriarum.

V.12, ſpectaculo] *Sab.* ſpecu. *Arnob. inf.* illud ſpectaculum maximum Baubonis in inguinibus riſit. ---- ſpectaculi flagitioſa dulcedo. *Aliter in Edit. noſtra.*

Verſ.22, Alimuntis] *Ita rectè Franſc. Pithœus. Sab.* alimoniæ. *malè.* Edit. noſtra *Alimontia.*

V.24, territoria] *Ful.* tectoria. *malè.*

V.29, Liber] τὸ Liber *delet Stevv.*

Pag.177, v.5, expeditionis] *Ita* MS. *Sab.* expetitionis.

V.8, omnes] *Sab.* omni.

V.9, ille] *Sab.* inde.

Ibid. decedit] *alii.* decidit.

V.16, ſubdit] MS. ſubſidit.

Ibid. furientis] MS. *Sab.* luxuriantis.

Verſ. 27, cum criminatio] τὸ cum *Ful. addit.*

V.30, reliquo] *Sab.* aliquo.

Pag.178, v.10, concubitus] *Ful. putat abundare.*

V.19, intra] *Sab.* inter.

verſ.29, nullos] *Sab.* nullius.

Pag.179, v.4, ſubſicivis. *Ita* MS. *& Canterus. Ful.* ſubſitivis.

verſ. 7, propagatores] *Ful.* propugnatores.

verſ.8, num] *alii.* unum.

v.17, inhoneſte] *Sab.* injuſte.

v. 23, contumelias] *Ita* MS. *& Sab. Ful.* contumeliis.

Pag.180. v.1. dicit] *Sab.* dicet.

v.8, ut reris] *Ita* MS. & *Ful. Sab.* ut Cereris. *ineptiſſime.*

v.20, inclinatum] *Ita Ful. & Sab.* MS. indecorum. *Aliter in Edit. noſtra.*

v.31, primum] τὸ primum *abundat.*

v.33. in conſilium ſcriptores advocavere] *Ita Fulvius Vrſin.*

P.181, v.1, intercepta veritate] *Sab.* inter veritate capta. *male.*

v.4, quod] *Sab.* quid.

v.10, ſentire] *Ful.* ſentiri.

v.29, totas an bifarias] *Ita MS. Aliter in Edit. noſtra.*

Pag.182, v.5, jactum] *Ful. ſupplet.* vini jactum. *Inf.* vina per terras ſparſa diſtractis in viſceribus Liberi.

v.8, Brimo] *Ita* MS.

v.13, iſto] *Ita* MS. *& Ful. Sab.* iſtæ.

v.17, novatio] *Stevv.* nudatio. *malè. Sup.* partem illam corporis per quam ſecus fœminium & ſobolem prodere, & nomen ſolet acquirere generi, eam longiore ab incuria liberat, facit ſumere habitum puriorem.

verſ.22, & 23, nec ad rerum vocare contextum] *Sab.* nec alterum rerum vocare c. *Stevvich.* ad alterum revocare c. *Aliter in Edit. noſtra.*

v.27, uniter conſcriptas] *Ita Ful. Sab.* communiter ſcriptas. *Aliter in Edit. noſtra.*

Pag.183, v.8, differitas] *Ita MS. Sab.* differentia.

v.26, virago] *Ita Ful. Vrſin.*

Pag.184, verſ.1, ſatisfactio] *Ful.* & ſatisfactio.

Ibid. moribus & conditionibus] *Ful.* nomi-

nominibus & distinctionibus. *Stevv.* notionibus.

v.11, constitutum] *Ita* Ful. *Sab.* constitutum est.

vers. 12, conversionem] *Ful. Vrsin.* conversione.

Ibid. allegoricam] *Ful.* allegoriam.

v.19, pugna esse] *Ful.* pugna, pugna esse.

Ibid. & vers. 20. eadem, eademque] *Ita Stevvich.*

v. 27, gentes] *Sab.* genitis. *malè. Aliter in Edit. nostra.*

v.29, inaniter] *Sab.* inania.

v.31, sanctum] *Stevv.* sanctuarium.

v.ult. Ityphallorum] *MS.* phallorum.

Pag.185, v.7, hinnulæ] *Ful.* hinnulea.

v. 13, è rebus] *Ita Ful. Vrsin. Aliter in Edit. nostra.*

v.29, de opere] *Ita Stevv.* ex MS.

v.32, quam] *Ita MS Sab.* atque.

Pag.186, v.5, graviter] *Sab.* gravitas. *Aliter in Edit. nostra.*

Ibid. & v.6, fœdorum verecundia contegebat] *Ita MS. Sab.* fœdæ rei verecundia contegebatur. *Alit. in Edit. nost.*

v.25, subeat] *Sab.* subjiciat.

Pag.187, v.2, commemoratis] *Ita Canterus Sab.* connumeratis.

vers.14, dignius] *Sab.* dignus *Stevvich.* divus.

v.25, cœtu] *Sab.* coitu.

Ibid. occultatio] *Sab.* occupatio.

v.33, prurigo] *Ita Ful. Sab.* origo. *Stevv.* urigo.

Ibid. raptis] *Ita Vrsin. & Canterus Sab.* partis.

Pag. 188, v. 9, conscriptione] *Ful.* conscriptioni.

v.12, conquinavistis] *Stevvich.* coinquinavistis.

v.21, ad] *MS* da.

v.29, &] *alii* sed.

v.30, & 31, verecundia hæc laude] *Ful.* ver. laude. *Stevv.* verecundi ac lauti condigne. MS. ver. ac l.

AD LIB. VI.

PAg. 189, v. 3, infamias] *Vrsin.* insanias. *Lib.2.* Nec per impias vagari suspicionum voluerimus insanias.----suspicionum argutiæ.----suspitionum audaciæ.

v.7, affingere] *Sab.* affigere, *male. Lib.1.* Qui aut summo servientibus regi crimen impietatis affingit.

v.16, eos] *Ita MS. Sab.* deos.

Pag.190, v.2, indigere quo] *Ita Ful. Sab.* addicere, quod. *Aliter in Edit. nostra.*

vers.13, incommoditatibus] *Ita Ful. Sab.* commoditatibus.

v.16, esset] *alii.* est.

v.17, pati, dolere, diminui] *Ita* MS. *& Vrs. alii.* pati dolorem, diminui.

v.24, cælitus] *Vrsin.* cælitum. *Aliter in Edit. nostra.*

v.26, ecquid] *alii.* & quid.

v.28, ponamus] *alii.* ponimus.

v. 32, Numquid ei] τὸ ei. *Vrs. addit.* Edit. nostra *&c.*

Pag. 191, v.1, potiora] *Ita MS. Sab.* potentiora.

v.4, aut] τὸ aut *à Cantero est.*

Ibid. dicitis] *Stevv.* ducitis.

v.13, quidem] *alii.* quidam.

v.25, objectionibus] MS. objectibus.

vers.27, & Veneris, Apollo hic habitat] *Supplet Stevvich. ex* M S. & Veneris hoc Herculis, Apollinis, Ditis, quid est aliud dicere, quam domus hæc Martis est, hæc Iunonis & Veneris, Apollo hic habitat, in hoc manet Hercules, illa Summanus. Ita non prima &c.

v.28. ita] *Sab.* ista.

Pag.192. v.1, inquit] *Ful.* inquitis. *male.*

v.23, audiamini] *Sab.* audiamus.

vers. 25, & 26, causa templum numinis alicu-

alicujus] *Stevvich ex MS.* τὸ causa *&* τὸ alicujus *delet.*

v.31.rogitare] *Sab.* cogitare; *malè.*

Pag.193, vers.4, atque ita] *ita* MS. *alii.* at ita.

v.14, superlata] *Stevvich.* tuberata. *malè Arnob.inf.* Polyandria illa Varronis, quibus templis contegantur, quasque in se habeant superlati ponderis moles,

v.18, Immarnachus] *MS.* Immaranchus. *malè.* Aliter in Edit. nostra.

Ibid. Eleusiniis] *MS.* Eleusinio.

v,19, civitati] *Ful.* arci.

v.20. Celei] *Sab.* Elei.

v.21, humationis sortitæ perhibentur officia] *Ita Vrsin. Sab.* humationibus perhibentur officio. *Arnobius inf.* cum membris omnibus humationis officia sortitum, Aliter in Edit. nostra.

v.23, Laodiceque] *Sab.* Elaudiceque.

v.24, Clearchum] *Ita Vrsin. ex Clemente Alexand. Sab.* Cleomachum. *quomodo & Eusebius* κλεόμαχον.

v.25, Leandrus] *Sab.* Leandrius.

v.30. primo] *alii.* Brimo.

Pag.194, v.2, Ægyptus] *Sab.* Ægyptius.

v.12, Valerianus] *Ful.* Valerius Antias.

vers.14, à germani servulo] *Ita Ful, Sab.* germani servuli. Aliter in Edit. nostra.

v.18, rei] *Ful.* τὸ rei *inducit.*

Pag. 195, v. 11, ita coli] *Ita Gelenius & MS. Sab.* eos insolidi. *ineptè.* Edit. nostra *sic coli.*

vers. 23, pote est] *Ita Sab, editio, MS.* potis est.

v.24, alteri] *MS.* alteræ.

v,26, vulgaribus] *MS.* vulgariis.

v.29, novissime] *Sab.* notissime.

v.33, effingitur] *Ita Sab. MS.* effigitur. *Stevvich.* effigiatur.

Pag.196, v.13, fluorem] *Ful.* fluores. *MS.* fluorem pulsi & m.r. concitati.

v.14, rationibus] *Ful.* lationibus.

vers. 16, inter Deos videmus vestros] *Ita MS.*

v.17. mero oblita minio, & nomine truci, serio nuncupari] *Ita Ful. Vrsin & Lipsius. Sab.* m.o. m. & n. frugi. s.n *alii.* & nomine trucis feræ n. Aliter in Edit. nostrâ.

Ibid. oblita] *Ful.* oblitus, Aliter in Edit. nostrâ.

v.18, superorum] *Sab.* superiorum.

v.22, facie] *Sab.* facies.

v.23, de gutture] *Ita Gelen. & Ful. Sab.* decotoro. MS. cotoro. *Rigaltius.* de ceroto. *alii.* de colore.

v 27, credere] *alii* dicere.

vers. 31, & 32, ramum pro Cinxia Thespios] *Ita Ianus Guilhelmus, & MS, Sab. r.* procinexia Thespios.

Pag.197, v.1, Æthelius] *Sab.* Ethedius.

v,2, pluteum] *Ita Canterus & Vrs. Sab.* puteum.

v.4, ipsa] MS. illa.

v.8. suffragines] *Sab.* suffraginem.

Pag. 198, vers. 15, interstinctio] *alii.* interstitio.

v.29, solertiarum] *Ful.* solerti aliarum.

v.32, negotia Thespiaca] *Malè Vrs.* τὸ negotia *inducit.*

v.33, culmine] *Sab.* acumine.

Pag.199, v.5, veritas] *Ful.* navitas.

v.14. Pantarces] *Sab.* Pantarches *malè.*

v.27, vinctorem] MS. junctorem.

Ibid. habitu eis per se dato] *Ita Ful. Sab.* habitus e.p.s. datos.

vers. 30, adoraretur] *Ful.* adnotaretur, *male.*

Pag.200, v,5. vobis] *Sab.* his *malè.*

v.11, ex] *Sab.* &.

v.15, grossis] *Ita Vrsin. Sab. & MS.* grossis. *male.* Aliter in Edit. nostrâ.

v,16, forcipibus] *Ita Ful Sab.* furfuribus. *malè.* Aliter in Edit. nostra.

v.21, artem] Sab. partem.

v.23, favore] *Ful.* favores. Aliter in edit. nostrâ.

v.24, succurrere] *Ita Sab. & MS. alii.* accurrere.

Pag.201, v.10, æs mutat, aut testulæ] *Ita Stevvich. & Vrsin. Sab.* æs mutata, ut testula.

Vers.11,

Verſ,11,cogit] *Sab.*cogat.

v.12, inſenſilia] *alii.* inſenſibilia. *malè. vid. Obſervationes.*

Ibid.fuerunt] *Fulv.* fuerant.

Ibid.facit] *Ful.* faciat.

v.13.moveantur] *Stevv.* motentur.

V.14,retineant] *Fulv.* retinent.

Ibid.corporibus] *MS.*corporalibus.

Verſ.24. acquiſitiones] *Sab.* acquiſitionis.

V.27,vacuæ] *Ful.* fatuæ. *inf.* vacua imaginatione.

Pag. 202, v.11, obſcuritatis] *Ful.* obſcurata.

v.13,vanitates] *Ful* navitates.

V.18,incuria] *Ful.* injuria.

Verſ.19,ſitu ſpeciem] *Sabæus* ſitus ſpecie. Aliter in Edit.noſtrâ.

V.20, cavis] *Sab.* cauſis. *malè. Ful.*caſis *Stevv.*caveis.

V.24, ſpem] *Ful.*ſtupam.

V.25, mollities] *Sab.* mollitie ſollicite. Aliter in Edit.noſtrâ.

V.30, ſplenas] *Ita Auratus. Sab.*plenas. *Ful.* tela. *Sed prior lectio verior. Martialis.* ſpleniatolle,leges.

Pag. 203, v.2, dejicere] *Ita Fulv. Sab.* dicere. *malè.*

V.3. inſtincta] *Sab. &* MS.diſtincta.

V.13, junctioni] *Ful.*vinctioni.

V.21, irrogatis] *Sab.* irrogati.

Ibid.ſi inviti] *Ful.* τὸ ſi *delet.*

V.23, cogantur voluntariæ obſecutionis] *Ful.ſic diſtinguit:* cogantur. Voluntariæ. *Alit.in Ed.noſtr.*

v.25, vincti omnes] *MS.*anteponant vinctiones, ut propemodum. *Aliter in Edit. noſtra.*

Ibid. nobilitent] *Sab.*nobilitatis.*malè. Aliter in Edit. noſtr.*

Pag.204, v.11,maximitatem] *Sab.*maximitate.

Verſ. 13. in ſtantibus] *Sab.* inſtantibus. *malè.*

V.23, priva[*Ita Fulv. Sab.*privata.

V.32, veritatis] *Sab.*veritati.

Pag.205, v.14,alimoniamque] MS.alimoniaque.

V.19, nomine] *Fulv.* crimine, *vel* momine,*id eſt,momento.*

V.32.ludens] *Ful.*luſit.

Pag.206, v.11, jocaretur] Sab. loqueretur,*male.*

V.15,ſedes] *MS.* ædes.

V.22,ſpretos ſe] τὸ ſe *Ful.addit.*

V.26,animo] Sab.anima.

V.27,uxoria] *Ful.*uxoris.

V.29, vacua] Sab.vacuæ.

V.31, rebus ejus] *MS.*reapſe.*Stevv.*reatu ejus. *benè.*

Pag. 207. verſ. 14, quod ab ſe] *Fulvius.* quod ſe.

V.26, Epheſo] *Sab.*Epheſi.

V.27, Dodone] *Sab.*Dodonæ.

V.31, ſcrupulum] *alii* ſcripulum.

Ibid.hoſpitis] *Sab.* hoſpitiis.

Ibid.& 32, Varro ut dicit in Menippæis] *Ita Fulv. Sab.* V. u.d.ſe Thenipeus. *ineptè. Aliter in Edit. noſtr.*

Pag.208, Verſ.1, ſuſpitione] *Stevv.* ſuſpectione.

Verſ.3, tenebrarum] *Ita Ful. Sab.* remedorum.

V.8,ſubjecta] *Sab.* objecta.

Pag.209,verſ.25,humanum] *Sab.* hominum.*malè.*

Ibid.affigeretur] *Ful.*figeretur.

V.27,caliendra] *Sab.*caliendria.

Pag.210, verſ. 4. monſtruoſiſſima torvitate animos] *Ita Fulv. Sab.* monſtruoſiſſimas torvitates annis. *malè. Aliter in Edit. noſtra.*

V.18, affixa] *MS.* fixa.

V.25, circumlocutionibus] *Ful.*circumlationibus.

V.27, minimum tribuamus] *Ita Ful. Sab. & MS.* q.minime attribuamus.

AD LIB.

AD LIB. VII.

PAg. 211, verſ. 9, integrior] MS. verior. *Editio noſtra habet utrumque.*

v.18, ſerie] *Ful.* ſeriem.

Pag.212, v.2, quod[MS. quo.

v.7. terrenæ] *Sab.* terrenas.]

v.31, uda] *Sab.* ſuda. *male.*

v.33, poteſt] MS. potis eſt.

Pag.213, v.5, è paſtu] *Ita MS.*

v. 7, ſuccenſis adjiciuntur] *Stevvich.* ſ. thura a.

v.24, & 25, provolvi & inteſtina] *Fulv.* provolvi inteſtina.

v.26, tremebundas] *Ful.* tremebundis.

verſ. 27, prius] *Sab.* apertius. *Edit. noſt. potius.*

v. penult. ruperimus] *Sab.* reperimus.

v. ult. diffundique] *Sab.* diffindique.

Pag. 214, v.3, nec voluptas eſt ulla] *Sab.* una.

v.9, at] *Sab.* &.

v.12. conſentaneum] *Stevv. ex* MS. conſectaneum.

v.28, conveniet] *Sab.* conveniat.

Pag.215, v.3, læta] *Ful.* lauta. *Sic inf.* homo lautus. --- nec ab homine lauto.

v.6, deſignaverit] MS. diſſignaverit.

verſ. 8, quas irarum] *Sab.* quaſi parum. *inepte.*

v.18, viſi] MS. ulli.

verſ.20, ſeſe eſſe] *Ita* MS. *Edit. noſtr.* ſe

v.24. abire] *Sab.* & MS. obire.

v.27, vitulum] *Ful.* vel pullum.

v.32, quo animis] τὸ quo *Fulvius addit. Aliter in Edit. noſtra.*

v.33, pupulos] *Stevv.* pupulas.

Pag.216. v.7, habere] *Ful.* tribuere.

v.19, quum] *Sab.* quod, MS. qui.

v.20, numen] *Sab.* nomen.

v.21, ut ſcis] MS. ut ſcitis.

v.25, numen] *Sab.* nomen.

Ibid. ante] *Ful. & Gelen.* aut te. *male. Aliter in Edit. noſtra.*

v.30, luatur è ſanguine] *Ful.* τὸ è *inducit. male.*

v.31, perducatur] MS. producatur.

Pag.217, v.18, commentatus] *Ful.* commentus.

v.19, queant] *alii.* nequeant.

Pag.218, v.15, voluerint] *Sab.* noluerint.

v.26, inquiunt] *Ful.* inquient.

Pag.219, v.4, conſiunt] *Ita Canterus. Sab.* conficiunt. *Ful.* conficiant.

Ibid. agit] *Ful.* aut agit.

v.5, præſcriptus] *Sab.* perſcriptus.

Pag.220. verſ.16, exceptione] *Ful.* acceptione.

v.20. favorem] *MS.* favores.

verſ.32, dignitatibus] *MS.* dignitatibusque.

Pag.221, v.7. acclinis] *Ita* MS. *nec aliter citatur ab eruditiſſimo Briſſon. lib.* 1. *de Formulis. pag.* 38. *Sab.* acclivis. *malè.*

Ibid. ancillarum ſervuli] *Fulv.* ancillæ, aut ſervuli.

v.10, ſuſpectio] *Sab.* ſuſceptio.

v.15, comparationibus] MS. conjectionibus.

Ibid. vero] *Sab.* quæro.

v.16, honori] *Sab.* honoris.

Ibid. accedere] *Ful.* addere.

v.19, incipiunt] *Sab.* concipiunt.

v.26, ut inferior deus ſit] *Stevv. ſupplet ex* MS. ut i.d.ſ.q.h.m.h. homo vero ſublimior qui auget potentiam numinis.

v. 33, & 34, potentioribus acceperimus imperiis] *Ful.* potentioris a. imperii.

Pag.222. v.3, ne] *Sab.* Quæ *malè.*

Ibid. opinio de his] MS. o.d.h, primum digna, recta & honeſta, nec turpitudinis alicujus deformitate culpabilis. *Aliter in Edit. noſtra.*

v.7. tum] *Sab.* tunc.

v.12. affici[*Ita Sab. Ful.* affligi. *male.*

Ibid. rei] *Ful.* naturæ.

v.14, æstimare] *MS.* æstimari.

v.20, struibus] *MS.* structibus. Aliter in Edit. nostrâ.

v.33, sui natura] *Ita. Ful. Sab.* sensus natura.

Pag.223, v.9, solifugas] *Ita Sab. Ful.* solipungas. *malè.*

v.18, iidem] *Sab.* idem.

v.25, censu] *Lege* sensu.

v. 27, facere] *Ita Guilhel. & Ful. Sab.* facerent.

v.29, appositione] *Ful.* appetitione.

Pag.224, v.9, putescant] *Ita MS. & Sab. alii.* putrescant.

v.10, cernetis] *Sab.* cernitis.

v.14, curam] *Ful.* culturam.

v.15, invaletudinem vertere] *Ful.* in voluptatem v.

v.23, & 24, ea quæ] *Sab.* eaque. *malè.*

v.ult. buculis] *ita Ful. recte. Sab.* bubulis. *Stevvich.* vitulis. *male.*

Pag.225, v.1. incientibus scrophis] *Ita Ful. Vrsin. recte. Sab.* ingentibus, *male. Vid. Columella lib. 7. cap. 8. Varro de re rustica lib. 2. cap. 8.*

v.2, artis] MS, terris.

v.6, animalis] *Ful.* τὸ animalis *addidit.* Aliter in Edit. nostrâ.

v.17, vicerit] *Ita MS.* Ful. evicerit. *Sab.* jusserit.

v.21, inveniri] *Ful.* iniri.

v.30, præscribunt] *Ita* Ful. *Sab.* perscribunt.

v.32, omnium] *alii* hominum. *malè.*

Pag.226, v.13, coloris] *Sab.* colores.

v. 23, nigra, furvique existimatis] *Ful.* nigri, furvique æstimatis.

v.29, ferre] *Ita Sab.* MS. *& Fulv. Stevv.* inferre.

v.33, addiscere] MS. discere.

Pag.227, v.6, procurationemque] *Stevv.* procurationumque.

v.21, pactione] *Sab.* pactione.

v.28, ratio] MS. datio. *malè.*

Pag.228, v.3, fœtas] *Anton. Augustin.* fordas. *malè.* MS. majoris amentiæ est fœtas jugulare telluri.

v.4, quoniam] *Sab.* quam.

v. 15, &] *Ful.* τὸ & *addit. Deest in Edit nostra.*

v.20, non posse] *MS.* nos non posse.

Pag. 229, v.7, contractus] *Ful.* contactus. *malè.*

v.9, exagitentur] *Sab.* exagitantur.

v.32, longano] *Sab.* longavo. *Vide Observationes.* Aliter in Edit. nostra.

v.ult. quid tædæ] *Ful.* tuceta.

Ibid. tæniæ] *Ita Scaliger. Sab.* neniæ. *malè.*

Pag.230, v.4, porrectio] *Petrus Daniel.* profectio.

v.8, ex quibus est omenti pars quædam] *Ita* Ful. *Vrsin.* Aliter in Edit. nostra.

v.13, fritilla] *Sab.* fit illa.

v. 17, & ipsis non est] *Ita Fulv. Vrs.*

v.21, quæ] *Ita* Ful. *Vrsin.*

vers. 23, hiræ] *Sab.* diræ. *malè.* Aliter in Edit. nostra.

v.24, rumas] *Sab,* erumnas. *malè.*

v:26, vitulis] *Ita Fulv. Vrsin. Sab. Carrio & MS.* seculis. *recte. Vid. Lucretius.*

v.27, augmina] *Ful.* augmenta.

Ibid. velamen sanguinum] *Ita Sab. Ful.* vel amen sanguinum. *Aliter in Edit. nostr.*

Pag.231, v.4, fratribus] *Ita Sab. & Canterus. Ful.* frattibus. *Aliter in Edit. nost.*

v.6, innumeras] *MS.* numeras.

v.10, proficias] *Sab.* præficias.

v.15, cauda] *MS.* coda.

Ibid. hiræ solæ, omentum solum magmentorum] *Sab.* iræ solæ nomenque solum augmentorum. *Alit. in Edit. nost.*

v.18, hæc] *Ful.* ac.

v.19, mateolis] *Ful.* macteolis.

v.20, admoveant] *alii.* amoveant.

v.25, tænias] *Sab.* nænias.

Ibid. penitas] *Sab.* redemptas.

v.27, sunt] *Sab.* fiunt.

v.31, poteritis] *Ful.* potueritis.

Pag.232, v.32, accedit] *Sab.* accidit.

Pag.233, v.8, odore] *Ful.* ardore.

vers. ultim. suffitionibus] *M S.* suffe-

ctioni-

ctionibus. *male*.

Pag.234,v.6,deorum] *Fulv.*τὸ Deorum *delet*.

V.12 & quæ alios] *alii*. ut quæ illos. *Aliter in Edit.nostra*.

V.17,attactu,ita afficitur] *Ita Ful. Sab.* attactum ita efficit. *Aliter in Edit.nostra*.

V.19.contagii] *Fulv*.compagiique,

V.22,soliditatis] *Sab. & MS*. validitatis. *alii*.obliditatis.

Ibid.neque] *Sab*.nec.

Pag.235,V.8, siccitates] *Ful.* siccitatem.

V.10,solitos] *MS*.solidos. *Bene.lib.2.fol.* 58, cum cæperit solidioribus cibis infans debere fulciri.

Vers.14,sympuviaquc] *Sab*.sympiniaque *MS*.sympubiaque.

V.27,viscus] *Ita lego,alii* miscus. *Gelen.* cnissas. *Aliter in Edit.nostra*.

Pag. 236, V,4, nimirum] *Sab.* primum. *malè*.

V.5,plus] *MS*.τὸ plus *non habet*.

Vers.10, Veneri] *Sab*.Venereis. *alii*. Veneris.

Vers. 27. obligabitur cæterum] *Ita Ful. Vrsinus*.

Pag.237,Vers.30, domuitiones] *Sab. &* MS. dormitiones.

V.ult.lavantibus] *Canterus*. labentibus. *Sab.* laventibus.

Pag.238,V.1,antiqua] *Ful*.aliqua. *Stevv.* antiquæ.

V.5,suasionibus] *Stevvech*. vasionibus. *Aliter in Edit.nostra*.

Ibid.contractis] *Sab*.contracti.

V.18,illatarum] *Sab*.illatas.

Pag.239,V.8, salpictarum] *Sab*.salpictanum. *Scaliger & MS*.salapittarum.

V.11,causa] *Sab*.culpa.

V.14,inanibus] *MS*.immanibus.

V.30, cessatione] *Ita MS. Sab.* cessione. *Ful*.sessione.

Pag.241,V.14, juramus] *Ful*.firmamus. *vel* judicamus.

V. 17, quas] *Sab.* & eas. MS. esse & eas constat & l.

Vers. 18, Discordiarum] *Ful.* Discordias.

V.21,hæc] *Sab.* vero.

V.22.disjuncta] *Sab.* disjunctas.

V.29,obeuntium] *Sab.* obeuntibus.

Pag.242,v.3, credat] *Sab*.credit.

V.9,mollire] *Sab*.molliri.

Vers. 24, præsumptæ] *Sabæus & MS.* promptæ.

V. 30, & 31, sed dii] *Ful. & MS.* sed si dii.

Pag.243,V.27,justissimam] *Ita Ful.Sab.* adjunctissimam.

V.30,ludis] *Ful.* τὸ ludis *addit*.

Pag.244,v.1, & esse] *Ful.* hæc eadem & esse posita.

V.11,vaderet] *Ita Lipsius & Ful.Sab.*suaderet. *male*.

V.18,contatori] *Ful*.cunctatori.

Pag.245, v.15, subrecto] *Ita Guilhel. & Ful.Sab.*subrepto. *malè*.

V.21,perstringere] *Fulv.* præstringere.

V.22,penitus] *Stevv*.penitius.

Vers. 23, voluntates] *MS*. voluptates. *male*.

Pag.246,V.22,trahi alios cruribus] *Ful.* t.a.debiles cruribus.

Pag.247,V.5,indixit] *Ful*.induxit. *malè*.

V.12,adultæ] *Sab*.adulteræ.

V.16,se] *Sab*.sibi.

V.17,reddere] *Sab*.redderet.

V.18, prorogare] *Sab.* prorogaret. *MS.* prorogari.

V.19, augere] *Sab.* augeret. *MS*. augeri.

Ibid.aut] *Sab*.ut.

V.26,deligeret] *Sab*.diligeret.

Pag.248,Vers.10, obeundo] *MS*.obeda. *Meursius*, obedientia.

V.20, repulit] *Sab*.retulit. *male*.

Ibid.inani] *Sab. &* MS. in alia *Ful*.mali.

V.30, pariatur] *Post hoc verbum Rom. Edit. & MS hæc interserunt, quæ supra etiam habentur.* Non imus inficias in annalium scriptis contineri hæc omnia, quæ sunt à vobis in oppositione prolata: nam & ipsi pro modulo, ingeniique pro captu, & legimus

mus hæc eadem, & esse posita scimus. sed quæstionis in hoc summa est, utrumne hi dii sint, quos sævire asseveratis offensos, reddique ludis & sacrificiis mites? an sint longe aliud, & ab hujus vi debeant & nominis & potentiæ segregari. Quis est enim primum, qui eos Deos existimet, aut esse qui credat, qui motibus & saltationibus scenicis, qui cantheriis frustra currentibus, voluptatum solvuntur in gaudia, ineptas & frigidas actiones spectatum proficiscuntur è cœlo? offendique se doleant, & suis honoribus derogatum, si paulisper constiterit ludius, aut tibicen modice interquieverit fessus? qui præsulem sibi displicuisse pronuntient, si per Circi mediũ pergat nocens aliquis, meritorum pœnas & supplicia redditurus? Quæ si penitus cuncta & sine ulla gratificatione cernantur, non tantum ab diis esse reperientur aliena, verum ab homine quovis lauto, nec ad summos apices gravitatis ac ponderis instituto. Quis est enim primum Deos illos qui existimet fuisse, aut esse qui credat, qui nocendi habeant, sæviendique naturam, easque abjiciant rursus cyatho uno sanguinis, & turis suffitione molliti; Qui motibus scenicis & saltationibus histrionum festos dies ducant & hilaritatis plenissimas voluptates; qui cantherios frustra & sine ulla ratione currentes spectatum proficiscantur è cœlo: gaudeantque ex his alios transiri, pronos & cernuos ruere, cum curribus resupinos verti, trahi alios debiles, & cruribus claudicare præfractis; qui præsulem sibi displicuisse pronuntient, si per Circi medium pergat nocens aliquis, meritorum pœnas & supplicia redditurus; qui offendi se doleant & suis honoribus derogatum, si paulisper constiterit ludius, interquieverit tibicen fessus, puer ille matrimus decidat fortuito alicujus instabilitate prolapsus. Quæ si penitus cuncta & sine ulla partium gratificatione pendantur, non tantum longè longèque ab diis esse reperiuntur aliena, verum à quovis homine sentiente communia, nec ad studium veri rationum cognitionibus erudito.

Pag. 249, v. 14, dicimus] MS. dicemus.

Pag. 250, v. 5, quisnam esset aut qualis] *Ful.* nec quisnam aut qualis, possent homines. *Aliter in Edit. nostra.*

V. 7, dicatur] *Sab.* edicantur.

Pag. 251, v. 1, dicimus] *Ful.* dicamus.

V. 5, nisus] *MS.* nixus.

V. 7, obsita] *Sab.* oblita.

V. 14, quisnam] *Sab.* quidnam.

V. 21, protexerit] *Ita Canterus, & MS. alii.* protexit.

Vers. 26, quid si sylvarum densitatibus se dedit] *Ita Ful. Ursinus supplet.*

Pag. 252, v. 3, Romana] *Sab.* Roma.

V. 4, afflicta est cladibus] *Ita augent ex Codice MS.*

V. 5, speciebus] *alii,* temporibus.

V. 16, meritas civitates] *MS.* meritæ civitatis.

Pag. 253, v. 1, merere] *MS.* mereri.

V. 25, angulis] *MS.* angellis. *malè.*

Pag. 254, v. 5, credat] *Sab.* credit.

V. 7, corporis] *Ful.* τὸ corporis *delet.*

Ibid. quis] *Sab.* qui.

V. 9. more] *Ful.* molem. *male.*

V. 21. favorem] *Sab.* pavorem. *malè.*

Pag. 255, v. 20, credat] τὸ credat *Fulv. addit.*

V. penult. subjugavit] *Ful. Ursinus putat mancum librum hunc esse & imperfectum.*

NOMINA

NOMINA AUTORUM QUI IN GEBHARTI ELMENHORSTII OBSERVATIONIBUS CONTINENTUR.

INDEX

INDEX
RERUM ET VOCUM
MEMORABILIUM.

Celiba-

Granius

Nundi-

Redu-

DESIDERII
HERALDI
ANIMADVERSIONES
ET
CASTIGATIONES,
AD
ARNOBII
LIBROS VII.

DESIDERII HERALDI AD ARNOBII

Librum Primum,

Animadversiones, & castigationes.

Summa Libri.

EXistimabant nationes mala omnia, quæcunque accidebant, Christianorum odio à Diis immitti, & hoc nomine exterminandos illos, & mortalium ceterorum cœtu submovendos. Orditur ab opinione illa Arnobius; & vanissimam illam querelam statim initio hujus operis oppugnat: Hinc datur ad sequentem disputationem transitus. Confutat igitur primum, quod illi pro certissimo identidem inculcabant, moles illas malorum quibus mortalitas premebatur, mundo incubare cœpisse, ex quo Christianum nomen hominibus innotescere cœpisset. Sic enim illi disserebant: antequam religio Christiana in terris audiretur, beatissimos vixisse mortales in summa tranquillitate, & bonorum omnium abundantia; simul cum nova ista superstitione infinita malorum examina in orbem irrupisse: Non esse igitur dubium, quin mutationis istius Christiana religio causa esset: infensos enim mortalium genti Deos solemnes curas deposuisse; imo & varias calamitates mundo infligere cœpisse. Stolidissimam istam opinionem evertit Arnobius, fundamentis, quibus innitebatur, ordine & particulatim convulsis. Primum igitur labefactat id quod stultissime jactabant, ante religionem Christianam homines bonis abundasse; postquam ea cœpisset esse, rerum faciem mutatam, & calamitatum miserias per orbem terrarum dissipatas. Probat neque priora secula à ma-

diis abiſſe immunia; neque poſteriora, quæ Chriſtianam gentem produxerant, novis calamitatibus concuſſa; imo hiſtoriarum monumentis manifeſtum poſſe fieri, duriorem multo & aſperiorem fuiſſe antiquorum ſeculorum conditionem. Re ipſa igitur ita profligata, rationes ipſas, quibus innitebantur, aggreditur; & probat in aſſignanda malorum cauſa labi Nationes, & accipere *τὸ μὴ αἴτιον ὡς αἴτιον*: Neque enim ulla conſequutionis neceſſitate effici, Chriſtianorum odio mala, quæ humanitatem incurſabant, à Diis iratis eſſe immiſſa. Ac primum de Deorum ira dubitat; imo negat iram divinæ majeſtati poſſe religioſe tribui; qua de opinione quid ſentiendum ſit dicemus in eum locum. Progreditur deinde ulterius; & nullam eſſe cauſam oſtendit, propter quam Chriſtiana religio Deorum iram excitare potuerit. Hinc diſputat de pietatis iſtius merito, & Chriſtianorum doctrina. Agit igitur de Deo patre; de Chriſto, deque ejus virtutibus ac miraculis: agit de ſcripturis ſacris; de earum auctoritate; deque ſtilo quo ſunt exaratæ; agit de Chriſti humanitate, & morte: (quæ omnia in contextus enarratione ſigillatim diſcutiemus) & ſub finem libri perorat in ingratum ſeculum, & divinis beneficiis indigniſſimum.

ARnobii diſputationum adverſus gentes.] Hæc eſt horum librorum ἐπιγραφή in editione Romana, & aliis omnibus, quæ ab ea propagatæ ſunt. At in mss. obſervant ſcriptum, *adverſus nationes*. Res una & eadem eſt. Infideles omnes populi appellantur in libris veteris teſtamenti גוים; & inde in Apoſtolicis libris, & Euangeliſtarum momentis ἔθνη: nempe, quia præter populum Deo peculiarem Iudeæ terminis incluſum, & poſtea præter paucos fideles, gentes omnes aliæ & nationes vero Deo ignorato Idolis ſerviebant. Hinc igitur vetus Eccleſia appellationes illas retinuit; donec ruente idololatria, & Chriſtiana pietate longe lateque diffundente ſe, facies rerum mutari cœpta eſt. Tunc enim, quum Chriſtiani Imperatores terrarum orbi præſiderent, & Eccleſiæ Chriſto ubique conderentur; contra Idolorum templa clauderentur, & everterentur; ſimul cum appellationis cauſſa appellatio quoque ipſa mutata eſt; & pro Nationibus, Gentibus, Ethnicis, Pagani appellari cœperunt, quippe non amplius terrarum orbem occupantes, ſed in anguſtum coartati, & quaſi pagis tantum quibuſdam concluſi. Nec dubito quin hæc vera appellationis ratio fuerit.

fuerit. Nam quod eruditi homines excogitarunt, quodque postea Baronius Cardinalis in Martyrologium Romanum observavit, videntur ea omnia (quod eruditiss. hominum pace dixerim) à rei veritate paulo longius abesse. Atque sententiam meam non inutiliter adfirmat quod ab aliis etiam observatum est, incognitam fuisse appellationem istam antequam ad Christianos Imperatores imperium devolutum esset. Huc etiam pertinere videtur quod scribit Prudentius libro contra Symmachum priore;

Sunt hæc barbaricis gentilia numina pagis,
Quos penes omne sacrum est, quidquid formido tremendum
Suasit &c.

Nam quum ait, *barbaricis pagis*, significare videtur Deos illos nisi in pagis quibusdam non coli amplius; neque etiam apud politas gentes, & in imperio Romano, sed tantum apud barbaras nationes: atque ita ostendere, Deos illos & idola non coli amplius à gentibus, id est, ab universis pæne hominibus, sed à paucis tantum veluti pagis, & à quibusdam barbaris. Quod autem apud eundem Romanus martyrio coronandus ita gentilitatem affatur,

Non erubescis stulte, pago dedite;

Non videtur satis curiose servasse τὸ πρέπον Prudentius. Necdum enim *Pagani* dicebantur gentiles; necdum Christiana religio superiorem gradum obtinuerat. Videtur etiam hic locus ad aliam appellationis rationem traducere. Sed nondum satis constitutum habebat fortasse Prudentius, unde appellatio ista nata esset. Quod nequaquam mirabimur, si consideraverimus ejusmodi multa iis ipsis seculis, quibus nasci cœperunt, esse obscura & incognita. Nam unde *Huguenoti* appellati fuerint, nec nos adhuc satis liquido scimus.

Pag. 1. *Quoniam comperi nonnullos.*] Fuit igitur hæc scribendi occasio; atque hac de re observabamus aliquid in Prolegomenis.

1. *Insanire, bacchari, & velut quiddam ex oraculo promptum dicere.*] Id est, tanquam vates Deo impletos id affirmare. Nam *insanire, bacchari* huc pertinent, & animum tamen alio traducunt. Arioli & vates existimati furere, propter motus illos, quibus tanquam divina vi concitati rotabantur: unde & μάντεις dicti Græci παρὰ τὸ μαίνεσθαι, quod & M. Tullius observatione sua dignum existimavit. Minutius Felix: *Vates & ipsi sic insaniunt, sic bacchantur, sic rotantur.* *Insanire* igitur pro oracula promere dixit Tertullianus, furorem

 istum

iſtum & inſaniam obiter perſtringere volens. *Et quà Delphis inſaniunt, nubere neſciunt*, ait libro primo ad uxorem. Ut *inſanire*, ita & *bacchari*. Virgilius; *Bacchatur vates &c.*

1. *Et velut quiddam ex oraculo promptum dicere.*] Id eſt, tanquam certiſſimum quid & indubitatum audacter & magnifice pronunciare. Nam oracula tum brevitatis majeſtate, tum rei veritate habebantur auguſtiſſima: nec de iis dubitandum exiſtimabant, quæ ἐκ τρίποδος Deus ceciniſſet. M. Tullius apud B. Auguſtinum lib. 11. de civit. Dei cap. XXI. de hoc Ennii verſu, *Moribus antiquis res ſtat Romana viriſque. Quem quidem ille verſum*, inquit, *vel brevitate, vel veritate, tanquam ex oraculo mihi quodam eſſe effatus videtur.* Sic ergo heic, *tanquam ex oraculo promptum*, eſt, tanquam indubitatæ veritatis & ἀναμφισβητήτου, & ſimpliciter ſine ullis probationibus pronuntiandæ.

1. *Poſtquam eſſe in mundo Chriſtiana gens cœpit, terrarum orbem periiſſe.*] Ita adſcribebant eo tempore cauſas malorum omnium Chriſtianis; & Deos ajebant Chriſtianorum impietate exaſperatos mala omnia, quæcunque humanum genus urebant, excitare; qua de re Tertull. in Apologetico, Cyprianus contra Demetrianum, & alii. Poſtea, quum Principum Chriſtianorum imperio idolorum templa clauderentur, & gentilis ſuperſtitio prohiberetur, huic etiam cauſæ mala ſeculi tribuebant; qua de re B. Auguſtinus in libris de civitate Dei: & inde Oroſio data occaſio ſcribendæ hiſtoriæ.

1. *Ipſos etiam cœlites derelictis curis ſolemnibus, quibus quondam ſolebant inviſere res noſtras.*] De divina providentia & cura ita ſentiebant imperiti homines, Deos iſtuc deſcendere, atque res humanas propius ſpectare, & adminiſtrare; quod ab iis fuiſſe factum dicebant, antequam impietate Chriſtiana irritati terras deſeruiſſent. Sic & antea Poëtæ, quum fabulas ſuas de Deorum præſentia, & inter mortales ὁμιλίᾳ decantarent, averſos eos dicebant, poſtquam flagitiis, & ſceleribus terra impiari cœpiſſet. Catullus in Epithalamio:

Præſentes namque ante domos inviſere caſtas
Nereus ut ſeſe mortali oſtendere cœtu
Cœlicolæ nondum ſpreta pietate ſolebant, &c.

Paulo poſt:

Sed poſtquam tellus ſcelere eſt imbuta nefando,

Iuſtitiam-

Iustitiamque omnes cupida de mente fugarunt, &c.
Omnia fanda, nefanda malo permista furore
Iustificam nobis mentem avertere Deorum.
Quare nec tales dignantur visere cœtus;
Nec se contingi patiuntur lumine claro.

1. *Popularia dum verba depromunt.*] Procul dubio perstringit quosdam non è plebe homines; sed vel auctoritate subnixos; vel sapientiæ professione claros, quemadmodum dicebamus in Prolegomenis. Ait igitur Arnobius verba illa, & sermones istiusmodi fluere ab imperitia populari: Neque enim eruditis hominibus vanissima illa verba probari posse, ante Christianum nomen nulla fuisse in orbe terrarum mala. B. Augustinus lib. 11. de civit. Dei, cap. 111. *Memento autem me ista commemorantem adhuc contra imperitos agere, ex quorum imperitia illud quoque ortum est vulgare proverbium, Pluvia defecit causa Christiani nominis.*

1. *Hostilibusque condignos odiis nos esse.*] Christiani enim *publici hostes*, & existimabantur, & appellabantur. Tertullianus Apologet. cap. 11. *Sed Christianis solis nihil permittitur loqui, quod causam purget, quod veritatem defendat, quod judicem non faciat injustum. Sed illud solum expectatur, quod odio publico necessarium est, confessio nominis, non examinatio criminis. Quando si de aliquo nocente cognoscatis; non statim confesso eo nomen homicidæ, vel sacrilegi, vel incesti, vel publici hostis (ut de nostris elogiis loquar) contenti sitis ad pronuntiandum, nisi & consequentia exigatis, &c.* Sic enim legitur hic locus in antiquo libro quem à CL. & sanctiss. viro Iacobo Bongarsio Christianiss. Regis in Germaniam Legato habemus; item in alio sane optimo, quem Christophorus Puteanus præstantissimo patre dignissimus filius nobis utendum dedit.

1. *Exterminati sumus dum longe, examina.*] Hæc est lectio Romanæ editionis, pro qua conjecturam suam supposuerat Gelenius. Certe locus corruptus est, nec emendari facile potest, nisi sequamur lectionem, quam è libro MS. profert Stewechius, *exterminati sunt Dii longe: examina tanta &c.* Nam etsi videtur hiulca oratio, Arnobiano tamen stilo non abhorret.

Pag. 2. *Quid contra leges principaliter institutas.*] Id est, à Deo rerum principe in ipso rerum principio & exordio constitutas. Ita apud Tertullianum non semel.

2. *Numquid vertigo hæc mundi.*] Solinus cap. XXXV. *Vbi ad statutum*

tum modum cœlestis vertigo provecta est.

Aliter in textu nostro.

2. *Nec madidari ex imbribus arva succedunt.*] Hæc est primigenia & verissima lectio, quam interpolarat Gelenius. Quod autem alii particulam *ex* tollendam censent, sane falluntur; quemadmodum pluribus infra ostendemus. *Succedunt* igitur, id est, pergunt.

2. *Commendata semina tellus recusat accipere.*] Varro apud Nonium: *Cum aut humus semina recipere non possit, aut recepta non reddat; aut reddita grandire nequeat.* Hunc enim locū ita legendum existimo.

2. *Et vitis liquoribus mutatus est?*] Hæc est verissima lectio quam è cod. Reg. promserant jam alii.

Pag. 3. *Non esuriunt, nec concipiunt?*] Retinuimus hanc lectionem, quam optimam existimamus. Sic enim *esurire* pro *furire* dicit Arnobius, quemadmodum *egelidum* alii dixerunt, *edurum*, & similia. *furire* in Glossis καπρᾶν.

3. *Quos per inhabitabiles oras.*] Hæc est lectio principis editionis, quam & ipse Ful. Ursinus mutaverat. Recte igitur *inhabitabiles*, ut inhabitare dicimus, & similia.

3. *Non matrimonia copulant nuptiarum solemnibus justis.*] Optima lectio. Nam quod adferunt è cod. MS. nullius momenti est. *Nuptiarum justa solemna* appellat τὰ νομιζόμενα τῶν γάμων, ritus nuptiarum, quemadmodum pluribus alibi docemus.

3. *Non dulcissimas procreant liberorum stirpes.*] Sane liberis nihil dulcius, sed amarissimam esse liberorum voluptatem verissime à Tertulliano dici norunt quicunque liberos habent. In hanc sententiam Artemidorum obiter castigabimus. ait ille lib. I. cap. XVI. pueros in somnis videre, infelix esse somnium. Curas enim & molestias portendi, sine quibus liberi educari non possunt. In hanc sententiam profert Eveni versum, in ipsis quoque Plutarchi codicibus ubi etiam reperitur, depravatum. Sed Artemidori verba sunt: παιδία δόξαι ἔχειν, ἢ ἰδεῖν παντελῶς βρέφη, ἰδίᾳ μὲν τέκνα καὶ ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ μοχθηρόν. φροντίδας γὰρ καὶ λύπας σημαίνει· καὶ μερίμνας πραγμάτων ἀναγκαίων τινῶν ἕνεκεν. ἐπεὶ μηδὲ τὰ βρέφη ἄνευ τούτων ἐστὶν ἀναθρέψαι. καὶ τίς καὶ λόγος παλαιὸς τὸ τοιοῦτον ἀποδείκνυσιν· ἔστι γὰρ ὧδε ὡς υἱοὶ ἡ λύπη. παῖς πατρὶ πάντα χρόνον. Sane fuisse in hoc versu saporem aliquem minime vulgarem vel hinc conjici potest, quod sæpius frequentatus est; unde & παλαιὸς λόγος appellatur heic ab Artemidoro. Nihilominus tamen depravatus est & apud Plutarchum,

chum, & eo periculoſius quo minus male habere ibi videtur. ἴδε ὅση λύπη παῖς πατρὶ πάντα χρόνον. Profectò, aut ego vehementer fallor, aut veram lectionem ex Artemidori ruderibus eruimus:

ἢ ὄϊς, ἠὲ λύκος παῖς πατρὶ πάντα χρόνον.

Id eſt, aut leniſſimi ingenii puer eſt tanquam ovis ſi eſſet, aut lupus eſt patri, & ingentium moleſtiarum cauſa.

3. *Non imperant quibus ſors rerum attributa eſt talium?*] Hæc eſt certiſſima lectio è MS. Reg.

3. *Quibus negotia incurſantur humana.*] Id eſt, res humanæ. Sic infra: *Et corporibus labem ferat, & negotia infirmet humana.* Et lib. VI. *Sicut illi referunt, qui negotia Theſpiaca ſcriptitarunt*, id eſt, res Theſpiacas. *incurſantur* autem dixit verbo ſignificantiſſimo. Tractum enim à militibus eſt populantibus omnia & vaſtantibus. εἰσβάλλειν Græci dicunt. Nam quod eſt apud Plautum βωμολόχευμα decantatiſſimum, indidem ſumtum eſt,

Apud fuſtitudinas, ferricrepidinas inſulas,
Vbi vivos homines mortui incurſant boves.

Imitatus eſt Græcum quendam Comicum Plautus, cujus hoc βωμολόχευμα vexat & exagitat Ariſtophanes in Pace; ubi ſuam induſtriam commendans, ait, ſe non pertractatas facere fabulas; & abeſſe à comœdiis ſuis ſales inſulſos, quibus priores Poëtæ ſcripta ſua non condiebant; ſed corrumpebant. Profert deinde exempla jocorum ſervilium, & illiberalium, quibus impenſe delectabantur ſervi, quum ejuſdem conditionis hominibus inſultarent. Ait igitur:

- - - - καὶ τοὺς δούλους κατέλυσεν,
Οὓς εἰσῆγον κλαίοντας ἀεὶ, καὶ τούτους ἕνεκα τουδί.
Ἵν' ὁ σύνδουλος σκώψας αὐτοῦ τὰς πληγὰς ἐπανέροιτο.
Ὦ κακόδαιμον. τί τὸ δέρμ' ἔπαθες; μῶν ὕστριχὶς εἰσέβαλέν σοι
Εἰς τὰς πλευρὰς πολλῇ στρατιᾷ, κἀδενδροτόμησε τὰ νῶτα;

Quod igitur ait *incurſare* Plautus non male reſpondet τῷ εἰσβάλλειν: quod verbum quia militare eſt, idcirco addit Comicus, εἰς τὰς πλευρὰς πολλῇ στρατιᾷ. Nam εἰσβάλλειν dicuntur, non ſolum οἱ εἰσελθόντες εἰς τὰς πόλεις, καὶ ταύτας πορθοῦντες, quæ eſt Scholiaſtæ Ariſtophanis obſervatio: ſed etiam οἱ τὰς κώμας, καὶ ἀγροὺς ἐπιτρέχοντες, κείροντες, λυμαίνοντες. Quare idem Scholiaſtes ad Equites: τὰς ἐπὶ τὴν τῶν πολεμίων χώραν ἐκάλουν εἰσβολάς. Ioci autem præcipuus ſapor in ὕστριχίς: quæ vox ſignificat ὁμωνύμως, καὶ θηρίον τρίχας ἔχον

ὑὸς, ἃς ἐν τῷ διώκεσθαι ἐξακοντίζει· καὶ μάστιγα ἐξ ὑὸς δέρματος μετ' αὐτῶν τῶν τριχῶν.

3. *Nec postquam gens nostra felicitate donari hujus vocaminis meruit.*] Elegantissime. Id est, Nec postquam Christianum nomen in mundo esse cœpit. Nam in rerum principiis & initiis ut omnia prospere succederent, *feliciter* precabantur: & omnibus rebus agendis, *Quod bonum, faustum, felix, fortunatumque esset*: præfabantur. Hinc Arnobio nata loquutio elegans. *meruit* autem est, cœpit, propria & usitata temporibus illis acceptione. Aurellus Arcadius, De officio Præfecti prætorio. *His cunabulis præfectorum auctoritas initiata intantum meruit augeri, ut appellari à Præfectis prætorio non possit.* Paulo post autem *infectari* pro, *infestari.* Sed hæc erat lectio vetus, quam reddidimus.

Pag. 4. *Penuria, inquit, frugum.*] Hæc est lectio prioris editionis, quam & ipse Fulvius Ursinus mutaverat. Atqui sæpius Arnobius hoc verbo ita usus est: nec Arnobius solum, verum & alii complures. Et in Tertulliano quoque peccarunt qui verbum istud reformare voluerunt: ut Apologetici cap. I. *Sed non ideo, inquit, bonum,* &c. Proba lectio, pro qua substituere volunt, *inquiunt.*

4. *Accidunt, atque adierunt cuncta.*] Melius *adterunt*: quod nobis etiam venerat in mentem; nec magna sagacitate opus erat.

4. *Et sterilitatem indicunt terris.*] Hæc lectio est è MS. Reg. Nam in omnibus editionibus scriptum erat, *inducunt.* Ita hoc verbo utitur Arnobius & alibi: ut hoc eodem libro: *Huic arduum fuerat lethum cui vellet indicere?* Iul. Firmius lib. III. Mathes. cap. III. *Quibusdam etiam perpetuas indicit corporis valetudines.* Et eodem capite iterum: *Pecuniarum custodes facit; latentes vero dolores indicit.* & sæpius. Verum usurpat aliquando in his locis *indicere* ut & *decernere*, pro significare, & portendere. Quare lib. VI. cap. XV. *Sapienter ornatos, & docta sermonis facundia præditos indicit.*

4. *Historias ite per vestras.*] Hæc quoque lectio est è MS. Reg. Legebatur enim antea, *historias ite per exteras.*

Pag. 5. *Et Chaldæorum ex reconditis disciplinis.*] Hæc est lectio principis editionis. At Fulvius Ursinus particulam *ex* ejecerat. Sed eam ostendimus paulo post apud hunc scriptorem sæpissime παρέλκειν.

5. *Vt ille immanis Xerxes.*] φρενοβλαβὴς καὶ ἀπόπαλος. Sic deploratæ spei hominem, & jam suis malis non assuetum modo, sed

etiam

etiam gaudentem significant Græci: qualem Xerxem describit Herodotus Musa VIII. Idem Musa II. Pheronem ait Ægyptiorum Regem, ἀτασθαλίῃ χρησάμενον jaculum in Nilum arva inundantem torquere ausum, & idcirco luminibus captum. *Immanis Xerxes* igitur ἀτάσθαλος, & præ nimia ἀτασθαλίᾳ Deorum & hominum contemtor, resque aggressus immanes & plusquam humanas. Sic igitur in Xerxe significare voluit Arnobius vesaniam & vecordiam plusquam humanam, πάθος θηριῶδες, quo nomine appellantur vitia ἄγρια & inusitata: quemadmodum contra magnæ virtutes, & exempla communia supergressæ θεῖαι appellatæ sunt; quod in Nicomacheis observat Aristoteles: Quare hæc opponit Plutarchus in Aristide: τὸν ἐν δυνάμει, inquit, καὶ τύχῃ, καὶ ἀρχῇ βίον ἡ μὲν δικαιοσύνη ποιεῖ θεῖον· ἡ δ' ἀδικία θηριώδη. Sapienter de ferali hoc morbo sapientissimus scriptor Polybius lib. II. ubi ait, non solum corporis ulcera, nisi medicæ manus cito admoveantur, exacerbari καὶ ἀποθηριοῦσθαι: sed & ipsos animi morbos; ita ut homines naturam humanam prorsus exuant, & in feras ac beluas migrent. Temperare mihi nequeo quin elegantissimum locum scribam. διόπερ εἰς ταῦτα βλέπων, inquit, οὐκ ἄν τις εἰπεῖν ὀκνήσειεν, ὡς οὐ μόνον τὰ σώματα τῶν ἀνθρώπων, καί τινα τῶν ἐν αὐτοῖς γινομένων ἑλκῶν καὶ φυμάτων ἀποθηριοῦσθαι συμβαίνει, καὶ τελέως ἀβοήθητα γίγνεσθαι, πολὺ δὲ μάλιστα τὰς ψυχάς. ἐπί τε γὰρ τῶν ἑλκῶν, ἐὰν μὲν θεραπείας τοῖς τοιούτοις προσάγῃ τις, ὑπ' αὐτῆς ἐνίοτε ταύτης ἐρεθιζόμενα θᾶττον ποιεῖται τὴν νομήν. ἐὰν καὶ πάλιν ἀφῇ κατὰ τὴν ἐξ αὐτῶν φύσιν φθείροντα τὸ συνεχὲς, οὐκ ἴσχει παῦλαν ἕως ἂν ἀφανίσῃ τὸ ὑποκείμενον. ταῖς τε ψυχαῖς παραπλησίως τοιαῦται πολλάκις ἐπιφύονται μελανίαι καὶ σηπεδόνες, ὥστε μηδὲν ἀσεβέστερον ἀνθρώπου, μηδὲ ὠμότερον ἀποτελεῖσθαι τῶν ζώων. &c.

Pag. 6. *Et non fastu, & supercilio luminis*] Hanc lectionem adfirmat etiam cod. Regius; quare nolim eam temere mutare. *supercilium luminis* fortasse appellat Arnobius arrogantiam, qua se credit aliquis esse ceteris perspicaciorem, καὶ ὀξυδερκέστατον.

6. *Miseranda mortalitas.*] Mortalitatem dicit Arnobius, *ut humanitatem* Minutius humanum genus. Sic infra: *Nam deus omnipotens mente una omnium, & communi mortalitatis assensu, neque genitus scitur*, &c. & lib. IV. *Et audetis post ista mirari, unde oriantur hæc mala, quibus inundatur, & premitur sine ulla intermissione mortalitas.*

6. *Præsens atque in manibus posita disceptatio.*] Infra lib. VII. *Et quoniam nobis in manibus historiarum sermo versatur.*

 8. *Si*

6. *Si facto & argumentis insignibus rei veritas explicatur.*] Iacob. Cujacius Iurisc. coryphæus legebat, *si faxo ut argumentis insignibus rei veritas explicetur.*

6. *Modo secundæ res affluunt,* Pindarus:
Ῥοαὶ δ' ἄλλοτ' ἄλλαι
Εὐθυμιᾶν τε μέτα καὶ
Πόνων εἰς ἄνδρας ἔβαν.

6. *Suis continet incitationibus involutas.*] Gelenius edidit; *Suis continet rotationibus involutas.* Debebat saltem, *in rotationibus.* Malim tamen conjecturam sequi Cl. & amicissimi Canteri, *suis in rationibus involutas.* Nam & *rationes* Lucretiano modo ita usurpare amat Arnobius, ut alibi pluribus ostendimus.

Pag. 7. *Malis reciprocantibus prospera.*] Proprie. Id est, quasi fluctibus fluctus recipientibus ac remittentibus. Ennius Andromeda apud Nonium: *Rursus prorsus reciprocat fluctus feram.* Sic enim hic locus procul dubio legendus est. Ibidem ex alio scriptore: *Reciproca animum, inquam, odiose*, Scribi oportuit, *animam.* Proprie enim omnino reciprocare spiritum. ut infra hoc libro.

7. *Plato ille sublimis.*] Hanc celeberrimam Platonis sententiam usurparunt postea plurimi, & observatione dignam existimarunt. Origenes lib. IIII. contra Celsum: ἴσασι δὲ καὶ Ἕλληνες κατακλυσμῷ, ἢ πυρὶ τὴν γῆν κατὰ περιόδους καθαιρομένην, ὡς καὶ Πλάτων που οὕτω λέγει. At Origenes diluviorum & conflagrationum causam ait esse hominum κακίαν, quam modo isto purgari necesse est. Sic ille eodem libro ubi Celsi vanitatem confutat, historiam de diluvio à Mose è Græcorum de Deucalione historiis sumtam scribentis: ἀλλὰ μᾶλλον, inquit, τούτων ἕτεροι παρακούσαντες, καὶ μὴ ἀκριβώσαντες τὰ ὑπὸ τούτων λεγόμενα, ἀνέπλασαν κατὰ περιόδους ταυτότητας, καὶ ἀπαραλλάκτους τοῖς ἰδίοις ποιοῖς, καὶ τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτοῖς. ἡμεῖς δὲ οὔτε τὸν κατακλυσμὸν, οὔτε τὴν ἐκπύρωσιν κύκλοις καὶ ἀστέρων περιόδοις ἀνατίθεμεν: ἀλλὰ τὴν τούτων αἰτίαν φαμὲν εἶναι κακίαν ἐπὶ πλεῖον χεομένην, καὶ καθαιρομένην κατακλυσμῷ, ἢ ἐκπυρώσει. Scribit eodem libro vitia non manere semper in eodem statu, quia purgantur vel diluviis in mundum illatis, vel conflagrationibus excitatis: quæ sententia sane vanissima est. Quare idem ille incendium, quo mundus in fine dierum conflagrabit, πῦρ καθάρσιον *ignem purgatorium* appellat eodem libro: οὐκ ἀρνούμεθα οὖν τὸ καθάρσιον πῦρ, καὶ τὴν τοῦ κόσμου φθορὰν, ἐπὶ καθαιρέσει τῆς κακίας, καὶ ἀνακαινώσει

νάσει τοῦ παντός. Non negamus, inquit, *ignem purgatorium*, *& mundi interitum, ut malitia tollatur, & omnia renoventur.* Sed hac de opinione alibi plura.

7. *Et in juventutem his quandam.*] Ajunt esse in MS. quo usus est Franciscus Modius, *etenim juventutem &c.* Quod si verum est, quin sit ista lectio vera dubitandum non est. Repræsentavimus autem lectionem principis editionis.

7. *Quid, si sole aliquis torrere se suetus.*] Diximus hac de re ad Martialem. Seneca de brevitate vitæ: *Persequi singulos longum est, quorum aut latrunculi, aut pila, aut excoquendi in sole corporis cura consumsere vitam.*

Pag. 8. *Cujus explicare, dissolvere neque originem v.*] *Dissolvere* quod adjectum est, est è MS. Reg. Amat autem Arnobius plura verba idem significantia coacervare: unde factum ut glossemata plura in his libris esse quidam existimaverint. Sic postea *constringere*, & *sustinere* adjecta ex eodem libro.

8. *Ovilibus insidiatur lupus.*] Virgilius:

Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili.

Habet à Virgilio multa Arnobius.

8. *Maledicam si primordiis rerum.*] Proculdubio scriptum fuerat *sc.* pro *scilicet*, quod edidit Gelenius. Nam quod alii adferunt *ilicet*, quæso, quid erat isto acumine opus?

8. *Cum ea quæ fiunt, non pariliter fiant.*] Legendum *partiliter*, quod in Adversariis nostris observabamus; quodque est ab aliis etiam observatum. Occurrit vox ista apud Iul. Firmicum locis infinitis. Pro *sensus* autem, quod sequitur, placet profecto *census.*

8. *Christianorum, inquiunt, causa mala omnia Dii ferunt.*] Scriptum erat *mala omnia adierunt.* Verissimam lectionem reposuimus è MS. Reg.

Pag. 9. *Non calumniari vos improbe in apertis conspicitis; manifestisque mendaciis?*] Calumniari improbe dicit, id est, impudentissime: ut qui rapit propalam dicitur *fur improbior* Iurisc. Res nota est. Vetus Persii interpres ad hæc verba; *Nec enim mihi cornea fibra est.* *συνεκδοχικῶς*, inquit, *id est, corneum pectus. Metaphoricῶs duram quoque, & adamantinam dicimus frontem, improbam. Fibra autem pars est jecoris, Synecdochicῶs pro toto jecore accipi debet.* Sic enim totus hic locus constituendus est, qui est in vulgatis exemplaribus depra-

 vatissi-

vatissimus. *Improbe* igitur ait, *in apertis manifestisque mendaciis.* Heic enim extrema impudentia est: quod cum mendacium promtum sit & manifestum; calumnia tamen obstinate & impudenter inculcatur, ac defenditur. Est enim pars ἀναισχυντίας, τὸ τὰ φανερὰ ἀρνεῖσθαι, inquit Aristoteles in Rhetoricis. Plautus in Menæchmist

Nihil hoc confidentius, qui quæ vides, ea pernegat.

Quare in Aristophanis Equitibus, ubi Cleon & ἀλλαντοπώλης de impudentiæ laude contendunt, ibi pro summa impudentia ponitur, furtum manifestum negare. Cleon igitur, ut se hominum omnium confidentissimum probet, ait omni pudore conculcato furta sua confiteri se, nec ullam inde infamiam reformidare. At Agoracritus adjicit, non solum furari se: sed etiam aperta manifestaque furta pernegare, & perjurio caput obligare se.

Κλ. ὁμολογῶ κλέπτειν. σὺ δ' οὐχί;
Αλ. νὴ τὸν Ἑρμῆν τὸν ἀγοραῖον.
Κἀπιορκῶ γε βλεπόντων.

9. *Trecenti sunt anni ferme*] Hunc locum illustramus in Prolegomenis. Ennium autem imitatus est Arnobius:

Septingenti sunt, paullo plus aut minus anni.

9. *Et sine ullis, ut dicitur feriis.*] Id est, sine ulla bonorum intermixtione. Idcirco Philo ait Deum solum vere feriari; quia solus vero gaudio fruitur, & pace sincera, nec ullo belli simulachro interrupta. Verba ejus sunt commentario de Caïn; μόνος ὁ θεὸς ἀψευδῶς ἑορτάζει. καὶ γὰρ μόνος γηθεῖ, καὶ μόνος χαίρει, καὶ μόνος εὐφραίνεται, καὶ μόνῳ τὴν ἀμιγῆ πολέμου συμβέβηκεν εἰρήνην ἄγειν.

9. *Nunquam omnino respirasse mortalia.*] Dionysius Alexandrinus: βραχυτάτης δὲ ἡμῶν καὶ αὐτῶν τυχόντων ἀναπνοῆς, ἐπικατέσκηψεν ἡ νόσος αὕτη.

9. *Et commercia stuperent universa pretiorum auctoritate prostratâ.*] Nihil poterat dici expressius. stupere igitur commercia dicuntur, id est, stupore quodam & torpore obsessa stare: quomodo λιθοῦσθαι Græci dicunt eos qui stupore aliquo perculsi stant attoniti. Unde nata de Gorgus capite fabula. Emendabimus in hanc sententiam corruptissimum Hedyli epigramma ab Athenæo propositum lib. VIII.

Ὀψοφαγεῖ κλειῶ καταμυομένην δὲ θελήσῃ
Σ' ἔσθεμον ἢ δραχμῆς ἐστιν ὁ κόγγρος ἅπας.

θεσμὸν

θεσμὸν ὃν ἢ ζώνην, ἢ ἐνώτιον, ἤτι τοιοῦτον
σύσσημον, τὸ δ᾽ ὁρᾷν μὴ μόνον οὐ λέγομεν.
ἡμετέρη σὺ Μέδουσα. λιθούμεθ᾽ ἅπαντα πάλαι που,
οὐ γοργοῦς, κόγγρου δ᾽ οἱ μέλεοι λοπάδι.

In penultimo versu restituit præstantissimus Casaubonus, λιθούμεθα ὡς τὰ πάλαι που. Cetera quæ sunt depravatissima, ita emendamus:

Ὀψοφάγει Κλειώ, καταμύομεν: ἢν δὲ θελήσης
Ἔσθε μόνη, δραχμῆς ἐστιν ὁ κόγγρος ἅπας.
Θὲς μόνον ἢ ζώνην, ἢ ἐνώτιον, ἤτι τοιοῦτον
Σύσσημον, τὸ δὲ ὁρᾷν μὴ μόνον οὐ λέγομεν.

Videntur esse verba quorundam salsamentariorum à quibus Clio mulier ὀψοφαγιστάτη congros emebat: quos quum ibi vorare vellet, salsamentarii oculos claudunt, ne nimia mulieris voracitate in stuporem dentur. Dicunt igitur, ὀψοφάγει Κλειώ, καταμύομεν. &c. *Iam Clio, devora sis congros tuos: oculos clausimus. Quod si etiam tibi lubentia est, eos solitaria apud te comedito: drachma tibi constabunt. Depone heic modo, & relinque nobis pignus aliquod, cingulum scilicet vel inaures, vel quid ejusmodi. Videre te autem*, τὸ δὲ ὁρᾷν, *ne pronuntiare quidem audemus. Tu enim Medusa nostra es: In lapides jam diu mutamur: non quidem Gorgus capite; sed congri patina.* Omnia, opinor, aperta jam sunt. Tanta autem erat mulieris ὀψομανία, ut in ipso foro piscario, sive in ipsis salariorum tabernis opsonia sua voraret; quod à sordidissimis quibusque, & ὀψοφαγιστάτοις factitatum. Quare eodem modo accipio Antiphanis ista apud eundem Atheneum:

Φοινικίδης δὲ ταυρέας θ᾽ ὁ φίλτατος
Ἄνδρες παλαιοὶ, ὀψοφάγοι τοῖοί τινες
Οἷοι καταβροχθίζειν ἐν ἀγορᾷ τὰ τεμάχη,

σύσσημον honeste dicunt pignus, quasi debiti signum aliquod. Nam ita σύσσημον signum commune; & sæpe, signum quo alicujus rei commonemur. Ita Diodorus Siculus mortis signum appellat, quod apud Æthiopas mittebatur ad eos, qui tristi sententia damnati erant. Sic ille lib. III. Ἔθος δὲ αὐτοῖς ἐστι μηδένα τῶν ὑποτεταγμένων θανάτω, περιβάλλειν, μηδ᾽ ἂν καταδικασθεὶς ἐπὶ θανάτω τις φανῇ τιμωρίας ἄξιος: ἀλλὰ πέμπειν τῶν ὑπηρετῶν τινὰ σημεῖον ἔχοντα θανάτου πρὸς τὸν παρανενομηκότα. οὗτος δ᾽ ἰδὼν τὸ σύσσημον, καὶ παραχρῆμα εἰς τὴν ἰδίαν οἰκίαν ἀπελθὼν, ἑαυτὸς ἐκ τοῦ ζῆν μεθίστησιν. Atque hæc obiter.

Pag.

9. *Et victoriis postmodum, successibusque correcta.*] Iul. Firmicus lib. IV. cap. XIV. *Tunc enim infortunia, gravesque casus prosperis rursum actibus corriguntur.* κατορθοῦνται.

9. *Irati & difficiles non sint.*] Contra *faciles* & propitii. *Difficiles* dicuntur δύσκολοι & δυστράπελοι, morosi, quorum est delicatum iracundiæ genus, ut ait Seneca. Mamertinus Panegyrico Iuliano dicto. *Id usu venire animadvertimus, ut qui remotam à voluptatibus vitam sectantur difficiles & morosi sint; sibi parum læti: sed aliis mœstiores, &c.* *Difficiles* igitur qui ad aliorum mores non facile sese accommodant; sed statim irascuntur, si quid ingenio, sive potius morbo suo minus concinere videtur, quos idcirco δυστρόπους etiam eleganter Græci dicunt. Contra *faciles* & commodi homines. M. Tullius lib. I. de officiis. *In liberis vero populis, & in juris æquabilitate, exercenda etiam est facilitas, & altitudo animi quæ dicitur; ne si irascamur aut intempestive accedentibus, aut imprudenter rogantibus, in morositatem inutilem, & odiosam incidamus.*

9. *Si Alamannos.*] Proba lectio: Nam Alamannorum appellationem iis temporibus fuisse usitatam seculorum eorum monumenta abunde fidem faciunt. Postea autem pro *tum Aquitanos* probo eorum conjecturam qui reponendum existimant *Tingitanos*. De his autem calamitatibus, quas perstringit Arnobius, dicimus in Prolegomenis.

Pag. 10. *Nec adversus spes bonas mali ominis obscœnitate traducor?*] Cod. Reg. *nec in adversus*. Unde legendum existimo, *nec in adversas spes bonas mali ominis obscœnitate traduco?* Propria autem heic omnia. *Bonæ spes* oppositæ malo omini; quemadmodum *bona verba* verbis male ominatis. *Obscœnitas* præterea ominis proprie: nempe quia obscœna omnia & fœda, antiquis visa tristia & infausta; ut contra pura purgataque, læta & felicia. Hinc *obscœna dicta* appellat Accius δύσφημα: *obscœnos canes*, Virgilius, & *obscœnos volucres* eodem modo.

10. *Ita non advertitis, non videtis affectus quam turpes.*] Tota hæc disputatio de ira divina videtur esse parum sana. Negare enim videtur simpliciter, iram in Deum cadere: quæ fuerat Stoicorum sententia. Epicurei autem ita existimabant, Deum omni rerum humanarum cura remota securum agere ævum; negotium nec habere ipsum, nec alteri exhibere, nec bene promeritis capi; neque ira tangi: At Stoici benignam & beneficam naturam Deo

tribue-

tribuebant; eum posse irasci negabant; atque iis ipsis argumentis utebantur, quibus utitur Arnobius: quæ cum apud alios scriptores occurrunt, tum apud Lactantium libro de ira Dei, ubi hoc argumentum accurate tractat, & vanitatem hujus sententiæ ita confutat, ut videatur aliquando ipsa præceptoris sui verba perstringere. Quod autem in ea disputatione iram Dei passionem appellat, etsi explicatione aliqua molliri potest, ita tamen ab eo tractatur, ut non satis commode inde se expediat. Recte Origenes lib. IV. contra Celsum, ubi Celso respondet iram Dei, de qua passim scriptura, traducenti, & hoc nomine sacram scripturam suggillanti: *ὀργὴν μὲν οὖν ὀνομάζομεν θεοῦ*, inquit, *οὐ πάθος δὲ αὐτοῦ αὐτὴν εἶναι φαμέν· ἀλλά τι παραλαμβανόμενον εἰς τὴν διὰ σκυθρωποτέρων ἀγωγῶν παίδευσιν τοῖς τὰ τοσάδε, καὶ τοιάδε ἡμαρτηκόσιν*, &c.

10. *Hoc ergo Dii magni norunt.*] Utitur hoc verbo Arnobius ad hoc exemplum & alibi, quod infra pluribus docebimus. Sic etiam *scire* verbis proxime sequentibus.

10. *Quod levitatis in homine.*] Lactantius ex Stoicorum sententia: *Quodsi hominem quoque, qui modo sit sapiens & gravis, ira non deceat (siquidem, quum in animum cujusdam incidit, velut sæva tempestas tantos excitet fluctus, ut statum mentis immutet, ardescant oculi; os tremat, lingua titubet, dentes concrepent. Alternis vultum maculet nunc suffusus rubor, nunc pallor albescens) quanto magis Deum non deceat tam fœda mutatio?*

Pag. 11. *Nisi ut ex eorum luminibus scintillæ emicent.*] Describit habitum hominis ira perciti. Lucretius lib. III.

Est etiam calor ille animo, quem sumit in ira,
Quum fervescit, & ex oculis micat acrius ardor.

Virgilius Æneide XII.

His agitur furiis, totoque ardentis ab ore
Scintillæ absistunt, oculis micat acribus ignis.

Lucretium imitatus est Virgilius; quare scripserat is fortasse, *acribus.* Hæc autem omnia in furiosis eadem; ut ostendit Seneca in libris de ira. Quare Menæchmus insanire ostenditur apud Plautum hac etiam nota: *ut oculi scintillant vide.*

11. *Anhelum pectus spiritum jaciat ex ore.*] Hic est *spiritus coactus, ac stridens*, quem inter iracundiæ notas ponit Seneca libro de ira primo; ubi easdem notas docet & furori convenire. *Aliter in textu nostro.*

11. *Et ex verbis ardentibus labiorum siccitas inalbescat.*] Ita spumam,

mam, quæ labiis furentium & irascentium ἐπιπολάζει, describit. A. Gellius lib. I. cap. ult. *Quid autem*, inquit, *verbero, nunc ego tibi irasci videor? Ex vultune meo, an ex voce, an ex colore, an etiam ex verbis corruptum esse me ira intelligis? Mihi quidem neque oculi, opinor, truces sunt, neque os turbidum: neque immaniter clamo, neque in spumam ruboremve effervesco*, &c.

II. *Vt intestinis vulneribus concitati.*] Id est propriis, οἰκείοις καὶ ἰδίοις. Vox est Lucretiana lib. II.

---- Sed ne res ipsa necessum
Intestinum habeat cunctis in rebus agendis.

Et sæpius. Arnobius paulo post: *intestinas exerant, experianturque virtutes.* Et infra: *Viri materfamilias Troici, atque intestini decoris publicatrix.* lib. II. *Fierique vos Deos vestro fiditis intestineque conatu.* & passim.

II. *Qui propulsare, defendere suas valeant contumelias.*] *Defendere* heic est arcere, atque etiam ulcisci. Tertullianus Apologetico: *Si vero facta, cur de solo nomine puniunt facta, quæ in aliis de admisso, non de nomine probata defendunt?* & sæpius. Unde *defensa* apud eundem pro ultione.

II. *Ergo humana patrocinia Dii quærunt.*] Quasi non sint peccata in Deum punienda ab hominibus, sed ejus judicio reservanda. Hinc & Lactantius lib. II. cap. IV. *Sed quum puniunt deprehensos in sacrilegio, ipsi de Deorum potestate diffidunt. Cur enim illis potissimum non relinquant ulciscendi sui locum, si eos posse aliquid arbitrantur?* Indidem argumentatur Arnobius, Gentes de Deorum suorum virtute & potestate diffidere, quum injurias iis irrogatas ultum eunt. Nam si Christianos oderunt dii, inquit, quare eos in terris esse patiuntur; aut aliorum opera exterminari malunt, quam intestina potestate? Non est tamen proba argumentatio: vult enim impietatem & ab hominibus ipsis puniri Deus; etsi aliter plurimi philosophi existimarunt iisdem rationibus subnixi. Quapropter in perjuros pœnæ nullæ jure civili constitutæ, si per Deos pejeraverant; contra, si per Imperatores, pœnæ promtæ & paratæ erant. l. II. C. de rebus creditis. Neque enim aliter lex intelligenda. Deum igitur perjurii ultorem existimabant; & eos idcirco qui jurisjurandi religionem violaverant, Dei judicio relinquendos censebant; *Deorum enim injurias diis curæ*, ait Tiberius apud Tacitum. Præterea qui jusjurandum deferebat, pœnas sæpius adjiciebat,

quas

quas ſibi, ſi ſciens falleret, imprecabatur is qui jusjurandum concipiebat. Hanc igitur pœnam, & generaliter pœnam à Deo perjuris dictam ſufficere exiſtimabant; nec aliam inſuper adjiciendam. Quod & Græcorum legibus obſervatum. Legimus enim apud Demoſthenem contra Ariſtocratem, eum, qui homicidii accuſabat aliquem apud Areopagitas, tactis ſacris ſuovetaurilibus, στάντα ἐπὶ τῶν τομίων κάπρου καὶ κριοῦ καὶ ταύρου, ſanctiſſimum jusjurandum concipere ſolitum, ſibi, liberis, totique familiæ exitium imprecantem ſi ſciens falleret, καθ' ἐξωλείας αὐτοῦ, καὶ γένους, καὶ οἰκίας: nec ei pœnam inflictam, ſi pejeraſſet, ſed eum divino judicio remiſſum, τὴν ἐπιορκίαν ἐπενεγκάμενον τοῖς ἑαυτοῦ παισὶ, καὶ τῷ γένει. Hinc igitur M. Tullius in legibus, *Perjurii pœna divina, exitium; humana, dedecus.* At qui per Imperatoris venerationem pejeraverat pœnis præſentibus caſtigabatur. l. XIII. § ult. D. de jurejurando. Quia quemadmodum Deus contemti nominis ſui ultor, & vindex eſt: digniſque pœnis etſi nobis non ſemper cognitis eos figit qui nominis ſui religionem violarunt; ita & Imperator eos qui per nomen ſuum pejerarant ſuo modo multabat, id eſt pœnis præſentibus & humanis. Hinc Minutius Felix: *Sic eorum numen invocant, ad imagines ſupplicant; Genium, id eſt, Dæmonem ejus implorant, & eſt eis tutius per Iovis Genium pejerare, quam Regis.* Quæ igitur contra diſputantur ad legem propoſitam, falſa ſunt, & nullius momenti. Ut autem ad inſtitutum revertamur, eadem ratione probat Lactantius lib. V. cap. XXI. eos, qui Deorum religionem contemnunt, non eſſe ab hominibus puniendos. *Quaſi vero*, inquit, *ſi Dii eſſent, indigerent hominum auxilio adverſus contemtores ſuos. Quid ergo nobis iraſcuntur, ſi illi nihil poſſunt? Niſi, quod ipſi Deos ſuos deſtruunt, quorum poteſtati diffidunt, magis irreligioſi, quam qui omnino non colunt. Cicero in ſuis legibus, quum caſte ad ſacrificia præciperet accedere: pietatem, inquit, adhibento, opes amovento: qui ſecus faxit, Deus ipſe vindex erit. Recte hoc quidem. Neque enim fas eſt deſperare de Deo, quem ideo colas, quia potentem putes, &c.* Atque hæc vera ſunt κατά τι non ἁπλῶς: Nullam enim impietatis ſpeciem humanis legibus eſſe coërcendam, hoc vero falſum eſt, & divinis ſanctionibus plane ἀντίξοον.

Pag. 12. *Emittant aliquod judicationis ſignum.*] Placet Gelenii conjectura, *indignationis.* ſcriptum fuerat *indignationis.*

12. *Et ſub ipſis potu labris.*] Hæc eſt vetus lectio. Gelenius reſtituit, *potum.* *Aliter in edit. noſtrâ.*

 12. *Quos*

12. *Quos in rebus tristissimis atque lætis.*] Solemne est Arnobio, & plerisque omnibus illius ævi scriptoribus mutare comparationis gradus, & superlativum accipere pro positivo, ut loquuntur οἱ τῶν γραμματικῶν παῖδες. Unde & Menandri versum, φθείρουσιν ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί, ita redditum apud antiquos Ecclesiæ Doctores reperimus. *corrumpunt ingenia bona confabulationes pessimæ.* Talia apud scriptores illos infinita.

12. *Si se sibi aliquis adulatoria humilitate submittat*] Sic enim solent adulatores, & qui magnam abjectionem testari volunt. Aristophanes in Equitibus:

Ὁ βυρσοπαφλαγὼν ὑποπεσὼν τὸν δεσπότην
Ἤκαλλ', ἐθώπευ', ἐκολάκευ', ἐξηπάτα.

Arnobius lib. VII. *Tum deinde salutet acclinis: ancillæ aut servuli pavibundas trepidationes imitatus.* Hoc eleganter appellat Tertullianus *decrescere*, libro de Pœnitentia, cap. XI. *Ad omnem occursum majoris cujusque personæ decrescentes.* ταπεινοῦσθαι Græci hoc dicunt, ὑποπίπτειν, & ὑποκύπτειν: quibus opponit Diodorus Siculus ὑπερέχειν. τοὺ γὰρ μαθόντας μήθ' ὑπερέχειν, μήθ' ὑποπίπτειν ἄλλοις, κράτιστον ἕξειν βίον πρὸς ἁπάσας τὰς περιστάσεις. Adulatoris autem hujus generis imaginem habes in Stephano, cujus ψευδομαρτυρίας pulsavit Demosthenes. Sic enim de eo Orator accusatione prima. οὗτος γὰρ ἡνίκα συνέβαινεν εὐτυχεῖν Ἀριστολόχῳ τῷ τραπεζίτῃ, ἴσα βαίνων ἐβάδιζεν ὑποπεπτωκὼς ἐκείνῳ. *Hic enim quum res Aristolochi trapezitæ florerent, eum assectabatur, & continuis atque æquis passibus comitabatur, ei sese demittens & subjiciens.* Sic enim explicandus hic locus. Talem etiam describebat Niciam Phrynichus:

Ἦν γὰρ πολίτης ἀγαθὸς ὡς, εὖ οἶδ' ἐγώ,
Κοὐχ ὑποταγεὶς ἐβάδιζεν, ὥσπερ Νικίας.

Apud Plutarchum in Nicia.

12. *Quos jamdudum experientia doctorum dæmonas appellat & heroas.*] Hanc esse verissimam lectionem certo certius est. Nam quod alii *errones* nobis obtrudere volunt, errant sane largissime. *Non nosse cœlestia*, quod sequitur, est pro *nosse non cœlestia.* Sic negationem alieno loco collocat Arnobius non semel: quod etiam scriptoribus Græcis quandoque factitatum. Polycrates apud Euseb. lib. v. hist. Eccles. cap. XXV. εἰδότες ὅτι εἰκῇ πολιὰς οὐκ ἤνεγκα. pro οὐκ εἰκῇ πολιὰς ἤνεγκα. *Nosse* autem apud Arnobium jam antea observabamus ad hoc exemplum. *Hoc ergo Dii magni norunt,*

perpe-

perpetiuntur & sentiunt, quod feræ, quod beluæ &c. Et, *Quod levitatis in homine; quod terreno in animante culpabile est, præstans illa natura, & in perpetuæ virtutis firmitate consistens, scire asseveratur à vobis.* Usurpat heic *scire* eodem modo. Servius ad VII. Æneid. de cedro: *Quod lignum non facile consumitur vetustate. Hoc genus ligni tineam nescit, corruptionemque ex antiquitate non sentit.*

Pag. 13. *Aruspices has fabulas, arioli.*] Tertullianus Apolog. cap. XLIII. *Nam si qui vere de sterilitate Christianorum conqueri possint, primi erunt lenones, perductores, aquarioli; Tum sicarii, venenarii, magi: Item arioli, aruspices, mathematici. his infructuosos esse magnus fructus est.*

13. *Negliguntur Dii clamitant, atque in templis jam raritas summa est.*] Hæc erat verissima lectio, quo Rom. ed. ducebat, & quam adfirmat cod. Reg. In templis autem raritatem summam esse querebantur: quia in iis præcipue locis consultoribus stipes excutiebant. Firmicus lib. III. Mathes. cap. XIII. *Faciet ex sacrificiis, aut feriatis actibus vitæ habere substantiam. Erunt autem hi tales, ut futura prædicant, & qui semper conversentur in templis.* Eosdem graphice describit cap. VII. ejusd. libri. *In nono loco Luna ab horoscopo constituta, in diurna genitura faciet eum, qui sic habuerit, assidua cujusdam dæmonis interpellatione pulsari. Faciet etiam in templis manere sordide, & sic semper incedere, & qui nunquam tondeant comam; & qui aliquid velint quasi à Diis dictum hominibus nuntiare: quales solent esse in templis qui vaticinari consueverunt.* Hinc igitur *fanatici* appellati. Et recte in glossis: *Fanaticus*, ἱερεκλινής, ἱερόδουλος. Eos autem sordidulos describit & alibi idem Firmicus. *Faciet eum qui sic Lunam habuerit in templis sordide manere, & qui aliquid velint quasi à Diis dictum hominibus nunciare.* Ut autem à fanis *fanatici*, sic ab *aris* arioli; nempe, *qui aris inhalantes numen de nidore concipiunt*, ait Tertullianus Apolog. cap. XXIII. De iis enim hic locus intelligendus est. In glossis *Hariolus*, βωμοσκόπος, φοιβίτης. βωμοσκόπος non est *ariolus*, sed *aruspex* potius. De ariolis vidit aliquid quasi per nubem Isidorus. In templis igitur proprie versati ejusmodi homines, quasi Diis sacrati: & quia præterea in iis superstitionis locis magna planis istis & æruscatoribus messis. Mathematici, Genethliaci, & ceteri circulatores in aliis locis publicis, ut in circo, quem idcirco *fallacem* appellat Satiricus, foro, & celebrioribus plateis stabant. B. Augustinus de Mathematicis, tractat. VIII. in Ioannem: *Verumtamen seducti seducunt, & proponunt fallacias hominibus. Tendunt ad capiendos*

piendos homines, & hoc in plateis. Nam qui tendunt ad capiendas feras, vel in sylvis, vel in solitudine id agunt. Quam infeliciter vani sunt homines, quibus capiendis in foro tenditur. Ac de Ægyptiis circulatoribus phantasmata sua in foro ludentibus Origenes libro contra Celsum primo: καὶ πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν μαθόντων ὑπὸ Αἰγυπτίων ἐπιτελούμενα ἐν μέσαις ἀγοραῖς, ὀλίγων ὀβολῶν ἀποδομένων. Celsus apud eundem libro III. (ubi Christianos cum ejusmodi planis & agyrtis impudentissime comparat, mulierculas, inquit, & imperitos tantum homines aggredientes, nunquam cum eruditis & politis hominibus congredientes) ἀλλ᾽ ὁρῶμεν δήπου καὶ τοὺς ἐν ταῖς ἀγοραῖς ἐπιρρητότατα ἐπιδεικνυμένους καὶ ἀγείροντας, εἰς μὲν φρονίμων ἀνδρῶν σύλλογον οὐκ ἄν ποτε παρελθόντας, οὐδ᾽ ἐν τούτοις τὰ ἑαυτῶν καλὰ τολμήσαντας ἐπιδεικνύειν: ἔνθα δ᾽ ἂν ὁρῶσι μειράκια, καὶ οἰκοτρίβων ὄχλον, καὶ ἀνοήτων ἀνθρώπων ὅμιλον, ἐνταῦθα ὠθουμένους τε καὶ καλλωπιζομένους. Appellat Celsus ἐπίρρητα vanitates illas, quas Ægyptii circulatores ostentabant & venditabant. Hesychius & Suidas ἐπίρρητον interpretantur ἐπίψογον, αἰσχρὸν, καταγνώσεως ἄξιον. Sic Origenes αἴσχιστα καὶ ἐπιρρητότατα ἁμαρτήματα conjungit lib. I. & eodem libro verba Celsi quædam profert, quibus Christi discipulos ἐπιρρήτους appellabat. δέκα εἶπεν ἢ ἕνδεκά τινας ἐξαρτησάμενον τὸν Ἰησοῦν ἑαυτῷ ἐπιρρήτους ἀνθρώπους, τελώνας, καὶ ναύτας τοὺς πονηροτάτους, μετὰ τούτων τῇδε κἀκεῖσε αὐτὸν ἀποδεδρακέναι. Eusebius lib. IX. hist. Eccles. cap. V. ἐπίρρητα ἵνα γυναικάρια ἐξ ἀγορᾶς ἀνάρπαστα ποιήσας. Et proprie ἐπίρρητον ad vanitates magorum & maleficia refertur. Eustathius ad lib. I. Odyss. ἐν γοῦν ῥητορικῷ λεξικῷ κατὰ στοιχεῖον περιόντι, χαίρεται, θελγῖνες, γόητες, φαρμακοί. ἐπίρρητον ἄρα τὸ θέλγειν, ἐξ οὗπερ οὗτοι παράγονται. Atque hæc obiter. scimus enim vocem istam minus esse cognitam. Ad agyrtas igitur ut revertamur, erant illi sæpius in locis publicis, templis, foris, plateis; ad portas etiam, & omnia denique loca celebriora. Quare Pyrrhus Lysimacho somnium sibi interpretanti dicit apud Plutarchum, ὅτι ταῦτα μέν ἐστι πυλαϊκῆς ὀχλαγωγίας, καὶ ἀσοφίαν ἔχοντα πολλήν. Huc enim pertinet πυλαϊκὴ ὀχλαγωγία.

13. *Ac ne stipes exiguas consultoribus excutiant jam raris.*] Apuleius Milesia II. *Chaldæus quidam hospes miris totam civitatem responsis turbulentat, & arcana fatorum stipibus emerendis indicit in vulgum.* προΐκτας hac de caussa & mendicos appellabant eos. Artemidorus operis vanissimi proœmio: τοῦτο δὲ καὶ σφόδρα διαβεβλημένων τῶν ἐν ἀγορᾷ μάντεων,

μάντεων, οὓς δὴ προΐκτας τε καὶ γόητας, καὶ βωμολόχους καλοῦσιν οἱ σεμνοπροσωποιοῦντες καὶ τὰς ὀφρῦς ἀνεσπακότες. Appellat προΐκτας, non ἀπὸ τοῦ προϊκνεῖσθαι, quæ videtur esse Eustathij sententia: sed ἀπὸ τοῦ προΐσσεσθαι: quod non est protensa manu dare, quæ est vulgaria interpretatio: sed protensa manu stipem rogare. Unde Archilochus in scholiis Aristophaneis: προτείνω χεῖρα καὶ προΐσσομαι. Et in iisdem scholiis ἴξεσθαι interpretantur nonnulli δωρεὰν λαβεῖν: quam lectionem cum interpretamento suo retulit in congeriem suam Suidas. A προΐσσεσθαι igitur προΐξ dicitur, δῶρον: & προΐκτης mendicus. Atque Latina verba *precari*, & *procare* indidem orta existimo. Est enim *precari*, quasi porrecta manu procare, & postulare aliquid. Accommodate ad hanc notationem Hierocles in hæc Pythagoreorum verba.

---- Ἀλλ' ἔρχευ ἐπ' ἔργον
Θεοῖσιν ἐπευξάμενος τελέσαι.

ait, id quod molimur manui esse simile ad accipienda bona porrectæ: quod autem à Deo confertur, fonti esse simile, unde bonorum largitio fluit; precationem autem quasi limitem medium stare inter petitionem & largitionem divinam. Verba Hieroclis sunt: ἔοικε τὸ παρ' ἡμῶν σπουδαζόμενον ἐκτεινομένῃ χειρὶ πρὸς λῆψιν τῶν καλῶν. τὸ δὲ παρὰ θεοῦ συντελούμενον, χορηγίᾳ εἶναι καὶ πηγῇ τῆς δόσεως τῶν ἀγαθῶν. καὶ τὸ μὲν ἐξευρίσκειν πεφυκέναι τὰ καλά: τὸ δὲ ἐκφαίνειν τῷ ζητοῦντι ὀρθῶς. ἡ δὲ εὐχὴ μεθόριον εἶναι τῆς παρ' ἡμῶν ζητήσεως, καὶ τῆς παρὰ τοῦ θεοῦ δόσεως.

13. *Ne stipes exiguas consultoribus excutiant jam raris.*] Horum agyrtarum φιλαργυρία à scriptoribus passim notata est. Sophocles in Antigone:

Τὸ μαντικὸν γὰρ πᾶν φιλάργυρον γένος.

Quare & Odipus apud eundem de Tiresia:

Ὑφεὶς μάγον τόνδε μηχανοῤῥόφον,
Δόλιον, ἀγύρτην, ὅς τις ἐν τοῖς κέρδεσι
Μόνον δέδορκε; τὴν τέχνην δ' ἔφυ τυφλός.

13. *Audent asseverare furiosi.*] Dicebamus antea vates & divinos furere existimatos. Sed arioli & fanatici præcipue furere crediti: & re vera furorem quantum poterant, simulabant. Iul. Firmicus lib. VI. Mathes. cap. XXXI. *Faciet homines templorum obsequiis deputatos; qui latenti divinitatis instinctu, mutato mentis ordine, & instantis religionis potestate possessi, petentibus hominibus futura prædicant, &*

sic

ſic illis ex iſta converſatione quotidianæ vitæ alimenta quærantur. Quare *furioſos* eodem appellat libro III.cap.XI. *Facient mendicos, inſanos, nudos, aut templorum ſervos.* Appellat *templorum ſervos*, ἱερoδέλxς. Ergo θεoλήπlxς exiſtimabant eos, &, ut loquitur Tertullianus, *de Deo pati.* Idcirco & caput rotabant, & capillos, quos intonſos ideo gerebant, diſſipabant, τὴν κόμην ἄνετον ἔσαον, inquit in Alexandri plani hiſtoria Lucianus: & ſeipſos etiam inſputabant: quod in eodem plano obſervat Lucianus. Περίϐλεπlός τε καὶ λαμπρὸς ἦν μεμηνέναι προσποιέμενος ἐνίοτε, καὶ ἀφρε ὑποπιμπλανόμενος τὸ στόμα. Hinc igitur *Fanaticus error*, pro pluſquam furioſo; & Fanatici, arreptitii, ac pluſquam furioſi.

13. *Sanguinem illos ſitire noſtrum.*] Lactantius lib. V. cap. IX. *Qui autem magni æſtimaverint fidem, cultoreſque ſe Dei non abnegaverint, in eos vero toto carnificinæ ſuæ viribus, veluti ſanguinem ſitiant, incumbunt.* Phraſis ſcriptoribus Gratis uſitatiſſim. Philo de legatione ad Cajum: ἀνδροφόνων καὶ δημοκοίνων θίασος, ὑπηρετήσοντες κακὰς ὑπηρεσίας φονῶντι καὶ διψῶντι ἀνθρωπίνε αἵματος. Nempe *ſitire*, & διψᾶν heic pro σφόδρα ἐπιθυμεῖν, ut docet Athenæus lib. X. ubi hujus ſignificationis exempla proferens ait, καὶ τῶν τραγικῶν δέ τις ἔφη, ἴσχειν κελεύω χεῖρα διψῶσαν φόνε. Nempe, cujus Tragici eſſent verba iſta non meminerat Athenæus quum iſta ſcriberet: quare nec auctoris verba ipſa proferebat. Eſt autem Sophoclis verſus in Ajace, vulgatis exemplaribus ita conceptus:

Καὶ πῶς ἐπέσχε χεῖρα μαιμῶσαν φόνε;

Ubi Scholiaſtes obſervat pro μαιμῶσαν reperiri ſcriptum in quibuſdam exemplaribus, διψῶσαν. Athenæus igitur verſum, quem ad manum non habebat, concepit ut potuit. Huc autem pertinet quod ſcribit Artemidorus lib. I. cap. LXXVIII. In ſomnis ſi quis exiſtimet aquam invenire ſe, qua ſitim extinguat, bonum & proſperum eſſe ſomnium: infelix contra, ſi aquam non inveniat: hoc enim ſomnio ſignificari optata non ſucceſſura: quia ſitire, διψᾶν, nihil aliud eſt, quam cupere, ἐπιθυμεῖν. ἐδὲν τῶν κατ' ἐπιθυμίαν πρᾶξειν σημαίνει, inquit, τὸ μὲν γὰρ διψᾶν ἐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἐπιθυμεῖν.

13. *Religiones, inquiunt, impias, atque inauditos cultus.*] Hoc eſt caput totius diſputationis. De impietate autem Chriſtianis aſcripta dicemus paulo poſt.

13. *Quid promere temerariæ vocis deſperatione tentatis.*] Locus profecto elegans; quem tamen vitiare voluerunt. Nam pro *deſpera-*

tione

tione notant *disparatione* vel *disceptatione*. Falluntur egregie. Infra lib. VI. *Tamquam impias geramus, & scelerosas mentes, aut aliquem sumserimus temeraria in Deos desperatione contemtum*. Vide sis quæ observamus in eum locum.

13. *Obsequio venerabili invocare in rebus fessis.*] Infra: *Caput rerum, & columen venerabilibus adimus obsequiis*. Et libro III. *Quod adorari convenit adoramus: quod obsequium venerationis exposcit, venerationibus promeremur*. Proprie igitur his in rebus *obsequium*. B. Augustinus lib. IV. de civitate Dei, cap. III. *Quos etiam per turpium ludorum obsequia, & per turpium hominum ministeria se honeste coluisse contendunt*.

13. *In rebus fessis.*] Infra libro III. *Inexorata beneficia præbere fessis atque invalidis rebus*. Habet à Virgilio:

Quem fessis finem rebus ferat: unde laborum
Tentare auxilium jubeat.

13. *Execrabilis religio est, & infausta.*] Hac de re dicemus infra.

Pag. 14. *Audax illud facinus & immane*]Vide sis quę notamus lib. VII. ad hæc verba, *Vellent de audacibus & transgressoribus vindicare*.

14. *Exuitis nos bonis.*] Cyprianus: *Innoxios, justos, Deo charos domo privas; patrimonio spolias; catenis premis: carcere includis, bestiis, gladio, ignibus punis*.

14. *Torquetis dilaceratis, exuritis.*] Hæc pertinent ad tormenta, quibus non eruebant confessionem, sed negationem extorquere conabantur, perversa quærendi ratione, ut docet Tertullianus in Apologetico.

14. *Dilaceratis.*] Nempe flagellis, & ungulis. Ac flagellis quidem in quæstionibus usi antiquissimis temporibus. Q. Curtius libro VI. *Ac primo quanquam hinc ignis, illinc verbera jam non ad quæstionem, sed ad pœnam ingerebantur*, &c. Ac de ungulis, quibus derasa & sulcata Christianorum latera passiva observatio est. Erant autem usitatæ in Martyrum agonibus *αἱ διέξοδοι τῶν μαστίγων*, inter cetera tormentorum genera, quibus eorum constantiam labefactare conabantur. In his etiam lacerationibus numerare possumus ἐλκυθμοὺς θηρίων. Nam sanctos CHRISTI testes bestiis quandoque admordendos & distrahendos dabant, ut vel hac ratione summum iis terrorem incuterent. Quare inter cetera tormentorum genera, quibus ad negationem Christiani adigebantur, & hoc numerandum. Cujus rei mentio in Lugdunensium & Viennensium epistola apud Euseb. in Sancti & Maturi martyrio: ὑπέφερον πάλιν

τὰς διεξόδους τῶν μαστίγων τὰς ἐκεῖσε εἰθισμένας, καὶ τὸν ἀπὸ τῶν θηρίων ἑλκυθμοὺς. Hinc poſtea eadem epiſtola in Blandinæ martyrio: καὶ μετὰ τὰς μάστιγας, μετὰ τὰ θηρία, μετὰ τὸ τήγανον, τὸ ἔσχατον εἰς γύργαθον βληθεῖσα ταύρῳ παρεβλήθη. Ait, μετὰ τὰ θηρία, id eſt, μετὰ τὸν ἀπὸ θηρίων ἑλκυθμοὺς.

14. *Exuritis.*] Refero hoc non ad vivicomburium, quo ſæpe Chriſti milites ἐτελειώθησαν; ſed ad cruces, & tormenta, quæ extremam τελείωσιν præcedebant. Torquebantur enim Chriſtiani, lacerabantur, exurebantur, id eſt, igni, & laminis igneis propius admotis tentabantur; ad extremum & ultimum morte conſumebantur. Ac de igni ad veritatem eruendam admoto antiquiſſima res eſt; quod vel locus ille, quem è Q. Curtio modo proferebamus, abunde docuerit. Philo contra Flaccum; καὶ ταῦτ' εἰργάζετο μετὰ τὸ πληγαῖς αἰκίσασθαι ἐν μέσῳ τῷ θεάτρῳ, καὶ πυρὶ, καὶ σιδήρῳ βασανίσαι. Seneca in Oedipode:

> *Huc aliquis ignem; flamma jam excutiet fidem,*
> *Per tam cruentas vera quærenti vias.*

Et ſæpius hujus tormenti mentio occurrit. Recte autem & condecenter ab Arnobio collocatur loco ultimo: Nam re vera erat ſæpius ultimus βασανισμός. Seneca lib. III. de Ira, cap. XIX. *Torſerat per omnia, quæ in rerum natura triſtiſſima ſunt, fidiculis, tabularibus, eculeo, igni, vultu ſuo.* Apuleius Mileſia. x. *Nec rota, vel eculeus more Græcorum tormentis ejus apparata jam deerant. Sed obfirmatus mira præſumtione, nullis verberibus, ac ne ipſo quidem ſuccubuit igni.* Prudentius in martyrio Vincentii.

> *Tum deinde cunſtatus diu*
> *Decernit extrema omnium*
> *Igni, grabato, & laminis*
> *Exerceatur quæſtio.*

Ibidem poſtea agit de grabato igneo, beatiſſimo martyri ante ultimum agona ſtrato: & eum ait præludio iſto conſummato in carcerem retractum. Ibi autem *lectum* appellat & *grabatum*, quam *cataſtam* alibi dicit, ut in martyrio Laurentii. Iſidorus in Gloſſis: *Cataſta, eculeum, genus pœnæ.* Et, *cataſta, lectus ferreus.* σιδηρᾶς καθέδρας, *Ferreæ cathedræ,*, & laminarum, χαλκῶν λεπίδων Eccleſiaſtici ſcriptores Græci paſſim meminere. Ceterum ita vexabantur, ut eorum conſtantia contunderetur, & frangeretur: quare diverſis diebus diverſis tormentorum generibus tentabantur; & ſæpius ultimo

ultimo demum die iisdem iterum cruciabantur: & in confessione CHRISTI perseverantes morte tandem multabantur. Graphice hac de re tota in epistola Lugdunensium & Viennensium apud Eusebium lib. v. histor. Eccles. cap. 1. & in Martyrologiis.

14. *Ad extremum nos feris, & beluarum laniatibus objectatis.*] Nota *ad extremum*. Præmissa ergo ante extremum agonem. Hinc Prudentius hymno primo περὶ στεφάνων:

Seu fortis præbenda cervix ad bipennem publicam,
Verberum post vim crepantum, post catastas igneas,
Sive pardis offerendum pectus, aut leonibus.

Bestiis autem objectabantur quum venationes darentur: alias enim non licebat. Hinc quum Polycarpum ad leonem postularent, respondit Proconsul fieri hoc non posse, quia venationes peractæ erant. In epistola Smyrnensis Ecclesiæ apud Euseb. lib. IV. histor. Eccles. cap. XV. ταῦτα λέγοντες, ἐπεβόων, καὶ ἠρώτων τὸν Ἀσιάρχην Φίλιππον, ἵνα ἐπαφῇ τῷ Πολυκάρπῳ λέοντα. ὁ δὲ ἔφη, μὴ εἶναι ἐξὸν αὐτῷ ἐπειδὰν ἐπεπληρώκει τὰ κυνηγέσια. Quare vivus concrematus est constantissimus & floridissimus Martyr. Hinc Lugdunenses & Viennenses scribunt venationes studio datas, ut Maturus, Sanctus, Blandina, & Attalus bestiis objicerentur. ὁ μὲν οὖν Μάτουρος, καὶ ὁ Σάγκτος, καὶ ἡ Βλανδῖνα, καὶ Ἄτταλος ἤγοντο ἐπὶ τὰ θηρία εἰς τὸ δημόσιον, καὶ εἰς κοινὸν τῶν ἐθνῶν τῆς ἀπανθρωπίας θέαμα, ἐπίτηδες τῆς τῶν θηριομαχιῶν ἡμέρας διὰ τοὺς ἡμετέρους διδομένης.

14. *Is haud nomine appellandus est hominis.*] Totus hic locus vitio laborat. Verisimilis est lectio quam ad oram libri sui adnotavit eruditiss. Mercerus, *Is aut nomine appellandus est hominis, quamvis ille videatur sibi; aut Deus esse credendus est, quamvis ipse se esse similem profiteatur in vatibus?* De hoc autem loco plura notamus in Prolegomenis.

14. *Profanus nos impios.*] Hæc est lectio principis editionis; unde doctissimus Pithæus efficiebat *Trophonius nos impios* &c. Sane felicissime.

14. *Didymæus, Philesius.*] Didymæi Apollinis meminit Suetonius. Solinus cap. LII. *Ob cujus gloriæ insigne, dedit nomini suo, ut altaria ibi strueret Apollini Didymæo.* Origenes lib. I. contra Celsum: ὁ πεπιστευμένος παρ' Ἕλλησιν εἶναι θεὸς ὁ Πύθιος, καὶ Διδυμεύς. Philesius autem Φιλήσιος.

14. *Vel auribus potuit scire, vel ipsius vocis sono.*] Id est, *& ipsius* &c.

Nam particulæ istæ disiunctivæ ponuntur sæpe pro copulativis ab Arnobio, ut etiam ab Iulio Firmico locis infinitis. Quæ in editione Ful. Ursini notata sunt ad hunc locum, sunt plane inutilia.

14. *Discipulos cur ejus inimicos habeant.*] Ita enim appellati olim Christiani, ut Actor. cap. VI. & cap. IX. & passim. Nempe quia Christum, & ejus Apostolos sectabantur, eos audiebant, vitæque doctrinam ab iis percipiebant.

14. *Nihil sumus aliud Christiani, nisi magistro Christo.*] Vult Arnobius Christianos à Christo magistro appellatos, ut Platonici denominabantur Platonis sectatores καὶ γνώριμοι, & sic de ceteris philosophorum sectis: sed addendum erat insuper quia CHRISTUS non solum magister noster est; sed etiam servator, & Deus: cui cum Patre & Spiritu sancto sit honos & gloria.

Pag. 15. *Aut amet substerni tot millium venerationem videre.*] Nihil mutandum existimo. Sic *preces sternere* dixit Tertullianus Apologetic. cap. XLIII. *Quantos habetis, non dico jam qui de vobis dæmonia excutiant; non dico jam, qui pro vobis quoque vero Deo preces sternant?* &c.

15. *Quid divini interpretes juris?*] Hæc est certissima lectio pro antiqua, *quid divini interpretes viri?* Non est tamen in textum assertione nostra relata.

15. *Ajaceos, Boëtios, Lubentinos.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *Ajos Locutios*: quo Catone contenti erimus.

15. *Qui fatuas.*] Hanc verissimam lectionem, quæ eruditiss. hominibus in mentem venerat adfirmavit cod. Reg.

15. *Civitatumque Genios.*] De locorum Geniis plana res est. Prudentius libro contra Symmachum posteriore:

Cum portis, domibus, thermis, stabulis soleatis
Assignare suos Genios; perque omnia membra
Vrbis, perque locos Geniorum millia multa
Fingere: ne propria vacet angulus ullus ab umbra.

Sed eos existimabant specialiter singulis civitatibus, & populis attributos, quorum cura & providentia singulæ civitates continerentur. Symmachus relatione de restituendo veteri Deorum cultu. *Suus enim cuique mos: suus cuique ritus est. Varios custodes vel urbibus, & cultus mens divina distribuit. Vt animæ nascentibus; ita populis fatales Genii dividuntur.* Quæ omnia expressa Prudentio libro contra Symmachum posteriore. Demosthenes in illa de corona: διὸ δέδοκται τῇ βουλῇ, καὶ τῷ δήμῳ τῶν Ἀθηναίων, εὔξασθαι τοῖς θεοῖς,

καὶ

καὶ ἥρωσι τοῖς κατέχουσι τὴν πόλιν, τὴν χώραν τῶν Ἀθηναίων. Hinc GENIUS POPULI ROMANI passim in veteribus nummis, qui δαίμων τοῦ δήμου à Dione dicitur: & *Genius publicus* apud Ammianum Marcellinum.

15. *Crucem mereatur extremam.*] quo supplicio scilicet nullum erat tetrius, nec abjectius; nullum detestabilius. Nam etsi summum supplicium, ἐσχάτη δίκη, ἡ ἀνωτάτω δίκη, ἡ ἀνωτάτω τιμωρία, dicitur pœna ἡ θανάσιμος simpliciter: aliquando tamen extremam θανασίμου τιμωρίας sortem significat. Salvianus lib. II. de Ecclesia Catholica: *Qui quum, ut Apostolus ait, in forma Dei esset, humiliavit semetipsum usque ad mortem: mortem autem crucis: non contentus scilicet simplicem pro nobis subire mortem, nisi ipsam voluntariæ necis susceptionem summorum suppliciorum susceptione cumulasset.*

15. *Nullus tumor indignationis in Diis est.*] Hæc erat verissima lectio, quam in editione Gelenii operæ, opinor, unica litterula mutata depravaverant. Minutius Felix: *Nam indignationis ejus tumorem effusæ orationis impetus relaxaverat* Virgil.

Tumor omnis, & iræ Concessere Deûm. Hinc *ira sufflatum*, dicit Zeno Veronensis sermone VII. de tribus pueris; *Ipsum contempserunt Regẽ, qui ira sufflatus solito septies amplius caminum jussit incendi.* Ergo, *nullus tumor indignationis in Diis est*, id est, nullas inde causas indignationis Dii contrahunt: non idcirco tument, nec in fermento sunt, ut loquitur ille apud Plautum.

15. *Templa felibus, scarabeis, & buculis sublimibus sunt elata fastigiis.*] Perstringit Ægyptiorum superstitionem. Quod autem de scarabeis dicit, id Eusebio & aliis notum est. Ceterum quæ constituebant animalibus illis templa, ea superba erant, & magnifica; quare *sublimibus elata fastigiis* dicit Arnobius. Quod & Celsus Epicureus apud Origenem significat, Christianorum fidem Ægyptiorum superstitioni comparans: apnd quos ait templa splendida & magnifica, cultusque relogiosos admodum, & mysteriorum religione augustos magnum aliquid portendere videri: in interiora autem progressis feles ibi statutos conspici, aut simias, aut crocodilos, aut hircos, aut canes, &c. Illius verba sunt apud Origenem lib. III. Παραβάλλειν δὲ τὰ τῆς πίστεως ἡμῶν τοῖς τῶν Αἰγυπτίων θέλει πράγμασι. παρ' οἷς προσιόντι μέν ἐστι λαμπρὰ τεμένη, καὶ ἄλση, καὶ προπυλαίων μεγέθη τε καὶ κάλλη, καὶ νεὼ θαυμάσιοι, καὶ σκηναὶ πέριξ ὑπερήφανοι, καὶ θρησκεῖαι μάλα δεισιδαίμονες καὶ μυστηριώδεις. ἤδη δὲ εἰσιόντι,

καὶ ἐνδοτέρω γινομένῳ, θεωρεῖται προσκυνούμενος αἴλουρος, ἢ πίθηκος, ἢ κροκόδειλος, ἢ τράγος, ἢ κύων.

15. *Silent irrisæ numinum potestates.*] Monebamus in hoc scriptore Iambos reperiri quandoque integros. Exemplum heic habes.

Pag. 16. *Sortiti esse sentiunt.*] Non male fortasse, ad id exemplum, *Sensit medios delapsus in hostes.* Etsi aliud dicere videtur Arnobius. Alii igitur: *à quo ipsam deitatem (ut ita dicam) sortiti, esse se sentiunt,* &c. Nolim tamen quidquam temere mutare.

16. *Et humani in generis audientia collocare.*] Hæc est vetus lectio, pro qua Gelenius edidit *collocari.* An quidpiam aliud extundere hinc possint, viderint acutiores.

16. *Quod caput rerum & columen.*] Sic scriptum aliquoties apud Arnobium *columen,* pro quo nonnulli *culmen* rescribere voluere; sane inutiliter. Nam *columen,* hoc sensu notum etiam antiquis scriptoribus. Gloss. *columen,* ἐπιστύλιον. Servius ad VIII. Æneid. *Sicut columnæ mortuis nobilibus superponuntur ad ostendendum eorum columen.* Zeno Veronensis Susannam *columen matronatus* appellat sermone de pudicitia: quomodo Platonem appellabat Arnobius supra *sublimem apicem philosophiæ, & columen.*

16. *Venerabilibus adimus obsequiis.*] Proprie. M. Tullius: *Ad Deivos adeunto caste.* Ovidius III. Amorum, eleg. VI.

A tenera quisquam sic surgit mane puella,
Protinus ut sanctos possit adire Deos?

Lactantius lib. IV. cap. III. *Siquidem alii sunt professores Sapientiæ, per quos ad Deos non aditur.* Sic & *adire templa* dixerunt; quod Græcis est προσιέναι τοῖς ἱεροῖς, φοιτᾶν τοῖς ἱεροῖς, & εἰς τὰ ἱερά. Plinius epistol. VII. lib. III. *Virgilii ante omnes, cujus natalem religiosius, quam suum celebrabat; Neapoli maxime, ubi monumentum ejus adire ut templum solebat.* Dictum autem *adire Deos,* quia Deorum simulachra venerationis obsequiis adibant. Lucretius lib. VI.

Nec delubra Deûm placido cum pectore adibis.

Tibullus:

Num feror incestus sedes adiisse Deorum,
Sertaque de sanctis deripuisse focis?

Heic *incestus,* id est, non caste. *Sedes Deorum,* θεῶν ἕδη. vel *adire Deos,* supplicum more scilicet. Dicuntur enim proprie supplices adire eos, quibus supplicant. Unde eos Græci ἱκέτας appellant παρὰ τὸ ἱκέσθαι. Virgil. VIII. Æneid.

Ergo

Ergo eadem ſupplex venio.

Et lib. XI.

Primus ego, inviſum quem tu tibi fingis (& eſſe
Nil moror) en ſupplex venio: miſerere laborum.

Ovidius:

Iuppiter ad veteres ſupplex heroïdas ibat.

Statius lib. I. Thebaïdos:

Non miſſus Tymbræe tuos, ſupplexve penates
Advenio.

Q. Curtius lib. IV. *Tamen, ſi veneris ſupplex, & matrem, & conjugem, & liberos ſine pretio recepturum te eſſe promitto.* Dicit autem heic Arnobius, non, *adire Deum* ſimpliciter: ſed *adire Deum venerabilibus obſequiis*: quomodo *adire precibus* dicit Seneca in Hippolyto:

Nec adire caſtis precibus, aut ritu pio
Adjudicatam præſidem terræ Deam.

16. *Infauſti & athei nuncupamur.*] *Infauſtos* habitos & appellatos Chriſtianos docebimus poſt. *Athei* autem vulgo dicebantur, quod inveteratos Deorum cultus abolerent, ipſoſque adeo Deos deſtruerent. Atque de hoc convicio paſſim in veterum Patrum monumentis. Vide ſis reſcriptum Pii Imperatoris apud Iuſtinum Martyrem. Hinc ſolemnis illa exclamatio in amphitheatris, αἶρε τοὺς ἀθέους: quam etiam pronuntiare jubebantur, qui Chriſtum, & pietatem Chriſtianam abnegabant. Sic in epiſtola Smyrnenſis Eccleſiæ apud Euſebium, Proconſul Polycarpum ad negandum hortatur: ὄμοσον τὴν Καίσαρος τύχην. μετανόησον. εἶπον, αἶρε τοὺς ἀθέους. quod quidem exclamavit fortiſſimus martyr, ſed ſententia plane contraria.

16. *Et quis magis rectius.*] De hoc pleonaſmo dicemus aliquid infra.

Pag. 17. *Solem Deum cum eſſe credatis.*] Ita, ut θεός ſine ulla adjectione Sol dicatur Græcis non raro: & ἀρχόμενος καὶ δυόμενος θεός, Sol Oriens & Occidens. Themiſtius Euphrades Orat. XI. οἱ σφόδρα ἐπιθυμοῦντες τοῖς ὄμμασιν ἀτενίσαι εἰς τὸν θεὸν, πρῶτον μὲν ἐν τοῖς ὕδασι μελετῶσι, καὶ διαπειρῶνται τῶν ὀφθαλμῶν πρὸς τὸ φάσμα αὐτοῦ καρτερεῖν, καὶ ἀπερείδεσθαι.

17. *Quis ſeminum frugiferas poteſtates rationum proprietate diſtinxerit.*] Lucretius *rationem* accipit ſæpe pro modo, ac natura quadam peculiari. Sic & Arnobius locis compluribus. Mox: *Æſculapius, Her-*

Hercules, aut Diana rationem imbrium tempestatumque finxerunt. τὸ χρῆμα τῶν ὄμβρων.

17. *O ipse invisus, & nullis unquam comprehense naturis.*] Ratio poscere videtur, *ô ipse invise*: sed sunt hujus generis ἐναλλαγαὶ apud hos scriptores plurimæ. Ait autem, *nullis unquam comprehense naturis*, id est, incomprehensibilis, quam vocem significare malint, quam pronuntiare. Tertullianus: *Invisibilis est, etsi videatur; incomprehensibilis, etsi per gratiam repræsentetur.*

17. *De quo nihil dici & exprimi mortalium potis est significatione verborum.*] Legebatur *potest*. At in MS. Reg. scriptum *potis est*, quam lectionem expressimus. Sic alibi sæpissime pro *pote est*, reposuimus *potis est*, ex eodem MS. Ita loquebantur veteres, apud quos *potissum* pro *possum*. Lucretius:

Nec potis est cerni, quia cassum lumine fertur.

Pag. 18. *Tam est enim periculosum.*] Ita scriptum in cod. Reg. At in editione Romana, *Ita est enim* &c. quam lectionem repræsentari volueramus: sed quam ad oram libri nostri è MS. notaveramus, ea in contextum relata est. Copulat quandoque has particulas Lucretius *ita quam*, pro *tam quam*. lib. II.

--- *Ita hæc species miranda fuisset,*
Quàm tibi jam nemo fessus satiate videndi
Suspicere in cœli dignatur lucida templa.

18. *Qui non cum istius principis notione.*] Proba lectio, quam explicant sequentia: id est, qui non istius principis & summi Dei notionem secum è matris genitalibus attulerit.

18. *Ipsa denique hiscere si animantia muta potuissent.*] Rescribendum existimant *potissent*. Nihil temere mutari velim. Nam hæc temporum ἐναλλαγή apud hos scriptores frequens est, ut docemus infra.

18. *Imo si arbores, glebæ, saxa sensu animata vitali.*] Eleganter, id est, muta animantia. quibus vitæ causa est anima sentiens, & quorum hæc est vera forma. Quæ igitur corrigendi libido infestabat eos, qui hanc lectionem mutare, & nescio quas quisquilias nobis obtrudere voluerunt?

Pag. 19. *Sed frustra, inquit, nos falso.*] Et heic pro *inquit*, scribi volunt, *inquitis*. Male. Vide supra.

19. *Et capitolia constituerimus immania.*] Tertull. Apologet. cap. XXV. *Nondum tamen templis aut simulachris res divina apud Romano*

nos constabat: frugi religio, & pauperes ritus, & nulla capitolia certantia cœlo. Dicit autem *immania* imitatione Virgil.

-- --- *posuitque immania templa.*

19. *Nunc nuper in utero matris suæ formatus.*] Id est, χθὲς ϰ̀ πρώλω, quod ajunt Græci. pro *irruisse* autem rescribunt *irruit se.* Commode.

P. 20. *Quid ut ominis pessimi nostri nominis inhorrescitis mẽtione?*] Hac igitur de caussa Christiani *infausti* habiti, ut pluribus docebimꝰ post.

20. *Sed quod hominem natum (& quod personis infame est vilibus) crucis supplicio interemptum.*] Lactantius lib. IV. cap. XVI. *Venio nunc ad passionem, quæ velut opprobrium nobis objectari solet; quod & hominem, & ab hominibus insigni supplicio affectum, & excruciatum colamus.*

20. *Et quod personis infame est vilibus.*] Lactantius: *Dicat enim fortasse aliquis; Cur, si Deus fuit, & mori voluit, non saltem honesto aliquo mortis genere affectus est? Cur potissimum cruce? Cur infami genere supplicii? Quod etiam homine libero, quamvis nocente, videatur indignum.*

20. *Et quotidianis supplicationibus adoratis.*] Id est, oratis, & invocatis, venerabilibus obsequiis aditis. Est enim *adorare*, orare ad, precari ad; quemadmodum adire ad Deos dictum. Tertull. de Oratione: *Docuerat & Ioannes discipulos suos adorare.* Et passim apud istum scriptorem. Ita *precari ad.* Livius lib. XXXVIII. *Deos demum ipsos convulsos ex sedibus suis ablatos esse. Quos adorent, ad quos precentur & supplicent, Ambrachiensibus non superesse.* Verba ista *ablatos esse* sapiunt glossema: quo vitii genere contaminata locis prope innumeris Livii exemplaria observavimus. Hinc autem *adprecari.* Apulejus Milef. VI. *Tunc genu nixa, & manibus aram tepentem amplexa, detersis ante lacrymis, sic adprecatur.* προσεύχεται. Ergo *adorare*, προσεύχεσθαι: & plenius heic, *supplicationibus adorare,* ut *precibus adorare* apud alios. Ovidius:

Hac prece adoravi superos ego: Pluribus uxor,
Singultu medios impediente sonos.

Ergo *adorare* significatione primigenia orare, προσεύχεσθαι. Vanusne igitur ille est, qui quod verbum istud non intelligeret, mira philosophatur in hunc Tertulliani locum? *Tota die* (inquit gravissimus scriptor lib. de Idolol. cap. VII.) *ad hanc partem zelus fidei perorabit, ingemens Christianum ab idolis in Ecclesiam venire; de adversaria officina in domum Dei venire, attollere ad Deum patrem manus matres idolorum; his manibus adorare quæ foris adversus Deum adorantur, eas manus admovere corpori domini, quæ dæmoniis corpora conferunt.* Heic,

adorare manibus, eſt orare expanſis manibus. Pro *adorantur* autem non improbem *adornantur.* Niſi quod *adorare* pro adornare defendunt apud Minutium Felicem: qua de re in eum locum. Ex iis autem quæ dicta ſunt, conſtat falſas eſſe alias verbi iſtius notationes, quas Grammatici proponunt: alienam quoque eruditiſſ. hominis de hoc verbo obſervationem ab omnibus pæne receptã.

20. *Sed in vini melor & laudabilior potu.*] Hæc lectio eſt è MS. Reg. Edit. Rom. habebat, *ſed vino meliori & laudabiliori potu.*

20. *Indigetes illi flumen repunt.*] Inſcriptum heroo: ΠΑΤΡΟϹ ΘΕΟΥ ΧΘΟΝΙΟΥ ΟϹ ΠΟΤΑΜΟΥ ΡΕΥΜΑ ΔΙΕΠΕΙ.

20. *Dionea Venus proles.*] Hæc eſt lectio principis editionis. In MS. Reg. *Loncia.* Unde, qui ſunt ingenio pertinaciori, extundent tandem ridiculum quid.

20. *Et crudo inexſuperabilis ceſtu.*] lib. VII. *amicitiarum fide ſalva contundere ſe alios, & crudis mutilare ſe ceſtibus.* Virgilius III. Æneid.

----- Et crudo decertet Græcia ceſtu.

Pauſanias in Arcadicis: οἱ δ' ἐκ βοείας ὠμῆς ἱμάντες λεπτοὶ τρόπον τινὰ ἀρχαῖον πεπληγμένοι δι' ἀλλήλων ἦσαν αἱ μειλίχαι.

20. *Tiſianes & Bucures Mauri.*] Heic ingenii vires exercebunt alii. Nos conſultius exiſtimamus tacere, quam fruſtra loqui.

20. *Vulneratis accipiunt auribus.*] Quæcunque ingrata & injucunda auribus accidunt, eas dicuntur offendere, & proprio verbo *vulnerare.* Virgil. VIII. Æneid.

----- Gravior ne nuntius aures
Vulneret.

Lactantius lib. VII. cap 1. *Vulnerant aures eorum præcepta continentiæ.* Hinc ſcribebat Artemidorus nuntium ſignificari injucundum, quando quis aures ſibi verberari ſomniat. Μαστιγοῦσθαι δὲ τὰ ὦτα, inquit, κακὰς ἀγγελίας ἀκοῦσεσθαι ποθὲν σημαίνει. lib. I. cap. XXV. Plautus in Aulularia:

----- Mihi miſero cerebrum excutiunt
Tua dicta, ſoror; lapides loqueris.

20. *Nonne iſtud livoris, atque avaritiæ genus eſt,*] Id eſt, πλεονεξίας. Non potuit vocem Græcam Latina una & propria exprimere: Idcirco pluribus dictionibus uſus eſt.

20. *Non obtrectatio quædam ſordens.*] Proprie. Gloſſ. *Obtrectatio,* ζηλοτυπία, λοιδορία, διαβολή, κακοθέλεια. M. Tullius Tuſcul. IV. *Et eſt æmulatio ægritudo, ſi eo, quod concupierit, alius potiatur, ipſe careat.*

Obtrecta-

Obtrectatio autem est ea, quam intelligi Zelotypiam volo, ægritudo ex eo, quod alter quoque potiatur eo, quod ille ipse concupiverit. Iterum: *Obtrectare vero alteri, aut illa ipsa vitiosa æmulatione, quæ rivalitati similis est, æmulari, quid habet utilitatis, cum sit æmulantis, angi alieno bono, quod id etiam alius habeat?*

Pag. 21. *Aliorum res premi, & in contempta humilitate calcari.*] Virgil. XI. Æneid.

Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ: contra premere arma Latini.

His autem verbis *in contemta humilitate calcari*, exprimit verbum Græcum ταπεινοῦσθαι. Nam ταπεινός quasi πατεινός. Sic *contemtim conterere* dicit Plautus in Pœnulo:

Sed tamen quomodocunque, quanquam sumus pauperculi,
Est domi quod edimus, ne nos tam contemtim conteras.

21. *Sed concedamus interdum, manum vestris opinationibus dantes.*] Sæpe *interdum* pro *interim* apud hos scriptores; ut etiam *interim* pro *interdum*. Quod autem ait *manum dare* est pro *manus dare*, quod est usitatius. Nata loquutio ab iis, qui victos fatentur se, & victoribus manus vinciendas præbent. Quare manus protendere hominum est victos se fatentium, & mortem deprecantium. Zosimus lib. II. πολλοὺς δὲ ζωγρίᾳ ἑλὼν, τὸ περιλειφθὲν πλῆθος χεῖρας ἀνατεῖναν ἐδέξατο. Præterea supplices omnes manus protendere soliti: quare & ii ipsi qui victorum clementiam implorabant, manus tendebant. Virgilius:

Ille humilis, supplexque, oculos dextramque precantem
Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit.

Sic igitur *manum dare* dicit Arnobius, ut Virgilius *dextrā protendere*.

21. *Divorum retulistis in cœtum.*] MS. Reg. habet *in censum*. fortasse melius. Infra lib. IV. *An ita ut assolet, dicis causa, ex eo, quod optamus & volumus bona ista nobis contingere, superorum retuleritis in censum.* & alibi.

Pag. 22. *Et nullius aliquando cognatione præsumptum materia illius.*] Hæc est lectio vetus, quam ita correxit Gelenius, *& nullius aliquando cognitione præsumptam materiam illius.*

22. *Cur Luna semper in motu: idem ne quis creditur animalibus causis.*] Hæc est vetus lectio, pro qua substituerat Gelenius quod existimaverat convenientissimum. Ejus autem conjectura ea est, ut nemini probare se facile possit. Ingeniose Meursius, *ideis novis creditur.* *Aliter in edit. nostra.*

ditur. Sed melius, opinor, Urſinus, ſive quicunque tandem hujus conjecturæ auctor eſt, quam is adnotavit, *idemne orbis redditur.* Verum hac de re amplius deliberandum cenſeo.

22. *Qui arrogantiam conſtringit noſtram.*] Hæc eſt lectio principis editionis, quam mutavit Gelenius, ediditque *conſtrinxit.*

22. *Qui elatas ſupercilio cervices modum fecit ſuæ infirmitatis agnoſcere.*] Hic locus bene habet, nec erat interpolandus. Zeno Veronenſis ſermone de præcepto Attende tibi. *Intuere namque mihi ambitioſum quempiam, & ingenti ſupercilio honeſtatis elatum imaginem quandam ſobrietatis habitu exteriore geſtantem.* De ſupercilio notabamus olim ad Martialem. *Elatæ cervices* autem, ſunt hominum arrogantium, & nimia ſuperbia ſublevatorum. Themiſtius Euphrades Orat. I. καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ ἐξουσίᾳ ὑψηλὸν ἐπαίρειν αὐτὸν, φρονηματισμοῦ ἐμπιμπλάμενον. Plutarchus: ὥσπερ οὖν τοὺς ἐν τῷ περιπατεῖν ἐπαιρομένους καὶ ὑψαυχενοῦντας ἀνοήτους ἡγούμεθα ἢ κενούς. Contra qui de ſe modeſte ſentiunt dicuntur *plani, & planos ſe facere.* Lactantius lib.v.cap.XXIII. *Idem nihil tumoris atque inſolentiæ gerens, non extollit ſe altius, nec erigit ſuperbum caput; ſed placidus & concors, & comis, & planus eſt, quia conditionem ſuam novit.* & cap. XVI. ejuſdem libri. *Cujus præcepti ſalubritas docet, quod qui ſe apud homines planum fecerit, humilemque præbuerit, hic apud Deum præcellens,* &c. Sic tamen & quicunque liberos ſpiritus gerunt dicuntur caput erigere: quare vitium eſt ἐν τῷ τρόπῳ. Eleganter Arrianus lib. III. diſſertat. Epicteti, cap. ultimo: ταῦτα γάρ ἐστι μόνα τὰ τοὺς ἐλευθέρους ποιοῦντα, τὰ τοὺς ἀκωλύτους, τὰ τὸν τράχηλον ἐπαίροντα τῶν τεταπεινωμένων, τὰ ἀντιβλέπειν ποιοῦντα ὀρθοῖς ὀφθαλμοῖς πρὸς τοὺς πλουσίους. Et qui nullius flagitii ſibi conſcii ſunt, aut tales videri volunt, ſolent erecto & exerto capite incedere; ut ii contra, quos alicujus flagitii conſcientia lancinat, caput operiunt, ac demittunt, niſi frontem prorſus perdiderint. B. Hieronymus, de cuſtodia virginitatis: *Videaſque pleraſque viduas antequam nuptas infelicem conſcientiam mentita tantum veſte protegere. Quas niſi tumor uteri, & infantum prodiderit vagitus, erecta cervice, & ludentibus pedibus incedunt. Aliæ vero ſterilitatem præbent; & necdum nati hominis homicidium faciunt.* In cod. MS. quem vidimus, ſcriptum erat, *ſterilitatem prætendunt.*

22. *Qui animalia monſtravit informia nos eſſe.*] Id eſt, imperfecta, & deformia, ne decore ſuo glorientur. Quare nihil mutandum exiſtimo.

22. *Qui*

22. *Qui ab ſignis inertibus.*] Infra lib. II. *Idcirco animas miſit, ut immemores veritatis effectæ, & quidnam eſſet Deus oblitæ, ſimulachris inertibus ſupplicarent.* Zeno Veronenſis *ſtupida ſimulachra* appellat Sermone de Iona: *Statimque actus veteris vitæ damnantes pro ſalute redimenda non ſolito more ad ſtupida ſimulachra concurrunt.*

22. *Atque orationum colloquia miſcere.*] Infra lib. VI. *Sed ut eos poſſimus coram, & cominus contueri, affari de proximo, & cum præſentibus quodammodo venerationum colloquia miſcere.*

22. *In incudibus Deos.*] Abundat ſæpiſſime hæc particula apud Arnobium. Quare mutandum nihil eſt.

22. *Et ex malleis fabricatos.*] Neque heic mutandum quidquam eſt. Abutitur enim hac præpoſitione Arnobius, nec ſine veterum, quos plurimum imitatur, exemplo. Lucretius lib. III.

Quom cohibere nequit conquaſſatum ex aliqua re.

Et lib. v.

Et majoribus, & ſolidis magis oſſibus intus
Fundatum, & validis aptum per viſcera nervis;
Nec facile ex æſtu, nec frigore quod caperetur.

Plautus in Mercatore:

Ex ſummis opibus, viribus uſque experire, nitere,
Herus ut minor opera tua ſervetur.

In Pſeudolo:

Expreſſam in cera ex anulo ſuam imaginem.

In Sticho:

Nunc Microtrogus nomine ex vero loquor.

Arnobii autem ævo tam frequens erat hujus particulæ abuſus iſte, ut & Græci ad hoc exemplum abuterentur ſua quandoque. Euſeb. de Præparat. Euangel. lib. v. ὡς ἂν ἐκ τῶν οἰκείων βελῶν καὶ τοξευμάτων βαλλόμενοι κατηγχωνίοιντο. pro, τοῖς οἰκείοις βέλεσι καὶ τοξεύμασιν. Alludit proverbium, τοῖς οἰκείοις πτεροῖς βάλλεσθαι.

22. *Veternoſis in arboribus tænias.*] Arbores dicit, in quibus ſpolia ſuſpenſa erant, & Diis conſecrata. Nam in ipſis donariis & anathemaſi tæniæ, & aliquid inibi depictum. Plutarchus in Timoleonte: ἐκ γὰρ τῶν κρεμαμένων ἀναθημάτων ταινία τις ἀποῤῥυεῖσα, καὶ φερομένη στεφάνους ἔχουσα, καὶ νίκας ἐμπεποικιλμένας, περιέπεσε τῇ κεφαλῇ τοῦ Τιμολέοντος. Eæ autem arbores religioſa obſervatione à prætereuntibus colebantur; & inviolatæ durabant annos plurimos: quare veternoſas appellat eas Arnobius. Hæc docet elegantiſſime Lucanus libro primo:

 Qualis

Qualis frugifero quercus ſublimis in agro
Exuvias veteres populi, ſacrataque gëſtans
Dona ducum: nec jam validis radicibus hærens
Pondere fixa ſuo eſt; nudoſque per aëra ramos
Effundens, trunco, non frondibus efficit umbram:
Sed quamvis primo nutet caſura ſub Euro,
Tot circum ſylvæ firmo ſe robore tollant,
Sola tamen colitur.

De cultu autem & veneratione harum arborum teſtimonia exſtant cum alibi prope infinita, tum apud Apuleium verbis ſignificantiſſimis Florida prima.

22. *Si quando conſpexeram lubricatum lapidem, & ex olivi unguine ordinatum.*] Unguine delibutum dicit Apuleius Florida prima: λιπαρὸν λίθον dicunt Græci, quod ab aliis obſervatum jam eſt. Verba autem iſta, *ex olivi unguine ordinatum*, quæ tot ingenia torſerunt ita legenda eſſe deprehenderunt eruditiſſ. homines, *ex olivi unguine ſordidatum.*

Pag. 23. *Pythagoras Samius ſuſpicione dominationis injuſta vivus concrematus in fano eſt.*] De Pythagoræ morte diverſæ erant opiniones: alii enim ſcribunt eum in Milonis domo concrematum: alii autem in Muſarum fano periiſſe inedia. Vide Laërtium. Utramque opinionem confundit Arnobius. Falluntur ergo qui legi heic volunt, *in Samo.* Themiſtius Euphrades Orat. 11. de Pythagoræ obitu: οὗ δὴ καὶ ἐτελεύτησεν ἐν τῷ τεμένει τῶν Μουσῶν, τετταράκοντα, ὥς φασιν, ἡμέρας φεισάμενος σίτου.

23. *Vt Aquilius.*] Scribendum *Aquilius.* De Manio Aquilio Oppii legato à Mithridate crudeliſſime interemto agere Arnobium recte obſervavit doctiſſimus Caſaubonus, magnum literarum lumen, & ſingularis pietatis ac probitatis exemplum. Aquilio igitur capto miris modis illuſit Mithridates, tandemque τοῦ στόματος αὐτοῦ κατεχώννυσε χρυσίον, ait Appianus in Mithridaticis; *aurum in os infudit*, ait Plinius lib. XXXIII. cap. III. Ejuſdem meminit M. Tullius de lege Manilia. De Trebonio amplius deliberandum cenſeo.

23. *Sed cruciatoris perpetitur ſævitatem.*] Legendum *ſævitate*, quod alii etiam obſervaverunt.

Pag. 24. *Fanorum conſecratione mactatis.*] Hæc eſt veriſſima lectio è MS. Reg. legebatur antea. *Fanorum conſecrationi aptatis.* Infra:

fra: *Et quos odiis acrioribus conveniebat à vobis carpi, pulvinaribus, aris, templis, atque alio mactatis cultu.*

24. *Nonne ipsum Herculem magnum.*] Herculem *magnum* appellat proprio epitheto. Virgil. VIII. Æneid.

Forte die solemnem illo rex Arcas honorem
Amphithryoniadæ magno, divisque ferebat.

24. *Sacrificiis, hostiis, & ture invitatis incenso.*] Notant, *indigitatis*. Quid est autem, si hoc libros perdere non est? Sacrificiis igitur Deos invitabant, eosque etiam in ipso opere vocabant, *Adeste*. &c. Virgil.

Te libans Lenæe vocat.

Ture autem scriptum in exemplaribus, quomodo ævo illo scribebant. Servius ad lib. I. Georg. *Sane tus modo sine aspiratione dicimus. Nam antiqui thus dicebant ἀπὸ τοῦ θύειν, quod diis placuit* (legendum, *quod displicuit*) *Tura enim à tundendo dicta esse voluerunt, à glebis tunsis, cum quibus dicitur fluens de arboribus coalescere.*

24. *Quem ipsi vos fertis vivum arsisse post pœnas.*] Videntur hæc verba *post pœnas* è præcedenti periodo hunc in locum translata. *Nonne Æsculapium medicaminum repertorem post pœnas, & supplicia fulminis*, &c. Quæ sequuntur *in funestibus busticetis* etsi sunt aperte depravata, defensores tamen invenire possunt. addita particula *bus* è dictione proxime sequenti. erat igitur *in funestis busticetis*.

24. *Abscissum & spoliatum viro.*] Harum dictionum acceptiones notæ sunt pueris, ut de iis plura notare velle hominis sit nimis otiosi, & chartæ egregrie illudentis.

24. *Et Quirinum esse Martium dicitis.*] *Martium* esse glossema facile crediderim. Et sane, aut valde fallor, ita res est. Nam etsi plura vocabula copulare amat Arnobius, exemplum tamen videtur heic minus idoneum. Solita autem mortuis consecratis nomina immutari, ne quis eos putaret homines fuisse, quod observat Lactantius, notum hodie omnibus est.

24. *Quæ ab eo profecta in nobis sunt.*] Proba lectio, quam asserimus lib. II.

24. *Et sine ullius rei dubitationis ambiguo.*] Vacat *rei*. Quare legerim, *& sine ullius redubitationis ambiguo.* Redubitatio, ut repromissio, & similia.

Pag. 25. *Magus fuit, clandestinis artibus.*] Nam quia miracula à Christo edita, & tot testimoniis asserta & comprobata negare

non

non poterant, eo confugiebant, ut ea dicerent magica potestate fuisse ab eo factitata; quod expresse objiciebat Celsus Epicureus: qua de re Origenes libro primo: κατηγορεῖ δ' ἐν τοῖς ἑξῆς τοῦ σωτῆρος, ὡς γοητείᾳ δυνηθέντος ἃ ἔδοξε παράδοξα πεποιηκέναι. &c.

25. *Ægyptiorum ex adytis.*] Horrendæ sunt blasphemiæ quas adversus Christum temeraria vocis desperatione vomebant. Quoniam igitur Chtistum legerant translatum in Ægyptum ob Herodis furorem, eum dicebant in Ægypto maleficis artibus operatum; atque iis instructum in Iudæam remeasse ad populares, ibique Dei nomen sibi arrogasse. Hoc ait impuratissimus Celsus apud Origenem: καὶ ὅτι οὗτος διὰ πενίαν εἰς Αἴγυπτον μισθαρνήσας, κἀκεῖ δυναμεών τινων πειραθείς, ἐφ' αἷς Αἰγύπτιοι σεμνύνονται, ἐπανῆλθεν, ἐν ταῖς δυνάμεσι μέγα φρονῶν, καὶ δι' αὐτὰς θεὸν αὐτὸν ἀνηγόρευσεν.

25. *Angelorum potentium nomina. & remotas furatus est disciplinas.*] *Nomina* dicit, quia in suis incantationibus barbara & horrenda Angelorum ac potestatum nomina proferebant, quorum vi & virtute res illas magnas & παραδόξους fieri existimabant. Et eo scelerosa impietas progressa erat, ut Deum Abrahami, Isaaci, & Iacobi suis maleficiis immiscerent: quod cum arte simul ad hodiernos maleficos transmissum. Origenes lib. I. contra Celsum: ἀλλὰ καὶ πολλοὶ τῶν ἐπᾳδόντων δαίμονας, χρῶνται ἐν τοῖς λόγοις αὐτῶν τῷ, ὁ θεὸς Ἀβραάμ. Plenius lib. IV. ubi innuit insuper accepisse hoc gentium Magos ab Iudæorum exorcistis: σαφὲς δὴ ὅτι καὶ γενεαλογοῦνται Ἰουδαῖοι ἀπὸ τῶν τριῶν πατέρων, τοῦ Ἀβραάμ, καὶ τοῦ Ἰσαάκ, καὶ τοῦ Ἰακώβ, ὧν τοσοῦτον δύναται τὰ ὀνόματα συναπτόμενα τῇ τοῦ θεοῦ προσηγορίᾳ, ὡς οὐ μόνον τοὺς ἀπὸ τοῦ ἔθνους χρῆσθαι ἐν ταῖς πρὸς θεὸν εὐχαῖς, καὶ ἐν τῷ κατεπᾴδειν δαίμονας, τῷ, ὁ θεὸς Ἀβραάμ, ὁ θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ θεὸς Ἰακώβ: ἀλλὰ γὰρ σχεδὸν καὶ πάντας τοὺς τὰ τῶν ἐπῳδῶν καὶ μαγειῶν πραγματευομένους.

25. *Clandestinis artibus omnia illa perfecit.*] Quas heic dicit *clandestinas artes, & remotas disciplinas*, appellat alibi secretas artes libro II. *Quid illi sibi volunt secretarum artium ritus, quibus affamini nescio quas potestates?* Iul. Firmicus lib. III. cap. VIII. *Si vero in hoc loco in matutino ortu fuerit inventus, secretarum quarundam artium magistros reddet.* & lib. IV cap. II. *Facit obscuros, absconsos, tacitos, & secretarum atque illicitarum litterarum conscios.* Idem *secretas ac magicas* dicit ejusdem libri capite XII. *Faciet quibusdam religionibus deditos, & secretarum ac magicarum artium scientes.* capite VIII. lib. III. *absconsas*

artes

artes appellat; & cap. IX. *absconsas & illicitas.*

25. *Angelorum potentium.*] Proprie. Salvianus lib. V. *Nam suscipiuntur advenæ; fiunt præjudicio habitationis indigenæ, exemplo quodam illius maleficæ potentis, quæ transferre homines in bestias dicebatur. Ita & isti omnes, qui intra fundos divitum recipiuntur, quasi Circei poculi transfiguratione mutantur.* Ibi *maleficam potentem* appellat Circen. Sic *potestas* infra.

23. *Quid dicitis, ô parvuli.*] ὦ νήπιοι.

25. *Quid dicitis, ô parvuli, incomperta vobis & nescia temerariæ vocis loquacitate garrientes?*] Hæc omnia breviter apud Origenem, ubi eandem calumniam purgat. ἀντικρυς γὰρ, κἂν δοκῇ ἀνέλεγκτον εἶναι τὸ περὶ τοῦ Ἰησοῦ, πῶς ταῦτα ἐποίησε, σαφὲς, ὅτι Χριστιανοὶ οὐδεμιᾷ μελέτῃ ἐπῳδῶν χρώμενοι, ἐντυγχάνουσιν: ἀλλὰ τῷ ὀνόματι τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἄλλων λόγων πεπιστευμένων κατὰ τὴν θείαν γραφήν.

25. *Magicarum artium ludi.*] Proprie. Tertullianus Apologet. cap. XXIII. *Si multa miracula circulatoriis præstigiis ludunt.* Sic Magorũ παίγνια Græci dicunt. Irenæus apud Epiphanium, Hæresi XXXIV. Τὰ γὰρ Ἀναξιλάου παίγνια τῇ τῶν λεγομένων μάγων πανουργίᾳ συμμίξας, δι' αὐτῶν φαντάζων τε καὶ μαγεύων, εἰς ἔκπληξιν τοὺς ὁρῶντάς τε καὶ πειθομένους αὐτῷ περιέβαλεν. Vertit Irenæi vetus interpres: *Anaxilai enim ludicra cum nequitio eorum qui dicuntur magi commiscens, per hæc virtutes perficere putatur apud eos, qui sensum non habent, & à mente sua excesserunt.* Ergo Magorum *ludi* proprie. Q. Curtius lib. VII. *Erat in eo convivio Cobares natione Medus; sed magicæ artis (si modo ars est, non vanissimi cujusque ludibrium) magis professione, quam scientia celeber.* Sapienter Q. Curtius: & hanc ob caussam Magorum παίγνια dicta, & *ludi*, & μαγικὴ κυβεία: ipsi etiam Magi vulgari appellatione *vani* appellati. Sic enim recte apud Capitolinum in M. Antonini Imperatoris & Philosophi vita: *Et vano cuidam, qui diripiendæ urbis occasionem cum quibusdam consciis requirens, de caprifici arbore in campo Martio concionabundus, ignem lapsurum finemque mundi affore diceret,* &c. Circulatores igitur omnes *vanos* vulgo appellabant.

25. *Sine ulla vi carminum.*] Apulejus Apologia prima: *Sin vero more vulgari, eum isti proprie Magum existimant, qui communione loquendi cum Diis immortalibus, ad omnia quæ velit incredibilia quadam vi cantaminum polleat.*

25. *Sine ulla aliqua observatione sollicita sacrorum.*] Nam sacra quędam à Magis curiosissime observari solita, clara res est. Hostiæ

 enim

enim cæſæ, maſcula tura incenſa, & ſimilia factitata, de quibus ſcriptores paſſim. Proprie autem Arnobius, *ſine ulla aliqua obſervatione* &c. Nam *obſervatio* in hiſce rebus vox propria. Infra: *Sine ullius ritus obſervatione.* Denique vox iſta ſignificat cautam illam circumſpectionem, quam in ſacris adhibere debemus, ne qua in re titubemus & numen offendamus. Infra lib. VI. *Sequitur ut de ſignis aliquid, ſimulachriſque dicamus: quæ multa arte componitis, & religioſa obſervatione curatis.* & lib. VII. *Aut (ut fieri moris eſt) obſervationis alicujus, & religionis metu, ille caprina abſtinet ſe carne, porcinum alius execratur attactum.* Iul. Firmicus lib. VIII. Matheſ. cap. VI. *Et omni benevolarum ſtellarum teſtimonio deſtitutus plecti faciet malos, aut ad aram metuendæ religionis obſervationibus immolari.*

25. *Libaminum.*] Optime. Apulejus Mileſ. III. *Tunc decantatis ſpirantibus fibris, litat vario latice. Nunc rore fontano; nunc lacte vaccino, nunc melle montano. Libat & mulſa*, &c.

25. *Aut ſine clavibus reſerare quæ clauſa ſunt.*] Hi ſunt quotidiani circulatorum & vanorum iſtorum ludi. Origenes libro contra Celſum ſecundo; καὶ γόητές τινες ἐπῳδαῖς δεσμοὺς λύουσι, καὶ θύρας ἀνοίγουσιν.

25. *Aut in curriculis equos debilitare.*] Exſtat exemplum hujus poteſtatis apud Hieronymum in Hilarione.

Aliter in edit. noſtrâ. 25. *Aut uxoribus, & liberis alienis inconceſſi amoris flammas, & furiales immittere cupiditates.*] φίλτρα intelligit, & amatoria: quæ ἀγώγιμα quoque fuiſſe appellata non omnibus fortaſſe tironibus notum eſt. Irenæus lib. I. cap. XX. *Exorciſmis & incantationibus utuntur. Amatoria quoque & agogima, & qui dicuntur Paredri, & Oniropompi, & quæcumque ſunt alia parerga apud eos ſtudioſe exercentur.* Epiphanius in Carpocratis hæreſi: ἐπῳδάς τε διαφόρους πρὸς πᾶσαν μηχανὴν ἀφηύραντο πρὸς φίλτρα, καὶ ἀγώγιμα. Exſtat vox iſta & alibi apud eundem ſcriptorem: item apud Theodoritum in hæreſi Simonis, & alibi. *Chariteſia* quoque dicit Irenæi interpres, quæ Epiphanius ἀγώγιμα. Sic enim in Carpocratis hæreſi: *Artes etiam magicas operantur & ipſi, & incantationes: philtra quoque, & chariteſia, Paredros, Oniropompos, & reliquas malignationes.*

25. *Sed eorum, quos invocant, poteſtate.*] Tertull. Apologet. cap. XXIII. *Si multa miracula circulatoriis præſtigiis ludunt: ſi & ſomnia immittunt habentes ſemel invitatorum Angelorum, & Dæmonum aſſiſtentem ſibi poteſtatem.* Quem in locum plura, ſi Deus volet. Proprie igitur heic *poteſtas*. Denique proprie *poteſtas magica*, quod antea dice-

dicebamus. Apulejus Milesia III. *Tunc protinus inexpugnabili Magicæ disciplinæ potestate, & cæca numinum coactorum violentia, illa corpora, quorum fumabant stridentes capilli, spiritum mutuantur humanum.* & Apologia prima: *Nunc, si videtur, credamus Aemiliano, solere pisces etiam ad Magicas potestates adjuvare.* Origenes contra Celsum libro primo: *βαρβάρων δέ τινες ἐπὶ τοῖς παραδόξοις ἐξ ἐπῳδῶν δυνάμεσιν ἐθαυμάσθησαν.*

25. *Sine ullius ritus observatione, vel lege.*] Propria heic quoq; vox *lex*. Apulejus: *Nam si, quod apud plurimos lego, Persarũ lingua Magus est, qui nostra sacerdos; quod tandem est crimen, sacerdotem esse, & rite nosse, atque scire, atque callere, leges cærimoniarum, fas sacrorum, jus religionũ?*

25. *Sed auxiliaribus plenum nobis.*] Hæc est vetus lectio. Sed non immerito suspicati sunt scriptum fuisse *bonis*.

Pag. 26. *Popularibus & quotidianis verbis missam.*] Hoc ait propter magorum susurramina vocibus exoticis & barbaris, imo & horrendis concepta: quæ concitata lingua ab iis pronuntiabantur, ita ut auditorum aures sæpius ferirent tantum, nihil autem iis insinuarent. Lucianus mortuorum dialogis: *ῥῆσίν τινα μακρὰν ἐπιλέγων, ἧς οὐ σφόδρα κατήκουον. ὥσπερ γὰρ οἱ φαῦλοι τῶν ἐν τοῖς ἀγῶσι κηρύκων, ἐπίτροχόν τι καὶ ἀσφαλὲς* (legendum *ἀσαφές*) *ἐφθέγγετο, πλὴν ἀλλ' ἐῴκει γέ τινας ἐπικαλεῖσθαι δαίμονας. μετὰ γοῦν τὴν ἐπῳδὴν τρὶς ἄν μου πρὸς τὸ πρόσωπον ἀποπτύσας*, &c. Addit postea, *παραμιγνὺς ἅμα βαρβαρικά τινα, καὶ ἄσημα ὀνόματα, καὶ πολυσύλλαβα.* Idcirco scribit Clemens Alexandrinus preces eas existimatas efficaciores, quæ verbis barbaris conciperentur. Clementis verba sunt Stromate primo: *αἱ δὲ πρῶται καὶ γνικαὶ διάλεκτοι, βάρβαροι μὲν, φύσει δὲ τὰ ὀνόματα ἔχουσιν. ἐπεὶ καὶ τὰς εὐχὰς ὁμολογοῦσιν οἱ ἄνθρωποι δυνατωτέρας εἶναι τὰς βαρβάρῳ φωνῇ λεγομένας.*

26. *Popularibus & quotidianis verbis.*] Apulejus *communia verba* appellat Milesia prima: *Saga, inquit, & divinipotens cœlum deponere, terram suspendere, fontes durare, montes diluere, manes sublimare, Deos infimare, sidera extinguere, Tartarum ipsum illuminare. Oro te, inquam, aulæum Tragicum dimoveto, & siparium scenicum complicato, & cedo verbis communibus.* Hoc etiam dicebant *humane loqui*, *ἀνθρωπίνως λαλεῖν*, quod ad Martialem observabamus: id est, loqui verbis communibus, & quotidianis: quibus contraria sunt verba omnia *ἄσημα καὶ ἀσαφῆ*: item elata & ampullata, qualia Tragicorum. B. Hieronymus libro primo contra Iovinianum: *Non est contentus nostro,*

id est, humano more loqui: altius quiddam aggreditur. Parturiunt montes: nascetur ridiculus mus. Cicero libro II. de Divinatione: *ut si quis medicus ægroto imperet, ut sumat, Terrigenam, herbigradam, domiportam, sanguine cassam, potius quam hominum more, cochleam.* Sic omnia contra aut præter pervagatam rerum naturam, ut fabulæ, miracula opponũtur τοῖς ἀνθρωπίνοις λόγοις. Aristophanes in Vespis:

Μή μοίγε μύθους, ἀλλὰ τῶν ἀνθρωπίνων
Οἵους λέγομεν μάλιστα τοὺς κατ' οἰκίαν.

26. *Membrorum possessione cedebat.*] Nam *possessi* & *obsessi* dicuntur οἱ ἐνεργούμενοι.

26. *Et concordiam colorum commaculatis visceribus relinquebant.*] *Viscera* accipit pro toto corpore. Solinus cap. XXII. *Esse illic & Panotiorum gentem, quorum aures adeo in effusam magnitudinem dilatentur, ut viscerum illis reliqua contegant; nec amiculum aliud sit, quam ut membra membranis aurium vestiant.* & cap. XXV. *Regionem partim timent barbari, quibus per artifices plagarum figuras jam inde à pueris variæ animalium effigies incorporantur, inscriptisque visceribus, hominis incremento pigmenti notæ crescunt.*

26. *Vnus fuit è nobis, cujus ex levi tactu stabant profluvia sanguinis.*] Heic quoque *ex* mutare volunt in *&*. Sed observare debuerant, quod observabamus antea, particulam istam sæpe πλεονάζειν. Sic autem apud Iul. Firmicum frequentissime. Ut lib. III. Mathes. cap v. *Et qui ex ferro vulnera frequenter accipiant*, iterum: *Sed ex ferro vulnera frequenter infligit.*

26 *Et immoderatos cohibebant fluores.*] Vocem istam frequentare amat Arnobius. Solinus cap. XXXII. *Idque qui percunctari velit tenebris, inesse fluori illi æternam facem credat.* & cap. XXXV. *Ferunt alii, quod ventorum flatibus repercussus, cum fluorem solidæ velocitatis non queat promovere, aquis in arto luctantibus intumescat.* & passim.

26. *Cujus manus intercutes veternosæ fugiebant undæ.*] Glossæ, *Veternus*, ὕδρωψ.

26. *Centum, aut hoc amplius semel una intercessione sanabat.*] Infra lib. II. *Aut inhærentem spinulam callo una interdictione sanare.*

26. *Calcabat ponti terga undis ipsis stupentibus.*] Zeno Veronensis sermone de Iona: *Hoc igitur è profundo clamans similiter Petrus impetravit à Domino, ut profundi maris lubricos sinus, insubditaque humanis gressibus liquidi æquoris terga, quibus viator trepidus absorbebatur, & perambularet pariter & evaderet.*

26. Pol-

26. *Pollinctorum voluminibus explicari.*] Hæc eſt legio cod. Reg. optima. *Volumina* appellat, quæ alibi *volucra*, εἰλήματα.

Pag. 27. *Cujus nomen auditum fugat noxios ſpiritus, ſilentium imponit vatibus.*] Tertull. Apologet. cap. XXIII. *Atquin omnis hæc noſtra in illos dominatio & poteſtas de nominatione Chriſti valet, & de commemoratione eorum, quæ ſibi à Deo per arbitrum Chriſtum imminentia expectant.* Origenes contra Celſum libro primo: καὶ ὁ ἡμέτερος Ἰησοῦς, οὗ τὸ ὄνομα μυρίους ἤδη ἐναργῶς ἑώραται δαίμονας ἐξελάσαν ψυχῶν καὶ σωμάτων ἐνεργῆσαν εἰς ἐκείνους, ἀφ' ὧν ἀπηλάθησαν. Quin ait idem Origenes tantam fuiſſe hujus nominis vim, ut ejus virtute vitioſi homines quandoque dæmonia ejecerint, ſecundum Chriſti prædictionem. Verba Origenis ſunt eodem libro: τοσοῦτον μέν γε δύναται τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τῶν δαιμόνων, ὡς ἔσθ' ὅτε καὶ ὑπὸ φαύλων ὀνομαζόμενον ἀνύειν. ὅπερ διδάσκων Ἰησοῦς ἔλεγε. πολλοὶ ἐροῦσί μοι ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, τῷ ὀνόματί σου δαιμόνια ἐξεβάλομεν, καὶ δυνάμεις ἐποιήσαμεν. Nempe his verbis oſtendit Origenes exorciſtarum fidem non fuiſſe neceſſario juſtificantem. Sed obſervat Auguſtinus ipſos planos & circulatores hoc nomine in ſuis incantationibus uſos eſſe. Sic enim ille Tract. VII. in Ioannem. *Fingunt enim ſpiritus mali umbras quaſdam honoris ſibimetipſis, ut ſic decipiunt eos qui ſequuntur Chriſtum. Vſque adeo fratres mei, ut illi ipſi qui ſeducunt per ligaturas, per percantationes, per machinamenta inimici miſceant percantationibus ſuis nomen Chriſti.*

27. *Arrogantium magorum.*] Id eſt, ἀλαζόνων, qui ea promittunt & ſpondent, quæ implere nequeunt. Nam quos Græci appellant ἀλαζόνας, eos Latini *arrogantes* ſæpiſſime verterunt.

27. *Sed majoris licentia poteſtatis.*] id eſt, vi, δυνάμει καὶ ἐξουσίᾳ. Sic enim ἐξουσίαν videntur expreſſiſſe. Paulo poſt: *Ergo illud humanum fuit; aut ex ore ſtercoribus innutrito tale potuit jus dari, talis licentia proficiſci?* Et lib. II. *Vt enim Dii certi certas apud vos habent tutelas, licentias, poteſtates; neque eorum ab aliquo id quod ejus non ſit poteſtatis ac licentiæ poſtulatis.* B. Auguſtinus lib. III. de Civitate Dei, cap. XIII. *Aut fortaſſis Alecto illa infernalis furia, jam eis favente Iunone, plus in illos habuit licentiæ, quam quum ejus precibus contra Æneam fuerat excitata.* Iul. Firmicus lib. II. Matheſ. cap. IV. *Sunt autem infinitæ poteſtatis, & licentiæ; & qui fata hominum poteſtatis ſuæ auctoritate deſignent.* & lib. IV. cap. I. *Ac furioſas mentes, & perditi furoris indignationibus irritatas orationis ſuæ poſſunt licentia mitigare.* Et apud eundem

dem eodem cap. *licentia potestatis*, ut heic apud Arnobium. *Magnos, potentes, terribiles, efficacesque faciat, & qui maximas civitates potestatis alicujus licentia subjugent.*

27. *Vel exilitatis cujus reperientur & ludi.*] Hæc est lectio principis editionis, quam adfirmat MS. Reg. *Ludus* autem eleganter de re facili, & quam sine labore ullo peragimus. T. Livius lib. XXVIII. *Næ tibi P. Corneli, quum ex alto Africam conspexeris, ludus & jocus fuisse Hispaniæ tuæ videbuntur.* Sic παιδιὰν Græci dicunt; & pro re facili ac levi, præ graviori & molestiori ægritudine. Æschylus Prometheo:

----- ὅς τε σοι τὸν νῦν χόλον
παρόντα μόχθων παιδιὰν εἶναι δοκεῖν.

Pag. 28. *Sole ipso est clarius.*] Eleganter Lactantius lib. VII. cap. I. *Qui vero ambitione inflati, aut amore potentiæ inflammati omne studium suum ad honores acquirendos contulerunt, nec si Solem quidem ipsum gestemus in manibus, fidem commodabunt ei doctrinæ, quæ* &c.

28. *Quæ humana corpora sustinere nescio quæ voluit importuna crudelitas.*] Blasphemum hoc. Quasi vero mala non proficiscantur à Deo. Mala pœnæ dico, quibus Deus suos ut benignissimus pater castigat; impios ut justissimus judex punit. Sed hoc de errore ad lib. II.

28. *Nonnullis adtribuere medicinam.*] Hæc lectio est è cod. Reg.

28. *Aut cibum aliquem jusserunt capi.*] Ita est: Dii, quorum in fanis ægri incubabant, certa remedia per sacerdotes suos præscribebant, καὶ συνέταττον. Hæc enim προστάγματα à Diis, id est, à Dæmonibus profecta, proprie συντάξεις. Hac de re loquitur M. Antoninus Imperator & Philosophus libro de vita sua primo: ὁποῖόν ἐστι τὸ λεγόμενον, ὅτι συνέταξεν ὁ Ἀσκληπιὸς τούτῳ ἱππασίαν, ἢ ψυχρολουσίαν ἢ ἀνυποδησίαν.

28. *Quod esse non magnum, nec admirationis alicujus stupore condignum.*] Infra lib. II. *Interea, ô isti, qui admiramini, qui stupetis doctorum & philosophiæ scita.* Martialis:

Admiror, stupeo; nihil est te doctius uno.

Stupor est ἔκπληξις, καὶ θάμβος.

Pag. 29. *Quum per omnia supplices irent templa.*] Quod factum in magna aliqua calamitate publica & privata. Sic enim fore existimabant, ut tandem Deorum aliquem propitium invenirent. Polybius lib. IX. αἱ δὲ γυναῖκες περιπορευόμεναι τοὺς ναοὺς. &c. Sed hunc solum mox proferemus, & sanabimus.

29. *Quum*

29. *Quum Deorum ante ora prostrati.*] Infra lib. VI. *Quæque templis in omnibus prostrati atque humiles adoratis.* Nam procumbebant quandoque humi, & hoc schemate ἱκετεύον. Lucret. lib. V.

Nec pietas ulla est velatum sæpe videri
Vertier ad lapidem, atque omnes accedere ad aras:
Nec procumbere humi prostratum, & pandere palmas
Ante Deum delubra.

Cæsar libro II. de bello civili: *Facile erat ex castris C. Trebonii, atque ex omnibus locis superioribus prospicere in urbem, ut omnis juventus, quæ in oppodo remanserat, omnesque superioris ætatis cum liberis atque uxoribus, publicisque custodiis, aut ex muro ad cœlum manus tenderent, aut templa Deorum immortalium adirent, & ante simulacra projecti victoriam ab Diis exposcerent.* Æschylus in Thebaïde:

Πότερα δῆτ' ἐγὼ ποτι
Πέσω βρέτη δαιμόνων;
Ἰὼ μάκαρες εὔεδροι,
Ἀκμάζει βρετέων ἔχεσθαι.

29. *Limina ipsa converrerent osculis.*] Nempe in ejusmodi προστάσεσιν statim quum templa ingrederentur, conspectis Deorum simulachris in ipso limine ad terram sese profundebant; & sic ipsi quandoque limini osculum dabant. Lucanus lib. II.

----- Cultus matrona priores
Deposuit: mæstæque tenent delubra catervæ.
Hæ lacrymis sparsere Deos: hæ pectora duro
Afflixere solo; lacerasque in limine sacro
Attonitæ fudere comas.

Hoc est, quod ait Artemidorus, σαροῦν τὰ περὶ τῶν νεῶν. Sic enim ille lib. II. cap. XXXIII. ἐκμάσσειν δὲ θεῶν ἀγάλματα, ἢ καθαίρειν, ἢ ἀλείφειν, ἢ σαροῦν τὰ περὶ τῶν νεῶν, καὶ τὰ περὶ τῶν ἀγαλμάτων, ἡμαρτηκέναι τι εἰς αὐτοὺς ἐκείνους τοὺς θεοὺς σημαίνει. οἶδα δ' ἐγώ τινα ἐπὶ τούτῳ τῷ ὀνείρῳ ἡμαρτηκότα εἰς τοῦτον τὸν θεὸν, οὗ ἐδόκει τὸ ἄγαλμα καθαίρειν. Dicit & περὶ τῶν ἀγαλμάτων: quia ante simulacra prostrati adorabant, & supplicabant; quod docebamus modo. Quod quidem mulieribus quasi proprie assignatum. Hæ enim prostratæ ante simulacra crinibus passis solum verrebant. Claudianus in laude Serenæ:

Numinibus, votisque vacas, & supplice crine
Verris humum.

Polybius lib. IX. διόπερ οἱ μὲν ἄνδρες τὰ τείχη προκατελάμβανον, καὶ τοὺς

τῆς πόλεως διηκριβεῖς τόπους: αἱ δὲ γυναῖκες περιπορευόμεναι τοὺς ναοὺς, ἱκετεύουσαι τοὺς θεοὺς, πλύνουσι ταῖς κόμαις τὰ τῶν ἱερῶν ἐδάφη. τοῦτο γὰρ αὐτοῖς ἔθος ἐστὶ ποιεῖν, ὅταν τις ὁλοσχερὴς τὴν πατρίδα καταλαμβάνῃ κίνδυνος. Neque legendum τοῦτο γὰρ αὐταῖς ἔθος, quod vult eruditissimus vir. Hęc enim pertinent ad priorem partem, διόπερ οἱ μὲν ἄνδρες. Sed, aut fallor, aut hic locus graviori aliquo vulnere deformatus est. Nec enim satis video, quid sit πλύνειν ταῖς κόμαις τὰ ἐδάφη. Locum igitur imperfectum existimo, eumque ita concipiendum puto. ἱκετεύουσαι τοὺς θεοὺς πλύνουσι ······· ταῖς κόμαις τὰ ἐδάφη. Et tale quid suspicor scripsisse Polybium, πλύνουσι τὰ τούτων ἀγάλματα, καὶ σαροῦσι ταῖς κόμαις τὰ ἐδάφη. Nempe πλύνουσι τὰ τούτων ἀγάλματα, ut apud Lucanum loco antea citato, *Hæ lacrymis sparsere Deos*. Apulejus Milesia VI. *Tunc Psyche pedes ejus advoluta, & uberi fletu rigans Deæ vestigia, humumque verrens crinibus suis.* Nempe in omnibus angustiis adoraturæ crines solvebant: quare humi procumbentes postea, humum crinibus verrebant. Ovid. III. Fastorum:

Si qua tamen gravida est, resoluto crine precetur,
Vt solvat partus molliter ipsa suos.

Et lib. IV.

Summissoque genu vultus in imagine Divæ
Fixit; & hos edit voce jacente sonos.

Et eleg. III. lib. I. Trist.

Illa etiam ante Lares sparsis prostrata capillis,
Contigit exstructos ore tremente focos.

Quod etiam legimus à Christianis mulieribus in litaniis & processionibus factitatum. Gregorius Turonensis lib. III. cap. XXIX. *At illi in tanta humilitate ad Deum conversi sunt, ut induti ciliciis, abstinentes à cibis & poculis, cum tunica B. Vincentii martyris, muros civitatis psallendo circuirent: Mulieres quoque amictæ nigris palliis, dissoluta cæsarie, superposito cinere, ut eas putares virorum funeribus deservire, plangendo sequebantur.* Neque tamen solis in rebus artis crines solvebant adoraturæ mulieres (ne quem observatio nostra in fraudem impellat) sed aliquando etiam in re læta, & solemni atque accurata religione. Tibullus:

Et mea votivas persolvens Delia noctes,
Ante sacras lino tecta fores sedeat.
Bisque die resoluta comas tibi dicere laudes
Insignis turba debeat in Pharia.

29. *Limina ipsa converrerent osculis.*] Quod etsi paulo abjectius videtur, & parum generosum, factum tamen à Romanis in magnis rerum difficultatibus. Observat hoc Polybius lib. III. ubi describit statum Romanæ civitatis, pugnæ Cannensis eventum expectantis. πάντα δ' ἦν τὰ παρ' αὐτοῖς λόγια πᾶσι τότε διὰ στόματος. σημείων δὲ καὶ τεράτων πᾶν μὲν ἱερὸν, πᾶσα δ' ἦν οἰκία πλήρης. ἐξ ὧν εὐχαὶ καὶ θυσίαι, καὶ θεῶν ἱκετηρίαι, καὶ δεήσεις ἐπεῖχον τὴν πόλιν. δεινοὶ γὰρ ἐν ταῖς περιστάσεσιν οἱ Ῥωμαῖοι, καὶ θεοὺς ἐξιλάσκεσθαι καὶ ἀνθρώπους, καὶ μηδὲν ἀπρεπὲς, μηδ' ἀγεννὲς ἐν τοῖς τοιούτοις καιροῖς ἡγεῖσθαι τῶν περὶ ταῦτα συντελουμένων.

Tantæ adeo quum res trepidæ reverentia Divum
Nascitur, & raræ fumant felicibus aræ.

ait Silius Italicus.

29. *Et invitarent miserrimis votis.*] Nempe quando vires humanæ deficiunt, nec est ulla spes salutis, tunc ad vota confugiunt homines. Hinc M. Tullius lib. v. Tuscul. quæst. *Sin autem virtus subjecta sub varios, incertosque casus famula Fortunæ est: nec tantarum virium est, ut se ipsa tueatur, vereor, ne non tam virtutis fiducia nitendum nobis ad spem bene vivendi, quam vota facienda videatur.*

29. *Et pietatis expectatione triverunt.*] Id est, pietatem ac misericordiam Deorum expectantes. Sic enim *pietas* non solum apud inferioris ævi scriptores; sed etiam apud alios. Hinc Antoninus Imperator *Pius* appellatus, quod natura clementissimus esset, inquit Spartianus. Atque hæc appellatio ad alios postea Imperatores derivata. Quare Themistius Euphrades Orat. IX. Augustos ait appellatos εὐσεβεῖς, id est, φιλανθρώπους. Sic Pii appellationem expressit. Illius scriptoris verba sunt: οὐ γάρ ἐστι χειρῶν ἔργον φιλανθρωπία: ἀλλὰ μόνης τῆς γνώμης τὴν ὀργὴν ἀφεῖναι κυρίας. καὶ οὐ μόνος Πλάτων πρῶτος, ὡς ἔοικε, λόγῳ μὲν ἀπεικάζει τοὺς βασιλέας, θυμῷ δὲ τοὺς στρατιώτας; ἀλλὰ προλαβοῦσα ἡ Ῥωμαίων φωνὴ, καὶ ὁ θεσμὸς τῆς πολιτείας τὴν ἑκατέροις πρέπουσαν ἀρετὴν ταῖς ἐπικλήσεσιν ἐνεδείξατο, ὑμᾶς μὲν εὐσεβεῖς καὶ φιλανθρώπους προσαγορεύων, τοῖς στρατιώταις δὲ ἐξ ἀνδρίας μόνης τὰς ἐπωνυμίας νομοθετήσας. *Pius* igitur, clemens: & *pietas*, clementia, etiam apud politos scriptores. Claudianus Panegyri de IV. Consul. Honorii:

--- *Mitis precibus, pietatis abundans:*
Pœnæ parcus erat.

Et:

Sis pius inprimis: Nam cum vincamur in omni
Munere: sola Deos æquat clementia nobis.

29. *Cum naturalis infirmitas peccatorem hominem faciat non voluntatis, sed judicationis electio.*] Hoc ait Arnobius; Nos infirmitate humana peccare; nec voluntatis, sed judicationis electione; quia re vera nolumus malum nec eligimus; sed id bonum judicamus naturali cæcitate, quod tamen reapse malum est; quæ fuit nonnullorum sententia, quam confutat Aristoteles libro Nicomacheorum tertio. Et falsissimum sane est, nos peccare non voluntatis electione, sed sola judicii cæcitate: quam sententiam è Platonicorum schola hauserat Arnobius in Christiana doctrina nondum satis tritus. Lactantius lib. v. cap. xiv. *Itaque dicunt eos, qui mali videantur, non sua sponte peccare: nec mala potius eligere; sed bonorum specie lapsos incidere in mala, dum bonorum ac malorum discrimen ignorant.* Hanc autem sententiam defendit acerrime Arrianus Dissert. Epicteti locis compluribus: & præcipue lib. I. cap. XXVII. Totum enim caput in hoc argumento occupatur.

29. *Hoc est in medio ponere, & dubitabile quod afferas facere.*] Id est, ad discutiendum proponere tanquam nondum satis certum, & deliberatum. Atque hoc loquendi genus è Græcorum myrotheciis promtum. Herodotus Musa VII. ἵνα δὲ μὴ ἰδιοβουλεύειν ὑμῖν δοκέω, τίθημι τὸ πρῆγμα εἰς μέσον, γνώμην κελεύων ὑμέων τὸν βουλόμενον ἀποφαίνεσθαι. Sic *in medio relinquere* est indefinitum relinquere. B. Augustinus lib. III. de Civit. Dei, cap. IV. *Sed utrum potuerit Venus ex concubitu Anchisæ Æneam parere, vel Mars ex Sylviæ concubitu filiæ Numitoris Romulum gignere in medio relinquamus. Nam pœne talis quæstio etiam de scripturis nostris oritur: qua quæritur, utrum prævaricatores Angeli cum filiabus hominum concubuerint.* Capitolinus in vita Veri sub finem: *Quod nos non in medio relinquimus; sed totum purgatum, confutatumque respuimus.*

29. *Non meriti causa.*] Nihil mutandum est. Nam *meritum* ita usurpat Arnobius frequentissime pro eo quod vulgo dicimus *demeritum*. Et sane *mereri* medium verbum est. Infra: *Quodnam (quæso) ob meritum? dicite. Cujus ob peccati culpam? Quid ab eo commissum est?* Et supra: *Si enim nos sumus in causa, & in nostri criminis meritum excogitatæ sunt hæ pestes.* Solinus cap. I. *Valerium denique Soranum, quod contra interdictum eloqui id ausus foret, ob meritum profanæ vocis neci datum.* Cyprianus ad Demetrianum: *Vtique quando*

ea

ea fiunt, quæ iram Dei indignantis oſtendunt, non propter nos fiunt, à quibus Deus colitur; ſed delictis, & meritis veſtris irrogantur, à quibus Deus omnino nec quæritur, nec timetur. Lactantius lib. VI. cap. XX. *Nam hominem, quamvis ob merita damnatum in conſpectu ſuo jugulari pro voluptate computat.*

Pag. 30. *Facere ſui nominis cum affectione permiſit.*] Si quid mutandum eſt, legerim, *cum adjectione. permiſit* autem, id eſt, poteſtatem ac facultatem attribuit. Sic ſupra hoc verbo uſus eſt: *Qui profundas ejus atque inenarrabiles altitudines (quantum noſtra quivit mediocritas capere,) & intelligere permiſit & docuit.* Infra: *Permittant uni ex populo in officium ſermonis dandi ora coarticulare mutorum.* & alibi.

30. *Divinique operis arrogatores.*] Hæc eſt lectio vetus: nec diſplicet quod inde efficiunt *arogatores*, pro *abrogatores*, more antiquo.

30. *Sub eorum portantes & illi ſe caſibus.*] Vulnus heic altum eſt & impreſſum, quod ſaltem ex parte curabo. legendum igitur credo pro portantes, *rotantes.* Verbum eſt hac in re proprium: ut apud Minutium Felicem, & alios. Pro *caſibus* autem quid ſubſtituendum ſit, non ſcio liquido. Et fortaſſe nihil mutandum eſt: poteſtque vulgata lectio explicari. Si quid tamen mutare oporteret, ſcriberem *incurſibus.* Eſt enim dictio ad hanc rem accommodata. Lactant. lib. IV. cap. XXVII. *Denique ſi conſtituatur in medio & is, quem conſtat incurſum Dæmonis perpeti.*

30. *Sanitati & conſtantiæ reddiderunt.*] Proprie omnino. Nam furioſi & poſſeſſi de ſtatu ſuo dejiciuntur, & diverſis incurſibus rotantur. *Conſtantia* igitur quando in ſtatu noſtro permanemus. Gloſſæ, *Conſtans*, ϛαθερὸς, εὐϛαθής. Lactantius libro IV. cap. XXVII. *Hominumque mentes motas, & malis incurſibus furiatas, in ſenſus priſtinos reponebat.*

30. *Et recuſantia perpeti ſanitatem.*] Id eſt, deſperata, ἀπεγνωσμένα. Sic enim verbum Græcum exprimere voluit.

30. *Continuato frænavit à paſtu.*] Quare ſcribit Artemidorus, morbum videri beſtiam, propter hæc morborum genera ſcil. à quibus humana corpora depaſcuntur. lib. II. Oneirocrit. cap XII. ὅταν ᾖ ἀπειλῇ ἢ ἀχειαίνηται ὁ λέων, φόβον τε ἐπάγει, καὶ νόσον μαντεύεται. ἔοικε γὰρ ἡ νόσος θηρίῳ.

30. *Circumſcriptis evaginationibus coegerunt.*] Hęc lectio eſt è MS. Reg. ſane optima. Eſt enim ad formam antiquam, ut optime notavit antea Meurſius.

30. *Interemptos revocavit ad vitam.*] Non occisos, & vi aliena confectos; sed simpliciter è medio sublatos. Nam hoc interimere, è rebus humanis aliquem omnino tollere. *Emere* enim olim auferre, & nota vis particulæ *inter* in his compositionibus, notata ab accuratiss. Grammatico Ælio Donato. *Interemti* igitur, qui sæpius *exemti* simpliciter. Solinus cap.xvi. *Contraversum læta sunt funera, adeo ut exemptos gaudiis prosequantur.*

30. *Et ab tumulis remeare defunctos exequiarum conversione.*] Zeno Veronensis sermone de spe, fide, & charitate: *Mortuosque sæpe ipsos à sepulchris cum suis sibi exequiis reverti jusserunt: ut omnes mirarentur fieri lachrymas gaudii, quæ nunc fuerant orbitatis.*

Pag. 31. *Sed ut pullulare dubiam papulam.*] Hæc est lectio vetus, unde fecerunt, *sed ut pusulam, reduviam, papulam.*

31. *Tale potuit jus dari.*] *Ius* pro potentia & licentia apud Arnobium. Infra: *Atqui utinam cuncta referri in scripta potuissent, vel quæ ab ipso gesta sunt, vel quæ ab ejus præconibus pari jure & potentia terminata.* Sic apud Iurisconsultos.

31. *Vt poteris esset una, & ipsius qui operaretur, qualitas.*] Hæc est lectio vetus, pro qua ediderat Gelenius, *ut potens esset una.* Melius alii in editione Ful. Ursini, *ut operis esset una.*

31. *Age nunc veniat quis super igneam Zonam Magus interiore ab orbe Zoroastres.*] Totus hic locus vitio laborat. Nam hæc verba quid sibi volunt? *super igneam zonam.* interpretamenti vice adjecta istorum, *interiore ab orbe*: nihilominus tamen ex antiqua lectione eruta. Existimo enim Azonacis factam esse mentionem, quem Zoroastris fuisse præceptorem Hermippus tradidit, ut docet Plinius. Sic igitur conceperim hunc locum: *Age nunc veniat quis Azonaces Magus interiore ab orbe; Hermippo ut assentiamur auctori Bactrianus & ille conveniat,* &c. De Azonace loqui Arnobium sane dubium mihi nullum est. Plinius libro xxx. cap. I. *Hermippus qui de tota ea re diligentissime scripsit, & vicies centum millia versuum à Zoroastre condita, indicibus quoque voluminum ejus positis explanavit, præceptorem, à quo institutum diceret, tradidit Azonacem.* Per Bactrianum autem, Zoroastrem intelligit: unde fortasse notaverat ad oram libri sui aliquis *Zoroastres*; quæ lectio postea texui inserta, sed alieno loco. *Quis Azonaces* autem phrasi Arnobiana, de qua dicimus alibi. Sic *Socrates aliquis* apud Tertullianum: & similia.

31. *Armenius Zostriani nepos.*] Hæc est lectio non solum veteris editio-

editionis: sed etiam MS. Reg. Placet tamen quod substituunt, *Ostanis.*

31. *Apollonius, Damigero, & Dardanus.*] De his Tertullianus de anima, & Apulejus in Apologia.

31. *Velus, Iulianus.* De his habeo quod dicam nihil. Eruditiss. Mercerus acerrimi judicii vir legendum existimat, *Nilus, Vulcanus*, de quibus Diogenes Laërtius in operis prooemio. Αἰγυπτίοι μὲν γὰρ Νείλου γενέσθαι παῖδα Ἥφαιστον, ὃν ἄρξαι φιλοσοφίας.

31. *In officium sermonis dandi*] Sermonem dare dicit Arnobius loquutione rara: sed non impropria. Nam *dare* simpliciter pro sermonem dare. Non opus ergo est rescribere, *in officium sermocinandi.*

Pag. 32. *Quidquid virium continet fremor ille verborum, atque adjunctæ carminum necessitates.*] *Fremorem verborum* appellat proprie Arnobius, quod *murmur magicum*, & *susurrum magicum* alii. *Stridorem magicum* dicit Tibullus:

Iam ciet infernas magico stridore catervas.

Nempe quia magica illa carmina brevius & concitatius proferebantur, summisque tantum labris. Hinc Apuleius: *Igitur & occulta non minus, quam tetra & horribilis, plerumque noctibus vigilata, & tenebris abstrusa, & arbitris solitaria, & carminibus murmurata.* inde & Græci ψιθύρους ac ψιθυρισμοὺς dicunt. Quare Theophilus hæc ita convertit; Institut. de Iudic. pub. §. v. *Eadem lege & venefici capite damnantur, qui artibus odiosis, tam venenis, quam susurris magicis homines occiderint.* Vertit, μαγικοῖς ψιθυρισμοῖς ἤτοι ἐπαοιδαῖς. Heliodorus lib. IV. in expiatione morbi magica καὶ τόν τε λιβανωτὸν ἐθυμίων, καί ἵνα δῆθεν ψιθύροις τοῖς χείλεσι κατευξάμενος. Quare Iamblicus carmina illa & susurramina appellat μελίσματα ἄνευ λέξεως. Sic enim ille lib. I. de vita Pythagoræ, cap. XXV. ubi docuit Pythagoram, & ejus sectatores Musicam existimasse μεγάλα συμβάλλεσθαι πρὸς ὑγείαν, addit tandem sub finem capitis: ἔστι δὲ καὶ ὅτε ἄνευ λέξεως μελισμάτων ὅπουτε καὶ πάθη, καὶ νοσήματά τινα ἀφυγίαζον, ὡς φασὶν, ἐπάδοντες ὡς ἀληθῶς. καὶ εἰκὸς ἐντεῦθέν ποτε τοὔνομα τοῦτο εἰς μέσον παρεληλυθέναι τῆς ἐπῳδῆς. Id est: *Aliquando etiam absque dictione, modulorum quorundam cantillatione passiones & morbos quosdam sanabant, re vera incantantes. Et verisimile est nomen hoc ἐπῳδὴ inde usitari cœptum.* Sic enim explicandus hic locus, & legendum, ἔστι δὲ καὶ ὅτε ἄνευ λέξεως μελισμάτων ἐπῳδῇ, καὶ πάθη, καὶ &c.

32. *Non interdicimus, colligant.*] Nimis pro imperio, *interdicimus.* Malim igitur *intercedimus*, id eſt prohibemus: quo verbo utitur Arnobius & alibi non ſemel. Tranſlatum à Tribunorum, & aliorum interceſſionibus, quorum intercedentium vox erat, *Veto*, aut, *Prohibeo*. Tit. Livius lib. VI. *Iamque fruſtra ſæpe concilio advocato, quum pro antiquatis rogationes eſſent; Bene habet, inquit Sextius: quandoquidem tantum interceſſionem pollere placet. Iſto ipſo telo tutabimur plebem. Agite dum, Comitia indicite, Patres, tribunis militum creandis. Faxo ne juvet vox iſta, Veto, qua nunc concinentes collegas noſtros tam læti auditis.*

32. *Nihil fraudis delituit in Chriſto, derideatis licet.*] Hæc eſt lectio veriſſima, quam ſuppeditavit MS. Reg.

32. *Et merito exutus à corpore.*] Hæc non ſatis plana. Neque abſurda Stewechii conjectura, *at emerito exutus à corpore,* id eſt, vita functo. Legi etiam poſſet, *donec iſto exutus à corpore.*

Pag. 33. *Nunquam rebus ejuſmodi credulitatis ſuæ commodarent aſſenſum.*] Afri utuntur ſæpiſſime præterito imperfecto, pro pluſquam perfecto, ut loquuntur Grammatici. Extat hæc ἐναλλαγὴ apud Arnobium & Tertullianum locis compluribus: quin & apud antiquos ſcriptores, ut apud Plautum non raro. Hinc igitur Auguſtini celebre dictum illud: *Non crederem Euangelio, niſi me Eccleſiæ commoveret auctoritas.* Id eſt, non credidiſſem, tum quum eram Manichæus. Sic hoc loco *commodarent* pro *commodaſſent.*

33. *Vſq; adeo fuiſſe vanos, mendaces.*] Hæc eadē copulat Virgilius:

> ----- *Nec ſi miſerum Fortuna Sinonem*
> *Finxit: vanum etiam mendacemque improba finget.*

Vani autem quinam proprie dicantur docet A. Gellius lib. XVIII. cap. IV. *Nos autem poſtea ex Apollinari didicimus, Vanos proprie dici, non ut vulgus diceret, deſipientes aut hebetes, aut ineptos; ſed, ut veterum doctiſſimi dixiſſent, mendaces & infidos, & levia inaniaque pro gravibus & veris aſtutiſſime componentes.* Neque ſatis plane Gellius: Vani enim ſæpius, qui morbo quodam, & *ingenita mentiendi voluptate* (ut ait Tertull. Apologet. cap. VII.) mentiuntur; quam qui mendacia aſtute componunt: etſi neque his omnino ars ſua deeſt. Sed quia ſine propoſito mentiuntur, ſunt ſæpius *vani,* leves, inconſiderati, ac ſimplices. Saluſtius in conjuratione Catilinæ, ubi Q. Curii ἦθος deſcribit: *Huic homini non minor vanitas, quam audacia inerat; neque reticere quæ audierat; neque ſuamet ipſe ſcelera occultare; prorſus neque dicere, neque facere quidquam penſi habebat.* Vani denique ſunt,

qui

qui Græcis dicuntur μάταιοι; quia μάτην, & Genio ſuo tantum morem gerentes mentiuntur. Ariſtoteles IV. Nicomach. cap. VII. ὁ δὲ μείζω τῶν ὑπαρχόντων προσποιούμενος μηδενὸς ἕνεκα, φαύλῳ μὲν ἔοικεν. οὐ γὰρ ἂν ἔχαιρε τῷ ψεύδει. μάταιος δὲ φαίνεται μᾶλλον ἢ κακός. Atque hi profecto tales ſunt, quales heic ait Arnobius fore rerum à Chriſto geſtarum teſtes, ſi res ab iis narratæ falſæ eſſent. Tales etiam deſcribit φιλοψευδεῖς ſuos Lucianus. Quibus ſcilicet mendacium ὄψον: quomodo eleganter ait Pindarus κακαγορίαν ὄψον εἶναι κακαγόροις. Tales ſunt etiam plani quidam, qui nullius lucri cauſa, ſed ut ſtolidæ credulitati imponant modo, mendacia comminiſcuntur; quod obſervabat Celſus Epicureus, contra quem ſcripſit Origenes; vere quidem θετικῶς: ſed ſceleratiſſime ὑποθετικῶς. πόσοι δὲ ἄλλοι τοιαῦτα τερατεύονται, πειθοῦς ἕνεκα τῶν εὐήθως ἀκουόντων ἐνεργολαβοῦντες τῇ πλάνῃ;

33. *Vt puerili aſſertione firmarent.*] legendum *aut puerili* &c. quę lectio ab aliis notatur.

33. *Et in pericula capitis immittere ſe ſponte temeraria deſperatione voluerunt.*] Temerariam deſperationem appellat hic ἀπόνοιαν: qua quis ſe in præſentia pericula immittit. Sic ἀπονενοημένον deſcribit auctor orationum contra Ariſtogitonem: ὁ γὰρ ἀπονενοημένος ἅπας αὐτὸν μὲν προαιρεῖται, καὶ τὴν ἐκ λογισμοῦ σωτηρίαν: ἐκ δὲ τοῦ παραδόξου, καὶ τοῦ παραλόγου, ἐὰν ἄρα σωθῇ, σώζεται. De temeraria deſperatione plura ad librum VI.

33. *Et execrabili haberentur in nomine.*] Nonnulli legendum exiſtimant, *in omine*: nempe quia infauſti habiti Chriſtiani. Sed hac ipſa de cauſa vulgata lectio retinenda erat: ut ſignificetur ſcilicet ipſum nomen Chriſtianum infauſtum fuiſſe, & execrabile. Supra: *Quid ut ominis peſſimi noſtri nominis inhorreſcitis mentione?* Hoc autem *execrabile nomen*. Gloſſ. *Execramur*, καταρώμεθα, ἀποτροπιαζόμεθα, βδελυττόμεθα. Item: *Execrat*: ἀπαγορεύει, ἀφελπίζει, ἀπεύχεται, καταρᾶται. Quid ſit ἀφελπίζει, nemo, opinor, divinaverit. Sane legendum ἀφιερίζει. Execrabiles igitur erant, quos arcebant ſacris, tanquam impios, pollutos, & magno aliquo ſcelere impiatos: quos ſi reſtituebant, *reſecrare* eos dicebantur. Æmilius Probus in Alcibiade: *Iidemque illi Eumolpidæ ac Ceryces rurſus reſacrare ſunt coacti, qui eum devoverant; pilæque illæ, in quibus devotio fuerat ſcripta, in mare præcipitatæ.* Execrabiles igitur erant quicunque à ſacris arcebantur, quales ἐναγεῖς apud Græcos, qui εἴργοντο χερνίβων, σπονδῶν,

δῶν, κεςτήρων, ἀγοςᾶς, ut alibi pluribus oſtendimus: & qui diris publice devovebantur, κατάςατοι: quales Chriſtiani habiti. Nam κατάςατοι quonam haberentur in numero, quibuſque imprecationibus defigerentur docet quicunque auctor eſt orationum contra Ariſtogitonem: ὁ τςισκατάςατος, ὁ κοινὸς ἐχθρὸς, ὁ πᾶσι δυσμενής, ὅτῳ μήτε γῆ καρπὸν φέροι, μήτ᾽ ἀποθανόντα δέξαιτο. Sane Chriſtiani hoſtes publici, κοινοὶ ἐχθροὶ, καὶ πᾶσι δυσμενεῖς habiti; & idcirco exterminatione condigni exiſtimati. Quod ait, μήτ᾽ ἀποθανόντα δέξαιτο, imprecationis ſumma eſt. Neque enim vivus ſolum omnibus devotus: ſed & vita functus. Tales Chriſtiani: quos *de requie ſepulturæ, de aſylo quodam mortis jam alios, nec totos avellebant, diſſipabant, diſtrahebant*, ait Tertullianus Apologet.cap.XXXVII.

33. *Beneficia patris munerandis animis, hominibuſque portabant.*] Hic locus eſt egregie depravatus. Edidit Gelenius, *& munera Dis hominibuſque portabant.* Carrio: *& munera ſanandis animis, hominibuſque portabant.* Alii: *munerandis feminis hominibuſque.* Adjice ſis, *beneficia patris, munera mundi terminos aduſque portabant.*

Pag.34. *Sed ab indoctis hominibus & rudibus.*] Fuit hæc ſcripturæ criminatio à Gentibus paſſim inculcata, atque eodem modo à Chriſtianis ſcriptoribus repulſa: ut à Clemente Alexandrino in Protreptico: à Lactantio lib. III. cap.I. & ab aliis.

Pag.35. *Nunquam enim veritas ſectata eſt fucum.*] Clemens Alexandrinus: γραφαὶ δὲ αἱ θεῖαι, καὶ πολιτεῖαι σώφρονες, σύντομοι σωτηρίας ὁδοί: γυμναὶ κομμωτικῆς, καὶ τῆς ἐκτὸς καλλιφωνίας, καὶ στωμυλίας, καὶ κολακείας ὑπάρχουσαι.

35. *Quibus capi conſueti ſunt audientes.*] εἰώθασιν.

35. *Puerilis ſane & anguſti pectoris reprehenſio.*] Anguſtum pectus appellat μικρόψυχον, & veluti μικρολόγον. Sic *anguſtus animus* μικροπρεπής apud Zenonem Veronenſem ſermone de duplici tentationum ſpecie: *Anguſtus animus, & parum putans eſſe quod naſcitur, cuivis abundantiæ deeſſe aliquid computans: tum deinde inhumanum propoſitum impartiendi cuiquam cauſam nullam idoneam putans.*

35. *Qui voluptatum deliniamenta quærentes.*] pro, *delinimenta.* Sed hæc erat lectio vetus. Probo poſtea, *omne ſuum ſtudium*, pro, *omnes unum ſtudium.*

Pag. 36. *Trivialem ſtudio humilitatem ſequutos.*] Id eſt, conſulto. Solinus cap.XXXV. *Hi delphines crocodilos ſtudio eliciunt ad natandum, demerſique aſtu fraudulento tenera ventrium ſubternatantes ſecant, & interimunt.*

36. Ne

36. *Ne corrumperent scilicet gravitatis rigorem.*] Clemens Alexandrinus Stromate primo: εὐτελῆ γὰρ οὐ μόνον δίαιταν, ἀλλὰ καὶ λόγον ἀσκητέον ἀπέριττον, καὶ ἀπερίεργον τῷ τὸν ἀληθῆ βίον ἐπανῃρημένῳ, εἴγε τὴν τρυφὴν ὡς δολερὰν τε καὶ ἄσωτον παραιτοίμεθα. &c. Plura vide sis ibidem in hanc sententiam. Tractat autem hoc argumentum ex professo Seneca quibusdam epistolis.

36. *Et sophistica se potius ostentatione jactarent.*] Sophistas appellabant eo ævo eos præcipue, qui literas humaniores tractabant, & in rhetoricis, ac poeticis, denique in sermonis cura, & flosculis elegantiæ colligendis studium suum occupabant; quæ erant Rhetorum & Grammaticorum præcipuæ partes. Clemens Alexandrinus Stromate primo: κύριος γὰρ μόνος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσὶ μάταιοι. σοφοὺς δήπου οὐ τοὺς σοφιστὰς τοὺς περὶ τὰς λέξεις, καὶ τὰς τέχνας περιττοὺς καλοῦσης τῆς γραφῆς. ὅθεν οἱ Ἕλληνες καὶ αὐτοὶ τοὺς περὶ ὁτιοῦν πολυπράγμονας, σοφοὺς ἅμα καὶ σοφιστὰς ὁμωνύμως κεκλήκασι.

36. *Et tamen, ô isti, qui pollutas res nostras vitiorum criminamini fœditate.*] Hic locus erat antea imperfectus. addita quæ deerat vox è MS. Reg.

36. *Nonne aliud hæc utria, aliud dicitis hos utres?*] Verissima est doctissimi Lipsii conjectura, *nonne alibi hæc utria, alibi* &c.

36. *Fretus & fretum.*] Hac de re plura proferuntur exempla à Nonio. Sed quod ibi è Lucilio proponitur, *cœli nomine, & salis fretus*, legerim, *cœli lumen, & sali fretus.* Ita significabat Lucilius dici eleganter *cœli lumen,* pro cœlo, & *sali fretum* pro salo.

36. *Hoc pane, & hic panis.*] Plautus in Curculione: *Hæc sunt ventris stabilimenta, pane, & assa bubula.* Vide Nonium.

36. *Et candelaber.*] Vide sis Nonium.

Pag. 37. *Quamvis Epicandeos omnes.* Hæc est lectio vetus, pro *Epicados*, ut est è Suetonio notum. Cetera Grammaticorum nomina ex A. Gellio, Prisciano & aliis nota sunt. Eleganter autem numero plurali utitur. Sic Timocles apud Athenæum libro sexto, ubi Tragœdiæ dotes commendat:

Ὀφθαλμιᾷ τις; εἰσὶ Φινεῖδαι τυφλοί.

Phinidem dicit pro Phineo, ut Scipiades dicitur pro Scipione: & Φινεῖδαι pro Φινεΐδης. quare in hac lectione nihil difficultatis est.

37. *Quod oculorum susciperet injectum.*] τὴν ἐπίβλεψιν. Nam vocem Græcam exprimere voluit Arnobius. Ex iis autem quæ hic

proponit, manifestum est mysterium τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ χριστοῦ ei nondum fuisse satis cognitum. Præcipuam enim caussam omittit, nempe oportuisse ut verus homo pro hominibus satisfaceret.

37. *Latenter, involutæ, &c.*] Scripserat Arnobius, *latentes, involutæ* &c. Hæc enim ita disjungere amat.

37. *Et prius te formares ad non credendi frontem.*] Ad obstinationem pæne impudentem. Dixisset tamen clarius, *& prius tuam formares ad non credendum frontem.* Ac potius etiam *firmares*, quam *formares*: ut dicimus *frontem durare.*

Pag. 38. *Si quo tempore Sibylla præsaga, oracula.*] Mutavit veterem lectionem Ful. Ursinus, *si quo tempore Sibylla præsagia, oracula* &c. Atqui quin hæc sit verissima lectio nullus dubito. Iam enim observavimus sæpius plura ab Arnobio synonyma copulari ad hoc exemplum. Quas autem adfert hoc loco similitudines Arnobius, eæ profecto periculosæ sunt. Nam natura δαιμονιώδης, qua Sibylla afflata promebat oracula, erat natura separata, & constituebat plane aliud ὑφιστάμενον. At Christi persona naturam humanam ita assumsit, ut unione quadam plane mirabili facta sit una ὑπόστασις: οὐδαμοῦ τῆς τῶν φύσεων διαφορᾶς ἀνῃρημένης, διὰ τὴν ἕνωσιν: σωζομένης δὲ μᾶλλον τῆς ἰδιότητος ἑκατέρας φύσεως, καὶ εἰς ἓν πρόσωπον, καὶ μίαν ὑπόστασιν συντρεχούσης, ut definit Chalcedonense Concilium. Divinitas tamen passa non est, nec mortua: sed Deus passus est, & acquisivit sibi Ecclesiam sanguine suo. 1. Corinth. cap. 11. Actor. xx. vers. 28. quod dicitur propter artissimam naturarũ unionem.

38. *Assumpsit igitur hominis formam.*] Causas τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ χριστοῦ enumerat Arnobius, & veram ac principem caussam omittit: quæ quidem ignoratio Arnobio adscribenda est, non seculi doctrinæ. Optime igitur Origenes contra Celsum, corpus humanum ait à Christo assumptum, ut in terris versaretur, & mortem pro nostra redemptione pateretur, ac verus homo pro humano genere justitiæ divinæ satisfaceret: ἀλλ' ἡμεῖς σῶμα αὐτὸν λέγομεν ἀνειληφέναι ὡς ἀπὸ θηλείας, τῷ βίῳ ἐπιδημήσοντα, ἀνθρώπινον, καὶ θανάτου ἀνθρώπου δεκτικόν. &c. lib. 1.

38. *Si vates, si Helenus Marcius.*] Liber Reg. habet, *si vatis.* Unde cl. & ingeniosissimus Mercerus facit, *si Bacis.* Sane optime. Hujus vatis mentionem facit Aristophanes locis compluribus. Ejus Scholiastes ad Equites: τρεῖς Βάκιδες ἐγένοντο. οὗτος μὲν Ἀττικὸς καὶ μάντις. ὁ δὲ Λοκρός. ὁ δὲ Βοιωτός. Corrige ex Alexandrino Clemente,

te, & Suida, ὁ δὲ Ἀρκάς, pro ὁ δὲ Λοκρός. Idem Scholiastes ad Pacem: Βάκιδες δὲ τρεῖς: ὧν πρεσβύτατος ἐξ Ἐλεῶνος τῆς Βοιωτίας; ὁ δὲ δεύτερος Ἀττικός. τρίτος Ἀρκάς, ὃς καὶ Κύδας ἐκαλεῖτο καὶ ἀλήτης. Eadem repetita ad Aves. Muretus igitur, qui virum eruditiss. P. Victorium reprehendit, quod unum tantum agnoverit, reprehendendus ipse est, quod duos agnoverit tantum: quamquam apud Suidam aliquid de tertio vidit quasi per nubem.

38. *Helenus Marcius.*] Distinguendum, *Helenus, Marcius.* Hic autem Marcius celeberrimæ famæ vates, & veterum historiis celebratus.

38. *Vias rerum postulantibus explicabant.*] Lycophron:

----- διοίχνει δυσφάτους αἰνιγμάτων
οἴμους πυλίσων.

38. *Mors illa quam dicitis, assumptio hominis fuit, non ipsius g.*] Probo eorum conjecturam qui scribunt *assumpti hominis fuit.* Sic autem distinguendum: *Mors illa quam dicitis, assumpti hominis fuit, non ipsius: gestaminis, non gestantis.* Recte quoque scribebat Gelenius in sequentibus, *succubuisset.*

38. *Et in abditos recessus thesauri interioris inducere.*] Hesychius: θησαυρός, εἰς ἀγαλμάτων, καὶ χρημάτων, ἢ ἱερῶν ἀπόθεσιν οἶκος. Recte. Significat igitur Arnobius adytum, ἢ τὸ ἀπόκρυφον μέρος τοῦ ἱεροῦ, ipsius sacrarii penetralia quæ dicit Apulejus, ubi imago, & cetera, quæ mystis ostendebantur quum consecrarentur, custodiebantur. De imagine autem quæ in thesauro asservabatur, graphice Themistius Euphrades orat. 11. Locum idcirco adscribam. ὥστε ὁ μὲν ἄρτι προσιὼν τοῖς ἀδύτοις, φρίκης τε ἐνεπίμπλατο καὶ ἰλίγγου, ἀδημονίᾳ τε εἴχετο καὶ ἀπορίᾳ συμπάσῃ, οὐδὲ ἴχνους λαβέσθαι οἷός τε ὤν, οὔτε ἀρχῆς ἡστινοσοῦν ἐπιδράξασθαι εἴσω φερούσης. ὁπότε δὲ ὁ προφήτης ἐκεῖνος ἀναπετάσας τὰ προπύλαια τοῦ νεώ, καὶ τοὺς χιτῶνας περιστείλας τοῦ ἀγάλματος, καλλυνάς τε αὐτὸ καὶ ἀποσμήξας πανταχόθεν, ἐπεδείκνυ τῷ μυουμένῳ μαρμαρύσσον ἤδη, καὶ αὐγῇ καταλαμπόμενον θεσπεσίᾳ, ἥ τε ὁμίχλη ἐκείνη, καὶ τὸ νέφος, ἀθρόον ὑπερρήγνυτο, καὶ ἐξεφαίνετο ὁ νοῦς ἐκ τοῦ βάθους, φέγγους ἀνάπλεως καὶ ἀγλαΐας, ἀντὶ τοῦ πρότερον σκότου.

38. *Thesauri interioris.*] Quare apud Philosopho s alii dicuntur ἐξωτερικοὶ λόγοι, alii ἐσωτερικοί. Atque illi sunt qui traduntur τοῖς ἔξω, iis quibus nondum patet thesaurus interior: isti, qui committuntur τοῖς μεμυημένοις, iis qui legitime initiati sunt, & consignati. Sic in Pythagoræ familia quidam erant **ἀκούοντες**: aliis phi-

 losophiæ

losophiæ myſteria in interiori theſauro aperiebantur. Origenes libro contra Celſum primo. τὸ δὲ εἶναί τινα οἷον μετὰ τὰ ἐξωτερικὰ, μὴ εἰς τοὺς πολλοὺς φθάνοντα οὐ μόνον ἴδιον τοῦ χριστιανῶν λόγου, ἀλλὰ γὰρ καὶ τῶν φιλοσόφων. παρ' οἷς μὲν ἦσαν ἐξωτερικοὶ λόγοι, ἕτεροι δὲ ἐσωτερικοί: καί τινες μὲν ἀκούοντες Πυθαγόρα ὡς, αὐτὸς ἔφα, ἄλλοι δὲ ἐν ἀπορρήτῳ διδασκόμενοι τὰ μὴ ἄξια φθάνειν εἰς ἀκοὰς βεβήλους, καὶ μηδέπω κεκαθαρμένας.

38. *Is motus caligare membrorum.*] Aperte pro *colligare*, quod alii jam reſcripſere.

Pag. 39. *Cum enim de animarum periculis multa.*] Hic locus miſere deturpatus eſt, nec eum purgare poſſum. Certe videtur aliquid deeſſe: Nam quæ ſequuntur, cum præcedentibus non cohærent ſatis.

39. *Donaria ſpoliant, populanturque templorum.*] Proprie. Hinc *inſpoliatum templum* appellat Salluſtius inviolatum, ἄσυλον, & *templorum ſpoliatores* ἱεροσύλους appellat Iul. Firmicus locis infinitis.

39. *Qui matronarum pudorem ac virginum vi ſubruunt licentioſa.*] Socrates lib. 1. hiſt. Eccleſ. cap. 11. inter tyrannica Maxentii facinora flagitioſam iſtam licentiam numerat. Μαξέντιος δὲ κακῶς τοὺς Ῥωμαίους ἐπέτριβε, τυραννικῷ μᾶλλον ἢ βασιλικῷ τρόπῳ χρώμενος κατ' αὐτῶν, μοιχεύων ἀναίδην τὰς τῶν ἐλευθέρων γυναῖκας, καὶ πολλοὺς ἀναιρῶν, καὶ ποιῶν τὰ τούτοις ἀκόλουθα.

39. *Appellatis indigetes atque divos.*] ἥρωας. Dio lib. LI. Iulium Cæſarem ab Auguſto in cenſum Deorum relatum ait, & ἥρωα Ἰούλιον appellatum, id eſt, *Divum Iulium.* Deos autem quandoque dicebant, non divos: & Græci *Divos* θεοὺς verterunt ſæpius. Lucianus in Longævis: Ἀπολλόδωρος δὲ ὁ Περγαμηνεὺς ῥήτωρ θεοῦ Καίσαρος Στεφάνου διδάσκαλος.

39. *Pulvinaribus, aris, templis.*] Prudentius:

Hunc morem veterum docili jam ætate ſequuta
Poſteritas, menſe, atque adytis, & flamine, & aris
Auguſtum coluit, vitulo placavit & agno;
Strata ad pulvinar jacuit.

Hic igitur honos Iulio primum impertitus: Auguſto deinde: & ceteris deinceps.

39. *Atque alio mactatis cultu.*] Herodianus ait, conſummata conſecratione, ἐξ ἐκείνου τὸν ἀποθεωθέντα μετὰ τῶν λοιπῶν θεῶν θρησκεύεσθαι.

39. *Ludorum & celebritate natalium.*] Iul. Cæsaris τὰ γενέσια πάντας ἑορτάζειν Triumviri ἠνάγκασαν: qui honos ad ceteros postea propagatus. Dio lib. XLVII.

39. *Qui luxurias ac vitas vestras secant.*] Satyricus:

----- Secuit Lucilius urbem:
Te lupe, Te Muti, & genuinum fregit in illis.

Postea, pro, *qui in temporis*, legunt, *qui sui temporis.*

39. *Qui pecudes vos esse.*] Perstringit hic quædam Stoïcorum dogmata.

39. *Bibliothecarum reponitis in arcanis.*] Nec libros eorum solum, sed imagines etiam ac statuas, quod observabamus ad Martialem.

Pag. 40. *Quadrigis & statuis muneramini.*] Nempe statuis curulibus: quæ non solum magnis heroibus, & bellica laude florentibus excitatæ: sed inertibus etiam quandoque hominibus, & plane ἀσυλλήπτοις, ut causidicis.

Æmilio dabitur quantum petet, Et melius nos
Egimus. Hujus enim stat currus aëneus: alti
Quadrijuges in vestibulis: atque ipse feroci
Bellatore sedens curvatum hastile minatur
Eminus; & statua meditatur prælia lusca.

40. *Solum Christum compellare, dilacerare potestis. Si Deum vultis.*] Locus hic depravatus est. Pro *compellere* edidit Gelenius *convellere.* Sic libro II. *Verecundiam convellitis & dilaceratis nostram.* Sequentia ita legit Ios. Mercerus, *dilacerare potestis, si detur; vultis imo solum, si liceat, beluarum agrestium ritu* &c.

40. *Cruentis oribus mandere.*] Proprium verbum. Lucretius lib. IV.

Et quasi panthera morsu, sævique leonis
Mandantur; magnis clamoribus omnia complent.

Ennius:

Vulturis in sylvis miserum mandebat hemonem,

40. *Committeretis vos tamen.*] Propria loquutio. Infra lib. II. *Ægritudines corporum medicorum committitis manibus.* A. Gellius lib. I. cap. XV. *Itaque auditis, non auscultatis, tanquam pharmacopolam. Nam ejus verba audiuntur, Verum ei se nemo committit, si æger est.*

40. *Nuntiatorem muneris & portitorem tanti.*] Ergo *portitor* jam eo ævo ad hoc exemplum. Sic tabellarios, *portitores literarum* ap-

pellat B. Hieronymus: quos alibi *bajulos* dicit. *Sæpe scripsi, sed negligentia bajulorum fuit.* Papias: *Bajulus, portitor, gerulus, nutritor.*

Pag. 41. *Pro ludicris ea vaticinationibus computate.*] Hæc lectio est è MS. Reg.

DESIDERII HERALDI AD ARNOBII Librum II,

Animadversiones, & castigationes.

SUMMA LIBRI.

QUOD B. Hieronymus de Arnobio pronuntiavit, nimium & inæqualem eum esse, & absque operis partitione confusum, id esse verissimum cum ex aliis hujus scriptoris libris, tum ex hoc secundo satis constare arbitror. Regreditur initio libri ad id quod agitabat antea sub finem libri primi, de causis odii Nationum erga Christum & Christianos. Agit igitur de Christi doctrina, & religione ab eo in seculum inducta, cujus veritatem probat vel ex eo, quod tantillo tempore tanta Christianorum & fidelium vis in orbe terrarum adolevisset, spretis & concultatis pristinis opinionibus. Et quia vulgo respondebant ad hoc argumentum, stolidos & nimis credulos esse Christianos, indoctos præterea & obtusos; quare mirum non esse, si stolidæ doctrinæ credulitatem suam facile accommodarent; agit hac de ipsa re, & Christianos cum Gentilibus comparat, atque obiter Gentium sapientiam & scientiam secat

&

& lancinat. Poſtea agit de Chriſtianorum fide & credulitate, quæ à Nationibus vulgo ridebatur. Proponit deinde quædam Chriſtianorum dogmata: quæ philoſophis etiam aliquomodo cognita oſtendit. Agit igitur de reſurrectione: de creatione animarum: de malorum cauſis: & de aliis quibuſdam doctrinæ capitibus, in quibus immane quantum delirat. Tandem ſub libri finem diluit ea quæ vulgo jactabantur de Chriſtianæ religionis ætate: & oſtendit antiquitatem non eſſe certam veræ religionis notam.

Pag. 42. *Si nullam eſſe ducitis contumeliam reſpondere aliquid interrogatos.*] Neque enim ſatis honeſtum videtur, ſuperiores & dominos interrogare. Salvianus epiſt. III. *Parentes chariſſimi; Parentes reverendiſſimi, interrogari vos quæſumus, liceat.* Superbi præterea & arrogati non reſpondent facile. Hanno Carthaginienſis apud T. Livium lib. XXIII. *Nunc interroganti Senatori, pœniteatne me adhuc ſuſcepti adverſus Romanos belli, ſi reticeam, aut ſuperbus, aut obnoxius videar.* & Martius Coſ. apud eundem lib. XLII. *Ad hanc interrogationem tuam & non reſpondere vereor, ne ſuperbum ſit; & vera reſpondere; ne nimis acerbum audienti tibi videatur.* Cicero I. Tuſcul. *M. Quid? Si te rogavero aliquid, nonne reſpondebis? A. Superbi id quidem eſſet. Sed, niſi quid neceſſe erit, malo ne roges.* Æſchylus in Prometheo:

μή τι χλιδῆ δοκεῖτε, μήτ' αὐθαδίᾳ
Σιγᾶν με. συνοίᾳ δὲ δάπτομαι κέαρ,
Ὁρῶν ἐμαυτὸν ὧδε προσελούμενον.

42. *Vel quas ejus continetis offenſas.*] Id eſt, meminiſtis, memoria tenetis. Infra hoc libro: *Quia fornicem Lucilianum, & Marſyam Pomponii obſignatum memoria continetis.* & lib. VII. *Honorantur, inquit, his Dii; & ſi quas ab hominibus continent offenſionum memorias illatas, abjiciunt* &c. Sic κατέχειν apud Græcos. Lycophron: δεῖπνον οὐδὲν τοιοῦτον κατέχω δεδειπνηκώς.

42. *Numquid arrogantiæ ſupercilio tumidus injurias paſſim.*] Cauſa ὕβρεως eſt arrogantia & ſuperbia. Nam certe ita eſt; Potentes & opibus ſubnixi homines, niſi pietate & probitate mores emendaverint ac conſtituerint ad aliorum injuriam opibus ſuis abutuntur. Arbitrantur enim, ut ſapienter advertit M. Tullius pro Quinctio, *ſine injuria potentiam levem, atque inopem eſſe.* Quapropter colligit Peripateticorum Princeps in aureis Rhetoricorum libris, juvenes & divites eſſe plerunque laſcivos & petulantes, quia hac ratione

alios

alios sibi subjectos arbitrantur. διὸ καὶ οἱ νέοι (inquit lib. II. cap. II.) καὶ οἱ πλούσιοι ὑβρισταί. ὑπερέχειν γὰρ οἴονται ὑβρίζοντες. Seneca Commentario, quo disputat in sapientem non cadere injuriam, cap. XI. *Præterea cum magnam partem contumeliarum superbi, insolentesque faciant, & male felicitatem ferentes* &c.

42. *Injurias & contumelias.*] Seneca quoque injuriam à contumelia distinguit; vultque injuriam nocentiorem esse & intolerabiliorem. *Quisquis volet* (inquit epist. LXXII.) *tibi contumeliam facere, faciat & injuriam.* Rem totam disertim explicat idem Stoicus libro, quo disputat in sapientem non cadere injuriam, cap. IV. *Dividamus, si tibi videtur, Serene, injuriam à contumelia. Prior illa natura gravior est; Hæc levior; Tamen delicatis gravis: qui non læduntur, sed offenduntur. Tanta est tamen animorum dissolutio & vanitas, ut quidam nihil acerbius putent. Sic invenies servum qui flagellis quam colaphis cædi malit: & qui mortem ac verbera tolerabiliora credat, quam contumeliosa verba.*

42. *Passim.*] Sic à petulantibus juvenibus contumeliæ obviis passim ingeruntur, sine ullo personarum discrimine: Nec ulla alia hujus lasciviæ causa est, quam voluptas, quam inde percipiunt: & quia se hoc modo existimant ἄλλων ὑπερέχειν, ut antea ostendebamus. Hoc docet Aristoteles disputatione jam laudata: ἔστι γὰρ ὕβρις, inquit, τὸ βλάπτειν, καὶ λυπεῖν, ἐφ' οἷς αἰσχύνη ἐστὶ τῷ πάσχοντι, μὴ ἵνα τι γένηται αὐτῷ ἄλλο, ἢ ὅ, τι ἐγένετο, ἀλλ' ὅπως ἡσθῇ. οἱ γὰρ ἀντιποιοῦντες οὐχ ὑβρίζουσιν, ἀλλὰ τιμωροῦνται. Exemplum insigne hujus lasciviæ in Alcibiade, qui Hipponico viro & genere, & opibus pollenti colaphum impegit, οὐχ ὑπ' ὀργῆς, ἢ διαφορᾶς τινος προαχθεὶς, ἀλλ' ἐπὶ γέλωτι συνθέμενος πρὸς τοὺς ἑταίρους, ait Plutarchus in Alcibiadis vita.

42. *Passim, sine ullius personæ discriminibus.*] His postremis verbis exponit quod dixerat *passim.* Sic, *passim, sine delectu* conjunctim l. I. D. de postul. l. palam. XLIII. D. de ritu nupt.

42. *Sine ullius personæ discriminibus.*] Nam pro ratione personarum injuriæ atrociores aut leviores existimantur, ut docent Iurisconsulti, De injuriis. Salvianus lib. VI. *Semper enim per dignitatem injuriam perferentis crescit culpa facientis: quia necesse est, quando major est persona, quæ contumeliam patitur, tanto major sit noxia ejus qui facit.*

43. *Quòd vias vobis ad cœlum, & vota immortalitatis optaret.*] Obscura

ſcura hæc ſunt, &, opinor, corrupta. Legendum exiſtimo, *& portas immortalitatis apertaret.* Sic paulo poſt: *Qui hominibus cæcis, & re vera in impietate degentibus pietatis aperuit januas.* Sic autem *apertare* ut *opertare* apud Feſtum.

43. *Vt non in cunctos lumen prætenderit vitæ.*] Hæc tranſtulimus è libro ſecundo ubi legebantur loco alieno. Et mihi perſuadeo tranſpoſitionem, quæ in prima editione erat, eſſe nunc non detectam ſolum, ſed etiam fortaſſe meliori loco ſitam. Hic igitur, *ut non in cunctos lumen prætenderit vitæ,* eſt, ut hoc demus, beneficia iſta, quæ ſequuntur, non fuiſſe ab eo collata.

43. *Qui veram in orbe religionem induxit.*] Proba lectio. Nam qui *in orbem* ſcribendum putant, falluntur. Sic enim loquebantur eo ævo. Supra lib. I. *Et tam liberalibus donis, quæ ab eo profecta in nobis ſunt, Deus dici, appellarique deberet.* Zeno Veronenſis ſermone de Suſanna: *Tunc in puero ſancto Daniele Spiritus ſanctus ingreſſus.* Quare & Græci ita loquebantur uſurpantes ἐν pro εἰς. Euſebius lib. IV. hiſtor. Eccleſ. cap. XXVI. ἐπὶ τὴν τῶν λεγομένων ἐγκρατιτῶν αἵρεσιν, ἄρτι τότε φύειν ἀρχομένην, ξένην τε καὶ φθοριμαίαν ψευδοδοξίαν εἰσάγουσαν ἐν τῷ βίῳ. Et paſſim apud inferioris ævi ſcriptores.

43. *Da verum judicium.*] Hæc non ſunt ſatis pura. Tale quid legendum, *Da naturæ judicium*: vel, *da verum animæ judicium.* De teſtimonio animæ ſcripſit Tertullianus librum ſingularem: & aliis locis hoc argumentum tractavit, quod eſt à cæteris ſcriptoribus Eccleſiaſticis, qui contra Gentes ſcripſerunt, frequentatum.

43. *Et quaſi nos cernat faciem ſublevamus ad cœlum.*] Tertull. Apologet. cap. XVII. *Denique pronuntians hæc, non ad Capitolium, ſed ad cœlum reſpicit. Novit enim ſedem Dei vivi: ab illo, & inde deſcendit.*

43. *Quod ſi non mentis elatio, & typhus qui appellatur à Græcis.*] Recte *elatio.* Heſychius: τῦφος, ἀλαζονεία, ἔπαρσις, κενοδοξία. & τυφωθείς, ἐπαρθείς, ὑπερηφανεύσας.

43. *Quod aut quare prohibuerit fieri.*] Obſervavimus jam antea apud hos ſcriptores reperiri ſæpiſſime particulas disjunctivas pro copulativis.

Pag. 44. *Cum imminentia & nondum paſſa.*] Recte *nondum caſſa.* Infra: *ſi quod dicitur imminere, caſſum fiat.* Quod autem præſtantiſſimus Cujacius *paſſa* interpretari volebat, *præterita,* ſane ingenio ſuo indulgebat.

44. *Caſſum fiat & vacuum.*] Id eſt, vanum, κενόν: quomodo

 ſæpe

ſæpe apud Tertullianum, & alios ſcriptores Eccleſiaſticos.

44. *Nonne vel hæc ſaltem fidem vobis faciunt argumenta credendi.*] Etſi ſolet Arnobius plura quandoque copulare rem unam & eandem ſignificantia, mihi tamen perſuadere nequeo hæc eſſe ſincera, *argumenta credendi*. Et profecto ita eſt: ſcripſerat aliquis ad oram libri ſui, *argumenta credendi*. Hic enim proponuntur ab Arnobio argumenta, quibus fides Chriſtiana affirmari poteſt.

44. *Quod nulla jam natio eſt tam barbari moris, & manſuetudinem neſciens.*] Origenes lib. I. contra Celſum: καὶ γενόμενος τούτων ἀνταγωνιστῶν ἰσχυρότερος, ἐπὶ πλεῖον ἢ τοῦ βαρβάρου ἐκράτησε, καὶ μετεποίησε μυρίας ὅσας ψυχὰς ἐπὶ τὴν κατ᾽ αὐτὸν θεοσέβειαν.

Pag. 45. *Et ſalutaris militiæ ſacramenta deponere.*] Nam quum Chriſtianam religionem amplectimur, quaſi ſacramento dicimus, & nos noſtraque Chriſto conſecramus: quemadmodum Cæſaris milites patrem & matrem ejerabant & omnem proximum. Tertull. de Corona militis: *Credimuſne humanum ſacramentum divino ſuperduci licere, & in alium dominum reſpondere poſt Chriſtum, & ejerare patrem ac matrem, & omnem proximum, quos & lex honorari, & poſt Deum diligi præcipit?* Sed hac de re ad Minutium plura, ſi Deus volet.

45. *An numquid hæc fieri paſſim & inaniter creditis.*] Id eſt, temere & fortuito. Lactantius lib. III. cap. IX. *Anaxagoras, quum ab eo quæreretur, cujus rei cauſa natus eſſet; reſpondit, Solis ac cœli vivendi. Hanc vocem admirantur omnes, ac philoſopho dignam judicant. At ego hunc puto non invenientem quid reſponderet, effudiſſe hoc paſſim, ne taceret.*

45. *Vt cum carnifices, unci.*] Hi unci, quorum meminit hoc loco Arnobius, ſunt non unci veterum, quibus damnatorum corpora trahebantur: ſed ungulæ, de quibus antea dicebamus. Atque ita paſſim in Martyrologiis.

45. *Vos ſoli ſapientiæ conditi atque intelligentiæ vi mera.*] Nihil mutandum exiſtimo. Appellat conditos ſapientiæ atque intelligentiæ vi mera, qui non ſolum ſapientia atque intelligentia tincti ſunt, ſed ſapientiæ atque intelligentiæ meraco immerſi. Sic infra: *Dicite, ô feſtivi, & meraco ſapientiæ tincti, & ſaturi potu.*

45. *Aut incomptus cum fuerit ſcire.*] Legi malim, *aut inconditus cum fuerit*. Nam *incondita* proprie opponuntur numeroſis. Cicero lib. III. de Oratore: *Idque princeps Iſocrates inſtituiſſe fertur, ut inconditam antiquorum dicendi conſuetudinem, delectationis atque aurium cauſa, numeris adſtringeret.*

45. Quia

45. *Quia fornicem Lucilianum, & Marſyam Pomponii.*] De his argumentis quod dicam, certum & liquidum habeo nihil. Ceterum de ignorantia Chriſtianis objecta dicemus, σὺν θεῷ, ad Minutium Felicem.

45. *Quid ſit genus, ſpecies.*] Hæc ſunt è MS. Reg. ſed ab operis imperfecte edita. Scribendum enim, *quid ſit genus, quid ſpecies.*

Pag. 46. *Et naturalia pergitis reſerare ſecreta.*] Phraſis Lucretiana;

Relligionum animos vinclis exolvere pergo.

46. *Suſpiciones ſuas pro probatis & comprehenſis.*] Supplevimus præpoſitionem quæ deerat, *pro*. Ejuſmodi autem correctiunculis, quæ vel ſtupidis in mentem venire poſſunt, gloriari, næ puerile nimis eſt, & putidum.

46. *Et in opinionem ſcientiæ ſub inflati pectoris opinione tollamur.*] Nihil mutandum exiſtimo. Utitur enim ſæpe Arnobius particula *ſub* ad hoc exemplum: ut oſtendimus infra.

46. *Vtrumne illum tellus uliginis alicujus converſa putore,*] Plato: ἆρ' ἐπειδὰν τὸ θερμὸν, καὶ τὸ ψυχρὸν σηπεδόνα τινὰ λάβῃ, ὥς τινες ἔλεγον, τότε δὴ τὰ ζῶα συντρέφεται; &c.

46. *Atque oris acceperint formam.*] Proba lectio. Eſt enim hæc numeri enallage antiquis ſcriptoribus Græcis & Latinis uſitatiſſima. Vide Priſcianum lib. XVII. Terentius:

Hoccine credibile eſt, aut memorabile,
Tanta vecordia innata cuiquam ut ſiet,
Vt malis gaudeant, atque ex incommodis
Alterius ſua ut comparent commoda?

Sed Arnobii ævo frequentatæ eædem ἐναλλαγαί. Iul. Firmicus lib. III. cap. XV. *Faciet eum, qui ſic Lunam habuerit, in templis ſordide manere; & qui aliquid velint quaſi à Diis dictum hominibus nuntiare.* & ſæpius.

46. *Inſomnium quum videre nos dicimus.*] Propria loquutio, *inſomnium videre*, ἐνύπνιον ὁρᾷν Græcis.

46. *Et noſtris in pupulis ſidant.*] Lucretius:

Vt lacerato oculo circum, ſi pupula manſit
Incolumis, ſtat cernendi vivata poteſtas.

Pag. 47. *Neque omnes pariter.*] ἀθρόως.

47. *Sed in ſuam naturam impenetrabile ſemper perſpicue colligatur.*] Legendum puto, *ſed in ſua natura impenetrabile ſemper perſpicuum colligatur.* Id eſt, ſua natura. Nam *in* ſæpiſſime πλεονάζει apud hunc ſcriptorem.

47. *Ipse denique animus, qui immortalis à vobis & Deus esse narratur.*] Cicero 1. Tuscul. *Ergo animus, qui, ut dico, divinus: ut Euripides audet dicere, Deus est.*

47. *Cur in ægris æger sit.*] Lucretius lib. III.

Quinetiam morbis in corporis avius errat
Sæpe animus: dementit enim; deliraque fatur.

47. *In infantibus stolidus.*] Lucretius:

Nam velut infirmo pueri, teneroque vagantur
Corpore: sic animi sequitur sententia tenuis.
Inde, ubi robustis adolevit viribus ætas,
Consilium quoque majus, & auctior est animi vis.

47. *In senectute defessus.*] Lucretius:

Post, ubi jam validis est quassatum viribus ævi
Corpus, & obtusis ceciderunt viribus artus;
Claudicat ingenium; delirat linguaque, mensque:
Omnia deficiunt, atque uno tempore desunt.

47. *Delira & fatua & insana.*] Existimant aliquid hic deesse. Et sane perturbata atque interrupta videtur oratio. Pendet tamen à superioribus: *quos ita cæcos, & superbos nescio quæ res protulit, & concinnavit invidia, ut cum nihil sciamus omnino; fallamus nos tamen, & in opinionem scientiæ sub inflati pectoris tumore tollamur.* Recte deinde sequebatur; *delira, & fatua, & insana quorum infirmitas* &c. Sed paulo longius hyperbaton intercessit ad præcedentium probationem.

47. *Et quoniam ridere nostram fidem consuestis.*] Christianorum fidem facetiis jocularibus Pagani lancinabant, quasi assererent illi sine ulla diligentiori inquisitione credendũ esse. Qua de re Origenes contra Celsum lib. I. φησὶ δέ τινας μὴ βουλομένους διδόναι, ἢ λαμβάνειν λόγον περὶ ὧν πιστεύουσι, χρῆσθαι τῷ, μὴ ἐξέταζε, ἀλλὰ πίστευσον. &c. Hanc calumniam ita diluit Origenes. Primum igitur docet fidei capita à Christianis summa diligentia discussa: sed idiotas, qui à Paganismo ad Christianismũ; à vita corrupta & depravata ad vitam integram & innocentem, qualem Christus fidelibus præscripsit, revocabantur, jussos salutaribus Christi præceptis fidem arbitrari, & castigate emendateque vivere, dum in religionis doctrina plenius instituerentur. Addit deinde, eos qui propter ingenii tarditatem fidei rationes omnes capere non possent, id est, omnia quæ contra pietatem Christianam à sophistis objici poterant, retundere, jussos credere etiam absque rationibus, id est, etiamsi non satis plane

omnia

omnia dogmata intelligere possent, & eorum veritatem defendere. Hæc postrema ita ille: εἶτ᾽, ἐπεὶ τὰ περὶ τῆς πίστεως θρυλλοῦσι, λεκτέον, ὅτι ἡμεῖς μὲν παραλαμβάνοντες αὐτὴν ὡς χρήσιμον τοῖς πολλοῖς, ὁμολογοῦμεν διδάσκειν πιστεύειν καὶ ἀλόγως, τοὺς μὴ δυναμένους πάντα καταλαβεῖν, καὶ ἀκολουθεῖν ἐξετάσει λόγου.

47. *Estne operis in vita negotiosum aliquod atque actuosum genus.*] Origenes iisdem argumentis & exemplis Celsum oppugnat hac in eadem disputatione. Tractarunt hoc argumentum & alii, in quibus Eusebius libro primo de præparat. Euangelica, eadem prorsus inductione.

47. *Negotiosum aliquod atque actuosum genus.*] Eusebius: οὕτως τὰς τέχνας ἄνθρωποι τὰς μέσας μετῆλθον, καὶ ἄλλοι τὸν στρατιωτικὸν, ἄλλοι δὲ τὸν ἐμπορικὸν βίον, πίστει πάλαι προειληφότες βιοπορισικὸν αὖθις ἔσεσθαι τὸ ἐπιτήδευμα.

47. *An terris peregrinamini, navigatis.*] Eusebius: καὶ πλεῖ τις αὖθις εἰς ἄδηλον, οὐδ᾽ ἄλλην προβεβλημένος τῆς σωτηρίας ἄγκυραν, ἢ μόνην τὴν πίστιν, καὶ τὴν ἀγαθὴν ἐλπίδα. Hinc suspicio oriri possit, legendum apud Arnobium, *an temere peregrinamini* &c. Quæ sequuntur exempla cetera ab Eusebio eodem modo proposita sunt. Breviter Origenes; τίς γὰρ πλεῖ, ἢ γαμεῖ, ἢ παιδοποιεῖται, ἢ ῥίπτει τὰ σπέρματα ἐπὶ τὴν γῆν, μὴ τὰ κρείττονα πιστεύων ἀπαντήσεσθαι; &c.

47. *Conjugalia copulatis consortia.*] Optime. Est enim uxor mariti plane consors ac socia, bonorum ac malorum particeps. Unde γάμος dicitur κοινωνία. Eusebius lib. 1. de Præparat. Euangel. καὶ γάμων δὲ αἱ πρῶται συνόδοι καὶ κοινωνίαι τῆς κατὰ παιδοποιΐαν ἐλπίδος, ἐξ ἀγαθῆς ἐνήρξαντο πίστεως. Et uxor *socia* dicitur: Plautus in Sticho:

----- *Pudicitia est, Pater,*
Eos magnificare, qui nos socias sumpserunt sibi.

Cornelius Tacitus de moribus Germanorum: *Ipsis incipientis matrimonii auspiciis admonetur, venire se laborum, periculorumque sociam, idem in pace, idem in prælio, passuram, ausuramque.*

Pag. 48. *Qui quintum elementum principalibus applicat causis.*] Fluxit hæc opinio à Ciceronis errore ad posteros propagato. Mirum tam facilis eos fuisse credulitatis, nec ipsum Aristotelem consuluisse potius. Sed Aristotelis ἐντελέχειαν non magis poterant intelligere, quam ipse eloquentiæ pater.

48. *Nonne apud ea quæ dicunt.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius edidit, *ipsa ea.*

In nostra edit. ira. 48. *Pythagoras numeros scire.*] Hinc efficiebam *numeros coire*: quam conjecturam aliis quoque in mentem venisse cognovi ex editione Ful. Ursini.

48. *Aut illi, qui autumant nihil posse omnino comprehendi, an sit verum quod dicunt, sciunt.*] Lucretius lib. IV.

Denique nil sciri si quis putat, id quoque nescit
An sciri possit, quam se nil scire fatetur.
Hunc igitur contra mittam contendere causam,
Qui capite ipse suo instituit vestigia retro.

Sic iisdem Academicis Cicero, Lactantius, & alii adierunt manum.

48. *Sed efficiant hæc, nihilque impediant.*] Hæc est vetus lectio, pro qua Gelenius hanc supposuit, *sed facessant hæc, nihilque impediant.* Male. Legerim autem; *Sed efficiant hæc nihil, nihilque impediant plurimum quominus*, &c. Sic *prohibere* & *efficere* conjungit Lucretius lib. I.

Nam sive est aliquid quod prohibeat, efficiatque
Quominus quo missum est veniat, finique locet se.

Ubi pro *efficiat* quod erat in libris, male substituerunt *officiat*. Veram autem existimamus quam proposuimus in Arnobio correctionem: nisi quod *plurimum*, etsi tolerari potest, suspicione tamen non caret. Et certe videtur esse glossema imperfectum. Notaverat fortasse ad oram libri sui aliquis insignem loquutionem, quæ proxime sequitur, *plurimum habere*: unde remansit *plurimum*, & textui tandem adjectum est. Et est sane notabilis loquutio, *plurimum* aut *minus habere*, & è Græcorum elegantiis translata. Dicunt enim hi πλεῖον ἔχειν: & μεῖον ἔχειν, sive ἔλαττον ἔχειν. Arrianus lib. II. Dissert. Epicteti, cap. VI. μηδ' ἀγανακτῇς, εἴ τινες ἄλλοι πλεῖόν σου ἔχουσιν ἐν ἐκείνοις. Dicit autem *plurimum habere* Arnobius, non *plus*, cum dixerit *minus habere*; quia delectatur, quemadmodum diximus, hoc genus ἐναλλαγῆς. Idem libro primo: *Quod cum minime fieri testificentur res ipsæ, neque minus ad nos quidquam, neque ad vos plurimum redundare vitalibus ex beneficiis constet.*

Pag. 49. *Vos Platoni, vos Crotonio, vos Numenio.*] Pro *Crotonio* legit Fulvius Ursinus *Cronio*: & pro *Platoni, Plotino.* optime, opinor. Fit enim mentio hoc loco non veterum philosophorum, sed recentiorum. Hi autem in recentioribus famæ fuerunt celeberrimæ.

49. *Vt cum utrisque auctoribus tempus, sitque nobis.*] Acute Gelenius,

nius, *ut cum utrique auctoribus stemus.*

Pag. 50. *Quibus necessario debeat rebus de obscurissimis credi.*] Id est, oporteat. Supra libro 1. *Qui cæcis restituerat lumina, is efficere, si deberet, non poterat cæcos?* Ubi male rescribi volebant, *liberet.*

50. *Sed qui, quod pollicetur, divinorum operum prosequitur sponsione.*] Nihil mutandum puto. Nam quod substituunt, *responsione*, falsum est. Sic *spondere* usurpat verbis præcedentibus. *Numquid enthymemata, syllogismi, resque aliæ similes scire illos veritatem spondent?* Infra: *Neque quod magi spondent, commendatitias habere se preces* &c. Sic *promittere* mox: *Quis acquiesceret? quis audiret? quis eum promitteret aperte aliquid judicare?* Ubi falluntur, qui hanc lectionem mutare volunt. Iuvenalis:

----- Duræ per pectora setæ
Promittunt atrocem animum.

50. *Quamvis esset imprudens, & facilitatis solidæ, sequeretur.*] Hæc est lectio principis editionis. *facilitatem solidam* appellat igitur Arnobius, plenam credulitatem, & quæ tanta est, ut ei adjici possit nihil. At Gelenius edidit, *facilitatis stolidæ.* Ita *faciles* appellantur homines simplices, & creduli nimis: quos stolidos, & rerum imperitos plurimum esse contingit. Neque enim facile imponitur iis, qui longo rerum usu, prudentiam aliquam, & rerum humanarum cognitionem consequuti sunt. Sic igitur *stolida facilitas*, ut *stulta credulitas* Ovidio III. Amorum.

Et liceat stulta credulitate frui.

Hinc & Martialis:

Et stolidus Galla crudelitate fruar.

50. *Ea subdidit.*] Gelenius edidit, *eas subdidit.* Sed veterem lectionem temere mutare nolim. Nam sæpe παρέλκει eleganter hoc pronomen apud istos scriptores.

50. *In qua cum homines Numæ regis artibus, atque antiquis superstitionibus occupati.*] Legendum existimo, *Numæ regis ritibus.* Quæ correctio & aliis in mentem venit. Sequentia quoque ita legenda puto, *non distulerunt tamen ritus patrios linquere:* non, *res patrias.*

50. *Viderant enim cursum Simonis Magi.*] Hæc fabula ab scriptoribus Ecclesiasticis passim inculcatur.

Pag. 51. *Quantum fieri potis est.*] Hæc lectio est è MS. Reg. Hoc autem verbum antea asseruimus.

51. *Senes, canos, decrepitos, & quum anni cœperint accedere longiores.*]

res. Plato: καὶ τῶν μὲν πρεσβυτέρων αἱ λευκαὶ τρίχες ἐμελαίνοντο: τῶν δ' αὖ γενειώντων αἱ παρειαὶ λεαινόμεναι, πάλιν ἐπὶ τὴν παρελθοῦσαν ὥραν ἕκαστον καθέστασαν. τῶν τε ἡβώντων τὰ σώματα λεαινόμενα, καὶ σμικρότερα καθ' ἡμέραν ἑκάστην καὶ νύκτα γιγνόμενα, πάλιν εἰς τὴν τοῦ νεογενοῦς παιδὸς φύσιν ἀπῄει, κατά τε τὴν ψυχὴν, καὶ κατὰ τὸ σῶμα ἀφομοιούμενα.

51. *Audetis ridere nos, quod mortuorum dicamus resurrectionem futuram, quam quidem nos dicere confitemur; sed à vobis aliter quam sentiamus, audiri.*] Hoc idcirco dicere videtur, quod existimarit non eadem corpora resurgere, quæ fuit aliorum nonnullorum sententia, ut Origenis, quam ipse explicat libro contra Celsum quinto. Sed profecto major aliquis error latere hic videtur: Nam ita agit de resurrectione, ut de animorum immortalitate tantum disputare videatur. Monuimus jam Marcionis hæreseωs quasi vestigia quædam his in libris deprehendi posse: quod non eo dicimus, quasi Arnobium Marcionis sectatorem fuisse existimemus: sed ut observet lector Arnobii errores esse errores hominis in fide Christiana nondum satis instituti, & naturali ratione, potius quam πνευματικῇ doctrina subnixi; quod erat Marcionis hæreseωs fundamentum, ut pluribus alibi disputamus. Et hic videtur Arnobius ad Marcionis insaniam corporum resurrectionem negantis aliquomodo accedere: vel certe nihil certi nec constituti de doctrina ista adhuc habere. Varias autem veterum de resurrectione opiniones vide apud Athenagoram, Tertullianum, & alios.

Pag. 52. *Quid enim sunt homines, nisi animæ.*] Hinc confirmari videtur posse prædicta de Arnobii opinione observatio. Nam Marcion, & ceteri hæretici qui corporis resurrectionem negabant, quum scripturæ testimoniis, quibus hominem resurgere efficitur, revincerentur, hominem distinguebant in interiorem, & exteriorem; atque interiorem hominem, id est, animam, verum hominem proprie esse dicebant; contra quos disputat Tertullianus lib. de Resurrectione carnis, cap. XL. *Nactæ denique hæreses, inquit, duos homines ab Apostolo editos, interiorem, id est animam, & exteriorem, id est carnem; salutem quidem animæ, id est interiori homini: exitium vero carni, id est exteriori adjudicaverunt; quia scriptum sit Corinthiis: Nam etsi homo noster exterior corrumpitur; sed interior renovatur de die, & die. Porro nec anima per semetipsam homo, quæ figmento jam homini appellato postea inserta est; nec caro sine anima homo, quæ post exilium animæ cadaver inscribitur,* &c.

52. Qui-

52. *Quibus affamini nescio quas potestates, ut vobis sint placidæ, neque ad sedes remeantibus patrias.*] Infra: *Neque quod Magi spondent, commendatitias habere se preces, quibus emollitæ nescio quæ potestates vias faciles præbeant ad cœlum contendentibus subvolare.*

52. *Obstacula impeditionis opponant.*] Existimabant enim dæmonas, sive Genios singulis hominibus in hanc lucem prodeuntibus quasi custodes & totius vitæ moderatores dari; eosdemque custodias suas, quando hinc abeunt, in judicium rapere; atque eorum testimonio ferri à judice sententiam. Hæc erat Platonis sententia, quam in Phædone proponit, & quam explicat Apulejus dissertatione de Deo Socratis: *Ex hac ergo sublimiore Dæmonum copia, Plato autumat singulis hominibus in vita agenda testes & custodes singulos additos; qui nemini conspicui semper adsint, omnium non modo actorum testes; verum etiam cogitatorum. Ac ubi vita edita remeandum est, eundem illum qui nobis præditus fuit, raptare ilico & trahere veluti custodiam suam ad judicium: atque illic in causa dicenda assistere; si qua commentiatur, redarguere; si qua vera dicat, asseverare. Prorsus illius testimonio ferri sententiam.* Vide B. Augustin. lib. x. de civit. Dei, cap. IX. Servius ad hæc VI. Æn. *Quisque suos patimur manes. Quum nascimur*, inquit, *duos Genios sortimur. Vnus est, qui hortatur ad bona: alter qui depravat ad mala. Quibus assistentibus post mortem, aut asserimur in meliorem vitam; aut condemnamur in deteriorem: per quos aut vacationem meremur, aut reditum in corpora. Ergo manes Genios dicit, quos cum vita sortimur.*

52. *Rem inenodabilem suscipit, ut cum animas dicat immortales.*] Animas igitur existimat, si sint materiæ expertes, passioni & doloribus corporalibus subjici non posse: quæ est ipsius quoque Tertulliani, & aliorum sententia. Apologet. cap. XLVIII. *Certe quia ratio restitutionis destinatio judicii est, eo quod omnino de judicio Dei pati debent, necessario idem ipse qui fuerat exhibebitur, ut boni seu contrarii meriti judicium à Deo referatur. Ideoque repræsentabuntur & corpora; quia neque pati quidquam potest anima sine stabili materia, id est, carne: & quod omnino de judicio Dei pati debent animæ, non sine carne meruerunt, intra quam omnia egerunt.* Quare corporales animas existimavit cum Tertulliano Arnobius, quia eas arbitratus est pati.

52. *Et doloribus afficiat sensum.*] Scribendum *sensuum*: ut alii monuerunt jam.

52. *Sunt enim mediæ qualitatis (sicut Christo auctore compertum est)*

& interire quæ possent.] Ergo existimavit impiorum animas mori, scriptura perperam intellecta: nec statim exstingui arbitrabatur, sed longissimi temporis cruciatibus & doloribus consumi. Infra: *Et nisi vos applicatis Dei principis notioni, à corporalibus vinculis exsolutos expectat mors sæva; non repentinam efferens extinctionem; sed per tractum temporis cruciabilis pœnæ acerbitate consumens.* Hanc Valentini fuisse opinionem docet Tertullianus. Fons autem & caput erroris Arnobio, quod de morte æterna Scriptura tradit. Melius igitur Arnobii discipulus Lactantius lib. II. cap. XIII. *Quæ duo inter se pugnare in homine præcepit, ut si anima superaverit, quæ ex Deo oritur, sit immortalis & in perpetua luce versetur: si autem corpus vicerit animam, ditionique subjecerit, sit in tenebris sempiternis, & in morte. Cujus non ea vis est, ut injustas animas extinguat omnino; sed ut puniat in æternum. Eam pœnam secundam mortem nominamus, quæ est & ipsa perpetua, sicut & immortalitas. Primam sic definimus: Mors est naturæ animantium dissolutio. Vel ita: Mors est corporis, animæque seductio. Secundam vero sic: Mors est æterni doloris perpessio. Vel ita: Mors est animarum pro meritis ad æterna supplicia damnatio.*

Aliter in edit. nostrâ. 52. *Si ad ejus semina, atque indulgentias applicarint.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *se minas*, alii, *se misericordiam.* Suspicor scriptum, *si ad ejus se munia.* Id est, munificentiam, ἢ μεγαλοπρεπῆ φιλανθρωπίαν.

Pag 53. *Quod à nobis quibusdam dicitur viris, & immoderata sibi opinione sublatis.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *quod à novis quibusdam dicitur viris, & immoderata sui opinione sublatis.* Alii, pro *à nobis*, scribunt *à bonis.* Postrema ita legenda existimo, *& immoderata sub opinione sublatis.* Sic utitur aliquando hac præpositione. Supra: *& in opinionem scientiæ sub inflati pectoris opinione tollamur.* Appellat autem *immoderatam* eorum opinionem; quia eos existimat animæ dignitatem extendere quam par erat longius.

53. *Virtutum servamus atque integramus tenorem.*] Tertullianus Apologetico: *Quid adeo simile philosophus & Christianus? Græciæ discipulus, & cœli? Famæ negotiator & vitæ? verborum & factorum operator? rerum ædificator, & destructor? amicus & inimicus erroris? Veritatis interpolator & integrator? Furator ejus, & custos?*

Aliter in edit. nostra. 53. *Vultis homines institutum superciliumque deponere?*] Locus hic variis rationibus interpolatur. Mutandum tamen nihil. *Institutum* enim appellat Arnobius, αὐθάδειαν, sive obstinationem σεμνοπρεπῆ.

Sic

Sic Iul. Firmicus lib. VIII. Mathes. cap. VI. *Hoc sidere quicunque nati fuerint, aliud ex fronte pollicentur: aliud latenter in moribus celant. Sunt enim austera facie, prolixa barba, obstinata fronte, ita ut Catonis prorsus institutum imitari videantur.*

Pag. 54. *Animantia nos esse, ut consimilia cetera, ut non.*] Pro *ut* legendum *aut* utroque loco. Sed quod Gelenius *cetera* quoque mutavit, & edidit *ceteris*, non ita mihi probatur. Stare enim potest & explicari lectio vetus; ut dicat Arnobius, animantia nos esse similia ceteris, aut animalia cetera nobis esse consimilia.

54. *Ex ossibus illis fundata sunt corpora.*] Phrasis Lucretiana. lib.V.

Et majoribus, & solidis magis ossibus intus
Fundatum.

54. *Et corporalibus conciliis procreant.*] Usurpat vocem Lucretianam, more suo.

54. *In pecudes atque alias beluas ire animas improborum.*] Hanc sententiam proponit Plato cum alibi, tum in Phædone: ibique eam pluribus explicat. De eadem Tertull. libro de Anima, XXXI. XXXII. & sequentibus capitibus.

Pag. 56. *Et ad unum exitum temporibus plurimis coëmendata perduxit.*] Hæc est verissima lectio è MS. Reg. deprompta.

56. *Typho & arrogantia sublevati.*] Iul. Firmicus lib. III. Mathes. cap. III. *Faciet quoque inflatos, ac superbiæ spiritu sublevatos.* & lib. VI. cap. XVII. *Ipsi quoque erecto superbiæ spiritu sublevantur.*

56. *Et terrarum continentias metiamur.*] *Continentiam* dicit heic Arnobius περιοχὴν, ut interpretatur Philoxenus: quomodo *retinentiam* dicit Lucretius κατοχὴν. lib. III.

Interrupta semel cum sit retinentia nostri.

56. *Neque divinas eruditas advolasse huc animas.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *neque divinitus eruditas*. Sed veterem lectionem retineri malo. Nam quum orsus est disputationem istam, dixit ex aliorum sententia, animas esse *immortales, divinas, sapientes, doctas*. Hæc igitur brevius repetit.

56. *Neque discere omnes possunt, ut sint in his plurimæ acuminis obtusioris.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius; *neque discere omnes possint, & sint* &c. Mutavit igitur *possunt* in *possint*. Temere, opinor. Neque enim copulæ istæ copulant semper eosdem modos apud hos scriptores, quod observavimus alibi. Optatus Milevitanus lib. I. *Quamvis & illi non negant, & omnibus notum sit quod nos odio*

habeant, & execrentur, & nolunt se dici fratres nostros. Pro *ut* reposuit idem Gelenius *&*. Nec fortasse male. Sed voculam aliquam rarioris significationis imperitis librariis esse depravatam suspicor, legendumque, *cur sint in his.* Id est, quod sint in his. Nam *cur* aliquando, pro quia. Vide Priscianum. Sidonius Apollinaris epist. 1. lib. 1. *Propter quod illum ceteri quique Frontinianorum, ut pote consectaneum æmulati, cur veternosum dicendi genus imitaretur, Oratorum simiam nuncupaverunt.*

Pag. 57. *Manifestum & promptum est.*] Salvianus ad Ecclesiam Catholicam libro secundo: *Cum itaque Apostolus in deliciis viduæ mortem esse memoraverit, promptum est quod ad vitæ æternæ fructum vult universa distribui, qui non vult ad mortis usum aliquid reservari.* Sed hoc etiam è Lucretii penu. lib. 11.

Namque hoc in promptu, manifestumque esse videmus.

57. *Non fervoris nimium in calore.*] Hæc est lectio vetus, à qua recedebat Gelenius paulo longius. Placet clariss. Canteri conjectura, *non fervoris nimius in calore.*

57. *Sed nothum aliquid fiat.*] Habet à Lucretio. lib. v.

Lunaque sive notho fertur loca lumine lustrans,
Sive suam proprio jactat de corpore lucem.

Atque hanc elegantiam Catullus quoque usurpavit.

Pag. 58. *Nec in sermone alicujus ora & labra diducat.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *nec in sermonem aliquem ora* &c. Alii, *nec in sermones aliquos.* Adjice si lubet, *nec in sermocinationem ora & labra diducat.*

58. *Ex cinere caldo glandes.*] Id est, cinere calido tostæ. Ad formam Græcorum. Homerus:

χλωὲς μοι καὶ οἶνον εἶναι πυρὸν ἔδοσιν
ἐξ ὕδατος.

58. *Neque appetitio corrigetur ulterius.*] Recte *porrigetur*, quod annotant.

58. *Etsi verum est, illum esse principalis substantiæ portione jam læta.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *portionem, &* &c. Non male.

58. *Ligno, saxo obtusior.*] Plautus, in Milite:

Herus meus elephanti corio contectus est, non suo:
Neque habet plus sapientiæ quam lapis.

Lapis igitur convicium est Græcis & Latinis commune, quo stupidos,

pidos, & obtusi ingenii homines feriunt. Aristophanes in Nubibus: λίθοι, ἀριθμοί, πρόβατα.

Pag. 59. *Muccinium.*] Ita appellat dictione valde propria quod sudarium, & sudariolum alii dixere, quod olim observaverat præstantissimus Turnebus.

59. *Calautica.*] Hæc lectio est è MS. Reg. scripserunt tamen nonnulli *calantica*. Nam hæc lectio non solum apud Nonium; sed etiam apud Servium ad IX. Æneid. *Pilea virorum sunt; mitræ feminarum, quas calanticas dicunt.* Et nonne belluli sunt qui calanticas referunt hic ad feminas, ut sint *feminæ calanticæ*.

59. *Colubrum, siliquastrum.*] *Colubrum* pro *polubrum* rescribunt. Quod autem pro *siliquastrum* scribi volunt *seliquastrum*, falluntur. Scriptum enim *seliquastrum*, & *siliquastrum* promiscue, solemni harum vocalium *e* & *i* commutatione. Sic *speculator* pro *spiculatore*, & similia, de quibus dicimus in Adversariis.

59. *Arquata sellula.*] In arcus similitudinem formata, quales sunt sellæ semirotundæ. *Arquus* scribebant pro *arcus*. Unde libro primo, *Arquitenentes Diana & Apollo.* Quippe hæ literæ crebro commutabantur. Sic contra *licet* pro *liquet* apud Plautum, & Tertullianum. *Locuntur* apud hunc eundem Afrum, Sic *animæcus* pro *animæquus*. Gloss. *Animecum*, ἰσόψυχον. Corrige in iisdem glossis, *oblitium*, λοξόν, πλάγιον. Scriptum fuerat *oblicum*, pro *obliquum*.

59. *Bovis ritu, aut asini, porci, aut si ullum est animal tardius.*] νωθέστερον. Sic enim Græci hanc vocem usurpant de hominibus ingenii tardioris, ab animantibus istis epitheto translato. Nam hoc est asini epithetum quasi proprium, ὡς ἐστερημένος τοῦ θέειν. Homerus:

ὡς δ᾽ ὅτ᾽ ὄνος παρ᾽ ἄρουραν ἰὼν ἐβιήσατο παῖδας
νωθὴς, ᾧ δὴ πολλὰ περὶ ῥόπαλ᾽ ἀμφὶς ἐάγῃ.

Ad homines transtulit Æschylus in Prometheo:

.... ἵνα
μάθῃ σοφιστὴς ὢν Διὸς νωθέστερος.

Pag. 60. *Quid sit dibus aut dynamus.*] Scribendum *dynamis*, quod ab aliis recte observatum. *Dibum* autem eruditis hominibus, qui hunc locum interpolare voluerunt, fuisse incognitum mirum sane est. *Aliter in edit. nostra.*

60. *Demoretur iners, valeat in aëre.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *demoretur iners, veluti puer.* Audacter. Hic autem acumen suum exerant alii. *Aliter in edit. nostra.*

Pag.61. *Columba manu missa revocare ad dominicas sedes.*] Hæc est lectio principis editionis, pro qua Gelenius *revolare*. Scripserat fortasse Arnobius, *revolgare*. Nam *volgare* ἀρχαίως pro volare. Lucretius:

Tempore, quo Solis pervolgant fulgura cœlum.

Pacuvius:

Halcyonis ritu litus pervolgans feror.

61. *Et nomina prorsus expromere.*] Ms. Reg. habet *corsus*, quod interpretantur nonnulli, quasi ἀπὸ τῆς καρδίας. Alii inde faciunt, *corvus*.

61. *Et oppositu corporis amittit repetentiam priorum.*] Vox est Lucretiana *repetentia*, ἀνάμνησις. Infra: *Quod enim rebus ingressis priorum repetentiam detrahit, & intra se gesta irrecordabili debet obliteratione deperdere.* Sic *retinentia* quoque apud Lucretium: qua rerum præteritarum fugientem memoriam retinemus scil.& retrahimus.lib.II.

Omnium ut actarum exciderit retinentia rerum.

Pag.62. *Omnis enim passio lethi atque interitus janua est.*] Infra: *Rursus vero si animæ lethi adeunt januas.* Imitatur Lucretium:

Haud igitur lethi præclusa est janua cœlo.

62. *Usu illis est vita, non mancipio tradita.*] Lucretius:

Vitaque mancupio nulli datur; omnibus usu.

Atque hæc sententia ab aliis postea verbis iisdem frequentata.

62. *Ac ne tamen instructi non plenius abeamus, ne videamur à vobis.*] Hæc est lectio vetus. Corrigebat Gelenius, *audiamus à vobis.*

62. *Et proprie insensibiles eorum permixtione perfectæ.*] Proba lectio. Nam qui corrigere volunt *effectæ*, falluntur. Sic *perficere* usurpabant. Iul. Firmicus lib. VII. Mathes. cap. XVI. *Mulieres viragines, sterilesque perficient.* & sæpius.

Pag.63. *Desinite res parvas, atque exigui nominis immanibus pretiis æstimare.*] Etsi vulgata lectio tolerari potest, malim tamen cum aliis, *exigui mominis*. Hanc enim vocem usurpare amat Arnobius. Est autem ea è Lucretii penu.

63. *Desinite hominem proletari cum sit classicus & caput censeatur.*] οὐδὲν ὑγιές. Edidit Gelenius, *Desinite hominem proletarius cum sit, classibus, & capite cum censeatur, adscribere ordinibus primis: cum sit inops* &c. Non male. Verum superest adhuc difficultatis aliquid. Cum enim capite censi deterior & humilior conditio sit, quam proletarii: qua tandem ratione proletarium ad classes, capite censum

ad primos ordines refert? Distinxerim igitur, *Desinite hominem proletarius cum, sit, classibus, & capite censeatur, adscribere: ordinibus primis, cum sit inops, pauper lare* &c. Hoc igitur ait, absurdum esse, imo ἀλαζονείᾳ proximum, & rebus exiguis, & parvi momenti ponere pretia immania; & quasi proletarios, & capite censos, qui quod nihil quo censerentur præter caput haberent, in infimam classem detrudebantur, classibus adscribere; & homines pauperes, inopiaque ac generis vilitate humiles primis Reip. ordinibus attribuere. Sic autem videtur quasi negare, proletarios, & capite censos in classes relatos fuisse: quoniam scil. infima illa classis quasi pro nulla habebatur. Quare Arnobius infra quinque tantum classes nominat. *Numquid enim quinque in classes habetis populum distributum, vestri olim ut habuere majores?* Et *classici* appellabantur, non qui erant in aliqua classe generaliter; sed qui in melioribus classibus erant.

63. *Quamvis ille sit indolis infamiam semper atque ignominiosa fugientis.*] Philosophice. Nam abstinent à peccatis nonnulli pœnarum formidine: alii vitia ipsa execrantur, & detestantur; alii denique infamiam metuunt & sinistros de se rumores: atque idcirco rebus flagitiosis abstinent. Hi sunt teneræ frontis homines, ἐπιεικεῖς καὶ αἰδήμονες, quos improbi δειλοὺς atque inertes arbitrantur, quemadmodum contra τοὺς ἀναισχύντους, constantes & ἀνδρείους. His igitur verbis describit Arnobius hominem αἰδήμονα. Est enim αἰδήμων qui metuit τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν, ut definit Aristoteles, id est, qui infamiam atque ignominiosa fugit, ut loquitur Arnobius. Nam fuga est metus effectus: Quare φόβος Græcis φυγὴν significat significatione primigenia, & φέβεσθαι est proprie φεύγειν. Hi ergo quia metuunt infamiam habentur ab improbis δειλοί, ut observabamus: quemadmodum contra improbi & impudentes existimantur ἀνδρεῖοι. Observat hoc Aristoteles libro Nicomacheorum tertio, disputatione de Fortitudine: ἔνια γὰρ, inquit, καὶ δεῖ φοβεῖσθαι, καὶ καλόν. τὸ δὲ μὴ αἰσχρόν, οἷον ἀδοξίαν. ὁ μὲν γὰρ φοβούμενος ἐπιεικὴς, καὶ αἰδήμων. ὁ δὲ μὴ φοβούμενος, ἀναίσχυντος. λέγεται δ᾽ ὑπό τινων ἀνδρεῖος, κατὰ μεταφοράν. ἔχει γὰρ ὅμοιόν τι τῷ ἀνδρείῳ. ἄφοβος γάρ τις καὶ ὁ ἀνδρεῖος. Eleganter hac de re Plutarchus in Alcibiade, ubi describit Hyperbolum: quem ait, quum in theatris passim caperetur Comicorum jocis, dictisque lancinaretur, nihil tamen commotum: sed constantem absque ulla perturbatione,

ne, doloreve ullo in eodem ſtatu permanere ſolitum: cum hominum de ſe opinionem contemneret; quod nonnulli, ait fortitudini & conſtantiæ tribuunt, cum ſit extremæ impudentiæ ſignum. Verba Plutarchi ſunt: τοῖς κωμικοῖς ὁμοῦ τι πᾶσι διατελῶν ἀεὶ σκωπτόμενος ἐν τοῖς θεάτροις παρεῖχεν. ἄτρεπτος δὲ πρὸς τὸ κακῶς ἀκούειν, καὶ ἀπαθὴς ὤν, ὀλιγωρία δόξης (ἣν ἀναισχυντίαν καὶ ἀπόνοιαν οὖσαν, εὐτολμίαν ἔνιοι καὶ ἀνδρείαν καλοῦσι) οὐδενὶ μὲν ἤρεσκεν. Hæc ὀλιγωρία δόξης, quam ait Plutarchus, eſt plane contraria indoli iſti, quæ infamiam ignominioſaque fugit: & eſt impudentiæ deſcriptio. Impudentes igitur ἀνδρεῖοι habiti; & impudentia ἀνδρεία καὶ εὐτολμία. Sic *audacia* Latinis dicitur, ſed ſemper in malam partem: Sic etiam *confidentia*. Nos quoque confidentes homines, graviter impudentes appellamus quandoque *hardis*, appellatione homonyma. Sic *conſtantes* Latini uſurpant ὁμωνύμως. Proprie enim *conſtantes*, qui, ut officio fungantur ſuo, imperitorum ſermones negligunt; & rem ipſam quam vanam hominum opinionem ſpectant, atque in propoſito ſuo fixo gradu ſtant, & immoti: ſed quia impudentes quoque hominum ſermonibus & opinionibus neglectis in inſtituto ſuo pertinaciter perſeverant, hinc factum eſt ut *conſtantiam* quidam impudentiæ loco habuerint; & impudentiam alii *conſtantiæ* nomine mollire voluerint. Hinc Tertullianus adverſus Hermogenem cap. 1. *Qui loquacitatem facundiam exiſtimet; & impudentiam conſtantiam deputet.* Nempe conſtantia & impudentia in genere aliquomodo conveniunt: utrique enim attribuitur ἀπάθεια: ſed forma differunt. Conſtans enim eſt ἀπαθὴς in iis rebus, in quibus oportet eſſe ἀπαθῆ, & eo, quo decet, modo: Impudens contra eſt ἀπαθὴς in iis rebus, quibus moveri oporteret, & à propoſito deterreri. Hinc fit igitur, ut, quia genus habent commune, & communem materiam, confundantur aliquando: quemadmodum ſæpe vitia virtutum ſpecie fallunt; & virtutes pro vitiis habentur. *Conſtans* igitur aliquando exiſtimatur inverecundus. Quare Iul. Capitolinus de M. Antonino Imperatore & Philoſopho: *ſane quamvis eſſet conſtans, erat etiam verecundus.* Et *conſtanter* apud B. Hieronymum pro impudenter, in cap. 11. Epiſtol. ad Galat. comm. 11. *Et quomodo, cum etiam de minimis fratribus hoc faciendum juſſerit, auſus eſt Apoſtolorum maximum in publica facie, tam procaciter, tam conſtanter arguere?* Contra *verecundiæ inconſtantiam* dicit Iul. Firmicus vani operis initio: *Olim tibi hos libellos, Mavorti decus noſtrum, me editurum*

rum

rum esse promiseram: verum sæpius inconstantiæ verecundia retardavit. Ut igitur impudentes habentur quandoque constantes: sic contra verecundi existimantur inconstantes, & mutabiles, atque etiam quandoque timidi & ignavi, ut impudentes ἀνδρεῖοι, quod probabamus modo. Hinc de M. Antonino Imperatorum sapientissimo Capitolinus: *Quum frugi esset sine contumacia, verecundus sine ignavia; sine tristitia gravis.* Ceterum quum ostendit Arnobius, infamiæ & ignominiæ metu quosdam in officio contineri; contra innuit, eo fræno excusso homines per omnia flagitiorum & turpitudinem genera libere bacchari. Nam, quemadmodum observat in Rhetoricis Aristoteles, ἀναισχυντία per omnia vitia dissipatur: siquidem est neglectio & contemptio infamiæ & ignominiæ, qua vitia atque flagitia inuruntur: καταφρόνησις δόξης, ut describit Theophrastus: ὀλιγωρία τις καὶ ἀπάθεια περὶ τὰ εἰς ἀδοξίαν φαινόμενα φέρειν, ut definit Aristoteles: quæ pestis si cui incumbit, eum plane perdit, & ἀπονενοημένον statuit. Talis Pomponii desperatus ille. *Ego rumorem parvi facio dum sit qui rumen impleam.* Talis Atheniensis sordidulus, de quo Horatius:

-- --- Vt quidam memoratur Athenis
Sordidus ac dives, populi contemnere voces
Sic solitus: Populus me sibilat; at mihi plaudo
Ipse domi; quoties nummos contemplor in arca.

Heic, *populi contemnere voces*, est, καταφρονεῖν τῆς δόξης, quod est hominis plane dissoluti, ait M. Tullius. Sed observa obiter hominis impudentiam. Turpitudinem suam & infamiam dicacitate, & salibus eludere conatur: quod est sordidulis istis quasi solemne. *Populus me sibilat*, inquit, *at mihi plaudo* &c. Sic ille apud Iuvenalem, Sat. XIV.

Sed qui sermones? quam fœda buccina famæ?
Quid nocet hoc? inquit. Tunicam mihi malo lupini,
Quam si me toto laudet vicinia pago
Exigui ruris paucissima farra secantem.

Sed de Vespasiano graphice Suetonius: *Et maxime tamen dicacitatem*, inquit, *in deformibus lucris affectabat, ut invidiam aliqua cavillatione dilueret, transferretque ad sales.* Hinc intellige cordatum sapientissimi vatis præceptum, od. I. Pythion. ad Hieronem: μὴ δολωθῇς φίλε κέρδεσιν εὐτραπέλοις. Nempe κέρδη εὐτράπελα appellat Pindarus, deformia lucra, quorum invidiam cavillatione, & facetiis

cetiis diluere conantur homines ſordidi : ſicque turpitudinem ſuam bene abſcondi exiſtimant. At tu vide, inquit ſummus vates, ô Hiero, ne tibi hiſce artibus blandiaris, teque ipſum decipias. Quæ ſcribit in hunc locum Scholiaſtes, aliena ſunt. Latent autem apud divinum illum poëtam infinita hoc genus κειμήλια: quæ, niſi alio vocaremur, eruere poſſemus. Commentarium tamen in eum ſcriptorem promiſimus. Fatemur: Et liberaſſemus fidem, ſi fidem ſuam alii ſanctam & inviolatam habere potuiſſent. Sed ad rem. Proprie & Philoſophice quoque loquitur Arnobius, quum ait, *indolis*. Quia verecundia, qua à flagitiis prohibemur, non eſt proprie laus conſtantis hominis, & firmis radicibus in virtutis propoſito fundati : ſed potius juvenis εὐφυοῦς, & ingenii ad virtutem propenſi: eſtque magis πάθος, quam ἕξις. Docet hoc Ariſtoteles lib. IV. Nicomach. cap. ult. ubi diſputat, An verecundia ſit in virtutibus cenſenda. Ibi inter cetera: ὅπερ δοκεῖ πάθους μᾶλλον ἢ ἕξεως εἶναι. οὐ πάσῃ δὲ ἡλικίᾳ τὸ πάθος ἁρμόζει. ἀλλὰ τῇ νέᾳ. οἰόμεθα γὰρ δεῖν τοὺς τηλικούτους, αἰδήμονας εἶναι, διὰ τὸ κατὰ πάθη ζῶντας, πολλὰ ἁμαρτάνειν, ὑπὸ τῆς αἰδοῦς δὲ κωλύεσθαι. καὶ ἐπαινοῦμεν, τῶν μὲν νέων τοὺς αἰδήμονας. πρεσβύτερον δὲ οὐδεὶς ἂν ἐπαινέσειεν, ὅτι αἰσχυντηλός. Lege ſis Plutarchum περὶ δυσωπίας.

63. *Non in omnia flagitia præceps ſe ruat.*] Hæc eſt lectio vetus, quam non debuerat mutare Gelenius. uſurpatur enim hoc verbum ſæpiſſime ἐνεργητικῶς.

Pag. 64. *Aut rotarum volubilium circumactus.*] Iam igitur temporibus illis, quibus fabulas iſtas fingebant, rota pœnalis in uſu erat. Supplicia enim inferorum ad ſupplicia communia accommodabant. Ac de rota pœnali obſervaveramus aliquid, quod à præſtantiſſimo Cujacio videmus obſervatum olim, obſervationum libro tertio. Nonnihil tamen adjiciemus ab eo prætermiſſum. Hæc igitur fuerat olim pœna ſervorum propria : Sed poſtea ad eruenda crimina in quæſtionibus adhibita. Alligabantur autem rotæ, & diſtendebantur : atque ea contorta flagris cædebantur. Unde στρεβλοῦσθαι proprie, & *torqueri*. Scholiaſtes Ariſtophanis: οἱ δοῦλοι σφαλλόμενοι, ἐπὶ τοῦ τροχοῦ δεσμούμενοι καὶ συρόμενοι ἐτύπτοντο ἀνακλώμενοι ἐν αὐτῷ. Notata hæc ad Irenam, in hæc verba:

Ἐπὶ τοῦ τροχοῦ ἕλκοιτο μαστιγούμενος.

Philo Commentario de Cain : οὕτω καὶ τὸ τύπτεσθαι, τῷ μὲν συμβέβηκε πληγῶν ἄξια ἠδικηκότι οἰκέτῃ, ἢ ἐλευθέρῳ διὰ ῥᾳδιουργίαν ἐπὶ τροχοῦ κατατει-

ἐπινομένῳ. Exempla paſſim apud Plutarchum, & alios.

64. *Illibatum neceſſe eſt permaneat & intactum, neque ullum ſenſum mortiferæ paſſionis aſſumere.*] Proba lectio. Nam qui ſcribendum exiſtimant, *aſſumat*, plane falluntur. His modorum mutationibus delectantur Afri ſcriptores. Infra: *Itaque quum nobis intendatis averſionem ex religione priorum, cauſam convenit ut inſpiciatis, non factum: nec quid reliquerimus, opponere: ſed ſequuti quid ſimus, potiſſimum contueri.*

64. *Verum etiam philoſophiæ ipſius cauſam tollit.*] Hæc explicantur ſequenti pagina, his verbis: *Medietas ergo quædam, & animarum anceps, ambiguaque natura, locum philoſophiæ peperit, & cauſam, cur appeteretur, invenit.*

Pag.65. *Etiamſi verum eſt, purgari has animas.*] Alii, *hac*. Et ſane ita eſt. Philoſophiam exiſtimabant eſſe ζωῆς ἀνθρωπίνης κάθαρσιν, καὶ τελειότητα. Vide Platonem in Phædone: & Hieroclem in aurea Pythagoreorum carmina.

65. *Nam ſi communiter obeunt, & in ipſis corporibus ſenſus eis deperit extinguiturque vitalis.*] Legi volunt, *cum ipſis corporibus.* Quæ quidem ſuſpicio falſiſſima eſt. Tangit enim Arnobius argumenta, quibus mortalem eſſe animam efficere conabantur. Atque inter alia, hæc inculcabant præcipue, in ipſo corpore animam minui, corrumpi, & tandem cum eo extingui. Eam enim in ægris ægram; in ætate feſſis feſſam: ac quum interit corpus, ſimul cum ipſis partibus, quæ primo conſopiuntur, extingui, &c. quæ omnia tractantur à Lucretio lib. III. & diluuntur à Lactantio lib. VII. cap. XII.

65. *Senſus eis deperit, extinguiturque vitalis.*] Lucretius:

Denique ſæpe hominem paullatim cernimus ire,
Et membratim vitalem deperdere ſenſum:
In pedibus primum digitos liveſcere, & unguis;
Inde pedes, & crura mori, &c.

65. *Medietas ergo quædam, & animarum anceps, ambiguaque natura, locum philoſophiæ peperit.*] Hæc enim fuit Stoicorum doctrina: quare quæ hic ſcripſit Arnobius de medietate animarum, ea partim è Stoicorum ſchola; partim è ſcriptura perperam intellecta hauſerat. Lactantius libro VII. cap. XX. *Ac fortaſſe dixerit quiſpiam, ſi eſt immortalis anima, quomodo patibilis inducitur, ac pœnæ ſentiens? Si enim ob merita punietur, ſentiet utique dolorem, atque ita*

 etiam

etiam mortem. Si morti non eſt obnoxia, nec dolori quidem: patibilis igitur non eſt. Huic quæſtioni, ſive argumento à Stoicis occurritur: Animas quidem hominum permanere, nec interventu mortis in nihilum reſolvi; ſed eorum, qui juſti fuerunt, puras, & impatibiles, & beatas ad ſedem cœleſtem, unde illis origo ſit, remeare; vel in campos quoſdam Fortunatos rapi, ubi fruantur miris voluptatibus: Impios vero, quoniam ſe malis cupiditatibus inquinaverunt, mediam quandam gerere inter immortalem, mortalemq; naturam: & habere aliquid imbecillitatis ex contagione carnis,&c.

65. *Ejus enim cognitio fermentum quoddam eſt vitæ.*] Ex Ioann. cap. XVII. comm. III. *Hæc eſt enim vita æterna, ut cognoſcant te ſolum Deum verum, & quem miſiſti Ieſum Chriſtum.*

65. *Tum deinde feritate atque inhumanitate depoſitis reſumant ingenia mitiora.*] His verbis regenerationem per baptiſmum ſignificat Arnobius; ſed ita, ut verba Gentilium ad Chriſtianorum ſacramenta accomodet. Factum hoc à veteribus: Nec ſolum voces gentilium myſteriorum uſurpatæ: ſed nonnulli quoque myſteriorum ritus in Eccleſiam tranſlati: unde magni errores conſequuti ſunt. Quod autem de hoc loco pronuntiavimus, verba eſſe è Gentium initiis tranſlata, id ſane certiſſimum eſt. Exiſtimabant enim myſteria fuiſſe inventa, ut homines ex agreſti immanique vita ad humanitatem excolerentur & traducerentur: unde *initia* appellata. M. Tull. lib. II. de Legibus: *Nam mihi cum multa eximia, divinaque videntur Athenæ tuæ peperiſſe, atque in vitam hominum attuliſſe, tum nihil melius illis myſteriis, quibus ex agreſti immanique vita exculti ad humanitatem, & mitigati ſumus; initiaque, ut appellantur, ita re vera principia vitæ cognovimus.* Hæc eſt Nationum παλιγγενεσία. At baptiſmus appellatur λουτρὸν ἀναγεννήσεως, *lavacrum regenerationis* ab Apoſtolo, quia eſt ſacramentum ablutionis peccatorum noſtrorum in ſanguine Servatoris noſtri, & tranſitus ad novam vitam per renovationem Spiritus ſancti. ad Tit. III. comm. V. Hoc autem loco perſtringit breviter & obſcure Arnobius ea quæ obſervabantur περὶ τοῦ βαπτίσματος. Dicit, *ſi modo illum tentent, ac meditentur agnoſcere.* Sic Catechumenorum ordinem ſubindicat. Catechumeni enim priuſquam baptizarentur κατηχοῦντο, & in doctrinæ Chriſtianæ principiis inſtituebantur, ac Chriſtum cognoſcere docebantur, pœnitentiam deinde aſſumebant, tum jejunebant; ac denique ἐβαπτίζοντο. Graphice Iuſtinus Martyr Apologia II. ὅσοι ἂν πεισθῶσι καὶ πιστεύωσιν ἀληθῆ ταῦτα τὰ ὑφ' ἡμῶν διδασκό-

διδασκό-

διδασκόμενα καὶ λεγόμενα εἶναι, καὶ βιοῦν οὕτως δύνασθαι ὑπισχνῶνται, εὔχεσθαί τε καὶ αἰτεῖν νηστεύοντες παρὰ τοῦ θεοῦ τῶν προημαρτημένων ἄφεσιν διδάσκονται, ἡμῶν συνευχομένων, καὶ συννηστευόντων αὐτοῖς. ἔπειτα ἄγονται ὑφ' ἡμῶν ἔνθα ὕδωρ ἐστί, καὶ τρόπον ἀναγεννήσεως ὃν καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ ἀνεγεννήθημεν, ἀναγεννῶνται. Et quæ ſequuntur. Dicam Latine. *Quicunque perſuaſum habuerint, & crediderint, eſſe ea vera, quæ à nobis docentur, ac dicuntur; ac vivere ſe ita poſſe polliciti fuerint, docentur orare jejunantes, & à Deo anteriorum peccatorum veniam poſtulare, nobis una cum illis & orantibus & jejunantibus. Deinde eo à nobis ducuntur, ubi aqua eſt, & eodem regenerationis modo, quo ipſi regenerati ſumus, regenerantur.* Ergo docebantur prius: deinde fidem ſuam profitebantur: poſtea precibus ac jejuniis operam dabant ac pœnitentiam agebant, feritatem atque inhumanitatem deponentes, ut loquitur Arnobius accommodate ad myſteriorum profanorum inſtitutionem; ſed, ut Chriſtiani loquuti ſunt, priori vitæ renuntiantes, ac peccatorum veniam poſtulantes. Nec erat certum aliquod tempus præfixum in antiqua Eccleſia: quod vel ex eo conſtat, quod ſcribit Tertullianus lib. de Pœnitentia, cap. VI. Ubi docet Catechumenos, quos tirones appellat, pœnitentiam quandoque protendere ſolitos: quia cum exiſtimarent omnia peccata præterita baptiſmo ablui & deleri, baptiſmum quantum poterant protelabant, & idcirco pœnitentiam, quam aſſumebant aliquando jam ad baptiſmum parantes ſe, non includebant, ut loquitur Tertullianus, id eſt, non peragebant, nec finiebant. Verba graviſſimi ſcriptoris ſunt: *Quidquid ergo mediocritas noſtra ad pœnitentiam ſemel capeſſendam, & perpetuo continendam ſuggerere conata eſt, omnes quidem deditos Domino ſpectat, ut omnis ſalutis in promerendo Deo petitores; ſed præcipue novitiolis iſtis imminet, qui cum maxime incipiunt divinis ſermonibus aures rigare, quique Catuli infantiæ adhuc recentis, nec perfectis luminibus incerta reptant; & dicunt quidem priſtinis renuntiare; & pœnitentiam aſſumunt, ſed includere eam negligunt. Interpellat enim illos ad deſiderandum ex priſtinis aliquid, ipſe finis deſiderandi; velut poma quum jam in acorem, vel amaritudinem ſeneſcere incipiunt, ex parte aliqua tamen adhuc ipſi gratiæ ſuæ adulantur. Omne præterea cunctationis, & tergiverſationis erga pœnitentiam vitium, præſumptio intinctionis importat. Certi enim indubitatæ veniæ delictorum, medium tempus interim furantur,* &c. Hunc autem locum deſcripſi, quia eruditi homines, qui Tertullianum illuſtrarunt, illius ſententiam capere nullomodo

do potuerunt. Nam quod notat vir piæ memoriæ in ista verba, *sed includere eam negligunt*, id utinam eruditiss. homini nunquam in mentem venisset. *Includere* heic est implere, perficere, πληρῶσαι, τελειῶσαι. Præcedebat igitur pœnitentia; de qua etiam intelligendus hic Clementis Alexandrini locus Stromate II. ποῦ δ' ἔτι ἡ τοῦ ποτε ἀπίστου, μετάνοια, δι' ἣν ἄφεσις ἁμαρτιῶν; Heic enim ἀπίστου μετάνοια, est hominis infidelis in Ecclesiam se conferentis pœnitentia, qua ante baptismum prioris vitæ veniam consequi conabatur. Et hæc quoque pœnitentia ἐξομολογήσει, & confessione claudebatur. Tertullianus lib. de Baptismo, cap. ultimo. *Ingressuros baptismum, orationibus crebris, jejuniis, & geniculationibus, & pervigiliis orare oportet, & cum confessione omnium retro delictorum, ut exponant etiam baptismum Ioannis, Tinguebantur, inquit, confitentes delicta sua. Nobis gratulandum est, si non publice confitemur iniquitates, aut turpitudines nostras. Simul enim & de pristinis satisfacimus conflictatione carnis & spiritus; & subsecuturis tentationibus munimenta præstruimus.* Sane tollenda negatio ab imperito aliquo textui adjecta his verbis: *Nobis gratulandum est, si non publice confitemur iniquitates.* Legendum dubio procul. *Nobis gratulandum est, si publice confitemur iniquitates.* Nam & quæ sequitur ratio hanc lectionem asserit. Præterea constat ex Iustino Martyre, ubi ritus baptismi describit, fuisse hæc omnia publice peracta. Quod autem ait Tertullianus, *cum confessione omnium retro delictorum*, intelligendum est ἀθρόως & generali complexione. Nam peccatorum suorum quis rationem inire possit? etiam orante psalmista, *ab occultis meis munda me.*

65. *Vt ad illud quod dabitur possint esse paratæ.*] Proculdubio significat Arnobius Eucharistiam: qua de re loquitur tamen ut Catechumenus, obscure, & trepide. Hoc igitur lavacro præparabantur catechumeni ad communionem corporis Christi: quia statim quum essent baptizati, in conventum deducebantur, atque ibi Eucharistiam participabant. Antea enim, quum sacramentum istud celebraretur, catechumeni ne aderant quidem. Quare ait Iustinus Martyr Apologia II. panem & vinum omnibus qui intererant distributum, ἑκάστῳ τῶν παρόντων. Verissime. Nemo enim aderat præter fideles, & baptismi sacramento consignatos, quibus omnibus communio corporis & sanguinis Christi distribuebatur: quod usitatum in profanis mysteriis, à quibus arcebantur qui initiati & sacrati non erant. Dionysius, quicunque tandem ille fuit

(Nos

(Nos enim ſimpliciter hic loquimur ſine ullo contentionis ſtudio, veritatem ſolam inveſtigantes, quam utinam eadem ſimplicitate ſectarentur ii qui de re maximi mominis, religione diſputant, qua venantur eam qui profanam antiquitatem tractant) Dionyſius igitur in Eccleſiaſtica hierarchia ait, peracta ſacrorum codicum lectione, cum ſacramentum Euchariſtiæ celebrandum eſſet, dimiſſos catechumenos, poſſeſſos, & pœnitentes. καὶ μετὰ ταῦτα, ἔξω γίγνονται τῆς ἱερᾶς περιοχῆς οἱ κατηχούμενοι: καὶ πρὸς αὐτοῖς οἱ ἐνεργούμενοι, καὶ οἱ ἐν μετανοίᾳ ὄντες. μένουσι δὲ οἱ τῆς τῶν θείων ἐποψίας καὶ κοινωνίας ἄξιοι. Hoc obſervatum, quemadmodum dicebamus, in impiis myſteriis. Profani enim procul eſſe jubebantur.

- ---- Procul, ô, procul eſte profani,
Exclamat vates: totoque abſiſtite luco.

Profani, qui non eſtis initiati, ut recte interpretatur Servius. Nempe qui non ſunt præparati μικροῖς μυστηρίοις, & ſolemnibus purgationibus ad μακρὰ illa μυστήρια, quæ non licebat ἐποπτεύειν niſi τοῖς μεμυημένοις, id eſt longi temporis patientia paratis, & initiatis. Tertullianus Apologet. cap. VII. *Cum ſemper etiam piæ initiationes arceant profanos, & arbitros caveant: niſi ſi impii minus timent.* Sic enim legendum, non autem, *impiæ initiationes*. Ergo profani ἀμύητοι καὶ βέβηλοι. Nempe *profani*, quia pro fano erant, id eſt, pro templo, ad oſtium templi; quemadmodum βέβηλοι, quia erant ἐν τῷ βηλῷ, in limine, non in ipſo templo. Hoc etiam ſignificare videtur hic Orphei verſus paſſim citatus,

Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστί, θύρας δ᾽ ἐπίθεσθε βέβηλοι
Πάντες ἱμῶς.

Sic in pleriſque libris legitur. Correxerunt, θύρας δ᾽ ἐπίθεσθε βεβήλοις πᾶσιν ὁμῶς. Suſpicor legendum, θύρας δ᾽ ἔπι ἔστε βέβηλοι πάντες ὁμῶς. Id eſt, eſtote ad oſtium, procul à ſacrario egredimini. Sozomenus lib. VI. hiſtor. Eccleſ. cap. XXV. ὁμώνυμος δὲ ἦν αὐτῷ γραμματικὸς οὐκ ἄσημος. ἐπεὶ δὲ τοῦ λόγου ἀρχόμενος Ἐπιφάνιος, ὡς ἔθος τοῖς τοιάδε ἐπιδεικνυμένοις λέγειν, τοὺς ἀμυήτους καὶ βεβήλους ἐξιέναι θύραζε ἐκέλευεν. Hæc erat πρόρρησις, qua monebantur profani ne ibi adeſſent in ſacrario cum ſacramenta aperirentur. Sequebatur deinde ἐξέλασις, qua expellebantur ſi qui aderant: quod conſtat ex Luciano in Alexandri plani hiſtoria. Atque hæc obiter. Nam hujus προρρήσεως tritiſſimæ, *Procul, ô procul eſt profani*, genuina ſententia nondum erat ſatis explicata, nec diſtincte tradita ab iis,

iis,qui hæc tractarunt. Quum igitur commemoratio mortis Christi celebranda esset, recedere jubebantur qui aderant catechumeni, possessi,& pœnitentes: atque, ut in Gentium sacris ac mysteriis proclamabatur, λαοῖς ἄφεσις, sic in Christianorum σιωάξει, *Ite,missa est*, id est, missio;quibus verbis dimittebantur ii,queis non licebat interesse σιωάξει, quod observat Bellarminus. Unde *missæ* nomen natum, & frequentatum. Dicit autem Arnobius, *ut ad illud quod dabitur, possint esse paratæ*, id est, ut sacrosanctæ Domini cœnæ condigne participes fieri possint. Sed, quemadmodum docui, loquitur hac de re paulo obscurius, & verbis non satis propriis. Nam quod ait, *illud quod dabitur*, translatum videtur à Gentium mysteriis, in quibus dabantur quædam symbola, & memoracula, quod alibi pluribus ostendimus. Arnobius igitur, quia audierat dari fidelibus panem & vinum, nec mysterii hujus rationem satis cognitam habebat; idcirco hac de re ita loquitur, ut confuse tantum vidisse eum aliquid appareat; nihil adhuc distincte.

Pag.66. *Adversus ictus noxios, & venenatos colubrarum morsus remedia sæpe conquirimus, & protegimus nos laminis, Psyllis, Marsis vendentibus.*] Psylli & Marsi (qui vel pusionibus hodie notissimi) ut vim suam contra serpentes testatam facerent, serpentes secum circumferebant, & ostentabant populo mites atque innocentes: unde fiebat ut ab iisdem remedia adversus bestiarum istarum morsus compararentur. Laminas igitur quasdam ad hanc rem dabant, quarum meminit heic Arnobius. Vide Iul. Firmicum libro VIII. cap.XVII. Atque à Psyllis & Marsis serpentes fuisse circumlatos, & propositos docet Plinius lib.XI. cap. XXV. Idemque à ceteris omnibus institoribus atque planis, qui colubras deliniebant, de quibus hoc eodem loco Arnobius, factitatum. Quare ad hos omnes universaliter pertinet lex ult. D. de extraord. crimin.

66. *Quod eum qui nobis spondet.*] Legunt, *quin eum*.

66. *Vos quum primum soluti membrorum abieritis senodes, alas vobis affuturas putatis.*] Hæc est lectio vetus, pro qua commode repositum, *membrorum abieritis è nodis*. Ad hanc autem sententiam accommodate Cicero in consolatione, apud Lactantium, lib. III. cap.XIX. *Nec enim omnibus iidem illi sapientes arbitrati sunt eundem cursum in cœlum patere: Nam vitiis & sceleribus contaminatos deprimi in tenebras, atque in cœno jacere docuerunt: Castos autem animos, puros, integros,*

tegros, incorruptos, bonis etiam studiis atque artibus expolitos, levi quodã & facili lapsu ad Deos, id est, ad naturam sui similem pervolare. Euripides in supplicibus animum ait è corpore egredientem in cœlum, unde lapsus erat, avolare; corpus autem terræ, unde ortum erat reddi.

Ἐνταῦθ' ἀπῆλθε, πνεῦμα μὲν πρὸς αἰθέρα:
Τὸ σῶμα δ' εἰς γῆν. οὔτι γὰρ κεκτήμεθα
Ἡμέτερον αὐτὸ, πλὴν ἐνοικῆσαι βίον,
Κἄπειτα τὴν θρέψασαν αὐτὸ δεῖ λαβεῖν.

Pag 67. *Et nullius apud principem nominis.*] Bene quoque reponunt hic, *mominis*.

67. *Nam si omnes concedimus unum esse rerum patrem.*] Hæc enim fuit veterum Sophorum sententia, unum esse Deum, principem & patrem omnium rerum, ipsorumque adeo Deorum; quæ fuit sententia Hermæ ter maximi, ut etiam docet B. Augustinus lib. VIII. de civit. Dei, cap. XXIII. *Ille autem Ægyptius alios Deos dicit esse à summo Deo factos; alios ab hominibus* &c. Hanc sententiam Pythagorei postea frequentes sequuti sunt. Vide Hieroclem. Hinc igitur Valerius Soranus:

Iuppiter omnipotens Regum Rex ipse, Deusque;
Progenitor, genitrixque Deûm; Deus unus & omnis.

67. *Vocaminis.*] Lucretius:

----- Et Bacchi nomine abuti
Mavult, quam laticis proprium proferre vocamen.

Occurrit vox ista passim apud Solinum.

67. *Aut eo jubente prolati sint? Prolati.*] Probo eorum conjecturam, qui scribendam arbitrantur, *aut eo jubente prolati. Si prolati* &c. Verba autem ista Carpocratis hæresim redolent, ut mox docebimus pluribus.

Pag.68. *Quo igitur pacto immortalitatem largitus est donum Dei certam prolatis.*] Hic locus, aut fallor, laborat glossemate. Nam verba ista *donum Dei* videntur è libri margine translata, ubi fortasse notatum, *immortalitas donum Dei*. *Aliter in edit. nostra.*

68. *Non esse animas Regis maximi filias.*] Quæ de creatione animarum disserit hoc libro Arnobius, ea omnia non solum falsissima sunt: sed etiam impia & blasphema. Nempe homo in fide Christiana pæne hospes, quę veritati maxime consentanea arbitrabatur; vel quæ ab hæreticis Christianam fidem mentientibus audierat, vera esse existimabat. Fuit autem hæc Simonis, & Sa-

turnini opinio, & post Carpocratis, mundum non a Deo, sed ab Angelis esse conditum; hominem quoque ab ijsdem formatum. Tertull. libro de Præscriptionibus, cap. XLVI. *Hic ausus est (Simon Magus scil.) summam se dicere virtutem, id est, summum Deum. Mundum autem ab Angelis suis institutum; à dæmone se oberrante qui esset sapientia descendisse quærendum apud Iudæos: se in phantasmate Dei non passum, sed esse quasi passum.* Hæc de Simone Tertullianus, verbis corruptissimis, quæ ita corrigenda existimo, *ad Ennoiam se ovem errantem, quæ esset sapientia, descendisse quærendum.* Et profecto historia ita narratur ab Irenæo, Epiphanio, & aliis. Irenæus lib. I. cap. XX. *Et hanc* Ennoiam scil. *esse perditam ovem; qua propter & ipsum venisse, ut eam assumeret*, &c. Epiphanius ἐγὼ διὰ ταύτην, φησὶ, καταβέβηκα. τοῦτο γάρ ἐστι τὸ γεγραμμένον ἐν τῷ εὐαγγελίῳ τὸ πρόβατον πεπλανημένον. De Saturnino autem Tertull. eodem capite: *Sequutus est post hæc & Saturninus, & hic similiter dicens, innascibilem virtutem, id est, Deum, in summis & illis infinitis partibus, & in superioribus manere; longe autem distantes ab hoc Angelos inferiores mundum fecisse; & quia splendor quidam luminis desursum in inferioribus refulsisset, ad similitudinem illius luminis Angelos hominem instituere curasse: hunc super terram jacuisse reptantem; cujus lumen illud, & virtutem illam superiorem propter misericordiam, scintillam salvam esse, cetera hominis perire.* Hic quoque locus non caret vitio: & est fortasse imperfectus, quæ est aliorum suspicio. Bene autem, *ad similitudinem illius luminis.* Male contra apud Irenæum, *ad imaginem & similitudinem nostram.* Neque enim ad similitudinem suam formarunt hominem; sed ad similitudinem τοῦ παρακύψαντος φωτός. Quare simpliciter dixerunt, *faciamus hominem ad imaginem & similitudinem.* Quomodo legendum apud Irenæum. Sed qui hæc non intelligebant, abesse aliquid existimarunt; & ita locum istum male auxerunt. Male igitur & apud Theodoritum, ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Tolle ἡμετέραν. Clare Epiphanius: τοῦτο χάριν εἰρηκέναι φησὶ τοὺς ἀγγέλους, δημιουργεῖ ὁ αὐτὸς γόης. ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα, καὶ καθ' ὁμοίωσιν, παρακόψας τὸ εἰρημένον ἐν τῇ γενέσει ὑπὸ τοῦ θεοῦ, τὸ καθ' ἡμετέραν, ἐάσας τὸ ἡμετέραν, ἵνα δὴ ἔχῃ ἡ πλάνη αὐτοῦ τὴν πιθανότητα, ὡς δῆθεν ἄλλων μὲν ποιούντων, εἰκόνα ἢ ἑτέρου λέγειν ἐν τῷ ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα, καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Hunc locum protuli ut eundem emendarem. Existimo igitur verba quædam proprio loco avulsa, & prius membrum ita

consti-

constituendum arbitror, τοῦτο χάριν εἰρηκέναι φησὶ τοὺς ἀγγέλους, ποιήσωμεν α. κ. ε. κ. καθ᾽ ὁμοίωσιν. δραματουργεῖ ὁ γόης, παρακόψας &c. Ait Tertullianus, *hunc super terram jacuisse reptantem:* σκαρίζοντα dixerat Irenæus, & hunc sequutus Epiphanius. Theodoritus ἑρπύζοντα. Atque hæc obiter. Sed Carpocratis hæresim, quæ partim è prioribus illis conflata fuit, partim peculiaria sua monstra habuit, Arnobius præcipue sequutus videtur. Manifestum hoc & promptum ex Tertulliano, capite XLVIII. earundem præscriptionum: *Carpocrates præterea hanc tulit sectam. Vnam esse dicit virtutem in superioribus principalem: ex hac prolatos Angelos, atque virtutes: quos distantes longe à superioribus virtutibus, mundum istum in inferioribus partibus condidisse: Christum non ex virgine Maria natum, sed ex semine Ioseph, &c. tentata animarum sola salute, nullas corporis resurrectiones.* Vides hic, *ex hac prolatos Angelos*, propriis Carpocratianorum verbis, quæ antea usurpavit Arnobius, quemadmodum monuimus. προβάλλεσθαι hac in re usurpabant Carpocratiani, Basilidiani, & hujus farinæ ceteri. Deinde quod addit Tertull. Carpocratem retinuisse solam animarum salutem (legendum enim apud Tertull. *retenta animarum sola salute*, non *tentata*, quod bene observavit Latinius) corporis resurrectionem negasse, hoc vero confirmat quod antea notabamus, corporis resurrectionem Arnobio parum cognitam videri. Hoc igitur à Carpocratianis, Marcionitis, & aliis istiusmodi hæreticis acceperat. Animarum autem creationem Seleucus quoque & Hermias, ac postea Messaliani Angelis tribuerunt. Vide Philastrium.

Pag. 69. *Et saccati obscœnissimas serias.*] Vocem istam Lucretio restituit doctiss. Turnebus.

Pueri sæpe lacum propter se, ac dolia curta
Somno devincti credunt extollere vestem,
Totius humorem saccatum ut corporis fundunt,
Quum Babylonica magnifico splendore rigantur.

Sic igitur appellat urinam.

69. *Et quid homines prosunt mundo, aut ob rei cujus sunt necessarii causam.*] Hæc fuit Stoïcorum sententia, διὰ τὴν λογικὴν φύσιν προηγουμένως τὴν πρόνοιαν πάντα πεποιηκέναι, contra quam disputare videtur Arnobius, sed ita ut à veritate Christiana aberret. Nam & à Christianis hæc sententia asserta, & iisdem argumentis à quibusdam profanis scriptoribus impugnata. Origenes lib. IV.

contra Celsum: διὰ πολλῶν δ᾽ ἑξῆς ἐγκαλεῖ ἡμῖν, ὡς τῷ ἀνθρώπῳ φάσκουσι πάντα πεποιηκέναι τὸν θεόν. καὶ βούλεται ἐκ τῆς περὶ τῶν ζώων ἱστορίας, καὶ τῆς ἐμφαινομένης αὐτοῖς ἀγχινοίας δεικνύναι οὐδὲν μᾶλλον ἀνθρώπων, ἢ τῶν ἀλόγων ζώων ἕνεκεν γεγονέναι τὰ πάντα.

69. *Imperfecta & clauda est universitatis hæc summa.*] Lucretius lib. IV.

> *At maris ignaris, in portu clauda videntur*
> *Navigia, aplustris fractis, obnitier undis.*

69. *Tuba, tibia, calamoque flatantes.*] Festus, *flator, tibicen*. Glossæ Philox. *Flat*, φυσᾷ. *Flator*, αὐλητής.

Pag. 70. *Grallatores.*] Glossæ Philoxeni, *grallatores*, πανικὰ φοροῦντες. Nempe quia imitabantur Ægipanas; & idcirco perticis insistebant ad similitudinem crurum ejus generis, ut docet Varro.

70. *Funambulos.*] καλοβάτας, in Glossis. Nam κάλοι sunt σχοινία, interprete Hesychio. Origenes libro contra Celsum tertio rem totam proponit: ἡ βουληθεῖσα ἀνθρωπίνη φύσις ἐπὶ κάλου βαίνειν, τεταμένου διὰ μέσου τοῦ θεάτρου ἐν μετεώρῳ, καὶ μετ᾽ αὐτοῦ φέρειν τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα βάρη, δεδύνηται τῇ ἀσκήσει καὶ τῇ προσοχῇ τὸ τοιοῦτο ποιῆσαι: βουληθεῖσα δὲ κατ᾽ ἀρετὴν βιῶσαι, ἀδυνάτως ἔχει, κἂν ἡ πρότερον φαυλοτάτα γεγενημένη;

70. *Salinatores.*] Id est, salitores. Glossæ Philoxeni, *salitor*, ταριχευτής.

70. *Bolones.*] Scribendum erat, *bolonas*. Sic autem optime è MS. Reg. Glossæ Philoxeni: *Bolonæ*, μεταπράται, παλιγκάπηλοι. Isid. in Glossis: *Bolonæ, cetarii, qui diversa genera piscium emunt.*

70. *Quid fullones, lanarios.*] Glossæ Isidori, *Lanistra, lanarius*. Iul. Firmicus libro III. cap. IX. *Quales sunt confectores coriorum, fullones, lanarii.* Iuvenal. Sat. VII.

> *---- Media quod noctis ab hora*
> *Sedisti; qua nemo faber: qua nemo sederet,*
> *Qui docet obliquo lanam deducere ferro.*

Id est, *lanarius*, ut interpretatur vetus Scholiastes.

70. *Panchristarios.*] Id est, dulciarios. Nam πάγχρηστα ejusmodi scitamenta. Salvianus de Providentia lib. VI. *Infantes quoque omnes fere parvulos contumaces, quos morigeros minæ ac ferulæ non efficiunt, interdum πάγχρηστα, atque blanditiæ ad obedientiam trahunt.* Hæc notaveram, quum cognovi eadem fuisse præstantissimo Turnebo observata.

70. *Ratio-*

70. *Rationibus conferre, & constitutionibus.*] Videtur legendum *conferunt.*

70. *Nisi ei contentio animalis miseri, & supervacui jungeretur.*] Corrigi volunt nonnulli *completio.* Sed falluntur. *Contentionem* dicit Arnobius, ut *continentiam* alibi, περιοχήν. Sic *obtentionem* dicit libro III. *Si ergo liquoris obtentio nominis hujus apellatione signatur, nullus Deus est omnino Neptunus.* *Aliter in edit. nostrâ.*

70. *Corporei tactus, & temerariæ circunscriptionis expertes.*] Quid sit *temeraria circumscriptio*, non est facile divinare. Hinc factum, ut *terrenæ* quidam scribendum putaverint. Malim, *elementariæ*, ut totus hic locus ita scribatur; *ut quæ fuerant apud se deæ, corporei tactus, elementariæ circumscriptionis expertes.* Amat enim copulas omittere Arnobius. *Aliter in edit. nostra.*

70. *Exsugerent fellitantes mammas.*] Glossæ Isidori, *fellitat, sugit.*

70. *Proluvie linerent & madidarent se sua.*] Gloss. *proluvies*, κοιλίας ὑπέρεκκρισις. Infra lib. VI. *in quascunque se detulerit deonerati proluvies podicis.* Virgilius:

Virginei volucrum vultus, fœdissima ventris
Proluvies.

70. *Vt ad silentium pavidi nutricis motibus, & crepitaculis adducerentur auditis.*] Legi volunt nonnulli *vocibus.* Sed vulgata lectio explicari potis est. Ait igitur, nutricis motibus; nempe quæ cunas motitat, ut pueros ad silentium traducat. Expressit autem Lucretii locum Arnobius, de quo infra.

70. *Vt quæ fuerant simplices, & bonitatis nuper innoxiæ.*] Simplicitatem & bonitatem copulat, quippe rem unam & eandem. Simplices igitur & boni ducuntur homines aperti, & in quibus nihil fallaciæ, nec malitiæ quidquam est: ut constat etiam ex oppositis, quæ sigillatim expendemus. Sic M. Tullius libro de Officiis primo: *Ita viros fortes & magnanimos, eosdem bonos & simplices; veritatis amicos, minimeque fallaces esse volumus: quæ sunt ex media laude justitiæ.* Et Philo contra Flaccum, ἁπλοῦν, καὶ ἀπόνηρον, καὶ κοινωνικὸν copulat.

70. *Quæ fuerant simplices, & bonitatis nuper innoxiæ.*] Ita vivebant, & nos ita vivimus, ut ii demum simplices existimentur, qui propter morum facilitatem ceteris prædæ sunt: & idcirco εὐήθης, & ἁπλοῦς, atque ἁπλοϊκὸς, homo minime malus, & ingenii parum acuti. Et *simplicitas* sæpe ἀντὶ μωρίας καὶ οἱονεὶ ἀναισθησίας. ut l. III. §.

 qui

qui ob ſegnitiam. D. de ſuſpect. tutor. & alibi ſæpius. Quare Seneca lib. II. de Ira, cap. XVI. *Stultis, luxurioſis, nepotibuſque hoc nomen imponimus, & omnibus vitiis parum callidis.* Ut autem bonitas & ſimplicitas ſæpe conjunguntur, ſic quandoque πρᾳότης & εὐήθεια apud Græcos. Demoſthenes περὶ παραπρεσβείας: νῦν δὲ διὰ τὴν ἡμετέραν πρᾳότητα καὶ εὐήθειαν, εὐθύνας δίδωσιν. &c. πρᾶοι igitur & ingenio leni homines viſi ceteris parum ſapientes: Quare quemadmodum ſimplices, ita & πραεῖς pronuntiat Chriſtus beatos contra communem & pervagatam hominum opinionem.

70. *Simulare in hominibus diſcerent, diſſimulare, mentiri.*] Hæc repugnant ſimplicitati, quæ aperta eſt, nec ullas latebras habet, receſſus nullos; ita ut qui vere ſimplex eſt, nihil ſimulare poſſit, aut diſſimulare. Capitolinus in Vero Imperatore: *Erat enim morum ſimplicium, & qui adumbrare nihil poſſet.* Cornel. Tacit. lib. III. Hiſtor. *Inde graves ſimultates; quas Antonius ſimplicius, Mucianus callide, eoque implacabilius nutriebat.*

70. *Circumſcribere, fallere.*] Opponitur *ſimplicitas* mendacio in genere, ut oſtendemus; & idcirco omnibus etiam ejus ſpeciebus; ut heic calliditati, malitiæ, fraudibus, &c. Hinc *mala fides* opponitur *ſimplicitati*, l. v. D. de auct. & conſ. tutor. & curat. Et Thucydides εὐήθειαν, quæ noſtra ſimplicitas eſt, opponit fallaciis, lib. III. καὶ τὸ εὔηθες (οὗ τὸ γενναῖον πλεῖστον μετέχει) καταγελασθὲν ἠφανίσθη. τὸ δὲ ἀντιτετάχθαι ἀλλήλοις τῇ γνώμῃ ἀπίστως, ἐπὶ πολὺ διήνεγκεν. Abeſt igitur à ſimplicitate fraus omnis, & malitia; & in ea aperta omnia, & expoſita. Seneca lib. II. de Ira, cap. XVI. *Simpliciſſimi omnium habentur iracundi. Fraudulentis enim, & verſutis comparantur: & ſimplices videntur, quia expoſiti ſunt; quos quidem non ſimplices dixerim, ſed incautos.*

70. *Adulatoria humilitate captare.*] Diximus omnem mendacii formam ſimplicitati repugnare. Mendacii autem ſpecies eſt adulatio vel pernicioſiſſima. Dicit autem *captare*; quia finis adulatoris eſt, κερδαίνειν. Alias enim molliori nomine cenſetur; & appellatur ἄρεσκος, quem *blandum* Latine dicere poſſumus. Ariſtoteles lib. IV. Nicomach. cap. XIV. ὁ μὲν τοῦ ἡδὺς εἶναι στοχαζόμενος, μὴ διά τι ἄλλο ἄρεσκος· ὁ δ' ὅπως ὠφέλειά τις αὐτῷ γίγνηται εἰς χρήματα, καὶ ὅσα διὰ χρημάτων, κόλαξ. Themiſtius quoque Euphrades Orat. III. finem adulatoris ait κερδαίνειν, ἢ γαστρίζεσθαι ἐκ τοῦ ἔργου. & Lucianus diſſertatione pro imaginibus ait, τὸν κόλακα ἐπαινεῖν τῆς χρείας ἕνεκα τῆς ἑαυτοῦ.

70. *Adu-*

70. *Adulatoria humilitate captarent.*] Sunt enim adulatores, & schemate, & animo ipso ταπεινοὶ, ac humiles. Aristotel. lib. Nicom. IV. cap. VIII. πάντες οἱ κόλακες θητικοὶ, καὶ οἱ ταπεινοὶ, κόλακες. Quare eos eleganter appellat Lucianus μικροὺς τὰς γνώμας, καὶ ταπεινοὺς αὐτόθεν ἀνθρώπους.

70. *Mente aliud volvere, aliud in facie polliceri.*] Quod faciunt homines non simplices; sed πανοῦργοι & versipelles; quos idcirco *duplices* Latini appellarunt ut Horatius *duplicem Vlyssem*. Sic διπλοῦς Græcis opponitur τῷ ἀληθευτικῷ. Euripides in Rheso: φιλῶ λέγειν τἀληθὲς αἰεὶ, κοὐ διπλοῦς πέφυκ' ἀνήρ. & postea:

Ταῦθ', ὡς ἂν εἰδῇς Ἕκτορ' ὄντ' ἐλεύθερον
Καὶ μέμφομαί σοι, καὶ λέγω κατ' ὄμμα σόν.
Ρη. πιστός εἰμι καὐτὸς, εὐθεῖαν λόγων
τέμνων κέλευθον, κοὐ διπλοῦς πέφυκ' ἀνήρ.

Quare generosi & magnanimi habentur simplices, quia sunt ἀληθευτικοὶ ut docet etiam Aristoteles lib. IV. Nicom. capite de Magnitudine animi, & sunt φανερόφιλοι καὶ φανερόμισοι. Dicebat igitur Thucydides loco, quem antea protulimus, τοῦ εὐήθους τὸ γενναῖον πλεῖστον μετέχειν. Eleganter Plutarchus in Lysandro: τοῖς δὲ τὸν ἁπλοῦν καὶ γενναῖον ἀγαπῶσι τῶν ἡγεμόνων τρόπον, ὁ Λύσανδρος τῷ Καλλικρατίδᾳ παραβαλλόμενος ἐδόκει πανοῦργος εἶναι, καὶ σοφιστὴς, ἀπάταις τὰ πολλὰ διαποικίλλων τοῦ πολέμου, καὶ τὸ δίκαιον ἐπὶ τῷ λυσιτελοῦντι μεγαλύνων. εἰ δὲ μὴ, τῷ συμφέροντι χρώμενος ὡς καλῷ, καὶ τὸ ἀληθὲς οὐ φύσει τοῦ ψεύδους κρεῖττον ἡγούμενος, ἀλλ' ἑκατέρου τῇ χρείᾳ τὴν τιμὴν ὁρίζων, &c.

70. *Decipere dolis atque insidiis nescios, per innumeras artes malitiarum venena conquirere.*] Distinguendum, *decipere dolis atque insidiis nescios per innumeras artes malitiarum: vena conquirere* &c. Recte autem *malitiarum*. Nam malitia est versuta & fallax nocendi ratio, ut eam definit M. Tullius lib. III. de Nat. Deorum: & simplicitati opponitur, l. I. D. de dolo.

70. *Servitutis opprimerent, & manciparent se jugo.*] Sic ostendit incunabula; imo ipsos servitutis natales. Capti bello victoribus mancipabantur. Sic servitus postea propagata. De causis servitutis vide Basilium lib. de Spiritu sancto, cap. XX.

70. *Natalium conditione mutata.*] Quia omnes nascuntur liberi. Quare cum libertas naturalis sit, servitus est contra naturam, & est constitutio juris gentium, lib. IV. D. de stat. hom. l. IV. D. de Iustit.

Iustit. & jur. Dionyſ. Halicarnaſſ. lib. IV. Antiq. Rom. πρῶτον μὲν θαυμάζειν ἔφη τῶν ἀγανακτούντων, εἰ τῇ φύσει τὸ ἐλεύθερον οἴονται τοῦ δούλου διαφέρειν, ἀλλ' οὐ τῇ τύχῃ. Et Anaxandrides in Anchiſa, ſervorum nullam eſſe civitatem ait, id eſt, non eſſe certum ordinem ſervorum à natura conſtitutum, ſed fortunæ arbitrio ſtatus hominum mutari. Verba ejus ſunt apud Athen. lib. VI.

> Οὐκ ἔστι δούλων ὦ ἀγαθὲ οὐδαμοῦ πόλις.
> Τύχη δὲ πάντα μεταστρέφει τὰ σώματα.
> Πολλοὶ δὲ νῦν μέν εἰσιν οὐκ ἐλεύθεροι,
> Εἰς ταὔριον δὲ Σουνιεῖς. εἶτ' εἰς τρίτην
> Ἀγορᾷ κέχρηνται. τὸν γὰρ οἴακα στρέφει
> Δαίμων ἑκάστῳ.

70. *Et ad ultimum fierent alterius altera poteſtatis.*] Heic eſt enallage numeri. His autem verbis libertatem amiſſam ſignificat: quæ cum ſit *naturalis facultas ejus quod cuique facere libet*, ut definiunt Iuriſconſulti; ii qui ſunt in alterius poteſtate, liberi non ſunt: quia non faciunt quod lubet. Hinc negat Euripides eſſe ullum vere liberum; quia vel divitiarum, vel fortunæ omnes ſervi ſunt. In Hecuba:

> Ἢ πλῆθος αὐτὸν πόλεως, ἢ νόμων γραφαὶ
> Εἴργουσι χρῆσθαι μὴ κατὰ γνώμην τρόποις.

Sic intelligit laxam & vagam libertatem: Nec enim qui abſtinent ab iis quæ jure prohibentur, minus liberi ſunt, ut docent Iuriſconſulti.

Pag. 71. *Et in habendi ſtudium inexſaturabili pectoris ardeſcerent appetitu.*] Ita *habere* abſolute apud optimos ſcriptores. Iuvenalis ex Ennio:

> *Vnde habeas nemo quærit; ſed oportet habere.*

Et *habentia*, πλοῦτος. Quadrigarius apud Nonium: *Animos eorum habentia inflarat.* Sic ἔχειν Græcis. Sophocles, in Ajace: πρὸς γὰρ τὸν ἔχονθ' ὁ φθόνος ἕρπει. Sic in Euangelio, τῷ ἔχοντι δοθήσεται.

90. *Penetrarent abditas diſcrimine cum capitis nationes.*] Mira erat fidelium tunc temporis abſtinentia. Avaritiam, & nimiam habendi cupiditatem ita damnabant, ut periculoſas mercaturas hoc etiam nomine damnarent: quod quidem juſtũ eſt κατά τι, non ἁπλῶς. Lactantius lib. V. cap. XVIII. *Cur enim naviget, aut quid petat ex aliena terra, cui ſufficiat ſua? Cur autem belligeret, ac ſe alienis furoribus miſceat, in cujus animo pax cum hominibus perpetua verſatur? Scilicet*

licet peregrinis mercibus, aut humano ſanguine delectabitur, qui nec lucrum ſciat appetere; cui ſufficit victus; & non modo ipſe cædem facere; ſed intereſſe facientibus, ac ſpectare ducat nefas? Sed omitto iſta, quoniam fieri poteſt, ut vel invitus ad hæc ſubeunda cogatur. Hæc igitur damnata propter cauſam unde fluunt, avaritiam ſcil. qua ſublata res ipſa ſimplex damnanda non eſt. Tertull. lib. de Idololatria, cap XI. negotiationem eadem de cauſa pæne damnat: cauſam tamen etiam inſuper adjicit, mendacium ſcil. ſine quo negotiatio vix celebrari poteſt. Tertulliani locum, quia doctrinam iſtam illuſtrat, & mendis quibuſdam laborat, quæ à nobis tolli poſſunt, adſcribam. *Degenerabimus, ſi cetera delictorum recogitemus, in primis cupiditatem radicem omnium malorum, qua quidam irretiti circa fidem naufragium ſunt paſſi. quamvis & Idololatria ab eodem Apoſtolo dicta ſit cupiditas, tum mendacium cupiditatis miniſtrum. Taceo de perjurio, quando ne jurare quidem liceat. Negotiatio ſervo Dei apta eſt? Ceterum ſi cupiditas abſcedat, quæ eſt cauſa adquirendi; ceſſante cauſa adquirendi, non erit neceſſitas negotiandi. Sit nunc aliqua juſtitia quæſtus ſecura de cupiditatis & mendacii obſervatione, in crimen offendere idololatriæ eam opinor, quæ ad ipſam idolorum animam & ſpiritum pertinet.* Locus mirifice depravatus: quem reſtitueramus, quum correctionum noſtrarum partem MSS. codd. auctoritate vidimus poſtea in Epidicticis Ioannis Vvouuer confirmatam. Quædam autem ſuperſunt, in ipſis quoque MSS. depravata, quæ correximus. *De negotiationibus, ſi cetera delictorum recogitemus, in primis cupiditatẽ radicem omnium malorum, qua quidam irretiti circa fidem naufragium ſunt paſſi, quum bis & idololatria ab eodem Apoſtolo dicta ſit cupiditas: tum mendacium cupiditatis miniſtrum (Taceo de perjurio: quando ne jurare quidem liceat) negotiatio ſervo Dei apta eſt?* &c. Atque ita ad veram lectionem proxime adieramus, quam notant è MS. *De negotiatione vero, ſi cetera,* &c. Tertullianus libro illo plane aureo it per omnes idololatriæ ſpecies, vel res ſingulas idololatriæ ſpiritu afflatas. Eo igitur capite agit de negotiatione; & eam probat eſſe omnino relinquendam, quæ idololatriæ famulatur, eque rebus ad idololatriam pertinentibus conſtat. Primum autem, generaliter oſtendit magna in omni negotiatione incommoda, tum ob cupiditatem, quæ ipſa idololatriæ ſpecies eſt; tum ob mendacium: ſine quibus incommodis vix ulla negotiatio tractatur. Quare negotiationem non improbat, niſi κατὰ συμβεβηκὸς, & propter incommoda, quæ ei ſæpicule comitantur; quibus ſubla-

tis, nihil est quod negotiationem odiosam efficiat. Atque hæc de negotiatione in genere. Transit deinde ad eam negotiationis speciem, quæ est de rebus idololatriæ; & eam Christiano homine plane indignam luculentis rationibus comprobat. Est ergo locus iste ita inchoandus. *De negotiatione vero, si cetera delictorum*, & quæ sequuntur. Cetera purgata sunt à nobis: etsi distinctiones restitutæ ex parte erant jam ab aliis. Pro *quamvis* reposuimus *quum bis*. Nec dubium quin hæc sit verissima lectio. Atque ita res est. Avaritia, πλεονεξία Apostolo bis dicta est idololatria. Ephes. I. comm. v. & Coloss. III. comm. v. Hæc autem ἐν παρόδῳ.

71. *Et translatis mercibus caritatem semper, vilitatemque captarent.*] Zeno Veronensis sermone primo de avaritia: *Alius inde rerum omnium captat annonam: aucupatur distrahendi tempus; minor in mensura, major in pretio: negat se habere, quod distrahat, ut rogetur, ut jugulet, atque utinam incorrupta species venderetur. Ingemiscit præterea, si annus est sterilis; multo magis, si fertilis fuerit: illic, quia parum distrahit: Hic quia non solus. Vultis scire, quantis sit tenebris obvolutus? Irascitur Deo, si non semper fiat publicis luctibus dives.*

Pag. 72. *Exercerent avidum atque injustissimum fœnus.*] Lucanus libro primo:

Hinc usura vorax, avidumque in tempore fœnus.

72. *Atq; injustissimum fœnus.*] Potest hoc intelligi, non simpliciter, sed κατά τι: ut fœnus damnetur, si est avidius, & intensius. Sed malo rem accipere simpliciter. Ita enim existimabant ævo illo Christiani, quorum charitas ferventior erat, fœnus omne esse ἀθέμιτον, & ab ipsa humanitate alienum: quod pluribus ostendimus alibi. Hinc Miltiades apud Euseb. lib. v. hist. Eccles. cap XIX. ubi Montanistarum prophetas exagitat: προφήτης, εἰπέ μοι, βάπτεται; προφήτης στιβίζεται; προφήτης φιλοκοσμεῖ; προφήτης τάβλαις καὶ κύβοις παίζει; προφήτης δανείζει;

72. *Et miserorum è sanguine.*] Fœnus enim vel hoc præcipue nomine invisum, quod miseras proprie ac tenues personas rodit, & consumit. Appianus lib. I. de bellis civilibus: ἀπεστράφησαν γάρ μοι δοκοῦσιν οἱ πάλαι Ῥωμαῖοι, καθάπερ Ἕλληνες, δανείζειν ὡς καπηλικὸν, καὶ βαρὺ τοῖς πένησι, καὶ δύστερι, καὶ ἐχθροποιόν. Pascitur igitur proprie fœnus miseriis & necessitatibus alienis. Demosthenes κατὰ Στεφάνου ψευδομαρτυριῶν. τοκίζων, καὶ τὰς τῶν ἄλλων συμφορὰς καὶ χρείας εὐτυχήματα αὐτοῦ νομίζων. Hinc & Jul. Firmicus, lib. II. Mathes. cap.

cap. ult. *Nunquam pecuniæ fœnus exerceas, nec alienis in necessitatibus miserum tibi pecuniæ conferatur augmentum.*

72. *Miserorum è sanguine.*] Nam facultates habentur quasi sanguis hominis, αἷμα καὶ ψυχὴ βροτοῖς. Artemidorus lib. I. cap. XXXV. αἷμα ἐμεῖν πολὺ μὲν, καὶ εὔχροον, καὶ μὴ διεφθορὸς, ἀγαθὸν πένητι. περίκτησιν γὰρ σημαίνει, καὶ περιουσίαν χρημάτων: ὅτι τὸν ἴσον λόγον ἔχει τῷ αἵματι τὰ ἀργύρια, ὡς καὶ οἱ παλαιοὶ ἄνδρες διέλαβον.

72. *Miserorum è sanguine.*] Hinc igitur Cato fœnerari idem esse dicebat, quod hominem occidere. Sic Optatus Milevitanus probat eos, qui honorem alicujus violant, homicidas esse. lib. II. *Deuterium, Parthenium, Donatum, & Getulicum Dei Episcopos, linguæ gladio jugulastis: fundentes sanguinem non corporis, sed honoris.* Hinc & Zeno Veronensis sermone I. de Avaritia: *Denique hæc est causa, quod liberi parentum vitam sua damna judicantes, injecta violenter manu ipsi naturæ, invasis hæreditatibus aute tempus, parentes suos compellunt vivere miseriæ, facultatibus mori.*

72. *Et miserorum è sanguine supputandi se angerent insania.*] Hujus loci Zeno Veronensis optimus interpres sermone modo laudato: *Hinc unus pecuniam suam tanquam humum* (lege, *hamum*) *proponit, ut facultates ad se attrahat alienas: quam peregrinantem ferali supputatione nutrire non desinit, ut summam quærat, non quam commodatio dedit, sed quam ei pepererint armati numero dies, menses digiti. At plerumque cum sua sibi industria fœnerator etiam ipse nudatur, ei quum casu aliquo fraus, inopia, fuga, mors extorserint debitorem.* Graphice. scriptum autem est in MS. Reg. *supputandis augerent insomnia.* Unde legendum suspicor, *supputandi se angerent insomnia.* Atque ita depinguntur fœneratores, vigilantes, & pecuniam sibi debitam supputantes. Lucianus in Gallo: ὁρᾷς ἐπαγρυπνοῦντα καὶ τοῦτον ὑπὸ φροντίδων, ἀναλογιζόμενον τοὺς τόκους, δακτύλους κατεσκληκότα, ὃν δεήσει μετ᾽ ὀλίγον πάντα ταῦτα λιπόντα, σίλφην, ἢ ἐμπίδα, ἢ μυῖαν γενέσθαι. Hinc & Prudentius in Avaritiæ & Miserationis pugna: *Aliter in edit. nostra.*

> ----- *Velox nam dextra rapinas*
> *Abradit, spoliisque ungues exercet ahenos.*
> *Cura, fames, metus, anxietas, perjuria, pallor,*
> *Corruptela, dolus, commenta,* insomnia, *sordes,*
> *Eumenides Furiæ, monstri comitatus aguntur.*

Quod ait Lucianus, καὶ τοὺς δακτύλους κατεσκληκότα ad hanc quoque supputationem pertinet. Contractos enim significat suppu-

tando digitos. Alia tamen ratione dicuntur quandoque contractæ avarorum & rapacium manus. Expresse Prudentius in martyrio Vincentii:

Ast hic avarus contrahit
Manus recurvas, & volam
Plicans aduncis unguibus,
Laxare nervos non valet.

Aliter in edit. nostra.

72. *Millibus possessionum semper producerent fines.*] Zeno Veronensis de avaritia sermone primo: *Sed oculis patentibus cæci dilatant horrea; terras angustant, jungunt saltibus saltus; & si orbem totum possideant, fines oderunt: Illicitum putant habere vicinum, construunt prædia, sepulchra defodiunt, timent omen, qui non timent mortem, si sic interempti plerumque jacent canibus, alitibus, ferisque donati, ubique dispersi, utrobique deperditi, semesis ossibus, etiam suis carnibus nudi. Conspicite rerum avaro condigna; Ille amplum qui habuit censum, exiguum non habet tumulum,* &c. Corrupta quædam hic sunt. Nam hæc quid sibi volunt? *conspicite rerum avaro condigna.* Legendum fortasse, *Conspicite rem avaro condignam.* Neque illa menda carent, *timent omen, qui non timent mortem.* Legendum enim dubio procul, *Timeant omen, qui* &c. Id est, si mortem non timent, qui talia agunt, at certe omen timeant; Nam sepulchra quum defodiunt, omen sibi faciunt detestandæ post mortem sortis. Et in his ipsis Zenonis verbis omen inest. *Timeant igitur omen*: quia funesta omnia, & funebria male ominata existimabant: quare in hac sepulchrorum effossione dirum omen est, & in ipsis verbis, quibus Zeno omen ominatur. Tit. Livius lib.xxx. *Annibale jam terræ appropinquante, jussus è nautis unus ascendere in malum, ut specularetur quam tenerent regionem; quum dixisset, sepulchrum dirutum proram spectare, abominatus, prætervehi jusso gubernatore, ad Leptim appulit classem.* Atque omnem omnino mortis mentionem infamem, & abominandam, ἀπευκταῖον καὶ ἀποτρόπαιον existimabant. Suetonius in D. Claudio: *Et in ultima cognitione pro tribunali accessisse se ad finem mortalitatis, quanquam abominantibus qui audiebant, semel atque iterum pronuntiavit.* Hinc argumentatur Ulysses apud Senecam in Troade, falsum non esse quod de morte filii Andromacha asseverabat; Neque enim verisimile, velle eam male ominari filio suo. Concludit tamen omina ista & auspicia ab iis metui, quibus nullus major metus est. Verba Tragici sunt;

Exple-

Explete fata stirpe sublata Hectoris,
Solidamque pacem lætus ad Danaos feram.
Quid agis Vlysses? Danaïdæ credent tibi?
Tu cui? Parenti? Fingit an quidquam parens,
Nec abominandæ mortis auspicium pavet?
Auspicia metuunt, qui nihil majus timent.

Apud Euripidem Helena Menelaum rogat, an mortuum se dici pati possit: Respondet is, inesse quidem in ea re pestiferum omen: passurum se tamen, si ita rebus suis consulturus sit. Helena:

Βούλει λέγεσθαι μὴ θανὼν λόγῳ θανεῖν;

Respondet Menelaus:

Κακὸς μὲν ὄρνις: εἰ δὲ κερδανῶ λέγειν,
Ἕτοιμός εἰμι μὴ θανὼν λόγῳ θανεῖν.

Hinc etiam intellige Orestæ ista apud Sophoclem in Electra:

Τί γάρ με λυπεῖ τοῦθ', ὅταν λόγῳ θανὼν
Ἔργοισι σωθῶ, κἀξενέγκωμαι κλέος;
Δοκῶ μὲν οὐδὲν ῥῆμα σὺν κέρδει κακόν.

Nam ῥῆμα κακόν, est sermo male ominatus: ut contra bona verba & prospera, ἀγαθαὶ φῆμαι &c. Hunc igitur locum aliter accepit gravissimus & eruditiss. scriptor Plutarchus, Commentario de audiendis poëtis, ubi Sophoclem castigat, quasi ῥῆμα κακόν malam & vitiosam orationem, atque ab honestate separatam dixerit. Quum igitur mortis mentio esset facienda necessario, bonis quibusdam verbis quasi amuletis præmissis, quidquid ominis erat amoliri & averruncare conabantur. Veluti quum testamenta conderent, bene sibi ominabantur primum: deinde voluntatem suam, si quid secus eveniret, testabantur. Aristoteles initio testamenti sui apud Diogenem Laërtium: ἔσται μὲν εὖ. ἐὰν δέ τι συμβαίνῃ, τάδε διέθετο Ἀριστοτέλης. Et in Theophrasto: ἔσται μὲν εὖ. ἐὰν δέ τι συμβῇ, τάδε διατίθεμαι. Hæc obiter dicta sint ad emendandum & illustrandum elegantem elegantissimi scriptoris locum.

72. *Marcella sibi & amphitheatra constituerent.*] Nescio quid esset iis in mentem qui lectionem istam mutari voluerunt, & legi *construerent.* Enimvero constituere macella aut amphitheatra non dicimus Latine. Sed occurrit hæc Latinitas aliquoties apud hunc scriptorem. Infra hoc libro: *Cumque illis ædes constituatis sacras.* & alibi. Virgil. XII. Æn.

----- Mihi mœnia Teucri
Constituant.

 Soli-

Solinus: *Deinde constitutæ ab Ascanio longa Alba, Fidenæ.* Lactantius: *Siquidem Iovis temporibus fuit, quibus primum templa constitui, & novi Deorum cultus esse cœperunt.* Et passim apud optimos Latinitatis auctores. Eant nunc qui quæ cognita non habent, mutanda statim existimant, non minori temeritate, quam ignoratione.

72. *In gratam voluptatem confessorum.*] Ms. Reg. habet, *in gratam voluptatemque sensorum*; unde efficiebat Cujacius, *in gratiam voluptatemque sessorum.* Huc autem pertinet quod scribit Jul. Firmicus lib. VIII. Mathes. cap. XII. *Aut si in ipso fuerit inventus, tales faciet, qui se ob alienæ gratiæ voluntatem* (lego, *voluptatem*) *nundinati sanguinis jactura, ad mortis spectaculum vendant. Si vero Saturnus hoc fecerit, in ludum sententia judicantis adducuntur.* lege, *addicuntur.* Idem ejusdem libri capite XXIV. *Gladiatores faciet publicis voluptatibus deputatos,*

72. *Ac in altero vero animalium miserorum discerperent viscera, alias alia raperent.*] Hæc est lectio vetus. Correxit Gelenius, *alias aliæ.*

72. *Pro beatis ac felicibus viverent.*] Corrigunt, *ducerent.* Sed nihil fortasse mutandum. Si quid autem mutari oporteret, legere mallem, *veherent*, pro evehérent.

72. *Innecterent his colla.*] Ursinus corrigere vult *catenis.* Suspicor legendum *linis.* Tertullianus de habitu muliebri: *Vno lino decies sestertium inseritur.* B. Hieronymus in vita Pauli Eremitæ. *Vno filo villarum insuunt pretia.*

72. *Laminas pertunderent aurium.*] Gloss. λοβὸς ὠτὸς, *lamna* Qua de re plura ad Sidonium observabat Ioannes Savaro vir eruditiss. & amicissimus.

72. *Imminuerent frontes limbis.*] Legendum existimo, *nimbis.* Isidorus: *Nimbus, est fasciola transversa ex auro assuta in linteo, quod est in fronte feminarum. Plautus: Quo magis eam aspicio, tanto magis nimbata est.* Hanc autem conjecturam, qua nihil proclivius, & aliis venisse in mentem postea cognovi. Frontem autem minutiorem laudi fuisse, & Luciano, Petronio & aliis observatum jam.

72. *Fuligine oculos obumbrarent.*] Hoc appellat Cyprianus libro de habitu virginum, *oculos circunducto nigrare fucore.* Neque ampliori observatione opus. Plura notabamus olim ad Martialem.

72. *Nec in formis erubescerent masculorum calamistris vibrare cæsariem, cutem corporis levigare.*] Hæc etiam conjungit Ovidius:

Sed

Sed tibi nec ferro placeat torquere capillos:
Nec tua mordaci pumice membra teras.

72. *Cutem corporis levigare.*] Quod ab effeminatis, & virilitatem exuentibus factum, ut ad Martialem observabamus. Iul. Firmicus lib. VIII. Mathes. cap. VII. *Hi etiam demtis pilis corpus suum in feminei corporis imaginem transferent; quorum vestes quoque ad muliebris cultus similitudinem excolentur. Hi molliter ambulantes vestigia sua cum delicata quadam moderatione suspendunt.* Et Sardanapali mollitiem depingens Athenæus lib. XII. eum ait, ἐψιμμυθιωμένον, γυναικείαν στολὴν ἔχοντα, καὶ κατεξυρημένον τὸν πώγωνα, καὶ κατακεκισηρισμένον. pumice levigatum.

72. *Incedere poplitibus nudis.*] Varro Meleagris: *Non modo suris apertis, sed pæne natibus apertis ambulans.*

72. *Et in habitum feminarum deliciasque mollire.*] Lactantius. lib. VII. cap. XX. *Quorum enervata corpora, & in muliebrem incessum habitumque mollita, impudicas feminas inhonestis gestibus mentiuntur.*

72. *Testamenta supponerent falsa.*] Quod temporibus illis quasi solemne. Lactantius lib. V. cap. IX. *Et, ut quæ levia sunt atque usitata dicamus, qui hæreditates captent, testamenta supponant, justos heredes vel auferant, vel excludant.*

72. *Domos ut effringerent noctibus.*] Glossæ Philoxeni, *Effractores*, θυρεπανοίκται. *Effractarius*, θυρεπανοίκτης. Molliori nomine *apertularius*. Probe autem & emendate *noctibus*. Eo enim tempore proprie grassantur ejusmodi homines. Falsum igitur quod substitui volunt, *vectibus*. Iul Firmicus lib. VI. Mathes. cap. XXXI. *In solidis autem signis positi, famosos domorum effractores reddent; sed qui armati gladio, quiescentibus hominibus, & patrimonii jacturam, & vitæ discrimen infligant.*

72. *Sollicitarent.*] Proba lectio. Nam qui existimant aliquid deesse, falluntur. *Sollicitare* hoc loco est alienos servos allectare, plagiatorum grande crimen. Hinc in glossis Philoxeni, *sollicitare*, πλαγιάζειν. Tertull. lib. I. adversus Marcionem, cap. XXVII. *Sic denique plagiarii diliguntur, non etiam timentur. Non enim timebitur nisi justa & ordinaria dominatio: Diligi autem potest etiam adultera. Sollicitatione enim constat, non auctoritate; & adulatione, non potestate.* Papias: *Plagiarius, qui seducit pueros, & sollicitat servos alienos.* Adi Iurisconsultos. In glossis igitur optime, *Plagiarius*, ψυχαγωγός. Hesychius: ψυχαγωγὸς, ὁ ἀνδραποδιστὴς, καὶ ὁ ἀπατεὼν, καὶ ὁ κατάγων τὰς ψυ-

χὰς

χὰς εἰς ἅδȣ. Nempe ψυχαγωγοί, quia blandis & mellitis verbis ſervos alienos ſollicitant, & ad ſe alliciunt. Clemens Alexandrinus Stromate primo: λύκοι ἅρπαγες προβάτων κωδίοις ἐγκεκρυμμένοι, ἀνδραποδισαί τε καὶ ψυχαγωγοὶ εὔγλωσσοι, κλέπτοντες μὲν ἀφανῶς, &c.

72. *Abigerent.*] Et hoc verbum ſolitarium ac incomitatum. Sic igitur abactores innuuntur. Falluntur ergo qui ſcribi volunt, *ambirent*.

Pag. 73. *Vt ſpirulas & botulos facerent.*] His verbis perſtringit hominum ingluviem & ἀκολασίαν. Botulorum autem & ſpirularum mentionem facit, quia ab iis abſtinebant Chriſtiani, (ut conſtat ex Tertulliano, Euſebio, & aliis) concilii Hieroſolymitani decreto tamdiu obſervato.

Aliter in Edit. noſtra. 73. *Caſtellamenta lucanica.*] Diſtinguendum videtur, *caſtellamenta, lucanica*. Et caſtellamenta ſunt quædam farciminum genera, quæ Græcis πυραμίδες à propria forma. Clemens Alexandrinus Protreptico: ȣ̓ σησαμαῖ ταῦτα καὶ πυραμίδες, καὶ τολύπαι, καὶ πόπανα πολυόμφαλα, χόνδροί τε ἁλῶν, καὶ δράκων, ὄργιον Διονύσȣ βασσάρȣ; Recte *caſtellamenta*, πυραμίδες. Unde & puerilem nucum quatuor ſtructionem, quam vernacula lingua *chaſtellet* appellamus, πυραμοειδῆ appellat Philo, Commentario de mundi creatione: οἱ καρυατίζοντες εἰώθασι τρία ἐν ἐπιπέδῳ προσθέντες κάρυα, ἐπιφέρειν ἕν, σχῆμα πυραμοειδὲς ἀπογεννῶντες. Auctor ludicri de nuce:

Quattuor in nucibus, non amplius, alea tota eſt:
Quum ſibi ſuppoſitis additur una tribus.

De iſiciis præter alios notavit Clariſſ. Caſaubonus in magno opere.

73. *Vt inflandis bucculas diſtenderent tibiis.*] Quod videtur paulo fœdius & deformius. Quare rejectæ ab Alcibiade hoc nomine tibiæ: quod buccas diſtenderent, & totum os corrumperent, ὡς τὸν συνήθεις ἂν πάνυ, μόλις διαγνῶναι τὸ πρόσωπον, inquit in Alcibiade Plutarchus. Chriſtiani autem temporibus illis, quibus in eorum pectoribus vivebat adhuc accenſus ille pietatis ardor, & incorruptum integritatis ac modeſtiæ ſtudium, omnia luxuriæ & voluptatum inſtrumenta animoſe aſpernabantur; maxime ſi quæ ſpecies idololatriæ immiſta videbatur; quo etiam nomine tibiarum uſum damnabant: quod in ſacris tibiæ canerent. Clemens Alexandrinus lib. II. Pædag. cap. 4. σύριγξ μὲν οὖν ποιμέσιν ἀπονενεμήσθω: αὐλὸς δὲ ἀνθρώποις δεισιδαίμοσιν εἰς εἰδωλολατρείας σπεύδȣσιν. Recte autem tibias cum ſcabillis conjungit; quam rem eruditi homines ſatis jam explicarunt.

73. Lum-

72. *Lumborum criſpitudine fluctuaret.*] Infra lib.VII. *& clunibus fluctuare criſpatis.* Graphice. Nam fluctus leniter impulſi propric criſpi toroſique. Minutius Felix: *Et ut ſemper mare etiam poſitis flatibus inquietum eſt, etſi non canis ſpumoſiſque fluctibus exibat ad terram, tamen criſpis toroſiſque.* Sic autem *fluctuatim incedere* dictum de iis, qui incedendo clunes leviter criſpant. Afranius apud Nonium: *Magnifice volo fluctuatim ire ad illum.* Gloſſ. *Criſpat*, κραδαίνει, σείει.

73. *In feminis fierent meretrices, ſambuciſtriæ, pſaltriæ, venalia ut proſternerent corpora.*] Pſaltrias non ſolum arte, ſed & corpore quæſtum feciſſe è Comicis ſatis notum eſt. Eleganter Heliodorus de Thisbe pſaltria: ἡ δὲ Θίσβη τὴν ἀσχολίαν τὴν ἐκείνου, σχολὴν ἑαυτῇ ἐποιεῖτο, καὶ τοῖς συμποσίοις ἀδεῶς ἑαυτήν τε καὶ τὴν τέχνην ἐξεμίσθου.

73. *Venalia ut proſternerent corpora.*] Proba lectio, nec audiendi qui corrigere volunt *proſtituerent*. Diocletianus & Maximianus ad leg. Iul. de adult. & ſtup. *fœdiſſimam earum nequitiam, quæ pudorem ſuum alienis libidinibus proſternunt.*

73. *Virilitatem ſui populo publicarent.*] Reſcribunt nonnulli *vilitatem*: alii *utilitatem*, id eſt uſum, quam conjecturam ſequi malim. Zeno Veronenſis ſermone de Pudicitia: *Libidinum commutatione varia gaudet ſemper, & pœnitet: ad ſatietatem nunquam lubrica utilitate perveniens.* Id eſt, lubrico uſu. Niſi mavis ſimpliciter *lubricam utilitatem* interpretari, lubricam voluptatem, quæ eſt rerum illarum utilitas.

73. *Virilitatem ſui populo publicarent.*] Hinc *publicæ libidinis victimæ* appellantur à Tertulliano, & eum ſequuto Hieronymo. Græci quoque κοινὰς γυναῖκας appellant: Zeno Veronenſis *publicanas*, ſermone de triplici genere ſacrificiorum: *qui publicanas mulieres quum ſubjiciunt ſibi, viliores ſe eſſe, quam illæ ſunt, produnt.* Nam *publicanam* uſurpat pro publico: ut ſermone de fide: *O quam publicana, cujus fabulantur etiam profani ſecreta.* Et lupanar *locus publicus*. Iul. Firmicus lib.IV. Matheſ. cap.VI. *Si vero mulieris ſit iſta genitura, erit publica meretrix, & quæ vitæ ſubſidia in publico conſtituta loco corporei pudoris jactura quærat.* ἐν κοινῷ τόπῳ ἑστῶσα. Artemidorus lib.I. cap.LXXX. οἶδα δέ τινα ὃς ἔδοξεν εἰσελθεῖν εἰς πορνεῖον, καὶ μὴ δύνασθαι ἐξελθεῖν. καὶ ἀπέθανεν οὐ μετὰ πολλὰς ἡμέρας, κατὰ λόγον τε τούτου ἀποβάντος αὐτῷ. κοινὸς γὰρ ὁ τόπος οὗτος καλεῖται, ὡς καὶ ὁ τοὺς νεκροὺς δεχόμενος. Quod addit de ſepulchreto Arnobius, vocari κοινὸν τόπον, veriſſimum quoque eſt. Plautus:

Eo tempore flos poëtarum fuit,
Qui nunc abierunt hinc in communem locum.

73. *In lupanaribus promptæ, in fornicibus obvictæ.*] Hæc eſt lectio vetus, unde ab aliis factum *obviæ.* MS. Reg. habet, *obvitæ.* Hæreo.

73. *Nihil renuentes pati.*] Artemidorus lib. I. cap. LXXX. καὶ οὐδὲν ἀρνησάμεναι παρέχουσιν ἑαυτάς. Sed locum integriorem adſcribam, ut eundem obiter emendem. γυναιξὶ δὲ ἑταίραις ταῖς ἐπὶ καυστηρείοις ἑστώσαις μίγνυσθαι, μικρὰν μὲν αἰσχύνην, καὶ βραχὺ ἀνάλωμα σημαίνει. αἰδοῦνται γὰρ ἅμα καὶ ἀναλοῦσι ταύταις πλησιάζοντες οἱ ἄνθρωποι: πρὸς δὲ πᾶσαν ἐπιχείρησιν εἰσὶν ἀγαθαί. καὶ γὰρ πρός τινων ἐργάσιμοι λέγονται. καὶ οὐδὲν ἀρνησάμεναι παρέχουσιν ἑαυτάς. Quid ſit ἐπὶ καυστηρίοις hoc loco, equidem neſcio: ſed certo ſcio legendum, ἐπὶ τοῖς κασαυρείοις. Heſychius: κασαυρείοις, οἴκοις ἐφ' ὧν αἱ ἑταῖραι ἐκαθέζοντο, ὅθεν καὶ τὴν πόρνην κασαυράδα ἔλεγον. Vox uſurpata Ariſtophani.

73. *Ad oris ſacri comparatæ.*] Et hæc lectio vetus, unde Gelenius fecit, *ad oris ſtuprum comparatæ.* Et hic hæreo.

73. *Vt eas prohiberet abſcondere.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua reponunt *abſcedere.*

Pag. 74. *Ceſſatione crimen fecerit ſuum.*] *In cujus enim manu eſt ut prohibeat, jubet agi, ſi non prohibet admitti,* ait Salvianus libro VII. Hinc Arnobius infra lib. III. ceſſationem iſtam, *inimicam* appellat. *Et cur ſæva contagia, & peſtilentes morbos ab æſtivis avertere ceſſatione inimica non curant?*

74. *Et retentionis diſſimulatione permiſerit prius.*] Id eſt, ceſſatione: quod retinere noluerit. Sic enim vocem iſtam ab his ſcriptoribus quandoque uſurpari obſervatum nobis eſt. Vegetius de re militari lib. I. cap. VIII. *Signatis itaque tironibus, per quotidiana exercitia armorum eſt demonſtranda doctrina. Sed hujus rei uſum diſſimulatio ſecuritatis abolevit.* Hinc & apud Tertull. lib. V adverſus Marcionem, cap. V. *Nec gratia enim fit, niſi offenſæ; nec pax, niſi belli. Et populus autem per diſciplinæ transgreſſionem; & omne hominum genus per naturæ diſſimulationem, & deliquerat, & rebellaverat adverſus creatorem.* Mira nimia ſunt quæ in hunc locum obſervat vir eruditiſſimus. *Naturæ diſſimulationem* appellat Tertullianus, naturæ quaſi ceſſationem, qua homines cognitionem natura ſibi inſitam in injuſtitia detinent.

74. *Cumque eas tales atque hujuſmodi ſciret, in corpora ire juſſiſſet.*] Hæc

Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *jussisse*. Sed vulgata lectio explicari potest; ut pendeat à superioribus; & *jussisset* sit pro *jusserit*: quæ enallage apud hos scriptores frequentissima est : ut apud Optatum Milevitanum locis infinitis.

Pag. 75. *Et sævorum dentium mordacitate laniarent.*] Non dicit simpliciter, se morderent invicem , ac roderent ; sed quo κακοηθείας vehementia exprimatur magis, pleniori loquutione utitur. Sic δάκος ἀδινὸν κακαγορίαν dicit Pindarus od. 11. Pythion. non δάκος κακὸν , ut interpretatur Scholiastes : sed τὸ ἀποκειμένως ἀπεὶξ ἐχόμενον: quia hæc est natura τῶν κακηγόρων, ut ἄδην καὶ ἀδιαλείπτως maledicant , nec unquam suum maledicendi cacoëthes explesse satis se existiment. Sic dicit Persius Lucilium Satiricum acerrimum, & mordacissimum, genuinum fregisse in iis quos lacerabat : quibus quidem verbis maledicendi rabiem significare volebat.

----Secuit Lucilius urbem,
Te Lupe, te Muti; & genuinum fregit in illis.

75. *Vt ille salus rerum omnium.*] Falluntur qui reponi volunt, *ut ille sator*. Atqui Deus est rerum omnium non solum sator , sed etiam conservator: & quod ad salutem æternam attinet, vult omnes salvos esse, ut ait Apostolus. Præterea consideranda Arnobii mens & doctrina. Sic enim statuit, Deum omnia conservare , fovere, juvare: Mala, quæ accidunt, ab alio principio esse, qua de opinione mox.

Pag. 75. *Vt in sacrilegæ crimen impietatis incurrat quisquis ab eo conceperit hominem esse prognatum.*] Horrenda hæc & blasphema, atque è Simonis, Saturnini, Carpocratis, Marcionis, & similium detestanda doctrina magnam partem hausta, ut antea docebamus.

75. *Rem infelicem & miseram.*] Hæc inter eorum argumenta qui hominem à Deo conditum negabant. Vide Lactantium libro de opificio Dei.

75. *Non enim si negemus muscas, scarabeos, & cimices, nitedulas, curculiones, & tineas omnipotentis esse opus regis.*] Quod certe ab eo negari sequentia satis arguunt. Hoc autem eodem telo Marcionitæ Deum creatorem appetebant. Hinc Tertullianus adversus Marcionem libro primo , capite decimoseptimo. *His compressi erumpunt dicere: sufficit unicum hoc opus Deo nostro, quod hominem liberavit summa & præcipua bonitate sua , & omnibus locustis anteponenda.* Hæc

Marcionitæ: qui Deum creatorem suggillabant, ut vermium, locustarum, cimicum, &c. creatorem. Quid igitur in mentem erat eruditissimo homini, quum locum istum emendare vellet? Hæc autem fuit & Valentini opinio, & ceterorum omnium, qui creationem à summo Deo removere voluerunt. B. Hieronymus Procemio in epistolam ad Philemonem: *Quod si non putant eorum esse parva, quorum & magna sunt, alterum mihi conditorem juxta Valentinum, Marcionem, & Apellem, formicæ, vermium, culicum, locustarum: Alterum cœli, terræ, maris, & Angelorum debent introducere.*

Pag. 76. *Et obtinere non esse Deo à superiore prolata.*] Quis est hic Deus superior, nisi bonus Marcionis Deus & Christi pater, quem in loco superiori esse dicebat, & inde Christum descendisse? Res autem ab Irenæo, Tertulliano, Epiphanio & aliis tradita.

76. *Cum animas renuamus Dei esse principis prolem.*] Ita *renutare* pro negare apud Lucretium lib. IV.

Nimirum, quia vox per flexa foramina rerum
Incolumis transire potest; simulacra renutant;
Perscinduntur enim, nisi recta foramina tranant.

76. *Quia omni vero verissimum est.*] Hellenismus.

76. *Audaces, temerarios, præcipites, cæcos.*] Coacervat more suo plures dictiones, quæ etsi rem unam & eandem significare videntur, differunt tamen aliquomodo, & proprietates quasdam singulæ adjunctas habent, quæ non insunt ceteris. Ac primum *Audaces* & *temerarios* aliqua differitate separari constat jam ex iis, quæ ad lib. IV. Epigrammatum M. Val. Martialis olim notavimus. His addes & hunc Salustii locum è lib. de bello Iugurthino, sane notabilem: *Ac sane, quod difficillimum in primis est, & prælio strenuus erat, & bonus consilio: quorum alterum ex providentia timorem: alterum ex audacia temeritatem plerumque adferre solet.* Vides hic discrimen inter *audaciam* & *temeritatem* sane apertissimum. Ac audacia est fons & caput temeritatis: Ex eo enim quod ad pericula imperterritus & paulo audacior aliquis est, nascitur *temeritas*, id est, προπέτεια ut recte interpretantur glossæ veterum, & præcipitatio, quæ *cæcitatem* etiam adjunctam habet: unde *temerarios, præcipites, cæcos* conjungit Arnobius: Nam quando præcipites aliquo ferimur, oculorum aciem infigere non possumus; & idcirco alia videmus imperfecte; alia ne videmus quidem. Quare & Seneca tragicus *temeritatem cæcam* pronuntiavit in Agamemnone. Sed *audaces* præterea

&

& *temerarios* dicimus homines non profligatæ ſolum, ſed & jam perditæ ſpei, quique non modo honeſtatis; ſed & ſalutis ipſius curam abjecerunt: etſi horum quam illorum melior eſt conditio: Quare hoc etiam nomine inter *audaces* & *temerarios* diſtingunt qui accurate loquuntur. Cicero ad Atticum: *Aut nos temeritatem bonorum ſequamur: aut audaciam improborum inſectemur.* Audacia hic eſt peſtis illa, quam Græci ἀπόνοιαν appellant: quandoque etiam τόλμαν & τολμηροὺς homines appellant audaces, & qui ingenio præcipiti feruntur ad quodcunque nefas, neque ulla conſideratione cohiberi poſſunt. Quare his opponuntur homines conſiderati, & cunctatores. Demoſthenes oratione contra Ariſtogitonem priore: ἰταμὸν γὰρ ἡ πονηρία καὶ τολμηρὸν, καὶ πλεονεκτικὸν, καὶ τοὐναντίον ἡ καλοκαγαθία ἡσύχιον, καὶ ὀκνηρὸν, καὶ βραδὺ, καὶ δεινὸν ἐλαττωθῆναι. Audaciam idcirco pudori opponit Saluſtius in præfatione Catilinariæ: *Nam pro pudore, pro abſtinentia, pro virtute, audacia; largitio, avaritia vigebant.* Hi ſunt iidem, quos βδελυροὺς Græci appellant. Quare θρασύτητα & βδελυρίαν pro eadem peſte accipit Plutarchus in Iulio Cæſare, ubi Clodium hominem vere ἀπονενοημένον & perditum deſcribit. ἦν ἀνὴρ, inquit, γένει μὲν εὐπατρίδης, καὶ πλούτῳ καὶ λόγῳ λαμπρὸς, ὕβρει δὲ καὶ θρασύτητι τῶν ἐπὶ βδελυρίᾳ περιβοήτων οὐδενὸς δεύτερος.

76. *Præcipites.*] Iam oſtendimus fontem audaciæ & temeritatis eſſe nimium ingenii fervorem & æſtum, quo abſorpti feruntur homines ſine ulla rerum conſideratione. Hinc Horatius, ubi hunc morbum deſcribit plane deploratum;

Ingenium velox, audacia perdita: ſermo
Promptus.

Ait, *ſermo promptus.* Nam & ipſa lingua præceps, atque incitata: & quia nullam rerum rationem certam habet, libera & ad quælibet expedita. Æſchylus in Promotheo,

Σὺ μὲν θρασύς τε καὶ πικραῖς
Δύαισιν οὐδὲν ἐπιχαλᾷς
Ἄγαν τ' ἐλευθεροστομεῖς.

76. *Invalidos.*] Ita videtur appellare Arnobius eos quos ἀκρατεῖς Græci vocant.

76. *Et ab rerũ capite deſcendentium ducerent honeſtamenta natalium.*] Honeſti natales dicuntur boni & clari. Sed quemadmodum *honeſta perſona* eſt mediocris potius, quam clara aut inluſtris: Ita ho-

 neſti

nesti natales sunt potius mediæ conditionis, quam valde gloriosæ. Quare Arnobius qui εὐγενείας τὸ ἄκρον significare vult hoc loco, *honestamenta natalium* dicere maluit quam *honestos natales*. Et sane res longe diversæ sunt. Sic enim, quemadmodum dixi, significatur quanta significari potest generositas. *Honesti* igitur *natales*, εὐγένεια potius, quam εὐγένεια ἡ πάνυ. Tertullianus Apologetico: *Quæ dignitatum & honestorum natalium insignia non temere, nec impune usurpari sinebant.* Honesti natales proprie sunt ingenui & liberales; quemadmodum *honesti geniti*, ingenui, nec libertinæ conditionis. Tit. Livius lib. XXVI. *Cn. Fulvium Quiritium exercitum, honeste genitos, liberaliter educatos, servilibus vitiis imbuisse.* Eos appellat *honestos* simpliciter lib. XXIII. *Liber voloni sese exæquari sineret. Omnes satis honestos, generososque ducerent quibus arma Populus Romanus commisisset. Honestos* dicit εὐγενεῖς καὶ γυναῖκες, etsi distinguit Aristoteles. Hi sunt etiam οἱ εὖ γεγονότες, & καλῶς γεγονότες Græcis; qui sæpius opponuntur servilis aut libertinæ conditionis hominibus; atque etiam νόθοις: quo prorsus modo *generosos liberos* dicit Zeno Veronensis sermone de spe, fide, charitate: *Huius* (charitatis scil.) *est munus, quod chara uxor: quod generosi liberi: quod veri sunt patres.* Nothi contra dicuntur aliquando κακῶς γεγονότες. Plut. in Lysandro: ἀλλὰ χωλὴν εἶναι τὴν βασιλείαν, εἰ νόθοι καὶ κακῶς γεγονότες βασιλεύσωσιν Ἡρακλείδαις. Nec essem hac observatione tamdiu immoratus, nisi vidissem ejus ignorationem caussam erroris fuisse quibusdam fœdissimi. Artemidorus lib. I. cap. XXI. ἱππείας δὲ ἔχειν τρίχας, δουλείας καὶ ταλαιπωρίας σημαίνει. & τοῖς εὖ γεγονόσι δούλοις δεσμὰ περιτίθησι. ὡς γὰρ ἐπὶ τὸ πολὺ χαίτη ἱππεία δεσμεύεται. *Servos legitimos* hic vertit Interpres, εὖ γεγονότας δούλους. Atqui hæc sunt plane ἀσύστατα, εὖ γεγονότες & δοῦλοι. Corrige igitur Artemidori exemplaria, & lege, δουλείας καὶ ταλαιπωρίας σημαίνει τοῖς εὖ γεγονόσι, καὶ δούλοις δεσμὰ περιτίθησιν. Nec postrema verba bene interpretantur, *ut plurimum enim seta equina ligamenti usum præbet*. Nihil erat facilius, quam simplicissimam singulorum verborum significationem adhærere. Et re vera jubæ equinæ ne diffluant, vinciuntur & constringuntur aliquando: unde χρυσάμπυκες ἵπποι Homero. ἄμπυξ ἐκαλεῖτο, inquit, Eustath. ad lib. V. Iliad. σεῖρα κατάχρυσος τὰς περὶ τὸ μέτωπον τῶν ἵππων τρίχας συνδέουσα.

76. *Insint exiguæ miculæ, quibus nascitur colliquefactis aurum, & admiratio congregatione conquiritur.*] *Miculas* dicit imitatione Lucretii.

Ex

Ex aurique putat micis consistere posse
Aurum, & de terris terram concrescere parvis.

Postrema autem verba diversis modis interpolant. Sed lectio probari potest. admirationem igitur auri dicit, quia præstinguit oculos auri fulgor, & in sui contemplationem atque admirationem rapit.

Pag. 77. *Sed esse nullius existimandum est nominis.*] Et hic quoque legendum *mominis*. In sequentibus pro, *in hujus nominis supercilium sustulerunt*. legunt, *vi hujus nominis*.

77. *Neque emendari neque corripi se poscit.*] Nihil mutandum. Nam *corripere* pro corrigere observavi apud hos scriptores. Ad alia properanti loca nunc non succurrunt.

Pag. 79. *Eorumque qui vivunt, quid & unde sunt animæ.*] Scribendum *eorumque quæ*, ut edidit Gelenius. Nisi *qui* interpretari malis, quomodo.

79. *Ex illo cratere, quem conficit miscetque Timæus.*] Mirificam hanc Platonis sententiam & alii observatione dignam existimarunt. Origenes lib. IV. contra Celsum. εἰ μὴ ἄρα ἐνταῦθα ὁ Κέλσος θλιβόμενος ἀποπηδήσεται μὲν ἀπὸ Πλάτωνος, καὶ ἐκ τινὸς κρατῆρος τὴν ψυχὴν ποιοῦντος, &c. Est autem in his verbis *quem conficit miscetque* Hellenismi imitatio, τρόπος ἐτυμολογίας: ut apud Homerum Odysseæ libro secundo: --- οἱ δ' ὕδωρ κρητῆρσιν ἔμισγον. Ubi hunc τρόπον observat Eustathius. κρατὴρ enim παρὰ τὸ κεραννύναι. quare ὕδωρ κρητῆρσιν ἔμισγον dicebat Poeta. Eleganter autem *conficit & miscet Timæus*, pro, confici & misceri ait. Sic apud Aristotelem, οἱ γεννῶντες τὸν οὐρανόν, pro οἱ τὸν οὐρανὸν γεννητὸν εἶναι λέγοντες.

79. *Et vivere quidem ex elementis ipsis.*] Locus depravatus, quem alii aliter reformare tentant. Legi posse existimo, *Etsi vere quidem ex elementis ipsis causa est illis atque origo nascendi, si ad animalia gignenda quæ in singulis his degunt insunt abditæ atque obscurissimæ rationes. Nam* &c.

79. *Tellurem esse hominum matrem, aquam tum alios aërem, spiritum.*] Ms. Reg. habet *aërium*. Unde suspicor legendum, *Tellurem esse hominum matrem, aquam tum alios, aërium spiritum his alios jungere.*

79. *Nonne fieri potis est.*] Hæc lectio est è MS. Reg. De hoc autem verbo antea.

79. *Cumque ejusdem voluit sinceritatis esse mixturas humani animas generis, cujus animam fecerat universitatis istius.*] Pro *voluit* notant commode *noluit*. Sequentia ita lego, *mixturas humani animæ generis.*

ris. Etſi hæc obſcure & impedite ſcripta.

79. *Spem muneris tanti dominum ad principem conferant, cui.*] Exiſtimo excidiſſe particulam *ut: ſpem ut muneris,* &c.

79. *Sed ſtulte iſtud credimus? Quid ad vos ineptiſſimæ fatuæ, ubi vobis nocemus.*] Legendum arbitror, *quid ad vos? ineptiſſime, fatue. Vbi vobis nocemus* &c. Hic igitur ait, Quid ad vos attinet, ſtulte iſtud credamus, necne? imo ineptiſſime & fatue ſi credamus. Quam inde accipitis injuriam?

Pag. 80. *Et ab Orci faucibus, quemadmodum dicitur, vindicari.*] Nota, *quemadmodum dicitur.* Hoc enim proverbialiter efferebatur, & eum dicebant Orci faucibus ereptum, qui præſenti & capitali aliquo periculo liberatus erat. Græci quoque habent ſuas in iſta re phraſes παροιμιώδεις. Sic dicunt, aliquem extrahere, καὶ ἐπαναγαγεῖν εἰς τὸν ἥλιον ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ Ἀχέροντος, & ſimilia. Tit. Livius lib. IX. de Romanis, qui Furculis Caudinis circumſepti fuerant, & tandem ignominia accepta dimiſſi. *Per hoſtium oculos,* inquit, *quum ex ſaltu evaſiſſent, etſi velut ab inferis extracti tum primum lucem aſpicere viſi ſunt, tamen ipſa lux ita deforme intuentibus agmen, omni morte triſtior fuit.* Loquendi ratio Latinis & Græcis uſitata. Artemidorus lib. II. cap. LX. φαμὲν ἐν τῇ συνηθείᾳ τὸν παρὰ προσδοκίαν σωθέντα, ἐξ ᾅδου ἀναβεβηκέναι. Florus lib. II. cap. VI. *Interim reſpirare Romanus, & quaſi ab inferis emergere.*

80. *Et cura inſpiciendum non parva.*] Οὐκ ὀλιγώρως.

80. *Mali eſſe conſcium generatoremque nullius.*] Quod quidem verum eſt de malo culpæ, cujus non eſt generator, niſi materialiter: quatenus ſcilicet eſt auctor entis, ſub quo omnes actiones continentur. Nec tamen ſequitur, eum eſſe peccati generatorem; quia peccatum non vult ſimpliciter; etſi voluntate arcana & beneplaciti permittit fieri eas ἀνομίας, quæ peccati formam proprie conſtituunt.

80. *Rurſus autem ſi dicere nulla eſſe voluerimus mala.*] Hæc pertinent ad mala pœnæ; de quibus etſi nemo dubitare poterat, quin à Deo leniſſimo patre piis provenirent ad eorum emendationem & caſtigationem; impiis autem infligerentur, ſicque eorum peccata à juſtiſſimo judice punirentur; ecce tamen in re tam clara, totque ſcripturæ teſtimoniis comprobata caligat Arnobius; & in hæreticorum illius ævi nonnullorum errore verſatur. Egregie Tertullianus libro adverſus Marcionem II. cap. XIV. *Nos autem adhibita*

bita distinctione utriusque formæ, separatis malis delicti & malis supplicii, malis culpæ & malis pœnæ, suum cuique parti definimus auctorem: malorum quidem peccati & culpæ, Diabolum; malorum vero supplicii & pœnæ, Deum creatorem; ut illa pars malitiæ deputetur, ista justitiæ mala condentis judicia adversus mala delicti. Legendum, *mala condentis judicii.*

80. *Ab operibus vos certis & favoribus abstinetis.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *& facinoribus.*

Pag. 81. *Melius ducentes, quinimo potius, inscientiæ finibus.*] Lectio primigenia, quam servari volueram, erat, *Melius ducentes, quinimo potius magis, inscientiæ finibus* &c. Optime. Redundat enim sæpissime particula ista apud scriptores. Sic libro primo, *magis rectius*, & *ratio magis fortior*. & infra lib. IV. *magis ignominiosius.* Zeno Veronensis sermone I. de Psalmo CXXX. *Deus noster, Fratres, humilis corde est; & ineffabilis vis illa sapientiæ, ac virtutis potestas intra hominem susceptum jacet magis admirabilior, quia tantus est & talis.* Et sermone de pudicitia: *Si ergo exultat gloria ejus sæpe in gentibus, quanto magis debet esse gloriosior in populo Christiano?* Sed exempla hujus pleonasmi apud veteres non infrequentia. Plautus in Sticho: *Imo enim hic magis est dulcius.* Et sæpius. Apud Græcos μᾶλλον sæpissime πλεονάζει hoc modo. Ut μᾶλλον ὀλβιώτερος apud Aristophanem, & similia.

81. *Quam sine Deo dicere nihil fieri per voluntatem.*] Id est, sine Dei voluntate. Quum ait igitur *per voluntatem*, explicat quod dixerat, *sine Deo.* Quare mutandum nihil existimo.

Pag. 82. *Prorsus dubitare se alii an sint uspiam dicunt.*] Protagoras apud Laertium: περὶ θεῶν οὐκ ἔχω εἰδέναι, οὔθ' ὡς εἰσὶν, οὔθ' ὡς οὐκ εἰσίν. πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι, ἥτε ἀδηλότης, καὶ βραχὺς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου. Vide Ciceronem lib. de Natura Deorum.

Pag. 83. *Sed post hominem positum aliquid eis ad vitam dari, mortalitatis deinde in jura succedere.*] Hæc erat Stoïcorum sententia. M. Tullius lib. I. Tuscul. quæst. *Stoici autem usuram nobis largiuntur tanquam cornicibus: Diu mansuros ajunt animos: semper negant.* Sic autem dicit, *hominem ponere*, ut alii, *hominem exuere.*

83. *Aut velle scire defendere.*] Clarius, *aut scire velle defendere.* Sed trajectiones istas amat Arnobius.

83. *Non enim divina divinis, sed rationibus pendimus aut commetamur humanis.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *commentamur.* Nolim quidquam temere mutare. Nam *commetari* fortasse dicit Arnobius ἀρχαίως, pro *commetiri.* *metari* enim olim pro *metiri.*

tiri. Unde *castra metari*, quod interpretantur Græci, διαμετρεῖν χώρας τῷ στρατοπέδῳ: & στρατοπέδοις ἐπιτήδεια χωρία ἀναμετρεῖν καὶ διαχαράττειν.

83. *Quæ causa hominem finxerit.*] Quare hanc lectionem sollicitent ego nescio.

83. *Sua ipse sponte, & voluntate circumagat.*] Gelenius edidit, *circumagatur.* Temere. *Circumagere* enim παθητικῶς accipi potest, ut *vertere*, *avertere*, & similia. Si quid tamen mutandum est, legerim, *sua ipse se sponte, & voluntate circumagat.*

Aliter in edit. nostra. Pag. 84. *Aut per omne mundi corpus frustilla hæc ignea convenerint? atque oportuerit figura.*] Locus corruptus videtur; nec displicet eorum conjectura, qui corrigebant, *convenerit atque oportuerit figi? cur* &c. Nisi quis vulgatam lectionem tueri mavult; ut quærat Arnobius, cur per omnes mundi partes stellæ diffusæ sint: adde, cur aliæ ex his oportuerit esse figura parva; alias autem ampliores & majores. Scribe autem hic in Nobis nostris verbis proxime præcedentibus pag. præced. *cur alias ex his opor.* &c. operarum peccatum modo animadvertimus.

84. *Quid impudentes muscæ.*] Infra lib. VI. *quibus volatus innectere stridularum possint, impudentiumque muscarum?*

Pag. 85. *Ipsa deinde hæc quid sint, sapor dico, id est sapor, & cetera.*] Procul omni dubio, hæc sunt è glossa, *id est sapor.* Sic enim aliquis interpretabatur illa, *sapor dico.* Legendum igitur, *Ipsa deinde hæc quid sint, sapor dico, & cetera; qualitatum* &c.

Pag. 86. *Sed quantum fieri pote est.*] Et hic legendum, *potis est*, è MS. Reg.

86. *Supernatum sit aliquid.*] Corrigunt, *sempernatum.* Nihil necesse. Nam τὸ *supernatum* rem eandem significat. Quod enim supernatum est, non habet ortus primigenios; sed prioribus adjectum est, & quasi superjectum.

86. *Quod à scholis nonnullis, & plurimum sibi arrogantibus.*] Id est, à quibusdam philosophorum familiis. Temere igitur fecit Gelenius, quum edidit, *quod à sciolis.*

Pag. 87. *Neque quod magi spondent.*] Hac de re supra notabamus.

87. *Neque quod Etruria libris in Acheronticis pollicetur.*] Libros Acheronticos de sacris Acherontiis, & cerimoniis scripsisse credebatur Tages: de quibus Arnobius hoc loco. Servius ad hæc verba VIII. Æneid.

Nec

Nec pater omnipotens Trojam: nec fata vetabant
Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.

Hic Servius: *Atqui supra ait, debita. Sed sciendum secundum aruspicinæ libros, & sacra Acherontia, quæ Tages composuisse dicitur, fata decem annis quadam ratione differri; quod nunc dicit Vulcanus potuisse fieri. Ergo non est contrarium. Nam fata differuntur tantum: nunquam penitus immutantur.* Hos libros, *Etruscos* indigitarat antea. *Sed hanc imminentium dilationem Etrusci libri primo loco à Iove dicunt posse impetrari: postea à fatis.*

Pag. 88. *Tibi muneris commoditatem probaveris.*] Id est, vide an sit tibi commodum necne, munus istud accipere. Quare nihil mutandum censeo. *Aliter in edit. nostrâ.*

Pag. 89. *Si aut Deus nos fecerit, aut ad nihilum redigi corruptionis dissolutione permiserit.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *si aut deos nos fecerit.* Vere. *deos* igitur dicit, immortales. Gentiles defunctos *deos* appellabant. M. Tullius libro de legibus secundo: *Deorum manium jura sancta sunt. Hos letho datos deivos habento.* Vide Plin. lib. VII. cap. LV. Hinc *Dii manes*, *δαίμονες*, passim in inscriptionibus monumentorum. Unde probat Prudentius defunctos haberi à Gentibus deos, libro contra Symmachum priore:

Ecce deos manes cur inficiaris haberi?
Ipsa patrum monumenta probant: Diis manibus illis
Marmora secta lego; quacunque Latina vetustos
Custodit cineres, densisque Salaria bustis.

Dii manes igitur δαίμονες etiam unius defuncti. Livius lib. III. *Pace parta instare tum Tribuni patribus, ut P. Valerii fidem exsolverent; instare Claudio, ut collegæ deos manes fraude liberaret: agi de lege sineret.* Dicit, *collegæ deos manes*, τοὺς τοῦ συνάρχοντος δαίμονας.

89. *Conferendique animi quod tribui convenit.*] Rescribunt, *conferendique animis*, quæ lectio commoda videtur. Male autem operæ *tribus* ediderunt, pro tribui.

89. *Ita unius pontificium Christi est dare animis salutem.*] Hæc lectio est è MS. Reg. *Pontificium* igitur appellat potestatem & officium significatione notissima. Arnobius, quicunque ille est qui scripsit in Psalmos: Arnobius igitur ille in Psal. LXVIII. *Hi accipiunt pontificium judicandi.* & in Psal. CXIII. *Dabat pontificium dominandi sacerdotibus templorum.* Sæpius apud scriptores: quorum loca omittimus, ne tempus frustra teramus.

Pag. 90. *Ad cœlum redeunti vias cludant.*] Abeſt particula *ne*, vel quid ejuſmodi.

90. *Quod inventis frugibus glandes ſpreverint, & repudiaverint arbuta.*] Habet hæc à Lucretio. Sic enim ille lib. v. ubi primorum hominum vivendi rationem deſcribit:

Glandiferas inter curabant corpora quercus
Plerumque, & quæ nunc hiberno tempore cernis
Arbuta pœniceo fieri matura colore:
Plurima tum tellus, etiam majora ferebat.

90. *Quod corticibus contegi, & amiciri deſierint pellibus, poſtquam veſtis excogitata eſt textilis.*] Prima enim primorum hominum tegumenta è corticibus fuiſſe tradebant; proxima è pellibus: his ſucceſſiſſe veſtem textilem. Lucretius:

Nec dum res igni ſcibant tractare, nec uti
Pellibus, & ſpoliis corpus veſtire ferarum:
Sed nemora, atque cavos montis, ſilvaſque colebant,
Et frutices inter condebant ſqualida membra,
Verbera ventorum vitare, imbreſque coacti.

Pag. 91. *Numquid enim quinque in claſſes habetis populum diſtributum, veſtri ut olim habuere majores?*] Quare quinque tantum claſſes numeret, cum fuerint ſex, antea docebamus.

91. *Servatis de cœlo, aut otioſas facitis obnuntiationibus actiones?*] Iove tonante fulgurante Comitia Populi Romani haberi nefas: Tum enim exiſtimabant Deos parum eſſe propitios: Quare hæc eadem religio Athenis inoleverat: nec quicquam ibi publice inchoatum, quum fulgura coruſcarent, tonitrua mugirent, imbres ruerent, tempeſtatibus aër concuteretur, &c. Hoc ſibi nomine devinctos ajunt Athenienſes Ariſtophanis Nebulæ, quod ſi quando inconſulte & temere aliquid ſuſcipere viderentur, aërem ipſæ perturbarent, aut tonitrua aut imbres concitarent, & ita temerariis inceptis obſtreperent. Locum integrum adſcribam.

----- ἣν γὰρ ᾖ τις ἔξοδος
Μηδενὶ ξὺν νῷ, τότ' ἢ βροντῶμεν, ἢ ψεκάζομεν.
Εἶτα τὸν θεοῖσιν ἐχθρὸν βυρσοδέψην Παφλαγόνα
Ἡνίχ' ᾑρεῖσθε στρατηγὸν, τὰς ὀφρῦς συνήγομεν:
Κἀποιοῦμεν δεινά. βροντὴ δ' ἐῤῥάγη δι' ἀστραπῆς.
Ἡ Σελήνη δ' ἐξέλιπε τὰς ὁδούς. ὁ δ' Ἥλιος
Τὴν θρυαλλίδ' εἰς ἑαυτὸν εὐθέως συνελκύσας,
Οὐ φανεῖν ἔφασκεν ὑμῖν.

Dicunt,

Dicunt, λῶ γὰρ ἢ ἧς ἔξοδος: Nam ſi quando educendus erat exercitus, cœlum ſerenum & tranquillum obſervabant, ne qua obſiſteret religio. Quare & in Acharnanibus: νίφει. βαβαιάξ. χειμέρια τὰ πράγματα. Quem in locum Scholiaſtes; οἱ γὰρ ἐπὶ πόλεμον ἐξιόντες ἐπετήρουν τὰς διοσημείας. Nec Athenienſes aut Romanos ſolum tenuit hæc ſuperſtitio: ſed ipſos etiam barbaros. Unde negat Aſdrubal apud T. Livium Pœnos luce triſti, & nebuloſo aëre quidquam aggredi poſſe. Verba Livii ſunt lib. XXVI. *Iam ferme pedeſtres omnes copiæ evaſerant ex ſaltu: quum prima luce denſa nebula ſaltum omnem, campoſque circa intexuit. Quod ubi ſenſit Aſdrubal, mittit ad Neronem, qui in poſterum diem colloquium differret. Illum diem religioſum Carthaginenſibus ad agendum quidquam rei, feriatum eſſe.* Dele ſuperflua, imo inepta verba, *feriatum eſſe*. Sic male feriatus aliquis *religioſum* interpretari voluit. *Religioſum* appellat diem, quo quidquam ſuſcipi religio, id eſt, augurii ſuperſtitioſa obſervatio non ſinebat. Hæc igitur religio ἐξόδοις moram faciebat: prælia dirimebat &c. Hinc apud eundem Livium lib XXVIII. *Nec procul vallo Romanus aberat, cepiſſetque tanto impetu caſtra, niſi ex vehementi ſole, qualis inter graves imbre nubes effulget, tanta vis aquæ dejecta eſſet, ut vix in caſtra ſua receperit ſe victor. Quoſdam etiam religio ceperat ulterius quidquam eo die conandi.* Addunt nubes: ἡνίχ' ᾑρεῖσθε στρατηγόν. &c. Sic igitur Iove tonante fulgurante Comitia Populi Athenienſis haberi nefas. Hinc ille apud eundem Ariſtophanem in Acharnanibus vetat haberi concionem, quia pluviæ guttam ſenſerat jam: Quod quidem dolo affirmabat, ut religionem objiceret, & concionem hac ratione differret:

Ἀλλ' ἀπαγορεύω μὴ ποιεῖν ἐκκλησίαν
Τοῖς Θρᾳξὶ περὶ μισθοῦ. λέγω δ' ὑμῖν, ὅτι
Διοσημί', ἐστι, καὶ ῥανὶς βέβληκέ με.

Quare ἀπότροπον πῦρ appellat in Concionantibus, fulgura & tonitrua, quæ religionem objiciunt, & homines ab inceptis abſterrent. In ea fabula, edictum erat ut unuſquiſque bona ſua in publicum efferret: quæ quidem res tenacibus, & rerum ſuarum ſtudioſis hominibus moleſtiſſima erat. Quum ergo quendam edicto parentem videret ſenex φειδωλὸς, moneretque eum à propoſito abſtineret, cauſſam interroganti ait.

----- Σεισμὸς εἰ γένοιτο πολλάκις,
Ἢ πῦρ ἀπότροπον: ἢ διάξειεν γαλῆ:

Παύσαιντ' ἂν εἰσφέροντες. ὠμβρόντητε σύ.

His verbis voluit callidus ſenecio religionem homini objicere. Nam in ſolis verbis omen, ut alibi docemus. Hinc & ille apud Plautum in Mercatore, ſcena, *Divum atque hominum.*

Reſpice huc ad dextram Charine: Nonne ex adverſo vides?
Nubis ater, imberque inſtat. Aſpice nunc ad ſiniſtram,
Cœlum ut ſplendore eſt coruſcum ex adverſo vides?

Char.

Religionem illic objecit: Recipiam me illuc.

In his autem auſpiciis obſerva etiam terræ motum, quo obnuntiato dimiſſæ ſæpiſſime in Græcia conciones. Quare Ariſtophanes loco antea prolato, *σεισμὸς εἰ γένοιτο πολλάκις*, &c. Thucid. lib. v. *σεισμοῦ γενομένου πρίν τι ἐπικυρωθῆναι, ἡ ἐκκλησία αὕτη ἀνεβλήθη.* Hujus vitii ſæpius mentio occurrit in hiſtoria Græca: ut facile exiſtimes paulo faciliorem fuiſſe Græcorum in hiſce rebus fidem, & creditum iis qui hoc vitium interceſſiſſe obnuntiabant, quæ fides habita Romanis Auguribus.

91. *Quum paratis bella, ſignum monſtratis ex arce?*] Macrobius lib. I. Saturnal. cap. XVI. *Præliales ab juſtis non ſegregaverim. Siquidem juſti ſunt continui triginta dies, quibus exercitu imperato vexillum ruſſi coloris in arce poſitum eſt. Præliales autem omnes, quibus fas eſt res repetere, vel hoſtem laceſſere.* Plura exempla prolata à Clariſſimo Lipſio, Commentario de Militia Romana.

91. *Et ex acuminibus auſpicatis.*] Cicero lib. II. de Divinatione: *Itaque nec amnes tranſeunt auſpicato; nec tripudio auſpicantur; nec ex acuminibus quidem, quod totum auſpicium militare eſt.* Hac de re notabamus aliquid ad Martialem.

91. *In donis, in muneribus Cincias.*] Non ſine cauſa addit, *in muneribus.* Nam lex Cincia *muneralis* dicta fuit. Feſtus: *Muneralis lex vocata eſt, qua Cincius cavit, ne cui liceret munus accipere.*

91. *Sacras facitis menſas ſalinorum appoſitu, & ſimulacris Deorum.*] *θεῶν ἐπιτραπεζίων*, ut ad Feſtum obſervat Illuſtriſſ. Scaliger grande ſeculi noſtri miraculum. Hinc *menſa ſacra* ſæpius. Seneca lib. I. de Ira, cap. II. *Alium inter ſacræ menſæ jura percuſſit.* Grande ſcelus. Origenes contra Celſum lib. II. *καὶ ὀνειδίζων γε ὁ Πάριος ἰαμβοποιὸς τὸν Λυκάμβην, μετ' ἅλας καὶ τράπεζαν συνθήκας ἀθετήσαντα, φησὶ πρὸς αὐτόν, ὅρκον δ' ἐνοσφίσθης μέγαν, ἅλας τε καὶ τράπεζαν.*

91. *Quum in matrimonia convenitis, toga ſternitis lectulos.*] Quod

proprie

proprie dicitur de ſexu ſequiore, quem etiam heic reſpicit, ut probant ſequentia. Sternebant enim genialem lectum novæ nuptæ, & maritorum Genium advocabant. Gellius: *Matronam dictam eſſe proprie, quæ in matrimonium cum viro conveniſſet.* Atque hæc eſt commoda & vera loquutio. Nam quæ habetur l. xv. D. de rit. nupt. l. cxxı. §. 1. D. de verb. obligat. à Iuriſconſultorum noſtræ ætatis principe Iacobo Cujacio recte & condecenter mutata eſt. Melius enim & magis proprie dicitur, *in mariti manum convenire,* quam *in matrimonium.* At *cum viro in matrimonium convenire*, proprium eſt, & conveniens. Sic autem loquebantur, ut ſignificarent, eam quæ conveniebat, uxorem fieri, non concubinam: & dari in juſtum matrimonium, non in concubinatum. Unde & hæ loquutiones natæ, *Dare in matrimonium, & in matrimonium accipere.* Vide Servium in hunc verſum 1. Æneid.

Connubio jungam ſtabili, propriamque dicabo.

Plautus in Trinummo:

Sed ut inops infamis ne ſim, ne mihi hanc famam differant,
Me germanam meam ſororem in concubinatum tibi
Sic ſine dote dediſſe, magis quam in matrimonium.

Vide ſis l. 1. D. de concubinis.

91. *Toga ſternitis lectulos, & maritorum Genios advocatis.*] Hic eſt *lectus genialis*, γαμήλιος, ut bene interpretantur Gloſſæ veterum. de eodem Lucanus lib. 11.

----- gradibuſque acclivis eburnis
Stat torus, & picto vectes diſcriminat auro.

Genios autem maritorum advocabant, quia contrahitur matrimonium ἐπ᾽ ἀρότρῳ παίδων. Cum igitur Genius hominum generationi præſit, & idcirco dictus ſit à genendo, maritorum genios advocabant, adeſſe vellent, & prolem fœcundare. Cenſorinus de die natali: *Genius eſt, cujus in tutela, ut quiſque natus eſt, vivit. Hic ſive quod ut genamur curat; ſive quod una genitur nobiſcum; ſive etiam quos nos genitos ſuſcipit, ac tuetur, certe Genius appellatur.* Quare & γενέται θεοί dicuntur Græcis, quibus in puerorum natalibus ſacra faciebant. Euripides in Ione:

Θύσας δ᾽ γενέταις θεοῖσιν, ἣν μακρὸν χρόνον
Μενῶ, παροῦσι δαῖτας ἵστωσαν φίλοις.

91. *Nubentium crinem cœlibari haſta mulcetis?*] Ovidius 11. Faſtorum:

Dum

Dum tamen hæc fiunt, viduæ cessate puellæ;
Expectet puros pinea teda dies.
Nec tibi, quæ cupidæ matura videbere matri,
Comat virgineas hasta recurva comas.

Vide Festum, & Plutarchum in quæstionibus Romanis.

91. *Puellarum togulas Fortunam defertis ad virginalem.*] Hæc est, opinor, *Fortuna virgo*, cujus meminit Varro apud Nonium. *Et à quibusdam dicitur esse virginis Fortunæ simulachrum, ab eo quod duabus undulatis togis est opertum, proinde ut olim Reges nostri undulatas & prætextas togas soliti sunt habere.* Hæc *Dea virginensis*, cui zonam novæ nuptæ dedicabant. B. Augustin. lib. IV. de Civitate Dei, cap. XI. *Ipse in Iugatino Deo conjuges jungat; & quum virgini uxori Zona solvitur, ipse invocetur, & virtutes ejus, & Dea virginensis vocetur.* Quemadmodum igitur milites arma sua Diis militaribus suspendebant, sic Fortunæ virginali ornatus virginales puellæ, quæ ad mulierum nomen ibant. Comas etiam suas Deæ virgini, cujus in tutela antea fuerant, libabant. Statius II. Theb.

----- innuptam limine adibant
Pallada, Munichiis cui non Argiva per urbes
Posthabita est Larissa jugis. heic more parentum
Iasides, thalamis ubi casta adolesceret ætas,
Virgineas libare comas, primosque solebant
Excusare toros.

91. *Nonne istum morem religionemque mutastis?*] Festus. *Mos est institutum patrium pertinens maxime ad religiones, cerimoniasque Deorum antiquorum.*

91. *Semicruda cœpistis & leviter animata porricere.*] Macrobius lib. III. Saturnal. cap. II. *Ex disciplina aruspicum; ex præcepto Pontificum verbum hoc solemne sacrificantibus est; sicut Veranius ex libro primo Pictoris ita dissertationem hujus verbi exsequutus est; exta porriciunto: diis danto in altaria, aramve, focumve, eove, quo exta dari debebant.* Res hodie trita.

91. *Et leviter animata.*] Et faustum erat in sacrificiis signum, si exta leviter trepidabant. Hinc illud, *spirantia consulit exta.* Zeno Veronensis sermone de Iona: *Non aris fœtentibus funestos excitant igne; non thura cremant: non merum profundunt; nec pecudum inexpectata morte rapti jecoris spirantes consulunt fibras.* Seneca in Oepipode:

Genitor? quid hoc est? Non levi motu, ut solent,
Agitata trepidant exta: sed totas manus
Quatiunt; novisque prosilit venis cruor.

Pag. 92. *Antequam Thages Thuscus oras contingeret luminis.*] Phrasis Lucretiana. Ab Etruria autem peritissimi quique fulguratores exstitere; qui consiliaria fulmina interpretarentur; atque eorum princeps Thages. Cicero. lib. II. de Divinat. *Etruria autem de cœlo tacta scientissime animadvertit.* &c.

Pag. 92. *In fulminum casibus, aut extorum quid significaretur in venis.*] Fulmen, quia de locis superis torquetur, si quid afflaverat erat ostentum non leve; & ad iram Deorum leniendam bidental ibi consecrabatur, ubi fulmen exarserat. Qua de re etsi affatim ab aliis dictum, adjiciemus tamen aliquid omissum, aut non ita distincte explicatum. Artemidorus igitur libro II. cap VII. ὥσπερ οὖν ὁ κεραυνὸς τὰ μὲν ἄσημα τῶν χωρίων ἐπίσημα ποιεῖ διὰ τοὺς ἐνιδρυμένους βωμοὺς, καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς γινομένας θυσίας: τὰ δὲ πολυτελῆ χωρία ἔρημα καὶ ἄβατα ποιεῖ. οὐδεὶς γὰρ ἐν αὐτοῖς ἐνδιατρίβειν ἔτι θέλει. Ibi ergo condebant fulmen, & locum consecrabant, ac hostias admovebant. Lucanus libro primo:

---- Aruns dispersos fulminis ignes
Colligit, & terræ mœsto cum murmure condit;
Datque locis numen: sacris tunc admovet aris
Electa cervice marem.

Hujus religionis causam ex eodem poëta colligere potes, sub finem lib. VIII.

Tarpejis qui sæpe Diis sua tura negarunt,
Inclusum Thusco venerantur cespite fulmen.

Nempe moniti Deorum iræ, eos venerabantur, ne quo unquam casu & vi divina obruerentur, ac fulminarentur. Quare nec ea loca adire volebant, ut observat Artemidorus, quippe horrore divino obsignata. Ammianus Marcellinus lib XXIII. *Et hoc modo contacta loca nec intueri, nec calcari debere fulgurales pronuntiant libri.*

Pag. 93. *Et inviolabili religione sanciri.*] Proprie. Nam *sancire* est rem sanctam atque inviolabilem efficere, *fuso sanguine hostiæ,* ait Servius ad Virgil. Quare Lucanus lib. VII.

Romanas sancire volent hoc sanguine leges.

Et Livius lib. XXIII. *Iam ego, inquit, sanguine Annibalis sanciam Romanum fœdus.* Ergo ita sancitæ religiones, & ipsa numina ita con-

secrata; quæ violare nefas idcirco erat; & quæ si quis violaverat, piaculum capite luebat. Sic leges *sanciri* dictæ, & sanctiones: quia si quis in eas commiserat, capite puniebatur, ut observat Ulpianus l. IX. De rerum divis. & qual. Quare *sanctæ* appellatæ sunt res ab hominum injuria defensæ ac munitæ. l. VIII. D. eod. Sic legati sancti & inviolati; & Tribuni plebis sancti, sive potius *sacrosancti*, ἱεροὶ καὶ ἄσυλοι, ut interpretatur Dionys. Halicarnass. lib. VI. Antiq. Rom. Sacrosancti autem, quia sancitum erat, ut qui eos violasset, caput ejus Iovi sacrum esset. T. Livius lib. III. *Sanciendo, ut qui Tribunis plebis, Aedilibus, Iudicibus, Decemviris nocuisset, ejus caput Iovi sacrum esset; familia ad ædem Cereris, Liberi, Liberæque venum iret.* Qui ita sacrati & devoti erant, eos quilibet poterat ἄνευ κρίσεως, atque impune occidere. Quare quod scribit Livius rogatione Poplicolæ sacratum ejus caput, qui regni occupandi consilia iniisset, id ita interpretatur Plutarchus in Poplicola: ἔγραψε γὰρ νόμον, ἄνευ κρίσεως κτεῖναι διδόντα τὸν βουλόμενον τυραννεῖν. κτείναντα δὲ φόνου καθαρὸν ἐποίησεν, εἰ παράσχοιτο τοῦ ἀδικήματος τοὺς ἐλέγχους. Quare idem Livius lib. III. *Sanciendo novam legem, ne qui ullum magistratum sine provocatione crearet: qui creasset, eum jus fasque esset occidi; neve ea cædes capitalis noxæ haberetur.* Sacrabantur autem Diis inferis præcipue, θεοῖς καταχθονίοις. Dionys. Halicarnass. lib. II. τὸν δὲ ἁλόντα τῷ βουλομένῳ κτείνειν ὅσιον ἦν, ὡς θῦμα τοῦ καταχθονίου Διός. ἔθος γὰρ Ῥωμαίοις, ὅσους ἐβούλοντο νηποινὶ τεθνάναι, τὰ τούτων σώματα θεῶν ὁτῳδήτινι, μάλιστα δὲ καταχθονίοις κατονομάζειν. Lampridius in Heliogabalo: *Cautumque ante omnia post Antoninum Heliogabalum, ne unquam mulier Senatum ingrederetur. utque inferis ejus caput dicaretur, devoveretur que, per quem id esset factum.* Ergo Diis ita sacrati impune mactabantur; nempe quia erant quasi victimæ Diis votæ & destinatæ; & quas ideo mactari oportebat, quia non nisi corporibus exsolutæ ad Deos pervenire poterant. Disputat hac de re accurate Macrobius Saturnal. lib. III. cap. VII. ubi enarrat hunc Virgilii versum,

> *Injecere manum Parcæ: telisque sacrarunt*
> *Euandri.*

Meminit & Festus in dictione *sacer*. Hinc ergo manifestum quis esset proprie sacrosanctus. Hinc Dii sancti; sancta Deorum templa, sanguine & hostiis cæsis consecrata: sed & quorum majestatem si quis violasset & imminuisset, sanguine suo satisfaciebat, & facinus expiabat. Quare *Sancti* homines, quos vitæ integritas ab omni

omni nefario ſcelere tutos & inviolatos præſtare debet: quemadmodum ἅγιοι κατὰ τὸ ἅγος, ut is qui ἅγιον violaverit, ſit ἐναγής. Proprie igitur Arnobius, *inviolabili religione ſanciri* ait: quia numen ita ſancitum, erat ſanctum & inviolatum: & ejus majeſtas ſi violata erat, capite τοῦ ἀσεβήσαντος expiabatur. Cicero ad Atticum libro primo: *Quare & illa, quæ violata, expiabuntur, & hæc noſtra, quæ ſunt ſanctiſſime conſervata, ſuam religionem obtinebunt.*

Pag. 94. *Nec colere qua die, ſed qui cœperis, convenit intueri.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua alii *quid.* Sed vulgata defendi & explicari poteſt, ut ſit *qui* pro, quomodo. Ait igitur non eſſe conſiderandam religionis ætatem, ſed rationem.

Pag. 95. *Ac tamen ne cauſam tam longam prodere diſſimulatione videamur.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *nec cauſam tam bonam.* Fortaſſe excuſat ſe Arnobius, quod in hac diſputatione diutius immoretur; & hoc ait fieri à ſe ſtudio, ne cauſam diſſimulatione prodere videatur. Quare nihil mutandum cenſeo.

95. *Quid? vos Aegyptiaca numina, quibus Serapis atque Iſis eſt nomen, non poſt Piſonem & Gabinium Conſules in numerũ veſtrorum retuliſtis Deorum?*] Tertull. Apologet. cap. VI. *Serapidem & Iſidem & Harpocratem cum ſuo Cynocephalo Capitolio prohibitos inferri, id eſt, curia Deorum pulſos, Piſo & Gabinius Conſules non utique Chriſtiani, everſis etiam aris eorum abdicaverunt, turpium & otioſarum ſuperſtitionum vitia cohibentes: His vos reſtitutis ſummam majeſtatem contuliſtis.*

95. *Cum Annibal Pœnus res Italicas raperet.*] Propria loquutio. Virgil. X. Æneid.

Tum certare odiis: tum res rapuiſſe licebit.

Quem in locum Servius: *Veteres lædere, res rapere dicebant etiamſi rapinæ nullum crimen exiſteret; ſimiliterque ſatisfacere, res reddere dicebant.* Sic *res repetere,* τὰ δίκαια αἰτεῖν, &, τὰς δίκας αἰτεῖν, ut vertit Dionyſius Halicarnaſſeus.

95. *Sacra Cereris matris non obtentum eſt, ut Græca dicantur?*] In legibus Ciceronis: *Nocturna mulierum ſacrificia ne ſunto, præter olla, quæ pro populo rite fient. Neve initianto, niſi ut aſſolet Cereri Græco ſacro.*

95. *Apollinis nomen Pompiliana indigitamenta neſcire.*] Servius ad hunc verſum libri. I. Georg.

Diique Deæque omnes, ſtudium quibus arva tueri.

Nomina hæc, inquit, *numinum in indigitamentis inveniuntur, id eſt, in libris Pontificalibus, qui & nomina Deorum, & rationem ipſorum numi-*

num continent. Glossæ Philoxeni, *indigitamento*, ἱερατικὰ βιβλία.

Aliter in Edit. nostra. Pag. 97. *In infinitis, perpetuis seculis nihilominus dicendum est verum.*] Hæc est lectio vetus. Bene corrigere videntur, *nihil omnino dicendùm est verum.*

97. *Et immoderata continuatio seculorum.*] Vox Lucretiana, qua sæpius utitur. Appellat igitur *immoderatum*, infinitum. Lucretius libro primo:

Aut etiam alterutrum nisi terminet alterum eorum
Simplice natura & pateat tantum immoderatum:
Nec mare, nec tellus, nec cœli lucida templa,
Nec mortale genus, nec Divûm corpora sancta
Exiguum possent horai sistere tempus.

Quem locum adscripsi, ut eundem emendarē & illustrarem. Eum enim existimat Lambinus vir eruditiss. & de literis optime meritus, inextricabilem. Primus igitur versus ita distinguendus est:

Aut etiam, alterutrum nisi terminet alterum eorum.

Id est, nisi alterum ab altero terminetur, inane à corpore, & corpus ab inani, ita ut alternis reddantur omnia infinita. Deinde, *Simplice natura & pateat tantum immoderatum*: Id est, Præterea, si est immane infinitum, καὶ κενὸν, ut probatum est versibus superioribus, (Hoc enim sumit ἐξ ἑτοίμου, & *immoderatum* dicit infinitum) quasi dicat, cum præterea tantum sit infinitum & inane, quod ante probatum est, &c. Nisi igitur corpora inani, & inane corporibus terminaretur, cum tantum infinitum extra pateat, *nec mare, nec tellus* &c. Id est, nihil ne tantillum temporis consisteret. Ratio est:

Nam dispulsa suo de cœtu materiaï
Copia ferretur magnum per inane soluta:
Sive adeo potius nunquam concreta creasset
Ullam rem: quoniam cogi disjecta nequisset, &c.

Omnia enim, inquit, de materiæ suæ concilio dispulsa, per magnum inane & immoderatum libere ferrentur, & à reliqua materia sejuncta dissiparentur, & solverentur. Siquidem materia ita disjecta cogi & conciliari nequivisset, cum corpora coacta sint ἐν τῷ ἀπείρῳ κατ' ἀλληλοτυπίαν, ex Epicureorum doctrina. Sed optimus interpres Epicurus ipse: καὶ μὴν καὶ τῷ πλήθει τῶν σωμάτων ἄπειρόν ἐστι τὸ πᾶν, καὶ τῷ μεγέθει τοῦ κενοῦ. εἴτε γὰρ ἦν τὸ κενὸν ἄπειρον, καὶ τὰ σώματα ὡρισμένα, οὐδαμοῦ ἂν ἔμενε τὰ σώματα, ἀλλ' ἐφέρετο κατὰ τὸ ἄπειρον κενὸν διεσπαρ-

διεσπαρμένα, οὐκ ἔχοντα τὰ ὑπερείδοντα καὶ στέλλοντα κατὰ τὰς ἀνακοπάς. εἴτε τὸ κενὸν ἦν ὡρισμένον οὐκ ἂν εἶχε τὰ ἄπειρα σώματα, ὅπου ἐνέστη. Atque hæc obiter.

97. *Cum ergo, inquitis, omnipotenti ſerviatis Deo, cur perſecutiones, patitur perpeti vos tantas?*] Hoc argumento plurimum utebantur gentes, ut conſtat ex ſcriptoribus Eccleſiaſticis, qui ei abunde ſatiſfecerunt. Narrant Viennenſes & Lugdunenſes in perſequutionum ſuarum tabula, ab Euſeb. propoſita lib. v. hiſtor. Eccleſ. Ethnicos, quum fideles miſerrimis modis lacerari & cruciari viderent, eorumque poſtea corpora ne ſepulturam mererentur projecta & diſſipata intuerentur, pietatem Chriſtianam dicteriis lancinare viſos, & Deorum ſuorum virtutem in cœlum evehere; ex iis qui humaniores videbantur, hæc exclamare auditos: Ubi eſt eorum Deus, & quid iis profuit tam anxius Dei ſui cultus, quem vitæ ſuæ prætulerunt? οἱ δὲ ἐπιεικέστεροι, καὶ κατὰ ποσὸν συμπαθεῖν δοκοῦντες ὠνείδιζον πολὺ λέγοντες, ποῦ ὁ θεὸς αὐτῶν, καὶ τί αὐτοὺς ὤνησεν ἡ θρησκεία, ἣν καὶ πρὸ τῆς ἑαυτῶν εἵλοντο ψυχῆς;

Pag. 98. *Acerras omnes turis plenis conficiatis altaribus.*] Pro *conficiatis* ſcribendum exiſtimo, *conjiciatis*: id eſt, acerras ipſas turis in aras infundatis, nec tantum eminulis digitulis injiciatis. Nam qui Deos religioſius venerari volebant, thus ingerebant aris, & quæcunque alii in cultu Deorum mediocriter faciebant, ea omnia ὑπερβολικῶς iſti & luxurioſe præſtabant. Hecatombas igitur mactabant; altaria thure cumulabant: vinum largiſſime effundebant, &c. Quare uſi etiam ad hanc rem verbis, quæ augmen ſignificarent κατ' εὐφημισμόν. Unde *mactare, adolere*, & ſimilia; quæ ſignificatione primigenia augmentum ſignificant. Hinc & *augere aram* eleganter dixere. Plautus in Mercatore:

- - - - - Aliquid cedo
Qui hanc vicini noſtri aram augeam Syra,
Da ſane hanc virgam lauri.

Quare thus aliquando non acerra, ſed plena lance effundebant. Ovidius eleg. VIII. lib. IV. de Ponto:

Nec quæ de parva pauper Dis libat acerra
Thura, minus grandi quam data lance valent.

Et eleg. IX.

Thuraque mente magis plena, quam lance dediſſem:
Ter quater imperii lætus honore tui.

 Sed

Sed hæc alibi. Hinc autem ſuſpicare poſſit aliquis, legendum hic, *acervos omnes thuris*: quam loquendi rationem uſurpat infra libro ſeptimo. Tibullus:

Natalis Iuno, ſanctos cape thuris acervos,
Quos tibi dat tenera docta puella manu.

Martialis:

Conſumpſi ſalſasque molas, & thuris acervos,
Grex mihi decrevit, dum cadit agna frequens.

98. *Amiſſionem pignorum & proſcriptionem bonorum.*] Putidum exiſtimo notare, *pignora* dici parentes, liberos, & ceteros affectus: ſed proprie liberos. Video tamen doctiſſimum virum, hujus obſervatiunculæ immemorem, mira nimia ad Tertullianum vaticinari. Locus eſt lib. de Idololatria cap. XII. *Iam tunc demonſtratum eſt nobis, & pignora, & artificia, & negotia propter Dominum derelinquenda, cum Iacobus & Ioannes vocati à Domino & patrem navemque derelinquant*, &c.

98. *Nec in carunculæ hujus folliculo conſtitutis.*] Habet hoc à Lucilio. Nonius: *Folliculum Lucilius poſuit pro corpore. lib.* XXVI. *Ego ſi quis ſum, & quo folliculo nunc ſum indutus, non queo.*

98. *Quinimo edocti ſumus minas omnes, quæcunque ſunt, parvi ducere, atque æſtimare Fortunæ.*] Locus obſcurus, & quem idcirco interpolare voluerunt. Sanus tamen eſt. Nam hoc ait Arnobius, Quinimo edocti ſumus minas omnes Fortunæ, quæcunque tandem illæ minæ ſunt, parvi ducere, & æſtimare. Hujus igitur loci obſcuritatem peperit dictionis trajectio, *Fortunæ* ſcilicet; unde ſequentium verborum depravatio ſequuta eſt.

98. *Ac ſi quando ingruerit vis quæpiam gravior, quam finem neceſſe ſit conſequi, adſcribere infortunio.*] Quo ſcriptor aliquis obſcurior, aut etiam elegantior eſt, eo pluribus gloſſematis, quæ è variis interpretamentis naſcuntur, ſcatet. Vitium iſtud in hoc ſcriptore deprehendimus jam & aperuimus. Sed ſi quis locus hoc morbo egregie tentatus eſt, certe is eſt, quem nunc habemus præ manibus. Dubio procul verba iſta, *æſtimare Fortunæ*, interpretatus olim fuerat aliquis, *adſcribere infortunio*; ad ſequentia præterea, *nec pœnam vexatio inferet, ſed ad lucem libertatis educet*, ſcripſerat, opinor, aliquis, *Sed voluptatem*. His igitur reſectis, locus iſte planiſſimus erit, hoc modo: *Ac ſi quando ingruerit vis quæpiam gravior, quam finem neceſſe ſit conſequi, nec timere, nec fugere, quo facilius* &c. Hanc

eſſe

esse Arnobii mentem tota disputatio indicio est. At quæ circumfertur lectio, mentem ei affingebat plane impiam: quasi existimaret is, malorum quæ Christianis accidebant, Fortunam esse causam.

98. *In carcerem hominem natum ingressum.*] Probo eorum conjecturam, qui corrigunt, *in carcerem hominem datum.* Nam quod sequitur *ingressum,* glossema est.

DESIDERII HERALDI

AD ARNOBII Librum III,

Animadversiones, & castigationes.

SUMMA LIBRI.

DUobus prioribus libris Christianam pietatem adversus Nationum calumnias asseruit Arnobius quo potuit modo: Gentilium nunc superstitionem destruere aggreditur, causas scilicet uberius explicans, quibus impulsi Christiani relicta patrita religione ad veram se religionem contulerant. Proponit igitur hoc libro varias Nationum de Diis opiniones: earumque vanitatem exponit, ut inde efficiat tam ineptam & impiam superstitionem à Christianis merito relictam.

Pag. 100. *Iamdudum quidem criminibus his omnibus, maledictionibus potius.*] Crimina appellat accusationes, quæ sine maledictionibus & convitiis stare possunt. Quoniam igitur Gentium criminationes non erant simplices & nudæ accusationes, sed omni acerbitatis felle tinctæ; idcirco addit, *maledictionibus potius.* Similia sunt Origenis ista contra Celsum libro III. ἤρκει μὲν οὖν καὶ ταῦτα πρὸς τὰς Κέλσου λοιδορίας μᾶλλον ἢ κατηγορίας.

100. Ne-

Aliter in edit. nostra. 100. *Neque enim stare sine assertoribus non potest religio Christiana.*] Ms. Reg. habet *restare*, quod interpretantur resistere. Alia erat Arnobii mens. *Stare* enim proprie dicit; quomodo *status* accipitur in libris juridicis; unde *statum periclitari* dicunt, *status quæstionem facere*, & similia. Tertullianus libro de carne Christi: *Periculum enim status sui Deo nullum est.* Quum autem status alicujus periclitabatur, tum assertores ac vindices succurrebant. Martialis:

Si de servitio gravi queruntur,
Assertor venias, satisque præstes;
Et quum se dominum vocabit ille,
Dicas esse meos, manuque missos.

Proprie igitur Arnobius religionem Christianam sine assertoribus stare posse ait.

Pag. 101. *Regalibus in familiis constitutos nominatim cum principibus adorare.*] Nam adoratio regibus etiam attributa: unde *sacram purpuram adorare*, passim.

Aliter in edit. nostra. 101. *Si modo liquet & constat præter ipsum regem & principem alia non capita.*] Gelenius edidit, *esse non alia capita.* At ego legi posse existimabam, *esse alia nova capita.* Verum quando rem attentius considero, mutare nihil satius existimo. Appellat enim Arnobius *alia non capita*, plebem Deorum, præter caput & principem.

101. *Illa & simulacra velitis ostendere, quæ intelligitis vos quoque, & renuitis confiteri vilissimi esse formas luti.*] Priora ista, *illa & simulachra velitis ostendere* sunt vere Arnobiana. Miscet enim & trajicit sæpius particulas istas. Pro *& renuitis*, MS. Reg. plenius habet, *& recusatis, & renuitis*. Existimo tamen illa esse spuria, *& recusatis*, & esse sequentium interpretamentum. Scriptum autem ab Arnobio existimo, *nec renuitis confiteri*. Atque ita res est. Neque enim diffitebantur, simulachra illa à fabris esse composita, ex ære, luto, argento, &c.

Pag. 102. *Adstipulamur, acquiescimus, connivemus.*] Hoc postremum verbum adjectum est è MS. Reg.

102. *An ipsi hæc sibi diebus imposuerint ludicris.*] Scribendum existimabam, *diebus imposuerint lustricis*, quod & aliis in mentem venisse cognovi postea. De lustrico autem die planissima hodie omnia.

102. *Quos neque videbatis aliquando.*] Scribendum videtur, *videratis*.

102. *Nominibus appellentur his etiam, quibus eos populares censeri*

popula-

popularis vulgaritas ducit.] Ejiciunt nonnulli vocem, quam existimant superfluam & inutilem, *populares.* Sed hanc lectionem asserit etiam ms. Reg. vbi scriptum perperam, *popularem.* Atque hæc luculenter explicant ea quæ præcesserunt, *esse alia non capita, quæ digesta & separata per numerum, velut quendam populum plebeiæ multitudinis faciant.* Hinc igitur eos appellant *populares*, quasi plebejos, & non in illo primo loco. Lactantius lib. I. cap.v. *Antisthenes multos quidem esse populares Deos; unum tamen naturalem, id est, summæ totius artificem.*

102. *Vnde tamen vobis, quæ nominibus his censum complent.*] Hæc lectio est è MS. Reg. verissima. *Aliter in edit. nostra.*

Pag. 103. *Devotas enim mentes, & manus protendimus supplices.*] Sumpta hæc à militia. Nam, *sacramenta suscipere, devotio, manus protendere*, sunt è militia omnia: unde Christiani multas loquendi formulas transtulerunt. Nam omnino ita existimabant, militare nos Christo; & idcirco non minus religiosam in hac militia devotionem præstandam, quam in militia seculari: unde argumenta & loquutiones sumebant. Lactantius lib.v.cap.xx. *Igitur Dei cultus, quoniam militia cœlestis est, devotionem maximam fidemque desiderat.* & sæpius apud veteres hujus militiæ mentio occurrit. Hinc igitur ortæ prædictæ loquutiones. Quod autem ait Arnobius, *sacramenta suscipere*, proprie admodum & significanter dicitur. Nam milites quum sacramento dicebant, quasi sacris quibusdam & mysteriis devovebant se & consecrabant; unde *sacramentum militare*, quia quasi sacrabantur milites. *Et sacramenta suscipere* dicitur, ut μυστήρια λαμβάνειν: quam loquendi formulam pluribus explicabimus ad librum quintum, si Deus volet. Quapropter inferiori ævo cute puncti milites, non tam ne latitarent, quam ut hoc pacto militiæ consecratos & devotos sese discerent. Nam in mysteriis notaculis quibusdam signabantur οἱ μεμυημένοι: quod *sphragitidas accipere* dicit Prudentius in Martyrio Romani, ubi rem totam graphice depingit:

Quid quum sacrandus accipit sphragitidas?
Acus minutas ingerunt fornacibus,
His membra pergunt urere; utque igniverint,
Quamcunque partem corporis fervens nota
Stigmarit, hanc sic consecratam prædicant.
Functum deinde quum relinquit spiritus,

Et ad sepulchrum pompa fertur funeris,
Partes per ipsas imprimuntur bractea,
Insignis auri lamina insignit cutem,
Tegitur metallo quod perustum est ignibus.

Philo commentario de Monarchia hunc morem alludit verbis significantissimis; ἔνιοι δὲ τοσαύτῃ κέχρηνται μανίας ὑπερβολῇ, ὥστ' οὐδ' ἀναχώρησιν ἑαυτοῖς πρὸς μετάνοιαν ἀπολιπόντες, ἵενται πρὸς δουλείαν τῶν χειροκμήτων, γράμμασιν αὐτὴν ὁμολογοῦντες, οὐκ ἐν χαρτιδίοις, ὡς ἐπὶ τῶν ἀνδραπόδων ἔθος, ἀλλ' ἐν τοῖς σώμασι καταστίζοντες αὐτὴν σιδήρῳ πεπυρωμένῳ, πρὸς ἀνεξάλειπτον διαμονήν. οὐδὲ γὰρ χρόνῳ ταῦτα ἀμαυροῦνται. Hoc imitati & Carpocratiani, de quibus Irenæus lib. I. cap. XXIV. *Alii vero ex ipsis signant, cauteriantes suos discipulos in posterioribus partibus extantiæ dextræ auris.* Hæc ita Epiphanius: σφραγῖδα δὲ ἐν καυτῆρι, ἢ δι' ἐπιτηδεύσεως ξυρίου, ἢ ῥαφίδος ἐπιτιθέασιν οὗτοι οἱ ὑπὸ Καρποκρᾶ, ἐπὶ τὸν δεξιὸν λοβὸν τοῦ ὠτός, τοῖς ὑπ' αὐτῶν ἀπατωμένοις. Quare *consignati* dicebantur οἱ μεμυημένοι, & ita σφραγισθέντες. Tertullianus adversus Valentinianos cap. I. *Nam & illa Eleusinia, hæresis & ipsa Atticæ superstitionis, quod tacent, pudor est. Idcirco & aditum prius cruciant, diutius initiant, quam consignant: quum epoptas ante quinquennium instituunt, ut opinionem suspendio cognitionis ædificent, atque ita tantam majestatem exhibere videantur, quantam præstruxerunt cupiditatem.* Ita enim legendus hic locus ex emendatione Iosephi Scaligeri eruditorum principis. Quod autem ibi nonnullos cruciat, *aditum prius cruciant,* id ego, ut omnis tollatur difficultas, obiter explicabo. *Aditum igitur prius cruciant,* id est, infinitas difficultates objiciunt, quibus sacrarii aditus retardatur, atque ita homines longo desiderio cruciant. Sic *amplexus cruciare* dicit Apulejus Milesia IX. *De isto quidem, Mi herilis, tecum ipsa videris, quem sine meo consilio pigrum & formidolosum familiarem istum sortita es; qui insuavis & odiosi mariti tui caperatum supercilium ignaviter perhorrescit; ac per hoc amoris languidi desidia tuos volentes amplexus discruciat.* Atque hoc obiter. Sic autem *consignare* & in Apologetico. *Talia initiatus & consignatus vives in ævum. Consignati* ergo dicebantur, vel quia re vera acubus & σφραγῖσιν, notati erant; vel aliis rationibus quasi signati, & ita Deo, cujus initia sumpserant, consecrati. Atque hæc ἐν παρόδῳ de sacramento militari; quod unde appellatum esset non omnes, opinor, satis exploratum habebant. Huc autem pertinet & illud Cypriani ad Donatum: *Tu tantum, quem jam spiri-*

talibus

talibus castris cœlestis militia signavit, tene incorruptam, tene sobriam religiosis virtutibus disciplinam. Addit Arnobius, *devotas enim mentes*, proprie. Nam proprie *devoti milites.* Unde & Cyprianus. *O quale fuit illud spectaculum Domini: quam sublime; quam magnum: quam Dei oculis sacramento ac devotione militis ejus acceptum.* Et sæpius apud eundē. Nam devovebant se milites, seque totos Reip. aut Cæsari consecrabant. Vegetius: *Iurant autem per Deum, & per Christum, & per Spiritum sanctum, & per majestatem Imperatoris, quæ secundum Deum generi humano diligenda est, & colenda. Nam Imperatori, quum Augusti nomen accepit, tanquam præsenti & corporali Deo fidelis est præstanda devotio, & impendendus pervigil famulatus.* Quare illi apud Dionem lib. LIII. σοὶ καθωσιώμεθα. Nam *devovere* est καθοσιοῦν, ut recte interpretantur veteres glossæ. Addit Arnobius, *& manus protendimus supplices.* Profecto existimo esse heic glossema. Quorsum enim *supplices*? Hanc vocem adjecit aliquis, quum unde hæc essent translata non intelligeret. Milites igitur quum citati, paratos se sacramento dicere vellent ostendere, manus tendebant. Hinc igitur legendum existimo, *& manus protendimus.*

103. *Neque aspernamur, quocunque invitaveritis, accedere.*] Et hoc à militia petitum. Iurabant enim milites, sequuturos se Duces quocunque ducturi essent. Dionys. Halicarnass. lib. XI. ὁ στρατιωτικὸς ὅρκος, ὃν ἁπάντων μάλιστα ἐμπεδῶσι Ῥωμαῖοι, τοῖς στρατηγοῖς ἀκολουθεῖν κελεύει ὅποι ποτ' ἂν ἄγωσιν. Huc alludebat Horatius:

----- *Non ego perfidum*
Dixi sacramentum: ibimus, ibimus
Vtcunque præcedes, supremum
Carpere iter comites parati.

103. *Saturnus, inquit, & Ianus est.*] Et hic pro *inquit*, supposuerat Ful. Ursinus, *inquitis*. De hoc verbo dicebamus ad librum primum.

103. *Atque alii & ceteri, quibus magnificas ædes.*] Scripserim, *atque alii ceteri*, quæ est Arnobiana phrasis. Infra lib. VI. *Suffragines, talos, membraque alia cetera, quibus constructi nos sumus*, &: *Lignum, lapides, atque ossa, resque alias ceteras, quibus signa consueta sunt. & numinum simulachra constare.* Hoc idem ab aliis observatum video. *Aliter in edit. nostra.*

103. *Si non ipsi vos primi opinionum turpium fœditate talia de illis confingeretis.*] Pro, *confinxissetis*. De hac enallage scriptoribus istis usitata antea dicebamus.

103. *Quæ non modo illorum polluerent dignitatem, sed minime illos esse qualitatibus comprobaretis adjunctis.*] Legendum videtur, *comprobarent.*

103. *Nec secundas, ut dicitur, actiones nobis ab infantibus postularet.*] τὴν δευτερολογίαν, quasi quid à primo actore, ὑπὸ τοῦ πρωταγωνιστήσαντος omissum erat, addebat ὁ δευτεραγωνιστῶν, ἤγουν δευτερολογῶν.

Pag. 104. *Sive tu Deus es, sive tu Dea.*] Legunt, *sive Dea*, absque repetitione pronominis. bene; ut constat ex similibus formulis, ab aliis jam prolatis.

Aliter in edit. nostrâ. 104. *Nam necesse est corpora, si sunt mares ac feminæ, vi significata ex generum disjunctione.*] Nihil mutandum existimo. Hoc enim dicere videtur Arnobius; Nam necesse est, si sunt Dii mares & feminæ, Deorum esse corpora, hinc significata & demonstrata, quia constituuntur diversa Deorum genera, sive diversi sexus. Probat autem hanc consequutionem: quia diversi sexus animalia à Deo idcirco condita sunt, ut corpora, quorum individua labuntur & pereunt, in genere conservarentur.

104. *Vt sufficere prolem possent.*] Lucretius:

Atque aliam ex alia generando suffice prolem.

104. *Recidiva substitutio subrogaret.*] Quid iis in mentem esset nescio, qui lectionem istam mutare voluerunt. Quid enim dici poterat elegantius aut expressius? Sic *recidivum annum* appellat Tertullianus παλίνδρομον, quem ἐνιαυτὸν Græci ideo dicunt.

Pag. 105. *Cur insigniti sint his locis.*] Lucretius:

Incitata tument loca semine; fitque voluntas
Ejicere id, quo se contendit dira lubido.

Sed proprie loci muliebres, quibus recipitur semen; ut contra viriles, quibus ejicitur. Varro lib. de lingua Latina: *Sic loci muliebres, ubi nascendi initia existunt.* Tertull. lib. de Anima, cap. XXV. *Ceterum semen ex concubitu locis muliebribus sequestratum, motuque naturali vegetatum, compinguescere in solam substantiam carnis.* & cap. XXVI. *Ecce duplex fœtus in matris locis tumultuatur; & nusquam adhuc populi duo.* Lucretius:

Crassius hoc porro, quoniam concretius æquo
Mittitur, aut non tam prolixo provolat ictu;
Aut penetrare locos æque nequit; aut penetratum
Aegre admiscetur muliebri semine semen.

105. *Habet etiamnum atque ardet in chalcidicis.*] Hæc est lectio

vetus,

vetus, pro qua Gelenius *avet*. Sed *habere*, ſcriptum aliquando pro *avere*, cum aliis libris, tum in veteribus Lucretii exemplaribus, ut monuit eruditiſſ. Giſanius. Pro *etiamnum* autem repoſuit idem Gelenius, *animus*.

105. *In chalcidicis illis magnis, atque in palatiis cœli.*] Mutaverant hanc lectionem, quam eruditi homines aſſeruerunt. Lapis Ancyranus: *Curiam continens, & chalcidicum templum Apollinis.*

105. *Ab Iaccho Cererem (Muſa ut prædicat Lucretii) mammoſam.*] Hæc eſt veriſſima lectio è MS. Reg. quam alii confirmarant jam. Lucretius:

At Lamia, & mammoſa Ceres & ipſa ab Iaccho.

105. *Circumferentem res illas.*] Lucretius:

Nec potuere cupitum ætatis tangere florem;
Nec reperire cibum: nec jungi per Veneris res.

Sed addit pronomen ἐμφατικῶς: quo utebantur elegantiſſime quum partes illas, quumque earum uſum ſignificarent, quod eſt ab eruditiſſ. hominibus obſervatum. Catullus:

Vbi illa multa, & tam jocoſa fiebant.

Eleganter *illa multa*. τὰ δὲ πολλὰ καὶ ὄλβια κεῖνα λέλειπται in Sardanapali monumento. Plautus in Amphitruonis prologo:

Nam ego vos noviſſe credo jam ut ſit pater meus,
Quam liber harum rerum multarum ſiet.

Hæc multa, illa multa, hæ res multæ dicuntur voluptates, & Veneris nequitia ac ludus. Sic πάντα ταῦτα dicit Ariſtophanes in Pluto:

---- ἦν γὰρ μοί τι μειράκιον φίλον,
Πενιχρὸν μὲν, ἄλλως δ' εὐπρόσωπον καὶ καλόν,
Καὶ χρηστόν. εἰ γάρ του δεηθείην ἐγώ,
Ἅπαντ' ἐποίει κοσμίως μοι καὶ καλῶς.
Ἐγὼ δ' ἐκείνῳ πάντα ταῦθ' ὑπηρέτουν.

Apud Ovidium igitur libro quarto Faſtorum *multa profeſſæ* ſunt meretrices:

Numina vulgares Veneris celebrate puellæ:
Multa profeſſarum quæſtibus apta Venus.

Pag. 106. *Inteſtini ponderis moroſitate cunctari.*] Inteſtinum hoc pondus Zeno Veronenſis appellat *uteri ſarcinam*, ſermone 111. de Abraham: *Concipit Sarra: portat ſine labore uteri ſarcinam.*

106. *Illas telis gravibus, & dolorum acuminibus fixas ejulare.*] Erudite. Theocritus:

 Ὠδίνειν

Ὠδίνειν τρομέω. χαλεπὸν βέλος Εἰληθυίης.

Sunt igitur nugæ plusquam tellenæ, ea quæ hic nonnulli observant: nec erant tanti, ut plagiarium invenire deberent.

106. *Et hortari.*] Probo Canteri conjecturam, qua Arnobium existimat voce Lucretiana usum, *tortari.*

Aliter in edit. nostra.

106. *Existimare quam credere.*] Corrigunt, *atque credere.*

106. *Et templorum amplissimis collocatis in sedibus.*] Id est, in templis amplissimis. Lucretius lib. VI.

Postremo cur sancta Deum delubra, suasque
Discutit infesto præclaras fulmine sedes?

106. *Neque quisquam Iudaïcas in hoc loco nobis opponat, & Sadducæi generis fabulas.*] Nimis confuse Arnobius, atque etiam periculose. Nam de libris veteris testamenti tanta temeritate loqui, impium plane & horrendum. Hoc igitur ait, quia Rabinorum scripta infinitis fabulis jam scatebant, cujus rei testis Apostolus ad Titum. Scribit etiam Origenes suo tempore totam Iudæorum doctrinam fuisse fabulosam: διὸ καὶ ἔστιν ἀληθῶς ἰδεῖν, πάντα μὲν τὰ Ἰουδαίων τῶν νῦν μύθους καὶ λήρους. οὐ γὰρ ἔχουσι τὸ φῶς τῆς γνώσεως τῶν γραφῶν.

Pag. 107. *Aut si sunt creditæ sociæ*] Locus habet bellissime. Si literæ Iudæorum, inquit, creduntur sociæ, id est, nobis etiam communes; ut quod in iis dicitur, etiam ad nos pertinere videatur. Supervacuæ sunt igitur & inutiles quæ proponuntur hic conjecturæ.

107. *Quærendi sunt vobis altioris intelligentiæ doctores, per quos possitis addiscere, quibus modis conveniat litterarum illas nubes, atque involucra relaxare.*] Summam imperitiam prodit hoc loco Arnobius. Atqui melius Numenius Pythagoreus, qui libro de summo bono primo Iudæos in iis nationibus numeravit, quæ Deum incorporeum existimabant, citatis etiam Prophetarum testimoniis, atque troporum enodatione, si quando contraria sententia videbatur effici posse, adhibita. Hæc ita Origenes libro contra Celsum primo: πόσῳ δὲ βελτίων Κέλσου, καὶ διὰ πολλῶν δείξας εἶναι ἐλλογιμώτατος, καὶ πλείονα βασανίσας δόγματα, καὶ ἀπὸ πλειόνων συναγαγὼν ἃ ἐφαντάσθη εἶναι ἀληθῆ ὁ Πυθαγόρειος Νουμήνιος; ὅστις ἐν τῷ πρώτῳ περὶ τἀγαθοῦ λέγων περὶ τῶν ἐθνῶν, ὅσα περὶ τοῦ θεοῦ ὡς ἀσωμάτου διείληφεν, ἐγκατέταξεν αὐτοῖς τοὺς Ἰουδαίους, οὐκ ὀκνήσας ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ χρήσασθαι καὶ λόγοις προφητικοῖς, καὶ τροπολογῆσαι αὐτούς.

107. *Filo atterminatis humano.*] Vox Lucretiana. libro II.

Esse

Esse pari filo, similique adfecta figura.

107. *Terrenorum corporum circumcæsura finitis.*] περικοπῇ. Lucretius.

Extima membrorum circumcæsura tamen se
Incolumem præstat; nec desit corporis hilum.

107. *Aures etiam sequitur ut habeant curvis perterebratas anfractibus.*] *Inæqualibus anfractibus* dicit Zeno Veronensis sermone de Attende tibi: *Aures vero inæqualibus quibusdam anfractibus adapertæ icti aëris sonum distincta modulatione accipiunt.* Appellat paulo post, *inflexos anfractus.* quemadmodum Arnob. inf. *inflexos tramites.*

107. *Oculorum orbiculos mobiles.*] Oculorum *orbes* & *orbiculi*, ut Græcis κύκλοι. Solinus cap. xxx. *Nunquam cohibet aciem orbium.* Seneca in Oedipode:

Scrutatur avidus manibus uncis lumina:
Radice ab ima funditus vulsos simul
Evolvit orbes.

Dixerat Sophocles in eadem fabula:

Ἄρας ἔπαισεν ἄρθρα τῶν αὐτοῦ κύκλων.

κύκλους ὀμμάτων dicit in Antigone, ut hic Arnobius, *oculorum orbiculos.* Sic autem ἡλίου κύκλον dicit Aeschylus in Prometheo:

Καὶ τὸν πανόπτην κύκλον ἡλίου καλῶ.

Pag. 108. *Ventriculos, venas.*] Corrigunt, *lienas.*

108. *Ergo esse dicendum est quosdam capitones.*] Glossæ veterum, *Capito*, κεφαλίων. Et quemadmodum Plautus parasitos facete appellat *duros capitones*, quod aulas paterentur sibi frangi in caput, ita κεφαλίωνας eos reperio ab Antenogene dictos, ut hunc quoque jocum cum multis aliis à Græcis acceperit Comicus togatus. Athenæus lib. IV. εἰ δ᾽ ὑμεῖς ὄντως οἱ φιλόσοφοι τὴν αὐτάρκειαν ἀσπάζεσθε, καὶ τὰ τῶν δείπνων εὐτελῆ, τί ἐνταῦθα παραγίνεσθε μηδὲν κληθέντες; ἢ ὡς εἰς ἀσώτιον μαγειρικὰ σκεύη καταλέγειν μαθησόμενοι, ἢ ὡς τὸν Ἀνθηνογένους κεφαλίωνα ἀποστοματιοῦντες; καὶ γὰρ τὸν Σοφοκλέους Κηδαλίωνα, ἐστὲ μαστιγίαι, κέντρωνες, ἀλλοτριοφάγοι. Ita videtur Antenogenes diatribam aliquam περὶ παρασίτου inscripsisse. κέντρωνας autem eosdem appellabat Sophocles, quod pungerentur, & fodicarentur stimulis. Scholiastes Aristophanis κέντρωνα interpretatur in Nubibus, φανερὸν κλέπτην, ὅτι βασανιζομένοις αὐτοῖς κέντρα προσφέρουσιν.

108. *Cilunculos.*] Hæc est lectio vetus, quam confirmat MS. Reg. Supposuerant alii *silunculos.* Prior autem lectio verissima est.

Nomina-

Nominatis enim capitonibus, convenientius sequuntur *cilones*, quam *sili*, aut *silones*. *Sili* sunt σιμοί in glossis Philoxeni; apud Festum, *qui sunt naso sursum versus repando*, qui etiam *silones* Isidoro in glossis: etsi *silones* Nonio Marcello sunt *superciliis prominentibus homines*. At *cilones* sunt, *quibus frons est eminentior, ac dextra sinistraque velut recisa videtur*, inquit Festus. Nempe *cilo*, cui frons veluti cellit: Nam *cellere*, κέλλειν, ἤγουν κινεῖν: & transitive, κινεῖσθαι καὶ κλίνειν. Unde *excellere*, & *recellere*, quod est, ut recte interpretatur Festus, *reclinare*. Et inde vox nostra *reculer*. Lucretius lib. VI.

Sæpius hanc ob rem minitatur terra ruinas
Quam facit. Inclinatur enim, retroque recellit:
Et recipit prolapsa suas se in pondere sedes.

Ab eadem origine *incilare*, & *vacilare*. (Nam antiqui consonantes, in iisque hanc præcipue, raro geminabant.) Atque illud erat prius *incellere*, id est maledictis impetere, & vexare. Quare est veluti pleonasmus ἐκ παραλλήλου in hoc Lucretii loco, lib. III.

---- *Necesse est*
Iure (ut opinor) agat: Iure increpet, inciletque.

Cilones igitur, quibus frons quasi cellit, & sursum movetur, ac surgit. *Chilones* autem, improbioribus labris homines, ut veteres Grammatici interpretantur, labeones: Glossæ Philoxeni, *cilo*, προκέφαλος.

108. *Nævimos.*] Hæc est lectio vetus. Ediderunt alii *nævios*. Ms. Reg. habet *nævinos*. Hæreo.

108. *Hos displosis naribus.*] Id est, apertis & dilatatis. Lucretius:

Nec mirum, cum plena animæ vesicula parva
Sæpe ita dat pariter sonitum displosa repente.

Et alibi. Sic autem iterum infra lib. VI. *displosas ut gestitet nares, quem esse vos facitis, figuratisque nasicam.*

Aliter in edit. nostra.

108. *Aut buccarum cumulatione sacrivoces.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *acrivoces*.

108. *Fluidarum vestium superjectione perfusos.*] Expressissimè. Sic igitur appellat vestes longiores, quæ, ne frigus incommodaret, ceteris vestibus superinjiciebantur, quod Græci quoque ἐπαναβάλλειν dicunt. Herodotus: ἐπὶ τούτοισι δὲ εἰρίνεα εἵματα λευκὰ ἐπαναβληδὸν φορέουσι. Hoc etiam ἐπιτιθέναι. unde, γραικὸς ὁ ἐπιθέτης.

108. *Quisquamne est hominum rationis alicujus sapore contactus.*] Id est leviter illitus, & infectus. Lucretius lib. VI.

Tenuia sputa, minuta, croci contacta colore.

Pag. 109. *Quas enumerare, quas persequi probus audeat nemo.*] Id est, pudore aliquo & verecundia contactus: ut contra *improbus*, πολμηρὸς, καὶ ἀναίσχυντος, ut antea docebamus.

109. *Qua despuitis nos ut rudes.*] Christianis ignorantiam & ἀπαιδευσίαν objiciebant Gentes: nempe quod litteras seculares pauci inter eos tractarent, & essent in iis sellularii plurimi opifices καὶ βάναυσοι. Minutius Felix: *Idcirco indignandum omnibus; imo indolescendum est, audere quosdam, & hos studiorum rudes, literarum profanos, expertes; artium etiam sordidarum, certum aliquid de summa rerum ac majestate decernere.* Sic enim hunc locum legendum esse, ad Minutium, si Deus volet, docebimus. De hac autem criminatione, Iustinus Martyr, Origenes, & alii passim. Certe Christiani, quod ab honoribus & magistratibus semoti privatam vitam viverent, eas literas, quæ ad forensia, aut politica officia cum laude obeunda, præcipue necessariæ sunt, etiam negligebant. Præterea, quia Sophistæ & philosophi erant Christiani nominis hostes præcipui, idcirco vel hoc nomine philosophiam ipsam plerique aversabantur: quem errorem tamen veteres & eruditi Ecclesiæ doctores corrigere conati sunt: & eo nonnulli progressi, ut philosophiæ plus æquo tribuerent, quod vel ex uno Clemente Alexandrino constare potest. At de humanioribus & floridioribus litteris asperiora etiam fuerunt veterum Christianorum judicia. Tragœdias enim & comœdias, aliaque cetera Poëtarum scripta, præcipuam eruditionis partem, quod ea ad solidam doctrinam conferre nihil existimarent, præterea lascivia ac turpitudine scaterent: denique fabulosæ idololatriæ promptuarium esse crederent; aspernabantur & damnabant. Hinc existimat Tertullianus libro de Idololatria, ludimagistros, & ceteros professores litterarum, *affines esse multimodæ idololatriæ; quibus necesse est Deos Nationum prædicare, nomina, genealogias, fabulas, ornamenta honorifica quæque eorum enunciare*, &c. Et Origenes libro contra Celsum tertio, exerte ait, à Christianis magistros eos reprobari, qui comœdias, & lasciva poëmata enarrent, non autem eos, qui seriam philosophiam. Verba Origenis sunt: καὶ περὶ τῶν διδασκάλων δὲ τὰ αὐτὰ φήσομεν. εἰ μὲν γὰρ ἀποτρέπομεν ἀπὸ διδασκάλων διδασκόντων τὰ ἄσεμνα τῆς κωμῳδίας, ἢ τοὺς ἀσελγεῖς τῶν ἰάμβων, ἢ ὅσα ἄλλα, ἃ μήτε τὸν λέγοντα ἐπιστρέφει, μήτε τοὺς ἀκούοντας ὠφελεῖ, καὶ μὴ εἰδότας φιλοσόφως ἀκούειν ποιημάτων,

μάτων, καὶ ἐπιλέγειν ἑκάστοις τὰ συντείνοντα εἰς ὠφέλειαν τῶν νέων: τοῦτο ποιοῦντες, οὐκ αἰσχυνόμεθα ὁμολογεῖν τὸ προτιθέμενον. εἰ δὲ παραστήσεις μοι διδασκάλους πρὸς φιλοσοφίαν προπαιδεύοντας καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ γυμνάζοντας: οὐκ ἀποτρέψω μὲν ἀπὸ τούτων τοὺς νέους: πειράσομαι δὲ προγυμνασμένους αὐτοὺς ἐν ἐγκυκλίοις μαθήμασι καὶ φιλοσοφουμένοις, ἀναβιβάσαι ἐπὶ τὸ σεμνὸν καὶ ὑψηλὸν τῆς λεληθυίας τοὺς πολλοὺς χριστιανῶν μεγαλοφωνίας. &c. Atque hinc etiam apparet diverſas fuiſſe diverſorum ſententias: pro ratione ſtudii, quod quiſque amplectebatur maxime. Nam Origenes quod in philoſophia præcipue verſatus eſſet, eam tantum probabat eruditionis partem: eamque ad Theologicum ſtudium transferri volebat:quo quidem conſilio,quod ipſe ſequutus eſt,dici nequit,pluſne is Eccleſiæ profuerit,an nocuerit. Generaliter tamen de ſeculari eruditione paulo triſtiora erant fidelium ſuffragia. Tertullianus de Spectaculis: *Sin & doctrinam ſecularis litteraturæ ut ſtultitiæ apud Deum deputatam aſpernamur, ſatis præſcribitur nobis & de illis ſpeciebus ſpectaculorum, quæ ſeculari litteratura luſoriam, vel agoniſticam ſcenam diſpungunt;quod ſint tragœdiæ & comœdiæ & ſcelerum & libidinum auctrices, cruentæ & laſcivæ, impiæ & prodigæ. Nullius rei aut atrocis aut vilis commemoratio melior eſt; Quod in facto rejicitur, etiam in dicto non eſt recipiendum.* Ait Tertullianus, *quæ ſeculari litteratura luſoriam vel agoniſticam ſcenam diſpungunt*, id eſt, quæ ſecularibus litteris res ſuas ac dramata quaſi continuant & formant. Nam *luſoriam vel agoniſticam ſcenam* appellat, Comicam & Tragicam (quod ſequentia oſtendunt) verbis propriis. Hiſtriones enim ἀγωνισαί dicti. Heſychius, ἀγωνισαί, ὑποκριταί. Unde πρωταγωνισαί, δευτεραγωνισαί, τριταγωνισαί. Et Ariſtoteles lib. III. Rhetor. cap. XII. λέξιν ἀγωνιστικὴν appellat τὴν τῶν κωμῳδῶν καὶ τραγῳδῶν: eamque attribuit ſcenicis potius quam ῥήτορσιν: quod caput illud legenti diligenter & relegenti facile apparebit. Quid igitur *agoniſticam ſcenam* appellet Tertullianus, ſcimus nunc. At qui ſcriptorem iſtum illuſtrarunt, id ignorarant: unde factum etiam, ut novum caput inchoaretur his verbis;quaſi ſcil. de re nova, agoniſtica ſcil. ſcena. Atqui hæc pertinere ad caput XVII. nullus dubito. Caput autem XVIII. eſt de ſtadio: hicque incipit, *Quod ſi & ſtadium* &c. Quod ait ibidem Tertullianus, *Nullius rei aut atrocis aut vilis commemoratio melior eſt*, ad præcedentia refertur. Non eſt igitur, *nullius rei ſive gravis, ſive levis*, quæ eſt nonnullorum interpretatio: ſed *atrocitatem* refert Tertullianus ad tragœdiæ argumentum;

tum; *vilitatem*, ad comœdiæ nequitiam. Sic enim proprie *vilitas*. Ergo ſecularis eruditio apud veteres Chriſtianos periclitata eſt: quod inde etiam accidit, quia hæc probra à Gentium ſapientibus identidem inculcari audiebant, Chriſtianos idiotas eſſe, litterarum profanos & expertes; Eccleſiæ doctores rudes & imperitos eſſe homines, lanarios, ſutores, fullones; &c. ἐριουργοὺς καὶ σκυτοτόμους, καὶ κναφεῖς, καὶ ἀπαιδεύτους τὲ καὶ ἀγροικοτάτους, (Hæc enim ſunt verba Celſi apud Origenem lib. III.) quia unum Chriſtum eumque crucifixum cognoſcere ſtudebant præcipue: Hæc, inquam, quia à Gentibus vulgo exprobrari videbant, idcirco & litteras ipſas, quibus tantopere gloriabantur adverſarii, inutiles eſſe, & ad ſalutem nihil conferre; imo ipſis ſeculi ſapientibus ad exitium quaſi vehiculum eſſe Chriſtiani contra referebant. Hæ igitur cauſæ, quare Chriſtianos tanquam litterarum rudes & imperitos deſpuerent. Hinc dicebat Celſus ſapientes à Chriſtianis expelli: ſolos ſtolidos admitti. Origenes lib. III. καὶ ἐξ ὧν ἐν τοῖς ἑξῆς κατηγορεῖ τοῦ συστήματος χριστιανῶν λέγει, ὡς πάντα μὲν σοφὸν ἀπελαυνόντων τοῦ λόγους τῆς πίστεως αὐτῶν (lego, τοῦ λόγου τῆς π.) μόνους δὲ ἀνοήτους καὶ ἀνδραποδώδεις καλούντων. Clamabant quippe Chriſtiani, omnibus ad ſalutem patere aditum, humilibus, ſervis, idiotis, ruſticis, iis etiam quos ſtultos mundus exiſtimat: Deum autem confundere ſapientes in ſapientia ipſorum: ſapientiam mundi ſtultitiam eſſe apud Deum; Deum revelaſſe myſteria ſua parvulis, ſapientibus autem abſcondiſſe, & ſimilia; quæ ſecularis arrogantia concoquere non poterat. Hinc idem Celſus apud eundem doctorem eodem libro hæc in Chriſtianorum conventibus proclamari dicebat; μηδεὶς προσίτω πεπαιδευμένος: μηδεὶς σοφός: μηδεὶς φρόνιμος (καὶ γὰρ ταῦτα νομίζεται παρ' ἡμῖν) ἀλλ' εἴ τις ἀμαθής: εἴ τις ἀνόητος: εἴ τις νήπιος, θαῤῥῶν ἡκέτω. τούτους γὰρ ἀξίους τοῦ σφετέρου θεοῦ αὐτόθεν ὁμολογοῦντες δῆλοί εἰσιν, ὅτι μόνους τοὺς ἠλιθίους καὶ ἀγεννεῖς, καὶ ἀναισθήτους, καὶ ἀνδράποδα, καὶ γύναια, καὶ παιδάρια, πείθειν ἐθέλουσί τε καὶ δύνανται.

109. *Eaſdemque quod ſpecies multo ture accipiant.*] Infra lib. VII. *Et quod Tellus eſt mater, conſimiliter gravidis accipienda eſt ſcrofis.* quem in locum plura.

109. *Et honoris, & dotis cauſa.*] Correxerunt *ſed honoris & dicis cauſa.*

109. *Formamentis attribuiſſe divinis.*] Vox Lucretiana, quam obſervarunt jam alii.

----- omnia principiorum,

Formamenta queunt in quovis esse nitore.

Pag. 110. *Nisi quod & veterino cum pecore nescio quis auctor voluit esse commune.*] Hanc lectionem non solicitaremus, nisi aliam proponeret MS. Reg. *clurino cum pecore. Clura* est πίθηκος. Videtur autem alludere versum Ennii, *Simia quàm similis turpissima bestia nobis.* Hæc autem verba, *nescio quis auctor*, pertinent ad impiam illam de creatione hominis opinionem, de qua dicebamus libro secundo.

110. *Aut ea re prohibemus.*] Hæc est lectio vetus, pro qua, *prohibemur.*

Pag. 111. *Et, quod superat, rusticos?*] Nihil displicet conjectura, *&, quod supererat.*

Pag. 112. *Ceteri enim Dii non sunt, & ventura prædicere inscitia nequeunt atque ignorantia futurorum?*] Nihil mutandum existimo. Nam certe si divini non sunt, id est, si futura prænoscere, & prædicere nequeunt, neque sunt existimandi Dii. Lactantius lib. I. cap. XI. *Primum in eo imprudentia, non Dei providentia: cui nisi Themis futura dixisset, ipse nesciret. Si autem divinus non sit, ne Deus quidem sit: unde ipsa divinitas nominatur, ut ab homine humanitas.*

112. *Viles sellularii.*] Cicero: *Opificesque omnes in sordida arte versantur; Nec enim quidquam ingenuum potest habere officina. Sellularii* autem, τὰς ἐπιδιφρίους τέχνας ἐργαζόμενοι.

112. *Sunt in sidereis montibus silvæ.*] Nihil mutandum. Simul autem fortasse alludit opinionem de montibus & sylvis in Lunæ circulo; quam Anaximeni alii; alii Xenophani tribuunt.

Pag. 113. *Id quod alterum colere instituit.*] Reponi volunt, *callere.* Si quid mutandum existimarem, legerem, *docere.* Sed *colere* accipit pro *docere*, & eandem constructionem ei tribuit.

113. *Dii ergo sunt artifices primi sunt: sive.*] Latet aliquid vitii. Tollendum alterum *sunt*, ut sit expedita sententia.

Aliter in edit. nostra.

110. *Cur esse dicatis in aliis præceptionibus gnariores.*] Summus Scaliger corrigit *gnarures*, ad Festum.

113. *Atque ut bene ac feliciter cedant, illorum provisione curari.*] Quorsum hic *cadant*? Quasi vero *cedere* non eodem dicatur modo. Sic *bene ac feliciter cedere*, ut apud Græcos, εὐροεῖν, & εὖ πλεῖν. Sic etiam dicitur res ὁδῷ βαδίζειν, quæ ad finem suum nullis impedimentis tardata, bene feliciterque it. Plutarchus in Pyrrho: καὶ τὴν ἐπιβουλὴν ὁδῷ βαδίζειν οἰόμενος οὐ κατεῖχεν, ἀλλ' ὑπὸ χαρᾶς ἐξέ-

φερε

φερε πρὸς τοῦ φίλους. Sic Ovid. I. Fastorum:

Gaudet; & à pedibus tracto velamine, vota
Ad sua felici ceperat ire via.

Quare & ἱκανὸς, ὁ ἐπὶ πᾶν ἀπαραποδίστως ἱκάνων, ut tradunt Magistri Græci. Scribit hac de causa Artemidorus lib. II. cap. II. lætum aliquid significari, si quando somniamus facile nos domo egredi: contra, infelix & difficultatibus plenum, si difficilis videtur exitus· προϊέναι δὲ εὐμαρῶς ἔωθεν, καὶ μήτε κωλύεσθαι ὑπό τινος τῶν ἔνδον, μήτε ἐναποκλείεσθαι, ἀγαθὸν, &c.

113. *Per maria tutissimas præbet Portunus commeantibus navigationes.*] Recte *tutissimas*. Unde & supplicabant ac sacrificabant Ποσειδῶνι ἀσφαλείῳ. Non solum igitur Neptunum, sed & Portunum, aliosque maris Deos navigaturi invocabant. Corrige hic obiter Arrianum lib. III. Dissertat. Epict. cap. XXI. ἀλλ' ἀπολιπόμενος μὲν οὐδεὶς ἀνάγεται μὴ θύσας τοῖς θεοῖς, καὶ παρακαλέσας αὐτοὺς βοηθούς. Scribe, ἀλλ' ἀπὸ λιμένος μὲν οὐδεὶς &c. Id est, *nec à portu quisquam provehitur, nisi Diis re divina facta, eorumque auxilio invocato.* Interpres hic, ut & infinitis aliis illius scriptoris locis nihil vidit.

113. *Cessatione inimica non curant.*] Proba lectio, quam explicabamus ad librum secundum.

Pag. 114. *Parricidalibus nixibus.*] Tertullianus lib. de Anima, cap. XXV. *Atquin & in ipso adhuc utero infans trucidatur necessaria crudelitate, quum in exitu obliquatus denegat partum, matricida ni moriturus.*

114. *Ad cinerem patitur flammarum voracitate collabi.*] Proprie. Dicitur enim ignis vorare, tanquam truculenta aliqua bestia. Quare Ægyptii corpora cremare nolebant, quia existimabant ignem θηρίον εἶναι ἔμψυχον. πάντα δὲ αὐτὸ ἐσθίειν, τάπερ ἂν λάβῃ, ut scribit Herodotus Musa III. Pindarus quoque ignem ab Ætna erumpentem ἑρπετὸν appellat eadem prorsus de causa, prima Pythionica. Falluntur enim eum in locum interpretes. κεῖνο δ' Ἁφαίστοιο κρουνοὺς ἑρπετὸν δεινοτάτους ἀναπέμπει. Unde in eodem argumento Æschylus in Prometheo:

Κορυφαῖς δ' ἐν ἄκραις ἥμενος μυδροκτυπεῖ
Ἥφαιστος, ἔνθεν ἐκραγήσονταί ποτε
Ποταμοὶ πυρὸς δάπτοντες ἀγρίαις γνάθοις
Τῆς καλλικάρπου Σικελίας λευροὺς γύας.

Hic nota, *δάπτειν ἀγρίαις γνάθοις*: quod est proprie ἑρπετῶν. Quare & *lambere*, quod serpentibus proprie tribuitur, sæpe dicitur ignis apud optimos scriptores. Virgil. II. Æneid.

Ecce levis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia molli
Lambere flamma comas, & circum tempora pasci.

De serpentibus idem vates eodem libro:

Ardentesque oculos suffecti sanguine, & igni
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.

Ut *lambere* Virgilius, ita *degustare* dixit eleganter Lucretius lib. II.

Nec quum subsiliunt ignis ad tecta domorum,
Et celeri flamma degustant tigna, trabesque.

Aliter in edit. nostra.

114. *Et cur obliquata, dubia: cur obscuritatibus submersa caligine dat sæpius submonstratque responsa.*] Distinguendum existimo, *cur obscuritatibus submersa, caligine* &c. Plura enim simul copulare amat Arnobius absque copula, quod observabamus antea. Sic igitur *obliquata, dubia*. Quare nec hæc mutanda. Ut autem *obliquata* dicit Arnobius, sic *flexa* dixerat olim Pacuvius: *Flexa, non falsa autumare dictio Delphis solet.* Unde λοξίας Apollo. Sic omnia Deorum responsa dubia, & obscura: sed tamen, ut existimabant illi, vera; *flexa, non falsa*, ait Pacuvius. Sic Virgilius de Sibylla ab Apolline impulsa:

Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,
Obscuris vera involvens.

114. *Imo sub ipsis fiunt curantium manibus atrociora.*] Ita edidit Ful. Ursinus. At in editione principe erat, *atrociora curæ.* Sed postrema ista vox videtur abundare.

114. *Cur unius in officio præsidatus, hos victoriæ compotes, alios vero perpetitur ignominiosa infirmitate rideri?*] Nota obiter loquutionem. Sic,

-----ἡ μὲν ἔπειτα
Εἰς ἅλα ἆλτο βαθεῖαν ἀπ' αἰγλήεντος ὀλύμπου,
Ζεὺς δὲ ἑὸν πρὸς δῶμα.

Et in Tragœdia:

Καὶ μήμ' ἄλιμον τὸν δ' ἀποστείλητε γῆς,
ἀλλ' ἐρχεστῶτον, ἢ κατασκάπτην δόμων.

Subintellige, καταστήσατε. Sic intellige hic perficit, ut sit; *hos vi-*

ctoriæ compotes perficit. Atque repetendum hoc verbum ἀπὸ κοινοῦ. Neque in his quidquam mutandum, *ignominiosa infirmitate rideri.* Quorsum enim *infimitate?* Sic igitur ridentur à spectatoribus qui partes suas inepte agunt.

Solve senescentem mature sanus equum, ne
Peccet ad extremum ridendus, *& ilia ducat.*

Talis fortuna crassi illius & ob nimiam pinguitudinem tardi cursoris, quem risum & à spectatoribus fodicatum scribit in Ranis Aristophanes. *Præsidatus* autem vox aliquoties usurpata Arnobio.

114. *Et nisi pecorum sanguine delibutas suas conspexerint arulas.*] Atqui *arulæ* alias dicuntur ἐσχάραι προσφορηταί, ut docet Scholiastes Aristophanis ad Acharnanas. *Foculos* Latini dicunt, nomine quidem generali; sed huic rei proprie assignato. Quare quod *foculum accensum* dicit Livius in Scævolæ historia, ἐσχαρίδα πῦρ ἔχουσαν dicit Plutarchus, in Poplicola: ἐσχάραν πῦρ ἔχουσαν Polyænus, Stratagematum libro octavo. Seneca epist. XXIV. in eadem historia: *spectator distillantis in hostili foculo dextræ stetit.* & epistola LXVII. *stetit hostium, flammarumque contemtor; & manum suam in hostili foculo distillantem perspectavit.* Tertullianus Apologetico: *Quem quidem & ipsum proinde examinatorem Christianorum adhiberi ut foculum, ut accerram oportebat.*

114. *Vltroque ab his fluere inexpectata benevolentiæ munera.*] Quò mens eorum abierat, qui *inexpetita* reponi hic volebant? Atqui vulgata lectio optima est, & convenientissima. Nam inexpectata bona à Diis fluere intantum existimabant, ut quæcunque præter spem prospere feliciterque cadebant, ea Diis accepta ferrent. Quare θεόπεμπτα appellabant illa. Artemidorus lib. I. cap. VII. ἀλλὰ θεόπεμπτα, ὡς ἤδη ἐν τῇ συνηθείᾳ πάντα ἀπροσδόκητα καλοῦσιν. Hanc eandem observationem repetit iterum lib. IV. Eadem κατὰ θεῖον accidere dicebant. Aristophanes in Equitibus:

.---- ἀλλ' οὐδὲ προσέρχεται
ὥσπερ κατὰ θεῖον εἰς ἀγοράν.

Scoliastes: ἐπὶ τῶν ἐξαίφνης γινομένων, τουτέστιν εὐκαίρως ἐπιφαινομένων, κατὰ θεῖον ἔλεγον. Id & κατὰ δαίμονα dicebant. Herodotus Musa I. τῷ δὲ ἄρα καὶ αὐτῷ ἡ γυνὴ ἐπίτεξ ἐοῦσα πᾶσαν ἡμέρην, τότε κως κατὰ δαίμονα τίκτει, οἰχομένου τοῦ βουκόλου εἰς πόλιν. κατὰ δαίμονα, id est, κατὰ τύχην, sive ἀπὸ τύχης: nempe, quia quæ κατὰ τύχην accidebant, eadem κατὰ θεῖον accidere dicebant. Nihil enim aliud in his loquutionibus τύχη, quam

quam numinis latens & obscura dispositio. Quapropter θεία τύχη sæpe legimus apud eundem Herodotum, & alios. Musa 1. αὐτός τε γὰρ δοκέω θείῃ τύχῃ γεγονὼς, τάδε εἰς χεῖρας ἄγεσθαι. Sic δαιμονίας τύχας appellabant Pythagorei divinas dispositiones:

Ὅσσα δὲ δαιμονίῃσι τύχαις βροτοὶ ἄλγε' ἔχουσιν &c.

Dæmoni igitur id aliquando tribuunt, quod & Fortunæ & per δαίμονα, perq; τύχην, providentiam divinā si non expressissime, certe significanter satis designant. Plutarchus in Dione innuit, dissolutā in Sicilia Dionysiorum tyrannidem dispositione quadam cæca providentiæ divinæ; misso, fortuita quidē κατ' ἄνθρωπον causa, in eam insulam Platone; à quo sacris philosophicis initiatus Dio animum suopte ingenio jam excelsum, & ad magna surgentem, ad veram magnitudinem & libertatis amorem erexit: unde magnum illud facinus postea aggressus est; & rem difficillimam facilitate incredibili confecit. Sed præstat verba ipsa gravissimi scriptoris adscribere: ὢν δὲ πρότερον ὑψηλὸς τῷ ἤθει, καὶ μεγαλόφρων καὶ ἀνδρώδης, ἔτι μᾶλλον ἐπέδωκε πρὸς ταῦτα, θείᾳ τινὶ τύχῃ Πλάτωνος εἰς Σικελίαν παραβαλόντος, κατ' οὐδένα λογισμὸν ἀνθρώπινον· ἀλλὰ δαίμων τις, ὡς ἔοικε, πόρρωθεν ἀρχὴν ἐλευθερίας προβαλλόμενος Συρακουσίοις, καὶ τυραννίδος κατάλυσιν μηχανώμενος, ἐκόμισεν ἐξ Ἰταλίας εἰς Συρακούσας Πλάτωνα. Latini κατὰ θεῖον dixerunt *divinitus*, ut Suetonius in D. Claudio. Inexpectata igitur θεόπεμπτα existimabantur, & à Diis missa. Hinc Plautus in Cistellaria:

----- Nam obsecro unde hæc gentium?
Aut quis Deus objecit hanc ante ostium nostrum? quasi
Dedita opera in tempore ipso spes mihi sancta subvenit.

Petronius Arbiter: *Imo potius miratur, quis Deus juvenes tam urbanos in suam regionem detulerit.*

114. *Injustis, servis.*] Ut oppositio servetur, corrigunt, *ingenuis.*

114. *Et multiformi semper asperitate vallatis.*] Ita exprimit Græcorum πολύστασιν.

Pag. 115. *Unctionibus, inquitis, superest Unxia.*] Et hic scribendum erat, *inquit*, ut in editione principe. Nam *inquitis*, est ex editione Fulvii Ursini. Hac de re monebamus ad librum primum. *Superesse* autem quo hic accipitur modo satis hodie notum est.

115. *Victa & Potua sanctissimæ.*] Bella hæc numina modis tam diversis inveniuntur appellata, ut facile existimes non magnam

fuisse

fuisse nec valde celebrem eorum maiestatem.

115. *Nisi postes virorum adipali unguine oblinerentur à sponsis.*] Servius ad hæc IV. Æneid.

Præterea, fuit in tectis de marmore templum
Conjugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niveis, & festa fronde revinctum.

Ritum, inquit Servius, *veri & venerabilis templi, mariti templum obtinere cupiebat. Templa enim velamentis religiosa monstrantur, & moris fuerat, ut nubentes puellæ, simul cum venissent ad limen mariti, postes antequam ingrederentur, propter auspicium sanctitatis ornarent laneis vittis: (Vnde ait, velleribus niveis,) & oleo unguerent: unde uxores dictæ sunt quasi unxores.* Paulo post. *Hi qui de nuptiis scripsisse dicuntur, tradunt, quum nova nupta in domum mariti ducitur, solere postes unguine lupino oblíniri; quod hujus feræ & unguen & membra multis rebus remedio sunt. Alii hoc Romuli dicunt temporibus institutum, quod Romulus & Remus lupino lacte nutriti sunt.*

115. *Nisi virginalia vincula jam ferventes dissolverent atque imminentes mariti.*] Optime, *virginalia vincula.* His enim verbis significat novæ nuptæ cingula à marito idcirco soluta, ut ita virginitatem, quæ tandiu casta & integra servanda fuerat, solvi significarent: adde, hoc etiam fuisse fœcunditatis auspicium. Pindarus VII. Olympianica. *ἁ δὲ φοινικόκροκον ζώναν καταθηκαμένα, κάλπιδά τ' ἀργυρέαν, λίχμας ὑπὸ κυανέας, τίκτε θεόφρονα κοῦρον.*

115. *Malis gaudentes semper, & humani generis attribuistis vastitatem.*] Corrigunt, *vastitate,* quod probo.

115. *Bellonas, Discordias.*] Virgilius:

---- Tristesque ex æthere Divæ,
Et scissa gaudens vadit Discordia palla:
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.

115. *Martem ipsum ponemus in medio.*] Sic loquuntur Græci. Arrianus lib. III. Dissertat. Epicteti: ἐλθὲ εἰς τὸ μέσον, καὶ εἰπὲ ἡμῖν, πότε ἀπαρεχώτερον ἐκάθευδες; νῦν, ἢ πρὶν γενέσθαι φίλος τοῦ Καίσαρος; Plura ad librum quartum.

115. *Et servitutis conditionem imponere*] Proprie, & è Iurisconsultorum loquendi more. Zeno Veronensis sermone de Avaritia secundo: *Sed hæc non ad vos, Fratres, quorum largitas provinciis omnibus nota est; A vobis multi redempti: multi edictis feralibus liberati: multi conditionibus exuti gratias agunt: vestræ domus peregrinis omnibus patent,*

patent, &c. Hinc *conditionales*, qui certis conditionibus operas suas locarunt. Tertullianus de Idololat. cap. XII. *Opera & conditionalis eram*. Falluntur enim, qui legi volunt, *conductionalis*. Quare infra: *Nigidius Penates Deos Neptunum esse atque Apollinem prodidit, qui quondam muris urbem Ilium conditione adjuncta cinxerunt*.

Pag. 116. *Parricidali congressionis horrore*.] *Parricidalis congressionis horrore*.

Aliter in edit. nostra.

116. *Quidquid labis & criminis ab insania proficiscitur, talibus venereis debeat vulneribus imputari*.] Castigant, *proficiscitur tali, Veneris debeat* &c. Ego amplius, *proficiscitur tali, id ut Veneris debeat*, &c.

116. *Sapientes & fortes viri solvunt decreta constantiæ*.] Loquitur verbis Stoïcorum: apud quos fortes appellantur ii potius qui domant animum, & vitia comprimunt, quam qui bellica laude pollent. Indidem *decreta*, τὰ κεκριμένα: unde efficitur invicta προαίρεσις: atque hinc *constantia*, τὸ βέβαιον τοῦ ἤθους, quando virtus plane consummata est, & firmissimis radicibus fundata.

116. *Quod in genere virtutis unito perfectionis apicem, atque ipsius retinet sapientiæ summitatem*.] Recte *in genere virtutis unito*, id est, in toto & integro virtutum choro; in tota virtutis summa, ita ut virtutis pars nulla desiderari possit. Falluntur igitur qui hæc mutare volunt. Pro *retinet*, edidit Gelenius, *retinent*.

116. *Quantumlibet nos impios, irreligiosos vocetis, aut atheos*.] Infra lib. IV. *Illud nobis propositum est, ut quoniam nos impios & irreligiosos vocatis, vos contra pios & Deorum contenditis esse cultores, demonstrare atque in medio ponere, ab hominibus magis nullis ignominiosius eos tractari, quam à vobis*. Lactantius lib. VII. cap. ult. ad Constantinum: *Nemo jam nobis Dei nomen exprobrat. Nemo irreligiosus ulterius appellatur; qui soli omnium religiosi sumus, quia contemptis imaginibus mortuorum, vivum colimus & verum Deum*.

Pag. 117. *Dissolventiaque ipsa, sustinere animi compelleretis assensum*.] Scriptum existimo, *dissolventiaque ipsa se, sustinere*. &c.

117. *Quem in cunctis anteponitis precibus, & viam vobis pandere Deorum ad audientiam creditis*.] Ovidius:

Mox ego: Cur, quamvis aliorum numina placem,
Iane, tibi primum thura merumque fero?
Vt possis aditum per me, qui limina servo,
Ad quoscunque voles, inquit, habere Deos.

Servius ad VII. Æneid. *Quidam Ianum Eanum dicunt ab eundo, eumque*

eumque esse Martem; & quod apud Romanos plurimum potest, ideo primum in veneratione nominari. Alii Ianum aërem credunt; & quia vocis genitor habetur, ideo mandari ei preces nostras ad Deos perferendas. Alia observabamus ad Martialem.

117. *Vt quod chronos est, habeatur cronos.*] Iacobus Cujacius monuit hæc, *habeatur* χρόνος, esse è scriptura superposita huic verbo *Chronos*. Scripserat enim aliquis, *habeatur* χρόνος, id est, legatur, unde adjectum tandem, *ut*. legendum igitur, *Græcorum ut interpretes autumant) quod chronos est, nullum* &c.

Pag. 118. *Græci nominis præposteritate repetita.*] ἀήρ, ἥρα.

118. *Nulla Fluvionia.*] *Fluonia* ex Festo. *Fluoniam Iunonem mulieres colebant, quod eam sanguinis fluorem in conceptu retinere putabant.* Pro *Februtis* deinde reposuerunt etiam *Februlis* ex eodem Grammatico. Pro *Pomona* & *Ossipagina;* quod proponunt, *Sororia* & *Opigena,* absurdum non est.

118. *Vt Granius memorat.*] Hujus mentio passim apud Grammaticos.

118. *Pistricum dominus atque mænarum.*] Quum hæc legerem, venit mihi in mentem loci Scholiorum Aristophanis, ubi hujus piscis mentio, quem obiter emendabo. Locus est ad Equites, ubi apuarum genera diversa proponit. ἔστι δὲ γένη πλείονα. ἡ μὲν ἀφρῖτις λεγομένη, ἥτις οὐ γίνεται ἀπὸ γόνου, ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐπιπολάζοντος τῇ θαλάσσῃ ἀφροῦ καὶ πηλοῦ ἰλυώδους. ἑτέρα δὲ ἐστὶν ἡ λεγομένη κωβῖτις, ἡ γίνεται ἐκ τῶν μικρῶν καὶ φαύλων τῶν ἐν τῇ ἄμμῳ φερομένων κωβιῶν. ἐξ αὐτῆς δὲ ἕτεραι αἱ ἐγρασίχολοι καλοῦνται. καὶ ἄλλη ἥτις ἐστὶ γένος μαινίδων. Hæc quum legerem, & postrema verba leviter corrupta cognoscerem, Suidam, qui è Scholiis Aristophanis, ut & ex aliis Grammaticorum promptuariis in acervum suum infinita congessit, adire libuit: atque eandem apud eum mendam deprehendi, ut facile intelligas, non esse hodierna, nec hesterna pleraque, quæ in libris circumferuntur, σφάλματα. Atqui Athenæum sequi debuerat, à quo hæc acceperat Aristophanis Scholiastes. Legendum igitur, καὶ ἄλλη ἥτις ἐστὶ γόνος μαινίδων. Ex apuis quædam sunt καὶ ἄγονοι καὶ ἀναυξεῖς, teste Aristotele, quem Plinius, Athenæus, & alii sequuti sunt: Aliæ genitæ sunt, γόνος ἰχθύων, ut ait idem Philosophus: in queis κωβῖτις: hæcque ultima species, quæ est γόνος μαινίδων. Miror igitur male accepta hæc Aristotelis: ἡ δὲ ἄλλη ἀφυὴ γόνος ἰχθύων ἐστίν. ἡ μὲν καλουμένη κωβῖτις, κωβιῶν τῶν μικρῶν καὶ φαύλων, οἳ

καταδύουσιν εἰς τὴν γῆν. *Quæ enim κωβῖτις appellatur*, inquit, *è gobiis parvis ad terram ſubeuntibus naſcitur*, οἱ καταδύουσιν εἰς τὴν γῆν: non quod terram penetrent: ſed quod ad terram dejiciant ſe. Latitant enim ſub lapidibus & ſcrupis: inque arena volutantur. Age, quoniam hac in re plus æquo immorati ſumus, inſaniamus amplius; & Suidam, ubi de apuis agit obiter emendemus, quandoquidem hoc ſine magna temporis iactura fieri poteſt. Locum citat Ariſtophanis hoc modo. εὕρετο πανδὸξίω τὰς λιπαρὰς ἀφύας τιμὴν περιάψας. Hic locus extat in Acharnanibus ita ſcriptus:

Εἰ δὲ ὑμᾶς ὑποθωπεύσας λιπαρὰς καλέσειεν Ἀθήνας,
Εὗρε τὸ πᾶν ἂν διὰ τὰς λιπαρὰς, ἀφύων τιμὴν περιάψας.

Locum hunc obiter explicabo in gratiam eorum, qui elegantiis iſtis delectantur. Athenienſium vanitatem & χαυνότητα carpit Ariſtophanes: qui blandis appellationibus ſi quando demulcebantur, aures ſtatim arrigebant, bellique ſibi videbantur, ac laudatorem ſuum in oculis ferebant. Inter blandas appellationes, iſtas exprimit nominatim ἰοστεφάνους, & λιπαρὰς Ἀθήνας: quibus uſum dedit ſummus vates Pindarus: quem inepti dithyrambopœi imitati nihil aliud quam riſum expreſſerunt. Quare luſit & Lucianus in Demoſthenis encomio: οὐκ Ἀθῆναι μὲν αὐτοῦ πατρὶς, αἱ λιπαραὶ, καὶ ἀοίδιμοι, καὶ τῆς Ἑλλάδος ἔρεισμα. Cur autem Athenas λιπαρὰς appellarent, ſatis notum. nempe, διὰ τὸ εὔδαιμον τῆς πόλεως. Hinc igitur ludendi occaſionem petiit Ariſtophanes. Si quis, inquit, palpo vos demulcens λιπαρὰς Ἀθήνας dixerit, omnium ingenioſiſſimus ſtatim exiſtimatur: addit ſcurriliter; nempe quia hoc nomine apuarum mentionem injicit, quæ Athenienſibus in deliciis erant, præcipue autem ἀφρίτιδες. Scholiaſtes Ariſtophanis ad Equites: ἔστι δὲ περιηγουμένη ἡ ἀφρῖτις. σφόδρα δὲ καὶ μέχρι νῦν τοῖς Ἀθηναίοις σπουδάζεται. Largiter igitur peccavit Athenæi Interpres vir eruditus in explicatione horum verborum lib. VII. Χρύσιππος δὲ ὁ φιλόσοφος ἐν τῷ περὶ τῶν δι' αὑτὸ αἱρετῶν, τὴν ἀφύην, φησὶ, τὴν ἐν Ἀθήναις, διὰ μὲν τὴν δαψίλειαν ὑπερορῶσι, καὶ πτωχικὸν εἶναί φασιν ὄψον. ἐν ἑτέραις δὲ πόλεσιν ὑπερθαυμάζουσι πολὺ χείρω γινομένην. Hæc ita vertit Dalecampius: *Chryſippus libro de iis, quæ per ſe optabilia ſunt ſcribit, aphyam ob copiam Athenis vilem eſſe, ac mendicorum obſonium haberi: in aliis vero civitatibus, quanquam deteriorem, in admiratione ſumma eſſe, pretioque maximo.* Male hæc, τὴν ἀφύην τὴν ἐν Ἀθήναις. Sic enim apuam dicit quæ prope Athenas, ἐν τῷ Ἀθηναίων λιμένι capiebatur. Ari-

ſtoteles

ſtoteles lib. VI. de hiſtor. Animal. cap. XV. ἐκ δὲ μιᾶς ἀφύης, οἷον τῆς ἐν τῷ Ἀθηναίων λιμένι, οἱ ἐγκρασίχολοι καλούμενοι. Erant apuæ & in aliis Atticæ locis, ut ἐν Φαληρεῖ, Atticæ portu: quas contemtas non fuiſſe oſtendit Ariſtophanes in Avibus, ubi apuæ Phalericæ in ſcitamentis Athenienſium cenſentur. Et Archeſtratus his ſolis exceptis, ceteras omnes apuas exerte damnat.

Τὴν ἀφύην μίνθου πᾶσαν, πλὴν τὴν ἐν Ἀθήναις
Τὸν γόνον ἐξαυδῶ, τὸν ἀφρὸν καλέουσιν Ἴωνες.
Καὶ λάβε προσφάτου αὐτὸν ἐν εὐκόλποισι Φαλήρου
Ἀγκῶσιν ληφθένθ' ἱεροῖς.

Quum ergo audiebant λιπαρὰς Ἀθήνας, apuarum mentio ſtatim inceſſebat, inquit: quæ λιπαραὶ debebant eſſe: quia oleum earum τιμὴ & condimentum idcirco ait, ἀφύων τιμὴν περιάψας. Scholiaſtes in eum locum: καὶ ἀφύων τιμὴ τὸ ἔλαιον, ἐπεὶ ἐν αὐτῷ ἕψονται. Atque hæc obiter, & extra ſcopum.

118. *Caduceator ille Cyllenius, in algido fuſus monte.*] Habet à Virgilio.

Vobis Mercurius pater eſt, quem candida Maja
Cyllenes gelido conceptum vertice fudit.

Plenius ſupra libro primo: *Mercurius utero fuſus Majæ.* Et infra lib. IV. *Et quid Iovem mirantur ex feminæ effuſum dictare vos alvo?* Lactantius lib. III. cap. XIX. *Non enim aut parietes, aut locus, in quo quiſque eſt fuſus ex utero, conciliat homini ſapientiam.* Simpliciter & Zeno Veronenſis ſermone II. de Chriſti nativitate: *Interea rudis non gemit fœta. Mundum non ut aſſolet infans fuſus ingrediens ſponte vitæ reptantis prævüs lacrymis auſpicatur.* Et ſermone de ſpiritu & corpore: *Duæ quoque vitæ à Deo attributæ ſunt nobis: Vna, qua neſcientes communi cum pecudibus lege, fundimur à natura.*

Pag. 119. *Terram quidam è vobis, quod cunctis ſufficiat animalibus victum, Matrem eſſe dixerunt magnam.*] Lucretius lib. II.

Pabula cum præbent; quibus omnes corpora paſcunt:
Et dulcem ducunt vitam, prolemque propagant,
Quapropter merito maternum nomen adepta eſt.

119. *Quam* Nigidius *autumat matrimonium tenuiſſe Saturni.*] Infra lib. IV. *matrimonium magna cujus tenuerit mater.*

119. *Præmittemus hoc loco ſatietatis fuga Vulcanum.*] Id eſt, nimietatis. *Satis* enim pro nimis paſſim apud hos ſcriptores.

119. *Non ſentiens vocabulum poteſtatis.*] Probo, *non ſentientis.*

Poteſtas autem paſſim pro numine. Ac de poteſtate angelorum, atque Angelis potentibus dicebamus ſupra: nec tum in mentem venit Irenæi locus, ſane emendandus. Turpe enim eſt locum iſtum, qui emendari facillime poteſt, non ſolum mendoſe legi in Irenæi exemplaribus: ſed & mendoſe paſſim citari. Exſtat libri primi capite ultimo, ubi Caïnorum & Ophitarum verba recitantur, quibus poteſtates obteſtabantur. *O tu Angele ab. a. te. or. opere tuo fatua illa poteſtas, perficio tuam operationem.* Fierine potuiſſe, ut monſtrum hoc lectionis ne cognitum fuerit quidem? Atqui legendum erat: *O tu Angele, abutor opere tuo. O tu poteſtas, perficio tuam operationem.* Vel Irenæum ipſum audi apud Epiphanium: ὁ δεῖνα ἄγγελε καταχρῶμαί σου τὸ ἔργον. ἡ δεῖνα ἐξουσία, πράττω σοῦ τὴν πρᾶξιν.

119. *Eraditur Semeleius, Pythius.*] Reſcribunt, *Sminthius*: propter ea quæ ſequuntur, *Sminthiorum alter pernicies murum.* Sed quemadmodum quæ dicuntur de Baccho non pertinent ad *Semeleium*; ita & quæ hic adduntur, non pertinent fortaſſe ad Apollinis epithetum, quo *Pythius* dicitur: ſed aliam innuit illius appellationem. De hac autem re præter alios Euſtathius ad librum primum Iliados.

119. *Alter feculentæ hilaritatis dator.*] Varro apud Nonium: *Qui nihil jucundius quiſquam bibit. Hoc ægritudinem ad medendam invenerunt: Hoc hilaritatis dulce ſeminarium: Hoc continet coagulum convivia.* Vini dotes congerebat heic Varro: de quibus è variis ſcriptoribus Athenæus lib. 11.

119. *Non indocti apud vos viri, neque quod induxerit libido garrientes.*] Id eſt non temere, nec linguæ intemperantia ac morbo quodam fabulas & nugas blaterantes. Nam *libidinem* ſæpe dicunt Latini, quam Græci νόσον: quum naturali & cæco impetu ferimur ad aliquid ſine ratione. Garriunt igitur quod induxerit libido homines vani, ac futiles, & qui linguam comprimere nequeunt. Naturalem hanc ac temerariam ad rem quamlibet propenſionem Græci νόσον appellant, (Latini *libidinem*) & eam exprimunt illi per verbum φιλεῖν· Sic φιλομύθους dicunt, φιλοψευδεῖς, φιλονείκους, & ſimilia. φιλεῖν enim in his compoſitionibus non eſt ſimpliciter intelligendum. Quare pro eo χαίρειν dixit Epicharmus apud Plutarchum: οὐ φιλάνθρωπος σύ γ᾽ ἐσσί, ἔχεις νόσον, χαίρεις διδούς. Ita optime exprimit ἦθος hominis facultates ſuas non judicio nec certo bene-

nefa-

nefaciendi studio, sed cæca largiendi libidine profundentis. Talem describit Seneca libro primo de Beneficiis: *Numquid enim me dignum judicavit? Morbo suo morem gessit.*

Pag. 120. *In philosophia memorabili studio atque ad ejus columen.*] Corrigunt, *memorabiles*. Bene autem *columen*, ut antea ostendebamus.

120. *Quorum si est vera, & fixa certa sententia.*] Nihil mutandum puto: distinguendum tantum, & *fixa, certa sententia*. Hæc ita copulare amat Arnobius sine copula.

120. *Neque homines rursus multitudinis junctionis differentia.*] Corrigunt, *Neque homines rursus multi disjunctionis differentia conservata, in unius sensus simplicitatem conflari.* *Aliter in Edit. nostra.*

Pag. 121. *Quibus sitim soletis vestram proluere.*] Virgilius: *Et pleno se proluit auro.*

121. *Neque una esse in parte naturæ.*] Ἐν οὐδενὶ φύσεως μέρει.

121. *Myrtilus.*] Quem *Myrsilum* appellant alii, ut Clemens Protreptico. *Mnaseæ* autem meminit Stephanus locis compluribus. Crates autem illustris Grammaticus, satis notus.

121. *Aut ille primus eradit atque interficit sex divas Musas.*] Postremam hanc vocem suspicor esse glossema.

Pag. 122. *Consensum accommodans Aelio.*] Hic est Aelius Stilo, qui carmen saliare explanarat, aliaque scripserat, quorum mentio passim apud Grammaticos. Alius Aelius Gallus.

122. *Manilius.*] Hic est Manilius vir apprime doctus, ut appellatur à Gellio, passim laudatus à Grammaticis.

122. *Nam solere Romanos Deos omnes urbium superatarum partim privatim per familias spargere.*] Prudentius libro contra Symmachum posteriore: *Aliter in edit. nostra.*

Innumeros post deinde Deos virtute subactis
Vrbibus, ex claris peperit sibi Roma triumphis,
Inter fumantes templorum armata ruinas
Dextera victoris simulachra hostilia cepit,
Et captiva domum venerans ceu numina vexit, &c.

Hinc Tertull. Apologet. cap. x. *Nec ego per singulos decurram, tot ac tantos, novos, veteres, Barbaros, Græcos, Romanos, peregrinos, captivos, adoptivos.* Neque enim *captivos Deos* alios accipere debebant interpretes.

122. *Qui rebus in substantia constitutis inanissimas subdit, & res cassas.*] Hæc est lectio vetus, quæ tolerari & explicari potest. Dicebat *Aliter in edit. nostra.*

cebat enim Varro, Novenſiles Deos eſſe numerum novenna-rium;& ita res inaniſſimas & caſſas (Quid enim numeris inanius?) rebus in ſubſtantia conſtitutis ſubdebat. Obſcuritas autem hujus loci nata eſt ex trajectione copulæ, pro, *inaniſſimas ſubdit res, & caſſas*. De hac trajectione dicebamus alibi.

122. *Cornificius balare convincitur.*] Hujus loci variæ proponũtur emendationes, quas omnes habere poſſumus inutiles. Ovis quoniam animal ſimpliciſſimum eſt, hominibus omnibus parum callidis, & paulo ſtolidioribus appellatio iſta tributa eſt. Unde & *balare* dicuntur, qui ſtolide aliquid effutiunt potius, quam loquuntur. Senes ſimplices & minime malos oves appellant Bacchides Plautinæ, & eos balare dicunt. Sic Græcis πρόβατα & ἀμνοί: unde προβάτου βίον ζῆν.. Comicus in Nubibus: λίθοι, ἀριθμός, πρόβατα. In Pace:

> Ὥς' ἐσόμεθ' ἀλλήλοισιν ἀμνοὶ τὸν τρόπους:
> Καὶ τοῖσι συμμάχοισι πρᾳότεροι πολύ.

Quare ἀμνοκῶν eidem in Equitibus, qui προβατώδης, & προβατογνώμων Aeſchylo. Heic autem Cornificium *balare* ſi dicit Arnobius, nomini ſimul illudit.

Aliter in edit. noſtra. Pag. 123. *Ita cum Novenſiles dicimus, ſi omnes eorum qui ex hominibus meruerunt Dii eſſe.*] Locus impeditus, quem expedieris & extricaris rejectis vocibus illis, *Si nomen eorum*: hoc modo, *ita cum Novenſiles dicimus omnes, qui ex hominibus* &c. Ait autem, *omnes*: quia hac appellatione omnes ſimul continebantur, ut antea dicebat ex opinione Cincii.

123. *Hos Conſentes & complices Etruſci ajunt & nominant, quod una oriantur, & occidant una.*] De his *complicibus Diis* nihil legi. Et exiſtimavi aliquando gloſſema eſſe hoc loco: ut imperitus aliquis *Conſentes* interpretari voluerit complices, quaſi ſcil. ejuſdem criminis conſcios. Iſidorus in Gloſſis: *Complex, qui in uno peccato, vel crimine alteri eſt applicatus ad malum: ad bonum vero nunquam dicitur.* Prudentius in agone Romani:

> *Quid differo, inquit ille, utroſque perdere,*
> *Puerum, ac magiſtrum complices ſectæ impiæ?*

Sed quod addit Arnobius, *quod una oriantur, & occidant una*, lectionem confirmare videtur, ut ſint ſcil. *complices*, quaſi ſimul conjuncti, & artiſſimis nodis colligati. *Conſentes* autem dicti potius quod eſſent ſummi Iovis conſiliarii, quod adjicit: Nempe quia

conſere

confere συμβουλεύειν. Unde & Deus Consus. B. Augustinus lib. IV. de Civitate Dei: *Quis enim ferat, quod neque inter deos Consentes, quos dicunt in consilium Iovis adhiberi; nec inter Deos, quos Selectos vocant, & Felicitas constituta est?*

123. *Summi Iovis consiliarios ac principes.*] Id est, Senatores, ut eos etiam appellat Martianus Capella de nuptiis Philologiæ libro primo.

123. *Nec defuerunt qui scriberent Iovem, Iunonem, ac Minervam deos Penates existere.*] Macrobius lib. III. Saturnal. cap. IV. *Qui sint autem dii Penates in libro quidem memorato Varro non tradit. Sed qui diligentius eruunt veritatem, Penates esse dixerunt, per quos penitus spiramus; per quos habemus corpus; per quos rationem animi possidemus: Esse autem medium æthera Iovem: Iunonem vero imum aëra cum terra: & Minervam summum ætheris cacumen,* &c.

Pag. 124. *Quos arbitratur vulgus vicorum atque itinerum deos esse.*] Lares existimabant esse locorum quasi proprios Genios; & singulis familiis ac domibus proprie assignatos: Quare Priscianus & Philoxenus *Lares* interpretantur, θεοὺς κατοικιδίους: quos τοὺς κατ' οἰκίαν ἥρωας appellat Dionys. Halicarnasseus lib. IV. Ausonius Technopægnio:

Nec Genius domuum Larunda progenitus Lar.

Quare & vicorum & itinerum eosdem deos existimabant: unde *viales Lares* apud Plautum in Mercatore. Idcirco & in compitis fixi etiam Lares, & ibidem culti, ac *Compitales* appellati.

124. *Tectorum domuumque custodes.*] Unde *Genii domuum* Ausonio dicti, ut observabamus modo. Et quia custodes & quasi præsides domuum erant, idcirco pellibus caninis velati stabant, unaque adstabat iis canis animal φυλακτικόν: atque ita statuti Lares *Præstites* dicebantur, quasi προεστῶτες, ait Plutarchus, melius quam Ovidius:

Caussa tamen positi fuerat cognominis illis,
Quod præstent oculis omnia tuta suis.

124. *Indigetes Samothracios.*] Macrobius lib. III. cap. IV. *Cassius Hemina dicit Samothracas deos, eosdemque Romanorum Penates, proprie dici,* θεοὺς μεγάλους, θεοὺς χρηστούς, θεοὺς δυνατούς. &c. *Aliter in edit. nostrâ.*

124. *Quos quinque indicant Græci Idæos dactylos nuncupari.*] Proba lectio: nec scio quid sibi vellent ii, qui pro *quinque* reponi volebant *quosque*. Iulius Pollux: καὶ τοὺς ἰδαίους, δακτύλους κεκλῆσθαι λέγουσιν.

γουσιν. οἱ μὲν, κατὰ τὸν ἀριθμὸν, ὅτι πέντε. οἱ δὲ κατὰ τὸ τῇ Ῥέᾳ πάνυ ὑπουργεῖν. ὅτι καὶ οἱ τῆς χειρὸς δάκτυλοι τεχνῖταί τε, καὶ πάντων ἐργάται.

Aliter in edit. nostra.

124. *Quasi quosdam genios defunctorũ animas mortuorum.*]τὸ *animas* suspicor esse glossema, & interpretamentum τοῦ *genios*. Sic δαίμονας Græci dicunt. Hac de re Apulejus lib. de deo Socratis: *ut secundo signatu species dæmonum sit, animus humanus exutus & liber stipendiis vitæ corpore suo abjuratis. Hunc vetere Latina lingua reperio Lemurem dictitatum. Ex hisce ergo Lemuribus, qui posterorum suorum curam sortitus, pacato & quieto numine domum possidet; Lar dicitur familiaris: Qui vero propter adversa vitæ merita, nullis bonis sedibus in terra vagatione ceu quodam exilio punitur, inane terriculamentum bonis hominibus, ceterum noxium malis, hunc plerique Larvam nuncupant.* Hos *animales deos* appellabant. Servius ad III. Æneid. *Labeo in libris, qui appellantur de Diis, quibus origo animalis est, ait esse quædam sacra, quibus animæ humanæ vertantur in deos, qui appellantur animales, quod de animis fiant.*

124. *Et in numeris cœlitum formam sui generis obtinere.*] Ἐν τοῖς τάγμασι τῶν οὐρανίων. Vel alludit Hellenismum.

Pag 125. *Etenim si hic atram, ille albam desiderat pellem: Huic capite velato, illi sacrificandum est nudo.*] Atræ enim Diis inferis; albæ superis hostiæ convenientiores erant. Præterea deos salutantes velato erant capite, ne qua hostilis & infausta facies occurreret, & omina turbaret; at Saturno sacrificantes, caput nudabant. &c.

125. *De matrimoniis ille consulitur,*] Etsi matrimoniis sui præsides erant, Apollinem tamen adibant, oraculum ejus scitaturi, si quando matrimonium contracturi erant: aut augures, aruspices, ceterosque vanos Apollinis sequaces consulebant. Porphyrius: ὃν δὲ ἡμεῖς ἀπογράφομεν φιλόσοφον ἀφιστάμενον τῶν ἐκτὸς, εἰκότως φαμὲν μὴ ἐνοχλήσειν δαίμοσι, μηδὲ μάντεων δεήσεσθαι, μηδὲ σπλάγχνων ζώων. ὧν γὰρ ἕνεκα αἱ μαντεῖαι, τούτων οὗτος μεμέληκεν ἀφίστασθαι. οὔτε γὰρ εἰς γάμον καθίησιν, ἵνα περὶ γάμου τῷ μάντει ἐνοχλήσῃ: οὐκ εἰς ἐμπορίαν, οὐ περὶ οἰκέτου, οὐ περὶ κλοπῆς, καὶ τῆς ἄλλης παρὰ ἀνθρώποις δοξοκοπίας. Apulejus Milesia II. *Nam & Corinthi nunc apud nos passim Chaldæus quidam hospes miris totam civitatem responsis turbulentat, & arcana fatorum stipibus emerendis edicit: qui dies copulam nuptialem adfirmet: qui fundamenta mœnium perpetuet,* &c. Docet etiam Aristophanes non nisi consultis avibus contracta matrimonia. Sic enim apud eum Aves:

Ἐσμὲν δ' ὑμῖν Ἄμμων. Δελφοί. Δωδώνη. Φοῖβος Ἀπόλλων.
Ἐλθόντες γὰρ πρῶτον ἐπ' ὄρνεις, οὕτω πρὸς ἅπαντα τρέπεσθε.

Πρὸς

Πρὸς τ᾽ ἐμπορίαν, καὶ πρὸς βιότου κτῆσιν, καὶ πρὸς γάμον ἀνδρός.

Hinc & M. Tullius libro de divinatione primo: *L. Flaccum flaminem ego audivi quum diceret, Cæciliam Metelli, quum vellet sororis suæ filiam in matrimonium collocare; exisse in quoddam sacellum ominis capiendi causa, quod fieri more veterum solebat.*

125. *Adeste, adestote Dii Penates.*] Servius ad VIII. Æneid. *Sic vocatur in precibus Tyberinus, Adesto Tyberine cum tuis undis.* Unde Dii *præsentes, & propitii.*

125. *Quibus uror, terreor.*] Corrigebat Gifanius, *torreor.*

125. *Aut si Curetas pro Laribus invocaro, quos indigetes Samothracios.*] Gloss. *Indigetes, κούρητες.* *Aliter in edit. nostra.*

125. In *unius proloquii finibus convenit vos stare.*] Infra lib. V. *Imperfecta adhuc vox est, neque plena proloquii, circumscriptaque sententia.*

Pag. 126. *Trebiani quinimo dii sunt.*] Supra: *Piso deos esse credit novem in Sabinis apud Trebiam constitutos.* Nihil igitur mutandum.

DESIDERII HERALDI AD ARNOBII

Librum IV,

Animadversiones, & castigationes.

Summa Libri.

PErgit Arnobius superstitionem Gentium traducere, ejusque vanitatem publicare. Agit igitur primum de virtutibus consecratis, ceterisque nominibus cassis, quæ numina censebantur, & cultu religioso adorabantur. Mirum tamen est hoc argumentum cum tractaret Arnobius, omisisse eum observationem de vitiis sacratis, & in censum deorum relatis: qua quidem re quid poterat dici non modo stultius, sed etiam irreligiosius? Agit autem & de diversis numinibus, quæ ab eventu aut officio appellata erant, ut de Præstana, Patella, & similibus. Transit deinde ad aliud caput de pluribus ejusdem nominis numinibus: ut de tribus Iovibus, &c. Agit postea de deorum ortu & nativitate: & aliis præterea eorumdem flagitiis quæ non legebantur solum, sed & in theatris recitabantur ac publicabantur: unde colligit contractam inde esse Deorum iram potius, quam è Christianorum religione, quæ nihil flagitiosum habeat, nihil impium. Quare adjicit aliquid de iis quæ in conventibus suis fideles celebrabant.

Pag. 127. *Ceteraque hujusmodi nomina, quibus aras videmus.*] Proba lectio. Nam ita appellat cassa nomina absque ulla substantia: quod ipse satis ostendit paulo post, his verbis: *Nam si verba existimantes hæc cassa, & nullius substantiæ nomina.* Falluntur ergo, qui rescribi volunt, *numina.*

127. *An ita, ut assolet, dicis causa, ex eo quod optamus & volumus.*] Profecto verba ista, *dicis causa*, heic videntur aliena & incommoda. Quare scribendum existimo, *An ita, ut assolet dici, ex eo quod* &c. Nam *causa* videtur esse glossema, & horum verborum interpretamentum, *ex eo quod*. Plures autem horum nominum consecrationis causæ à veteribus redditæ sunt: nec aliena ea quam proponit B. Augustinus verbis Gentilium lib. IV. de Civit. Dei: *Quoniam sciebant, nemini talia nisi aliquo Deo largiente concedi: quorum deorum nomina non inveniebant; earum rerum nominibus appellabant deos, quas ab iis sentiebant dari*, &c. Videbant præterea pectus hominis quandoque cæca quadam & inusitata vi concitari: unde motus illos divinos existimabant. Hanc rationem tangit M. Tullius lib. II. de Nat. Deorum: *Tum autem res ipsa, in qua vis inest major aliqua sic appellatur, ut ea ipsa vis nominetur deus, ut Fides, ut mens.* &c. δαίμονας & θεοὺς Græci appellant. Sic φιλοτιμίαν, κακίστην δαιμόνων appellat Euripides: & ἀλάθειαν, θεῶν χρηστιμωτάτην. & similia.

Aliter in edit. nostra.

127. *Nisi forte communem nobis eripitis sensum.*] Cui plurimum, imo pæne totum tribuebat is, quem plurimum Arnobius imitatur Lucretius: quippe Epicuri sectator, qui sensuum cognitionem existimabat omnium esse certissimam, & tutissimam. Lucretius libro primo:

Corpus enim per se communis dedicat esse
Sensus: quo nisi prima fides fundata valebit,
Haud erit, occultis de rebus quo referentes
Confirmare animi quidquam ratione queamus.

Pag. 128. *Ignavia pectoris.*] Ignaviam pectoris opponit virtuti: quam dixit appellari à viro, & esse viri propriam: quibus quidem verbis declaravit virtutis acceptionem primigeniam, & eam usurpavit εἰδικῶς: cum tamen non sola fortitudo, sed & virtutes ceteræ consecratæ sint. Virtutem profecto veteres appellabant animi robur & constantiam in periculis bellicis, quod observat etiam Plutarchus in Coriolano: Unde Lucanus lib. VI.

Pronus ad omne nefas, & qui nesciret in armis
Quam magnum crimen virtus civilibus esset.

Virtutem dicit Lucanus fortitudinem, ἀνδρείαν. Sane *Virtutem* venerabantur Romani hujus rei proprie Deam, quam alias *Bellonam* appellabant. Lactantius libro primo: *Non minoris insaniæ judicanda sunt publica illa sacra, quorum alia sunt Matris Deum, in quibus homines*

suis ipsi virilibus litant; Amputato enim sexu nec viros se, nec feminas faciunt: alia Virtutis, quam eandem Bellonam vocant: in quibus ipsi sacerdotes non alieno, sed suo cruore sacrificant.

Aliter in edit. nostra.

128. *Vt enim hæc accidunt, hominum quæ sunt posita in actionibus, affectibus fortuitis.*] Legendum, *ut enim hæc accidunt, hominumque sunt posita in actionibus, affectibus fortuitis*, &c. Id est, quemadmodum sunt hæc accidentia, quæ hominibus accidunt; & vel sunt posita & sita in hominum actionibus, ut iniquitas, ignavia pectoris, &c. vel in affectibus fortuitis, & rebus quæ fortuito contingunt; quales res sunt infelicitas, morbus &c. Ita benigniores qualitates, Æquitas, Felicitas &c. homini contingunt; ac postquam receptæ sunt ab eo, has suas proprias appellationes sortiuntur.

128. *Ex rerum ergo proventu, non ex vi naturæ dea ista est prodita.*] Id est, ἐκ συμβεβηκότος τούτου συνέβη. Sic *provenire* usurpabat supra libro secundo; *Nec citra ejus nutum quidquam potest in rebus vel provenire, vel cadere.*

128. *Et ipsa esse occœpit.*] Hæc lectio est è MS. Reg. Legebatur antea, *hoc cœpit.*

128. *Et ipsius nominis significantiam traxit.*] Lactantius libro quarto: *Quæcunque enim passus est, non fuerunt inania; sed habuerunt figuram, & significantiam magnam.*

128. *Patefacta & hæc ergo nunquam fuerant numina.*] Ms. Reg. habet *à te facta*, manifeste, pro *ante facta*. Legendum igitur, *Ante facta hæc ergo.*

128. *Pellendorum hostium dea potens Pellonia est.*] Bene *pellendorum*, potius quam depellendorum, quod ait B. Augustinus libro quarto de Civitate Dei. Aliud enim *pellere*; aliud *depellere*. Appellata igitur à pellendis in prœlio hostibus.

Pag. 129. *Aut in gratiam concessura est quorum.*] Id est, quibus gratiam & favorem suum accommodatura? Neque enim aliter explicari debet hæc phrasis. Nam ut *concedere* pro cedere accipiamus, æquum non est: quia de Pellonia heic agitur, non de Cedonia, ut ita ludam. Quare existimavi aliquando legendum, *aut in aciem concessura est quorum?* Nec me istius conjecturæ adhuc pœnitet.

129. *Cum Diomedis campi Romanis cadaveribus aggerati sunt.*] Vide Servium ad hæc VIII. Æneid. *Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem.*

129. Dii

159. *Dii lævi, & læva sinistrarum tantum regionum sunt præsides.*] Hæc est lectio vetus, pro quo supposuerunt, *Dii lævi & lævæ.* Existimo *& læva* esse glossema imperfectum. Adnotarat fortasse aliquis ad oram libri sui illud Virgilii, *Numina læva sinunt,* &c. Unde textus auctus videtur. *Aliter in edit. nostra.*

129. *Quod quanam istud ratione dicatur.*] Digna phrasis quæ curiosum lectorem advertat. Abundat enim eleganter pronomen *istud.* Sic paulo post: *Quæ tamen hæc ipsa quæ læva appellamus, & dextera alia, in nobis nihil habent perpetuum.* Hellenismus est. B. Lucas Actor. III. ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἐδόξασε τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς παρεδώκατε, καὶ ἠρνήσασθε αὐτόν.

Pag. 130. *Quas esse faustas, & prosperis semper cum ominibus ediderunt.*] Signate. Nam *prospera omina,* ut *bona omina,* ἰδιωτικῶς. Glossæ Philoxeni, *Prosperum,* αἴσιον. *Prospere,* εὐτυχῶς, κατὰ προαίρεσιν, αἰσίως, εὐμηνῶς, κατὰ γνώμην. Et *prospera nomina* appellat Plinius, quæ Cicero *bona nomina. Cur publicis lustris,* inquit, *etiam nomina victimas ducentium prospera eligimus?* Festus: *Prospera quædam nomina usurpabant antiqui in e declinata, ut occurrerent fascino.* Hinc *prosper dies,* & *bonus dies.* Ovidius:

> *Prospera lux oritur: linguis animisque favete:*
> *Sunt dicenda bono nunc bona verba die.*

Nempe *prosperum* quod spem bonam suggerit, & proponit.

130. *Quid ergo si testa.*] Hæc lectio est è MS. Reg. Crudis autem laterculis caminos sæpius exædificabant, ut etiam ostendit Plinius: quandoque etiam testis, ut non temere hoc objiciat Arnobius. Nam tubulus, quo cingebatur ἡ ὀπὴ, id est, κάπνη sive foramen per quod exibat & exhalabatur fumus, erat quandoque è testa: unde ὀπαίαν κεραμίδα Græci appellabant. ἔστι δὲ αὕτη, ἡ τὴν κάπνην, φασὶν, ἔχουσα, inquit Eustathius. κεραμὶς igitur sive quod è testa, sive quod è laterculis: Nam reapse parum est discriminis. Hinc igitur interpretor versus Pherecratis, quos profert Athenæus lib. VI.

> Ὁ ζεὺς δ' ὕων οἴνῳ καπνίᾳ, κατὰ τοῦ κεράμου βαλανεύσει.
> Ἀπὸ δὲ τῶν τεγῶν ὀχετοὶ βοτρύων μετ' ἀμετίσκων, καὶ νανίσκων πολυπύρων
> Ὀχετεύσονται θερμῷ σὺν ἔτνει.

κέραμον heic accipio, non pro tegulis, qua tamen significatione frequentissime usurpatur: sed pro tubulo testaceo, ἀντὶ τῆς ὀπαίας κεραμί-

κεραμίδος. Sic enim οἶνον καπνίαν non temere dicit facetus Comicus: vini genus hoc nomine appellatum, & καπνὸν simul alludens, qua vineum Iovis imbrem descensurum ajebat.

130. *Non luteis constructa est formis.*] Proprie. Unde *formacei parietes*, quos describit Plinius.

130. *Per humani generis coquinas currit.*] Nonius: *Culinam veteres coquinam dixerunt.* Etsi quæ profert ibi exempla, arguere videntur, scriptum ab eo *colinam*, non *coquinam*.

130. *Quibusnam lignorum generibus suis ardor in foculis excitetur.*] Plautus in Persa: *Nam jam intus ventris fumant focula.* At *foculus*, arula: qua de re dicebamus antea.

Pag. 131. *Prægustatoris fungitur atque experitur officio.*] Atque coqui proprium hoc officium. Aliàs prægustatores, προγεῦσται, qui apposita jam edulia prægustant; quæ consuetudo à Persarum aula alio postea traducta est. Hesychius: ἐδέατρος, προγεύστης βασιλέως. ἐπιμελητὴς δείπνου. Observa obiter postremam hanc interpretationem. Ita profecto in hoc Phylarchi loco apud Athenæum lib. IV. ubi de Laconum phiditiis, deque Cleomenis vivendi ratione. καὶ πρόσταγμα οὐκ ἐγίνετο δι' ἐδεάτρου, τίς εἴσεισι, καὶ κατακλιθήσεται πρῶτος. ἀλλ' ὁ πρεσβύτατος ἡγεῖτο ἐπὶ τὰς κλίνας, εἰ μή τιν' αὐτὸς προσκαλέσαιτο. Nam heic interpres errat non mediocriter, quum ἐδέατρον *vocatorem* interpretatur. Sed eum in errorem impulit Artemidorus, ἐδεάτρους τοὺς δειπνοκλήτορας ὀνομάσας, ait Athenæus eodem libro. Verum audire debuerat Athenæum ipsum scribentem eodem loco: νῦν δὲ ὁ ἐδέατρος ἐπιστάτης γέγονε τῆς ὅλης διακονίας. Quod interpretamentum in congeriem suam retulit Suidas. Ceterum neque postrema hæc verba, τίς εἴσεισι καὶ κατακλιθήσεται πρῶτος, bene accepit idem Dalecampius Athenæi interpres. τίς εἴσεισι est, τίς προηγήσεται ἐπὶ τὰς κλίνας.

131. *Itane istud fœdum.*] Hæc est lectio vetus, pro qua, *Ita non istud fœdum.*

131. *Etiamne Persica.*] Martialis:

Hunc ego quum f. non puto perficere.

131. *Scrobem virginalem effodientibus maritis.*] Artemidorus lib. II. cap. XXIV. σιροὶ δὲ, καὶ κάπετοι, καὶ κοιλεοὶ, καὶ πάντα, ἐν οἷς θησαυρίζεται, καὶ ἀποτίθεται τὰ σπέρματα, γυναῖκα σημαίνει, καὶ τὸν βίον τοῦ ἰδόντος, καὶ τὴν ὕπαρξιν.

Aliter in edit. nostra. 131. *Etiamne Mutunus, cujus immanibus pudendis.*] Lactantius libro

libro primo: *Et Mutunus, in cujus sinu pudendo nubentes præsident, ut illarum pudicitiam prior Deus delibasse videatur.*

131. *Quod si minime hos admovent ad intellectum veritatis res ipsæ.*] Hunc locum existimant esse luxatum & perturbatum: qui tamen habere optime videtur. Narrato enim pudendo matronarum flagitio; inequitantium fascino, & auspicium inde faustum ac prosperum captantium, addit; Quod si res ipsæ; id est, si tanta fœditas rerum quibus præsidere creduntur vestri sive Dii, sive Deæ: si, inquam, rerum ipsarum flagitia nihil vos movent: at moveant vos certe nominum absurditates & vanitates, quæ ab hominibus emunctæ naris tolerari nunquam poterunt. Profert deinde ridiculas numinum appellationes. *Aliter in edit. nostra.*

131. *Nodutis dicitur Deus, qui ad nodos perducit res satas.*] Hic dicitur *Nodotus* Augustino. *Præfecerunt ergo Proserpinam frumentis germinantibus; geniculis nodisque culmorum deum Nodotum: involumentis folliculorum deam Volutinam.* Nodotus vel Nodutus ex diversa scribendi ratione.

131. *Ab erroribus viarum Dea Vpilia liberat.*] Corrigunt, *Vibilia.*

131. *Dicite ô quæso (ut ita vobis propitiæ faveant, Peta, Puta, Patella.*] Sic editio prima. At Fulvius Ursinus particulam *ut* exterminavit: quæ sane retinenda erat. Sic passim: veluti, *ut illum dii deæque senium perdant.* & similia observat diligentiss. Grammaticus Ælius Donatus, *ut* accipi his in locis, pro, *utinam.* Alias *ita* & *sic* frequentissime. Observavimus ad Martialem, formulam istam obtestationis, *sic valeas,* & Tertulliani carmen in hanc sententiam emendavimus. Emendemus obiter & Æmoinum; apud quem libro II. de gestis Francorum, cap. XI. *Cui ille joco: ait dico, ô puer si valeas, qua nocte ad patriam reverti destinas?* Legendum: *Cui ille joco ait: Dic, ô puer, sic valeas; qua nocte* &c.

131. *Aut si exos humanum, velut quidam vermiculi nasceremur.*] Videtur abesse vox *genus*, quod observant alii, & latere in dictione ejusdem prope soni *velut.*

Pag. 132. *Qui est enim qui credat esse deos Lucrios.*] Hæc est lectio vetus, quam temere mutaverant. Nam *qui* pro *quis* sępe apud istos scriptores. Cyprianus epist. XXV. lib. III. *Qui nunc votis, dilectissimi fratres, conscientiæ victricis vigor?* & alibi è Scriptura, *Tu qui es, qui judicas alienum servum?*

132. *Quis Libentinam, quis Burnum libidinum superesse tutelis.*] Hæc est *Aliter in Edit. nostra.*

est lectio vetus, quam alii aliter reformare conantur. Ego heredo. *Superesse* autem hoc modo antea observavimus. In proxime sequentibus, *expeditur* est, pro experitur.

132. *Quis Limentinum, quis Lunam custodiam liminum gerere.*] Hæc est lectio vetus, pro qua substituunt, *quis Limam.* Legi potest, *quis Ianem.* Tertull. de Idololatr. cap.xv. *Certi enim esse debemus, etiam ostiorum deos apud Romanos, Cardeam à cardinibus appellatam, & Forculum à foribus, & Limentinum à limine, & ipsum Ianum à janua.* Scripsit autem fortasse Arnobius *Ianem* antiquo scribendi modo. Tertull. Apolog. cap.x. *In qua Saturnus post multas expeditiones, postque Attica hospitia consedit, exceptus à Iano, vel Iane, ut Salii volunt.* Nisi etiam scripsit *Ianum.*

132. *Nec sine his esse flagitiosos ad lupanaria commeatus.*] Proprie Lactantius lib. III. cap.xv. *Quid ergo interfuit, quo animo philosophus ad meretricem famosissimam commearet, cum eum populus & rivales sui viderent omnibus perditis nequiores.* Proprie etiam *flagitiosos.* Cicero: *In stupris vero & flagitiis nefarias ejus libidines commemorare pudore deterreor.* Hæc autem cum præcedentibus optime conveniunt. Quare de transpositione quod suspicantur, vanum est.

132. *Qui Saturnum præsidem Latinis.*] Corrigunt, *præsidem sationis.*

132. *Donare anulos aureos.*] Equestrem dignitatem. Et sane ita res erat:

Si quadringentis sex septem millia desunt,
Plebs eris.

De jure aureorum annulorum alia observatio est.

Pag. 133. *Securum per opulentias otium.*] Quietem cum rerum ubertate, ait Iul. Firmicus lib. v. Mathes. cap.v. *Ante enim hoc tempus vitiosi erunt, epulones, & bibones: & qui posthabita omni rei familiaris cura, nihil aliud affectent, nisi Epicureorum more, sine laboribus in quiete, & rerum ubertate vivere.*

133. *Si certas res esse, quibus præsint numina.*] Certe est in toto hoc loco difficultas non mediocris: nec eum esse existimo satis sanum. Sic igitur distinguendum puto: *Nec explicabitur ratio, cur non rebus omnibus divinæ præsideant curæ, si certas res esse, quibus præsint numina, & provideant dixeritis. Quid dicitis* &c.

133. *Quid dicitis, ô patres novarum religionum.*] Periodum heic inchoandam existimo, quod ostendebam modo. Sed nec sequen-

tia videntur ſatis ſana. Nam quorſum eos patres appellat novarum religionum? An quia nova Diis nomina impoſuerant, aut nova numina creav, ma? frigida, opinor, ſuſpicio. Ridet eos potius Arnobius, & aceto ſuo urit: tituliſque, quibus gloriabantur, ornat eos; ſimulque quam inaniter tam magnifica elogia arrogarent, rebus ipſis, quibus nitebantur, propoſitis, oſtendit. Exiſtimarim igitur legi poſſe. *Quid dicitis, ô patres magnarum religionum, atque poteſtatum? Ergone à nobis deos violari, & negligi ſacrilege clamitatis, quiritaminique contemni? Lateranum* (Sic enim MS. Reg.) *genium focorum? Limentinum præſidem liminum? Pertundam, Perficam, Noduterenſem?* Patres dicit *magnarum religionum atque poteſtatum*, id eſt, antiſtites, ut pluribus oſtendimus ad Tertullianum. Sic in lapidibus: PATER. ET. HIEROCERYX. DEI. SANCTI. INVICTI. MITHRÆ. & ſimilia. Pro *obſcœne* repoſui,, *ergone*. Non quod vocem illam non accommodatam exiſtimem: ſed quod neceſſariam iſtam credam, & Arnobiano ſtilo convenientiſſimam. Infra lib. v. *Quid ô theologi dicitis? quid ſupernarum antiſtites poteſtatum? Ergone Deum mater diluvii tempore nulla fuit in parte naturæ?*

133. *Quia non ſupplices humi procumbimus, atque Tutuno.*] Hæc eſt lectio vetus. Corrigebant, *quia non ſupplices Mutuno procumbimus* &c.

133. *Si invocati ab aruſpicibus parent,*] Iul. Firmicus lib. 11. Matheſ. cap. ultimo: *Hæc ratio & aruſpices turbat: Quodcunque enim ab iis invocatum fuerit, quia minoris eſt poteſtatis, quæ eſt in Imperatore, non poterit explicare ſubſtantiam.*

Pag. 134. *Eandem tamen facietis fidem.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua alii, *nunquam tamen*. Placet Merceri conjectura, *tandem tamen facietis* &c. Suſpicabar *eamne t.* &c? *Aliter in edit. noſtra.*

134. *Nonne accidere (fieri licet actu diſſimuletis) poteſt.*] Hic locus vitiatus eſt. Legendum igitur, *Nonne accidere, fieri* (*Licet* &c.) Vel delenda verba iſta *fieri actu*. Sic enim exiſtimo interpretatum eſſe aliquem *accidere*.

134. *Si magi haruſpicum fratres ſuis in actionibus memorant antitheos ſæpius obrepere pro actis.*] Hæc eſt lectio vetus; unde efficiebam, *pro accitis*: quam conjecturam & aliis in mentem veniſſe video. Hac autem de magorum poteſtate dicimus ad Tertulliani Apologeticum plura, & minus nota.

 134. *Quiſ-*

134. *Quisnam iste est unus, interrogabit.*] Reponi volunt, *interrogabitis*. Probum fortasse *interrogabit*, ut *inquit*: de quo dicebamus ad librum primum. Suspicari etiam posse quis distinguendum, *quisnam iste est, unus interrogabit*. Sed præterquam quod hæc sunt parum Arnobiana, falsam insuper esse hanc suspicionem arguunt præcedentia.

134. *Omnesque illos alios qui in interioribus viderunt & cognoverunt hæc artibus.*] Interiores artes appellat, quas alibi *arcanas* & *secretas*. Supra lib. II. *Quid illi sibi volunt secretarum artium ritus, quibus affamini nescio quas potestates?*

134. *In quo risum tenere non possunt, non tantum puerculi & procaces.*] In MS. Reg. *pueriuli*. Unde suspicantur nonnulli, *pueri ridiculi*. Vulgata lectio servari potest, ut ita significet Arnobius vernularum dicacitatem, & procacitatem. Ac fuisse pusiones dicaces, eosque sæpius ex Alexandria, in deliciis veterum, notum satis est. Papinius:

> *Non ego mercatus Pharia de puppe procaces*
> *Delicias, doctumve sui convitia Nili*
> *Infantem; linguaque simul, salibusque protervum.*

Hic est ἀλεξανδρεωτικὸς ἀνθρωπίσκος, de quo Lucianus aurea dissertatione de iis qui ἐπὶ μισθῷ circa magnates sunt.

134. *Verum etiam serii, atque in mores tetrica asperitate durati.*] Hanc lectionem temere mutare nolim: non si certior MS. alicujus auctoritas intercedat. Nam quam adferunt è cod. suo, de ea viderint. Mores appellat Arnobius confirmatum, & ἐσκεχρωσμένον ἦθος, Græcorum philosophorum more: qui ἦθος ita usurpant simpliciter. Plutarchus dissertatione de signis progressus in philosophia: καὶ πρὸς ὅλην δὲ τοῦτο τὴν φιλοσοφίαν πεπόνθασιν, ἄχρις οὗ κατάστασιν ὑγιεινὴν ἡ κρίσις λαβοῦσα τοῖς ἦθος ἐμποιεῖν καὶ μέγεθος δυναμένοις, ἄρξηται &c. Tales autem sunt, quos describit Iul. Firmicus lib. VIII. Mathes. cap. XV. *Quicunque hoc oriente sidere nati fuerint, graves erunt, austeri, & omni severitatis atrocitate metuendi; ac vultum semper ex morum integritate fingentes, qui etiam Stoicam sectam vero sequantur affectu. Tales enim apud veteres fuerunt Catones.*

Pag. 135. *Et puerilium disciplinarum recordatione composita.*] Hæc est lectio vetus, pro qua temere Gelenius, *seposita*. Melius alii *consopita*. Sed & lectio explicari potest, ut sit *composita*, quasi *sepulta*. Nam *componere* τοὺς νεκροὺς proprie. *Omnes composui, felices.*

135. *Secundus Regina & Hyperione proditus genitore.*] Ms. Reg. habet, *secundus æque Iovis filius, & Hyperiona proditus genitrice.* Infra: *Ex Hyperiona, inquit, matre, & Iove jaculatore fulminis, Sol aureus & flagrantissimus natus est.*

135. *Cujus nomen Ægyptia gens horret, & reveretur expromere.*] Sic exprimit magnam & pavidam religionem. Virgilius:

Horrendum silvis, & relligione parentum.

Argi interemptor, ἀργειφόντης.

Pag. 136. *Et quæ Corypalantem occidit patrem.*] Videntur priores syllabæ è præcedentibus, ubi Coryphasiam Minervam nominat, huc translatæ; ut legendum simpliciter sit, *quæ Pallantem* &c.

136. *Ac ne longum videatur & nimium, minutatim velle capita ire per singula.*] Hæc lectio est è MS. Reg. Antea legebatur, *& nimium minutum.* Vox est Lucretiana *minutatim.*

136. *Cupidinum trigas, & quadrigas Apollinarium nominum.*] τριάδας καὶ τετράδας: quo de loquendi genere plura observata olim à Cujacio & Scaligero, & nuper ab Isaaco Casaubono ad Vopiscũ.

136. *Fingite nos enim vel auctoritate ideo motos.*] Corrigunt, *idonea.* *Aliter in edit. nostra.*

136. *Minervam verbi causa.*] Lucretius:

Atque animam, verbi causa, quum dicere pergam,
Mortalem esse docens.

136. *Aggredimurque aris flammantibus sua reddere constituta.*] Proprium verbum. Virgilius:

Lancibus & pandis fumantia reddimus exta.

Sic *reddere tura, reddere vina,* & similia.

136. *Imo, inquiet quarta.*] Error manifestarius pro *quinta*, ut monuit Theod. Canterus.

136. *Quæ marita & puerpera toties castitatis puræ imminuta es sanctitate.*] Hæc dicuntur expressissime, καὶ ἐμφατικώτατα. *Castitatem puram* appellat virginitatem. Nam ita pura & integra virgo, ac casta, quæ Veneris opera non novit. Infra lib. VII. *Quia sit pura virginitatis intactæ.* Et *imminuere virginitatem* proprium; Id est, integritatem illam temerare. Plautus. *Neque pudicitiam meam mihi alius imminuit quisquam.* Recte præterea *castitatis sanctitas.* Nam castitas & virginitas sancta & inviolata etiam apud hostes moderatos. Quare Scipio apud Tit. Livium: ubi grande continentiæ exemplum posteris tradit; virginis captivæ, quæ adducebatur, in-

 tegri-

tegritate ne oculis delibata: *Mea, Populique Romani*, inquit, *causa facerem, ne quid quod sanctum usquam esset, apud vos violaretur. Nunc ut id curem impensius, vestra quoque virtus dignitasque facit.*

Pag. 137. *Aut illam, quæ tertia est, censuram patientiæ nomen.*] Rescribunt, *cessuram patienter nomen.* In sequentibus pro, *usurpare? Si verum* &c. *usurpare Sai, cum* &c.

137. *Ex capite conceptos filios procreat?*] Nihil mutandum. Hoc enim quærit, an Iupiter capite concipiat filios & procreet. Vana igitur sunt, quæ proponuntur cetera.

Pag. 138. *Aut vindicias justas dare.*] Asconius: *Vindiciarum lis est, quum litigatur de ea re apud Prætorem, cujus dubium est quis debeat esse possessor.*

138. *Aut sacramenta pronunciare non justa.*] Varro: *Ea pecunia, quæ in judicium venit in litibus, sacramentum à sacro. Qui petebat, & qui inficiabatur, de aliis rebus uterque quingentos æris ad Pontificem deponebant; de aliis rebus item certo alio numero assium. Qui judicio vicerat, suum sacramentum à sacro auferebat: Victi ad ærarium redibat.* Actor igitur defensorem sponsione lacessebat: ut, aut debitum fateretur; aut restipularetur. Mos est antiquissimus. Aristophanes in Pluto:

> Τί δῆτά σοι τίμημ' ἐπιγράψω τῇ δίκῃ,
> Ἐάν γε ἁλῷς; Πε. ὅ, τι σοι δοκεῖ.

Sed hic locus de simplici sponsione intelligi potest. At qui debitorem in jus vocabat, πρυτανεῖα, id est, sacramenta simul ἐπιθεῖ, eodemque eum adigebat. Aristophanes in Nubibus:

> Πᾶς γάρ τις ὄμνυσι, οἷς ὀφείλων τυγχάνω,
> Θείς μοι πρυτανεῖ', ἀπολεῖν με φησὶ κἀξολεῖν.

Heic Scholiastes pluribus: τὰς δεκάδας τοῦ χρέους καταβάλλοντες τοῖς πρυτανεῦσιν, εἰσῆγον τοὺς χρεωστοῦντας. πρυτανεῖα δὲ τὰ νῦν καλούμενα παρὰ Ῥωμαίοις σπόρτουλα. Postea: ἦν δὲ ἀργύριόν τι, ὅπερ κατετίθεσαν οἱ δικαζόμενοι ἀμφότεροι, ὅ τε ὁ φεύγων, καὶ ὁ διώκων.

138. *Nonne potius ibit domum.*] Ut ille apud Plautum Blepharo in Amphitruone:

> *Vos inter vos partite: ego abeo: mihi negotium est.*

Pag. 139. *Convincere id quod in medio positum est.*] Id est, quod publicatum est, ut loquebatur modo. Lucretius lib. v.

> *Et celata diu in medium peccata dedisse.*

Sic Græci. Heraclitus apud Plutarchum alicubi: ἀμαθίαν κρύπτειν οὐκ ἄμεινον, ἀλλ' εἰς μέσον τιθέναι καὶ θεραπεῦσαι. Sic εἰς μέσον φέρειν, εἰς

μέσον

μέσον ἕλκειν, & ſimilia, Origenes contra Celſum lib. III. Καὶ τὰ ἐν ἡμῖν μάλιστα καλὰ καὶ θεῖα τότε τολμῶμεν ἐν τοῖς πρὸς τὸ κοινὸν διαλόγοις φέρειν εἰς μέσον, ὅτ' εὐποροῦμεν συνετῶν ἀκροατῶν. Dio Chryſoſtomus de regno ſermone IV. ὁ δὲ, ἀποκαλύπτει, καὶ εἰς τὸ μέσον αὐτὸν ἕλκει.

139. *Nullum aliquando mortalium, nullum eſſe de Diis quidquam.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *meminiſſe de Diis* &c. Sed Romana lectio reperitur etiam in MS. Reg. ut facile mihi perſuadeam eſſe altius heic vulnus ab ignorantia impreſſum. Et fortaſſe uſus erat verbo minus uſitato Arnobius: unde tota mali labes. Quodnam autem id fuerit, non eſt facile divinare. Suſpicabar tamen ſcriptum, *nullum aliquando mortalium intimaſſe de diis quidquam*, id eſt, φανερῶσαι, γνωρίσαι. *Aliter in edit. noſtra.*

139. *Id libidinis & falſitatis arguere.*] Reſcribunt nonnulli, *libidinoſæ falſitatis.* quomodo ſupra dixit *libidinoſam fictionem.* Nolim quidquam temere mutare. Sic igitur ſignificat Arnobius fictionem, quæ à poetarum libidine & lubentia profecta eſt: quia ſcilicet libitum iis eſt ea fingere & comminiſci, quæ poſtea miſerunt in literas.

Pag. 140. *Atque in conjugalia fœdera conditionibus veniunt ante quæſitis.*] Sic paſſim apud Iuriſconſultos, & alios. Unde formula, *Conditione tua non utor.* Hinc apud Q. Curtium lib. IV. ubi Darius filiam Alexandro offert in matrimonium, & pro dote quidquid inter Helleſpontum & Euphratem jacet, Parmenio, *Optimum,* ait, *regnum occupari poſſe conditione, non bello.*

140. *Vſu, farre, coemtione.*] Uxoris uſucapio, & uſurpatio ſatis nota. Hanc proponit primo loco Arnobius. De confarreatione Cornelius Tacitus, & alii.

140. *Coemptione.*] Servius ad lib. XI. Æneid. *Alii matronas, virgines nobiles dicunt: matresfamilias vero illas, quæ in matrimonium per coemtionem convenerunt. Nam per quandam juris ſolemnitatem in familiam migrant mariti.* Pleniſſime ad hæc verba IV. Æneid. *Liceat Phrygio ſervire marito, Dotaleſque tuæ Tyrios permittere dextræ. Quidam,* inquit, *ſervire dubitant utrum Didonem, an Thurios dixerit. Sane heic coemtionis ſpeciem tangit. Coemtio enim eſt, ubi libra atq; æs adhibetur; & mulier atq; vir in ſe quaſi emtionem faciunt, quod ante jam in primo Georgicorum, Teque ſibi generum Thetys emat omnibus undis. Quoniam coemtione facta, mulier in poteſtatem viri cedit, atque ita ſuſtinet liberis conditionem liberis ſervitutis* (fortaſſe, *veluti conditionem liberæ ſervitutis*) *Ait enim,*

enim, liciat Phrygio servire marito. & in lib.1. Georg. Tibi serviat ultime Thule: quoque omnis iste mos coemptionis, & citra nominis nuncupationem dotis datæ taxatione expediretur, quæ res in manum conventio dicitur, subjunxit, Dotalesque tuæ Tyrios permittere dextræ. Quid est enim aliud permittere dextræ, quam in manum convenire? quæ conventio eo ritu perficitur, ut aqua & igni adhibitis, duobus maximis elementis, natura conjuncta habeatur; quæ res ad ferreatas nuptias pertinet, quibus flaminem & flaminicam jure Pontificio necesse est in matrimonium convenire.

140. *Genialis lectuli sacramenta conducunt.*] Prædictæ enim solemnitates ad fœdus conjugale sanciendum & affirmandum adhibebantur: quare *genialis lectuli sacramenta* dicit. Ea igitur erant veluti mystica quædam signa, & præterea quasi mutuæ fidei sacra vincula. Pro *conducunt*, legunt nonnulli *condicunt*.

140. *Habent speratas.*] Plautus in Pœnulo: *Sperate salve.* Vide Nonium.

143. *Habent pactas.*] Virgilius:

Quid socios legere, & gremiis abducere pactas?

Plautus in Trinummo:

Hæc tibi pacta est Callicli filia.

140. *Habent interpositis stipulationibus sponsas.*] Plautus in Curculione:

Spondesne miles mihi hanc uxorem? M. Spondeo.

In Trinummo, scena, *Minus quindecim dies.*

Sine dote posco tuam sororem filio,
Quæ res bene vortat. Habeone pactam? Quid taces?
S. Proh Dii immortales conditionem quojusmodi!
Ph. Quin fabulare, Dii bene vortant, Spondeo.

Postea:

Nunc tuam sororem filio posco meo,
Quæ res bene vortat. Quid? nunc etiam consulis?
L. Quid istuc? Quando ita vis, Di bene vortant, spondeo.

Habes heic plenam stipulationem, & interposita stipulatione sponsionem.

140. *Et festas habuisse frequentias dicitis.*] Lucanus libro II.

Pignora nulla domus: nulli coiere propinqui.
Junguntur taciti, contentique auspice Bruto.

Vocantur igitur propinqui & amici, quo sit res testatior, ut docet Demosthenes contra Onetorem: μὴ γὰρ ὅτι πρὸς τὸν τοιοῦτον ὄντα,

ἀλλ' ἐδὲ πρὸς ἄλλον, ἐδ' ἂν εἰς ἐδένα τοιῦτον συνάλλαγμα ποιέμϑυ@ ἀμαρτύρως ἂν ἔπραξεν: ἀλλὰ τῶν τοιέτων ἕνεκα ϗ γάμες ποιεμϑυ: καὶ τοῦ ἀναγκαιοτάτες παρακαλεμϑυ, ὅτι ἐ πάρεργον, ἀλλ' ἀδελφῶν ϗ θυγατέρων βίες ἐγχειρίζομϑυ, ὑπὲρ ὧν τὰς ἀσφαλείας μάλιςα σκοπεμϑυ.

140. *Et quod participes fescenninorum non essent.*] Lucanus Lib. II.

Non soliti lusere sales: non more Sabino
Excepit tristis convitia festa maritus.

140. *Et ex alieni uberis alimonia mox traditam retinuisse vitam.*] Varro apud Nonium: *Habens antepositam alimoniam: sedens altus alieno sumtu.* Lactantius quoque scriptor disertissimus hac voce usus est, lib. VII. cap. IV. *Mundus igitur à Deo factus est, non utique propter ipsum mundum: neque enim aut calore Solis, aut Lunæ lumine, aut aspiratione ventorum, aut humore imbrium, cum sensu careat, indiget.* Et cap. V. *Vt ubertate frugum & herbarum, viventium pro natura & usu, cuique generi alimoniam administraret.*

140. *Tonans, fulgens, & fulminans, & nubilia terribilia conducens.*] βροντητής, ἀστεροπητής, ἀστράπης, νεφεληγερέτης.

Pag. 141. *Et vocibus delinitus infractis.*] Habet à Lucretio:

Nec crepitacula eis opus sunt; nec cuiquam adhibenda est
Almæ nutricis blanda, atque infracta loquela.

Nempe cum balbutientibus pusionibus blandulæ nutrices ita balbutiunt. Nam infracta proprie parvulorum loquela. Minutius Felix: *Et quod est in liberis amabilius, adhuc annis innocentibus, & adhuc dimidiata verba tentantibus, loquelam ipso offensantis linguæ fragmine dulciorem.* B. Hieronymus ad Salvinam, de servanda viduitate: *Garrula atque balbutiens, linguæ offensione fit dulcior.*

141. *Nec contenti hos cœtus gravitati attribuisse Saturniæ.*] Lucretius lib. II.

Nec sic interimit mors res, ut materiai
Corpora conficiat; sed cœtum dissupat ollis.

141. *Et gestator affabilium colubrarum.*] Lucilius:

Iam disrumpetur medius tam ut marsu' colubras
Disrumpit cantu, venas cum extenderit omnes.

141. *Et in femineos appetitus inflammati pectoris incaluisse fervore.*] Observabant veteres Critici ad illud primæ Ulyxeæ, ubi Minerva,

Ἀλλά μοι ἀμφ' Ὀδυσῆϊ δαΐφρονι δαίεται ἦτορ,

δαίεται esse μερίζεται. τὸ ᾗ εἰπεῖν, καίεταί μοι τὸ ἦτορ, ἀνοίκειον τῇ Ἀθηνᾷ dicebant. ἐρωτικ@ γὸ προσώπου ὁ τοιῦτ@ λόγος ἐςί.

141. *Et ulnarum nivei marmoreique candores.*] Λευκώλενος Ἥρη. Expressit igitur Homericum epithetum.

141. *Amiculis.*] Sic Græci ἐρωμένας dicunt, easque ab uxore legitima separant. Plutarchus in Antonio: Ὀκταβίαν μὲν γὰρ πραγμάτων ἕνεκα διὰ τὸν ἀδελφὸν συνελθεῖν, καὶ τὸ τῆς γαμετῆς ὄνομα καρποῦσθαι. Κλεοπάτραν δὲ τοσούτων ἀνθρώπων βασιλεύουσαν, ἐρωμένην Ἀντωνίου καλεῖσθαι. Sic Diogenes Laërtius Lamiam Demetrii Phalerei ἐρωμένην fuisse ait, id est amicam, & concubinam, Cononis autem sororem, uxorem. Locus est depravatissimus, πολλὰ δὲ κάλλιστα τῇ πατρίδι ἐπολιτεύσατο. καὶ γὰρ προσόδοις καὶ κατασκευαῖς ηὔξησε τὴν πόλιν, καίπερ οὐκ εὐγενὴς ὤν. ἦν γὰρ ἐκ τῆς Κόνωνος οἰκίας (ὥς Φαβωρῖνος ἐν πρώτῳ τῶν ἀπομνημονευμάτων φησίν) ἀλλ' ἀστῇ καὶ εὐγενεῖ. συνῴκει Λαμίᾳ τῇ ἐρωμένῃ (καθάπερ ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρώτῳ φησὶν) ἀλλὰ καὶ ὑπὸ Κλέωνος πεπονθέναι ἐν τῷ δευτέρῳ ἱστορεῖ. Nemo adeo cæcus est, quin pervideat, membra heic quædam esse distorta, & luxata. Nec interpretem tamen remorari potuerunt. Locum si non omnino sanabimus, certe juvabimus & sublevabimus. Sic igitur eum constitui posse existimo. Πολλὰ δὲ καὶ κάλλιστα ἐπολιτεύσατο. καὶ γὰρ προσόδοις καὶ κατασκευαῖς ηὔξησε τὴν πόλιν, καίπερ οὐκ εὐγενὴς ὢν τῇ πατρίδι. ἀλλ' ἀστῇ καὶ εὐγενεῖ συνῴκει. ἣν γὰρ ἐκ τῆς Κόνωνος οἰκίας, ὡς Φαβωρῖνος πρώτῳ ἀπομνημονευμάτων φησίν. Λαμία δ' ἦν ἐρωμένη, καθάπερ ὁ αὐτὸς ἐν τῷ δευτέρῳ ἱστορεῖ. Id est: *Multa & præclara in Reip. administratione gessit: & urbem reditibus, atque ædificiis auxit, quamvis patria nobili non esset. Sed civem & nobilem uxorem duxerat: erat enim è Cononis domo: ut Phavorinus ait libro primo* ἀπομνημονευμάτων. *Lamia autem ejus amica erat, ut idem docet libro secundo.* Hæc sigillatim discutienda. quæremus postea quid faciendum sit verbis illis, quæ supersunt. Detraxi igitur τῇ πατρίδι: quod videbatur alieno loco positum. Nam quæ sequitur ratio, rem non de Demetrii patria, sed de Athenis ipsis intelligendam satis aperte ostendere videtur. Potest tamen quomodocumque defendi vulgata lectio: ut inde ostendatur ipsi patriæ optime consuluisse: quia in Reip. Atheniensis administratione laudem & honorem consequutus est. Hæc sententia si cui probabitur, is vulgatam lectionem retineat. Sed in sequentibus peccata sunt sane gravissima: quæ tamen à nobis, magnam certe partem, sublata existimo. Prior lectio Demetrium εὐγενῆ negabat, quod ex Cononis familia esset, quod est absurdissimum. Hinc enim res plane contraria efficitur. falsum etiam est Deme-

Demetrium ex illa gente fuiſſe. præterea quæ ſequuntur verba morbum ſuum manifeſte indicant. Ergo uxor Demetrii ἀστὴ ἦν εὐγενής, ἦν γὰρ ἐκ τῆς Κόνωνος οἰκίας. Sic & noſtrates loquuntur. Ita Μακεδόνων οἰκίαν dicit Polybius lib. II. σαφῶς δὲ γινώσκων οἰκείως διακειμένους αὐτοὺς πρὸς τὴν Μακεδόνων οἰκίαν. Addit Diogenes, Lamiam non uxorem, ſed amicam Demetrii fuiſſe, ἐρωμένην. Sed quid faciemus verbis, quæ ſuperſunt? ἀλλὰ καὶ ὑπὸ κλέωνος πεπονθέναι. Dicam quod Arnobio ſolemne: neſcio. Niſi exſecrandi flagitii Demetrium notat Diogenes, quo ab crimine eum non fuiſſe vacuum docet etiam Suidas. ſi hoc ita eſt, legerim. Λαμία δ' ἦν ἐρωμένη, καθάπερ ὁ αὐτὸς ἐν τῷ πρώτῳ φησίν. ἀλλὰ καὶ ὑπὸ Κλέωνος πεπονθέναι ἐν τῷ δευτέρῳ ἱστορεῖ.

141 *Vt bacchari adoleſcentes ſolent.*] Optima lectio. Nam *vagari* quod reponi volunt, nihil heic neceſſarium. Eſt enim *bacchari* hoc loco, cum laſcivia quadam & petulantia vagari, & laſciviam ſuam ſpargere. Lampridius in Commodo: *In palatio per convivia & balneas bacchabatur.* In Vero: *Atque intantum vitiorum Cajanorum & Neronianorum, ac Vitellianorum fuiſſe æmulum, ut vagaretur nocte per tabernas ac lupanaria.* Teſtatur Clariſſ. Caſaubonus ſcriptum eſſe in cod. Reg. *ut baccharetur.* Idem in eadem vita: *Villam præterea exſtruxit in via Claudia famoſiſſimam, in qua per multos dies & ipſe ingenti luxuria debacchatus eſt cum libertis ſuis* &c. Quod *bacchari* locis præcedentibus, id *volitare* dicit alibi, in Commodo. *Veſpera etiam per tabernas ac lupanaria volitavit.* Sed *bacchari* eſt expreſſius. Lucretius quoque hoc verbum uſurpat pro proterve vagari ac diſcurrere, & quaſi vitulari. lib. v.

Aliter in edit. noſtra.

Quare etiam atque etiam maternum nomen adepta
Terra tenet merito: quoniam genus ipſa creavit
Humanum, atque animal prope certo tempore fudit
Omne, quod in magnis bacchatur montibus paſſim,
Aëriaſque ſimul volucres variantibus formis.

Pag. 142. *Quos in aliena comprehenderint fœdera genialis ſe lectuli expugnatione jeciſſe.*] His verbis cauſa proponitur pœnarum in adulteros propoſitarum: nempe quia aliena fœdera, quæ ſunt ſumma religione ſancita, violant & temerant. Legiſlatores in condendis legibus ſocietatis humanæ rationem habuerunt, & providere voluerunt, ne illius jura infringerentur, ac corrumperentur. Hinc igitur in adulteros pœnæ ſtatutæ: quoniam graviſ-

ſima & fœdiſſima injuria alios lædunt; contrectantque rem alienam, unde γαμοκλοπεῖν dictum: nec ſolum rem alienam, ſed ſacram & religioſo fœdere ſancitam. Nuptiarum enim cerimoniæ & ſolemnia juſta nota ſunt. Quare ait Philo in explicatione Decalogi, eum, cujus uxor ſe corrumpi ſinit, παραπένδεσθαι τὰς ἐπὶ γάμοις εὐχάς. & alibi, adulteros ait τὰς ἐπιγαμίους εὐχὰς παλιμφήμους ἀπεργάζεσθαι. Hinc igitur *ſacrilegi nuptiarum* appellantur à Conſtantino adulteri, l. xxx. ad leg. Iul. de adult. & ſtupr. At cum vilibus feminis & publicanis meretricibus conſuetudo fuit impunita: cujus rei ratio eſt, quod neminem proprie lædi exiſtimarent. Plautus in Curculione:

----- Nemo heic prohibet, nec vetat,
Quin quod palam eſt venale, ſi argentum eſt, emas.
Nemo ire quenquam publica prohibet via,
Dum ne per fundum ſeptum faciat ſemitam.
Dum te abſtineas nupta, vidua, virgine,
Iuventute, pueris liberis, ama quod lubet.

Ergo, modo corporibus alienis & liberis abſtinerent, libidinem ſuam paſſim effundere poterant ſine ullo infamiæ metu. Quare Soſſiani, qui ancillas compreſſerat, *opinionem gravatam potius, quam infamia afflictam* Diocletianus & Maximianus Impp. reſcripſerunt. Quam igitur cæca ſit prudentia humana vel hinc manifeſtum.

142. *Genialis lectuli expugnatione.*] B. Cyprianus: *Ille matrimonii expugnator alieni.* Zeno Veronenſis ſermone de patientia: *Verum tamen in ipſo fructu ſuo, quo expugnati pudoris alieni labe gaudere conſuevit, ſemper infelix eſt.* Nec temere *genialis tori* dixit. Sic enim violari ſignificat & ipſum γαμήλιον θεόν. Apulejus Mileſ. 11. *Et à nexu quidem Venereo hoſpitis tuæ tempera, & probi Milonis genialem torum religioſus ſuſpice.*

142. *Subſeſſoris & adulteri perſona, cujus eſſet turpitudinis, notæ cujus, regum maximus neſciebat.*] De *ſubſeſſore* notant alii. *Nota* autem in Gloſſario, ψόγος, σπῖλος. Sic paſſim in Iuriſconſultorum libris. Colligas autem è quibuſdam ſcriptorum locis notas τοῖς ἀτίμοις appoſitas, quibus eorum ignominia inſignior eſſet. Tit. Livius lib. XXXIX. *Patrum memoria inſtitutum fertur, ut Cenſores motis Senatu adſcriberent notas. Catonis & aliæ quidem acerbæ orationes exſtant in eos, quos aut Senatorio loco movit, aut quibus equos ademit.* Nempe quia in albo ordinum, aut tribuum notabantur: quod *notam affligere* dicit

cit Macrobius lib. VII. Saturnal. *Vel cui nota quondam afflicta censoria est.* Contra *demebantur* iis notæ, qui liberabantur infamia. Suetonius in Claudio: *Et cum orantibus familiaribus demsisset cuidam appositam notam, Litura tamen, inquit, exstet.* Sic & *allevari dicebantur.* Cornelius Tacitus lib. I. Histor. *Redditi plerisque ordines; remissa ignominia: allevatæ notæ.* Sic *ignominia levare* dicit M. Tullius. *Notas* istas κηλῖδας interpretatur Herodianus lib. VI. νομὰς τε καὶ δόσεις μεγίστας ὑπέσχετο, τιμωρίας τε καὶ κηλῖδας πάσας αὐτοῖς ἀνῆκε. *Maculas* etiam Latini dicunt.

142. *Et tolerari forsitan maletractatio hæc posset.*] Infra: *Immunes tamen ab deorum maletractatione nec sic estis.*

142. *Et adultera vobis immortalium constitueretur dearum.*] Separari hæc volueram, *& adulter à vobis.*

Pag. 143. *Numquid pulsum à nobis senem.*] Corrigunt, *à Iove.* optime. Nam, quod etiam bene observant, scriptum fuerat à librariis, *à Iobe.*

149. *Sicut canit Bœotius Pindarus.*] III. Pythionica. Hæc autem non tam à Pindaro acceperant veteres patres, qui hanc observationem passim inculcant, quam à Platone, qui hoc nomine Pindarum perstringit libro de Republica tertio.

143. *Numquid furem Mercurium publicavimus?*] Id est, *publice declaravimus, nec ejus famæ pepercimus.* Infra hoc eodem libro: *dissolvere theatra hæc potius, in quibus infamiæ numinum propudiosis quotidie publicantur in fabulis.* Tertull. adversus Iudæos, cap. X. *Nisi quod hic dominicam crucem intentabat, qua serpens diabolus publicabatur.* Id est, publice proponebatur, ad denotabatur: quemadmodum & eorum, qui ita exstinguntur, fatum magis publicatur, quam si alio mortis genere tollerentur. B. Ambrosius in cap. III. epist. ad Galat. comm XIII. *Quia maledictus omnis qui pendet in ligno: ut reo mortis sufficeret hoc, quia suspensus moriebatur in ligno: ne diutius si esset suspensus, majus haberet opprobrium mors ejus quam deberet, & fieret macula generi ejus, si amplius mors ejus publicaretur.* Quare non est solicitandus Tertulliani locus, quem iisdem verbis repetit adversus Marcionem libro tertio.

143. *Qui Macari filias Megaclonis ancillulas profitemur fuisse Musas?*] Correxit ex Alexandrino Clemente Theodorus Canterus, *qui Macari filiæ Megaclonis ancillulas profitetur fuisse Musas?* Clemens: θεράπαινίδας οὔσας ταύτας ἐώνητο Μεγακλὼ ἡ θυγάτηρ Μάκαρος.

173. *Non Melæ fluminis filius?*] Homerus. μελησιγενής. quam tamen ἐπωνυμίαν aliter accepit Arnobius. Vide Herodotum.

Pag. 144. *Numquid aliquando à nobis conſcriptum eſt mercenariam deos ſervitutem ſerviſſe.*] Quæ ſequuntur pæne omnia è Clementis Alexandrini Protreptico expreſſa ſunt: & à Theodoro Cantero obſervata.

144. *Mercenariam Deos ſervitutem ſerviſſe.*] Mercenarii tamen non erant neceſſario ſervi; ſed quaſi ſervi: ſiquidem ſervilia miniſteria obibant; iis, à quibus conducebantur, eodem nexu obnoxii erant, quo liberti patronis. Quare in eos furti actio non erat l. VIII. D. de furt. Quia, qui poteſt in furem ſtatuere, non habet neceſſe adverſus furem litigare. l. XVII. D. eod. Atque juris iſtius praxis exſtat apud Plaut. in Aulul. Ergo mercenarii non erant proprie ſervi, ſed quaſi ſervi: & *miniſteria ſervilia facere* dicuntur l. XXII. Cod. de probat. ubi hæc: *Ad probationem ſervitutis Glyconis matrem ejus ac fratrem ſervilia feciſſe miniſteria non ſufficit.* Ergo qui ſervilia miniſteria faciunt non ſunt idcirco ſervi neceſſario: ſunt enim quidam liberi loco ſervorum. l. IV. D. de uſu & habit. Quin & amicus amico ſervilia miniſteria præſtare poteſt, cum neque ſervus ſit, neque mercenarius. Ut Favorinus poſt Pharſalicam pugnam Pompejum περιέπων καὶ θεραπεύων, ὅσα δεσπότας δοῦλοι, μέχρι νίψεως ποδῶν, καὶ δείπνου παρασκευῆς: idque dies non paucos. Nec tamen idcirco Pompeji ſervus: cum contra tam generoſe miniſtraret, ὥστε τὴν ἐλευθεριότητα τῆς ὑπουργίας ἐκείνης θεασάμενόν τινα καὶ τὸ ἀφελὲς καὶ ἄπλαστον, εἰπεῖν, φεῦ τοῖσι γενναίοισιν ὡς ἅπαν καλόν. Plut. in Pompejo. Quia tamen *merces eſt auctoramentum ſervitutis* (ut ait Cicero lib. I. de Officiis) idcirco mercenarii ſunt quaſi ſervi: cum tamen nulla conſequutionis neceſſitate à ſervilibus miniſteriis ad veram ſervitutem argumentatio procedat. πολλὰ γὰρ ταπεινὰ, καὶ δουλικὰ πράγματα τοὺς ἐλευθέρους ἡ πενία βιάζεται ποιεῖν. ait Demoſthenes, quem vide contra Eubulidem in hoc argumento. Eleganter quoque Salvianus epiſtola prima: *Solum eſt, quod mercenario opere victum quæritans, uxoribus barbarorum locatitias manus ſubdit: ita licet per Dei miſericordiam vinculis captivitatis exemta ſit, cum jam non ſerviat conditione, ſervit paupertate.*

144. *Chryſas.*] Corrigunt è Clem. Alexandrino, *Æthuſas.*

144. *Inconſulti pectoris appetiſſe fervoribus.*] Hoc ait, quia conſultus dicitur Apollo, σύμβουλος, ut eum appellat Clemens Alexandrinus in hac obſervatione.

Pag.

Pag. 145. *Induisse formam feri.*] Accius: *Perite in stabulis immittens frenos feris.*

145. *Vt Clitoris videlicet filiam Mirdonis edere apud Thessalos matrem.*] Corrigunt ex Clemente, *Myrmidonis redderet a. T. matrem.* Clemens: ἐπεὶ τὸν Δία μεμαθήκασιν ὁμοιωθέντα μύρμηκι τῇ Κλίτορος θυγατρὶ Εὐρυμεδούσῃ μιγῆναι, Μυρμιδόνα γεννῆσαι.

145. *At Hercules sanctus Deus natas quinquaginta de Thestio.*] Thestii. Θεστίου. Clemens & alii. *Sanctus Deus* autem probum. Sic appellatur Hercules in inscriptionibus.

145. *Hylam nescio quis diligit.*] Id est, Hercules. Sic *aliquis* quandoque. Tertull. Apologet. cap. XI. *Quot tamen potiores viros apud inferos reliquistis? aliquem de sapientia Socratem: de justitia Aristidem.* & cap. XII. *O impiæ voces! ô sacrilega convicia! Infrendite, inspumate: Iidem estis qui Senecam aliquem pluribus & majoribus de vestra superstitione perorantem reprehendistis.* Sic Græci quandoque τινὰ dicunt eleganter, quum aliquem perstringunt. Aristophanes in Ranis: κακὸν ἥκει τινί. & : ἥκει τῷ κακόν. &c.

-- --- ἀγορεύω τινὶ

Ἐμὲ μὴ βασανίζειν ἀθάνατον ὄντα.

Alicui dico: ἀγορεύω τινί: alicui prædico; id est, tibi ipsi. Sic eadem fabula, ἤλγησέ τις. & alibi compluries. Sic Plautus in Amphitruone: *Olet homo quidam malo suo.* Sic enim recte; non *quidem.*

145. *Et ut Iovis dicatur pullus.*] Festus: *Pullus Iovis dicebatur Q. Fabius, cui eburno cognomen erat, propter candorem; quod ejus natis fulmine icta erat.*

Pag. 146. *Venerem Æneadum matrem, & Romanæ dominationis auctorem.*] Lactant. lib. I. cap. VII. *Hæc enim ex famoso Martis stupro genuit Harmoniam, auctorque mulieribus in Cypro fuit, uti vulgato corpore quæstum facerent.*

146. *Ex omnibus probris, quæ in illorum maledicta conducitis.*] Proba lectio. Id est, quæ ad eos maledictis vexandos corraditis. Nihil igitur mutandum. Sic autem *conducere* sæpe apud Lucretium, & alios.

146. *Vbi status capitis, & conditio servitutis.*] De his rebus supra.

146. *Aut cum jure abstinuisse reguli.*] Hæc est lectio vetus, pro, *aut eum jure abstinuisse regali.*

Pag. 147. *Præcellere in furtorum donis.*] Hæc est lectio vetus, pro *in furtorum dolis*: quam lectionem confirmat MS. Reg. Temere igitur

tur fecerant, qui *in furum ordine* ediderant. Nos Romanam editionem repræſentavimus.

147. *Vel Agragantino Euhemero replicato.*] Quem ex civitate Meſſana fuiſſe alii autumant. Hic res à Iove geſtas, & à ceteris diis collegerat, hiſtoriamque contexuerat è titulis atque inſcriptionibus ſacris, quæ in antiquiſſimis templis habebantur. Hanc hiſtoriam interpretatus erat Ennius, & ſequutus.

147. *Cujus fuerit conditionis Venus, cujus operæ, cujus quæſtus.*] Hæc omnia ſignificantiſſime dicuntur, *conditio, opera, quæſtus.* De conditione notavimus antea: *opera* quoque proprie: Sic ἐργάζεσθαι dicunt, & meretrices vocantur ἐργάσιμοι: atque earum ἐμπολὴ, ac quæſtus ἐργασία. De quæſtu puerilis obſervatio eſt. Sed obſervent hunc Plauti locum in Aſinaria tyrones:

----- Mater, is quæſtus mihi eſt.
Lingua poſcit: corpus quærit: animus orat; res monet.

147. *Demonſtrare, atque in medio ponere.*] Athenagoras: μὴ μόνον τὸν Ὀρφικὸν εἰς μέσον καταθέντα λόγον, καὶ τὰ ἐν Ἐλευσῖνι, καὶ τὰ τῶν Καβείρων δημεύοντα μυστήρια. Vide ſupra; ut etiam de pleonaſmo particulæ magis, in proxime ſequentibus, *magis religioſius.*

Pag. 148. *Non enim qui ſollicite relegit.*] Alludit etymon religioſi. Qui enim omnia, quæ ad cultum deorum pertinerent, diligenter pertractarent, & tanquam relegerent, ſunt dicti religioſi, ait M. Tullius. Atque hanc ſententiam ſequutus eſt Arnobius. Melius tamen ejus diſcipulus Lactantius, religionẽ à religando appellatam exiſtimavit: ut enim à *poſtulo* fit *poſtulio:* ſic à *religo, religio.* Sed notationis rationem non videtur ſatis intellexiſſe; etſi Lucretii verſum protulit ad hanc totam rem declarandam ſane accommodatiſſimum. *--& artis Relligionum animos nodis exſolvere pergo.* Et ſane ita eſt. Religio enim proprie horrorem ſignificat, quem res divinæ & vim humanam ſuperantes nobis infligunt: quo fit, ut quaſi conſtricti teneamur, nec animi mentem quoquam convertere audiamus. Virgil. VIII. Æneid.

Iam tum relligio pavidos terrebat agreſtes
Dira loci.

Quare *relligio* ſæpiſſime eſt horror, qui objectus nobis ab aliquo ſigno coërcet nos, & quaſi religatos tenet. Exempla ſunt hujus rei infinita. Sed notabile hoc, quod è Plauti Mercatore proferebamus ſupra in aliam ſententiam:

Reſpi-

Respice huc ad dextram Charine: Nonne ex adverso vides?
Nubis ater, imberque instat: Aspice nunc ad sinistram:
Cœlum ut splendore est plenum ex adverso vides?

Cha.

Relligionem illic objecit: Recipiam me illico.

Vides heic hominem iter jam ingressum, religione tamen animo objecta quasi religatum; & à suscepto itinere prohibitum. Expresse quoque Arrianus lib. II. Dissert. Epict. cap. VII. νυῦ δὲ τρέμοντες τὸ ὀρνιθάριον κρατοῦμεν, καὶ τὸν θεὸν ἐπικαλούμενοι δεόμεθα αὐτοῦ, Κύριε, ἐλέησον, ἐπίτρεψόν μοι ἐξελθεῖν.

148. *Et immaculatas hostias cædit.*] Non dicit simpliciter, *qui hostias cædit*: quod qui non facit est ἄθυτος: sed *immaculatas hostias cædit*: quod facit is qui diis non solum sua sacrificia reddit; sed etiam qui in ea re diligens & solicitus est. Nam qui contra faciunt, οἱ παρανόμων θυμάτων ἁψάμενοι, non sunt quidem ἄθυτοι: sed κακόθυτοι, sicut distinguit Porphyrius apud Euseb. lib. IV. de Præparat. Euangelica.

148. *Si in cerimoniis vestris, rebusque divinis, postulionibus locus est.*] Heic inchoanda nova periodus: atque hujus προτάσεως sequitur ἀνταπόδοσις postea, his verbis, *audetis abnuere* &c. *Postulionibus* autem edidimus è MS. Reg. *Postulio* vox est sacrorum, pro *postulatio*. Et dicitur postulionibus locus esse, quando ob commissum piaculum sacra instaurari, & piaculum expiari Dii postulant. Sic asperitatem rei, vocis lenitate mitigare conabantur. Varro ex emendatione Scaligeri: *A Procilio relatum, in eo loco debisse terram, & ex Senatusconsulto ad haruspices relatum, esse responsum, Deum manium postulionem postulare, civem fortissimum eo demitti.*

148. *Et piaculi contracta esse commissio.*] Proprie. M. Tullius in legibus: *Sacrum commissum, quod neque expiari poterit, impie commissum esto. Quod expiari poterit, publici sacerdotes expianto.*

148. *Si per imprudentiæ lapsum in verbo.*] In rebus divinis vel minutissima quæque attonita religione observabant: unde εὐφημίαι indictæ, & similia, de quibus alibi. Formulæ etiam erant certæ, quas sedulo adhærebant; & si quando per imprudentiæ lapsum in iis errabant, piaculum ingens contractum credebatur.

148. *Aut simpuvio decrrarit.*] Hæc est lectio vetus, & vera. Simpuvium enim & simpulum dixerunt. Apud M. Tullium de haruspicum responsis, unde translata ista, scribunt *simpuvio*, pro eo

quod est in libris *symbolo*. Quam esse verissimam lectionem opinor. Loquitur enim ibi Cicero de ludorum cerimoniis, & de ædilis in iis aberratione; non de aliis sacris. Quanta autem fuerit in eo loco obscuritas vel ex his Arnobii verbis colligi potest. Neque enim videtur de loco illo quidquam satis constitutum habuisse.

148. *Commissum omnes.*] Distinguendum: *Aut si rursus in solemnibus ludis, curriculisque divinis commissum omnes statim in religiones clamatis sacras, si ludius constitit* &c.

148. *Si ludius constitit.*] Res nota vel è proverbio, *Res salva est dum saltat senex*. Ludius autem ὀρχηστής. Plautus in Aulularia:

---- Tu istum gallum, si sapis,
Glabriorem reddes mihi, quam volsus ludius est.

De his ludiis loquitur Plautus: quia vulsi illi, & vultu glabri ac depilati. Iulianus in Misopogone: μίμους, ὀρχηστὰς, ἥκιστα αἰσχυνομένας γυναῖκας, παιδάρια περὶ κάλλους ἁμιλλώμενα ταῖς γυναιξὶν, ἄνδρας ἀποψιλουμένους, οὔτι τὰς γνάθους μόνον, ἀλλὰ καὶ ἅπαν τὸ σῶμα, λειότεροι τῶν γυναικῶν ὅπως φαίνοιντο τοῖς ἐντυγχάνουσιν. *Mimos, saltatores, mulieres nullo pudore contactas, pueros de forma cum mulieribus contendentes: viros non modo genis; sed etiam toto corpore depilatos, ut ipsis feminis leviores videantur.* De his Tertullianus, de Spectaculis, cap. XXIII. *Placebit & ille, qui vultus suos novacula mutat infidelis erga faciem suam, quam non contentus Saturno, & Isidi, & Libero proximam facere, insuper contumeliis alaparum sic objicit, quasi de præcepto Domini ludat?*

148. *Aut terram tenere non potuit.*] Rescribunt nonnulli, *aut tensam tenere non pot.* Sed probabilior conjectura è Cicerone, *omiserit per ignorantiam lorum, aut tensam; aut terram tenere non potuit.* Cicero: *aut puer ille patrimus si terram non tenuit, aut tensam, aut lorum amisit.* Sed quid est? *terram tenere*. Hanc loquendi rationem mihi esse incognitam fateor equidem ingenue. Et suspicor scripsisse Ciceronem; *aut puer ille patrimus & matrimus si tensam non tenuit, aut lorum amisit.* Nam scripserat aliquis ad hæc verba *tensam non tenuit*, scripserat, inquam, imperitus aliquis librarius quasi diversam lectionem, *aut terram*: Unde textus auctus. Ergo si puer ἀμφιθαλὴς tensam tenere non poterat, aut omittebat lorum, infelici auspicio ludi polluti existimabantur. Sane si quid excidebat vel in sacris, vel in auguriis; denique in rebus divinis, lævum erat, & infaustum augurium. Hinc Crasso exta manibus lapsa inter pe-

stifera

ſtifera ſigna. Et *caduca auſpicia* dicebant, inquit Feſtus, *quum aliquid in templo exciderat; veluti virga è manu.* Quod eſt intelligendum de templo & virga auguris, non de flaminis commentaculô. *Templum* οἰωνιστήριον Græci vertunt. *Virga* autem lituus eſt, *incurvus augurum baculus,* aut Servius: καμπύλη ῥάβδος, ait Plutarchus in Romulo. Generaliter omnes lapſus mali fuiſſe ominis conſtat. Hinc igitur in Heraclidis Euripides:

Ὄρνιθος οὕνεκ' ἀσφαλῶς πορευτέον.

Hinc & novæ nuptæ tralata vetabantur contingere limina planta: ſed ſuperattollebantur; ne ſcilicet in principio offenderent, & hoc ſigno nuptiarum auſpicia vitiarent. Hoc enim ſubindicat in Caſina Plautus:

Senſim ſuperattolle limen pedes nova nupta; Soſpes Iter incipe hoc.

148. *Omiſerit per ignorantiam lorum.*] Quod tenebant ii qui tenſam deducebant, ut docet Aſconius. Erat autem *tenſa*, inquit Capito apud Feſtum, *vehiculum, quo exuviæ deorum ludicris Circenſibus in Circum ad pulvinar vehuntur.* Fuiſſe & ex ebore, & ex argento ibidem docet. Erat igitur vehiculum: quare ὀχόν appellat Dio lib. XLIV. κἀν ταῖς ἱπποδρομίαις ὀχὸν ἐσάγεσθαι ἐψηφίσαντο. de honoribus Iul. Cæſari decretis: de quibus Suetonius: *Sed & ampliora etiam humano faſtigio decerni ſibi paſſus eſt. Sedem auream in Curia & pro tribunali: tenſam & ferculum Circenſi pompa.*

Pag. 150. *Incentiva extollitis laude.*] Ms. Reg. habet, *incentivo extollidis laudis.*

150. *Et cum ejulatibus indecoris facta incuſare crudelia.*] Legendum *fata*, ut obſervant. Dii igitur fata, quibus erant obnoxii, incuſabant: homines autem non ſolum fata, ſed & deos ipſos graviſſimis ſæpe conviciis feriebant. Lucanus lib. VII.

----- Avehit inde
Pompejum ſonipes: Gemitus, lacrymæque ſequuntur,
Plurimaque in ſævos populi convicia divos.

Idem lib. IX.

Non tamen ad magni pervenit gratius umbram,
Omne quòd in ſuperos audet convicia vulgus,
Pompejúmque diis obicit: quam pauca Catonis
Verba.

Sic in Trachiniis Sophoclis Hyllus, quum Herculis cruciatus videret,

deret, gravissimis probris dignos existimat deos; & iis vult insignem illam ἀγνωμοσύνην exprobrari.

Αἴρετ᾽ ὀπαδοὶ, μεγάλων μὲν ἐμοὶ
Τούτων θέμενοι συγγνωμοσύνην,
Μεγάλην δὲ θεοῖς ἀγνωμοσύνην
Εἰδότες ἔργων τῶν πρασσομένων.

Hoc *invidiam Diis facere* dicebant, ut docebamus ad Martialem. Adjice sis nova quædam exempla. Sil. Italicus lib. XI.

Divisere deos: & nullis defuit aris
Invidiam factura parens.

Et libro VI.

Ibat, & invidiam cœlo, divisque ferebat.

Seneca in Hercule Oetæo:

---- Expedi in planctus tamen
Defessa quanquam brachia; ut invidiam Diis
Lugendo facias.

Hinc & Zeno Veronensis sermone de Iob: *Quo nuncio accepto Dei servus scidit vestimenta sua; non ut Deo invidiam faceret; sed ut expeditus cum hoste pugnaret.* Et sermone de resurrectione: *Hinc uxor amissi mariti desolationem se ferre non posse testatur; frigidumque latus male dilatato queritur lecto; invidiosis vocibus Deo concinnat invidiam.* Nempe in ipso planctu de diis querebantur, eosque maletractatione pulsabant. Seneca in Hercule Oetæo:

---- Mater in luctum furens
Diduxit avidum pectus, atque utero tenus
Exerta vastos ubera in planctus ferit.
Superosque, & ipsum vocibus pulsans Iovem,
Implevit omnem voce feminea locum.

Atque in hujusmodi περιστάσεσιν lapidata etiam deorum templa; simulachra eversa, contrita, in publicum abjecta. Artemidorus lib. II. cap. XXXIV. συντρίβειν δὲ θεῶν ἀγάλματα, καὶ ἐκβάλλειν τῆς οἰκίας, ἱδρυμένα ἔνδον, ἢ καταρρίπτειν ναοὺς, ἢ τι τῶν οὐχ ὁσίων ἐν ναοῖς ποιεῖν, πονηρὸν ἂν εἴη πᾶσι. καὶ περιστάσεις μεγάλας σημαίνει. Οἱ γὰρ ἐν μεγάλαις συμφοραῖς γενόμενοι, καὶ τῆς πρὸς θεοὺς εὐσεβείας ἀφίστανται. Atque hæc obiter, nec admodum necessario. Plura enim notaveramus ad Martialem; & hanc observationem feceramus ibi planissimam. Voluimus autem gratificari iis, qui hanc & ejusmodi de rebus tristibus observationes pæne αὐτολεξεὶ inde sumserunt, & in farraginem

ginem suam de Funeribus nunc nuper retulerunt; qui si professi essent per quos profecerant, fecissent ingenue.

150. *Obduratus inverecundia publicare.*] Nam impudentia summa est, peccata narrare, quorum sola recordatio pudorem debet hominibus incutere. Quare dicit, *obduratus inverecundia.* Nempe ita appellat eum, qui ad impudentiam totus obduruit; & qui os, frontem, id est, ea omnia, quibus prodere se pudor consuevit, ita duravit, ut in iis nullum exstet vereundiæ signum. Hinc χάλκεον μέτωπον dicitur τῶν ἀναισχύντων, & σιδήρεον. Artemidorus lib. I. Oneirocrit. cap. XXIV. χάλκεον δὲ, ἢ σιδήρεον, ἢ λίθινον μέτωπον δοκεῖν ἔχειν, τελώναις καὶ καπήλοις; καὶ τοῖς μετ᾽ ἀναιδείας ζῶσιν μόνοις συμφέρει. τοῖς δὲ λοιποῖς μῖσος ἐργάσεται. Nec solum frontis ferreæ, sed toti ferrei dicuntur ita perditi homines. Eustathius ad lib. III. Iliados: ἡ σιδηρῶ γυνὴ δ᾽ αὕτη θρασεῖα τὸ οἰκεῖον ὄνομα φορεῖ. Ita citat, & περιφραστικῶς interpretatur Sophoclis versum; quem habes sincerum & simplicissimum apud Aristotelem lib. II. Rhetor. cap. XXIII. σαφῶς σιδηρῶ, καὶ φοροῦσα τοὔνομα. Ergo σιδηροῦς, qui nulla pudoris vi moveri novit. Philo: καὶ τίνι ψυχῇ προσδεξάμενος τὸ ἀνοσιούργημα τοῦτο; προσβλέψω δὲ τίσιν ὀφθαλμοῖς ὁ σιδηροῦς ἐγώ;

150. *Capita esse memoratis sanctissima.*] E Græcorum loquendi more, quem Latini pari venustate frequentarunt. Seneca in Oedipode:

Sacrate deiveis: proximum Phœbo caput.

150. *Majestatis sunt apud vos rei, qui de vestris secus obmurmuraverint aliquid regibus.*] Non solum maledicta aut liberiores voces: sed quæcunque minus religiose; minus serviliter dicta de Imperatoribus erant, ea gravissimis pœnis à crudelissimis Tyrannis vindicabantur. Tandem Theodosius, Arcadius, & Honorius AAA. constitutionem sanciverunt sane mitissimam in eos qui Imperatori maledixissent. Exstat in cod. De famosorum carminum coercitione plana res est.

Si mala condiderit in quem quis carmina, jus est,
Iudiciumque.

Pag. 151. *Ex injuriis attrahit.*] Pro *attrahunt*. Nisi refert ad postrema. *exoleti generis multitudo.* quod esset paulo durius.

151. *Sedent quindecimviri laureati.*] Quindecimviri Sibyllinorum librorum custodes: qui etsi tandem sexaginta fuerint, remansit tamen in his quindecim vocabulum, ut observat Servius. *Lau-*

 reati

reati autem, quia cum ludos varie coronati spectarent, sane quindecimviros, qui Sibyllinas sortes tractabant, lauro coronari erat æquissimum.

151. *Necnon & castæ virgines.*] Prudentius libro contra Symmachum posteriore:

Inde ad consessum caveæ pudor almus, & expers
Sanguinis it pietas, hominum visura cruentos
Congressus &c.

151. *Amans saltatur Venus.*] B. Augustinus lib. VII. de Civit. Dei, cap. XXVI. *Quid sunt ad hoc malum Mercurii furta, Veneris lascivia, stupra & turpitudines ceterorum, quæ proferremus de libris, nisi quotidie cantarentur, & saltarentur in theatris.* Prudentius in Martyrio Romani:

Cygnus stuprator peccat inter pulpita:
Saltat tonantem tauricornem ludius.
Spectator horum Pontifex summus sedes,
Ridesque & ipse; nec negando diluis,
Cum fama tanti polluatur numinis.

Sed hæc alibi pluribus.

Pag. 152. *Iocularibus feriuntur cavillationibus numina.* Tertullianus Apologetico: *Cetera lasciviæ ingenia etiam voluptatibus vestris per deorum dedecus operantur. Dispicite Lentulorum & Hostiliorum venustates; utrum mimos, an deos vestros in jocis, & strophis rideatis. Mœchum Anubim, & masculum Lunam & Dianam flagellatam,*

152. *Conclamant, & assurgunt theatra.*] Nam quando mimi, & ceteri histriones placebant, acclamationibus, plausu, exsultatione, voluptatem, quam inde percipiebant, testabantur spectatores. Hanc ἐπισημασίαν observat Cicero ad Atticum. epist. III. lib. XIV. *Tu, si quid* πραγματικὸν *habes. Sin minus, populi* ἐπισημασίαν, *& mimorum dicta perscribito.* Assurgebant igitur, & exultabant: quod & in recitationibus etiam indecenter factitatum. Quintil. lib. II. Institut. Orator. *Minime vero permittenda pueris, ut fit apud plerosque, assurgendi exultandique velut in theatro licentia.* Mox: *At nunc proni, atque succincti ad omnem clausulam non exsurgunt modo, verum etiam excurrunt, & cum indecora exultatione conclamant.* Proprium igitur hac in re *exultare.* Suetonius in Augustino: *Cum spectante eo ludos, pronuntiatum esset in mimo, O dominum æquum & bonum: & universi quasi de ipso dictum exsultantes comprobassent.* &c. ἀναπηδᾶν Græci dicunt.

Arria-

Arrianus lib. III. Dissertat. Epicteti, cap. IV. τίνας γὰρ ἔχουσι μιμήσασθαι οἱ πολλοὶ, ἢ τοὺς ὑπερέχοντας ὑμᾶς; εἰς τίνας ἀπίδωσιν ἐλθόντες εἰς τὰ θέατρα, ἢ ὑμᾶς; ὅρα πῶς ὁ ἐπίτροπος τοῦ Καίσαρος θεωρεῖ. κέκραγε. κἀγὼ τοίνυν κραυγάσω. ἀναπηδᾷ. κἀγὼ ἀναπηδήσω. Heic ἀναπηδᾶν proprie est *exultare*, quod non observarat Arriani interpres. Quare utuntur hoc verbo Episcopi in epistola illa, quam profert Eusebius lib. VII. hist. Eccles. cap. XXX. ubi Pauli Samosateni fastum, ac insolentiam depingunt. Nam inter alia eum observant captasse, imo redemisse plausum in Ecclesia, tanquam in theatro; & male ab eo acceptos, qui modestiæ religione servata neque plauderent, neque exultarent: καὶ τοῖς μὴ ἐπαινοῦσι, μηδὲ ὡς ἐν τοῖς θεάτροις κατασείουσι ταῖς ὀθόναις, μηδ' ἐκβοῶσί τε καὶ ἀναπηδῶσι κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς ἀμφ' αὐτὸν στασιώταις, ἐπιτιμῶν καὶ ἐνυβρίζων.

152. *Exoletis, atque irrisoribus numinum dona instituuntur, & munera.*] Præter præmia, quæ ante ludos pacta erant, etiam dona quædam accipiebant histriones, ac munera; eaque aliquando pretiosa: quam luxuriam Cato Uticensis exemplo suo corrigere conatus est: quum Favonii ludos Romæ curaret. Ascribam Plutarchi verba hac de re: δῶρα ἀντὶ τῶν πολυτελῶν, τοῖς μὲν Ἕλλησι τεῦτλα καὶ θρίδακας καὶ ῥαφανίδας, καὶ ἀπίους (δίδους scil.) τοῖς δὲ Ῥωμαίοις, οἴνου κεράμια, καὶ κρέα ὕεια, καὶ σῦκα, καὶ σικύους, καὶ ξύλων ἀγκαλίδας, ὧν τὴν εὐτέλειαν οἱ μὲν ἐγέλων, οἱ δὲ ἠδοῦντο. De scenicis donationibus, deque temperamento iis adhibito alii.

152. *Immunitas, & vacatio cum coronis.*] Datæ etiam histrionibus, qui vicerant, coronæ; quemadmodum victoribus in sacris certaminibus. Philo de legatione ad Cajum: ὅταν παρατυγχάνῃς σκηνικοῖς ἀγῶσιν, ἢ γυμνικοῖς, ἢ τοῖς κατὰ τὰς ἱπποδρομίας, λάμβανε τὸν τοιοῦτον λογισμόν· εἰ τὰ μηδὲν ὠφελοῦντα τὸν ἀνθρώπινον βίον, τέρψιν δὲ μόνην καὶ ἡδονὴν παρέχοντα θεαταῖς, ἐκπονοῦσιν οὕτω τινὲς, ὡς ἐπαινεῖσθαί τε καὶ θαυμάζεσθαι, καὶ γέρα, καὶ τιμὰς, καὶ στεφάνους μετὰ κηρυγμάτων λαμβάνειν, τί χρὴ περιέπειν τὸν τῆς ἀνωτάτω, καὶ μεγίστης τέχνης ἐπιστήμονα; Iul. Firmico lib. VIII. Mathes. cap. XX. *Tertia pars Tauri si in horoscopo fuerit inventa, celebres faciet scenicos, qui in sacris certaminibus constituti, pulcherrima consequantur insignia coronarum.* Fuerunt coronæ istæ è bracteolis aureis & argenteis, cui luxuriæ principium dedit Crassus, ut docet Plinius lib. XXI. Sed eam temperare conatus est Cato Uticensis in ludis Favonii; & postea Alexander Severus, ut in ejus vita scribit Lampridius.

152. *Et maledictionis elogia.*] Tertullianus Apologetico: *Sed & histrionum litteræ omnẽ fœditatem deorum designant. Luget Sol filium jactatum de cœlo lætantibus verbis: & Cybele pastorem suspirat fastidiosum, non erubescentibus vobis. Et sustinetis Iovis elogia cantari; & Iunonem, Venerem, Minervam à pastore judicari.* Sed de hac voce ad eum locum plura.

152. *Et si quando animum desidem otiosis vultis hallucinationibus occupari.*] Proprium verbum. Ita animi quasi dissolutionem quandam & oscitantiam significant. A. Gellius lib. IV. *Tanquam illud indicium vagi animi foret, & hallucinantis.* & alibi: *At ille oscitans, & hallucinanti similis.*

152. *Istos demoliri, dissolvere theatra hæc potius.*] Locus impeditus. Vocem supervacuam *istos* è superiori coaluisse existimo. Legendum igitur puto: *hos exurere debuistis olim libros: demoliri, dissolvere theatra hæc potius,*

152. *Nam nostra quidem scripta cur ignibus meruerint dari?*] De hac persequutione ita Eusebius lib. VII. histor. Eccles. cap. II. τῶν μὲν προσευκτηρίων τοὺς οἴκους ἐξ ὕψους εἰς ἔδαφος αὐτοῖς θεμελίοις καταῤῥιπτομένους, τὰς δ' ἐνθέους καὶ ἱερὰς γραφὰς κατὰ μέσας ἀγορὰς πυρὶ παραδιδομένας αὐτοῖς ἐπείδομεν ὀφθαλμοῖς. &c. Sed hac de re plura in Prolegomenis.

152. *Cur immaniter conventicula dirui?*] Ita appellabant loca, ubi congregabantur Christiani oraturi, & verbi divini interpretationem accepturi, ac sacras synaxes habituri. Ammianus Marcellinus lib. XXVII. *Constatque in basilica Sicinini, ubi ritus Christiani est conventiculum, uno die centum triginta septem reperta cadavera peremptorum.* Lactantius lib. V. cap. XI. *Aliqui ad occidendum præcipites extiterunt; sicut unus in Phrygia, qui universum populum cum ipso pariter conventiculo concremavit.* Sed hac de re plura ad lib. VI.

152. *In quibus summus oratur Deus.*] Arnobii verba notanda sunt. Neque enim ait simpliciter, *in quibus oratur Deus*; sed, *summus Deus.* Sic enim occupat Gentilium objectionem: Atqui deos non invocatis: Respondet more suo: Sed eorum patrem ac principem invocamus: sicque, opinor, eos non offendimus. Sic enim respondebat ad hanc criminationem Arnobius, omissa de Diis illis disputatione: non quod eos esse deos existimaret, & aliquo honore, sive directe, sive indirecte condignos. Aperte supra lib. III. *Subjiciunt enim hæc: si vobis divina res cordi est, cur alios nobiscum*

biscum neque deos colitis, neque adoratis, nec cum vestris gentibus communia sacra miscetis, & religionum conjungitis ritus? Possumus interim (nota interim) *dicere, ad cultum divinitatis obeundum, satis est nobis Deus primus: Deus, inquam, primus, pater rerum ac dominus, constitutor moderatorque cunctarum. In hoc omne, quod colendum est, colimus; quod adorari convenit, adoramus: quod obsequium venerationis exposcit, venerationibus promeremur. Cum enim divinitatis ipsius teneamus caput, à quo ipsa divinitas divinorum omnium* &c. Hoc igitur loco, ubi omnes objectiones sine ulla disputatione obiter & breviter retundere vult, ait, *summus oratur Deus*. Præterea, *summus Deus*, ὁ ἐπὶ πᾶσι θεός: id est, Deus supremus, Deus deorum: Nam ita sæpe apud veteris Ecclesiæ scriptores Græcos, ὁ ἐπὶ πᾶσι θεός. Hoc enim modo Deum summum significant uti jam dixi, Deum angelorum, quos scriptura aliquando appellat deos, אלהים, ob eorum potestatem. *Minuisti eum paululum ab Angelis*. מאלהים. id est, à diis. Apostolus autem interpretatur de Angelis, ad Hebræos. Et veteres patres plura alia loca citant in hanc sententiam. Appellati igitur dii, אלהים, ob potentiam illam, qua ceteras creaturas longe superant. Idcirco appellati etiam θρόνοι, ἄρχοντες, ἀρχαὶ, κυριότητες, ἐξουσίαι, δυνάμεις. Quam etiam ob caussam existimabant Nationes, Angelos haberi à Christianis quasi pro minoribus Diis, & ab iis quasi secundario venerationis obsequio coli. Quo etsi videtur quandoque inclinare Arnobius, ejus tamen verba ὑποθετικῶς accipienda sunt, ut ostendebamus modo: & libro primo aperte quoque ait Deum solum summum adoratum, & invocatum. *Religiones, inquiunt, impias, atque inauditos cultus terrarum in orbe tractatis. Quid ô participes rationes audetis homines proloqui? quid effutire? quid promere temerariæ vocis desperatione tentatis? Deum principem rerum cunctarum quæcunque sunt dominum, summitatem omnium summorum obtinentem adorare, obsequio venerabili invocare, in rebus fessis, totis, ut ita dixerim, sensibus amplexari, amare, suspicere, execrabilis religio est & infausta, impietatis & sacrilegii plena, ceremonias antiquitus institutas novitatis suæ superstitione contaminans?* &c. Ita igitur agit de Dei summi adoratione & invocatione, ut neminem præterea fuisse adoratum & invocatum apertissime significet. Nihilominus ita sentiebant quandoque Nationes, Angelos Christianis esse quasi minores deos. Sic Celsus apud Origenem lib. v. de Angelis quærit quid sentiant Christiani: deosne existiment illos, an dæmones. Quare ibi de

Angelis agit Origenes verbis luculentissimis. Et quoniam locus is ad hanc totam dissertationem illustrandam accommodatissimus est, eum proponam paulo integriorem. Inde enim constabit quid de Angelis Christiani senserint; & discemus quoque plenius quæ sit horum verborum, quæ tractamus, sententia, *in quibus summus oratur Deus.* ὁμολογουμένως μὲν γὰρ ἀγγέλους φαμὲν λειτουργικὰ ὄντας πνεύματα, καὶ εἰς διακονίας ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν. ἀναβαίνειν μὲν προσάγοντας τὰς τῶν ἀνθρώπων ἐντεύξεις, ἐν τοῖς καθαρωτάτοις τοῦ κόσμου χωρίοις ἐπουρανίοις, ἢ καὶ τοῖς τούτων καθαρωτέροις ὑπερουρανίοις. καταβαίνειν δ' αὖ ἐκεῖθεν, φέροντας ἑκάστῳ κατ' ἀξίαν τῶν ἀπὸ θεοῦ τι αὐτοῖς διακονεῖν τοῖς εὐεργετουμένοις προστασσομένων. τούτους δὴ ἀγγέλους ἀπὸ τοῦ ἔργου αὐτῶν μεμαθηκότες καλεῖν, εὑρίσκομεν αὐτοὺς, διὰ τὸ θείους εἶναι, καὶ θεοὺς ἐν ταῖς ἱεραῖς ποτὲ ὀνομαζομένους γραφαῖς: ἀλλ' οὐχ ὥστε προστάσσεσθαι ἡμῖν τοὺς διακονοῦντας, καὶ φέροντας ἡμῖν τὰ τοῦ θεοῦ, σέβειν καὶ προσκυνεῖν ἀντὶ τοῦ θεοῦ. πᾶσαν μὲν γὰρ δέησιν, καὶ προσευχὴν, καὶ ἔντευξιν, καὶ εὐχαριστίαν, ἀναπεμπτέον τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ (Nota hæc verba) διὰ τοῦ ἐπὶ πάντων ἀγγέλων ἀρχιερέως ἐμψύχου λόγου καὶ θεοῦ. δεησόμεθα δὲ καὶ αὐτοῦ τοῦ λόγου, καὶ ἐντευξόμεθα αὐτῷ, καὶ εὐχαριστήσομεν. καὶ προσευξόμεθα δὲ, ἐὰν δυνώμεθα κατακούειν τῆς περὶ προσευχῆς κυριολεξίας καὶ καταχρήσεως. ἀγγέλους γὰρ καλέσαι μὴ ἀναλαβόντας τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπους περὶ αὐτῶν ἐπιστήμην, οὐκ εὔλογον. ἵνα δὲ καὶ καθ' ὑπόθεσιν ἡ περὶ αὐτῶν ἐπιστήμη, θαυμάσιός τις οὖσα, καὶ ἀπόρρητος, καταληφθῇ: αὕτη ἡ ἐπιστήμη, παραστήσασα τὴν φύσιν αὐτῶν, καὶ ἐφ' οἷς εἰσὶν ἕκαστοι τεταγμένοι, οὐκ ἐάσει ἄλλῳ θαῤῥεῖν εὔχεσθαι, ἢ τῷ πρὸς πάντα διαρκεῖ ἐπὶ πᾶσι θεῷ, διὰ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν τοῦ υἱοῦ τοῦ θεοῦ: ὅς ἐστι λόγος, καὶ σοφία, καὶ ἀλήθεια, καὶ ὅσα ἄλλα λέγουσι περὶ αὐτοῦ αἱ τῶν προφητῶν τοῦ θεοῦ, καὶ τῶν ἀποστόλων τοῦ Ἰησοῦ γραφαί. ἀρκεῖ δὲ πρὸς τὸ ἵλεως ἡμῖν τοὺς ἁγίους ἀγγέλους εἶναι τοῦ θεοῦ, καὶ πάντα πράττειν αὐτοὺς ὑπὲρ ἡμῶν, ἡ πρὸς τὸν θεὸν διάθεσις ἡμῶν, ὅση δύναμις ἀνθρωπίνη φύσει μιμουμένη τὴν ἐκείνων αὐτῶν προαίρεσιν μιμουμένων τὸν θεόν. καὶ ἡ πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ λόγον, κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἡμῖν, διάληψις, οὐκ ἐναντιουμένη τῇ τρανοτέρᾳ περὶ αὐτοῦ διαλήψει τῶν ἁγίων ἀγγέλων, ἀλλ' ἐπ' ἐκείνην ὁσημέραι τῇ τρανότητι καὶ διαρθρώσει σπεύδουσα. Habes heic plenum Origenis locum, nec iis, opinor, ingratum, qui veteris doctrinæ cognitione delectantur. Vertit Interpres: *Fatemur quidem & Angelos esse ministratorios quosdam spiritus, crebro mittente Deo commeantes ad eos homines, quos manet salutis hereditas: hosque modo ascendere ad purissima loca cœlestia, & puriora etiam supercœlestia, oblaturos preces*

*preces hominum: modo rursum descendere ad homines reportando illinc aliud in usum singulorum, ut quisque dignus est beneficio. Hos spiritus Angelos ex officio suo nominare docti, invenimus propter divinitatem quandam interdum deos vocari à sacra scriptura; sed non sic, ut jubeamur eos adorare, aut divinis honoribus colere, quamvis dona Dei nobis afferant. Omnia enim vota; omnes interpellationes, deprecationes, & gratiarum actiones destinandæ sunt ad Deum rerum omnium dominum, per majorem omnibus Angelis summum pontificem vivum verbum & Deum. Gratias agemus etiam ipsi verbo, interpellabimus, vota & preces ei offeremus, modo intelligamus quomodo hæc accipiantur vel abusive vel proprie. Angelos enim invocare absque ipsorum (*clarius, *de iis) cognitione, cujus homo capax non est, non videtur rationi consentaneum. Atque ut demus ab homine comprehendi miram quandam & arcanam eorum notitiam, officiorumque, quibus funguntur singuli, hoc ipsum cohibebit, ne quis audeat preces offerre nisi soli domino Deo, qui unus omnibus abunde sufficit, per servatorem nostrum Dei filium, verbum, sapientiam, veritatem, & quidquid de eo prophetarum apostolorumque Iesu litteræ prædicant. Et hoc nobis Angelos Dei reddit satis propitios, ut libenter pro nobis faciant omnia, quod quantum humana natura fert bene affecti sumus erga Deum, imitando in hoc Angelos, qui & ipsi Deum imitantur: & quod filium ejus verbum quantum possumus complectimur, quamvis melius intellectum à sanctis Angelis, contendentes tamen ad clariorem in dies ejus notitiam.* In hoc loco quædam observatione digna sunt. Appellat Angelos λειτουργικὰ πνεύματα &c. *spiritus ministratorios* &c. verbis Apostolicis. Eos dicit ἀναβαίνειν μὲν προσάγοντας τὰς τῶν ἀνθρώπων ἐντεύξεις, &c. *ascendere hominum preces offerentes* &c. Verbis Platonicis: quæ exprimit Apulejus libro de deo Socratis. Locum proferam: *Ceterum sunt quædam mediæ divinæ potestates, inter summum æthera, & infimas terras, in isto intersitæ aëris spatio; per quas & desideria nostra, & merita ad deos commeant. Hos Græco nomine δαίμονας nuncupant; inter mortales cœlicolasque vectores; hinc precum; inde donorum: qui ultro citroque portant; hinc petitiones; inde suppetias; ceu quidam utrimque interpretes, & salutigeruli.* &c. Addit autem Angelos, ob divinitatem quandam & naturam puriorem, appellari aliquando in scripturis deos; nec tamen eos esse honore divino colendos, sed soli Deo summo, τῷ ἐπὶ πᾶσι θεῷ, preces esse allegandas, ejusque filio servatori nostro. Sic τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν appellat, non solum rerum omnium dominum, sed potius, ut loquitur Arnobius, *Deum summum.* Adora-

bant igitur fideles in conventiculis *Deum summum*. Sic intellige Patrem, Filium, & Spiritum sanctum, Deum trinum & unum. Quare Celsus Christianos objiciebat Dæmonum & Angelorum invocationem ac cultum reprobantes, frustra uti hac ratione; soli Deo summo honorem istum habendum esse, non item ejus ministris, cum Christum etiam hac veneratione impertirent. Verba Celsi sunt apud Origenem lib. VIII. & Origenis responsio: δόξαι δ᾽ ἄν τις ἑξῆς τούτοις πιθανόν τι καθ᾽ ἡμῶν λέγειν ἐν τῷ, Εἰ μὲν δὴ μηδένα ἄλλον ἐθεράπευον οὗτοι, πλὴν ἕνα θεὸν, ἦν ἄν τις αὐτοῖς πρὸς τοὺς ἄλλους * ἀγλυνὴς λόγος: νυνὶ δὲ τὸν ἔναγχος φανέντα, τοῦτον ὑπερθρησκεύουσι, καὶ ὅμως οὐδὲν πλημμελεῖν νομίζουσι περὶ τὸν θεὸν, εἰ καὶ ὑπηρέτης αὐτοῦ θεραπευθήσεται. λεκτέον δὲ καὶ πρὸς τοῦτο, ὅτι, εἴπερ ἐνενοήκει ὁ Κέλσος, τὸ, ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν: οὐκ ἂν ᾤετο ἡμᾶς ἄλλον θεραπεύειν παρὰ τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν. ὁ γὰρ πατὴρ, φησὶν, ἐν ἐμοί. κἀγὼ ἐν τῷ πατρί. &c. Vertit Interpres: *Post hæc autem fortassis aliquis putabit nos reprehendi probabiliter, dum dicit: Si nullum alium isti præter unum Deum colerent, videri poterant merito alios contemnere: Nunc cum recens exortum hunc immensis extollant honoribus, credunt se nihil peccare in Deum, quod ministro ejus reverenter serviant. Ad quod respondendum, si Celsus intellexisset illud, Ego & pater unum sumus, & illud in precatione dictum à filio Dei, sicut ego & tu unum sumus, non putasset nos & alium colere præter Deum universorum dominum. Ait enim, Pater est in me, & ego in patre.* Ergo quum ait Arnobius in conventiculis Christianorum *Deum summum orari*, & objectum venerationis ac religionis nostræ proponit, & ad Nationum criminationem, qua Christianos pulsabant ut atheos, quippe Deorum contemtores, obiter respondet. Sic enim Iustinus Martyr Apolog. II. hoc idem crimen retundit. Verba ejus adscribam: ἐνθένδε καὶ ἄθεοι κεκλήμεθα, καὶ ὁμολογοῦμεν τῶν τοιούτων νομιζομένων θεῶν ἄθεοι εἶναι, ἀλλ᾽ οὐχὶ τοῦ ἀληθεστάτου, καὶ πατρὸς δικαιοσύνης, καὶ σωφροσύνης, καὶ τῶν ἄλλων ἀρετῶν, ἀνεπιμίκτου τε κακίας θεοῦ. ἀλλ᾽ ἐκεῖνόν τε, καὶ τὸν παρ᾽ αὐτοῦ υἱὸν ἐλθόντα, καὶ διδάξαντα ἡμᾶς ταῦτα, καὶ τὸν τῶν ἄλλων ἑπομένων, καὶ ἐξομοιουμένων ἀγαθῶν ἀγγέλων στρατὸν, πνεῦμά τε τὸ προφητικὸν σεβόμεθα, καὶ προσκυνοῦμεν. &c. Id est: *Vocamur autem athei: & sane confitemur talium qui habentur deorum nos esse expertes, & hac ratione atheos: sed non verissimi illius Dei, patris justitiæ, & temperantiæ, & ceterarum virtutum, & ab omni vitio intacti. Sed illum ipsum, & qui ab eo venit, & ista nos, & aliorum eum sequentium, & ad eum sese componentium bonorum angelorum exercitum docuit*

Filium,

Filium, & ſpiritum propheticum veneramur, & adoramus, &c. Nam qui aliter interpretantur hunc locum, incidunt in errorem diviſionis. Dividunt enim ea, quæ erant componenda.

152. *Magiſtratibus, exercitibus.*] Tertullianus Apologetico: *Illuc ſuſpicientes Chriſtiani manibus expanſis, quia innocuis; capite nudo, quia non erubeſcimus: denique ſine monitore, quia de pectore oramus; precantes ſumus ſemper pro omnibus Imperatoribus: vitam illis prolixam; imperium ſecurum, domum tutam; exercitus fortes; Senatum fidelem; populum probum; orbem quietum; quæcumque hominis & Cæſaris vota ſunt.* Idem teſtatur Dionyſius Alexandrinus: ἡμεῖς τοίνυν τὸν ἕνα θεὸν καὶ δημιουργὸν τῶν ἁπάντων, τὸν καὶ τὴν βασιλείαν ἐγχειρίσαντα τοῖς θεοφιλεστάτοις Οὐαλεριανῷ καὶ Γαλιηνῷ σεβαστοῖς τοῦτον καὶ σέβομεν, καὶ προσκυνοῦμεν: καὶ τούτῳ διηνεκῶς ὑπὲρ τῆς βασιλείας αὐτῶν, ὅπως ἀσάλευτος διαμείνῃ, προσευχόμεθα. Sic igitur pro Principibus ſuis etiam perſequutoribus, & Eccleſiæ hoſtibus deprecabantur: Chriſto quippe jubente orare etiam pro perſequentibus: & Apoſtolo præcipiente, preces pro quibuſvis hominibus fundere, ſed præcipue ὑπὲρ βασιλέων καὶ πάντων τῶν ἐν ὑπεροχῇ ὄντων: quibus etiam vult πᾶσαν ψυχὴν ὑποτάσσεσθαι.

152. *Adhuc vitam degentibus, & reſolutis corporum vinctione.*] Certe pro defunctis deprecationes allegabant Deo: non Arnobii ævo ſolum, ſed & anteriori ſeculo. Conſtat ex Tertulliani locis quibuſdam decantatiſſimis. De Monogamia cap. x. *Enimvero & pro anima ejus orat, & refrigerium interim adpoſtulat ei, & in prima reſurrectione conſortium; & offert annuis diebus dormitionis ejus.* Ac neſcio quæ monſtra emendationum & interpretationum heic comminiſcuntur. Deus bone, Quid hoc eſt, ſi libros corrumpere, & hiſtoriæ veritatem pervertere non eſt? Sed indulgebat judicio ſuo nimis vir eruditiſſ. Statim cum expiraſſet aliquis, ſacerdotis precibus commendabatur Deo. Zeno Veronenſis ſermone de Reſurrectione: *Hinc uxor amiſſi mariti deſolationem ſe ferre non poſſe teſtatur, frigidumque latus male dilatato queritur lecto: invidioſis vocibus Deo concinnat invidiam; ſolemnia ipſa divina, quibus ſacerdotibus Dei quieſcentes commendari conſuerunt, profanis aliquotiens ululatibus rumpit: tetraque illuvie ſuum totum deformans cultum, cadaver amplectitur conclamatum: frigentia tepefacit crebris oſculis labra.* &c. Totum hunc ritum deſcribit in Eccleſiaſtica Hierarchia Dionyſius cap. ultimo. Verba ejus adſcribam, & breviter explicabo. Nec opinor ingra-

tam fore curiosis lectoribus & harum rerum studiosis digressionem istam.

Τούτων δὲ οὐδενὸς γινομένου κατὰ τὰς κοιμήσεις τῶν ἱερῶν ἀνδρῶν, αὐτὸς μὲν ὁ πρὸς τὸ πέρας ἐρχόμενος τῶν οἰκείων ἀγώνων, εὐφροσύνης ἱερᾶς ἀποπληροῦται, καὶ σὺν ἡδονῇ πολλῇ, πρὸς τὴν ὁδὸν ἐπιβαίνει τῆς ἱερᾶς παλιγγενεσίας. οἱ δὲ τοῦ κοιμηθέντος οἰκεῖοι, κατὰ τὴν θείαν οἰκειότητα καὶ ὁμοτροπίαν, αὐτόν πρὸς ὅς τίς ἐστι, μακαρίζουσιν πρὸς τὸ νικηφόρον εὐκταίως ἀφικόμενον τέλος, καὶ τῷ τῆς νίκης αἰτίῳ χαριστηρίους ᾠδὰς ἀναπέμπουσι, προσέτι καὶ αὐτοὺς ἀφικέσθαι πρὸς τὴν ὁμοίαν εὐχόμενοι λῆξιν. λαβόντες δὲ αὐτόν, ἐπὶ τὸν ἱεράρχην ἄγουσιν, ὡς ἐπὶ στεφάνων ἱερῶν δόσιν. ὁ δὲ ἀσμένως ὑποδέχεται, καὶ τελεῖ τὰ κατὰ θεσμὸν ἱερὸν ἐπὶ τοῖς ὁσίως κεκοιμημένοις τελούμενα.

Συναγαγὼν ὁ θεῖος ἱεράρχης τὸν ἱερὸν χορόν, εἰ μὲν ἱερατικῆς ἐγεγόνει τάξεως ὁ κεκοιμημένος, ἐπίπροσθεν τοῦ θείου θυσιαστηρίου κατακλίνας αὐτόν, ἀπάρχεται τῆς πρὸς θεὸν εὐχῆς καὶ εὐχαριστίας. εἰ δὲ τοῖς εὐαγέσι μοναχοῖς, ἢ τῷ ἱερῷ λαῷ κατετέτακτο, παρὰ τὸ τίμιον ἱερατεῖον αὐτὸν κατακλίνει πρὸ τῆς ἱερατικῆς εἰσελεύσεως· εἶτα τελεῖ τὴν πρὸς θεὸν εὐχαριστήριον εὐχὴν ὁ ἱεράρχης. ἑξῆς δὲ οἱ λειτουργοὶ τὰς ἐν τοῖς θείοις λογίοις ἐμφερομένας ἀψευδεῖς ἀπαγγελίας περὶ τῆς ἱερᾶς ἡμῶν ἀναστάσεως ἀναγνόντες, ἱερῶς ᾄδουσι τὰς ὁμολόγους καὶ ταυτοδυνάμους τῶν ψαλμικῶν λογίων ᾠδάς. εἶτα τῶν λειτουργῶν ὁ πρῶτος, ἀπολύει τοὺς κατηχουμένους, καὶ ἀνακηρύττει τοὺς ἤδη κεκοιμημένους ἁγίους. μεθ' ὧν ἀξιοῖ τὸν ἄρτι τελειωθέντα τῆς ὁμοταγοῦς ἀναρρήσεως, καὶ προτρέπεται πάντας αἰτῆσαι τὴν ἐν Χριστῷ μακαρίαν τελείωσιν. εἶτα προσελθὼν ὁ θεῖος ἱεράρχης, εὐχὴν ἱερωτάτην ἐπ' αὐτοῦ ποιεῖται, καὶ μετὰ τὴν εὐχήν, αὐτός τε ὁ ἱεράρχης ἀσπάζεται τὸν κεκοιμημένον, καὶ μεθ' αὐτὸν οἱ παρόντες ἅπαντες. Hæc ita vertit Perionius: *Propinqui autem ejus qui mortuus est, pro jure divinæ propinquitatis, ac morum similitudine, & eum qualis est, beatum esse ducunt, quod ad victoriæ finem peroptato pervenerit; & victoriæ auctori gratias cum cantu agunt; & præterea sibi similem requiem optant. Sumptum eum ad antistitem portant, quasi ad sanctarum coronarum donationem. Ille autem eum libenter accipit, eaque perficit omnia, quæ ex sancto instituto fiunt in iis, qui sancte dormierunt.*

Convocato sacro choro divinus antistes, si is qui excessit è vita, erat ordinis sacerdotum, quum ante sanctum altare eum posuit, Deum precari incipit, eique agere gratias. Sin autem sacris monachis, sanctove populo annumeratus erat, eum ad veneratione dignum sacrarium ante sacerdotum introitum collocat; deinde perficit sacrum solemne precationis, qua agit Deo

gratias

gratias pontifex : deinceps ministri promissis veris quæ feruntur in scriptis divinis , de sancta nostra resurrectione , recitatis , sancte canunt cantus psalmorum , qui ejusdem rationis sunt atque idem valent. Tum ministrorum primus catechumenos dimittit , sanctosque qui jam dormierunt prædicat , cum quibus pari laudatione dignum judicat eum , qui paulo ante excessit è vita , hortaturque omnes , ut beatum in Christo finem petant. Tum accedens divinus antistes ei sanctissimas preces adhibet ; quibus rite perfectis & ipse eum, qui à vita migravit, salutat ; & secundum eum omnes qui adsunt. Hunc locum obiter illustrabimus. Ait igitur , οἱ δὲ τοῦ κοιμηθέντος οἰκεῖοι. Defunctum igitur ad antistitem deferebant , ut sacras pro eo preces conciperet , & fortem athletam corona donaret. Ritum deinde explanat. συναγαγὼν ὁ θεῖος ἱεράρχης τὸν ἱερὸν χορόν. ἱεράρχην appellat Dionysius Episcopum, quem etiam θεῖον nominat usitato tandem epitheto. Sic θεῖος Ἀθανάσιος, θειότατος Πέτρος τῆς Ἀλεξανδρείας ἐπίσκοπος, & similia apud Theodoritum in historia Ecclesiastica , & alios. Sic θεοφιλέστατοι, ἅγιοι , ἁγιώτατοι passim appellati: quam quidem consuetudinem carpit obiter Socrates in præfatione lib. VI. Histor. Ecclesiast. καὶ οἱ μὲν τῶν ἐκκλησιῶν ζηλωταὶ καταγνώσονται, ὅτι μὴ τοὺς ἐπισκόπους λέγομεν θεοφιλεστάτους , ἢ ἁγιωτάτους , ἢ τὰ τοιαῦτα. Est igitur heic ἱεράρχης Episcopus, voce à Gentilium sacris , quibus nostra acommodare conatur Dionysius iste , translata. *Sacerdotum maximum* , *summum sacerdotem* , *primarium sacerdotem* dicit Apulejus Milesia XI. ἐπίπροσθεν τοῦ θείου θυσιαστηρίου κατακλίνας αὐτόν. De altaribus, περὶ θυσιαστηρίου dicemus ad librum VI. εἰ δὲ τοῖς εὐαγέσι μοναχοῖς. De Monachis non est hic dicendi locus. Agit de eorum ordine ex professo Dionysius iste hoc eodem de Hierarchia Ecclesiastica Commentario. Hæc, & alia generis ejusdem fecerunt, ut persona huic homini detraheretur. ἢ τῷ ἱερῷ λαῷ. Ita appellat eos , qui in pace abierant. λαόν autem & λαϊκοὺς opponebant κλήρῳ, καὶ τοῖς κληρικοῖς: quæ quidem appellationes sunt antiquissimæ. *Ordinem* & *plebem* Latini dixerunt. Tertullianus exhortatione ad castitatem: *Nonne & laïci sacerdotes sumus? Scriptum est, Regnum quoque nos & sacerdotes, Deo & patri suo fecit. Differentiam inter ordinem & plebem constituit Ecclesiæ auctoritas, & honor per ordinis consessum sanctificatus à Deo.* κλῆρον appellarunt postea peculiari acceptione chorum Ecclesiasticorum unicuique Episcopo subjectorum: quem ἱερὸν χορὸν dicebat modo Dionysius. Socrates Eccles. histor. lib. I. cap.

cap. XVIII. ἐκκλησίας τε κλίσεως, ἢ ἐπίσκοπον χειροτονηθῆναι παρεσκεύασε καὶ κλῆρον ἱερόν. Et ſæpius. εἶτα πλεῖ τὴν πρὸς θεὸν εὐχαριστήριον εὐχήν. Deo igitur gratias agit, quod hic in Dei cognitione & militia Chriſtiana ad finem uſque vitæ perſeveraverit, ſicque in pace abierit: ac juſto præmio donatus fuerit. Hæc eſt εὐχαριστήριος εὐχή. ἑξῆς οἱ λειτουργοὶ τὰς ἐν τοῖς θείοις λογίοις ἐμφερομένας ἀψευδεῖς ἐπαγγελίας. Traditus eſt antiſtiti defunctus, & gratiæ ob ejus perſeverantiam & felicem abitionem actæ: hæcque omnia catechumenis præſentibus celebrata. Sequitur nunc recitatio promiſſionum, quæ in Scripturis ſacris de reſurrectione exſtant, & hymni adjiciuntur: Atque hæc omnia præſentibus quoque catechumenis peracta. Hymni iſti, qui decantabantur, ad reſurrectionem pertinebant, ut oſtendit Dionyſius. εἶτα τῶν λειτουργῶν ὁ πρῶτος, ἀπολύει τοὺς κατηχουμένους. Quæ ſequuntur ſunt μυστικώτερα: quare catechumeni dimittuntur. Hæc omnia paganiſmum ſapiunt. καὶ ἀνακηρύττει τοὺς ἤδη κεκοιμημένους ἁγίους. Locus hic difficultate non caret. Nam qui poterant ſancti omnes qui in aliqua Eccleſia obierant, nominari? An igitur nominabantur tantum clerici? An qui eo anno obierant ſoli? Huc videtur referendus inſignis Cypriani locus, & qui multa magnaque ingenia torſit. Sic igitur ille epiſt. IX. lib. I. *Quod Epiſcopi anteceſſores noſtri conſiderantes, cenſuerunt, ne quis frater excedens, ad tutelam vel curam clericum nominaret; Ac ſi quis hoc feciſſet, non offerretur pro eo, nec ſacrificium pro dormitione celebraretur. Neque enim ad altare Dei meretur nominari in ſacerdotum prece, qui ab altari ſacerdotes, & miniſtros ſuos Levitas avocare voluit. Et ideo Victor, cum contra formam nuper in Concilio à ſacerdotibus datam, Geminium Fauſtinum presbyterum auſus ſit actorem conſtituere, non eſt quo pro dormitione ejus apud vos fiat oblatio, aut deprecatio aliqua nomine ejus in Eccleſia frequentetur, ut ſacerdotum decretum religioſe & neceſſario factum, ſervetur à nobis.* Ita igitur ſentire Cyprianus videtur, ne, quum ii qui dormiunt, nominantur, ac ſacerdotis prece commendantur, inter eos nominetur is qui ad tutelam vel curam clericum nominavit. Præſtat tamen ad annuas, & ſtatas oblationes hunc locum referre. Quemadmodnm igitur ſcribit Dionyſius quum defuncto ſolemnia fierent, nominatos eos qui in pace præceſſerant; ita exiſtimamus quotannis ſtata die defunctos in Eccleſia nominatos, ac deprecationes eorum nomine in Eccleſia frequentatas. Huc pertinet Tertulliani locus antea laudatus, & inſignis item ille,

ille, *Oblationes pro defunctis, pro natalitiis annua die facimus.* lib. de Corona Militis, cap. III. *Pro natalitiis* profecto, est pro martyriis, ut nonnulli bene obſervarunt. Nam pro martyribus annua die offerebant. Cyprianus epiſt. v. lib. IV. *Item patruus ejus, & avunculus Laurentius, & Ignatius in caſtris & ipſi quondam ſecularibus militantes, ſed veri & ſpirituales Dei milites, dum diabolum Chriſti profeſſione proſternunt, palmas à Domino & coronas illuſtri paſſione meruerunt. Sacrificia pro eis ſemper, ut meminiſtis offerimus, quoties Martyrum paſſiones & dies anniverſaria commemoratione celebramus.* Pro martyribus ergo die ſtata ſacrificia offerebant. *Sacrificia autem pro martyribus offerre* quid eſt? Profecto eſt, ob commemorationem eorum oblationes erogare, & ſacrificia euchariſtica pro fortiſſimorum Chriſti militum adoreis Deo reddere. Neque enim video qui hæc aliter explicari poſſint. Interpretationem iſtam confirmat ipſe Cyprianus epiſt. VI. lib. III. *Denique & dies eorum, quibus excedunt, annotate; ut commemorationes eorum inter memorias martyrum celebrare poſſimus. Quanquam Tertullus fideliſſimus & devotiſſimus frater noſter ſcripſerit & ſcribat, ac ſignificet mihi dies, quibus in carcere, beati fratres noſtri ad immortalitatem glorioſæ mortis exitu tranſeunt, ut celebrentur hic à nobis oblationes & ſacrificia ob commemorationes eorum: quæ cito vobiſcum, Domino proſperante, celebrabimus.* Ut igitur pro martyribus oblationes & ſacrificia offerre, eſt, ob commemorationem eorum oblationes erogare, & ſacrificia Euchariſtica Deo reddere, ut dicebamus: *Ita pro defunctis offerre, & ſacrificium pro dormitione defunctorum celebrare,* eſt, ob defunctorum commemorationem oblationes, & eleemoſynas per ſacerdotem offerre, & quod dormiant ac requieſcant in domino gratias Deo agere: quibus quidem inſtitutis deprecationem nonnulli adjiciebant. Atque hæc etiam confirmat Tertulliani locus, exhortatione ad caſtitatem, cap. XI. *Et jam repete, apud Deum pro cujus ſpiritu poſtules: pro qua oblationes annuas reddas. Stabis ergo ad Deum cum tot uxoribus, quot illas oratione commemoras; & offeres pro duabus, & commemorabis illas duas per ſacerdotem de monogamia ob priſtinum, de virginitate ſancitum, circumdatum virginibus ac univiris, & aſcendet ſacrificium tuum libera fronte.* Ceterum *offerre* dicunt, tanquam ſacrificium ſcil. Eſt enim eleemoſyna hoſtia accepta, & placens Deo. Apoſtol. ad Philipp. cap. IV. comm. XVIII. ad Hebr. cap. XIII. Cyprianus ſermone de Eleemoſyna: *Locuples & dives dominicum quum celebrare te*

 credis,

credis, quæ corbanam omnino non respicis: quæ in dominicum sine sacrificio venis: quæ partem de sacrificio, quod pauper obtulit; sumis. Ita προσφέρειν Græcis. Sozomenus lib. VI. histor. Eccles. cap. XV. ὁ δὲ ἐπιτελουμένης τῆς τῶν θεοφανίων ἑορτῆς, σὺν τοῖς ἄρχουσι καὶ δορυφόροις εἰς τὴν ἐκκλησίαν παραγενόμενος δῶρά τε τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ προσήνεγκε, καὶ εἰς λόγους αὐτῷ ἦλθε. Nempe ita Matth. cap. II. comm. XI. & alibi sæpius. Nominabantur igitur sancti qui quiescebant, οἱ ἤδη κεκοιμημένοι ἅγιοι, ac pro iis oblationes ac sacrificia offerebantur. Revertamur ad Dionysium. Signato verbo utitur, τῷ ἀνακηρύττειν. Est enim verbum translatum è ludis Gymnicis, ubi præcones ἀνεκήρυττον τοὺς νικῶντας. Res nota est. Sic ἀναγορεύειν, & ἀνάῤῥησις. *Prædicare* Latini dicunt. B. Ambrosius de Virginibus libro primo. *In laudationibus solet patria prædicari, & parentes, ut in commemoratione auctoris, successoris dignitas exaggeretur.* Idem libro de bono mortis, cap. III. *Ante mortem nulla est perfecta laudatio. Neque quisquam in hac vita potest definito præconio prædicari, cum posteriora ejus incerta sint.* Sanctos igitur jam quiescentes prædicat tanquam victores τῶν λειτουργῶν ὁ πρῶτος: & recens functum eadem prædicatione dignatur, ait auctor. εἶτα προσελθὼν ὁ θεῖος ἱεράρχης, εὐχὴν ἱερωτάτην ἐπ' αὐτοῦ ποιεῖται. Hæ sunt secundæ preces. Primæ igitur erant εὐχαριστικαί: Hæ sunt αἰτητικαί: Deum enim adprecatur sacerdos defuncto peccata condonet, eumque in sinum Abrahámi, & sanctorum cœtum recipiat. Hoc expresse docet Dionysius in consideratione & ampliori explicatione horum rituum; ἡ μὲν οὖν εὐχή, inquit, τῆς θεαρχικῆς ἀγαθότητος δεῖται, πάντα μὲν ἀφεῖναι τὰ δι' ἀνθρωπίνην ἀσθένειαν ἡμαρτημένα τῷ κεκοιμημένῳ. κατατάξαι δὲ αὐτὸν ἐν φωτὶ καὶ χώρᾳ ζώντων, εἰς κόλπους Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαάκ, καὶ Ἰακώβ, ἐν τόπῳ οὗ ἀπέδρα ὀδύνη καὶ λύπη καὶ στεναγμός. Id est: *Precibus quidem à divina benignitate contendit, ut & omnia peccata, quæ humana fragilitate imbecillitateque admissa sunt, ei qui excessit è vita remittat; & eum in lucem ac regionem viventium, in sinus Abrahæ, Isaac, & Iacob deducat, in locum à quo fugit dolor, tristitia & gemitus.* Proponit postea objectionem Dionysius: Cur, inquit, precamur pro mortuis, cum sciamus unumquemque cum excesserit è vita secundum ea quæ hic fecerit, præmia aut pœnas consequuturum? unde concludi videtur, inanes & supervacaneas esse preces. Respondet Dionysius, etsi hæc ita futura sint, non esse tamen inutiles piorum preces. Tandem tradit summam precationis à sacerdote conceptæ pro mortuo. Ejus verba, ut à

Perio-

Perionio conversa sunt, adscribam. *Hæc igitur antistes scit promissa esse à scriptis divinis quæ vera sunt; Petit autem ut ea eveniant, & dentur iis qui sancte vixerunt sancta præmia; ita tamen ut & ad Dei imitationem bonitatis similitudine formetur, aliorumque dona ut sua beneficia reposcat; & vera promissa sciat futura, iisque qui adsunt quasi interpres exponat ea quæ ipse ex sancto more & instituto repetat, plane eventura esse iis, qui in divina vita hinc migraverint. Neque enim unquam divinus antistes, qui est divinæ justitiæ interpres, ea quæ non Deo gratissima esse sciret, quæque ipse divine se daturum pollicitus esset, peteret. Itaque mortuis, qui non sunt initiati & sunt peccatores, hæc non precatur & optat, non solum quod in hoc ab interpretis divinorum munere ac loco discederet, atque aliquid eorum quæ juris pontificii sunt, temere & arroganter non ab auctore mysteriorum permotus tentaret: verum etiam quod non consequeretur id quod non honeste peteret, à justo illo scriptorum divinorum loco, quem ipse non immerito auditurus esset, Petitis & non accipitis, eo quod male petatis.* Antea ostenderat gratiarum actiones Deo esse redditas, quod frater defunctus ad finem usque vitæ in Christi castris strenue militasset, & ita ex hac vita excessisset: Quare & à ministro inter ceteros sanctos in Domino quiescentes, & mundi ac Diaboli victores, hunc etiam numeratum & prædicatum. Nihilominus tamen novam precationem adjicit sacerdos, qua eum ad sinum Abrahami quasi deducit, aut comitatur: & à Deo flagitat, ut ea quæ promisit fideli tribuat. His peractis μετὰ τὴν εὐχὴν, αὐτός τε ὁ ἱεράρχης ἀσπάζεται τὸν κεκοιμημένον, καὶ μετ' αὐτὸν οἱ παρόντες ἅπαντες. Quasi osculo pacis fratrem dimittunt. Sic apud Gentiles oscula fuisse mortuis libata protrita observatio est. Ungit postea defunctum sacerdos, quasi κατὰ τοὺς ἱεροὺς ἀγῶνας ἀθλήσαντα καὶ τελειωθέντα, ut ait postea. Denique ἀποτίθησιν ἐν οἴκῳ τὸ σῶμα. Hæc igitur observata ait Dionysius: Fratrem defunctum à propinquis ad Episcopum deportatum quasi ad coronam accipiendam: hymnos autem eucharisticos ab iisdem Deo τῷ τῆς νίκης αἰτίῳ, cujus gratia & ope frater victor abierat, decantatos: gratiarum actionem postea à sacerdote ob idem beneficium Deo redditam: capita quædam scripturarum de resurrectione recitata; & hymnos ad idem argumentum accommodatos decantatos: dimissos postea catechumenos: sanctos deinde quiescentes nominatos, & quasi victores clara voce prædicatos: precationem denuo pro defuncto à sacerdote conceptam: summam precationis fuisse, ut Deus defuncto veniam pecca-

catorum tribueret; eumque in locum viventium reciperet. Eum postea osculo salutatum, unctum, denique conditum. Postea quum Christianorum res potentiores factæ essent, pompa exequiarum adjecta: hymni & psalmi in exequiis decantati etiam per choros; cerei etiam prælati, Gentilium ritibus in melius, ut existimabant, conversis. Nec est necesse plura in hanc sententiam scriptorum loca, quæ passim occurrunt, proponere: Hæc Hieronymi verba rem abunde explicabunt. Sic igitur ille ad Eustochium, Epitaphio Paulæ matris: *Exinc non ululatus, non planctus, ut inter seculi homines fieri solet: sed psalmorum linguis diversis examina concrepabant. Translataque Episcoporum manibus, & cervicem feretro subjicientibus, cum alii pontifices lampadas cereosque præferrent; alii choros psallentium ducerent; in media Ecclesia speluncæ Salvatoris est posita.* Heic vides psalmos ab iis, qui funus prosequebantur, decantatos: sed clericorum choros insuper psalmorum cantamina modulatos. Idem à gentibus fieri solitum, materialiter, ut loquuntur Scholastici. Appianus lib. II. de bellis civilibus: *προπέμπωμεν οὖν τὸν ἱερὸν τόνδε ἐπὶ τοὺς εὐδαίμονας, τὸν νενομισμένον ὕμνον αὐτῷ, καὶ θρῆνον ἐπᾴδοντες.* *Prosequamur igitur sanctum hunc, & ad beatos deducamus, solemnem ei hymnum & lamentationem accinentes.* De choro psallentium etiam constat. Ovidius VI. Fastorum:

> *Exilio mutant urbem, Tyburque recedunt:*
> *(Exilium quodam tempore Tybur erat)*
> *Quæritur in scena cava tibia: quæritur aris:*
> *Ducit supremos nenia nulla choros.*

Sic igitur qui vel quæ neniam decantabant, choros instruebant. Herodianus in Pertinacis exsequiis & consecratione. *καὶ ἐπὶ μὲν θατέρου μέρους τῶν εὐγενεστάτων καὶ εὐπατριδῶν χορὸν ἕστηκε παίδων: ἐν δὲ τῷ ἀντικειμένῳ, γυναικῶν τῶν ἐν ἀξιώσει εἶναι δοκουσῶν. ᾄδουσι δὲ ἑκάτεροι ὕμνους τε καὶ παιᾶνας εἰς τετελευτηκότα, σεμνῷ μέλει καὶ θρηνώδει ἐρρυθμισμένους.* Inter alia neniarum & pæanum argumenta, etiam Plutoni inferorum Deo defunctum commendabant. Euripides in Alcestide:

> Ἀλλ' ἐκφορὰν γὰρ τοῦδε θήσομαι νεκροῦ,
> Πάρεστε. καὶ μένοντες ἀντηχήσατε
> Παιᾶνα τῷ κάτωθεν ἀσπόνδῳ θεῷ.

De cereis autem & lampadibus alia disputatio est.

152. *Familiaris communicatores rei & eum.*] Voculam existimo tran-

transſplantandam hoc pacto : *familiaris & communicatores rei cum omnibus* &c.

Pag. 153. *Cum omnibus quos ſolidet germanitatis neceſſitudine copulatio.*] Egregia hæc laus. Chriſtiani fraterno amore invicem amabant: ſeque fraternis non ſolum appellationibus; ſed ſtudiis & officiis mutuo proſequebantur. Tertullianus Apologetico: *Modicam unuſquiſque ſtipem menſtrua die, vel quum velit, & ſi modo velit, & ſi modo poſſit, apponit: Nam nemo compellitur; ſed ſponte confert. Hæc quaſi depoſita pietatis ſunt. Nam inde non epulis, nec potaculis, nec ingratis voratrinis diſpenſatur: ſed egenis alendis humandiſque; & pueris ac puellis re, ac parentibus deſtitutis; jamque domeſticis ſenibus: item naufragis, & ſi qui in metallis; & ſi qui in inſulis, vel in cuſtodiis, duntaxat ex cauſa Dei ſectæ, alumni confeſſionis ſuæ fiunt. Sed ejuſmodi vel maximæ dilectionis operatio notam nobis penes quoſdam inurit. Vide, inquiunt, ut invicem ſe diligant*, &c.

153. *Corruiſſe auras.*] Reſcribunt, *corrupiſſe*.

153. *Sin autem ab hujuſmodi nefariis.*] Recte MS. Reg. *Sin autem ab hujuſmodi furiis.*

153. *Et ab ejus contenta & permixtione ſunt abſoluti.*] Ms. Reg. *comptu*. Reſcribunt alii *contactu*. Cujacius novum verbum comminiſcebatur *concepta*, ut *retenta*, & ſimilia: propter ea quæ præceſſerunt, *Nam ſi concipiunt has faces*. An etiam heic *contenta*, ut contentio, à continendo, ut *retenta* à retinendo?

DESIDERII HERALDI

AD ARNOBII Librum V,

Animadverſiones, & caſtigationes.

S u m m a L i b r i.

NATIONUM ſuperſtitionem & fabuloſam vanitatem duobus præcedentibus libris exagitavit Arnobius: ſed quia omnia illa, quæ ibi reprehenſa ſunt poterant excuſari, quaſi à laſcivientibus & ludentibus poëtis ſcripta, non autem religione ſancita: tranſit idcirco Arnobius ad hiſtorias graves & ſerias, in quibus oſtendit non minorem vanitatem, nec minus ridiculam contineri, quam in poëtarum ſcriptis. Irrumpit deinde in ipſa Gentium ſacraria: & quam ſint impia, quam flagitioſa ipſa, quæ ſanctiſſima exiſtimant, myſteria prolatis eorum cerimoniis, ſymbolis, ritibus demonſtrat, & arcanis Nationum mirifice inſultat, ἢ τὰ μυστήρια ἐξορχεῖται μάλα ὀλιγώρως. Hic liber profunda quadam eruditione abundat: magnam autem partem è Clementis Protreptico expreſſus eſt.

Pag. 154. *Eſto: ab ludentibus poëtis.*] Quæ propoſita antea do vobis à ludentibus & laſcivientibus poëtis conficta: quo tandem pacto excuſabitis ea, quæ hiſtoriæ graves & ſeriæ produnt; quæque in ſanctiſſimis veſtris, ut exiſtimatis, myſteriis traduntur non minus ridicula? Ait, *poëtarum ſunt excogitata laſcivia.* Ita ſignificat poëtarum ludos & παιδιάς. Nam dicebat modo, *ab ludentibus poëtis.* Sic libro IV. *Exiſtimare non poſſumus, utrumne iſtud ſerio, atque ex rei compertæ faciatis fide, an fictionibus ludentes caſſis ingeniorum laſciviatis*

viatis luxu. Nam *lascivia* dicitur proprie dissoluta illa animi διάθεσις, qua animi gratia, nullo certo scopo proposito, sed plane μάτην aliquid agitur: Et quia humanum ingenium ad vitia natura propendet, animus ita dissolutus, & judicii moderamine remoto vagus in rebus malis sæpius ludit. Cornel. Tacitus Historiarum libro secundo, ubi miseram Cremonensium sortem describit: *Faces in manibus, quas, ubi prædam egesserant, in vacuas domos & inania templa per lasciviam jaculabantur.* Talis est lascivia petulantium juvenum, noctu vagantium atque bacchantium: quales describunt, Neronem, Verum, Commodum, & alios noctu vagari solitos, & cum triconibus rixas commiscere: quam quidem protervjam qui excusare volunt, *ludum* appellant, & Græci παιδιάν, quod in Alcibiade observat Plutarchus: at qui proprie loquuntur, ἀσέλγειαν. Et vix est, ut ingenia ita dissoluta & laxa frugem unquam faciant.

154. *Historiæ graves, seriæ, curiosæ.*] Recte opponit historias graves & serias iis, quæ per jocum, & à ludentibus scribuntur, animi causa, nullo proposito fine, sicut modo dicebamus. Sic eos Græci ludere, παίζειν dicunt, qui nihil agunt serio, sed μάτην: & hominem tam elumbis ingenii μάταιον appellant; quia agit & loquitur, καὶ μάτην. Herodotus Musa II. ubi Amasis Ægyptii ingenium & vivendi rationem describit; eum ait primis diei horis, donec implerentur hominum conventu fora, negotiis ac rebus seriis operam dare solitum: post id tempus genio indulsisse, & cavillis atque lascivia animum oblectasse. Verba suavissimi scriptoris sunt: τὸ μὲν ὄρθριον, μέχρι ὅτου πληθούσης ἀγορῆς προθύμως ἔπρησσε τὰ προσφερόμενα πρήγματα. τὸ δὲ ἀπὸ τούτου ἔπινέ τε, καὶ κατέσκωπτε τοὺς συμπότας. καὶ ἦν μάταιός τε καὶ παιγνιήμων. Eundem paulo post ait fuisse φιλοπότην καὶ φιλοσκώμμονα, καὶ οὐδαμῶς ἐσπουδασμένον ἄνδρα: quem locum profert Athenæus lib. VI. & legit κατεσπουδασμένον ἄνδρα Sic σκώπτειν & σπουδάζειν sæpissime opponuntur: quemadmodum παίζειν & σπουδάζειν. Eunapius præfatione: εἰ γὰρ τὸ παίγνιον τῆς ἀρετῆς ἄξιον λόγου, ἀσεβοῖτο ἂν πάντως τὸ σπουδαζόμενον σιωπώμενον.

154. *Cum procurandi fulminis scientiam non haberet*]. De fulminis procuratione dicebamus antea ad librum secundum.

Pag. 155. *Deum contra animali subjecisse Pompilium.*] Hæc est lectio, vetus, pro qua Gelenius, *Deum contra anima: subjecisse Pompilium,* *Aliter in edit. nostra.*

pilium, piscis. Temere. Excidisse existimo vocem librariis minus cognitam, *mæna.* & idcirco legerim: *Deum contra animali: subjecisse Pompilium, mæna.* Plutarchus: ἀποκειναμένου δὲ τοῦ Διὸς ἐμψύχοις, ἐπαγαγεῖν τὸν Νουμᾶν, μαινίσιν. Nam plurali numero proponuntur ista omnia apud Plutarchum, quæ heic numero singulari. Ibi κεφαλαῖς, θριξίν. Heic, *capite, capillo.*

155. *Numa capillo cepitio.*] Corrigunt, *non capillo cepitio.* Legerim, *non autem capillo c.* Scripserat librarius *non a.* unde factum, *numa.*

155. *Ita enim sunt omnia & excogitata, & comparata derisui.*] Plutarchus: ταῦτα μὲν οὖν τὰ μυθώδη καὶ γελοῖα τὴν τῶν τότε ἀνθρώπων ἐπιδείκνυνται διάθεσιν πρὸς τὸ θεῖον, ἣν ὁ ἐθισμὸς αὐτοῖς ἐνεποίησεν.

Pag. 156. *Ab ipso enim decidunt fulmina.*] Proba lectio; nec eam solicitare debebant. Neque enim imminentia fulmina procurabantur: sed quæ per fulmina significabantur imminere. Mox: *Et si quando per fulgura significavero aliquid imminere.*

126. *Et si quando per f. significavero aliquid imminere.*] Proprie *significare*, ut Græcis σημαίνειν: & *significationes* modo διοσημεῖαι. Corrige obiter Zosimum lib. II. τούτῳ περὶ τὴν οἰκίαν ἄλσος ἦν ἐκ δένδρων μεγίστων. τούτων πεσόντος, κεραυνοῦ καταφλεχθέντων, ἠπόρει πρὸς τὸ ἐκ κεραυνοῦ καταφλεχθέντων σημαινόμενον. Lege, πρὸς τὸ ἐκ τοῦ κεραυνοῦ σημαινόμενον. Nam καταφλεχθέντων repetita vox est è præcedentibus.

156. *Et sacrum vanescat.*] Ms. Reg. habet *sacrorum.* Unde efficiebat Cujacius, *& sacrorum vi vanescat.*

156. *Verbenarum suffitio.*] Virgilius:

Verbenasque adole pingues, & mascula tura.

De his autem, quos adjicit, fremoribus dicebamus ad librum primum.

Pag. 158. *Insana & furialis libido, & ex utraque sexus.*] Legebat Gelenius, *& ex utroque sexu.* Alii legunt, *& ex utroque sexus*, ut ita significet Arnobius eum fuisse androgynum. Nescio quid aliud mihi in mentem venit. Legi igitur posse existimabam, *& ex utero quippe saxi vis apta devastare, disperdere* &c. Id est, & robusta ac quasi saxea vis, quippe hominis in saxi utero procreati, apta devastare, id est ad devastandum &c. Syntaxi Græca.

158. *Exaltatus ille vi meri.*] Legendum, *exalata ille vi meri.* quæ est correctio divini Scaligeri.

Aliter in edit. nostra.

Pag. 159. *Repertum nescio quis sumit, formas, lacte alit hirquino.*] Corri-

Corrigunt alii *formans*, alii *format*. Nec magnis ingenii viribus opus fuit ad hæc eruenda. Velim aliquid melius. Ego suspicor *formas* vocem esse alienam, & alieno loco positam, natam è glossemate. Scripsisse enim aliquem ad dictionem scitulos, *formosos*, unde natum *formas*, & tandem in textum relatum.

159. *Et qua solum poterat minus rectis assentationibus vinctus.*] Placet ornatiss. Canteri conjectura, *minus tectis ass.*

159. *Et ab eo donis sylvestribus honorari.*] Proprie & accurate. Dona enim honoris signum. Eleganter Philosophus lib. I. Rhetor. cap. V. δῶρα παρ' ἑκάστοις τίμια. καὶ γὰρ τὸ δῶρόν ἐστι κτήματος δόσις, καὶ τιμῆς σημεῖον. διὸ καὶ οἱ φιλοχρήματοι, καὶ οἱ φιλότιμοι ἐφίενται αὐτῶν. ἀμφοτέροις γὰρ ἔχει ὧν δέονται. καὶ γὰρ κτῆμά ἐστιν, οὗ ἐφίενται οἱ φιλοχρήματοι: καὶ τιμὴν ἔχει, οὗ οἱ φιλότιμοι.

159. *Ac ne scævus aliquis nuptialia interrumperet gaudia.*] Id est, σκαιός, ἐπαρίστερός τις, sinistri ominis & infausti. In istis autem conjunctionibus & fœderibus auspicia studebant facere sibi prosperrima, & contraria omnia vitare. Hinc Seneca Controversia V. lib. X. *Occurrunt nuptis omina dira; sacris publicis tristia; feriatis maxime ac solemnibus, & hilaritati dicatis diebus semianimes isti greges occurrunt.* Quare nec novis nuptis exequias licebat ire. Synesius epistola III. οὐ γὰρ οἶμαι νομίζεται νυμφοδοτείαις βαδίζειν ἐπ' ἐκφοράν.

159. *Fecit oppidum claudi.*] Id est, jussit, nostrate dialecto. Sic *fecit fieri* observabamus apud Ælium Spartianum; & similia apud Cassiodorum, Chrysologum, & alios.

159. *Conclamant exterriti adorandorum Phryges.*] Probo Meursii conjecturam, *ad ora amborum Phryges.* *Aliter in Edit. nostra.*

Pag. 160. *Nunc etiam sacras velarier & coronarier pinos.*] Pinum in tutela matris Deum fuisse nemo, opinor, mediocriter doctus ignorat. Quare plura ad hoc probandum exempla coacervare velle, næ hominis esset miserrime diligentis.

160. *Dat lacrymas cum Acdesti.*] Propria phrasis. Nam *dare lacrymas* defuncto quasi debitum aliquod munus. Agam heic de lacrymis defuncto datis uberius, quia rem video nondum satis explanatam. Nam si aliter se res haberet, is qui de Funeribus nuper congessit, non omisisset sane observationem istam. In alienis enim observationibus corradendis mirificam diligentiam adhibuit, nisi quod eorum, per quos profecerat, nomina omisit. Quare nos nostras observationes ibi videmus simpliciter & pæne αὐτο-

λεξεί propositas, nostraque ipsorum scripta in alienis descriptis legimus. Sed ad rem. Statim quum expiravit aliquis, sequitur propinquorum & amicorum fletus & ejulatus. Hæc est prima conclamatio. Hujus rei exempla quotidiana: sed nescio quo modo afficiunt nos, quæ in scriptoribus observamus. Apud Euripidem Admetus uxorem Alcestidem abeuntem affatur: salutat eum abiens uxor: sequitur tandem abitionis consummatio: quam excipit Eumeli & aliorum conclamatio.

Ἀδ. βλέψον πρὸς ἡμᾶς, βλέψον. Ἀλκ. οὐδὲν εἰμ' ἔτι.
Ἀδ. τί δρᾷς; προλείπεις; Ἀλκ. χαῖρε.
Ἀδ. ἀπωλόμην τάλας.
Χορ. βέβηκεν, οὐκ ἔτ' ἐστὶν Ἀδμήτου γυνή.
Εὐμ. ἰώ μοι τύχας, μαῖα δὴ κάτω
βέβηκεν.

Βέβηκεν est heic, quod nostrate lingua dicimus, *Elle est passee.* Et βέβηκεν, abiit ad plures, & ultimum iter ingressa est. Sophocles in Trachiniis:

Βέβηκε Δηϊάνειρα τὴν πανυστάτην
Ὁδῶν ἁπασῶν ἐξ ἀκινήτου ποδός.
Χορ. οὐ δήπου θ' ὡς θανοῦσα; Τρ. πάντ' ἀκήκοας.

Quum igitur expirarat aliquis, conclamabatur à familia; deinde deponebatur humi: tuncque supra terram esse dicebatur, ut docet Servius. Lucanus libro secundo:

---- Sic funere primo
Attonitæ tacuere domus: quum corpora nondum
Conclamata jacent: nec mater crine soluto
Exigit ad sævos famulorum brachia planctus.

Philo dissertatione de Iosepho: πλείστων ἀσπασμάτων ἐκοινώνησα, τοὺς ὀφθαλμοὺς συνέκλεισα, ἐπεδάκρυσα κειμένῳ τῷ νεκρῷ, πολυτελῶς ἐκήδευσα, τῶν νομιζομένων οὐδὲν παρέλιπον. Atque hæc prima conclamatio: & hinc *conclamati* mortui. Euripides in Alcestide:

Κλύει τις ἢ στεναγμὸν, ἢ χερῶν κτύπον.
Κατὰ στέγας, ἢ γόον, ὡς πεπραγμένων.

Nota, ὡς πεπραγμένων. Unde translatum Terentio, *Desine, jam conclamatum est*, εἰς οἰμωγὴν ἀναβοῆσαι dicit Herodianus libro primo. Atque hæc de prima conclamatione. Quum autem aliquot dies asservatus esset, & componeretur, ac pararetur jam pompa funeris, ultimum conclamabatur. Servius ad hæc Virgilii VI. Æn.

Pars

Pars calidos latices, & ahena undantia flammis
Expediunt, corpusque lavant frigentis, & ungunt:
Fit gemitus: tum membra toro defleta reponunt.

Servabantur cadavera octo diebus, inquit Servius, *& calida abluebantur: & post ultimam conclamationem comburebantur.* Apulejus Milesſ. I I. *Ecce jam ultimum defletus atque conclamatus processerat mortuus; rituque patrio, ut pote unus de optimatibus, pompa funeris publici ductabatur per forum.* Diximus mortuos primum conclamatos; tum humi depoſitos. Rem ita eſſe oſtendit experientia quotidiana, & exempla prolata à nobis ſatis teſtantur. De depoſitione iſta notabimus obiter aliquid. Artemidorus lib. I. Oneirocrit. cap. XIV. οἱ δὲ ἀποθνήσκοντες ἐσχισμένοις ἐνειλοῦνται ῥάκεσιν, ὡς τὰ βρέφη, καὶ χαμαὶ τίθενται. Hoc *exponere* dicit Zeno Veronenſis ſermone de Continentia: *Tune non illa es, quæ mariti corpus expoſitum lavaſti lacrymis: oſculis deterſiſti.* &c. Hinc certe *depoſitum* pro deſperato dicimus. Nam quod ſomniant Grammatici, alieniſſimum eſt. Ovid. III. Triſtium:

Nec mea conſueto langueſcent corpora lecto?
Depoſitum nec me qui fleat ullus erit?
Nec mandata dabo? Nec cum clamore ſupremo
Labentes oculos condet amica meos?

Et libro II. de Ponto:

Iam prope depoſitus: Certe jam frigidus æger,
Servatus per te, ſi modo ſervor, ero.

Statim igitur quum expirarat mortuus conclamabatur: dein deponebatur: poſtremo quum exportandum eſſet cadaver, ultimum conclamabatur. Poſtremo quum in ignem imponeretur, ultimum deflebatur: Neque enim *conclamatur* tum proprie: ſed *defletus*. Hæc igitur accurate diſtinguenda ſunt. Ovidius:

Tum juvenem nondum facti flevere Quirites:
Vltima plorato ſubdita flamma rogo eſt.

Terentius:

- - - - Funus interim
Procedit. Sequimur. Ad ſepulchrum venimus.
In ignem poſita eſt. Fletur.

Tibullus eleg. III. lib. III.

Ante meum veniat longos incomta capillos,
Et fleat ante meum mœſta Neæra rogum.

 160. Ma-

Aliter in edit. nostra. 160. *Mater suffodit & se Deum.*] Hæc est lectio vetus pro ea, quam supposuerant, *mater suffodit eam Deum.*

160. *Et sauciat pectus pausata circum arboris robur.*] Quid appellet *pausatam arborem* Arnobius equidem divinare nequeo. *Pausare* est ἀναπαύεσθαι & ἀναπαύειν in Glossis Philoxeni. Plautus in Trinummo: *Pausa, Vicisti castigatorem tuum.* Sed *arbor pausata* quid est? Existimo igitur legi posse, *& sauciat pectus pausate circum arboris robur. Pausate* scilicet: quia certo modo, τακτῶς ac per pausas pectus pulsabant, quando planctus ad neniam peragebatur, veris & crudis planctibus jam effusis. Festus: *Præficæ dicuntur mulieres ad lamentandum mortuum conductæ: quæ dant ceteris modum plangendi, quasi in hoc ipsum præfectæ.* Sic recte *pausate plangere.* Quare & Seneca *pausarium* appellat eum qui remigibus modos dat, epistol. LVI. Hincne etiam intelligendus in Caracalla Spartianus? *In quo quidem mihi mirum videtur, quemadmodum sacra Isidis primum per hunc Romam venisse dicantur, cum Antoninus Commodus ita ea celebraverit, ut & Anubim portaret, & pausas ederet.* Nam pinu pectus tundebant Isiaci.

160. *Et perpetuo solus agitetur & motu.*] Hæc est lectio vetus. At Gelenius ultimam copulam sustulit. Propius Arnobii stilum: *digitorum ut minimissimus vivat; perpetuo semper agitetur & motu.* Amat has trajectiones Arnobius.

Aliter in edit. nostra. Pag. 161. *Ergone Deum mater diluvii causa nulla fuit.*] Hæc est lectio vetus, pro qua ediderant, *diluvii casu.* Legendum fortasse, *diluvii pausa,* id est, diluvio finito, vel, quum diluvium quasi prioris ævi pausa interjectum est, Lucretius libro III.

Nec memori tamen id quimus reprehendere mente.
Inter enim jecta est vitai pausa: vageque
Deerrarunt passim motus ab sensibus omnes.

161. *Perpetua in continuatione sortitos.*] Hæc lectio est è MS. Reg.

Pag. 162. *Sed animalibus quoque nonnullis.*] Varro libro II. de re Rustica: *Quum equus matrem ut saliret adduci non posset; & eum capite obvoluto proriga adduxisset, & coegisset matrem inire, quum descendenti demsisset ab oculis, ille impetum fecit in eum, ac mordicus interfecit.*

162. *An respectus pietatis & honesti capitoliorum despuit præsidi, ne quid.*] Hunc locum diversis modis reformare tentant. Quidam, *An respectus pietatis & honesti capitoliorum despuit præses, nec &c.* Alii,

An

An respectus pietatis & honesti capitoliorum defuit præsidi, nec &c.

162. *Cum incautus & properus oblectionis esset rejectus à furto.*] Rescribunt alii, *obreptionis*; alii *oblectionis*, pro *oblectationis*. Ego hereo.

162. *Et quam rapere voluptatem.*] Iacobus Cujacius corrigebat, *& quum rap.*

162. *Conventionis hujusmodi cœptum genus vitat.*] Hunc locum diversis modis interpolant. Simpliciter legendum existimo, *nisi forte dicetis, conventionis hujusmodi cœtum genus vitat, atque execratur humanum. Cœtus* pro *coitus*. ut observabamus supra.

Pag. 163. *Et non quotidie videamus eos, qui sibi demessuerint has partes.*] Horatius in Satiris: *Caudamque salacem Demeteret ferro.* Lactantius libro quinto: *Qui virilia sua metant, &, quod est sceleratius, ut sint religionis antistites.*

163. *Peniculantem, decuramenta, cantherios.*] Scaliger legit, *peniculamenta decurtantem cantheriorum*. Eum vide in Catalectis. *Aliter in edit. nostra.*

Pag. 164. *Aut de divino aliquid ex corpore desecari.*] Hæc est lectio vetus. Similem pleonasmum habebamus supra lib. IV. *Quid est enim quod dici de immortalibus Diis possit, quod non ex hominum de scriptis ad humanas pervenerit notiones?* *Aliter in edit. nostra.*

164. *Quum vis illa telluris cooperta est gremio.*] Id est, vir ille, membrum illud, pars illa. Supra: *Ad opem concursum est unicam, ut vino madidaretur multo, & viribus spoliaretur abscissis.*

164. *Et in punctis ratio poma extulit mitia.*] Corrigunt alii, *& in punctistio*: alii, quorum opinionem sequor, *& in puncti spatio*. Sic autem *punctum* apud Lucretium sæpissime.

164. *O Abdera, Abdera quantas vias mortalibus irridendi.*] Hæc est lectio vetus, pro qua solemni temeritate supposuerat Gelenius, *O Abdera, Abdera quam fas mortalibus irridenda*. Vulgatam lectionem explicare possumus. O Abdera, inquit, quot hinc nascerentur irridendi viæ, id est, rationes & causæ? &c. Nam *quanti* pro *quot* apud hos scriptores: ut apud Tertullianum locis infinitis: ut omittam ceteros scriptores Ecclesiasticos. Pro *dicunt eam* in sequentibus, *discunt eam*. *Aliter in edit. nostra.*

164. *Poma ibi necesse est surgant.*] Rescribunt, *furiant*. Vulgatam lectionem retinendam censeo. *Surgere* enim est, pro surrigere: ut *porgere*, pro porrigere, & similia. Infra: *Quem quum Tanaquil dimoveret Etruriæ disciplinarum perita, surrexisse Deos, & nervis obduruisse divinis.*

164. *Alebat Berecynthia religatam.*] Malim *relegatam.* Supra: *Tanquam vitiatam claudit pater, & curat ut inedia moriatur; pomis atque aliis bacculis Deum sustentatur à matre.*

Pag. 165. *In qua sexus viriles non solum homines ponunt.*] Reponenda lectio MS. R. *secus virile,* de qua Cario Emendat. lib. II.

Aliter in edit. nostrâ. 165. *Sed pecudes etiam fiunt ex maribus mares.*] Alii *ex maribus matres:* alii etiam *ex matribus matres*, ut sint, *exmatres*, μητέρας μὴ ἔχοντες, ut *exos*, & similia.

165. *Sed quid Midas horruerit non est facile suspicantibus existimare.*] Imo *non est difficile.* Horrebat enim detestandam Acdestidis patientiam.

Pag. 166. *Ac ne nuda in gremio diffluerent sic soli.*] Legendum existimo, *scil. soli.* Clarius fuisset, *ac ne scil. nuda* &c. Scriptum autem fortasse fuerat. *sc.* Unde factum *sic.* Sequentia ita distinguenda, *lavit utique, balsamis atque unxit.*

166. *Aut textriculas puellas audire tædiosi operis circumscribentes moras.*] Ovidius libro quarto Metamorphos.

E quibus una levi deducens pollice filum,
Dum cessant aliæ, commentaque sacra frequentant;
Nos quoque, quas Pallas melior dea detinet, inquit,
Utile opus manuum vario sermone levemus:
Perque vices aliquid, quod tempora longa videri
Non sinat, in medium vacuas referamus ad aures.

166. *Aut infantibus credulis avocamenta quæritantes anus longævas,*] Apulejus Milesf. IV. *Sed ego te narrationibus lepidis, anilibusque fabulis protinus avocabo.*

Pag. 167. *Et esse illam in rebus.*] Legendum suspicabar, *in ritibus.* Id est, in sacris & cerimoniis. *Illam* dicit historiam. Quare nihil necesse erat *causas* mutare in *causam*.

167. *Quid pectoribus applodentes palmas passis cum crinibus Galli?*] Apulejus Milesia VIII. *Cinædum & senem, calvum quidem cincinnis semicanis & pendulis capillatum: unum de triviali popularium fece, qui per plateas & opida cymbalis & crotalis personantes, Deamque Syriam circumferentes mendicare compellunt.* Iterum eodem libro: *Diuque capite demisso, cervices lubricis intorquentes motibus, crinesque pendulos rotantes in circulum, & nonnunquam morsibus suos incursantes musculos, ad postremum ancipiti ferro, quod gerebant, sua quisque brachia dissicant.* Sic omnes fanatici, harioli, & ejusmodi agyrtæ capillati: quod è veteribus

teribus ſcriptoribus ſatis notum. Hinc Arrianus lib. IV. Diſſertat. Epicteti, cap. VIII. οὗτος φιλόσοφος. διὰ τί; τρίβωνα γὰρ ἔχει καὶ κόμην. οἱ δ' ἀγύρται τί ἔχουσιν;

167. *Quid temperatus ab alimonio panis, cui rei dediſtis nomen caſtus?*] Abſtinebant à pane Cybeles & Iſidis ſacerdotes. B. Hieronymus epiſt. ad Lætam, de inſtitutione filiæ. *Faciant hoc cultores Iſidis & Cybeles: qui guloſa abſtinentia Phaſidis aves, & fumantes turtures vorant, ne ſcil. Cerealia dona contaminent.* Abſtinentiam illam, &, ut loquitur Arnobius, temperatum appellabant *caſtum*: quod docet heic ſcriptor noſter. B. Hieronymus lib. II. contra Iovinianum: *De ciborum ſibi placent abſtinentia; quaſi non ſuperſtitio gentilium caſtum* (perperam ſcriptum erat *ceſſum*) *matris Deum obſervet, & Iſidis.* Hæc eadem vox reponenda eodem libro: *Quomodo autem virginitati veræ non præjudicat imitatio virginum diaboli: ita nec veris jejuniis caſtorum Iſidis & Cybeles; & quorundam ciborum in æternum abſtinentia: Maxime cum apud illos jejunium panis ſagina carnium compenſetur.* Tertullianus libro de jejuniis: *Sed bene quod in noſtras xerophagias blaſphemias ingerens, caſto Iſidis & Cybeles eas adæquas.* Ergo *caſtus* proprie Iſidis & Cybeles: ſed & aliorum etiam deorum: quorum in caſto certis & ſtatis diebus quandoque erant, id eſt, certis cibis abſtinebant, aut etiam uſu Veneris, ut qui erant in caſto Cereris. Feſtus: *Minuitur privato luctus, quum in caſto Cereris eſt.* Macrobius lib. I. Saturnal. cap. XXIII. *Vehitur enim ſimulachrum Dei Heliopolitani ferculo, uti vehuntur in pompa ludorum Circenſium deorum ſimulacra: & ſubeunt plerumque provinciæ proceres raſo capite, longi temporis caſtimonia puri.* Caſtimoniam heic appellat ἁγνείαν, & abſtinentiam ab operibus Venereis. Dixit *caſtimonia* πληθυντικῶς Apulejus Mileſ. XI. *Quod enim ſedulo percontaveram, difficile religionis obſequium, & caſtimoniorum abſtinentiam ſatis arduam, cautoque circunſpectu vitam, quæ multis caſibus ſubjacet, eſſe muniendam.* Heic *caſtimoniorum abſtinentiam* vocat rigidam abſtinentiam ab omni cibaria voluptate, ab animalibus, à vino, & ſimul ab rebus illis temperatum. Explicate poſtea eodem libro. *Idque plane cunctis arbitris præcipit, decem continuis illis diebus cibariam voluptatem coercerem, neque ullum animal eſſem, & invinius eſſem.* Ergo *caſtus* à careo, caſtum: unde caſſus; ac literarum μεταβολῇ *caſtus*. Feſtus; *Puri menſtruo eſſe dicebantur, qui ſacrorum cauſa toto menſe in cerimoniis ſunt, id eſt, puri ſunt certis rebus carendo.* Idem: *Denariæ cerimoniæ dicebantur, & tricenariæ, quibus ſacra*

adituris

adituris decem continuis diebus, vel triginta, certis quibusdam rebus carendum erat.

Pag. 168. *Et cur more lugentium cædant cum pectoribus lacertos.*] Hæc omnia interpretabantur allegorice: ut deorum Mater terram significaret; Galli autem lacertos sibi lacerarent, ac virilia demeterent, propter arationem ac messim. Sic enim ista significabant. Hoc observat Tertullianus adversus Marcionem lib. I. cap. XIII. obscuro loco, & quem nullomodo intelligunt Interpretes. *Ipsa quoque vulgaris superstitio communis idolatriæ, quum in simulachris de nominibus & fabulis veterum mortuorum pudet, ad interpretationem naturalium refugit, & dedecus suum ingenio obumbrat, figurans Iovem in substantiam fervidam, & Iunonem ejus in aërem, secundum sonum Græcorum vocabulorum: item Vestam in ignem, & Camenas in aquas, & magnam matrem in terram, seminalia demessam, lacertis aratam, lavacris rigatam.* Quod addit, *lavacris rigatam*, hoc ait, quia Almone lavabatur Deum mater solemni die.

168. *More lugentium cædant cum pectoribus lacertos.*] Supra: *Et sociatis planctibus cum Acdesti tundit & sauciat pectus pausate circum arboris robur.* Ac de hac pectoris ac lacertorum pulsatione lugubri plana res est. Idcirco igitur scribit Artemidorus lib. I. cap. XLIII. mulieres in luctu ubera plangere, atque fœdare. αὗται γὰρ ἐν πένθει καὶ τοὺς μαζοὺς λωβῶνται. Zeno Veronensis sermone de Continentia: *Tune non illa es, quæ mariti corpus expositum lavasti lacrymis; osculis detersisti: crinium damno velasti; scissis genis, livore fœdatis uberibus: sordido plus pulvere tecta, quam veste?* Non poterat melius exprimi τὸ, λωβᾶσθαι τοὺς μαζούς.

168. *Vos non divinas conficere querimonias.*] Pro *cerimonias*. Librarii in hoc scribendi genere errant sæpissime.

168. *Quam inhiant viles Galli.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *ineant*. Alii, *initient*.

168. *Vel mysteria illa continent sancta, quibus initiis nomen est.*] Cicero. *Nam mihi cum multa eximia, divinaque videntur Athenæ tuæ peperisse, atque in vitam hominum attulisse, tum nihil melius illis mysteriis quibus ex agresti immanique vita exculti ad humanitatem & mitigati sumus: initiaque ut appellantur, ita re vera principia vitæ cognovimus.*

Aliter in edit. nostra. 168. *Sed paucorum taciturnitatibus tradidisse sacr.*] Hæc est lectio vetus, pro qua legerim, & *quæ non omnibus vulgo, sed paucorum taciturnitatibus tradi licet. Sed sacrorum* &c.

168. *Sed paucorum taciturnitatibus.*] Scholiastes Aristophanis ad Ranas: μυστήρια, παρὰ τὸ τοῦ ἀκούοντας μύειν τὸ στόμα, καὶ μηδενὶ ταῦτα ἐξηγεῖσθαι.

168. *Faunam igitur Fatuam.*] Ita edidit Ursinus. At in editione principe & MS. Reg. legebatur. *Fœdam ig.* Nec erat temere ac sine librorum auctoritate mutanda hæc lectio. Fortasse enim *Fœdam* appellat Fatuam παρὰ προσδοκίαν, pro *Faunam*, propter eas fœditates, quas statim perstringit.

168. *Sextus Clodius indicat sexto de diis Græcorum.*] Reponi volueramus lectionem antiquam *Græco*: sed operæ Ful. Ursini editionem his in locis expresserunt. Hos enim libros Græce scripserat Clodius, ut observat Lactantius.

168. *Quod quum ei divinam rem mulieres faciunt, vini amphora constituatur obtecta.*] Lactantius: *Idcirco in sacris obvolutam vini amphoram poni.* Scribit Plutarchus vinum, quod inferebatur Bonæ Deæ, lac appellatum fuisse: vas in quo vinum inditum erat, mellarium dictum scribit Macrobius.

168. *Sicut suis scribit in causalibus Putas.*] Emendant *Plutarchus.* Hæc enim expresse in Plutarchi causalibus. Scriptum fuerat *Plutar.* pro *Plutarchus*: unde factum *Putas.*

Pag. 169. *Bacchanalia etiam prætermittemus inania, quibus nomen Omophagiis.*] Corrigebat Gelenius *immania.* De Omophagiis Clemens, quem sequutus Arnobius.

169. *Circumplicatis vos anguibus.*] Clemens: Διονύσιον Μαινόλην ὀργιάζουσι Βάκχοις ὠμοφαγίᾳ τὴν ἱερομανίαν ἄγοντες, καὶ τελίσκουσι τὰς κρεωνομίας τῶν ἱερῶν (sic enim legendum, non τῶν φόνων) ἀνεστεμμένοι τοῖς ὄφεσιν, ἐπολολύζοντες Εὐάν. Demosthenes de Corona: τοὺς ὄφεις τοὺς παρείας θλίβων, καὶ ὑπὲρ τῆς κεφαλῆς αἰωρῶν, καὶ βοῶν εὐοῖ, σαβοῖ.

169. *In quibus sumentes ea.*] Proprium, *Sumere initia.* Sic *initia suscipere* apud Spartianum in Hadriano: *Post hoc per Asiam & insulas ad Achajam navigavit, & Eleusinia sacra exemplo Herculis Philippique suscepit.* Sic *sacra accipere.* Apulejus Milesia XI. *Et mihi in dies magis, magisque accipiendorum sacrorum cupido gliscebat.* Arnobius infra: *Ipsa denique symbola, quæ rogati sacrorum in acceptionibus respondetis. Iejunavi,* &c. Sic μυστήρια παραλαμβάνειν. Suidas: οἱ τὰ μυστήρια παραλαμβάνοντες, μύσται καλοῦνται.

169. *Et referunt phallos propitii numinis signa donatos.*] ἁλὸς χονδρὸν, salis pugillum adjicit Clemens Alexandrinus. *Signa* appellat συμβο- *Aliter in edit. nostra.*

σύμβολα: de quibus infra. De phallis autem, & ithyphallis postea.

169. *Talos, speculum, turbines.*] Hæc citata à Clemente Alexandrino in Protreptico; & prolata ab aliis. Neque his in locis immorabimur, ne tempus & operam perdamus.

Pag. 170. *Ex continua passione Brimo deinceps ut appellaretur.*] Hæc lectio, quam è Clemente Alexandrino revocarant alii, heic proposita est auctoritate MS. Reg.

170. *Virilitate pignoris visa sumit animum mitiorem*] Martialis:

Virilitatis damna mœret erepta.

Sic ἀνδρεῖα Græcis ut docet Artemid. lib. I. Oneirocrit. cap. XLVII.

Pag. 171. *Tum illum citabimus Tarentinũ notumque senarium Taurus drac.*] Ταῦρος δράκοντος, καὶ δράκων ταύρου πατήρ. Hic erat Tarentini alicujus poëtæ senarius. Nam & Clemens Alexandrinus ejus auctorẽ facit poëtam aliquem εἰδωλικόν: ne quis existimet versum esse incerto auctore vulgatum. Quare nolim pro *Tarentinum*, substitui à nonnullis *tritum*. Auctor hujus versus erat fortasse Rhinto Tarentinus Comicus celeberrimus, ἀρχηγὸς τῆς καλουμένης ἱλαροτραγῳδίας, inquit Suidas.

171. *Quibus Sebadiis nomen est.*] Nihil mutandum existimo. Frequens enim est harum literarum commutatio. De Sabaziis autem præter alios vide Scholiasten Aristophanis ad Ranas.

171. *In quibus aureus coluber in sinum demittitur consecratis.*] Quos antea *sacratos* appellavit. *In quibus arcana & tacenda res proditur, insinuaturque sacratis.* Apulejus Milesia XI. *Mane factum est, & perfectis solemnibus, processi duodecim sacratus stolis.* Et: *Hanc Olympiacam stolam sacrati nuncupant.* Et *sacrari*, τελεῖσθαι. Interpres Irenæi vetus lib. I. cap XVIII. *Et quasi mysticum conficiunt cum quibusdam profanis dictionibus iis qui sacrantur.* Verba Irenæi erant: ἐν μυσταγωγίαν ἐπιτελοῦσι μεθ᾽ ἐπιρρήσεων τινῶν τοῖς τελουμένοις. Et paulo post: *Et hæc quidem profantur ipsi qui sacrant. Qui autẽ sacratur, respondet.* Scripserat Irenæus: καὶ ταῦτα μὲν ἐπιλέγουσιν οἱ τελοῦντες. ὁ δὲ τετελεσμένος ἀποκρίνεται. B Augustinus lib. II. de civit. Dei, cap. XXVI. *Perhibentur tamẽ in abditis suis, secretisque penetralibus dare quædam bona præcepta de moribus quibusdam, velut electis sacratis suis.* Hic locus non videtur esse satis castus. Glossema igitur esse existimo τὸ *electis*. Legerat aliquis *secretis*, & interpretatus erat, *electis*. Sic enim paulo post *sacrati* mutare volunt in *secreti*. *Vbi & quando sacrati cœlestis audiebant castitatis præcepta nescimus.* Sic igitur superiorem locum legendum existimo.

Perhi-

Perhibentur tamen in adytis suis, secretisque penetralibus dare quædam bona præcepta de moribus sacratis suis. Vel igitur legerat aliquis *secretis*: vel ad hæc verba *sacratis suis*, hoc interpretamentum apposuerat, *quibusdam velut electis.* quæ quidem notatio non esset absurda. Ergo *sacratos* appellat Arnobius etiam *consecratos*. Restituenda hæc vox Zenoni Veronensi sermone de Continentia. Locus est insignis: ubi agit de matrimonio fidelis cum infideli. *Proponamus itaque, ut sæpe contingit, in unum sibimet convenire diversæ religionis diem; quo tibi Ecclesia: illi adeunda sint templa: quo genere unusquisque suum sacrificium procurabitis? Quo sumtu? Quibus vasis? Quibusve ministris? At si discrete fiunt ista, nihil prodest: Ex uno enim proficiscendo, & in unum remeando, si non confusione, vel errore fiunt una. Quid quod illius sacrificium publicum est; tuum secretum: illius à quovis libere tractari potest: tuum etiam à Christianis ipsis minime consecrari sine sacrilegio videri non potest.* Lege, *minime consecratis.* Sic appellat *catechumenos* adhuc ἀτελέςους, qui idcirco exigebantur foras.

171. *Quod genus est nullum probri, infame.*] Sustulit distinctionem Gelenius. Propius Arnobianum stilum, *probri, infamiæ.*

Pag. 172. *Ad mulieris nomen properavit Europa.*] Mulier facta est, quum esset virgo. Ita *mulier* separata à virgine: quod non solum nostrate lingua usurpamus; sed & Græci olim lingua sua usurparunt. Sic rusticula illa apud Theocritum devirginata; virginem venisse ait se; redire mulierem, γυναῖκα.

Παρθένος ἔνθα βέβηκα, γυνὴ δ' εἰς οἶκον ἀφέρπω.

Atque hæc distinctio à vulgo proprie frequentata, & quotidiano loquendi usu quasi sancita. Tertullianus de velandis virginibus: *Sed quoniam ita mulieris nomen usurpant, ut non putent competere illud nisi ei soli quæ virum passa sit; probari à nobis oportet proprietatem ejus vocabuli ad sexum ipsum, non ad gradum sexus pertinere, quo communiter etiam virgines censeantur.* Arnobius infra: *Quodam, inquiunt, tempore, quum in Siciliæ pratulis purpureos legeret nondum mulier flores, & adhuc virgo Proserpina.* Optatus Milevitanus lib. II. *Inde revertentes Vrbanus Formensis, & Felix Idicensis, invenerunt matres, quas de castimonialibus fecerunt mulieres.*

172. *Patrem illum deorum Iovem, æternam rerum atque hominum potestatem.*] Habet à Virgilio, apud quem Venus lib. x. Æneid.

O pater, ô hominum, divumque æterna potestas.

Unde suspicetur aliquis, legendum esse heic, *æternam divum atque h.*

 Sed

Sed profecto philosophati sunt in hunc versum veteres Critici: quod ex ipsis Servii fragmentis manifestum est. Inde colligimus *hominum divumque potestatem* dixisse nonnullos, hominum & rerum potestatem. Unde ista apud Servium: *Sicne autem hominum & rerum potestas est, an quemadmodum pro rege vel magistratu potestas solet dici?* Quod autem ait Arnobius, *patrem illum deorum Iovem*, non *patrem* simpliciter; sequitur eorundem Criticorum sententiam. Servius: *O pater*: *Generaliter Pater accipe, non tantum Veneris. Nam supra ait, Divum pater, atque hominum rex.*

172. *Ruminantem pallentes herbas.*] Virgilius:

Ilice sub nigra pallentes ruminat herbas.

172. *Suffragine, talo mollissimo perlitum.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *talos mollissimos perlitum.* Melius alii, *suffragines, talos molli fimo perlitum.*

Aliter in edit. nostra.

172. *Tum deinde secreta rimantem ferventi nullas.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *ferventi simila.*

172. *Velut quasdam infulas eliciendæ miserationis offerentem.*] Id est, velamenta, quibus utebantur supplices. Erant enim velamenta illa, & ἱκετηρίαι infulæ velut eorum, qui supplices aliquid postulabant. στέμματα Græci dixerunt; quod etsi notum omnibus esse poterat, video tamen nonnullos hac in re non mediocriter deceptos. Quam enim improprie στέμματα coronas interpretantur in hoc Homeri versu;

Στέμματ' ἔχων ἐν χερσὶν ἑκηβόλου Ἀπόλλωνος.

Velamenta & supplicia, ἱκετηρίαν, appellat Homerus στέμματα. Glossæ: *Velamentum, στέμμα.* Optimus Homeri interpres Ovidius in Arte:

Audierat laurumque manu, vittasque ferentem
Pro nata Chrysem non valuisse sua.

Nam laurus, sive olea & vittæ; seu vittata laurus, & olea, velamentum. Hinc λευκοστεφεῖς ἱκτηρίαι Æschylo in Supplicibus. Heic igitur apud Arnobium *infulæ* sunt στέμματα, velamenta. Glossæ, *Infulæ, στέμματα.*

172. *Offerentem.*] Id est, porrigentem. Velamina enim sua ad eorum, quibus supplicabant, genua protendebant; imo quandoque deponebant. Euripides:

Ἱκετηρίας δὲ γουνάσιν ἐξάπτω σέθεν.

Hinc in Andromacha:

Ὦ ναυ-

Ω᾽ ναυτίλοισι χείματος λιμὴν φανεὶς
Α᾽γαμέμνονος παῖ, πρὸς σε τῶνδε γουνάτων
οἴκτειρον ἡμᾶς, ὧν ἐπισκοπεῖς τύχας,
Πράσσοντας οὐκ εὖ, στεμμάτων δ᾽ οὐχ ἧσσονας
Σοῖς προστίθημι γουνάσιν ὠλένας ἐμάς.

Hoc ait, manus ſuas, quibus ejus genua contingebat, religionem καὶ αἰδῶ obtinere debere non minorem, quam velamenta ad genua depoſita. Quare & in Heraclidis:

Α᾽λλ᾽ ἅπτομαί σε, καὶ κατασέφω χεροῖν.

Id eſt, genua tua manibus meis quaſi velaminibus contingo. Hoc enim κατασέφειν: id eſt, στέμμασι καὶ ἱκετηρίαις στέφειν. In eodem dramate.

Ι᾽κέται κάθηνται παῖδες οἱδ᾽ Η᾽ρακλέους,
Βωμὸν καταστέψαντες, ὡς ὁρᾷς, ἄναξ.

Nimirum aras ipſas, ad quas confugerant, velabant; ut hac eas ratione ſanctas magis, & inviolatas efficerent. Æſchylus in Supplicibus:

Κλάδους τε τούτους αἶψ᾽ ἐν ἀγκάλαις λαβὼν,
Βωμοὺς ἐπ᾽ ἄλλους δαιμόνων ἐγχωρίων
Θὲς, ὡς ἴδωσι τῆς δ᾽ ἀφίξεως τέκμαρ
Πάντες πολῖται.

& alibi.

Pag. 173. *Sed non ſunt, inquitis, Reip. noſtræ hæc ſacra.*] Et heic reponendum, *inquit*, quæ eſt lectio principis editionis. At Ful. Urſinus edidit *inquitis*.

173. *Quæ Theſmophoria nominantur à Græcis.*] Heſychius, θεσμοφόρια, τὰ μυστήρια τῆς Δήμητρος. Hæc erant ſanctiſſima & celebratiſſima myſteria, quibus initiabantur gentes orarum ultimæ. Cicero libro de natura deorum primo, ex aliquo vetere poëta: *Omitto Eleuſinem ſanctam illam, & auguſtam, ubi initiantur gentes orarum ultimæ.*

175. *Sancta illa pervigilia conſecrata ſunt, & Phanniciis migrave.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius, *& pannychiſmi graves*. Ex parte bene. *Graves* autem pannychiſmos non exiſtimo dici ſatis condecenter. Quare aliquid inveſtigandum exiſtimo. Arbitrabar igitur legi poſſe, *quibus gente ab Attica ſancta illa pervigilia conſecrata ſunt, & pannychiſmi migravere?* παννυχίδας igitur & παννυχισμοὺς nocturna illa ſacra Græci appellarunt; Latini *pervigilia, vigilias, & pervigilatio-*

gilationes. Cicero: *Novos vero deos, & in his colendis nocturnas pervigilationes ſic Ariſtophanes veteris comœdiæ facetiſſimus poëta vexat* &c. *Pernoctationes* Chriſtiani appellarunt vigilias ſuas, ſive pervigilia. B. Hieronymus ad Lætam, de inſtitutione filiæ: *Vigiliarum dies, & ſolemnes pernoctationes ſic virguncula noſtra celebret, ut ne tranſverſum quidem unguem à matre diſcedat.* Idem adverſus Vigilantium: *De vigiliis & per noctationibus in baſilicis martyrum ſæpe celebrandis, in altera epiſtola, quam ferme ante biennium ſancto Ripario presbytero ſcripſeram, reſpondi.*

Pag. 174. *Faces geminas flammis onere preſſas Ætneis.*] Corrigunt, *flammis comprehenſas Ætneis.* Infra. *Quid ſumptus ignis ex Ætna, comprehenſæque iſtæ faces?*

174. *Qui illud temporis.*] Legendum videtur, *atque illud temporis.* ᾤκησαν τηνικάδε τὴν Ἐλευσῖνα οἱ γηγενεῖς, ait Clemens Alexandrinus.

174. *A quo gens fluit Eumolpidarum.*] Heſychius, Εὐμολπίδαι· οὕτως οἱ ἀπὸ Εὐμόλπου ἐκαλοῦντο, τοῦ πρώτου ἱεροφαντήσαντος. πολλοὶ γὰρ γεγόνασιν ὁμώνυμοι Εὔμολποι.

174. *Et qui poſtea floruerunt caduceatores, hierophantæ, atque præcones.*] Videtur caduceatores & præcones appellare τοὺς κήρυκας: atque his duobus vocabulis vocem Græcam exprimere voluiſſe. Sed cum hierophantas interſerat, ſane ſuſpicio eſt *caduceatores* illum à præconibus diſtinguere voluiſſe. Quare exiſtimo *caduceatores* heic eos appellari, qui in his ſacris σπονδοφόροι dicebantur: quos etiam cum præconibus conjungit Pollux. ἱεροφάνται, δᾳδοῦχοι, κήρυκες, σπονδοφόροι. Et certe σπονδοφόροι ſunt caduceatores. Clemens Alexandrinus Protreptico: ὁ σπονδοφόρος καὶ διαλλακτὴρ, καὶ σωτὴρ ἡμῶν λόγος.

174. *Hierophantæ.*] Heſychius, ἱεροφάντης, μυσταγωγὸς, ἱερεὺς ὁ τὰ μυστήρια δεικνύων. Nempe ὁ τὰ ἱερὰ φαίνων, qui ſacra & ſymbola τοῖς τελουμένοις oſtendebat. Plutarchus in Alcibiade: ἀπομιμούμενον τὰ μυστήρια, καὶ δεικνύοντα τοῖς αὐτοῦ ἑταίροις ἐν τῇ οἰκίᾳ τῇ ἑαυτοῦ, ἔχοντα στολὴν, οἵανπερ ἱεροφάντης ἔχων δεικνύει τὰ ἱερά. Atque hic erat ceterorum ſacerdotum antiſtes. Ait Plutarchus in Numa Pompilio Pontificem Maximum apud Romanos eum obtinuiſſe inter ſacerdotes locum, quem προφήτης, vel ἐξηγητὴς, aut potius inquit, ἱεροφάντης obtinebat apud Græcos. ὁ δὲ μέγιστος τῶν Ποντιφίκων, οἷον ἐξηγητοῦ καὶ προφήτου, μᾶλλον δὲ ἱεροφάντου τάξιν ἐπέχει. Si

igitur

igitur Plutarchus ἱεροφάντην separat à Propheta. Atqui pro eodem nonnulli usurparunt, & prophetæ partes esse voluerunt, spatia reducere, simulachrum initiatis ostendere, & ea interpretari, quæ in mysteriis obscura erant. Themistius Euphrades. Orat. II. ὁπότε δὲ ὁ προφήτης ἐκεῖνος ἀναπετάσας τὰ προπύλαια τοῦ νεώ, καὶ τοὺς χιτῶνας περιστείλας τοῦ ἀγάλματος, καλλύνας τε αὐτὸ, καὶ ἀποσμήξας πανταχόθεν, ἐπεδείκνυ τῷ μυουμένῳ μαρμαρύσσον τε ἤδη, καὶ αὐγῇ καταλαμπόμενον θεσπεσίᾳ. Quapropter Oratione IV. προφήτην Ἀριστοτέλους idem appellat Aristotelis interpretem, quippe qui abstrusa illa scientiarum mysteria, quæ in Aristotelis scriptis latent, retegat & interpretetur. καὶ ἴσως οὐκ ἂν μεθεῖτο οὐδὲ τὸν Ἀριστοτέλους προσποιούμενον εἶναι προφήτην, εἰ μισθὸν πράττοιτο τῆς προφητείας. Quod autem Ajebat Themistius, phophetam ornare solitum simulachra, certissimum est. Iul. Firmicus lib. III. cap. XVI. *Facient in sacris certaminibus esse victores, sacerdotes quoque aut prophetas; Deorum vestitores, aut in templis maxima tractantes officia, sacerdotibus præpositos.* & cap. XI. ejusdem libri. *Prophetas, aut vestitores divinorum simulachrorum faciet, aut divinarum bajulos ceremoniarum.* Neque enim hic locus aliter intelligendus est. Ergo prophetæ & hierophantæ idem erat officium. Sed hoc videtur fuisse discrimen: quod hierophanta ὁ φαίνων τὰ ἱερά, quatenus officio fungebatur, erat etiam προφήτης, quatenus scilicet mysticam religionem explanabat: at vero subjectos etiam habebat προφήτας & ἐξηγητάς, quorum opera quandoque utebatur.

174. *Præcones*] Harpocration: κήρυκες, γένος ἐν Ἀθήναις ὠνομασμένον ἀπὸ κήρυκος Ἑρμοῦ. Diodorus Siculus libro primo ait, Cerycas similes esse Ægyptiorum pastophoris: Eumolpidas autem Ægyptiorum sacerdotibus: atque rem inde Athenas fuisse translatam. Ceryces igitur constituebant quasi sacrosanctum aliquod collegium: Eumolpidæ autem sacerdotes erant.

174. *Oggerit potionem cynum, cyceonem quam nuncupat Græcia.*] Scribendum erat cinnum, ut etiam monuerat Theod. Canterus.

174. *Nec eam fortunam patitur valetudinis meminisse communis.*] Legunt, *Fortuna.*

174. *Ludibriorum statuit exhilarare miraculis.*] Festus: *Miracula quæ nunc digna admiratione dicimus, antiqui in rebus turpibus utebantur.*

174. *Et in speciem lævigari nondum duri atque stricululi pusionis.*] Reponunt è glossis Philoxeni *istriculi.* Nam ibi *istriculus* δασύπρωκτος.

Apud

Apud Tertullianum lib. de pallio *uſtriculas* legitur pro *iſtriculus*. At Turnebus ex hoc loco corrigebat *ſtriculus*. Quod autem à *ſtringendo* hanc vocem petunt, ſane falluntur.

Pag. 175. *Libros ſumas Threicii vatis, quos antiquitatis memoratis eſſe divinæ.*] Circumferebant enim quoſdam Orphei libros, quibus tribuebant plurimum. Negare tamen videtur Origenes ulla Orphei & Lini ſcripta ſuo ævo exſtitiſſe. Sic enim lib. 1. contra Celſum, qui Orpheum & Linum non ſolum præponebat Moſi, ſed ſolos audiendos affirmabat: καὶ τῶν μὲν σοφῶν σου ποιητῶν ἔοικε μηδὲ τὰ βιβλία ἔτι σώζεσθαι: φυλαχθέντα ἂν, εἰ ὁ ἐντυγχάνων ᾔσθετο ὠφελείας: τὰ δὲ Μωσέως τὰ γράμματα, &c.

175. *Quas cava ſuccutiens Baubo manu.*] Ita negligebantur eo tempore numeri: quod non ſolum è Tertulliani poëmatis; ſed ex iis ipſis, quæ Apulejus eruditionis & elegantiarum curioſiſſimus convertit, manifeſtum eſt. Fruſtra igitur hunc verſum reformare aggrediuntur. Proponam in hanc ſententiam locum quendam è poëmatis quæ Tertulliano tribuuntur, eundemque obiter emendabo. Sic igitur adverſus Marcionem poëmate primo:

Oblitos Dominum, docuit ſpem linquere certam,
Idola vana ſequi; turbam ſibi fingere Divûm;
Sortes, auguria, ſtellarum nomina falſa;
Naſcentum geneſes conſtringere, poſſe videre
Extorum inſpiciis, reſque exſpectare futuras;
Terribilis Magiæ refugarum audaciâ ductos;
Confictam molem mirantes, ſpernere vitam,
Impulit in præceps ſceleratâ inſaniâ merſos.

En, heic habes, *audaciâ*, & *ſceleratâ inſaniâ* correpta. Scribe autem hoc in loco, primum, pro, *ſtellarum nomina falſa*; *ſtell. numina f.* Deinde pro, *poſſe videre extorum inſpiciis*. lego, *poſtque videre Ext.* Cicero in legibus: *Interpretes autem Iovis Opt. Max. publici Augures ſignis & auſpiciis poſtea vidento: diſciplinam tenento.* Poſtremo pro, *reſque exſpectare futuras*, lego, *reſque ſpectare f.* Producit *è* ob geminas conſonantes conſequentes: ut antea, *Sortes, auguria, ſtellarum* &c. Ergo poëmatum diſciplina vacillabat eo tempore, jamque prope corruerat. Paulo eſt in eodem poëmate reſtituendus verſus, ubi hæc eadem licentia. Loquitur de inſidiis generi humano à Diabolo ſtructis, deque hominum pernicie, quæ inde conſequuta eſt.

Talia præterito graſſatus tempore geſſit;

Per

Per latebras animæ sepis serpente veneno.
Non quia culparent homines: Nam sponte sequuti;
Ille dolo suasit: homo libertate peregit.

Legendum, *Non quia culpa carent homines*, &c. Sed quæ proxime sequuntur, Deus bone, quam sunt depravata. Luserunt in inepto poëmate librarii sane negligenter: & quod dicitur, similes invenerunt labra lactucas, id est, ineptum poëma ineptos invenit librarios. Locum tamen ascribam, & obiter corrigam:

Hæc dum continuo per secula perfidus halat,
Consiliumque suum seductis cordibus infert;
Sperans heu, scelerisque viam se stultus habere,
Ignarus qualis maneat sententia facti:
Turba prophetarum tectis sapientia verbis
Spiritu deque Dei præsaga voce loquentum
Publice non audens Dominum maledicere nude,
Secreto ingenio sperans se posse latere;
Tandem lux animæ carnis captiva tenetur,
Desperatorum certat spes fortior hoste.
Ipse figurator, renovator corporis ipse,
Gloria vera patris, Dei filius, unicus auctor,
Iudex & dominus venit, rex inclytus orbis,
Oppressis veniam dare promptus, solvere vinctos;
Cujus amicitiæ auxilio, patientia pœnæ,
Et Deus, & renovatus homo miscetur in unum.
Virgo sancta parit; patefit nova janua vitæ;
Dicta prophetarum factis impleta probantur;
Templa sacerdotes linquunt; stellæ quoque ductu
Mirantur dominum, tantum secernere partum &c.

In toto hoc capite nec pes nec caput. Omnia mirifice perturbata, luxata, depravata. Hæc igitur ita componebam:

Hæc dum continuo per secula perfidus halat,
Consiliumque suum seductis cordibus infert,
Publice non audens dominum maledicere unde
Secreto ingenio sperans se posse latere,
Sperans heu sceleris veniam se stultus habere,
Ignarus qualis maneat sententia facti:
*Tandem lux animæ carnis captiva * tenetur.*
Ipse figurator, renovator corporis ipse,

Gloria vera patris, Dei filius, unicus auctor,
Iudex & dominus venit, rex inclytus orbis,
Oppressis veniam dare promtus, solvere vinctos.
Cujus amicitiæ auxilio, patientiâ pœnæ,
Desperatorum certat spes fortior hoste.
Verba prophetarum tectis sapientia velis,
Spiritu deque Dei præsaga voce loquentum,
Dicta prophetarum factis impleta probantur.
Et Deus, & renovatus homo miscetur in unum.
Virgo sancta parit; patefit nova janua vitæ;
Templa sacerdotes linquunt; stellæ quoque ductu
Mirantur dominum, tantum se cernere partum.

Pro *scelerisque viam se st.* reposui, *sperans, heu, sceleris veniam se st.* Ita dicit impunitatem. Pro *captiva tenetur,* dicebam *levatur.* Sed nondum mihi satisfeci. Cetera discutiant ii quibus otii nimis est.

175. *Nam puerilis Olli vultus erat.*]Reponendum è MS. Reg. *ollis.* Nam dixerat antea, *facit sumere habitum puriorem, & in speciem lævigari non duri atque striculi pusionis.* Hæc autem extuderat Arnobius ex his Orphei verbis, παῖς δ᾽ ἦεν ἴακχος. Quæ profecto vel non intellexit, vel aliter legit Arnobius. Neque enim hoc ait Orpheus, rebus illis vultum fuisse pusionis, sed eas à pusione Βαυβοῦς ὑπὸ κόλποις plosas & contrectatas.

- - - - παῖς δ᾽ ἦεν ἴακχος,
χειρί τέ μιν ῥίπτεσκε γελῶν Βαυβοῦς ὑπὸ κόλποις.

Sequentem versum ita distingue:

Ἡ δ᾽ ἐπεὶ οὖν μείδησε, θεὰ μείδησ᾽ ἐνὶ θυμῷ.

175. *Perducit totum.*] Non solum *ducere*, & *perducere* ita usurparunt, sed etiam *trahere.* Seneca in Agamemnone.

Merumque in auro veteris Assaraci trahunt.

Sic ἕλκειν Græcis. Aristophanes in Equitibus:

Σπονδὴν λάβε δή, καὶ σπεῖσον ἀγαθοῦ δαίμονος.
Ἕλχ᾽ ἕλκε τὴν τοῦ δαίμονος τοῦ Πραμνίου.

Parmeno Byzantius apud Athenæum non procul à fine libri quinti.

Ἀνὴρ γὰρ ἕλκων οἶνον, ὡς ὕδωρ ἵππος.
Σκυθιστὶ φωνεῖ, οὐδὲ κόππα γινώσκων.

Ita etiam σπᾶν usurparunt. Athenæus libro VI. καθ᾽ ὃν δὴ καιρὸν Δημοσθένης παρ᾽ Ἁρπάλου τὴν κύλικα εἰλήφει, οὗτος, ἔφη, τοὺς ἄλλους ἀκρατο-

κερατοκώθωνας καλῶν, αὐτὸς τὴν μεγάλην ἑώρακεν. Dicit τὴν μεγάλην, ſubintelligens κύλικα. Sic alibi. Alexis apud eundem Athen. eodem libro.

Παῖ τὴν μεγάλην δὸς ὑποχέας
Φιάλας κυάθων τῶν παρόντων τέτταρας.

Σπᾶν aliis etiam locis ita uſurpat Athenæus;& ut cetera omittam, lib.x. καλῶς οὖν ἄρα καὶ Ἀριστοφάνης Ἀφροδίτης γάλα τὸν οἶνον ἔφη, εἰπὼν, ἡδύς τε πίνειν οἶνος Ἀφροδίτης γάλα. ὃν πολὺν σπῶντες ἔνιοι παραινόμων ἀφροδισίων ὄρεξιν λαμβάνουσιν. Interpres poſtrema hæc verba cum præcedente verſu confundit.

175. *Non eſt iſta falſa ſuſpectio.*] Hæc lectio eſt è MS. Reg.

175. *Ipſa denique ſymbola.*] Quod appellat *ſymbolum* hoc loco Arnobius, σύνθημα dicit Clemens Alexandrinus. Erant nempe ſacratorum quædam συνθήματα & ſigna, quibus ſe invicem internoſcebant. Apulejus Apologia: *Ceteris autem clariſſima voce profiteor, ſi qui forte adeſt eorundem ſolemnium mihi particeps; ſignum dato, & audiat licet, quæ ego aſſervem. Nam equidem nullo unquam periculo compellar, quæ reticenda accepi, hæc ad profanos enuntiare.* Et quemadmodum in militia ſignorum erant duo genera, vocalia & muta, ita in his ſacris. Ac vocale eſt, quod habemus heic: Muta ſunt apud Apulejum quædam; nempe quæ à ſacerdotibus accipiebant ſacrati. Apulejus eadem Apologia: *Sacrorum pleraque initia in Græcia participavi. Eorum quædam ſigna & monumenta tradita mihi ſacerdotibus ſedulo conſervo. Nihil inſolitum: Nihil incognitum dico. Vel unius Liberi patris ſymmyſtæ qui adeſtis, ſcitis, quid domi conditum celetis, & abſque omnibus profanis tacite veneremini.* Appellat *ſigna & monumenta*, nimirum quibus ſe internoſcebant, ut obſervabam modo, & quibus etiam arcana illa ſacramenta in memoriam ſibi revocabant. Unde eadem appellat *memoracula* eodem libro; & propter priorem illam cauſam, *crepundia*, id eſt, γνωρίσματα, ut optime interpretati ſunt veteres magiſtri.

Pag. 176. *Ac ſine honoribus appellare præfatis.*] Id eſt, excuſata prius verborum neceſſitate, & ita non ſine verecundia. Eleganter Tertullianus lib. II. ad uxorem, cap. III. *Gentilem enim obſervando gentilia exhibebit, formam, exſtructionem, munditias ſeculares, blanditias turpiores, ipſa etiam matrimonii ſecreta maculoſa: non ut penes ſanctos officia ſexus, cum honore ipſius neceſſitatis, tanquam ſub oculis Dei modeſte & moderate tranſiguntur.* Id eſt, cum pudore & verecundia,

qua necessitas quasi obumbratur, & obtegitur. Quare has partes quandoque *partes necessarias* appellant, abstinentes ab earum propria appellatione: sed eas nihilominus necessarias significantes, & ita verecundiam mitigantes. Observat Artemidorus libro primo Oneirocrit. cap. XLVII. αἰδοῖον quandoque appellari ἀναγκαῖον. Sic *necessaria* Latini dicunt. Iul. Firmicus lib. IV. Mathes. cap. XII. *Vitia facit circa naturalia & necessaria.* Idem ejusdem libri cap. XVIII. *At ex necessariis & muliebribus locis grave valetudinis discrimen indicit.* & lib. V. cap. III. *Quidam etiam affines suas sortientur uxores; sed vitia habebunt, & in necessariis corporis locis assiduos labores.* Iterum eodem capite: *Hi praeterea dolores & valetudines in extremis corporis partibus, aut in absconsis, & necessariis locis habebunt.*

176. *Irridentes, cavillantesque depromere.*] Mimice illudentes. Prudentius in martyrio Laurentii:

Impune tantas furcifer
Strophas cavillo mimico
Te nexuisse existimas,
Dum scurra saltas fabulam?

Gloss. *cavillatio*, κατανόησις, εἰρωνεία.

176. *Tricas (quemadmodum dicitur) conduplicare tellenas.* Varro apud Nonium: *Putas eos non citius tricas Atellanas, quam id extricaturos?* Dici videntur *tricae Atellanae* mimorum strophae, quibus tergiversari, & effugere consueverunt. At in quibusdam Nonii libris MS. observant legi, *tricas Tellenas*: sicque haec Arnobii lectio confirmatur. Et haustum fortasse proverbium è Graecorum fontibus, apud quos τὰ τοῦ τέλληνος ᾄδειν dicuntur, qui ineptam cantilenam identidem inculcant.

176. *Dum pudor me habet alimoniae illa proferre mysteria.*] Haec est lectio vetus, pro qua Gelenius *alma*. Latet aliquid aliud, quod eruere nondum potui.

Aliter in edit. nostra. 176. *In Liberi honorem patris ithyphallos subrigit Graecia.*] Praecedebat in istis pompis, &, ut ita dicam, processionibus ἡ κανηφόρος: Sequebatur deinde ὁ φαλλοφόρος: Subsequebantur postremo οἱ ᾄδοντες τὸ φαλλικόν. Totum hujus nefandae superstitionis mimum habes apud Aristophanem, in Acharnanibus. Unde etiam constat probam esse lectionem proxime sequentem *territoria.* Nam qui *tectoria* reponi volunt, falluntur.

176. *Ithyphallos subrigit.*] Aristophanes:

ὁ Ξαν-

ὁ Ξανθίας τὸν φαλλὸν ὀρθὸν στησάτω.

Clemens: φαλλοὶ κατὰ πόλεις ἀνίστανται Διονύσῳ.

176. *Atque admiratus res tantas puras semper in sensibus meticulosa observatione custodi.*] Nam sacra illa arcana summa religione & εὐλαβείᾳ cautissima in animo esse continenda, nec sine magno peccandi metu vulganda existimabant. Iul. Firmicus lib. IV. Mathes. cap. XVI. *Explicaturo mihi nunc doctrinæ hujus veneranda secreta, quæ divini veteres cum maxima trepidatione dixerunt, quæque obscuritatis ambagibus involuta reliquerunt, ne publicata divina scientia ad profanorum hominum notitiam perveniret, intento animo & quieto, nec aliis rationibus occupato, quidquid illi dixerint, in hoc tractatu facillimis rationibus intimetur.* Hic tantus horror, tamque attonita reverentia in mysteriis præcipue. Graphice & eleganter Plutarchus dissertatione de signis progressus in philosophia: ubi comparat eos qui philosophiæ student τοῖς μυουμένοις: Quemadmodum igitur, inquit, tumultuantur isti & turbas inter se cient in adytum ingressuri; postea autem quum sacra monstrantur, meticuloso silentio stant; ita & illi qui in limine philosophiæ pendent, strepitu & vaniloquentia complent omnia: at philosophicis præceptis vere imbuti, silent, & modestiam colunt. Verba gravissimi scriptoris hæc sunt: ὡς γὰρ οἱ τελούμενοι κατ' ἀρχὰς ἐν θορύβῳ καὶ βοῇ πρὸς ἀλλήλους ὠθούμενοι συνίασι: δρωμένων δὲ καὶ δεικνυμένων τῶν ἱερῶν, προσέχουσιν ἤδη μετὰ φόβου καὶ σιωπῆς. οὕτω καὶ φιλοσοφίας ἐν ἀρχῇ καὶ περὶ θύρας, πολὺν θόρυβον ὄψει, καὶ θρασύτητα καὶ λαλιὰν, ὠθουμένων πρὸς τὴν δόξαν ἐνίων ἀγροίκως τε καὶ βιαίως. ὁ δ' ἔντος γενόμενος, καὶ φῶς μέγα ἰδὼν, οἷον ἀνακτόρων ἀνοιγομένων, ἕτερον λαβὼν σχῆμα, καὶ σιωπὴν, καὶ θάμβος, ὥσπερ θεῷ τῷ λόγῳ ταπεινὸς ἕπεται καὶ κεκοσμημένος. Hæc in mysteriis. Generaliter autem in omnibus sacris metus aliquis, & meticulosa observatio. Unde jubebantur εὐφημεῖν, nec solum favere linguis; sed mentem ipsam tacitam custodire. Quintilianus in declamationibus: *In templo vero, in quo verbis parcimus: in quo animos componimus: in quo etiam tacitam mentem nostram custodimus, pulsare, velut in solitudine; velut in secreto quodam non est ferendum.* Ita profecto Sophocles in Oedipode Coloneo:

---- προσέβα γὰρ οὐ-
κ' ἄν ποτ' ἀστιβὲς ἄλσος ἐς
τᾶνδ' ἀμαιμακέταν κορᾶν
ἃς τρέμομεν λέγειν,

καὶ παραμειβόμεσθ' ἀδέρκτως
ἀφώνως, ἀλόγως, τὸ τᾶς
εὐφήμου στόμα φροντίδος
ἱέντες.

Chorus heic ut ostendat tremorem suum, & pavidam religionem, qua corripiebatur, quum Furiarum ædem prætergrederetur, ait transire se absque murmuratione ulla, & quam maximo fieri poterat silentio, solum εὐφήμου φροντίδος στόμα ἱέντα, id est, in mente sua bona trepide & religiose versantem, ac mentem ipsam comprimentem. Aliter Scholiastes.

Pag. 177. *Ex viventium numero index inde decidit.*] Particula *inde* videtur è præcedenti repetita. Quapropter tollendam eam existimo.

177. *Qui ut fidem compleret pacti, & jurandi solveret religione se juris.*] Atqui solutus erat jurandi religione juris eo mortuo, cui obsequium promissum erat. Nihilominus en religiosus Deus vult aliquid etiam præter officium adjicere. Hæc quum εἰρωνικῶς dicit Arnobius, ostendit tamen quam religiose jusjurandum veteres observarint: qui etiam idcirco ne se vel tantilla aberratione polluerent, quum jusjurandum concipiebant, verba sua attente considerabant & expendebant; & ne qua tamen calumnia aliter explicari possent, mente se potius quam lingua jurare affirmabant; id est, in ea quæ sentirent tantùm, jusjurandum concipere se, non item stricte verba esse capienda. Erat idcirco formula usitata, *si sciens fallo.* Sic in omni jurejurando mentem proprie præstabant, nec obligabant verba nisi cum ipsa mente conspirantia. Quare qui sciens fallere non videtur, pejerare non videtur. l. xxvi. D. de Iurejur. Atque in hanc sententiam plura observavit præstantissimus Cujacius in Observationibus. Hinc sapientissimus vates secunda Olympionica:

αὐδάσομαι ἐνόρκιον
λόγον ἀλαθεῖ νόῳ
τεκεῖν μή τιν' ἑκατόν
γ' ἐτέων πόλιν
φίλοις μᾶλλον εὐεργέταν πραπίσιν.

Iusjurandum, inquit, pura & veraci mente concipiam, nullum mortalium intra centum annos tam fuisse munificum. ἀλαθεῖ νόῳ igitur, quia mens proprie ἀληθεύει. Et quia τὸ δυνατὸν solum præstatur,

ftatur, idcirco & hujus conditionis mentionem quandoque faciebant: Præterea ne post mortem etiam eorum manes tacita vi obligari viderentur, mortem etiam excipiebant. Hinc Achilles in Iliade:

Οὔτις ἐμεῦ ζῶντος, καὶ ἐπὶ χθονὶ δερκομένοιο
Σοὶ κοίλης παρὰ νηυσὶ βαρείας χεῖρας ἐποίσει.

Nota ἐμεῦ ζῶντος. Sic apud Euripidem in Medea, ubi Medea orationem proponit, in quam vult ab Ægeo jusjurandum concipi. Sed locus integer proponendus, quia totam jurisjurandi religionem clarissime explicat. Præibant igitur quandoque jusjurandum, qui jusjurandum accipiebant, aut deferebant; & Deos etiam ipsos, per quos jurari volebant sibi, aliquando nominabant. Heic igitur Ægeus: ----- ἐξηγοῦ θεούς.

Subjicit tum Medea:

Ὄμνυ πέδον γῆς, πατέρα θ' ἥλιον πατρὸς
Τοὐμοῦ, θεῶν τε συντιθεὶς ἅπαν γένος.
Αι. τί χρῆμα δράσειν; ἢ τί μὴ δράσειν; λέγε.
Μηδ. μήτ' αὐτὸν ἐκ γῆς τῆσδε μ' ἐκβαλεῖν ποτέ,
μήτ' ἄλλος ἤν τις τῶν ἐμῶν ἐχθρῶν ἄγειν
χρήζῃ, μεθήσειν ζῶν ἑκουσίῳ τρόπῳ.
Αι. ὄμνυμι γαῖαν, λαμπρὸν ἡλίου τε φῶς,
Θεούς τε πάντας, ἐμμενεῖν ἅ σου κλύω.
Μηδ. ἀρκεῖ.

Heic Deos habes à Medea, quæ jusjurandum præibat, nominatos, Terram, Solem expresse; totam deinde deorum nationem. Habes præterea verba, quibus jusjurandum concipiendũ erat, expresse: ipsum postea jusjurandum per deos à Medea nominatos conceptũ, non repetitis quidem iisdem jurisjurandi verbis, sed probatis. In jurejurando autem habes hæc verba, quibus τὰ ἀδύνατα excipiuntur, ζῶν ἑκουσίῳ τρόπῳ. Sic excipit τὰ μετὰ τὸν βίον, καὶ τὰ ἀκούσια.

177. *Lascivia deinde luxuriantis assumta.*] Notant è MS. Reg. *furientis.*

Pasi. 178. *Eundem rursus accipiant concubitus lectulos non esse aspernatum sororis.*] Probo eorum conjecturam, qui *concubitus* glossema esse existimant.

178. *Quam si aperte hoc facere confessis maledictionibus combibissetis.*] Lucretius; *Aliter in edit. nostra.*

Qui

Qui petere à populo fasces, sævasque secures
Imbibit.

Et:

----- *Non quo violari summa deum vis*
Possit, ut ex ira pœnas petere imbibat acris.

Pag. 179. *Fidem rebus non accommodat involutis.*] Πολλὰ γὰρ τὰ κωλύοντα εἰδέναι, ἥτε ἀδηλότης, καὶ βραχὺς ὢν ὁ βίος τοῦ ἀνθρώπου. Perstringit enim Protagoræ sententiam.

179. *Sepulturas etiam meruisse terrenas.*] Γηΐνων τάφων τυχεῖν. Hoc enim *mereri* heic, locisque aliis infinitis.

179. *Nec quas facile quivis possit ingenii vivacitate pernoscere.*] Vivacitatem appellat sæpe Arnobius animi promtitudinem & robur: quomodo & *pectus vivum*. Nam contra tardi homines quasi mortui videntur. Servius ad lib. VI. Æneid. *In sano enim corpore alia est vivacitas mentis; in ægro pigrior.*

Pag. 180. *Non ut reris.*] Hæc est verissima lectio pro vulgata, *non ut Cereris.* unde effecerant, *non vi Cereris.*

Aliter in edit. nostrâ. 180. *Indecorum est in has partes.*] Hæc est lectio vetus, & corrupta, pro qua supponebat Gelenius, *inclinatum est in has partes.* An? *inde cautum est in has partes, ut* &c. ut scriptum fuerit *cotum* pro *cautum*. Nihil affirmo.

180. *In consilium scriptores advocare?*] Hunc locum emendabamus olim in adversariis, *In consilium scriptores advocare vos scilicet?* Heic *advocare*, pro advocavere.

Pag. 182. *Et pro Libero ac patre Dite.*] Corrigunt, *Libera*, optime. Libera est Proserpina.

Aliter in edit. nostra. 182. *Neque alterum rerum vocare contextum.*] Hinc efficiebam, *neque ad verum rerum vocare contextum.* quam conjecturam aliis in mentem venisse video.

182. *Ceterum partes alias esse communiter scriptas.*] Id est, simpliciter, & communem ad intelligentiam. Nescio igitur cur hunc locum interpolare voluerint.

Pag. 183. *Quo differitas judicari.*] Hæc lectio est è MS. Reg. Occurrit hæc vox apud Lucretium non semel, & apud Arnobium nostrum aliquoties.

183. *Flores Proserpina lectitabat.*] Adjiciunt, *virago*. Et certe vocem istam desiderari arguunt sequentia, ubi τὰ προειρημένα sigillatim recensentur.

Pag. 185.

Pag. 185. *Nebridarum familiam pellicula cohonestavit hinnulæ.*] Nebridæ fortaſſe dicti in Eleuſiniorum miniſtris, quod Ceres filiam quærens, & per terrarum vaſtitates oberrans hinnuli pellicula contecta fuerit. Vel fortaſſe quia Liber, cui omnia myſteria quaſi ſacrata erant, νεβρίδα geſtabat. Philo de Caligula: ἔστι δὲ ὅτε κιττῷ, καὶ θύρσῳ, καὶ νεβρίσιν εἰς Διόνυσον ἠσκεῖτο. Certe qui ſacrabat eos, qui ſe ad myſteria parabant, hinnuli pelle contectus erat. Harpocration interpretans νεβρίζων καὶ κρατηρίζων, quæ ſunt apud Demoſthenem in illa de corona, ait quoſdam νεβρίζων eo loci accipere, ὡς τοῦ τελοῦντος νεβρίδα ἐνημμένου: ἢ καὶ τοὺς τελουμένους διαζωννύντος νεβρίσιν ἐπὶ τοῦ νεβροὺς ἐκδιασπᾷν κατά τινα ἄῤῥητον λόγον. Hinc Clemens Alexandrinus Protreptico: ἧκε ὦ παραπλὴξ, μὴ θύρσαν σκηριπτόμενος: μὴ κιττῷ ἀναδούμενος, ῥίψον τὴν μίτραν: ῥίψον τὴν νεβρίδα. σωφρόνησον.

185. *Neſcio quid, aliud.*] Diſtinguo: *ut hiſtoriæ aliud verbis ſonent, neſcio quid aliud more hariolantium dicant.*

185. *Et cum nota Ditis patris rei ruſticæ Dei proloqui?*] Corrige è MS. Reg. *rei ruſticæ de opere proloqui.*

Pag. 186. *Vt quod olim gravitas fœdæ rei verecundia cont.*] Ms. Reg. habet *fœdorum.* pro *ſcurriliter* habet *verniliter*: pro *digna res, dignorum.*

186. *Fœdæ rei ſpecies.*] Et heic in MS. *fœderum.*

Pag. 187. *Occupatio ſeminis patris in Ditis raptu.*] Certe reſtituendum videtur *occultatio*, quæ lectio hunc locum legenti ſtatim ſeſe offert.

187. *Semeleiæ ſobolis origo contorſit.*] Ita ſcriptum pro *urigo.* id eſt, prurigo. Ab hac prurigine dicuntur *prorigæ.* Atque in hanc ſententiam emendabo obiter inſignem Tertulliani locum. Exſtat is ſtatim initio libri de Monogamia: *Hæretici nuptias auferunt: Pſychici ingerunt. Illi nec ſemel: iſti non ſemel nubunt. Quid agis lex creatoris? Inter alienos ſpadones & aurigas tuos tantundem quereris de domeſtico obſequio, quantum de faſtidio extraneo. Proinde & te lædunt qui abutuntur, quemadmodum qui non utuntur.* Legendum; *Quid agis lex creatoris inter alienos ſpadones, & praurigas tuos? Tantundem* &c. Id eſt, quid ais lex creatoris de ſpadonibus hæreticis, & à te alienis, qui nuptias à te probatas & commendatas damnant & aſpernantur; & de prorigis illis tuis, qui tibi, ut exiſtimant, miniſtrantes nuptias ingerunt, adque eas homines, veluti prorigæ, admovent, & admittunt? Contumelioſiſſimo

igitur vocabulo *praurigas* (Nam *pruriga, proriga, prauriga,* ut *aula, olla, plaustrum, plostrum* &c.) appellat eos, qui nuptias conciliant.

DESIDERII HERALDI AD ARNOBII Librum VI,

Animadversiones, & castigationes.

SUMMA LIBRI.

NATIONES impietatis Christianos accusabant, quod avita religione derelicta, ad novellam, ajebant, superstitionem transissent & deorum cultum deseruissent; unde etiam colligebant, mala omnia, quæ mortalitatẽ vexabant & infestabant ab iratis diis immitti; & idcirco omnes seculi calamitates Christiano nomini adscribebant, ut antea vidimus. Hinc orsus disputationem suam Arnobius, causas exposuit, quibus impulsi Christiani veteri superstitione deposita, Christianam pietatem amplexi essent. Egit igitur superioribus libris de Christi doctrina; ac postea de Gentilis superstitionis vanitate & impietate; unde effecit pie & condecenter Christianos lucem anteposuisse tenebris. Supersunt nunc quædam Nationum criminationes, quas his libris purgat Arnobius. Gentiles enim qui rebus exterioribus magis addicti erant quam interiori & simplici cordis cultui, identidem inculcabant, nulla esse Christianis templa; nullas imagines: nulla simulachra; nullas aras; nulla altaria; nulla denique sacrificia. Idcirco his postremis libris agit de templis, simulacris, sacrificiis; & tum Gentilium his in rebus vanitatem

nitatem destruit; tum Christianorum simplicitatem & pietatem astruit. Sigillatim omnia explicabimus.

Pag.189. *Quam impias de diis vestris opinionum constitueritis infamias.*] Proba lectio. Ostendit enim nullum probri genus esse, quod non diis suis attributum irent. Quorsum igitur *insanias?*

189. *Quod neque ædes sacras venerationis ad officia construamus.*] Potest hoc intelligi simpliciter, Christianis datum crimini quod templa nulla haberent simpliciter: vel quod deorum templa despuerent, & fugerent. Hac de re infra: ut etiam de simulacris.

189. *Non altaria fabricemus, non aras.*] Pertinet hæc tractatio ad librum septimum, ubi agit de sacrificiis. Quare de hac re in eum librum.

189. *Aut aliquem sumserimus temeraria in deos desperatione contemtum.*] Talis est desperatio & ἀπόνοια eorum, qui divinam iram contemnere cœperunt; & simul omnem salutis curam abjicere. Hi sunt vere desperati, οἱ ἀπονενοημένοι: nempe qui suis affectibus modo satisfaciant, salutem propriam ne flocci faciunt quidem.

σχέτλιος, ὀβριμοεργός, ὃς οὐκ ὄθετ' αἴσυλα ῥέζων.

Optime autem *temeraria desperatione*. Glossarium, *temeritate*, ἀπονοίᾳ. Et certe προπέτειαν, quæ est proprie temeritas, cum ἀπονοίᾳ copulat Demosthenes adversus Leocharem: εἰ δὲ οἱ ἀνδρες διαμαρτυρίας πρὸς ἅπασι τοῖς συνεδρίοις ἔνεστι λόγου μὴ ἀποστερηθῆναι, πῶς οὐ προπετείας, καὶ τῆς μεγίστης ἀπονοίας σημεῖον τὸ διαμαρτυρεῖν; Sic autem supra libro primo: *Quid ô participes rationis audetis homines proloqui? quid effutire? quid promere temerariæ vocis desperatione tentatis?* Sic depingit homines temere & ἀπονενοημένως loquentes, & veritatis omnem curam insuper habentes, ut ibi dicebamus. Et recte temeritas, ac temeraria futilitas cum desperatione ista. Nascitur hæc temeritas sæpe à promtitudine, quæ si nimia est, νόσημα est plane ἀλόγιστον: hinc emergit loquacitas, ac temerarius sermo: Atque ex his omnibus conflatur ἀπόνοια. Graphice Horatius:

Ingenium velox, audacia perdita, sermo
Promtus.

Habes heic totius mali fontem, nimiam ingenii velocitatem. γνώμης ὀξύτητα in simili descriptione appellat Dionysius Halicarnasseus. Sic enim ille lib. VI. Lucii Iunii Bruti plebis Romanæ in prima illa secessione antesignani ἦθος depingit. ἦν δέ τις ἐν τῷ στρατοπέδῳ

ποπέδῳ πάνυ ταραχώδης καὶ στασιαστὴς ἀνὴρ, ὀξὺς τῇ γνώμῃ, προϊδεῖν τι τῶν ἐσομένων ἐκ πολλοῦ, καὶ προειπεῖν ὅ, τι νοήσοι, ὡς λάλος καὶ κωτίλος, οὐκ ἀδυνάτος. Heic habes hominem, ὀξὺν τῇ γνώμῃ, & idcirco ταραχώδη καὶ στασιαστὴν, λάλον τε καὶ κωτίλον. Hos idcirco id est, διὰ ταύτην τὴν ὀξύτητα γνώμης, θερμοὺς quandoque Græci appellant, id est, προπετεῖς, θρασεῖς καὶ ἀπονενοημένους. Æschylus Thebaïde:

> Ἢ γὰρ ξυνεισβὰς πλοῖον εὐσεβὴς ἀνὴρ
> Ναύτῃσι θερμοῖς καὶ πανουργίᾳ τινὶ,
> Ὄλωλεν ἀνδρῶν σὺν θεοπτύστῳ γένει.

Ubi Scholiastes ait θερμὸν ἔργον dici, ἀναιδὲς καὶ θρασύ. Appellat autem Æschylus ναύτας θερμοὺς temeraria in deos desperatione detestandos, & eos opponit τοῖς εὐσεβέσιν.

Aliter in edit. nostra. Pag. 190. *Nec extraneis adminiculis addicere, quod illis.*] Hæc est lectio vetus, MS. Reg. auctoritate confirmata, pro qua temere Gelenius, *n. ext. a. indigere.* Scripserat, opinor, Arnobius, *addigere:* nisi quis vulgatam lectionem tueri velit, & *addicere* interpretari adscribere.

190. *Inoffensæ beatitudinis.*] Solinus: *Denique in uno M. Agrippa felicitatis exemplum est, nec tamen usque eo inoffensæ, ut non plura adversa pertulerit quam secunda.*

190. *Non prodigiosas ostentare formidines.*] Nihil poterat expressius dici. Sic enim prodigia & ostenta simul complectitur. Et ait *prodigiosas formidines*: quia ostenta & monstra nuntiantur nunquam, aut offeruntur, quin inde hominum animis formido illabatur. Atque ita res est, ut quamvis portenta non sint perpetuo male signata; pestem tamen & calamitatem sæpius portendere videantur. Cedrenus: λέγεται δὲ μὴ σημαίνειν ἀγαθὰ ταῖς πόλεσιν, ἐν αἷς γίνεται ταῦτα.

190. *Non votorum debitis habere obnoxios & obligatos.*] Horatius:

> *---- Sed tu simul obligasti*
> *Perfidum votis caput.*

190. *Nec piaculares hostias signis minacibus postulare.*] *Hostias circumforaneas* appellant alii: quod scil. circumferrentur hostiæ, quibus portentorum expiabantur minæ; & loca omnia adversus numinis iram ita munirentur. Apulejus Milesia IV. *Tandem perrratis plateis omnibus, & in modum eorum, qui lustralibus piamentis minas portentorum hostiis circumforaneis expiant, circumductus angulatim, forum, ejusque tribunal astituor.*

190. Pati

190. *Pati dolorem, diminui.*] Id eſt, corrumpi, φθείρεσθαι. Supra libro primo: *Vbi perturbatio eſt, ibi dolor & ægritudo eſt. Vbi dolor & ægritudo eſt, imminutioni & corruptioni jam locus eſt.* *Aliter in edit. noſtra.*

190. *Cui debent divina nobiſcum quod eſſe ſe ſentiunt, & vitali in ſubſtantia contineri.*] Locus hic eſt vitiatus. Exiſtimo eſſe heic ineptum aliquod gloſſema. Sic enim ad hæc verba, *vitali in ſubſtantia,* notarat fortaſſe aliquis *divina;* quaſi hoc præcipue dicere voluerit Arnobius; non autem ſimpliciter, nullam eſſe deorum eſſentiam; nec eos eſſe in rerum natura, niſi ſummi Dei beneficio: quod expreſſis verbis aſſerit libro primo. Hæc autem dicuntur per conceſſionem: hoc ſcilicet dato, eſſe alios deos, præter ſummum & verum Deum.

190. *Numquid enim delubris aut templorum eum conſtructionibus honoramus?*] Negat igitur ulla fuiſſe Chriſtianis delubra; templa ulla. De delubris poſtea. Sane ipſam templorum appellationem quaſi ab idololatria profectam Chriſtiani reſpuebant. Hinc Zeno Veronenſis ſermone de Continentia: *Proponimus itaque, ut ſæpe contingit, in unum ſibimet convenire diverſæ religionis diem, quo tibi Eccleſia, illi adeunda ſint templa.* Eccleſiam appellat Chriſtianorum conventiculum: templa Gentibus tribuit. Hinc & B. Hieronymus epiſt. ad Riparium presbyterum, adverſus Vigilantium. *Mortuo cadaveri, atque polluto præbebant excubias, ut poſt multa ſecula Dormitantius ſomniaret, imo eructaret immundiſſimam crapulam, & cum Iuliano perſequutore ſanctorum baſilicas aut deſtrueret, aut in templa converteret?* Ergo & florentibus rebus Chriſtianis quum eſſent baſilicæ non minus ſuperbæ quam pleraque Gentium templa, ab iſta tamen appellatione abſtinebant, eamque Nationibus remittebant. Sane prioribus illis Eccleſiæ temporibus, Chriſtianis objiciebant, nulla eſſe iis templa venerationis ad officium conſtructa, quia tenuiores & inconſtantiores res erant Chriſtianorum, quam ut ſuperbas illas ædificiorum moles excitare poſſent. Vigebat tum in hominum pectoribus religionis fervor totus ad veram & internam pietatem contractus, non ad res externas diſſipatus. Habebant conventicula ſua ubi congregabantur, & religionis officia obibant: ſed neque ea erant ſemper fixa. Nam ferventibus perſequutionibus latebras ſectabantur Chriſtiani, & privatis ædibus, denique quibus poterant locis congregabantur. Si quando autem dabatur aliqua quies Eccleſiæ, conventicula tum excitaban-

tur: atque ea conventicula, de quibus obſervabamus aliquid ad libr. IV. dicebantur à Græcis, *οἶκοι* & *ἐκκλησιῶν οἶκοι* appellatione generali: quod ab ædibus privatis cultu nihil differrent. Euſebius Eccleſ. hiſt. lib. VIII. cap. ult. in interpretatione diplomatum Cæſareorum de Chriſtianorum reſtitutione: *ἵνα αὖθις ὦσι χριστιανοὶ, καὶ τοὺς οἴκους, ἐν οἷς συνήγοντο, συνθῶσιν.* Ita certe interpretabantur *conventicula.* Ipſe autem *ἐκκλησίας* appellarat antea. *νόμῳ τε καὶ δόγματι βασιλικῷ τὰς ἐκκλησίας αὐτῶν οἰκοδομεῖν προστάττει.* Nempe *ἐκκλησίας* appellabant, quia ibi *συνήγετο ἡ ἐκκλησία.* Quare *οἴκους ἐκκλησιῶν* dicunt alibi. Idem Euſeb. capite XIII, ejuſdem libri, de Conſtantio Conſtantini patre quem à Diocletianeæ perſequutionis invidia liberat, *ἢ μήτε τῶν ἐκκλησιῶν τοὺς οἴκους καθελών.* Sic lib. IX. cap. IX. & alibi. Latini *domos Dei* quandoque appellabant. Zeno Veronenſis ſermone de pſalmo CXXVI. *Conventus quidem Eccleſiarum, ſive templi, quos ad ſecretam ſacramentorum religionem ædificiorum ſepta concludunt, conſuetudo noſtra vel domum Dei ſolita eſt nuncupare, vel templum.* Hic profecto locus vitium ſonat, Nam quid hoc ſibi vult? *Conventus quidem Eccleſiarum, ſive templi.* Tolle *ſive templi.* Gloſſema eſt ineptum. *Conventus Eccleſiarum* appellat, quas *ἐκκλησίας* Græci. In ſequentibus quoque non dubito quin ſit idem gloſſema. Aliquis ad hæc verba, *domum Dei*, adnotarat, *vel templum.* Atquin oſtendebamuus ſupra ex ipſo Zenone Veronenſi templi appellationem ipſam Chriſtianis fuiſſe tunc temporis odioſam. Legendum igitur exiſtimo, *conſuetudo noſtra domum Dei ſolita eſt nuncupare.* Tertull. lib. de Idololat. cap. VII. *Tota die ad hanc partem Zelus fidei perorabit ingemens Chriſtianum ab idolis in Eccleſiam venire; de adverſaria officina in domum Dei venire; attollere ad Deum patrem manus matres idolorum.* Appellat *eccleſiam* conventum fidelium, ſive conventum eccleſiæ, ut loquitur Zeno. Et ipſa ſane conventicula *eccleſias* etiam appellabant. Zeno Veronenſis loco antea citato: *quo tibi eccleſia; illi adeunda ſint templa.* & ſæpius. Quoniam igitur perſequutionum temporibus nulla habebant ſtata loca fideles, quibus congregarentur, ſed latebras quærebant, & Apoſtolorum exemplo quæcunque loca, in quibus Deum invocare, ac venerationis officia obire poterant, ſancta ſatis exiſtimabant; perſequutionum autem motu conſopito conventicula quidem exſtruebant; ſed humilia, & à privatis ædificiis humilitate nihil differentia; idcirco Gentiles, qui exteriorem rerum faciem,

quam

quam interiores cordis ſeceſſus pluris æſtimabant, identidẽ inculcabant, nulla eſſe Chriſtianis templa, delubra nulla: vere igitur irreligioſam & plane ἄθεον eſſe ſectam illam. Cælius apud Minutium: *Cur nullas aras habent, templa nulla, nulla nota ſimulacra? Nunquam palam loqui? nunquã libere congregari? niſi illud quod colunt & interprimunt, aut puniendum eſt, aut pudendũ?* Origenes contra Celſum lib. VIII. μετὰ ταῦτα δὲ ὁ Κέλσος φησὶν ἡμᾶς βωμοὺς, καὶ ἀγάλματα, καὶ νεὼς ἱδρύσθαι φεύγειν. *Poſt autem ait Celſus, aras nos, & ſimulacra, & templa conſtituere ceſſare.* Quare Conſtantinus & Licinnius in edicto ſuo pro Chriſtianis, de conventiculis eorum ita loquuntur, ut facile appareat nihil in iis fuiſſe notabile. Appellant enim ſimpliciter loca quibus congregari ſolebant, nec alia appellatione ea inſigniunt: eaque ſi emta erant, vel donata, corpori Chriſtianorum reſtitui jubent. καὶ τοῦτο δὲ πρὸς τοῖς λοιποῖς εἰς τὸ πρόσωπον τῶν χριστιανῶν δογμαλίζομεν, ἵνα τοὺς τόπους αὐτῶν εἰς οὓς τὸ πρότερον συνέρχεσθαι ἔθος ἦν αὐτοῖς &c. Et poſtea: καὶ ἐπειδὰν οἱ αὐτοὶ χριστιανοὶ οὐ μόνον ἐκείνους εἰς οὓς συνέρχεσθαι ἔθος εἶχον, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους τόπους ἐσχηκέναι γινώσκονται, διαφέροντας οὐ πρὸς ἕκαστον αὐτῶν, ἀλλὰ πρὸς τὸ δίκαιον τοῦ αὐτῶν σώματος &c. Habebant igitur Chriſtiani loca quædam privata, tum quibus colligerentur, tum ad alios uſus, ut cœmeteria, in quibus etiam ſæpius conventicula ipſa, & fabricæ; quod aliis antea obſervatum. Atque hæc generaliter de Chriſtianorum conventiculis dicta ſint; Proponemus quædam poſtea magis particularia.

190. *Numquid enim delubris, aut templorum eum conſtructionibus honoramus?*] Notandum verbum *honoramus*. Ethnici templis honorari deos exiſtimabant, quaſi locis conſecratis: Chriſtiani contra dicebant honores iſtos Deo non eſſe tribuendos, neque divinitatem quaſi ſeptis quibuſdam continendam. Loca item conſtituenda, non quibus divinitas concludi exiſtimetur, ſed in quibus Deus oretur, & religionis officia celebrentur. Quare conventicula, eccleſias, oratoria, προσευκτήρια ab uſu & à fine ea loca appellabant.

Pag. 191. *Hiemalia ſentiunt frigora.*] Templorum conſtructionem convellere incipit. Rem igitur aggreditur ab eorum uſu & fine. Templa, inquit, à vobis conſtruuntur, vel tanquam deorum domicilia, ubi ſcilicet dii veſtri reponantur, & adverſus hominum, vel cœli injurias tuti ſint: vel ut ibi deos veſtros quaſi præſentes habeatis. Utrumque finem deſtruit.

191. *Ant*

191. *Aut Phoroneus Ægyptius, aut Merops.*] Legendum puto; *aut Phoroneus, Ægyptius aut Merops* &c. Amat Arnobius particulam iſtam trajicere, atque involvere ad hoc exemplum.

191. *Vt tradit in admirandis Varro, Iovis progenies Æacus.*] Deficit *aut*: quam particulam apud hunc ſcriptorem quandoque deſiderari obſervavimus.

191. *Aut ex molibus marmoreis ſtructa.*] Hæc enim conſtruendis templis præcipua materia.

191. *Laquearibus aut renideant aureis.*] Ovidius:

Flamma nitore ſuo templorum verberat aurum,
Et tremulum ſumma ſpargit in æde jubar.

Et:

Nos quoque templa juvant, quamvis antiqua probemus,
Aurea: majeſtas convenit ipſa Deo.

Appellat *templa aurea,* non ſolum quod laquearibus aureis reniderent; ſed generaliter, quod ea auro plurimum ornata eſſent: Nam & ipſæ templorum januæ quandoque auratæ. Ariſtophanes in Avibus:

-----πρῶτον μὲν ὀ-
χὶ νεὼς ἡμᾶς οἰκοδομεῖν δεῖ
λιθίνους αὐτοῖς. οὐδὲ θυρῶσαι
χρυσαῖσι θύραις.

Propter hæc ornamenta, templa appellata aurea. Sic in amoribus.

Aurea ſanctorum potuiſſent templa deorum
Vrere, quæ tantum ſuſtinuere nefas.

191. *Splendeant hic gemmæ.*] Ovidius I. Faſtor.

Iuppiter anguſta vix totus ſtabat in æde;
Inque Iovis dextra fictile fulmen erat.
Frondibus ornabant quæ nunc capitolia gemmis;
Paſcebatque ſuas ipſe Senator oves.

Hinc Lactantius lib. V. cap. VIII. *Cujus templum eſt, non lapides, aut lutum: ſed homo ipſe qui figuram Dei geſtat. Quod templum non auro, & gemmarum donis; ſed æternis virtutum muneribus ornatur.*

191. *Nec recuſare, nec ſpernere quo minus ſe ſepiant.*] In eſt, nec minus recuſare ac ſpernere hæc domicilia &c. Phraſis Arnobiana.

191. *Templum, inquit, hoc Martis eſt.*] Hinc ipſum etiam Divi nomen templi foribus inſcribebant. Iamblicus lib. I. de vita Pythagoræ, cap. II. Ἐπεὶ δὲ ἀπεκομίσθη εἰς τὴν Σάμον ἀπὸ τῆς Συρίας ὁ

Μνήσ-

Μνήσαρχος μετὰ παμπόλλου κέρδους, καὶ βαθείας πλουσίας, ἱερὸν ἐδείματο Ἀπόλλωνι, ΠΥΘΙΟΥ ἐπιγράψας. Nota formam inscriptionis Πυθίου. Sic enim absolute generandi casu. Quare hunc locum ita reddere oportuerat, *Templum construxit Apollini, cum hac inscriptione,* PYTHII. Solemnis ista inscriptionis forma. Dionys. Halicarn. lib. I. Antiquit. Roman. καὶ αὐτῷ κατασκευάζουσιν οἱ Λατῖνοι ἡρῷον ἐπιγραφῇ τοιᾶδε κοσμούμενον, ΠΑΤΡΟΣ ΘΕΟΥ ΧΘΟΝΙΟΥ ΟΣ ΝΟΜΙΚΙΟΥ ΡΕΥΜΑ ΔΙΕΠΕΙ. Plutarchus in Erotico: ἡ δὲ Βελεστίχη, πρὸς Διὸς, οὐ βάρβαρον ἐξ ἀγορᾶς γύναιον, ἧς ἱερὰ καὶ ναοὺς Ἀλεξανδρεῖς ἔχουσιν, ἐπιγράψαντος δι' ἔρωτα τοῦ βασιλέως ΑΦΡΟΔΙΤΗΣ ΒΕΛΕΣΤΙΚΗΣ. Sic apud Plinium lib. VIII. cap. XVIII. *Qua de causa Libero patri templum in Samo Elpis sacravit, quod ab eo facto Græci* κεχηνότος Διονύσου *appellavere.* Id est, κεχηνότος Διονύσου ἐπέγραψαν. Et lib. X. cap. V. *Quam ob causam incolæ quod vocant heroum in eo loco fecere, appellatum Iovis & virginis.* M. Tullius lib. III. de Natura deorum: *Iam mensas argenteas de omnibus delubris jussit auferri: in quibus quod more veteris Græciæ inscriptum esset, Bonorum Deorum, uti se eorum bonitate velle dicebat.* Zosimus lib. II. βωμὸς εὑρέθη πεποιημένος, ἐν ᾧ γράμματα ἦν, ΑΔΟΥ ΚΑΙ ΠΕΡΣΕΦΟΝΗΣ. Servius ad lib. III. Æneid. *Alii in templo Apollinis aram fuisse inscriptam,* ΠΑΤΡΙΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΟΣ. Sic autem & alia monumenta absolute inscribebant. Plutarchus in Othone: εἶδον δ' ἐν Βριξίλλῳ γενόμενος καὶ μνῆμα μέτριον, καὶ τὴν ἐπιγραφὴν οὕτως ἔχουσαν, εἰ μεταφρασθείη, δηλοῖ, ΜΑΡΚΟΥ ΟΘΩΝΟΣ. In Marcello: εἰς δὲ τὴν αὐτοῦ καὶ μνήμην Ὀκταβία μὲν ἡ μήτηρ τὴν βιβλιοθήκην ἀνέθηκε, Καῖσαρ δὲ θέατρον, ἐπιγράψας ΜΑΡΚΕΛΛΟΥ. Hinc igitur nata syntaxis, *ad Telluris, ad Dianæ* &c.

191. *Apollo hic habitat.*] Ergo templa quasi deorum domicilia; & idcirco *sacræ ædes.* Sic ναός dicitur παρὰ τὸ ναίειν, quia Deus, cui est constructum templum, in eo credebatur ναίειν, habitare. Recte igitur Hesychius, ναός, οἶκος, ἔνθα θεὸς προσκυνεῖται. Quare ἱεροὶ δόμοι & ἁγνοὶ passim apud veteres poëtas: θεῶν οἶκοι sæpe apud Herodotum, ut, *sacræ ædes.* Cicero lib. II. de Natura deorum: *Concinneque, ut multa, Timæus, qui quum in historia dixisset, qua nocte natus Alexander esset, eadem Dianæ Ephesiæ templum deflagravisse, adjunxit, minime id esse mirandum, quod Diana quum in partu Olympiadis adesse voluisset, abfuisset domo.* Hoc autem nomine templorum constructionem perstringit etiam Lucianus libello de sacrificiis: ἔπειτα δὲ ναοὺς

ναοὺς ἐγείραντες, ἵν' αὐτοὶ μὴ ἄοικοι, μηδ' ἀνέστιοι δῆθεν ὦσιν.

191. *Conclavia & cellulas fabricari.*] In cellulis enim asservabantur deorum simulacra. Cellulas autem istas describit Vitruvius lib. IV. Sic igitur in capitolio omnium dæmonum consistorio plures erant cellæ. T. Livius lib. XXXVIII. *Castigatum enim quondam ab eo populum ait, quod eum perpetuum Consulem, & Dictatorem vellet facere: prohibuisse statuas sibi in Comitio, in Rostris, in Curia, in Capitolio, in cella Iovis poni.* Græcis σηκὸς dicebatur. Hesychius; σηκὸς, ἐνδότερος τόπος τοῦ ἱεροῦ. Diodorus Siculus libro primo, ubi de Iside: ὁμοίως δὲ καὶ ταύτην μεταστᾶσαν ἐξ ἀνθρώπων τυχεῖν ἀθανάτων τιμῶν, καὶ ταφῆναι κατὰ τὴν Μέμφιν: ὅπου δείκνυται μέχρι τοῦ νῦν αὐτῆς ὁ σηκὸς, ὑπάρχων ἐν τῷ τεμένει τοῦ Ἡφαίστου. Peculiariter tamen σηκὸς à quibusdam pro heroo, & divatorum hominum sacello. Pollux: καὶ τὸ μὲν χωρίον, ᾧ θεραπεύομεν τοὺς θεοὺς, ἱερὸν καὶ νεώς: ἔνθα δὲ καθιδρύομεν, σηκὸς, τέμενος, οἱ μὲν γὰρ ἀκριβέστεροι σηκὸν τὸν τῶν Ἡρώων λέγουσιν: οἱ δὲ ποιηταὶ, καὶ τὸν τῶν θεῶν, ὡς οἱ τραγῳδοὶ, ἁγνὸν εἰς σηκὸν θεοῦ. σηκὸς igitur Heroum & Heroïdum proprie. Euripides in Bacchidibus:

Αἰνῶ δὲ Κάδμον, ἄβατον ὃς πέδον τόδε
Τίθησι θυγατρὸς σηκόν.

Nempe σηκὸς hoc modo, non superbum aliquod templum, qualia in urbibus exstrui solent diis majoribus: sed sacellum potius quam templum heroï, & in agris præcipue excitatum: quomodo etiam nunc sacella appellamus exiguas illas ædes, quæ veluti divis quibusdam in agris constitui solent. Erant igitur heroum, & minorum deorum breviora & angustiora templa: & sacella potius ac cellulæ, quam vera templa. Hinc B. Augustinus lib. IV. de Civit. Dei, cap. XXIII. *Quis enim ferat, quod neque inter deos Consentes, quos dicunt in consilium Iovis adhiberi; nec inter deos, quos Selectos vocant, Felicitas constituta est: ut templum aliquod ei fieret, quod & loci sublimitate, & operis dignitate præmineret?*

Pag. 192. *Sed non (inquitis) idcirco.*] Et hoc à manu Ful. Ursini, qui veterem lectionem retinere debuerat, *inquit.*

192. *Sed ut eos possimus coram, & cominus contueri.*] Hanc præcipuam templorum causam Gentiles proponebant. Construere nempe se templa, ut inibi deorum simulacra collocarent, & deos ibi affarentur de proximo. Ridet hanc superstitionem Luciani Demonax. εἰπόντος δέ τινος τῶν ἑταίρων, ἀπίωμεν Δημῶναξ ἐς τὸ Ἀσκληπιεῖον, καὶ προσευξώμεθα ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ, πάνυ, ἔφη, κωφὸν ἡγῇ τὸν Ἀσκληπιόν,

πιὸν,

πιὸν, εἰ μὴ δύναται κἀντεῦθεν ἡμῶν εὐχομένων ἀκούειν. *Quum autem è sociis diceret aliquis, Eamus ô Demonax in Æsculapii templum, & pro filio ibi preces fundamus, Deum, inquit, existimas plane surdum, si nec istic nos audire potest.* Seneca epistola XLI. *Non sunt ad cœlum elevandæ manus, nec exorandus æditus, ut nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat.*

192. *Affari de proximo.*] Affari deos, & *alloqui* propric. Plautus in Amphitruone:

----- Numero mihi in mentem fuit,
Dis advenientem gratias pro meritis agere, atque alloqui.

Sic Græcis προσειπεῖν. Euripides in Hercule furente:

Χρόνῳ δ' ἀνελθὼν ἐξ ἀνηλίων μυχῶν,
ᾅδου κόρης ἔνερθεν, οὐκ ἀτιμάσω
Θεοὺς προσειπεῖν πρῶτα τοὺς κατὰ στέγας.

192. *Venerationum colloquia miscere.*] Supra libro primo: *Et cum domino rerum Deo supplicationum verba, atque orationum colloquia miscere.*

192. *Si quando res sacras cerimoniarum conficitis debitis.*] Debita cerimoniarum appellat, ut *officia religiosa* alibi, *officia religionis, officium cultionis.* Infra lib. VII. *Si caper cædatur Iovi, quem patri solemne est Libero, Mercurioque mactari; aut bos si sterilis Vnxiæ, quam Proserpinæ tribuitis, quo ritu, atque observatione præcipitur; quid facinoris in hoc erit? quid malorum, scelerisve contractum, cum nihil intersit obsequii, cujus animalis è capite honorarium istud debitum compleatur?*

192. *Constituamus enim noscendæ rei causa.*] Erantne illi sani qui hanc particulam *causa* tollendam existimabant, & pro vera ac simplici lectione sua somnia reponenda?

192. *Vltimam Thulem.*] Virgilius:

Tibi serviat ultima Thule.---

Unde Tragicus,

Nec erit terris Vltima Thule.

Pag. 193. *In Eleusinis consepto quod civitati subjectum est.*] Clemens: ἐν τῷ περιβόλῳ τοῦ ἐλευσινίου, τοῦ ὑπὸ τῇ ἀκροπόλει. Legendum igitur videtur heic, *in Eleusinii consepto, quod. &c.* τοῦ ὑπὸ τῇ πόλει. *Aliter in edit. nostra.*

193. *In Eleusinis consepto.*] Apulejus Milesia XI. *Ædibusque conductis intra conseptum templi larem temporarium mihi constituo.* Solinus: *Conseptum etiam intra quod ritus sacrorum, factis bovicidiis, docuit Potitios.* Optime igitur Arnobius περίβολον interpretatur *conseptum.*

Diodorus Siculus libro primo: τῷ ἐν τῷ Μέμφει θεῷ τὸ πρὸς ἕω προπύλαιον κατεσκεύασε, καὶ τῷ ναῷ τὸν περίβολον. Herodianus libro primo: κατέφλεξε δὲ τὸ πῦρ τόν τε νεὼν, καὶ πάντα τὸν περίβολον. Pollux: οἱ ἀνειμένοι θεοῖς τόποι, ἄλση τε καὶ τεμένη, καὶ ἕρκη. καὶ ὁ περὶ αὐτὰ κύκλος, περίβολος.

193. *Celei virgines non in Cereris Eleusinæ humationibus perhibentur officia?*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius reposuit quod voluit, non quod debuit. Et sane veterem lectionem ubique proponere debebat, non autem somnia sua obtrudere. Videtur autem tale quid scripsisse Arnobius, *Celei virgines non in Cereris Eleusinæ humationis habuisse perhibentur officia?* Clemens: αἱ δὲ Κελεοῦ θυγατέρες οὐχὶ ἐν Ἐλευσῖνι τετάφαται. In *Cereris Eleusinæ* scilicet templo: cujus rationem συντάξεως proponebamus antea. Mox: *quod in Apollinis constitutum est Delii*. τὸ δὲ, ἐν τῷ Ἀπόλλωνος τοῦ Δηλίου ἐστὶν ἱερῷ. *Humationis autem officia*; ut infra: *Aut cum membris omnibus humationis officia sortitum*. Optime. Hoc enim pietatis & humanitatis officium. B. Augustinus lib. I. de Civitate Dei: *Vnde & antiquorum justorum funera officiosa pietate curata sunt; & exequiæ celebratæ; & sepultura provisa.*

193. *Dicit habuisse suprema Leandrius funeris.*] Id est, conditum esse & sepultum, τετάφθαι: quod est supremum fueris officium. *suprema* dicit absolute. Solinus cap. xv. *Cujus suprema non contentus prosequi sumtu funeris, crinem tonsus est.*

193. *Agesarchi Ptolemæus.*] Πτολεμαῖος ὁ τοῦ Ἀγησάρχου.

Aliter in edit. nostra. Pag. 194. *Germani servuli vita fuerit.*] Rescribunt, *ut à germani servulo vita* &c.

194. *Vt immobilis videlicet atque fixa ominis perpetuitas staret.*] Nam si quando fausta omina offerebantur, venerabantur deos ea sibi firmarent; & quidquid ad ea firmanda conferre poterant ipsi, id omne religiose conferebant. Sil. Italicus libro quarto.

-----Nosco te, summe deorum,
Adsis ô, firmesque tuæ pater alitis omen.

Quapropter & sacrificiis ea firmare conabantur. Ammianus Marcellinus lib. XXIII. *Quo ostento lætior clamavit, plaudentibus omnibus, Babylona humi procidisse ornamentis omnibus spoliatam; & paulisper detentus, ut omen per hostias litando firmaret, Davanam venit.*

194. *Iecit in medium.*] Εἰς μέσον ἔρριψεν. Vide supra ad lib. v.

194. *Civitas maxima, & numinum cunctorum cultrix*] Vetus interpres

terpres epiſtolæ ad Romanos, in caput primum: *Omni mundo mirum fuit Romanos credidiſſe, qui idolorum nimia fuerant cultura poſſeſſi, ita ut omnium gentium diis quas vicerant, deſervirent.*

194. *Satis igitur oſtendimus, templa diis immortalibus aut inaniter iis eſſe conſtructa.*] Τὸ *iis* redundat eleganter. Sic ſæpe apud hos ſcriptores. Hactenus autem de templis. Si templa igitur ſunt loca magnifice conſtructa in quibus Dei ſimulacra conſtituantur; & ubi Deus quaſi habere exiſtimetur, quomodo nos ædes ad uſum habitationis habemus; prioribus Eccleſiæ temporibus, Chriſtianis templa erant nulla: ſed ſi templa appellanda ſunt quæcunque loca, in quibus fideles congregantur, & Deum ſociatis votis, invocant, ac cetera religionis officia celebrant; profecto Chriſtiani ſua ſemper habuerunt templa; ædes ſcilicet privatas, & quaſcunque ædium partes, cœmeteria, ſylvas etiam & cavernas; & quum erat aliqua Eccleſiæ quies, conventicula, non ad oſtentationem exſtructa; non ubi Dei ſimulachrum aliquod tanquam præſens numen adiretur, ſed ubi fideles preces ſuas ὁμοθυμαδὸν ad Deum ſummum allegarent, & pietatis officia obirent. Quoniam autem templa aliter definiebant Nationes, & ratione formæ exterioris, & ratione formæ interioris, atque, ut loquuntur, eſſentialis; quoniamque magnam religionis partem ædificiis illis aſcribebant, idcirco libere fatebantur Chriſtiani, nulla ſibi eſſe templa: imo & ipſum templorum uſum eſſe non modo ſupervacuum, verum etiam impium aſſerebant; Deum autem non in ναοῖς χειροποιήτοις, ſed in noſtra ipſorum mente eſſe dedicandum. Minutius Felix: *Quod vero templum habere poſſit Deus, cujus templum totus eſt mundus? Et cum homo latius maneat, intra unam ædiculam vim tantæ majeſtatis includam? In noſtra dedicandus eſt mente; in noſtro conſecrandus eſt pectore.* Idem ait contra Celſum Origenes. Idem Clemens Alexandrinus Strom. VII. Idem alii. Quare & Lactantius capite ultimo libri de ira Dei; *Sit nobis Deus non in templis, ſed in corde noſtro conſecratus. Destructibilia ſunt omnia, quæ manu fiunt: Mundemus hoc templum, quod non fumo, non pulvere; ſed malis cogitationibus ſordidatur; quod non cereis ardentibus; ſed claritate, ac luce ſapientiæ illuminatur.*

194. *Sequitur ut de ſignis aliquid, ſimulacriſque dicamus.*] Prima criminatio fuit, quod Chriſtiani nulla haberent templa: ſecunda, quod nulla ſimulacra. Quare agit nunc de ſimulacris, ut oſtendat ea non ſolum eſſe vana, ſed etiam Deo exoſa. Criminationem

proposuerat his verbis: *In hac enim consuestis parte crimen nobis maximum impietatis affigere, quod neque ædes sacras venerationis ad officia construamus; non deorum alicujus simulacrum constituamus, aut formam.* Simulacrum dicit πᾶν ὁμοίωμα: *forma* est quod Græcis εἶδος, unde diminutivum εἴδωλον. quare idem quod simulachrum. Tertullianus de Idololatria cap. III. *Ad hoc necessaria est vocabuli interpretatio. εἶδος Græce formam sonat: ab eo per diminutionem εἴδωλον deductum æque apud nos formulam fecit. Igitur omnis formula, vel forma idolum se dici exposcit.* εἴδωλα autem quandoque usurparunt Græci pro rebus vanis, & apparentibus potius quam in rerum natura subsistentibus, qualia sunt quæ apparent quandoque in aëre φάσματα & simulacra. Plutarchus in Themistocle: ἕτεροι δὲ φάσματα καὶ εἴδωλα καθορᾶν ἔδοξαν ἐνόπλων ἀνδρῶν. Et in Sylla: ἦν δὲ ἀέριον φάσμα, καὶ κατὰ μικρὸν αἰρόμενον ἀπὸ γῆς διεσπείρετο πολλαχοῦ τοῦ ἀέρος, εἰδώλοις ἀμαυροῖς ὅμοιον. Unde bellam istam observationem hauserunt sapientissimi homines, quam ab aliis decantatam Suidas stolidissimi judicii Grammaticus in suam congeriem retulit, his verbis. καὶ ἡ γραφὴ λέγει, οὐ ποιήσεις σεαυτῷ εἴδωλον, οὐδὲ πᾶν ὁμοίωμα: ὡς διαφορᾶς οὔσης μεταξὺ εἰδώλου καὶ ὁμοιώματος. εἴδωλα μὲν γὰρ τὰ τῶν οὐχ ὑφεστηκότων μιμήματα. οἷον Τρίτωνες, καὶ Σφίγγες, Κένταυροι. ὁμοιώματα δὲ τῶν ὑφεστώτων εἰκάσματα, οἷον θηρίων, ἢ ἀνθρώπων. Hanc eandem observationem proposuerat scriptor haud multo sapientior, vel etiam stultior Cedrenus. Ergo εἴδωλον tantum est τοῦ οὐχ ὑφεστηκότος ὁμοίωμα. Græculi, adeone in lingua vestra hospites eratis? Quanto sapientius cordatus Afer, cujus locum proferebamus modo, omnem formulam vel formam idolum dici ait? Plutarchus igitur in Sylla imaginem & simulacrũ Syllæ εἴδωλον appellat. λέγεται δὲ τοσοῦτον πλῆθος ἀρωμάτων ἐπενεγκεῖν τὰς γυναῖκας αὐτῷ, ὥστε ἄνευ τῶν ἐν φορήμασι δέκα καὶ διακοσίοις διακομιζομένων, πλασθῆναι μὲν εἴδωλον εὐμέγεθες τοῦ Σύλλα: πλασθῆναι δὲ καὶ ῥαβδοῦχον ἔκ τε λιβανωτοῦ πολυτελοῦς καὶ κιναμώμου. Et quemadmodum εἴδωλα appellantur aliquando umbræ καὶ φάσματα, ita simulacra, species, imagines Latinis. Lucretius, quem imitatus est Virgilius:

Etsi præterea tamen esse Acherusia templa
Ennius æternis exponit versibus, edens,
Quo neque permanent animæ, neque corpora nostra:
Sed quædam simulacra modis pallentia miris.

Hæc sunt εἴδωλα καμόντων. Idem Lucretius:

Vnde

Vnde sibi exortam semper florentis Homeri
Commemorat speciem.

Poëta vetus apud M. Tull. lib. I. Tuscul. quæst.

Vnde animæ excitantur, obscura umbra, aperto ostio
Alti Acheruntis, falso sanguine, imagines mortuorum.

Virgil. IV. Æneid.

Et nunc magna mei sub terras ibit imago.

Est igitur εἴδωλον vox ὁμώνυμος, quemadmodum *simulacrum*, *imago*, *species*. Nulla igitur Christianis, temporibus illis simulacra. Quare Arnobius, *non deorum alicujus simulacrum constituamus.* quæ verba non sunt ad deorum Gentilium simulacra restringenda, sed de simulacris omnibus generaliter intelligenda: quod tota disputatio μονονουχὶ φωνὴν ἀφιεῖσα clamat. Destruit enim Arnobius tota hac disputatione simulacra generaliter; & tum à materia, tum à forma ita argumentatur, ut ostendat quid sit de simulacris generaliter sentiendum. Quare Cæcilius apud Minutium Felicem: *Cur nullas aras habent? nulla templa? nulla nota simulacra? nunquam palam loqui? nunquam libere congregari? nisi illud quod colunt & interprimunt, aut puniendum est, aut pudendũ?* Dicit, *nulla nota simulacra*, nõ tam propter Carpocratianorum imagines, quas κρύβδην εἶχον, ut docet in earum hæresi Epiphanius, quam ob id quod antea dixerat de asini capite. *Audio eos turpissimæ pecudis caput asini consecratum inepta nescio qua persuasione venerari.* Ad hanc igitur criminationem ita respondet Octavius, ut ostendat nulla fuisse omnino Christianis simulacra. *Putatis autem nos occultare quod colimus, si delubra & aras non habemus? Quod enim simulacrum Deo fingam, cum si recte existimes, sit Dei homo ipse simulacrum?* Existimabant stupidæ nationes Deum nisi in statuis & simulacris coli non posse, [& idcirco Christianos, quos sciebant unius Dei esse cultores, existimabant simulacrum aliquod, quod colerent, habere, sed occultare. Unde disseminata de capite asini fabula. At alii simpliciter objiciebant, Christianis delubra esse nulla, nulla simulacra, nullas imagines. Origenes lib. VIII. contra Celsum: μετὰ ταῦτα δὲ ὁ Κέλσος φησὶν, ἡμᾶς βωμοὺς, καὶ ἀγάλματα, καὶ νεὼς ἱδρύεσθαι φεύγειν. *Post hæc autem ait Celsus ab aris nos, simulacris, templis constituendis abstinere* &c. Respondet deinde Origenes simulacra Christianorum in mente esse dedicanda: eaque esse virtutes, quibus Christum effingimus in nobis. Ἀγάλματα δὲ καὶ πρέποντα θεῷ ἀναθήματα, οὐχ ὑπὸ βαναύσων τεχνιτῶν

κατε-

κατεσκευασμένα, ἀλλ᾽ ὑπὸ λόγου θεοῦ τετυπωμένα, καὶ μορφούμενα ἐν ἡμῖν, αἱ ἀρεταὶ, μιμήματα τυγχάνουσι τοῦ πρωτοτόκου πάσης κτίσεως, ἐν ᾧ ἐστὶ δικαιοσύνης, καὶ σωφροσύνης, καὶ ἀνδρείας, καὶ σοφίας, καὶ εὐσεβείας, καὶ τῶν λοιπῶν ἀρετῶν παραδείγματα. Vertunt: *Simulacra autem Deo dicanda ſunt non fabrorum opera, ſed à verbo Dei dedolata, formataque in nobis, videlicet virtutes ad imitationem primogeniti omnis creaturæ, in quo ſunt juſtitiæ, temperantiæ, fortitudinis, ſapientiæ, pietatis, ceterarumque virtutum exempla.* Affirmat idem lib. VII. de Dei quidem ipſius fuiſſe ulla ſimulacra: quippe cum Deus ſit incorporeus, & inviſibilis. Ἀλλ᾽ οὐδὲ θείας εἰκόνος ὑπολαμβάνομεν εἶναι τὰ ἀγάλματα, ὥτε μορφὴν ἀοράτου θεοῦ, καὶ ἀσωμάτου μὴ διαχαράφοντες θεοῦ. Sic autem ἀγάλματα Græci appellant paſſim, quæ Latini ſimulacra. De hac voce, ne quis ex ea error exiſtat, quia video nonnullos de ea philoſophari perquam ſane ſuaviter, obſervabo aliquid. ἄγαλμα apud Homerum & omnes antiquos ſignificabat generaliter quidquid ἐφ᾽ ᾧ τις ἀγάλλεται, ut obſervat Euſtathius. Quare ſigna & ſtatuæ, ceteraque ſimulacra, quia erant veluti templorum ornamenta, ἀγάλματα appellata. Heſychius: ἄγαλμα, ξόανον, ἀφομοίωμα εἰδώλων, εἰκόνων, ἢ ἀνδριάντων. Tit. Livius *ornamenta* proprie reddidit lib. IV. *Ornamenta urbis, ſtatuæ & tabulæ pictæ, & quidquid pretioſæ prædæ fuit ad naves delatum.* Ornamenta dicit ἀγάλματα. Idem lib. XXXII. *ſigna, tabulæ priſcæ artis, ornamentaque ejus generis plura, quam pro urbis magnitudine, aut opibus ceteris inventa.* Hinc & lib. XXXVIII. *Signa ænea, marmoreaque, & tabulæ pictæ, quibus ornatior Ambrachia, quia regia ibi Pyrrhi fuerat.* Quapropter & *theatrum ornari* dicebant, quum diebus feſtis in eo collocarentur ſimulacra. Ovidius lib. III. de arte:

Aurea quæ pendent ornato ſigna theatro,
Inſpice quam tenuis bractea ligna tegat.

Quare Agathias ſcriptor Chriſtianus templa his ornamentis nudata ἀπηγλαϊσμένα ait. Nam ἀγλαός fit ab ἀγάλλειν, ut ἄγαλμα. Sic ille lib. V. καὶ ἦν ἐν τῷ τότε θεάσασθαι τοὺς ἐκείνῃ νεὼς γυμνοὺς καὶ ἀπηγλαϊσμένους, ὥσπερ οὔπω τῆς ἁγιστείας μεταληχότας, ἀλλ᾽ ἄρτι καθίστασθαι ἀρχομένους. Simulacrum igitur Dei cui conditum erat templum, numen templi proprium exiſtimabant; cetera ad ornatum pertinere tantum. Docet hoc Servius ad hunc verſum III. Georg.

In medio mihi Cæſar erit, templumque tenebit.

Semper ei conſecratus numini locus eſt, inquit, *cujus ſimulacrum in medio collo-*

collocatur. Alia enim ad ornatum tantum pertinent. Nulla igitur Arnobii tempore Christianis religiosa simulacra, nullæ imagines, ἀγάλματα nulla. Quare Lampridius in Alexandro Severo, loco decantatissimo: *Christo templum facere voluit, eumque inter Deos recipere. Quod & Adrianus cogitasse fertur, qui templa in omnibus civitatibus sine simulacris jusserat fieri.* ἄνευ ἀγαλμάτων.

194. *Et religiosa observatione curatis.*] Θεραπεύετε. Verbum Græcum exprimit.

194. *Puerili hallucinatione ludatis.*] Vide supra ad librum IV. *Et si quando animum desidem otiosis vultis hallucinationibus occupari.*

Pag. 195. *Si enim certum est apud vos deos esse quos remini.*] Hoc est primum argumentum, quo probat simulacra esse inania. Si dii sunt re vera, inquit, quorsum simulacra constituitis, quibus preces fundatis? Sic igitur argumentatur: Deos esse aut creditis aut non creditis, sive ambigitis. Si creditis, nihil opus est simulacris, quippe cum deos ipsos re vera habeatis, quibus preces fundatis; si ambigitis, quorsum dubiorum simulacra constituitis? Hoc argumentum generale est, & ad quælibet simulacra pertinet.

195. *An numquid dicitis forte præsentiam vobis quandam his numinum subexhiberi simulacris, & quia deos videre non datum est, eos insolidi.*] Hæc est lectio vetus & corrupta, pro qua Gelenius *eos ita coli, & m.* addiderim, *iis & m.* &c. Hæc autem erat nationum exceptio. Simulacra non esse inania, quia in iis coluntur dii, quorum exhibent veluti præsentiam quandam. Sic Phidias apud Dionem Chrysostomum sermone XII. οὐδὲ γὰρ ὡς βέλτιον ὑπῆρχε μηδὲν ἵδρυμα, μηδὲ εἰκόνα θεῶν ἀποδεδεῖχθαι παρ' ἀνθρώποις φαίη τις ἄν: ὡς πρὸς μόνα ὁρᾶν δέον τὰ οὐράνια. ταῦτα μὲν γὰρ ξύμπαντα ὅγε νοῦν ἔχων σέβει, θεοὺς ἡγούμενος μακαρίους μακρόθεν ὁρῶν: διὰ δὲ τὴν πρὸς τὸ δαιμόνιον γνώμην, ἰσχυρὸς ἔρως πᾶσιν ἀνθρώποις ἐγγύθεν τιμᾶν καὶ θεραπεύειν τὸ θεῖον, προσιόντας καὶ ἁπτομένους, &c. *Neque vero quispiam dixerit, satius fuisse nullam prorsus deorum apud homines exstare statuam aut imaginem, quasi ad sola cœlestia oculi convertendi sint. Hæc enim omnia quicunque intelligentiæ aliquo sapore contactus est veneratur, quasi deos beatissimos procul videat. At propter mentis affectionem erga numen mortales vehementer avent Deum colere, quasi propius accedentes, & contingentes.* Sententia labat heic, θεοὺς ἡγούμενος μακαρίους μακρόθεν ὁρῶν. interserendam puto negationem hoc modo, θ. ἡ. μακαρίους οὐ μακρόθεν ὁρ. Dic igitur, *quasi deos beatissimos non è longinquo videat.*

 195. *Deos,*

195. *Deos, inquitis.*] Sic editio princeps, ne quis hanc lectionem ab aliis translatam existimet.

Pag. 196. *Per vos hominum formæ sunt buccinarum animantes tortus.*] Optime: quia buccina est tortuosa, ac in semetipsam æreo circulo flectitur, ac differt à directa tuba, ut docet Vegetius libro tertio de re milit. Hæc est στρογγύλη σάλπιγξ Græcorum.

196. *Intestinis & domesticis flatibus.*] Τοῖς οἴκοθεν. Sic dicit ille apud Plautum, tergum habere se familiare domi, ne quærat foris.

196. *Inter deos videmus leones torvissima facie.*] De sole accipienda hæc esse, quod nonnulli volunt, nunquam mihi persuadebitur. Agebat modo de Sole Arnobius; & os ei hominis, ac mortalium hominum lineamenta donari observabat. Nunc de his leonibus ita agit, ut non obscure significet nescire se quænam divinitas ita significetur. *Si simulacra hæc omnia superorum sunt imagines numinũ, ergo & in cœlo habitare dicendus est Deus talis* &c. Deinde, *Quod si utique non est, ita ut omnes existimamus non esse, quænam tanta audacia est, formam tibi quam volueris fingere, ac credere simulacrum Dei, quem probare non possis ulla esse in parte naturæ?* Si Solem ita depinxissent, hæc nunquam scripsisset Arnobius. Nam quod è Placido Lactantio de leonina Solis facie proponitur, pertinet id ad Ægyptiorum mysteria: quod Macrobius docet multo apertius lib. 1. Saturnal. cap XX. *Eidem Ægypto adjacens civitas, quæ conditorem Alexandrum Macedonem gloriatur, Sarapin atque Isin cultu pæne attonitæ venerationis observat: omnem tamen illam venerationem Soli se sub illius nomine testatur impendere, vel dum calathum capiti ejus infigunt, vel dum simulacro signum tricipitis animantis adjungunt: quod exprimit medio eodemque maximo capite leonis effigiem.* &c. Vide sis quæ sequuntur. Quid igitur dicemus de his leonibus? Certe non satis scio. Videtur tamen leones illos significare, qui quandoque in templorum fastigiis sculpebantur, qua de re observavi aliquid apud B. Hieronymum. Sed locus nunc non est in promtu. Gulielmus Philander vir magnæ eruditionis testatur in quibusdam antiquorum templis videri hujusmodi capita leonina per fastigii latera. Ergo inter deos, qui etiam in templorum fastigiis statuti, ut alibi observamus, erant quandoque leones, & à nonnullis inter deos censebantur. Hoc igitur Catone contenti erimus.

Aliter in edit. nostrâ.

196. *Et nomine frugiferio nuncupari.*] Hunc locum alii corrigere volunt, alii interpretari. Proponunt è MS. *frugiferæ.* Unde efficio, *& nomine trucis feræ nuncupari.*

196. Sine

196. *Sine reliquo corpore persona est, & facies sola, fremebundus hiatibus torvidis.*] Est persona tantum; quia quemadmodum est depicta sola leonis facies; ita & illic, in cœlo scil. solam faciem, & sic quasi personam tantum esse oportet. Commode autem *persona*: Nam personæ sunt quoque fremebundæ hiatibus torvidis. Quare Tatianus contra Græcos: Τί μοι συμβάλλεται πρὸς ὠφέλειαν ὁ κατὰ τὸν Εὐριπίδην μαινόμενος, καὶ τὴν Ἀλκμαίωνος μητροκτονίαν ἀπαγγέλλων; ᾧ μηδὲ τὸ οἰκεῖον πρόσεστι σχῆμα. κέχηνε τε μέγα, καὶ ξίφος περιφέρει. Omitto alia loca ab aliis prolata. Propter hanc deformitatem ῥύγχος quandoque poëtæ Græci appellarunt. Athenæus lib. III. ὅτι δὲ κυρίως λέγεται ῥύγχος ἐπὶ τῶν συῶν, προείρηται. ὅτι δὲ καὶ ἐπ' ἄλλων ζώων. Ἄρχιππος Ἀμφιτρύωνι δευτέρῳ κατὰ παιδιὰν εἴρηκε καὶ ἐπὶ τοῦ προσώπου οὕτως.

καὶ ταῦτ' ἔχων τὸ ῥύγχος οὑτωσὶ μακρόν.

καὶ Ἀραρὼς Ἀδώνιδι,

ὁ γὰρ θεὸς τὸ ῥύγχος ὡς ἡμᾶς στρέφει.

Sic enim distinguendus hic locus, & intelligendus. Hoc ait Athenæus, ῥύγχος proprie esse porcorum: tribui tamen aliquando & aliis animalibus. Unde Aristophanes etiam tribuit avibus:

Ὡς δεῖ τώδ' οἰμώζειν ἄμφω,
Καὶ δοιῶσαι ῥύγχει φορβάν.

Alias enim avium proprie ῥάμφος. Addit Athenæus ῥύγχος ab Archippo usurpari κατὰ παιδιὰν καὶ ἐπὶ τοῦ προσώπου. Intelligendum hoc de larva & persona histrionica. Archippus igitur, & Araros larvam ῥύγχος appellant: atque hinc profecto lusit etiam Aristophanes. Nam in Acharnanibus Megarensis filias, quas pro porcis venire volebat, ita affatur.

Ἀλλ' ἀμφίθεσθε καὶ ταδὴ τὰ ῥυγχία:
Κῆπειτεν ἐς τὸν σάκκον ὧδ' ἐσβαίνετε.

Heic τὰ ῥυγχία opportune. Nam & larvam quam iis imponebat ῥυγχία appellat propter similitudinem: & ῥυγχία etiam dicit vera significatione. Et in Avibus:

Νὴ τὸν Ἀπόλλω. πάνυ τοίνυν χρὴ τὸ ῥύγχος βόσκειν σε τὸ λοιπόν.

Heic quasi avi tribuit ῥύγχος: sed simul etiam metaphoricam significationem alludit, & ita facete significat larvam histrioni cibum suppeditare, ut rostrum avi: id est, histrionem arte sua victum sibi parare.

196. *Dirus sanguineo decotoro.*] Hæc est lectio principis editionis,

nis, & MS. Reg. pro qua Gelenius ſolemni temeritate, *ſanguineo de gutture.* Proponunt *ſanguineo de ceroto:* ut *cerotum ſanguineum* dicat, quod antea *merum minium.* Et re vera perſonæ quoque ψιμμυθίῳ & minio, & quaſi ceroto ſanguineô ac rubro linebantur. Quapropter vel hæc conjectura vera eſt, vel legendum ſimpliciter, *ſanguineo de colore.* Proba autem loquutio, *dirus ſanguineo de ceroto*, vel *ſanguineo de colore.* Tertullianus Apologetic. cap. V. *Tentaverat & Domitianus portio Neronis de crudelitate.* & cap. IX. *O Iovem Chriſtianum, & ſolum patris filium de crudelitate.*

196. *Malum dentibus ſuis comprimens.*] Tanquam *manducus.* Vide Feſtum.

196. *Ridetis temporibus priſcis Perſas fluvios coluiſſe, memoralia ut indicant ſcripta.*] Res nota eſt; ac de ea obſervabamus olim aliquid ad Martialem. *Memoralia ſcripta* ſunt *memoriæ* apud A. Gellium, & Tertullianum paſſim. *Antiquas lectionum memorias* dicit Iulius Firmicus lib. VI. Matheſ. cap XXVI.

196. *Informem Arabas lapidem.*] Λίθον ſimpliciter dicit Clemens. Maximus Tyrius quadratum lapidem dicit, λίθον τετράγωνον. ἀράβιοι σέβουσι μὲν, ὅντινα δὲ οὐκ οἶδα. τὸ δὲ ἄγαλμα ὃ εἶδον, λίθος ἦν τετράγωνος. Sed Arnobius non ſine cauſa *informem* adjicit. Sic enim ἄσημον λίθον dicit Dio Chryſoſtomus ſermone XII. ὥστε πολλοὶ τῶν βαρβάρων, πενίᾳ τε καὶ ἀπορίᾳ τέχνης, ὄρη θεοὺς ἐπονομάζουσι, καὶ δένδρα ἀργὰ, καὶ ἀσήμους λίθους.

196. *Acinacem Scythiæ nationes.*] Οἱ σκύθαι τὸν ἀκινάκην. Clemens. Quemadmodum igitur Arabes Deum aliquem, ſed in lapide informi, venerabantur; ſic Martem in acinace Scythiæ nationes. Solinus: *Populis iſtis Deus Mars eſt, pro ſimulacris enſes colunt.* Vide Herodotum, & alios.

196. *Ramum procincxia Theſpios.*] Hæc eſt lectio vetus, pro qua Gelenius conſtanti temeritate, *ramum Prognes Theſpios.* Alii bene, *ramum pro Cinxia T.* id eſt, pro Iunone. Clemens: καὶ τῆς κιθαιρωνίας ἥρας ἐν θεσπίᾳ πρέμνον ἐκκεκομμένον.

196. *Lignum Carios pro Diana indolatum.*] Clemens: ἐν ἰκάρῳ τῆς ἀρτέμιδος τὸ ἄγαλμα ξύλον ἦν οὐκ εἰργασμένον. Quare corrigebat Canterus *Icarios.*

196. *Pro Marte Romanos haſtam, Varronis ut indicant Muſæ.*] Clemens: ἐν ῥώμῃ δὲ τὸ παλαιὸν δόρυ φησὶ γεγονέναι τοῦ ἄρεως τὸ ξόανον οὐάρρων ὁ συγγραφεύς.

Pag.

Pag. 197. *Vt Ethedius memorat.*] *Aethlius*, ut ex Athenæo, & Clemente Alexandrino correxit Theod. Canterus: ut etiam *pluteum*, σανίδα, pro, *puteum*.

197. *Quod intentantibus gladios.*] Legendum videtur, *sed studiis facere quid pervicacibus possumus? quid intentantibus gladios novasque excogitantibus pœnas? Animantis* &c.

197. *Animantis asseritis malam scientissimi causam.*] Heic est aliquod vitium. *scientissimi* est, scientes, non autem ignoratione malam causam asseritis. Pro *animantis* igitur an? *argumentis*. Ut legatur, *argumentis asseritis malam scientiss.* &c. & interrogatio, qua clauditur periodus, tollatur.

197. *Cum petaso gnatus Majæ, tanquam vias aggredi præparet.*] Petasi enim & pilei in itinere usus, cum alias raro uterentur pileis, quod ab eruditiss. hominibus pridem observatum.

197. *Liber membris cum mollibus, & liquoris feminei dissolutissimus laxitate.*] Nam Bacchus λυσιμελής, quemadmodum Venus. Elegantissime autem, *liquoris feminei dissolutissimus laxitate.* Sic feminæ dicuntur molles, & quasi liquescentes ac diffluentes: unde incessus earum laxior & dissolutior. Apulejus Milesia 11. *Incessu perfluo feminam mentiebatur.* ὑγρὸν βάδισμα Græci dicunt. Clemens Alexandrinus lib. III. Pędagogi; οὐ γὰρ, ὥς τινες τὴν ὑπόκρισιν ζηλοῦσι τῆς κωμῳδίας, καὶ τὰς κατεαγυίας τῶν ὀρχηστῶν κινήσεις παραφυλάττουσι, περὶ τὰς ὁμιλίας σκηνοβατοῦσιν, αὐτοῖς τοῖς κινήμασι τοῖς ἁβροῖς, καὶ τοῖς ὑγροῖς βαδίσμασι, καὶ φωναῖς ταῖς πεπλασμέναις, κλαδαρὸν περιβλέπουσι, δέλεαρ ἡδονῆς ἐξησκημέναι. Dio Chrysostomus sermone IV. de Regno, τὸ ὑγρὸν καὶ μαλθακὸν εἶδος opponit τῷ ἀῤῥενωπῷ καὶ σεμνῷ. Δεῖ οὖν, inquit, ἀῤῥενωπόν τι καὶ σεμνὸν εἶδος τῷ τοιούτῳ δαίμονι πρέπει, ἢ μᾶλλον ὑγρόν τε καὶ μαλθακόν. Hinc ὑγρὸς βίος Græcis, quæ Latinis vita madens ac deliciis diffluens. Optime igitur & elegantissime Arnobius, *liquoris feminei dissolutissimus laxitate.* Dissolutus est διαλελυμένος, & deliciis fluens. Tertullianus de Spectaculis cap. X. *Et est plane in artibus quoque scenicis Liberi & Veneris patrocinium, quæ privata & propria sunt scenæ, de gestu & corporis fluxu. Nam mollitiam Veneri & Libero immolant: illi per sexum, illi per fluxum dissoluti.* Legerim, *isti per fl.* id est, Libero. Cetera bene habere videntur: sed paulo obscuriora sunt, propter constructionis involutionem. Hoc enim ait, esse in artibus quoque scenicis Liberi & Veneris patrocinium, de gestu & corporis fluxu, quæ privata & propria sunt

 scenę.

ſcenæ. *De geſtu* &c. eſt, *ob geſtum*, quam loquendi rationem exponebamus antea.

197. *Tanquam ſi illam dicas publicare, divendere meritorii corporis formam.*] Id eſt, τὴν ὥραν ὥσπερ τι ὤνιον πιπράσκειν. *formam* enim dicit heic, τὴν ὥραν. Eleganter Philo in Decalogum: παραῤῥίπτουσα μὲν αὐτὴν τοῖς ἐπιτυχοῦσι: τὴν δ᾽ ὥραν ὥσπερ τι ὤνιον ἐπ᾽ ἀγορᾶς πιπράσκουσα, ἐπὶ μὲν θήρᾳ τῶν νέων ἕκαστα καὶ λέγει καὶ πράττει: σοβεῖ δ᾽ ἐραστὰς ἀλείφει καθ᾽ ἀλλήλων, ἄριστον ἆθλον αὐτὴν προθεῖσα τοῖς τὸ πλέον εἰσενεγκοῦσιν. ὡς λύμη οὖν, καὶ ζημία, καὶ κοινὸν μίασμα καταλευέσθω.

197. *Publicare, divendere.*] Iul. Firmicus lib. VI. Matheſ. cap. XXXI. *Si vero mulieris fuerit iſta genitura, meretricem publicam & famoſam nundinato pudore perficiet.*

197. *Meritorii corporis.*] Quare & ipſum lupanar *meritorium* appellant, ἐργαστήριον. Iul. Firmicus lib. VI. Matheſ. cap. XXV. *Si autem iis Veneris acceſſerit ſtella, illuſtribus viris de meritorio detracta mulier conjugali gratia copulatur.* Et: *Si vero fuerit mulieris iſta genitura, meretricem proſtituti pudoris efficiet, & quæ corpus ſuum pravis libidinum cupiditatibus tradat, pudorem ſuum, mercedis quotidianæ gratia lenoni addicens: eritque in publicis meritoriis proſtituta, etiamſi ex alto genere videatur eſſe progenita.*

197. *Cum pileo Vulcanus & malleo.*] Ita depictus Vulcanus, ad imaginem fabri ferrarii ſcilicet. Arrianus lib. IV. Diſſert. Epicteti, cap. VIII. εἰ δ᾽ οὕτω κωφὸς εἶ, καὶ τυφλὸς, ἵνα μηδὲ τὸν Ἥφαιστον ὑπολαμβάνῃς καλὸν χαλκέα, ἂν μὴ τὸ πιλίον ἴδῃς περὶ τὴν κεφαλὴν περικείμενον. Perite autem addit Arnobius, *& fabrili expeditione ſuccinctus*, id eſt, περίζωμα περιθέμενος. Arrianus eodem capite: οὐδεὶς δ᾽ ἐρεῖ, ἐγὼ μουσικός εἰμι, ἂν πλῆκτρον καὶ κιθάραν ἀγοράσῃ. οὐδ᾽ ἐγὼ χαλκεύς εἰμι, ἂν πιλίον καὶ περίζωμα περίθηται.

197. *Cantaturi & nenias hiſtrionis.*] Plautus in Pſeudolo:

--- Quippe ego
Qui probe Ionica perdidici; ſed palliolatim amictus
Sic huc inceſſi ludibundus: plaudunt parũ: clamitant me ut revertar.
Occœpi denuo: Hoc modo nolui. Idem amicæ dabam me meæ,
Vt me amaret: Vbi circumvortor, cado: Id fuit nænia ludo.

Pag. 198. *Tanquam illi pugna ſit gladiatorii obeunda certaminis.*] De gladiatorum fuſcina abunde eruditiſſimi homines, inque iis CL. Lipſius, in Saturnalib.

198. *Rex urbanus & callidus ex foribus ſuis Solem tollat.*] Nunquam

quam existimassem posse aliquem de hac lectione dubitare. Sol recte in foribus: unde προστατήριος appellabatur. Sophocles in Electra:

Κλύοις ἂν ἤδη Φοῖβε προστατήριε
Κεκρυμμένην μου βάξιν.

Scholiastes, προστατήριε, ὅτι πρὸ τῶν θυρῶν ἵδρυται. Atque ita Pausanias. Tertullianus de Idololatria: *Etiam apud Græcos Apollinem* θυραῖον *&* *Antelios dæmonas ostiorum præsides legimus.* προπύλαιον Ἀπόλλωνα dicit Aristides hymno in Minervam.

198. *Cum habitus vobis deos.*] Prudentius:

Formatum Fortunæ habitum cum simplice cornu.

Insignia appellat Tertullianus libro de Idololatria: *Nec enim differt, an exstruas, vel exornes, si templum, si aram, si ædiculam ejus instruxeris, si bracteam expresseris, aut insignia, aut etiam domum fabricaveris.*

198. *Quis est enim qui ignoret.*] Et hæc è Clemente Alexandrino expressa sunt.

198. *Qui negotia Thespiaca scriptitarunt.*] Id est, res Thespiacas, ut docebamus ad librum primum. Mutandum igitur nihil.

198. *Cum in acumine ipso esset pulchritudinis.*] Ἐν ἀκμῇ τοῦ κάλλους.

Pag. 199. *Habitus eis per se datos in membr.*] Distinguendum existimo, *habitus eis per se datos? in membrorum* &c.

Pag. 200. *Simulacra ista quæ vos terrent, quæque.*] Regreditur ad disputationem de simulacris in genere: atque ex eorum materia argumentatur. Est igitur argumentum contra omnia simulacra generale. De ista autem adorandi formula, quam tangit Arnobius, diximus ad librum primum.

200. *Aut commistum glutinum gypso.*] Prudentius libro in Symmachum priore:

----- *Mollis si bractea gypsum*
Texerit; infido rarescit glutine sensim.

200. *Atque in formas, quas cernitis, exierunt.*] Proprie. Horatius:

----- *Amphora cœpit*
Institui currente rota: cur urceus exit?

200. *Descobinata de limis.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *descobinata limis.* Atqui observavimus antea particulas istas sæpe πλεονάζειν apud hos scriptores. Servius ad lib. x. Æneid. *Ex more Romano, propter porcum qui de lapide feritur.*

200. *Desco-*

200. *Descobinata de limis.*] Tertullianus Apologetico: *Vngulis deraditis latera Christianorum. At in deos vestros per omnia membra validius incumbunt asciæ & runcinæ, & scobinæ.*

200. *Supplicare tremebundum fabricatæ abs te rei.*] Argumentum generale. Lactantius lib. II. cap. II. *Quæ igitur amentia est, aut ea fingere, quæ ipsi postmodum timeant; aut timere, quæ finxerint?*

Aliter in edit. nostra.

200. *Tui esse operis, & digitorum partem.*] Reponunt *partum.* Lactantius: *Nam ista mortalium digitorum ludicra, & fragilia figmenta.* Et: *Homo igitur illorum quasi parens putandus est; per cujus manus nata sunt: per quem speciem, figuram, pulchritudinem habere cœperunt.*

200. *Atque in temporibus asperis propitii numinis favore succurrere?*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius *favores accurrere.* Sed nihil fortasse mutandum. Pendent enim fortasse hæc à verbo rogare. Orantur igitur dii in rebus adversis propitii numinis favore succurrere, & opem ferre, id est, succurrant & opem ferant. Et ita sane *propitium* numen, quod scilicet succurrit & prope est, cui respondet ἵλεως apud Græcos; nimirum ὁ πρόθυμος ἐπιτηδεύειν τοὺς δεομένους. ἱλάω γὰρ, inquit Eustathius: τὸ ἵεμαι λάειν, ἤγουν ἐφίεμαι, καὶ ὁρμῶ ἐπιβλέπειν. Non poterat igitur Arnobius loqui expressius.

Pag. 201. *In aurum æs mutata ut testula.*] Scriptum in MS. *testulæ.* Unde efficiunt conjectura non absurda, *in aurum æs mutat, aut testulæ vilitatem in argenteam cogit degenerare materiam?* Sed neque id est, quod quærimus. An igitur? *in aurum, æs, mutatæ aut testulæ vilitatem, in argenteam cogat degenerare materiam.* Id est, quid est quod deos cogat in has materias transire? Sed quærendum aliquid melius.

201. *Coctilibus testis succumbitis, æris laminas adoratis.*] Id est, prostrati adprecamini. Nam *adorare* est ad precari, ut docebamus ad librum primum.

201. *Rebus fieri verba cum brutis.*] Sic Origenes contra Celsum lib. III. πάντες γὰρ καθ' ἡμᾶς μεθύουσιν οἱ τοῖς ἀψύχοις ὡς θεῷ προσλαλοῦντες. καὶ τί λέγω μεθύουσιν; μᾶλλον γὰρ μεμήνασιν, εἰς τοὺς νεὼς σπεύδοντες, καὶ ὡς θεοῖς τοῖς ἀγάλμασιν προσκυνοῦντες. *Quicunque enim res brutas & inanimas tanquam Deum alloquuntur, ebrii habentur à nobis. Sed quid dico ebrii? Multo enim potius insanire existimantur & furere, in templa itantes, & simulacra tanquam deos adorantes.*

201. *Olympiacos illos, & Capitolinos Ioves.*] Olympiacus Iupiter hic est Iupiter Olympius, cui templum ab Antiocho superbum & dei

dei magnitudine dignum excitatum. Nam de Antiocho Epiphane, sive potius Epimane accipiendum fragmentum illud T. Livii, quod exstat lib. XLI. quod non animadvertentes viri eruditiss. de Perseo acceperunt. Atque id si conferas cum alio Polybii fragmento, quod exstat apud Athen. lib. V. rem invenies unam & eandem ab utroque narrari, & T. Livium Polybii narrationem pæne interpretari. In eo igitur fragmento: *Magnificentiæ vero in deos, vel Iovis Olympii templum Athenis, unum in terris inchoatum pro magnitudine dei potest testis esse. Sed & Delon maris insignibus, statuarumque copia exornavit.* Polybius apud Athenæum: Ἐν δὲ ταῖς πρὸς τὰς πόλεις θυσίαις, καὶ ταῖς πρὸς τοὺς θεοὺς τιμαῖς, πάντας ὑπερέβαλλε τοὺς βεβασιλευκότας. τοῦτο δ' ἄν τις τεκμήραιτο ἔκ τε τοῦ παρ' Ἀθηναίοις Ὀλυμπιείου, καὶ τῶν περὶ τὸν ἐν Δήλῳ βωμὸν ἀνδριάντων. Priora illa Polybii verba non sunt satis sana. Nam quid appellat τὰς πρὸς τὰς πόλεις θυσίας: Scripsisse videtur Polybius, ἐν δὲ ταῖς πρὸς τὰς πόλεις δωρεαῖς. Constat ex T. Livio: *In duabus tamen magnis, honestisque rebus vere regius erat animus; in urbium donis, & deorum cultu.* Munificentiam deinde illius erga civitates enarrat, quæ omnia à Polybio acceperat; sed Polybii narrationem resecuit Athenæus. Quemadmodum autem Livius Polybio, sive potius Athenæo opem tulit, ita & Livio opem feret Polybius. Nam apud T. Livium hæc quid sibi volunt? *Sed & Delon maris insignibus, statuarumque copia exornavit.* Scribendum videtur, *Sed & Deli aram insignibus*, &c. Polybius: ἐκ τῶν περὶ τὸν ἐν Δήλῳ βωμὸν ἀνδριάντων. Totum autem illud Livii fragmentum misere deturpatum est; suntque in eo barbariei vestigia, quæ quomodo impressa fuerint, non est facile divinare.

Pag. 202. *Inter quæ omnes sinus, commissurarumque juncturas plumbum ire suffusum.*] Legendum, *interque omnes sinus* &c.

202. *Spirantia hæc signa.*]

Effingent alii spirantia mollius æra.

202. *Quorum plantas & genua contingitis orantes*] Genua deorum à supplicantibus fuisse contacta protrita observatio est. Sed non solum genua, verum etiam pedes quandoque ipsos, & plantas, ut ait Arnobius, ac vestigia comprehendebant, & sæpe osculabantur. Unde Prudentius contra Iudæos:

Augustum caput ante pedes curvare Minervæ
Fictilis, & soleas Iunonis lambere: plantis
Herculis advolvi; genua incurvare Dianæ.

Nota, *soleas Iunonis lambere.* Apulejus Milesia VI. *Tunc Psyche pedes ejus advoluta, & uberi fletu rigans deæ vestigia, hnmumque verrens crinibus suis.* & Miles. XI. *Ex in gaudio delibuti populares, thallos, verbenas, corollas ferentes, exosculatis vestigiis deæ, quæ gradibus hærebant argento formata, ad suos discedunt lares.* Hoc Græci dicunt τοῖς ἴχνεσι τοῦ ἀγάλματος προσφῦναι. Heliodorus lib. v. Æthiop. histor. εἰς τὸ ἄδυτον παρελθὼν, καταλαμβάνει τοῖς ἴχνεσι τοῦ ἀγάλματος προσπεφυκυῖαν. & lib VII. τοῖς δ' ἴχνεσι προσφὺς τοῦ ἀγάλματος, ὡρῶν τε ἐπιπλεῖστον οὕτως ἔχων, ὀλίγον μὲν καὶ ἐκθανεῖν ἐδέησεν. Sic aliquando in supplicatione humana. Ammianus Marcellinus lib. XVII. *Manus ad dimicandum aptatas, armorum abjecto munimine pone terga vinxerunt; restareque solam salutem contemplantes in precibus, effusi sunt vestigiis Augusti clementis.* Sed hæc alibi fusius.

Aliter in edit. nostra. 202. *Quemadmodum secli longioris incuria perdant situs, specie.*] Legendum puto transpositis vocabulis, *perdant speciem, situ & rubigine convul.* &c.

202. *Sub istorum simulacrorum causis stelliones.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius *cavis.*

202. *Ossa in spem tracta.*] Nihil mutandum existimo. Hoc enim ait Arnobius, à bestiolis illis non solum semirosi duritias panis; sed etiam ossa contrahi, & in statuarum cava ac latebras convehi; ossa autem in spem tracta: nempe quia mures, sorices &c. etsi ossa rodere nequeunt, ea tamen, quum prædam suam avertunt, trahunt nihilominus: quia scilicet sperant iis posse se vesci, nondum satis tentatis dentium viribus, nec dum iis cum ossium duritie compositis.

202. *Iacularier stercoris plenas.*] Auratus corrigebat *splenas*, ut admonuit Theod. Canterus.

Pag. 203. *In quæ obscœna dicere.*] Scriptum fortasse fuerat *deicere*, pro, *dejicere.*

203. *Sed erras (inquitis) & laberis.*] Et heic scribendum *inquit*, ut in principe editione. His autem verbis continetur Nationum exceptio, & responsio. Hoc enim ajebant: Erratis, quum existimatis colere nos & adorare æs, aurum, & similia: neque enim statuas illas & simulacra veneramur; sed deos qui in iis sunt. Nam postquam simulacra illa rite dedicata sunt, in iis tum habitare dii incipiunt. Vanissimam hanc sponsionem labefactat sequenti disputatione Arnobius. Alii autem paulo subtilius respondebant,

statuas

ſtatuas iſtas, & ſimulacra non adorari proprie; ſed deos quibus ea dicata erant. Hæc enim eſſe deorum ſigna: & idcirco preces referri, non ad ſignum proprie, ſed ad τὸ πρωτότυπον, καὶ ἐπὶ τὸ νοούμενον. Quare hanc exceptionem obiter perſtringit Origenes lib. VII. contra Celſum. τίς γὰρ νοῦν ἔχων οὐ καταγελάσεται τοῦ μετὰ τὴν τηλικούτους ἐν φιλοσοφίᾳ περὶ θεοῦ ἢ θεῶν λόγους, ἐνορῶντος τοῖς ἀγάλμασι, καὶ ἤτοι αὐτοῖς ἀναπέμποντος τὴν εὐχὴν, ἢ διὰ τῆς τούτων ὄψεως, ἐφ' ὃν φαντάζεται δεῖν ἀναβαίνειν ἀπὸ τοῦ βλεπομένου καὶ συμβόλου ὄντος, ἀναφέροντός τε ἐπὶ τὸν νοούμενον; Rem totam explanat Lactantius lib. II. cap. II. Objiciunt Chriſtiani: Quæ amentia eſt manuum veſtrarum partum & opera metuere; Reſpondent illi, non metuimus illa, ſed deos, ad quorum imaginem formata ſunt. Urgent Chriſtiani: Cur igitur in ſimulacra oculos defigitis, quos oportebat potius ad cœlum convertere, ubi deos habitare creditis? Sed Lactantii verba ipſa audienda ſunt. *Quæ igitur amentia eſt, aut ea fingere, quæ ipſi poſtmodum timeant; aut timere, quæ finxerint? Non ipſa, inquiunt, timemus; ſed eos, ad quorum imaginem ficta, & quorum nominibus conſecrata ſunt. Nempe ideo timetis, quod eos eſſe in cœlo arbitramini; Neque enim ſi dii ſunt, aliter fieri poteſt. Cur igitur oculos in cœlum non tollitis? & advocatis deorum numinibus in aperto ſacrificia celebratis? Cur ad parietes, & ligna, & lapides potiſſimum, quam illo ſpectatis, ubi eos eſſe creditis?* &c. His itaque argumentis preſſi eo revolvebantur, ut faterentur, deos ad ſimulacra ſua adeſſe. Quare Lact. paulo poſt: *At enim præſentes non niſi ad imagines ſuas adſunt. Ita plane, quemadmodum vulgus exiſtimat mortuorum animas circa tumulos, & corporum ſuorum reliquias oberrare. Sed tamen poſtquam Deus ille præſto eſſe cœpit, jam ſimulacro ejus opus non eſt. Quæro enim, ſi quis imaginem hominis peregre conſtituti contempletur ſæpius, ut ex ea ſolatium capiat abſentis: num idem ſanus eſſe videatur, ſi eo reverſo atque præſente, in contemplanda imagine perſeveret, eaque potius, quam ipſius hominis aſpectu, frui velit? Minime profecto. Etenim hominis imago neceſſaria tum videtur, quum procul abeſt: ſupervacua futura, quum præſto eſt. Dei autem, cujus ſpiritus ac numen ubique diffuſum, abeſſe nunquam poteſt; ſemper utique imago ſupervacua eſt.* &c. Eo igitur perducta res eſt, ut ſtulti homines deos in ſimulacris habitare exiſtimarent; imo nec deos eſſe, quibus ſupplicarent, ſublatis ſimulacris. Quare M. Tullius divinatione in Verrem, quem locum obſervavit etiam Lactantius: *Seſe jam nec deos in ſuis urbibus, ad quos confugerent, habere; quod eorum ſimulacra ſanctiſſima*

ma C. Verres ex delubris religiosissimis sustulisset. Sic Ambrachienses apud Tit. Livium lib. XXXVIII. quum querùntur in Senatu Romano ablata sibi à Ful. Nobiliore deorũ suorum simulacra ajunt; *Templa tota urbe spoliata ornamentis. Simulacra deum; deos demum ipsos convulsos ex sedibus suis ablatos esse. Parietes, postesque nudatos: Quos adorent: ad quos precentur, & supplicent, Ambrachiensibus non superesse.* Dicebamus ad lib. primũ verba ista *ablatos esse* videri tollenda. Nota, *quos adorent, ad quos precentur.* Nam *adorare*, est orare ad, precari ad, ut observabamus ad librum primum. Quare apud hos erat, ad imaginem dei conversum orare & precari; ad simulacrum preces dirigere, & destinare. Hinc Euripides in Hippolyto στεφανηφόρῳ:

Προσευχόμεθα τοῖσι σοῖς ἀγάλμασι
Δέσποινα Κύπρι.

Neque alia de causa domi suos Penates, & deos domesticos habebant, nisi ut ad eos preces suas concipere possent. Prudentius libro contra Symmachum priore causam istam subindicat.

Sacratumque domi lapidem consistere parvus
Spectarat; matremque illic pallere precantem.
Mox humeris positus nutricis, trivit & ipse
Impressis silicem labris: puerilia vota
Fudit, opesque sibi cæca de rupe poposcit,
Persuasumque habuit, quod quis velit, inde petendum.

203. *Quos dedicatio infert sacra.*] Minutius: *Quando igitur hic nascitur? Ecce funditur, fabricatur, scalpitur. Nondum deus est. Ecce plumbatur, construitur, erigitur. Nec adhuc deus est. Ecce ornatur, consecratur, oratur. Tum postremo deus est, quum homo ille voluit, & dedicavit.*

Pag. 203. *Inviti hoc faciunt.*] Distinguunt, *neque ullis necessitatibus irrogatis? Inviti hoc faciunt. Et qui fieri potis est, ut in aliquam necessitatem imminuta majestate cogantur? Voluntariæ obsequutionis assensu. Et quid* &c. Planissime.

Aliter in edit. nostra. 203. *Nobilitatis testulas.*] *Nobilitent ut testulas.*

203. *An habent itus liberos.*] Recte. Nam *liber* παρὰ τὸ λύειν, ὁ λελυμένος, qui ἐλεύθερος Græcis, quia habet itus liberos. Plautus in Menæchmis:

Mess.
Sic sine igitur, si tuum negas me esse, abire liberum.
Men.
Mea quidem Hercle causa, liber esto, atque abito quo voles.

Quare

Quare ἀφεῖναι, & *amittere liberum*. Ibidem:

Ob eam rem, quia te servavi, me amisisti liberum.

Tum Menæchmus:

Liberum ego te jussi abire?

Et:

Numquid me morare, quin ego liber, ut jussisti, eam?

Men.

Liber esto.

Pag.204. *Et in sedentibus signis deum sedere dicendum est.*] Deos enim suos ἀνετύπουν σχήμασι διαφόροις καὶ ἡλικίαις, καθέδραις τε καὶ στάσεσι καὶ ἀμφιάσεσιν, ait apud Eusebium Porphyrius.

Pag.205. *Custoditis, conservatis, atque habetis inclusos.*] Cyprianus ad Demetrianum: *Sic illos læsos ultio vestra defendit, quomodo & clausos, ne pereant, tutela vestra custodit. Pudeat te eos colere, quos ipse defendis; pudeat de iis tutelam sperare; quos tu tueris.*

205. *Æditius mille protegitis, atque excubitoribus mille.*] Tertullianus de corona militis: *Iam & stationes aut alii magis faciet quam Christo? aut & dominico die, quando nec Christo? Et excubabit pro templis, quibus renunciavit?* Servabant autem cum propter delubra, & simulacra deorum; tum etiam propter opes, quæ ibi sæpius asservabantur. Plautus in Bacchidibus:

Quin ipsi in æde Dianæ conditum est ibi;
Ibidem publicitus servant.

205. *Et sub ipso furti atque operis nomine.*] Legendum, *momine*, id est, momento. Sic & alii correxere.

205. *Summorum custodiam numinum canum sollicitudinibus credere.*] Magna enim vigilum istorum & intensa sollicitudo; qui idcirco dormire jubentur interdiu, noctu ut vigilent. Varro de re rustica libro primo: *Canes potius cum dignitate, & acres paucos habendum, quam multos. Quos consuefacias potius noctu vigilare; & interdiu clausos dormire:* Quare apud Phædrum canis, fab. XLVI.

---- Alligant me interdiu,
Luce ut quiescam, & vigilem nox quum venerit.

Hinc igitur ille apud Æschylum in ipso Agamemnonis limine, queritur vigilem se stare continuis noctibus, canis instar vigilis.

Θεοὺς μὲν αἰτῶ τῶνδ᾽ ἀπαλλαγὴν πόνων,
Φρουρᾶς ἐτείας μῆκος, ἣν κοιμώμενος
Στέγαις Ἀτρειδῶν ἄγκαθεν, κυνὸς δίκην

Ἄστρων κάτοιδα νυκτέρων ὁμήγυριν.

205. *Dionysius ille (sed junior) cum,*] Profecto verba ista (*sed junior*) supervacua existimo. Scripserat fortasse aliquis ad illa, *Dionysius ille*, scripserat, inquam, *scilicet junior*. Hinc factum *sed junior*; & textus auctus glossemate. Sed quia scriptum apud Clementem; Διονύσιος ὁ τύραννος, ὁ νεώτερος, conjectura mea minus probabilis videbitur. Nec res est magni momenti.

205. *Cum velamine aureo spoliaret Iovem.*] Quo eum ornarat ex manubiis Karthaginiensium tyrannus Gelo, ait M. Tullius. Habebant autem dii sua velamenta atque amicula, quibus vestiebantur, atque ornabantur. Suetonius in Caligula: *In templo simulacrum stabat aureum iconium, amiciebaturque quotidie veste, quali ipse uteretur.* Lactantius lib. II. cap. IV. *Ergo his ludicris, & ornatis, & grandibus puppis & unguenta, & tura, & odores inferunt. His opimas, & pingues hostias immolant; quibus est quidem os, sed carens officio dentium; his peplos & indumenta pretiosa, quibus usus velaminis nullus est* &c. Eleganter Philo in explicatione decalogi observat significes, & simulacrorum artifices, sæpissime omnibus miseriis conflictari, cum simulacra ab iis ficta, & formata, purpura, auro, ceterisque pretiosis ornamentis decorentur. Verba Philonis sunt: καὶ οἱ μὲν τεχνῖται πολλάκις ἄποροι, καὶ ἄδοξοι καταγήρασιν, ἀτυχίαις ἐπαλλήλοις ἐναποθανόντες: τὰ δὲ τεχνιτευθέντα πορφύρα, καὶ χρυσῷ, καὶ ταῖς ἄλλαις πολυτελείαις, ἃς πλοῦτος χορηγῇ, σεμνοποιεῖται. Erant igitur sæpius ornamenta ista pretiosissima, & πάσαις ταῖς πολυτελείαις, ἃς πλοῦτος χορηγεῖ, ut ait Philo, onerata. Lactantius lib. II. cap. VII. *Veniunt igitur ad deos non tam religionis gratia, quæ nulla potest esse in rebus male partis, & corruptibilibus, quam ut aurum oculis hauriant; nitorem levigati marmoris, aut eboris aspiciant; ut insignes lapillis, & coloribus vestes, vel distincta gemmis fulgentia pocula insatiabili contemplatione contrectent.* Quare eodem capite: *Tanta homines imaginum cupiditas tenet, ut jam viliora ducantur illa, quæ vera sunt. Auro scilicet, gemmis, & ebore delectantur.* & cap. IV. *Frustra igitur homines auro, ebore, gemmis deos excolunt, & exornant; quasi vero ex his rebus ullam possint capere voluptatem.* Traducit hanc insaniam pluribus locis idem Lactantius. Sed egregie cap. XIII. lib. VI. *Nam si deorum cultores simulacra insensibilia excolunt, & quidquid pretiosi habent, in ea conferunt, quibus nec uti possunt, nec gratias agere, qui acceperint; quanto justius est & verius, viventia Dei simulacra excolere, ut promereare invenire viventem?*

Pag. 206.

Pag. 206. *Cur oris contumeliam levigati.*]

---- multum gaudere paratus,
Si Cynico barbam petulans Nonaria vellat.

Atrox hæc contumelia: quam etiam Chanun Hammonitarum rex legatis à Davide miſſis irrogavit. lib. 11. Schem. cap. x. At mulieres circuntondebantur. Lucianus in dialogis meretriciis: εἴπις ἢ ὦ χρυσὶ μήτε ζηλολυπεῖ, μήτε ὀργίζεται, μήτε ἐῤῥάπισέ ποτε, ἢ περιέκειρεν, ἢ τὰ ἱμάτια περιέσχισεν, ἔτι ἐραστὴς ἐκεῖνος ἐστίν;

206. *Suas ſedes, ſimulacraque tutari.*] Tibullus:

Num feror inceſtus ſedes adiiſſe deorum,
Sertaque de ſanctis deripuiſſe focis?

Sic ἕδη θεῶν.

206. *Quem ſcriptum ſuper Gnido indicat.*] Nihil opus eſt mutatione. Nam *indicat* eſt, inſcribit. & librorum index, ἐπιγραφή. Hæc autem hiſtoria narrata & à Luciano in Amoribus.

206. *Superque rebus ejus.*] Editio vetus, *ſuperque re à ſe ejus.* Unde efficiebat Clariſſ. Canterus, *ſuperque reapſe.* quam conjecturam confirmat MS. Reg.

206. *Propter quam Gnidus in nomine eſt.*] Ὀνομαστός ἐστιν. dixit ſupra, *in opinione. Exemplarium fuiſſe perhibetur cunctarum, quæ in opinione ſunt, Venerum.*

Pag. 107. *Quantum fuerat miſeris ut.*] Martialis:

Quantum erat, infelix, pannis fraudare duobus,
(Quid renuis?) non te, Nævole, ſed tineas?

207. *Quo hirundinibus hoſpitiis.*] Quære heic aliquid.

207. *Varro ut dicit ſe Therippeus.*] *Varro ut dicit Menippæus,* emendabat Cario, quem vide lib. 11. Emendat. *Aliter in edit. noſtra.*

Pag. 208. *Remedorum obſcuritate canacheni.*] Corrigunt, *tenebrarum obſ.* De canachenis autem quærendum amplius.

208. *Sed propter indomitum atque imperitum vulgus.*] Hæc eſt alia ſimulacrorum excuſatio. Dicebant enim nonnulli, ſcire quidem ſapientes nullam eſſe in ſimulacris divinitatem: ſed ea inventa, ut eorum contemplatione & aſpectu imperitum vulgus in officio contineretur, quaſi diis ubique præſentibus. Hanc eandem doctrinam proponit M. Tullius lib. 11. de Legibus. *Melius Græci, atque noſtri, qui ut augerent pietatem in deos, eaſdem illos urbes quas nos, incolere voluerunt. Affert enim hæc opinio religionem utilem civitatibus. Siquidem & illud bene dictum eſt à Pythagora doctiſſimo viro, tum maxime*

&

& religionem, & pietatem versari in animis, quum rebus divinis operam daremus. Et quod Thales, qui sapientissimus in septem fuit, homines existimare oportere, omnia quæ cernerent deorum esse plena; fore enim omnes castiores, velutique in fanis essent, maxime religiosos. Est enim quadam opinione species deorum in oculis, non solum in mentibus. Dicebant præterea imagines esse veluti libros plebeculæ, & idcirco earum usum propter imperitum vulgus esse necessarium. Hoc ait apud Eusebium Porphyrius lib. III. de Præparat. Euangel. σοφίας θεολόγου νοήματα δεικνὺς, οἷς καὶ τὸν θεὸν, καὶ τοῦ θεοῦ τὰς δυνάμεις διὰ εἰκόνων συμφύλων αἰσθήσει ἐμήνυσαν, ἄνδρες τὰ ἀφανῆ φανεροῖς ἀποτυπώσαντες πλάσμασι, τοῖς καθάπερ ἐκ βίβλων τῶν ἀγαλμάτων ἀναλέγειν τὰ περὶ θεῶν μεμαθηκόσι γράμματα. θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν ξύλα καὶ λίθους ἡγεῖσθαι τὰ ξόανα τοὺς ἀμαθεστάτους. καθὰ δὴ καὶ τῶν γραμμάτων οἱ ἀνόητοι, λίθους μὲν ὁρῶσι τὰς στήλας, ξύλα δὲ τὰς δέλτους, ἐξυφασμένην δὲ πάπυρον τὰς βίβλους.

208. *Nec propter aliam causam venerabiles formas auro eis argentoque quæsitas, nisi ut adesse vis quadam.*] Lactantius lib. II. cap. VII. *Et quanto fuerint ornatiora templa, & pulchriora simulacra, tanto plus majestatis habere creduntur. Adeo religio deorum nihil aliud est, quam quod cupiditas humana miratur.*

208. *Innocentiæ pæne interierit nomen.*] Sic eleganter Græci, quam rem penitus sublatam significare volunt ejus ne nomen quidem superesse dicunt. Thocritus in Hierone:

----- ἀράχνια δ' εἰς ὅπλ' ἀράχναι
λεπτὰ διαστήσαιντο. βοᾶς δ' ἔτι μηδ' ὄνομ' εἴη.

Pag. 209. *Riciniatus Iuppiter.*] Non togatus viriliter, ut quidam exponunt; sed caliendro tectus, tanquam ricinio, sive lacinia togæ in caput rejecta. Hanc enim veram esse hujus loci explicationem ostendunt quæ sequuntur postea: *Falciculæ, claves, caliendria, fomites* &c. Glossæ, *Rica,* μίτρα. Isidorus in Glossis: *Ricinus verticum vocatus est, quod rejectum de toga in verticem.* In his verbis vitii aliquid est. Idem in Originibus: *Stola, matronale operimentum, quod cooperto capite & scapula, à dextro latere in lævum humerum mittitur. Stola autem Græce vocatur, quod superemittitur. Eadem & ricinium, Latino nomine appellatur, eo quod dimidia ejus pars retro rejicitur, quod vulgo manortem dicunt.* Ergo *ricinium* mavorte hoc loco, non autem toga: & *riciniatus Iuppiter* quasi stolatus, non autem togatus. Nam mavorte capitis operimentum est, sed per humeros volitans.

B. Hie-

B. Hieronymus ad Lætam, de institutione filiæ: *Purpura tantum in veste tenuis; & laxius ut crines decidant, ligatum caput. Soccus vilior, & per humeros hyacinthina læna forte volitans: Succinctæ manicæ brachiis adhærentes, & solutis genubus fractus incessus. Hæc est apud illos tota virginitas.* Absurdissima lectio: *& per humeros hyacinthina læna forte volitans.* Nam præterquam quod nulla, vel perturbatissima sententia, est etiam absurdum, lænam virginibus tribuere, quæ fuit virorum propria. Nam quod idem Hieronymus epistola ad Furiam de virginitate servanda παρῳδήσεν, *Hic aliqua, cui circum humeros hyacinthina læna est,* serviebat argumento. Opportuna igitur lectio est in cod. MS. quem vidimus, *& per humeros maforte volitans.* Scribe, *mavorte.* Quis autem tam felicis ingenii qui sine librorum auxilio ejusmodi loca emendare possit?

209. *Æsculapius baculo.*] De Æsculapii baculo planissima & notissima omnia, ut & de canina Anubis facie.

DESIDERII HERALDI
AD
ARNOBII
Librum VII,
Animadverſiones, & caſtigationes.

Summa Libri.

DE templis & ſimulacris agebat ſuperiori libro Arnobius: ſupereſt nunc diſputatio de ſacrificiis. Clamitabant enim nationes, Chriſtianis nulla eſſe templa, ſimulacra nulla, nulla altaria, ſacrificia nulla, quam vel maximam cultus divini partem exiſtimabant. Probat igitur hoc libro Arnobius ſacrificia non ſolum eſſe inutilia; ſed etiam deo indigna; & eorum vanitatem traducit; ac ſuperioris diſputationis reliquias perſequitur. Vellem tamen dixiſſet aliquid Arnobius de ſacrificiis populi Iſraëlitici, quæ magni illius ſacrificii, quo agnus immaculatus pro peccatis noſtris ante mundi creationem immolatus peccata noſtra purgavit, ſacramentum conſtituebant. Sed Arnobii in religione ruditatem ſatis antea deteximus.

Pag. 211. *Et quam quivis poſſit, quamvis ille ſit ſævus & difficillimus, occupare.*] Hæc dicuntur paulo obſcurius. Nam quorſum heic *ſævus?* Num quia in re ſacrificiorum eſt aliqua crudelitas? Logi. Legendum fortaſſe eſt *ſcævus*, ut intelligat hominem ἐπαρίστερον, & res tarde ac præpoſtere accipientem. Sequentia enim demonſtrant, hæc ita eſſe intelligenda. *Scævus* igitur σκαιός, ἐπαρίστερος. Athenæus lib. IV. ἀγροῖκον & ἐπαρίστερον copulat, proque eodem accipit. *Occupare* igitur pro capere ſimpliciter: *Difficilis* autem ἐνεργητικῶς, qui res difficulter capit: vel ſimpliciter, cui res etſi veriſimillimæ difficulter perſuadentur, quique non facile manus dat.

211. *Vt communi vobis & simplici respondeamus verbo, non scimus.*] Enimvero hæc ignoratio tolerabilis non est: atque hinc apparet Arnobium, quum hos libros scriberet, in fidei vel præcipuis capitibus fuisse plane hospitem.

211. *Vt Terentius credit.*] Terentius Varro.

Pag. 212. *Aut enim tus datur.*] Habes heic sacrificiorum divisionem. Et sane ita est. Diis offeruntur aut animales hostiæ, aut inanimales. De his agit prius quam de aliis: quia creduntur esse antiquiores, ut ex Theophrasto, Porphyrio, & aliis docet Eusebius.

212. *Tus datur.*] Signata loquutio. Ovidius:

Et pia tura dedi pro te: cumque omnibus unus
Ipse quoque adjuvi publica vota meis.

Tus igitur dabant quandoque simpliciter nulla animali hostia adjecta. Certe vix precabantur deos, quin, si facultas erat, iisdem tus incenderent. Ovid. lib. IV. de Ponto:

His ego do toties cum ture precantia verba,
Eoo quoties surgit ab orbe dies.

212. *Aut animalis est hostia.*] Aliter Macrobius animalem hostiam eam esse dicit, cujus sola anima deo consecratur, quæ quidem observatio non caret vanitate.

212. *Qui fieri potis est.*] Hæc lectio est è MS Reg. Hanc autem afferebamus antea.

Pag. 213. *Quod lætitia trepidat, & levitatibus extollitur gaudiorum.*] Persius: *Ingentes trepidare Titos.* Ita exprimit Arnobius motum effusiorem, & constanti homine indignum. Quare *lætitiam*, dicit potius quam gaudium. *Nam quum ratione animus movetur placide, atque constanter, tum illud gaudium dicitur; quum autem & inaniter & effuse animus exultat, tum illa lætitia gestiens, vel nimia dici potest*, inquit M. Tullius in Tusculanis quæstionibus. B. Hieronymus in cap. V. epistolæ ad Galatas: *In secundo spiritualium fructuum loco gaudium positum est: quod Stoici quoque, qui distingunt inter verba subtilius, aliud quid esse æstimant quam lætitiam. Gaudium quippe esse ajunt elationem animi super his quæ digna sunt exultantis: Lætitiam vero effrænatam animi elationem, quæ modum nesciat* &c. Addit Arnobius, *& levitatibus extollitur gaudiorum.* Non dicit gaudii; quia hoc πάθος lenius, ut dicebamus. Recte item *extollitur.* Lætitiam enim & gaudium elationem esse dixerunt, ἔπαρσιν: sed *lætitiam* elationem ἄλογον:

gaudium elationem μετὰ λόγου. Quare *exultare lætitia* frequenter dicitur, ut heic *trepidare lætitia*.

213. *Patefactisque secretis provolvi & intestina cum stercore.*] Proba lectio. Nam hæc copula & abundat sæpe reapse apud hos scriptores, & involute construitur.

213. *Tremebundasque palpitantes in visceribus venas.*[Neque heic quidquam mutandum. Nam συνώνυμα ita copulare amat Arnobius, ut antea observabamus.

213. *Quod humanitatis jure deposito, naturalis initii consortia ruperimus.*] Philosophice admodum ab Arnobio hæc dicta sunt. Quoniam enim nulla proprie juris communio hominibus cum animantibus brutis, non dicit simpliciter Arnobius, jure rupto, aut quid simile; sed, *humanitatis jure deposito*. Humanitatis jure scil. quia homo natura mite animal à ceteris animantibus abstinere debuisse videtur: quæ Pythagoreorum, & aliorum postea nonnullorum sententia fuit. Hanc humanitatem Græci appellant χρηστότητα· fatentur enim nulla juris communione homines cum brutis sociari; sed esse ajunt quandam χρηστότητα, quæ adversus infirmiora ista animalia justitiæ loco est. Plutarchus in Catone majore; ubi censorium illum senem reprehendit, quod servos debiles atque ætate confectos vendendos censeret: καίτοι, inquit, τὴν χρηστότητα τῆς δικαιοσύνης πλατύτερον τόπον ὁρῶμεν ἐπιλαμβάνουσαν. νόμῳ μὲν γὰρ καὶ τῷ δικαίῳ πρὸς ἀνθρώπους μόνον χρῆσθαι πεφύκαμεν: πρὸς εὐεργεσίας δὲ καὶ χάριτας ἔστιν ὅτε καὶ μέχρις ἀλόγων ζώων. Vide sis quæ sequuntur ibidem.

213. *Deos aliquis credit pios, beneficos, mites.*] Appellat deos *pios* clementes, ut docebamus ad librum primum. Lactantius lib. IV. cap. XI. *Sed tamen quoniam clemens est, & pius erga suos Deus.* Notanda in hanc sententiam B. Augustini observatio, quam proponit lib. X. de civit. Dei, cap. I. *Pietas quoque proprie dei cultus intelligi solet, quam Græci* εὐσέβειαν *vocant. Hæc tamen & erga parentes officiose haberi dicitur. More autem vulgi hoc nomen etiam in operibus misericordiæ frequentatur: quod ideo arbitror evenisse, quia hæc fieri præcipue deus mandat, eaque sibi vel pro sacrificiis, vel præ sacrificiis placere testatur. Ex qua loquendi consuetudine factum est, ut & deus ipse dicatur pius: quem sane Græci nullo suo sermonis usu* εὐσεβῆ *vocant: quamvis* εὐσέβειαν *pro misericordia illorum etiam vulgus usurpet. Vnde in quibusdam scripturarum locis, ut distinctio certior appareret, non* εὐσέβειαν, *quod ex*

bono

bono cultu, sed θεοσέβειαν, quod ex Dei cultu compositum resonat dicere maluerunt. Quod ait B. Augustinus εὐσέβειαν quoque pro misericordia à plebe Græcorum usurpari: nullo autem Græci sermonis usu appellari εὐσεβῆ, verum est, si linguæ Græcæ genuinum & antiquum usum consideramus: sed quemadmodum εὐσέβειαν tandem pro misericordia usurparunt; ita & θεὸν εὐσεβῆ quandoque dixerunt: Certe Latinam appellationem ita expresserunt. Sic Themistius Euphrades Orat. v. οὐδεὶς γὰρ ἐν ταῖς ἐπικλήσεσι τοῦ θεοῦ τὸν νικητὴν, ἤτοι θριαμβευτὴν ἀνακαλεῖται, ἢ τὸν Γερμανικὸν, ἢ τὸν Σκυθικὸν, ἀλλὰ τὸν φιλάνθρωπον, καὶ τὸν εὐσεβῆ, καὶ τὸν σωτῆρα. Ergo Deus heic εὐσεβὴς est *pius*, & φιλάνθρωπος, qua voce pium exprimere volebat Themistius.

213. *Beneficos.*] Εὐεργέτας. σωτῆρας sæpe conjungebant.

Pag. 214. *Si quando sub his concidunt.*] Id est, sub eorum oculis atque altaribus, ut loquitur infra. Quare mutandum nihil.

214. *Consentaneum est credere.*] Ms. Reg. habet, *consectaneum est c.*

Pag. 215. *An illa læta & sublimis magnanimitas.*] Rescribi volunt *lauta*. Non placet. Legendum existimo, *elata*. Sic interpretatur μεγαλοφροσύνην, atque ita negat convenire deorum μεγαλοφροσύνῃ exactam offensionum vindictam. Et re vera μέγα μέρος μεγαλοψυχίας ἀνεξικακία, quod ait in Pelopida Plutarchus. Hinc Lactantius libro de ira dei, c. v. *Favorabilis ac popularis oratio, non cadere in Deum hanc animi pusillitatem; ut ab illo se læsum putet, qui lædi non potest.*

215. *Quasi parum in homines habeant dii causas.*] Hæc est lectio vetus, pro qua acute & vere Gelenius, *quas irarum habeant*, &c.

215. *Contemtique se vellent de audacibus & transgressoribus vindicare.*] Sunt enim transgressores παράνομοι, si leges à diis fixas παραβαίνουσιν: sed leges si nullæ sunt, neque sunt ulli transgressores. Conjungit autem audaces & transgressores optime, ac philosophice. Sunt enim audaces, θρασεῖς: heic; homines arrogantes, qui propria libidine incitati, & typho sublevati receptis constitutionibus opiniones suas præponere audent, nec deorum aut hominum ullam rationem habent. Sic philosophatur Euripides Iphigenia in Tauride:

Ἄλλος δέ τις μάταιος, ἀνομίᾳ θρασύς,
Ἐγέλασεν εὐχαῖς.

En, ἀνομίᾳ θρασύς, est audax & transgressor.

215. *Et silentio patior obire donatum.*] Hæc est lectio vetus, quam confirmat MS. Reg. Nam Gelenius qui *abire* edidit, temere solens more fecit. Præpositione *ob* pro *ab* usi passim veteres, quod antiquis Grammaticis observatum.

215. *Si gallinulam, vitulum sub illius oculis atque altaribus concremaro.*] Infra: *Quod est istud honoris genus, vervecem, arietem, taurum dei sub ore connectere, conspectuque in ejus occidere?* Stabant enim ad aras simulacra, & ad eorum faciem hostiæ conversæ mactabantur. Lucretius:

Nam sæpe ante deum vitulus delubra decora
Thuricremas propter mactatus concidit aras.

Hinc θεῶν δεξίμηλα ἀγάλματα appellat Euripides in Phœnissis, παρὰ τὸ δέχεσθαι τὰ μῆλα: quemadmodum δεξίμηλον δόμον, & δεξίμηλον ἐσχάραν appellat in Andromacha.

Aliter in edit. nostra. 215. *Atque ut parvuli pusiones animis parcant.*]Deest aliquid. Quare substituerat Gelenius, *quo animis p.* Legerim, *atque ut parvuli pusiones, ut animis p.* Nam repetitio hujus particulæ causa fuit cur omitteretur.

215. *Panes accipiunt.*] Ita appellat sigillariola formata ad imaginem Paniscorum. Sic & νύμφας appellabant puellarum pupas.

Aliter in edit. nostra. Pag. 216. *Quod nunquam te læserim.*] Præcedebat animal.

216. *Ante traduxi.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *aut te trad.* Temere, & male. Dicit *ante traduxi*, quia tangit historiam servuli furciferi ante ludos traducti. Narrat eam postea.

216. *Numquid erui sacratissimos lucos.*] Quo quidem facinore ac plusquam sacrilegio deorum iras atque offensas inexpiabiles contrahi existimabant. Quare Cæsariani milites quum Massiliensem lucum antiquæ religionis horrore sanctissimum ad bellica tormenta, & cetera obsidionis instrumenta cædere juberentur; rem aggressuri pavide substiterunt, veriti ne in se suæ secures resilirent. Hanc militum superstitionem vivis coloribus exprimit Lucanus libro tertio:

Hanc jubet immisso sylvam procumbere ferro:
Nam vicina operi, belloque intacta priore
Inter nudatos stabat densissima montes.
Sed fortes tremuere manus: motique verenda
Majestate loci; si robora sacra ferirent,

In

In sua credebant redituras membra secures.
Implicitas magno Cæsar torpore cohortes
Vt vidit: primus raptam vibrare bipennem
Ausus: & aëriam ferro proscindere quercum &c.

216. *Sacratissimos lucos.*] Nempe diis consecratos; & quos ferro temerare ideo erat nefas: quemadmodum cetera omnia loca θεοῖς ἀνειμένα substructionibus aut alio usu profano polluere grande piaculum erat.

Pag. 217. *Et gignendis conveniunt liberis.*] Hic finis conjunctionis & matrimonii. Quare matrimonium Græci dicunt esse σύνοδον ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς κατὰ νόμον, ἐπὶ γνησίων παίδων σπορᾷ. Lucianus in Timone: ἐλευθέραν γυναῖκα εἰς τὴν οἰκίαν νόμῳ παραλαβὼν ἐπ' ἀρότῳ παίδων γνησίων. Sic ἐπὶ παίδων γνησίων σπόρῳ. Latinis, *liberûm quærendorum causa.*
Ennius Andromeda: *Liberum quæsendum gratia familiæ matrem tuæ.* Alibi: *Ducit me uxorem sibi liberum quæsendum gratia.* Varro apud Macrobium lib. I. Saturnal. cap. XVI. *Mundus quum patet, deorum tristium atque inferum quasi janua patet. Propterea non modo prælium committi: verum etiam dilectum rei militaris causa habere, ac militem proficisci, navim solvere, uxorem liberum quærendorum causa ducere religiosum est.* Adjecta igitur hæc conditio finalis apud Latinos. Quapropter Carvilius Ruga *de amicorum sententia divortium cum uxore fecit, quod sterilis esset; jurassetque apud Censores uxorem se liberum quærendorum causa ducere.* A. Gell. lib. XVII. cap. ult. *Liberum procreandorum causa* dicebant alii: quæ formula exstat apud B. Augustinum lib. XIV. de Civit. Dei, cap. XVIII. & alios. Plautus in Aulularia, scen. *Velim te arbitrari.*

----- *Quid est id*
Soror? Eun. *Quod tibi sempiternum salutare*
Sit procreandis liberis. Meg. *Ita di faxint.*
Eun. *Volo te uxorem domum ducere.* M. *Hei, occidi.*
E. *Quid ita?* M. *mihi misero cerebrum excutiunt*
Tua dicta, soror: lapides loqueris.

Hic locus non est integer. Absurde enim Megadoro tribuuntur ista, *Ita di faxint*, cum is à nuptiis tantopere abhorreret. Lego igitur plenius, sublata etiam personarum distinctione. *Ita di faxint, inquito.* Hæc enim sunt Eunomiæ verba Megadoro quasi præeuntis. Expressim in eadem fabula.

L. *Bono*

L. *Bono animo es, & benedice. Nunc quæ res tibi & gnatæ tuæ*
Bene feliciterque vortat. Ita di faxint inquito.
Eucl. *Ita di faciant.* L. *Et mihi ita di faciant. Audi nunc jam.*

Sic & *di bene vortant.* In Trinummo.

Sine dote posco tuam sororem filio,
Quæ res bene vortat. Habeone pactam? Quid taces?
S. *Proh di immortales conditionem cujusmodi!*
Ph. *Quin fabulare, Di bene vortant, spondeo.*

Quare postea:

Nunc tuam sororem filio posco meo,
Quæ res bene vortat. Quid nunc etiam consulis?
L. *Quid istuc? Quando ita vis, Di bene vortant, spondeo.*

217. *Commiscuitque potiones.*] Naso:

Lurida terribiles miscent aconita novercæ.

217. *Decem millibus vel annalium, vel dierum.*] Id est, μυριάσιν. Sed quod ephemeridas appellat *dies*, novum est; & vereor ut nothum.

Pag. 218. *Vt etiam ipsos deos frustra dicant à vobis coli.*] Hoc argumentum pluribus nodis nectit Lucianus in Jove Tragœdo.

21. *Stipes emendicare supremas.*] quæ est suprema & extrema miseria. Sic *cruces extremas* dicebat libro primo; & nos observabamus aliquid in eum locum.

Pag. 219. *Si cum habeant jura prohibendi.*]Id est, ἐξουσίαν ut observabamus ad librum primum.

219. *Honestus unus & locuples.*] Ita *honestus* à Iurisconsultis dicitur locuples, & opponitur egeno, l. LII. §. XV. D. de furtis. opponitur vulgari personæ, l. V. D. de legit. tutor.

Pag. 220. *Si modo dii veri sunt, atque in nominis hujus exceptione ponendi.*] Id est, si digni sunt hac exceptione verorum deorum. Qui igitur rescribi volunt, *acceptione,* falluntur.

220. *Et ambitionis & gratiæ nullus locus in diis est.*] Ambitio heic pro gratia & favore, quod minime notarem, nisi id viderem homines, qui optimos scriptores emendare audent, turpissime ignorare. Cornel. Tacitus initio Agricolæ: *Ita celeberrimus quisque ingenio, ad prodendam virtutis memoriam, sine gratia aut ambitione, bonæ tantum conscientiæ pretio ducebatur.* id est, οὐδενὶ χαριζόμενος, ἢ μηδεμίαν αὐτοῖς χάριν μνώμενος. Sic ambitio dicitur nimia ἀρέσκεια, qua auræ populari velificamur, & apud omnes ordines gratiosi

esse

esse volumus. T. Livius lib. XLIII. *Exercitum consulis infrequentem commeatibus vulgo datis per ambitionem esse.* Quapropter *ambitiosi*, qui hac ambitione ad favorem grassantur. Ibidem: *Non consulibus, sed ambitiosis consulibus dilectum difficilem esse.* Alibi: *Carminaque à militibus ea in Imperatorem dicta, ut appareret, in ducem indulgentem, ambitiosumque ea dici.* Et *decreta ambitiosa*, id est, gratiosa. l. III. D. de Minorib.

220. *Frustra diis hostias rebus cum consequentibus admoveri.*] Proprie. Supra: *Nisi prius emti capellarum fuerint, atque ovium sanguine, & ceteris quæ admoventur altaribus.* Lucanus:

---- Sacris tunc admovet aris
Erecta cervice marem.

Θυσίαν βωμῷ προσάγειν Græci dicunt.

Pag. 221. *Via decedat, assurgat, caput revelet.*] Salustius apud Nonium. *Quibus de caussis Syllam in victoria dictatorem, sibi equo descendere, surgere de sella, caput aperire solitum.*

221. *Assurgat.*] Virgilius II. Georg.

Sunt & Amineæ vites, firmissima vina:
Tmolus & assurgit quibus, & rex ipse Phanæus.

Servius heic: *Tractum est à sedentibus, qui in honorem alicujus assurgere consueverunt.*

221, *Tum deinde salutet acclivis, ancillarum servuli pavidas trepidationes imitatus.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *ancillæ aut servuli.* Pro *acclivis*, melius in MS. Reg. *acclinis.* Eleganter autem exprimit humillimorum, & abjectissimorum hominum attonitas salutationes. Lucianus in Timone: ἐπειδὴ πένης διὰ ταῦτα ἐγενόμην, οὐκ ἔτι οὐδὲ γνωρίζομαι πρὸς αὐτῶν, οὔτε προσβλέπουσιν οἱ τέως ὑποπτήσσοντες καὶ προσκυνοῦντες, κἀκ τοῦ ἐμοῦ νεύματος ἀνηρτημένοι. Arrianus lib. IV. Dissertat. Epict. cap. VII. Θέλει οὖν πάντα ταῦτα θαυμάζω καὶ προσκυνῶ, καὶ δοῦλος πάντων περιέρχωμαι; μὴ γένοιτο. & paulo post: Ἵν' ἔτι θαυμάζω αὐτόν; τί τέθηπα;

221. *Pavibundas trepidationes.*] Eleganter. Sic τὸ ἀθαρσὲς καὶ καταπεπληγμένον dicit in Nicia Plutarchus in eodem argumento: ὑποδηλοῖ δὲ καὶ Φρύνιχος τὸ ἀθαρσὲς αὐτοῦ καὶ καταπεπληγμένον, ἐν τούτοις,

Ἦν γὰρ πολίτης ἀγαθὸς ὡς, εὖ οἶδ' ἐγώ,
Κοὐχ ὑποταγεὶς ἐβάδιζεν, ὥσπερ Νικίας.

221. *Vel quas eis eminentias addere sacrorum ex collationibus invenitur.*] Corrigunt, *accedere.*

221. *Homo vero sublimior, qui auget potentiam numinis.*] Addita hæc sunt è MS Reg.

Pag. 222. *Ab omni vos labe puros, lautos, castissimosque præstatis.*] Etiam labe corporis. *Purus* & *castus* conjunguntur, proque re una & eadem sæpe usurpantur: & quod *castum* dicitur, appellatur alibi *purum*; καὶ ἐξ ἀντιστρέφοντος. Et *puri*, *casti*, ac *lauti*. Quare & λελουμένοι sacrorum causa dicuntur etiam Græcis ἁγνοί. Porphyrius apud Euseb. lib. IX. de Præparat. Euangelica; ubi de Essenis: οὕτως ἀπολούονται τὸ σῶμα, ψυχροῖς ὕδασι, καὶ μετὰ ταύτην τὴν ἁγνείαν εἰς ἴδιον οἴκημα συνίασιν, ἐν ᾧ μηδενὶ τῶν ἑτεροδόξων ἐπιτέτραπται παρελθεῖν: αὐτοὶ δὲ καθαροὶ καθάπερ εἰς ἅγιόν τι τέμενος παραγίνονται τὸ δειπνητήριον. Et paulo post: προκατάρχεται δὲ ὁ ἱερεὺς τῆς τροφῆς ἁγνῆς οὔσης, καὶ καθαρᾶς. Ut igitur castos, puros Latini copulant, sic Græci ἁγνοὺς, καθαρούς. Hique iidem sunt *loti*, λελουμένοι. Hinc igitur pura pro castis, & casta pro puris. Ovid. III. Fastorum.

Inde datæ leges, ne fortior omnia posset.
Cœptaque sunt pure tradita sacra coli.

Pure, καθαρῶς, ἁγνῶς. Idem eodem libro:

Si tua contigimus manibus donaria puris;
Hoc quoque quod petitur si pia lingua rogat.

Manus puræ heic sunt minime impiatæ, & sanguinis expertes, quas καθαρὰς Græci vulgo appellant, & aliquando ἁγνάς. Euripides in Hippolyto:

Ἁγνὰς μὲν ὦ παῖ χεῖρας αἵματος φέρεις.
Φαιδ.
Χεῖρες μὲν ἁγναί: φρὴν δ᾽ ἔχει μίασμά τι.

Alias manus puræ, lotæ. Ovid. V. Fastorum.

Quumque manus puras fontana perluit unda,
Vertitur, & nigras accipit ore fabas.

Sic etiam quæ diis offeruntur, pura dicuntur; Græce καθαρὰ καὶ ἁγνά. Sic *purum vinum*, *pura aqua*, &c. Ovid. IV. Fastorum:

Hæc ubi castarum processit ab agmine matrum;
Et manibus puram fluminis hausit aquam.

Virgilius:

Idem ter socios pura circumtulit unda.

Ὕδωρ ἁγνὸν dicit Dionys. Halicarnass. lib. I. antiq. Roman. ὕδατος ἁγνοῦ κομιδῆς ἕνεκα, ᾧ πρὸς τὰς θυσίας ἔμελλε χρῆσθαι. Sic *hostiæ puræ*. Festus: *Agnus dicitur à Græco ἁγνός; quod significat castum: eo quod sit hostia*

stia pura, & immolationi apta. ἁγνὰ θύματα dicit Sophocles in Trachiniis. De eorum qui sacra adituri erant abstinentia à rebus Venereis res nota est.

222. *Infelicius, spurcius.*] Proprie: quemadmodum contra boni ominis res *felices* dicuntur.

Pag. 223. *Camelos, beluas, leones.*] Quorsum nomen generale inter distincta nomina, & signatas species? fortasse *beluas* dixit, pro, *& ceteras beluas*. Quærendum aliquid aliud. Præstantiss. Cujacius conjiciebat *hyænas*.

223. *Si hirundines garrulæ.*] Virgil. lib. IV. Georgicon:

---- Ante
Garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.

Græcorum proverbium est, χελιδόνος λαλίστερος.

223. *Cum altaribus vestris darent asini fœnum, paleasque libarent.*] Proprium asinorum pabulum. Unde Philemon in Excerptis Athenæi libro II. ὄνος βαδίζεις εἰς ἄχυρα τραγημάτων. *Vadis asinus ad paleas bellariorum.* Ita significabat Philemon hominis insanam aviditatem, & vehementiorē φορὰν atq; impetum ad bellaria, qualis est asini ad paleas. Proverbium erat, non iste Philemonis versus (falluntur enim hac in re parœmiographi) ὄνος εἰς ἀχυρῶνας ἀπέδρα: quo allusit Aristophanes παίζων in Vespis:

Ἔοικας ὦ πρεσβῦτα νεοπλούτῳ τρυγὶ,
Κλητῆρι τ' εἰς ἀχυρῶνας ἀποδεδρακότι.

Hoc idem proverbium alludebat Philemon. Quemadmodū igitur asinus nullis plagis à paleis & pastu absterreri potest; Ita neque hic Philemonis lurco à bellariis. Hanc tantam asinorum patientiam notat etiam Aristoteles in Nicomacheis, disputatione de fortitudine: Ἐπεὶ οὕτω γε καὶ οἱ ὄνοι ἀνδρεῖοι ἂν εἶεν πεινῶντες. τυπτόμενοι γὰρ οὐκ ἀφίστανται τῆς νομῆς. Tales sunt parasiti, quos οὐ πῦρ, οὐ σίδηρος, οὐδὲ χαλκὸς εἴργει μὴ φοιτᾶν ἐπὶ δεῖπνον, quod ajebat Eupolis.

Pag. 224. *Stercoribusque vos accipi inter atroces computaretis injurias?*] Iurisconsf. l. I. D. de extraord. crim. *Fit injuria contra bonos mores, veluti si quis fimo corrupto aliquem perfuderit*, &c. Adde l. XXVII. §. XVII. D. ad leg. Aquil. Sic P. R. legatos à Tarentinis lotio respersos, *per obscœnam, turpemque dictu contumeliam violatos* ait Florus. Atque hæc contumelia malis ingentibus postea fuit expiata. Eandem Achaïci belli, quo urbs nobilissima & florentissima Corinthus eversa est, causam fuisse scribit Strabo.

Aliter in edit. nostra.

224. *Quam si vobis præcipiant dii curam vestram in valetudine vertere.*] Legunt, *culturam vestram in voluptatem vertere.* Quære aliquid.

224. *Sed quibusdam quidam sacrorum mulceantur legibus.*] Et hoc proprie, ut observabamus ad librum primum. Infra: *Non inquiro, non exigo, quid sacrorum præcipiant, vel quid contineant leges.*

Pag. 225. *Minus gratior.*] Ut *magis fortior* supra libro primo, & similia, quæ observabamus.

225. *Observationis alicujus aut religionis metu ille caprina abstinet se carne.*] Spartianus in Didio Iuliano: *Nam Iulianus tantæ parsimoniæ fuisse perhibetur, ut per triduum porcellum, per triduum leporem divideret, si quis ei forte misisset; sæpe autem nulla existente religione, oleribus leguminibusque contentus, sine carne cœnaverit.* Proprie ergo heic *religio.* De *observatione* dicebamus ad librum primum.

225. *Quia superis diis, atque hominum dexteritate pollentibus.*] Docuerunt pridem eruditi homines scribendum esse *ominum.* Hac autem de re Servius: *Ratio victimarum fit pro qualitate numinum. Nam aut hæ immolantur, quæ obsunt eorum muneribus; ut porcus Cereri, quia obest frugibus: hircus, Libero, quia vitibus nocet, aut certe ob similitudinem, ut inferis nigras pecudes; superis albas immolent.* Citati in hanc sententiam à Porphyrio Apollinis versus, qui exstant apud Euseb. lib. de Præparat. Euangel.

Pag. 226. *Quod si vobis nulla religio est alba quædam ferre.*] Qui legi volunt *inferre*, falluntur. Usi enim sunt simplici *ferre* hac in re optimi scriptores. Sic *thura ferre* apud Ovid. eleg. v. lib. I. de Ponto:

Thuraque Cæsaribus cum conjuge Cæsare digna,
Diis veris memori debita ferre manu.

Et eleg. IX. lib. II.

Irrita Neptuno cur ego thura feram?

Eleg. I. lib. III.

Thura fer ad magnos, vinaque pura deos.

Eleg. VIII. lib. IV.

Denique thura feram rapidis solemnia flammis.

Sic *preces ferre.* Virgil. VIII. Æneid.

Iunoni fer rite preces; irasque, minasque
Supplicibus supera votis.

Heic Servius: *Sic, fer preces, quemadmodum sacra ferri dicimus.*

Pag. 227. *Telluri, inquiunt, matri scrofa ingens immolatur feta.*]

Vide-

Videtur deesse particula copulans & quam etiam supplet MS. Reg. Sed ita dicit Arnobius *ingens feta*, ut Virgil. *graves fetas*:

Non insueta graves tentabunt pabula fetas.

Nempe quia *feta dicitur*, *& gravida*, *& partu liberata*, ut observat Servius.

Pag. 228. *Consimiliter gravidis accipienda est scrofis.*] Ita θεοὺς ὑποδέχεσθαι Græci frequenter ajunt. Artemidorus lib. III. cap. XIV. οἱ γὰρ ἐν περιστάσει γινόμενοι, θύουσί τε τοῖς θεοῖς, καὶ ὑποδέχονται αὐτούς. Neque enim hæc aliter accipienda sunt.

Pag. 229. *Hic contractus aculeum figat.*] Hæc est verissima lectio, quam Gelenius temere mutaverat. Scripserat enim *contactus*. At Ful. Ursinus vocem istam prorsus tollendam existimat. Falluntur omnes egregie. Sane contractus scorpius aculeum figit. Graphice Tertullianus in Scorpiaco: *Proinde scorpii series illa nodorum venenata intrinsecus venula subtilis, arcuato impetu insurgens, hamatile spiculum in summo tormenti ratione restringens. Unde & bellicam machinam, retractu tela vegetantem de scorpio nominant.*

229. *Nihilque illa prosit allusio.*] Qua alludebat scilicet & adulabatur feris illis bestiis. Tractum à canibus. Supra: *Latratorum & canum ritu offis sævitias ponere, atque alludere porrigentibus sæpius.* Quod igitur dixerat antea, *manu mulcere*, & *blandiri*, *allusionis* vocabulo nunc significat. *Mulcere* est πρᾴως ἅπτεσθαι, ut interpretatur in Camillo Plutarchus: Unde & *multare* dictum; nempe mollire aliquem pugnis, aut fustibus, quomodo ludunt Comici. Quare falluntur qui *mulcare* scribendum putant. Sic enim à supino *mulsum* fit *multo*, ut à *confusum* fit *confuto*: & similia.

229. *Cum ad nocendum res ambæ non stimulis exagitantur irarum.*] Hæc est lectio vetus; quam in ceteris editionibus mutarunt, & *exagitentur* ediderunt. Sane particula ista hunc sibi modum quandoque assumsit. Lucretius lib. VI.

Nec mirum, cum plena animæ vesicula parva
Sæpe ita dat pariter sonitum displosa repente.

M. Tullius pro Quinctio: *Quod cum ita est, ex edicto bona possessa non sunt.* Tertullianus Apologet. cap. IX. *Cum propriis filiis Saturnus non pepercit, extraneis utique non parcendo perseverabat.* τῶν ἀλλοτρίων μηδὲν φειδόμενος διετέλει. Hellenismus est. Idem cap. XXII. *Cum ergo utraque pars concurrit in confessionem deos esse negans, agnoscite unum genus esse,* &c. His omnibus locis *cum* est quoniam. Nihil igitur

mutandum est hoc eiusdem scriptoris loco, Apologet. cap. 11. *Cum igitur in omnibus nos aliter disponitis.* Probe etiam hæc, *nos aliter disponitis,* ἡμᾶς ἄλλως διατίθετε. Neque reformandus igitur hic eiusdem Tertulliani locus lib. de patientia, cap. x. *Ego rubori locum non facio, quum plus de detrimento eius adquiro: cum ipse hominem quodammodo exhortatur, ne me respexeris dicens.*

229. *Stimulis exagitantur irarum.*] Virgilius:

----- arrectæ stimulis haud mollibus iræ.

Et:

------ stimulis haud mollibus incitat iras.

229. *Et ad ea quæ facti sunt.*] Πρὸς ἃ ἐγεννήθησαν: πρὸς ἃ ἔφυν. Nam idcirco dixit *agant suam naturam.* Hellenismus igitur est; & nihil mutandum.

229. *Sed si magnificum videtur atque amplum.*] Id est, μεγαλοπρεπὲς καὶ μεγαλόψυχον. Salustius conjurat. Catil. *In suppliciis deorum magnifici, domi parci.* Atque in hoc deorum honore magnificentiam suam enitescere præcipue debere existimabant. Aristoteles lib. IV, Nicomach. ἡ ἐστιν ἀρετὴ ἔργου, μεγαλοπρέπεια ἐν μεγέθει. ἔστι δὲ τῶν δαπανημάτων, οἷα λέγομεν τὰ τίμια: οἷον τὰ περὶ τοὺς θεοὺς ἀναθήματα, καὶ κατασκευαὶ, καὶ θυσίαι.

229. *Quid sibi reliqua hæc volunt magorum cohærentia disciplinis?*] Sunt enim vocabula tenebrosa, & quasi barbara, qualia sunt ea, quibus magi hominibus illudunt, ut docebamus ad librum primũ. Euseb. præfatione lib IV. de Præp. Euangel. πολλὰ δὲ συμβαίνειν καὶ ἄλλαις τισὶν ἀπάταις καὶ περιεργείαις, συμπαραλαμβανομένων τοῖς γινομένοις ἐπῳδῶν δή τινων μετά τινος ἀσήμου καὶ βαρβαρικῆς ἐπιρρήσεως.

229. *Apexabo, isicia.*] Quid *apexabo* docet Varro: quid *Isicia* Isidorus, & alii. De *longabo,* sive *longavo,* sive *longano* dicebamus in Adversariis. *Aliter in edit. nostra.*

229. *Quid tædæ.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius *tuceta,* temere. Nam quorsum heic *tuceta* inter obscura vocabula, & sacrorum propria? Quid autem pronuntiandum sit, necdum liquet.

Aliter in edit. nostrâ. 229. *Næniæ.*] Plautus: *Confossiorem faciam soricina nænia.* Vide Festum.

Pag 230. *Quid offæ, non vulgi, sed quibus est nomẽ appellatioq; penitæ.*] Festus: *Penem antiqui codam vocabant, à qua antiquitate etiamnum offa porcina cum cauda in cœnis puris offa penita vocatur.* Idem: *Penitam of-*

fam

sam Nævius appellat absegmen carnis cum coda. Antiqui autem codam vocabant abscissum globi forma, ut manu glomeratam pultem. Ceterum hæc offa penita etiam extra sacrificia; quare à Plauto in Milite inter convivii scitamenta numeratur.

230. *At illa minutim insecta de more.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *aut ilia.* Legerim *aut hila.* Varro: *Ab eadem fartura farcimina in exteis appellata; à quo, quod in eo tenuissimum intestinum fartum, hila ab hilo dicta, id est, minimo.* Quod autem additur *de more*, certe non placet: nec satis convenit. Quare totum hunc locum ita legerim, *In exiguas arvina est miculas, aut hila minutim insecta: dein ordine quod in secundo situm est* &c. Scriptum fortasse fuerat, *dein orde:* unde factum *de more.*

230. *Quod polimina,*] *Polimenta* ait Festus appellari porcorum testiculos, quos ita appellari existimo, non à poliendo, quod ei placet, sed à pelle. Nam *poliones* pro *pelliones.* Polimentorum porcinorum meminit etiam Plautus in Milite.

230. *Ex quibus est nomen omenti pars nomen omenti pars quædam.*]Id est, quibus nomen omenti est pars quædam; sive,ut clarius dicam, ex quorum numero omentum est pars quædam. Hoc qui non intelligebant, mutare voluerunt.

230. *Quid fritilla.*]De his vocabulis quid dicam præter id quod ab aliis dictum est, habeo nihil.

230. *Carnem strebulam.*] De strebula habes Varronem & Festum.

230. *Quæ & ipsæ sunt diræ, quas plebis oratio illa solet, cum eloquitur, nuncupare.*] Legendum videtur *hiræ*, vel *iræ*, & pro *illa*, *hillas*, vel *illas*, quam vocem & antea reponebam. Festus: *Hira quæ diminutive dicitur hilla, quam Græci dicunt νῆστιν, intestinum est, quod jejunum vocant.* Nihil erat igitur, cur alii hac correctiuncula tantopere exultarent, quæ antequam eorum scripta vidissemus, absque ulla ingenii intentione visa nobis erat, & simpliciter absque vana illa exultatione proposita. Sed à præstantissimo etiam viro hæc antea occupata. *Aliter in edit. nostra.*

230. *Ruminatoribus seculis.*] Lucretius:

Lanigeræque simul pecudes, & secla ferarum.

230. *Non magmenta, non augmina.*] Vide sis quæ notata ab Adriano Turnebo lib. XXII. Adversar. cap. VI.

230. *Velamen sanguinum.*] Separant *vel amen sanguinem.* Amen *Aliter in edit. nostra.*
apud

apud Hesychium est εἶδ@- πλακουῦντος. Sed de hoc loco quid statuendum sit, ego nescio.

Pag. 231. *Quod si omnes has partes, quas proficias dicitis.*] Hæc lectio assertione non eget. Dicit autem, *accipere dii amant*, quia hæc erant quæ diis offerebantur. Quare leno Plautinus in Pœnulo, quum se litare non posse videret, exta proficari vetat, quippe deæ, quam exorare & propitiam sibi reddere non poterat, iratus.

Nam ego hodie infelix dis meis iratissimis
Sex agnos immolavi; nec potui tamen
Propitiam Venerem facere, uti esset mihi.
Quoniam litare nequeo; abii illinc illico
Iratus; vetui exta proficarier,
Neque ea aspicere volui; quoniam illa non bona
Aruspex dixit, deam esse indignam credidi.

231. *Suavibus mateolis.*] Diximus hac de re ad Martialem.

Aliter in edit. nostra. 231. *Sed ut palatis admoveant otium.*] Io. Passeratius vir eruditiss. & ingeniosiss. scribendum existimabat, *orexim*.

231. *Offasque redemptas.*] *Offasque penitas.*

231. *Aut scire poteritis.*] Pro potueritis.

Pag. 232. *Vt pium far monstrat.*] Horatius:

Farre pio, & saliente mica.

232. *Locum sumeret in ceremoniis primum.*] Ita res est: Ignem accendebant; tum in aram tus ingerebant; victimas postea mactabant. Seneca in Oedipode:

M.

Opima sanctas victima ante aras stetit.

T.

Invita superos, voce sublimi voca.
Arasque dono turis Eoï exstrue.

M.

Iam tura sacris cœlitum ingessi focis. &c.

Pag. 234. *Ad extrinsecus rei venientis attactum ita efficit.*] Hæc est lectio vetus, pro qua recte, *ab extrinsecus rei attactu ita afficitur.*

234. *Nec validitatis alicujus eminentia sublevari.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, *nec soliditatis alicujus* &c. Male. Mox: *Quod enim non habet robur, & substantiam corporalem* &c.

234. *Non si mille tu pondera masculi turis incendas.*] Virgilius.

Verbenasque adole pingues, & mascula tura.

234. *Merum turis est socium.*] Ita est: injecto in aram accensam ture vinum statim ingerebatur, & infundebatur. Ovidius:

Da mihi tura puer pingues facientia flammas:
Quodque pio fusum stridat in igne merum.

Pag. 235. *Pari etiam more post solitos victus liborum.*] Vinum enim fundebant, non tantum initio sacrificii accensa ara, & ture imposito: sed mactatis etiam, atque illatis victimis. Homerus Iliad. III. *Aliter in edit. nostra.*

Ἦ, καὶ ἀπὸ στομάχους ἀρνῶν τάμε νηλέϊ χαλκῷ,
Καὶ τοὺς μὲν κατέθηκεν ἐπὶ χθονὸς ἀσπαίροντας,
Θυμοῦ δευομένους· ἀπὸ γὰρ μένος εἵλετο χαλκός.
Οἶνον δ' ἐκ κρητῆρος ἀφυσσόμενοι δεπάεσσιν
Ἔκχεον, ἠδ' ηὔχοντο θεοῖς αἰειγενέτῃσιν.

235. *Brias.*] Glossæ, *Bria*, εἶδος ἀγγείου.

235. *Et venerabile miscus carbonibus excitamus extinctis.*] Hæc est lectio vetus, pro qua Gelenius, & alii, *& venerabiles cnissas carb.* Quærendum aliquid. *Aliter in edit. nostra.*

Pag. 236. *Ad extremum temulenti, luxuriosi, & perditi.*] Recte *perditi*. Nam idcirco ἄσωτοι Græcis dicti, quod spei sunt deploratæ. Aristoteles ἄσωτον ait perire, eo quod ejus facultates pereant. Sic ille Nicomach. libro quarto. Βούλεται γὰρ ἄσωτος εἶναι, ὁ ἕν τι κακὸν ἔχων, φθείρειν τὴν οὐσίαν. ἄσωτος γὰρ ὁ δι' αὐτὸν ἀπολλύμενος. δοκεῖ δ' ἀπώλειά τις αὐτοῦ εἶναι καὶ ἡ τῆς οὐσίας φθορὰ, ὡς τοῦ ζῆν διὰ τούτων ὄντος. Huc profecto alludebat eruditissimus Epigrammatarius, epigr. LXXXIV. lib. IX.

Dixerat Astrologus periturum te cito Cinna,
Nec, puto, mentitus dixerat ille tibi.
Nam tu dum metuis ne quid post fata relinquas,
Hausisti patrias luxuriosus opes.
Bis quartum decies nec toto tabuit anno:
Dic mihi, non hoc est, Cinna, perire cito?

236. *Ne vinum omne omnino quod in cellis.*] Cum diis ferrent aliquid & consecrarent, caute & accurate loquebantur, ne qua se tacita religione obligarent. Sic *vinum inferium* dicebant, ut id exciperent, quod in cellis & apothecis, unde istud promtum erat, servabatur. Quapropter cum aliquid consecrabant, leges semper & conditiones expresse addebant, quod ex pluribus inscriptionibus constat.

236, & 237. *Qui honorem accipere cum conditione cogatur.*] In inſcriptionibus : IUPITER. OPTIME MAXIME. QUANDOQUE. TIBI. HODIE. HANC. ARAM DABO. DEDICABOQUE. OLLIS. LEGIBUS. OLLISQUE. REGIONIBUS. DABO. DEDICABOQUE. QUAS. HIC. HODIE. PALAM. DIXERO.

237. *Etiam dii ſertis, coronis afficiuntur, & floribus.*] Deos coronis, ſertis, & floribus fuiſſe ornatos paſſiva obſervatio eſt. Fiebat id proprie, quum proſperum aliquid acciderat, aut malum aliquod depulſum fuerat : aut in magnis & feſtivis ſolemnitatibus. Lactantius lib. II. cap. I. *Poſtquam metus deſeruit, & pericula receſſerunt; tum vero alacres ad deorum templa concurrunt; His libant, His ſacrificant; Hos coronant.* Hinc Artemidorus lib. II. Oneirocrit. cap. XXXIV. στεφανοῦν θεοὺς ἄνθεσι καὶ κλάδοις τοῖς προσήκουσι καὶ νενομισμένοις, σημαίνει ἀγαθὸν πᾶσιν. οὐκ ἄνευ μέντοι φροντίδων ἀποβησόμενον. Atque hoc nomine damnatæ olim Chriſtianis coronæ.

237. *Etiamne æris tinnitibus.*] In ſacris Iſidis præcipue cymbala, tympana, & ejuſmodi organa.

237. *Tibiarum ſtridore mulcentur.*] Quum diis ſacrificia offerentur, & preces conciperentur, tibiæ & varia inſtrumenta muſica ſimul perſtrepebant: ſed tibiæ præcentoriæ proprie & fides, quas deorum pulvinaribus præcinere ſolitas, nemo opinor, ignorat. Unde etiam tibias à Chriſtianis olim reprobatas docebamus ad librum ſecundum.

237. *Quid ſibi volunt excitationes illæ.*] Totum hunc locum & ritum accurate olim enarravit ſummus Scaliger ad Tibulli librum primum.

237. *Lavatio, inquit, deum matris eſt hodie.*] Hac de lavatione diximus ad Martialem, epigram. XLVII. lib. III.

Pag. 238. *Iovis epulum cras eſt.*] De Iovis epulo paſſim. Lucilius apud Nonium: *Idem epulo cibus, atque epulatio Iovis omnipotentis.* legendum, *atque epulo Iovis* &c. Neque pluribus philoſophandum. Sic innuit convivium fuiſſe opiparum, & magnifice extructum. De lectiſterniis quoque vulgata omnia.

Aliter in edit. nostra.

238. *Et ab ſuaſionibus contracti.*] Ms. Reg. ad ſuaſionibus contractus. ἀπαγορεύω.

238. *Et habent dies lætos, quibus eis adſcriptum.*] Id eſt, & celebrant

brant ſolemnibus feſtivitatibus natalitia ſua, quemadmodum mortales conſueverunt.

238. *Honorantur, inquit, his dii.*] Ludos illos in honorem deorum eſſe à gentibus inſtitutos & ſatis notum eſt, & nos alibi pluribus oſtendimus; hocque argumentum accuratius, opinor, tractamus, quam φενακιστὴς ille, qui in nugis ſuis Tellenis auſus eſt nomini noſtro illudere.

238. *Geſtum agere viderit ſaltatoris in motibus pantomimum.*] Cicero: *Quanquam ſoleo ſæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt in ſcena geſtum ſpectante Roſcio.* Sic *gerere* ſimpliciter. Apulejus: *Hic incinctus balteo militem gerebat.*

238. *Exiſtimatur tractari ſe honorifice Flora.*] *Exiſtimabit.*

Pag. 239. *Et quarum actores inhoneſtos eſſe jus veſtrum, & inter capita computari judicavit infamia.*] Tertullianus de ſpectaculis: *Manifeſte damnant ignominia & capitis minutione, arcentes curia, roſtris, ſenatu, equite, ceteriſque honoribus ſimul ac ornamentis. Quibus quanta perverſitas. Amant quos multant, depretiant quos probant. Artem magnificant; artificem notant. Quale judicium eſt, ut ob ea quis offuſcetur, per quæ promeretur? Imo quanta confeſſio eſt malæ rei, quarum actores, cum acceptiſſimi ſint, ſine nota non ſunt? Quum igitur humana recordatio etiam obſtrepente gratia voluptatis, damnandos eos cenſeat ademtis bonis dignitatum in quendam ſcopulum famoſitatis, quanto magis divina juſtiſtitia in ejuſmodi artifices animadvertit?* Dicit Arnobius, *quarum actores inhoneſtos.* Sic agitatores appellantur *inhoneſtæ perſonæ* l. IV. Cod. de Spectacul. qui tamen ab infamia immunes dicuntur l. IV. D. de his qui notant. infam. Sic inhoneſtum ſeparat ab infami hoc eodem in argumento Æmylius Probus: *In ſcenam vero prodire, & populo eſſe ſpectaculo, nemini in eiſdem gentibus fuit turpitudini: Quæ omnia partim infamia; partim humilia atque ab honeſtate remota ponuntur.*

239. *Quorum ſymplegmatibus plurimis intermixtos ſe eſſe.*] Ita appellare videtur mimorum ſtrophas, quas diverſis modis συμπλέκουσιν & συστρέφουσιν,

239. *Delectantur ut res eſt, ſtupidorum capitibus raſis.*] Raſa enim mimorum & γελωτοποιῶν capita: Unde μωρὸς φαλακρός apud Epigrammatarios. Artemidorus lib. I. Oneirocrit. cap. XXIII. ξυρᾶσθαι δὲ δοκεῖν τὴν κεφαλὴν ὅλην, πλὴν Αἰγυπτίων θεῶν ἱερεῦσι καὶ γελωτοποιοῖς, καὶ τοῖς ἐξ ἔθους ἔχουσι ξυρᾶσθαι, ἀγαθόν. πᾶσι δὲ τοῖς ἄλλοις πονηρόν. Hinc Iuvenalis Satira quinta:

---- Omnia ferre
Si potes, & debes, pulsandum vertice raso
Præbebis quandoque caput; nec dura timebis
Flagra pati, his epulis, & tali dignus amico.

Proprie autem hac in re *stupidi*. Nam in γελωτοποιοῖς quidam stupidorum partes agebant; Tarditatem simulabant, & idcirco salappitis quandoque objurgabantur. Capitolinus in M. Antonino: *Crimini ei datum est, quod adulteros uxoris promoverit, Tertullum, & Vitilium, & Orphitum, & Moderatum, ad varios honores: cum Tertullum etiam prandentem cum uxore deprehenderit. de quo mimus in scena præsente Antonino dixit, quum stupidus nomen adulteri uxoris à serva quæreret, & ille diceret ter Tullus, & adhuc stupidus quæreret, respondit ille, Iam dixi ter, Tullus dicitur.* In hoc mimo partes suas agebat stupidus, ut in mimis pæne omnibus: Inde factum, ut *stupidos* appellet heic Arnobius ridiculos & scurras istos.

439. *Salpictarum sonitu.*] Stupidi præcipue in mimis, salapittis admonebantur. Tertull. de Spectaculis, cap. XXIII. *Placebit & ille, qui vultus suos novacula mutat infidelis erga faciem suam, quam non contentus Saturno, & Isidi, & Libero proximam facere, insuper contumeliis alaparum sic objicit, quasi de præcepto Domini ludat?* Glossæ, *Salapitta*, ῥάπισμα. Sic igitur viri magni hunc locum de mimorum alapis intelligendum esse existimaverunt. Si quis tamen verba ista simpliciter accipi malit de tubarum strepitu & spectantium plausu, fruatur judicio suo. Res autem si ita esset, *salpictas* appellaret Arnobius τοὺς σαλπιγκτάς. Sic Iul. Firmicus lib. VIII. *Salpictas reddet, sed qui in bello confossi moriantur.*

239. *Si viderint in femineas mollitudines enervantes se viros.*] Columella libro primo de re rustica: *Attonitique miramur gestus effeminatorum quod à natura sexum viris denegatum muliebri motu mentiuntur, decipiuntque oculos spectantium.* Graphice Cyprianus epist. II. lib. II. *Evirantur mores. Omnis honor & vigor sexus enervati corporis dedecore mollitur: plusque illis placet quisquis virum in feminam magis fregerit.* Elegantissime Clemens Alexandrinus lib. II. Pædagogi. cap. X. οὐδὲ τῶν κατεαγότων, τούτων δὴ τῶν τὴν κιναιδίαν τὴν ἄφωνον ἐπὶ τὰς σκηνὰς μετιόντων ὀρχηστῶν &c. Vide sis Lucianum περὶ ὀρχήσεως.

239. *Vociferari hos frustra.*] Notat Tragœdos, qui huic uni rei vel maxime studebant, ut voce vasta vociferarentur potius quam loquerentur: Quare eos ἀπελέκητον φωνὴν ἔχειν καὶ φλοιοῦ μεστήν dicebat

dicebat Crantor, ut scribit Diogenes Laërtius. Hinc etiam Demosthenes φωνασκίας ἐπίδειξιν objicit Æschini, quem histrionem fuisse & τριταγωνιστὴν docet idem περὶ στεφάνου, & περὶ παραπρεσβείας. Tertullianus de Spectaculis: *Sed tragœdo vociferante exclamationes ille alicujus prophetæ retractat.* Eos ait ὀξὺ καὶ διάτορον βοᾶν Dion Chrysostomus sermone IV. de regno: ὁ δὲ ἰταμὸς καὶ ἄτροπος, πολλὰς ὕβρεις τε καὶ αἰσχύνας ὑπομείνας, ὀστράκου, φασὶ, μεταπεσόντος, στρατηγὸς ἢ δημαγωγὸς πέφηνεν, ὀξὺ καὶ διάτορον βοῶν, ὥσπερ οἱ τῶν δραμάτων ὑποκριταί. Vera lectio erat, ὁ δὲ ἰταμὸς καὶ ἄτρεπτος, quo ducebat ea, quam notant ad marginem, ἄτρεπος. Ita ἄτρεπτον καὶ ἀπαθῆ appellat Hyperbolum Plutarchus, quod is nullo convitio moveri posset. Sic impudentem χαρακτηρίζων Aristophanes in Equitibus, eum ait colorem non mutare:

> Ὡς δὲ πρὸς πᾶν ἀναιδεύεται,
> Κοὐ μεθίστησι τοῦ χρώματος τοῦ παρεστηκότος.

Atque hæc obiter.

239. *Sine culpa alios cursitare.*] Corrigebat Gelenius *sine causa.* Non male. Tertullianus de spectaculis: *Non probabis usquam vanos cursus, & jaculatus, & saltus vaniores; nusquam tibi vires aut injuriosæ, aut vanæ placebunt.*

239. *Manus ad cœlum tollunt.*] Quisquis hunc locum paulo attentius considerabit, fatebitur, opinor, eum non esse bene sanum. Nam quæ tandem sententia ista est, deos manus ad cœlum tollere &c.? deos inquam, qui in cœlo ipso sunt? Hunc igitur locum corruperunt ii, qui eum non intelligebant. Agebat modo de spectatorum studio, & eorum votis inanibus. Hæc eodem pertinent, & cum iis copulanda sunt. Nam qui favebant histrionibus, vota pro iis concipiebant, manus ad cœlum tollebant, exultabant, exclamabant. Quare legerim: *certare hos spiritu, buccas vento distendere, votisque inanibus concrepare; manus ad cœlum tollere, rebusque admirabilibus motos prosilire, exclamare, in gratiam cum hominibus redeunt.*

239. *Et clunibus fluctuare crispatis.*] Probissima lectio. Vide quæ notavimus ad librum secundum.

Pag. 240. *Singulorum partium oppositionibus comparemus.*] Lego *singulorum parium.* Nam quod summus Iurisc. ad vulgatam lectionem proponebat, id, opinor, magni ingenii lasciviæ ascribi debet.

Pag. 241. *Sunt enim ferocium generum, & mortalitatis obeuntibus functiones.*] Gelenius edidit *obeuntium.*

Pag. 242. *Aut ex roribus exiguis vini.*] Proprie. Silius Italicus:

---- Ante omnia ductor honori
Nominis augusto libat carchesia ritu;
Cetera quem sequitur, Bacchique ex more liquorem
Irrorat mensis turba, ardescitque Lyæo.

242. *Atque in deliciis esse res eas.*] Dele τὸ *esse.*

242. *Nam pulticulæ, tura cum carnibus rapacium alimenta sunt ignium, & parentalibus conjunctissima mortuorum.*] Nempe quia quemadmodum ista in rogum injiciebantur, sic & in sacrificiis in aram accensam consumenda imponebantur. De his parentalium inferilibus dicam obiter aliquid, quia rem video nondum satis explicatam. Primum igitur quum mortuus cremaretur, cœna feralis in rogum inferebatur. Sic enim inferilia ista appellant. Apulejus Florid. IV. *Procul igitur faces abigerent; Procul ignes amolirentur; Cœnam feralem à tumulo ad mensam referrent.* Cœnam simpliciter dicit Catullus:

Uxorne Mani, sæpe quam in sepulcretis
Vidistis ipso rapere de rogo cœnam,
Quum devolutum ex igne prosequens panem,
Ab semiraso tunderetur ustore.

De hac ferali cœna intelligendus etiam Tertullianus lib. de Resurr. carn. cap. 1. *At ego magis ridebo vulgus tunc quoque, qui ipsos defunctos atrocissime exurit; quos postmodum gulosissime nutrit; iisdem ignibus & promerens, & offendens.* Hunc enim locum ad novendialem cœnam eruditiss. homines male referunt. Tum igitur cremata cœna, & in rogum injecta, quum defunctus cremaretur. Sed & postea in parentalibus. Rem totam explicat Ovid. lib. II. Fastorum; cujus verba proponemus, eaque obiter illustrabimus, ut totus hic ritus aperte & distincte intelligatur.

Est honor & tumulis animas placare paternas,
Parvaque in exstructas munera ferre pyras.
Parva petunt manes: pietas pro divite grata est
Munere; Non avidos Styx habet ima deos.
Tegula porrectis satis est velata coronis,
Et sparsæ fruges, parvaque mica salis.
Inque mero mollita Ceres, violæque solutæ:

Hæc

Hæc habeat media testa relicta via.
Nec majora veto. Sed & his placabilis umbra est:
Adde preces, positis & sua verba focis.
Hunc morem Æneas pietatis idoneus auctor
Attulit in terras juste Latine tuas.
Ille patris genio solemnia dona ferebat:
Hinc populi ritus edidicere pios.

Agit Ovidius de parentationibus, quæ mense Februario quotannis mortuis persolvebantur: & ad quas animæ defunctorum excitari credebantur. His igitur verbis, *Est honor & tumulis animas placare paternas*, ostendit unde parentationes appellatæ sint; nempe quia parentibus persolvebantur à nepotibus, & eorum manes ita placabantur. Idcirco tumuli inscripti, ut quisque sciret, ubi situs esset is, quem placare volebat. Lucanus lib. VIII.

Interea parvo signemus littora saxo,
Ut nota sit busto. Si quis placare peremtum
Forte volet, plenos & reddere mortis honores,
Inveniat trunci cineres, & norit arenas,
Ad quas magne tuum referat caput.

Nam bustum ipsum quandoque stipite signabant, & ne moveretur stipes concremati nomen ibi inscribebant. Hinc eodem libro:

Nautaque ne bustum religato fune moveret,
Inscripsit sacrum semiusto stipite nomen:
Hic situs est magnus.

Inscribebant igitur tumulis defunctorum nomina, ut inibi manes eorum placari possent; quam ad caussam & alia accessit, ut eorum memoria ita conservaretur, & in posteros propagaretur: quare res ab iis gestæ, honores, ceteraque hoc genus alia addebantur. Lucanus eodem libro:

Quod si tam sacro dignaris nomine saxum,
Adde actus tantos, monimentaque maxima rerum;
Adde truces Lepidi motus, Alpinaque bella &c.
Quis capit hæc tumulus? Surgit miserabile bustum
Non ullis plenum titulis, non ordine tanto
Fastorum; solitumque legi super alta deorum
Culmina, & exstructos spoliis hostilibus arcus,
Haud procul est ima Pompeji nomen arena
Depressum tumulo, quod non legat advena rectus,

Quod

Quod nisi monstratum Romanus transeat hospes.

Ut autem ad rem propius accedamus, mense Februario defunctorum manibus parentabant, & ad epulas illas propinquorum animas invitabant; Unde scribit Artemidorus memoriam ejus qui laqueo vitam sibi abrupisset ita damnatam, & tanta ignominia afflictam fuisse, ut nec in parentationibus inter ceteros propinquos nominaretur. Artemidori verba sunt Oneirocrit. lib. I. cap. V. ἄτιμός τε ϗ φυγὰς γενόμενος, ἀναρτήσας ἑαυτὸν, ἐτελεύτησε τὸν βίον, ὡς μηδ' ἀποθανὼν ἔχειν ὄνομα. τούτους γὰρ μόνους ἐν νεκρῶν δείπνοις οὐ καλοῦσιν οἱ προσήκοντες. Eorum igitur qui deformi eo leto sese polluerant nomina propinqui in parentalibus præteribant; Tunc enim vocabantur ad epulas ceteri, & eorum nomina ciebantur, ut loquitur Ausonius penult. carm. Professorum, ubi de primis inferiis agit:

Grammatici in studio, vel Rhetoris; aut in utroque,
Quos memorasse mihi morte obita satis est.
Viventum inlecebra est laudatio: Nomina tantum
Voce ciere suis sufficiet tumulis.

Eos igitur, qui præteribantur, ὄνομα οὐκ ἔχειν recte ait Artemidorus. Addit Ovidius, *Parvaque in exstructas munera ferre pyras.* Nam & in parentalibus rogi exstruebantur, in quos inferiæ mitterentur, quod etiam apertissime docet Lucianus ἐπισκοποῦσιν. Quare in Glossis, *Parentat*, ἀποκαίει νεκροῖς νεκύσια. Hinc igitur Arnobius hoc loco ait pulticulas & tura cum carnibus in aram accensam ingesta parentibus mortuorum esse conjunctissima. Tura igitur etiam in rogos missa: quod de primis quidem rogis minime dubium est: sed in parentalibus quoque idem factitatum arguit hic locus. Sed de his satis.

242. *Sed dii immortales nequeunt.*] Legendum, *Si dii imm.*

Pag. 243. *Et in altioribus columnis signa quædam, & simulacra sunt constituta.*] Nam simulacra eorum, quos honoratissimos esse volebant, columnis superponebant. Suetonius in Galba: *Senatus, ut primum licitum fuit, statuam ei decreverat rostratæ columnæ superstantem in parte fori, qua trucidatus est.* Scribunt primis temporibus columnas pro simulacris erectas, easque simulacrorum loco cultas. Clemens Alexandrinus Stromate primo: πρὶν γοῦν ἀκριβωθῆναι τὰς τῶν ἀγαλμάτων σχέσεις, κίονας ἱστάντες οἱ παλαιοὶ, ἔσεβον τούτους ὡς ἀφιδρύματα τοῦ θεοῦ. Idem observat Eusebius libro primo de Præparatione Euangelica.

243. *Et cum tota imperitia reprehendi.*] Μετὰ πάσης ἀπειρίας.

243. *Formidine superstitionis amota.*] Optime. Nascitur enim superstitio ab immani divinitatis metu, quo deum horremus ut asperitate nimia truculentum; & idcirco omnes divinæ culturæ minutias, quæ nobis in mentem veniunt, scrupulose persequimur, nec quidquam omittimus. Hoc πάθος Græci δεισιδαιμονίαν idcirco appellant, quam definit Plutarchus δόξαν ἐμπαθῆ καὶ δέους ποιητικὴν ὑπόληψιν ἐκταπεινοῦντος καὶ συντρίβοντος τὸν ἄνθρωπον, οἰόμενόν τ' εἶναι θεοὺς, εἶναι δὲ λυπηροὺς καὶ βλαβερούς. Est igitur superstitio immanis opinio quæ formidinem affert, unde homo ἐκταπεινοῦται καὶ συντρίβεται, id est, animus hominis deprimitur & frangitur. Hanc formidinem Cicero appellat inanem deorum timorem libro primo de natura deorum: *Horum enim sententiæ omnium non modo superstitionem tollunt, in qua est timor inanis deorum* &c. Hinc igitur Varo *deum à religioso vereri, à superstitioso timeri* ait apud B. Augustinum. Hæc formido hominem ἐκταπεινοῖ καὶ συντρίβει, ait Plutarchus ex veterum sophorum sententia, quam exprimit Lucretius lib. VI.

Cetera quæ fieri in terris, cœloque tuentur
Mortales, pavidis quum pendent mentibu' sæpe,
Efficiunt animos humiles formidine divum;
Depressosque premunt ad terram.

Quare eleganter ait Maximus Tyrius sermone IV. pium esse amicum Deo: superstitiosum esse Dei adulatorem. ὁ μὲν εὐσεβὴς φίλος θεῷ: ὁ δὲ δεισιδαίμων, κόλαξ θεοῦ.

Pag. 244. *Per circi aream mediam.*] Medio circo dicit Lactantius lib. II. cap. VIII.

244. *Præsulem sibi displicuisse monstraret.*] Præsultorem dicunt alii, ὀρχηστὴν, τὸν ἐν τοῖς ἱεροῖς ὀρχούμενον. Hunc autem furciferum servum præsulem, sive præsultorem appellabat dæmon, quod qui virgis cæduntur, convertunt se & trepidant saltantium more, atque idcirco dicuntur quandoque per similitudinem saltare: Quapropter scribit Artemidorus multas plagas servo portendi, si saltare se somniarit. Sic ille lib. I. Oneirocrit. cap. LXXVIII. ὅπως δ' ἂν ὀρχήσηται δοῦλος καὶ ὅπου ἂν, πολλὰς λήψεται πληγάς. καὶ ὁ πλέων, ἤτοι ναυαγήσει, ἢ καὶ μόνος ἐκπεσὼν κολυμβήσει. ὁ μὲν γὰρ παιόμενος, ὁ δὲ νηχόμενος κινηθήσεται δι' ὅλων τῶν σωμάτων.

Pag. 245. *Evooarique se genere hoc ludicri.*] Correximus in Adversariis, *avocarique.*

245. *Et replicantes gyros septem.*] Tot enim curricula replicata alibi pluribus observavimus. Hinc Plautus in Persa:

----- Age puere

A summo septenis cyathis committe hos ludos; move manus, propera.

Et Lactantius opus suum concludens: *Quoniam decursis propositi operis septem spatiis ad metam provecti sumus.*

Pag. 246. *Trahi cruribus & claudicare præfractis.*] Vide Sophoclem in Electra, ubi fictam Orestæ mortem describit.

246. *Quas homo quivis lautus.*] Ms. Reg habet *latus.*

Pag. 248. *Sed & ipsum fecit pestilitatis sævitia comprehendi.*] Vox antiqua. Lucretius:

Atque ea vis omnis morborum, pestilitasque.

Et:

Hæc igitur subito clades nova, pestilitasque.

248. *Et in obeundo cessatio.*] Ms. Reg. *& in obeda.* Et, notabat Cujacius, quis scit an ea voce usi sint veteres pro obedientia?

248. *Si malum, quod inspiraverat, retulit.*] Proponunt, *repulit.*

Deest in Edit. nostra. 248. vers. 30. *Non imus inficias.*] Totus hic locus qui est stellis insignitus alienus est, partim ex iis quæ hoc libro præcesserunt, partim è libro v. consarcinatus: quod quomodo factum fuerit, divinabunt alii.

Pag. 249. *Tortuosis voluminibus.*] Zeno Veronensis sermone de Patientia: *Tamen extremorum pallido ex recursu voluminum, quasi jus terræ cognoscens, ac violare devitans mira patientia in se frangitur; iisdemque fluctibus, quibus cogitur, refrænatur.*

Pag. 252. *Afflicta est millibus.*] Locum hunc auctiorem & correctiorem exhibet MS. Reg. *afflicta est cladibus? toties aliis aliisque speciebus dilacerata, vexata est, & innumeris stragibus civium minor facta est millibus?*

Pag. 253. *Famam conservatoris assumpsit.*] Σωτῆρος. Nam Græcam appellationem, qua insigniebantur sive dii, sive homines qui à ceteris pericula propulsasse credebantur, exprimere voluit. Sic Castor & Pollux εὐεργέται ἀνθρώπων καὶ σωτῆρες appellantur à Plutarcho in Theseo. Sed hæc alibi fusius.

Pag. 254. *Venisque in ejus abstrusam.*] Habet à Virgilio, *Abstrusum in venis silicis.*

255. *Ad columen dominationis erexit,*] Proba lectio, ut ostendebamus ad lib. II. Modo: *Et quod rursus exilivit ad imperii columen, & regium principatum.*

255. *Ad*

255. *Ad culmen dominationis erexit.*]
Romanos rerum dominos, gentemque togatam.

OMISSA, ET CORRIGENDA.

Ad pag. 8. *Cujus omnia luce vestiuntur.*] E Lucretii penu:
Quam subito soleat Sol ortus tempore tali
Convestire sua perfundens omnia luce.

Pag. 128. l. 16. post hæc verba, *unde sacram purpuram adorare.* adde: B. Augustinus lib. x. de Civit. Dei, cap. IV. *Multa denique de cultu divino usurpata sunt, quæ honoribus deferuntur humanis: sive humilitate nimia; sive adulatione pestifera; ita tamen ut quibus ea deferantur, homines haberentur, qui dicuntur colendi & venerandi: si autem eis multum additur, & adorandi.*

Pag. 209. l. 18. Legendum simpliciter *Butas*, cujus rei me admonuit Clariss. Pythœus. Hujus scriptoris meminit Plut. in Romulo. Βοῦτας δέ τις αἰτίας μυθώδεις ἐν ἐλεγείοις περὶ τῶν ῥωμαϊκῶν ἀναγράφων, &c.

Pag. 220. l. 30. post hæc verba, Latet aliquid aliud quod eruere non potui. Adde. At id eruit vir idem magnæ eruditionis Fr. Pythœus è Clemente Alexandrino, *Alimuntis illa* &c. Clemens. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἐπὶ Σάγρας μυστήρια, καὶ τὰ ἐν Ἀλιμοῦντι τῆς Ἀττικῆς, Ἀθήνησι περιώρισται.

Sunt & alia quædam omissa, quæ cum Prolegomenis nostris, quæ paulo uberiora erant, quam ut nunc edi possent, & Minucio Felice, in quem plura habemus observatione non indigna, separatim, σὺν θεῷ δ' εἰπεῖν, dabuntur. Nundinis autem appetentibus, editio ista maturanda fuit.

Τῷ θεῷ δόξα.

CATALOGUS
AUCTORUM,

Qui in his Animadversionibus citantur, illustrantur, emendantur.

Cle-

illu-

Valt-

FINIS.

IN-

INDEX
RERUM ET VERBORUM,

Quæ hoc opere explicantur.

 Dona

H.

I.

N.

Obire

TÆ-

T.

V.

FINIS.

INDEX

DICTIONUM GRÆCARUM,

Quæ in his Animadversionibus explicantur.

Π.

Ρ.

Σ.

Τ.

Υ.

Φ.

Χ.

Ψ.

FINIS.

gnesi genus est lapidis mirabile, cui si
ora ferri plura, stilósve admoveris, inde
nodò vim, motūq; trahunt, quo semper ad ur-
e lucet vicina polo, se vertere tentent: (Iam,
um etiam mirâ inter se ratione, modóque,
tquot eum lapidem tetigere styli, simul omnes
pirare situm, motumq; videbis in unum.
i fortè ex his aliquis Romæ moveatur
r ad hunc motum, quamvis sit dissitus longè,
cano se naturaï fœdere vertat.
rgo age, si quid scire voles, qui distat, amicū
d quem nulla accedere possit epistola; sumes
ū orbem, patulumq;, notas elementaq; prima
line, quo discunt pueri, describe per oras
tremas orbis, medioq; repone jacentem,
i tetigit Magneta, stylum; ut versatilis inde
terulam quamcunque velis, contingere possit.
ius ad exemplum simili fabricaveris orbem
rgine descriptum, munitumq; indice ferri,
ri, quòd motum Magnete accepit ab illo.
nc orbem discessurus sibi portet amicus,
veniatq; priùs, quo tempore, queisve diebus
ploret, stylus an trepidet, quidve indice signet.
ita compositis, si clàm cupis alloqui amicum
uem procul à tete terraï distinet ora;
... ferrum versatile tracta,

Hic dispoſta vides elementa in margine toto
Queis opus est ad verba notis, huc dirige fer
Litterulasq;, modò hāc, modò et illā cuspide t
Dum ferrum per eas iterumq;, iterū mq; rot
Componas singillatim sensa omnia mentis.
Mira fides, longè qui distat, cernit amicus
Nullius impulsu trepidare volubile ferrum,
Nunc huc, nunc illuc discurrere: conscius h
Observátque styli ductum, sequiturq; legen
Hinc, atq; hinc elementa, quibus in verba co

Magnes, ut nihil à viribus
s pati posit; sequeretur
æternum *Magneti* adhę-
Ad eundem planè mo-
voluntatibus nostris o-
is, qui lapis noster est an-
et auxiliaris; cujus gra-

tatandi: sed fidelis est
nos vocavit, qui totur
tum, & corpus conser
gloriosum suum adven
quo comprehendimur
quàm comprehendimus
petram hanc fundatos
ticam, nulli aut imb
venti conquassabunt,
os è manu ejus rapi
hil sive præsens, sive f
eos à charitate ejus se
Cæterùm ei, qui potis
servare suos à lapsu im
& statuere nos in cons
jus inculpatos cum exsu
Soli sapienti Deo glor
& potèstas in æternum

A M E N.

quentes eum facere possessores suos. *Agyrtis* autem, & medicastris solenne est, virtutum, & effectorum ejus prętextu fidem, & æstimationem emplastro illi emendicare, quod *armarium*, sympatheticũ, & stellatum vocant, vulgò *Weapon-salve*. Fabularum etiam nobile par effinxit *Famianus Strada* omnium stylorum vir, ingenij, & styli (credo) exercendi gratiâ: quas, quia lepidæ, breves, & facetæ sunt, non pigebit integras describere. Quarum prima est ad *Lucretiani* carminis legem de novâ epistolas ad amicos scribendi ratione expeditissimâ, sine tabellarijs, & tabellis, sola *Magnetis* ope, hunc in modum.

Cap. XLII.

ncula ad Rythmi Bernar-
enium & Formam.

e Magnes, me dignare
te totum inclinare;
eum anhelare,
it applicare
voto tibi pectore.

ilem allatrantem,
ditam balantem,
essum anhelantem,
rdum & cunctantem
nter ad te pertrahe.

bas, ut te sequar;
tas, ut convertar,
Te conjungas,
d, & compungas
itus tui flamine.

Per

(148)

e architecto *Dinoc*, qui emplum *Arſinoes xandriæ* Magnetibus concaare inchoaverat, ut ejus ſiachrum in aëre pendere vicur: intercesſit autem mor ejus, & *Ptolomæi*, qui id ſo ſuæ juſſerat fieri. Cujus fæ ſunt illa commenta *Seraps*, feras eum, & clavaturas ire, naves in medio curſere, clavos ex ijs extraherecnon illud *Arnoldi* de villvâ, *Dæmones* eum fugared inſuper *Marvodæi Gallitrum* eſſe amoris optimu & uxores maritis, maritxoribus reconciliari; cui:arium hoc addit commeni ejus *Pictorius*, gratos priibus & eloquentes

(161)

Per medullam cordis mei
Peccatoris, atq; rei
Sic vis Tua tramittatur,
Ut cor totum conſtringatur
Amoris tui vinculis.

Da cor cordi ſimilari,
Da cor cordi ſociari,
Da cor durum perforari,
Da cor ferreum ſauciari
Amoris tui vulnere.

Meum poſſe, velle, ſcire
Totum tibi fac ſervire,
Vehementer eſurire,
Et ardenter Te ſitire
Fac cor meum aridum.

Roſa Sharon aperire,
Cujus odor fragrat mirè,
Nares meas fac ſentire,

(153)

Scilicet innata homini Natura, quis u
Finis erit; it? tellus xhauſta metalli
Antè gemuam dir fames ſaturata qu
Dum loqu, ment n Magneſia vertit i
Et puduit rtiſſ, videt molimine long
Inſtantes eri, coſſiq; ultima mundi
Scrutante arca & opes (ſua damna) p
m, clamat, perituraq

(156)

fabulæ? Sanctorum vitæ,
urea (quam vocant) Legen-
uid aliud ſunt, quàm men-
orum farragines, ab homi-
is æneæ frontis, & plumbei
bri conflictę, et conſcriptæ?
Gregorio Thaumaturgo, aliiſ-

illum fac haurire
Præ cunctis suavitatibus.

nab dulce, Mel sincerum,
n suave, Nectar merum,
o nihil est amarum,
mihi tu per-charum
Præ omnibus delicijs.

, tibi appropinquo,
e mihi, si delinquo.
curro ad Te sponte,
ecundâ tamen fronte
Ne, me, quæso, rejice.

be mihi Te benignum,
pellas me indignum.
n ad Te cor impelle.
n imple meum velle,
Ut Te nunquam deseram.

FINIS.

CAP. XL.

De mendacijs & abusibus, quibus & Magnetes, & res, & viri magni sunt obnoxij.

HActenus in varijs & præclaris Magnetis usibus recensendis immoratus sum; paucis deinceps abusus ejus perstringam, necnon fabulas, quæ per ora virûm volitantes fidem aliquam apud vulgus credulum nactæ sunt. Qualis illa imprimis est de arcâ *Mahometis* ferreâ in aëre pensili, in sacello *Magnetibus* camerato; quod falsum esse constanter affirmant, qui *Mecham* usque peregrinantur. Quam ex affini fabellâ natam auguror, quam refert *Plinius*